

GRÓF TISZA ISTVÁN

**KÉPVISELŐHÁZI
BESZÉDEI**

HARMADIK KÖTET

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST, 1937

GRÓF TISZA ISTVÁN

KÉPVISELŐHÁZI BESZÉDEI

HARMADIK KÖTET
ELŐSZÖR MINISZTERELNÖK
KÜZDELEM A PARLAMENTARIZMUSÉRT
ELBUKÁS

MÁSODIK RÉSZ
(1904 OKTÓBER 4. — 1906 ÁPRILIS 11.)

BEVEZETÉSEKKEL ÉS MAGYARÁZÓ JEGYZETEKSEL
ELLÁTTA:

BARABÁSI **KUN JÓZSEF**
EGYETEMI NY. R. TANÁR.

BUDAPEST
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
1937.

TARTALOM-MUTATÓI

Gróf Tisza István Képviselőházi Beszédeinek III. kötetéhez.

Második rész. (1904. okt. 4.—1906. ápr. 11.)

IV.

Az 1901/1906. évi országgyűlés. (Folytatás.)

211. Az »ugrai levél«: a közelmúlt tanulságai; a sikeres nemzeti politika feltételei; a házszabályreform szükségége; e feladat nehézségei; a nemzet ítélete. — A nyílt levél hatása. — Megírásának okai 1. 1.

212. 1904. okt. 10. országos ülés. — Napirend megállapítása: tájékoztatás a házszabály reformról; a választási törvény reformja; a Ház munkaterve. — Polémia Polónyival: választás vagy választási reform; az »ugrai levél« a hadsereg nyelvének megállapításáról. (Napló XXIX. k. 6—9. és 12. 1.) Az »ugrai levél« és az ellenzék 11. 1.

213. 1904. okt. 11. országos ülés. — Az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat napirendre tűzése. — Debrecen stb. kérvénye II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai földi maradványainak hazaszállítása ügyében. (Napló XXIX. k. 14. és 19., 20. 1.) 21. 1.

214. 1904. okt. 12. országos ülés. — Gr. Tisza István indítványa a házszabályok módosítására bizottság kiküldése tárgyában. — Királyi döntések a kvóta ügyében: a döntések törvényessége; az osztrák alkotmányos élet és az obstrukció »nemzeti intézménye«. (Napló XXIX. k. 32—33. I.) Az »ugrai levél« és az ellenzék 27. 1.

215. 1904. okt. 15. országos ülés. — Az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása: a borvámzáradék megszüntetése és az átmeneti vámkedvezmény; a kormány kereskedelmi tárgyalásai és az 1899:XXX. tc.; é törvény célja. (Napló XXIX. k. 76—80. 1.) A magyar darabont-testőrség felállítása. A miniszterelnök megjegyzése az ellenzékéről. 32. 1.

216. 1904. okt. 17. pohárköszöntő a Terézvárosi Kaszinó Deák-lakomáján: 1866 és 1896; azóta közéletünk hanyatlása;

1 A zárjelben lévő szám — pl. (212), (220)-stb. — a szövegben mindenütt az illető képviselőházi *ülésein*, esetleg a *másutt* mondott *beszéd* jelzésére szolgál. A Beszédeket tartalmazó kötetekben ez a számozás folytatólagos. A Beszédnek előbbi II. kötetében a számozás 104—210. számig terjedt.

- a házszabályreform szüksége; a reform alapiránya; az ellenzék elutasító magatartása; koncesszió az újoncmegajánlási vita korlátozása dolgában; számolnunk kell a magyar nemzet különleges viszonyaival; a hazafiatlan többség, a hazafias kisebbség és az alkotmány megmentése; küzdelem a magyar parlamentárizmusért; Deák Ferenc követése..... 47. k
217. 1904. okt. 18. országos ülés. — Az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása: a paktum és az 1899: XXX. tc. módosítása. (Napló XXIX. k. 142—143. 1.)56. 1.
218. 1904. okt. 19. országos ülés. — Az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása: kereskedelmi szerződések Magyarország egyoldalú kívánságára is felmondandók. (Napló XXIX. k. 167. 1.) Sajtópör a Magyar Ipar és Kereskedelmi Bank ügyében59. 1.
219. 1904. okt. 25. országos ülés. — Az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása: nyersterményeink elhelyezése; »paraphé« és »signé«; Magyarország egyoldalú felmondási joga; a törvénysértés kérdése. (Napló XXIX. k. 268—270. 1.) 62. 1.
220. 1904. okt. 27. országos ülés. — Az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása: a nemzetközi szerződést tartalmazó javaslat részletes tárgyalásának módja. (Napló XXIX. k. 312—313, 313—314, 315, 36. 1.) 68. 1.
221. 1904. nov. 3. országos ülés. — Gr. Tisza István házszabály indítványa indokolás végett napirendre tűzetik. — Kossuth Ferenc indítványának megokolása: az orosz-japán megszárlás megszüntetéséért indított amerikai békeakció támogatásáról. (Napló XXIX. k. 382-383. 1.) 75. 1.
222. 1904. nov. 3. pártértekezlet a házszabályrevízió tárgyában. — A szabadelvű párt értekezletén gr. Tisza István beszéde: az obstrukció története és a házszabályreform szüksége; a reform alapelvei; megalkotásának szent kötelessége. — Egyéb pártértekezlet 76. 1.
223. 1904. nov. 4. országos ülés. — Gr. Tisza István megokolja a házszabályok módosítása végett bizottság kiküldésére vonatkozó indítványát. — Az indítvány napirendre tűzése. (Napló XXIX. k. 385—1386. és 388. 1.) A Kossuth-párt értekezlete a házszabályrevízió tárgyában 88. 1.
224. 1904. nov. 5. országos ülés. — Gr. Tisza István indítványának tárgyalása a házszabályok módosítására bizottság kiküldése tárgyában: a kormány nem jöhet házszabályreformmal?; ezen kezdeményezésre semmi ok?; a reform égető szüksége és célja; a nemzeti ellenállás lehetősége; nem a kisebbség számára kell abnormis jogokat biztosítani; többséggel is lehet házszabályt módosítani, nemcsak pártközi megegyezés útján. (Napló XXIX. k. 415—420. 1.) 91. 1.

225. 1904. nov. 7. országos ülés. — Gr. Tisza István indítványának tárgyalása a házszabályok módosítására bizottság kiküldése tárgyában: vicinális vasutak és inkompatibilitás; angol példák; rendi alkotmány és obstrukció; ellenzéki ferdítések; a kormány kezdeményezhet házszabályreformot; a reformáció céljai: a parlamenti élet kinövéseinek megnyirbálása, egy magas színvonalú ellenzéki küzdelem és a nemzeti ellenállás lehetősége, a parlament jogainak védelme, a nemzeti akarat érvényesülése, az eredményes nemzeti politika előfeltételeinek megteremtése. (Napló XXX. k. 15—21. 1.) 103. 1.

226. 1904. nov. 8. országos ülés. — Személyes ügy Kubik Bélával. (Napló XXX. k. 26. és 27. 1.)..... 119. 1.

227. 1904. nov. 9. országos ülés. — Gr. Tisza István indítványának tárgyalása a házszabályok módosítására bizottság kiküldése tárgyában: tiltakozás a királynak a házszabálykérdésbe bevonása ellen; a képviselőházi többség vezetőjének felelőssége; Apponyi junktimos politikája; meghamisított nemzeti akarat és választási reform; a kúriai bíraskodási törvény hézagai és hiányai; a valódi liberális álláspont a választójog terén; választójog és nemzetiségi kérdés; hazánk különleges helyzete és a nemzeti ellenállás lehetősége; a házszabályreform indoka: a magyar nemzeti politika alapjainak megvetése és az alkotmányfenntartó érzelmek megmentése. — A miniszterelnök válasza: 1. Zboray Miklós interpellációjára a Budapesti Közlöny kinyomatásának árlejtés nélküli bérbeadása tárgyában; 2. Polónyi Géza interpellációjára a Németbirodalommal törvényszegéssel megindított kereskedelmi szerződési tárgyalások ügyében. Névszerinti szavazás másnapra halasztása a kérdés feltevése után. (Napló XXX. k. 56—59, 60—61, 61—62, 71—72.

74. 1.) 121. 1.

228. 1904. nov. 10. országos ülés. — Gr. Tisza István indítványának tárgyalása a házszabályok módosítására bizottság kiküldése tárgyában: ígéret a választási reform dolgában; obligó vállalása magánbeszélgetések során. (Napló XXX. k. 97—99. 1.) 140. 1.

229. 1904. nov. 12. országos ülés. — Miniszterelnök válasza Bolgár Ferenc interpellációjára az új véderőtörvény ügyében: a kétéves katonai szolgálat behozatala és a honvédtüzérség felállítása. — A honvéddágyúk minősége. — Miniszterelnök mint belügyminiszter válasza gr. Zichy Aladár interpellációjára az illésházai népgyűlés betiltása tárgyában: az interpelláció jogának gyakorlási módja. (Napló XXX. k. 139—141, 143—144, 145. 1.) Kossuth Ferenc ceglédi beszámolója. 145. 1.

230. Gr. Tisza István beszéde a szabadelvű párt 1904. nov. 14-i értekezletén: a kettős katonai reform publikálásának okai; a parlamentárizmus kinövései és a nemzeti ellenállás; a golyó és az akasztófa; ismét az ideiglenes házszabálymódosítás terve; »meg vagyok róla győződve, hogy ki fogunk tartani s győzni fogunk ebben a küzdelemben« 159. 1.

231. 1904. nov. 15. országos ülés. — Gr. Tisza István indítványának tárgyalása a házszabályok módosítására bizottság

kiküldése tárgyában: mi történt március 10-én és mi történt azután?; fenyegetések az obstrukcióval; egy mérsékelt házszabályreform égető szüksége; visszatérés a márciusi indítványhoz; a miniszterelnök rögeszméje. — Polémia Eötvös Károllyal az obstrukcióra készülés dolgában. — Dániel Gábor benyújtja határozati javaslatát a házszabályok ideiglenes módosítása iránt; a miniszterelnök hozzájárul és visszavonja a kormány előterjesztéseit. — Polémia Barta Ödönnel: súlyos áldozatok a házszabályok módosítása érdekében; kifogások a Daniel-féle határozati javaslat benyújtásának módja és szerkezete ellen. (Napló XXX. k. 174-176, 178, 100, 193—194. 1.) Lex Dániel és Lex Falkenhayn 166. 1.

232. 1904. nov. 16. országos ülés. — Személyes ügy Polónyi Gézával. — A parlamenti udvariasság kötelessége. Polémia Apponyival: parlamenti illem és szolidaritás; a Daniel-féle határozati javaslat benyújtása és tárgyalási módja teljesen szabályszerű; Apponyi veszedelmes tétre lép; a házszabályok célja a nemzeti akarat érvényesítése; »végzetes hibát követ el, aki parancsoló végszükség nélkül formahibát követ el, de ...

Miniszterelnök válasza gr. Apponyi Albert interpellációjára az Amerikai Egyesült Államok elnökének egy újabb békekonferenciát célzó kezdeményezése tárgyában. (Napló XXX. k. 203-204, 205, 209 212, 214 215. 1.) 181. 1.

233. 1904. nov. 17. országos ülés. — Napirend előtti felszólalások a házszabályokhoz: mi a technikai obstrukció?; a házszabályok célja; a formák megsértése; »ebben a küzdelemben, ha az Úristen ezt a nemzetet elveszteni nem akarja, csak a miénk lehet a diadal«. — Folytatólagos polémia Kossuth Ferenccel: az obstrukció előnyei; különleges viszonyaink és a házszabályreform. — Gr. Tisza István indítványa parallel ülések tartása tárgyában. (Napló XXX. k. 222—226, 227—228, 242, 246. 1.) 195. 1.

234. 1904. nov. 18. (délelőtti) országos ülés. — Parallel ülések tartása és a házszabályok 203. §-a. — Személyes ügy Hock Jánossal: Tisza magatartása Széli idejében; beszélgetései Bánffyval. (Napló XXX. k. 248—249, 259. 1.) Bizalmatlansági nyilatkozat Perczel Dezső elnök ellen. — A délutáni ülésekre vonatkozó indítvány elfogadása. — Andrássy és Tisza levélváltása a parlamenti erőszakról 212. 1.

235. 1904. nov. 18. (délutáni) országos ülés. — Gr. Tisza István miniszterelnök utolsó beszéde a Daniel-féle határozati javaslatról való szavazás előtt: a magyar parlamentárizmus múltja és a technikai obstrukció; »osztrák termény ez, amely csak Ausztriában lehet helyén«; a magyar nemzeti politikának »egyedüli exponense, egyedüli kincse és drágasága ez a parlament«; »a magyar nemzet sorsa kritikus fordulóponton jutott«; a többség törekvése és a revíziós vita mérlege; »itt egy marad hátra, vagy sorsára bízni az országot, vagy véget vetni az egész komédiának«. (Napló XXX. k. 271—273. 1.) A Daniel Gábor-féle határozati javaslat elfogadása. — Az ülészakot bezáró királyi kézirat kihirdetése. — A nov. 18-i szavazás történetc.

(Berzeviczy Albert és Horánszky Lajos leírása. Egyéb adatok.)
A szavazás jogi minősítése. — Fejérváry és Pitreich gratulációja 219. l.

236. November 18-a után: pártbomlások; a »koalíció«; az ellenzéki felirat és kiáltvány. — Apponyi nyilatkozata és a parlamenti béke feltételei. — A miniszterelnök nov. 20-i beszéde a Vigadóban: a házszabálysértés igazolása: nem volt »államcsíny«; a forma megsértése és az alkotmányosság alapelvei; a nemzeti akarat csak a képviselőházi többség által nyilvánulhat; a házszabályokat reformálni kell; a dilemma; »ha valami a magyar nemzetnek kell, akkor azt, hogy nem lehet, nem szabad mondeni«; »keresztül kell törni a formát egyszer, egyetlen egyszer; a Times az ellenzék álláspontjáról; ez álláspont bírálata; döntő fontosságú momentum és vezető cél: a nemzet akcióképességének visszaszerzése 237. l.

237. Gr. Andrassy Gyula nyílt levele választóihoz és hírlapi nyilatkozata. — Széli Kálmán búcsúlevele. — Tisza és a »Standard«. — Félhivatalos hang a kibontakozás útjáról. — A miniszterelnök pohárköszöntője a Belvárosi Polgári Kör nov. 26-i lakomáján: az ország félrevezetése; Andrassy és Széli »nyilatkozatai; egyedüli eltérés velük szemben a házszabályreform keresztülvitelének mikéntje; a formák sérelme, az exlex és a házszabályok; erkölcsi jogosultság a törvények megsértésére és a házszabályok revíziójára; »amiért mindent kockára kell tennünk, az a nemzet élete«; »ezt a küzdelmet a becsületes magyar ember fanatizmusával fogom végig küzdeni« 246. l.

238. A miniszterelnök győri beszéde 1904. dec. 1-én: a kiegyezés utáni örvedetes fejlődés és parlamenti életünk későbbi elfajulása; frázis a parlamentarizmus csődjéről; »nekünk speciális viszonyaink vannak«; az ebből folyó következmények: »a végleges házszabályreform az érdemleges vitáknál klotúrt nem tartalmazhat«, »a parlamentarizmus minálunk egyenesen a nemzeti lét és nemlét kérdése«, »egy mérsékelt házszabályreform a magyar nemzet életbevágó nagy érdeke; a dilemma; a felelősség elvállalása a formák egyszeri megsértéséért; »a nagy perben más bíró nincs és nem is lehet, mint maga a nemzet 252. l.

239. A szolnokmegyei szabadelvű párt tisztelgése és lakomája 1904. dec. 8-án. — A miniszterelnök válasza: az egyszeri házszabálysértés okai. — Pohárköszöntője: az Alföld himnusa; »ma nem meghalni, ma élni és dolgozni kell tudni hazáért!«; fokozott bátorság szüksége a frázisokkal szemben; áldozatkész és jelszavas hazafiság; »tanuljunk saját kárunkon, tanuljunk hazánk történelmének nagy tanulságain!« 258. l.

240. A miniszterelnök beszéde a szabadelvű párt 1904. dec. 9-i értekezletén: miért következett hosszabb szünet nov. 18-a után?; mi történt nov. 18-án?; a külföldi példák; Andrassy érvei: Tisza a nov. 18-i határozattal precedenst alkotott, a formákat megszegő erőszakot jogforrássá emelni nem szabad, — a nemzet ítélőszéke elé nem jogi, de politikai kérdések valók; a többség feladata: a nov. 18-i érvényes határozat végrehajtása; a sürgős tennivalók: az indemnitás és a végleges házszabály-

VIII.

reform letárgyalása; »ez a küzdelem nem végződhetik mással, mint az igaz ügy diadalával«. — Podmaniczky pártelnök zárószavai a szabadelvű párt páratlan összetartásáról. — Andrássy válasza Tiszának. — A szövetkezett ellenzék állásfoglalása az új ülészak alkalmából..... 261. 1.

241. A miniszterelnök marosvásárhelyi beszéde 1904. dec. 11-én: a nemzeti erő kifejtés szükségé; a parlamenti működés lényege és a formák egyszeri megsértése; a formasértést igazolja a nemzet legdrágább kincse, önrendelkezési joga; a mai képviselőház nem képviseli a nemzeti akaratot; az 1903. és az 1904. évi Apponyi; formasértés a kötelességérzet parancsából; »a hazát nemcsak szavakkal, de tettekkel, és ha kell, küzdelemmel is keli szeretni!« 270. 1.

242. 1904. dec. 13. — Az ellenzéki erőszak: rombolások a Házban; a megakadályozott ülés. — A szabadelvű párt értekezlete: a miniszterelnök beszéde és egyéb felszólalások. — Andrássy nyilatkozata. — Nov. 18. és dec. 13. — A király és a dec. 13-i események..... 277. 1.

243. 1904. dec. 15-i országos ülés. — Napirend előtti felszólalások a házszabályokhoz: a nov. 18-i házszabálysértés; a dilemma; a házhatározat érvényessége: a jogi és a politikai kérdés. (Napló XXXI. k. 9—15. 1.) A szabadelvű párt dec. 15-i értekezlete 289. 1.

244. 1904. dec. 16-i országos ülés. — Napirend előtti felszólalások a házszabályokhoz: személyes ügy Rakovszky Istvánnal; indemnitás kérése és választások exlexben. — A miniszterelnök újabb felszólalása: Bánffy abszolutisztikus terve; az ecsedi lúp. (Napló XXXI. k. 21—23., 38—39. 1.) Nyilatkozatok: az ülészakot berekesztő kir. leirat felolvasása nov. 18-án; Jeszenszky Sándor és Rosenberg Gyula. — Az ellenzék vélekedése a házfelosztásról..... 305. 1.

245. Az elnapoló kir. leirat kihirdetése. — Gr. Tisza István beszéde a szabadelvű párt 1904. dec. 19-i értekezletén: az országgyűlés felosztása exlexben és az 1867:X. tc.; a nov. 18-i határozat igazolása: az alkotmányértés kritériuma, a többség joga, a forma és a lényeg; mi történt nov. 18-a előtt és után?; miért nem hajtják végre a nov. 18-i határozatot a nemzet megkérdezése előtt?; a jogi és a politikai kérdés; bizalom a magyar nemzet hagyományos politikai bölcsességében. — A szövetkezett ellenzék értekezlete és manifesztuma. — Andrássy békeakciója 315. 1.

246. 1904. dec. 28-i országos ülés. — A miniszterelnök újból indemnitást kér. — Napirendi indítványa: az országgyűlés felosztása exlexben. — A miniszterelnök nyilatkozata gr. Andrássy Gyula békekísérletéről: a házszabályrevízió kérdése; felosztás exlexben; a lemondás követelése. (Napló XXXI. k. 43, 44—45., 48—49. 1.) Ellenzéki mozgalmak: az ellenzéki lakoma és Andrássy felköszöntője; a disszidensek; fúziós hírek és Apponyi — Az országgyűlés felosztása: felségfelterjesztés és királyi elhatározás 323. 1.

247. 1905. jan. 1-i újévi beszéd: visszapillantás a lefolyt

- évre és a házszabályharc; Andrássy békeakciója; a nemzet megkérdezése; »a 67-es alapot nem lehet a Bach-rendszer eszközeivel fenntartani«; a nagy küzdelem céljai..... 334. l.
248. 1905. jan. 3-i országos ülés. — Miniszterelnöki átirat az országgyűlés berekesztéséről. — A miniszterelnök felszólalása: »Magyarországon antidinasztikus párt nincs«; a feloszlítás joga és az 1867: X. tc. (Napló XXXI. k. 59—60. l.) A szabadelvű párt jan. 3-i értekezlete és választási manifesztuma. — A 48-as Apponyi. — A két függetlenségi párt egyesülése. — Az országgyűlés feloszlítása. — Az új országgyűlés összehívása 343. l.
249. Gr. Tisza István 1905. jan. 7-i búcsúlevele ugrai választóihoz: az eddigi kormányzati eredmények; »nem ellentéte: betetőzése és kiegészítése a 67 a 48-nak«; a házszabályharc: nov. 18. és dec. 13.; az országgyűlés feloszlítása..... 356. l.
250. Gr. Tisza István belvárosi programbeszéde 1905. jan. 8-án: rendületlen ragaszkodás a 67-es alaphoz; a még megoldandó katonai kérdések; külön vagy közös vámterület?; a közös vámterület fentartása a magyar gazdaközönség létérdeke; a tisztviselői fizetésrendezés; a városok szervezeti reformja, pénzügyi segítése s a rendőrség államosítása; az általános közigazgatási reform; az egyházi adók rendezése; általános adóreform; a külkereskedelmi szerződések; a munkáskérdés megoldása önkormányzati alapon; a választójogi reform; nov. 18-a, a jogfolytonosság és az exlex; az országgyűlés feloszlításának indoka. — A miniszterelnök felszólalása a II. kerületi Nyiri-párt lakomáján: Kollonics mondása a magyar nemzetéről; a parlamentarizmus lét és nemlét kérdése a nemzetre; »egy igaz, szent ügyért küzdeni győnyörűség, elpusztulni megdicsőülés!« 361. l.
251. Gr. Tisza István beszéde a miskolci választók 1905. jan. 15-i lakomáján: a beteg parlamentarizmus meggyógyítása; a nemzetiségek választási mozgalmai és ellenzéki vádak; a magyar nemzetiségi politika alapelvei és sarkalatos feltételei; intelem a nemzetiségeknek és különösen a románoknak; nemzetiségi agitáció a népoktatási javaslat ellen; nemzetiségi agitáció és házszabályreform; »szad nemzet csak az lehet, mely nemcsak tud és akar élni a szabadsággal, de érzi, hogy tartozik élni vele«. — A miniszterelnök újabb felszólalása: a tisztviselők »barátai« és a vasúti sztrájk tanulságai. (Tisza 1905. jan. 14-i levele a román főpapokhoz.) 377. l.
252. Gr. Tisza István beszéde a belvárosi szabadelvű párt 1905. jan. 19-i lakomáján: személyes kérdés és polémia Andrássyval; Apponyi elvváltoztatása; kormány és ellenzék választási fegyverei. — A miniszterelnök újabb felszólalása: »egy mód van, hogy az egyén faktorrá legyen 392. l.
253. Gr. Tisza István beszéde a fővárosi Plósz-párt 1905. jan. 21-i lakomáján: a 67-i kiegyezés céljai és vívmányai; a magyar nemzetnek szellemi és erkölcsi túlsúlyra van szüksége; a választandó képviselők a magyar nemzet színe-javából valók legyenek 395. l.

254. Gr. Tisza István miskolci programbeszéde 1905. jan. 23-án: városi problémák; a kisipar helyzete: a társadalmi osztályok érdekközössége; a 67-es kiegyezés és az ellenzéki lapok »bécsi úr«-a; nemzeti sikerek 67-es alapon és Apponyi palfordulása; a házszabályreform szüksége; Andrássy veszedelmes lejtőre jutott; házszabálysértés és jogfolytonosság; Apponyi és az obstrukció kárai; választási fegyverek és kisebbségi erőszak. — A miniszterelnök pohárköszöntője: különleges viszonyaink és a házszabályreform; »a magyar parlamentarizmus becsületének helyreállítása az előfeltétele minden további haladá-naK: »limonádé-hazafiság; és tettekreész fanatizmus..... 397. l.

255. A januári válaszások. — Adalék a miskolci bukáshoz. — Vélemények a szabadelvű párt vereségének okairól: Tisza és Berzeviczy 1911-i memoranduma. — A német diplomácia felfogása a magyar politikai fordulatról. — A miniszterelnök nyilatkozata a helyzet megoldásáról és lemondása. — Andrássy a királynál. — A miniszterelnök felköszöntője a szabadelvű párt 1905. febr. 9-i ismerkedési estélyén: a választások kettős eredménye: a házszabályakció veresége és a 67-es pártok többsége; kibontakozási lehetőségek; a disszidensek és a függetlenségi párt kötelességei; a szabadelvű párt és egy koalíciós kormány 413. l.

V.

Az 1905/1910. évi országgyűlés.

256. A kormány lemondásának elfogadása. — Az új országgyűlés összetüése és a Lex Dániel. — Gr. Tisza István beszéde a szabadelvű párt 1905. febr. 17-i értekeztén: a választások eredménye a kormány és pártja szempontjából. — Az országgyűlés megnyitása királyi leirattal. — Justh Gyula elnöki székfoglalója és a nov. 18-i események. — Újabb királyi kihallgatások és az átmeneti kabinet eszméje. — Khuen és Tisza levélváltása a kibontakozási lehetőségekről: Andrássy vállalkozásának meghiúsulása, átmeneti kabinet, koalíciós kabinet, 67-es koncentráció szabadelvű párti politikus vezetésével..... 426. l.

257. Újabb eredménytelen tárgyalások a kibontakozás érdekében: további királyi kihallgatások; Kossuth Ferenc cikke a király ellenállásáról; a szövetkezett ellenzék márc. 22-i értekezlete, a miniszterelnök beszélgetése az ellenzéki képviselőkkel a válságból való kibontakozásról és Kossuth Ferenc cikke a koalíciós kormány meghiúsulásáról. — Gr. Tisza István beszéde a szabadelvű párt 1905. márc. 29-i értekeztén: a párt álláspontja a válsággal szemben: taktikai magatartása, programja változatlan, az önálló vámterület és a vezényleti nyelv kérdése, a határozati javaslat. — Az új kibontakozási alap; ez sem vezet eredményre; Kossuth Ferenc nyilatkozata a koalíció visszautasító álláspontjáról..... 435. l.

258. 1905. ápr. 7-i országos ülés. — Kossuth Ferenc indít

ványának tárgyalása az 1904. nov. 18-i esti ülésben történt események tárgyában: abból az egész pezsgőzési históriából egyetlenegy árva szó sem igaz«. — Kossuth Ferenc indítványának tárgyalása egy 21 tagú felirati bizottság kiküldése tárgyában, a miniszterelnök a felirati bizottság kiküldése ellen. — Újabb felszólalása u. e. tárgyban: »azok a gonosz tanácsadók«; «1867. óta volt-e egyetlenegy olyan esztendő, amelyben a magyar politika terén annyi üdvös cselekmény és kezdeményezés történt volna, mint az utolsó esztendőben?» (Napló I. k. 47 48, 51, 53-54. 1.)..... 461. 1.

259. 1905. ápr. 12-i országos ülés. — Szakbizottságok választása. (A kereskedelmi szerződésekre vonatkozó tárgyalások folytatása.) Napló I. k. 70. 1..... 470. 1.

260. 1905. április 13-i országos ülés. — Jegyzőkönyv hitelesítése. — Eötvös Károly rosszalási indítványának indokolása: miért ül itt ez a kormány még mindig?; Perczel Dezső nyugdíjelési ügye. (Napló I. k. 72 és 81—83. 1.)..... 471. 1.

261. 1905. ápr. 14-i országos ülés. — Eötvös Károly rosszalási indítványának tárgyalása: a Daniel-féle határozati javaslat és a klotúr; a rosszalási indítvány céltalansága. (Napló I. k. 94—97. 1.) Perczel Dezső nyugdíjúgye 476. 1.

262. 1905. ápr. 15-i országos ülés. — Botka Béla és Török Ferenc mentelmi ügye: a gyülekezési szabadság. (Napló I. k. 119, 120, 121. 1.) Tisza újabb felterjesztése a kormány mielőbbi felmentése tárgyában 483. 1.

263. Gr. Tisza István beszéde a szabadelvű párt 1905. május 3-i értekeztetén: a párt álláspontja a felirati javaslattal szemben. — A miniszterelnök újabb felszólalása. 486. 1.

264. 1905. május 5-i országos ülés. — A felirati javaslat általános tárgyalása: a felirat címe; a felirat általános jellemzése: bizonytalanság és homály a koalíció programjára vonatkozólag; a koalíció céljai; a felirati javaslat tartalma: a katonai kérdés; belpolitika; az Ausztriával való gazdasági meg egyezés; külön vagy közös vámterület?; »a közös vámterületnek fontossága Magyarország jól felfogott érdekeire nézve nagyobb és erősebb ma, mint valaha volt a múltban, a külön vámterület előkészítése és előfeltételei; a gazdasági bizonytalanság érzetének lehető csökkentése nagyfontosságú közérdek. (Napló I. k. 151 — 163. 1.)..... 491. 1.

265. 1905. május 6-i országos ülés. — Személyes ügy Babó Mihállyal (a miniszterelnök két felszólalása): a népiskolai törvényjavaslat visszavonása csak formai okokból történt; a nem-magyar ajkú állampolgárok és a külön nacionalista programm. Szavai értelmének helyreigazítása: a jelszavas és az ország anyagi erejét szolgáló gazdasági politika. (Napló I. k. 169, 170. és 186—187. 1.)..... 520. 1.

266. 1905. május 9-i országos ülés. — A felirati javaslat általános tárgyalásának folytatása: Apponyi a szabadelvű párt jövőbeni helyzetéről; a házszabályakció célja; ennek az akciónak módja a további sikeres alkotmányos működés akadályai; mi az államszűny?; a válságból kivezető út és az »impedimentum

publicae honestatis«; »mi elveink cserélésére nézve a képviselő úr példáját követni nem fogjuk«. (Napló I. k. 229—230. 1.)..... 523. 1.

267. A szabadelvű párt 1905. május 9-i értekezletc. — Hodossy Imre és gr. Tisza István felszólalása: a kormány mielőbbi felmentésének sürgetése..... 528. 1.

268. A szabadelvű párt 1905. május 24-i értekezletc. — A miniszterelnök felszólalásai bizonyos indítványok tárgyában (Keglevich nyugdíjára vonatkozó iratok kiadása; magyar autonóm vámtarifa készítése; a kivándorlási törvény módosítása). — Utolsó kísérlet a megegyezésre: Burián küldetése és Andrassy újabb sikertelen kihallgatása 533. 1.

269. 1905. május 25-i országos ülés. — Gr. Keglevich István összeférhetetlenségére vonatkozó iratok kiadása: az 1901. évi XXIV. tc. 17. §-ának magyarázata. — A miniszterelnök újabb felszólalása ugyanezen tárgyban. — Simonyi-Semadam Sándor indítványának inegokolása a kivándorlásról szóló 1903: IV. tc. módosítása iránt: a kivándorlás fokozódásának okai; a kivándorlási visszaélések megelőzése és megtorlása. — A miniszterelnök felszólalásai ezen indítvány bizottsághoz utasítása körüli házszabályvitában. (Napló I. k. 297—298, 299, 306 308, 308—309, 311. 1.) 536. 1.

270. 1905. május 31-i országos ülés. — Kossuth Ferenc indítványa magyar autonóm vámtarifa készítése ügyében: »a törvényhozásban megnyilatkozó nemzeti akarathoz integráns alkateleme a magyar király alkotmányos akarata is«; a gazdák barátja és az országos érdek; az agrárprogramm és a mezőgazdasági érdekek felkarolása; Polónyi támadásai a kereskedelmi miniszter ellen; a külön magyar jegybank és az agrárhitel; a készfizetések megkezdése; a közös vagy külön vámtérület kérdése; Kossuth Ferenc indítványa ellen. (Napló I. 397—407. 1.)..... 548. 1.

271. A Tisza-kormány utolsó napjai: a készülöben levő Fejérváry-kormány; a Kvassay-epizód; a kabinetalakítás nehézségei; a jún. 18-i kormányváltozás; két búcsúlevél Tiszához..... 574. 1.

272. A »darabont-kormány«; létrejöttének okai és feladata. A jún. 20-i pártértekezletc. — A szabadelvű párt értekezletén gr. Tisza István bevezető beszéde: a megszabadulás érzete; a 67-i kiegyezés és a vezényleti nyelv kérdése; a januári választások verdiktje; a szabadelvű párt katonai programja és a magyar szolgálati és vezényleti nyelv politikai értéke; a koalíció hivatalos programja és a válság megoldásának igazi akadályai; a Fejérváry-kormány és a szabadelvű párt feladata. — Egyéb felszólalások az értekezleten; gr. Tisza István válasza és a szabadelvű párt határozati javaslata; az alkotmány féltése, bizalmatlanság a kormány iránt, ragaszkodás Deák művéhez. — Lányi helyeslő bírálata és Kristóffy vádjai Tisza ellen..... 578. 1.

273. 1905. jún. 21-i országos ülés. — Királyi kéziratok elintézésének sorrendje a Fejérváry-kormány bemutatkozása alkalmával. — A szabadelvű párt határozati javaslata. (Napló I. k. 463—464, 465—466 és 467—468. 1.) Bizalmatlansági szavazat a Fejérváry-kormánynak. — Az elnapoló királyi kézirat felolva-

sása. — A nemzeti ellenállást kimondó határozat. — A kormány lemondása..... 598. 1.

274. A jún. 21-i pártértekezlet. — Gr. Tisza István bevezető beszéde a szabadelvű párt értekezletén: a szabadelvű párt eltávozása az elnapoló királyi leirat felolvasása után; az országgyűlésnek exlexben való elnapolása törvényes, de a parlamentarizmus alapelveibe ütközik; a szabadelvű párt az elnapolás tényével minden szolidaritást megtagad. — Egyéb felszólalások.

Gr. Tisza István záróbeszéde a szabadelvű párt feladatáról: az igazság hirdetése az ámtások rendszerevei szemben. — Tisza jún. 23-i levele Fejérváryhoz a szabadelvű párt és a kormány viszonyáról..... 604. 1.

275. A júliusi események és gr. Tisza István cikksorozata a helyzetről. (A júliusi események: Fejérváry jún. 28-i levele legközelebbi terveiről és Tisza jún. 30-i válasza; a júl. 1-i meddő békekísérlet; a »nemzeti ellenállás« és a kormány »intő szózata« a törvényhatóságokhoz; a »vezérlőbizottság« júl. 18-i válasza; a kormány intézkedései a renitens törvényhatóságok ellen; vita a kormány törvényességéről.)..... 617. 1.

276. A szabadelvű párt válsága és az aug. 23-i értekezlet. (I. A szabadelvű párt válsága: Tisza júl. 26-i VIII. cikke a helyzetről és a szabadelvű párti békétlenek; bizalmas levelek a szabadelvű párt helyzetéről és a kiválási mozgalomról; Tisza aug. 8-i cikke a szabadelvű párt tagjaihoz; hírlapi polémiája Szivák Imrével a szabadelvű párt jövőjéről; előkészületek az aug. 23-i értekezletre. — II. Az aug. 23-i értekezlet: Az új disszidensek kilépő levele. — Tisza személyes ügye Miklós Ödönnel. — Br. Dániel Ernő határozati javaslata: 67-es koncentráció a szabadelvű párt részvételével. — Tisza első beszéde: a két meglepetés; a szolgálati és vezényleti nyelv kérdése; az alkotmányos megoldásnak két módja: koalíciós kormány vagy 67-es koncentráció a szabadelvű párt közreműködésével; a szabadelvű párt kötelessége mindkét esetben, várakozó álláspontja és egyelőre együttmaradásának szüksége. Issekutz Győző és Sándor Pál határozati javaslata a magyar vezényleti nyelv és a választójog tárgyában. — Gr. Khuen-Héderváry felszólalása: a szabadelvű párt 30 éves dicsőséges múltja bizalommal tölti el jövője iránt; csak a Daniel-féle határozati javaslatot fogadja el, de nem azzal az értelmezéssel, hogy ezzel implicite a párt feloszlása is kimondatnék. — Tisza második beszéde: Issekutz és Sándor határozati javaslata ellen; a magyar vezényszót és szolgálati nyelvet illetőleg »nem szabad félszavakban beszélnünk«; a választójog kérdése még nem időszerű; a programkészítés időpontja; egyelőre az önértetes és férfias helytállás kötelessége. — Dániel Ernő határozati javaslatát egyhangúlag elfogadják. — Az értekezlet befejező része: Tisza a szabadelvű párt katonai programjáról és időnkénti összejöveteleiről.) A kiválási mozgalom kudarca. — Gratulációk a szabadelvű párt együttmaradásához..... 636. 1.

277. A szabadelvű párt 1905. szept. 14-i értekezlete és előzményei. (I. Az előzmények: az új kormányprogram és az

általános választójog; a kormány vád alá helyezésére vonatkozó indítvány; a kormány második lemondása. — II. A szept. 14-i értekezlet; illetéktelen beavatkozás a magyar belpolitikába; az általános választójog és a szabadelvű párt programja; a szabadelvű párt és a kibontakozás.) Az új disszidensek szervekedése. — A 30-éves debreceni találkozó..... 678. 1.

278. 1905. szept. 15-i országos ülés. — Ülések elnapolása királyi kézirattal: az elnapoló kézirat hatálya és bírálatának időpontja. (Napló II. k. 4—5. és 7. 1.) A képviselőház tiltakozik az újabb elnapolásban foglalt törvénysértés ellen és megújítja jún. 21-i »alkotmányvédő« határozatát..... 690. 1.

279. A szeptembervégi események és a szabadelvű párt okt. 2-i értekezletc. (I. A szeptembervégi események: a szept. 23-i »ötperces audiencia«; a vezérlőbizottság válasza a király kormányalakítási feltételeire; Fejérváry magyarázata a királyi békeajánlatról; Qautsch miniszterelnök két beszéde a magyar válság ügyében. — II. Gr. Tisza István beszéde az okt. 2-i pártértekezleten: illetéktelen beavatkozás a magyar választójog reformjába; a szept. 23-i királyi nyilatkozat a katonai kérdéstről és a 67-i kiegészítés revíziójáról.) Hivatalos közlemény az »illetéktelen beavatkozás« tárgyában..... 697. 1.

280. A szabadelvű párt okt. 9-i értekezlete: tiltakozás az újabb azonnali elnapolás ellen; a választójog reformja. (Előzmények: bécsi tanácskozások az új kormányprogram tárgyában; az ellenzéki értekezlet állásfoglalása a bécsi fogadtatás és a folytonos elnapolások ellen; Tisza cikksorozata az általános választójogról; Berzeviczy Albert a folytonos elnapolások elítélését kívánja.)..... 711. 1.

281. 1905. okt. 10-i országos ülés. — Ülések elnapolása királyi kézirattal: »az elnapolást tartalmazó királyi leirat felolvasása után vitának és határozathozatalnak helye nincs«. (Napló II. k. 18—19. 1.) A képviselőház óvást emel az újabb elnapolás ellen és fenntartja jún. 21-én és szept. 15-én hozott határozatát. — A szabadelvű párt programkészítő bizottságának ülése. — Khuen levelei a programkészítés és a válság ügyében. 720. 1.

282. A szabadelvű párt okt. 30-i értekezlete és az új kormányprogram. (I. Előzmények: a Fejérváry-kormány reaktíválása új program alapján; az új kormányprogram; a koalíció vezérlő bizottsága az új kormány ellen; újabb »intő szózat a törvényhatóságokhoz; Tisza állásfoglalása a Fejérváry-kormány ellen és »az üres zsebek«. — II. Gr. Tisza István beszéde az okt. 30-i pártértekezleten: az új kormányprogram bírálat; szűkkörű választójog, obstrukció és osztályuralom; az általános szavazati jog siralmas gyakorlati eredményei az európai kontinensen és veszélyei nálunk; a kormányprogram helytelenítése ellenére is fokozott nagyrabecsülés Fejérváry iránt; »az az út, amelyen a kormány elindult, minden körülmények között csak ronthatja a dolgot«; az általános szavazati jognak a mai viszonyok között való behozatala veszedelembé döntené a nemzet legszentebb érdekeit és lehetetlenné tenné a 67-es alapon való

nemzeti politikát; »a szabadelvű párt a kormány programját nem helyesli és az annak érvényesítésére irányuló akciót nem támogatja.«) A koalíció vezérőbizottsága szintén elítéli a kormányprogramot. — Kristóffy válasza Tisza okt. 30-i beszédére. — Tisza viszonválasza. — A baranyai szabadelvű párt a kormány mellett..... 725. l.

283. A szabadelvű párt 1905. dec. 18-i értekezlete: csatlakozás a koalíciónak az újabb elnapolást törvénytelennek bélyegző határozati javaslatához. (Előzmények: a kormányprogramul kudarca és Tisza levele Gromon Dezsőhöz; bellum omnium contra omnes; Lukács László békekísérlete és Tisza bécsi útja; a dec. 18-i pártértekezletek.) 748. l.

284. 1905. dec. 19-i országos ülés. — Ülések elnapolása királyi kézirattal: »a mostani elnapolás nemcsak ... az alkotmány szellemével s a valódi alkotmányosság összes alapelveivel ellentézik, de evidens, nyílt és flagrns törvénytisértést is képez«; »az adott viszonyok között teljes jogosultsággal bír e Ház is arra, hogy azon határozatát, amellyel az elnapoló királyi kéziratot tudomásul veszi, a helytelenítés, a tiltakozás szavával kösse össze«. (Napló II. k. 28—29. l.) Lányi bírálata Tisza álláspontjáról a dec. 19-i elnapolással szemben. — Kristóffy Választójogi törvényjavaslat-tervezete 757. l.

285. Gr. Tisza István 1905. dec. 20-i biharmegyei beszéde az általános választójog ellen: a választójog fokozatos kiterjesztésének híve; súlyos aggodalmai az általános szavazati jog behozatala ellen; annak két nagy veszedelme: túlzó nemzetiségi agitáció és a magyar intelligens középosztály politikai térvesztése; »minden szabadelvű ember végső célja Magyarország társadalmának demokratikus szervezése, de ezt nem lehet néhány paragrafussal megcsinálni«. — A király nem fogadja el a kormány ismételt lemondását 763. l.

286. A szabadelvű párt 1906. febr. 20-i értekezletc. — Gr. Tisza István első beszéde: az országgyűlés feloszlátása közjogiilag érvényes; a feloszlátás királyi jogának gyakorlása »egészen felesleges és egészen szükségtelen törvénytelenéseknek, szabálytalanságoknak, durva tapintatlanságoknak egész sorozatával történt«; az ország helyzete nem alkotmányos; ha a kormány az ország jelenlegi állapotában rendeli el a választásokat, »ezzel talán még sokkal nagyobb bünt, sokkal nagyobb hibát fog elkövetni«, mintha az országgyűlést a törvénytelen időben nem hívja össze; a kormány »egész akciója a törvénytisértések egész láncolata«; »az alkotmány felfüggesztésével állunk szemben«; »a törvénytelenességgel tranzigálni nem lehet«; a nemzeti küzdelem és a tisztviselők: »senkinek sincs joga a tisztviselői kartól több áldozatot kívánni, mint aminőt a nemzet egyeteme és a mozgalom vezetői elviselni akarnak«; »az abszolutizmus kíséreltével szemben egy táborban kell minden magyar embernek lennie«; az alkotmányválság okai: évszázados küzdelmeik ellenére nemzet és dinasztia állandó érdekközössége; a katonai kérdés nehézségei 1867-ben és az 1903. katonai program; a koalíció hibái a januári választások óta; »egy rövid esztendő alatt

mivé tették a magyar nemzetet azok, akikre egy önfeledt pillanatban sorsát rábízta?»; a jobb jövő útja: egyesült küzdelem a törvénytelen ségek ellen és visszatérés a becsületes Deák-párti politikához. — Egyéb felszólalások. — Gr. Tisza István záróbeszéde: »a csatát megnyertük, a hadjáratot elvesztettük«; a szabadelvű párt tette lehetetlenné a Fejérváry-kormánynak »szerecsétlen őszi kísérletét«; a párt áldozatkész közreműködése a kibontakozás érdekében; a vezér hálás elismerése pártja tagjainak; holta napjáig büszke lesz barátságukra. — Podmaniczky pártelnök febr. 22-i levelében a szabadelvű párt változhatlan szeretetét és törhetetlen bizalmát tolmácsolja. — Pitreich gratulációja Tisza beszédéhez és Tisza márc. 4-i válasza. (Előzmények: eredménytelen békekísérletek a feloszlítás előtt: Tcoalíció és kormány harca, a tisztviselők kényszerhelyzete; az országgyűlés feloszlítása; a kormány kivételes intézkedései.) 767. 1.

287. Gr. Tisza István pohárköszöntője a Belvárosi Polgári Kör 1906. márc. 3-án tartott lakomáján: »jöhetnek ismét idők, midőn ellenséget talál a magyar nemzet az állam hatalmában ... és csak a magyar társadalomnak belső életerege az, ami megmentheti a nemzetet«; a 67-es alap biztosítása érdekében vissza kell térnünk Deák Ferenc álláspontjára; »küzdünk kell a mellett, hogy ez a nemzet felébredjen veszélyes álmából«..... 798. 1.

288. Gr. Tisza István 1906. márc. 8-i nyílt levele belvárosi választóihoz: az alkotmányválság előzményei és okai; a helyzet képe; polémia a koalíció vezéreivel és különösen Andrássyval az 1903. katonai program és a tisztviselők ellenállása kérdésében; súlyos vádak a koalíció vezérei ellen; a kibontakozás útja: »a törvénytenség elleni szívós törvényes ellenállás és a kiegyezési politikához való teljes visszatérés«. (Előzmények: a kormány legújabb kivételes intézkedései; a »nemzeti ellenállás« alkonya.) Andrássy válasza Tiszának. — Tisza válasza Andrássynak..... 801. 1.

289. Az alkotmányos kibontakozás és a szabadelvű párt 1906. ápr. 11-i utolsó értekezletc. (I. Az alkotmányos kibontakozás: a »darabont-kormány« utolsó hetei; a »nemzeti ellenállás« mérlege; Tisza és Fejérváry márciusvégi levélváltása a választások elhalasztása dolgában; Tisza cáfoló nyilatkozata a Fejérváry-kormánnyal való állítólagos kapcsolatáról; a koalíciós kormány; a király és a koalíció paktuma. — II. A szabadelvű párt utolsó értekezlete: Az Újság tudósításának bevezető része a szabadelvű párt feloszlásáról. — Gr. Tisza István megokolja a szabadelvű párt feloszlását: az új helyzetben a közjogi alap biztosítása a pártkeret megszüntetését követeli; a közélet teréről való visszavonulásának okai: ezek egyike az új kormány programjának az általános választójogra vonatkozó része; a szabadelvű párt feloszlását kimondó határozati javaslat a hazafiasság és férfifiasság parancsa. — Búcsúztatók: Dániel Gábor és Hegedűs Sándor búcsúszavai Tiszához. — Gr. Tisza István búcsúja pártjától és br. Podmaniczky Frigyes pártelnöktől. — Az elnök köszöneté és zárószavai.) Jóslatok a feltámadásról 823. 1.

IV.

AZ 1901/6. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS

(Folytatás.)

211. Az 1904. október 4. »ugrai levél«: a közelmúlt tanulságai; a sikeres nemzeti politika feltételei; a hárszabályreform szükségége; e feladat nehézségei; a nemzet ítéletc. — A nyílt levél hatása. — Megírásának okai.

A parlamenti szünet végén egy szenzációs esemény verte fel a politikai berkek csendjét: gr. Tisza Istvánnak geszti otthonából ugrai választóihoz intézett nyílt levele, az oly nevezetessé vált »ugrai levél«.

Gesztről október 4.-én kelt, de csak október 8.-án jelent meg a reggeli lapokban.

Szövege a következő:

Az ugrai kerület választó-polgáraihoz!

Tisztelt barátaim!

Az országgyűlés szünidejének vége felé járunk. Megkezdődnek ismét a képviselőház tanácskozásai: nagy munka, nehéz feladatok előtt állanak az ország bizalmának letéteményesei. Vájjon pihent erővel, alkotásra, az ország javát munkáló eredményes tevékenységre elhatározott lélekkel kezdik-e meg az új ülészakot? Vájjon egy jobb, eredményesebb, sikeresebb időszak előfeltételeit érlelték-e meg bennük a múltak tanulságai? Vájjon felhasználtuk-e jól mindnyájan az immár végéhez közeledő pihenést; felhasználtuk-e magunkba-szállásra, elmélkedésre és arra, hogy a jövő javára való tanulságokat vonjunk le a múltak küzdelmeiből? Mert sok és üdvös tanulság kínálkozik számunkra, ha elfogulatlan lélekkel vizsgáljuk a közelmúlt eseményeit.

Gondoljunk csak vissza, milyen állapotban voltak alig egy évvel ezelőtt összes közállapotaink! Azok a sötét gondolatok, amelyeknek önökhöz intézett leveleimben ismételten adtam volt kifejezést, nem ott éltek, sajogtak-e minden komolyan gondolkozó hazafi aggódó lelkében? A mondva csinált

szenvedélyek, a fékevesztett képzelődés szeszélyes szelei vakmerő játékot űzve ragadták magukkal a magyar nemzet tört kormányú hajóját, sziklák közt tajtékzó örvények felé, mind tovább és tovább. Felbomlott minden rend. Le volt járva emberek és intézmények minden tekintélye. Szentségtörő kezekkel tépáztuk e nemzet legdrágább közkincsét, fennmaradásunk egyedüli biztosítékát, alkotmányunk zárkövét: a magyar képviselőház méltóságát és becsületét s a tékozló fiú elvakult vakmerőségével dobtuk kockára apáink szent örökségét: a nemzet és korona közötti kölcsönös bizalomtól áthatott azt a kiegyezést, amit őseink vére, őseink kitartása és őseink bölcsesége szerzett meg számunkra.

Mi lett volna ebből a nemzetből, ha olyan uralkodó nem öröködik sorsa felett, akinek egész lelke: esze és szíve egyaránt a magyar nemzettel és azzal a kiegyezéssel van összeforrva, melyet ő alkotott meg a nemzet legjobbjaiktól környezve, — aki egész bölcsességét, egész erejét és egész hatalmát arra használta fel, hogy utat nyisson a kibontakozásra és azon vezesse a nemzetet?

És ez utat meg is találta, midőn saját önkéntes elhatározásából olyan reformokat ajánlott fel a nemzetnek, amelyek a nemzet régi jogosult vágyának és törekvésének diadalát jelentik,¹ midőn biztosítják a magyar nemzet érvényesülését a közös hadsereg intézményeiben anélkül, hogy csorbát ejtenének annak egységes vezérletén, vezényletén és belszervezetén, úgy ahogy azt apáink bölcsesége törvénybe iktatta, — jól tudván, hogy mindnyájunk biztonságát, tehát a magyar nemzetét is, olyan hadsereg szolgálja legcélszerűbben, amely a védelem céljaira katonai szempontból egységes szervezettel és vezérlettel bír. E nagy horderejű reformok felajánlása mellett óvó, intő szavát intézte a nemzethez, kérve-kérte azt, hogy tartózkodjék oly viták felelevenítésétől, melyek újból felidézhetnék a régi, gyászos idők ellentéteit.

Ólomsúllyal nehezettek az ellentétek a magyar nemzet sorsára nemzedékeken keresztül. A magyar királyt idegen tanácsosok vették körül. Nem ismerhette és nem érthette meg nemzetét. Elhomályosították azt a nagy igazságot előtte, hogy Szent István koronája a Habsburg-ház legrégebb, legdrágább, legbecsesebb ékessége, s hogy világtörténelmi rendeltetésének és nagyhatalmi állásának nélkülözhetetlen előfeltételét és legbiztosabb zálogát a magyar nemzet ereje, nagysága és odaadó hű ragaszkodása képezi. Súlyos átokként nehezedett

¹ Tisza itt a szabadelvű párt kilences bizottságának katonai programjára céloz, melyet a király bizonyos módosításokkal elfogadott, s amely módosított programjának a szabadelvű párt 1903. okt. végi értekeletén történt elfogadása után Tisza megalakíthatta kormányát. (103.)

királyra és nemzetre egyaránt az uralkodóház irányadó tanácsadóinak azon meg-megújuló törekvése, hogy a magyar alkotmány s a magyar nemzet nemzeti egyéniségének romjain építsék fel a Habsburg-ház egységes hatalmának épületét. A nemzet, királyaihoz és törvényeihez egyenlő hűséggel ragaszkodva, védte egyik kezével őseitől öröklött szabadságát, míg másik karjával külellenség ellen kellett védekeznie. És e kettős küzdelemben emésztette fel egész erejét.

Ezen nehéz időkre esik az állandó hadsereg megalkotása is, amely lassanként ölti fel egységes szervezetét. A nemzet sohasem tagadja meg azon áldozatokat, melyeket a hadseregnek kellő számban és harc képességben való fenntartása igényel, de két vágyát igyekszik a hadsereg kebelében megvalósítani. Az egyik az, hogy a magyar csapatokat magyar tisztek vezessék; a másik, hogy a magyar csapatok vezényletében a magyar nyelv érvényesüljön. Az elsőt királyával egyetértésben törvénybe iktatják az ország rendjei, a második ellenben következetes visszautasításra talál. Az országgyűlések ismételt kísérletezés után mindannyiszor felfüggesztik a magyar nyelv iránt folytatott küzdelmet. Végre a 48—49-iki nagy események s az ezeket követett gyászos korszak hősiesszívóssággal kiállott szenvedései után az igazi kiegyezés hajnala dereng a nemzetre. Király és nemzet megkeresik és megértik egymást. Fátyolt borítanak a múltak minden keserű emlékére. Kiirtják az ellentét és bizalmatlanság minden fullánkját. Teljesül a nemzet minden vágya: nemcsak visszanyeri önrendelkezési jogát saját belügyeiben, de mint Auszriával mindenben egyenjogú tényező, döntő befolyást nyert a külügyek és hadügyek vezetésére is. Teljes lesz az összhang az uralkodóház hatalmi törekvései és a magyar nemzet politikai céljai között s ezzel biztosítatnak a magyar nemzet nagyságát és függetlenségét szolgáló nemzeti politika sikerének előfeltételei.

E nagy, ez áldásos, e korszakalkotó fordulatért csak egy árt kellett a nemzetnek fizetnie. Belenyugodott, elismerte azt, hogy a hadsereg egységes vezetése, vezérlete és belső vezetete az alkotmányos fejedelmi jogok közé tartozik. Királyára bízta a hadsereg szolgálati és vezényleti nyelvének megállapítását is s a magyar szolgálati és vezényleti nyelv megvalósítására irányzott vágyainak teljesítését azon időre halasztotta el, amidőn a fejedelem szabad elhatározásából önként fogja elrendelni azt. Jogot nem áldozott fel a nemzet a kiegyezés ezen része által, mert hiszen a hadsereg nyelvének megállapítása fejedelmink jogát képezte a múltban is, s ha törekedtek is apáink a magyar vezényleti nyelv behozatalára, a fennálló állapotot törvénytelennek nem tartották, azt sérelmi pont

gyanánt nem kezelték soha. Azon joga pedig, hogy törvényalkotás útján, királyával egyetértve, megváltoztassa a mai helyzetet, meg van a nemzetnek ma is. Ez elhatározásra apáinkat csak azon helyes belátás vezette, hogy akkor, midőn a nemzet minden jogának szabad használatába lép, midőn megszerezheti a nemzet és király közötti teljes harmónia századokon át nélkülözött összes áldásait: akkor a nemzet érdeke nem azt követeli, hogy mindezt a kincset, mindezt az áldást, a nemzeti erőgyűjtés és fejlődés összes előnyeit odadobva, kizárólag a magyar vezénnyelvért folytassuk tovább a nemzet egész erejét felemésztő küzdelmet; de ellenkezőleg, akkor szolgálják a magyar nemzet ügyét igazán, ha ezt az egy kérdést becsületesen, hátsó gondolat nélkül leveszik a napirendről s a nemzet anyagi, szellemi és erkölcsi erejének gyarapítására összpontosítják egész képességüket.

Ezt vallotta, ezt cselekedte a magyar nemzet többsége 37 esztendővel ezelőtt és minden, mi azóta történt, minden tanulság, mit az eseményekből levonhatunk, ez elhatározás hazafiúi bölcsességét bizonyítja. Mennyit nőtt, mennyit fejlődött az ország anyagi és erkölcsi súlyban azóta! Volt-e Mátyás király napjai óta csak egy pillanat is, midőn a magyar nemzet annyi joggal, annyi szabadsággal rendelkezett és akarata annyi súllyal esett volna a világesemények mérlegének serpenyőjébe?

És éppen most, a közelmúlt bonyodalmainak e pillanatában, midőn a között kellett a nemzetnek választania, hogy királyával teljes egyetértésben megoldhassa a katonai tisztképzést és a hadsereggel kapcsolatos más fontos kérdéseket, megoldhassa a magyar álláspont teljes érvényesülésével, vagy pedig a magyar kommandó jelszaváért beláthatatlan és kilátástalan végzetes küzdelembe sodortassa magát: vájjon nem parancsoló kötelesség gyanánt háramlott-e a feladat mindnyájunkra, hogy semmi egyébbel nem törődve, erőnk végső megfeszítésével igyekezzünk reábirni e mentő fonál megragadására a nemzetet?!

Várákozásom ellenére akként alakultak a körülmények, hogy ezen politikának felelősség melletti képviselőtével én bizattam meg Felsőes Urunk által. Habozás és ingadozás nélkül vállalkoztam a megbízásra. Tettem ezt abban a tudatban, hogy e válságos pillanatban hitvány gyávaság volna

1 Szekfü Gyula Három Nemzedék c. művében a „kilences bizottság” munkálatában Deák Ferenc elveitől való eltávolodást lát. (255.1.1. kiad.) Ezzel — szerinte — a kormánypárt „hivatalosan is rálép a dualizmus fejlesztésének sikamlós útjára”. „Elvekről ezentúl szó sem lehet többé” sem a kormánypárt, sem (a koalíciós korszak óta) az ellenzék oldalán a 67-es alap tekintetében.

kitérni a kötelesség teljesítése elől és tettem abban a reményben, hogy a magyar nemzet hagyományos politikai érettsége és hazafiúi áldozatkészsége megérlelendik ezen politika diadalát.

És ebben a reményben nem is csalódtam. Az ország túlnyomó nagy többsége megnyugvással fogadta az új kormány által hozott megoldást. A parlamenti anarchia fegyvereivel vívott harc továbbfolytatásának végzetes következményeit belátták az ellenzék komolyabb és hazafiasabb elemei is¹ és mondhatni, pártkülönbőség nélkül) általánossá vált a vágy az országban, hogy az alkotmányos élet kiáradt hullámai medrükbe visszatérjenek.

És mégis milyen sokáig tartott még az anarchia! Mennyi küzdelemben került, mennyi kárt okozott az országnak és mennyi szenvedést sok ezer családnak, míg végre a szabad-elvű pártnak a harc keményebb rendszabályaira is kész férfias elhatározása megtörte annak a kis csoportnak konok ellenállását is, mely a nemzeti akarat érvényesülésének ellenszegült.² A harc megszűnt. A képviselőház gyors egymásutánban intézte el azon felhalmozódott teendőket, melyek elvégeztével a rendes alkotmányos állapot helyreállott. De a hosszú törvénynélküli állapot nyoma ottmaradt a lelkekben és megméltelyező, elvadító, felforgató hatását érezte minden irányban. Az a gonosz példa, mit egyesek parlamenti szereplése és e szereplés látszólagos sikerei nyújtottak, nem maradhatott hatás nélkül. Az állam méltósága, a törvények iránti tisztelet, a hatóság tekintélye alapján megrendült. A társadalom különböző osztályai, rétegei és csoportjai féket nem ismerő hévvel tölték vágyaikat, érdekeiket előtérbe és nem riadtak vissza kötelességeik teljesítésének megtagadásától és az állam gépezetének megakasztásától sem, hogy azokat érvényesíthessék. Hosszú, szívós, lankadást és meghátrálást nem ismerő kormányzati tevékenységre volt és van szükség, hogy kiirtsuk közéletünkéből a parlamenti anarchiának e vészhozó gyümölcseit és teljes eredményt, valódi sikert e téren csak úgy remélhetünk, ha a törvénytisztelet, önmegbecsülés és szenvedélyeit fékezni tudó kötelességteljesítés terén maga a parlament megy jó példával előre. A nemzeti becsület, a nemzet fennállásának és jövő boldogulásának mindenek felett álló szempontja parancsolólag követeli ezt.

Nemzeti létünk a parlamenti kormányzattal van egybe-
forrva.³ E nemzet életerét vágja keresztül és létét teszi koc-

1 (125, 127).

2 (154, 159, 162).

3 Tisza István gyakran hangoztatott sarkalatos meggyőződése. (L. még Szekfű Gy. Három Nemzedék, 323—325 l.).

kára, ki a parlamentet gyengíti, teszi lehetetlenné vagy azon tiszteleten ejt csorbát, melyet a magyar parlamentnek az egész magyar nemzet és e nemzet jó barátai és ellenségei előtt ki kell érdemelnie. Hasonlítsa bárki össze, hogyan emelkedett e nemzet erőben, súlyban, tekintélyben, míg parlamenti életét az ország legkiválóbb férfiainak mérközése töltötte be s míg méltósággal és eredményes tevékenységgel képviselte az a nemzeti akaratot? Hova sülyyedt mindez az obstrukció, a tehetetlenség és az anarchisztikus törekvések túlsúlyra vergődésének szomorú hónapjai alatt és mennyire másutt állunk ország-világ színe előtt ismét ma, a rendezett viszonyok helyreállítása után.

Nem dicsekvésből mondom, — hiszen az érdem nem lehet egyeseké, — de mindaz, mit a jelen kormány rövid fennállása alatt végezhetett, alkothatott és előkészíthetett, vájjon nem újabb meggyőző bizonyítéka-e annak az egész lelkemet átható nagy igazságnak, hogy sikeres nemzeti politikát csakis királyunkkal egyetértve, az 1867-i kiegyezéshez ragaszkodva s az országgyűlés rendjét s abban a többség uralmát fenntartva és megszilárdítva követhetünk?!

Soha a körülmények olyan kedvezők nem voltak a nemzetre nézve, mint éppen napjainkban. Külellenségtől nem háborgatva, teljes egyetértésben királyunkkal fordíthatjuk egész erőnket a nemzeti politika építő munkájára. Katonai és egyéb téren nagy reformok várnak megoldásra. Egész gazdasági életünket mélyen átható kérdéseket kell elintéznünk, amelyek hibás megoldása egy emberöltőre megbosszulhatja magát. Mindezen nagy kérdéseket illetőleg kezünkben vannak, a sikernek összes előfeltételei. Megvalósíthatjuk a nemzet minden törekvését, megóvhatjuk minden jogos érdekét, felhasználhatjuk erőnknek gyarapítására a mai áldott korszakot, hogy aztán nyugodt öntudattal nézhessünk a jövő bárminő veszélyeinek szemébe; csak magunk ne legyünk hűtlenek önmagunkhoz, magunk ne romboljuk szét, magunk ne járassuk le a magyar alkotmány szabad intézményeit.

Igaz, az alkotmányos rend ezidőszerint helyreállott. De a közelmúlt minden tanulsága arról győz meg: minő ingatag alapon áll egész parlamenti életünk. Damokles kardja függ a nemzet feje felett. Ötletszerűen összeverődő bármily kicsiny csoport megállíthatja a képviselőház egész gépezetét, gáncsot vethet a magyar nemzetnek előre törekvő útjába, ránk zúdíthatja a közelmúlt összes veszélyeit és megaláztatásait. Semmit el nem érünk, míg e szegyetlenjes állapotot nem orvosoltuk. Bűnös könnyelműség és kötelességeinkről

való gyáva megfélekedés volna, ha fel nem használnék a helyreállott rend első nyugodt időszakát arra, hogy megszerezzük a magyar alkotmányos élet állandó biztosítékait. A szólásszabadságot, a parlamenti viták útjáni küzdelmet parancsoló végszükség nélkül nem szabad korlátoznunk. De a magyar parlament nem lehet játékszer jelentéktelen töredékek kezében, a magyar nemzet sorsát nem szolgáltatathatjuk ki ezek szeszélyeinek.

Nem pártkérdés ez. Nagyon szomorú volna, ha pártkérdést csinálnának belőle. A magyar parlament méltósága, becsülete, munkaképessége egyenlően drága kincse kell, hogy legyen mindnyájunknak. A nemzeti akarat érvényesülésének biztosítása kell, hogy egyaránt szívén feküdjék minden valóban alkotmányosan gondolkodó magyar embernek és e nagy feladat megoldásában a valódi hazafiságtól vezetett és felelősségérzettel bíró komolyabb elemeknek pártkülönbség nélkül kezet kell fogniok.

Nem kicsinylem e feladat nehézségeit. Meglehet, hogy az önfenntartási ösztön egész szilajságával fogják utunkat állani azok az elemek, melyek csak a botrányok és a parlamenti anarchia napjaiban remélhetik érvényesülésüket s akiket saját jelentéktelen voltak leszállít az őket megillető színvonalra, amint a képviselőház azzá válik ismét, ami volt a múltban s aminek lennie és maradnia kell a jövőben: az elvek és érvek csataterévé, melyen tudás és szellemi képesség fegyvereinek kell megküzdeniök. De hiszen éppen ezen elemek garázdálkodása süllyesztette le a képviselőház színvonalát, az diszkreditálja, az járhatja le a magyar alkotmányos életet, az vitt az örvény szélére bennüket. E jelenségekkel szemben kell a parlament méltóságát és rendjét megvédenünk, ha a nemzet jövőjét biztosabb alapokra kívánjuk fektetni. Csak így állíthatjuk meg a züllés, a korhadás folyamatát.

És ebben a küzdelemben bizonyára a parlamenti rend és méltóság védelmezői mögött lesz a nemzet túlnyomó nagy többsége.

A magyar nemzet szereti és megbecsüli szabad intézményeit. Megtudta azokat védeni bármilyen hatalmas ellenségekkel szemben; megfogja védeni azon elvakult fiaival szemben is, kik botor kézzel kívánják azokat sárba rántani s ha majdan ítéletet kell a nemzetnek felettünk mondanía, ez ítélet csak kárhoztató lehet azokra, kik a konszolidáció, az alkotmány biztosítása e nagy művének útjába állanak.

Tisza István.

A miniszterelnöknek ez a megnyilatkozása, mely a házszabályreform napirendre tűzésének bejelentése volt, általános

nagy meglepetést keltett.¹ A szabadelvű párt tagjai is (persze a beavatott néhány ember kivételével), csak a lapokból értesültek a miniszterelnök szózatáról. Az ellenzéki pártkörökben valósággal megdöbbenéssel fogadták a házszabályrevízió hírét, a felháborodás és elkeseredés hangján beszéltek a miniszterelnök szándékáról. Nyílt levelét a derült égből lecsapó villámhoz hasonlítják.²

Pedig ennél a levélnél legfeljebb a megjelenés időpontja okozhatott meglepetést, de semmi esetre sem tartalma, legalább is az előzmények és az általános politikai helyzet némi ismerete alapján. Hiszen — hogy egyelőre egyebet ne mondjak — maga az akkori ellenzéki Budapesti Hírlap ugyanabban az október 8-i számában, amelyben az »ugrai levél«-et közli, A házszabályok revíziója című cikkének függelékében ezt írja: »Tisza István gróf nem csinált titkot abból a tervéből, hogy a házszabályok revízióját kívánja. Értesülésünk szerint erről a szándékáról a parlamenti béke helyreállítása után is (162) több ízben tett említést néhány ellenzéki politikus előtt«.

Tisza István csakugyan már évek óta nem csinált titkot abból a fokozódó meggyőződéséből, hogy égetően szükségessé vált a házszabályok gyökeres reformja a parlamenti rendnek és munkaképességének biztosítása céljából.³ Idevágó tervezeteiből tudjuk (161), hogy ennek a nagy feladatnak megoldására törekedett már az 1898/99. nagy obstrukció alkalmával. Tudjuk továbbá, hogy a házszabályok ideiglenes módosítására vonatkozó 1904. március 5. indítványával (160) biztosítani kívánta a végleges házszabályreform lehetőségét is és egyszerű összehasonlítással megállapíthatjuk, hogy ennek a megalkotandó szerves reformnak a március 4-i pártértekezleten megjelölt alapelvei

1 Hogy a Tisza-kormány 1904. márc. 10. után sem mondott le a házszabálymódosításról, már tudjuk Khuen 1904. márc. 16. leveléből, Tisza jul. 25. helyzetjelentéséből és ugyancsak Khuen aug. 24. leveléből. (Beszéd II. k. 412, 822. és 815-6. 1.)

2 L. az ellenzéki B. H. 1904. okt. 8. számának idevágó két cikkét: A miniszterelnök nyílt levele és A házszabályok revíziója. Utóbbinak alcíme: A miniszterelnök nyílt levele és az ellenzék.

Az »ugrai levél« hatását ellenzéki szemszögből nézi: Horváth József Az 1905/6. évi vármegyei ellenállás története c. könyvének (1907.) 1. lapján és Pethő Sándor Világostól Trianonig c. könyvének (1925.) 123. lapján.

Ezzel a levéllel foglalkozik még röviden Schmidt Henrik (94—95. 1.) és Lányi Bertalan (8—9. 1.). Bővebben Szász Károly (23—25. 1.) és Kristóffy József Magyarország kálváriája c. nagy terjedelmű visszaemlékezéseinek 115—120. lapján.

3 »Egész politikai hitvallásomnak egyik sarktétele — írja a házszabályreformot sürgető 1911. márc. 20. memorandumában, mely hátrahagyott iratai között található — hogy házszabályaink revíziója elsődrendű sürgős, nagy nemzeti közérdek... Húsz esztendő óta folytatok a magyar alkotmányos élet e rákfenéje ellen eredménytelen küzdelmet. A szabadelvű párt többször volt abban a helyzetben, hogy megoldhatta volna a kérdést. A véderő-vita után, a Szapáry-féle obstrukció alkalmával s végül a Bánffy-kormány teljes virágzásának napjaiban mindent elköttem, hogy ez alkalommal felhasználására reá bírjam a párt akkori vezetőit«. De hasztalan volt minden igyekevése.

teljesen egybevágunk azzal a revíziós tervvel, melyet éppen legutóbb (210) főbb vonásaiban ismertettem. Végül az is tény, hogy Tisza István Thaly Kálmán békeajánlatának elfogadásával az 1903. évi újoncok megajánlására vonatkozó törvényjavaslat átbecsátása fejében 1904. márc. 10-én visszavonta ugyan ideiglenes jellegű házszabály-indítványát (162), azonban semmiféle kötelezettséget nem vállalt abban az irányban, hogy lemond a házszabályok módosításáról általában. Arról, amit régóta és különösen az utóbbi obstrukciós évek tapasztalatai után a magyar nemzeti politika elodáztatlan feladatának tekintett. Az »ugrai levél«-nek tehát csak megjelenése lehetett váratlan, — de nem tartalma: a küszöbön álló házszabályrevízió bejelentése.

Ennek a nevezetes levélnek megjelenése óta ellenzéki oldalról a Házban és a Házon kívül számtalanszor hangoztatták, hogy az abban foglalt kezdeményezésre semmi ok nem volt; hogy Tisza revíziós tervével szükség nélkül felborította a Thaly-féle parlamenti békét és égő csóvát dobott az ellenzék közé.^{1 2}

Helytálló-e ez a felfogás?

A Thaly-féle béke csupán látszólagos béke, csak fegyverszünet volt. Az akkoriban csak lappangó obstrukció a legközelebbi jövőben tárgyalásra kerülő nagyfontosságú törvényjavaslatoknál bármikor kitörhetett. A fennálló házszabályok »kihasználásával« húszt képviselő lépten-nyomon megbéníthatta a Ház működését. Az »ugrai levél« a nemzet elé állítja a parlamenti helyzet ingatag, bizonytalan voltát: »Igaz, az alkotmányos rend ez idő szerint helyreállt. De a közelmúlt minden tanulsága arról győz meg: minő ingatag alapon áll egész parlamenti életünk. Damokles kardja függ a nemzet feje fölött. Ötletszerűen összeverődő bármely kicsiny csoport megállíthatja a képviselőház egész gépezetét... Semmit el nem értünk, míg e szegényteljes állapotot nem orvosoltuk«. Pedig »katonai és egyéb téren nagy reformok várnak megoldásra. Egész gazdasági életünket mélyen átható kérdéseket kell elintéznünk«.

És csakugyan, a kellő létszámemelést tartalmazó véderő-reform mielőbbi megalkotása a külpolitikai helyzet egyre nö-

1 Így vélekedik a publicisták közül p. u. Horváth József és Pethő Sándor egy előbbi jegyzetben megjelölt helyen. Schmidt Henrik is meg nem okolt, következtelen és elhibázott lépésnek tartja Tisza házszabály-akcióját. Viszont előzetesen nagyon jól megrajzolja ennek az akciónak lélektani gyökereit. (91—94. l.) Gr. Apponyi Albert Emlékiratainak II. kötetében (1934.) azt mondja, hogy Tisza a Thaly-féle békekötés után „teljesen érthetetlenül“ írta meg nyílt levelét ugrai választóihoz. (134. l.)

Meggyőzően exponálja a házszabályrevízió parancsoló szükségét Szász K., Lányi Bertalan és Kristóffy József. Ennek bizonyításával — mint később látni fogjuk — ismételen foglalkozott Tisza István is. Így pl. 1904. nov. 5. és nov. 15. képviselői beszédében. Hogy az ellenzék újból obstrukcióra készül, erre figyelmeztet Hodossy Imre is szept. 25. beszámolójában (210).

2 Külpolitikai helyzetünk nyugtalanító voltát már az »ugrai levél« megírása idejében ismerteti Kristóffy az idézett helyen és Andrássy Gyula gr. Diplomácia és világháború c. könyvének (1920.) a háború előzményeit mesterleg feltáró első fejezetében.

vekvő feszültsége, a 90-es évek második fele óta a világháború egyre fenyegetőbb veszélye folytán immár halaszthatatlan állami szükséglet gyanánt jelentkezett.** És ugyancsak égetően szükséges volt: az Ausztriával való hosszú gazdasági provizórium (104) káros bizonytalanságainak mielőbbi megszüntetése, az új gazdasági kiegyezéssel kapcsolatos törvényjavaslatok parlamenti elintézése, bizonyos (reánk nézve épp a legfontosabb) külföldi államokkal való vámpolitikai viszonyaink új, végleges rendezése. Hogy a kormány tervbe vette ezen és más egyéb nagyfontosságú függő kérdéseknek a közel jövőben való megoldását, mihelyt az új házszabályokkal a magyar parlament munkássága biztosítva lesz: kitűnik Khuen-Hédervárynak az előző szám (210) elején idézett leveléből. És idevág Pitreich közös hadügyminiszternek Tiszához intézett aug. 4. levele is, melyben azt a reményét fejezi ki, hogy a véderő-reformra vonatkozó munkálatot aug. 20. körül hozzászólás végett eljuttathatja a két kormányhoz. Írja továbbá, hogy a reform ügyében igényeit ugyan a lehetőség végső határáig szállította le, mégis úgy sejtí, hogy ez a munka ismét hiába való lesz.¹

Az utolsó évek tapasztalatai minden esetre azt bizonyították, hogy a parlament rendes működése, a parlamenti munka zavartalan folytonossága, bármiféle nagyobb törvényalkotás megfelelő házszabályreform nélkül, az egészen más időkben más emberek számára készült elavult házszabályok célirányos szigorítása nélkül, — teljesen lehetetlen vagy legalább is egészen bizonytalan vállalkozás. És különösen lehetetlen az ellenzék ismeretes »nemzeti követeléseit, miatt a Monarchia létérdekeitől halaszthatatlan megoldást követelő, évek óta húzódó két nagy függő kérdésnek: a véderőreformnak és a gazdasági kiegyezésnek tető alá hozatala. Csattanó bizonyíték erre egyrészt az a tény, hogy a véderőreformot csak sok évvel később és csak a házszabályok megsértése árán (1912. jún. 4.) lehetett megszavaztatni. Másrészt az a tény, hogy az Ausztriával való gazdasági kiegyezés egyik lényeges részét, az osztrák-magyar bank szabadalmának meghosszabbítását, még az ellenzéki pártok vezéreiből alakult, a »nemzeti követelések«-et paktumszerűen kikapcsoló 1906/10. koalíciós kormány sem tudta — és az 1908. házszabályreform ellenére sem próbálta — a parlamentben keresztülvinni. Attól egészen eltekintve, hogy ebben a koalíciós korszakban épen azok voltak kénytelenek a házszabályok szigorításához folyamodni, akik Tisza ellen mérsékelt revíziós terve miatt élet-halál harcot indítottak.

Mindez napnál világosabban mutatja, hogy Tisza István kezdeményezése, a házszabályrevízió napirendre tűzése, teljesen megokolt volt.

Egészen más kérdés, vajjon szerencsés volt-e a kezdemé-

¹ Az „ugrai levél“ keletkezéséről és megírásának okairól l. legújabbban: Br. Skerlec Iván „Ungarische Kabinettskrise“ c. cikkét a Pester

nyezés formája? Vájjon nem volt-e taktikai hiba az »ugrai levél« megírása?

Ennek a célszerűségi kérdésnek taglalása kívül esik e munka keretén.

212. 1904. okt. 10. országos ülés. — Napirend megállapítása: tájékoztatás a házszabályreformról; a választási törvény reformja; a Ház munkaterve.— Polémia Polónyival: választás vagy választási reform; az »ugrai levél« a hadsereg nyelvének megállapításáról. (Napló XXIX. k. 6—9. és 12. l.) Az »ugrai levél« és az ellenzék.

Az »ugrai levél« hatásáról szólva (211), említettem, hogy gr. Tisza Istvánnak ez a meglepetésként ható. megnyilatkozása nagy izgalmat és elkeseredést keltett az ellenzék soraiban.

A Ház őszi ülésezésének előestéjén, okt. 9-én, a legnagyobb ellenzéki párt, a függetlenségi és 48-as párt, foglalkozott elsőnek a miniszterelnök által bejelentett házszabályrevízióval. Az értekezleten hangoztatták, hogy a parlamenti szólásszabadság és az ellenállási képesség megtörésére irányuló minden kísérlet a függetlenségi párt leghatározottabb ellenállásával találkozni fog.

Ugyancsak okt. 9-én volt Rakovszky Istvánnak, a néppárt agilis alelnökének, beszámolója Csornán. Az »ugrai levél«, úgy mond, nem lepte meg, mert értesülései voltak, hogy a miniszterelnök már megbízatása alkalmával kötelezettséget vállalt arra, hogy a házszabályrevíziót keresztülviszi.

Ugron Gábor október 9-i szentesi beszédében foglalt állást a revízió ellen.²

1 Nem hagyhatom említés nélkül Kossuth Ferencnek, a függetlenségi párt (Kossuth-párt) elnökének, okt. 9-én a miniszterelnökhöz írt következő levelét:

Kegyelmes Uram!

Kedves Barátom!

Tekintve helyzetemet, nem gondolom, hogy helyes lenne, ha a mai pártértekezlet előtt találkozniánk, mert végnélküli pletykákra és mendemondákra adna ez alkalmat.

Holnap a képviselőházban örömmel foglak üdvözölni, és remélem, hogy nem veszed rossz néven azt, ha ma nem tehetem tiszteletemet.

Igaz barátod

Kossuth Ferenc.

** Október 10-én pedig br. Bánffy Dezső, a mindössze négy tagból álló Újpárt elnöke, a fővárosi II. kerületi Újpárt értekezletén hosszabb beszédben foglalkozott a házszabályrevízió tervével. — „Tekintettel — úgy mond — a miniszterelnök személyére és a házszabályok szigorítása érdekében már régi idők óta táplált, sőt a szélsőségekbe menő törekvéseire, még azt sem tartom megengedhetőnek, hogy a képviselőház a javaslat (vagyis a házszabály-reformjavaslat) előkészítése érdekében bizottságot küldjön ki... Szükségesnek látom a legszélsőbbig menő és a legerélyesebb ellenállás álláspontjára helyezkedni.“ Bánffy tehát — miniszterelnöki múltjával ezen a ponton is szöges ellentétben — kezdtől fogva a legmerevebben elutasította a házszabályrevízió gondolatát. (L. a szóban forgó ellenzéki mozgalmakra a B. H. 1904. okt. 10. és 11. sz.)

Ilyen és az előbbi kötet végén (210) ismertetett egyéb előzmények után következett el a Háznak a nyári szünet után tartott október 10-i első ülése, mely, mint látni fogjuk, nem hozta meg azt a vihart, melyet az »úgrai levél« nyomán vártak, habár a miniszterelnök az ülés folyamán röviden jelezte a házszabálymódosításra vonatkozó álláspontját.

Az ülés elején a kereskedelemügyi miniszter törvényjavaslatot nyújtott be az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyaink ideiglenes rendezése tárgyában.¹

Elnök a legközelebbi ülés napirendjét illetőleg tesz javaslatot. Tekintettel arra, hogy a legközelebbi jövőben a Ház valószínűleg az Olaszországgal való kereskedelmi viszonyokról szóló törvényjavaslatot fogja tárgyalásra kitűzni, — javasolja, hogy a holnapi, október 11-i ülésben, a sorrendben következő kérvényeket tárgyalja:

Kossuth Ferenc (ki hosszas betegeskedés után most jelent meg újból a Házban) szükségét érzi annak, hogy felvilágosítást kérjen a miniszterelnöktől legutóbb megjelent nyílt levelének egy oly részére vonatkozólag, mely lehetetlen, hogy fel ne izgassa a kedélyeket és ólomsúllyal ne nehezédjék e Ház békés tárgyalására. Á miniszterelnök ugyanis jónak látta minden más kérdés mellőzésével — tehát oly kérdések mellőzésével is, amelyeket a körülmények egészen előtérbe tolnak, továbbá oly kérdések mellőzésével, amelyekre nézve ígéretet is tett, mint pl. a választási törvény reformja — kizárólagosan a házszabályok revíziójáról nyilatkozni, még pedig oly értelemben, hogy a házszabályok olyképp szigoríttassanak, hogy ezentúl nehezebb vagy esetleg lehetetlen legyen az ellenállás a kisebbség részéről. A miniszterelnök ezen felfogását a közelmúlt eseményeiből levonható tanulságokból meríti, t. i. abból, hogy hosszú és szenvedélyes harc folyt a tervezett katonai létszámemelés ellen, majd a magyar nyelv érvényesüléséért a hadseregben, ami mindenestre magasztos, hazafias cél volt. A miniszterelnök ebből a küzdelemből azt a következtetést vonta le, hogy a kisebbség ellenállásának ily mérvét az alkotmányosság érdekében korlátozni kell, holott ellenkezőleg azt a következtetést vonhatta volna le, hogy a magyar képviselőház még akkor is, mikor a legnagyobb szenvedélyek fel vannak korbácsolva, rá tud térni a kellő percben a törvényalkotás terére. Az alkotmányosságot nem veszélyezteti tehát a heves küzdelem addig, míg a magyar képviselőházban megvan az a hazafiság, amelynek a közelmúltban is oly ékes jelét adta a legnehezebb időkben; házszabályrevízióra s az ellenállhatási képesség megnyirbálására és megtörésére tehát nincs sem ok, sem szükség.

Szólok ismételtén hangoztatja, hogy szüksége van az országgyűlésnek arra, hogy egész ellenállási erejét kifejthesse, ha a

¹ 1903. nov. vége óta ez immár a harmadik olasz provizórium-javaslat, mely a két előbbivel ellentétben okt. 14-én plenáris tárgyalás alá kerül és mint az 1904: XXXVIII. te. emelkedik törvényerőre. Az előzményeket 1. legutóbb (210) sz. alatt a vallombrosai tárgyalásnál és Rosenberg Gyula okt. 14. előadói beszédében (215) sz. alatt.

nemzet jogai megtámadtnak, mert hogyha ezt a fegyvert kivesszük az ország kezéből, akkor más nem marad hátra, mint nem a leszerelés, hanem az ország jogainak feladása, vagy pedig a forradalom.

Ezenkívül még egy megjegyzést kíván tenni a miniszterelnök levelére. Ebben a miniszterelnök azt a tételt állította fel, hogy midőn az ország 1867-ben királyával megalkudott, a magyar nyelvnek alkalmazási jogát a hadseregben a vezérlettel és vezénylettel együtt letette a király kezébe és a király akaratától tette függővé, hogy a magyar vezényleti és vezérleti nyelvet a magyar hadseregben alkalmazza-e vagy nem? Szólv ennek a tételnek az írott törvényben nyomát sem látja. Ezt szükségesnek tartotta megjegyezni azért, nehogy a függetlenségi párt hallgatólagosan elismerni látszassék azt a tételt, hogy a magyar nemzet saját nyelvének jogáról az állami élet bármely vonatkozásában törvényileg lemondott volna.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. képviselőház! Kötelességemnek éreztem a mai ülésen a kormány nevében tájékoztatni a t. Házat arról, hogy a kormány minő javaslatoknak tárgyalását tartja most időszerűnek és minő munkaterv megállapítása iránt intéz kérést a t. Házhöz.

Fel is szólaltam volna mindjárt a mélyen t. elnök úr javaslata után, ha nem értesültem volna róla, hogy t. barátom, Kossuth Ferenc már szólásra jelentkezett, minélfogva célszerűbbnek és talán ildomosabbnak láttam megvárni, hogy ő a szólás jogával éljen. Gondoltam ugyanis — hiszen a lapokban is van már ennek nyoma —, hogy t. barátom felszólalásának fő célját az fogja képezni, hogy tájékozást keressen és kívánjon a házszabályreform tekintetében elfoglalt álláspontom felől.

Ezt a tájékozást t. barátomnak most, a nélkül, hogy bárminő polémiába bocsátkoznám, egész készséggel adom meg. És azt hiszem, újat ebben a tekintetben mondani nem igen fogok, mert hiszen a házszabályreform szempontjából elfoglalt álláspontom ismeretes, ismeretes nemcsak az az álláspont, amelyet elfoglalni hajlandó voltam és — ne adja az Isten, hogy ismétlődjenek ugyanazon viszonyok — esetleg hajlandó volnék a jövőben is elfoglalni extrém, élére állított küzdelem viszonyai között mint ideiglenes rendszabályt; de ismeretes azon álláspontom is, amelyet a házszabályoknak normális viszonyokra alkalmazott szerves reformját illetőleg elfoglaltok.*

Olay Lajos: Akkor mire való volt a béke? Csak komédia volt a békekötés? (Zaj.)

* (160-161).

B. Kaas Ivor: Igaz! (Egy hang balfelől: Minek ettük meg a békát?!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőházi Engedjenek meg nekem, de aki a parlamentnek feladatát, misszióját, funkcióit igazán komolyan és helyesen ítéli meg, az nem ma és nem tegnap, nem is a közelmúlt nagy küzdelmei alatt, de évek során át kellett, hogy arra a meggyőződésre jusson, hogy a magyar képviselőház szabályai sok tekintetben kiegészítésre, reformra, tökéletesítésre szorulnak. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.) Nem momentán taktikai szükség, nem egyik-másik pártnak, még kevésbé a kormánynak érdeke, de első rendű nemzeti közérdek az, (helyeslés jobbfelől. Zaj a szélsőbaloldalon. Egy hang a szélsőbaloldalon: Becs parancsolja!) hogy a magyar parlament házszabályai akként módosíttassanak, hogy azok a Ház méltóságának, tisztességének és a tanácskozások rendjének is biztosítására szolgáljanak. (Helyeslés jobbról és a középről.)

Ebben a tekintetben nem kívánnék most elébe vágni a kifejlendő eseményeknek, még kevésbé kívánnék ezen a téren egy teljesen időelőtti vitatkozást előidézni; de mégis szükségesnek tartom a felmerült különböző nézetekkel és aggályokkal szemben három irányban pozitív tekintetben és egy irányban negatív tekintetben jelezni egyéni nézetemet. (Halljuk! Halljuk!)

Negatív tekintetben jelzem annyiban, hogy abban a szerves házszabály-reformban a törvényjavaslatok érdemleges tárgyalására vonatkozólag a vita korlátozását, vagyis a klotürt nem tartom szükségesnek. Pozitív irányban pedig jelzem álláspontomat abban, hogy szükségesnek tartom, hogy kiegészítsük a házszabályoknak azon számos, de még mindig hézagos diszpozícióit, melyek az ügynevezett technikai obstrukció ellen irányulnak, (Helyeslés jobbfelől.) továbbá, hogy inegfelelőleg kiegészítsük a tanácskozás rendjének és méltóságának megóvására szolgáló intézkedéseket.

Eitner Zsigmond: Sohasem lett megsértve a ház méltósága! (Zaj.)

Várady Károly: Meg volt sértve azzal a rossz osztrák politikával, amit önök csinálnak! (Zaj jobbfelől. Halljuk! Halljuk!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: És végül szükségesnek tartom azt, hogy a költségvetés és a már egyszer megállapított újonclétszámnak megfelelő újoncok megajánlására vonatkozó törvényjavaslatok letárgyalása bizonyos, nem túl-rövid, de záros határidőhöz köttessék. (Helyeslés jobbfelől. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Polónyi Géza: Hát ez nem klotúr? Ez rosszabb a klo-

tünnél! (Úgy van! a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Kardorff! Lólab!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nagyon természetes, hogy ez klotűr; de éppen jeleztem, hogy kivételt kell nézetem szerint tenni a Ház azon működésénél, amely — hogy úgy fejezzem ki magamat — az állami életnek mindennapi kenyerét képezi, amely nem szerves reformokra, nem újításokra, nem bárminő kezdeményezésekre, hanem egyszerűen az állam normális háztartásának továbbvitelére vonatkozik. (Helyeslés jobbfelől.)

Ezekben jeleztem, t. Ház, egyéni nézeteimet. Azt tartom azonban, hogy ennek a kérdésnek normális viszonyok közt... (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.) T. barátomat arra kérném, hogy vagy kissé hangosabban, vagy kissé csendesebben beszéljen, mert nem elég hangosan beszél, hogy megértsem, de mégis elég hangosan, hogy ne folytathassam beszédemet. (Derütség jobbfelől. Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk!? jobboldalon. Elnök csenget.)

B. Raas Ivor: Nem oda szóltam!

Rákosi Viktor: Majd később jön a hangos beszéd!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ennek a kérdésnek egyedül helyes megoldási módját abban látom, ha a Ház egy bizottságot küld ki, azzal az utasítással, hogy a házszabályok módosítására vonatkozó javaslatot kidolgozza és a Ház elé terjessze (Helyeslés a jobboldalon). Én tehát a legközelebbi napok egyikén leszek bátor (Halljuk! Halljuk!) egy ilyen természetű indítványt beírni az indítványkönyvbe és a házszabályokban előírt módon a t. Ház elé terjeszteni, amelynek eredményeként azután, ha indítványom elfogadtatnék, a bizottság fogja kellő nyugalommal, kellő körültekintéssel, az érveknek és ellenérveknek — remélem — objektív és barátságos mérlegelésével, a maga javaslatát előterjeszteni. (Elénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Még egy témát említett Kossuth Ferenc t. képviselőtársam, amelyre egész röviden nyilatkoznom kell: ez a választási törvény reformjának a kérdése.1 (Halljuk! Halljuk!)

T. Ház! Sajnálatomra az a statisztikai anyag, amelynek összegyűjtése és feldolgozása feltétlenül szükséges arra, hogy ebben a kérdésben a kellő alaposággal, a kellő komolysággal és körültekintéssel járjunk el, oly rengeteg nagy, hogy a statisztikai hivatal igazán megfeszített, sokszor éjjeli munka mellett is még most sem készült el egészen azzal az anyaggal, és ismételt kéréseim és sürgetéseim dacára — amit nem szemrehányáskép mondok, mert, mondom, azok az urak meg-

feszített munkát végeznek — ennek az anyagnak még csak egy csekély része áll rendelkezésre, s azt hiszem, el fog telni egynéhány hét, mire az egész anyag felett rendelkezhetünk. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hét vagy év?) Né-hány hét. Már most, nem fogom az időt kímélni arra, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozzam, és igyekezni fogok azt mentül előbb kiérlelni annyira, hogy az az ankét, amely egyszer már összehívott, folytathassa tanácskozásait. (Helyeslés jobb-jelül.) De méltóztassanak nekem megengedni, nem bírnék kellő felelősségérzettel, ha egy ilyen kérdést odaterelnék és odadobnék egy nem felelős ankét tanácskozásai elé, mielőtt annyira dominálnám a matériáit, hogy a magam álláspont-jával, azzal, amit nézetem szerint a nemzeti politika nagy ér-dekei megbírnak vagy meg nem bírnak, tisztában legyek. (Helyeslés a jobboldalon. Mozgás balfelől.) Amint ez meg-történt, igenis felvesszük a tárgyalások fonalát. Emlékszem nagyon jól rá, hogy kilátásba helyeztem, hogy remélhetőleg a jövő általános választásokig meg lesz ez a törvény alkotható.*

Lukács Gyula: Máskép volt az mondva! *(Zaj a szélső-baloldalon.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: *Éppen így volt mondva. Én azt a reményemet fejeztem ki, hogy az általános választá-sok már a szerint fognak keresztülvitethetni. (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* Ismétlem, mindent, ami emberileg lehető, el fogok ebben az irányban követni, s azt hiszem, hogy a választási listák összeállítására vonatkozó terminusoknak esetleges kitolásával, aminek semmi akadályát nem látom, ez a kérdés mégis megoldható lesz.

Olay Lajos: Régen új választás lesz már akkor!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Az a képviselő uraktól függ.

Ugron Gábor: Mit fenyeget! Nem félünk! Elbizakodott-ság! *(Zaj balról és a szélsőbaloldalon.)*

Kubik Béla: Ki lesz a szószegő?

Ritner Zsigmond: Elbizakodottság! *(Folytonos nagy zaj a bal- és szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

Elnök *(csenget):* Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: *Az mindenesetre cso-dálatos, hogy az új választások kérdésétől mindig azok az urak félnek annyira, akik hangsúlyozzák, hogy az egész nem-zet az ő hátuk mögött áll. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbal-oldalon.)*

Ugron Gábor: Nem félésről van szó, de fenyegetni nem lehet vele senkit! Senki sem fél! *(Folytonos zaj. Elnök csenget.)*

Rákosi Viktor: *A bárók nincsenek a hátunk mögött! (Zaj.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Különben biztosíthatom a képviselő urakat, (Zaj, elnök csenget), hogy én a választásokat Magyarországon olyan komoly dolognak tartom, én annyira tisztában vagyok azzal, hogy az izgalomnak miúgy nagy mérvét viszi az bele a nemzetbe, hogy számos téren mennyire elvadítja, elfajítja a viszonyokat és mennyi kárt okoz, hogy én választásért Magyarországon a felelősséget csak akkor vállalhatom el, ha a választásokra valóban feltétlen, elkerülhetetlen szükség van. Hogy ez ne legyen, az csakugyan a képviselő uraktól függ. (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Molnár János: Tessék feloszlatni! (Zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Oszlassa fel ma! Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ezek után áttérek felszólalásom tulajdonképpeni tárgyára, t. i., hogy a legközelebbi teendőkre nézve tájékoztassam a t. Házat. (Halljuk! Halljuk!)

Én azt gondolom — amint az elnök úr is igen helyesen jelezte — a legsürgösebb tárgy, amellyel a Háznak foglalkoznia kellene, az Olaszországgal megkötött ideiglenes szerződés ...

Ugron Gábor: Az nem lehet. A törvény tiltja!

Kubik Béla: Kinek a felhatalmazásával kötötték meg? Tessék a törvényt megnézni! (Zaj a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...amelynek életbelépte október 15-ére van tervezve. Én azt hiszem, hogy különösen a Ház azon t. tagjai, kiknek a szerződésre vonatkozó aggályaik vannak, kell, hogy sürgősnek tekintsék azt, hogy a Ház ebben a kérdésben megnyilatkozhassék, mert hiszen a szerződés életbeléptetését most igen könnyű megakadályozni, megakadályozni a Háznak bármely formában hozott olyan határozata által, amely a szerződés tartalmának, vagy a kormány eljárásának rosszítását foglalja magában. Amennyiben ez megtörténnék, annak természetszerű konzekvenciája volna a kormány lemondása és ennek az egész akciónak függőben maradása. (Zaj és felkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: Hát nem elég, ha a törvény tiltja?) Amennyiben a Háznak ilyen határozata létre nem jön, nagyon természetesen, (Egy hang a szélsőbaloldalon: Van törvény! Nem. kell rá határozat!) nagyon természetesen a törvény végre fog hajtatni, az annak végrehajtásával kapcsolatos utasítások és intézkedések közvetlenül 15-ike előtt ki fognak bocsátatni.

A költségvetést, remélem, mentül előbb be fogja terjeszthetni t. barátom, a pénzügyminiszter úr. Természetesen ennek tárgyalása is sürgős volna; miután azonban annak bizottsági tárgyalása a dolog természeténél fogva hosszabb időt vesz igénybe, azon időt, amíg a pénzügyi bizottság a

költségvetés tárgyalásával foglalkozik, felhasználhatná a Ház egypár üdvös és régi idő óta elintézésre váró javaslat letárgyalására. A kisebbeket nem akarom ezúttal említeni, de gondolom, az olasz kereskedelmi szerződés után mindjárt a polgári perrendtartásra kerül a sor, *(Helyeslés) melynek megalkotásával a Ház csakugyan üdvös, jelentékeny reformot létesítene. E mellett, t. Ház, reményilem, hogy igen rövid idő alatt benyújthatja t. barátom, a kultuszminister úr a népoktatási javaslatot is.1 (Általános helyeslés.) s én azt hiszem, hogy amennyiben erre még a költségvetés tárgyalása előtt idő volna, ezen javaslat letárgyalásával is hasznos és fontos lépést tennék előre. (Általános helyeslés.)*

Hogy ezen tárgyalások közben hol és mikor kerülhet sor a házszabály-javaslat felvételére és tárgyalására, erről most természetesen nem nyilatkozhatom; ez függ attól, hogy a kiküldendő bizottság hogy halad munkálatával és hogy általában, tekintve a munkálat előkészültének időpontját és az összes körülményeket, ennek napirendre tűzése mikor lesz célszerűbben eszközölhető. *(Egy hang a szélsőbaloldalon: Soha!)*

T. képviselőház! Ezek a javaslatok, amelyeknek tárgyalására kérem fogjuk annak idején a t. Házat, a holnapi napirendet illetőleg pedig az elnök úr javaslatához hozzájárulok.

Polónyi Géza a javasolt napirendre nézve nem tesz észrevételt. Ami azonban a miniszterelnök nyilatkozatait illeti, azokra három pont tekintetében reflektálni kíván. Azt mondta a miniszterelnök az imént egy közbeszólásra, hogy a képviselő uraktól függ, vajjon választás lesz-e előbb, vagy pedig választási törvény. Nos, a királynak feltétlenül meg van az a joga, hogy a Házat neki tetsző időben feloszthassa. Az ellen azonban a íghatározottabban tiltakoznunk kell, hogy ez a felségjog fenyegetésül használtassék a parlamentben. Ez imparlamentáris és a képviselőház függetlenségét és méltóságát sértő eljárás. Ehhez járul még az is, hogy amidőn a múlt év végén a függetlenségi párt egyik-másik tagja nehéz viszonyok között vállalkozott arra, hogy a parlamenti békének létrehozásán közreműködjék, tette ezt a kormányelnöknek azon világos és kötelező Ígérete mellett, hogy a választási törvénynek a választói jog kiszélesítése mellett való reformját olyan időben fogja a Ház asztalára letenni, hogy az új választások már az új választási törvény alapján történhessenek meg. Mit szóljunk egy olyan kormányzati rendszerhez, amely egész meztelenül odadobja a kesztyűt, mondván: Nem számolok Ígéretemmel; ha nem viselitek magatokat jól, ha törvénytelenégeimet el nem tűritek, akkor feloszlatom a Házat és nem csinálom meg a választási törvény reformját. Rátérve arra, amit a miniszterelnök az olasz szerződésre vonat-

1 Be is nyújtotta 1904. okt. 20-án, de nem lett belőle törvény.

kozólag bejelentett, szólo szerint csak Magyarországon lehetséges, hogy bár itt van egy élő törvény, az 1899: XXX. tc., amelynek 4. §-a tiltja, hogy mindaddig, míg egy új közös autonóm vámtarifa nem létesül és míg a vámszövetség elfogadva nincs: addig a kormánynak a külfölddel nemcsak szerződést kötnie, de még tárgyalásokba bocsátkoznia sem szabad, — ennek ellenére a kormány tárgyalásokat folytat és meg akarja kötni a szerződést. A kereskedelemügyi miniszter által az ülés elején benyújtott törvényjavaslat tehát egyenes negligálása és lábbal tiprása annak az eleven törvénynek. Ami a házszabályrevízió kérdését illeti, kétségtelen, hogy általános meggyőződés szerint a házszabályoknak bizonyos részletei javításra szorulnak. Viszont azonban ebben a Házban sohasem volt véleménykülönbség a tekintetben, hogy a házszabályrevízióhoz csak teljesen normális és békés időben szabad nyúlni és midőn ki van zárva az, hogy a revízió bizonyos kormányzati célok elérése érdekében történjék. Vájjon fennforog-e a házszabályrevíziónak ez a két kelléke? Hát békés időket élünk? Azon időket, midőn a kormányról nem szabad feltételeznünk, hogy politikai célok szolgálatában akarja a házszabályokat revideálni? Hogyan állunk ezzel a kérdéssel? Emlékezzünk arra, hogy az abszolút fejedelmi jogok tanát, azt a tant, mely szerint a fejedelem személyes joga lenne a magyar nyelv érvényesülési körének a hadseregben való meghatározása, a magyar nemzet soha el nem ismertc. És most előáll a miniszterelnök és hirdeti választóinak azt az elméletet, hogy ez a jog abszolút fejedelmi jog. Igaz, beszél arról is, hogy ez a kérdés a törvényhozás két tényezőjének egyetértésével intéztessék el. Hát van nekünk oly törvényünk, amely másképp intézendő el? És ha nincs, miért disztinvál a miniszterelnök ennél a kérdésnél és miért mondja azt, hogy a magyar szolgálati és vezényleti nyelv csak akkor léphet életbe, ha Ő Felsége szabad elhatározásából önként fogja elrendelni? Ez az egyoldalú fejedelmi akaratnak előtérbe állítása az országgyűlés törvénykezdeményezési jogának rovására. Ezek nem békességes idők. Ezek nem oly célok, amelyek szolgálatában szólo csak ahhoz is hozzá merne járulni, hogy bizottság küldessék ki a házszabályok revíziója tárgyában. A miniszterelnök fenyegetésére, hogy felosztatja a Házat, csak az a felelete, hogy tessék csak a választásokat elrendelni, hadd ítéljen a nemzet. Az ellenzék bizonyára kevésbé fél azoktól, mint a miniszterelnök, akinek a háta mögött ilyen törvénytértő programm áll.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! Én nem fogok polemizálni; a t. képviselő úr beszéde első részének nagy részét ügyis agyonütötte az utolsóval, ahol követeli a választásokat, míg a legelsőben hosszan magyarázta, hogy nekem esküszegés nélkül nem lehet a felosztatást ajánlani a Felségnek.

Förster Ottó: Mi azért kívánjuk a választást, mert tudjuk, hogy akkor nem lesz. (Derütség balfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hiszen ebben van valami; én azt hiszem, hogy a t. képviselő úr is így gondolkozik, de épen ez jellemzi azután előadásának egész komolyságát és nivóját. (Úgy van! jobb felől.)

Én mindössze is csak két rövid helyreigazításra szorítokozom. *(Halljuk! Halljuk!)* Az egyik ugrai levelemnek a nyelv megállapítására vonatkozó részét illeti. Mit mondtam én? Azt, hogy ő Felségére bízta a magyar nemzet a hadsereg nyelvének a megállapítását. *(Ellentmondás a szélső baloldalon.)*

Polónyi Géza: Tessék megmutatni a törvényt.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Tegyük ezt most félre, akár igen, akár nem. Hogy Ő Felségére bízta a magyar nemzet, ez expressis verbis azt teszi, hogy ennek a jognak forrása is a nemzet. Ugyanebben a levélben benne van az is, hogy új törvény által ez a, z állapot bármikor megváltoztatható. Ezt elcsűrni és elcsavarni nem lehet. (Nagy zaj a szélsőbaloldalon.) Igenis állítottam azt, hogy míg új törvény létre nem jön, míg a mai törvényes állapot áll fenn, addig a mai törvények alapján, (Nagy zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Melyik törvény alapján?) a mai jogállapot alapján másként a magyar vezényszó, mint Ő Felségének spontán elhatározásával be nem hozható. (Úgy van! jobb felől.)

Másik megjegyzésem a következő. Én nagyon pedáns vagyok abban, hogy kijelentésemnek ura legyek. Elhozattam a választási jogra vonatkozólag novemberben* tett nyilatkozatomat s itt mindjárt hozzáteszem, hogy abból saját magamnak egy szerintem nem lényeges tévedésére rájöttem, amit szintén helyesbbíteni fogok. *(Halljuk! Halljuk!)* Egyszerűen felolvasom a törvényjavaslat benyújtásának időpontjára vonatkozólag akkor tett kijelentésemet, amelyhez természetesen ma is teljes mértékben ragaszkodom. Ez a kijelentés így szól *(olvassa):* »A törvényjavaslatot olyan időben szándékozunk a Házban előterjeszteni, hogy azon három évi idő alatt, amely ezen országgyűlés életéből még hátra van, letárgyalható legyen úgy, hogy amennyiben közbejövő körülmények a Háznak időelőtti feloszlását nem tennék szükségessé, már a legközelebbi választás az új törvény alapján hajtassék végre«. Ehhez tartom magamat és ez, azt hiszem, teljesen megdönti mindazt, amik a választásokra vonatkozólag most elmondattak. *(Elénk helyeslés jobbfelől.)*

Szólásra senki sem lécen feljegyezve, elnök határozatilag kimondja, hogy a holnapi ülés napirendjét a Ház az elnöki indítvány értelmében állapítja meg.*

213. 1904. okt. 11. országos ülés. — Az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat napirendre tűzése. — Debrecen stb. kérvénye II. Rákóczi Ferenc és társai földi maradványainak hazaszállítása ügyében. (Napló XXIX. k. 14. és 19., 20. 1.)

Rosenberg Gyula, a közgazdasági bizottság előadója, be-
terjeszti az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat tárgyában a bizottság jelentését és kéri az osztályok mellőzésével annakidején leendő napirendre tűzését.**

* Mikor a miniszterelnök első felszólalásában a végleges hárszabály-reformra vonatkozó álláspontját ismertette, szükségesnek jelezte, hogy a költségvetési és az újoncmegajánlási vita bizonyos záros határidőhöz kö-
tessék: az ellenzéki oldalon felkiáltások voltak: „Kardorff!”

Magyaráztul megjegyezni kívánom, hogy Kardorff képviselő a német birodalmi gyűlésen a körülbelül 1000 cikkből álló vámtarifára vonatkozó törvényjavaslat elfogadását a szociáldemokraták beszédes obstrukciója ellen biztosítandó, 1902. nov. 27-én indítványt tett a vámtarifának en bloc elfogadására. Ez az indítvány kétségtelenül hárszabályellenes volt, azonban ennek ellenére több napi vita után (és közben egy másik képviselőnek a technikai obstrukció korlátozását célzó, a birodalmi gyűlés által elfogadott indítványa segítségével) december 11-én mégis elfogadtattott. A Kardorff-féle indítvány alapján azután dec. 14-én a vámtarifát en bloc megszavaztattott. (L. erre nézve Oswald Koller, Die Obstruktion c. könyvének 87—89. 1.)

Ehhez még csak azt kívánom hozzáfűzni, hogy míg a Németbirodalomban a Lex Kardorff sikerrel járt, addig Ausztriában a Lex Falkenhayn (1897. nov. 25., amelyről még később lesz szó) és a magyar képviselőházban az 1904. nov. 15. Lex Dániel elfogadása balul ütött ki.

Egyébként jelen esetben az ellenzéki felkiáltások: „Kardorff!” „leg-
kevésbé sem voltak megokoltak. Hiszen — mint az előbbiekből látható — Kardorff indítványa csak egyetlen meghatározott esetre szóló kiegészítő eszköz, mely egy nagyterjedelmű törvényjavaslat elfogadásának biztosítására szolgál; de nem foglal magában sem ideiglenes, sem végleges hárszabály-reformot.

** Itt közbevetőleg a továbbiak megértése végett meg kell jegyezni, hogy ennek a harmadik olasz provizórium-javaslatnak, melyet a kormány az október 10. ülésén nyújtott be, dióhéjba foglalt tartalma a következő:

Az országgyűlés jóváhagyólag tudomásul veszi, hogy az 1903. dec. 31-ére felmondott 1891-i olasz kereskedelmi szerződés az ú. n. borvám-záradék kivételével 1904. évi szept. 30-ig, majd okt. 14-ig meghosszabbított és a további ideiglenes rendezés tárgyában 1904. szept. 24-én kelt nyilatkozatot törvénybe iktatja. Ez a nyilatkozat bevezetésében megállapítja, hogy az új kereskedelmi szerződés létesítése végett megindított tárgyalások ezzel a nyilatkozattal egyidejűleg kézjeggyel ellátott új kereskedelmi szerződés megállapítására vezettek. Miatán azonban szükségesnek mutatkozott, hogy ezen új szerződés életbeléptetéséig új ideiglenes megállapodás létesítessék, ez a megállapodás ugyancsak 1904. szept. 24-én jött létre. Fő-tartalma szerint az 1891. kereskedelmi szerződést ezen új ideiglenes meg-

Elnök azt a javaslatot teszi, hogy miután az ezen törvényjavaslatban kitűzött határidő (t. i. okt. 15.) rendkívül közel van és közérdek fűződik ahhoz, hogy az mielőbb tárgyalassék, másrészt pedig a házszabályok is lehetővé teszik, hogy valamely törvényjavaslat rendkívüli esetekben a rendszerinti három napi időközre való tekintet nélkül tárgyalás alá vehető legyen: a Ház ezen törvényjavaslat tárgyalását az október 13-i ülés napirendjére tűzze ki.

Polónyi Géza ezzel szemben utal arra, hogy a házszabályok rendelkezése szerint a törvényjavaslatok rendszerint a kiosztástól számított harmadik napra tűzendők ki tárgyalásra. És mint-hogy a javaslat csak ma, október 11-én osztatott szét, 14-ike előtt a házszabályoknak megfelelő alkotmányos szokás szerint nem is tűzhető ki napirendre. Gyakorlatilag sincs semmi értelme, hogy jelen esetben a házszabályoktól eltérjenek. Hiszen a lejárt olasz szerződést meghosszabbító első provizórium szeptember 30-án már lejárt, úgy hogy törvényesség szempontjából vacuum állott be szeptember 30.-ától és ez a vacuum tart addig, amíg a javaslatot a törvényhozás el nem fogadja. Gyakorlati eredmény szempontjából tehát teljesen közömbös, hogy ez a vacuum egy nappal előbb vagy később ér-e véget; de nem közömbös a Ház szempontjából, hogy ily nyilvánvalóan törvénysértő javaslatra megfelelően előkészüljön. Arra kéri tehát a Házat, hogy a javaslatot október 14. után, vagy ha a kormánynak kellemesebb, október 14-ére tűzze ki. De az ellen, hogy ilyen előzmények után a házszabályok megsértessenek, a maga részéről tiltakozik.

Elnök kimutatja, hogy a házszabályok megsértéséről az elnöki indítvánnyal szemben alaposan szólni nem lehet.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) Ami a dolog praktikumát illeti, csakugyan meglehetősen mindegy, akár egy nappal előbb, akár később kezdi a t. Ház a törvényjavaslat tárgyalását; úgy hogy, amennyiben szemben ülő t. képviselőtársaim óhajtják, hogy október 14-én kezdjük a tárgyalást, nekem az ellen észrevételem nincs. Azok mellett azonban, amikre a mélyen t. elnök úr igen helyesen utalt és amiket ismételni nem kívánok, meg kell jegyezmem azt, hogy én úgy fogtam fel a kérdést, hogy éppen azon t. képviselőtársaim szempontjából sürgős a dolog,

állapodás tartamára újból meghosszabbítja a borvámzáradék kivételével, viszont Olaszországnak bizonyos borok behozatala tekintetében szűkkörü átmeneti enyhítéseket engedélyez és néhány más terméknek is bizonyos alárendelt jelentőségű vámkedvezményt ad. Ez az új ideiglenes megállapodás nem meghatározott időre kötött, hanem kimondatott, hogy 1904. évi október 15-én lép életbe és az egyidejűleg megállapított új szerződés életbe léptéig marad hatályban, jogában állván a szerződő feleknek, hogy ezen megállapodás hatályát hat havi előzetes felmondással 1905. december 31-ét követő bármely napra megszüntethessék. — A javaslatnak közjogi vonatkozásairól, illetve az 1899: XXX. t. c. 4. §-ához való viszonyáról (114,210) majd később lesz bővebben szó. (215. stb. sz. a.)

akik a szerződés ellen foglalnak állást, mert a szerződés életbeléptetésének megakadályozására akkor van meg a mód és lehetőség, ha a Ház belemegy a tárgyalásba és hoz egy oly határozatot, amely a szerződés megíúsítását és nagyon természetesen a kormány lemondását vonja maga után. Amennyiben t. képviselőtársaim erre az akciójukra nem fektetnek súlyt és nem kívánják a 15-éig fennálló időt felhasználni arra, hogy érvényesítsék akarataikat, óhajukat, nekem csakugyan semmiféle indokom nem lehet forszírozni a kérdés sürgős tárgyalását, és én hozzájárulok, hogy 14-re tűzessék ki. *(Helyeslés és derűltség jobb felől.)*

Elnök határozatilag kimondja, hogy a Ház a törvényjavaslatot az október 14-én tartandó ülés napirendjére tűzi ki.

Majd a kérvények tárgyalása következett, ezek során Debrecen és más törvényhatóságok kérvénye II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai földi maradványainak hazaszállítása iránt.

Ennél a pontnál is egy kitérésre van szükség.

Ismeretes (177) Ferenc József királynak 1904. április 18-án a miniszterelnökhöz intézett az a kézírata, melyben utasította, hogy II. Rákóczi Ferenc idegenben nyugvó hamvainak hazaszállítása iránt tegyen neki előterjesztést.

Ezen meghagyással kapcsolatban gr. Tisza István 1904. július 1-én felterjesztést intézett a királyhoz, melyben a nemzet általános óhajának megfelelően, egy lépéssel tovább ment és felhatalmazást kért arra nézve, hogy megtehesse a diplomáciai lépéseket azon személyek földi maradványainak hazaszállítása iránt is, akik II. Rákóczi Ferenc kofának főalakjai voltak és vele együtt Törökországban nyugsznak.

A nag) érdekű felségfelterjesztés, mely egyben ezen hazafias akció végrehajtásának alaptervét is tartalmazza, a következőleg szól:

Legkegyelmesebb Úr!

Császári és apostoli királyi Felséged folyó évi április hó 18-án kelt, az egész nemzet részéről kitörő lelkesedéssel és a legmélyebb alattvalói hálával fogadott legmagasabb kéziratában legkegyelmesebben utasítani méltóztatott, hogy II. Rákóczi Ferenc idegenben nyugvó földi maradványainak hazaszállítása iránt tegyek előterjesztést Felségednek.

Ezen legkegyelmesebb meghagyásnak megfelelőleg nem késtem a kérdéssel behatóan foglalkozni és e tárgyban bizalmas értekezletet hívtam össze, hogy a mérvadó tényezők tanácsát meghallgassam. Az értekezlet, amelyre egyrészt tudományos világunk elismert szaktekintélyei voltak hivatalosak, akik a kérdéssel már évek óta foglalkoznak, másrészt közéletünk vezető alakjai, akik a közvéleményben idevonatkozólag mutatkozó felfogásokról nyújthattak illetékes tájékoztatást, a főszempontokra nézve ugyanazt az álláspontot fog-

lalta el, amelyet már voltam bátor Felségeddel szóbelileg legalázatosabban megismertetni, hogy tudniillik:

a hamvak hazaszállítása hajón történjék, a Fekete tengeren és a Dunán Budapestig;

a hamvak elhelyezésére pedig a kassai dóm szolgáljon. Tekintettel azon mohamedán vallású felfogásra, amely a sírok megbolygatását istentelen és meg nem engedett dolognak tekinti, a sírból való kiemelés és az elszállítás Konstantinápolyban egész csöndben, minden ünnepélyesség nélkül történjék, míg az ünnepélyességek, amelyeknek ügy egyházi, mint politikai jellegük volna, három részre oszlanának. Az első ünnepélyesség színhelye az ország határán fekvő Orsóvá lenne, ahol a hajón odaérkező hamvakat nagyobb-számú küldöttség fogadná; a főünnepélyesség azután Budapesten tartatnék, a hamvaknak a hajóról a pályaudvarra szállítása alkalmával; míg végül Kassán ismét bizonyos ünnepélyességgel történjék az örök nyugalomra helyezés.

Az értekezlet egyúttal azon általam is helyesnek vélt nézetnek adott kifejezést, amelynek indokait szóbeli legalázatosabb előterjesztésem alkalmával voltam bátor Felségednek előadni, hogy ugyanezen alkalommal hazaszállítandók volnának azoknak hamvai is, kik II. Rákóczi Ferenc korszakának főalakjai voltak és vele együtt nyugosznak Törökországban. E szerint hazaszállítandó lenne még II. Rákóczi Ferenc anyja, Zrínyi Ilona, aki fiával együtt nyugodott a konstantinápolyi lázárta-templomban, jelenleg azonban már csak a koponyája van meg; továbbá esetleg fia, Rákóczi József, akit szintén ezen templomban sejtének, amennyiben azonossága kétségtelenül megállapítható volna; ezenkívül a rodostói görög temetőben nyugvó gróf Bercsényi Miklós, gróf Esterházy Antal és Sibrik Miklós és végül az izmídi temetőben pihenő Thökölyi Imre.

Ezen személyiségek hamvai II. Rákóczi Ferencével együtt nyernének elhelyezést a kassai dómban, kivéve Thökölyit, aki kifejezett végakaratahoz híven valamely ágostai hitvallású evangélikus templomban — valószínűleg Késmárkon — helyeztetnék örök nyugalomra.

A konstantinápolyi templomban nyugszik még gróf Bercsényi Miklósné, született Csáky Krisztina grófnő, akinek hamvai felett azonban a gróf Csáky-család rendelkezik, tehát csak azon esetben volna hazaszállítható, ha a család ehhez hozzájárul.

Amidőn ezeket a legmélyebb hódolattal bejelenténem és az előadottaknak jóváhagyó legmagasabb tudomásulvételét kérném, egyúttal Felséged legkegyelmesebb felhatalmazásáért bátorkodom esedezni arra nézve, hogy a külügyminisz-

ter úr útján a fentebb mély hódolattal felsorolt személyek földi maradványainak elszállítása végett a diplomáciai lépéseket megindítsam és hogy az egyházi szertartások tárgyában az ország hercegrímásával a kassai dómnak a hamvak befogadására való átengedése céljából pedig a kassai püspökkel és Kassa városával, mint kegyúrral tárgyalásokba bocsátkozhassam.

Jelen legalázatosabb előterjesztésem legkegyelmesebb elfogadása reményében az ily értelemben megszerkesztett legfelsőbb elhatározástervezetét % alatt mély hódolattal idezárom.

Budapest, 1904. évi július 1.-én.

Gróf Tisza István s. k.

A király július 11-én kelt elhatározásával ezen előterjesztés tartalmát jóváhagyólag tudomásul vevén, az abban kért felhatalmazást megadta.

* * *

Visszatérve az október 11-i ülésre, a kérvényi bizottság javasolta, hogy — tekintettel ezen ügynek közismert fejleményeire — a szóban forgó kérvények további eljárás végett adassanak ki a kormánynak.

Kossuth Ferenc kérdést intéz a miniszterelnökhöz az ezen ügyben tett lépéseiről és ezen lépéseknek a közel jövőben várható eredményeiről.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! Amint Ő Felségének azon legkegyelmesebb kézírata megjelent, mellyel utasítottam ezen, az egész nemzet közóhaját képező kérdés megoldására vonatkozó javaslataim megtételére: a közéletnek és a történelmi tudománynak kiváló férfaiából hívtam fel egy magánjellegű tanácskozássra többeket, hogy ne egyedül egyéni nézeteim által vezettessem magamat, de igyekezzem ennek a kérdésnek olyan megoldását létrehozni, amely valóban méltó az üggyhöz, méltó azon nagy férfiak emlékéhez, akiknek kint nyugvó hamvait be kívánjuk hozni, és mindenkifelett méltó azon magasztos elhatározáshoz is, amely Ő Felségének ezen kéziratát sugallta.

Felvettem ez alkalommal azt a kérdést is, hogy nem volna-e célszerű, ha az egész kérdés kezelése a törvényhozás által választott országos küldöttségre bíztnék, amivel szemben — és hozzá kell tennem: egyéni nézetemnek is megfelelőleg — a jelenlévők, gondolom, egyértelműleg azon meggyőződésüknek adtak kifejezést, hogy domborodjék ki ezen egész lélekiemelő eseménynél azon körülmény, hogy itt a korona ténye, a korona elhatározása az, amely a nemzetnek ezt az örvendetes eseményt meghozta; hogy ennek folytán Ő Fel-

sége kormánya legyen az, amely ezt az egész ügyet tovább intézze. Természetesen én meghajoltam ezen szempont előtt, de úgy, ahogy a kezdeményezésnél tettem, ezentúl is ki fogom kérni tanácsát azon kiváló férfiakkal, akiket az első értekezleten való részvételre felkértem. *(Általános helyeslés.)*

T. Képviselőház! Az ügy ma még meglehetősen kezdetleges stádiumban van; ezért csak főbb körvonalaiban számolhatok be arról, hogy miként tervezi a kormány ezen fejedelmi elhatározás végrehajtását. *(Halljuk! Halljuk!)*

Ő Felségének hozzájárulásából és parancsára nem állottunk meg II. Rákóczi Ferenc hamvai hazahozatalának kérdésénél, hanem egyúttal belevontuk intézkedésünk körébe mindazon, a régi kor küzdelmeiben résztvett nagy férfiak hamvai hazaszállításának kérdését is, akiknek hamvai még idegenben nyugszanak *(Általános helyeslés.)* és *olyanformán gondoltuk az elhelyezést, hogy Rákóczi, körülvéve az ő tanácsadóitól és vezéreitől, a kassai dómban nyerjen elhelyezést, (Helyeslés.) ahol azután magában a dómban egyúttal egy minden tekintetben méltó síremlék is állíttatnék fel; (Általános helyeslés.) Thököly hamvai pedig, az ő végrendeletében foglalt óhajának megfelelőleg, egy evangélikus templomban és pedig a készmárki evangélikus templomban nyernének elhelyezést. (Általános helyeslés.)*

A hazahozatalt úgy kontempláljuk, hogy a hamvak hajón érkeznének az ország fővárosáig. Gondolom, az ország határánál kellene már az első ünnepélyes aktusnak lefolyni, akkor, midőn a Dunán az ország határait átlépi a hajó; azután volna egy nagyszabású vallási és nemzeti tartalmú ünnepély az ország fővárosában és a harmadik ünnepély azután Kassán, illetőleg Késmárkon, ahol a hamvak örök nyugalomra helyeztetnének. *(Helyeslés.)*

Ami az időpontot illeti, remélem, hogy sikertülni fog minden kérdést megoldani akként, hogy a jövő év tavaszán ezen lélekemelő ünnepély megtörténhessék. Egész határozottan nem nyilatkozhatom még, azért, mert — amint méltóztatnak tudni — az ügy diplomáciai tárgyalásokkal függ össze, amely diplomáciai tárgyalások megindultak ugyan, a nyári hónapokban azonban az illetők távolléte és pl. azon lazarista rend főnökének is távolléte folytán, akinek igen nevezetes szerep jut ezen kérdés elintézésében és aki teljes jóakarattal és teljes készséggel és odaadással hajlandó is közreműködni ebben a tekintetben, — de, mondom, az ő távolléte folytán is éppen a legfontosabb intézkedések még megbeszélhetek nem voltak. Nem kétlem azonban, hogy az őszi és a tél folyamán ezen előzetes kérdések rendezhetők lesznek és hogy a jövő év tavaszán ez az ünnepély akképen folyhatik le, hogy minden te-

kintetben méltó legyen a nemzet emelkedett hangulatához, méltó tárgyához és a Felség azon magasztos elhatározásához, amellyel a nemzetnek ezt a nagy örömet meghozta. Ezeket kívántam elmondani. *(Általános helyeslés.)*

Kossuth Ferenc köszönettel veszi tudomásul a nyert felvilágosításokat, egyben néhány részletkérdésre hívja fel a miniszterelnök figyelmét ezen hazafias akciónak minél előbb és minél könnyebben való lebonyolítása érdekében.

Kubik Béla a miniszterelnök előterjesztéseit általában megnyugvással veszi tudomásul. Csupán egy dologban nem ért vele egyet. Abban t. i., hogy nemzeti hőseink földi maradványait részint Kassán, részint Késmárkon kívánja elhelyeztetni. Ezzel szemben azt ajánlaná, hogy az ország központjában helyeztessenek el ezek a hamvak, mert ily módon mindazok, akik Budapestre feljönnek, egyúttal leróhatják kegyeletük adóját, holott ezt megnehezíti a miniszterelnök által tervezett megoldás.

Rakovszky István tökéletesen osztozik a miniszterelnök fel fogásában a hamvak elhelyezése tekintetében. Hiszen Thököly Imrének egész múltja Késmárkhoz fűződik és ugyanez áll Kassára vonatkozólag II. Rákóczi Ferenc és vezéreinek hamvaira nézve. Ezért nem csatlakozhatik Kubik Béla indítványához, hanem a miniszterelnök előterjesztését fogadja el.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! (Halljuk! Halljuk!) Én csak egészen röviden jelentem ki azt, hogy a Rakovszky István t. képviselőtársam által felsorolt indokok vezettek bennünket — nemcsak engem, de az egybegyűlt tanácskozmánynak majdnem valamennyi tagját is — abban, hogy ezúttal ne a fővárost, hanem az ország Felvidékének két olyan fontos gócpontját jelöljük ki, amelyek egy ilyen történelmi emlék számára, (Helyeslés jobb jelöl és a szélsőbaloldalon). amely egyúttal emléke annak is, hogy a tót és rutén honfiak hogyan küzdöttek a múltban a nemzeti ügyért, valóban a legalkalmasabb helyekül szolgálnak. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Ami pedig a Kossuth Ferenc t. képviselőtársam által elmondottakat illeti, azok nem kerülnek ki figyelmemet, de talán nem lenne célszerű azokat a nyilvánosság előtt részletesen tárgyalni. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon és jobbról.)*

Ellenindítvány nem tétetvén, elnök határozatilag kimondja, hogy a Ház a kérvényi bizottság javaslatát elfogadta.

214. 1904. okt. 12. országos ülés. — Gr. Tisza István indítványa a házszabályok módosítására bizottság kiküldése tárgyában. — Királyi döntések a quóta ügyében: a döntések törvényessége; az osztrák alkotmányos élet és az obstrukció »nemzeti intézménye«. (Napló XXIX. k. 32—33. 1.) Az »ugrai levél« és az ellenzék.

Október 12-én szerdai nap lévén, elnök az ülés elején felolvastatja az indítványkönyvet.

Hertelendy László jegyző: Jelentem a t. Háznak, hogy az indítvány-könyvbe Tisza István miniszterelnök a következő indítványt (írom. 607) jegyezte be: »Indítvány a házszabályok módosítására vonatkozó javaslat elkészítése végett kiküldendő bizottság tárgyában«.

Elnök bemutatja az indítványt, mely a következőleg szól: »Határozza el a Ház, hogy egy 21 tagból álló bizottságot választ a házszabályok módosítására vonatkozó javaslat kidolgozására. Budapest, 1904. évi október hó 12-én. Beadja: Gr. Tisza István«.

Elnök kijelenti, hogy az indítvány indokolásának napirendre tűzése iránt majd annak idején fog javaslatot tenni. Mint később látni fogjuk, e nagyhorderejű indítvány megokolása csak november 4-én következett el.

Majd tárgyalás alá került két miniszterelnöki átirat a quótára vonatkozó királyi döntések tárgyában.¹

Babó Mihály a Kossuth-párt nevében azt vitatja, hogy a szóbanforgó két királyi döntés híján van a törvényes előfeltételeknek és az országgyűlés jogát sérti. A két miniszterelnöki átirat ugyanis egyértelműen azt mondja, hogy miután a magyar korona országainak és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országoknak törvényes képviselője között a megegyezés a közös költségek arányára vonatkozólag létre nem jött, tehát dönt a király. Azonban sem a királyi kéziratban, sem annak az indoko-

¹ Az első királyi elöntés a quótát 1903. július 1-től 1904. június 30-ig, a másik királyi döntés 1904. július 1-től 1905. június 30-ig állapítja meg.

A Magyarország és Ausztria közösügyi kiadásaihoz való hozzájárulási arány („a quóta”) meghatározására az 1867. XII. t. c. 18—22. §-ai vonatkoznak. Ezek szerint a quótára nézve a magyar és az osztrák parlament által választott egy-egy (tehát összesen két) küldöttség javaslatot készít. A 20. § szerint „e javaslatot mindenik minisztérium az illető országgyűlés elé terjesztendi, hol az rendesen tárgyalandó. Mindenik országgyűlés az illető minisztériumok útján közlendi határozatait a másik országgyűléssel s a két félnek ily módon eszközendő megállapodásai szentesítés végett Ő Felsége elé fognak terjesztetni.” A 21. § így szól: „Ha a két küldöttség a javaslatra nézve nem tudna egymással megegyezni: mindenik félnek véleménye mind a két országgyűlésnek elébe terjesztetik. Ha pedig a két országgyűlés nem tudna egymással kiegyezni: akkor a kérdést, az előterjesztett adatok alapján, Ő Felsége fogja eldönteni.” A 22. § kimondja, hogy „az arányra nézve kötetlen egyezkedés csak határozott időre terjedhet”. — Az osztrák kiegyezési törvény 3. §-a szerint „ha a két képviselő nem tudna egymással megegyezni, ezt az arányt a császár határozza meg, azonban csak egy év tartamára”.

Megjegyzendő még, hogy 1867-től 1897. végéig a quóta három ízben állapított meg 10—10 évi időtartamra a két parlamentnek törvénybe foglalt megegyezése útján; míg 1898. óta 1907. végéig (1907: LV. t. c.) az osztrák parlament állandó munkaképtelensége folytán a quótát időközönként Ő Felségének kellett megállapítani. Ez a magyarázata annak a két fejedelmi döntésnek is, melyről a Ház okt. 12-i ülésén volt szó.

lásában, illetve a miniszterelnöki átiratban, amelyet a képviselőház elnökségéhez intéztek, egyetlenegy szóval sem történik említés arról, hogy módjában sem állt a törvényhozásnak a quóta-kérdésben a maga akaratát kifejezésre juttatni. És valóban érthetetlen az, hogy akkor, amidőn az 1903. évre vonatkozó arány megállapítására kiküldött két bizottság, a magyar és az osztrák, egyértelmű megállapodásra jutott, erre nézve tehát e részben a további lépések már ez okon sokkal könnyebben megtehetőek lettek volna: mégis az akkori kormány nem látta szükségesnek és indokoltnak, hogy mielőtt királyi döntést provokált, a határozatot, amelyet erre vonatkozólag a bizottságok hoztak, az illető parlamentekben letárgyaltatta volna.

A törvényesség szempontjából mindenesetre kifogás alá esik a királyi döntés, mert az 1867: XII. tc. szerint a királynak csak akkor van joga a quóta arányát megállapítani, ha a bizottsági tárgyalások eredményei előterjesztettek mindkét törvényhozásnak és azok mindkét parlamentben letárgyaltatván, a két parlament nem tudott egymással megegyezni. Így tehát kétségtelen, hogy törvénysértés elkövetésébe vitte bele a kormány a királyt akkor, midőn a törvényes előfeltételek nélkül kérte tőle a döntést. Ép ezért azt az átiratot, melyet a miniszterelnök a királyi döntés tárgyában a Házhoz intézett és azt az elhatározást, mellyel a király eldöntötte a közösügyi költségek arányát, tudomásul venni nem lehet.

Rakovszky István az 1867: XII. tc. 20. és 21. §-ának szempontjából szintén törvénytelennek tartja a két királyi döntést, mert miután a két quotabizottság között megállapodás történt, kell, hogy ez a két parlament elé kerüljön. Királyi döntésnek pedig csak akkor van helye, ha a két parlament a quótára nézve bármely okból megegyezni nem tud. Mivel pedig a két quotabizottság megállapodása beterveztetett ugyan a két országgyűlésnek, de azt sem az egyik, sem a másik nem tárgyalta, ezen okból tiltakoznia kell a törvény kijátszása ellen és nem veheti tudomásul a miniszterelnöki átiratokat.

Ugron Gábor csatlakozik mindkét előtte szólónak nézetéhez. Azonban lehetetlen, hogy ez alkalommal fel ne hívja a figyelmet arra, hogy Ausztriában évek óta olyan kormányzati rendszer van, mely ellentétben áll az 1867: XII. tc. 25. §-ával s így megdönti a kiegyezés egyik alapfeltételét. Ezen törvényszakasz szerint ugyanis a 67-i kiegyezés alapfeltétele az, hogy a teljes alkotmányosság Ausztriában életbe lépjen, mert Magyarország Ausztriának csak alkotmányos képviselőjével léphet bármi közös viszonyokra nézve érintkezésbe. A kérdés már most az: van-e Ausztriában teljes alkotmányosság, olyan, amelyet a 67-i kiegyezés megkíván? Azzal ámitani az országot, hogy Ausztriában alkotmányosság van, nem lehet. Mert az alkotmányossághoz nem elég, hogy legyen egy törvényhozó testület papiroson, hanem szükséges, hogy ez a törvényhozó testület a maga törvényes feladatait teljesítse. Már pedig Ausztriában a parlament törvényhozási feladatait a közös ügyekre nézve nem teljesíti, nem is akarja teljesíteni, az osztrák kormány pedig meg sem

kísérli, hogy a parlamentet feladatainak végzésére rábírja, hanem tudatában annak, hogy többséggel nem rendelkezik, egy hamis, csalfa eszközhöz nyúl, ahhoz, hogy az osztrák alkotmányosság gúnyjára kijátssza a törvényt, a magyar kormány pedig az osztrák kormányt ebben a gyalázatos munkájában támogatja. Ami pedig a quótára vonatkozó királyi döntéseket illeti, miután a quótabizottság javaslatát sem a magyar, sem az osztrák parlament nem tárgyalta s így be sem következhetett a két parlament egyet nem értésének konstataciója, tehát nem következhetett be ő Felségenek döntési joga: ez a döntés törvénytelen cselekedet, mely az alkotmány kijátszásával jött létre. Szóló ahhoz hozzá nem járul, hanem megbélyegzi.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! (Halljuk! Halljuk!) A most napirenden levő, illetőleg ehhez hasonló természetű kérdés, már ismételen foglalkoztatta volt a Házat, miután, fájdalom, már több év óta olyanok az osztrák viszonyok, hogy a quóta meghatározásánál az 1867: XII. tc. 21. §-ában előírt kivételes intézkedésre volt szükség. Ha valaki, én bizonyára sajnálom ezt a kényszerhelyzetet, mert magam is azt tartom, hogy lehetőleg kerülni kellene azt, hogy Ő Felsége személyes ténye döntsön, (Felkiáltások balfelől: Törvénytelen!) különösen olyan kérdésben, amely az ő jogára alatt álló két állam népességének anyagi érdekét quasi szembeállítja egymással. De mindhiába, a mi elhatározásunkon teljesen kívül álló viszonyok megteremtik ezt a kényszerhelyzetet és ebben a kényszerhelyzetben más feladat ránk nem hárthatatik, mint hogy eljárjunk az 1867: XII. tc. 21. §-a szerint. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Elnök csenget.)

Eitner Zsigmond: A törvényt megtartjuk és megtartatjuk!

Gr. Tisza István miniszterelnök: A törvényt meg is tartja, meg is tartatja, de kényszerhelyzet van, amint jeleztem, annyiban, hogy igenis a korona személyes aktusa, személyes ténye kell, hogy törvényeink értelmében törvényes alapon interveniáljon. (Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.) Ezt pedig igenis kényszerhelyzetnek és nagyon szomorú kényszerhelyzetnek kell, hogy tekintse minden valóban alkotmányos érzületű ember.

Rakovszky István t. képviselőtársam igen helyesen mondta, hogyha bármely okból nem jön létre a két törvényhozás közt a megegyezés, kell, hogy Ő Felsége döntése alá bocsáttassák a kérdés; tehát nemcsak azért, mert ellenkező tartalmú határozatok jönnek létre, hanem azért is, mert a megegyezés egyáltalán létre nem jön azért, mert határozat sem jön létre. (Élénk ellentmondások a szélsőbaloldalon: Meg sem kísérletiek! Halljuk! Halljuk! jobbról. Elnök csenget.) Ez a törvény

21. §-ával abszolúte nem ellenkezik; ellenkezőleg, a 21. §. egész általánosságban azt mondja — nem azt, hogy ha ellenkező határozat jön létre, hanem azt, hogy ha megegyezés nem jön létre. *(Zajos felkiáltások a szélsőbaloldalon: Tárgyalás folytán! Megkísér lették? Halljuk! Halljuk! jobbról. Elnök csenget.)*

Már most, t. Ház, arról az esetről kívánok főleg nyilatkozni, amelynél a felelősség az én csekély személyemre hárul. Mi volt a helyzet az idén júniusban? Beterjesztetett a quótajavaslat. A magyar képviselőház tárgyalhatta volna, nem kétkem, hogy el is fogadta volna a javaslatot, de kétszerkettő négy bizonyossággal tudtuk az osztrák parlamenti élet teljes fennakadásánál fogva, hogy ott megfelelő törvényhozási határozat létre nem jöhet. Már most kérдем t. képviselőtársaimat: helyesen jártunk volna-e el a magyar nemzet érdekében, ha a magyar nemzet törvényhozása hozzászegezte volna magát egy határozattal a quóta felemeléséhez, míg Ausztriában megfelelő kötelezettséget az osztrák nemzet nevében az osztrák törvényhozás nem vállalt volna? Én azt hiszem, hogy ilyen viszonyok között és miután teljes bizonyossággal ... *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)*

Polónyi Géza: Miért szegezte a vámszövetséghez a nemzetet?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én azt hiszem, hogy ily viszonyok között és miután teljes bizonyossággal tudtuk, hogy Ausztriával nem jöhet létre egy bárminő tartalmú határozat, nem tehettünk egyebet éppen a magyar nemzet érdekében, és éppen azért, hogy a magyar törvényhozást egyoldalú kötelezettségbe bele ne vigyük, mint hogy magunkra vállaljuk az általunk követett eljárásért a felelősséget.

Ezek után még csak egy rövid megjegyzésem van. Mindaz, ami az utolsó években Ausztriában történik, szorosan az osztrák alkotmány határozmányai szerint, annak keretén belül történik.

Ugron Gábor: Nem áll! (Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbról.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mi tehát abszolúte semmi kifogást az ellen, hogy ott az osztrák kormány az osztrák alkotmány keretén belül teljesen jogszerű és törvényes módon eljárjon, nem emelhetünk. És engedelmet kérek, az ellen a durva hang ellen pedig, amellyel egy más, velünk nemcsak barátságban, de állandó szövetségben... (Zajos felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ellenség! Hosszas nagy zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbról. Az elnök csenget.)

Eitner Zsigmond: Ne leckéztessen!

Zboray Miklós: *Hiszen az »előkelő idegen«!**

Gr. Tisza István miniszterelnök: *Az ellen a durva hang ellen tiltakoznom kell, amellyel egy velünk állandó szövetségben álló más állam kormányáról itt némely képviselő urak beszélnek. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Helyeslés a jobboldalon.)*

Elnök: *Csendet kérek!*

Gr. Tisza István miniszterelnök: *Hogy az ottani állapotok az alkotmányosságnak igazi ideálját megütik-e vagy sem, arra nézve megvan nekem is a magam véleménye és nagyon sajnálom, mélyen sajnálom Ausztria érdekében is, a mienkben is, — mert én erős és akcióképes szövetségest szeretnék a magunk számára — hogy a viszonyok ott úgy elfajultak; de azt csodálom, hogy éppen azok kifogásolják itt e viszonyokat, akik az obstrukció nemzeti intézményében valami palládiumot látnak. (Derűtség és helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Hiszen az az alkotmányos élet, amelyet Ausztriában látunk, éppen a sarkalatos nemzeti intézménnyé vált obstrukció eredményét tünteti fel.*

Kérem a t. Házat, hogy az előterjesztett jelentéseket tudomásul venni méltóztassék. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj és ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.)

A Ház a miniszterelnöki átiratokat tudomásul vette.

Láttuk már az előzőkben (211 és 212), hogy az ellenzék milyen álláspontra helyezkedett az »ugrai levél«-lel szemben. Kiegészítőleg még megemlítjük, hogy október 11—13-ik napján tartott értekezleteiken az összes ellenzéki pártok egyértelműen kimondják, hogy a házszabályrevízió tervét a legridegebben elutasítják és a revízió előzetes tárgyalására kiküldendő bizottságban sem vesznek részt. (B. H. okt. 12—14. sz.)

A politikai helyzet kiélesedését mutatja már az október 14-i ülés, melyről a következőkben lesz szó.

215. 1904. okt. 15. országos ülés. — Az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása: a borvámzáradék megszüntetése és az átmeneti vámkedvezmény; a kormány kereskedelmi tárgyalásai és az 1899: XXX. tc.; e törvény célja. (Napló XXIX. k. 76—80. l.) A magyar darabontestőrség felállítása. — A miniszterelnök megjegyzése az ellenzékéről.

Október 14-én kezdődött az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat általános tárgyalása.

A politikai helyzet kiélesedését (214) mutatja az is, hogy a bizottsági előadót folyton közbeszólásokkal zavarják és hogy a Kossuth-párt Polónyi Géza (az újból feltámadó obstrukció lelke) indítványára a javaslat tárgyalásának tartamára, október 18-án, vitarendező bizottságot küldött ki. (B. H. okt. 19. sz.)

Rosenberg Gyula előadói beszéde nyománl ennek az olasz provizórium-javaslatnak előzményeit a következőkben adjuk, miután az abban foglalt »nyilatkozatodnak lényeges tartalmát már fentebb (213) ismertettük.

Kiinduló pont az 1899:XXX. tc. 4. §-ának (114) azon tiltó határozmánya, mely szerint: »a külfölddel megkezdendő (kereskedelmi) tárgyalások előtt az autonóm vámtarifa új autonóm vámtarifával helyettesítendő«. Tudvalevő, hogy az 1902. évi dec. 31-én a magyar és az osztrák kormány között létrejött új vám- és kereskedelmi szövetség és új autonóm vámtarifa (az ú. n. Széll-Körber-féle kiegészítés) becikkelyezésére vonatkozó törvényjavaslatokat a Széll-kormány 1903. január 28-án a képviselőházhoz benyújtotta. Ezek azonban plenáris tárgyalásra nem kerülvén, amidőn az 1891. olasz kereskedelmi szerződés az ú. n. borvámklauzula megszüntetése céljából részünkről 1903. végére felmondattott, a Tisza-kormány az 1899: XXX. tc. tiltó határozmánya folytán abba a kényszerhelyzetbe jutott, hogy a törvényhozástól felhatalmazást kellett kérnie, hogy Olaszországgal kereskedelmi viszonyainknak ideiglenes rendezése végett a tárgyalásokat megindíthassa. Ez iránt még 1903. november 23-án törvényjavaslatot terjesztett a Ház elé (írom. 431), ez a javaslat azonban plenáris tárgyalásra nem került. A kormány tehát kénytelen volt saját felelősségére Olaszországgal ideiglenes megállapodást létesíteni. Ez az első olasz provizórium, mely 1903. december 31-én Rómában jött létre és 1904. évi szeptember 30-ig szólt, az 1891. lejárt kereskedelmi szerződést a borvámklauzula kivételével legfeljebb 1904. szeptember 30-ig meghosszabbította. Ez alkalommal a borvámklauzula megszüntetése érdekében Olaszországnak azt az átmeneti engedményt adtuk, hogy az

1903. év végéig szállításnak indított borok az osztrák-magyar közös vámterületen egész 1904. január 31-ig az 1903. végéig fennállott kedvezményes vámtétel mellett (a 3 fit 20 krajcáros vám mellett, ezt tartalmazza a »borvámklauzula«) hozhatók be. A Tisza-kormány ezen kényszerű eljárását a képviselőházhoz

1904. január 4-én benyújtott törvényjavaslatban (Írom. 480) jelentette be és igazolta, de ez sem került plenáris tárgyalás alá. Majd 1904. március 2-án nyújtott be a kormány törvényjavaslatot: a Németbirodalommal és Olaszországgal kereskedelmi viszonyaink rendezése céljából megindítandó tárgyalásokról. (írom. 494.) Ebben a javaslatban — ugyancsak az 1899: XXX. tc. ismeretes tiltó rendelkezése folytán — felhatalmazást kért a törvényhozástól arra, hogy a Németbirodalommal még fennállott, Olaszországgal pedig 1904. évi szeptember 30-ig ideiglenesen meghosszabbított kereskedelmi szerződés helyett új szerződés

megkötése céljából a tárgyalásokat az osztrák-magyar vámterület új autonóm vámtarifájáról 1903. január 28-án az országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat és az ahhoz mellékelt vámtarifa alapján megindíthassa. A kormány ezt a felhatalmazást sem kapta meg,¹ mert ez a törvényjavaslat sem nyert parlamenti elintézését. Mivel pedig az 1903. "december 31-i ideiglenes megállapodás Olaszországgal csak 1904. szeptember 30-ig szólt, végleges új szerződés megkötése és életbeléptetése pedig ezen határidőig a nálunk és főleg Ausztriában fennforgó parlamenti viszonyok között egészen kilátástalannak mutatkozott, kötelessége volt a kormánynak gazdasági érdekeink megóvása végett a régi olasz szerződésnek további megújításáról gondoskodni. Az ezen célból létesített újabb ideiglenes megállapodást tartalmazza az okt. 14-én tárgyalás alá került olasz provizórium-javaslat, amelyről bevezetőlcg még csak annyit, hogy a közgazdasági bizottság idevágó jelentésében azt a javaslatot is tette, hogy a kormánynak azon tényéért, hogy a kereskedelmi szerződési tárgyalásokat megindította s azok tekintetében megállapodásokat létesített, a képviselőház a felmentvényt adja meg. Természetes, hogy a függetlenségi párt és azok a csatlósai, akik az 1899:XXX. tc. bevezetésében is konstatált »önálló vámterület jogállapotát« 1907. december 31. után az önálló vámterület »tényleges« állapotává akarták átváltoztatni, meggyőződésük érvényesítése érdekében — belekapaszkodva a híres Széll-féle formulába (1899: XXX. tc. 4. §-a) — ezen alkalommal is igyekeztek a kormánynak gáncsot vetni. Ilyen előzmények után indult meg ennek az új (és immár harmadik) provizórium-javaslatnak okt. 26-ig húzódó általános vitája.

Előadó után a Kossuth-párti Krasznay Ferenc indítja meg az ellenzék támadását a javaslat ellen és nagy beszéd kíséretében a következő határozati javaslatot ajánlja elfogadásra:

»Minthogy a kormány által az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezése tárgyában 666. szám alatt benyújtott törvényjavaslat az 1899: XXX. tc. 4. §-ának egyenes tilalma ellenére folytatott tárgyalások eredményét képezi,

minthogy alkotmányos törvényhozási úton elfogadott autonóm vámtarifa hiányában kereskedelmi szerződések nem köthetők, végül

minthogy a javaslat 1. pontja szerint egy állítólag kézzel ellátott 10 évre szóló kereskedelmi szerződés kötött, mely tény a képviselőház kezdeményezési jogába ütköző súlyos alkotmány sértést képez:

annál fogva a képviselőház a javaslatot visszautasítja és az abban kért felmentést a kormánnytól nemcsak megtagadja, hanem a kormány törvényszegéseit a legsúlyosabban elítéli.

¹ Ennek ellenére azonban vámpolitikai korszak küszöbén a nyomása alatt a Tisza-kormány a kereskedelmi szerződések előkészítése könyvének 571. 1.)

a Németországtól kezdeményezett új külkereskedelmi viszonyok kényszerítő külállomokkal tovább folytatta az új iránti tárgyalásokat. (Lányi Bertalan

Utasítja a képviselőház a kormányt, hogy haladéktalanul tegye meg azokat az előintézkedéseket, melyek szükségesek ahhoz, hogy Magyarország külkereskedelmi érdekei, mint Ausztriától független, önálló szerződő fél, Olaszországgal szemben minden irányban teljes mérvben megóvassanak.«

Bernáth Béla (nemzeti párti) a törvényjavaslatot közgazdasági és közjogi szempontból bírálja; azt szintén nem fogadja el és pártja nevében csatlakozik Krasznay határozati javaslatához.

Ugyanilyen értelemben nyilatkozott a Szederkényi-féle függetlenségi csoporthoz tartozó Okolicsányi László.

Okt. 15-én, a vita második napján, gr. Apponyi Albert intézett éles támadást a javaslat és főleg a miniszterelnök ezzel kapcsolatos eljárása ellen. Elsősorban azzal a kérdéssel foglalkozik, vajjon a javaslatban foglalt közgazdasági előnyök csakugyan olyan nagyok-e, hogy azok lelkesítő hatása alatt túltehetjük magunkat az elkövetett közjogi botlásokon? Közgazdasági szempontból az Olaszországgal kötendő és megújítandó szerződés súlypontja az ú. n. borvámklauzulában rejlik. Az az ideiglenes rendezés, melyet a kormány a saját felelősségére már 1903. végén vitt keresztül, azt tartalmazza, hogy csak a már 1903-ban szállításnak indított borok fogadhatók el a közös vámterületen 1904. január végéig az előbb fennállott kedvezményes vámtétel, az ú. n. borvámklauzula mellett. Az egész magyar közvélemény tehát már elért állapotnak tartotta, hogy eltekintve ettől az átmeneti kedvezménytől, az '1904. évnél kezdetétől fogva az általános 20 aranyforintos vámtétel fogja megvédeni borgazdaságunkat. Ezzel a már megnyert állapottal szemben, amelyre a bortermelők berendezkedtek, határozott visszaesést jelent ez a mostani ideiglenes rendezés, amely egy újabb terminusra, t. i. ennek az évnél majdnem egész utolsó negyedére (1904. okt. 15-től dec. 31-ig) egy, bár az előbbi 3 firt 20krajcáros kedvezményes vámtételnél magasabb, de az általános vámtételnél mégis jóval alacsonyabb, hat és fél aranyforintnyi vámtétel mellett engedi meg házassítási célra bizonyos mennyiségű (legfeljebb 400.000 métermázsa) fehér borok behozatalát. A kormány azon vizsgáztatásával szemben, hogy ez csak rövid időre terjedő átmeneti kedvezmény, kissé bizalmatlan, mert ezt a vizsgáztatást már egyszer hallottuk az első ideiglenes rendezésnél és a tények ennek most ellentmondottak. De különben is kérde, hogy ezen házassításra szánt bormennyiség bebocsátása megfelel-e a mi borászati érdekeinknek? Mert vagy megfelel és akkor miért akarnak bennünket azzal vizsgáztatni, hogy csak rövid ideig tart; vagy nem felel meg, akkor miért rövid ideig is, miért csak egy esztendeig is ilyesminek kitenni borászatunkat? Azt kell hinnünk, hogy valamivel több szívósság mellett borászatunkat ettől a kalamitástól is meg lehetett volna menteni. Annyi bizonyos, hogy semmi esetre sincs okunk a szerződésnek közgazdasági eredményei felett annyira örülni, hogy megfélemedezünk azokról a közjogi visszasságokról, amelyekkel a szerződés megkötése egybe van kapcsolva. Áttérve a kérdésnek közjogi részére, azzal a megdöbbentő ténnyel állunk szemben, hogy a kor-

mány háromnegyed esztendő óta és ebből március 11-től kezdve (162) minden elfogadható mentség nélkül rendeleti úton intéz olyan dolgokat, amelyek a törvényhozás hatáskörébe tartoznak. Rendeleti úton szabályozza kereskedelmi összeköttetéseinket Olaszországgal, rendeleti úton praejudikál a mi vámpolitikánk: egész jövődöbeli fejlődésének, és pedig egy félév óta minden mentség nélkül. A miniszterelnök ugyan akkor, amikor ez a kérdés incidentaliter a korábbi vitákban is előhozott, mindig arra hivatkozott, hogy azért nem hozta a kérdést a parlament elé, azért nem várta be a parlament döntését a kormánytól kért felhatalmazás ügyében, mert az előreláthatólag sokáig elhúzódo közgazdasági vitára adott volna alkalmat. Hogy egy kormány a parlamenti kényelemnek szempontjából olyan időben, mikor a parlament együtt van és normálisan működik, sőt a korábbi kritikus idők által kifárasztva abnormis gyorsan működik, hogy ily időben és ilyen körülmények között a kormány az együtt lévő törvényhozást egyszerűen mellőzze, mert az ellenzékétől azt a garanciát, hogy záros határidő alatt letárgyalja a javaslatot, a dolog természete szerint nem nyeri: ez a miniszteri felelősség elvének kormányomnipotenciává, vajóságos plebiscitarius caesarizmussá való fejlesztése. Ez egyébiránt a miniszterelnök egyéniségéhez tartozik, mert ő a törvények végrehajtásának kötelezettségével egyáltalában nagyon gavallér módon bánik el. De még súlyosabbá teszi a helyzetet annak a törvénynek a természete, amellyel szemben a kormány ily szabadon jár el. A kormány t. i. nemcsak azt tette, hogy a törvényhozás jogkörébe tartozó ügyeket szükség nélkül, a törvényhozás együttléte és normális, működése mellett önhatalmúlag, rendeleti úton intézte el, de tette ezt oly törvénnyel szemben, olyan törvény rendelkezéseit önhatalmúlag félreértve, amelynek különleges jellege és különleges fontossága van, tette az 1899:XXX. t.-cikkkel szemben. A kormány túltette magát a törvényhozástól nyert felhatalmazás nélkül az 1899. évi XXX. tc. azon rendelkezésén, amely szerint az idegen államokkal való tárgyalások kereskedelmi szerződés megkötése tárgyában csak akkor kezdhetők meg, ha az eddig fennállott és jogilag most is fennálló, — amennyiben a vámközösség tényleg fennáll, tehát ennyiben jogilag most is fennálló — autonóm vámtarifa új autonóm vámtarifával cseréltetett ki.

Ez az 1899. törvény azzal a jelentőséggel bír, hogy meghozatala alkalmával a pártok közötti megállapodás szankciójával látatott el. És az akkori miniszterelnök, Széll Kálmán, az alapjául szolgáló törvényjavaslat bemutatásakor a legnagyobb emfázissal azt mondta, hogy egész politikai becsületével kötvé érzi magát ahhoz, hogy amely módon az a megállapodás létrejött, ugyanazon módon eszközöltessék minden módosítása. És egész határozottan tiltakozott később azon felfogás ellen, hogy miután a pártközi megállapodásból törvény lett, most már csak törvény és nem megállapodás van előttünk, a törvényt pedig azon módon lehet megváltoztatni, mint bármely más törvényt. Ami pedig az 1899. törvény tartalmát illeti, kétségtelen, hogy csak bizonyos garanciákkal kapcsolatban fogadta el a képviselőház

annak idején a tényleges vámközösségi állapotnak 1907-ig való fenntartását, amely kitolás az osztrák állásponttal szemben tett engedmény volt. Semmi oka és semmi joga sincs tehát a jelenlegi kormánynak feltételezni, hogy a képviselőház a törvényben foglalt garanciák nem létezése, ezek bármelyikének hiánya mellett is az 1907-re való kitolást elfogadta volna. Amit tehát a kormány tett, annak jellemzésül nem elég azt mondani, hogy a törvényhozás mellőzésével ok és szükség nélkül uzurpálta annak funkcióit; nem elég azt mondani, hogy a kormány eljárása ellentétbe került a törvényhozásnak már kifejezett akaratával. Mert a kormány, mely az alkotmányosan létrejött új vámtarifa nélkül indította meg a kereskedelmi tárgyalásokat a külföldi államokkal, egy olyan különös minőséggel bíró törvényt sértett meg, mely Magyarországnak — Ausztriával való gazdasági viszonyának rendezésében — egyik erőssége volt. Előadó tévesen állítja, hogy az 1899. törvény és annak az a tiltó rendelkezése, amelyről itt szó van, már elérte célját, mert hiszen a két kormány már megállapodott egy új vámtarifában, amely tárgyalás alapjául is szolgál a külföldi államokkal. Ebben az állításban ugyanis az a felfogás rejlik, hogy a vámtarifa megállapításában a lényeg a két kormány megállapodása, nem pedig a törvényhozás minden tényezőjének alkotmányos hozzájárulása. A kormánynak eljárása folytán ebből az 1899. törvénycikkből minden elpárolgott, ami az országra erősség és garancia volt és egyedül csak az maradt meg, ami az ország részéről Ausztriának tett koncesszió volt, vagyis az egész akciónak álarca mögül élénkbe néz a vámközösség minden áron való fenntartásának szándéka. Szóló, ki az 1899: XXX. tc. megalkotásánál segédkezett, mert ez a törvény fokozta azokat a biztosítékokat, amelyek az országra nézve lehetővé teszik az önálló vámterületre való átmeneteit, ha az országnak az a meggyőződése; szóló, ki annak idején kijelentette, hogy ha e törvény megrogálásának eshetősége bekövetkeznék, bizonyára mindenki tudni fogja a maga meggyőződése szerinti kötelességét: most kétszeres kötelességet érez arra, hogy e megrogálási kísérlettel szemben teljes erejét kifejtse. Azért e javaslatot a limine elutasítja és hozzájárul Krasznay Ferenc határozati javaslatához.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! (Mozgás a szélsőbaloldalon.) Nem szívesen vágok elébe azoknak a fejtegetéseknek, amelyekkel t. barátom, a kereskedelemügyi miniszter fog a vitában felhozottakra reflektálni; de előttem szólott t. barátom előadásának legnagyobb része annyira nemcsak politikai természetű volt, hanem annyira egyenesen az én eljárásom ellen indított — nagyon jogosult — támadás... (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Itt egy képviselő úr azt mondta, hogy más parlamentben meg sem hallgatnák.

(Zajos felkiáltások a szélsőbaloldalon: Nem bizony!) Amely

parlamentben egyszer előfordulhat az, hogy valakit, aki jogával élve és kötelességét teljesítve érveit előadja, meg nem hallgatnak, az megszűnt parlamentnek lenni, *(Élénk felkiáltások a jobboldalon: Igaz! Úgy van! Szólásszabadság! Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)* annyira, hogy mindenkinek, aki a magyar parlamentarizmust komolyan veszi, gondoskodnia kell arról, hogy ilyen soha meg ne történhessék. *(Úgy van! Helyeslés jobbról. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ismétlem, t. Ház, gróf Apponyi Albert t. barátom előadása túlnyomó részben annyira az én eljárásom ellen irányuló támadás volt, — amihez való jogát kétségbe vonni természetesen egyáltalában nem szándékozom — hogy ily körülmények közt természetesen fogja a t. Ház találni, ha azonnal szót kérek, hogy lehető rövidséggel megtegyem ellenészrevételeimet. (Halljuk! Halljuk! jobb felől.)

Ha már felszólalok, természetszerűleg nem mellőzhetem hallgatással t. barátom beszédének első, közgazdasági részét sem, melyben mindenekelőtt t. barátomnak kiindulási pontját a kérdés megítélésére vonatkozólag kell megjegyzés tárgyává tennem. Ő t. i. azt mondja, hogy a borkedvezmény 1904. január végén megszűnik s ezzel az olasz borvám kérdését az egész közvélemény elintéztet dolognak tekintette, az érdekelt körök berendezkedtek ezen az alapon, hogy t. i. a hús forintos vám lesz a borra irányadó, és biztonságban érezték magukat.

Ha t. barátom több figyelemre méltatta volna a január óta lefolyt eseményeket és mozgalmakat ezen a téren, akkor nem követné el azt a sajátságos tévedést, hogy így állítsa oda saját magának és a Háznak a kérdést. Mert igaz, befejezett tényé vált a borvám-klauzulának eltörlése., de azt tudta mindenki, hogy az olasz kormány a legnagyobb nyomatékkai igyekszik valamely oly kedvezményt a borvám kérdésében keresztülvinni, amely a boroknak bevitelét, ha nem is a régi feltételek mellett, ha nem is mint speciális monopóliumát az olasz bornak, de a jövőre is lehetővé tegye. És hogy itt az érdekelt körök biztonságban nem érezték magukat, arra nézve legjobb bizonyíték az, hogy az 1904. év egész tartama alatt egymást követték a különböző gyűlésezések, kérvényezések., mozgolódások, amelyek mind az olasz bor részéről fenyegető veszedelem elhárítására irányultak.

Ha pedig azt mondja t. barátom, hogy a helyzet most ugyanaz, ami az első provizórium után volt, hogy megint ugyanazzal a vigasztalással lépünk előtérbe, hát itt megint elkerüli figyelmét egy igen lényeges különbség. Mert míg akkor egyszerűen hatályon kívül lett helyezve a régi borvám-

klauzula: most ebben a provizórius deklarációban, melynek becikkelyezését kérjük a Háztól, világosan konstatálva van a két állam nevében, hogy a végleges szerződés semmiféle stipulációt a borra vonatkozólag tartalmazni nem fog, hogy ennek folytán azon korlátok közt...

Polónyi Géza: Melyik az a két állam?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Bocsánatot kérek, nem két állam, hanem három állam.

Olay Lajos: Visszaszívta megint! (Zaj, Halljuk! Halljuk! jobbról.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Kérem, gyerekes dolog azon megakadni, ha az ember egy nyelvbottlást elkövet. Ezt az olcsó tréfát nagyon szívesen átengedem a képviselő uraknak. (Helyeslés jobbról.)

Tehát a szerződő felek által kötelezőleg és az illető három állam nevében kikötött kötelezettség gyanánt szerepel a deklarációban most már az, hogy a végleges szerződésben nem lesz borvámra vonatkozó stipuláció, hogy tehát az általános vámtarifa irányadó a jövőre az olasz borra nézve is, kivéve ha valamely más állam kap kedvezményt, amikor természetesen ez kiterjesztetik a legtöbb kedvezményre jogosító klauzula szerint Olaszországra is. *(Úgy van! jobb felől.) Ez a helyzet képe.*

Én teljes őszinteséggel és a nélkül, hogy legkevésbé is igyekezném a kérdést a valóságnál kedvezőbb színben feltüntetni, egész lojalitással konstatálom, hogy ez a megoldás nem felel meg teljesen a magyar kormány eredeti álláspontjának, és hogy ez nem az, amire a magyar kormány — éspedig higgye el nekem, t. barátom, tőle telhető szívóssággal — törekedett; mert a magyar kormány igyekezete az volt, hogy oly szerződést hozzon létre, améiy a borvámkedvezmény kérdését teljesen kiküszöböli, amely ezen átmeneti kedvezményt sem adja meg. Abban a tényben, hogy ezen átmeneti kedvezmény megadatott, kétségtelenül az olasz kívánságoknak bizonyos fokig való kielégítése foglaltatik, egy Olaszországgal szemben tett koncesszió érvényesül, úgy, hogy mint rendesen minden jól végződött tárgyalásnál, itt is ügy áll a dolog, hogy a magyar kormány egyáltalában nem állhat oda 'a triumfátor szerepében, az olasz kormány pedig egyáltalában nem érezheti megvertnek magát ezen tárgyalásokban, hanem mindkét kormány jó lelkiismerettel bona fide azt mondhatja, hogy megtett minden lehető az ország érdekének érvényesítésére, *(Úgy van! jobbfelől.)* és sikerült oly megoldást létrehozni, amely tekintettel van a másik szerződő fél jogos érdekeire és megteszi annak azokat a koncessziókat, amelye-

két saját nemzete érdekének veszélyeztetése nélkül megtehet. *(Helyeslés a jobboldalon. Ellentmondások a szélsőbaloldalon.)*

Krasznay Ferenc: Egész másról beszél!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nagyon meglepett t. barátomnak az a kérdése: hogy ha lehet kedvezményt adni, miért lehet csak most és miért nem lehet később? Sajnálattal kell azonban ebből is látnom, hogy mennyire nem találta érdemesnek a kérdés gazdasági oldalával foglalkozni. (Ellentmondások és derűtség a bal- és a szélsőbaloldalon.) T. képviselőtársamnak tudnia kellene, hogy a filoxera által devasztált szőlők helyreállítása és a devasztált hegyi szőlők által bortermelésünkben okozott űrnek a homoki borkultúra által való pótlása mily rohamos mértékben történt az utolsó esztendő alatt; tudnia kellene, hogy ma még nagyon sok oly szőlőterület van, mely a legutóbbi időben ültetve be, ma még nem bír teljes termőképességgel, hogy tehát a hazai bortermelés a következő 3—4 év alatt nagy és jelentékeny expanziót fog felmutatni. (Úgy van! jobbfelől.) Ennek folytán a helyzet képe az, hogy míg ezelőtt tíz évvel másfél millió métermázsas olasz bor fért el a közös vámterület piacán, míg az természetes úton redukálódott 1900-ban, 1901-ben és 1902-ben 6—7 százezer métermázsára, addig emberi számítás szerint kétségtelennek vehető az, hogy 3—4, legfeljebb öt év múlva a hazai termelés a közös vámterület szükségletét teljesen fedezni fogja; hogy akkor egy kis mennyiségű idegen bor, melyet behoznak, megronthatja a kereslet és kínálat közti viszonyokat és megakadályozhat egy egészséges árképződést. (Úgy van! jobbfelől.)

Ebből indultunk ki s az egyedüli mód arra, hogy Olaszországnak tényleg tehesünk a borkérdésben oly szolgálatot, mely az olasz közigazdaság szempontjából bír bizonyos súllyal az, hogy ha ezt a szolgálatot az első esztendőre, tehát oly időszakra szorítjuk, mikor még úgy ítéljük meg a helyzetet, hogy van még hely bizonyos nagyobb mennyiségű olasz borra; hogy tehát ezt a bizonyos mennyiségű olasz bort felszívhatja a közös vámterület fogyasztása a nélkül, hogy ez végzetes következményekkel járjon az árképződésre, és kizárjunk minden kedvezményt azon későbbi időszakra, amidőn már a mi fejlődő bortermelésünk teljesen ki fogja elégíteni a közös vámterület szükségletét. *(Helyeslés a jobboldalon.)*

Azt hiszem, hogy az eddigi jelekből ítélve, úgy látszik, meglehetősen jól ítéljük meg a helyzetet; mert amint az Olaszországgal kötött egyezmény részletes feltételei köztudomásra jutottak, annak a borüzlet fejlődésére határozottan egészséges, élénkítő befolyása volt. *(Úgy van! a jobboldalon.)*

Tehát, hogy abban az alap gondolatban, amelyből kiindultunk, — ahol, elismerem, bizonyos rizikóval mindig számolni kell, mert minden statisztika ilyen téren bizonytalan, az ember csalódásoknak lehet kitéve, — nem csalódtunk, hogy helyesen ítéltük meg a helyzetet, az beigazolást nyert azon eseményekben, amelyek a borüzlet fejlődése terén szeptember vége után bekövetkeztek. *(Úgy van! jobbfelől.)*

Mindezek után, azt hiszem, hogy nem lelkesiültséggel, nem — nem tudom, micsoda — diadalmi harsonákkal., — az egyáltalában távol áll tőlünk, hogy ilyenbe akarjuk belevinni az országot, — de igenis megnyugvással fogadhatta az ország közvéleménye azt a megállapodást, amely Olaszországgal létrejött. *(Úgy van! a jobboldalon. Ellentmondások balfelől.)*

Várady Károly: A közvélemény mást követelt. (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: A kérdés már most csak az, hogy azok a közjogi atrocitások, amelyeknek hosszú vádlisztáját ma is volt szerencsénk fejünkhöz vágva kapni, csakugyan fenforognak-e és csakugyan arra kell-e, hogy bírják a Házatot, hogy egy, gazdasági tartalmát tekintve, helyes megoldást elutasítson magától?

T. barátomnak egyik vádja az, hogy január 1-je óta becikkelyezés nélkül tartjuk hatályban Olaszországgal a kereskedelmi megállapodást. Elismerem, hogy ez abnormis dolog és hogy t. képviselőtársamnak erre vonatkozó vádja és támadása meglehetősen erős alappal bír. Azonban bocsánatot kérek, azt hiszem, t. barátom nem egészen "helyesen ítéli meg az idő ökonómiaja szempontjából a múlt nyáron történetet. T. képviselőtársam ugyanis abnormisan gyorsnak találta a képviselőház működését. Megengedem — és ezt nem szemrehányáskép, de talán bizonyos irigységgel mondom, — hogy nagyon könnyű volt t. barátomnak Eberhardon gyorsnak találni a képviselőház működését. *(Zaj balfelől.)*

Günther Antal: Mi ez megint? (Mozgás a jobboldalon.)

Kubinyi Géza: Már semmiféle megjegyzést sem lehet tenni? (Zaj.)

Ugron Gábor: Hétszámra nem volt ülés.

Gr. Tisza István miniszterelnök: De méltóztassék meg gondolni, az abnormisan gyors működése a képviselőháznak augusztus 19-én ért véget. (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Én ismételve tettem a kérdést arra nézve, hogy ezeket a gazdasági javaslatokat nem lehetne-e hosszabb, nagyon hosszú vita nélkül letárgyalni, de akkor gúnyos visszautasításban részesültem. *(Zaj bal felől.)*

Polónyi Géza: Az autonóm vámtarifa alapján nyomban tárgyalunk volna, de törvényszegést nem akceptálunk. (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Engedelmet, de egy új törvény alkotása törvényszegés soha nem lehet. Ez *contra-dictio in adjecto*. (Úgy van! jobbfelől.)

Endrey Gyula. A törvény áll és az élő törvényt szegték meg! (Zaj.)

Polónyi Géza: Ez olyan homoki érvelés!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hogy ez minő érvelés, azt nem tudom, de hogy a jognak és a józan észnek minden sarkételét fejtetőre állítja az, aki azt mondja, hogy a törvényhozás, ha egy új törvényt elfogad, azzal törvénysértést követ el, azt igenis állítom. (Helyeslés jobb felől.)

Endrey Gyula: De nem fogadta el az autonóm vámtarifát!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Az urak folytonosan közbeszólnak a nélkül, hogy tudnák, miről van szó? (Zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Arról volt szó, hogy meghozassanak azok a törvények, amelyek azután a kormány eljárását törvényessé tették volna. Ezen törvények meghozatala került volna annyi időbe, hogy akkor augusztus 19-én túl még nem tudom, hány hétig kellett volna az országgyűlésnek együtt maradnia. Az igaz, hogy ez is csak kényelmi szempont, de méltóztassanak megengedni, nemcsak a kormányra, hanem a Ház tagjaira nézve is.

Ugron Gábor: Hétszámra nem volt ülés! (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Méltóztassanak azonban megengedni, de az már nemcsak kényelmi szempont, hanem a magyar nemzet közérdekének nagyon fontos szempontja, hogy ennek a képviselőháznak tevékenysége ne nyúljon úgy végig az évnél mind a tizenkét hónapján, hogy kiűzze ennek a Háznak kebeléből a társadalomnak minden olyan tagját, akinek otthon a maga gazdaságában, vagy iparüzletében van dolga. (Helyeslés jobbfelől. Zaj a bal- és a szélsőba/oldalon.)

fj. Kaas Ivor: A civillistát kellett tárgyalni!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ez több a kényelmi szempontnál, a magyar nemzetnek reális érdeke! (Igaz! Úgy van! jobbfelől.)_m

Polónyi Géza: Lett volna csak az újoncjutalékról szó, együtt lettiünk volna még szeptemberben is. (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Fontosabbak t. barátomnak azok a fejtegetései, amelyek az 1899: XXX. törvénycikkre vonatkoznak. Én is egész röviden csúsztatom át azon a kérdésemre, hogy az 1899: XXX. törvénycikk módosítása létrejöhet ma a nélkül, hogy megelőzőleg az összes pártok megállapodjanak abban. T. képviselőtársam itt hivatkozott Széll Kálmán t. barátomnak egy nyilatkozatára, amelyet 1899-ben mindjárt az első megegyezés után tett. (Felkiáltások balfelől.)

Hol van Széll Kálmán?) Először is én senkinek azt a jogát, hogy magára nézve valamely kérdésben lehetetlenséget állítson fel, kétségbe nem vonom. Hozzáteszem azt is, hogy ha ilyen szubjektív lehetetlenséget éppen Széll Kálmán t. barátom állított fel magára nézve, aki ezt az egész akciót létrehozta, ezelőtt csak tisztelettel hajolok meg; de aztán 'azt következtetni belőle, hogy most már azért, mert egy törvény a pártok közti előzetes megállapodás útján jött létre, annak megváltoztatása is csak ugyanígy lehetséges, ez olyan abszurd közjogi következtetésre vezetne... (Igaz! Úgy van! jobbfelől. Zaj a szélsőbaloldalon.)

Polónyi Géza: A miniszterelnök úr is hozzájárult ahhoz a paktumhoz. (Hosszantartó zaj. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hiába beszél itt akármit a képviselő úr, a magamét el fogom én mondani, és — legyen egészen nyugodt — semmiféle diskurálásba itt bele nem megyek! (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Ismétlem, ez a magyar alaptörvényeknek olyan kategóriáját hozná létre, amelyet mint sui generis-dolgot az egész világ derűtsége mellett lehetne kiállításokra küldeni, mint olyant, amelyhez nem a törvényhozás hivatott faktorainak, hanem egyes közjogi léttel nem is bíró faktoroknak, az egyes pártoknak, képviselőknek hozzájárulása szükséges. (Úgy van! jobbfelől.)

Nézzük most már a dolog tartalmát, és ebbe annyival szívesebben megyek bele, mert az 1899: XXX. törvénycikket én is helyesltem, én is elfogadtam. Azt az akciót, amely az 1899: XXX. törvénycikket megalkotta, helyeslem ma is, és azt tartom, hogy a mai magyar kormánynak is csak az lehet a feladata, hogy ugyanazt a célt tartsa szem előtt.

Ugron Gábor: Nem a célt, törvényt kell szolgálni! (Úgy van! a szélsőbaloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: De igenis a célt, amely az 1899: XXX. t.-cikkben valósult meg, amely azt a politikát szolgálja, amely a viszonyok alakulása mellett ma alkalmas ezen célnak elérésére. (Helyeslés a jobboldalon.)

Polónyi Géza: Machiavelli!

Gr. Tisza István miniszterelnök: A mi eljárásunk mit érint az 1899: XXX. törvénycikkből? (Zaj a bal- és szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Nem érinti azt a diszpozíciót, hogy 1907-en túl nem köthetünk szerződéseket, mert hiszen megkötvé ez a provizórium van és le van tárgyalva anyaga, meg van állapítva tartalma egy megköendő végleges szerződésnek, (Egy hang a baloldalon: Amely alá van írva!) amely végleges szerződés azonban aláírva nincs. (Egy hang a baloldalon: Parafálva van!)

Engedelmet, nagyon bajos tárgyalni, ha a képviselő urak még az alapfogalmakkal sincsenek tisztában. *(Derűtség a jobboldalon.) A szöveg parafáivá van azok által, akik azt letárgyalták, de a szerződés aláírva azok által, akik jogosítva lesznek az illető szuverének nevében megkötni a szerződést, nincs és nem is lesz mindaddig, míg a vámterület és vámtarifa kérdése Ausztria és Magyarország között végleg nem rendeztetik. (Elnök helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Ebben a tekintetben tehát feltétlenül hatályban marad az 1899. évi XXX. tc. diszpozíciója. Ugyancsak hatályban fogjuk tartani a törvénynek azon fontos diszpozícióját is, hogy gondoskodás történjék arról, ha netalán kötünk vámszövetséget Ausztriával, ezen vámszövetség lejártakor lejárjanak összes kereskedelmi szerződéseink is, és az országnak, nem a kormánynak, szabad keze a kereskedelmi politika egész mezején fennmaradjon. (Elnök helyeslés a jobboldalon.)*

Módosítani kívántuk a benyújtott törvényjavaslattal az 1899:XXX. tc. 4. §-át és a Háznak bejelentve, sőt hozzá teszem. a Ház helyeslése mellett, addig is, míg ebből törvény lehetett volna, meg is tettünk bizonyos intézkedéseket, amelyek beleütköznek a törvénybe, amennyiben felvettük a kereskedelmi tárgyalásoknak folyamatát.

A kérdés csak az, hogy ezzel adtunk-e fel bármit is az ország jogából, ezzel dobtunk-e oda bármit is, aminek bizonyos garanciális jelleget lehet tulajdonítani, *(Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) ezzel tettünk-e bármi olyant, ami Ausztria kezét erősíti velünk, vagy a mienket gyengíti Ausztriával szemben? S itt aztán egyszerűen feltenni a kérdést, hogy ha mi nem megyünk bele a kereskedelmi tárgyalásokba Németországgal, minő hátránya van e'bből Ausztriának a mi előnyünkre, vagy megfordítva abból, hogy belementünk a tárgyalásokba a Német Birodalommal, minő előnye van Ausztriának a mi rovásunkra: ezt, azt hiszem, abszolúte nem lehet; mert szerintem igen is életbevágó... (Felkiáltások balfelől: Hol van az autonóm tarifa? Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök:... életbevágó érdeke *(Folytonos zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)* Magyarországnak is, Ausztriának is, hogy a kereskedelmi szerződések tárgyalásának fonalát felvegyük, hogy ne engedjük, hogy az egész vonalon fait accompli-k teremtsenek a mi fejünk felett, mi nélkülünk,, a mi érdekeink rovására. *(Elnök helyeslés a jobboldalon.)* Azt hiszem, hogy nem Magyarország érdekeit áldozzuk fel ez által, hanem akkor követnénk el vastag mulasztást Magyarország nagy érdekeivel

szemben, ha ellenkező álláspontra helyezkedtünk volna s ha a szerződések tárgyalásába bele nem mentünk volna. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Endrey Gyula: Tessék magyar autonóm vámtarifát csinálni! Nincs közös vámterület! *(Folytonos zaj a bal- és a szélsőbal'oldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Az 1899: XXX. t.-cikknek azt a célját, hogy létrejőjön egy érdekeinknek megfelelő vámtarifa, szolgáltuk-e ezen eljárásunk által?

T. képviselőtársam itt igen erős támadást intéz az előadó úr ellen, *(Ellentmondás bal felől.)* megengedem, *suaviter in modo. de fortiter in re* amely támadásra azonban csak az által kapja meg az alapot, hogy beleszúr, interponál az előadó úr beszédébe olyan passzust, amely abban egyáltalán nincsen benne. Azt mondja ugyanis t. barátom, hogy az előadó úr szerint az 1899: XXX. törvénycikk elérte célját, mert létrejött a vámtarifa. Én átolvastam az előadó úr beszédét, de abban abszolúte nincsen az, hogy a törvény elérte a célját és hogy létrejött a vámtarifa és én a magam részéről, azt hiszem, teljes összhangban a t. előadó úrral, de mindenesetre teljes összhangban az ő tegnapi beszédével, azt állítom, hogy az 1899: XXX. törvénycikk azt a célját, hogy létrejőjön egy ilyen vámtarifa, még nem érte el. Egy lépés történt előre ezen cél felé azáltal, hogy létrejött a két kormány közt a megállapodás, de talán, és ebben egyetértek t. barátommal, *(Zaj a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)* egy lépés történt visszafelé is azáltal, hogy az osztrák Reichsrath bizottságában e vámtarifa bizonyos tételeinek letárgyalása nehézségekbe látszik ütközni.

Ez tehát az adott helyzet. A cél, amely az 1899: XXX. tc. 4. §-ában foglalt diszpozíciókat áthatja, hogy ezen vámtarifa létrejőjön, eddig csak részben, csak kezdeményezőleg éretett el és az osztrák parlamenti viszonyok folytán eddig a legközelebbi jövőre nem is lehetett reménységünk arra, hogy e célt teljesen elérhessük. *(Úgy van! jobbfelől.)* Hát most az a kérdés, lehetett volna-e valamit kieszelni, ami olyan hatékonyan, olyan jelentékeny lépéssel vigyen közelebb ezen cél felé, mint hogyha a külfölddel való tárgyalásoknál nem a vámtarifa, amely még nincs készen, de *expressis verbis*, kifejezetten a vámtarifa-javaslat, amely igenis készen van, állítatik a külföld elé tárgyalások alapjául?

Méltóztassék nekem megengedni, nem a mi kezünket fogja-e az osztrák törvényhozással szemben erősebbé tenni, nem a mi pozíciókat fogja-e javítani, nem annak a célnak elérését fogja-e szolgálni, hogy elfogadtassák a vámtarifa javaslata, ha a külfölddel kötött szerződések egész sorozata

már ezen a tarifatervezeten alapul? *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Én tehát nyugodt lelkiismerettel állíthatom, hogy nemcsak az ország érdekében helyesen jártunk el, hanem helyesen jártunk el az 1899: XXX. tc. szelleméből kifolyólag is, helyesen jártunk el azon politika szolgálatában, amely az 1899: XXX. tcikket megalkotta, mert az nem kelepécét akart felállítani, amelyből a nemzet kibontakozni ne tudjon, hanem fegyvert akart a nemzet kezébe adni arra, hogy a közös vámterületet, amelyet kellő feltételek mellett az ország többsége jobbnak tartott és hiszem, hogy jobbnak tart ma is, egy érdekeinknek megfelelő vámtarifa alapján fenntarthassuk. *(Élénk helyeslés jobbról.)*

Én mindig nagyon silány politikusnak tartottam azt, aki opportunistá volt céljait, nagy elveit illetőleg. Igenis, állandóságra, következetességre szükség van a nagy elvi kérdésekben és a kitűzött cél felé való törekvésekben. *(Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.) De aki azután az eszközök megválasztásában nem opportunistá, aki nem azokhoz az eszközökhöz folyamodik, amelyek az adott viszonyok között mindig az állandóan előttünk lebegő célt szolgálják — engedelmet kérek —, a legjobb szándékokkal és a legszebb pózok mellett is nem az ország érdekét fogja szolgálni ... (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

Ugron Gábor: Nem póz a törvény! (Zaj. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök... nem az ország érdekét fogja szolgálni, hanem a következetesség látszatának fogja azt áldozatul dobni. *(Úgy van! jobbfelől.) En abban a meggyőződésben vagyok, hogy a kormány mindezen kérdésekben egy nehéz felelősséget vállalva magára, az ország érdekében jár el (Élénk helyeslés a jobboldalon és a középben. Ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon); abban a meggyőződésben vagyok, hogy akkor kellene vád alá helyezni bennünket, ha elég bátrak lettünk volna arra, hogy kockára tegyük az ország érdekét. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj és mozgás a baloldalon.)*

Ajánlom a törvényjavaslat elfogadását. (Hosszantartó élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon és a középben.)

Ennek a provizórium-javaslatnak általános vitája — mint látni fogjuk — okt. 26-ig tartott.

E helyütt az időbeli sorrend okából még csak két megjegyzésre szorítkozunk.

Az egyik az, hogy a király okt. 14-én a miniszterelnökhöz intézett kézírata szerint elhatározta a magyar darabont-testőr-ségnek Budapesten való felállítását s ennek kapitányává br. Fejér-

váry Géza tábornaszernagyot (10 évig honvédelmi minisztert) nevezte ki.* Ez szintén nemzeti vívmány, mert örvendetes haladást jelent az önálló magyar udvartartás fokozatos kiépítésében. (198.)

Említésre méltó továbbá, hogy a B. H. okt. 15-i száma szerint Tisza István a szabadelvű pártkörben okt. 14-én este e lap munkatársának a következő megjegyzést tette: »Nagyon sajnálom, hogy az ellenzékben nincs meg a bátorság annak a beismerésére, hogy a parlamenti rendezavarok megrendszabályozása szükséges.«

216. 1904. október 17-i pohárköszöntő a Terézvárosi Kaszinó Deák-lakomáján: 1866. és 1896; azóta közéletünk hanyatlása; a házszabályreform szüksége; a reform alapiránya; az ellenzék elutasító magatartása; koncesszió az újoncmegajánlási vita korlátozása dolgában; számolnunk kell a magyar nemzet különleges viszonyaival; a hazafiatlan többség, a hazafias kisebbség és az alkotmány megmentése; küzdelem a magyar parlamentarizmusért; Deák Ferenc követése.

Deák Ferenc születésének 101. évfordulója alkalmából a Terézvárosi Kaszinó díszes lakoma keretében hódolt a 67-es kiegészítés megalkotójának. Az emlékünnepen, melyen több százan vettek részt, gr. Tisza István miniszterelnök pohárköszöntőt mondott. Nagy beszédében — az »ugrai levél«-hez hasonlóan — a házszabályreform égető szükségének okait fejtí ki a magyar közélet további elfajulásának megakadályozására, parlamentarizmusunk megmentése érdekében.

A házszabály körüli harc története szempontjából legfontosabb ama kijelentése, mely szerint — okt. 10. első képviselőházi felszólalásától (212.) eltérőleg — hajlandó az újoncmegajánlásra vonatkozó vita korlátozását, habár teljesen jogosultnak és helyesnek tartaná, a megnyugvás előidézése céljából koncesszióképen felajánlani.

A pohárköszöntő itt következik:

Tisztelt Uraim! *(Halljuk! Halljuk!) Ha jól tudom, épen ennek a társaskörnek kebelében, mindenestre a főváros polgárságának kebelében támadt fel tavaly az eszme és terjedt el azután az egész országban, hogy megüljük Deák Ferenc születésének százéves évfordulóját. (Úgy van! Úgy van!) Megültük azt, t. uraim, és sajátságos játéka a sorsnak, vagy mondjuk inkább, sajátságos és mélységes újjmutatása volt a Gondviselésnek, hogy Deák Ferenc születésének ezen százados emlékünnepe oly viszonyok között érte a magyar nemzetet, amidőn kockán forgott minden, de minden, (Úgy van! Úgy van!) amit Deák Ferenc s az ő nagy munkatársai alapítottak. (Úgy vari! Úgy van!) Nemcsak a 67-es kiegészítés, t. uraim, az egész magyar alkotmány abban a demokratikus modern szervezetében, a magyar nemzetnek nemzeti existenciája,*

* Bp. Közlöny okt. 18. sz.

nemzeti becsülete, nehéz küzdelmekkel kivívott politikai súlya és hatalma kockán forgott; szóval minden, de minden, ami azon nagy férfiaknak, akik között talán a legkiválóbb Deák Ferenc volt, küzdelmeinek, szenvedésének, törekvésének méltó célja volt és ami méltó cél marad mindörökké arra, hogy érte lelkesüljön, érte dolgozzék s ha kell, érte szenvedjen mindenki, ki érdemes akar lenni a magyar névre. *(Élénk tetszés és taps.)*

Helyes volt és illő volt, hogy ezek között a szomorú viszonyok között visszatekintsünk Deák Ferenc felé. Hiszen úgy állott és úgy világított ő és úgy világít ma is a napi események zűrzavara felett, mint ahogy világít a hullámok közt kiemelkedő szikla ormára épített világítótorony. *(Úgy van! Élénk tetszés.) És az ő élete, az ő egyénisége, az ő alkotása üdvös tanulságoknak kiapadhatatlan forrása marad késa nemzedékekre nézve.*

Nézzük meg, t. uraim, minő volt az ország sorsa az ő politikájának, az ő eszméinek diadala előtt és minő volt azután; nézzük meg, hogyan fejlődött, hogyan gyarapodott, hogyan erősödött ez a nemzet, hogyan közeledett nagy célja felé, a nemzeti politika nagy ideálja felé, oly rohamos lépésekkel évtizedek alatt, aminő utat azelőtt évszázadok alatt nem tehetett meg. *(Úgy van! Úgy van!) Nézzünk végig, t. uraim, hiszen ma már elég messze vagyunk, hogy bizonyos madártávlatból nézhessük az eseményeket; nézzünk végig az ország fejlődésén a 67-et követő évtizedeken keresztül! Közbejövő visszaesések, zavaró körülmények, homályosabb incidensek dacára, az emberi étellel együtt járó botlások és hibák dacára az előre törekvő nemzeti politikának sikeres periódusa az, (Úgy van! Úgy van!) amely az 1896-i millenáris ünnepélyekben érte meg apoteozisát. (Úgy van! Úgy van!) Állítsuk szembe egymással az ország képét 1866-ban és 1896-ban; lehet-e egykönnyen egy nemzet életéből 30 esztendőit kiszakítani, mely az erősödésnek, a gyarapodásnak, az anyagi, szellemi és erkölcsi tőke szaporodásának ilyen virágzó korszakát képezné? (Igaz! Úgy van! A 'agy tetszés.)*

De, t. uraim, sajátságos és elszomorító jelenség az, hogy ez a fejlődés, úgy látszik, körülbelül a millenáris ünnepekkel érte el tetőpontját. Ami azután következett, az nemcsak a bomlásnak, a stagnációnak, hanem a hanyatlásnak, a züllésnek, az enervációnak a korszaka volt. *(Úgy van!) És beigazolódik ismét az, ami ezredéves átok gyanánt ült e nemzetet, hogy a magyar nemzetnek nagy és hasznos tulajdonságait nagy veszedelmek tudják csak előtérbe hozni; hogy a magyar nemzet szabadságáért szenvedni, vérezni, azt hősi csatákban kivívni*

képes volt mindig, de azzal a békének hosszabb, nyugalmas korszakában üdvösen élni, azt erejének gyarapítására, összhangzó, hazafiúi, produktív munkára tartósan felhasználni képes nem volt soha. Látjuk fokozatosan súlyosbodni ezeket a jelenségeket, amelyek végre a tavalyi esztendőben olyan krízis szélére vitték a nemzetet, ahol, bármit mondjanak is ma azok, akiknek jól esik könnyen felejteni, vagy akiknek talán érdekükben van az, hogy a nemzet könnyen felejtse, — de bizony, gondoljunk csak vissza a tavalyi esztendőre: minő sötét gondok, az aggodalomnak, a kishitűségnek, a szégyennek minő érzetével nézhette az ország közállapotait mindenki, aki a magyar nemzetet igazán nagyinak, igazán egységesnek, igazán akcióképesnek kívánta látni. *(Hosszantartó éljenzés és taps.)*

Ezek az idők, t. uraim, nem múltak még el felettünk. Ne becsüljük túl azt a haladást, amely tavallyal szemben talán mutatkozik. Megengedem, sok tekintetben láthatók a javulásnak, a haladásnak, az erőgyűjtésnek és a nemzeti erő újbóli egészséges érvényesülésének előjelei, de azért a céltől még messze vagyunk, és azt a célt elérni, azt a nemzet számára biztosítani nem fogjuk mindaddig, amíg ki nem irtjuk közéletünkől azokat a visszás jelenségeket, amelyek a nemzeti közélet ezen elfajulásának eredendő bűnét képezik. *(Hosszantartó, lelkes éljenzés és taps.)*

Tisztelt Uraim! Én nem akarom önöket politikai disszertációkkal untatni, de aki a mélyére néz az eseményeknek, aki igyekszik elfogulatlanul fontolóra venni és figyelmére méltatni mindazokat, amik az utolsó egy-két évtizedben történtek ebben az országban: az nem zárkozhatik el azon meggyőződés elől, azon tanulság elől, hogy az egész bomlási és elfajulási processzusnak alapokát, kiindulási pontját az a körülmény képezi, hogy parlamentarizmusunk súlyosan beteg, elsősorban azért, mert annak mai szervezete nem a mai időkre és nem a mai idők embereire volt szabva. *(Úgy van!)* Azt a szervezetet olyan idealizmus, olyan optimizmus lengte át, amely megvolt azon kor gyermekeiben, akik együtt éltek, együtt küzdöttek, együtt véreztek, hogy megszerezzék a nemzet számára a parlamentarizmus áldásait; de amely idealizmus, amely optimizmus végzetes krízisek elé viszi az országot, amint kaput nyit olyan elemek számára, akik azután mindazt a lehetőséget, amelyet a parlamentbe bejutó egyének kötelességérzetébe vetett túlzott hitből kifolyólag megadtunk a Ház minden tagjának: magának az intézménynek megrontására, magának a nemzeti akaratsnak megghiúsítására, magának a magyar nemzet politikai életének megszüntetésére és lekötésére használják fel. *(Hosszantartó lelkes éljenzés és taps.)*

Sehol a világon nincsen többé olyan házszabály, mint a mienk. (Úgy van!) Sehol a világon nem volt fenntartható az a helyzet, hogy bármiként, bárminő célra, bárminő elemekből összeverődött húsz ember teljes tehetetlenségre, teljes anarchiára kárhóztassa a nemzeti képviselőket. (Élénk helyeslés.) És nem hiszem, tisztelt uraim, hogy legyen Magyarországon gondolkozó, komoly ember, aki be ne lássa azt, hogy nemzeti létünk kérdése az, hogy megteremtsük parlamentünk szervezetében azokat a változtatásokat, amelyek az egész parlamentárizmusunkat átlengő szabad felfogás s a szólásszabadság minden sérelme nélkül megteremtsék a rendnek, megteremtsék a sikeres működésnek, megteremtsék a magyar nemzet akarata érvényesülésének az útját. (Úgy van!) S ha volna bárki még, akinek csak legkevesebb is aggálya volna ebben a tekintetben, száz példát hozhatnék fel. (Halljuk!) Engedjék meg nekem, hogy egyetlenegyre hivatkozzam. Élénken él még emlékezetünkben a közelmúltban lefolyt vasúti sztrájknak az eseménye.* Tisztelt uraim, én ott éltem végig ezeket a napokat a parlamenti porondon s konstátálhatom önök előtt, hogy a magyar ellenzék túlnyomó nagy részében is élt az a becsületos vágy és törekvés, ebben a nehéz pillanatban nem okozni az államnak nehézségeket, segítségére lenni a kormánynak abban, hogy a rendet helyreállítsa s fenntartani magának a kritikát jobb időre. (Úgy van!) És mégis, mi történt? Telt egyik ülés a másik után s a Ház túlnyomó nagy többségének, pártkülönbség nélkül vett túlnyomó nagy többségének józanabb belátása s hazafiasabb akarata dacára a Ház tanácskozásainak egész idejét az a négy-öt ember foglalta le, aki, — nem akarom keresni, miért, — de aki egész politikai működését, politikai szerepét arra használta fel, hogy a képviselőházból lázítsa tovább a magyar állam alkalmazottait; (Élénk tetszés és taps.) hogy a képviselőházból lázítsa tovább a magyar államnak kötelességeiről megfélemedezett tisztviselői karát. (Úgy van!)

Hát, tisztelt uraim, nincs parlament, ahol ez lehetséges volna és nincs nemzet, amely ezt, ha élni akar, egy percig is eltűrhesse. (Úgy van!) És higgyék meg nekem, az, aki ennek a helyzetnek akar véget vetni, (Halljuk! Halljuk!) az szolgálatában áll és szolgálatában dolgozik a népfelség nagy elvének, (Úgy van!) a felelősség nagy elvének; mert hiú frázissá lesz a miniszteri felelősség, amint a többség, amelyre a minisztérium támaszkodhatik, nem ura többé elhatározásának, (Úgy van!) amint rajta kívül álló faktornak felelősség nélküli elhatározásai bírnak döntő súllyal az ország sorsá-

¹ (177—179.)

nak intézésére. (Úgy van!) De szolgálatában áll magának a jól felfogott ellenzéki politikának is. Mert engedjenek meg nekem: hát egy magyar ellenzéknek abban a tevékenységben rejlik szerepe és hivatása, amelyet a technikai obstrukció különböző névtelen félistenei használnak? (Elénk tetszés.) Hát nem akkor válik a magyar ellenzék szerepe is igazán azzá, aminek lennie kell, hogy nagy eszmékért szent küzdelmet folytatva, igyekezzék megérlelni azon nagy eszmék diadalát, hogyha elseperjük az útból azokat az utunkba toluló akadályokat, amelyek a magyar parlamentnek nagy, elvi viták kifejlesztésére veszik el az alkalmát?

De menjünk tovább. Vájjon közállapotainknak, parlamenti helyzetünknek ez az elfajulása nem mételyezi-e meg egész nemzetünket; (Úgy van!) nem képezi-e a nyegleségnek, az üres handabandának, (Úgy van!) a komoly munka helyetti szájhösködésnek, (Úgy van!) a lényeg feláldozásának olyan nagy iskoláját, amely valóban járványszerűen terjed el társadalmi életünkön végig? (Úgy van! Úgy van!) És vájjon, tisztelt uraim, és talán ez a képnek legsötétebb oldala, vájjon ez a mai generáció hovatovább tétlenül tűri azt, hogy a magyar nemzet közéletének élén olyanok és olyan cselekményekkel szerepeljenek, mint ahogy ez most történik; vájjon nem mérgezzük-e meg lelkét, eszét és szívét annak a fiatal nemzedéknek, (Úgy van!) amelyik most meríti az életből benyomásait, olyan benyomásokat, amelyek döntőek lesznek rá nézve egész életére? (Igaz, Úgy van! Tetszés.) Minden nemzedék felelős nemcsak azért, amit tesz, vagy amit elmulaszt az ország érdekében tenni, de felelős azért a tanításért is, felelős azokért a benyomásokért is, melyeket annak a nemzedéknek leikébe présel bele, amely ő utána van hivatva az ország érdekeit képviselni. (Úgy van! Úgy van!) És, Istenem és Uram, ha ma magán- és közéletünkben so'k sötét gondolatot ébreszt bennünk az, sok panasz hangzik el ajkainkról, hogy frivol, sivár, felületes gondolat- és érzelemvilágban nő fel a mai fiatalság, — hát nem mi vagyunk-e hibásak azért, (Úgy van! Úgy van!) nem mi adjuk-e a rossz példát, nem mi visszük-e úgy az ország sorsát tovább, hogy az elijesztő példa gyanánt hasson az ifjú nemzedék komolyabb, jobb részére, a kissé felületesebben gondolkodó részt pedig egy teljesen sivár, egy teljesen üres, egy teljesen a látszatra dolgozó irányzatba vigye bele? (Úgy van! Úgy van!)

És jaj ennek az országnak, ha az a fiatal ember, aki a gyermekkorból most lép ki, a gyermekszobát most hagyja el, hogy készítse magát az életre; jaj annak az államnak és annak a nemzetnek, ha az nem nemes lelkesedést merít mindabból, amit lát maga körül, a magyar alkotmányos élet iránt,

s a magyar nemzet ezredéves intézményei iránt. Mert nemcsak a szabadság, nemcsak az alkotmányosság, egész nemzeti életünk sírja van megásva, amint a magyar nemzet ifjúsága, 'amint a magyar nemzet színe-java veszi el igaz érdeklődését, igaz ragaszkodását a magyar alkotmány szabad intézményei iránt; amint ez intézmények elvesztik azt a nimbuszt az ifjúság lelkében, amely tiszteletet, ragaszkodást, tekintélyt van hivatva felébreszteni. (Úgy van!) Hát, tisztelt uraim, ma a helyzet képe az, hogy annak az üdvös, hazafias munkának, amelyre nézetem szerint égetően szükség van, teljesítésére, — legalább ma még úgy látszik, — ismét kizárólag a szabadelvű párt vállalkozott. (Úgy van!) Én nem hiszem, hogy az ellenzék komolyabb, bölcsőbb, több belátással és több felelősségérzettel bíró elemei ne éreznék azt lelkük mélyében, hogy egészen hibás térre tolattak; de maga az a tény, hogy őket mély sajnálatomra abban a táborban kell látnom, amely a legmerevebben szegi ellenállását a mai tarthatatlan helyzet bárminő módosítása elé: abban magában egyik szomorú jelét látom annak a ténynek, hogy épen közintézményeink mai állapota mennyire lenyűgöző; mennyire a kevésbé megfontolt elemek terrorizmusa alá helyezi az ellenzéknek megfontoltabb, bölcs, több kötelességérzettel bíró elemeit. (Úgy van!)

S hogy mennyire nagy érdeke a magyar nemzetnek ez alól a nagy lidércnyomás alól szabadítani fel őket, — hát tisztelt uraim, én nagyon természetesnek találom, hogy azok az urak, azok a tényezők, akikre nézve egzisztencia kérdése a mai állapotoknak fenntartása, (Tetszés és derűtség.) természetes politikai értelemben; akiknek politikai érvényesülése egy elvi harcok körül kifejlődő, magas nivójú parlamentárizmusban egyáltalában nem tartozik a lehetőségek közé, — hogy ezek minden követ megmozgatnak, hogy akadályt gördítsenek az akció útja elé. És természetesnek találom, hogy miután igaz érvekkel nem remélhetik meggyőzhetni a nemzetet eljárásuk helytelen és veszélyes voltáról, már most, már az ügy első stádiumában megindítják az egész akció ellen a ferdítésnek, a rágalmazásnak, az elcsavarásnak egész rendszerét. (Úgy van!) Hát, tisztelt uraim, nem minden csendes irónia nélkül olvasom napról-napra a lapokban, hogy konfiskálni akarom a nemzet újonc- és költségmegajánlási jogát. (Halljuk! Halljuk!) Mellesleg jegyzem meg, hogy ami e két dologból az egyiket illeti, t. i. az újoncmegajánlásra vonatkozó vita korlátozását, ha ez az, amibe a főveszedelmet látják, én azt hiszem, itt nagyon könnyen meg fogjuk egymást érteni (Élénk éljenzés.); mert én a magam részéről ennek a pontnak fenntartását, ami egyéni nézetemet illeti, teljesen

jogosultnak és helyesnek tartanám, de olyan szükségesnek nem tartom, hogy azt a megnyugvás előidézése céljából koncesszióképen fel ne ajánlhatnám. *(Hosszantartó lelkes éljenezés.)*

Dehát, mondom, tekintsünk el ettől a kérdéstől és nézzük csak azt, hogy vájjon ki akarja a nemzetet az újoncmegajánlási és költségvetési jogtól megfosztani: az-e, aki biztosítani kívánja a nemzeti akarat érvényesülését, vagy pedig az, aki — én nem tudom, minő — lehet függetlenségi párti, lehet nemzetiségi, lehet reakciónárius, lehet bárminő hűsz képviselőnek akar alkalmat adni arra, hogy megakadályozzák a nemzetet abban, hogy sarkalatos jogával éljen és legjobb belátása szerint elfogadja vagy elvesse a törvényjavaslatot. Mert a költségek megszavazásának joga nem abban áll, hogy lehetetlenné tegyünk a nemzeti akarat megnyilvánulását, hanem abban, hogy a nemzet a maga legjobb belátása szerint elfogadhassa, megszavazhassa vagy megtagadhassa azokat. *(Elénk tetszés.)*

Ha ezzel szemben halljuk azt az aggályt, hogy hiszen ebben az országjaji hazaáruló, megvásárolt, Bécszet szolgáló többségek, tudja az Isten, mit csinálhatnak a nemzet érdekében, — hát kérem, én nem megyek bele ezen túlzásokba, de a magyar nemzet speciális viszonyai közt és a magyar nemzet speciális vérmérséklete mellett azt tartom én is, hogy ha végszükség nem kényszerít rá, ami nem tőlünk függ, lehetőleg kerülnünk kell a házszabályok minden olyan megalkotását, amely momentán összeverődött többségek számára hosszabb, kitartó, nehezebb, keményebb küzdelmek nélkül is lehetővé teszi, hogy visszaéljenek a helyzettel, hogy felforgassák a nemzet intézményeit. Én tehát azt tartom, hogy nekünk célszerű úgy berendezkednünk, hogy minden új törvényhozási akció, minden a meglévő állapotokat bármilyen irányban felforgató újítás esetleg, ha szükséges, hosszú, elkeseredett, nehéz parlamenti küzdelem tárgyává legyen tehető. *(Elénk helyeslés.)*

De azután szabad-e ugyanezt tennünk a költségvetéssel, szabad-e odaállítanunk a magyar parlament kisebbségének és talán egy kisebbség kisebbségének azt a jogát, hogy a költségvetés megakasztása által megakasszon mindent ebben az országban: megakassza a nemzeti akarat keresztülvitelét, megakassza a kormányzás menetét és tehetetlenségre kárhóztassa az egész magyar nemzetet? (Igaz! Úgy van!) És ha már ez volna az egyedüli menedék, ha már így állana ennek a szerencsétlen nemzetnek a sorsa, hogy itt csupa hazaáruló volna mindenki és hűsz vagy harminc igaz hazafiban kellene keresni a mentséget (Hosszas zajos tetszés, helyeslés és

taps.), vájjon érdemes volna-e akkor egyáltalán tovább folytatni az alkotmányos élet komédiáját? Vájjon nem kellene-e akkor végleg minden reményről letenni?

Hiszen, tisztelt uraim, mit ér minden alkotmány? Mit ér minden törvény? Mit ér minden paragrafus? Mit ér, ha háta mögött ott nem áll a nemzeti társadalom élő erőinek azon tömege, amely egyedül képes lelket önteni az üres formába; amely egyedül képes hússal, vérrrel és egészséges akarattal használni fel és érvényesíteni azokat a jogokat, amelyek az írott törvényben lerakvák? *(Igaz! Úgy van!)*

És vájjon, ha egyszer egy hazafiségéről és kötelességéről megfeledkezett, hazafiatlan többség kezébe jut az alkotmány kezelése, vájjon nem lenne-e akkor százalmas, reménytelen vonaglás mindaz, amit, nem tudom, bárminő házszabályok segélyével egy hazafias, törpe kisebbség folytathatna? *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.)* Ezért a magában véve *úgyis reménytelen helyzetért, ezért dobjuk most kockára a nemzet legszentebb érdekeit? Ezért tegyük lehetetlenné most azt, hogy, amint harminc esztendőn keresztül történt, a magyar nemzet bölcsen, politikai érettséggel, politikai érzékkel és a lényegét a látszat elé helyező kötelesség-érzettel éljen politikai jogaival és úgy építse tovább intézményeit, hogy azok bámulatot, elismerést, tiszteletet ébreszsenek barátban és ellenségben egyaránt? (Igaz! Úgy van!)*

Vájjon azért, mert talán ha valamikor bekövetkezik ez a sötét korszak, amelytől óvjon meg az Isten, talán akkor bizonyos házszabályszerű intézkedések meg fognák a végvonaglás perceit hosszabbítani a nemzetre, azért zsiobbasszuk el magunkat ma, amikor bírunk az egészséges élet minden előfeltételével?! *(Hosszantartó tetszés.)* Amidőn csak le kell oldani a nemzet tagjairól ezeket a mesterséges nyűgöket, hogy a magyar nemzeti politika, kiszabadulva ezen kötelekeiből, szabadon, a nemzet többségének józan belátása és hazafiséga által inspirálva újabb és újabb sikerek felé vigye a nemzetet? *(Élénk éljenzés.)*

Azokat a férfiakat, akik Deák Ferencsel az élükön megteremtették a magyar alkotmányosság épületét: azokat nem ez a kishitűség vezette, azok nem obstruáló kisebbségek számára dolgoztak, azok a magyar nemzet számára dolgoztak. *(Élénk helyeslés és tetszés.)* Azok meg voltak győződve arról, hogy a magyar nemzetben meg lesz mindig a kellő szellemi és erkölcsi erő arra, hogy élni tudjon ez intézményekkel; azok a harag és gúny lesújtó mozdulatával lökték volna félre a magyar nemzet útjából mindazokat, akik ilyen mesterkélt, ilyen kicsinyes, ilyen hiú módon próbálnának a nemzetnek útjába állani.

És, tisztelt uraim, ez a feladat áll a mai nemzedék előtt; sokkal kisebb, mint apáinké volt. Mit kellett nekik küzdeniük, mit kellett nekik szenvedniök! Minő hatalmas ellenségekkel kellett nekik megküzdeniök. Nekünk? Nekünk bizonyos előítéletekkel kell megküzdenünk, nekünk meg kell küzdeniünk azzal a varázshatalommal, amellyel tetszetős jelszavak többé-kevésbé mindig bírtak a magyar nemzet előtt. És azután, ha ezzel megküzöttünk, egyszerűen, a nélkül, hogy bármiféle hősi pózba vágnók magunkat, félre kell tennünk a magyar nemzet útjából azokat, akik igazán, mint porszemek akarják gátolni előretörékvő útjában.

Óvakodnunk kell minden túlzástól; nem szabad, hogy a harc heve tovább ragadjon csak egy hajszálnyival is, mint ameddig az ország érdekében elmennünk szükséges; addig azonban el kell mennünk abban a küzdelemben, el kell mennünk, hogy a konszolidált alkotmányos élet nagy áldásait a nemzetnek biztosítsuk; ebben a küzdelemben meg kell feszíteni utolsó erőnket, meg kell ezt tennünk azért, mert csak így érhetjük el lelkiismeretünk nyugalma, amely kárpótolhat mindenért és amiért nem kárpótolhat bennünket semmi. *(Igaz! Úgy van!) De meg kell tennünk azért is, mert az a hagyományos józan belátás, az a hagyományos politikai érzék, amely annyi vészen, annyi szirten keresztül vitte a magyar nemzetet, bizonyára nem fogja azt cserben hagyni ma sem, és ebben a küzdelemben, melyet a magyar parlamentarizmus megerősítésére kell folytatnunk, hiszem és bízom benne, velünk lesz talán pártkülönség nélkül az egész magyar felvilágosodott közvélemény. (Hosszantartó lelkes éljenzés.)*

Önöknek, tisztelt uraim, akik oly szívesek voltak meghívni bennünket e lakomára és ezzel magukra vonták e hosszú előadás minden hátrányait: *(Hosszantartó lelkes éljenzés.)* önöknek hálás köszönetét mondok azért, hogy alkalmat adtak arra, hogy ezen baráti lakomán résztvehessek, de még inkább hálás köszönetét mondok azért, hogy itt a maguk körében, de egyúttal jó példát adva az egész magyar társadalomnak, megalapították a Deák Ferenc emlékének kultuszát. Arra kérem önöket, őrizték meg »Deák Ferenc emléke iránt ezt a kegyeletet és tiszteletet a jövőben is. Legyen az útmutató, legyen az bátorító önökre nézve. Útmutató, hogy elkerülve Scyllát és Charybdist, mint ő tette annak idején, feltartóztathatatlanul, vas következetességgel menjenek a törvényes fejlődés útján tovább és bátorító, mert hiszen az ő élete fénylő példája annak, hogy egy olyan nemzet, amelyet nem elveszésre ítelt a Gondviselés, meg fogja érteni, meg fogja becsülni és követni fogja nagy és igaz embereit.

Engedjék meg, hogy Deák Ferenc emlékére üritsem poharamat. *(Percekig tartó, szünni nem akaró lelkes éljenzés és taps.)*

217. 1904. okt. 18. országos ülés. — Az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása: a paktum és az 1899: XXX. tc. módosítása. (Napló XXIX. k. 142—143. 1.)

Az okt. 14-én megindult olasz provizórium-vitában az ellenzéki szónokoknak a javaslat ellen szegezett egyik vezértétele, hogy az 1899. évi XXX. tc., amelynek ismeretes tiltó rendelkezésével (4. §. 2. bek.) ez a javaslat szerintük ellenkezik,* különleges jellegű törvény, mely paktum alapján jövén létre, csak paktummal változtatható meg és rendes törvényhozási úton nem módosítható.

Ezt az elméletet, mint láttuk (215.), gr. Apponyi Albert is magáévá tette. Ezt fejtegette hosszasan Polónyi Géza is az okt. 17-i ülésen, azt állítván, hogy mivel az 1899: XXX. tc. a király és az ellenzék között létrejött paktum eredménye, csak ezen az úton változtatható meg. Sőt hozzá tette, hogy ez a Széll-féle paktum a kormánypártot is kötelezi, mert Széll Kálmán az ellenzékkel létrejött megegyezést annak idején a szabadelvű párt értekezletén is előterjesztette s ahhoz a szabadelvű párt is hozzájárult.

Az okt. 18. ülésen Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter ezen paktum-elmélet ellen tiltakozva, azt mondta, hogy Polónyi előadásából egyáltalában nem következik, hogy a király és az ellenzék között paktum jött volna létre. Abból csak az tűnik ki, hogy Ő Felsége akkori kormányának fejét (Széllt) felhatalmazta arra, hogy mint a kormánypártnak egyúttal vezére, tárgyaljon az ellenzékkel. Az sem áll, hogy az a bizonyos paktum a kormánypártot kötelezné és hogy az 1899: XXX. tc. nem olyan törvény, mint a többi törvény, nem módosítható úgy, mint a többi törvény módosítható, hanem csak újabb pártközi megegyéssel.

Rakovszky István a kereskedelemügyi miniszter ezen fejtegetéseivel polemizálva, megerősíti Polónyi idevágó előadását

* „Szerintük“ ellenkezik. A kormánypárti Nagy Ferenc (a nagyhirű kereskedelmi jogász) ugyanis okt. 19-én a provizórium-javaslat mellett mondott fényes beszédében (218) meggyőző érveléssel mutatta ki, hogy ez a javaslat *nem ellenkezik az 1899: XXX. t. c. 4. §-ának 2. bekezdésében foglalt tiltó rendelkezéssel, mert ez nyilvánvalóan csak új szerződésekre és pedig csak új tarifaszerződésekre áll, nem fennálló szerződések meghosszabbítására. hiszen az ilyen meghosszabbításhoz nincs szükség új vámtarifára, a meghosszabbítás természetesen csak a régi tarifa alapul vételével történhetik. Ebből következik, hogy a kormány eljárása nem volt törvényellenes akkor, amikor törvényes felhatalmazás nélkül provizórius szerződést kötött. Nem pedig azért, mert az 1899: XXX. t. c. szóbanforgó tiltó rendelkezése ilyen provizórius meghosszabbításokra nem vonatkozik. Nagy Ferencnek ezt az argumentációját dicsőreleg emeli ki Tisza István okt. 25. beszédében. (219.)*

és azt mondja, hogy nagyon veszélyes praecedens, ha az ilyen garanciákban való hitet is meg akarják ingatni, amelyek ugyan nem törvényes garanciák, de törvényen kívül adtak.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Tisztelt Képviselőház! Igen rövid ideig fogom a Ház figyelmét igénybe venni, de tartok rá és tartanom kell rá, hogy rövid nyilatkozatomat azonnal megtehessem. Rakovszky István tisztelt képviselő-társam előadásának van egy olyan része, amelyet megjegyzés nélkül egy pillanatig sem hagyhatok és ez az, hogy a tisztelt képviselő úr az annak idején Ő Felsége tudtával és megbízásából Széll Kálmán későbbi miniszterelnök úr és az ellenzék vezető férfiai között lefolyt tárgyalásokból Ő Felségének egy olyan személyes obligóját akarja konstruálni, (Úgy van! jobbfelől.) amely azután mindenféle alkotmányos felfogással homlokegyenest ellenkezik. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Már pedig, bocsánatot kérek, abból a tényből — ha úgy van, amiről én nem tudok, mert nem folytam be ezekben a dolgokba, de elhiszem, hogy úgy van — abból a tényből, hogy azon tárgyalásokról, amelyek akkor Széll Kálmán, a későbbi miniszterelnök úr és az ellenzék megbízottai közt folytak, Széll Kálmán későbbi miniszterelnök úr Ő Felségének jelentést tett, Ő Felségének hozzájárulását kieszközölte ahhoz, hogy ezen tárgyalások eredménye alapján kormányt alakítson: abból semminemű oly következtetést levonni, hogy itt Ő Felsége személyes obligót vállalt, nem lehet. (Nagy zaj balfelől. Mozgás. Elnök csenget.)*

Polónyi Géza: Ő Felsége beszélt rá Széll Kálmánt, hogy kormányt vállaljon. (Zaj.)

Kubinyi Géza: Eleget beszélt tegnap! Jó lesz most hallgatni! (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ismétlem, abból a tényből Ő Felségének személyes kötelezettségét, személyes ténykedését következtetni és levonni semmiféle alkotmányos érületű embernek nem lehet. (Élénk helyeslés jobb felől.)

A másik, amit meg kívánok jegyezni, az, hogy midőn ezután ezen tárgyalások eredménye alapján a Széll-kormány megalakult és midőn Széll Kálmán már mint dezinált vagy talán pláne már mint kinevezett miniszterelnök a szabadelvű párt konferenciáján e megegyezést előterjesztette és előterjesztette azon javaslatok sorozatát, amelyek e megegyezés szerint letárgyalandók és elfogadandók lesznek: igenis, a szabadelvű párt ezt magáévá tette, ezzel azt az obligót magára vállalta, hogy ezeket a javaslatokat elfogadja abban az értelemben. Ezt meg is tette. De hogy ezeket a javaslatokat örök időkig...

Polónyi Géza: Csak 1907-ig. Az nem örök idő! (Nagy zaj a jobb- és a baloldalon.)

Gajáry Géza: És obstruálni szabad volt?

Kabinyi Géza: Nem lett volna szabad obstruálni!

Gr. Tisza István miniszterelnök:... Akár 1907-ig, akár kevesebb, akár több ideig, az nekem mindegy. De hogy a szabadelvű párt vagy bárki a világon azt az obligót vállalta volna magára, hogy hozzáköti magát ezen alkotások változatlan fenntartásához akkor is, ha arról győződik meg, hogy azok továbbfenntartása az ország érdekében káros... (Zaj a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Hát a törvény?) Törvényt csak törvénnyel lehet megváltoztatni; de itt most arról van szó, hogy a törvény megváltoztatására irányuló akció megsértése-e a vállalt kötelezettségeknek vagy nem, és én azt akarom konstatálni, és konstatálni mindenkire nézve, azokra a képviselőkre nézve is, kik az ellenzéki oldalról vettek részt abban, hogy igenis akkor egy összebonyolult helyzet tisztázására... (Folytonos nagy zaj a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Most ugyanolyan!)

Egész hiába lármáznak. Én a magamét el fogom mondani, és semmiféle ilyen közbekiabálásra nem adok semmit. Akkor igenis annak az összebonyolult szituációnak a kibontására megyeztek pártkülönbség nélkül a törvényhozás különböző pártjai abban, hogy az intézkedések egy sorozatát csinálják meg. Ez meg is történt. De sem az akkori kormány, sem a többség, sem a kisebbség nem vállalt, nem is vállalhatott obligót arra, hogy a jövőben akkor is végre kell hajtani mindezeket, ha arról győződünk meg, hogy ez az ország érdeke ellen van. (Helyeslés jobbfelől. Zaj a baloldalon.) Hiszen, bocsánatot kérek, nekünk mindnyájunknak pártkülönbség nélkül, és tekintet nélkül arra, hogy kormányon ülünk vagy egyszerű képviselők vagyunk-e: első, kardinális, állásunkkal összefüggő kötelességünk az, hogy itt minden felmerülő kérdésben azt az eljárást kövessük, melyet az ország érdekében állónak tartunk, és a legnagyobb politikai immoralitás volna olyan obligót konstruálni, amely ezen elsőrangú honpolgári kötelesség teljesítésében akadályozna meg bárkit. (Helyeslés jobbfelől.)

Ezt kívántam konstatálni egyszer és mindenkorra. Konstatálom, hogy valamint mi, a többség tagjai, soha és semmi kérdésben nem fogunk egyebet tekinteni, mint meggyőződésünket és az ország érdekét, épúgy a tisztelt képviselő urakra nézve sem látok semmi más obligót. Ne törődjenek az-
zal, hogy akkor mit csináltak a paktummal; hanem mérlegeljék szabadon, hogy saját legjobb meggyőződésük szerint az ország érdeke mit követel. Csakis így lehet tiszta erkölcsi

alapon felépíteni Magyarország jövőjét. (Zajos helyeslés és éljenzés a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon.)

Rakovszky István félremagyarázott szavai értelmének helyreállítása címén kérve szót, kijelenti, hogy a miniszterelnök őt alaposan félreértette, ha azt hitte egy percig is, hogy szóló úgy állítja ide a dolgot, mintha Ő Felsége az ellenzékkel szemben személyes obligót vállalt volna. Egyetért a miniszterelnökkel abban, hogy ez egyáltalában nem alkotmányos felfogás, mert Ő Felsége minden tetteért az a kormány felel, mely a paktum után átvette az ország vezetését. Ő csak a szabadelvű pártot tette mindezért felelőssé.

Egyéb nyilatkozat ebben a tárgyban ez alkalommal nem történt.

218. 1901. okt. 19. országos ülés. — Az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása: kereskedelmi szerződések Magyarország egyoldalú kívánságára is felmondandók. (Napló XXIX. k. 167. 1.) Sajtópör a Magyar Ipar és Kereskedelmi Bank ügyében.

Okt. 19-én az olasz provizórium-javaslat mellett mondott beszédében Nagy Ferenc Polónyi Gézának azzal a vádjával foglalkozva, hogy a javaslatban foglalt provizórius szerződést a magyar kormány egyoldalúig nem mondhatja majd fel, mert a császár nem fogja megengedni: utal arra, hogy egy nemzetközi szerződés felmondásánál sem emelt kifogást sem az osztrák kormány, sem a király, ha a felmondást a magyar kormány indokoltnak tartotta. Ha a mi felmondási jogunk mindig respektáltatott, így legutóbb az 1891. olasz kereskedelmi szerződés esetében, mennyivel inkább fog respektáltatni egy ilyen csak provizórius szerződésnél.

Kossuth Ferenc közbeszól: »Nincs önálló jogunk; együttes jogunk van Ausztriával!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Szó sincs róla, ez már vastag tévedés.«

Nagy Ferenc után Kossuth Ferenc személyes kérdésben kért szót. Szerinte Nagy Ferenc nagy szolgálatot tett az országnak, mert a miniszterelnököt oly nyilatkozatra bírta, bár csak közbeszólás alakjában, amilyen az országra nagyon becses.

»Azt mondotta ugyanis, hogy az Olaszországgal kötött szerződés Magyarországnak egyedüli, tehát Ausztriával nem együttes kívánalmára is felmondható.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ez nem újság! (Derűtség a jobboldalon.)

Kossuth Ferenc: Azt méltóztatik mondani, t. miniszterelnök úr, hogy ez nem újság! Tehát úgy-e Ön így értelmezi ezt a szerződést?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Igen!

Kossuth Ferenc: Tehát így értelmezi. Azért kérdem ezt ily határozottan, mert ezt az értelmezést le akarom szegezni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Oda van szegezve százszor. Lukszus azt felfűjni! (Derültség a jobboldalon.)«.

Kossuth Ferenc folytatólag azt igyekszik bebizonyítani, hogy az 1899: XXX. tc. szerint Magyarország Ausztria hozzájárulása nélkül egyoldalúlag nem követelheti a nemzetközi kereskedelmi szerződések felmondását. Habár ő így értelmezi ezt a törvényt, tudomásul veszi a miniszterelnök ama törvényt magyarázatát, hogy igenis joga van Magyarországnak magának is felmondani a külallamokkal kötött szerződéseket és az olasz provizorius szerződésben kikötött feltételek szerint ezt is.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Tisztelt Képviselőház! (Halljuk! Halljuk!) Miután az a körülmény, hogy itt közbeszólólag egy köztudomású egyszerű tényre hivatkoztam, tisztelt barátom által, nagy meglepetésemre, ilyen nagy fontossággal ruházott fel: ez kötelességemmé teszi, hogy igen röviden precizírozzam ebben a tekintetben a jogi helyzetet, amelyet én teljesen világosnak tartottam mindig és amelyre nézve valóban meglep az, hogy tisztelt barátom azt teljesen világosnak és kétségtelennek nem tartja. (Halljuk! Halljuk!)

Az 1878: XX. törvény idevágó III. cikkének első bekezdésében beszél arról, hogy miként köttessenek meg a szerződések, második és harmadik bekezdésében pedig beszél arról, hogy miként mondassanak fel azok?

Kossuth Ferenc: De erről nincs szó az 1899: XXX. törvénycikkekben!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hallgasson csak meg, t. barátom. T. barátom is egyetért abban, hogy az 1878: XX. tc. által becikkelyezett vámszövetség III. cikke 3-ik bekezdésének vége világosan azt jelenti, hogy ha ez idő alatt egyetértés nem jönne létre, a külügyminiszter által a szerződés, mihelyt csak az egyik fél is kívánja, felmondandó. Úgy-c, ez világos? Vagyis nemzetközi kereskedelmi szerződéseknél akár a magyar kormány, akár az osztrák kormány egyoldalú kívánságára a szerződésnek fel kell mondatnia. Ehhez sarkalatos joga volt az országnak 1878-tól fogva és ezért végtelenül meglep engem t. barátomnak az a felfedezése, mintha ezt a jogot az 1899: XXX. tc. konfiskálta volna. Hiszen akkor az 1899: XXX. tc. nem vívmány, nem garanciális törvény lett volna, hanem egy sarkalatos, életbevágó fontos jognak feláldozása és akkor csakugyan nem melléje kellett volna állani, hanem a legnagyobb vehemenciával támadni kellett volna azt a törvényjavaslatot mindenkinek, aki az ország kezét egy ilyen fontos pillanatban megkötni nem akarta. (Úgy van! jobbfelől.)

T. barátaim nem tették ezt. Jól is tették, hogy nem tették, mert abszolúte semmiféle rabulisztikával nem lehetne beleolvasni az 1899. évi XXX. törvénycikkbe azt, hogy az 1878: XX. tc. ezen diszpozícióját hatályon kívül helyeztc. Hogy áll ugyanis a dolog? Az 1899: XXX. tc. 1. §-a a kereskedelmi szerződések megkötéséről beszél és azt mondja, hogy ezeknek a két állam nevében leendő megkötése az 1878: XX. törvény 111. cikkének első bekezdésében előírt módozat mellett eszközözlendő. Miután ott a megkötésről van szó, természetesen az első bekezdésre kellett rámutatni, amely a megkötésről beszél és nem azokra a bekezdésekre, amelyek a felmondásra vonatkoznak; *(Helyeslés jobbról.) úgy, hogy ha semmi egyéb nem volna a törvényben, akkor is világos volna, hogy ez az utalás az első bekezdésre nem jelenti és nem is jelentheti azt, mintha ez által a második és harmadik bekezdés hatályon kívül helyeztetett volna. (Úgy van! jobbfelől.)*

De még erősebb a mi álláspontunk. A 4. §. határozottan kimondja, hogy mindkét államnak jogában áll a lejáratral bíró kereskedelmi szerződések felmondását azon módon követelni, amint azt az 1878: XX. tc. rendeli.

Itt tehát a felmondásra vonatkozólag is egyenesen utalás történik az 1878: XX. törvény 111. cikkére. Végül hozzáteszi azt is, — s ezzel egy vitás kérdést eliminál — hogy *(olvassa): »Lejáratral nem bíró kereskedelmi szerződések a két állam bármelyikének kívánságára 1903-ra felmondhatók«.*

Azt hiszem, ha van valami világos és kétségtelen jogszabály a világon, úgy világos és kétségtelen az, hogy az 1899: XXX. tc. az 1878: XX. törvénycikkben az ország számára biztosított jogot nem konfiskálta, *(Úgy van! a jobboldalon.) hogy ez a jog fennáll ma is s hogy én, amikor ennek kifejezést adtam, nem valami új felfedezésről értesítettem a Házat, de egy ismeretes tényre hivatkoztam, (Úgy van! jobbfelől.) s csak mélyen sajnálnám, ha a magyar képviselőházban ebben a tekintetben olyan nyilatkozatok tétetnének, amelyek más helyen és más körökben fogantúit adhatnának a kézbe arra, hogy az országnak ezen világos jogát elhomályosítsák és meggyengítsék. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Mint gr. Tisza István erkölcsi feddhetlensége szempontjából nevezetes eseményt nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy okt. 21. és 22. napján volt az esküdtszéki tárgyalás a Magyar Ipar és Kereskedelmi Bankl volt igazgatósági tagjainak ama

1 A Magyar Ipar és Kereskedelmi Bankról gr. Tisza István személyével kapcsolatban — mint tudjuk — ismételtelen volt szó a képviselőházban. (30, 96, 97, 117, 122, 161.)

sajtópörében, melyet Fényes László hírlapíró ellen a bank ügyével foglalkozó két rágalmozó cikke miatt indítottak a budapesti esküdtbíróóság előtt. A tárgyalás Fényes Lászlónak rágalmozásért való elítélésével végződött.¹

219. 1904. okt. 25. országos ülés. — Az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslatt tárgyalása: nyersterményeink elhelyezése; »paraphé« és »signé«; Magyarország egyoldalú felmondási joga; a törvénytértés kérdése. (Napló XXIX. k. 268—270. 1.)

Okt. 25-én, az olasz provizórium-javaslat általános vitájának utolsó előtti napján, elsőnek Olay Lajos hangoztatja azt az ellenzéki részről minduntalan ismételt vádat, hogy jelen törvényjavaslat az 1899: XXX. tc. megsértése.

Majd Kossuth Ferenc szólal fel, hogy kiküszöbölje azokat a téves felfogásokat, amelyek a függetlenségi párt álláspontját helytelen színben tüntetik fel. E párt át van hatva az Olaszországgal való kereskedelmi viszony fontosságától s ennek fenntartásait már csak azért is kívánja, mert oly nagyértékű forgalmat képvisel, hogy ezt legkevésbé a magyar állam kicsinyelhetné, amelynek külkereskedelmét úgyis teljesen tönkretette a közös vámterületnek országunkra nézve nagyon sérelmes vámpolitf kája. Hiszen tudjuk jól, hogy Magyarország nyersterménei kiszorultak Európa piacainak csaknem mindegyikéről azért, mert feláldoztatott a magyar érdek az osztrák iparcikkek védelmének. Ez mindenesetre a fő oka annak, hogy a külföldi piacokat elveszítettük, aminek folytán ki lettünk szolgáltatva Ausztria fogyasztási piacának. Rátérve arra a kérdésre, hogy miért törvénytértés a most tárgyalt törvényjavaslat, kifejti, hogy habár a miniszterelnök néhány nappal előbb (218.) az 1899:XXX. tc.-et úgy magyarázta, hogy ezen törvény szerint Magyarország önállóan is felmondhatja a nemzetközi kereskedelmi szerződéseket: kétségtelen, hogy ezekben a szerződésekben nem a magyar törvények rendelkezései mérvadóak, hanem a szerződés pontjai. Már pedig az Olaszországgal megkötött ideiglenes szerződésben idevonatkozólag semmiféle biztosíték nem található. Az ideiglenes szerződésben az áll, hogy annak hatályát a szerződő felek hat havi előzetes felmondással 1905. dec. 31-ét követő bármely napra megszüntethetik. De kik ezek a szerződő felek? Az egyik Ausztria-Magyarország együttesen, a másik Olaszország. Micsoda biztosítéka van a miniszterelnöknek arra nézve, hogy Olaszország hajlandó lesz Magyarország önálló felmondását elfogadni? E tekintetben ez az ideiglenes szerződés semmi biztosítékot nem nyújt és éppen ezért tartja ezt a függetlenségi párt rendkívül sérelmesnek, mert ilymódon Ausztria jóváhagyásától tétetik függővé, hogy Magyarország megszüntetheti-e és

¹ L. erre nézve a B. H. okt. 22. és 23. számának A miniszterelnök sajtópöre c. törvényzéki tudósítását.

mikor a megkötött ideiglenes szerződést. Ezen állítás cáfolatára a miniszterelnök valószínűleg az 1899: XXX. tc. által ideiglenesen fenntartott 1878: XX. tc.-re fog hivatkozni. Szóló tehát előre is megjegyzi, hogy igenis mi követelhetjük Ausztriától az 1878: XX. tc.-ben biztosított önálló felmondási jogunk érvényesülését, de az is bizonyos, hogy az 1878: XX. tc.-nek megfelelő osztrák törvény már nincs érvényben és Ausztriában nincs oly törvény sem, mely az 1899: XXX. tc.-nek megfelel. Ebből következik, hogy az 1878: XX. tc.-nek a felmondásra vonatkozó határozatai olyanok, amelyeket Ausztria elfogad, ha neki úgy tetszik és visszautasít, ha úgy akarja. Az is kétségtelen, hogy Olaszországot a magyar törvények nem kötelezik, Olaszországra nézve a magyar törvény rendelkezése közömbös. Majd az ideiglenes szerződés (»déclaration«) francia szövegéből azt bizonyítja szóló, hogy miután az abban előforduló »paraphé« és »signé« ugyanazt jelenti, vagyis azt, hogy »aláíratott«: kétségtelen, hogy a szőnyegen lévő törvényjavaslatban foglalt ideiglenes megállapodással egyidejűleg a végleges új szerződés is létrejött, hogy tehát teljesen megkötött új szerződésről és nem pusztán^ valami szerződéstervezetről van itt szó. Így állván a dolog, a Ház kellő tájékoztatása céljából a következő határozati javaslatot terjeszti elő:» Minthogy az ideiglenes szerződés szövegében hivatkozás tétetik egy végleges szerződésre, amelyről a Ház tudomással nem bír, utasíttassék a kormány arra, hogy a végleges szerződés szövegét terjessze a Ház elé«. A törvényjavaslatot természetesen nem fogadja el és csatlakozik Krasznay Ferenc határozati javaslatához.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! Hogy mindenekelőtt az előterjesztett határozati javaslatra nézve nyilatkozzam, ki kell jelentenem, hogy az Olaszországgal folyt tárgyalások alatt kölcsönösen, úgy az olasz kormány velünk szemben, mint mi az olasz kormánnyal szemben teljes diszkréciót kötöttünk ki és Ígértünk a végleges szerződés tartalmára nézve. (*Zaj balfelől.*) Nem is lehet ez másképpen; mert mind a két országnak érdeke az, hogy mindaddig, amíg más államokkal fontos függő tárgyalásai vannak, azok a más államok ne láthassanak be az illető állam kártyáiba, ne tudhassák azt, hogy mik azok a kedvezmények, amelyek másnak már megadattak, amelyek tehát a legnagyobb kedvezmény biztosításának záradéka alapján kijárnak minden más szerződő félnek is, amelyekről tehát tovább beszélni, tovább alkudozni fölösleges. Ez elemi szabály minden közgazdasági tartalmú nemzetközi érintkezésre nézve és amely parlament az ország érdekei iránt kellő érzékkel bír, az Igenis gondoskodni fog róla, hogy oly kormány álljon itt, amelyben a parlament többsége megbízik, de annak azután meg is fogja adni azt a hatalmat és azt a bizalmat, hogy ebben

a tekintetben az ország érdekeinek sérelme nélkül járhas-
son el.

Polónyi Géza: Az olasz kormány egy képviselővel és egy szenátorral tárgyalt együtt! Közölték velük, mi van a szerződésben; csak mi a magyar parlamentben nem tudjuk!

(Zaj.)

Elnök: Csendet kérek! (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Erre nem felel!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nem, jobb szeretem elhallgatni, amit gondoltam, pedig nagyon jött volna kifelé; de hagyjuk el!

Krasznay Ferenc: Hagyjuk az új házszabályok idejére!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mielőtt t. barátomnak azon megjegyzéseire térnék át, amelyek tulajdonképen fő-célját képezik felszólalásomnak, nem állhatom meg, hogy azon egy közgazdasági tartalmú megjegyzésére is röviden ne reflektáljak, amelyet beszéde elején hallottunk t. barátunktól. Mert méltóztassék nekünk elhinni, valóságos oázis ebben a vitában minden közgazdasági momentum, minden olyan dolog, amely az országnak élő nagy érdekeire, a dolog lényegére vonatkozik, nem pedig többé-kevésbé meddő és üres közjogi fikciókra. (Zaj a szélsőbaloldalon. Úgy van! a jobboldalon.)

Hát az én t. barátom azt mondta, hogy a mi nyersterményeink a külföldi piacokról az elhibázott és az osztrák érdekeknek kedvező közgazdasági politika folytán kiszorultak. Álljunk meg ennél egy percre.

Természetesen a nyersterményeket sem lehet egy kaptá-
fára venni. Vannak a legkülönbözőbb konjunktúrákkal, a leg-
különbözőbb gazdasági természettel bíró nyerstermények. De
különösen a mai világkonjunktúrák között a nyerstermények
legfontosabb részére, a legnagyobb tömegárukra, részben a
fő állati cikkekre is, de főleg és mindenekelőtt a cereáliákra
nézve az első és legnagyobb érdeke a mezőgazdaságnak és
érdeke annak a területnek, amely e termények előállításával
foglalkozik, hogy oly vámterülethez tartozzék, amely képes
ezeket abszorbeálni, ahol nem kiszorulnak a külföldről, de
nem kell, hogy kimenjenek a külföldre, mert fogyasztásra
találnak olyan területen, ahol más idegen versenyzőkkel szem-
ben előnyben részesülnek.

És ez az eset itt is. Szeretném látni, hogy a mi búzánk,
tengerink, árpánk hogy szorulhasson ki a külföldre. Ami
feleslegünk van, azt el fogjuk a külföldnek adni. Ez mindig
csak árkérdés. El fogjuk adni sokkal rosszabb áron, mint
amilyent elérünk, ha nincs felesleg, amellyel ki kell men-
nünk a külföldre — már a vámkülföldet értem —, hanem

ezek a nyersterményeink a közös vámterületen belül vámvédelem mellett találhatnak fogyasztót és elhelyezést. Tehát egyenesen érdeke Magyarországnak, hogy oly fogyasztási területhez tartozzék, amely abszorbeálni képes ezeket a nyersterményeket. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Már most kénytelen vagyok búcsút venni a közgazdaságtól, s t. barátomnak egypár inkább közjogi, vagy nemzetközi jogi észrevételére adni meg válaszomat. *(Halljuk! Halljuk!)*

Ne menjünk bele — én is azt mondom — nyelvtani diszkussziókba a »paraphé« és »signé« felett. Nagyon szívesen elismerem, hogy t. barátom sokkal jobban beszél franciául mint én és ha nyelvtani vitáról volna szó, egyáltalában nem is venném fel a kesztyűt. Azonban elkerülte t. barátom figyelmét az, hogy itt a szavaknak nemcsak nyelvtani, hanem a nemzetközi érintkezésben megállapított technikai értelme is van és hogy — aki a nemzetközi tárgyalások elemeivel tisztában van, azt hiszem, nem fog nekem ellentmondani — a »signé« és »paraphé« kifejezéseknek nemzetközi ügyiratokban egész más tartalma és egész más jogi jelentősége van. Igenis, parafiroznak és aláírnak akár kezdőbetűvel, akár az egész név kiírásával, ami teljesen egyre megy, olyan nemzetközi iratokat, amelyeknek létesítésére, megállapítására, az erre vonatkozó tárgyalásoknak folytatására az illetők elküldettek. Azok, akik résztvettek a tárgyalásokon, azok, akik megállapodtak bizonyos szövegre nézve, igenis hitelesítik azt a szöveget, mikor azt a megállapodást parafirozzák, aláírják. Ez a »paraphé« kifejezés nemzetközi jogi tartalma.

A »signé« kifejezés jogi tartalma, hogy az államnak, vagy az uralkodónak a meghatalmazottja, aki azután jogosítva van kötelezettségeket vállalni a szuverén vagy az állam nevében, azt az ünnepélyes aktát írja alá, amelyben ezen kötelezettségek kölcsönösen elvállaltatnak az előzetes tárgyalások alapján. Ez lehet ugyanaz a személy, lehet egészen más ember is, mint áki a tárgyalásokat vitte és a megállapodásokat parafirozta. *(Úgy van! jobbfelől.)*

És hogy a leglényegesebbnek látszó argumentummal is végezzek, a deklaráció szövegében magára a deklarációra nézve előfordul a »paraphé« és »signé« kifejezés és az van mondva, hogy *(olvassa): »ont abouti á un nouveau traité de commerce et de navigation paraphé en mérne temps que la présente déclaration«.* Ez történt Vallomhrosában szeptember 21-én. A végén pedig az van mondva *(olvassa): »En fői de quoi, la présente déclaration á été dressée et signée en double exemplaire«.* Ez a »signée« szeptember 24-én történt Rómában és pedig nagykövetségünk és az olasz külügyminiszter

által, míg a parafirozás szeptember 21-én Vallombrosában történt, a tárgyalások vitelére meghatalmazottak által.

Azt hiszem tehát, hogy ha volt valami homály arra nézve, hogy a »paraphé« és »signé« alatt ezen nemzetközi jogi értelemben egészen más aktus értendő, maga ez a megkülönböztetés tisztába hozhatja a kérdést. (*Úgy van! jobbfelől.*)

De menjünk tovább. T. barátom felpanaszolja azt, hogy az olasz szerződésben nincs szó arról, hogy a szerződés az osztrák-magyar monarchia részéről Magyarország egyoldalú kívánságára felmondandó és őszinte sajnálatomra még egy nagy lépéssel tovább megy, amidőn azután az 1878: XX. tcikkre azt mondja, hogy hiszen abból Ausztria annyit tart meg, amennyi neki tetszik.

Bocsánatot kérek, miben rejlik az az egész reciprocitás, amelyet a sokat feldicsért 1899. évi XXX. cikkbe iktattak? Épen abban, hogy az egész mostani tényleges állapot, amelyet egy különálló magyar törvénnyel létesítettünk és fenn tartunk, addig áll fenn, amíg Ausztria is teljesíti mindazon kötelezettségeket, amelyeket elvállalt és összeomlik az egész helyzet, megszűnik mindenféle közösség Ausztria és Magyarország közt, vagy legalább jogunk van azt megszüntetni, amely percben a reciprocitást Ausztria megsértette és azon kötelezettségeket, amelyeket ezen régebben megállapított egyezménybeli törvények rá nézve tartalmaznak, fenn nem tartja. (*Úgy van! a jobboldalon.*)

Ami pedig a kérdés másik részét illeti, az azután csakugyan nem tartozik Olaszországra, hogy az osztrák-magyar külügyminiszter mikor köteles felmondani egy szerződést. A legnagyobb mértékben inkorrekt volna erről egy szerződésben beszélni, amelyet Olaszországgal kötünk. Nekünk egyáltalában nem kell az olaszokkal tisztába hoznunk azt, hogy mik a jogaink a közös külügyminiszterrel szemben, hanem igenis itt van az 1878:XX. cikkbe becikkelyezett egyezmény 3. cikke, amely azt mondja, hogy ha egyetértés a két kormány között nem jön létre, a külügyminiszter által, mihelyt csak egyik fél is kívánja, a szerződés felmondandó. Ez világos kötelessége a közös külügyminiszternek, világos joga a magyar államnak és semmiképen elhomályosítani nem lehet azt a tényt, hogy e jogával a magyar állam és a magyar kormány akkor élhet, amidőn jónak látja és egy ilyen felszólítást a közös külügyminiszter a törvény értelmében teljesíteni tartozik. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Végül — és e tekintetben nagyon megkönnyítették helyzetemet a megelőző felszólalások — lássuk a törvénysértés kérdését. Sohasem vonta közülünk senkisémet kétségbe azt, hogy a kormány, amidőn Németországgal és Olaszországgal

a tárgyalásokat megkezdte, túltette magát az 1899: XXX. cikknek erre vonatkozó rendelkezésein. Nem foglalkozom magával a vitával, de egyszerűen úgy áll a dolog, hogy ezen, mondjuk, törvénysértésre nézve a képviselőház előtt tisztán áll, hogy két út van nyitva. Ha helyesli a kormány eljárását, megadja a felmentést; ha nem helyesli, rosszalását is fejezheti ki, vagy ha úgy tetszik, vád alá helyezési indítvánnyal állhat elő. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a szélső baloldalon.)* Ez, azt hiszem, megint a közjognak és a helyes alkotmányos felfogásnak a kiskátéja, annak egyik alaptételét képezi. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.)*

Dacára annak, hogy Nagy Ferenc t. barátom, nézetem szerint, ezt a kérdést is igen nagy elmeéllél és igen helyesen világította meg, *(Úgy van! jobbfelől.)* s kimutatta azt, hogy az ideiglenes szerződésre vonatkozó tárgyalások eltöltése nem lehet a törvénynek intenciója és feladata, ezt mégis koncedálom a t. képviselő úrnak. Elfogadom a vitatkozás kedvéért még azt is, hogy még ezen ideiglenes szerződés megkötésére vonatkozó tárgyalások is a kormánynak olyan törvénytelen eljárását képezték, amelynek hatálya alól csak felmentvényvel menekülhet, vagy amellyel szemben a Ház éreztetetheti a maga rosszalásának, vád alá helyezésének egész súlyát.

De hogy megtörtént-e a 'törvénysértés, ettől teljesen független és független attól is, hogy mi történjék a kormánnyal, az a kérdés, hogy mi történjék azzal a törvényjavaslattal, amely ezen törvénytelen eljárás eredményeként a Ház asztalán fekszik? De kérdem: törvénysértést követ-e el a Ház akkor, ha egy törvényjavaslatot törvényerőre emel? Hát nem kontradictio in adiecto-e az, hogy a törvényhozás akkor, amikor törvényt alkot, törvénysértést kövessen el?

Hock János: Ez a rabulisztika! (Zaj. Felkiáltások jobbfelől: Ez az igazi!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hát vannak Magyarországon törvények, amelyek olyan alaptörvényszerű jelleggel bírnának, hogy azokat a törvényhozás egy egyszerű újabb törvénnyel meg nem változtathatja? Úgyebár nincsenek? Úgyebár Magyarországon is az a sarkalatos elv áll, amely Angliában és amelyet az angol humor úgy fejez ki, hogy az angol törvényhozás mindent tehet a világon, csak férfiból asszonyt és asszonyból férfit nem csinálhat. *(Derűtség. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: A magyar pedig semmit sem tehet! Csak amit Ausztria megenged! Zaj a szélsőbaloldalon.)* A magyar törvényhozás előtt semmiféle korlátokat egy korábbi törvény fel nem állíthat; a magyar törvényhozás minden újabb törvény létrehozatalánál az ország érdekeit tel-

jesen szabadon mérlegelheti, tekintet nélkül arra, hogy ezzel módosít-e korábbi törvényt, vagy sem? (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) És ennek a javaslatnak elfogadásánál és elvetésénél is tisztán és kizárólag az kell hogy irányadó legyen, hogy az ország közgazdasági érdekeit előmozdítjuk-e ezen javaslat elfogadásával, vagy sem? (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) Én azt hiszem, hogy nyílt ajtót törnék be és köztudomású dolgokat ismételnék, ha indokolni próbálnám, hogy ezen javaslat igenis szolgálhat az ország közgazdasági érdekeinek. (Úgy van! Úgy van! jobb felől.) Ennek folytán annak elfogadását ismételten kérem. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Okt. 26-án a Ház a szóbanforgó törvényjavaslatot névszerinti szavazással általánosságban elfogadta és így mellőzte Krasznay Ferenc határozati javaslatát.¹ Egyben a közgazdasági bizottság javaslatára a kormánynak azon tényéért, hogy az 1899: XXX. tc. ellenére a kereskedelmi szerződési tárgyalásokat megindította s azok tekintetében megállapodásokat létesített, a felmentvényt megadta. Végül elvetette Kossuth Ferenc határozati javaslatát is, majd áttért a törvényjavaslat részletes tárgyalására.

220.1904. okt. 27. országos ülés. — Az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása: a nemzetközi szerződést tartalmazó javaslat részletes tárgyalásának módja. (Napló XXIX. k. 312—313, 313—314, 315, 316. 1.)

Az olasz provizórium-javaslat részletes tárgyalása okt. 26-án megkezdetvén (219.), Visontai Soma Kossuth-párti képviselő azzal a megokolással, hogy miután az 1899: XXX. tc. bevezetése szerint Magyarországra nézve »az önálló vámterület jogállapota állott elő«, ennél fogva Magyarország és Ausztria jogilag két külön

1 Az olasz provizórium-javaslat általános vitája, mely okt. 14-én kezdődött (215), okt. 26-án már véget ért, noha a Kossuth-párt Polónyi Géza (a főméregkeverő) indítványára vitarendező bizottságot küldött ki, mert a Kossuth-pártnak be kellett látnia, hogy a bortermelek rokonszenve (vagy legalább is érdeke) ebben a kérdésben a kormány javaslata mellé állott a reájuk nézve oly hátrányos borvámklauzula végleges kiküszöbölése miatt. Hiszen maga a pártvezér, Kossuth Ferenc, okt. 25. beszédében visszautasítja azt a felfogást, „mintha a függetlenségi párt azért küzdene az olasz szerződés ellen, mert azt abszolúte rossznak tartja. Ezzel az állítással — úgymond — hangulatot akarnak csinálni az ország némely részében a függetlenségi párt ellen, mert az ideiglenes szerződés némely érdekeknek kedvez s ezen érdekeket akarják ellenünk sorompóba állítani... De a mi felfogásunk szerint nincs olyan előnyös szerződés a világon, amelyet, ha törvénysértéssel jön létre, mi helyeselni tudnánk.“

A függetlenségi párt által rendezett nagy vita igazában csak az önálló vámterület melletti politikai demonstráció volt, melyet mindenesetre az „ugrai levél“ szele is élesztett.

vámterületet alkotván, Magyarország a külfölddel kereskedelmi szerződést csak önállóan és nem Ausztriával együttesen köthet, mint a közös vámterület jogállapota idejében: módosítványt nyújt be, mely szerint a törvényjavaslatba foglalt »nyilatkozat« első bekezdésében lévő ezen szavak helyett: »Ausztria-Magyarország csak »Magyarország« tétessék. 1

Az okt. 27. ülésen — szólásra senki sem lévén feljegyezve — elnök a vitát bezárván, felteszi a kérdést, hogy: elfogadja-e a Ház a javaslat szövegét szemben Visontai Soma módosításával? Kijelenti, hogy nézete szerint a dolog úgy áll, hogy az egész nyilatkozatot, amelyet a javaslat becikkelyeztetni kíván, vagy a maga egészében fogadja el a Ház, vagy nem, de nem módosíthatja. Ha nem cikkelyezi be a Ház a nyilatkozatot, visszaadja a kormánynak a szükséges irányban való módosítás végett, de a Ház maga az ilyen szerződésen nem módosíthat. 2

A kérdésnek miként leendő feltevése felett házsabályvita kerekedvén, gr. Apponyi Albert nem fogadja el elnöknek azt az elméletét, mely szerint a Ház vagy elfogadhatja a maga egészében, en bloc, a szerződést, vagy elvetheti, de a szerződésen módosítani nincs jogában. Nézete szerint tisztán politikai konszideráció dolga, vájjon a Ház tanácsosnak látja-e egy megkötött szerződés részletein változtatni, de alkotmányjogilag azt, hogy a képviselőháznak erre ne legyen joga, el nem ismerheti.

Thaly Kálmán csatlakozik Apponyi felfogásához, mert az elnöki enunuciációban a parlament jogának konfiskálását látja. Tud rá esetet, hogy egy nemzetközi szerződésen a Ház lényeges módosításokat tett, azt ideiglenesen visszavetette és csak a kormány által újból beterjesztett módosított szövegében fogadta el.

Elnök tiltakozik az ellen, hogy enunuciációjába bele magyarázzák, hogy az által a parlament joga konfiskáltatik, mert amit ő mondott, az ennek a dolognak logikai folyománya. Ismétli, hogy ezt a szerződést a parlament vagy jóváhagyja, vagy visszautasítja, de a parlament maga a szerződésen nem változtathat sem stílus, sem más tekintetben. Ha ily változtatás szükségéről a parlament meg van győződve, akkor nem fogadja el a szerződést, hanem utasíthatja a kormányt, hogy azt a meghatározott irányban módosítsa és terjessze újabban a Ház elé.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Én azt hiszem, hogy itt talán csak a kifejezések körüli némi eltérés okozza

1 A „nyilatkozat“ első bekezdése ugyanis konstatálja, hogy „az Ausztria-Magyarország és Olaszország között... megindított tárgyalások a jelen nyilatkozattal egyidejűleg kézjegyvel ellátott új kereskedelmi és hajózási szerződés megállapítására vezettek“.

2 Hogy ez elnöki kijelentés mennyire megfelel a dolog természetének, bizonyítja p. u. a francia képviselőház házsabályainak 32. cikke, amely kifejezetten kimondja, hogy nemzetközi szerződésekhez módosítást benyújtani nem lehet. Sőt megelőzőleg úgy rendelkezik, hogy a szerződés cikkei felett nem szavaznak. Az ilyen szerződések jóváhagyására vonatkozó törvényjavaslatokat a kamara csupán elfogadhatja, visszautasíthatja vagy tárgyalásukat elhalaszthatja.

azt, hogy most véleménykülönbség látszik fennforogni oly kérdésben is, amiben Magyarországon pártkülönbség nélkül egyet kell, hogy értsen mindenki. Azt hiszem, az elnök úr sem tulajdonítja szavainak azt az értelmet, mint hogyha nem volna meg formailag a joga a képviselőháznak. *(Felkiáltások a szélső baloldalon: Lényegileg is megvan!) Kérem, nem úgy értem a »formailag« szót, mintha nem volna meg a joga a Háznak az eléje terjesztett törvényjavaslat szövegén bárhol módosításokat eszközölni. Mivel pedig a deklaráció, vagy a szerződés integráns része a szövegnek, természetesen azon is bárhol eszközölhet a képviselőház módosítást. A kérdés nem az, hogy erre a jog megvan-e, de hogy egyáltalában a dolog természete megengedi-e, hogy a képviselőház ezzel a jogával célszerűen éljen; mert mi történik akkor, ha ezen a deklaráción a képviselőház csak bármi csekély stiláris módosításokat eszközöl? Annyi, mintha elvetette volna az egészet, (Igaz! Úgy van!) mert akkor semmissé válik az egész deklaráció, nem ratifikálható és nem léphet életbe. (Úgy van! jobbfelől.)*

Célszerűen tehát csak úgy járhat el a képviselőház olyan esetben, amelyben módosításokat kíván eszközölni, ha nem határoz sem az elfogadást, sem az elvetést illetőleg, de utasítja a kormányt, hogy azokat a módosításokat eszközölje ki és vigye keresztül. Ha azok a módosítások eszközöltettek, akkor azután elfogadja és becikkelyezi; ha nem eszközöltettek, módjában áll a szerződést elvetni. Tehát, igenis, az elnök úrnak abban teljesen igaza van, hogy a dolog természete úgy hozza magával, hogy a Ház nem jár el célszerűen akkor, ha módosításokat eszközöl egy ilyen deklaráció vagy szerződés szövegén. Természetesen azonban, azt a jogát egy képviselő-¹nek sem lehet elvenni, hogy ilyen módosításokat proponáljon. Ha azok proponálhattak, azok felett döntenet kell.

Most is, ha a kérdés feltéteket úgy, hogy az eredeti szöveg változatlanul elfogadtatik-e? és a Ház többsége változatlanul elfogadja, ezzel természetesen elesnek az összes módosítások.

Polónyi Géza: De csak a felolvasott rész, amelyet tárgyaltunk. Csak arról lehet szó.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Bocsnatot kérek, itt nincs rész. Ez egy egyetlen szakaszból álló törvényjavaslat, ahol a részletes vita csak ennek az egy szakasznak tárgyalásából áll.

Polónyi Géza: Nem lett felolvasva. Csak a bevezetés lett felolvasva.

Elnök: Tárgyalva is lett. A képviselő úr beszédének egész

argumentációja, Visontai képviselő úr beszéde is a deklaráció első bekezdésére vonatkozik

Polónyi Géza: Természetes. Tehát a kérdés is csak arra vonatkozhatik.

Elnök: Ha csak a bevezetésre vonatkozott volna, akkor nem is szólhatott volna hozzá a képviselő úr.

Polónyi Géza: Hát nem a bevezetésben van az, hogy »Ausztria-Magyarország«?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Bocsánatot kérek: módosítás adatott be a declaration első bekezdéséhez.

Szederkényi Nándor: Amely felolvasatott.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Már pedig, ha jól hallok, felolvasva csak a javaslat bevezetése, de nem a deklaráció első mondata lett. Már most vagy, vagy. Vagy csak arról beszélhetnénk, ami felolvasatott, akkor a módosítást sem lehetett volna beterjeszteni, arról sem lehetne szavazni. (Úgy van! a jobboldalon.) Vagy egyszerűen a felolvasás formalitása marad el, ami a képviselő urakat nem zsenírozta abban, hogy hozzászóljanak, módosításokat tegyenek. Ha méltóztatnak hozzá ragaszkodni, most is fel lehet az egészet olvasni, de azután egy szavazással kell döntenie a kérdésben. (Helyeslés a jobboldalon.)

Polónyi Géza azt állítja, hogy tanácskozás és határozat tárgya csak a javaslat felolvasott részletei lehetnek. Miután pedig csupán a javaslat bevezetése olvastatott fel, ennél fogva elnök csak azt a kérdést teheti fel, vajjon elfogadjá-e a Ház a bevezetést vagy sem? Más nem tárgyalatott és így a vita is csak a bevezetés felett van berekesztve.

Kossuth Ferenc szerint, ha igaz volna az, amit a miniszterelnök állít, hogy t. i. a javaslatban nincs részlet, akkor nem, lenne szükség részletes tárgyalásra. De a tényállás az, hogy van részlet. Nagyon sok részlet van, amint ezt a vita későbbi folyamata meg fogja mutatni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. képviselőtársam már elég olyan törvényjavaslatnak vitájában vett részt, amely egy szakaszból áll.

Kossuth Ferenc: Igen, de ez nem az.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nos hát, olyan törvényjavaslatnál, amely csak egy paragrafusból áll, van részletes vita, de csak egy részletes vita van: annál az egy paragrafusnál, melyből a törvényjavaslat áll. Ha t. barátom megnézi ezt a törvényjavaslatot, ez paragrafusokra tagolva abszolúte nincs, mert maga a deklaráció egyetlenegy cikkelyből áll.

Itt is egy részlet van és egyetlenegy részletes vitának van csak helye. Ha az a formalitás, amelyre vonatkozólag melleleg megjegyzem, hogy a házszabály sehol el nem ren-

deli, de a Ház úzusa gyakorlatba hozta, hogy az illető részletes vita tárgyát képező szakasz felolvastassék, kellőleg nem teljesítettett, ezen nagyon könnyű segíteni most is, mert ha a képviselő urak kívánják, hogy felolvastassék...

Polónyi Géza: A kérdés feltételekor? Akkor újra kell kezdeni az egész vitát! (Úgy van! a szélsőbaloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...a kérdés feltételekor minden indítvány felolvasását lehet kívánni és az megtörténhetik. Miért ne lehetne a szöveget is felolvasatni? De, mondom, ez formalitás. Az általános vitánál sohasem olvastatik fel a szöveg, amely felett határozni kívánunk. A részletes vitánál nem rendeli el a házszabály, hogy a szöveg felolvastassék. Ez tehát semmi esetre sem lehet olyan ok, mely miatt a Ház ne úgy járjon el a szavazásoknál, amint azt a dolog természete megkívánja. Kérem tehát a Házat, hogy egy szavazással méltóztassék a javaslat felett dönteni. (Helyeslés jobbfelől. Zaj a szélsőbaloldalon.)

Rakovszky István szerint a miniszterelnöknek nincs igaza. Ugyanis a házszabályok 208. §-a így szól: »Minden tárgy felett előbb az általános vita kezdődik s csak ennek befejeztével térhet át a Ház az alapul már elfogadott tárgyak részletes és pontonkinti tárgyalására«. Tehát általában tárgyról beszél és nem csupán törvényjavaslatról. Ebből következik, hogy habár a szönyegen lévő törvényjavaslat csak egy paragrafusból áll, miután ennek tartalma szerződés, mindenki követelheti, hogy ezen szerződés egyes pontjaihoz épúgy hozzászólhasson, mintha azok külön törvényszakaszok lennének. Kéri az elnököt, hogy ezen 208. §. értelmében járjon el.

Krasznay Ferenc szintén a 208. §-ra való utalással kéri, hogy jelen szerződés pontonkint tárgyalassék.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Jó lesz, ha a t. képviselő urak a 208. § mellett kiterjesztik becses figyelmüket a 237. §-ra is. A 208. § egész általánosságban beszél tárgyról. Természetszerűleg ebből sem következik az, hogy minden tárgyban van részletes vita, mert pl. a Háznak egyes intézkedéseire vagy egyes határozati javaslatokra nézve sem szokott részletes vita előfordulni. A 237. § külön beszél a törvényjavaslatról és azt mondja, törvényjavaslatnál a szakaszonkinti tárgyalás befejezése után az egészre nézve harmadszori olvasásnak és megszavazásnak van helye. Világos tehát, hogy törvényjavaslatnál a részletes vitának szakaszonként kell történnie és soha elő nem fordult az, hogy a »pontonként« kifejezést a 208. §-ban úgy értelmezte volna a Ház, hogy a részletes vitánál nem a szakaszonkint való beosztást követi. Vannak szakaszok, amelyek 15—20 pontból is állanak, de azért

sohasem pontonkint, hanem szakaszonkint tárgyaltnak. (*Úgy van! Helyeslés jobbról.*)

Már most igen gyakori eset az, hogy ilyen szerkezetű törvényjavaslattal foglalkozik a Ház, ahol t. i. valamely szerződés vagy egyezmény becikkelyeztetik. Ha emlékezetem nem csal, igenis előfordult az, hogy ahol ilyen egyezmény vagy szerződés több cikkelyből áll, ezen cikkelyeket a törvényjavaslat szakaszaival vette egyértelműnek a Ház és ezen cikkelyekre nézve a részletes vitát igenis széttagolta. Itt azonban ez az egész egyezmény nem áll cikkelyekből, mert ez nem egy hosszabb, szerves dolog, hanem ideiglenes megállapodás, nem is nemzetközi szerződés, csak deklaráció, ennek folytán nincsen semmiféle olyan tagolata, amely a részletes vitának széttagolására vezethet. Tény tehát, hogy ellentétbe jönnénk a Ház összes precedenseivel, ellentétbe jönnénk a 237. § világos értelmével, ha most ennél a törvényjavaslatnál több részletes vitát engednénk meg. (*Helyeslés jobbról.*)

És higgyék meg a képviselő urak, — joga van minden képviselőnek módosításokat beadni egy ily deklarációhoz; de higgyék meg nekem azt, hogy sem a saját akciójuknak nívóját és komolyságát, sem a magyar parlament színvonalát nem emelné az, hogy mi elkezdjünk ilyen deklaráció szövegén módosítási kísérleteket eszközölni, amelyek igazán csak százalmas mosolyt fognak ébreszteni az egész világon. (*Helyeslés. Úgy van! a jobbról. Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.*)

Visontai Soma kijelenti, hogy miután a miniszterelnök az ő módosítása előterjesztésének idejéből azt következteti, mintha ő is egyetértene a miniszterelnökkel a tekintetben, hogy jelen törvényjavaslatnál csak egy részletes vitának van helye: módosításának szavazás alá bocsátását akkorra kéri, midőn a szerződés majdan felolvasandó első bekezdése fog tárgyalás alá kerülni, minthogy módosítása erre az első bekezdésre vonatkozik.

A házszabály vita ilyenén elmérgesedése folytán elnök az ülést felfüggesztvén, az ellenzéki pártok képviselőit tanácskozásra hívta össze, amelyen a kormányelnök is részt vett. I A tanácskozás során a miniszterelnök engedett azon álláspontjából, hogy jelen esetben csak egy részletes tárgyalásnak van helye a javaslat egészére nézve, és az ellenzékiek álláspontjához alkalmazkodott, amit ezek nagy diadallal hirdettek a folyosón.*

Szünet után a vita érdemében létrejött megegyezés értelmében a kérdésnek miként feltételére, illetve a részletes tárgyalás intézésének módjára nézve a miniszterelnök a következő nyilatkozatot tette:

¹ L. a B. H. 1904. okt. 28. számában olvasható tudósítást a szünet alatti pártközi konferenciáról.

Gr. Tisza István miniszterelnök: A szünet előtt volt már szerencsém azon nézetemnek adni kifejezést, hogy a konkrét esetben házszabályaink szerint ennél a törvényjavaslatnál csak egy részletes vitának van helye. Ez meggyőződésem most is, és azok az érvek, amelyeket t. képviselőtársaim álláspontjuk mellett felhoznak, ebben a tekintetben nem győztek meg. Mindazonáltal abban a nézetben vagyok, — és azt hiszem, ez magától is értetik — hogy a házszabályok strikt dispoziációtól mindig el lehet térni akkor, mikor ezt a Ház minden oldala közmegnyugvással határozza el és hogy túl lehet menni azokon a kereteken, amelyeket a házszabályok a vita szabadsága tekintetében megállapítanak. Ennek folytán, miután itt úgy látom, az a kívánalom merült fel, hogy ezen javaslatban, illetőleg deklarációban foglalt különböző természetű kérdések külön megvitatás tárgyát képezhessék, én nem látom parancsoló szükségét annak, hogy újtát álljuk ezen esetben fezen kívánság érvényesülésének. Ezért a magam részéről hozzájárulok ahhoz, hogy ebben az esetben a részletes tárgyalás akként intéztessek, hogy először a bevezető rész, azután a deklarációnak általános része, a borra vonatkozó dispozició, az egyéb cikkekre vonatkozó rendelkezés és végül a deklarációnak a lejáratú idót és a felmondást érintő záradéka külön képezze megvitatás és szavazás tárgyát. (Helyeslés.)

Gr. Apponyi Albert szívesen hozzájárul a miniszterelnök által tett javaslat érdeméhez. Az indokolás tekintetében azonban, amint különben erről a miniszterelnöknek tudomása is van, eltér tőle, amennyiben ebben az eljárási módban nem a házszabályoktól való eltérést és azokon való tágítást, hanem azoknak helyes értelmezését látja. Miután neki is az a felfogása, hogy ez az eljárás ne szolgáljon precedensül a 208. § magyarázatára nézve, megnyugszik ugyan a jelen konkrét eljárás tekintetében a miniszterelnök indítványában, de ezt az ő eltérő álláspontját az indokolást illetőleg kénytelen volt kifejezésre juttatni.

Ez után a szünet alatti értekezleten résztvett többi pártvezér is kijelenti, hogy elfogadja a miniszterelnök indítványát és egyben azon eltérő álláspontot, amelyet Apponyi az indokolás tekintetében kifejtett.

A létrejött megállapodáshoz képest elnök a kérdést elsősorban a törvényjavaslat bevezető részére tette fel. Ennek elfogadása után a részletes tárgyalás további folyamata is a miniszterelnök indítványában meghatározott módon és a benyújtott módosítások elutasításával ment végbe.

A törvényjavaslat részleteiben letárgyaltván, harmadszori olvasása a másnapi, okt. 28. ülésen ejtetett meg és mint az 1904: XXXVIII. tc. került a Törvénytarba.

221. 1904. nov. 3. országos ülés. — Gr. Tisza István házszabályindítványa indokolás végett napirendre tűzetik. — Kossuth Ferenc indítványának megokolása: az orosz-japán megszárlás megszüntetéséért indított amerikai békeakció támogatásáról. (Napló XXIX. k. 382—383. 1.)

Tudjuk az előzőkből (214.), hogy gr. Tisza István még okt. 12-én beadta a házszabályok módosítására vonatkozó javaslat kidolgozása végett kiküldendő 21 tagú bizottság megválasztását célzó indítványát, amelynek indokolás céljából napirendre tűzése iránt azonban egyelőre intézkedés nem történt. Végre a nov. 3-i ülés elején elnök javaslatára az indítvány megokolása a nov. 4-i ülés napirendjére tűzetett ki.

Nov. 3-án a napirend illető pontjánál Kossuth Ferenc hosszabb beszéd kíséretében okolja meg azt az indítványát, hogy járuljon hozzá Magyarország ahhoz a békeakcióhoz, — amelyet hír szerint az Amerikai Egyesült Államok kezdtek meg és pedig úgy, hogy Adec másodkülgügyi államtitkár a külállamokhoz állítólag egy jegyzéket intézett, amelyben felszólítja ezeket arra, hogy a béke érdekében Amerikával együttesen közös akciót kezdjenek meg.¹ Kifejti, hogy miután Magyarország semmiképen sincs érdekelve a nagy keleti háborúban, így egyike azoknak az államoknak, amelyek hivatva vannak arra, hogy az amerikai békeakciót támogassák, vagy pedig, ha azok a hírek tévesek lennének, amelyek szerint ez az amerikai békeakció már megindult, akkor Magyarország volna hivatott a békeakció megindítására. Ehhez járul, hogy Magyarországnak kétségtelen joga van befolylni a külügyek intézésére és minthogy a külügyekre való befolyásának érvényesítésére nemesebb alkalmat aligha lehetne találni, mint azt, hogy a világ békéjét és most közvetlenül két nagyhatalomnak békéjét állítsa helyre s a kegyetlen vérontás folytatásának elejét venni segítsen: arra kéri a Házat, hogy indítványát megvitatas végett tűzze napirendre.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. képviselőház! Kizárólag a beterjesztett indítvány tartalmára kívánok szorítkozni és nem fogom követni t. barátomat azon történelmi vagy közgazdasági fejtegetésekben, amelyeket indokolása során felhozni szíves volt.

Ami magát az indítvány meritumát illeti, azt hiszem, hogy pártkülönbség nélkül mindnyájan csak elismeréssel lehetünk az iránt az intenció iránt, amely az indítványt sugalmazta; (Úgy van! a jobboldalon.) mert, azt hiszem, mindnyájan pártkülönbség nélkül elszomorodva látjuk azt, hogy, igaz ugyan, tőlünk távol eső ponton, de mégis oly borzasztó kegyetlen hadjárat pusztítja az emberiséget. Ha tehát bárminő olyan akció megindításáról volna szó, amely kilátást nyújtana sikerre a tekintetben, hogy e megszárlás korlátoltassék vagy annak

¹ Az orosz-japán háború tudvalevőleg 1904. februárban kezdődött.

vége vettessék, a kormány volna az első, amely ilyen akcióhoz teljes készséggel csatlakoznék.

Én azonban azt hiszem, t. képviselőház, hogy semleges államoknak intervenciója csak akkor vezethet békés céljához, ha a helyzet megérett ebben a tekintetben maguknál a hadviselő feleknél; ha maguk a hadviselő felek azok, akik a barátságos nagyhatalmak békés intervencióját, közvetítő jó szolgálatát igénybevenni kívánják. *(Helyeslés a jobboldalén.) Ha feltolja magát a közvetítésre egy idegen hatalom és ily módon be akar avatkozni, mielőtt erre felszólítást kapott volna, ezzel a béke ügyének szolgálatot nem tesz, (Igaz! a jobboldalon.) ellenkezőleg, saját magára nézve idézhet elő igen kellemetlen bonyodalmakat.*

Én tehát teljes méltánylással az intenció iránt, amely az indítványt sugalmazta, kérem a t. Házat, hogy az indítványt érdemlegesen tárgyalni ne méltóztassék. *(Elénk helyeslés a jobboldalon. Ellentmondás a szélsőbaloldalon.)*

A Ház a miniszterelnök felszólalásának értelmében határozott.

222. 1904. november 3-i pártértekezletek a házszabály-revízió tárgyában. — A szabadelvű párt értekeztetén gr. Tisza István beszéde: az obstrukció története és a házszabály-reform szüksége; a reform alapelvei; megalkotásának szent kötelessége. — Egyéb pártértekezletek.

Nov. 3-án este a szabadelvű párt értekeztetén gr. Tisza István a következő beszéd keretében kérte pártjától a házszabályok revíziójának előkészítésére kiküldendő bizottság megválasztására vonatkozó indítványának elfogadását:

Tisztelt Barátaim! A Ház mai határozatából kifolyólag holnap lesz feladatom indokolni azon indítványomat, amelyben kérem a Házat, hogy egy huszonegy tagú bizottságot válasszon a házszabályok revíziója céljából.

A Házban igen röviden szándékozom indokolni indítványomat, mert én nem tekinthetem véglegeseknek azokat a nyilatkozatokat, amelyek a Ház ellenzéki oldaláról eddig történtek.² Én nem tehetek le arról a reményről, hogy az utolsó szó még nem mondatott ki és hogy a Ház ellenzéki pártjai sem fognak elzárkózni ama hazafiúi kötelesség teljesítése elől, hogy e bizottság munkálataiban részt vegyenek.³ *(Igaz! Úgy van!)* Ebben a meggyőződésben lévén tehát, a Házban

¹ (221).

² (212, 214).

³ Ez a remény hiúnak bizonyult az ellenzéki pártértekezletek (nov. 3. és 4.) újabb elutasító határozata folytán.

igen röviden fogom a házszabályok revíziójának szükségességét indokolni anélkül, hogy bárminő részletes nyilatkozatok által a bizottsági munkálatnak prejudikálni igyekeznék. (Élénk helyeslés.)

Némileg más a helyzet itt a ti körötökben, t. Barátaim, mert hiszen a ma hozandó határozatokkal, ha t. i. az az én indítványom elfogadását fogja tartalmazni, a párt állást foglal ebben a kérdésben (Úgy van!), *megteszi az első lépést a házszabályrevízió foganatosítása felé. És én azt hiszem, hogy akkor, amidőn az első lépést megtesszük, nekünk a magunk körében igenis kötelességünk felvetni a kérdést legalább fő vonásaiban, tisztába hoznunk azon akció méreteit, terjedelmét és tartalmát, amelyre vállalkozunk és amelyet, ha lehetséges, a többi pártok közreműködésének biztosításával, de minden körülmények között elérni kívánunk.* (Élénk helyeslés. *Úgy van! Felkiáltások: Minden körülmények között!)*

Azon sok mindenféle glossza és megjegyzés között, amellyel e kezdeményezésem találkozott, talán egyik sem különösebb és egyik sem meglepőbb, mint az a találgatás, hogy minő taktikai szempontok, minő közvetlen célok vezethettek a házszabályrevízió kérdésének napirendrehozatalánál?* Meglepő és csodálatos, mert aki az én igénytelen személyiségem működését és nyilatkozatait csak a legkisebb figyelemmel is kísérte, az rég** tisztában lehet vele, hogy a házszabályrevízió kérdését a magyar nemzeti politika egyik olyan kardinális fontosságú kérdésének tartom (Úgy van! Élénk tetszés.), *amelynek elodázásáért a felelősséget semmi körülmények között magamra nem vállalom.* (Élénk helyeslés.)

Sajátságos az, t. Barátaim, hogy ez az egész kérdés: a házszabályok jelentőségének, horderejének megítélése, minő fejlődést mutat fel az utolsó évtized alatt. Ma már divattá vált ügy állítani oda mai házszabályainkat a maguk érintetlen mivoltunkban, mint a magyar szabadság, tudja az Isten, minő palládiumát. (Igaz!) *Hát, t. Barátaim, aki csak legkisebb figyelmére méltatja is úgy az 1848-i eseményeket, mint az 1867-ben megindult alkotmányos élet első időszakának észleleteit és tapasztalatait, az mindent gondolhat a világon, csak azt nem, hogy azok, akik a 48-i és 67-i alkotásokat létrehozták, azok, akik ezeket a házszabályokat megalkották, a magyar nemzeti életnek, a magyar szabad intézményeknek fennállását egyes kisebbségek korlátlan szabadságának biztosítása által akarták elérni.* (Élénk helyeslés.)

* (211).

** (211), (10, 24, 25, 31, 52, 60, 71, 72, 74, 77 stb.). És Szász K. i. ni. 20-21. l.

Óh nem; azok, akik kivívták Magyarország részére a parlamentáris kormányforma összes jogait, azok sokkal nagyobb bizalommal voltak a magyar nemzetnek szabadságszeretete (Úgy van!), politikai bölcsesége és ereje iránt. (Úgy van!) Azok a magyar nemzet többségének érvényesülése (Igaz! Úgy van!), a nemzeti akarat érvényesülése útján keresték — és azt hiszem, a helyes úton keresték — a magyar nemzeti politika nagy céljainak elérését. (Úgy van!) És ha azok nem gondoskodtak házszabályaikban a többség számára biztosítékokról a kisebbség visszaéléseivel szemben, ennek bizonyára nem az volt az oka, hogy a kisebbség ezen visszaéléseire biztosítékokat kerestek volna, hanem az, hogy lehetetlennek tartották ezeket a visszaéléseket. (Zajos helyeslés és taps.)

Ahogy hajdan nem alkottak törvényt az apagyilkosságról, úgy feleslegesnek tartották jogszabályokat alkotni ilyen visszaélésekkel szemben, mert sokkal nagyobb és szentebb volt akkor még a kegyelet és a ragaszkodás az alkotmányos intézmények szelleméhez (Élénk helyeslés.), belső természetéhez és életigazságaihoz, semhogy csak fel is merült volna az az idea bárkiben is, hogy akadjanak magyar politikusok, akadjanak magyar pártok, akik öngyilkos kezét emeljenek a nemzet sarkalatos intézményeire. (Igaz! Úgy van! Élénk tetszés.)

És t. Barátaim, az alkotmányos élet megnyílt utáni első időszak az obstrukciónak egy példáját mutathatja fel. Persze az obstrukciónak nem a mai értelemben (Úgy van!), de abban az értelemben, hogy közvetlenül egy képviselőházi ciklus befejezte előtt az ellenzék agyonbeszéléssel lehetlenné tette egy olyan választási törvénynek megszavazását, amely a választóknak elég jelentékeny kategóriáit fosztotta volna meg választói joguktól.¹ (Úgy van!)

Hát mi mi ez szemben azokkal a jelenségekkel, amelyeket most tapasztalunk? És mégis akkor éltek még majdnem mindazok, akik a 48-i mozgalmakban is vezető szerepet játszottak. És mit látunk? Kitért a felháborodás szemben ezzel az agyonbeszélési akcióval mindazok részéről, akik részt nem vettek benne, s azok is, akiket a pillanat heve elragadott is oda, hogy benne részt vegyenek, nem sokkal utána férfias nyíltsággal vallották be hibájukat. (Úgy van!) És ezt az egy elszigetelt kísérletet követte húsz esztendei időszak heves, elkeseredett vitákkal. (Úgy van!)

Hogy egyebet ne említsek, gondoljunk vissza a Bosznia

¹ Ez a Tisza Kálmán vezérlete alatt állott „balközép” által rendezett 1872. obstrukció (10, 24).

megszállását követő időszakra. Hiszen akkor erős, elkeseredett ellenzék állott szemben a majdnem oly erős kormány-párttal és az érezhette magában, hogy a nemzet nagy rétegeiben erős a felháborodás, erős az ellenszegülés a kormány politikája ellen és mégis csak halvány kísérletét sem láttuk annak *(Úgy van!), hogy azon célokat, amelyekért lelküknek egész erejével, szenvedélyük egész hevével küzdöttek, ilyen eszközök igénybevételevel akarják elérni. (Úgy van!)*

Csakis az 1889-i véderővita mutatja fel ebben a tekintetben a felfogások bizonyos megváltozásának előjeleit, amennyiben ott, ha nem is az obstrukcióval, de a képviselőház rendjének, méltóságának, tisztességének többé-kevésbé durva megsértésével találkozunk.* Ezt követi pár évre rá egy formális obstrukció, de ismét csak egy fontos, szerves újítást tartalmazó törvényjavaslattal, a Szapáry-féle közigazgatási javaslattal szemben.** De ettől fogva kezd a kedélyekben lábrakapni az a felfogás, hogy tulajdonképpen az ellenzéki harcnak fontosabb, eredményesebb formája nem az igazi parlamenti küzdelem, nem az érvek harca, nem a meggyőződés erejével való támadás, hanem ezeknek, magának az intézménynek természetével ellenkező *(Úgy van!), magát az intézményt diszkreditáló és megrontó fegyvereknek a kézbevétele (Igaz! Úgy van!) és szaporodni látjuk az obstrukcióval való fenyegetést, vagy magának az obstrukciónak is egyes kísérleteit, míg végre 1898-ban kitör egy valóságos szervezett obstrukció, olyan, amely nem többé a kormánynak és a többségnek egyes konkrét javaslata ellen, hanem annak fennállása s maga az alkotmányos rend ellen irányult*** (Úgy van!)*

T. Barátaim! Ma már ezen epocha felett, azt hiszem, egyaránt a történelem objektivitásával ítélnünk, úgy azok, akik az egyik, mint azok, akik a másik táborban voltak. És konstatálhatjuk azt, hogy először is tényleg volt akkor a kedélyekben komoly elkeseredés,**** olyan, mely az extrém elhatározásoknak jóhiszemű forrása lehetett *(Úgy van!)* és konstatálhatjuk másfelől azt is, hogy éppen azok, akik a vezető szerepet játszották abban az obstrukcióban — emlékezzünk csak vissza a mindenki által mélyen fájlalt Horánszky barátunk nyilatkozataira — ismét és ismét kifejezték ők, hogy veszedelmes kétélű fegyverhez nyúltak, hogy oly fegyvert vettek kezükbe, mellyel a nemzet legszentebb érzelmeinek sérelme nélkül csak kivételes esetekben szabad élni, de

* (10).

** (23, 24).

*** (70-78).

**** A Bánffy-féle 1896. erőszakos választások miatt (52).

azon meggyőződésben voltak, hogy ez a kivételes "helyzet beállott, mely őket arra feljogosítja. És midőn végre hosszú forrongás és meddő küzdelem után a pártok közötti béke helyreállott* — hiszen gondoljunk vissza arra az időre —, majdnem általános volt az a hit, az a felfogás, az a meggyőződés, hogy az obstrukció réme letűnt a magyar közélet teréről talán örökre. *(Igaz! Úgy van!) Hogy azzal az okkal együtt, mely a rendkívüli helyzetet előidézte, a rendkívüli eszközök is lekerültek a napirendről. (Igaz! Úgy van!)*

T. Barátaim! Akkor ebben a teremben adtam kifejezést azon aggodalmamnak, hogy ez a hit, ez a reménység illúzió-nak talál bizonyulni. *(Igaz! Úgy van!)* Akkor kifejeztem és ma is vallom, hogy én lettem volna a legboldogabb, ha az események arról győztek volna meg, hogy én csalódtam a helyzet megítélésében; fájdalom, azonban mindaz, ami azóta történt, csak újabb és újabb bizonyítékot szolgáltatott annak, hogy ez a feltevés egy nagyon nemes illúzió volt, illúzió azért, mert túlbecsültük az erkölcsi rugók hatását a Ház valamennyi tagjában. *(Igaz! Úgy van!)* Mert nem gondoltuk meg azt, hogy a fellobbant tűz oly veszélyes példát szolgáltatott, amely aztán követőkre talál olyan körökben, amelyek parlamenti szereplése valóban csak az ilyen szituációk felállításában és kihasználásában merül ki. *(Úgy van! Élénk helyeslés.)*

Ólomsúlyyal nehezedett az obstrukció az egész közelmúltban a magyar közéletre. *(Igaz! Úgy van!)* Megszibbasztotta a parlament munkásságát, illuzóriussá tette a miniszteri felelősséget. *(Úgy van!)* Megakasztotta egy fényes tehetségekkel és nemes intenciókkal bíró kormánynak** az ország javára irányzott tevékenységét és végre oly krízisbe vitte bele a nemzetet, amelyből — igazán adjunk egész lelkünkéből hálát az isteni gondviselésnek, hogy kivezetett bennünket.

És, t. Barátaim, könnyű dolog ma azt mondani, hogy hiszen ne bánjuk az obstrukciót, lám milyen vívmányokat értünk el általa. Az igaz, hogy nagyon különös a helyzet annyiban, hogy ezen hangokat éppen olyan körökből halljuk, ahol csak a legközelebbi múltban is azt hallottuk, hogy teljesen értéktelen mindaz, ami a nemzet számára reformul hozatott és alkottatott. *(Úgy van! Úgy van!)* De jól van, én nem vitatkozom a fölött, mert azon reformokat, amelyeket ma a körülmények találkozása folytán ez a kormány van hivatva képviselni és keresztülvinni, nem vívmányoknak, de igenis a nemzeti politika nagy céljait szolgáló fontos és nagy horderejű reformoknak tekintem. *(Élénk tetszés.)*

* (79).

** T. i. a Széll-kormánynak. (100), (101), (164).

Tény az, hogy az utolsó obstrukció lefolyása után egy ilyen alkotási reformkorszak nyílt meg a nemzet előtt. De gondoljuk meg, hogy mi minden forgott kockán, gondoljuk meg, hogy fordulhatott volna a helyzet egészen másképp és gondoljuk meg azt is, hogy ezen előnyök mellett milyen mélyreható hátrányok maradtak vissza a nemzet lelkében (*Úgy van! Úgy van!*), a nemzet erkölcsi és szellemi életében az obstrukció örökségeként, az obstrukció utóhangjaként.¹ (*Podmaniczky Frigyes báró: Negyven millió!*) *Az anyagi kár a legkisebb, tetemesen nagyobb az erkölcsi kár, az a megrendülése a törvények tekintélyének (Úgy van! Úgy van!), az az elveszett hit az alkotmányosság élő erejében, az százszorta súlyosabb minden anyagi kárnál. (Hosszantartó élénk tetszés.)*

Ezek voltak azok az okok, amelyek folytán az első perctől fogva, midőn ezt a helyet ő Felsége parancsára és a ti bizalmatok folytán elfoglaltam, azon meggyőződésemmel adtam a legkülönbözőbb helyeken ismételtén kifejezést, hogy igenis a magyar képviselőház házszabályai átdolgozásra, reformra szorulnak és maga ezen reform főbb méreteire sem titkoltam el gondolataimat. Hogy egyebet ne említsék, az igaz, magánbeszélgetésből indult ki, de megjárta az összes lapokat egy közlemény, tavaly az obstrukció leghevesebb időszakában, amelyben egyenesen ugyanazon célokat felöltem meg, mint a feltétlenül szükséges házszabályreform tartalmát, amelyekhez most is kérni fogom szíves hozzájárulástokat.

Én azt tartom, t. Barátaim, hogy talán a mi körünkben sem volna szükséges belemélyedni ma ezen reform részleteibe. (*Úgy van! Úgy van!*) *De igenis szükségesnek tartom, hogy kitűzzük a célokat, hogy megállapítsuk a főbb pontokat és úgy, ahogy azt egész rövidséggel a képviselőház egyik első ülésén² jelezni volt szerencsém, ezeket a célokat most is három irányban vélem összefoglalni. Az első az úgynevezett technikai obstrukció kiküszöbölése. (Élénk helyeslés.) Én feleslegesnek tartanám a házszabályoknak minden olyan intézkedését, amely magát a vitát szorítaná mesterséges korlátok közé., amely a napirendre kerülő kérdések érdemleges vitájánál nyirbálja meg a szólásszabadságot. (Élénk helyeslés.)*

Nem mintha minden aggodalmat osztanék, bár respektálom azokat, amelyek ebben az irányban felmerülnek, mert hiszen megvallom, abban a tekintetben soha semmi remény-

¹ (159), (211), (216).

² A nyári szünet utáni első ülésen, okt. 10-én. (212).

séget nem táplálnék, hogy ha egyszer sikerül Magyarországon egy nemzetellenes célokat követő többségnek lábát megvetni, hogy akkor a házszabályok segítségével sikerüljön ezen többséget az érvényesülésben meggátolni.* *(Úgy van! Úgy van!)* *Igen egyszerű okból nem, meri azt a többséget azok a skrupulusok, amelyek bennünket visszatartanak egy radikális házszabályreformtól, bizonyára nem fogják feszélyezni. (Élénk tetszés.)* *Ha ilyen többség valaha létrejön, annak első dolga lesz, hogy csináljon magának olyan házszabályt, amellyel aztán keresztülgázolhat mindenben.*

Tehát nem az a főindok, amely engem a viták megnyirbálásától visszatart, de igenis visszatart az a tekintet, hogy különösen a mi viszonyaink és talán, tegyük hozzá, a mi vérmérsékletünk mellett nem tartanám helyesnek, hogy egy momentán összeverődött többség akarata egyes veszedelmes nagyfontosságú kérdésekben is nagyon könnyen érvényesülhessen; igenis szükségesnek tartom azt, hogy nagy újítások, nagy törvényhozási alkotások keresztülmelessenek nagyon hosszú, nagyon beható parlamenti vita és küzdelem rostáján és tisztító tűzén és csak olyan újításokat, csak olyan reformokat és alkotásokat lehessen megvalósítani, amelyek egy ilyen hosszú parlamenti küzdelem tűzpróbáját is kiállhatták.**

Ehhez tehát semmi köze nincsen annak az intézkedésnek, amely a technikai obstrukció ellen irányul. Én röviden úgy konstruálnám a kérdést, hogy feltétlenül biztosítandónak tartom a többség számára azt a jogot, hogy ő állapítsa meg a Ház napirendjét, ő határozza meg, hogy miről follvék a Házban tanácskozás és más tárgyakkal az időt elfecsérelni ne lehessen, mint amely tárgyak megvitatását a többség az ország érdekében szükségesnek tartja, de magának ennek a vitának szabadságát semmiféle korlátok közé szorítani nem akarnám. *(Helyeslés.)*

És ha erre az álláspontra helyezkedünk, tulajdonképen semmi nővumot nem hozunk be házszabályainkba, egyszerűen tovább megyünk egy lépéssel azon az úton, amelyen az 1899-i házszabályreform elindult. Hiszen méltóztassatok visszagondolni, akkor is az volt a cél, hogy az úgynevezett technikai obstrukció lehetetlenné tétessék. *(Úgy van! Úgy van!)* *Egy egész sorozata az intézkedéseknek vétetett be a házszabályokba egyenesen ebből a célból, ezzel a tendenciával.*

Nem untatlak benneteket *(Halljuk! Halljuk!)* ilyen intézkedések felolvasásával, de ha az ember kijegyzi a mai

* (2)6.

** (2)16.

házsabályokból, maga meglepődik, hogy azok hány ilyen intézkedést tartalmaznak.¹ Így példának okáért a 129. § szerint abban a kérdésben, hogy valamely tárgy az osztályok mellőzésével tárgyalassék le, csak két szónoknak van joga szólani. A 196. § szerint a jegyzőkönyv hitelesítéséhez négy szónok szólhat, a 197. § szerint az indítvány indokolására határnapot vita nélkül tűz ki a Ház, a 199. § szerint az indokolás után az indítvány napirendre tűzését illetőleg érdemleges tárgyalás nélkül, egyszeri szavazással dönt a Ház, a 202. § szerint a másnapi ülés napirendje felett négy szónok szólhat, a 203. § szerint a tárgyalási idő megváltoztatása vita nélkül történik, a 204. § szerint a sürgős interpelláció megengedése tárgyában vita nélkül, egyszerű szavazással döntenek, a 206. § szerint napirend előtti felszólalás megengedése tárgyában vita nélkül, egyszerű szavazással dönt a Ház, a 212. § szerint a beszéd másnapra halasztása kérdésében szintén, a 213. § szerint azon kérdésben, hogy zárszóra van-e joga valakinek vagy sem, szintén vita nélkül, a 216. § szerint az indítvány kinyomtatása kérdésében, a 221. § szerint a jegyzőkönyvi megrovás kérdésében, a 255. § szerint a mentelmi bizottsághoz utasítás kérdésében és ugyancsak a 255. § szerint a mentelmi bizottság javaslata feletti határozat kérdésében, az utóbbi esetben az előadó és a kisebbségi vélemény előadójának meghallgatása után, vita nélkül dönt a Ház. Megannyi intézkedés tehát, amelynek valóban és akkor pártkülönbség nélkül helyeselt célja volt a technikai obstrukció lehetetlenné tétele. A baj csak abban van, hogy ezzel 13—14 részt betöltünk a technikai obstrukció előtt, de nyitva hagyunk hármát-négyet és ezzel egészen értéktelenné vált ezen 14 rés betömése is, mert tökéletesen elég a megmaradt néhány arra, hogy a technikai obstrukció győzelemre juthasson.

A feladat tehát itt igen egyszerű: azt a három vagy négy részt, a zárt üléseket, a 255. §-sal való visszaéléseket, a kérdés feltevésére vonatkozó vitákkal való visszaélést stb. kell betömni, amelyek még mindig nyitva állanak a technikai obstrukció előtt.

A kérdések második csoportja a Ház rendjének, méltóságának fenntartása körül forog. *(Helyeslés.) tisztelt Barátaim! Aki oly szerencsés, vagy olyan szerencsétlen, hogy már körülbelül húsz év óta tagja a Háznak és visszagondolva a magyar képviselőház atmoszférájára, hangjára, egész megjelenésére a 80-as években, azzal a mai állapotot hasonlítja*

¹ Itt Tisza felsorolja azokat az intézkedéseket (rendeleteket), melyeket a házsabályreform tervezetének készítésekor „Létező korlátozások” címmel foglalt össze. (210).

össze (Úgy van!), az valóban megdöbben és elszomorodik. (Élénk felkiáltások: Igaz! Úgy van! Dekadencia!)

És gondolkozhatunk egyes kérdések felett bárhogy, de magyar ember, ha belemélyed ezekben a dolgokba, lehetetlen, hogy be ne lássa azt, hogy a parlamenti hangnak ez az elfajulása, eldurvulása valósággal gyökerében támadja meg a parlament (Úgy van!), valósággal a végveszedelem csíráit rejt magában egész nemzeti létünkre nézve. (Úgy van!) Mert mi lesz egész nemzeti életünkből, hogyan fejlődhetik életképesen és erőteljesen a magyar alkotmányos élet, hogyha tiszteletet, becsülést, tekintélyt, kegyeletet nem tud ébreszteni maga iránt? (Igaz! Úgy van!)

Ha nem képes vonzó erőt gyakorolni a haza minden polgárára? Ha nem képes megnyerni rokonszenvét és tiszteletét barátainknak és nem képes tekintélyt tartani és imponálni ellenségeinkkel szemben? (Igaz! Úgy van!) És mi lesz a magyar nemzet egész jövő fejlődéséből, ha a magyar parlament nem nagy eszméért folytatott nagy küzdelmek gócpontja lesz (Igaz! Úgy van!), amely beragyogja fényével az egész magyar közéletet, hanem ellenkezőleg, a szellemi sivárságnak, a hang durvaságának, a közélet elfajulásainak válik iskolájává. (Hosszas élénk tetszés, helyeslés és taps.)

T. Barátaim! Sokszor hallottam és a legkülönbözőbb férfiakkal szemben, akik az elnöki székben ültek, panaszt, elégedetlenséget, hogy ezekkel a jelenségekkel szemben az elnök miért nem hajtja végre a házszabályokat. Én ezt a panaszt soha helyállónak és alaposnak nem tartottam, mert házszabályaink mai állapota mellett tényleg lehetetlen feladat elé van állítva az az elnök, akinek kötelességévé volna téve a tárgyalások rendjének és méltóságának fenntartása anélkül, hogy kezébe adattak volna az ehhez szükséges eszközök. (Úgy van! Felkiáltások: Hisz semmi eszköze sincs rá!)

A 48-i törvény azt mondja, hogy a Ház szabályokat alkot a tanácskozási rend megóvása végett és ezeket elnöke által szigorúan végrehajtja. Az 1848-i törvény ezen parancsát kell teljesítenünk (Igaz! Úgy van!); ezen parancs teljesítését kell lehetségessé tennünk azáltal, hogy megadjuk a Ház elnökének a rend fenntartásához nélkülözhetetlenül szükséges eszközöket. (Élénk helyeslés.)

Végül t. Barátaim, az intézkedések harmadik csoportja a költségvetés tárgyalására vonatkozik. Egy korábbi felszólalásomban a költségvetésről és a már megállapított létszámú újoncok megajánlásáról beszéltem ebben a vonatkozásban

és nyugodt lélekkel állíthatom, hogy semmiféle elvi skrupulus nem tartana vissza attól, hogy ezen második eszmémhez is ragaszkodjam, mert hiszen a nemzet azon joga, hogy az újoncok létszámát megállapítsa, nem esnék ezen korlátozás alá, a törvényhozás azon ténykedése pedig, hogy a már egyszer megállapított létszám szerint megajánlja az újoncokat, csakugyan az állam életének egy olyan normális folyó ügyét képezi, amelynél a házszabályok speciális, szigorúbb intézkedéseit teljesen indokoltaknak tartanám; de ennek dacára nagyon szívesen hajlandó vagyok ezen egyéni nézeteimet áldozatul hozni,* áldozatul hozni azért, hogy eloszlassanak egyes olyan aggályok, amelyeket, ha nem osztozom is bennük, respektálok *(Helyeslés.)* és hogy fényes bizonyítékát szolgáltatassuk annak, hogy ez az egész házszabályreform igenis egy szerves szükséglet képez a magyar közélet szempontjából *(Úgy van!)*, de nem függ össze semmiféle olyan természetű kérdésekkel, amelyekre nézve a magyar nemzet a maga szabad elhatározási jogának fenntartására mindig különös súlyt helyezett. *(Elénk helyeslés.)*

Más a helyzet a költségvetésre nézve. Először is a költségvetés természete kizárja ezen félreértésnek lehetőségét; másfelől a költségvetésnek terjedelme akkora, hogy annál a vitának szabadon eresztése nem eredményezhet mást, mint azt, hogy normális időkben is a képviselőház ülészekainak túlnyomó nagy része tulajdonképen meddő költségvetési vitákban merül ki *(Igaz! Úgy van!)*, *abnormis időkben pedig kész fegyver a költségvetési vita arra, hogy bármikor, bárminő okból a képviselőháznak egy kis csoportja is a feje tetejére állíthassa az egész alkotmányt. (Igaz! így van!)*

Normális viszonyok között sem közönyös e kérdés, t. Barátaim, mert én azt hiszem, a mi parlamenti életünk tartalmának és színvonalának sajnosan észlelt alábbszállása háttérzetten összefügg a túl hosszú költségvetési vitákkal. *(Úgy van!)* *Összefügg azzal a ténnyel, hogy ezek a költségvetési viták aránytalanul nagy részét veszik igénybe a kormány idejének, de a Ház idejének is, úgyhogy azután rendszerint késő tavasszal, nyár kezdetén egy unott, kimerült Ház jut abba a helyzetbe, hogy rendszeren a kormány által is sebtiben összetákoltt reformjavaslatokkal foglalkozzék. (Felkiáltások: Tökéletesen úgy van!)* Ez rontja tehát meg a Ház légkörét a valóban produktív törvényalkotási munkára és ez eredményezi azt is, hogy a magyar képviselőház jóformán

* Már okt. 17. pohárköszöntőjében kijelenti, hogy hajlandó az újoncmegajánlási vita tervbe vett korlátozását koncesszióképen elejteni. (216) L. erre nézve a (210) sz. a. mondottakat is.

az egész kerek esztendő alatt ülésezik, aminek pedig nem kényelmi szempontokból, de a magyar közéletre nézve igen fontos kardinális érdekek szempontjából nagyon nagy hátrányait látjuk.

Mert hiszen a társadalomnak, kivált a vidéki társadalomnak komolyabb, szorgalmasabb elemei, azok, akiket mezőgazdaságuk, ipari vagy más vállalkozásuk, ügyvédi irodájuk, vagy bármi más élethivatásuk elfoglal és leköt: ezekre nézve hovatovább teljesen lehetetlenné válik képviselői állás betöltése. *(Úgy van! Úgy van!)* Már pedig engedjetelek 'meg nekem, abban igen komoly és kardinális nemzeti érdeket látok, hogy a magyar képviselőház nagy zöme épen a magyar társadalom, mégpedig nemcsak a fővárosi, de a vidéki magyar társadalom (Élénk helyeslés.) élite-jéből, legkomolyabb, legtöbb munkát végző elemeiből alkottassák össze. *(Úgy van!)* Ezt pedig teljesen lehetetlen megvalósítanunk, ha a költségvetés benyújtásától fogva hét-nyolc hónapon keresztül költségvetési viták veszik igénybe a Ház idejét.

Fontos tehát normális viszonyok szempontjából is a költségvetési vitáknak szabályozása,¹ természetesen még fontosabb egy netaláni obstrukció esetében. Hiszen — amint az imént is jelezni szerencsém volt — annak lehetőségét, hogy egyes, veszedelmeseknek ítélt törvényalkotási kísérletek hosszú parlamenti viták és küzdelmek céltábláit képezhessék és csak hosszú küzdelmek után, esetleg csak a nemzet akaratának újabb megnyilatkozása után válhassanak törvénnyé: ennek szükségét, ennek helyes voltát magam is belátom. De az azután csakugyan negációja a parlamentarizmusnak, negációja a miniszteri felelősségnek is és nagy veszélyeket rejt magában az egész nemzeti közéletre, ha egy kisebbségnek módot nyújtunk arra, hogy a törvényen kívüli állapotnak összes anyagi, szellemi és erkölcsi veszélyeit bármikor a nemzet fejére zúdíthassa. *(Úgy van! Úgy van!)*

Igenis, ha olyan a helyzet, hogy bizonyos obstrukcionális vitáknak is jogosultsága merül fel, ám mutatkozzanak és érvényesüljenek azok azon veszélyeseknek ítélt javaslatoknál, de ne lehessen a kisebbségnek rádiktálni azt, hogy milyen kormánya legyen a nemzetnek; ne akarja a többséget megfosztani azon kardinális alkotmányos jogától, hogy az ő bizalma legyen szükséges a kormány alakításához és ne tegye illuzóriussá, ne tegye tartalmatlanná, ne tegye merőfikcióvá a többségnek és a többségtől alakult kormánynak felelősségét. *(Hosszantartó élénk helyeslés.)*

¹ L. a költségvetés tárgyalására vonatkozó külön rendelkezéseket a házsabályreform-tervezetben. (210).

Nagyjában ezek azok a főbb kérdések, melyeket néztem szerint a házszabályok reformjának fel kellene ölelnie. Talán kissé részletesebben beszéltem most róluk, *(Felkiáltások: Nagyon jó, nagyon helyes volt!)* de lényegileg újat nem mondtam, mint amit főbb vonásaiban ismételten és ismételten kifejeztem a nyilvánosság előtt.* Én azt hiszem, ha körültekintünk az országban, megnyugvással konstatálhatjuk, hogy a magyar közvélemény túlnyomó nagy többsége *(Úgy van! Úgy van!)* meg van érve arra, hogy ezen reformot, mint valóban a nemzeti politika objektív nagy szükségletét, megnyugvással fogadja. *(Úgy van! Úgy van!)*

És azt hiszem, ha lesznek is, — amint óhajtanám és kívánnám, hogy ne legyenek — ha lesznek is extrém ellenállásig menő törekvések e reform megakasztására, senki ebben az országban ezeket a törekvéseket a szent szabadságért vívott valami hősi harcnak drámai jellegével felruházni nem fogja. *(Fiánk tetszés, helyeslés és taps.)* A nemzet meg fogja ítélni ezt a kérdést úgy, amint ez objektíve megítélendő: egy becsületes kísérletnek a parlamentarizmus lényegének teljesen érintetlenül fenntartása mellett azon fattyúhajtások lemetzésére, amelyek megzavarják, amelyek elcsúfítják, amelyek tehetetlenségre kárhoztatják ma a magyar parlamentet. *(Igaz! Úgy van!)* És én azt hiszem és remélem, — hiszen, ha a 12-ik órában vagyunk is, még van idő a férfias elhatározásokra — én hiszem és remélem, hogy ez a meggyőződés keresztül fog törni a Ház ellenzéki pártjainak is komolyabb, több felelősségérzettel, több hazafiúi belátással bíró elemein. *(Tetszés.)* Minden kísérlet arról az oldalról arra, hogy közreműködésük ezen kérdés megoldásában, az én részemről csak tárt karokra, csak odaadó támogatásra tarthat számot. *(Élénk helyeslés.)* De egyúttal arra kérek benneteket, hogy bárhogy alakuljanak is a körülmények, mi türelmünket el nem veszítve, hidegvérünkből magunkat kiragadtatni nem engedve, de azzal az ingadozást, meghátrálást, félelmet nem ismerő *(Percekig tartó élénk tetszés, helyeslés, éljenzés és taps.)* férfias elhatározással fogjunk munkához és ne hagyjuk azt abba, míg be nem fejeztük, *(Élénk helyeslés.)* hogy itt nagy, szent kötelesség teljesítése előtt áll a Ház minden tagja, *(Úgy van!)* de állanak mindenekelőtt a Háznak azon tagjai, akik ahhoz a többséghez tartoznak, amelyet a nemzet, midőn bizalmával ruházott fel, egyúttal felelős sáfárjává is tette a maga nagy érdekeinek. *(Hosszas élénk tetszés, helyeslés és taps.)*

Az úgy mai stádiumában csak arra kérek benneteket, hogy a bizottság megválasztására vonatkozó indítványt el-

fogadni méltóztassatok. (Szünni nem akaró élénk tetszés, helyeslés, éljenzés és taps.)

A miniszterelnök után még három felszólalás történt.

Elsőnek Láng Lajos, a Széll- és Khuen-kormány idejében kereskedelmi miniszter, bizonyította a revízió elkerülhetetlen szükségességét a parlamenti rend biztosítása végett.

Majd Nagy Ferenc kért szót annak a félreértésnek eloszlatása végett, »mintha talán ebben a pártban különböző csoportok volnának«. Mandátum nélkül szólal fel, hogy kifejezze a párt eltökélt akaratát arra, hogy a miniszterelnököt és a kormányt ebben az akciójában tántoríthatatlanul kövesse.

Az utolsó felszólaló Vancsó Gyula volt, azon meggyőződésének adva kifejezést, hogy a párt minden egyes tagja a kormány hazafias törekvését támogatni fogja.

Br. Podmaniczky Frigyes elnök ezután megállapítja, hogy az értekezlet a miniszterelnök előterjesztését egyhangú lelkesedéssel tudomásul veszi.

Az ellenzéki pártok közül ugyancsak nov. 3-án este a nemzeti párt, a néppárt és a Szederkényi-párt tartott értekezletet a házszabályrevízió dolgában. Mindhárom párt a revízió ellen való harc mellett döntött és fenntartotta ezúttal is ama korábbi határozatát (214), hogy sem a bizottság kiküldését, sem a házszabálymódosítást nem fogadja el. A nemzeti párt és a néppárt álláspontja szerint a házszabályok módosítása csakis a választójog reformjával kapcsolatban történhetnék.*

Íme, így alakult a politikai pártok hadállása a házszabályretorni körüli nagy parlamenti harc előestéjén.

223. 1904. nov. 4. országos ülés. — Gr. Tisza István megokolja a házszabályok módosítása végett bizottság kiküldésére vonatkozó indítványát. — Az indítvány napirendre tűzése. (Napló XXIX. k. 385—386. és 388. 1.) A Kossuth-párt értekezlete a házszabályrevízió tárgyában.

Gr. Tisza István képviselő ismeretes házszabály-indítványa megokolás végett a november 4-i ülés** napirendjére kitűztetvén (221), ő a következő rövid beszéddel kérte indítványának érdemleges tárgyalás alá vételét:

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! (Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

* A nov. 3-i pártértekezleteket a B. H. nov. 4. számában megjelent tudósítás alapján ismertetem.

Tisza beszédének szövegét a „Küzdelem a parlamentárizmusért“ (1904) című füzetből vettem, épúgy, mint az „ugrai levelet“ és az okt. 4-től nov. 20-ig terjedő időszakban a házszabályrevízióra vonatkozólag a képviselőházon kívül mondott többi beszédét.

** Babonás emberek bizonyos elégtétellel állapíthatják meg, hogy miként 1903. nov. 6., amely napon Tisza István a képviselőházban programbeszédét elmondhatta (107), pénteki nap volt, — ugyancsak péntekre esett 1904. nov. 4. is, házszabályrevíziós indítványa megokolásának napja.

Kubik Béla: Mit parancsolnak Becsből? (Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) Ez csak nem a magyar nemzet óhaja? (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Elnök: Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak csendben lenni. (Halljuk! Halljuk!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Igazán lekötelező figyelem a t. képviselő urak részéről, hogy újabb indokokkal kívánják az általam beadott indítványt támogatni. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Elénk ellentmondások a szélsőbaloldalon.) Különben is azt hiszem, hogy az általam beadott indítvány bővebb indokolásra nem szorul. (Úgy van! jobb felől. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Az már igaz! Zaj. Elnök csenget.)

Kubik Béla: Ily gyalázatos indítvány még nem volt a Ház előtt! (Mozgás jobbról.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Teljes megnyugvással bízhatom az indítvány indokolását azokra a t. képviselő urakra, akiknek évek óta tanúsított egész magatartása meggyőzhetett mindenkit, aki a magyar parlamentnek méltóságát, tisztességét, (Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) akcióképességét, erkölcsi súlyát és erejét szívében viseli, (Elénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.) hogy a magyar nemzeti politika szempontjából elsősorú politikai szükséglet képez a házszabályok oly módosítása, amely a szólásszabadságnak minden sérelme, (Mozgás a szélsőbaloldalon. Úgy van! a jobboldalon.) a törvényjavaslatok körüli vitáknak minden megnyirbálása nélkül (Úgy van! jobb felől. Nagy zaj és mozgás a szélsőbaloldalon.) kiküszöbölje a magyar parlamentből azokat a visszas...

Zboray Miklós: Elemeket.

Gr. Tisza István miniszterelnök:... jelenségeket, amelyek végeredményükben a magyar parlamenti viszonyok eldurvulását, elfajulását... (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Polczner Jenő: Maga a miniszterelnök az első. (Nagy mozgás.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...a magyar parlament erkölcsi alapjának megingását (Úgy van! jobb felől.) és ezzel együtt a magyar nemzet politikai súlyának és erejének csorbitását jelentik. (Igaz! Úgy van! jobb felől.)

Ezt a célt kívántam szolgálni akkor, midőn indítványt teszek, hogy a Ház bizottságot küldjön ki a házszabályok átvizsgálására és reformjára vonatkozó javaslat tárgyalására. (Elénk helyeslés jobb felől. Nagy zaj és mozgás a szélsőbaloldalon.) Ezen bizottság munkálatának elébe vágni nem

kívánok és ezért egész egyszerűen kérem a t. Házat, hogy indítványomat elfogadva, a bizottságot kiküldeni méltóztassék. *(Hosszantartó élénk éljenzés és taps jobbfelől. Zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hoch!)*

Habár a házszabályok 199. §-a szerint a Ház érdemleges tárgyalás nélkül szavazás útján határoz abban a kérdésben, vajjon az indítvány tárgyalás alá vétessék-e vagy sem, Kossuth Ferenc egy rövid nyilatkozatot tett, amelyben hangsúlyozta, hogy a függetlenségi párt el van határozva a nemzetnek azt az erős fegyverét, mely a házszabályokban rejlik, a legnagyobb eréllyel megvédelmezni.

Majd névszerinti szavazással (és pedig 112 szótöbbséggel) a Ház elhatározta, hogy gr. Tisza István indítványát tárgyalás alá veszi.

Elnök kijelenti, hogy a továbbiakra nézve a maga idejében fog javaslatot tenni.

Polónyi Géza ezzel szemben ama meggyőződésének ad kifejezést, hogy a házszabályok revíziójával kapcsolatosan keletkezett parlamenti helyzet okából addig a Ház semmiféle érdemleges tárgyalásba nem bocsátkozhatik, míg ez a kérdés nincs letárgyalva. Ezért indítványozza, hogy ezen indítvány érdemleges tárgyalása a hétfői, november 7-i ülés napirendjére tűzessenek ki. Reményű, hogy a miniszterelnök nem fog vonatkozni attól, hogy indítványának sürgős tárgyalása elrendeltessek.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! (Nagy zaj a szélsőbaloldalon.) Én is azt óhajtom, hogy a bizottság mentül előbb megválasztassék és elkészítse a munkáját. (Nagy zaj a szélsőbaloldalon.) Polónyi képviselő úrnak az indítványát azért nem fogadhatom el, mert azt óhajtom, hogy az indítványom holnap tárgyalassék. (Zajos helyeslés és taps jobbfelől.) Az ellen sincs semmi kifogásom, hogy ezt most elhatározza a Ház, ámbár teljesen megfelelt volna a célnak, ha a holnapi napirend megállapítása alkalmával határozunk volna felettc. (Helyeslés jobbfelől.)

Polónyi Géza kijelenti, hogy ezen fényes indokolás után indítványát visszavonja és csatlakozik a miniszterelnök javaslatához.

Elnök határozatilag kimondja, hogy a Ház az indítvány tárgyalását a másnapi ülés napirendjére tűzi ki.

— Azután folytatták a Rábaszabályozásról szóló törvényjavaslat általános tárgyalását, mely október 27-én kezdődött.

Itt még megemlítjük, hogy a többi ellenzéki párt után (222) november 4-én a Kossuth Ferenc elnöklete alatt álló függetlenségi és 48-as párt is értekezletet tartott, amelyen fenntartotta azon előbbi (214) határozatát, hogy a házszabályrevíziónak teljes erejével ellene szegül. Egyhangúlag kimondták, hogy

a párt előre is visszautasítja a házszabály bármely módosítását és a párttagoktól a párthűség nevében elvárja, hogy ebben a küzdelemben mindenki tehetségéhez képest aktív részt vegyen. (B. H. nov. 5. sz.)

Elkezdődött tehát az élet-halál harc a házszabályokért, mely november 18-ához és végeredményben a Tisza-kormány bukásához vezetett.

224. 1904. nov. 5. országos ülés. — Gr. Tisza István indítványának tárgyalása a házszabályok módosítására bizottság kiküldése tárgyában: a kormány nem jöhet házszabály-reformmal?; ezen kezdeményezésre semmi ok?; a reform égető szüksége és célja; a nemzeti ellenállás lehetősége; nem a kisebbség számára kell abnormis jogokat biztosítani: többséggel is lehet házszabályt módosítani, nemcsak pártközi megegyezés útján. (Napló XXIX. k. 415—420. 1.)

Az ülés első, nagyobbik felében folytatták és szerencsésen be is fejezték a Rábaszabályozásról szóló törvényjavaslat obstrukciós színezetű vitáját, majd napirend szerint következett gr. Tisza István képviselő indítványának érdemleges tárgyalása.

Kossuth Ferenc volt az első szónok a most meginduló, döntő jelentőségű vitában. Azzal kezdte, hogy itt békesség volt és a legkomolyabb munkálkodási szándék. Arra tehát, hogy épen most szigoritassék a házszabály, semmi alkalom és semmi ok nem volt. De még a közelmúltban lefolyt hosszú obstrukciót sem lehet a házszabály szigorítására okul felhozni, mert épen ebből vonható le az a nagy tanulság, hogy a legnagyobb szenvedélyek között is a magyar képviselőház képes viszatérni a nyugalmas tárgyalások terére, tehát házszabályszigorításra még azon szenvedélyes ellenállásból folyólag sincsen semmi ok. A házszabályt majorizálással változtatni teljességgel nem lehet, mert olyan házszabályhoz nem alkalmazkodnék a kisebbség, amely ellenállása dacára jönne létre. A házszabály módosítását kormányakarattal sem lehet véghez vinni, bár igaz, hogy nálunk a kormányok nem a többségnek, hanem a többségek a kormányoknak kifolyásai. A most érvényben levő házszabály egy pártközi konferenciának volt eredménye, egy olyan konferenciának, hol nem volt majorizálás, hanem békés egyetértés. Az akkori ellenzéki pártok nevezetesen a megtörtént szigorítás ellenére még maradt a házszabályok rendelkezéseiben elégséges fegyver arra, hogy a nemzeti ellenállást bármikor szervezni és keresztülvinni lehessen. Most, mint megtorlás hozatik fel a házszabály szigorítása. Miért? Mint megtorlást akarják most alkalmazni a házszabályszigorítást azért, mert a képviselőháznak egy része igyekezett megvédeni az országot a katonai hatalom túlkapása ellen, mely még az elkerülhetetlen szükség által sem volt igazolva, amit az bizonyít legjobban, hogy az újonclétszámemelési javaslatot elejtette maga a kormány. És mint megtorlást akarják alkalmazni a házszabályszigorítást azért is, mert később egy nagy nemzeti szenvedélytől vezet-

tetve, a Ház egy része erős obstrukciót folytatott az országnak egy elévülhetlen jogáért, a magyar nyelv jogáért. Lehetetlen el nem ismerni, hogy az akkori obstrukció ezen második része is nemes szenvedélyből fakadt, habár talán tovább tartott, mint ahogy a helyzet akkor igazolta volna. A házszabályokat szigorítani egy nemzeti szenvedély bármilyen hosszú kitöréséért nem szabad és nem lehet. A függetlenségi párt abba nem képes beleegyezni, hogy az országnak védekezési jogát úgy lehessen megtörni, hogy amikor az ország legszentebb jogait is támadás érhetné, az ellen ebben a Házban a legerősebb ellenállást kifejteni ne lehessen. (Olay Lajos közbeszól: »Úgy van! Most már nyílt obstrukció! Becsületes, nyílt obstrukció! Igen, nemzeti ellenállás!«) Magyarország sajtószere, szerencsétlen helyzetében nem lehet tagadni, hogy a jogvédelem és a magyar jog érvényesülésének követelése a Háznak erre az oldalára háramlik, mint szent kötelesség. A miniszterelnök egy másik helyen tett egy kijelentést. Nem itt tette, mert nagyon szűkszavú volt a Házzal szemben és ezzel talán nem is nagy tiszteletet mutatott a Ház iránt. Azt a megjegyzést tette, hogy a házszabályokban úgyszólván csak erkölcsi erő rejlik, amelyet egy esetleges hazafiatlan többség a maga erőszakával bármikor romba tudna dönteni. Szóló nem hiszi, hogy Magyarországon valaha hazafiatlan többség alakuljon ki, hanem igenis kialakulhat és létezik olyan többség, mely mindig a kormányok akaratát követi, amely kormányok viszont a királyi akaratot követik. Éppen ezért érvényben kell tartani a házszabályok azon rendelkezéseit, amelyek segítségével az ország jogait megtámadó többségi akarat ellen a kisebbség megvédelmezhesse az országot. Egy más helyen azt mondta a miniszterelnök, hogy még mindig nem mondott le arról a reményről, hogy a Ház ellenzéki oldalán ülő komolyabb elemek találkozni fognak vele a házszabály szigorításának útján. Szóló nem tudja, milyen elemekre értette a miniszterelnök az általa használt jelzést, mert a Házban (szóló) minden elemet komolynak tekint, de ha esetleg a függetlenségi pártra értette volna, akkor vegye tudomásul, hogy lez a párt abban soha sem lesz vele egy úton, hogy megtöressék Magyarország ellenállási képessége, valamint abban sem, hogy a házszabály szigorítása mint retorzió alkalmaztassák azért, mert a Ház ezen oldalán sokanál erős szenvedéllyel nyilatkozott meg a nemzeti jogoknak visszavívása iránti törekvés. A miniszterelnök úgy akarja, hogy béke helyett harc legyen. Legyen tehát harc! És talán ő, aki szelet vetett, vihart fog aratni. Szóló pártja nevében kijelenti, hogy a miniszterelnök indítványát nem fogadja el és a következő határozati javaslatot nyújtja be:

»Határozati javaslat: Határozza el a Ház, hogy a házszabály revíziójára nem küld ki bizottságot, mert a Ház szabályaiban a nemzet alkotmányos jogvédelmének és jogérvényesítésének erős várát látja, amelyen rést ütni annál kevésbé hajlandó, mennél igazabb az, hogy a magyar országgyűlésen nemcsak párt-álláspontok között jön létre a súrlódás, hanem, mint a múltban számtalanszor volt, úgy a jövőben is lehet szükség arra, hogy a nem-

zet életbevágó jogait alkotmányos úton megvédelmezhesse. És minthogy a jelen alkalommal is a többség jogaira történik hivatkozás, utasítsa a kormányt, hogy a jogegyenlőség, az igazság és a nemzeti érdek intő szavának engedve és azért, hogy a képviselőház a nemzet valódi és tényleges többségének legyen kifolyása, haladéktalanul terjesszen a Ház elé törvényjavaslatot a választási törvény ilyen értelemben való revíziójára vonatkozólag, mint ahogy erre nézve a kormány a függetlenségi és 48-as párttal szemben kötelezettséget is vállalt.«

Kossuth Ferenc, a legnagyobb ellenzéki párt vezére után, a miniszterelnök emelkedett szólásra.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! Azt gondolom, helyesen járok el akkor..., (Egy hang a szélsőbaloldalon: Mondjon le!) ha mindjárt az első olyan tartalmú és olyan irányú nyilatkozat után, minőt éppen most elhangzani hallottunk, (Zajos éljenzés a bal- és a szélsőbaloldalon.) felhasználom az alkalmat, hogy indítványomnak indokolását lehető rövidséggel előadjam. Természeteszerűleg fűzhetem előadásomat t. barátomnak megjegyzéseihez...

Polónyi Géza: Jó lesz azt a barátságot felmondani! (Derűtség a bal- és a szélsőbaloldalon. Nagy zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Tévedés látszik fennforogni. Én Kossuth Ferencet értettem. (Derűtség és élénk éljenzés a jobboldalon.)

Kubinyi Géza: Nem Polónyit, azt úgyis tudtuk!

Polónyi Géza: Arról is le kell ám most már mondani. (Zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mondom, t. barátom megjegyzéseihez fűzhetem észrevételeimet. És mielőtt a kérdés meritumára térnék át, t. barátomnak egy vádjára felelek, amihez egyúttal egy tiszteletteljes megjegyzést és kérést is fogok fűzni. Kifogásolta t. i. t. barátom azt, hogy itt a Házban tegnap csak egészen rövid nyilatkozatot tettem, és a kérdés érdeméről egy más helyen, a szabadelvű pártkörben nyilatkoztam behatóbban. (Egy hang balfelől: És a Terézvárosi Körben!)

Hát, t. Ház, én tegnapelőtti nyilatkozatomban is elmondtam ezen eljárásom okait és utaltam arra a körülményre, hogy határozottan időelőttinek tartottam volna, hogy ez ügy érdemébe a tegnapi napon belemenjek. Mondom, tulajdonképen időelőttinek kell tartanom ezt, habár nem is fogok kitérni az elől, hogy belemenjek az érdemleges vitába, az ügy mai stádiumában; mert tulajdonképpen csak egy bizottság kiküldésére vonatkozik indítványom, (Úgy van! jobbfelől. Mozgás a baloldalon.) a javaslat érdeme napirendre tűzve nincsen. (Nagy zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.) A Háznak mindössze...

Lengyel Zoltán: Fuccs lett a 21-ből! (Úgy van! Derült-ség a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: A Háznak mindössze egy előzetes intézkedése kéretik ebben a kérdésben és egészen szokatlan, egészen rendkívüli dolog, hogy már ezen stádiumban fejlődik ki egy hosszabb, érdemleges vita. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Félkiáltások a szélsőbaloldalon: Az a hely es! Ez az első étape!)

Polczner Jenő: Már születésében kell megfojtani a gondolatot, amelyet Ön akar érvényre juttatni. (Zaj a jobboldalon. Elnök csenget.)

B. Kaas Ivor: Bemenjen az egér az egérfogóba?

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Polczner Jenő: Miért nem játszik nyílt kártyával, mit akar a bizottsággal elérni? (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Egyáltalán nem kártyázom, különösen ott nem, ahol az ország nagy érdekei képezik a betétet. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Lovász Márton: Mindent egy kártyára tesz!

Ugron Gábor: Egy vörös királyra tesz fel mindent! (Zaj a jobboldalon. Halljuk! Halljuk!)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mindenestre, nagyon jó lesz, ha azokat az idegeneket, akik netalán az itt folyó eseményeket figyelemmel kísérik, figyelmeztetni fogják rá a t. képviselő urak, hogy most a szólásszabadságot védelmezik velem szemben. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Felkiáltások: Nagyon jó!)

Ballagi Géza: Ez nagyon jó! (Zaj a szélsőbaloldalon; jelkiáltások: Önök támadják a szólásszabadságot!)

Kubinyi Géza: Nincs szükség házszabályrevízióra, most is azt bizonyítják. (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Egyáltalán egyelőre ne beszéljünk arról, hogy célszerű-e, szükséges-e a házszabályrevízió: igen, vagy nem? Majd rá fogok térni arra is. De legyen szabad a Ház túloldalán ülő t. képviselőtársaimat arra a körülményre figyelmeztetni, hogy mégis nagyon sajátosságos felfogása a parlamentarizmus viszonyainak és életszükségleteinek az, ha egy Ház kisebbsége már az előkészítő munkálato-
kat is igyekszik megakasztani... (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Pozsgay Miklós: Miért fejlesztik a hadsereget, amikor nincs háború? (Zaj. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök:... Már az előkészítő

munkálatoktól megtagadják a közreműködésüket és ezzel lehetetlenné teszik azt, — ami pedig az eredményes parlamenti munkának minden körülmények közt lényeges kelléke volna, — hogy ugyanis a javaslatok előkészítő stádiumában, mielőtt minden részletre nézve mindenki végleg állást foglalt volna, a kölcsönös kapacitáció útja nyitva legyen. (Zaj.)

Polónyi Géza: A császárt nem tudjuk kapacitálni. (Nagy zaj. Elnök csenget.)

Olay Lajos: A vérpad következik! (Nagy zaj.)

Elnök: Csendet kérek!

Kubinyi Géza: Mi a császárral szóba nem állunk! (Derűtség és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.) Igenis, hogy nem! Nekünk nincs császáruk. (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Mi királyt ismerünk! (Zaj.)

Elnök: Kérek csendet!

Rákosi Viktor: Kubinyit sem lehet kapacitálni, hát még a császárt!

Elnök: Kérem a jegyző urat, szíveskedjék helyét elfoglalni.

Rákosi Viktor (leül helyére a szélsőbaloldalon. Zajos derűtség.): Itt a helyem, kérem.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mindennapos jelenség a parlamentek életében, hogy a kormányok adnak be oly törvényjavaslatokat, amelyek a kisebbség szerint helytelenek, elhibáztak, célszerűtlenek; de ebből sohasem szokta a kisebbség azt a konklúziót levonni, hogy ne vegyen részt azon bizottsági előmunkálatokban, amelyeknek rostáján ezen javaslatoknak keresztül kell menniük. (Helyeslés jobbfelől. Zaj a szélsőbaloldalon.) És ha a t. képviselő urak most más útra lépnek, amihez joguk van, ezzel csak újabb fényes bizonyosságát szolgáltatják annak, hogy itt mennyire fejtetőre van már állítva minden, (Taps a jobboldalon. Nagy zaj balfelől.) minden egészséges parlamenti felfogás, hogy itt a kisebbség mennyire arrogál magának oly jogokat és oly szerepet, amelynek arrogálása a parlamentárizmusnak az alapelveibe ütközik, (Nagy zaj balfelől.) hogy itt ezekkel a törekvésekkel szemben oly parlamenti reformra, amely a Ház tárgyalási rendjében a szerepeket kellőképp helyreállítja, csakugyan égetően szükség van. (Zajos helyeslés jobb felől. Nagy zaj a bal- és szélsőbaloldalon.)

Polczner Jenő: A pártjának sem mondja meg, hogy mit akar. (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mindig azt a vádat hallok, hogy ez nem kormányprogram és a kormány nem jöhet házsabálykérdéssel. (Úgy van! a szélsőbaloldalon.) Először is ne felejtjük el, hogy éppen parlamentáris kormány-

forma mellett azok a férfiak, akik Ő Felségének tanácsot adnak, egyúttal a Ház többsége bizalmának is a letéteményesei. (Élénk helyeslés jobbfelől. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) A parlamentarizmus hazájában, Angliában... (Felkiáltások balfelől: Ne beszéljen erről!) Abban már igazuk van, hogy kellemetlen az uraknak az angol példára való hivatkozás, ezt már elhiszem. (Folytonos zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Szatmári Mór: *Az angol nemzet önálló nemzet! (Zaj.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: *Mondom, éppen Angliában ez annyira kidomborodik, hogy a miniszterelnök, vagy ha a miniszterelnök a felsőház tagja, a kormánynak valamely más, az alsóházban ülő tagja egyenesen, kifejezetten az alsóház vezetésével bízatik meg. (Nagy zaj a bal- és a szélső baloldalon.)*

Vészi József: *Ez így van!*

Lovászy Márton: *Ott nem a király választja a többséget! (Zaj.)*

Zboray Miklós: *Vészi! Vészi!*

Vészi József: *Ez így van! (Hosszantartó nagy zaj a baloldalon és a középen.) Ezt Angliában minden gyerek tudja!*

Lovászy Márton: *Az 1899: XXX. törvénycikk hol van? (Zaj.)*

Rákosi Viktor: *Széll Kálmán szelleme megjelent. (Folytontartó nagy zaj.)*

Elnök (csenget): *Csendet kérek, t. képviselő urak!*

Gr. Tisza István miniszterelnök: *Igazán azt hiszik a képviselő urak, hogy az ilyen jelenetek becsületet szereznek a magyar parlamentnek? (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Zajos helyeslés a jobboldalon.)*

Polónyi Géza: *A magyar parlamentnek nem kell megszerezni a becsületét, az megvan!*

Gr. Tisza István miniszterelnök: *Én el fogom ugyan a (magamét mondani, de készséggel elismerem, hogy a képviselő urak most is sokkal ékebben szóló érveket szolgáltatnak, mint amilyeneket én felhozhatnék. (Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Élénk helyeslés jobbfelől.)*

Zboray Miklós: *Egész nyáron csend volt!*

Gr. Tisza István miniszterelnök: *Szemben egy baráti megkérdezéssel most is azt mondom, amint végignézek a képviselő urakon, hogy az arckifejezésükről megmondhatja mindenki: ki az, aki a komolyabb elemek közé tartozik. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Zajos helyeslés jobbfelől.)*

Ugron Gábor: *Nevezze ki! Ön nevezze ki a komolyabb elemeket.*

Gr. Tisza István miniszterelnök: *Ismét szemtől-szem-*

ben megkérdézem azokat a képviselő urakat: gyönyörködnek-e ezekben a jelenetekben, helyeseknek tartják-e ezeket? (Nagy zaj a baloldalon.) Hiszik-e, hogy akkor szolgáljuk a nemzeti politikát, akkor emeljük a magyar nemzetnek súlyát és hatalmát, ha a magyar parlamentet ilyen jelenetek színhelyévé tesszük? (Zajos helyeslés a jobboldalon.) Ha a képviselő urak ezt nemzeti politikának tartják és nevezik, ám tartásuk meg maguknak. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Én is azt tartom, hogy a nemzeti politikának egyik kardinális feladata, hogy az ilyen lealázó jelenetektől szabadítsuk meg a parlamentet. (Éljenezés és taps jobb felől. Zaj a szélsőbaloldalon.)

Menjünk csak vissza a kérdés lényegére. (Halljuk! Halljuk!) Az én t. barátom azt mondta, hogy ezen kezdeményezésre semmi alkalom és semmi ok nem forgott fenn. Én nagyon sajnálom, hogy ebben a tekintetben eklatáns cáfolatban részesült t. barátom egy olyan politikus részéről, akit, bocsásson meg nekem t. barátom, Kossuth Ferenc, ebben a kérdésben, — mert világért sem minden kérdésben — önála sokkal kompetensebb és autentikusabb embernek tartok. Beszéde folyamán hallottuk ezen parlamenti akció egyik vezérférfiának azt a közbeszólását, hogy most már nyilvános obstrukció lesz. (Zaj.) Ha ez jelent valamit, pedig értelmetlenséget bizonyára nem akart mondani, úgy csak azt jelentheti, hogy a lappangó obstrukció megvolt. (Úgy van! jobbfelől. Zaj a szélsőbaloldalon.) Megjegyzem, hogy ezzel nem is mondott újságot ránk nézve, nemcsak azért nem, mert előtünk voltak mindazok a szervezkedési kísérletek még a nyáron által, amelyek a téli obstrukcióra gyűjtötték az ádáz honfiakat; (Mozgás balfelől.) hanem azért sem, mert, ha visszagondolunk a közelmúltra, láthatjuk azt, hogy 1899-től fogva a magyar parlamentben csak kétféle epizód volt: a nyilvános obstrukciónak és a lappangó obstrukciónak epizódja. (Igaz! Úgy van! jobbról és a középén. Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk!) 1899-től fogva, a Széll-kormány mézesheteit leszámítva, lappangó obstrukció volt; az obstrukcióval való fenyegetés és az obstrukció veszélye ólomsúllyal nehezedett a parlamentre. (Igaz! Úgy van! jobbról és a középén.)

Pozsgay Miklós: Már bejutott a miniszteri székbe, hát nem kell obstrukció! (Zaj a Ház minden oldalán. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Tehát egyáltalában nincs szükség arra, hogy ezen kezdeményezésre bárminő alkalmat, vagy okot keressünk: ez már megérlelt közszükséget képez.

(Helyeslés jobb felől. Ellentmondás balfelől. Felkiáltások: Rögeszme!)

Polczner Jenő: Önre képez szükségét, másnak nincs szüksége rá! (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ha én hivatásomat olyan frivol módon fognám fel, hogy csak azt tekinteném, mikor és hogyan maradhatok tovább e helyen, bizonyára nem nyúltam volna hozzá ehhez a kérdéshez. (Úgy van! a jobb-oldalon.) Hozzányúltam azért és hozzá fogok nyúlni, s vagy meg fogom oldani, vagy el fogok vele bukni... (Zajos helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon. Élénk felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon. Úgy van! El jog bukni! Az elnök többször csenget.)

Polónyi Géza: Majd hozzásegítjük!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ... mert azt tartom, hogy ennek az országnak nagy érdekei szempontjából erre a reformra oly égető szüksége van, (Folytonos nagy zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbról.) hogy annak továbbhalogatásáért, hogy ezen kötelesség előli meghátrálásért nem tudnám a felelősséget elvállalni. (Zajos helyeslés és taps a jobboldalon. Nagy zaj balfelől.)

Mindenesetre teljesen hibás úton jár az én t. barátom, midőn, némileg ellentétben azzal az előző nyilatkozatával, azt mondja, hogy ez a kezdeményezés megtorlás akar lenni, és pedig megtorlás azon nemzeti küzdelemért, melyet a Háznak egy jelentékeny része a nemzeti nyelvért folytatott. (Úgy van! Úgy van! balfelől. Nagy zaj. Haltjuk! Halljak! jobbról.)

Nézzük meg ezt a kérdést egy kicsit közelebről.

1903. tavaszán kezdődött az obstrukció egy olyan javaslat ellen, amely a létszámemelést tartalmazta.¹ Ezen obstrukció folyama alatt, elismerem, mindjobban előtérbe kezdett lépni egy olyan kérdés, amely kezdetben egyáltalában nem volt mint az obstrukciónak oka odaállítva, t. i. a szolgálati és vezényleti nyelv kérdése. De azután 1903. június elején megalakult a Khuen-kormány² s nem hozott semmit a szolgálati és vezényleti nyelvre nézve, (Úgy van! Úgy van! jobbról. Zaj balról.) hanem a létszámemelési javaslatnak visszavonását. Akkor azon legnagyobb párt, amely állítólag a nemzeti nyelvért folytatott ellenállást, hivatalos párthatározattal abbahagyta ezt a küzdelmet, beleegyezett a rendes parlamenti állapotok helyreállításába és csak másfél hónap múlva, egy egészen jelentéktelen, hitvány incidenst ragadott meg

¹ Igazában már 1903. jan. 26-án. (98).

² (101).

ürüggyül arra (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.), hogy ígéretét megszegve, az obstrukciót folytassa.³ (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj és jelkiáltások a szélsőbaloldalon: A chlopyi parancs jött közbe!) Semmi köze nem volt a dolognak sem a nemzeti nyelvhez, sem a chlopyi parancshoz, amely csak hetek múlva jelent meg. Hanem igenis azt a szegyeteljes Szapáry-féle esetet, amelyre ma ennek az országnak minden jóízű emberre igazán csak szégyenkezve gondolhat vissza (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.), használták fel és fújták fel arra, hogy az alkalmat és ürügyet szolgáltatson adott szavuk megszegésére.⁴ (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)

Azután szünet állott be a parlament tárgyalásaiban. November 4-ikéig nem volt kormány, nem volt parlamenti tárgyalás, tehát nem volt obstrukció sem!

Ugron Gábor: De volt árlejtés! (Nagy zaj és mozgás a jobboldalon. Felkiáltások jobbról: De nem zabra, meg pokrócra! Élénk derültség a jobboldalon. Zaj.)

Rakovszky István: Az acetilén se rossz üzlet! (Folyton-turtó nagy zaj.)

Kubinyi Géza: Tessék nyíltan beszélni! Nem csak úgy suttomberki módon! (Folytonosan nagy zaj. Az elnök többször csenget. Halljuk!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: November 4-én mutatkozott be az új kormány ebben a Házban,⁵ s az ezen kormány elleni obstrukcióban résztvett az egész közjogi ellenzék november 30-áig.⁶ November 30-án — gondolom legalább, a napról nem állok jól, de hiszen egy-két nap ide vagy oda, az egyre megy—, november 30-án, vagy december 1-én⁷ (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) hozta meg a függetlenségi és 48-as párt azt a párthatározatot, amelynek értelmében az obstrukciót abbahagyták s ettől fogva négy hónapon keresztül folyt az obstrukció tovább; folytatta ennek a Háznak, nem tudom már, 15 vagy 16 t. tagja, folytatta úgy, hogy az ő maguktartását károsnak, céltalannak, az országra nézve veszedelmesnek tartotta maga az egész közjogi ellenzék és a többség. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)

Ha így áll a dolog, hol van itt az a nemzeti nyelvért folytatott nagy és nemes nemzeti ellenállás, amelyre most t. képviselőtársam hivatkozik...

¹ (102).

² Beszédék 1. k. 728. 1.

³ (105) és (107).

⁴ (125).

⁵ 1903. dec. 4-én. (127).

B. Kaas Ivor: Hol van a nemzeti nyelv a katonai büntetőperrendtartásban? (Zaj a jobboldalon. Halljuk! Halljuk! jobbról.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...s amellyel szemben t. képviselőtársam megtorló jelleget kíván tulajdonítani a mi kezdeményezésünknek?

Hogy ennek ilyen irányban megtorló jellege nincs és nem lehet, azt legjobban bizonyítja az, hogy mindaz, amit e tekintetben nézeteimre nézve elmondtam s amire nézve ma már konstatálhatom, hogy a szabadelvű pártnak is egészen véve helyeslésével találkozom...

Molnár János: Hogyne, a kormánypárt mindent megszavaz! (Zaj a jobboldalon. Halljuk! Halljuk!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...egyenesen bizonyítja azt, hogy az általunk tervezett házszabályreform semmi olyan újítást tartalmazni nem fog (Egy hang a baloldalon: Még a tartalmát sem ismerik!), amely lehetetlenné tegye azt, hogy egy olyan törvényjavaslat, amelyet a Ház tagjainak nagy része veszélyesnek ítél, obstrukciós jellegű hosszú vitának céltáblája is ne lehessen. (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.) Ha ez ellen akartunk volna megtorlást; ha a katonai kérdések kényelmes elintézését akartuk volna biztosítani (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.), akkor nem lett volna szabad ott megállani, ahol meg akarunk és meg fogunk állni, mert ebből a szempontból semmit sem fogunk engedni. (Helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbról.) Igenis elérjük azt, hogy a magyar közélet (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.) felett Damokles-kard ne függessen, hogy bármikor 20—25, bárminő politikai színezetű tagja ennek a Háznak megállíthasson mindent ebben az országban (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.), kiforgathassa az alkotmányos életet a maga sarkaiból (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.), s megakadályozhassa az ország sarkalatos törvényeinek érvényesítését. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

És már most megkérdem minden elfogulatlan embertől — s higgyék meg nekem, hogy künn az országban elfogulatlan emberek ítélnék felettünk — az akarja-e a magyar parlamentnek erejét fokozni és növelni, aki azt ez alól a nyűg alól akarja felszabadítani, aki nem akarja, hogy ismétlődjék az, amit négy vagy öt hónapon keresztül láttunk ebben a Házban (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.), hogy *egypár ember (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.*

Halljuk! Halljuk! jobb felől. Elnök csenget.) megakadályozhassa azt, amit pártkülönbőség nélkül mindenki óhajt e Házban (Élénk helyeslés. Úgy van! Úgy van! a jobboldalon), — mondom, aki ezt akarja, aki ilyen visszásságokat orvosolni akar, az akarja-e gyengíteni a magyar parlamentnek erejét? (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.) Az akarja igenis a nemzeti erőt azok alól a mesterséges kötelekek és nyűg alól felszabadítani, amelyekkel zsákutcába lehet belevinni ennek a nemzetnek egész politikai életét, egész akcióképességét, s amelyekkel gáncsot lehet vetni a legüdvösebb nemzeti politikának. (Úgy van! Úgy van! Zajos helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

És ha a képviselő úr arra utal, hogy lehetnek még olyan sötét idők, amidőn szükség van a nemzeti ellenállásra (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Zajos felkiáltások jobbról: Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.), hát én nem térek ki ez elől a kérdés elől sem. Nem tartom valószínűnek, hogy legyen (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.); adja Isten, hogy sohase legyen (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.), de lehet, hogy ismétlődni fog. Hanem, engedelmet kérek, aki a magyar történetet ismeri, nem tagadhatja azt (Nagy zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Elárulták! Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Elnök csenget.), hogy a magyar nemzet össze tudott veszni, ádáz pártharcokba tudott elmerülni normális viszonyok között, de nagy nemzeti veszedelmek, a nemzetet életében fenyegető merényletek idejében mindig egy táborba tudott tömörülni. (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Úgy van! Úgy van! jobbról.)

Ugron Gábor: Mindig voltak árulók! (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Polónyi Géza: Muszkavezetők! (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbról.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: És engedjenek meg nekem...

B. Kaas Ivor: Bécsből küldték a nyakunkra a mentőket! (Halljuk! Halljuk! jobbról.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nem volna jó, ha elhinnék a t. képviselő uraknak a magyar nemzet ellenségei, hogy itt tényleg csak egy kis, elszánt, hazafias csapat fogja megvédelmezni a nemzet jogait. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Ugron Gábor: Pedig úgy van!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nagyon hamar meghúznák a magyar nemzet felett a halálharangot, ha az a nagy igazság fenn nem állana és fényesen nem ragyogna a múltak

annáleseiből, hogy nagy veszélyek perceiben, a nemzet ellen intézett merényletek napjaiban vállvetve küzd együtt az egész nemzet, és pedig rendszerint nem azoknak a vezetése alatt, (Hosszantartó zajos helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon.) akik békés időkben a szájhősök voltak... (Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)

Rákosi Viktor: A barrikádokon az udvari tanácsosok fognak elesni! (Nagy zaj és felkiáltások a jobboldalon: Halljuk! Halljuk!) A részvénytársasági igazgatók, azok fognak elesni! (Folytonos nagy zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Olyan időkben ennek a parlamentnek minden pártja ott lesz, hogy teljesítse kötelességét. Nem a kisebbség számára kell abnormis jogokat biztosítani; hanem igenis arról kell gondoskodni, hogy ha ez az erőpróba valaha bekövetkezik, vagy ha egyszer a magyar képviselőháznak a maga egész erkölcsi súlyát ilyen nagy célokért kell latba vetnie, hogy akkor éljen a magyar nemzetben az a tisztelet, az a ragaszkodás intézményeihez és képviselőihez, amelyet csak méltóságos, eredményes, az ország javára célzó komoly munkásság biztosíthat neki. (Hosszantartó élénk helyeslés a jobboldalon.)

Mi dolgozunk ezen (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) a békés idők számára is, de dolgozunk azon veszélyes korszak számára is, mert minden csapást elviselhetne a magyar nemzet, csak azt nem, ha egy olyan korszak bekövetkezésekor egy szabadelvű eszméiből kiábrándult, e szabadelvű eszméket képviselő intézmények iránt hitelét veszített országot találának itt az események. (Úgy van! Úgy van! jobbról. Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)

Polónyi Géza: Rendeletekkel való kormányzás — ez a szabadelvűség!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nagy és igaz ügy ez, olyan, amely méltó rá, hogy félretéve pártkülönbségeket, küzdjön és dolgozzék érte minden magyar ember. (Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon.) Ez lett volna a vágyam (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) és sajnálom, hogy ezen törekvésemben célhoz nem érhettem. De ne higgyék a képviselő urak, hogy házszabályt többség útján ne lehessen módosítani. (Nagy zaj és ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Polónyi Géza: Majd meglássuk!

Kubinyi Géza: Szájhősök! (Nagy zaj. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én ismét angol példára utalok. (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk!)

Halljuk! a jobboldalon.) Legyenek nyugodtak, nem arra az ír példára akarok utalni (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.), amikor az írekkel szemben kellett a módosítást keresztülvinni, ámbár lehetne arra is hivatkozni. Hanem hivatkozom az 1893-i házszabályreformra, amikor az angol pártviszonyok úgy állottak, hogy Angliából és Skóciából többségben volt egy kompakt, erős konzervatív párt és a Gladstone vezetése alatt álló liberális párt, amely kisebb volt a konzervatív pártnál, csak az írekkel szövetségbe tudott többségre jutni. És amikor a home rule bill keresztülvitele nehézségekbe ütközött, ez az angol kisebbség, amelyet az írek támogatása tett többséggé, letörte az angol konzervatív pártnak ellenállását és keresztülvitte az azóta érvényben álló házszabályreformot. (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) Minden csak azon fordul meg, hogy abban a többségben legyen meg az a meggyőződés, hogy a haza érdeke követeli, hogy így járjon el és legyen meg az a hazafiúi áldozatkészség és kötelelességérzet, hogy ezen jogoknak érvényesítésénél, a nemzet nagy érdekeinek biztosításánál teljesítse köteleességét. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.)

En hiszem és bízom benne, hogy a parlament többsége a helyzet magaslatán áll és akkor, ha mint magyar ember sajnálom is azt, hogy e kérdést nem békés eszközökkel, nem a kölcsönös kapacitáció terén oldhatjuk meg, de semmi kétségem nincs az iránt, hogy a nemzetnek mi meg fogjuk tenni ezt a nagy szolgálatot. *(Szűnni nem akaró zajos helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középben. A szónokot számosan üdvözlöik.)*

Az idő előrehaladván, elnök javaslatára a Ház a legközelebbi, november 7-i, ülés napirendjére gr. Tisza István képviselő indítványa tárgyalásának folytatását tűzte ki.

225. 1904. november 7. országos ülés. — Gr. Tisza István indítványának tárgyalása a házszabályok módosítására bizottság kiküldése tárgyában: vicinális vasutak és inkompatibilitás; angol példák; rendi alkotmány és obstrukció; ellenzéki ferdítések; a kormány kezdeményezhet házszabályreformot; a reformáció céljai: a parlamenti élet kinövésének megnyirbálása, egy magas színvonalú ellenzéki küzdelem és a nemzeti ellenállás lehetősége, a parlament jogainak védelme, a nemzeti akarat érvényesülése, az eredményes nemzeti politika előfeltételeinek megteremtése. (Napló XXX. k. 15—21. l.)

November 5-én. (224) Kossuth Ferenc fejtette ki pártjának

mereven elutasító álláspontját a házszabályrevízióval szemben.

A november 7-i ülésen, Tisza István indítványa tárgyalásának második napján, a nemzeti párt és a néppárt hivatalos szó-noka okolta meg pártjának amaz ismeretes (222) elhatározását, mely szerint a házszabályok módosítása csak a választójogi reformmal kapcsolatban, ettől feltételezve történhetnék.

Günther Antal, a folytatólagos vita első szó-noka, a nemzeti párt megbízásából a következő ellenindítványt nyújtotta be:

»A képviselőház a házszabályok módosítása ügyében a választási törvény reformjával kapcsolatosan kíván határozni, s ennél fogva az indítványban megfelelt bizottság megválasztása iránti határozathozatalt e reform létesítésének idejére halasztja.«

Megokoló beszédét azzal kezdi, hogy meglepte az a szenvedélyes hang, amellyel a miniszterelnök tegnapelőtt (nov. 5-én) indokolta saját álláspontját. Ha egy külföldi ember hallotta volna ezt a hangot, méltán azt hihette volna, hogy ebben az ügyben itt már hónapok óta tartó heves vita folyik, állandó invektívákkal a miniszterelnök ellen s ő ezért használja e hangot; mert ily előzmények nélkül, a vita kezdetén, ez a hang csakugyan nem helyénvaló. Azonban lélektanilag megmagyarázható az a szenvedély, mely a miniszterelnök eljárását ebben a kérdésben irányítja. Nála csakugyan nem új dolog a házszabály reformja, hanem olyan eszme, mely az ő eszmevilágában már öt éve, a Bánffy-féle nagy obstrukció óta, az egyedüli és kizárólagos mentőeszköz. Pedig erőszakos rendszabályok a mi körülményeink között nemcsak hogy a kívánt eredményre vezetni nem fognak, hanem olyan veszedelmeket fognak előidézni, amelyek még azon bajnál is nagyobbak, amelyet a miniszterelnök orvosolni akar. Szólv hivatkozhatik e téren egy olyan tekintélyre, amelyik előtt bizonyára a miniszterelnök is meg fog hajolni, hivatkozik Tisza Kálmánra, aki 1872-ben, midőn a házszabályok szigorításának legelső gondolata és indítványa felmerült, az ellenzék padjairól figyelmeztetett azokra a veszélyekre, amelyeket ilyen módosítás előidéz. Ami itt a tanácskozásokat nem ritkán megzavarja, az csak külső tünet és nem maga a baj. Csak kuruzslók szokták a betegséget úgy gyógyítani, hogy a tünetek ellen alkalmaznak orvoslási módokat Magát a bajt kell gyógyítani; ez pedig abban van, hogy Magyarországon a szabadelvű párt hosszú uralma alatt minden megtörtént, hogy a parlamenti váltógazdaság sohase érvényesüljön és hogy a nemzeti akarat alkotmányos úton ne nyerhessen kifejezést. A miniszterelnök tegnapelőtti beszédében hivatkozott Angliára, még pedig két irányban. Említette az 1881-i parlamenti jeleneteket és kiterjeszkedett az 1893-i házszabályszigorításra. Aki az angol parlament történetét ismeri, arra a meggyőződésre jut, hogy a miniszterelnök idézte példák egyenesen ő ellene szólnak. Mert mi volt Brand elnök 1881-i házszabálycsin jének eredménye? Eredménye volt egy óriási izgalom országszerte; eredménye volt Írországbán az élet- és vagyonsbiztonság megrendülése, a féni izgatás megdöbbentő mértéke, a Phönix-parki politikai gyilkosság. És mi történt? A kormánynak legelső teendője volt, hogy hozzányúljon ahhoz a segélyfor-

ráshoz, mely Angliában nagy bajok esetén mindig előtérbe nyomul: csakhamar létrejött a választási reform, amely még demokratikusabb alapokra fektette Angliának parlamenti képviselőit. És mi történt 1893-ban az akkori házszabályszigorítás után? Az, hogy Gladstone az írek támogatásával kormányra jutván, a toryk ellen alkalmazta a szólásszabadságot korlátozó rendszabályokat. Hogy a magyar alkotmány annyi veszedelem után mindmáig fennáll, annak titka abban nyilvánlik, hogy midőn baj volt, akkor a szabadságnak nagyobb biztosítására, a népjogok kiterjesztésére fektette a törvényhozás a fősúlyt. A jogok tiszteletben tartása, a szabadság biztosítása minden baj orvoslásának egyedüli titka. És ha a miniszterelnök nem tud más orvosságot, mint a szólásszabadság megszorítását, a nemzeti jogok minél szűkebbre korlátozását, a többség hatalmának mód nélküli kiterjesztését: úgy az ellenzéki pártok azt követelik, hogy létesítse előbb a kormány a választási reformot s biztosítsa ez által a szükséges belügyi reformokat és a valódi szabad alkotmányos életet a rideg párturalom helyett.

Rakovszky István szintén nem fogadja el a miniszterelnök indítványát, hanem ezzel szemben a néppárt junktimos álláspontját a következő ellenindítványban terjeszti elő:

»Ellenindítvány. A képviselőház a miniszterelnök úr által tett indítvány felett mindaddig nem határoz, míg a kormány a képviselőház következő utasításainak eleget nem tett:

A képviselőház utasítja a kormányt, hogy terjesszen be törvényjavaslatot:

»1. a választási jog kiterjesztése tekintetében, különösen biztosítván azoknak a választási jogot, akik védkötelezettségüknek a sorhadban eleget tettek; ezeknek a választói jog, eltekintve minden adócenzustól, megadandó;

»2. a választási szabadság hathatósabb biztosítására a községenkénti, városokban titkos szavazás elrendelésével, a zászlók és egyéb kortesjelvények használatának, az etetések és itatások szigorú eltiltásával, különös szigorú büntető szankcióval ellátott tilalommal az iránt, hogy az állami, törvényhatósági és községi hivatalnokok és alkalmazottak a választási mozgalomra befolyást ne gyakorolhassanak.

»3. az inkompatibilitási törvény és eljárás szigorítására;

»4. a közhivatalnokok szolgálati pragmatikájának meghozatalára.«

Rakovszky előadja, hogy a miniszterelnök tegnapelőtti beszéde megerősítette ama határozott szándékában, hogy indítványának ellenálljon, mert indítványának elfogadását lehetetlenné teszi, hogy hozzáfűzte a kabinetkérdést. Éppen ezért az ellenzék nem tehet egyebet, minthogy a kabinetkérdés felvetésével szemben a végletekig harcoljon a kormány ellen. Egészen érthetetlen, hogy a miniszterelnök a házszabálykérdéssel kapcsolatban állította fel a kabinetkérdést, mert ez a miniszteri felelősségnek egy egészen új, lényegével ellenkező felfogása. A házszabály kérdésébe nem

szólhat bele sem a korona, sem a korona tanácsosai, ez a Ház belügye. De kizárta az ellenzéknek annak lehetőségét, hogy a miniszterelnök indítványához hozzájárulhasson, az »ugrai levél« is. Ennek az a passzusa, hogy: »a szólásszabadságot, a parlamenti viták útjáni küzdelmet, parancsoló végszükség nélkül nem szabad korlátoznunk«, — elég ok arra, hogy azt szóló elutasítsa. Ezzel szemben felállítja azt a tételt, hogy akárminő visszaélés legyen a szólásszabadsággal, inkább eltűrhetjük azt a sok rosszat, amivel jár, összehasonlítva azzal a sok jóval, amely benne rejlik. A házszabályt revideálni csak közös megegyezéssel lehet és nem oktroával, nem bizonyos kormányzati célok érdekében, amint jelenleg történik. Igazi parlamentarizmusnál kizárt az obstrukció. Ellenben a hamis parlamentarizmus az, amellyel úgy együtt jár az obstrukció, mint az inkompatibilis és vicinális fenyegetések hetvenkedése és tapsa. A miniszterelnök emlegeti a parlamenti élet fattyúhajtásait. Vájjon a vicinálisok, az inkompatibilisek ellen annak idején a miniszterelnök lépett fel, ő akarta ezeket a fattyúhajtásokat lemetszeni? Talán a miniszterelnök előszakolta ki az inkompatibilitási törvényt, nem pedig az ellenzék egy obstrukció révén? A meghamisított parlamentarizmus által a miniszteri felelősség illuzórius árnyképpé vált. Egyetlen védelme van a nemzetnek és ez az ellenőrző kisebbségnek, az ellenzéknek tökéletes akciószabadsága a képviselőházban, a teljes és megtörhetetlen szólásszabadság. Ezt pedig megvédeni az ellenzék kötelessége. Az obstrukciót annál kevésbé szabad lehetlenné tenni, mert az egész magyar parlamentarizmus, még a régi rendi országgyűlés is, nem volt soha egyéb, mint az obstrukcióknak láncolata. Megcáfolhatlan igazság, hogy ami nagyot, jót az utolsó hatvan év alatt a nemzet számára ki tudtunk vívni, a parlamenti váltógazdaság hiánya miatt csak obstrukcióval vívtuk ki. Ezért akarják megfosztani a nemzetet ezen utolsó fegyverétől. Ha a miniszterelnök erőszakkal akarja betömni a zsilipeket, legyen arról meggyőződve, hogy mi itt ellen fogunk állni és ha csak becsületes, tisztességes, törvényes úton nem akarja a házszabályrevíziót keresztülvinni, ez neki ebben a teremben nem fog sikerülni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! Mielőtt az előttem szólott két t. képviselő úrnak a tárggyal mégis némileg szorosabb kapcsolatban álló fejtegetéseim mennek át, nem hagyhatom szó nélkül Rakovszky t. képviselőtársamnak egy mellékes kirohanását, amelyben ismételte azokat, amiket tőle vicinális vasútak és inkompatibilitás révén már más alkalmakkor is hallottunk.

Engedjen meg nekem a t. Ház, de ezzel a nyilatkozattal szemben én csak sajnálatomat fejezhetem ki, hogy akad képviselő a magyar parlamentben, aki közállapotainknak, közintézményeinknek olyan, a valóságnak hála Istennek meg nem felelő, kiszínezésére vállalkozott. (Úgy van: Úgy van!

a jobboldalon. Zaj balfelől.), amellyel lepszokolja az egész magyar közéletet, amellyel — ha elhinnék azt odakünn — tényleg a magyar nemzet erkölcsi reputációján ejtenék csorba. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj balfelől.) Pedig, hála Istennek, az ilyen felfogás téves, az ilyen kiszínezésre nincs semmi szükség. Valaki ítélkezhetik bárhogy a vicinális vasúti ügy fölött és azon tény fölött is, hogy a közelmúltban e Háznak tagjai közgazdasági vállalatokban sokkal nagyobb mértékben vehettek részt, mint ahogy azt az új inkompatibilitási törvénynek, szerintem sok részben túlszigorú dispoziciói megengedik (Nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.), de azt azután merem határozottan állítani, hogy igenis pártkülönbség nélkül vettek részt a Háznak tagjai ilyen közgazdasági vállalkozásokban...

Kubik Béla: Nem is volt helyes.

Gr. Tisza István miniszterelnök:... és mint minden nagy társadalomban, a mi társadalmunkban is egyes szomorú esetei. az erkölcsileg laza felfogásnak ismét pártkülönbség nélkül mutatkoztak; (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) de ezek egyes szomorú kivételek voltak, amelyeket szabállyá tenni nem lehet és nem szabad, és amelyekkel szemben áll az a tény, hogy a Ház tagjainak ilyen természetű tevékenysége mint szabály, a kivételektől eltekintve, teljesen megütötte az erkölcsi tisztesség legmagasabb fokát. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)

Ezek után, t. Ház, közeledem tárgyamhoz és mindenekelőtt csak egész röviden jegyzem meg, hogy Günther Antal t. képviselőtársam az angol történelemből tartott rapszodikus előadásában (Derütség és zaj balfelől.) annyira távol maradt a tényektől, annyira teljesen önkényes, délibábos világitásban mozgott, hogy valóban egy félóra kellene a Ház türelmét igénybe vennem, ha a tényeket helyreállítani és az angol történelem azon szakaszát helyes előadásban ismertetni kívánnám. (Halljuk! Halljuk! bal felől.) Én azt hiszem, hogy a Háznak ideje csakugyan nem erre való.

Molnár János: Arra való, hogy az igazságot teljesen lássuk!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ezért csak egész röviden konstatalom azt, hogy az angol parlament története 1881-től a legutolsó időkig egész fokozatos láncolatát mutatja fel a házszabályok szigorításának. Mert hisz amint azon jelenségek felmerültek, hogy voltak a parlamentnek tagjai, akiket erkölcsi szempontok, az önfegyelmezés nem tartott vissza attól, hogy a házszabályokkal vissza ne éljenek: mindannyi-

szor kénytelenek voltak a felmerült visszaélésekkel szemben esetről-esetre szigorítani a házszabályokat. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* Ez történt az írekkel szemben, ez történt a szövetségesezt liberálisok és írek által a konzervatívokkal szemben és ez az akció még talán ma sincs befejezve, bár nagyban és egészben célját elérte, mert biztosította ismét az angol parlament munkaképességét.

Hoch János: Ezt mondta Szilágyi is, de hozzátette, hogy parallel a parlamenti reformmal! *(Zaj. Halljak! Halljuk! jobbfelől.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Iratkozzék fel a képviselő úr és beszéljen amennyit tetszik, de ily közbeszólásokkal, diskurálásossal nem intézhetjük el a dolgot.

Azt a két megjegyzését t. képviselőtársamnak, hogy egyfelől a közbátorságnak, a személyi és vagyoni biztonságnak megzavarása Irlandban következménye lett volna a házszabályok szigorításának, másfelől a házszabályok szigorítása hozta magával és ezzel kapcsolatban merült fel az 1884—85. évi reform-bili és a választói jog kiterjesztése: e két megjegyzését, engedjen meg és ne vegye rossz néven t. képviselőtársam, mindenki, aki az angol viszonyokat csak némileg ismeri, csak mosollyal fogadhatja. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől. Zaj és ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Irlandban az oly zavarok jóformán mindig előfordultak, mióta csak az angol uralom Irlandban meghonosodott, vissza-visszatértek, mondhatnám időszakonként, periodice. Hogy az a zavargás nem a házszabályok akkori szigorításának képezte eredményét, mutatja az, hogy az a tárgy, amelynél először szigorították a házszabályokat és pedig az elnöknek a szabályokon túlmenő intézkedései mellett, éppen a vagyonbiztonság megóvására vonatkozott.

Citálta t. képviselőtársam a Protection of Person and Property Actot, mely az Irlandban megtámadott személy- és vagyonbiztonság védelmére hozatott. De hisz már akkor a baj akut volt és rendkívüli; amint az angol mondja, coercionra, kényszerítő rendszabályokra volt Irlandban szükség a visszaélések megfékezésére.

A szigorú házszabályok megmaradtak, sőt szigorítottak, de Irlandban a nyugalom és béke mégis helyreállott. Ma, különösen az utolsó tíz esztendőben Irland belállapotai békésebbek és normálisabbak, mint száz év óta valaha voltak.

A másik, a reformbill-mozgalom ettől, a parlament beléletétől, a házszabályoktól egészen független, merőben agitatórius kérdése volt a liberális pártnak, amely lefolyt, a reform győzelmével végződött, de minden összefüggés nélkül a házszabályok kérdésével. *(Zaj a baloldalon.)*

Higgye meg nekem, t. képviselőtársam, hogy Angliában nem is szokás az, hogy valaki azt mondja, hogy barátja egy eszmének, hogy meg akarja csinálni, de azután a junktimoknak olyan sorozatát állítja fel, amelyek következtében a gyakorlati megoldás azután sem az egyikre, sem a másokra nem lehetséges. (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Angliában komolyan szoktak valamit akarni vagy nem akarni. (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbal oldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Elnök csenget.) S ha már egyszer az angol ember és az angol közvélemény egy kérdésben megérlelte a maga akaratát, nem néz egyébre, nem néz sem jobbra, sem balra, de a mellől a nagy kérdés mellől nem tágit addig, amíg azt meg nem oldja. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)

Eitner Zsigmondi Az angolnak nincs osztrákja! (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Csakugyan nem csodálkozhatunk azon, hogy az angol történelemre nézve ilyen kissé önkényes és merész előadásokkal találkozunk, mikor ráduplicál Rakovszky t. képviselőtársam a magyar történelemből tartott olyan előadással, amely megint a tényeknek és az igazságnak teljesen fejtetőre állítása, (Élénk ellentmondások a baloldalon. Zaj.) hogy a mi rendi alkotmányunknak az obstrukció volt egyik sarkalatos fegyvere és intézménye, amivel szemben én azt állítom, hogy rendi alkotmányunk egész lefolyása alatt obstrukció nem fordult elő. Igenis, a rendi alkotmány alatt, mielőtt a parlamentarizmus diadalra emelkedhetett volna, mielőtt a parlamentáris kormányforma, s a parlamenti értelemben vett miniszteri felelősség folytán az összhang a törvényhozás összes faktorai közt már előre biztosított volt, midőn tehát a nézeteltérések és a konfliktusok a törvényhozás egyes alkatelemei közt nemcsak lehetségesek, de gyakorta napirenden voltak, igenis előfordult az a tény, hogy az akkori parlament, az alsótábla ellentétbei helyezkedett a korona akaratával, s fenntartotta a maga nézeteit, küzdött a maga nézetei mellett, változó szerencsével: a befejezés hol a nemzeti ügy diadala, hol annak veresége volt, legtöbbször azonban kompromisszum jött létre. (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) De igenis ismét és ismét meghozott táblai határozatokkal állást foglalt maga a tábla, akcióba lépett, érvényesítette akaratát. Ez épen negációja és ellenkezője a mostani obstrukciónak. (Helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Hock János: Akkor a nemzet állott a királlyal szemben, most pedig a nemzet áll a kormánnyal szemben! (Úgy van! Úgy van! balfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Roppant furcsa optikai csalódás, mikor t. képviselőtársaim — a körülmények szerint hol százan, hol ötvenen, hol húszan, néha tizenöten — azt képzelik, hogy ők a nemzet. (Derültség jobbfelől.) Uram Isten, mi sem vagyunk a nemzet, önök sem a nemzet, hanem már nekünk csak sokkal több jogunk van a nemzet nevében beszélni. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon; felkiáltások: A magyarság itt van!)

Olay Lajos: Azok nem tiszta mandátumok! (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök többször csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nemzeti küzdelemre, nemzeti ellenállásra volt sokszor szükség a múltban. (Felkiáltások balfelől: Most is! Mindig lesz!) Megengedem, hogy lehet rá szükség a jövőben is. (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Ezt a kötelességet teljesítette a régi rendi táblának többsége a múltban...

Egy hang (balfelől): Az oppozíció!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...s én nem kétem, hogy ha ismét olyan veszedelmes idők állnának be (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.), teljesíteni fogja az új magyar parlament többsége is (Élénk helyeslés a jobboldalon.), teljesíteni fogja talán pártkülönség nélkül az egész képviselőház. De éppen azért, hogy ezt a missziót teljesíthesse, szükséges nekünk véget vetnünk annak az állapotnak, amely szerint bárhonnán összeszedett húsz képviselő (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) — mert hát az a mindenre elszánt hatalom ne tudna magának húsz elszánt embert összeszedni? — Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) az a bárhonnán összeszedett húsz képviselő megakaszthassa a nemzeti akaratot a maga érvényesülésében (Hosszantartó élénk helyeslés a jobboldalon.), megakadályozhassa a magyar parlament többségét abban, hogy a nemzeti ellenállás terén is kötelességeit teljesíthesse. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Elnök csenget.)

Eitner Zsigmond: Az önök kerületeiből is jöttek küldöttségek, nem húsz képviselő!

Ugron Gábor: Chlopyi tanácsadó!

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Mindenesetre megnyugvásomra szolgál az, hogy a képviselő urak a maguk elszánt ellenállását az általunk kezdeményezett akcióval szemben ...

Egy hang (a szélsőbaloldalon): Nem akció, hanem re-akció!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...azzal kívánják indokolni és csak úgy remélhetik azt, hogy sikerül a közvéleményben némi érdeklődést és rokonszenvet támasztani helyzetük és kilátásaik iránt, hogy kettős irányban teljesen ferde világlátásba helyezik azt. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) Először, amint állítják, hogy mi a klotúrt akarjuk behozni és a szólásszabadságot akarjuk korlátozni. Nagy örömmel konstatalom, hogy a mai két beszédben is egy szó sem volt az ellen, hogy a házszabályok egyéb helytelenségeit kiküszöböljük, az egész támadás mindkét mai beszédben a szólásszabadság korlátozása és a klotúr ellen irányult. De hiszen akkor itt mi nagyon idillikus, békés állapotba jutunk! (Élénk Helyeslés és derűltég a jobboldalon.) Ismét és ismét kijelentem (Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) — s ma már azt hiszem, állíthatom azt is (Zaj. Elnök csenget.), hogy ezen felfogással a szabadelvű párt értekezlete is azonosította magát —, hogy ez a reformáció (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.), eltekintve a költségvetés kérdésétől, amely csakugyan kivételes megítélést igényel, a Ház egész törvényhozási érdemleges munkájába klotúrt behozni nem akar, a szólásszabadságot korlátozni nemi kívánja. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zajos felkiáltások a szélsőbaloldalon. Hát mi kell még?)

Hanem a t. képviselő urak kevéssé skrupulózusak a vitatkozási lojalitás terén; úgy járnak el, hogy úglátszik, rendületlen bizalommal vannak saját közönségük felületessége és hiszékenysége iránt (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Ellentmondás és mozgás a bed- és a szélsőbaloldalon.), amikor a legnagyobb hidegvérrel (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.) és a legnagyobb következetességgel tulajdonítják nekünk az ellenkezőt annak, amit tenni akarunk. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Polónyi Géza: Itt vannak az akták, hogy a klotúrt akarja. (Zajos felkiáltások a jobboldalon: Hol?)

Gr. Tisza István miniszterelnök: A másik tévhit, amelyet igyekeznek a képviselő urak szuggerálni a közvéleménynek, hogy ők itt a nemzetnek, a parlamentnek jogait védelmezik.

Molnár János: Azt is!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nemcsak hogy nem védelmezik, de védelmeznek egy olyan állapotot, amely a nemzetet, a parlamentet valósággal tehetetlenné teszi és tétlenségre kárhoztatja (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.), védelmeznek egy olyan állapotot, amely más eredményre nem vezethet...

Lengyel Zoltán: Nem áll! A miniszterelnök úr a hibás!

(Nagy zaj a jobboldalon. Felkiáltások jobb felől: Halljuk! Halljuk!)

Elnök: Ne méltóztassanak közbeszólni!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...védelmeznék egy olyan állapotot, amelyiknek más következése nem lehet, mint a nemzet jogainak, a parlament jogainak lejáratása (Zajos ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.), diszkreditálása és megrongálása, s azon erkölcsi alapoknak megingatása, amelyeken a parlament nyugszik. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zajos ellentmondások a baloldalon.)

Mikor mi ezen jelenségekkel akarunk leszámolni, mikor mi a parlamentárizmus ezen kinövéseit akarjuk szanálni, a nélkül, hogy a szólásszabadsághoz hozzányúlnánk, akkor igenis teljes joggal állíthatjuk azt, hogy mi vagyunk azok, akik a nemzet jogait, akik a parlament jogait védelmezzük... (Éljenezés és taps a jobboldalon. Nagy zaj és ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.) ... mi vagyunk azok, akik nem akarjuk tétlenül elnézni azt, hogy ha majdan valamikor beállanak azok a veszélyes idők ...

Polónyi Géza: Ez mind frázis! (Halljuk! Halljak! a jobboldalon. Nagy zaj a baloldalon.)

Olay Lajos: Gyalázat! Ezt a császár parancsolta! (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Nagy zaj a baloldalon.)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...azok egy olyan lelkiállapotban találják a magyar nemzetet, amidőn hitelét veszítette, bizalmát veszítette az alkotmány iránt, ... (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: A kormány iránt! Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) ... amidőn megundorodott mindattól, amit látott és tapasztalt, (Éljenezés és taps a jobboldalon. Nagy zaj és ellentmondások a szélsőbaloldalon.) ... amidőn hiába fogjuk próbálni ebből a Házból az ellenállás terére vezetni ezt a nemzetet. Mert, t. Képviselőház, azt a szerepet, amelyet a magyar parlamentnek be kell töltenie, azt a szerepet, hogy a magyar parlament legyen az a fénylő, világító torony (Zaj a baloldalon.), amely minden nagy és nemes ügyben vezeti a magyar nemzetet... (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Lengyel Zoltán: Megjött Dienes Márton! (Nagy zaj a jobboldalon és felkiáltások: Halljuk! Halljuk!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...azt a szeredet az ilyen jelenetek tétlenül továbbtűrése által elveszítjük. (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Günther t. képviselőtársam fejemre akarta citálni Tisza Kálmánnak egy nyilatkozatát.* Hát én erre két dolgot jegyezek

meg. Az első az, hogy az a nyilatkozat a szólásszabadság megtámadása ellen irányult. A másik az, hogy azon nyilatkozat megtétele óta 32 esztendő tapasztalataival lettünk gazdagabbak. *(Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)* Az, ami akkor példátlan lett volna a magyar parlament történetében — fájdalom —, rendszerré vált ma és itt tendenciózus törekvés mutatkozik a házszabályokban lefektetett minden joggal való rendszeres visszaélésre. *(Éljenzés és taps a jobboldalon. Nagy zaj és ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Hock János: *Hatalmi visszaélések nincsenek a kormányzatban? (Nagy zaj baljaiul.) De a nemzetet erősíteni, úgy-e, nem akarják! (Zaj balfelől.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...Rendszeres visszaélésre a mi szólásszabadságunk elnyomása céljából, rendszeres visszaélésre, hogy egyes tagjai a Háznak oly szabadságokat vegyenek maguknak.

Lengyel Zoltán: Megjött Dienes Márton! *(Derűtség balfelől.)* Zaj és mozgás jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...és oly viselkedést mutassanak itt, amellyel csak csorbát ejtenek a parlament méltóságán és kialakuljon itt egy oly politikai szituáció, amely teljesen lehetetlenné teszi egy eredményes, következetes nemzeti politika folytatását. *(Élénk tetszés jobbfelől.)* Amire tehát nem volt szükség 32 évvel ezelőtt, arra égető szükség van ma. *(Élénk helyeslés jobbfelől. Felkiáltások balfelől: A jövőre! Felkiáltások jobbfelől: Meg is lesz!)* Égető szükség nem a szólásszabadság korlátozására; erre nézve ismétlem, amit ugrai levelemben írtam, hogy csak a végszükség vihetne arra, hogy erre a térre lépjek; de égető szükség, igenis, a modern parlamenti élet ezen detailjainak, ezen részleteinek, az egész képet eltorzító és meghamisító ezen kinövéseinek megnyirbálására. *(Élénk helyeslés jobb felől. Nagy zaj a baloldalon.)*

B. Kaas Ivor: *Hát ki szegte meg a békét? (Zaj.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Günther t. képviselőtársam azt mondja, hogy én a szenvedély hangján szólok és csodálkozását fejezi ki, hogy én a szenvedély terére lépek, holott szenvedélyes invektívákkal nem találkoztam.

T. képviselőtársam egészen tévesen ítéli meg a helyzetet. Tényleg semmiféle egyéni okom arra, hogy szenvedélyes legyek, nincs és nem is lehet. Nem is érzek magamban semmiféle egyéni indulatot és szenvedélyt; de igenis, át meg át vagyok hatva attól a meggyőződéstől, hogy a magyar nemzetnek meg kell mentenünk akarata érvényesülhetését. *(Hosszas, élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon.)* Igenis,

érzek magamban erős akaratot, érzek magamban elszántságot és elhatározottságot, hogy mindazon erőnek, amellyel az Úristen kegyelméből bírok, végső megfeszítésével ennek a nagy ügynek szolgálatába álljak. (Hosszas élénk éljenzés és taps a jobboldalon.)

Pap Zoltán: Így bukott meg Széll Kálmán is!

Sándor Pál: Ki az álprófétákkal!

Rákos'. Viktor: Tapsol gróf Sándor Pál! (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Sajátságos felfogása a parlamentarizmusnak az, ami Rakovszky t. képviselőtársam azon szemrehányásában nyilvánult meg... (Zaj és közbeszólások bal felől.)

Elnök: Kérem Lengyel Zoltán képviselő urat, ne méltóztassék folyton közbeszólni! (Felkiáltások balfelől: Mások is közbeszóltak!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Először is önkéntelen humor nyilatkozik meg abban, hogy t. képviselőtársam szemrehányást tett nekem és mint egy sötét gondolatot és sötét ármányt tünteti fel az én részemről, hogy én, íme, felvettem a kabinetkérdést és ez által lehetetlenné tettem az ellenzéki pártokkal szemben, hogy ebben a kérdésben velünk együtt szavazzanak.

Hát engedje meg, t. képviselőtársam (Halljuk! Halljak!), ő ma határozati javaslatot adott be, amelyben nem tudom, hogy hány kemény pontozatban (Élénk helyeslés a jobboldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Bihari pontok!) kívánja a választójognak olyan módú kiterjesztését, aminőhöz, azt hiszem, az itteni viszonyokat ismerő magyar ember, aki a magyar nemzeti politika nagy céljait komolyan akarja szolgálni, soha hozzájárulni nem fog. (Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) De hát tegyük fel ...

Gr. Zichy Aladár: Ez a liberális gondolkozás! (Egy hang balfelől: Éljen a liberalizmus!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Kérem, csak lapozzák a történelem foliánsait és rá fognak jönni egy sajátságos jelenségre: a demagógia eszközeivel dolgozó reakcióra (Hosszantartó élénk helyeslés és taps a jobboldalon.), amellyel szemben igenis sokszor az igazi liberálizmusnak kell a jogfolytonosság és az egyenletes haladás nagy szempontjait érvényesíteni. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) De hát tegyük fel, hogy én kapacitálva lennék és azt mondanám, hogy elfogadom t. képviselőtársam határozati javaslatát és egyúttal kabinetkérdésnek jelenteném ki, hogy azt a Ház elfogadja. Rászavazna-e a t. képviselő úr?

Rakovszky István: Rá!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hát ha rászavazna, akkor elesett az az egész okoskodása, hogy a megszavazás egyik nehézségét képezi az a tény, hogy a kormány valamely kérdést kabinet-kérdéssé tesz. (Igaz! Úgy van! Elénk helyeslés a jobboldalon.) Hát az nincs így és nem is lehet így, amint a t. képviselő úr mondja, mert utóvégre minden ellenzék, melyet objektív szempontok vezetnek, egyes intézkedéseit talán helyeselni fogja a legkárosabb kormánynak is és hiába veti fel az a kormány a kabinet-kérdést, bizonyára meg fogja szavazni annak a kormánynak olyan javaslatait, melyeket tartalmuknál fogva helyeseknek talál. (Elénk helyeslés a jobboldalon.)

Ép ily kevésbé áll helyt a t. képviselő úrnak másik vádja, az t. i., hogy ez belügye a Háznak és így a kormánynak itt semmi szerepe és a kabinet-kérdésnek semmi jelentősége nincs. Hát tegnapelőtti felszólalásomban belekezdtem ezen kérdés fejtegetésébe, de oly lekötelező buzgalommal jöttek t. képviselőtársaim a legkülönbözőbb közbeszólásokkal segítségemre, hogy más témára sodortattam el magam. Ha méltóztatnak megengedni, most visszatérek arra. Parlamentáris felfogás mellett a kormány ő Felségének a kormánya, de ugyanakkor a Ház többségének letéteményese és a parlamentárizmusnak egyik óriási nagy előnye, hogy a felelős vezetés, az egyéni felelősség gondolatát beleviszi azon intézkedésekbe, azon ügykörbe is, mely a Háznak beléletét képezi. Ez sarkalatos alapelve az angol alkotmánynak. *(Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Ugron Gábor: Küldje el az idegen hadsereget! (Zaj. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Annyira sarkalatos alapelve, annyira logikus kiegészítő része ez az egész parlamentáris kormányformának, hogy amely kormány nem érezné magában azt, hogy tényleg a többség bizalmának letéteményese; amely kormány nem érezné, hogy képes a többség akcióját irányítani és vezetni, s csak egy nappal azután is megmaradna helyén: az megszűnnék parlamentáris kormány lenni. Ebből folyik, t. képviselőház, nemcsak az a jog, de az a kötelesség is, hogy ezen, közügyeink szempontjából annyira fontos kérdésben igenis angazsírozzam felelősségemet, nem mint ő Felségének miniszterelnöke, de mint a magyar képviselőház többségének ez idő szerinti vezetője, (Elénk helyeslés a jobboldalon.) s most jelentsem ki, hogy ezt a helyemet csak addig tarthatom meg, míg a képviselőház többségének magatartása a hozandó reform főbb körvonalait és alapelveit illetőleg az én meggyőződésemmel egyező. (Zajos felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Melyek azok? Idát

mit akarnak? Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon: Halljuk! Halljuk! jobb felől. Elnök csenget.)

Hock János: Héderváryt leszavazták és mégis ott ül!

Gr. Khuen-Héderváry Károly, Ű Felsége személye körüli miniszter: De elment! (Felkiáltások bal felől: De visszajött!)

Hock János: Kidobták az ajtón, de az ablakon visszamászott! (Nagy zaj a Ház minden oldalán. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Befejezésül röviden konstatálom, hogy a t. képviselő uraknak az a magatartása, hogy magánál ezen előzetes kérdésnél, hogy t. i. egy bizottság választassák, ilyen nagy vitát kezdeményeznek (Halljuk! Halljuk!), ez már maga nem normális módja a parlamentáris küzdelemnek; (Úgy van! Úgy van! jobb felől.) ez maga határozottan obstrukciós jellegű és színezetű küzdelem... (Úgy van! Úgy van! jobb felől. Zajos ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Molnár János: Úgy van, nem is tagadjuk!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...olyan, amely a többséget is fel fogja jogosítani arra, hogy egy adott pillanatban erősebb eszközökhöz nyúljon. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Molnár János; Vagyis feloszlassa a parlamentet. Hát csak rajta! Ne holnap, hanem ma még. (Zajos jelkiáltások a szélsőbaloldalon: Tessék feloszlatni! Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Egyáltalában nem félek attól, amivel Rakovszky István t. képviselőtársam — nem mondom, hogy megfenyegetett, mert annál jobb ízlése van...

Rakovszky István: Eszem ágában sincs!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...hanem hazafias aggodalomba akar ejteni bennünket, mert igenis azt tartom én is, hogy minden a magyar nemzet leikéhez közelálló és a nemzeti politika nagy szférájába beletartozó ügyben a diskusszióknak, a vitának elnyomása megbosszulhatja magát itt a Eházban és következményekkel járhat odakünn. Most azonban semmiféle ékesszólása és semmiféle dialektikája a képviselő uraknak nem fogja a magyar nemzet közvéleményébe azt a tévhitet belevinni, (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől.) hogy a képviselő urak itt csakugyan a magyar nemzet jogait, a magyar nemzet szabadságát, a magyar nemzet nagy érdekeit képviselik. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj és ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.) Szállítsuk le ezt az egész küzdelmet a maga helyes nivójára! Nem a parlament nagy jogairól, nem a szó-

lásszabadságról (Zajos felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hát miről van szó? Felkiáltások jobb felől: Hiszen tudják! Zaj. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.), nem a nemzet nagy szabadságairól van szó, hanem igen vissza, igen kellemetlen, igen alkalmatlan és a nemzetre nézve a parlamentarizmus lejáratására és megrontására való kihatásaik által igen veszélyes olyan körtünetek eltávolításáról (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zajos ellenmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.), amelyeknek eltávolítása és amely körtüneteken politikailag élőszködő uraknak (Hosszantartó zajos helyeslés és taps jobbfelől. Élénk ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.) a kellő korlátok közé szorítása, s a kellő nívóra való leszorítása a nemzet pártkülönbőség nélküli közvéleményének osztatlan helyeslésével fog találkozni; (Nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Úgy van! jobbfelől.) osztatlanul helyeselni fogja és megnyugvással fogja ezt venni a nemzet, mert érezni és tudni fogja, hogy csakis így... (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Oszlassa fel! Kérdezzék meg a nemzetet! Elnök csenget.)

Sümegei Vilmos: Oszlassa fel!

Rosenberg Gyula: Hisz' alig jött be, máris ki akar menni! Legalább három napig várjon! (Folytonos zaj. Halljuk! Halljuk!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ne tessék az ördögöt a falra festeni. (Derűtség jobb felől. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Tessék feloszlatni!) Én mindig azon az állásponton voltam, hogy a felosztatás nem a kisebbség joga; hogy a kisebbség magatartása nem lehet egyedül irányadó arra, hogy az országgyűlés feloszlattassék. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Lovász Márton: Azt mondta a miniszterelnök úr, hogy mitőlünk függ! (Nagy zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Legyenek meggyőződve róla, hogyha beáll annak szüksége, minden habozás nélkül hozzá fogok ehhez az alkotmányos eszközhöz nyúlni. (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Tudjuk!) és szembe fogunk egymással nézni a választók előtt. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Ugron Gábor: De katonaság nélkül tegye! (Úgy van! a szélsőbaloldalon. Nagy zaj. Halljuk! jobbról.)

Elnök (csenget): Csendet kérek, képviselő urak!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Teljes megnyugvással nyúlnék ehhez az alkotmányos eszközhöz is, mert meg vagyok róla győződve, hogy ma már megunta és megutálta a nemzet ezeket az állapotokat (Élénk helyeslés. Úgy van!)

Úgy van! jobbfelől. Nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.), megelégette azt, hogy előtérbe tolakodjanak és vezetőszerpet játsszanak olyanok, akiknek erre a szerepre semmiféle kvalifikációjuk sincsen. (Élénk helyeslés és taps. Úgy van! Igaz! jobbfelől, hosszantartó nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Az elnök többször csenget.) Ezekre az intézkedésekre szükség van épen azért, hogy visszaemelkedjék a magyar parlament arra a nivóra, ahonnan önök süllyesztették le; (Élénk helyeslés. Úgy van! jobbfelől. Nagy Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) hogy felszabaduljon az alól a lidércnyomás alól, amellyel az örökös technikai obstrukció lenyűgözi a parlament munkásságát; hogy felszabaduljanak azok a lekötött erők és tehetségek, amelyek e parlamentnek úgy ezen az oldalán, mint amaz oldalán meg vannak bénítva; hogy lehetővé legyen ebben az országban ismét egy magas színvonalon álló ellenzéki politika. (Élénk helyeslés. Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Felkiáltások: Le a demagógokkal! Folytonosan tartó nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Az elnök többször csenget.)

Sándor Pál: Le a demagógokkal! (Folytonos nagy zaj.)

Elnök (ismételten csenget): Csendet kérek, t. Ház!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én nem szeretek zsákban macskát árulni. (Nagy zaj balról.)

Lengyel Zoltán: Még árulhat!

Ugron Gábor: Az egész javaslat nem egyéb!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mai előadásomban sem titkoltam, hogy e Ház egyes tagjaira nézve talán igen kellemtelen lehet az a reformakció, amely szemeink előtt lebeg; (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Hiszen nem is tudjuk, hogy mi az! Felkiáltások a jobboldalon: Nem akarják tudni!) hogy ezek mindent a világon elkövetnek ellene, már a létfenntartás ösztöne által hajtva. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) De higgyék el, hogy e küzdelem se nem heroikus, se nem drámai, se nem alkalmas arra, hogy a nemzetben igazán felébresszen akármilyen hangulatot, érzelmet önök mellett. Ellenkezőleg, csöndes iróniával fogja nézni a magyar nemzet nagy többsége, hogy itt végre-valahára elkövetkezik a leszámolás. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

A t. képviselő urak azt mondják, hogy nekem rögeszmém a házsabályreform és panaceát látok benne. Oh nem, (Halljuk! Halljuk!) se nem rögeszmét, se panaceát nem látok benne. Mert igenis a házsabályreform magában véve semmi, annak egy egészséges nemzeti politika egész rendszerével kell kiegészítődnie, hogy eredménye legyen. (Igaz! Úgy van!) De igenis állítom, hogy a házsabályreform mellőzhetően

előfeltétele egy egészséges nemzeti politikának, mert a Háznak mai fegyelme mellett, a házszabályoknak mai állapota mellett az ország becsületére és javára való eredményes nemzeti politikát nem folytathatunk. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) Azt pedig igenis állítom, és akár én leszek e helyen, akár más, (Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Más lesz!) akárki lesz, meg fogja mutatni, hogy a maga méltóságát, tisztességét, akcióképességét visszanyert magyar parlamentre támaszkodva, lehet és kell is eredményes magyar nemzeti politikát csinálni. (Élénk éljenzés és taps a jobboldalon. Nagy zaj a szélső bal oldalon.) Ennek alapkövét rakjuk le, ennek előfeltételeit teremtjük meg, ha a térről elseperjük azt a gazt, (Élénk éljenzés és taps a jobboldalon.) amely ennek akadálya. (Hosszantartó, többször megújuló élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon. Nagy zaj balról.)*

A miniszterelnök után még Olay Lajos (Kossuth-párti képviselő, az 1903. obstrukciónak egyik vezetője) mondott beszédet és kiemelte, hogy legutóbbi közbeszólásának, amelyre november 5-i beszédében a miniszterelnök is reflektált, nem az volt az értelme, hogy van titkos és nyílt obstrukció, hanem az, hogy ha obstrukciót akarnak, azt nyíltan megmondják. Eddig nem akarták, most azonban akarják a nyílt obstrukciót és így ezt a nemzetrontó veszedelmes javaslatot csak testükön keresztül fogadják el.

226. 1904. nov. 8. országos ülés. — Személyes ügy Kubik Bélával. (Napló XXX. k. 26. és 27. 1.)

Az ülés elején Kubik Béla személyes kérdésben szólva, felkéri a miniszterelnököt, mondja meg, kire érti a november 5-i beszédében használt »szájhősök« kifejezést; másodszer magyarázza meg, mire célzott, mikor tegnapi beszéde (225) végén a »gaz« kitélt használta?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Először is, ami a »szájhős« kifejezést illeti, hát azt minden képviselő úrnak a saját megítélésére bízom, hogy magára akarja-e venni, vagy sem. (Helyeslés a jobboldalon.) Ami pedig a másik dolgot illeti...

Rákosi Viktor: De ilyet nem illik mondani, az bizonyos! (Zaj.)

Gajáry Géza: Illemtanári

Eitner Zsigmond: ő mutatkozik mindig illemtárnak! (Zaj a Ház minden oldalán.)

Rákosi Viktor: Ha miniszterelnök úr ilyen goromba, mit csináljon akkor Gajáry Géza? (Zaj.) A generális nem goromba, csak a káplár!

Elnök: Kérem Rákosi Viktor képviselő urat, ne méltóztassék közbeszólni.

Rákosi Viktor: Kérem, ma nem vagyok soros jegyző!
(Derűtség a szélsőbaloldalon.)

Elnök: Én Rákosi Viktor képviselő urat intettem csendre és nem a jegyzőt; meg tudom a kettőt különböztetni. Hanem úgy veszem észre, a képviselő úr cserélgeti az ő egyéni szerepeit minden téren.

Gajáry Géza: Kakas Márton!

Polónyi Géza: Ehhez az elnöknek nincs joga!

Elnök: Kérem Polónyi Géza képviselő urat, ne méltóztassék közbeszólni. (Folytonos zaj.)

Polónyi Géza: Az elnöknek rendreutasításhoz van joga, de megjegyzéseket tenni nincs!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ami a másodsorban inkriminált kifejezést illeti, természetes, hogy én nem gazemberről, de gazról beszéltem.

Eitner Zsigmond: Ki is kértük volna! Még köszönjük meg!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Csak akkor kérjék ki maguknak, ha megteszem; valamit, amit nem tesz az ember, főleges dolog kikérni magának.

Tehát, mikor én ezt a kifejezést használtam, nem gazemberről, de gazról beszéltem; beszéltem pedig nem is más vonatkozásban, mint abban, hogy rámutattam arra, hogy micsoda elfajulása a parlamentarizmusnak, micsoda jelenségek ebben a parlamenti tanácskozásban azok, amelyek a nemzetet a maga előretörekvő munkájában gátolják. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) Azt mondtam, hogy ezeket az aprócseprő dolgokat, ezt a giz-gaszt, amely a nemzet útjában van, ki kell irtani. (Zaj.) Ez volt szavaimnak értelme és ez, azt hiszem, személyi sértést senkivel szemben sem tartalmaz. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Kubik Béla még egyszer felszólal személyes kérdésben. Kijelenti, hogy a miniszterelnöknek tegnapi »gaz« kifejezésére vonatkozó magyarázatát elfogadja. Ami azonban a »szájhősök«-ről szóló mostani nyilatkozatát illeti, szóló nézete szerint, ha valakit ilyen kérdésben megkérdeznek, vagy férfi és akkor kötelessége nyíltan és határozottan válaszolni, vagy pedig mint egy vén asszony beszél így.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Kérem, t. Ház, én mindenféle egyéni kérdést a maga helyén eddig is elvégeztem, ezután is elvégzek; aki engem ismer, az tudja, hogy én az efféle históriát valami tragikusan fel nem fogom, se nem keresem, se ki nem térek előle, de itt, a Ház színe előtt, semmiféle spanyol lovagi játékoknak helye nincs. (Hosszantartó éljenzés és taps a jobboldalon. Zaj a bal- és szélső baloldalon!)

Polónyi Géza: Tudomásul vesszük! Ez helyes álláspont!

Következvén a napirend: gr. Tisza István képviselő indítványának folytatólagos tárgyalása, az ülés legnagyobb részét Szederkényi Nándor hosszú beszéde töltötte ki, melynek keretében a többi ellenzéki párt vezérszónokának példájára ellenindítványt terjesztett elő és okolt meg. Ez az ellenindítvány — a Kossuth-pártéhoz hasonlóan — szintén a merev elutasítás álláspontjára helyezkedik és a választójogi törvényjavaslat haladéktalan benyújtására kívánja a kormányt utasítani.

227. 1904. nov. 9. országos ülés. — Gr. Tisza István indítványának tárgyalása a házszabályok módosítására bizottság kiküldése tárgyában: Tiltakozás a királynak a házszabálykérdésbe bevonása ellen; a képviselőházi többség vezetőjének felelőssége; Apponyi junktimos politikája; meghamisított nemzeti akarat és választási reform; a kúriai bíraskodási törvény hézagai és hiányai; a valódi liberális álláspont a választójog terén; választójog és nemzetiségi kérdés; hazánk különleges helyzete és a nemzeti ellenállás lehetősége; a házszabályreform indoka: a magyar nemzeti politika alapjainak megvetése és az alkotmányfenntartó érzelmek megmentése. — A miniszterelnök válasza: 1. Zboray Miklós interpellációjára a Budapesti Közlöny kinyomatásának árlejtés nélküli bérbeadása tárgyában; 2. Polónyi Géza interpellációjára a Német-birodalommal törvényszegéssel megindított kereskedelmi szerződési tárgyalások ügyében. — Névszerinti szavazás másnapra halasztása a kérdés feltevése után. (Napló XXX. k. 56—59., 60—61., 61—62., 71—72., 74. 1.)

November 9-én, gr. Tisza István indítványa tárgyalásának negyedik napján, elérkezünk a drámai feszültségű házszabályvita egyik legkiemelkedőbb mozzanatához. Ekkor mondja ugyanis gr. Apponyi Albert egyik legfényesebb beszédét, mellyel az egész ellenzék szellemi központja, az elkeseredett ellenzéki küzdelem vezéralakja lőn. Ez alkalommal hangoztatja ugyanis Apponyi először — az egész ellenzék élénk helyeslése mellett — azt a tételt, hogy ha törvénytelenül jön létre egy házszabálymódosítás, akkor a Háznak minden további határozata semmis. És mint később látni fogjuk, ugyancsak Apponyi adja ki azt a másik jelszót — szintén az ellenzék általános helyeslése közt —, hogy a szabálytalan úton keletkezett házszabálynak engedelmeskedni nem kell (232). Apponyi volt tehát az, aki a házszabályharcban az ellenzék számára a két leghatásosabb politikai fegyvert kovácsolta.

November 9-i nagy beszédét az ellenzéki sajtó és másnap Hock János, az újpárt vezérszónoka, valósággal dithyrambusokban ünnepli. Gr. Tisza István aránylag rövid, tárgyilagos, minden személyes éltől mentes, nyugodt hangú, de az igazság győzelmes erejével ható beszédben válaszol. Apponyi és Tisza igen előkelő színvonalú mérkőzése: ez volt a november 9-i hosszú ülés főseménye.

Szerdai nap lévén, a Ház mindenek előtt elhatározta, hogy 1 órákor fog az interpellációkra áttérni.

Majd Szalay László (Kossuth-párti képviselő) szólt az indítvány ellen és beszédét a következő határozati javaslattal fejezte be:

»Mondja ki a képviselőház, hogy az alkotmány sarkkövének a szabad választásokat biztosító választási jogosultság széleskörű kiterjesztésével megalkotandó választási törvényt tekinti, s ilyen javaslatnak sürgős betérjesztésére a kormányt utasítja.

És most jött az ülés érdekesítő mozzanata: gr. Apponyi Albert nagy beszéde.

Apponyi azzal kezdi, hogy amint nem ismerheti el alaposnak azt a történelmi kiinduló pontot, amellyel a miniszterelnök házsabályakcióját bevezeti, épúgy a diagnózisnak megállapításában sem tud vele egészen egyetérteni. Szólv is elismeri, hogy parlamenti életünk beteg és hogy az obstrukció gyakorisága parlamentünknek egyik betegsége. De azután — miként a miniszterelnök teszi — ennek konstatálásánál megállni, ennek a jelenségnek mélyebb okait nem keresni, vagy azokat megtalálván, nem orvosolni: ez nemcsak elhibázott, de igen veszedelmes módja az orvoslásnak. A miniszterelnök ugrai levelének egyik passzusában azt mondja, hogy a nemzeti akarat érvényesülésének útját álló akadályokat el kell távolítani. Ez tökéletesen igaz. De akkor azután keresni kell azt is, hogy a többség mostani kialakulásában milyen akadályai vannak a nemzeti akarat megnyilvánulásának és ha azt találjuk, hogy ebben is vannak akadályai, sőt, hogy a nemzeti akarat őszinte megnyilvánulásának legfőbb akadályja a többség kialakulásának módja és csak másodsorban akadályja az, hogy a kisebbség olykor-olykor megakasztja a többség akaratának érvényesülését: akkor igen természetesen, logikai kényszerűséggel és szükségszerűséggel arra az eredményre fogunk jutni, hogy elsősorban a nemzeti akarat érvényesülésének azon akadályait kell eltávolítanunk, amelyek a többség hiányos módon való létrejövetelében rejlenek és csak azután azokat az akadályokat, amelyek a többségi akarat nem kellő érvényesüléséből származnak. Hogy a többség létrejövetelében súlyos hibák vannak, azt a többség higgadt és komoly elemei sem tagadhatják. A többség őszinte és a nemzeti akaratnak megfelelő létrejöttét gátolják elsősorban a választási visszaélések, habár kétségtelen, hogy visszaélések nemcsak a többség részéről és érdekében, hanem az ellenzék részéről és érdekében is követtetnek el. A legvastagabb visszaélések ellen az utolsó évek törvényhozása orvoszeretket keresett és talált is, amelyek azonban bizonyos tekintetben mindenesetre kiegészítésre szorulnak, amint hogy ez a tárgy olyan, amelyben minden őszintén alkotmányos ország folyton legiferál, mert a törvényhozásnak mindig újabb és újabb eszközöket kell kitalálnia a törvények kijátszására irányuló törekvések megakadályozására. A házsabályok tekintetében ez nem áll. Nem állítható fel az a követelés, hogy a házsabályok átalakításával állandóan foglalkozunk, hogy a nemzet megválasztott képviselői-

nek fufangjaival szemben folyton új és új reformokkal kell küzdeni, amint lehet azt mondani, hogy az emberi ravaszság fufangjaival szemben künn a nemzeti életben folytonos törvényhozói akcióval kell védekezni. A másik körülmény, mely lényegesen kihat a választások eredményére, az a sok alkalom, amely a mai választási eljárás, így p. u. a centralizált szavazási rendszer mellett kínálkozik a választók akaratnyilvánításának törvényellenes befolyásolására. A mai választási mechanizmus a plutokratikus és demagógikus befolyásoknak túlsúlyt biztosít a komolyan kialakuló, higgadt nemzeti felfogások rovására. Kedvezőtlen körülmény harmadsorban a mai választók csekély száma, mely valóban csak eltűnő töredékét teszi népünk egész számának.¹ És lehet mondani, hogy nincs rá példa alkotmányos országban, hogy egész ötven esztendőn keresztül, 1848 óta, a választói jog kiterjesztése tekintetében egyetlen komoly lépés sem történt.² Ennek persze nem meggondolatlanul, ugrásszerűen kell történnie, hanem folytonos legiszlatív akcióval mind nagyobb és nagyobb részét népünknek kell a választójogban részesíteni. Az utolsó és talán legnagyobb akadálya a választások őszinteségének a magyar intelligencia egy nagy részének függő állapota a hatalomtól. Legnagyobb mértékben nyilvánul ez meg a vidéki városokban!], hol a hivatalos szavazóknak a csekélyszámú független szavazókhöz képest roppant nagy aránya miatt majdnem lehetetlen, hogy ellenzéki felőli többséget kapjon. Ha az ember mindezen jelenségeket összegezi, akkor megállapíthatja, hogy a nemzeti akaratnak a választások útján való megnyilatkozása úgy összezsugorodik és olyan szervi hibákban szenved, amelyeket egy szóval lehet jellemezni: a kormány csinálja a többségeket és ez egyben azt is jelenti, hogy az alkotmányos egyensúly a király és nemzet között a nemzet hátrányára erősen megbillent. Ha már alkotmányjogi reformokhoz fogunk, lássunk a dolgok mélyére. Ne ignoráljunk olyan tényeket, amelyek ma még fenyegető alakot nem öltöttek, hanem orvosoljuk azokat a kellő időben és gondoljunk arra, hogy a nemzetnek sorsa ott dől el abban a titkos műhelyben, amely a milliók minden egyes tagjának kebelében, szívében, elméjében dolgozik. A feladat tehát, amely előttünk áll, az, hogy a nemzeti akarat megnyilvánulásának mindeneke előtt a többség összealkotásában levő hiányosságait távolítsuk el, akkor' azután, abban a mértékben, amely mértékben ez sikerült, szóló hajlandó belemenni abba is, hogy a parlamenti többség jogainak sértetlensége jobban biztosíttassék. És ha a miniszterelnök angol példákra hivatkozik, azokra a drákói rendszabályokra, amelyeket az angol parlamentben az obstrukció ellen alkalmaztak, akkor figyelmezteti őt arra, hogy Anglia állapotaival összehasonlítani akarni egy olyan ország helyzetét,

¹ Ismert tény, hogy a képviselőválasztók száma a háborús összeomlásig lefolyt választásokon egy millió körül mozgott.

² Az első komoly lépés az új véderőjavaslat elleni obstrukciónak gr. Tisza István, mint házelnök, általi erőszakos leverése (1912. június 4.) után történni csak meg a Lukács—Tisza-féle választójogi törvény (1913. XIV. t. c.) megalkotásával.

amely ország fejedelme egyszersmind más országoknak fejedelme is és amely országban a parlament még korántsem érte el a hatalmi állásnak azt a fokát, amellyel Angliában már 50 év előtt bírt: ez nem komoly dolog. Ebből érvet kovácsolni a mi viszonyainkra, tisztán formalisztikus eljárás, mely nem állja ki a dolog lényegébe való legkisebb betekintés próbáját sem. Így tehát még abban az esetben is, ha azt, amit a többség kialakulásában rejlő hibák közül törvényhozási úton kiküszöbölni lehet, kiküszöböltük, — még abban az esetben is csinján és mérseklettel kell hozzányúlni a házszabályok kérdéséhez. A mellett, hogy szóló az egész akciót a felsorolt okokból gyökerében elhibázottnak tartja, szinte elenyésznek azok a kisebb hibák, amelyeket a miniszterelnök akciójának bevezetésében elkövetett és amelyekkel a helyzetet kellő indok nélkül elmérgesítette. Talán nem sorolható a kisebb hibák közé az, hogy ebben az egész házszabálymódosítási akcióban a miniszterelnök viszi a vezérszerepet. Ellenzéki oldalról már többen kifogásolták ezt az eljárást. És valóban csodálatos a miniszterelnök eljárása, Ő ennél az ügynél annyira egy rögeszmének befolyása alatt áll, hogy még azt is kifogásolja, hogy az ellenzék már a vitának ezen első stádiumában is a kérdés érdemére kiterjeszkedik. Azt mondja, hogy most semmi egyébről nincsen szó, mint egy bizottság kiküldéséről és elfelejti, hogy ő maga e bizottság kiküldésének ötletét mindjárt első megjelenésekor az egész házszabályrevízióra vonatkozó érdemleges programmal adta elő. Ő azt tartja, hogy neki szabad prejudikálni a bizottság működésének, neki szabad a kérdéstről, már ezen stádiumában, érdemleges programot adni, de nekünk, a képviselőház tagjainak ehhez már most hozzászólni ildomtalanság. Pedig éppen neki állásánál fogva nem volna szabad, nem volna helyes ezt tenni, mert ő a királynak minisztere, a házszabályok megalkotása pedig eminenter szuverén belügye a Háznak. Egészen más a helyzet akkor, amidőn törvény alkotásáról van szó, amelyet egyetértőleg alkot az országgyűlés és a király. Nagyon természetes, hogy ilyenkor a király minisztere már az első stádiumokban is közvetít e két hatalom között. De mikor kizárólag ennek a Háznak belügyeiről van szó, akkor a király minisztere a legjobb szolgálatot a királynak úgy teszi és a Házat leginkább azzal biztosítja, ha az iniciatívától és még a feltűnőbb és mélyrehatóbb belevegyüléstől is tartózkodik. Szóló hangsúlyozni kívánja, hogy ha netalán törvénytelen módon jönne létre egy házszabálymódosítás, akkor a Háznak minden határozata, mely a törvénytelenül keletkezett házszabály segítségével jön létre, jogilag semmis. És ennél a pontnál — néhány antidinasztikus közbeszólással ellentétben — annak a szilárd bizalmának ad kifejezést, hogy az ily módon létrejött határozatok szentesítést nem fognak nyerni, miután azoknak királyi szentesítése az alkotmányba ütközik. Hibás volt a miniszterelnök részéről az indítvány előterjesztésének időpontja is, mert bármiképp legyen ő meggyőződve a házszabályrevízió szükségességéről: arra a lefolyt parlamenti viták semmiféle támpontot nem adtak, hogy ez ebben

a pillanatban sürgős ügy lett volna; hogy tehát ne lehetett volna bevárni ama parlamenti reformok munkálatba vételét, amelyekre nézve a miniszterelnök úgyis kötelezettséget vállalt. Beszédének befejező részében Apponyi a következőket mondta:

»Én azt szeretném, t. Ház, hogy a mi ügyeinknek vezetése és a mi parlamenti gépezetünknek működése egyszer már kivezettetnék az impresszióknak és hangulatoknak azon circulus vitiosusából, amelynek a miniszterelnök úr egyik képviselője. Én megengedem, magam is állítottam erről a helyről most másfél éve és ma is csak azt mondom, hogy megengedem, hogy az ellenzéki hadjáratnak, amely egy egész éven át rendkívüli parlamenti viszonyokat létesített, igen sok megtámadható pontja volt. Mindenki tudja, hogy én nem helyeslem az obstrukciót, hogy nekem az obstrukció legkevésbé sem rokonszenves, sőt ellenszenves; mindenki ezt igen jól tudja, nem szükséges tehát ismételnem; de ismétlem ma is, mikor ellenzéki pozíciót fogllok el és mikor valószínű, hogy ezen kijelentés az ellenzéki padok nagy részén kellemes benyomást nem fog tenni, de ismétlem, mert az objektív igazság alapjára akarok helyezkedni. De nálunk olykor a hatalomnak túltengései és visszaélései idéznek elő egy olyan hangulatot, amelyben az obstrukcióval együtt közszabadságainknak lényeges biztosítékait is hajlandók az emberek feláldozni.

Ilyen hangulatokban üdvös alkotásokat soha létre nem fogunk hozni. Üdvös alkotásokat csak akkor fogunk létrehozni, ha ezen múltó hangulatoknak circulus vitiosusából ki tudunk bontakozni, ha nem ezeket követjük és hol jobbra, hol balra esünk túlzásokba, hanem ha felismerjük a maguk egészében parlamenti rendszerünk bajait és azokat orvosoljuk a maguk egészében. Az ilyen egészben való orvosláshoz, amely a bajok gyökeréig megy, amely biztosítja a magyar alkotmányos élet tisztaságát, őszinteségét alapjában, zavartalanságát működésében: egy ilyen komprehenzív felkarolásához minden visszasságok orvoslásának, amelyek a mi alkotmányos életünk egészén rágódnak, ehhez igenis meg lehet kapni nem a parlamentnek komolyakra és nem komolyakra osztályozott részeit, hanem az összes higgadt és hazafias elemeket«.

Kijelenti végül, hogy a bajok lényegének fenntartására és némely szimptomának olyatén orvoslására, mely a bajok lényegét még erősíti, ahhoz a maga részéről nem kapható és ezért Günther Antal határozati javaslatát (225) fogadja el.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! (Halljuk! Halljuk!) Tudom, hogy nem sok idő áll már egy óráig rendelkezésre. Nagyon óhajtanám megtartani az időt, amelyet a Ház a napirend ezen tárgyának szentelt, ennek folytán oly rövidre és szűkre fogom szabni előadásomat, hogy — amennyiben abban képviselőtársaim szívesek lesznek közbeszólások által nem tartóztatni és meg nem zavarni — azt hiszem, egy órára pontosan befejezhetem beszédemet. (Halljuk! Halljuk!)

Mindenekelőtt egy tiszteletteljes, de nagyon határozott és komoly tiltakozással kezdem, tiltakozással az ellen a vád ellen, mintha én ezen kérdésbe, amelyet a Ház belügyének kell tekintenünk mindnyájunknak és a Ház belügyének tekintek én is, a koronát, a király személyét bárminő vonatkozásban is belevontam volna; *(Helyeslés jobbfelől.) és tiltakozással azon törekvés ellen is, hogy bárminő vonatkozásban, bárminő eszmekepcsolatban ezen kérdés elintézésébe, mely csakugyan a Ház belügye, a korona bárhogyan is belevonásék. (Helyeslés jobbról és a középén. Zaj balfelől.)*

Én sajnálom, hogy éppen t. képviselőtársammal szemben, akiről pedig még most is azt kell feltennem, hogy a parlamentarizmus lényegével tisztában van, ismételve rá kell mutatnom arra, hogy a parlamentárizmussal jön ellentétbe az, aki a képviselőház többségének vezetőjét, nem mondom, azon jogától akarná megfosztani, de azon kötelesség teljesítésére nem akarná szorítani, hogy egy ilyen, a Ház belügyét képező fontos kérdésben a maga felelősségét angazsálja. *(Élénk helyeslés jobbról.) így fogják fel ezt mindenütt a világon, ahol a parlamentárizmust komolyan veszik. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Ellentmondások balfelől. Halljuk! Halljuk!)*

Ebben a tekintetben ez a vád és ez a téves felfogás senkitől sem lephet meg jobban, mint éppen azon t. képviselőtársaimtól, akik nem is a többségnek elismert vezérével, de a Háznak egy nagyon kiváló tagjával, akit azonban akkor nem egyéni kiváló tulajdonai, de, amint akkor önök elnevezték, homo regius mivelta ruházott fel egy nagyon fontos szereppel, e homo regiuusszal tárgyalásokat folytattak a házszabály reformja kérdésében; *(Igaz! Úgy van! Taps jobbról és a középén.) tárgyalásokat folytattak a házszabályok kérdésében ő vele és tárgyalásokat báró Fejérváry Gézával és az én csekélységemmel, akik mint b. Bánffy Dezső akkori miniszterelnök megbízottai érintkeztünk ebben az ügyben az ellenzékkel.¹*

Polónyi Géza: Ez nem áll! A szabadelvű párt megbízottai voltak! (Zajos ellentmondás jobbról.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hogy nekem és báró Fejérváry Géának ki adott megbízást, azt talán én mégis jobban tudom. (Élénk tetszés jobb felől.)

T. Ház! Én azt hiszem, akkor járok el a parlamentarizmus szellemében, hogyha az országnak egy ilyen fontos közügyében igenis, nem mint Ő Felsége tanácsosa, de mint a Ház többsége bizalmának ez idő szerinti letéteményese, angazsi-

¹ (79).

rozom felelősségemet; (Élénk helyeslés jobbfelől.) hogy először is megtettem a kezdeményezést a bizottság megválasztása iránt, másodsor főbb körvonaláiban elmondtam egyéni nézeteimet, hogy elejét vegyem annak a támadásnak, már legalább elfogulatlan oldalról, — mert azért találkoztam ez ellentámadással — hogy én titokban akarom tartani nézeteimet, s a Házat egy ismeretlen akcióba, sötétbe való ugrásba akarom vinni.

Egy hang (balfelől): Most se tudjuk!

Gr. Tisza István miniszterelnök. Már most baj van a kréta körül. T. képviselőtársam most sem tudja. Apponyi t. képviselőtársam pedig ma tett nekem szemrehányást azért, hogy miért mondtam el nézeteimet. (Zajos derűtség a jobb-oldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Hát ezt végezzék el akkor egymás között.

Annál, amennyit elmondtam, tudniillik (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) konstatálását azon három gyakorlati célnak, amelynek elérését óhajtom, s negatív irányban konstatálását annak, hogy a költségvetéstől eltekintve, más javaslatoknál a szólásszabadságot korlátozni nem kívánom: mondom, ezen elvi szempontoknál többet mondani nem tartanám helyesnek. (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Mert ma is azt tartom, s bárminemű közbeeső incidensek vezessenek is el a végső reformig, azt fogom tartani akkor is, (Zaj a bel- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől.) amikor a végleges reform megalkotásáról lesz szó, hogy annak egy bizottsági munkálkodásból, és pedig lehetőleg az ellenzék részvételével folytatott bizottsági munkálkodásból kell kikerülnie. (Helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Bárminő csatákon kelljen is átmenni időközben, ezt az álláspontot vallom ma, a csata előtt, s ehhez az állásponthoz ragaszkodni fogok a csata után is. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Lengyel Zoltán: Csendes részvét és koszorúk mellőzése kéretik! (Zaj a jobb- és a baloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Most áttérve a dolog lényegére, (Halljuk! Halljuk!) az én t. barátom magáról a házszabály kérdéséről egy incizumban beszélt, amennyiben kijelenti, hogy addig, amíg a választási reform kérdésében az ő kívánságai nem teljesülnek, addig nem járulhat hozzá ehhez a különben szükséges reformhoz. Tehát ebben az egy incizumban el van ismerve ennek a reformnak szükségessége. (Felkiáltások balfelől: Nem most!)

Valóban nagyon érthetetlen is lenne, ha éppen t. barátom ennek a reformnak szükségét mélyen át nem érezné, mert le-

hetetlen, hogy elfelejtette volna mindazt a keserőséget, amit ott kellett kiállania.¹ (Az elnöki szék felé mutat.) S itt hivatkozhatom...

Eitner Zsigmondi önök szekálták ki! (Zaj a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ... a Ház naplóira, hivatkozhatom azokra a nagyon ékesen szóló nyilatkozatokra, amelyeket igazán a hazafiúi elkeseredés hangján intézett arról a helyről önökhöz, (a baloldalra mutat.) mikor felszólította önöket, hogy ne tapodják lábbal a házszabályokat, (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) s felszólította önöket ismét és ismét, hogy ne tegyék lehetetlenné az elnöki tisztnek gyakorlását ebben a Házban.² (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Ilyen körülmények között lehetetlen is lett volna az én t. képviselőtársamnak (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől.) elzárkóznia azon igazság elől, (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) hogy a házszabályok reformjára csakugyan szükség van. Hanem, amint ez már gyakori jelenség önála, mert benső összhangban áll egyéniségével, s amint ő ezt ma igen helyesen és szebben, mint én képes volnék, mondotta: a legtöbb ember (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) benső kényszerűségnél fogva az élet különböző viszonyai között egyéni természetének megfelelőleg cselekszik.¹ Nagyon sokszor fordult már elő t. barátom életében, hogy bizonyos szükségyszerűségek előtt lehetetlen volt szemet hunynia, szükségyszerűségek előtt, amelyeknek gyakorlati konzekvenciái sokszor kellemetlen vagy odíózus oldalakkal bírtak és akkor a kimenekvő utat mindig abban találta fel, hogy ezt a szükségyszerűséget egy más tetszetős jelszóval kötötte össze. (Ellentmondás és mozgás bal felől.) felállított mindig egy junktimot, (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) összekapcsolta a posztulátumoknak akkora sorozatát, amelyeket azután gyakorlatilag egyszerre megvalósítani nem lehet és amelyeknek megvalósítása közben... (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Elnök csenget.)

Endrey Gyula: Megígérte! (Nagy zaj és felkiáltások: Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Kubinyi Géza: Hódmezővásárhelyen ez a szólásszabadság? (Zaj. Halljuk! Halljuk!)

¹ Apponyi 1901. okt. 31-től 1903. okt. 30-ig ült a képviselőház elnöki székében.

² Apponyi Emlékiratai II. k. 92. lapján tett keserű önvallomást.

Endrey Gyula: Hódmezővásárhelyen az ígért megtartása az első!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Felállít tehát egy junktimot, amely egyfelől lehetetlenné teszi valamennyi kérdés gyakorlati megoldását, (Felkiáltások balfelől: Természetes sorrend!) másfelől, miután ezen számos nagy kérdés megoldásánál véleménykülönbségek természetesen felmerülhetnek, tágra nyitja az ajtót mindenki előtt, aki egy adott pillanatban meg akar hátrálni egy nehéz kötelesség teljesítése előtt.¹ (Úgy van! Úgy van! jobb felől. Mozgás, zaj, ellentmondás és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Tapsoljanak! Elnök csenget.)

Ha megvizsgáljuk már most azon kérdés természetét, amelyre vonatkozólag t. barátom a junktimot felállítja, igen sajtáságos észleleteket tehetünk. Röviden kívánok a dolog szubjektív oldalával foglalkozni. (Halljuk! Halljuk!)

Nagyon jól tudom, hogy az a párt, melyhez t. képviselőtársam tartozik, hosszú éveken át állította, hogy választási rendszerünk reformra szőrül, hogy olyan jelenségek merülnek fel, amelyek a nemzeti akarat megnyilvánulását meghamisítják, amelyekkel szemben a választások tisztaságára vonatkozó intézkedéseket kell tenni. Ez az eszmemenet képezte kiindulási pontját a kúriai bíráskodási törvény létrejövetelének, amely törvényt t. képviselőtársam is elfogadta, amely törvény elfogadásával egyidejűleg a szabadelvű partba belépett,- amely törvény alapján létrejöttek az 1901-i választások, amelyekre nézve azt hiszem, nemcsak t. barátom, de az ellenzék is mindig elismerte, hogy azok tiszta választások voltak, azokon a nemzeti akarat hamisítatlanul valósulhatott meg.^{1 2 3} Hát mindezen előzmények után, (Zaj. Elnök csenget.) és azután, hogy amit t. képviselőtársam ebben az irányban kívánt és követelt, nagyban és egészben, természetesen nem minden kis részletében, érvényesülhetett, hogy ezzel t. barátom magát megelégedettnek jelentette ki, hogy éveken keresztül nemcsak hallgatott azzal, hogy ebben az országban megvan a nemzeti akarat hamisítva, (Zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk!) de alkatelemét képezte és pedig természetes, amint egyszer valahol van, ott csakis nagy horderejű alkatelem lehet, tehát nagy horderejű alkatelemét, oszlopát képezte annak a politikának, amely, mint ma meglepetésemre hallom, a meghamisított nemzeti akaratot képviseli: (Helyes-

¹ így pl. a házassági jog reformjának kérdésében. (27 és 42.)

² (79).

³ Emlékiratainak II. kötetében (48. I.) Apponyi azt mondja az 1901. Széll-féle választásokról, hogy „sem korrupció, sem erőszak nem játszott azokban szerepet“.

lés a jobboldalon.), mindezen előzmények után, dacára annak, hogy már hozzászoktatott t. képviselőtársam ilyen volteface-okhoz (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) felfogásában, mégis meglepetéssel konstátálom azt, hogy ismét a régi dallal áll elő, mintha azóta a kúriai bíraskodási törvény nem fogadtatott volna már el.⁴ (Zajos helyeslés jobbfelől. Elénk mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) Hát, t. képviselőház, tökéletes törvény a világon nincsen. És olyan emberi törvény, amely az emberi furfangok minden kibúvó ajtaját el tudná zárni, szintén nincs. Arany igazság ez, csak én következetesebben alkalmazom t. barátomnál, mert mellesleg megjegyzem, hogy én nem osztozom abban a nézetében, hogy amíg a képviselőjelölt követhet el rettenetes furfangokat, amelyek ellen védekezni kell, — de amint ezen furfangok segítségével megválasztatott, transzszubsztanciáción megy keresztül és itt már megtisztult lényként áll előttünk. (Zajos ellentmondások a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

De hát, mondom, én elismerem ezen igazságot a maga általánosságában a képviselőjelöltekre is és a képviselőkre is és állítom azt, hogy ezek ellen a jogszabályok alkotásának egész mezején küzdeni kell, ezeket lehetőleg meg kell akadályozni. Nem tartom tehát tökéletesnek a kúriai bíraskodási törvényt sem. De azt azután határozottan merem állítani, hogy a kúriai bíraskodási törvény hézagai és hiányai sokkal nagyobb mértékben engedik meg azokat a visszaéléseket a választások tisztasága ellen, amelyekkel olyan politikai irányzatok élhetnek, melyek helyzetüknél fogva az ígéretekkel, a tetszetős jelszavakkal dobálózhatnak. (Zajos helyeslés a jobboldalon. Ellentmondások a szélsőbaloldalon.)

Ha megbillenti a kúriai bíraskodási törvény az egyensúlyt valamely irányban, hát mindenesetre azon párt rovására billenti meg, amely pártból kialakult kormány felelősség mellett intézi az ország ügyeit. (Zajos ellentmondások a bal- és szélsőbaloldalon.)

Nem lehet tehát abból érvet kovácsolni a házszabályreform ellen, mintha a mai választási eljárás mellett a választási szabadság kellőleg biztosítva nem volna. És nagyon veszélyes dolog volna, ha egy másik érvet akarnánk kovácsolni a választási cenzus kérdésében. Mert, kérem, ha egyszer valaki erre a lejtőre lép... (Felkiáltások a baloldalon: Lejtő? Ez az igazság!)

Ugron Gábor: Ilyen a mi liberálizmusunk!

⁴ Ez az 1899: XV. t. c., melynek rendelkezései a maguk egészében tudvalevőleg a Széll-féle választásokat megelőzően 1901. szept. 10-én léptek életbe. (96.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ... és kifogásolja, kétségbevonja a képviselőház azon közjogi jelentőségét, hogy a nemzeti akaratot képviseli azért, mert a választók száma nem elég magas: azt ez az okoskodás kérlelhetetlen logikával előbb vagy később oda fogja szorítani, hogy kénytelen legyen ebből kifolyólag az általános szavazati jog álláspontjára helyezkedni... (Felkiáltások a baloldalon: Mi van benne? Helyes! Csinálják meg! Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Eitner Zsigmond: Ha liberálisak önök, adják meg az általános választói jogot! (Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök:... kénytelen legyen tagadásba venni a képviselőházban megnyilvánuló nemzeti akarat legitim voltát mindaddig, amíg az nem az általános szavazati jogon épül fel. (Úgy van! jobbfelől.) Már pedig, hogy erre nézve a valódi liberális álláspont mi, azt meg fogom mondani. (Halljuk! Halljuk!)

Lengyel Zoltán: Új bárókat csinálni, úgy-e?

Gr. Tisza István miniszterelnök: A valódi liberális álláspont végcél gyanánt (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) a nemzeti demokrácia egész tömegének politikai jogokkal való felruházását kell, hogy odaállítsa olyan végcél gyanánt, amely ne frázis legyen, de komoly cél, amely felé lépésről-lépésre következetesen haladni kell. (Helyeslés jobbfelől.) De a haladásnak nem az a módja, hogy apriorisztikusan a választási jogba bevonjunk és azzal felruházzunk olyan tényezőket is, amelyek erre ma még kellő előfeltételekkel felruházva nincsenek. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Egész eljárásunkban, egész politikánkban, egész társadalmi viselkedésünkben igyekezzünk, igenis, belenevelni a nemzeti demokráciának (Zaj bal felől. Felkiáltások: Pénzzel!) mind szélesebb, mind nagyobb rétegeit abba, hogy bírjanak az anyagi függetlenségnek azon attribútumaival, bírjanak azzal a szellemi műveltséggel, bírjanak azzal a megbízható hazafiúi érzéssel ... (Úgy van! Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.)

Polónyi Géza: Azt önök ítélik meg, úgy-e, hogy azzal kibír? (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ... amely mellőzhetetlen előfeltételét képezi annak, hogy a rájuk ruházott választói jogot valóban a haza javára gyakorolják. (Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Fontos ez a kérdés mindenütt a világon; (Egy hang balfelől: Vizakna!) de kétszerte fontos Magyarországon, ahol a nemzetiségi kérdés is mélyen belejátszik az ily kérdések intézésébe.

T. Képviselőház! (Halljuk! Halljuk!) Egész politikai gon-

dolkodásom azonosítva van azzal a nagy sarkigazsággal, hogy az országban lakó nemzetiségek *(Zaj. Halljak! Halljak!)* s a magyar nemzet és a magyar nemzeti állam nagy érdekei között benső harmónia, benső egység van; és én bízom Istenben, hogy el fog következni az az idő, amikor ezen nagy igazság át fogja hatni a lelkeket és a kedélyeket és meg fogja teremni azon valóban testvéries együttérzést e haza különbözőajkú polgárai között, amelyre mindnyájunknak, de talán elsősorban és leginkább nekik van szükségük. De ma ne hunyjunk szemet a kellemetlen igazságok előtt; ne essünk azon illúzióba vissza, amelybe érthető volt, hogy 1848-ban beleestek apáink; *(Mozgás a szélsőbaloldalon.)* lelketlen, bűnös könnyelműség volna, ha az azóta lefolyt idők keserű tapasztalatai után is még mindig ezen illúziókban ringatnák magunkat. *(Helyeslés jobbfelől. Felkiáltások balfelől: Bizony keserű!)*

És ismerjük el azt, hogy mindaddig, amíg az országban lakó idegenajkú polgárok érületében az az üdvös fordulat, amelyre szükség van, be nem állott, mindaddig, amíg az idegenajkú polgárok természetes vezetői és befolyással bíró művelt tényezői nem állanak oda nyílt sisakkal egy hazafias nemzeti politika követésére: *(Zaj bal felől. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* mindaddig a nemzetiségi törvény kezelésének minálunk olyan speciális zátonyai vannak, amelyeknek elkerülése kettőzött óvatosságot igényel. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* De mindenütt a világon a szabadelvű felfogás arra törekszik, hogy szaporodjanak a nemzeti társadalomnak felvilágosodott, értelmes, független elemei, hogy azután azokra ki lehessen terjeszteni a választói jogot. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* Az az eljárás pedig, amely derűre-borúra felruhazza a választói joggal az arra kvalifikációval nem bíró elemeket is, az igenis a demagógiának és a reakciónak szolgál. *(Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon. Felkiáltások a szélsőbal oldalon: Hoch!)*

Hát, t. Ház, így állván a dolog, *(Halljuk! Halljuk!)* én magam is azt tartom, hogy a választási törvény bizonyos intézkedései reformra szorúlnak, hogy ezen reform keretébe be kell vonni a cenzus kérdését is és hogy az a reform, amelyet alkotni fogunk, semmi esetre sem járhat más eredményvel, mint a választók számának emelésével; de azt azután hozzá kell tennem, hogy, — legalább az én nézetem szerint, — ha ezt az országot nagy veszedelembe sodorni nem akarjuk, a választók számának ez az emelkedése olyan nagy semmi esetre sem lehet, hogy az valamely döntő *(Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)* súllyal essék a serpenyőbe azon kérdés megítélésénél, *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* hogy szükség van-e a házszabályok reformjára, meg kell-e azt csi-

nálni: igen vagy nem? (Élénk helyeslés jobbfelől.) És ha az én igen t. barátom arra szólít fel bennünket, hogy ne mozogjunk a múltó hangulatok circulus vitiosusában; hát bocsásson meg nekem, de azt kell erre felelnem: ha valaha történt lépés ebben a Házban, amely csakugyan nem a múltó hangulatok, nem a pillanatnyi szükségszerűség hatása alatt született meg, az éppen a házszabályok reformjának mostani napirendre tűzése. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Csakugyan pillanatnyi szükség nem indokolta,...

Lengyel Zoltán: Schwarzer is báró lesz!

Gr. Tisza István miniszterelnök:.. .múltó hangulat nem magyarázza meg. Hanem igenis indokolta és megmagyarázza az a körülmény, amelyre már ismét és ismét ráutaltam, hogy a magyar nemzeti politikának alapjait kell megvetnünk azon jelenségek kiküszöbölése által, (Zaj a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.) amelyek a gyengeségnek, a tehetetlenségnek, a tiszteletre s ragaszkodásra méltatlanságnak elemeit viszik bele a magyar parlamentbe. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Sokszor hallom, ma is hallottam, azt a figyelmeztetést, hogy gondoljuk meg, hogy mi nem vagyunk teljesen független állam, hogy mi kapcsolatban állunk más állammal is. Hát meggondoljuk. Meggondoljuk és a világért sem megyünk el olyan messzire a reform terén, mint más független állam, a világért sem akadályozzuk meg a nemzeti ellenállás azon formáját sem, amely valamely veszedelmes törvényjavaslat ellen a végetekig való harcot folytathatja. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Ezt meggondoljuk és nagyon óhajtandó volna, hogy gondolják meg a képviselő urak is. (Mozgás balfelől.)

Meggondoljuk akkor is, amidőn kétszerte féltjük és kétszeresen óvó kezekkel akarjuk védeni a magyar parlamentet minden olyan jelenség ellen, amely lejáratja a parlamentarizmust; (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) amely lerontja ebben az országban, a magyar nemzet kebelében, azt a hagyományos, áldozatkész szabadságszeretetet, (Folytonos mozgás és zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) amely a veszély pillanataiban mindig egy táborba terelte a nemzetet a magyar alkotmány, a magyar szabadság védelmére. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Mozdás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) És igaza van t. barátomnak: (Halljuk! Halljuk!) a nemzetek sorsa, a nemzetek ereje a milliók minden egyes tagjában élő érzelmek összességében van. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Mozdás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Ezeket az érzelmeket rontja meg, mételyezi meg, teszi tönkre ez a mai állapot; ezeket az érzelmeket akarjuk megmenteni és fenntartani akkor, (Élénk helyeslés és taps jobb-

felől.) midőn a magyar parlament tisztességének, becsületének és tekintélyének állandó, intézményszerű biztosítékait keressük.

Ezért ismételve kérem, méltóztassék elfogadni indítványomat. (Hosszantartó, meg-megújuló élénk éljenzés és taps a jobboldalon és a középén. Zajos felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Hoch! Éljen Apponyi!)

A miniszterelnök beszéde után a Ház — az ülés elején hozott határozata értelmében — az interpellációk előterjesztésére tért át.

Elsőnek Zboray Miklós okolta meg a miniszterelnökhöz, mint belügyminiszterhez intézett interpellációját a Budapesti Közlöny kinyomatásának árlejtés nélküli bérbeadása iránt. Interpellációjában a következőket kérdi:

1. »Igaz-e az, hogy a »Budapesti Közlöny« árlejtés mellőzésével a mostani kiadóra, a Schwarcz Félix igazgatása alatt álló »Athenaeum« részvénytársaságra bízott, s hogy a nevezett cég a következő időre kevesebb bért fizet, mint eddig?

2. Ha ez igaz, mivel indokolja a miniszter úr az 1897: XX. tc. 38. §-ának megszegését?

3. Mivel indokolja a t. miniszter úr azt, hogy a pályázatnál az ajánlatok, nem mint eddig, nyilvánosan bontattak fel, hanem a nyilvánosság kizárásával?«

Gr. Tisza István miniszterelnök és belügyminiszter: T. Házi (Halljuk!) A tényállást szándékozom igen röviden előadni s azt hiszem, a Házat ez teljesen meg fogja nyugtatni.

Az elmúlt télen foglalkoztam a hivatalos lap kiadására vonatkozó szerződés megújításával. Foglalkoztam vele azért, mert abban a meggyőződésben vagyok, hogy nem célszerű az ilyen szerződések megújítását az utolsó percre hagyni, amikor az államnak keze a különböző ajánlattevő cégekkel szemben már sokkal inkább meg van kötve. Az 1897: XX. tc. 38. §-a a nyilvános árlejtés mellőzését megengedi oly szükségleteknél, melyekre nézve az állam érdeke a titoktartást követeli. Miután pedig a »Budapesti Közlöny«-nél igenis garancia szükséges arra, hogy a közlemények tartalmából azok publikációja előtt semmi ki ne szivároghasson...

Günther Antal: No már ez szép törvénytárgyalás!

Molnár Jenő: Ez a többi vállalatra szép bizonyíték!

Gr. Tisza István miniszterelnök és belügyminiszter: Azt hiszem, a világon minden hivatalos lapnál gondoskodni fognak arról, hogy abban olyan közlemények, amelyeknek csak bizonyos órában kell nyilvánosságra jutniok, korábban nyilvánosságra ne jussanak.

Ennek folytán a nyilvános árlejtés formáját mellőztem,

de igenis, négy előkelő budapesti nyomdai vállalatot szólítottam fel zárt ajánlatuk beadására. Ezek voltak: az Athenaeum, a Franklin-Társulat, a Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság és a Pallas Részvénytársaság. Ez a négy vállalat beadta ajánlatát. Természetesen tartozom az illető vállalatoknak azzal, hogy a részleteket itt fel ne olvassam; de meg kell jegyezmem, hogy e négy vállalat között a legelőnyösebb, mely a legmagasabb árt ajánlotta meg, az Athenaeum volt; de mind a négy ajánlat — az Athenaeumé is — lényegesen alatta maradt az előző szerződésben foglalt feltételeknek. Erre kijelentettem, hogy az ajánlati tárgyalás eredménye nem lévén kielégítő, ezen az alapon nem adom oda a vállalatot senkinek sem. De mint eddigi szerződő felet, felhívtam az Athenaeum-céget, hogy hajlandó-e az eddigi alapon három évre meghosszabbítani a szerződést? Az Athenaeum ehhez hozzájárult s ennek folytán vele a szerződést megkötöttem az 1905., 1906. és 1907. évekre, — ismétlem, jóval kedvezőbb feltételek mellett, mint aminő feltételek a megtartott árlejtés alapján mutatkoztak. Ezek alapján kérem, méltóztassanak válaszsomat tudomásul venni. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Zboray Miklós viszonzásában egyebek között azt mondta, hogy miután ezzel a kérdéssel kapcsolatban a miniszterelnök a titoktartásra hivatkozik, megnézte a Compasst, kik vannak az Athenaeum részvénytársaság igazgatóságában, hogy ez a vállalat oly nagy garanciát nyújt a titoktartásra nézve? Egyénileg semmi kifogása ellenük. De akkor, amikor az államjavak bérbeadásáról van szó, személyi tekinteteknek ezekkel az urakkal szemben sem szabad előtérbe jutniuk, nem szabad különösen azért, mert éppen a vezérigazgató Schvvarcz Félix, akit nagyon jól ismer a miniszterelnök egy más közgazdasági vállalatból, a Magyar Ipar- és Kereskedelmi Bankból (218). A közérdek szempontjából nem veheti tudomásul a miniszteri választ.

Gr. Tisza István miniszterelnök és belügyminiszter: Csak egészen röviden megjegyzem, hogy az illető vállalattal szemben annyira vittem a részrehajlást, hogy amikor a megtartott ajánlati tárgyalás eredményeként jóval alacsonyabb árban odaadhattam volna neki, kijelentettem, hogy egy krajcárt sem engedek abból, ami egy korábban tartott nyilvános árlejtés folytán meg volt állapítva. A protekciónak ily mértékéért mindig szívesen vállalom a felelősséget. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

A Ház tudomásul vette a miniszterelnök választát.

Utolsónak Polónyi Géza interpellált a Németbirodalommal törvényszegéssel megindított kereskedelmi szerződési tárgyalások ügyében.

Hosszú kísérő beszédében kiemeli, hogy lehetetlenségnek

tartja, hogy a Németbirodalom meghatalmazottai tudatában legyenek annak, hogy a magyar kormány velük az 1899: XXX. tc.

4. §-ának tilalma ellenére tárgyal, mert nem szabad és nem lehet egy olyan nagy birodalomnak kormányáról feltételezni, hogy egy alkotmányos nemzet jogainak kijátszására és törvényeinek lábbal tiprására tudva segédkezet nyújtson. Végül kijelenti, hogy interpellációjával különösen azt a célt szolgálja, hogy miután nekünk törvényhozási úton a kormányt megakadályoznunk az ő szándékaiban és eljárásában nem lehet, legalább le akarjuk a külfölddel szemben róni azt a kötelességet, hogy figyelmeztetjük őt, hogy törvénytelen úton jár el a kormány és törvényellenesen fogott az alkudozásokhoz, s minden ebből származó bonyodalom tekintetében a magyar nemzettől elhárítjuk a felelősséget, mert a magyar nemzetet a törvény védi, amely nem engedte meg a kormánynak ezeket az alkudozásokat, ám vonják le azután a konzekvenciákat azok, akik törvénytelenül a kormánnyal további tárgyalásokba bocsátkoznak.

Ilyen értelemben szerkesztett, kilenc pontból álló interpellációt intéz a miniszterelnökhöz és a kereskedelemügyi miniszterhez.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Miután a t. képviselő úr talán főleg azért nyugtalankodik, hogy a német kormány nincs kellőleg tájékoztatva a mi helyzetünk felől, ebben a részben talán legokosabb lesz, ha az ő beszédét lefordítatom németre és gróf Posadowskinak átadom, ő aztán csináljon vele, amit akar. (Derűtség és felkiáltások a jobboldalon: Mit vétett szegény!)

Ami a dolognak bennünket érdeklő részét illeti, az a vita, amely az olasz kereskedelmi szerződés, már az ideiglenes szerződés becikkelyezése körül lefolyt és amely ezen kérdéseket immár kimerítette, felment engem annak kötelezettsége alól, hogy a képviselő úr előadásának azon részére reflektáljak, amely nem lehetett egyéb, mint ismétlése az olasz kereskedelmi szerződés feletti vita alkalmával elmondottaknak. És én egész egyszerűen utalhatok nemcsak az olasz kereskedelmi szerződés feletti vita itteni eredményére, de arra a felfogásra is, mellyel az a szerződés és a kormánynak e téren kifejtett akciója az egész országban találkozott. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) Hála Istennek, Magyarországon az az egészséges felfogás uralkodik a közhangulatban, hogy azt a kormányt kellene erről a helyről elűzni és kilökní, amely bármilyen formai nehézségek miatt veszélybe dönténé az országot, az ország életbevágó nagy gyakorlati érdekeit. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Mi óhajtottuk volna, hogy megóvjuk azokat az érdekeket a törvény megsértése nélkül. Erre lett volna búsán elég ideje és alkalmá a Háznak az előterjesztett felhatalmazási

törvény elfogadása által, ha azt meg nem gátolta volna a képviselő uraknak az az ismételt tett kijelentése, hogy ennél a törvényjavaslatnál hetekig, talán hónapokig terjedő nagy vitát fognak provokálni. *(Mozgás balfelől.)*

Ily körülmények között a kormány magára vette a felelősséget azért, hogy egy olyan kérdésben, ahol evidens, hogy az ország nagy gyakorlati érdekei ezt követelik, *(Úgy van) a jobboldalon.)* ahol evidens, hogy ez a Ház többségének helyeslésével találkozik, eljárjon addig is, amíg a szükséges törvényhozási formai rendelkezések is bekövetkeznek. Ezt a felelősséget a kormány magára vállalta és épen az a szempont, hogy az ne mondassák, hogy mi e felelősséget másra kívánjuk áthárítani, tartott minket vissza attól, hogy a mostani igen érdekes momentumban, amely az országot bizonyára érdekelheti, fel ne kérjem valamelyik barátomat, hogy interpellációt intézzen hozzám ebben a kérdésben, mert nem akartam annak a vádnak kitenni magamat, hogy a kormány azt a felelősséget, amelyet jáz ország érdekében nyugodt lelkiismerettel vállal, a képviselőház többségének vállaira akarja tolni. Ha azonban a képviselő úr ezt a szolgáltatást megtette, én ezt csak köszönettel fogadhatom. *(Helyeslés jobbfelől.)* Mert mindenestre kellemesebb a helyzet, ha hivatalosan és hitelesen konstatálva van, hogy ezt az eljárást a magyar képviselőház többsége is helyesli. *(Elénk helyeslés jobbfelől.)*

Már most egész röviden elmondom, hogy miről van szó. *(Halljuk! Halljuk!)*

A tárgyalások Németországgal megkezdettek a nyár folyamán. Megvallom, nem emlékszem rá, hogy júniusban vagy júliusban, de minden újságban benne volt, mindenki kikeresheti. Akkor a mi megbízottaink kimentek és Drezdában hetekig tárgyaltak a német megbízottakkal és átmentek a kereskedelmi szerződésnek — amint mondani szokták — első olvasásán. Azután közbejött az Olaszországgal való tárgyalás, amely — mint méltóztatnak tudni — jó hosszú időt vett igénybe és épen most volt tervbe véve, hogy a meghatalmazottak a szerződési operátumnak ú. n. második olvasása céljából összejönnek. Ekkor a német kormány azon kezdeményező lépést tette, miszerint kijelentette azt, hogy nézete szerint ennek az egész kereskedelmi politikai akciónak soká függőben való tartása hátrányos az itt érdekeit közgazdasági érdekekre, hátrányos a német kormány közgazdasági politikájára, ennek folytán ő súlyt helyezne rá és hajlandó volna az alkudozásokat, a tárgyalásokat egy teljhatalommal ellátott megbízottja által úgy vitetni, hogy a kielégítő eredmény

lehető rövid idő alatt létrejöhessen, ha ebbe az osztrák és a magyar kormány is beleegyezik.

Ilyen viszonyok között — azt hiszem — kötelességünk megszegése nélkül csak egy utat választhattunk; ez az út pedig az volt, hogy figyelmeztettük a német kormányt arra, hogy a vele megállapítandó kereskedelmi szerződés a magyar parlamentben nem tárgyalható, tehát annak a szerződésnek sem inartikulálása, sem ratifikálása, sem természetsszerűleg életbeléptetése nem következhetik be, míg az Ausztriával kötendő kiegyezés kérdése el nem dől...

Polónyi Géza: Úgy-e?

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...hogy tehát abból a tényből kifolyólag, hogy most a megállapodás Németországgal létrejön, semmiféle kétértelműség abban az irányban nem származhatik, hogy ennek miránk vonatkozó bárminő konzekvenciái csak akkor állanak be, hogy ha a kiegyezés előzetes kérdése a magyar parlament által elintéztetik.

Polónyi Géza: Mikor?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ennek a világos kijelentése mellett és úgy, hogy a német kormány ezt a kijelentést tudomásul vette, nagyon természetes, hogy készséggel mentünk bele a tárgyalásokba, készséggel, t. képviselőház, azért, mert ha az ember tárgyalni akar, ne felejtse el soha, hogy kettőn áll a vásár és hogy akkor célszerű tárgyalni, amikor a másik félben is hajlandóság mutatkozik a tárgyalások megkezdésére. (Helyeslés a jobboldalon.)

Többet ez alkalommal nem mondhatok, mert hiszen a tárgyalások most vannak függőben. Egyszerűen figyelmeztethetem a Ház tagjait, hogy mindarra, ami a lapokban megjelenik a tárgyalások tartamát illetőleg, semmit ne méltóztassanak adni, mert azon forrásból, ahol autentikus felvilágosítás volna adható, ugyan sem újság, sem semmiféle más tényező nem kapja azt a felvilágosítást, nem is kaphatná, a nélkül, hogy valaki vastag kötelességmulasztást kövessen el.

Én tehát csak azt a kijelentést kívánom tenni — és ebben a tekintetben kérném a t. Ház türelmét és legalább ideiglenes megnyugvását —, hogy mi el fogunk követni minden lehető a végből, hogy a mi jogos érdekeinket is kielégítő szerződés jöjjön létre, mert nagy súlyt helyezünk arra, hogy Németországgal fenntartsuk a szerződéses viszonyt, de csak olyan szerződést fogunk megkötni, amely jogos érdekeinket kielégíti. *(Élénk helyeslés a jobboldalon és a közepén.) Ezek után kérem válaszm tudomásulvételét. (Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon.)*

Polónyi Géza viszonválaszában kijelenti, hogy nem veszi tudomásul a választ.

Elnök: »Következik a szavazás«. — Kubik Béla kéri a határozatképesség megállapítását.

Elnök: Felteszem a kérdést. A kérdés az fog lenni, hogy tudomásul veszi-e a Ház a miniszterelnöknek a kereskedelemügyi miniszter nevében is adott választát, igen vagy nem? (Zaj.) (Igen! Nem!) Erre a kérdésre a Háznak több mint húsz tagja névszerinti szavazást és a szavazásnak a holnapi ülésre halasztását kértc. (Zaj.)

Polónyi Géza: A házszabályokhoz kérek szót.

Elnök: A házszabályok értelmében tehát a kérdés névszerinti szavazással a holnapi ülésen fog eldöntetni. (Nagy zaj balfelől.)

Polónyi Géza a kérdés feltevéséhez szólva, azt mondja, hogy névszerinti szavazást és annak másnapra halasztását lehet ugyan kérni, de nem akkor, amikor a kérdést az elnök szavazásra feltette és már fel is álltak. Az elnök tehát házszabályellenes határozatot mondott ki.

Elnök kijelenti, hogy feltette ugyan a kérdést szavazásra, de a szavazás megejtése még nem kezdődött el. Amikor ugyanis a szavazást megejteni akarta, annak megejtése előtt adatott be hozzá a névszerinti szavazást kérő ív.¹ A házszabályok és a kérelem értelmében tehát a szavazást másnapra halasztotta. Ez a tény, minden egyéb látszatával bírhat talán a valóságnak, de nem maga a valóság!

Lengyel Zoltán szerint a házszabályok értelmében elnök csak a szavazás megkezdése előtt intézkedhetik a szavazás módja tekintetében, nincs azonban jogában szavazás közben a szavazás módját megváltoztatni. Itt az az eset volt, hogy elnök nemcsak feltette a kérdést, hanem a jobboldal fel is állott szavazásra. Felállottak pedig az egyszerű szavazáshoz. Már pedig szavazás közben elnöknek semmiféle kérésre nincs joga a szavazás módját megváltoztatni. Ez a névszerinti szavazást kérő ív tehát semmis, azt elnöknek tudomásul vennie nem szabad. Az elnöki enun-ciáció tévedésen alapszik, méltóztassék azt visszavonni, ha különb retorzióra nem akar elnök alkalmat adni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ami a kérdés előzményeit illeti, itt egy türelmetlen, már eloszlani vágyó Házban mindnyájan felálltunk abban a hiszemben, hogy a kérdés fel van téve. (Igaz! Úgy van!) Hogy fel volt-e téve a kérdés, vagy sem, azt én a zajban nem hallottam, azt kizárólag az elnök úr van hivatva megállapítani.

Endrey Gyula: Feltette a kérdést!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Kérem, ebben sem a

¹ A Házszabályok 229. §-a szerint húsz jelenlévő tagnak a szavazás (vagyis a felállítás és ülvemaradás által történő egyszerű szavazás) megkezdéséig írásban beadott kívánságára névszerinti felhívás mellett történik meg a szavazás.

képviselő úr, sem én nem vagyunk hivatva nyilatkozni, csak az elnök úr és igazolhatják a gyorsírói jegyzetek. (Zaj.)

Polónyi Géza: De én hivatva vagyok nyilatkozni, mert hallottam, hogy feltette a kérdést. (Nagy zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hogy a képviselő urak is azt hitték, hogy itt függőben van a kérdés, mutatja az, hogy a határozatképességet kérték konstatálni.

Lengyel Zoltán: Ehhez jogunk van mindig.

Gv. Tisza István miniszterelnök: Befejezett szavazás után nincs. A dolog praktikumára nézve engem egészen hidegen hagy, hogy most elvégezzük-e egyszerű szavazással a kérdést, vagy holnap névszerinti szavazással. E tekintetben tisztán az lehet irányadó, hogy a mélyen t. elnök úr nemcsak megkezdte-e azt, hogy a kérdést precizírozza, hanem ieltette-e úgy a kérdést, hogy azok, akik így vagy úgy kívánnak szavazni, álljanak fel? (Helyeslés jobb felől.) Az egész dolognak semmiféle gyakorlati jelentősége egyéb nincs, mint hogy nagyon mulatságosan mutatja, hogyan akarnak elbújni a névszerinti szavazás előtt a képviselő urak. Ezt az egyet megjegyezzük és fixirozzuk magunknak a jövőre. (Helyeslés jobb felől.)

Elnök ismételten kijelenti, hogy egyebet nem tett, mint hogy feltette a kérdést, de magát a szavazás tényét nem kezdte meg azzal, hogy felhívta volna a Házat felállásra. Meglehet, hogy a képviselőket a látszat félrevezette.

Polónyi Géza újból a házszabályokhoz szólva, oda nyilatkozik, hogy annyira magasra tartja az elnöki tekintélyt, hogy annak ellenére, hogy másképp emlékszik, hajlandó kijelenteni, hogy magát tartja tévedésben lévőnek. Ami pedig a névszerinti szavazást illeti, köszöni a miniszterelnöknek, hogy figyelmeztette rá, hogy szívesen látja a névszerinti szavazásokat; legyen róla meggyőződve, hogy bőségesen fognak alkalmat adni erre.

Ezzel végződött az ülés, másnap azonban — mint látni fogjuk — az ellenzék egy része újból — és a mainál még hosszabb — vitát rendezett az elnök szóban forgó eljárása felett.

228. 1904. nov. 10. országos ülés. — Gr. Tisza István indítványának tárgyalása a házszabályok módosítására bizottság kiküldése tárgyában: Ígéretek a választási reform dolgában; obligó vállalása magánbeszélgetések során. (Napló XXX. k. 97—99. 1.)

Az ülés elején névszerinti szavazással döntött a Ház abban a kérdésben, vajjon tudomásul veszi-e a miniszterelnöknek Polónyi Géza interpellációjára az előző napon (227) adott választát? A megejtett névszerinti szavazás eredményeként a Ház a választ tudomásul vette.

Majd az ellenzék egy része újból vita tárgyává tette elnöknek

az előbbi ülés végén követett azt az eljárását, hogy elfogadta a névszerinti szavazásról szóló ívet akkor, midőn a kérdés szavazásra már fel volt téve.

Végeg elkövetkezvén gr. Tisza István indítványa tárgyalásának folytatása, Hock János az újpárt nevében hosszú beszédben okolta meg pártjának — a Kossuth-párt és a Szederkényi-csoport állásfoglalásához (224 és 226) hasonlóan — egy minden junktimot és kompromisszumot kizáró határozati javaslatban lefektetett, mereven elutasító álláspontját.¹

Kifejti, hogy az újpárt is követeli a többi ellenzéki párt példájára a választójog gyökeres, demokratikus reformját, de idevágó követeléseik kompromisszum tárgyat semmiféle más téren nem képezhetik. Hiszen a miniszterelnököt szava kötelezi arra, hogy megvalósítsa a választási törvény revízióját. És ennél a pontnál kérdezi Polónyi Gézát, nem igaz-e, hogy akkor, midőn a múlt év végén az obstrukció megtöréséről volt szó és Polónyi a miniszterelnökkel ebben az értelemben beszélgetett: vele bizonyos megállapodásra jutott, amely határidőre szóló kölcsönös paktum volt, mert a miniszterelnök ígérte, hogy a választási reformot a jövő általános választás előtt életbe fogja léptetni? Hivatkozik a miniszterelnök ezen ígéretére annál inkább, mert ezen ígéretét most semmibe veszi és megtagadja. Nem fogadja el a miniszterelnök indítványát, mert bizalmatlan az ő nemzetetlen és hazafiatlan fellépése iránt.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Felkiáltások a bal- és a Szélsőbal oldalon: Holnap!)

Polónyi Géza: Előbb jelentkeztem személyes kérdés címen! (Nagy zaj. Elnök ismételten csenget.) Előbb jelentkeztem!

Elnök: A törvény értelmében a miniszterek mindenkor, amikor nyilatkozni kívánnak, meghallgatandók. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)

Polónyi Géza: De előbb jelentkeztem. Már tizenkét óra-kor. (Nagy zaj a jobboldalon; jelkiáltások: Üljön le!) A házszabályokhoz kérek szót! (Nagy zaj a jobboldalon; felkiáltások: Prepotencia!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Amíg én nem beszéltem, addig nem beszélhet a házszabályok címén sem. (Nagy zaj.)

Elnök: A miniszterelnök urat illeti a szó!

Polónyi Géza: Nem is vitatom. (Nagy zaj.)

¹ A nemzeti párt és a néppárt junktimos álláspontját fentebb (225) ismertettük.

A br. Bánffy Dezső vezetése alatt álló újpárt akkoriban mindössze négy képviselő-tagból állott. Figyelmet érdemel, hogy Bánffy maga — habár a Tisza elleni élet-halál küzdelemnek egyik főtenyezője volt — közel-fekvő okból nem vett részt a Tisza indítványa feletti vitában, csupán Hock Jánost és Eötvös Károlyt küldi a harcba maga helyett.

Elnök: Kérem a t. képviselő urat, tessék leülni. (Zajos jelkiáltások a jobboldalon: Üljön le! Ki vele! Elnök hosszasan csenget.)

Polónyi Géza: Kérem, én a házszabályokhoz kérek szót. (Nagy zaj a jobboldalon; jelkiáltások: Üljön le!) A házszabályokhoz kell szót emelnem! (Halljuk! Halljuk! a bal- és a szélsőbaloldalon. Zaj a jobboldalon; jelkiáltások: Nem lehet. Elnök hosszasan csenget. Félkiáltások a szélsőbaloldalon: A házszabályokhoz szólhat!)

Elnök: A jelentkezés sorrendje szerint is a miniszterelnök úr után a szó gr. Apponyi Albertét és csak azután Polónyi Géza képviselő urat illeti. Felkérem Polónyi Géza képviselő urat, hogy az elnöki figyelmeztetésnek engedjen. (Nagy zaj.)

Polónyi Géza: Nem engedhetek. (Nagy zaj. Elnök hosszasan csenget. Zajos jelkiáltások a jobboldalon: Üljön le! Nagy zaj.)

Kubinyi Géza: Skandalumokat akarnak provokálni? Üljön le! (Nagy zaj.)

Elnök: Figyelmeztetem a t. képviselő urat, hogy ne renitenskedjék. A miniszterelnök az 1848:III. tc. alapján bármikor felszólalhat. (Igaz. Úgy van! a jobboldalon. Zaj a baloldalon.)

Polónyi Géza: Nem vagyok renitens. Jogommal élek. A házszabályokhoz kérek szót! (Felkiáltások a jobboldalon: Nincs joga!)

Elnök: Ugyanazon házszabályok értelmében jelentkezett gróf Apponyi Albert szólásra. (Nagy zaj és felkiáltások jobbfelől: Leülni!) Ha Polónyi képviselő úr folytatja rcnitenciáját, kénytelen leszek a Házhoz fordulni azon javaslattal, hogy az ügy a mentelmi bizottsághoz utasíttassék. (Élénk helyeslés jobb felől.) 'Méltóztassanak helyet foglalni. (E olytontartó nagy zaj.) Kérem Polónyi képviselő urat a házszabályok értelmében, szíveskedjék leülni. (Nagy zaj és felkiáltások jobbfelől: A miniszterelnök megkezdte már beszédét! Nem lehet félbeszakítani!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Nekem eszem ágában sincs erről a kérdésről beszédet mondani, de halaszt-hatatlan ...

Polónyi Géza: Én a házszabályokhoz kértem szót. (Nagy zaj jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Beszéd közben nem lehet! (Élénk helyeslés jobbfelől.) Eszem ágában sincs beszédet mondani akarni...

Polónyi Géza: De kérem, nem is tudják, mit akarok?

(Nagy zaj és felkiáltások jobbfelől: A miniszter beszél! Nincs joga most beszélni!)

Lengyel Zoltán: Zárt ülést kérünk! (Nagy zaj.)

Elnök: Beszéd közben nem lehet. Majd a miniszterelnök beszéde után. (Felkiáltások jobb felől: A mentelmi bizottsághoz! Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Lengyel Zoltán: Tessék az ülést felfüggeszteni! (Zajos ellentmondás jobbfelől.)

Elnök: Rendreutasítom Lengyel Zoltán képviselő urat. (Nagy zaj.) Beszéd közben nem lehet zárt ülést elrendelni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Én megkezdem beszédemet, engem félbeszakítani nem lehet. Én nem csináltam volna most ebből a kérdésből kázust, de halaszthatatlan hivatalos kötelességem elszólít a Házból; ő Felségénél kell hivatalos ügyben megjelennem.

Polónyi Géza: A házszabályokhoz kérek szót. (Nagy zaj és ellentmondás jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Beszéd közben nem lehet. Ez megsértése a házszabályoknak és megsértése a törvénynek! Meg fogjuk oltalmazni önökkel szemben a házszabályokat! (Elénk helyeslés és éljenzés jobbfelől.) Önök lábbal tipornak minden jogot, minden törvényt! Próbálják csak, majd leszámolunk az urakkal a nemzet előtt! (Zajos helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)

Polónyi Géza: A házszabályokhoz kérek szót! (Nagy zaj a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Csak egy rövid kijelentést akarok tenni. (Hulljuk! Halljuk! a jobboldalon.) Azt hiszem, később sem fogok mindarra visszatérni, amit Hock képviselő úrtól hallottam, semmi szükség sincs rá. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Lengyel Zoltán: így nem lehet ülést tartani. (Nagy zaj. Felkiáltások: Helyre! Helyre!)

Elnök: Lengyel Zoltán képviselő urat rendreutasítom, s kérem a képviselő urakat, foglalják el helyeiket. (Nagy zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hock János képviselő úr egész beszédével foglalkozni nem kívánok...

Polónyi Géza: Kérem, mondom, hogy a házszabályokhoz kívánok szólni. (Hosszantartó nagy zaj a jobboldalon. Zajos felkiáltások: Hallgasson!)

Elnök- Ha Polónyi képviselő úr folyton renitenskedik, kénytelen leszek a Háznak javaslatot tenni. (Zajos helyeslés a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hock János képviselő úr megemlékezett arról, hogy én a választási törvény tekintetéből minő ígéreteket tettem. (Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)

Felkiáltások jobbról: Polónyi üljön le!) Miután nekem a Házból az ülés vége előtt távoznom kell, nem várhatom be azokat a nyilatkozatokat, melyek e tekintetben megtétetni fognak, s kénytelen vagyok személyes kérdésben már most a következőket kijelenteni... (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Polónyi Géza: De kérem, én a házszabályokhoz kívánok szólni. (Zajos felkiáltások a jobboldalon: Hallgasson! Üljön le!)

Kubinyi Géza: Vastag pofája van, az már bizonyos!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Kijelentem, hogy mindahhoz, amit a Házban a választási törvényre vonatkozólag mondtam, mindazon kötelezettségekhez, melyeket ezen nyilatkozataim tartalmaznak, feltétlenül ragaszkodom ma is, (Élénk helyeslés a jobboldalon.) tehát a képviselő úrnak az a kijelentése, hogy én megtagadom Ígéreteimet, époly igaz, mint egész beszéde. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a baloldalon.) Csak még meg akarom mondani azt, amit gondolom, tavaly novemberben vagy decemberben, az itt szemben ülő t. képviselőtársaim helyeslő hozzájárulása mellett világosan kijelentettem, hogy én e Ház egyes t. tagjaival magán-éren, magánhelyen közügyekről ismételten beszéltem, erre mindig szívesen hajlandó is vagyok, mert azt tartom, hogy gondolatok és eszmék tisztázása magánkörben sokszor elősegíti azt, hogy itt megértsük egymást, (Helyeslés a jobboldalon.) de soha senkivel szemben semmiféle titkos vagy nem titkos magán-obligóba be nem mentem és bele nem fogok menni.¹ (Élénk helyeslés a jobboldalon.) És aki azt állítja, hogy én csak egy jöttával is túlmenőleg vállaltam volna bármi kérdésben obligót azokon kívül, melyeket a Ház színe előtt elvállaltam, az tudatosan vagy jóhiszeműleg, de valótlanságot állít. (Hosszantartó zajos helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon.)

A miniszterelnök beszéde után az ellenzék zárt ülést kért. Ennek utána Polónyi Géza szólt a házszabályokhoz, arra fektetve érvelését, hogy a napirend tárgyalására szánt idő letelte,, tehát két óra után a miniszter is csak a Ház engedélyével szólhat, hogy tehát e tekintetben nincs különbség miniszter és képviselő között. Ezzel szemben elnök hivatkozott a Ház 30 éves gyakorlatára, amely azt mutatja, hogy miniszterek nem 2, hanem 3, sőt 3 és fél óraker is emelkedtek szólásra és beszéltek minden külön engedély nélkül. Ez a Ház állandó gyakorlata, amelyet ő a jövőben is fenntartani kíván.

¹ (127, 154, 159).

229. 1904 nov. 12. országos ülés. — Miniszterelnök válasza Bolgár Ferenc interpellációjára az új véderőtörvény ügyében: a kétéves katonai szolgálat behozatala és a honvédtüzérség felállítása. — A honvédegység minősége. — Miniszterelnök mint belügyminiszter válasza gr. Zichy Aladár interpellációjára az illésházai népgyűlés betiltása tárgyában: az interpelláció jogának gyakorlási módja. (Napló XXX. k. 139—141, 143—144, 145. 1) Kossuth Ferenc ceglédi beszámolója.

A november 12. ülés — mint látni fogjuk — egyenesen szenzációs, sőt történeti nevezetességű volt.

Az ülés első felében szürke unalommal folytatódott az obstrukciós vita gr. Tisza István házszabály-indítványa felett.

Interpellációs szombat lévén és mert nem kevesebb, mint hat interpelláció várt előterjesztésre, a Ház félegykor az interpellációkra tért át.

Elsőben Lengyel Zoltán adta elő a szerdai ülésről (227) elmaradt interpellációját.

Következett a nap történeti jelentőségű szenzációja: Bolgár Ferenc interpellációjára a miniszterelnök válasza az új véderőtörvény ügyében.

Itt előzetesen emlékeztetnem kell arra, hogy a képviselőház 1904. március 2. ülésén az ellenzék két tekintélyes tagja (Holló Lajos és Günther Antal) kemény támadást intézett a miniszterelnök ellen azon — szerintük — közjogi szempontból rendkívül sérelmes, egyenesen hazaárulásszámba menő tényéért, hogy nem átalította február 24-én Bécsben magyar minisztertanácsot tartani (158).

És ime, épen ezen a hazaárulásnak minősített — bécsi minisztertanácsban foglalt állást a magyar kormány gr. Tisza István előterjesztésére a honvédtüzérség felállításának politikailag főfontosságú kérdésében és kérte fel a miniszterelnököt, hogy az ez iránti formyszerű tárgyalásokat a közös hadügy-miniszterrel haladéktalanul indítsa meg.¹

¹ Nem hallgathatjuk el azt a megjegyzést, hogy a honvédtüzérség felállításának kivívása volt Tiszának első miniszterelnöksége alatt 11. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai idegenben nyugvó hamvai hazaszállításának kieszközlésén kívül (177, 213) legnagyobb politikai sikere. Hiszen mindkét ténye egyaránt a magyar nemzet régi vágyával találkozott, „nemzeti vívmány” volt a szó legteljesebb értelmében, a 67-es politika legszebb gyümölcsei közül való. Sajnos, Tisza István balsorsa nem engedte, hogy ezeket a gyümölcsöket zavartalanul és egészen élvezhesse. Ezeket a gyümölcsöket mások számára érlelte meg. (Tisza István balsorsáról l. gr. Tisza István arcképének Miskolc thjf. város közönsége által történt leleplezése alkalmából 1927. május 24-én mondott emlékbeszédemet.)

Csak a későbbi történetírás fogja az idevágó hiteles okiratok alapján kimutatni, hogy mily kemény harcot kellett folytatnia Tisza Istvánnak Körber osztrák miniszterelnök szívós ellenállása miatt a honvéd-tüzérség kivívásáért.

Figyelmet érdemel e részben Horánszky Lajos cikke, *Harc a honvédtüzérségért* címmel a Bp. Szemle 1932. évi 651. számában.

Az 1904. február 24-i minisztertanács jegyzőkönyvének (1. pont) idevágó kivonata így szól:

1.

A miniszterelnök úr előterjeszti, hogy az új véderő-törvény, kidolgozása a tüzérség újjászervezése és a hadsereg egyéb halasztást nem tűrő szükségleteinek kielégítése szempontjából elodázhatatlan sürgős feladatot képez, mellyel a törvényhozásnak a feltorlódott sürgős folyó teendők elintézése s a végleges házszabályok elfogadása után* azonnal foglalkoznia kellene.

Az ügy azonban már magában véve is gondos előkészítést igényel, de hatványozza ezen különben is jelentékeny munka terjedelmét azon körülmény, hogy egész véderőnknek a két évi szolgálatra való fektetése van tervbe véve.

Hogy tehát az ügy annak fontosságához mért nyugodt, beható megfontolásban és megvitatásban részesülhessen, az erre vonatkozó előzetes tárgyalásokat mielőbb meg kellene indítanunk.

Az előző kormány kidolgozta s megfelelő magyarázatokkal látta el az új véderő-törvény tervezetét; e jól átgondolt munkát a további tárgyalások kiinduláspontját képezheti, és a miniszterelnök úr legcélszerűbbnek vélné, ha felkérnők a közös hadügyminisztert, hogy az összes ezen javaslatokkal kapcsolatos kérdéseket bizalmas szóbeli eszmecsereben a magyar kormánnyal beszélje meg s a tárgynak ily módon való előkészítése után tennők hivatalos átirat tárgyává a már előzetesen kellőleg tisztázott, konkrét kívánalmakat.

Van azonban egy fontos elvi kérdés, melyben már most kellene állást foglalnunk: ez a honvéd-hadosztály tüzérezrek felállítása.

Szorosan katonai szempontból véve a dolgot, az a körülmény, hogy a honvéd-hadosztályokhoz csak gyakorlat vagy moz-

Az ott ismertetett 1904. ápr. 23. közös miniszteri értekezletet megelőzően már az 1904. ápr. 16. közös miniszteri értekezlet foglalkozott első ízben — és pedig Tisza kezdeményezésére — a honvédtüzérség kérdésével. Ott történt az első heves összecsapás Tisza és Körber közt.

Ezen ápr. 16. első közös miniszteri értekezlet idevágó tárgyalásának előzményei gyanánt ide iktatjuk a következő hiteles adatokat:

1. Az 1904. ápr. 16. közös miniszteri értekezlet jegyzőkönyvének tanúsága szerint Tisza már 1903. jún. 16. első sikertelen kabinetalakítási megbízatása alkalmával szóba hozta a királynak a honvédtüzérségi kérdés megoldásának szükségességét. A király azonban akkoriban még nem volt hajlandó erre az engedményre. (Beszéddek I. k. 721. 1.)

2. Tisza 1904. febr. 20. felségfelterjesztése.

3. Az 1904. febr. 24. bécsi magyar minisztertanács jegyzőkönyvének fentebb közölt 1. pontja.

4. Tisza 1904. márc. 9. helyzetjelentése a királyhoz.

5. Khuen 1904. márc. 16. levele Tiszához.

A 2., 4. és 5. pontban jelzett iratok megtalálhatók a M. T. Akadémia Tisza-iratai között.

* Ez is fényt derít a kauzális kapcsolatra Tisza István márciusi (160—2.) és októberi (211) házszabályakciója, valamint az új véderőtörvény parlamenti sorsának biztosítása között.

gósítás esetére osztatnak be oly tüzérezredek, melyek velük állandó kapcsolatban nem állanak, lényeges hátrányokkal van összekötve. Hatványozza ezeket a szolgálati nyelv különböző volta, mely ily szoros együttműködésre hivatott osztagoknál nehezen legyőzhető nehézségeket okoz s háború esetében könnyen vonhat végzetes következményeket maga után.

Ezen nagy horderejű célszerűségi szempontokkal szemben főleg azon körülményben keresték a közös hadsereg vezető körei a honvédtüzérség felállításának akadályát, hogy a honvédség tényleges szolgálati ideje a tüzérlegénység megfelelő kiképzésére elégtelen.

Ezzel az érveléssel találkozunk a váltakozó magyar kormányok mindazon nyilatkozataiban, melyekkel a magyar közvélemény ezen régi vágyával szemben állást foglaltak. Ezen érv azonban a kétéves szolgálat behozatalával magától esik el, s ha a honvédtüzérség felállítása a mellette szóló fontos katonai szempontok dacára további ellenzésre találna, ez csak oly politikai szempontokra volna visszavezethető, melyek joggal hívnák ki maguk ellen pártkülönbség nélkül az egész magyar nemzetet.

A honvédtüzérség felállítása sem az 1867-i kiegyezést, sem a hadsereg közösségét abszolúte nem érinti, s ezen jogosult politikai szempontból azon körülmény, hogy a honvéd-hadosztályok saját tüzérséggel láttassanak el, teljesen irreleváns.

Épen a jelen pillanatban, midőn az előbb felsorolt fontos katonai okokból a közös hadsereg hadosztályai tüzérezredekkel az eddiginél sokkal szorosabb szerves kapcsolatba fognak hozatni, s midőn a kétéves szolgálati idő behozatalával egybekötve a tüzérség tetemes szaporítása van tervbevéve: a honvéd-hadosztály-tüzérezredek felállítása oly természetes, a dolgok spontán fejlődése által adott intézkedés, melynek ellenzése csakis oly politikai vagy katonai bizalmatlanságnak volna tulajdonítható, melyet a magyar honvédség meg nem érdemel s mely joggal sértené az egész nemzet önértétét.

Kétségtelen, hogy épen a tüzérség terén a technikai egyöntetűség fenntartásán csorbát ütni végzetes hiba volna a haderő harcképessége szempontjából, s a magyar kormány bizonyára készséggel járul hozzá mindazon intézkedésekhez, melyek e döntő fontosságú tekintet megóvása céljából valóban szükségesek, valamint nem hunyhatunk szemet az átmenet nehézségei előtt sem, melyek az egész reform keresztülvitelét csak hosszabb átmeneti idő lefolyása alatt teszik lehetővé. Elsősorban a magyar tüzértisztekben — fájdalom — mutatkozó óriási hiány állja útját a gyors megoldásnak, de épen ezen körülmény is mellőzhetetlenül szükséges teszi, hogy a kérdés elvileg mielőbb eldöntetvén, a megvalósulás előfeltételeinek biztosításához kezdhesünk.

Ezt kívánja a kérdés politikai oldala is.

A magyar nemzetnek katonai téren nyilvánuló oly forró vágyáról van szó, mely a közös hadsereg egységes vezérletét, vezényletét és belsejének nem érinti, az 1867-es kiegyezési politikával teljes összhangban áll és fontos katonai szempontokból egyenesen kívánatos. Egy ilyen eszme megvalósítása elé

erkölcsi lehetetlenség akadályokat gördíteni épen akkor, midőn az új véderőtörvény javaslat fokozott vér- és pénzáldozatokra hívja fel a nemzetet.

E kérdést bizonyára kezeibe keríti az ellenzéki agitáció, amint jobban közeledünk a véderő-javaslat benyújtása felé, s ha addig késünk e kérdés eldöntésével, míg azzal a látszattal bírhat a dolog, hogy az ellenzék hazafias agitációja által kicsikart vívmány éretett el, annak összes politikai gyümölcseit ezen ellenzék fogja élvezni; míg ha az erre vonatkozó elvi megállapodás a dolog mentői előbbi stádiumában, mentői hamarabb nyilvánosságra lesz hozható: úgy a korona oly spontán ténye gyanánt fogja azt az egész nemzet üdvözölni, mely a trón iránti hála és hódolat zavartalan érzelmeit fogja országszerte felkelteni s épen a küszöbön álló döntő küzdelemben¹ hatalmasan segítendő elő a kormánynak a nemzet teljes megnyugtatására s a zavartalan, harmonikus, áldást hozó közreműködés állandó alapjainak helyreállítására irányzott törekvéseit.

Mindezek alapján a miniszterelnök úr indítványozza: határozza el a minisztertanács, hogy a magyar kormány a közös hadügyminiszter urat az új véderőtörvény tárgyában mielőbbi bizalmas előzetes eszmeceserére kérje fel, egyúttal azonban már most jelentse ki, hogy a fent vázolt okokból és módozatok mellett a véderő reformjával kapcsolatban honvédhadosztály tüzérezredek felállítását kívánja s ehhez a közös hadügyminiszter úr mielőbbi elvi hozzájárulását kéri.

A minisztertanács teljes mértékben osztván a miniszterelnök úr véleményét s eltekintve a katonai szempontoktól, politikai tekintetből főfontosságú követelménynek tartván, hogy a honvédtüzérség felállításának kérdése a lehető legrövidebb idő alatt kedvezően eldöntessék: felkérte a miniszterelnök urat, hogy az eziránti formaszzerű tárgyalásokat az előadott irányban a közös hadügyminiszter úrral haladék nélkül indítsa meg.

Kiírta: Tarkovich s. k. a minisztertanács jegyzője.

Hogy a véderőtörvény reformjának mielőbbi megalkotása az illetékes kormánykörök állandó komoly törekvése volt, kitűnik Pitreich közös hadügyminiszternek Tiszához intézett aug. 4-i leveléből (211) is, amelyben egyebek között írja, hogy minden idejét a véderő reformjával kapcsolatos súlyos kérdések veszik igénybe és reméli, hogy az idevonatkozó munkálatot augusztus 20-ika körül hozzászólás végett eljuttathatja a két kormányhoz.

Ilyen előzmények után és a hárszabályindítványa feletti, mindjobban elmérgesedő obstrukciós vita hetedik napján, nov. 12-én, a miniszterelnök elérkezettnek látta az időpontot, hogy a kavargó csatazajban — hozzá intézett interpellációra — nyilatkozzék a készülő új véderőtörvénnyel kapcsolatos fontos elvi kérdésekről és nyilvánosságra hozhassa az ellenzék által sür-

¹ Itt a márciusi hárszabályakcióról van szó, mely azonban — legálább egyelőre — mihamar (márc. 10-én) abba maradt.

getett két nagy katonai újításnak, ezek között egy régi nemzeti követelésnek teljesedését.

Ez a magyarázata Bolgár Ferenc interpellációjának, amelyben azt a kérdést intézi a kormányhoz, hogy milyen stádiumban van a véderőtörvény revíziójának kérdése; hogy be fogják-e nálunk is hozni a kétéves katonai szolgálatot; és ha behozzák, kellő figyelem fordítatik-e a nemzet teherviselési képességére; és végre mily viszonyban áll a véderőtörvénynek a kétéves katonai szolgálatra való felépítéséhez a jelenlegi békelétszám felemelése?

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! (Halljuk! Halljuk!) Méltóztassanak megengedni, hogy t. baráttal, a honvédelmi miniszter úrral egyetértőleg azonnal megadhassam a választ. (Halljuk! Halljuk!)

Polónyi Géza: Mikor tartottak minisztertanácsot? (Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Igen természetesnek tartom azt, hogy épen most, midőn az újonclétszám megállapításáról és az újoncjutalék megajánlásáról szóló törvényjavaslatok beterjesztettek és ezekből a Ház meggyőződést szerezhetett magának, hogy a kormány a jövő évre is csak az eddigi létszám mellett kívánja az újoncokat megállapítani és megajánlatni: ily körülmények közt fontos közérdeket képez az, hogy tájékozva legyen úgy a Ház, mint a közvélemény az iránt, hogy minő stádiumban van a véderőtörvény reformjának nagy ügye, minő álláspontot foglal el a kormány azon nagy elvi kérdések tekintetében, amelyek ezzel szoros kapcsolatban állanak és amelyek az országot immár két év óta a legnagyobb mértékben foglalkoztatják. Épen azért, azt hiszem, senki meg nem ütközhetik azon, sőt mindenki, aki objektíve gondolkozik e kérdés felett, helyeselni fogja, ha a kormány örömmel ragadja meg az alkalmat arra, hogy e tekintetben nyilatkozatot tehessen. (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

É nyilatkozat természetszerűleg nem nyújthat precíz felvilágosítást a kérdés minden részletére nézve, mert hiszen a véderőtörvény revíziójára vonatkozó tárgyalások meglehetősen előrehaladott stádiumban vannak ugyan, befejezve azonban nincsenek, úgy, hogy némely magában véve fontos részlet ma még megállapítottnak nem tekinthető és így, ismétlem, a függőben levő kérdéssel szemben felvilágosításom csakis arra szorítkozhatik, hogy bizonyos főbb vonásait adjam a, képnék, amely a nemzet elé tárulni fog. (Halljuk! Halljuk!)

Amint méltóztatnak emlékezni, az 1902. év végén beterjesztett újonclétszám-felemelési javaslat tárgyalásának már

első stádiumában felmerült az a kívánság, hogy térjünk el mi is a három évi szolgálati rendszertől és álljunk a két évi szolgálat alapjára. Még az akkori kormány megígérte azt, hogy ezt a kérdést tanulmányozni fogja s tanulmányainak eredményéről a Háznak jelentést teend.

Ma már kijelenthetem, hogy az új véderőtörvényre vonatkozó munkálatok a két évi szolgálat alapján állanak. (Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon.)

Ugron Gábor? Minden fegyvernemnél?

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...amely két évi szolgálat épügy, mint más államokban is, kiterjedne a fegyvernemek legnagyobb részére s csakis azon egypár fegyvernemre nem terjedne ki, mint pl. a haditengerészet, lovaság és lovasított tüzérség, a melyeknél a kétévi szolgálat tényleg katonai szempontokból kivihetetlen. (Helyeslés a jobboldalon.)

A nagy kérdés, (Halljuk! Halljuk!) amely a két évi szolgálat elfogadása és életbeléptetése tekintetéből legnagyobb fontossággal bír, természetesen az, hogy megoldható-e a két évi szolgálat a hadsereg katonai belértékének csorbítása nélkül úgy, hogy sem embererőben, sem pénzügyi erőben elviselhetetlen terhet ne rójon a társadalomra? (Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) E tekintetben ma precíz számokkal még nem szolgálhatok, de igenis kijelenthetem, hogy a tárgyalások, amelyek a kérdés ezen oldalára vonatkoznak, jóformán befejezetteknek tekinthetők; hogy ebben a tekintetben a hadügyi kormányzat is csak olyan követelésekkel lépett fel, a melyeknek katonai szempontból szükséges volta abszolúte tagadhatatlan, (Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) s amelyek sem az újonclétszám, sem a pénzügyi eredmények tekintetében elviselhetetlen teherrel a társadalomra nem járnak. (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.) Azzal a körülménnyel mindenkinek, aki katonai kérdésekkel egyáltalában foglalkozik, számolnia kell, hogy a három évi szolgálatról a két évi szolgálatra való átmenetnél az újonclétszámnak emelkednie kell; (Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Ahá! Felkiáltások jobbfelől: Természetes! A gyerek is tudja! Zaj a jobb- és a baloldalon. Elnök csenget.) emelkedni kell azon körülménnyel fogva, hogy a keretek betöltésére nem három, hanem csak két korosztály áll rendelkezésre. (Felkiáltások jobbfelől: Természetes! Matematikai dolog!)

Nessi Pál: Kisebb kereteket kell csinálni! (Zaj a bal- és szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: A benyújtandó törvény-

javaslat annakidején meg fogja győzni a t. Házat arról, hogy az az emelés, amely az újonclétszámnál mutatkozik, főleg, majdnem azt mondhatnám kizárólag, ebben a körülményben találja magyarázatát; ami nagyon természetes is, mert a hadsereg legfőbb fegyvernemei közül sem a gyalogságnál, sem a lovasságnál új formációk felállítása, (*Mozgás a bal- és a szélső baloldal ott.*) tehát a hadseregnek extenzív fejlesztése és szaporítása nincs tervbe véve. A gyalogságnál is a századoknak békelétszáma oly minimális mennyiségben lesz megállapítva, amely a többi elsőrendű nagy hadseregek békelétszáma alatt áll, (*Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon*) s új szervezés, új organizatórius tervezés, olyan, amely bizonyos számszerű emelkedésével is járna a haderőnek, a főfegyvernemek közül kizárólag a tüzérségnél van kontemplálva. A tüzérségnél, amelyről igen jól tudja mindenki, aki foglalkozik a kérdéssel, hogy nemcsak ágyúinknak ma már elavult rendszerénél fogva, de számszerű nagyság tekintében is a többi nagy hadsereg tüzérségének alatta marad és nem képes azt a harcászati és hadászati funkciót teljesíteni, amelyet a haderők mai szervezése mellett a füzérségnek teljesítenie kell; így tehát szükségessé vált a tüzérségi formációknak számszerű szaporítása is.

És ezen kérdés megoldásába belejátszott egy másik, nagyon fontos katonai szempont is; (*Halljuk! Halljuk!*) t. i. mind jobban és jobban kidomborodik a modern háborúban az, hogy a haderő igazi taktikai egységét a gyalogsági hadosztályok képezik, hogy a gyalogsági hadosztályokat kell lehetőleg erős szervezettel ellátni, lehetőleg úgy ellátni, hogy azok, mint egyes kövei az egész hadseregnek, önállóan mozgósíthatók és magukban egységesek maradhassanak. Ebből következik az a törekvés, hogy a gyalog hadosztály már béke idejében szerves kapcsolatba hozassék azon tüzérséggel, amely hozzá beosztva lesz; (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*) mert óriási előnnyel jár katonai szempontból az — hogy egyfelől a mozgósításnál és az ellenség előtt álló haderő pótlásánál és kiegészítésénél, de másfelől a csata pillanataiban a vezetésnél is —, ha azok a csapatok, amelyeknek olyan előnyös kontaktusban és olyan teljes összhangban kell állniuk, mint a gyalog hadosztály és a mellé beosztott tüzérezred, ha ezek a csapatok már béke idejében szerves, állandó kapcsolatba hozhatók.

Nessi Pál: Mi mindig mondtuk!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ez az indok volt döntő abban a tekintetben, hogy a honvédség is hadosztály-tüzérezredekkel ruháztassék fel. (Hosszantartó, szünni nem akaró)

lelkes éljenzés és taps a jobboldalon. Nagy zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hát nem kellett az obstrukció?)

Bakonyi Samu: Hát az obstrukció mégis csak ért valamit! (Nagy zaj és felkiáltások a jobboldalon: Önök sürgettek, hát örüljenek most!)

Ballagi Géza: Harminc évig kívánták, most nem kell?

Thaly Ferenc: Tirneo Danaos et dona ferentes! (Zaj a Ház minden oldalán. Elnök csenget.)

Telegdi József: Hát örüljenek legalább! (Folytonos zaj.)

Gajáry Géza: Most nem tetszik? (Folytonos zaj. Elnök csenget.)

Nessi Pál: Végre belátták, hogy igazunk van! (Zaj és felkiáltások a jobboldalon. Nessié az érdem!)

Elnök (csenget): Kérem a képviselő urakat, szíveskedjenek a szónokot csendben meghallgatni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ezek a fontos katonai szempontok domborodtak ki azokban a beható tárgyalásokban, amelyek a kérdésben huzamosabb időn keresztül folytak és indították a közös hadügyminiszter urat arra, hogy még ez év nyarán kelt hivatalos, átiratában, amelyhez természetesen a magyar kormány teljes odaadással és teljes készséggel csatlakozott, arra az álláspontra helyezkedjék, hogy a honvédségnél és az osztrák Landwehnrél a hadosztályok tüzérségi szolgálatának ellátása végett (Zaj. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.) annyi hadosztály-tüzérezred állítassák fel, ahány hadosztályt a honvédség képez.

Ugron Gábor: Honvédtüzérek?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Honvédtüzérség, igen. (Hosszantartó élénk éljenzés a jobboldalon.)

T. Ház! Én ebben olyan nagy dolgot nem látok. (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Pedig a háta mögött nagy dolgot látnak benne! Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) Igen, örvendetes és fontos előrelépést látok ebben, amely, a nélkül, hogy a 67-es alapot bármi tekintetben érintené, vagy a közös hadsereg viszonyait bármi tekintetben megingatná, igenis fontos és jelentékeny lépés abban az irányban, hogy a magyar honvédség mindazon kellékekkel felszereltessék, amelyek annak harcképességéhez szükségesek, (Élénk helyeslés a jobboldalon.) s fontos és örvendetes jele annak, hogy a magyar honvédségnek ilyen fejlődése semmiféle ellen-szenvbe, semmiféle bizalmatlanságba nem ütközött. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középben. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Mi követeltük!)

És, t. Képviselőház, csak egy dolgot jegyzek még meg. (Halljuk! Halljuk!) A honvédtüzérség felállítására vonatkozó óhaj és kíváncsi soha elvi okokból visszautasítva nem

lett. *(Ellentmondások a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)* Mindig katonai célszerűségi szempontok voltak azok, amik felhozattak; olyan 'katonai célszerűségi szempontok, amelyek maguktól tárgyaltanokká válnak, amint a közös hadsereg is rövidebb szolgálati időre megy át, és amint a honvédségnek kezdetben nagyon rövid szolgálati ideje a kétévi lesz. *(Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)* Tehát tisztán objektív úton megérlelődött a kérdés arra, hogy ma, illetőleg nem is ma, mert, ismétlem, már a nyáron el volt határozva a dolog, hogy a jelenlegi véderőreformmal kapcsolatban a kérdés megoldassák. *(Éljenezés a jobboldalon.)*

B. Kaas Ivor: És ezért cserébe a szólásszabadság kell! *(Felkiáltások a jobboldalon: Vízet neki! Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: *Én azt hiszem, hogy a nélkül, hogy bárminő görögtűzet akarnánk e miatt gyűjtani, igenis megnyugvással és örömmel fogja ezt az ország fogadni. (Hosszantartó helyeslés, éljenezés és taps a jobboldalon és a középén. Zaj a bal- és a szélső bal oldalon.)*

Thaly Kálmán: *Most éljeneznek, de azelőtt leszavazták mindig!*

Dr. Feilitzsch Artúr: *Sohasem volt szavazás tárgya!*

Gajary Géza: *Hál' Istennek! Örülünk neki együtt!*

Br. Kaas Ivor: *Igen, de azért cserébe kívánják a Ház függetlenségét!*

Majd Bolgár Ferenc a következő sokatmondó beszéddel vette tudomásul a miniszterelnök választát:

Bolgár Ferenc: *Az igen t. miniszterelnök úr választát tudomásul veszem. (Helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Tekintettel, t. képviselőház, a kérdés nagy politikai és katonai fontosságára, azt hiszem, hogy mindenki csak megnyugvással veheti tudomásul, hogy ez a kérdés már teljesen megérett a megoldásra...

Madarász József: *Harmincöt év óta!*

Bolgár Ferenc: *... és a közeli időben meg lesz oldva; és meg lesz oldva olyan módon, amint azt az igen t. miniszterelnök úr mondotta, a kétéves katonai szolgálat alapján. (Helyeslés a jobboldalon.)*

T. Ház! Nem mondom, hogy a kétéves katonai szolgálat kérdése nem nehéz probléma, de azt tartom, hogy ez a probléma megoldható úgy, hogy a megoldás a nép érdekeinek megfeleljen. A fősúly arra fektetendő, amint azt a t. miniszterelnök úr is kiemelte, hogy egyrészt a nemzet teherviselési képessége kíméltessek, másrészt a reform nagyobb létszámszaporítást ne vonjon maga után. *(Elénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Meg vagyok győződve, hogy ha a véd-

törvényjavaslat ezen alapelvek tekintetbevételével lesz szerkesztve és azonkívül benne megnyilvánul az, hogy a véradó lerovása tekintetében méltányosan és kíméletesen akarunk eljárni, a védtörvényt a nemzet szimpátiával fogja fogadni. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Midőn ezt konstatalem, nem tehetem azt, hogy egyúttal őszinte örömet ne fejezzem ki a felett, hogy a védtörvény reformjával együttesen a nemzet egy régi kívánsága is teljesülni fog: a honvédség ellátása tüzéséggel. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Helyeslés a jobboldalon.)

Nagyon csodálkoznom, ha az én örömöm, aki nem követeltem ezen tüzéséget, nagyobb volna, mint azoknak az öröme, akik ezért hosszú éveken keresztül harcoltak. (Folytonos nagy zaj a szélsőbaloldalon.) Tény az, hogy a honvédség ellátása tüzéséggel, a nemzetnek régi óhaját képezi és hogy a függetlenségi párt hosszú harcot folytatott, hogy a tüzéség a honvédségnek megadassák. Most ez megtörtént, egy nagy vívmány előtt állunk, mely nem jelent mást, mint a honvédség intézményének a betetőzését és a honvédségnek teljes függetlenítését. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Nessi Pál: A honvédség szellemét is meg kellene változtatni! (Zaj. Halljuk! Halljuk! jobbról.)

Bolgár Ferenc: Ez nagy vívmány, t. képviselőház, és mutatja, hogyan lehet és hogyan kell nemzeti politikát csinálni. (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Élénk helyeslés a jobboldalon.) Igenis, ez a kormány által folytatott nemzeti politikának az eredménye (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbról.) és egyúttal jele annak, hogy a szabadelvű párt katonai programja jó és céltudatos... (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Élénk Helyeslés. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. Ház!

Bolgár Ferenc: De nemcsak ennek, hanem annak a jele is, hogy a párt katonai programját meg is akarja valósítani. De még tovább megy, mert most is egy oly kérdés oldatott meg, mely a programban nem is volt benne, sőt még a kilences bizottságban sem került szóba.

B. Kaas Ivor: Nem ismeri a programot; benne van! (Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! jobbfelől.)

Elnök: Csendet kérek!

Bolgár Ferenc: Ez nincs benne, de benne van a szabadelvű párt programjában a katonai nevelés kérdésének megoldása, és az által, hogy most a honvédség tüzéséggel láttatik el, a katonai nevelés kérdése is tágabb alapra fektettetett, (Élénk helyeslés a jobboldalon.) mert a tüzéségnek nem kisszámú technikai tisztikarra lesz szüksége, amiből az következik, hogy egy technikai katonai nevelőintézetet is kell létesíteni. (Úgy van! a jobboldalon.)

Egy hang (balfelől): Ez már beszéd! (Mozgás és zaj a szélső baloldalon.)

Bolgár Ferenc: Tudomásul veszem a választ és őszinte köszönetét mondom a t. miniszterelnök úrnak (Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.) és a honvédelmi miniszter úrnak azon hazafias, céltudatos működésükért, amelynek eredménye ez a vívmány, amellyel most a nemzetet meglepték. (Hosszantartó élénk éljenzés és taps a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.)

Elnök: Következik a határozathozatal. A kérdés az: tudomásul veszi-e a Ház a miniszterelnöknek Bolgár Ferenc interpellációjára* adott választát?

Polónyi Géza a kérdés feltételéhez kért szót. A házszabályok értelmében a kérdést úgy kell feltenni, hogy arra mindenki igennel vagy nemmel felelhessen. Ha a kérdés az interpelláció egészére együtt tétetik fel, akkor pl. neki teljesen lehetetlen a válasz tudomásul vétele, mert a válasznak a kétéves szolgálatra vonatkozó részét, sajnálatára, nem veheti tudomásul; míg ellenben a válasznak a honvédtüzérség felállítására vonatkozó részét a legnagyobb örömmel akarja tudomásul venni. Arra kéri tehát a Házat, hogy a miniszterelnök válasza lényeges tartalmának megfelelőleg az imént említett két részre osztassák, hogy ilyen módon a szavazás mindnyájuk részére lehetséges legyen.

Kossuth Ferenc csak azt akarja konstatálni, hogy a kétévi szolgálatra vonatkozó nyilatkozatok még nem bírnak oly jelleggel, hogy erre nézve a Ház ez idő szerint helyeslőleg vagy visszautasítólag nyilatkozhassék. E tekintetben tehát bizonyos rezervával bátorodik élni, nehogy esetleges szavazata úgy értelmeztessek, mintha akár ő, akár pártja a kétévi szolgálat ellen lenne.

Rakovszky István a kérdést szeretné úgy feltétetni, hogy a miniszterelnök választát tudomásul vehesse, de ezt ilyen formában, ami a kétéves katonai szolgálatot illeti, nem teheti, mert a miniszterelnök nyilatkozata szerint ez létszámemeléssel áll összefüggésben. Ha pedig így tétetik fel a kérdés, vagyis úgy, hogy a kétéves katonai szolgálat létszámemeléssel van egybekötve, akkor nem járulhat hozzá a válaszhoz.

Elnök a Ház hozzájárulásával két részre osztva tette fel a kérdést.

A miniszterelnök válaszában a kétéves szolgálatra vonatkozó részét a többség tudomásul vette.

A miniszterelnök válaszában második részét, mely a honvédtüzérség felállítására vonatkozik, a Ház majdnem egyhangúlag vette tudomásul. Csupán néhány ellenzéki képviselő maradt ülve.**

* Bolgár Ferenc interpellációja ugyanis így szólt: „Mily stádiumban van a véderőtörvény revíziójának kérdése és mikorára várható annak megoldása, azaz a megfelelő törvényjavaslat előterjesztése“?

** A B. H. 1904. nov. 13. számában a nov. 12. képviselőházi ülésről szóló tudósítás kiemeli, hogy a miniszter elnöki válasznak a kétéves szolgálatra vonatkozó részét csak a többség vette tudomásul, ellenben a honvédtüzér-

Kossuth Ferenc a házszabályokhoz szólva, kijelenti, hogy a miniszterelnök válaszában első részére vonatkozó szavazás alkalmával azért kért ellenpróbát, hogy konstatálható legyen, hogy pártja nem kíván a kétéves szolgálat ellen szavazni. Minthogy pedig az elnök az ellenpróbát nem adta meg, ennek folytán a Háznak ezen az oldalán ülő képviselők úgy tűnnek fel, mintha előre is a kétéves szolgálat ellen nyilatkoztak volna; pedig ezt nem tették. Magatartásuk oka az, hogy a kormány által idevonatkozólag adott magyarázatok nem elégségesek arra, hogy bárki is lelkiismeretes véleményt alkothassa magának a kérdésről.

Rakovszky István személyes megtámadás címén szólva, előadja, hogy az imént, mikor a szavazáskor ülve maradt, a Ház egyik alelnöke, br. Feilitzsch Arthur, azt mondta: »Szép, most már látjuk, ki nem akarja a honvédséget ágyúkkal ellátni«. Ezzel szemben kijelenti, hogy igenis akarja, hogy a honvédség tüzéséggel láttassék el; de nem akart szavazni ebben a dologban, mert nem tudja, vajjon a honvédség ugyanolyan értékű és ugyanolyan fegyverekkel lesz-e ellátva, mint a közös hadsereg?

Elnök: Feilitzsch képviselő úr személyes kérdésben kért szót.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház... (Folytonos nagy zaj.)

B. Feilitzsch Arthur: Kérem, tessék. (Derűtség balról.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Sem Feilitzsch Arthur barátomnak, sem nekem nem kerül semmibe, ha a képviselő uraknak játszi örömet szerzünk vele: miért ne tennének meg? Különbben egyáltalán nem szokásom az ilyen dolgot élére állítani. A múltkor, amint akkor megmondtam, sürgősen el kellett mennem. (Felkiáltások a szélsőbaloldalon? Most nem kell?) Most nem kell.

Gr. Bethlen Balázs: Komolyságot kérünk!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Most szívesen átengedtem volna a szót és átadtam volna épúgy ellenzéki képviselőnek is.

Arra különben, amit Rakovszky István t. képviselő úr felhozott, (Zaj. Elnök csenget.) csak azt kell megjegyezni — habár talán ez is felesleges —, hogy ha a t. képviselő urat csak az a skrupulus bántja, hogy talán a honvédség más ügyeket kap és nem olyanokat, mint a közös hadsereg, ettől a skrupulusától ugyan bátran megszavazhatta volna a tudomásulvételt. (Derűtség a jobboldalon. Zaj balról.)

ség felállításáról szóló részt az egész Ház. Pontosabban: csaknem az egész Ház. Ülve maradt ugyanis a következő hét képviselő: Bánffy Dezső, Rakovszky István, Madarász József, Hock János (újpartí), Zboray Miklós, Farkas József (néppárti) és Lengyel Zoltán (akkor pártunkívüli függetlenségi képviselő). Mindenesetre sokatmondó névsor!

Br. Feilitzsch Arthur személyes kérdésben szólva kijelenti, hogy ha Rakovszky István beigazolja a Naplóból, hogy ő (Feilitzsch) az általa idézett szavakból csak egyetlenegy is mondtott, akkor fog neki felelni.

Következett gr. Zichy Aladár interpellációja az illésházai népgyűlés engedélyezésének megtagadása tárgyában. Előadja, hogy Illésházán népgyűlést jelentettek be és a somorjai főszolgabíró az engedélyt megtagadta. Még a múlt évben interpellációt intézett hasonló tárgyban a miniszterelnökhöz, ki akkor világosan kijelentette, hogy a szabad gyülekezésnek híve és csakis ott érzi magát jogosítva ezt korlátozni, ahol államellenes vagy nemzeti-ségi mozgalmak indokolják. Tekintettel arra, hogy a Csallóköz tiszta magyar vidék és ott a szociálista tanok még nem terjedtek el: szóló nem érti, mi indíthatta a főszolgabírókat arra, hogy a népgyűlés tartására vonatkozó engedélyt megtagadják, ha csak nem az, hogy a miniszterelnöknek akkoriban kiadott rendeletét helytelenül értelmezte.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! Ha gróf Zichy Aladár t. barátom oly szíves lett volna, hogy velem ezt az esetet, mielőtt interpelláció tárgyává tette, közölte volna, akkor én mindenesetre gondoskodtam volna arról, hogy máig megismerjem a tényállást és érdemleges választ adhassak. Miután ezt t. barátom — amihez különben teljes joga volt — nem tette, én most a tényállást nem ismervén, csak ideiglenes választ adhatok, illetőleg csak ideiglenesen nyilatkozhatom, a nélkül, hogy ezt válasznak tekinteném, s a nélkül, hogy a Ház nyilatkozatát provokálnám.

Nagyon természetesen most csak azt mondhatom, hogy a gyülekezési jogra vonatkozó álláspontom egyáltalában nem változott. Mindenesetre sürgősen fogok meggyőződést szerezni arról, hogy miben áll a dolog, s ha azt látnám, hogy az illető helyi hatóság tévesen fogta fel e tekintetben feladatát, nemcsak ki fogom e tekintetben tanítani, de gondoskodni is fogok arról, hogy a népgyűlés a lehető legrövidebb idő alatt megtartható legyen. *(Helyeslés.) Érdemleges válaszat különben akkorra tartom fenn, amikor az ügyet ismerem és megmondhatom, hogy ezt az útát választottam-e, vagy forgott-e fenn valamely olyan körülmény, amelyet most nem ismerek és amely esetleg a helyi hatóság eljárását indokolttá tette? (Helyeslés a jobboldalon.)*

Gr. Zichy Aladár a miniszterelnöknek, mint belügyminiszternek ideiglenes válaszat tudomásul veszi. Ami pedig azt illeti, hogy miért hozta ezt az ügyet nyilvánosságra és miért nem kívánta ezt a miniszterelnökkel privátim elintézni, ennek az az oka, hogy szóló azt akarta, hogy ebben az ügyben az ország kompetens helyről szerezzen magának információt.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! Hogy a kérdésnek ezen részével is tisztába jöjjünk, csak azt kívánom megjegyezni, hogy én abban a véleményben vagyok, hogy az interpelláció jogának úgy kell gyakoroltatni, hogy az ilyen konkrét ügy először a maga rendes útján menjen fel a maga illetékes felsőbb hatóságához és csak, ha ez a hatóság nem jár el helyesen valamely képviselő felfogása szerint, akkor tegye azt interpelláció tárgyává. (Helyeslés a jobboldalon.) Különben — méltóztassék nekem megengedni, — egyfelől az interpellálási jognak komoly fegyvere válik a megszokottság által hatálytalanná, ha minden folyamatban lévő konkrét ügy, legyen az akár csekély, akár nem, ide hozatik; (Úgy van! jobb felől.) másfelől nem volna soha helyes a kormány részéről olyan választ adni, amely az illető konkrét ügyre vonatkozólag bármilyen tekintetben pre-judikálna, vagy akár elítélést, akár pedig helyeslést foglalna magában egy hatóság eljárásával szemben, mielőtt az illető miniszter a tényállást valóban ismerné. Nekem tehát egész tisztelettel tiltakoznom kell az ellen, hogy mostani válaszból bárminő oly következtetés vonassék le, mintha én az illető fősztolgabíró eljárását itt helyteleníttem volna. Meg fogom ezt tenni akkor, ha arról győződöm meg, hogy az eljárás nem volt helyes; de ma nem ismervén az ügyet, sem helyeslőig, sem helytelenítőleg nem nyilatkozhatom. (Helyeslés a jobboldalon.) Annak idején tehát, amikor az ügynek minden oldalát ismerem, egészen nyíltan vagy meg fogom védeni a fősztolgabíró a támadások ellen, vagy kifejezésre fogom juttatni azt, hogy eljárása helytelen és téves volt. (Helyeslés a jobboldalon.)

Most pedig nagyon kérem a t. Házat, hogy válaszat ne méltóztassék olyanak tekinteni, mintha az az ügynek bármi módon is prejudikálna. (Helyeslés a jobboldalon.)

A miniszterelnök csak ideiglenes választ adván, az interpelláció kiadatott a miniszterelnöknek, mint belügyminiszternek.

*

November 13-án Kossuth Ferenc Cegléden képviselői beszámolót tartott. Beszédében azt mondta, hogy a miniszterelnök tegnapi bejelentése, mely szerint a király a függetlenségi pártnak két régi követelését teljesítette, »nemcsak hogy ellene nem szól a most megkezdett nagy küzdelemnek! hanem a legnagyobb érv a küzdelem mellett. A kormány a legnagyobb bizonyágot szolgáltatja arra nézve, hogy ha valamit nagy erővel követel a nemzet, akkor előbb-utóbb eljön az idő arra, hogy azt meg is kapja«.

Kiemelte még Kossuth, hogy a miniszterelnök indítványa elvesztette minden értelmét, miután minden ellenzéki párt kinyi-

latkoztatta, hogy a házszabályok módosítására kiküldendő bizottságban részt venni nem akar. Nem tudja tehát megérteni, miért nem vonja vissza a miniszterelnök teljesen céltalanná vált indítványát. (B. H. 1904. nov. 14. sz.)

És csakugyan — mint látni fogjuk — mindjárt másnap, november 14-én, fordulj következett be a miniszterelnök házszabálymódosítási akciójában. Persze nem olyan, amelyet Kosuth érhetőnek talált volna.

230. Gr. Tisza István beszéde a szabadelvű párt 1904. nov. 14-i értekeztétén: a kettős katonai reform publikálásának okai; a parlamentarizmus kinövésai és a nemzeti ellenállás; a golyó és az akasztófa; ismét az ideiglenes házszabálymódosítás terve; »meg vagyok róla győződve, hogy ki lógunk tartani és győzni fogunk ebben a küzdelemben«.

November 3-án volt a szabadelvű párt első nagyfontosságú értekezlete a házszabályrevízió ügyében, midőn gr. Tisza István bővebben ismertette és megokolta ezzel kapcsolatos terveit.

November 14-én útból értekezletet tartott a kormánypárt, melynek kettős célja volt: egyrészt, hogy vezérének köszönetét mondjon a kétéves katonai szolgálat és a honvédtüzérség kivívásával tanúsított nemzeti politikájáért; másrészt, hogy^ alkalmat szolgáltatson a vezérnek arra, hogy pártjának hozzájárulását kérje a házszabályharcban tervezett taktikai fordulathoz.

Br. Podmaniczky Frigyes elnök megnyitván az értekezletet,¹ napirend előtt szót kért Szentiványi Árpád (a régi nemzeti párt egyik alelnöke) és a következőket mondotta: Napirend előtti felszólalásomat ne méltóztassék szerénytelenség színében feltüntetni, mert én még most is amaz impresszió alatt állok, amelyet a szombati (nov. 12.) képviselőházi ülésben a Bolgár Ferenc barátom interpellációjára adott válasz rám gyakorolt. A magyar nemzetnek régi forró óhajtása volt a hároméves katonai szolgálatnak két évre való leszállítása. Ez ma sikerült. Az interpellációban adott válaszában ez megígértetett. Még régebben óhajtott a nemzet, gyakran sürgettük, sőt kértük, követeltük, hogy a honvédséget tüzérséggel lássák el. Az interpellációban adott válaszban ez is megígértetett, tehát ez a kívánságunk, óhajtásunk is teljesült. Ezzel a magyar nemzeti hadsereg felállítása betetőzést nyer és bebizonyította a kormányt azt is, hogy magyar nemzeti politikát csinál. Én is azok közé tartoztam, akik e kérdést sürgettük. Kedves kötelességemnek tartom, hogy szívből üdvözlöm a kormányt és a kormány élén annak elnökét. De azonfelül a király hozzájárulása felszabadította az embereket ama gondolkodás alól, hogy talán a nemzet ellen való bizalmatlanságból nem adták meg eddig a honvédnek a tüzérséget. Én azal végzem szavaimat: Éljen a király!

¹ Az értekezlet lefolyását a B. H. nov. 15. számában megjelent idevágó részletes tudósítás alapján írtam meg; az értekezleten elhangzott beszédeket pedig részint a B. H. idézett számából, részint (éspedig nagyobb részben) a Küzdelem a parlamentarizmusért című füzetből (1904.) vettem át.

Az értekezlet tagjai erre hosszasan éljenezték a királyt. Ezután gr. Tisza István miniszterelnök Szentiványi üdvözlő szavaira a következőleg válaszolt:

Tisztelt Barátaim! Engedjétek meg, hogy a most elhangzott szép szavakért és az azokban foglalt elismerés azon részéért, mely reám és barátaimra háramlik, hálás szívvel mondjak nektek köszönetét.

Nem kívánok ezúttal bővebben nyilatkozni és bővebben beszélni arról az üdvös kettős reformról, amelyet szombaton bejelenteni szerencsém volt. Jeleztem már a Házban,¹ hogy semmi szükség nincs arra, hogy ezt bizonyos görögtüzzel lássuk el, semmi szükség nincs arra, hogy kihegyezzük olyan irányban, aminőben azt nem is szabad kihegyezni, olyan irányban, mintha ez bárminő lépés volna a 67-es politika megingatására vagy a 67-es alaptól való eltávolodásra. *(Úgy van! Úgy van!)* *Ellenkezőleg épen ezek a reformok is fényes tanúbizonyosságát mutatják annak, hogy lehet magyar nemzeti politikát csinálni a 67-es alapon, (Úgy van! Úgy van!) a 67-es alaphoz való rendületlen ragaszkodás mellett is.*²

Most csak két rövid megjegyzésre szorítkozom. Az egyik az, hogy bizonyára nem tételezhet fel senki olyan naivitást róink, hogy az a remény vezetett volna ezen kérdések szóba-hozatalánál, mintha ez a mai momentán parlamenti helyzetben csak egy jöttát is változtatna. *(Úgy van.) Aki egy kissé ismeri a viszonyokat és embereket, ezzel az illúzióval nem áltathatja magát. (Úgy van! Úgy van!)*

A másik az, hogy nem vezetett ezen kérdések megoldásánál és a megoldás közzétételénél az a törekvés sem, hogy itt quasi cseretárgyat vagy alkutárgyat vegyek kezembe, amellyel akár a hárszabálykérdést, akár az előttünk álló katonai kérdéseket megoldjuk. *(Helyeslés.) Hiszen, ha ez vezetett volna, akkor a publikálásnak nem ezt a módját választottam volna. (Élénk helyeslés.) De nem vezetett és nem fog vezetni soha, mert én legalább a magam politikáját soha arra felépíteni nem fogom, hogy politikai ellenfeimnek hozzájárulását bárminő koncessziók által megnyerjük.*³ *(Élénk helyeslés.) Igenis, fel akarjuk építeni és törekszünk felépíteni úgy, hogy olyan ügyekkel álljunk a nemzet elé, amelyeket a nemzet, vagy legalább annak túlnyomó nagy többsége teljes megnyugvással és teljes helyesléssel fogadhasson, (Élénk helyeslés.) ahol az ügyben magában rejlő belső igazság és belső erő legyen a győzelem záloga. (Zajos tetszés és helyeslés.)*

¹ (229).

² L. a későbbi második jegyzetét és a (198) sz.

³ Mint tette Széll Kálmán, az ellenzékkel való paktálás nagy mestere. (79).

És, t. barátaim, egyszerűen tanúbizonyságot kívántam tenni arról, hogy mindazon támadások között, amelyekkel illetettünk és amelyeket ismétetni nem kívánok, — hisz a Vokabularium nagyon régi *(Derűtség.)* — és az üdvös tevékenységnek mindazon megrekesztése dacára, amellyel találkozunk, barátaimmal együtt igyekezünk dolgozni, igyekezünk építeni, *(Élénk éljenzés.)* igyekezünk tanúbizonyságát adni annak, hogy az a politika, amely számára az eredményes működés előfeltételeit meg akarjuk teremteni, nemzeti politika a szó igazi értelmében.¹ *(Hosszantartó zajos tetszés, éljenzés és taps.)*

Ez vezetett arra, hogy működésünknek ezen konkrét eredményét is nyilvánosságra hozzam és meg vagyok győződve, hogy, ha voltak is még az országban, ezzel is apadni fog azok száma, akik itt a magyar nemzet elleni olyan tendenciákat keresnek, ha nem is a kormányban, de másutt és fel merik tenni a kormányról, hogy ha volnának ilyen tendenciák, azoknak szolgálatába szegődnek, — hogy azok előtt fényes tanúbizonyságát nyújtsam annak, hogy amely percben a magyar nemzet az igazán produktív hazafias tevékenység terére lép, nincs az a törekvése, nincs az a jogos kívánsága, amelynek megoldása legyőzhetetlen akadályokba ütköznék. *(Hosszantartó, meg-megújuló zajos éljenzés, helyeslés, tetszés és taps.)*

Az elnök jelenti, hogy a miniszterelnök kíván előterjesztést tenni.

T. Barátaim! Midőn utoljára² volt szerencsém hozzátok erről a helyről a most napirenden levő politikai kérdésekről beszélni, azon reményemnek adtam kifejezést, hogy talán a bizottság megválasztására vonatkozó indítvány tekintetében az utolsó szó még nem mondatott ki, hogy megfontolják talán még a Háznak e párthoz nem tartozó tagjai azt, hogy a bizottság munkásságában való részvételt elutasítsák-e maguktól és ami ennél még sokkal több, hogy magának a bizottságnak megalakítását is obstrukcionárius vitával tegyék lehetetlenné. Fájdalom, ma szétszlott minden ez iránybani reménység, teljesen menthetetlen illúzió volna továbbra is abban a hitben ringatnunk magunkat, hogy az a házszabály-reform, amelyet keresztülvinni akarunk, a Ház más párton lévő tagjainak közreműködésével legyen megvalósítható. És reánk háramlik az a feladat, hogy e változott viszonyok között teljessük kötelességünket.

¹ Hogy Tisza valóban „nemzeti politikát” csinált, l. a (229) első jegyzetét.

² A nov. 3. pártértekezleten (222), hol aránylag a legrészletesebben nyilatkozott reformterveiről.

Én azt hiszem, az eddigi eseményekből konstatálhatjuk először is azt, hogy az országos közvélemény ritka egyértelműséggel nyilatkozik meg egy, a kellő határok közt megálló, megfontolt és mérsékelt házszabályreform mellett (*Úgy van! Úgy van!*) és konstatálhatjuk másodszor azt, hogy az egész akció, amely a mi reformtörekvésünk ellen a Házban föltámadt, nem maga a reform ellen intézi támadásait, (*Úgy van! Úgy van!*) nem azokról a konkrét diszpozíciókról beszél, amelyeket megoldani kívánunk, hanem más, a mi céljainkkal egyenesen ellenkező tendenciákat imputál bele ebbe a reformba és arra alapítja támadását. (*Úgy van! Úgy van!*)

Először is arról, azt hiszem, csakugyan fölösleges beszélni, hogy ezen házszabályreform és a megoldásra váró katonai kérdések között bárminő kapcsolat is léteznék, mert hiszen a leghatározottabban jelenttem ki ismételten,* hogy a katonai kérdésekre vonatkozólag sem a szólásszabadságnak, sem a viták szabadságának semmiféle korlátozását nem kontempláljuk. Másodszor ez az egész vihar, amelynek látszatát, mondjuk, felkelteni igyekeznek, ez az egész vihar a szólásszabadság megvédelmezésére irányul; már pedig ismét és ismét kijelentettük** és ma már a pártnak határozott álláspontja az, hogy a nagy vitáknak, a nagy, hosszas parlamenti küzdelmeknek lehetőségét bárminő újítást, bárminő reformot tartalmazó törvényjavaslatokkal szemben korlátozni nem kívánjuk. Mindez tehát, az az egész lárma, amelyet felkelteni sikerült, a levegőbe való csapkodás, amely a mi reformunk szükségességére vonatkozólag általunk felhozott érvelést és okoskodást nemcsak meg nem cáfolja, de még csak nem is érinti. (*Úgy van! Úgy van!*)

Mégis a nélkül, hogy bárminő ismétlésekbe kívánnék bocsátkozni, csak röviden reaszumálom és fixírozom, hogy miről van szó: a technikai obstrukció lehetetlenné tételéről van szó; szó van a Ház rendjének, méltóságának, tisztességének megvédéséről, (*Hosszantartó élénk hely estes.*) és szó van arról, hogy a költségvetés letárgyalása olyan diszpozíciók által biztosíttassák, amelyek lehetetlenné teszik azt, hogy bármikor öletszerűleg az *ex-lex* állapot összes anyagi és erkölcsi kárai háruljanak az országra. (*Élénk helyeslés.*)

Ezekről van szó, ezekről kellene vitatkoznunk, ha a reform ellenzői fair, lojális vitát akarnának folytatni; itt adósak ők nekünk a felelettel, itt nem bizonyítják be, hogy a parlamentarizmus ezen kinövéseinek orvoslása csakugyan azokkal a veszedelmekkel jár, amelyeket ők állítanak. (*Úgy van! Úgy*

* (216, 222) és (224).

** Az „ugrai levél“-ben (211) és azóta is több ízben. (212, 216, 222, 223, 224, 225, 227).

van!) És, aki velünk csakugyan vitatkozni akar, aki csakugyan meg akarja győzni az országot arról, hogy káros és veszedelmes amire mi törekszünk, az itt álljon elő és itt bizonyítsa be azt, hogy a nemzeti erőt az gyengíti, a nemzet ellenálló képességét és a nemzetnek — mert ne csak az ellenállásra gondoljunk, de az alkotásra is — a nemzet alkotó képességét az csorbítja, aki a parlamentarizmus ezen visszás kinövéseit kiküszöbölni akarja. (Hosszantartó élénk helyeslés.) Mert azt azután egészen határozottan és egészen nyugodt önérettel merem állítani, hogy mindezek a kinövések nem erő-, de gyengeség forrásai a nemzetre nézve. (Élénk tetszés.)

Mert hiszen miben rejlik a nemzet és a parlament ereje? Mi másban, mint abban az erkölcsi tartalomban, amellyel a parlamenti élet rendelkezhetik? Miben másban, mint abban a tiszteletben, abban a ragaszkodásban, abban a kegyeletben, amellyel az egész nemzet pártkülönbség nélkül viseltetik a maga parlamentje iránt? (Úgy van! Úgy van!) És ki méri a leghelyrehozhatatlanabb, sőt legvégzetesebb csapást a nemzet erejére más, mint aki permanenssé tesz olyan jelenségeket; amelyek valóban az undor érzését keltik fel (Hosszantartó helyeslés és éljenzés.) a nemzet jobb elemeiben, amelyek csakugyan az elhidegülésnek, az elidegenülésnek, a közönynek jégtábláit zúditják a magyar parlamentárizmusra. (Élénk tetszés és éljenzés.)

Lehetetlenné teszi ez normális békés időkben egy üdvös alkotásokban megnyilatkozó parlamenti élet kifejlődését. És vájjon, ha bekövetkeznék valaha az az idő, hogy igazán nemzeti ellenállásra volna szükség, vájjon akkor tudna-e nagy elhatározásokat felkölteni, nagy tetteket életre hívni a nemzetben oly parlament, amely orfeumba való jeleneteket produkál?

Beszéljünk nyíltan és őszintén, mert bárminő valószínűtlen is ilyen viszonyoknak a visszatérése, nem tartozik a lehetetlenségek közé, hiszen mi nemcsak a mai kor számára dolgozunk, de az a mag, amit elvetünk, gyümölcsöket teremhet olyan korban is, amidőn olyanok fognak az ország sorsára befolyást gyakorolni, akik ma meg sem születtek. És nem hiszem, hogy legyen ma élő ember, aki visszaidézzé e nemzetre és a dinasztíára a régi visszavonás, a régi ellentétek óriási csapásait, (Úgy van!) mert sem a nemzet, sem a dinasztia érdeke ezt el nem bírná. De igenis — mondom — jöhetnek késő nemzedékek, amelyeknek emlékezetében elhomályosul már a múltak sötét emléke és az a szempont, hogy Magyarország állandó kapcsolatban áll egy mis állammal, hogy a magyar korona tulajdonosa egyúttal rendelkezhetik egy más állam erejével is: ez a szempont rejthet a jövőben is, a

távol jövőben bizonyos veszélyeket magában. Tehát számoljunk ezzel a ténnyel és nézzünk szemébe a veszélynek. (Halljuk.)

Ha beáll ez a veszély, min fordul meg a magyar nemzet sorsa és egész jövője? Min egyeben, mint azon, hogy a magyar közélet nagy elhatározásokat legyen képes a nemzetben felébreszteni, (Úgy van! Úgy van!) hogy a magyar nemzet összes rétegei, úgy mint a múltban tették, érezzék és tetteikben nyilvánítsák azt, hogy a magyar szabadságért, a magyar parlament jogaiért érdemes az embernek kockára tenni mindent, ami drága előttünk. (Hosszantartó zajos tetszés, éljenzés és taps.) Ezt a befolyást, ezt az erőt fogja-e a magyar nemzet meríteni egy olyan parlamentárizmusból, amelyben a Lengyel Zoltánok és a Polónyi Gézák játsszák kis játékaikat? (Hosszantartó meg-megájuló zajos tetszés, éljenzés és taps.) Ezt az erőt, ezt az elhatározást csak akkor fogjuk a magyar nemzet lelkében megőrizhetni, ápolhatni és erősíthetni, ha a magyar parlamentárizmus csakugyan az elvi küzdelmeknek, a haza javára irányuló elvi harcoknak lélekemelő színtere lesz. (Zajos helyeslés és taps.)

T. Barátaim! Én nem állíthatom meg, hogy egy sokat emlegetett kifejezésemre vissza ne térjek: a golyóra és az akasztófára. Hogy mondtam én azt a bizonyos golyó és akasztófa-megjegyzésemet tavaly? Azt mondtam, hogy én értem azt, még ha nem helyeslem is, ha valaki olyan célokat tűz nemzete elé, amelyek konfliktusba viszik a nemzetet, de az, aki a küzdelmet felidézi, az legyen arra elhatározva, hogy a végeletekig vigye azt a küzdelmet, (Úgy van! Úgy van!) mert minden nemzetnek egy levert, letiport férfias küzdelme, ha százezrek vérébe kerül is, melegágya lehet egy jobb, egy szebb jövőnek, a vérrel megáztatott talajból kinő a szabadság fája, talán szebben és erőteljesebben, mint azelőtt. (Zajos tetszés és éljenzés.) De, aki ily nagy elhatározások nélkül, könnyű szívvel, könnyelműen, a tetszetős jelszavaktól elkapatva viszi harcba nemzetét, kishitűen a nemzet ereje és talán saját ereje iránt és meggyőződve előre róla, hogy, ha törésre kerül a dolog, egy szánalmas puccs lesz az, amivel véget ér: az okozza a legvégtetesebb kárt a nemzetnek, annak az eljárása számára nem ismerek mentséget. (Úgy van! Úgy van!)

Itt is azt mondom tehát: igenis, egy olyan magyar nemzetre van szükség, amely a konfliktusokat parancsoló szükség nélkül nem idézi fel; (Élénk helyeslés.) de, ha a konfliktusokba beleszorított, akkor menjen el a golyóig és

az akasztófaig. (Hosszantartó zajos tetszés, helyeslés, éljenzés és taps.)

De menjen el minden ember, aki magyar embernek akarja tartani magát, (Igaz! Úgy van!) mert csak úgy lehet ez a küzdelem, bárminő legyen annak közvetlen vége, szebb és jobb jövő forrásává, (Élénk helyeslés.) A magyar parlamentarizmusnak ezeket az ideális, nagy és nemes vonásait kell tehát megőrizni és újból túlsúlyra hozni és ezt nem érhetjük el másképp, mintha lemetszük a magyar parlamentarizmus fájáról azokat a parazita növényeket, azokat a fattyúhajtásokat, melyek magának a nemzet fájának a nedveit szívják el. (Tetszés.)

Ma már kétségtelen, hogy az egész házsabályreform eszméjét az ellenzék a limine utasítja el magától. Kétségtelen, hogy magának a bizottságnak megválasztása által most semmit sem érünk el, mert hiszen zátony zátony után állna az ügy előtt, megakadályozva a kielégítő reform keresztülvitelét. (Úgy van!)

Ilyen körülmények között, azt hiszem, t. barátaim, a pártnak ismét ahhoz az eszközhöz kellene nyúlnia, amelyet márciusban vett kezébe (Úgy van!) és csak azért tett le ismét a kezéből, mert alkalmazásának szüksége akkor elesett.*

Én tehát azt volnék bátor kérni, hogy határozza el a párt, miszerint azon célból, hogy egy, az általam már ismételt jelzett keretekre szorított, mérsékelt házsabályreform megvalósítható legyen és azzal a világos körülhatárolással, hogy ezen ideiglenes házsabálymódosítás hatálya mellett csak az országnak halaszthatatlan folyóügyei, tudniillik az 1905-i költségvetés, az ezzel kapcsolatos dolgok, az indemnitás és — azt hiszem, hozzávehetjük a Horvátországgal kötött pénzügyi egyezményt, mert különben exlexbe jutunk a horvát kérdésben — a változatlan újonclétszámnak 1905-re való megszavazása, tehát csak az országnak ezen halasztást nem tűrő folyó ügyei és a házsabályjavaslat legyenek elfogadhatók, — hogy, mondom, ezen idő- és térbeli korlátozással a házsabályok ideiglenes módosítása vitessék keresztül. (Élénk helyeslés.)

Az indítvány tehát, amely nézetem szerint benyújtandó volna, a maga diszpozitív részében lényegileg egyeznék a tavasszal benyújtott indítvánnyal; bevezető része módosulna annyiban, hogy a tavaszi az akkori sürgős ügyekre, a mostani pedig a most előttünk álló sürgős ügyekre szólna. (Helyeslés.)

Én arra kérlek benneteket, legyetek kegyesek elhatá-

rozni egy ilyen javaslat benyújtását és annak benyújtásával a pártelnökséget bízni meg. (*Hosszas élénk helyeslés.*)

T. barátaim! Úgy látszik, hogy bejutunk a harcnak akuttabb stádiumába. (*Haltjuk! Halljuk!*) Én azt hiszem, aki illúziókban nem él, aki nyitott szemmel nézi az eseményeket, azt ez a fordulat nem lephette meg és nem hozhatja ki sodrából. (*Igaz! Úgy van!*) Mi neki mentünk ennek a küzdelemnek abban az erős meggyőződésben, hogy az ország legszentebb, legnagyobb érdekei parancsolólag kívánják ezt (*Úgy van!*) és meg vagyok róla győződve, hogy ki fogunk tartani és győzni fogunk ebben a küzdelemben, (*Élénk helyeslés.*) mert győzelemre fog vinni bennünket az a tudat, hogy a magyar nemzetnek, a magyar nemzeti politikának tesszük ezzel a legnagyobb szolgálatot. (*Szünni nem akaró zajos tetszés, helyeslés, éljenzés és taps. Élénk felkiáltások: Egyhangúlag elfogadjuk!*)

Az elnök örömmel konstatálja, hogy az értekezlet a miniszterelnök javaslatát egyhangúlag magáévá teszi és a hazafias akciónak a maga részéről is a legjobb sikert kívánja. I

Mint látni fogjuk, mindjárt másnap, a november 15-i ülésen Daniel Gábor a szabadelvű párt elnöksége nevében a Tisza-féle házszabályindítványhoz határozati javaslatot terjesztett be a házszabályok ideiglenes módosítása tárgyában. Ebben a formában vált tette a szabadelvű párt november 14-iki határozata.

231. 1904. nov. 15. országos ülés. — Gr. Tisza István indítványának tárgyalása a házszabályok módosítására bizottság kiküldése tárgyában: mi történt március 10-én és mi történt azután?; fenyegetések az obstrukcióval; egy mérsékelt házszabályreform égető szüksége; visszatérés a márciusi indítványhoz; a miniszterelnök rögeszméje. — Polémia Eöt-vös Károllyal az obstrukcióra készüléssel. — Daniel Gábor benyújtja határozati javaslatát a házszabályok ideiglenes módosítása iránt; a miniszterelnök hozzájárul és a kormány előterjesztéseit visszavonja. — Polémia Barta Ödönnel: súlyos áldozatok a házszabályok módosítása érdekében; kifogások a Daniel-féle határozati javaslat benyújtásának módja és szerkezete ellen. (Napló XXX. k. 174—176, 178; 190, 193—194. 1.) — Lex Daniel és Lex Falkenhayn.

¹ Említésre méltó, mert szimptomatikus jelentőségű a B. H. 1904. nov. 15. számában a szabadelvű párt nov. 14. értekezletéről szóló tudósítás bevezetésében foglalt következő pár sor: „Andrássy Gyula gróf ma elutazott a városból, ami nyilván annyit jelent, hogy ő a maga részéről félre áll”. Andrássy tehát elutazott a házszabályokért meginduló döntő küzdelem előestéjén. Vájjon melyik táborban látjuk viszont nov. 18-ika után?

Mielőtt a szabadelvű párt november 14-i értekezletén hozott határozatnak megfelelő indítvány a házszabályok ideiglenes módosítása iránt előterjesztett volna: Thaly Kálmán, a márciusi békeszerző (162), egy utolsó kísérletet tett, hogy a miniszterelnököt szándékától való elállásra bírja.

A nov. 15-i ülésen ugyanis napirend előtti felszólalásában Thaly Kálmán emlékeztetett a márc. 10-én törtétekre, mint a pártokat ama nevezetes ülésen a kibékülésre felhívó képviselő. Előadta azután, hogy a parlamenti béke akkor szerencsésen helvreállott. Az ellenzék minden oldala becsülettel megtartotta szavát. Az országnak halaszthatatlan folyóügyei néhány nap alatt letárgyaltattak, úgyszintén egyéb törvényjavaslatok is minden nagyobb vita nélkül intéztettek el. A nyári szünetig a parlament munkája zavartalan rendben folyt. Az országgyűlési szünet lejártá előtt azonban, nem tudni, mi okból, talán hangulatszínalásból, legnagyobb részt kormánypárti lapokban kezdtek a felújítandó obstrukció veszedelméről beszélni. Az ellenzéki hírlapok legtöbbje tagadta, hogy ily szándék csak léteznék is, de szóló magánértesülése szerint is az ellenzéknek ilyenmű szándéka nem volt. A parlamenti szünet utolsó napjaiban, mikor csendes volt minden és az újonnan megnyíló országgyűlés és békés kilátások közt kezdte volna meg tárgyalásait, mint egy váratlanul jött tüzes bomba ütött a politikai pártok közé az ugrai levél. Szólót ez nagyon megdöbbsentette s kereste indokát, de nem találta. Ép oly kevéssé tudta megtalálni, mint az ellenzék vezérférfiai. Igazat kell adnia gr. Apponyi Albertnek, ki nov. 9-i beszédében kifejtette, hogy a miniszterelnök ennél a házszabálymódosítási akciónál egy rögeszme alatt áll. De akár rögeszme, akár más, a miniszterelnök eszméje szerencsétlen eszme, mert ez dúlta fel október elejétől a parlament békéjét és úgy látszik, ha a miniszterelnök ragaszkodik eszméjéhez, fel fogja dúlni hosszú időnkig. Tehát megint ott állunk, ahol a március 10-i ülésben állottunk. A miniszterelnök akkor visszavont házszabályindítványát akarja most újból előterjeszteni. Mi szükség ezen boldogtalan indítvány megújítására? Szóló pártja megbízásából tiltakozását jelenti be ezen boldogtalan és ok nélkül beterjesztett javaslat, a márciusi indítvány megújítása ellen. Ha ez az indítvány csakugyan benyújtatnék, az ellenzék minden része kénytelen volna a szólásszabadság védelme érdekében mindent elkövetni és a miniszterelnök ezen megújítandó revizionális javaslata ellen a minden tehetségük szerinti harcolást bejelenteni. Kérve-kéri tehát a miniszterelnököt, álljon el ezen szerencsétlen indítvány beterjesztésétől, hogy a parlamentnek immár újból is felzavart nyugalma helyreálljon. A törtétek után nincs ugyan reménye, hogy szava nem a pusztában kiáltó szava lesz, de mégis kötelességének tartotta, tekintettel a március 10-i eseményekre, ilyen értelemben felszólalni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! (Mozgás. Halljuk! Halljuk! jobbról.) A most elhangzott nyilatkozat után kötelességemnek tartom röviden felszólalni és bizonyos fogalomzavarokat tisztába hozni, (Helyeslés jobb-

felől. Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk!) amelyeket t. barátom felfogásában és előadásában sajnálattal tapasztaltam. (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Nézzük csak meg, t. Ház, mi történt március 10-én? Akkor obstrukció folyt egy törvényjavaslat ellen. Thaly Kálmán t. barátom azt a felszólítást intézte a Ház minden oldalához, hogy egyfelől az ama törvényjavaslat elleni obstrukciót az ellenzéknek azon része, amely az obstrukcióban részt vett, hagyja abba; másfelől pedig a többség a már benyújtott indítványt vonja vissza. Én erre nagyon kereken és precíze kijelentettem, hogy ha biztosítékot nyerek az iránt, hogy az 1903-ik évi újoncjutalék *(Halljuk! Halljuk! balfelől.)* megajánlására vonatkozó törvényjavaslat haladéktalanul elfogadjatik, visszavonom indítványomat. Semmi egyéb kötelezettség sem egyik, sem másik oldalról nem állott fenn. *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)*

Én nem kértem a t. ellenzékétől azt, *(Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* hogy más javaslatokra nézve az obstrukciótól való tartózkodást Ígérje meg; teljesen szabad kezet hagytam a t. ellenzéknek arra, hogy az obstrukció fegyveréhez más javaslatoknál akkor nyúljon, amikor jónak látja.

Rákosi Viktor: De nem tette!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nagyon természetesen fenntartottam magamnak is a jogot arra, hogy ha kitör egy obstrukció, (Felkiáltások balfelől: Nem tört ki! Hol? Jobbról: Dehogy nem! Halljuk! Halljuk! Zaj. Elnök csenget.) (Ugyanazt a harci fegyvert fogom kézbe venni, amelyet az obstrukció letörésére a legalkalmasabbnak tekintek. Nem a házszabályok módosításáról általában volt szó, hanem arról a harci fegyverről, amely a házszabályoknak ad hoc, ideiglenesen, a normálisnál nagyobb mérvű szigorítását tartalmazta egy elfajult parlamenti helyzet szanálása céljából. (Élénk helyeslés jobbról. Zajos felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Mikor fajult el? Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Folytonos zaj.)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mi történt azután? (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbról.) Az én t. barátom (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) nem tud semmit a jövőbeli obstrukcióra vonatkozó mozgalmakról. Én felkérem őt, legyen szíves kérdezősködni az iránt, hogy ebben a tekintetben minő előkészítő mozgalmak folytak július és augusztus hónapban itt a képviselőházban. (Felkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: Elöl? Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.

Elnök csenget. Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Olyan régi jó latin mondas az, hogy: »Si fecisti, nega«, de ennek mi nem ülünk fel. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget. Felkiáltások balról: Tessék megnevezni a személyeket! Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felőt. Felkiáltások: Szólásszabadság! Folytonos zaj a jobb- és a baloldalon.)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Felkérem t. barátomat, méltassa több figyelemre azokat a nyilatkozatokat, melyeket pl. Nagykőrösön Eötvös Károly, Szegeden báró Bánffy Dezső tett. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Az nem obstrukcióról szólt! Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ezeknek az uraknak a nomenklatúráját... (Halljuk! Halljuk! jobbról.)

Rákosi Viktor: Apponyi Amerikában? Barabás Amerikában? (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ezeknek az uraknak a nomenklatúráját, a terminológiáját ismerni kell. (Halljuk! Halljuk! jobbról.) Hiszen ezek az urak a gyanúsításoknak, a rágalmaknak özönét zúdították a Kossuth Ferenc t. barátom vezetése alatt álló pártra és ezek mindig azt beszélték, hogy aki nem obstruál, az leszerel és kemény hazafias küzdelem csak az obstrukció. (Igaz! úgy van! Élénk tetszés a jobboldalon. Hosszantartó nagy mozgás, zaj és derűtség a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Elnök: Kérek csendet! (Hosszantartó zaj a Ház minden oldalán. Halljuk! Halljuk! jobbról.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hát kérem, akkor mit tesz az, hogy ha Eötvös Károly és báró Bánffy Dezső t. képviselőtársaim büszkén hirdetik, hogy hiába akar itt ezután bárki leszerelni, nekik van olyan csapatjuk, amely igazi kemény obstrukciót fog csinálni? (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Négy ember! Hosszas zaj.)

Ugron Gábor: Összesen négyen vannak! (Folytonos nagy zaj a Ház minden oldalán. Az elnök ismételtelen csenget.)

Sréter Alfréd: Így respektálják a szólásszabadságot!

(Folytonos nagy zaj a Ház minden oldalán. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Azt hallom, hogy a Bánffy-párt négy emberből áll. De hiszen ezek az urak a számot is megmondták és azt mondták, hogy 40—50 igaz hazafi van a többi pártból, aki e harcra kötelezte magát... (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbal oldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Az elnök többször csenget.) Kérem t. barátomat, Kossuth Ferencet, ne éljen ilyen illúziókban, mert én félek... (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbal oldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Szatmári Mór: Pletykák után indul! (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! jobbról.)

Ballagi Géza: Ne neked szólásszabadság!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...mert félek tőle, hogy t. barátom pártjában is talán többen vannak olyanok, akik egy más pártnak a szekerét tolják. (Úgy van! Úgy van! jobbról. Hosszantartó nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Ezek kétségtelen tények és mindenki által, aki a homokba nem dugja fejét, látható jelenségek. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.)

De még ha fel nem merültek volna is, (Mozgás a balos a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) abban a régi meggyőződésben, amelyből soha titkot nem csináltam, amelyet erről a helyről ismételtén kifejeztem, hogy t. i. nekünk nemcsak, mint egy esetleg ad hoc harci eszközre van szükségünk egy radikális házszabályreformra, de rendes viszonyok között is egy, a szólásszabadságot meg nem támadó, hanem a Ház rendjét biztosító házszabályreform okvetlenül szükséges: (Élénk helyeslés a jobboldalon.) még ha semmi közbe nem jött volna a nyáron, akkor is kötelességemnek éreztem volna az első alkalmas pillanatot felhasználni arra, hogy egy ilyen nyugodt, mérsékelt házszabályreform kérdését felvessem. (Helyeslés a jobboldalon. Zaj a baloldalon.)

Ezt célozta az ugrai levél, ezt célozza az az indítvány, amelyet most tárgyalunk, amely tehát egészen más valami, mint a márciusi indítvány, mert az egyenesen egy mérsékelt, a szólásszabadságot nem megtámadó, hanem az urakkal szemben biztosító házszabályreform megalkotását akarja biztosítani. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj és ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.)

És most, t. Ház, a helyzet bizonyára nem az én iniciatívámra, bizonyára nem a többség óhajtásából és hibájából, de ismét elmérgesedik, elfajul. Miért? Azért, mert nemcsak ennek a bizottságkiküldési javaslatnak, de magának a ház-

szabályrevízió gondolatának is az ellenzék az obstrukció fegyverét szegzi ellen.

Rákosi Viktor: Ez már igaz! Nem is tagadjuk!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ez azután a helyes parlamentárizmusnak olyan fejtetőre állítása, (Élénk helyeslés a jobboldalon. Ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.) ez az ellenzék részéről egy olyan lázadás a parlamentárizmus ellen... (Éljenzés és taps a jobboldalon. Nagy zaj és ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Barabás Béla: Hogy beszélhet egy miniszterelnök ilyet? Az Isten szerelméért!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ... egy olyan merénylet a nemzet jogai ellen ...

Gr. Zichy Aladár: Önök követnek el merényletet az alkotmány ellen!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...amellyel szemben nem marad más hátra, mint visszanyúlni ahhoz a harci fegyverhez, amelyet márciusban letettünk kezünkbe. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.)

Ha t. barátom ismételni akarja márciusi szerepét, ha t. barátom meg akarja kímélni az országot egy ilyen harci fegyver igénybevételeitől, tegye, amit márciusban tett: intézzen felszólítást az ellenzékhez, (Helyeslés a jobboldalon. Derűtség a bal- és a szélsőbaloldalon.) hogy vállaljon kötelezettséget az iránt, hogy egy olyan hárszabályreformot, mely az általam már több ízben felsorolt korlátok között mozog, obstrukcióval megakadályozni nem fog. (Derűtség a baloldalon. Helyeslés a jobboldalon.) Ha ezt megteszi az ellenzék, akkor feleslegessé válik az az indítvány, melyet a szabadelvű párt elhatározott és ezt a szabadelvű párt bizonyára rekonzideráció alá fogja venni, de csakis akkor, ha (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) — mert ehhez a jogunkhoz ragaszkodunk és ezt a kötelességünket teljesíteni fogjuk — (Élénk helyeslés a jobboldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Mi is?) a magyar parlamentárizmust az ilyen jelenségektől, amelyeknek most is tanúi vagyunk, megszabadítjuk. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Az ilyen miniszterektől!)

Ha a t. képviselőtársam azt mondja, hogy én rögeszmében szenvedek, (Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon. Zaj. Elnök csenget.) hát igen, nekem rögeszmém, hogy Magyarország csak úgy állhat fenn, mint szabad állam, (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőim!oldalon. Élénk helyeslés a jobboldalon.) ha fenntartja a parlamentárizmust a maga elvi tisztaságában, (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélső-

baloldalon.) ha bír elég férfias és elég hazafiúi elhatározással, hogy megtisztítsa a maga közéletét azoktól a fattyúhajtásoktól, (Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon.) amelyek a magyar alkotmánynak, a magyar szabadságnak, a magyar... (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Az igazság szavát semmi zajongással el nem nyomhatják. (Zaj. Elnök csenget.) Itt sérthetik a házszabályokat, sérthetik a szólásszabadságot ma még addig, amíg nem üt a leszámolás órája, (Élénk helyeslés a jobboldalon.) de a nemzet meg fog hallani bennünket, a nemzet tudni fog választani azok közt, (Hosszantartó élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon.) akik tetszetős jelszavak látszata alatt mint szű a fát, úgy örlik meg a nemzet erejét. (Hosszantartó élénk Helyeslés, éljenzés a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Ez igenis rögeszmém, ennek a rögeszmének élnie kellene minden magyar ember lelkében (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) és ha nem is él minden magyar emberben, amit eléggé sajnálok, de elég magyar ember lelkében él és eléggé él a magyar nemzet közvéleményében ahhoz, hogy ez az igaz, ez a szent, ez a nagy ügy diadalra jusson. (Hosszantartó, meg-megújuló élénk éljenzés és taps a jobboldalon.)

A miniszterelnök után Ugron Gábor szólal fel személyes kérdésben. Nem lehet kifogása az ellen, ha a Ház bármely tagja és így a miniszterelnök is él jogával. Csak amivel él, az legyen joga. Ne legyen erőszak, ne legyen túltevés^ a jogon. Helyesli Thaly Kálmán azon eljárását, hogy nem ismételte meg márciusi békéltető fellépését és pedig egyszerűen azért, mert egy újabb békeindítványnak nem hinne többé, mert nem hisz a miniszterelnöknek.

Eötvös Károly szintén személyes kérdésben szólva, csak azt jegyzi meg a miniszterelnök által az imént említett nagykörösi dologra nézve, hogy abból, amit mondott, egyetlen szó sem igaz. Ellenben igenis történt az, hogy szóló Nagykörösön választóival beszélgetett és előttük kijelentette azt is, hogy a magyar nyelv uralmaért Magyarországon küzdeni fognak, míg lesz e Házban becsület és lesz a Háznak legalább 50 tagja, ki a magyar nyelvért való harcot fel nem adja. Csak ezt mondta és a miniszterelnöknek minden ezzel ellenkező szava valótlan.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Nagyon régóta tudom azt, hogy a képviselő úr a bátorság egy bizonyos nemének igen nagy mértékével rendelkezik; (Zaj.) de hogy idáig viszi, ameddig ma vitte, az előtt igazán megilletődéssel kell zászlómat meghajtanom. A képviselő úr most azt állítja, hogy ő elmondta, hogy ötvened magával küzdeni fog a magyar nyelvért. (Zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon.)

Ez nem obstrukció! Elnök csenget. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Rákosi Viktor: Ez nem az obstrukció bejelentése!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ő és a hozzá közelállók mindig leszerelésnek neveztek minden ellenzéki akciót, amely nem obstrukció és mindig gyanúsították, bántották, rágalmazták azokat az ellenzéki férfiakat, akik nem obstruáltak. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)

Kecskeméthy Ferenc: Ez sem igaz!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Most pedig ideáll a t. képviselő úr és azt mondja, hogy nem obstruál, nem obstruált soha és hogy nem fog obstruálni soha.

Eötvös Károlyt Azt nem mondom. (Élénk derűtség.)

Rákosi Viktor: Ezt sem mondta!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ily rettenetes nonchalance-szal túltenni magát az igazmondásnak még látszatán is, (Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) hogy azután elég vakmerőséggel bírjon arra, hogy nekem mondja, hogy én nem mondtam igazat: ez már igazán mindenféle skrupulusnak vagy alatta van, vagy fölötte. (Élénk derűtség a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)

Eötvös Károly félremagyarázott szavai értelmének helyreállítása címén kérve szót, azt mondja, hogy választóinak becsületesebb parlamenti eszmeharcról beszélt a magyar nyelv érdekében és a miniszterelnök már ebben is obstrukciót lát. »Ez a rögeszme, amely ellen a magyar nemzetnek nyomorultan küzdenie kell egy szerencsétlen fiatal ember hengegése folytán.«

Végre áttérhetett a Ház a napirendre: gr. Tisza István képviselő indítványának folytatólagos tárgyalására a házszabályok módosítása végett bizottság kiküldése tárgyában.

Eötvös Károly hosszú beszéde után következett a nap nagy eseménye.

Dániel Gábor (a szabadelvű párt egyik alelnöke) emelkedik szólásra: »T. Ház! A szabadelvű párt elnökségének nevében van szerencsém egy határozati javaslatot benyújtani. Kérem annak felolvasását és elfogadását.«¹

¹ Gr. Tisza István a nov. 14. pártértekezleten (230) a házszabályok ideiglenes módosításának szükségességéről szólva, a következőket mondotta:

„Az indítvány tehát, amely nézetem szerint benyújtandó volna, a maga diszpozitív részében lényileg egyeznék a tavasszal benyújtott indítvánnyal; bevezető része módosulna annyiban, hogy a tavaszi az akkori sürgős ügyekre, a mostani pedig a most előttünk álló sürgős ügyekre szólana.“

Ha egybevetjük a Dániel Gábor-féle határozati javaslatot, amely a szabadelvű párt nov. 14. határozatából folyólag adatott be, gr. Tisza István március 5. indítványával a házszabályok ideiglenes kiegészítése, illetve módosítása iránt (100), úgy a kettő rendelkező része között tartalmilag a következő három figyelemreméltó eltérést állapíthatjuk meg:

Szöts Pál jegyző (olvassa): Határozati javaslat. Benyújtják. Dániel Gábor, b. Podmaniczky Frigyes, Apáthy Péter, b. Vojnits István.

»Tekintve, hogy a jelenleg érvényben álló házszabályoknak égető szükségét képező reformja a képviselőház egy része által kilátásba helyezett rendszeres obstrukcióval szemben a jelen házszabályoknak hatályban maradása mellett meg nem valósítható, minélfogva a 21-es bizottság megválasztása előtt ideiglenes hatállyal oly módosításokat kell a házszabályokon eszközölnünk, melyek az egész munkálat sikerét biztosítsák: határozza el a Ház, hogy a tárgyalás alatt lévő indítvány feletti érdemleges határozathozatalt a jövő ülészsakra halasztja és az elkészítendő új házszabály életbeléptéig, de legfeljebb egy évig terjedhető hatállyal és annak világos kikötése mellett, hogy az alábbi rendelkezések hatálya alatt csak az 1905. évi államháztartásra vonatkozó és azzal kapcsolatos javaslatok, beleértve a Horvát-Szlavonországokkal kötendő pénzügyi egyezményt is, és az 1905. évi és a folyó évinél nem magasabb újonclétszám megállapítására és megajánlására vonatkozó javaslatok, valamint a házszabályoknak olyan módosítása tárgyalható, mely a klotúrt, az appropriacionális és indemnitási törvényjavaslatok kivételével, más törvényjavaslatok érdemleges tárgyalásánál nem hozza be, — a létező házszabályokat akként egészíti ki, illetőleg módosítja, hogy az elnöki előterjesztések tárgyában s a benyújtott törvényjavaslatok előzetes tárgyalását illetőleg a Ház legfeljebb két szónok meghallgatása után egyszerű szavazással dönt... *(Derütség a szélsőbaloldalon. Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Lassabban! Nem lehet megérteni! Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuuk! jobbfelől. Az elnök csenget.)*¹

1 A márc. 5. indítvány az ideiglenes házszabálymódosítás hatálya alatt megalkotandó új házszabályról azt mondja, hogy „a törvényjavaslatok érdemleges tárgyalására vonatkozólag a klotúrt nem hozhatja be”. Ezzel szemben a Daniel-féle határozati javaslat idevágó része úgy szól, hogy a házszabályok végleges módosítása „a klotúrt, az appropriacionális és indemnitási törvényjavaslatok kivételével, más törvényjavaslatok érdemleges tárgyalásánál nem hozza be”.

2. Az előbbi szerint a rendzavaró vagy engedetlenkedő képviselőt az elnök „az ülésből” kitiltja; utóbbi szerint „a képviselőházból” kitiltja.

3. Utóbbi határozati javaslat — az előbbi indítvánnyal szemben — végén ezen szavak után „egyszerű szavazással döntendő el* még a következő fegyelmi rendszabályt tartalmazza: „végül a kitiltás hatálya alatt álló képviselő a kitiltás tartamára eső tiszteletdíját elveszti, az országgyűlés épületébe be nem léphet s e tilalom áthágása, mint újabb engedetlenség, a 255. §-ban körülírt eljárás alá esik”.

Egyébként tartalmilag a Daniel-féle határozati javaslat semmi egyéb, mint a márc. 5. Tisza-féle indítvány megújítása.

Szerkezeti szempontból semmi különbség a kettő között. Mindegyik egyetlen hosszú mondatból áll, egyetlen mondatba van tömörítve.

Formai jogi szempontból azonban lényeges különbség, hogy a március 5. Tisza-féle indítvány önálló indítvány, ellenben Dániel Gábor határozati javaslata járul kos természetű; Tiszának okt. 12-én headott és nov. 5. óta érdemleges tárgyalás alatt álló indítványához kapcsolódik.

Rákosi Viktor: Mintha spanyolul volna! (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Szöts Pál jegyző (tovább olvassa): »...és ez alkalommal a törvényjavaslat előzetes tárgyalásával megbízott bizottság jelentésének beadására záros határidőt tűz ki, (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) az egyes javaslatok tárgyalásának megkezdésekor, vagy azok tárgyalása közben 50 képviselőnek az elnökhöz írásban beadott indítványára vita nélkül, egyszerű szavazással meghatározhatja az azok letárgyalására szánt időt, (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) melynek letelte után további tanácskozásnak, vagy bárminő kérdés közbevetésének helye nincs, az összes határozatok vita nélkül, egyszerű szavazással s a 228. §. 4., valamint a 230. §. 2. bekezdésének hatályon kívül helyezése mellett hozatnak meg (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbról.) s az ülés el nem oszlatható, míg a javaslat részleteiben is le nem tárgyalta, a 203. § utolsó bekezdése hatályát veszti, minden ülés a napirendre tűzött javaslat tárgyalásával veszi kezdetét, e tárgyalás semmiféle okból és címen a napirend tárgyalására szánt idő letelte előtt meg nem szakítható, s a 196., 197., 204. és 206. szakaszokban körülírt teendők ezen idő letelte után, az ülés végén intézendők el, a 207. és 223. §-oknak a tárgytól való eltérés kérésére, valamint zárt ülés megtartására vonatkozó határozmányai hatályon kívül helyeztetnek, (Zajos derűtség a bal- és a szélsőbaloldalon.) az elnök a 215. § és 226. §-ok alapján való felszólalást — ha ilyen felszólalások az idő kihúzása céljából történnek — egyáltalában megtilthatja, végre, amennyiben a 255. §-ban említett rendzavarás, valamint az elnök elleni engedetlenség egyéb eseteiben azonnali intézkedés szüksége firogna fenn, az elnök azt vagy azokat, aki vagy akik a rendzavarást vagy engedetlenséget folytatják, a képviselőházból kiltlja (Mozgás és derűtség balról és a szélsőbaloldalon. Helyeslés jobbról.) s ezen határozatát, valamint a Hoznak a mentelmi bizottság javaslata alapján hozott kizárási határozatait foganatosítani tartozik, (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elénk helyeslés a jobboldalon.) egyúttal az ügyet a mentelmi bizottsághoz teszi át, melynek a 225. §-ban körülírt rendszabályoknak a rendzavarókra és engedetlenkedőkre való alkalmazását célzó indítványa a Ház legközelebbi ülésében a bizottság többségi s esetleg kisebbségi előadójának meghallgatása után (Felkiáltások bal felől: Esetleg!) vita nélkül, egyszerű szavazással döntendő el, végül a kiltítás hatálya alatt álló képviselő a kiltítás tartamára eső tiszteletdíját elveszti... (Derűtség a szélsőbaloldalon. Elénk helyeslés a jobboldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Bartha Miklós: A parlamenti nívó emelése!

Rákosi Viktor: A szabadelvű pártkassza céljaira! (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Szöts Pál jegyző (tovább olvassa): »...az országgyűlés épületébe be nem léphet s e tilalom áthágása, mint újabb engedetlenség, a 255. §-ban körülírt eljárás alá esik.« (Elénk

helyeslés és éljenzés jobbfelől. Nagy zaj a bal- és a szélsőbal-oldalon.)

Majd Udvardy Ferenc néppárti képviselő szolt a napirenden lévő Tiszai-féle indítvány ellen.

Ezután ellenzéki részről zárt ülést kértek, amelyen az ellenzéki szónokok (a zárt ülést követő későbbi felszólalásokból kivehetőleg) azt az álláspontot foglalták el, hogy a Daniel-féle határozati javaslatnak mindjárt benyújtásánál súlyos sérelem esett az 1848: IV. tc. és a házszabályok rendelkezésén; hogy továbbá ezt a határozati javaslatot a napirenden levő Tisza-féle indítvány keretében a házszabályok szerint tárgyalni nem szabad.

Zárt ülés után a miniszterelnök szólalt fél.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Szemben a Dániel Gábor t. barátom által benyújtott határozati javaslattal, azt hiszem, kötelességem már most annyit kijelenteni, hogy én a magam részéről ezen, az én indítvánnyal szemben halasztási természettel bíró határozati javaslathoz hozzájárulok; másfelől, hogy miután ez a határozati javaslat a házszabályokra vonatkozó érdemleges dispoziciókat tartalmaz, házszabályaink értelmében pedig a házszabályok csak a függőben levő törvényjavaslatok elintézése után tárgyalhatók: ennek folytán van szerencsém a kormány nevében kijelenteni, hogy a kormánynak a Ház előtt fekvő összes előterjesztéseit ezennel visszavonom.

Barta Ödön a házszabályokhoz szólva, azt a kérdést veti fel, vajjon alkalmas-e a Daniel-féle határozati javaslat arra, hogy megkerültessek az az eljárás (1848: IV. tc. 15. §-a és a házszabályok 319. §-a), mely nélkül házszabályt módosítani nem lehet? Olyan testület nevében terjesztett be ez a határozati javaslat, amelynek a Ház tanácskozásaihoz hozzászólási joga nincs. A szabadelvű párt elnöksége igen tiszteletreméltó testület ugyan, de közjogi szempontból teljesen ismeretlen és nincs joga arra, hogy mint ilyen vegyen részt a Ház tanácskozásaiban és ott előterjesztésekkel éljen. A pártnak, mint ilyennek, megbízásából felszólalhat valaki bármely párt részéről, de soha a pártelnökség nevében beadványokat a Házhoz senki nem nyújtott és nyújthat be. Egyenesen új intézmény ez, mely a párturalmat akarja a Házba behozni. A miniszterelnök teljes meggyőződéssel azt állítja, hogy az ellenzék házszabályindítványa elé obstrukciós ellenállást szegez. Ám legyen. De ha a miniszterelnök arra a meggyőződésre jutott, hogy indítványát nem tudja elfogadtatni, hogyan remélheti, hogy ebben a Házban elfogadtassák egy határozati javaslat, mely csak akkor kerülhet szavazás alá, ha előzőleg a miniszterelnök indítványa már elbíráltatott, mert hiszen ezen indítvány nélkül tárgyalás alapjául nem szolgálhat? Ez a dolgok természetes rendje, ez másképp nem lehet. Ha azonban a miniszterelnök elkerülhetetlenül szükségesnek tartja, hogy a házszabályok bizonyos rendelkezései egy nyelvtanilag egyáltalában nem menthető hosszú szakaszban halasztást nem tűrő mó-

don egyszerre reparáltassanak: akkor ezen fontos érdek szolgálatában ennek a határozati javaslatnak tárgyalására nézve előzőleg minden formális kétséget el kellett volna oszlatnia. Így oda dobva, amint ez ma van, ez sohasem lehetséges. A miniszterelnök még súlyos áldozatokat is hoz ennek a születendő törvénytelen gyermeknek. Hisz iménti nyilatkozatából hallottuk, hogy a kormány visszavonja összes előterjesztéseit. Hát nem olyan súlyos áldozat-e ez, amellyel összemérve annak a határozati javaslatnak tartalmát, a mérleget nem is lehet kétségesnek tekinteni? Mennyivel súlyosabb ez az áldozat akkor, ha figyelembe vesszük, hogy magának a miniszterelnöknek kijelentései szerint a közel jövőben megalkotandó törvények rendkívül fontosak az országra nézve. És ezen sürgős és fontos törvények megalkotását maga a miniszterelnök odázza el ad Graecas' calendas, beláthatatlan időig, mert ha be akarja várni, amíg a Dániel Gábor-féle határozati javaslat szavazás alá kerül, ezek a visszavont törvényjavaslatok addig bizonyára meg fognak penészedni. Végül Barta kijelenti, hogy házszabálysértésnek, törvénytelenségnek tartja s ezért tiltakozik az ellen, hogy ennek a határozati javaslatnak, mint egészen önálló indítványnak, önálló rendelkezést tartalmazó javaslatnak tárgyalása összeköttessék a miniszterelnök házszabály-indítványának tárgyalásával.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! (Halljuk! Halljuk! jobbról.) Mindenekelőtt egy megjegyzéssel tartozom a most elhangzott beszédre. Az én t. képviselőtársam felsorolja azokat a nagy áldozatokat, amelyeket a kormány hoz a házszabályok módosítása érdekében. Hát szó sincs róla, én nagyon óhajtottam volna azt, hogy megválasztatván a házszabályok kidolgozásával megbízandó bizottság, az dolgozza ki nyugodtan és alaposan a maga tervezetét és ez alatt a Ház más hasznos törvényjavaslatokat tárgyaljon.

Szatmári Mór: Igen, késsel a torkán!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Kétségtelen tehát, hogy igenis veszteséggel — legalább idővesztéssel — jár az országra nézve az a szituáció, amelyet bizonyára nem mi idéztünk föl, hogy most a helyett, hogy ezen igen egyszerű, igen természetes, normális útját választottuk volna a parlamenti tevékenységnek, egy minden házszabályreform ellen a limine induló obstrukcióval kell először megküzdenuünk. Ennyi áldozat igenis van tehát a dologban. De olyan áldozatot, hogy mi bármit is azon javaslatokból, azok tartalmából és azokból a politikai célokból, amelyek ott alakot öltenek, feláldoztunk volna, olyan áldozatot nem hoztunk, mert utóvégre is ez az egész visszavonása a javaslatoknak csak formai okokból történik, azért, hogy a házszabály módosításával a Ház foglalkozhassék, de nem jelenti a kormány álláspontjának bárminő irányú megváltoztatását; (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) nem jelenti egyik javaslatnak sem, de különösen

nem a népiskolai javaslatnak elejtését, *(Úgy van! Úgy van! Elénk helyeslés a jobboldalon.) amelyet a jövő ülészak elején változatlanul szándékozik a kormány újból betervezni.*

B. Kaas Ivor: De az mind törvénytelenül lesz elintézve! (Zaj. Halljuk! jobbról.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ezután igazán rövidre szeretném szabni felszólalásomat, mert magát a kérdést nem most fogjuk a házszabályok körüli vita keretében megvitatni, erre, azt hiszem, lesz időnk, módunk és alkalmunk.

De ami azt illeti, hogy t. barátom azt is kifogásolja, és meglehetősen éles színekkel ecseteli, hogy itt a szabadelvű párt elnöksége nyújtott be egy indítványt, kijelentem, hogy azt az indítványt a Háznak négy tagja nyújtotta be, olyan négy tagja, akikből egyúttal a szabadelvű pártnak elnöksége is áll. Az, hogy az én t. barátom, Dániel Gábor azt mondta, hogy ő a szabadelvű párt elnöksége nevében nyújtja be *(Felkiáltások balfelől: Megbízásából!)* — vagy megbízásából — szeretném tudni, hogy miért inkább jogsérelem ez, mint hogyha valaki azt mondja, hogy a függetlenségi párt vagy a néppárt nevében és megbízásából nyújt be indítványt. *(Zaj balfelől. Felkiáltások: De nem az elnökség nevében!)* Az a formai különbség egészen irreleváns. Mert a közjog nem ismer sem pártelnökségeket, sem pártokat; mindkét esetben gyűjtőnévről van szó, amelyet használunk azért, mert szokásban van, de amelynek közjogi tartalmat csak azon tény adhat, hogy az illető személyek tagjai a képviselőháznak és képviselői minőségükben járnak el. *(Úgy van! Úgy van!)* Azt pedig az én t. barátom nem fogja bebizonyíthatni, hogy ezen határozati javaslatnak ily módon való benyújtása a házszabályok bárminő diszpozíciójába ütközik.

Én hozzáteszem mindjárt azt is, — mert szeretem a kérdéseket, legalább, ahogy én megítélem őket, teljes nyíltsággal exponálni — hozzáteszem mindjárt azt is, hogy én elismerem, hogy rendes körülmények között célszerűbb egy olyan javaslatot, amely rendelkezéseket tartalmaz, a rendelkezéseknek megfelelően széttagolni, széttagolt törvényjavaslatot, vagy azzal analóg házszabályjavaslatot benyújtani; elismerem, hogy rendes körülmények között, midőn az embernek semmi egyébre tekintenie nem kell, mint arra, hogy a Ház működésében lehetőleg célszerűen és előzékenyen járjon el, hogy akkor ez a célszerűbb, ez a helyesebb eljárási. De hát már most bocsánatot kérek, itt hallottuk azt a kifejezést is, hogy a mi eljárásunk a parlamenti vitatkozás természetével és céljával ellenkezik. Szabad legyen nekem megkérdezni; megegyezik-e a parlamenti vitatkozás természetével és céljával, hogy akkor, amikor a többség napirendre kíván

egy ügyet tűzni, már az előkészítő bizottság megválasztását mesterséges úton megakadályozzák? (Úgy van! Úgy van! Zajos helyeslés a jobboldalon.) Megegyezik-e az a parlamentarizmus céljaival és a parlamenti viták eredményes vezetésével, hogy a képviselő urak az obstrukció fegyverét szegezik neki a parlament egész munkálkodásának? Hát a képviselő urak egész működése nem negálása-e a parlament eredményes munkálkodásának? (Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középben. Zajos ellentmondások a szélsőbaloldalon.) És nem a legnagyobb naivitás volna-e részünkről az, ha itt mindazon szempontokhoz tartanók magunkat, amelyek egy, a parlamentarizmus lényegét tisztelő lojális ellenféllel szemben helyesek volnának, — akkor, midőn egy olyan ellenféllel állunk szemben, amely a mai házszabályoknak minden gyarlóságát, minden hibáját és minden hézagát magának az intézménynek megrontására, aláásására használja fel? (Élénk helyeslés és taps a jobboldalon. Mozdás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Úgy van! Úgy van! jobbról.)

Ez a mai szituáció, t. Ház, egyáltalán nem normális, nem rendes szituáció, és ebben a szituációban nem csak jogunk, de parancsoló kötelességünk is, (Élénk helyeslés. Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! jobbfelől.) hogy mi is felhasználjunk minden rendelkezésünkre álló eszközt, mi is elkövessünk mindent arra, hogy a magyar parlamentarizmust veszélybe sodró ezen újabb merényletet letörjük. (Hosszantartó élénk helyeslés és taps jobbfelől. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Mint látni fogjuk, a következő ülések idejének legnagyobb része napirend előtti házszabályvitákkal telt el, amelyeknek során az ellenzéki szónokok a Daniel-féle határozati javaslat törvény- és házszabályellenes voltát igyekeznek kimutatni.

Mielőtt erre rátérnénk, vonjunk párhuzamot ezen határozati javaslat, az ú. n. Lex Dániel és az ezzel kapcsolatban annak idején a közéletben és publicisztikában sokat emlegetett 1897. nov. 25. Lex Falkenhayn (160, 212.) között.

Miben különböznek és miben egyeznek meg egymással?

Lássuk előbb röviden a Lex Falkenhayn benyújtásának előzményeit és lényeges tartalmát.¹

Gr. Badeni lengyel nemzetiségű osztrák miniszterelnöknek 1897. ápr. havában Cseh- és Morvaország számára kiadott, a németekre sérelmes nyelvrendeletei fenekestül felforgatták az amúgy is bizonytalan alapon álló parlamenti helyzetet, végeláthatatlan válságot idéztek elő. Ettől az időtől kezdve az osztrák képviselőház a legvadabb obstrukció tanyája. A szláv és német-klerikális

¹ A Lex Falkenhayn szövegét közli G. Kolmer, Parlament und Verfassung in Österreich c. művének (VI. k., 1910.) 318. lapján. Előzményeit és következményeit 1. ugyanezen kötetben.

többség szemben állott a német baloldali pártok nemzeti szenvedelmektől fűtött élet-halálharcával, mely a parlament méltóságát tönkretette, munkaképességét teljesen megbénította. Ilyen kétségbeejtő körülmények között vállalkozott Badeni arra, hogy a renitens képviselők ellen alkalmazandó erőszak árán is biztosítja a Magyarországgal való gazdasági kiegyezési provizóriumnak 1897. végéig való letárgyalását, annál is inkább, miután ennek az említett záros határidőig tető alá hozatalára a magyar kormánnyal és a császárral szemben kötelezettséget vállalt. A másik főcél volt: a németek obstrukciójának letörésével a cseheknek kedvező nyelvrendeletek megmaradásának biztosítása.

Nov. 24-én a parlamenti rend a fejetejére állott. A legbotrányosabb jelenetek játszódnak le: a lármas obstrukció általános verekedéssé fajul, az elnöki emelvényt megostromolják, Abrahamovicz elnök kezéből a csengőt kiragadják, az elnökséget menekülésre kényszerítik, az ülés folytatása ismételt felfüggesztés után lehetetlenné válik.

Ez a teljes anarchia, mely a kiegyezési provizórium második olvasását meghiúsította, érleli meg a kormányban a parlamenti csíny tervét.

Nov. 25-én szót kért gr. Falkenhayn kormánypárti képviselő és előterjesztette indítványát (ez a híres Lex Falkenhayn), mely bevezetésen kívül három részből áll.

A bevezetésben okvetlenül szükségesnek mondja az immár elavult házszabályok módosítását, utalással a nov. 24-i botrányos jelenetekre. Miután azonban új házszabályok alkotása hosszabb időt vesz igénybe, a többségnek arról is kell gondoskodnia, hogy haladéktalanul megadassák az elnöknek a lehetőség arra, hogy rendfenntartási feladatának megfelelhessen. »Ezt a célt szolgálja indítványom, melyet elfogadásra ajánlok. Határozza el a Ház és pedig vita nélkül.

Az új házszabályok behozataláig a következő rendelkezések lépnek azonnal a Ház által történt elfogadásuk után ideiglenesen hatályba:

A) Ha valamely képviselő kétszeri rendreutasítás ellenére a rendezvarást folytatná, az elnök az illető képviselőt legfeljebb három ülés tartamára, a Ház pedig az elnök indítványára az illető képviselőt legfeljebb 30 napra a Házból kizárhatja.

Előbbi esetben a képviselő a Házhoz appellálhat.

Az ide vonatkozó határozatok vita nélkül hozatnak.

Ha a képviselő a kizárásnak önként nem engedelmeskedne, az elnök a képviselőt a kormány által rendelkezésére bocsátandó karhatalmi szervek útján a Házból eltávolíthatja.

A kizárás tartamára a képviselő napidíjban nem részesül. A kizárás tartama alatt a kizárt képviselő a parlamenti épület helyiségeibe be nem léphet.

B) A kormány felhívatik, hogy az elnökségnek a rendfenntartásra szükséges karhatalmi közegeket rendelkezésére bocsássa.

C) Amennyiben ezen határozmányok a fennálló házszabályok rendelkezéseivel ellenkeznek, utóbbiak hatálya ezen provizórium tartamára felfüggesztetik«.

Falkenhayn indítványát felolvasása után Abrahamovicz elnök azonnal elfogadottnak jelentette ki.

Hogy erre a házszabálycsínyre¹ mi következett, erről e helyütt nem beszélünk. Felelni kívánunk azonban most már arra a fentebb feltett kérdésre, hogy miben különbözik egymástól a Lex Dániel és a Lex Falkenhayn és miben egyezik?

Eltérés mutatkozik: közvetlen cél, forma és tartalom tekintetében.

A Lex Falkenhayn közvetlen célja: a kiegyezési provizórium második olvasásának s ezzel záros határidőben való parlamenti elfogadásának biztosítása. Ezzel szemben a Lex Dániel bizonyos sürgős állami folyó ügyek elintézésén kívül elsődleges cél gyanánt mindenek felett a házszabályok végleges reformját kívánja lehetővé tenni.

Ami a formai eltérést illeti, előbbi több külön pontra (részre) tagolt önálló indítvány; utóbbi egyetlen mondatban összefoglalt járulékos természetű határozati javaslat.

És végül, a Lex Falkenhayn a tanácskozási rend szempontjából mindössze az elnöki hatalom fokozására, illetve a rendzavaró képviselők kizárására vonatkozólag tartalmaz rendelkezéseket; a Lex Dániel ellenben az obstrukció ellen irányuló rendelkezések egész sorát foglalja magában.

De nemcsak eltéréseket, hanem bizonyos hasonlóságokat is állapíthatunk meg. Csak néhányat említünk.

Mindkettő ideiglenes jellegű házszabálymódosítás, mely a végleges házszabályreformig a parlament munkaképességét kívánja biztosítani.

Mindkettő az állami végszükség szülötte, ehhez képest erőszakos természetű rendszabály.

Egyik sem ért célt. (A Lex Dániel — eltekintve a dec. 15-i kísérletől — még csak gyakorlati alkalmazást sem nyerhetett.)² Mindkettő a kormány bukására vezetett. Az 1897. nov. 25-i Lex Falkenhayn már elfogadását követő három nap múlva (nov. 28-án); az 1904. nov. 18-i Lex Dániel az 1905. januárvégi képviselőválasztásokon.

232. 1904. nov. 16. országos ülés. — Személyes ügy Polcnyi Gézával. — A parlamenti udvariasság kötelessége. — Polémia Apponyival: parlamenti illem és szolidaritás; a Daniel-féle határozati javaslat benyújtása és tárgyalási módja teljesen szabályszerű; Apponyi veszedelmes térre lép; a ház-

¹ G. Kolner ugyanis (i. ni. VI. k. 317. lapján) a Falkenhayn-féle indítványról a következőket mondja: „Ézt az indítványt a hatályban álló házszabályok 80. §-a értelmében nem lehetett (volna) sürgős indítványként kezelni, miután a 80. § szerint a házszabályoknak sürgős úton, a 42. §-ban foglalt rövidítésekkel való módosítása nincs megengedve“.

² Gr. Badeni miniszterelnök ugyan mindjárt a nov. 26. ülésen megkísérelte a Lex Falkenhayn érvényesítését. Ennek alapján a renitens képviselőket kizárták és botrányos jelenetek között (mint nálunk 1912-ben) karhatalommal eltávolították. De ez a kísérlet másnap már hajótörést szenvedett. Harmadnap a császár már elbocsátotta a Badeni-kormányt.

szabályok célja a nemzeti akarat érvényesítése; »végzetes hibát követ el, aki r parancsoló végszükség nélkül formahibát követ el, de...«. — Miniszterelnök válasza gr. Apponyi Albert interpellációjára az Amerikai Egyesült Allamok elnökének egy újabb békekonferenciát célzó kezdeményezése tárgyában. (Napló XXX. k. 203 204, 205, 209—212, 214—215. 1.)

Nov. 15-én és az előző üléseken nov. 5. óta (224) a napirenden lévő Tisza-féle indítványt tárgyalták. Nov. 16-án már a napirendre sem került sor a házszabályokhoz és személyes kérdésben napirend előtt történt obstrukciós célzatú felszólalások miatt.

Elsőnek Barabás Béla szolt a Kossuth-párt megbízásából a házszabályok címén a Dániel Gábor-féle határozati javaslatához és azt a tételt igyekszik bizonyítani, hogy a napirenden lévő Tisza-féle indítvány keretében ezt az attól teljesen különböző tartalmú határozati javaslatot tárgyalni és felette határozatot hozni nem lehet és nem szabad.

Több más napirend előtti felszólalás után Polónyi Géza kért szót a házszabályokhoz és személyes megtámadtatás címén.

Polónyi elsősorban a Daniel-féle határozati javaslattal kapcsolatban intéz két kérdést az elnökhöz. Szándékozik-e az általános vitát ezen határozati javaslatnak nevezett önálló indítvány felett megnyitni és mikor? Kérdi továbbá, hogy ezen határozati javaslatához hozzászólhatnak-e azok a képviselők is, akik gr. Tisza István napirenden lévő indítványához már hozzászólta? Majd rátér a személyes kérdésre. Neki már régen feltűnt, hogy a miniszterelnök tárgyi indokok hiányában a házszabályrevízióra vonatkozó indítványát személyek ellen intézett támadással vezette be. Eddig csak általánosságban tartotta személyes élű nyilatkozatait, de a szabadelvű párt nov. 14-i értekezletén úgy nyilatkozott, hogy a házszabálymódosítást a Lengyel Zoltánok és Polónyi Gézák ellen tartja szükségesnek. Szólót meglepi ez a támadás, mert a miniszterelnök még nem régen az ő személye felől talán más véleményen volt. Nem dicsekedhetik azzal, legalább nem emlékszik rá, avanszírozott-e a »t. barátom« című megszólításig, de hogy »nagyon t. képviselő úr« vóTt, arra emlékszik. Ez akkor volt, mikor szóló az ország érdeke és meggyőződése szerint cselekedve, azon komoly elemekhez számított, kik elviselték a hazárulás vádját hónapokon keresztül meggyőződésük nyilvánításáért. A miniszterelnök kijelentésénél súlyosabb vád nem igen érhet egy képviselőt. Hanem hát szóló legalább is hasonló véleménynyel van a miniszterelnökről és azt mondja, hogy az országra veszedelmesebb császári miniszter itt még sohasem ült. Miután ekként konstatálták, hogy mennyire tisztelik egymást, talán helyénvaló volna a megoldást abban találni, hogy szabaduljon meg az ország mindkettőjüktől. Szóló tehát az ország színe előtt bejelenti, hogy hajlandó mandátumáról lemondani, ha a miniszterelnök szintén hajlandó hivataláról lemondani. Sőt tovább menve, kijelenti, hogy ha az ellenzéki pártok közül bármely frakció tudatja vele, hogy osztja a miniszterelnöknek azon felfogását,

hogy ő a parlamentben méltatlanul töltötte be helyét, akkor is azonnal hajlandó képviselőségéről lemondani.*

Ezután elnök Polónyinak hozzá intézett kétrendbeli kérdésére határozottan kijelenti, hogy Dániel Gábor és társai határozati javaslatát »teljesen a házszabályok értelmében« fogja kezelni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! Én csak egy rövid, személyes természetű megjegyzés végett szólok fel, mert azt tartom, hogy a házszabályok mikénti alkalmazásának kérdését akkor kell megbeszélni, mikor az illető kérdés akuttá válik és nem lehet házszabály-vitatkozásokkal eltölteni az időt olyankor, amikor az illető kérdés nem aktuális. (Helyeslés jobbfelől. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hízen aktuális!)

Személyes megjegyzésem a következő: *(Halljuk! Halljuk!) Polónyi képviselő úr egy nagyon elkoptatott s nagyon szokásos fegyverrel, az úgynevezett retourkutschennel próbál élni. (Úgy van! jobbfelől.) A retourkutschen nem sokat ér, mert valamely nyilatkozatnak fontossága, súlya és találó volta függ először is annak objektive jogosult és valódi voltától. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) Már pedig X mondhat Y-nak valamit teljes joggal, amit Y nincs jogosítva X-nek visszamondani. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás balfelől.) Másodszor függ annak az erkölcsi súlyától is, aki az illető nyilatkozatot teszi, s itt esetleg X-nek sokkal nagyobb erkölcsi súlya lehet, mint Y-nak. (Elnök helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Először is helyreállítom a klubban tett nyilatkozatomnak nem értelmét, de szavait, mert egészen más valamit hozott fel a képviselő úr, mint amit ott mondtam. Azt mondtam, hogy az olyan parlament, amelynek tevékenységénél előtérben az áll, hogy a Lengyel Zoltánok és Polónyi Gézák játsszák kisdud játékukat, (Zaj a bal- és szélső baloldalon. Úgy van! Úgy van! jobbfelől.) hogy az ilyen parlament sem ragaszkodást, sem tiszteletet, sem tettekben megnyilvánulható kegyeletet a magyar nemzet részéről nem várhat, (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) hogy az ilyen parlamenttől legalább is közönnel, és félek tőle, hogy előbb-utóbb undorral fog elfordulni minden jóízű ember. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)*

Én ezt mondtam és ehhez a nyilatkozatomhoz feltétlenül ragaszkodom is, *(Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* aminthogy egy-

* Polónyi ezen felszólalásának politikai horderejét nagyon jól méltatja a B. H. 1904. nov. 17. számának Polónyi napja c. cikke.

általában nem szükséges nekem a képviselő urak működését bemutatnom; erről gondoskodnak a képviselő urak sokkal jobban, mint ahogy én tudnék, s azok a mutatványok, (Zaj a bal- és szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) amelyeket a képviselő urak a parlamentárizmus kezeléséből évek óta bemutatnak az országnak, meg is hozták már a kellő eredményt arra, hogy Magyarország nagy közvéleménye teljesen meg legyen érve arra, (Taps a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) hogy az ilyen szerepléseket a maguk kellő értékére redukálja. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Az ellen persze (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) nagyon határozottan tiltakoznom kell, hogy én a képviselő urat valaha tisztelt barátomnak neveztem volna. (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon; felkiáltások: Nem is mondta! Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.) A képviselő úr azt mondta, hogy nem emlékszik határozottan...

Horváth Gyula: Ez a magas nivå! (Zaj a jobb- és a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ... miután pedig én nagyon határozottan emlékszem, kénytelen voltam a képviselő úr kijelentését ezzel kiegészíteni. Különbön pedig a képviselő úr azt nagyon jól tudja, hogy addig, amíg független ember voltam, nem igen kerestem az alkalmat arra, hogy találkozunk, sőt talán kitértem az alkalom elől. (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Amint erre a helyre jöttem, itt a közügy szolgájának tartom magam, (Telkiáltások bal felől: A császáré! Zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) aki köteles vagyok (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) egyéni ízlésemet a közérdeknek alárendelni (Ellentmondások és derűtség bal felől. Helyeslés a jobboldalon.) s közügyről beszélni mindenkivel, akivel ez a közügy szempontjából szükségesnek mutatkozik. Ennélfogva beszéltem a képviselő úrral is, és ha valaha közügyből szükségesnek fogom tartani, beszélek szívesen a jövőben is, annak a nyilatkozatnak ismétlése mellett, amelyet a képviselő úrnak már egyszer tettem, hogy tudom, hogy ezzel bizonyos bátorság jár, (Derűtség a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) de azt a bátorságot vállalom, mert egészen nyugodtan várnám az egész ország ítéletét, ha valaha azután kérdés támadna a felől, hogy ilyen beszélgetésünket melyikünk adja elő az igazságnak megfelelően. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Különbön én gyűlöletet a képviselő úr iránt nem érzek;

(Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) amit én a képviselő úr iránt érzek, egészen más valami, de amibe belebocsátkozni most, azt hiszem, fölösleges.

És hogy én is egy quasi tréfás megjegyzéssel végezzem felszólalásomat, (Zaj. Halljuk! Halljuk!) a képviselő úr hajlandónak mutatkozik lemondani mandátumáról, ha az ellenzék többsége, gondolom ...

Polónyi Géza: Bármely frakciója!

Gr. Tisza István miniszterelnök:.. .bármelyik frakciója ezt tőle kívánja. Hát kérem, én azt ajánlom a képviselő úrnak, hogy kérdezze meg ez iránt saját pártját, de titkos szavazás útján. (Hosszantartó zajos derűtség és éljenzés a jobboldalon. Nagy zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Gyalázat! Ez nem járja! Zajos felkiáltások a szélsőbaloldalon: Éljen Polónyi!)

Húsznál több tag zárt ülést kérvén, elnök azt elrendeli.

Zárt ülés után elsőnek Kossuth Ferenc kért szót személyes kérdésben. Kétségtelen igazságnak tartja, hogy az udvariasság a képviselőház tárgyalásainál mindenkinek kötelessége. Talán mindenki el fogja ismerni, hogy ő ehhez a szabályhoz a legszorosabban ragaszkodik mindig. Az is kétségtelen, hogyha az udvariasság kötelessége minden egyes képviselőnek, úgy kétszeresen kötelessége a kormány minden tagjának. Már pedig a miniszterelnök azzal gyanúsította a függetlenségi pártot, hogy ha titkos szavazással döntenének Polónyi Géza felett, ez Polónyi elítélését jelentené. Ezzel szemben kijelenti, hogy pártjában fordul ugyan néha elő véleményeltérés a Ház előtt levő kérdések tekintetében, de ez a véleményeltérés sohasem öltött oly alakot, "hogy bármely tagja iránt titokban másként érezne a párt, mint ahogy érez nyíltan. Ennek következtében pártja minden egyes párttag irányában itt a képviselőházban teljes szolidaritást vállal.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én, t. Ház, most csak egy megjegyzés végett szólalok fel. (Halljuk! Halljuk!) T. barátom, Kossuth Ferenc szemrehányást tesz nekem azért, hogy az udvariasságról megfeledkeztem és például állítja oda, teljes joggal, saját magát, azt mondván magáról, hogy ő az udvariasságról soha meg nem feledkezett. Én készséggel elismerem, hogy a t. barátom egész itteni politikai működése, de általában egész politikai működése magas elvi, objektív színvonalon áll. (Elénk helyeslés és éljenzés. Úgy van! jobbfelől. Zaj a szélsőbaloldalon.) Hanem arra kérem a t. barátomat, terjessze ki figyelmét arra a körülményre is, hogy legalább erről az oldalról, mert más oldalért nem állok jót, de erről az oldalról soha az ő személye iránt a legkevésbé sem feledkezett meg senki az őt megillető tiszteletről. (Úgy van! jobbfelől.) Nagyon könnyű olyan valakinek tartózkodni

bármilyen személyes megjegyzéstől, akinek személyes megtámadtatásban nem volt része. De ha ezzel szemben meg fogja gondolni t. barátom, hogy micsoda, minden becsületes magyar emberre nézve mélyen sértő és bántó megtámadtatásokban van nekem részem *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) napról-napra (Igaz! a jobboldalon.) és micsoda hazafiatlansággal, az ország érdekeinek elárulásával (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Zaj. Elnök csenget.) és más ily vádakkal találkozik napról-napra, — (Mozgás a szélsőbaloldalon.) ha ezeket meggondolja, azt hiszem, természetesnek fogja találni, hogy ilyen természetű megtámadtatásokkal szemben védtelenül nem fogok maradni. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) A parlamenti illetet megsérteni nem fogom, nem hiszem, hogy megtegyem, (Helyeslés a jobboldalon.) vagy ha valamikor megtenném, azonnal ünnepélyesen bocsánatot kérnék érte; de igenis, a parlamenti szabad vitatkozás korlátai közt élni fogok a megtorlásnak azon fegyvereivel, amelyek rendelkezésemre vannak. (Zajos helyeslés a jobboldalon.)*

Barta Ferenc: De ne a függetlenségi párt ellen!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Különbösen legutóbbi felszólalásom befejezése, amint akkor mondtam, egy tréfás megjegyzés volt, és nagyon jellemző, hogy ezt némelyek a t. függetlenségi párton oly tragikusan veszik. (Derűtség jobbfelől.)

A miniszterelnök után Szederkényi Nándor, majd Rakovszky István az Ugropárt, illetve a néppárt nevében jelentette ki csatlakozását Kossuth Ferenc nyilatkozatához, hangsúlyozván mindketten, hogy ebben a küzdelemben szolidárisak.

Polónyi személyes élű felszólalása és a miniszterelnök csípős iróniájú visszavágása alkalmul szolgált a többi ellenzéki vezér példájára gr. Apponyi Albertnek is arra, hogy az ellenzék rendületlenül szolidaritását hangoztassa. Beszédével mintegy megpecsételte az ellenzéki koalíciót, amelyet igazában már az »ugrai levél« kovácsolt össze. Beszédének másik nagyfontosságú mozzanata befejező részében van, ahol Apponyi — ki nov. 9-i felszólalása óta (227) az egész ellenzék szellemi központja, a házsabályrevízió körüli élet-halálharc ellenzéki vezéralakja lón — az ellenzék összes árnyalatainak zajos helyeslése mellett kiadta a jelszót, hogy »olyan új házsabályokat, amelyek a törvénynek vagy a házsabályoknak megsértésével jönnek létre, magunkra nézve kötelezőnek nem fogunk elismerni, hanem csupán a régi házsabályok alapján fogunk állani... és a konzekvenciákkal szembenézni«.

Apponyi a házsabályokhoz kérve szót, mindenekelőtt foglalkozik azzal a tárggyal, amellyel az előtte felszólalt képviselők is foglalkoztak, t. i. a parlamenti illem kérdésével. Talán neki is van némi joga ehhez az ügghöz hozzászólnia, mert képviselőtársai talán azt az igazságot fogják neki szolgáltatni, hogy hosszú parlamenti múltja alatt sohasem vétett a parlamenti modor köve-

telményei ellen. Rigorózus volt e tekintetben saját maga Iránt. Ezért soha sem helyeselte, ha ellenzéki oldalról a parlamenti illem határait túllépték. De habár a parlamenti fegyvereknek megengedett határain magukat túltevő ellenzéki képviselőkkel soha szolidaritást nem vállalt, a megtámadott és a parlamenti illem szabályain túlmenőleg megtámadott ellenzéki képviselőkkel igenis magát szolidárisnak érzi. Épen ezért sajnálattal kell konstatálnia, hogy a helyzetnek amúgyis nagyon kiélesedett jellegét a miniszterelnöknek a mai napon Polónyi Gézával szemben tett nyilatkozata kiélesítette. És csak ismételheti, hogy helytelen és jogtalan támadások ellen egymásnak megvédésében a miniszterelnök rést a Háznak ellenzéki oldalán nem fog találni.

Barabás Béla közbeszól: »Megcsinálta Tisza a koalíciót!«

Apponyi beszédének további részében a Dániel Gábor-féle határozati javaslat házszabályszerűségéről fejt ki jogi meggyőződését, amint ezt már a tegnapi zárt ülésben tette; szükségesnek tartja azonban, hogy az ő és pártja jogi felfogásának a Ház naplójában is nyoma legyen. Idevágó nyilatkozatai szószerint a következők:

»Én azt tartom, hogy a Dániel Gábor és társai határozati javaslatának mindjárt benyújtásánál és a vitatkozásnak mostani továbbfolytatásánál, amint az a napirendre tűzve van, súlyos hiba és sérelem esett a házszabályokon és az 1848:IV. tc. 15. §-án, amelyet a házszabályok egyszerűen átvettek. Ez a határozati javaslat érdemleges házszabálymódosítást tartalmaz. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.) Ebből folyólag történt, hogy a ^miniszterelnök úr a kormány nevében az összes kormány-előterjesztéseket visszavonta, hogy ezzel eleget tegyen az előbb hivatolt 1848:IV. tc. 15. §-ának, amelyet a mi házszabályaink 319. §-a ebben a diszpozíciójában szó szerint átvett. Tehát ezzel a ténnyel maga a kormány is elismerte, hogy Dániel Gábor és társainak indítványa — vagy nevezziük úgy, amint ők neveztek: határozati javaslata — által érdemleges házszabálymódosítási javaslat fekszik a Ház előtt. (Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Már most, t. Ház, ha érdemleges házszabálymódosítási terv fekszik a Ház előtt, akkor szükséges, hogy a Ház előtt többé semmi egyéb tárgy ne legyen. Mert igaz ugyan, hogy az 1848:IV. tc. 15. §-ának hivatott intézkedése csak törvényjavaslatokról beszél és hogy azok tárgyalásának be kell fejezve lenniök; de világos az is, hogy ennek a törvénybeli intézkedésnek mi a célja. A házszabályokban való stabilitásnak, a házszabályokban való garancia biztosításának a gondolata az, ami ebben a törvényben le van téve, hogy t. i. mikor házszabálymódosítás hozatik a Ház elé, semmi más tárgy a Ház előtt többé ne legyen, hogy mindenki minden egyéb preokkupációtól, minden egyéb feladatoktól menten foglalkozhassék a házszabályok módosítására irányuló javaslattal. *(Helyeslés balfelől.)*

Már most, t. képviselőház, ha valamely, a házszabályok érdemleges módosítását nem tartalmazó, de tisztán formai indítvány keretében, ahhoz csatolva nyújtatik be egy attól teljesen

eltérő természetű, mert érdemleges házsabálymódosítást tartalmazó vagy célzó javaslat, akkor az 1848:IV. tc. 15. §-ának nyilvánvaló szándéka kijátszatik, *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbal oldalon.)* mert akkor a házsabálymódosítási javaslattal együtt még egy más, tisztán csak formai rendelkezést célzó ügy van a Ház előtt; akkor azok, akik ahhoz a formai indítványhoz hozzászóltak, elesnek attól a joguktól, amelyet ez a törvény minden képviselőnek biztosítani akar, hogy ehhez az érdemleges házsabálymódosításhoz hozzászólhassanak; akkor már a/ eljárásnak első lépésénél rést ütöttünk, sérelmet ejtettünk azokon a garanciákon, amelyekkel a törvény és a házsabály, ezt az igen fontos ügyet körülveszi. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Ez az, amit erre vonatkozólag elmondanom kell. És ismételnem kell azt a figyelmeztetést, amelyet tegnap csak zárt ülésben tettem; ismételném hidegen és minden színezés nélkül, hogy nagyon kérem a t. túloldalt, nagyon kérem a Háznak igen t. elnökségét, ügyeljenek arra, hogy ha házsabálymódosítást eszközölni akarnak, — amihez joguk van — azt a törvényekkel és a fennálló házsabályokkal teljes konformitásban tegyék, mert sem én, sem elvbarátaim *(7.ajos felkiáltások a szélsőbal oldalon: Senki! Szolidaritás!)* olyan új házsabályokat, amelyek a törvénynek vagy a házsabályoknak, amely a mi törvényünk, megsértésével jönnek létre, magunkra nézve kötelezőnek nem fogunk elismerni, *(Zajos felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Úgy van! Úgy van! Elénk helyeslés balról és a szélsőbaloldalon.)* hanem csupán a régi házsabályok alapján fogunk állani, minden, azok alapján fennálló jogunkat igénybevenni és a konzekvenciákkal szembenézni. Ezeket a kérdés ezen stádiumában már elmondani az őszinteségből és a jövőre való előrelátásból folyó kötelességnek tartottam. *(Hosszantartó, többször megújuló élénk helyeslés és éljenzés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök nyomban válaszolt. Beszédének politikailag legfontosabb része az, ahol a házsabályrevízióval kapcsolatban első ízben hangoztatja, hogy »minden formasértés nagyon komoly dolog« ugyan és azért »végzetes hibát követ el, aki parancsoló végszükség nélkül formahibát követ el«. Hozzá teszi azonban, hogy »annak, aki Magyarországot Lengyelország sorsára juttatni nem akarja, bírnia kell erkölcsi bátorsággal és akaraterővel arra, hogy a lényegét, amivel az alkotmányosságot megmentjük, a formánál magasabbra helyezze .1

Apponyi a szövetkezett ellenzék nevében ezt mondta; »Olyan új házsabályokat, amelyek a törvénynek vagy a házsabályoknak megsértésével jönnek létre, magunkra nézve kötelezőnek nem fogunk elismerni«.

Erre Tisza István válasza: A magyar alkotmányt — ha kell — formasértés árán is megmenteni, parancsoló erkölcsi kötelesség. Az országot házsabállysértéssel is meg kell menteni!

¹ Tiszának a „formasértés“-ről szóló ez a kijelentése már előre veti a nov. 18. nagy esemény árnyékát.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! A dolog személyes részére többet visszatérni nem kívánok. Mindössze azt konstatom először, hogy nyilatkozataimban legjobb meggyőződésem szerint, a parlamenti illetet túl nem léptem. (Zaj és élénk ellentmondások a bal- és szélsőbaloldalon.)

Polónyi Géza: Szájhős, az parlamenti kifejezés!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Másodszor, hogy nagyon különösnek és nagyon mulatságosnak tartom, hogy egyszerre olyan díszes sorozata áll fel az illemtanároknak, akik engem a parlamenti illemre akarnak tanítani; (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Eláll! Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) harmadszor, hogy én teljes tisztelettel elismerem gróf Apponyi Albert t. képviselőtársamnak (Éljenzés a bal- és a szélsőbaloldalon.) azt a jogát, hogy ő hivatkozassék arra, hogy személyes természetű nyilatkozataiban is magas színvonalon maradt, de, ha most ehhez t. barátom azt fűzi hozzá, hogy minden olyan ellenzéki támadást, mely a személyeskedés terére lép, elítél és azzal a szolidaritást megtagadja, akkor csak sajnálkozásomat fejezem ki a felett, (Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) hogy ezen nagyon helyes felfogása és érzülete tettekben nem nyilvánult olyankor, midőn, amint arra több példa volt a múltban, a legkíméletlenebb, a legdurvább személyeskedéseket hozzá legközelebb álló politikai és személyes barátai intézték. (Nagy mozgás balfelől.)

Gulner Gyula: Tessék megnevezni, ki volt! (Nagy zaj. Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Hodossy! Hodossy! Szentiványi!)

Miksa Imre: Halljuk a nevét! (Nagy zaj.)

Kubik Béla: Gyanúsítás! (felkiáltások a jobboldalon: Semmi gyanúsítás! Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Sréter Alfréd: Ezt nem lehet letagadni!

Rákosi Viktor: Szentiványi személyes kérdésben kér szót! (Folytontartó nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Pozsgay Miklós: Szentiványi Árpádról beszéljen!

Elnök: Kérek csendet!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Üssék csak fel a képviselő urak a 98-i képviselőházi naplókat és nézzék meg, hogy b. Bánffy Dezsővel szemben micsoda nyilatkozatokat tettek az akkori nemzeti párt legtekintélyesebb férfiai. (Felkiáltások a baloldalon: Neveket kérünk!)

Eitner Zsigmond: Bánffy nem szorul arra, hogy védje! (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én most nem akarom annak az időszaknak ellentéteit és szenvedélyeit felidézni-

Hiszen nem rég jelentettem ki, hogy az akkori események felől — azt hiszem — ma már mindnyájan teljes objektivitással gondolkozhatunk és beszélhetünk, csak konstatom, hogy oly pártnak vezére, amelynek akciója adott pillanatban egyenesen a személyes támadásokban csúcsosodott ki, ha vezére marad annak a pártnak, a szolidaritást hiába akarja elutasítani magától. *(Élénk helyeslés a jobboldalon. Ellentmondások a baloldalon.)*

Kubinyi Géza: Ez már a történeté! *(Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Most már áttérek gróf *Apponyi Albert* t. képviselőtársam felszólalásának tárgyi részére. *(Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

E tekintetben volt szerencsém tegnap nyilatkozni és ráutalni arra a kétségtelen tényre, hogy a 48-i törvény és a házszabályoknak megfelelő diszpozíciója semmi egyebet nem kíván, mint azt, hogy akkor, amidőn a házszabályok módosíthatnak, függőben levő törvényjavaslat ne legyen a Ház előtt. *(Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)* Ezen diszpozícióknak eleget tettünk volna még akkor is, ha a szavazás előtt közvetlenül vontuk volna vissza a törvényjavaslatokat, mert itt nem a tárgyalásról, hanem a házszabályok módosításáról van szó. De nem akart a kormány ebben a tekintetben bizonyos szőrszálhasogatásba belemenni és visszavontuk a törvényjavaslatokat, sőt visszavontuk összes előterjesztéseinket, amint a házszabályok érdemleges módosításának kérdése a napirendbe bekapcsolatott. Hogy pedig ez a napirendbe való bekapcsolás sem a törvénybe, sem a házszabályokba, sem a Ház gyakorlatába nem ütközik, arra nézve csakugyan utalhatok arra a kifejlett prakszusra, amely szerint szokássá vált egyes javaslatok vagy indítványok tárgyalása közben határozati javaslatok alakjában mindenféle más kérdést belevinni a tárgyalásba. *(Elénk ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől.)* Magában a most folyó vitában is *(Zaj a bal- és a szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* adattak be és kapcsolattak a tárgyalásba oly határozati javaslatok, amelyek a választási törvényről, az inkompatibilitási törvényről, tehát egészen más kérdésekről szólnak. *(Úgy van! jobb felől. Elénk ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Rakovszky István: Azokban utasították a kormányt! *(Mozgás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Közbeszólásokkal nem

lehet a kérdést tisztázni. Mindenkinnek joga van nézeteit a maga idejében elmondani.

Krasznay Terenc: Hát közbevetett határozati javaslatokkal lehet törvényt alkotni? (Zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hogy pedig határozati javaslat rendelkező intézkedéseket ne tartalmazzon, erre vonatkozó tilalom sehol a házszabályokban nem foglaltatik. (Úgy van! jobbfelől. Élénk ellentmondások a szélsőbaloldalon.) Azt hiszem tehát, hogy teljesen jogos és szabályszerű volt Dániel Gábor t. barátom eljárása, amidőn határozati javaslatát benyújtotta, épen úgy, amint teljesen szabályszerű eljárás lesz az... (Élénk ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon. Úgy van! jobbfelől.)

Polczner Jenő: Ugyan ne bolondozzon, ne tréfáljon már! (Zaj és felkiáltások jobbfelől: Ki volt az? Hogy gorombászkodhatik egy pap!)

Elnök: Csendet kérek! (Nagy zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: A Ház legújabb illetanára arra sziveskedik figyelmeztetni, hogy ne bolondozzam; (Élénk derűtség és felkiáltások jobbfelől: Nem. Kecskeméthy volt, Pozsgay volt! Zaj.) de — mondom — sem a törvénynek* sem a házszabálynak semmi néven nevezendő tiltó rendelkezéseibe nem ütközik az, (Élénk ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.) hogy ezen határozati javaslat ezen vita során tárgyalassék le és intéztessék el, (Élénk helyeslés a jobboldalon.) és bocsásson meg gróf Apponyi Albert t. barátom, (Halljuk! jobb felől.) de ő nagyon veszedelmes térre lép, (Élénk ellentmondások és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Ön lépett veszedelmes térre!) amidőn azt fejtegeti és azt jelenti ki és pedig, amint sajnálattal láttam, az ellenzék általános helyeslése közt, (Élénk helyeslés és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Ez a becsületes álláspont! Zaj. Elnök csenget.) hogy olyan házszabálynak, amely nézetük szerint szabálytalanul jött létre, (Élénk felkiáltások a szélsőbaloldalon: És törvénytelenül!) nem fog engedelmessékedni és annak engedelmeskedni nem kell. (Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon. Zaj és ellentmondás jobbfelől.)

Hogy mi törvényes és mi nem, az a törvényhozás jogsult határozatától függ. (Halljuk! Halljuk! jobb jel öl.)

Barabás Béla: A bíróság fogja megmondani! Lesz személyes szabadság megsértése! A bíróságban még bízunk! (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hogy a Háznak valamely rendelkezése érvényes-e vagy sem, azt a magyar képviselőház törvényesen megválasztott képviselőtestületének többsége határozza meg. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)

A Ház egész működésének, egész eljárásának minden ténykedésének valódi, igazi jogforrása csakis a nemzeti akarat lehet, *(Felkiáltások balfelől: A törvény! Zaj.) az a nemzeti akarat, amely a törvényesen megválasztott képviselőház határozatában nyilvánul meg. (Folytonartó nagy zaj bal felől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) A házszabályoknak igazi célja, s igazi rendeltetése nem lehet más, mint amely azt az utat írja elő, melyen a nemzeti akaratnak érvényesülnie kell. (Helyeslés a jobboldalon.) A nemzeti akarat érvényesülésének megakasztása, a nemzeti akaratnak elnihilálása nem lehet intenciója, nem lehet lényege semmiféle házszabálynak. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Amely házszabály egyszer úgy kezeltetik és odáig jut, hogy lehetlenné teszi a parlamenti életet, lehetlenné teszi a nemzet akcióképességét, *(Élénk ellentmondások bal felől.) amely legyőzhetetlen korlátokat és zátonyokat állít fel, melyeket arra nem jogosult faktorok használnak ki, akiknek a nemzeti akarat megakasztása céljából való működése valódi fellázadás az alkotmány lényege ellen, (Nagy zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) amely házszabály — mondom — odajut, hogy azt a nem jogosult faktorok kihasználhatják magának az intézménynek megrontására, — az a házszabály ellentétbe jutott rendeltetésével és elvesztette belső erkölcsi erejét; (Nagy zaj balfelől. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) az a, házszabály oly zsákutcába jutott, amelyből az igazi alkotmányosságnak megfelelő menekvés csak egy van: a nemzeti akaratnak érvényesülése, a nemzeti akaratnak megnyilatkozása és azon igazi jogforrásnak megteremtése, mely csakis a nemzeti akaratban és nem formákban nyilatkozik meg. (Élénk helyeslés jobb felől. Nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Én a most már céltalan, tárgytalan és rendszertelen szövegsérlest utálom. *(Élénk helyeslés és taps jobbfelől. Nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Egyszerűen konstátálom azt, *(Folytonos zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* hogy itt mindenkinek van joga a házszabályok szentségéről beszélni és mindenkinek van joga a házszabályok védelmére sietni; még azoknak is, akiknek magatartása, most beszédem alatt is, a házszabályok diszpozícióinak eklatáns megsértése. *(Élénk helyeslés jobbfelől. Nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Konstátálom azt, hogy a mai nap semmi egyéb, mint az első lépés a technikai obstrukció terén, *(Élénk helyeslés jobbfelől. Folytonos nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)* azon technikai obstrukció terén, amely azután semmi egyéb, mint az alkotmány szellemébe ütköző, az alkotmány lényegét sértő, rít visszaélés a házszabályok-

kal (Élénk helyeslés jobb felől. Nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) és amely azt az erkölcsi jogosultságot adja meg mindenkinek, aki ennek a nemzetnek alkotmányos életét igazán szolgálni akarja, (Folytonos nagy mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) hogy midőn itt a házszabályok hézagai és hiányai mutatkoznak, figyelembe véve azt a körülményt, hogy e házszabályok olyan egyénekre és pártokra voltak szabva, amelyeket a saját kötelességérzetük tart vissza az intézmény megrontásától; (Folytonos zaj.) most pedig azok kezelése olyanok kezébe jutott, akik az intézmény megrontására törekednek; (Úgy van! jobb felől. Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) ebből a helyzetből teljes jogosultsággal levonja a konzekvenciákat és megakadályozza, hogy merő formalizusból... (Folytonos zaj.)

Polónyi Géza: Fogjátok meg! (Élénk jelkiáltások jobbfelől: Ki vele! Rendre! Ezt nem tűrjük! Nagy zaj.)

Elnök: Polónyi Géza képviselő urat közbeszólásáért rendreutasítom. (Folytonos nagy zaj. Felkiáltások jobbfelől: Rendre!) Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak csendben lenni. (Folytonos zaj és felkiáltások jobbfelől: Halljuk az elnököt! Rendre! Elnök csenget.)

Én már rendreutasítottam a képviselő urat. Méltóztassanak csendben lenni. (Folytonos nagy zaj.)

Rubinyi Géza: Az illemtanár! (Felkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: Helyre! Nagy zaj a jobboldalon.)

Elnök: Kérem a t. képviselő urakat, szíveskedjenek helyükre menni. (Felkiáltások a jobboldalon: Rendre! Rendre! Elnök hosszasan csenget.) A t. képviselő urak a zajban nem hallották, de én elnöki kötelességemet teljesítvén, Polónyi Géza képviselő urat már rendreutasítottam. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Borbély György: Jöjjön ide! (Nagy mozgás.) Elbúvik, gyáva! (Nagy zaj a baloldalon.)

Elnök: Csendet kérek! (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Polónyi Géza: Majd elő fogom adni mentségemet. (Mozgás.)

Pozsgay Miklós: Polónyi azért mondta, hogy fogjátok meg, hogy el ne szaladjon! (Mozgás.)

Elnök.: Pozsgay Miklós képviselő urat rendreutasítom. (Helyeslés jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Minden formasértés (Halljuk! Halljuk!) nagyon komoly dolog. (Mozgás a szélsőbaloldalon.) Minden formasértés még nem semmiségi ok; (Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) ez az egész jogfelfogással ellenkeznék; (Nagy zaj.) azonban akár semmiségi

ok, akár nem, nagyon komoly dolog és végzetes hibát követ el...

Ugron Gábor: Aki törvénytelenséget csinál. (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...aki parancsoló vég-szükség nélkül formahibát követ el. (Halljuk! Halljuk! De (Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) ha bármikor is úgy áll a kérdés — kívánom, hogy ne legyen, de ez nem tőlem függ — ha bármikor is úgy áll a dolog, (Nagy mozgás a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.) hogy választani kell a formáknak minden tekintetben skrupulózus megtartása között, (Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) vagy a között, hogy az országot a tehetetlenségtől... (Taps a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)

Ugron Gábor: Menjen Moszkvába!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ... a tönkrejutástól, az elzülléstől, az erkölcsi bukástól bizonyos mellékes formák megsértésével kell megvédeni... (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Ugron Gábor: Az elnök megtűri, hogy így beszéljen a házszabályokról? (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) Hogy a házszabály megtartása mellékes forma!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...akkor annak, aki Magyarországot Lengyelország sorsára juttatni nem akarja... (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Törvény!)

Kubinyi Géza: Tudja ezt az egész ország és a közvélemény. Majd fog az ítélni!

Gr. Tisza István miniszterelnök ...bírnia kell erkölcsi bátorsággal és akaraterővel arra, hogy a lényegét, amivel az alkotmányosságot megmentjük, a formánál magasabbra helyezze. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Különben bármi történik is a kérdésben, a döntő szót a minden jognak igazi, legmélyebb forrása, a nemzeti akarat fogja kimondani, (Élénk helyeslés a jobboldalon.) amely előtt meg kell hajolni mindenkinek és amely el fogja tiporni azt, aki útjában áll. (Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középén. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Következett gr. Apponyi Albert interpellációja az Amerikai Egyesült Államok elnökének egy újabb békeértekezletet célzó kezdeményezése tárgyában.¹

¹ Miként Apponyi előadta, az amerikai elnöknek ez a nagyhorderejű kezdeményezése az 1904. szept. havában St. Louis-ban tartott interparlamentáris értekezlet (210) idevágó határozatának kivitelében történt. Ennek az értekezletnek Apponyi is egyik nagysikerű, kimagasló résztvevője volt. (Apponyi Emlékiratainak II. k. 116. s k. 1.)

»A parlament mai hangulatába — úgymond — talán nem illik az az interpelláció, amelyet előterjeszteni szándékozom, és sajtóságosán fogják érinteni t. képviselőtársaimat azok a hangok, amelyeket most hallatni fogok« a világbéke ügyének szolgálatában, és tegyük még hozzá: Apponyi mai harcias beszéde után, melyben az egyesült ellenzék vezérszónokaként bejelenti a vég-sőkig menő ellenállást a miniszterelnök házsabályrevíziós ter-vével, illetve a házsabállysértés útján keletkező új házsabályok-kal szemben.

Hosszabb bevezető megokolás után azt a kérdést intézi a kormányhoz, hogy — tekintettel arra a kezdeményezésre, amely-et az északamerikai Unió elnöke egy újabb békekonferencia összehívása tekintetében már gyakorolt, vagy mindenesetre leg-közelebb gyakorolni fog — minő álláspontot foglal el a magyar kormány és a közös külügyminiszter ezzel a kezdeményezéssel szemben?

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! Az a törekvés, hogy a háború borzalmaait lehetőleg redukáljuk az emberiségre nézve, úgy a magyar kormánynak, mint a közös külügyminiszter úrnak is teljes és élénk rokonszenvére szá-míthat, úgy, hogy az a kezdeményezés, amelyet az amerikai Egyesült Államok elnöke e téren kilátásba helyezett, a Mo-narchia külügyi tekintetében illetékes valamennyi faktor rész-éről szimpatikus fogadtatásra és támogatásra fog találni. (Általános helyeslés.)

Természetes, eredményhez a dolog csak akkor vezethet, ha ebben az akcióban részt vesznek mindazon nagyhatalmak, amelyeknek az emberiség esetleges mérkőzésére döntő be-folyásuk lehet. És fájdalom, nem gondolom, hogy éppen a mai pillanat kedvező lenne valamennyi ilyen tényező rész-vételének azonnali biztosítására. De ez nem azt jelenti, hogy elejtjük az eszmét; ez csak azt teszi, hogy azt a kedvező pillanatban oldjuk meg és igyekezzünk előkészíteni e ked-vező pillanat számára a hangulatot. És én azt gondolom, hogy ezen a téren az egész kezdeményezés és az egész idea, amint már előbb jelzém, az osztrák-magyar monarchia min-den illetékes faktorának tevékeny támogatására tarthat szá-mot. Ezeket kívántam válaszolni. (Általános helyeslés.)

Apponyi kijelenti, hogy a miniszterelnök válaszát, mely óhaj-tásának teljesen megfelel, megelégedéssel tudomásul veszi.

233. 1904. nov. 17. országos ülés. — Napirend előtti fel-szólalások a házsabályokhoz: mi a technikai obstrukció? a házsabályok célja; a formák megsértése; »ebben a küz-delemben, ha az Úristen ezt a nemzetet elveszteni nem akarja, csak a mienk lehet a diadal«. — Folytatólagos po-lémia Kossuth Ferencsel: az obstrukció előnyei; különleges

viszonyaink és a házszabályreform. — Gr. Tisza István indítványa parallel ülések tartása tárgyában. (Napló XXX. k. 222—226; 227—228, 242, 243. 1.)

November 16-án — mint láttuk — egyáltalán nem került sor a napirenden levő Tisza-féle házszabályindítvány tárgyalására. Hasonló a helyzet november 17-én, mert az ülés első felét ismét napirend előtti házszabályvita töltötte be, mely szintén a Daniel-féle határozati javaslat házszabályszerúsége körül forgott.

Holló Lajos, Hock János és Kossuth Ferenc — miként már a november 15. és 16. ülés ellenzéki szónokai — azt a meggyőződésüket fejezik ki, hogy a Dániel Gábor-féle határozati javaslat a házszabályokba ütközik.

Holló és Hock egyben erélyesen tiltakozik a miniszterelnök november 16-iki beszéde szerint tervezett formasértés ellen. Hock János a Bánffy-csoport nevében csatlakozik gr. Apponvi Albert azon álláspontjához (232), hogy a jogsértéssel létrejött új házszabályokat nem fogják kötelezőnek elismerni, hanem a régi házszabályok alapján állva, fogják törvényhozói kötelességüket teljesíteni.

Kossuth Ferenc beszéde is — szokott mérsékelt hangja ellenére — hasonló vágányon haladt. Nem akarja — úgymond — a Dániel Gábor-féle határozati javaslat házszabályellenes voltát bővebben bizonyítgatni, de kénytelen a miniszterelnökhöz ez alkalommal egy komoly kérdést intézni. Mi a célja, midőn a házszabályokat módosítani akarja? Más célja nem lehet, mint az, hogy az ő véleménye szerint ezen módosítással a Ház békés tárgyalásait biztosítsa. Ha ez így van, nem győződött-e meg eddig is a miniszterelnök arról, hogy épen az ellenkezőjét éri el annak, amit célzott? Annyi bizonyos, hogy alaposan tévedett, ha azt hitte, hogy a házszabályok módosítását célzó határozatával eléri kítűzött célját. Szóló véleménye szerint minden bölcs és a felelősség érzetétől áthatott ember, ha meggyőződik arról, hogy a maga elé tűzött cél keresztülvitele lehetetlen, felelőssége tudatában eláll attól, hogy akaratát keresztül erőszakolja. Gr. Apponyi Albert és Hock János kijelentéseihez pártja nevében hozzáteszi, hogy erőszakkal keresztülhajtott házszabályokat jogosnak és érvényesnek pártja sem ismerhet el. Erős meggyőződésük az, hogy a parlamenti rendszerben érvényesülnie kell a többség akaratának; a törvények alkotásában igen, de a házszabályok módosításában nem. A házszabályok védő intézkedései a kisebbség számára vannak megalkotva. Ha tehát a kisebbségnek az a meggyőződése, hogy a módosított házszabályok az ő jogait meg nem védik, akkor teljes lehetetlenség, hogy a kisebbség lelkületében meg legyen a tanácskozások békés rendjéhez szükséges megnyugvás. Szóló a miniszterelnöknek mindnyájuk által elismert nagy tehetségéhez fordul és azt mondja, hogy ezen nagy tehetség világával tekintsen bele mélyen a mostani helyzetbe és gondolja meg, hogy jogosult elhatározás volt-e részéről az, hogy akkor, amidőn ebben a Házban békés volt a hangulat, ezt a békés hangulatot nem törvényalkotásra

használta fel, hanem arra, hogy egy olyan tárgyban tegyen javaslatot, amelyről előre tudhatta, hogy ezt a békés hangulatot lerombolja, még pedig azzal a szándékkal rombolja össze a békét, hogy békét teremtsen. Arra kéri a miniszterelnököt, gondolja meg, hogy ez a szegény ország milyen nehéz helyzetben van. Ezt a nehéz helyzetet ne fokozza azzal, hogy nem elég megfontolással cselekszik.

Kossuth Ferenc után a miniszterelnök szólalt fel.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! 'Nem volt szándékom ebben, a technikai obstrukciónak ha nem is formáival, de minden lényeges kellékével bíró (Folyton tartó nagy zaj balfelől. Igaz! Úgy van! jobbfelől. Elnök csenget.) eszmecsereben résztvenni... (Élénk ellenmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Elnök (csenget): Méltóztassanak a házszabályokat megtartani és a szónokot csendben meghallgatni. (Flalljuk! Halljuk!)

Rákosi Viktor: Tartsuk meg a házszabályokat! Ez helyes!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...mert határozottan technikai obstrukció az, mikor a házszabályokhoz való felszólalások formájában és ürügye alatt elhúzzuk a tanácskozást és ellopjuk a Háznak idejét. (Élénk ellentmondások balfelől. Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Elnök csenget.)

Nessi Pál: Kossuth csak nem lopja az időt! (Zaj jobbfelől.)

Rákosi Viktor: Önök ellopják a törvényt és a házszabályokat! (Zaj.)

Gabányi Miklós: Lopja maga az időt!

Elnök (csenget): Kérem a képviselő urakat, szíveskedjenek a szónokot csendben meghallgatni. (Helyeslés jobbfelől. Zaj a szélsőbaloldalon.)

Nessi Pál: Utasítsa rendre az elnök a miniszterelnököt! (Nagy zaj.)

Elnök: Ne méltóztassék az elnök jogkörébe avatkozni. (Szűnni nem akaró zaj.)

Kubik Béla: Persze, odaátról vezetik, nem szól egy szót se!

Elnök: Kubik Béla képviselő urat rendreutasítom! (Helyeslés jobbfelől.)

Lengyel Zoltán: Ez könnyű dolog! (Nagy zaj.)

Elnök: Lengyel Zoltán képviselő urat rendreutasítom! (Helyeslés a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Technikai obstrukció az, t. Ház, midőn ily módon megakadályozzák a képviselő urak a napirendre kitűzött indítvány tárgyalását; technikai

obstrukció az, midőn ilyen rendezett ellenmondási és zajongási jelenetekkel... (Hosszantartó zaj balfelől. Úgy van! jobbfelől.)

Hock János: Hiába provokál a miniszterelnök, nem megyünk bele a technikai obstrukcióba! (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Amiben az ember benne van, abba nem mehet bele. (Úgy van! jobbfelől. Nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Elnök (csenget): Csendet kérek, képviselő urak!

Rákosi Viktor: Halljuk a főrendezőt!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...mondom, technikai obstrukció az, mikor ilyen módon igyekeznek az ellenvéleményen levő szónokot meggátolni abban, hogy az urakra nézve kellemetlen igazságokat kifejthessem. (Úgy van! jobbfelől. Halljuk! Halljuk! a bal- és a szélsőbaloldalon.) És miután én a magam részéről technikai obstrukciót nem akarok...

Kecskeméthy Ferenc: Ugyan, hiszen vagy tizenhatodszor beszél már! (Derűtség a szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...ennélfogva nem volt szándékomban most ebben a teljesen szabálytalan eszmecsereben résztvenni és csakis annak a nagy tiszteletnek tulajdonítsa Kossuth Ferenc t. barátom, amellyel az ő személye és intenciójának tisztasága iránt viseltetem, (Úgy van! jobbfelől.) hogy ezen nézetemtől eltérőleg az általa feltett kérdésre rövid nyilatkozatot teszek. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Az én t. barátom hangsúlyozza azt, hogy békés időkben hoztam elő a házszabályindítványomat és nem gondolja meg, hogy ezzel a legerősebb érvet szolgáltatja mellettem és a legkegyetlenebbül ítéli el azokat, akik békés időben, minden harci célzat nélkül hozott házszabályrevízióinak még a gondolatára is a limine a legmesszebbmenő obstrukció álláspontjára helyezkednek. (Úgy van! jobbfelől. Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Igenis, t. Ház, én óhajtottam — és ezt kifejeztem, amióta csak e helyen állok, a legkülönbözőbb alkalmakkor — a házszabályok kérdését elővenni olyankor, amikor semmi égető szükség nincs valamely harcias rendszabályokra; (Úgy van! jobbfelől.) óhajtottam elővenni úgy, hogy e munkában az összes pártok résztvegyenek. (Úgy van! jobb felől. Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) Bizonyára nem rajtam múlt, hogy ezen kísérletem hajótörést szenvedett. (Úgy van! jobbfelől.) Hogy hajótörést szenvedett, azt nagyon sajnálom; de ez fel nem ment engem az alól a kötelesség alól, hogy

ezzel a kérdéssel, mely az ország elsőrendű, eminens nagy érdeke,... (Úgy van! jobbfelől. Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Osztrákország érdeke!)

Elnök (csenget): Csendet kérek, képviselő urak!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...hogyan ezzel a kérdéssel az ellenzéki pártoknak ellenzése és ellenszegülése dacára is foglalkozzam. (Helyeslés jobbfelől. Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Az én t. barátom igen sajátos elméletet fejteget, midőn azt mondja, hogy a többség jogát elismeri a törvényalkotás terén mindenütt, de nem ismeri el a házszabályok kérdésében; (Úgy van! jobb felől.) nem ismeri el pedig azért, mert a házszabályok a kisebbség érdekében alkottatván, első sorban a kisebbségtől kell megkérdezni, hogy megvan-e azaz elégedve? (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Mert a kisebbség védelmére vannak!)

Bocsánatot kérek, a házszabályok a nemzet érdekében, a nemzet védelmére alkottatnak; (Úgy van! jobbfelől. Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) azért alkottatnak, hogy a nemzet a maga érdekeit egy akcióképes politika útján elérhesse. (Élénk helyeslés jobbfelől. Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)

R. Kaas Ivor: Azért kell tehát megromtani? (Nagy zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Azért alkottatnak, hogy az egész nemzet organizmusát azokba belevigye és azokon keresztül megvalósíthassa a maga életerejét, kifejezésre juttassa és elérhesse a maga nagy vágyait. (Úgy van! jobbfelől.) Ennek oly formák közt kell lehetőleg eszközölnie, amelyek a napirendre kerülő kérdéseknek alapos megvitatását tegyék lehetővé, amelyek megvédhessék a kisebbségnek azt a jogát, hogy a kérdéseket alaposan megvitathassa, (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) amelyek biztosítsák a szólásszabadságot a kisebbség részére. (Helyeslés a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon.) Én, t. Ház, akkor érdemelném meg a megtámadtatást, (Zaj. Elnök csenget.) akkor érdemelném meg a kritikát, ha a reform, amely szemem előtt lebeg, ezen a téren valami tekintetben korlátozásokat tartalmazna. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Ezt a kellékét a házszabályoknak elismerem, ezt a kellékét a házszabályoknak respektálok és a magam részéről nem indítványozok a végleges házszabályjavaslatban semmi olyat, ami a szólásszabadságot a napirendre kerülő nagy kérdések érdemleges vitájánál bármi tekintetben is korlátozná. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Ezzel azután ki van merítve mindaz, ami a kisebbség jogos érdeke. (Helyeslés jobbfelől. Mozgás a baloldalon.) Ezután csak a nemzetnek azt a nagy érdekét

kell nézni, hogy a képviselőház működhessék, és pedig működhessék oly viszonyok és formák közt, amelyek magának az intézménynek rendjét, méltóságát, tisztességét is megóvják, *(Élőnk helyeslés a jobboldalon.)* működhessék akként, hogy ne lehessen bármely pillanatban egy csekély, esetleg idegen érdekek szolgálatában álló csekély töredéknek... *(Élőnk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj. Elnök csenget. Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Ott választanak idegen pénzen! Osztrák érdekekben!)*

Kubinyi Géza: Francia pénzen sem lehet politikát csinálni, t. Ugron-párt! *(Nagy zaj és felkiáltások a bal- és a szélső baloldalon: Vizet neki!)*

Gr. Tisza István miniszterelnök:... esetleg idegen érdekek szolgálatában álló csekély töredéknek is,...

Pozsgay Miklós: A Hohenlohe herceg pénzét kinek érdekében adták?

Elnök: Kérem Pozsgay Miklós képviselő urat, méltóztassék a szónokot csendben hallgatni.

Gr. Tisza István miniszterelnök:... az ex-lex összes anyagi és erkölcsi csapásait rázúdítani a nemzetre. *(Élőnk helyeslés.)*

A t. képviselő urak emlegették a formahibák komolyságát. *(Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)* Hiszen én sem vontam kétségbe, hogy ezek komoly dolgok és a formákat megsérteni minden szükség nélkül, nagy hiba.

Rakovszky István: Semmi körülmények közt sem szabad a formákat megsérteni. *(Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)* A gyilkos is csak akkor gyilkol, amikor szükség van rá! *(Nagy zaj.)*

Kubinyi Géza: Visszaélnék a formákkal! *(Mozgás a baloldalon.)*

Rákosi Viktor: Alkotmányjogi kérdésekben a forma a lényeg — mondta Deák Ferenc.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Szegény Deák Ferenc, mi mindent nem adnak szájába! *(Derűltség a jobboldalon)*

Rákosi Viktor: Bizony szegény, mert ilyen utódai vannak!

Ballagi Géza: Rákosi védi Deák Ferencet?

Elnök (csendet): Csendet kérek! Kérem a t. képviselő urakat, különösen azokat, akik az elnöki emelvény alatt állanak és akiket lehetetlenség innen látni, szíveskedjenek a helyükre menni. *(Felkiáltások: Helyre! Helyre! Nagy zaj. Elnök csenget.)*

Lengyel Zoltán: Helyre Kati!

Elnök: Kérem Lengyel Zoltán t. képviselő urat, ne rnék tóztassék elfelejteni, hogy Magyarország képviselőházában van. *(Élőnk helyeslés a jobboldalon.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: A formák megsértését — mondom — bizonyos körülmények közt szükségesnek tartom, de nagyon komoly dolognak tartom azt minden körülmények közt. De most méltóztassék meggondolni, hisz majdnem kerek esztendőn keresztül volt az ország ex-lex állapotban. Mi történt volna akkor, ha nem mellékes formákat, de az ország kardinális, nagy közjogi alaptörvényeinek sarkalatos alapelveit nem sértette volna meg a kormány napról-napra és óráról-órára? (Úgy van! a jobboldalon.) Meg kellett sértenie azokat, mert önök abba a kényszerhelyzetbe juttatták, hogy vagy összedőlt volna ebben az országban minden... (Élénk helyeslés és taps a jobboldalon. Nagy zaj balfelől.)

Polczner Jenő: A katonai javaslatokat ki hozta ide? (Folytonos zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök:... vagy pedig vállalni kellett a kormánynak a leglényegesebb törvények megsértéséért a felelősséget.

B. Kaas Ivor: Miért vállalkozott rá? (Nagy zaj és felkiáltások a jobboldalon: Vízet!)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ezt vállalta a Széll-kormány, vállalta a gr. Khuen-kormány és vállaltuk mi. Kellett is, hogy vállaljuk, mert nem lettünk volna hazafiak, ha nem vállaljuk. (Úgy van! a jobboldalon.) De ha valaki, én érzem azt, hogy ez a vállalkozás milyen komoly dolog és milyen messzemenő következményekkel jár a népelet lelkiületének tmegmérgezésében; (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) mert kiöli a nép lelkiületéből a törvény tekintélyébe vetett hitet... (Nagy zaj és mozgás a baloldalon.)

Kubinyi Géza: Apponyi is vállalta az elnökséget. (Nagy zaj balfelől.)

Zboray Miklós: Üres forma! (Nagy zaj balfelől.)

Gabányi Miklós: Vízet az öregnek! (Nagy zaj.)

Elnök: Gabányi képviselő urat ezen illetlen magaviseletéért rendreutasítom. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj balfelől.)

Lengyel Zoltán (közbeszól): Igaza van neki! (Nagy zaj.)

Elnök: Lengyel Zoltán képviselő urat most másodsor utasítom rendre és figyelmeztetem, hogy kénytelen leszek ellene a 255. §-nak rendelkezéseit alkalmazni. (Élénk helyeslés jobbfelől. Nagy zaj.) Csendet kérek a Ház minden oldalán!

Gr. Tisza István miniszterelnök:... és a törvény tisztelének, a törvényes formák sértetlenségének az teszi a legnagyobb szolgálatot, aki ilyen exlexállapotok lehetőségét a

magyar közéletből kiküszöböli. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Okolicsányi László: Tessék a költségvetést tárgyalni, akkor nem lesz ex-lex. (Nagy zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ha pedig a közt kell választanom, hogy esetleg megsértsem a házszabályoknak valamely mellékes diszpozícióját, (Nagy zaj és mozgás balfelől.) vagy tűrjem azt, hogy jövőre is meg kelljen sérteni az ország sarkalatos törvényeit... (Hosszantartó meg-megújuló élénk helyeslés és taps a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és szélsőbaloldalon.)

B. Kaas Ivor: Megsérti mind a kettőt! (Nagy zaj.)

Elnök: Csendet kérek!

Ballagi Géza: Erre nincs kadencia!

Gr. Tisza István miniszterelnök... mondom, ha e közt a kettő közt kell választanom, egy pillanatig sem fogok habozni, hogy melyik utat válasszam. (Hosszas helyeslés és taps a jobboldalon. Zaj balfelől.)

Knibinyi Géza: Az ex-lexben szolidáris volt Apponyi is. (Folytonos zaj.)

Pap Zoltán: Tessék magyar politikát csinálni, akkor nem kell így beszélni. (Nagy zaj a Ház minden oldalán.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! (Folytonos zaj. Pap Zoltán közbeszól.)

Elnök: Kérem Pap Zoltán képviselő urat, méltóztassék helyét elfoglalni, vagy méltóztassék csendben lenni. (Felkiáltások a jobboldalon: Helyre! Helyre! Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: És azt mondja az én t. barátom, hogy én a békés tárgyalást kívántam biztosítani és most már meggyőződhettem róla, hogy a célt ezen az úton el nem érem. Erre a válaszom az, hogy én a Ház rendjét kívántam és kívánom biztosítani... (Helyeslés a jobboldalon.)

B. Kaas Ivor: De a szabadságát megöli! (Zaj. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...nagyon melegen óhajtottam volna, hogy ha ebben a valóban hazafias és nemzeti cél elérésére irányuló törekvésben (Zaj balfelől.) támogattak volna pártkülönbség nélkül mindazok, akik maguk is csak a közelmúltban elborult lélekkel látták azokat a visszatartó jelenségeket, amelyeknek szemtanúi voltunk. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) De hát ez nem tőlem függött és az a feladat, hogy a parlament rendjét és méltóságát a szó-lásszabadságnak minden sérelme nélkül biztosítsuk, (Élénk helyeslés a jobboldalon.) ma már, mint már annyi nagy feladat e nemzet történetében, egyedül és kizárólag a szabad-
elvű párt vállaira nehezedett. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

De ez sem feltett célunktól el nem tántoríthat, sem kötelesség-
 érzetünkben meg nem ingathat; ez csak fokozhatja azt a
 férfias elhatározást lelkünkben, hogy azt a nagy szolgálatot,
 amelyet a nemzet elvár e Háztól, mi és ennek a Háznak a
 többsége a nemzettől adott jogunkból és a nemzet által ránk
 ruházott misszióból kifolyólag teljesítsük. *(Élénk helyes-
 lés és taps a jobboldalon.)*

És ne tessék azt hinni, hogy csak egyhangúlag lehet
 házszabályokat módosítani. Más nemzeteknél igen erős, igen
 heves küzdelmek után *(Egy hang a szélsőbaloldalon: De
 törvényes úton!)* módosították a házszabályokat, és azok az
 így módosított házszabályok is átmentek az életbe, átmentek
 azért, mert az illető nemzetek ellenzéki politikusaiban is volt
 elég alkotmányos érzék arra, hogy meghajoljanak a nemzeti
 akarat előtt, *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* a nemzeti
 akaratban pedig volt elég belső erkölcsi erő, hogy azokat,
 akik meghajolni nem akartak, összetörte. *(Zajos helyeslés,
 éljenzés és taps a jobboldalon.)*

Rakovszky István: Minden beszédében valamit össze-
 tör. *(Nagy zaj. Halljuk! Haltjuk! a jobboldalon.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: *Én megengedem, hogy
 a magyar nemzet nagy erőpróba, nagy erkölcsi erőpróba
 előtt áll, mert most fog eldőlni, hogy van-e a magyar nem-
 zetben elég politikai érettség. (Felkiáltások a szélsőbalolda-
 lon: És szolgalelkűség! Nagy zaj a bal- és a szélsőbalolda-
 lon. Elnök csenget.)*

*Egy hang (a jobboldalon): Önök a szólásszabadság
 igazi ellenségei!*

Elnök: *Kérem a képviselő urakat, ne méltóztassanak
 közbeszólni.*

Gr. Tisza István miniszterelnök: *Most fog eldőlni, hogy
 van-e a magyar nemzetben elég politikai érettség, elég igazi
 ragaszkodás szabad intézményeihez, elég hazafiúi belátás arra,
 hogy azok eljárására adja meg a szankciót, akik a magyar
 alkotmányosság intézményeit ezektől a megrázkódtatásoktól
 meg akarják óvni; (Élénk helyeslés jobbfelől.) hogy sike-
 rül-e tartósan megvetni egy komolyabb, méltóságtejtesebb ...*

Okolicsányi László: *Osztrák politikát. (Zaj. Halljuk!
 Halljuk! jobbfelől.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: *... az ország érdekeire
 nézve üdvösebb parlamenti közélet alapjait. Ez a nemzettől
 függ, mert utóvégre a nemzet döntése fogja megadni a szank-
 ciót. (Élénk helyeslés jobbról és a közepén. Felkiáltások
 balfelől: Tiszta választás?) Én bízom a magyarok Istenében,,
 bízom a magyar nemzet jó géniuszában és hiszem azt, hogy az
 isteni gondviselés... (Zaj a szélsőbaloldalon.)*

Rákosi Viktor: A pártkassza! (Folytontartó nagy zaj a szélsőbaloldalon. Pap Zoltán, majd Pozsgay Miklós közbeszólónak.)

Elnök (csenget): Pap Zoltán képviselő urat másodsor figyelmeztetem, ne méltóztassék közbeszólni! Pozsgay képviselő urat felkérem, ne méltóztassék az elnökkel szemben feleselni. (Zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Bízom az isteni gondviselésben ...

Madarász József: A pártkasszában!

Gr. Tisza István miniszterelnök:.. .hogy meg fogja a magyar nemzetet attól a szégyentől kimélni, hogy őseink ezredéves küzdelmében kivívtatott nemzeti jogainkat most, mikor semmi külellenség nem fenyeget, mikor nemzet és király karöltve dolgozhatnak... (Nagy zaj a szélsőbaloldalon.) Az igazság szavát semmiféle ilyen magaviselettel elnémitani nem lehet. (Éljenzés és taps jobbfelől. Nagy zaj a szélsőbaloldalon.) Belezajonghatnak önök beszédembe, lábbal tiporhatják a házszabályt, lábbal tiporhatják a szólásszabadságot, hiszen a mi számunkra érlelődik meg a gyümölcs. (Zajos helyeslés a jobboldalon.) Csak azt sajnálom, hogy nem ül az egész magyar nemzet ezeken a karzatokon, hogy szemtől-szembe lássa az önök magukviseletét. (Hosszantartó zajos helyeslés és taps a jobboldalon.)

Kubinyi Géza: Hadd látnák a gyerkőcöket! (Nagy zaj a bal- és szélsőbaloldalon. Eitner Zsigmond közbeszól.)

Elnök (csenget): Eitner képviselő úr annyit szólott már közbe, hogy rendreutasítom. (Zaj.) Méltóztassanak a t. képviselő urak a Ház méltóságát figyelembe venni és a házszabályokhoz tartani magukat; ennek első alapfeltétele az, hogy méltóztassanak a szónokot csendesen meghallgatni. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Rákosi Viktor: Ide eresszék be a nemzetet a szavazati jog kiterjesztésével és ne a karzatra!

Elnök: Rákosi képviselő úrnak nincs joga most szólni.

Rákosi Viktor: De közbeszólni igen.

Elnök: Közbeszólni sincsen joga egyetlen képviselőnek sem. (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Elsősorban ne méltóztassanak az elnökkel folytonosan feleselni. (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Csenget.) Csendet kérek. (Pozsgay Miklós közbeszól. Elnök csenget. Kérem Pozsgay képviselő urat, méltóztassék csendben lenni. (Pozsgay Miklós ismét közbeszól. Elnök csenget.) Pozsgay képviselő urat rendreutasítom. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Aki itt szemtől-szembe látja ezeket a jeleneteket, azzal semmiféle frazeológiával elhithetőbbé nem fogják, hogy önök itt a nemzet nagy jogait és szabadságát képviselik; (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) az tisztában lesz azzal, hogy mi akarjuk megtisztítani a magyar parlamentárizmust olyan jelenségektől, amelyeknek továbbra való fennmaradása veszély a nemzet érdekeire és kompromittálja a magyar nemzet becsületét. (Zajos helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélső baloldalon; Halljak! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.) Minden nap, amellyel tovább tart ez a küzdelem, újabb és újabb érv a mi álláspontunk mellett...

Rátkay László: A magyar nyelvet ki gyalázta meg?

(Nagy zaj a jobb- és a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Elnök: Rátkay képviselő urat rendreutasítom.

Gr. Tisza István miniszterelnök:... mondom, újabb és újabb érv a mi álláspontunk mellett. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Rátkay László: Védjek meg a nemzet méltóságát!

Elnök (csenget): Kérem a képviselő urakat, méltó ztaszanak csendben lenni és csendben meghallgatni a szónokot. (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbal oldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.) Csendet kérek, t. képviselő urak! (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől.)

Elnök (csenget): Kérem a képviselő urakat, ne méltótassanak itt társalogni. A társalgás mégsem az ülésterembe való. (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Be végzem felszólalásomat. (Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Legborzasztóbb szegény, amely a nemzetet érhetné, az volna, ha most, midőn megvan a magyar nemzeti fejlődésnek minden előfeltétele, ha most... (Nagy zaj és ellentmondás a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől. Elnök csenget.)

Pap Zoltán: Annak nagy akadályja van, és az Tisza István. (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök többször csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ... ebben a nemzetben, amely maroknyi ereje dacára oly hatalmas ellenségekkel szemben meg tudta magát és intézményeit védeni, (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) annyi erkölcsi erő, annyi bátorság

nem lenne, *(Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől. Elnök csenget.)* hogy érdemük szerint bánják el azokkal, akik a szabad intézménynek egyes hézagait, egyes részeit felhasználják maguknak az intézményeknek aláásására, megrontására, *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)* akik ki akarják ölni ebből a nemzetből... *(Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)*

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök:... a parlamentárizmus iránti hitet, akiknek botor eljárása *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)* — mert hiszen intencióikat nem vonom kétségbe — *(Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)* nem eredményezhet mást, mint azt, *(Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)* hogy ez az időszak, a békének ez az áldott időszaka *(Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)* az erőgyűjtés és fejlődés helyett a rothadás időszakává válják, hogy azután az első vihar, amely ismét feltámad, szétszórja a világ gúnykacaja mellett a magyar nemzet összes üdvös alkotását. *(Zajos helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)*

Ez ellen a szégyen ellen, ez ellen a veszedelem ellen küzdünk mi minden porcikánknak teljes erejével, *(Zajos helyeslés és taps a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)* és ebben a küzdelemben, ha az Úristen ezt a nemzetet elveszteni nem akarja, csak a miénk lehet a diadal. *(A jobboldalon és a középen a képviselők mind felállnak. Hosszantartó, szünni nem akaró zajos helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középen. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

A miniszterelnök után újból Kossuth Ferenc kért szót: szavai helyes értelmének megállapítása végett. A házszabályokkal kapcsolatban nem a kisebbség érdekéről, hanem védelméről beszélt. Éhez a helyreigazításhoz csak néhány rövid megjegyzést kíván fűzni. Minthogy a miniszterelnök oly igen veszélyesnek tartja az obstrukciót, ráirányítja figyelmét az obstrukció üdvös eredményeit bizonyító tényekre. Így pl. arra, hogy a kúriai választási bíráskodás behozatalát (1890: XV. tc.) az obstrukciónak köszönheti az ország. Az inkompatibilitási törvényt (1901: XXIV. tc.) szintén. Az 1899: XXX. tc. is az obstrukció eredménye. Hát azokat a katonai vívmányokat, melyeket a miniszterelnök is becseseknek tekint, t. i. a magyar nyelv térfoglalását a tisztképzés terén, vajjon nem az obstrukciónak köszönhetjük-e? Hígyje el a miniszterelnök, hogy az ellenállás lehetősége a kisebbség részéről olyan országban, mely nem független,

hanem össze van kapcsolva egy nálánál erősebb hatalommal, olyan országban, melynek uralkodója egy idegen állam egész anyagi erejével rendelkezik: ilyen országban a kisebbség joga nemzeti jog. Tagadni azt, hogy nálunk az obstrukció jogszerző fegyver s ennek köszönhetjük az imént felsorolt nagy vívmányokat is, teljes lehetetlenség.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! (Halljak! Halljuk! jobbfelől.) Én természetesen most nem bocsátkozhatom t. barátommal polémiába a felett, hogy az obstrukciónak minő előnyei és minő áldásai voltak, (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Maga is elismerte!) csak egész röviden jelzem azt, hogy pl. a kúriai bíraskodásról szóló javaslatnak az obstrukcióhoz semmi köze sem volt, (Élénk ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.) mert a kúriai bíraskodásról szóló javaslat először, ha nem csalódom, 1894-ben terjesztett be. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások jobbfelől: Halljuk! Mi is meghallgattuk önöket!) Egy kis türelmet kérek, t. Ház! (Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Mozgás a szélsőbaloldalon.)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: A kúriai bíraskodásról szóló törvényjavaslat először 1894-ben terjesztett be. Nagyon jól tudjuk, hogy mily körülmények között nem lett belőle törvény az 1896-i választások előtt.

Egy hang (a szélsőbaloldalon): Leszavazta a kormány-párt! (Ellentmondások jobb felől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nem szavazta le senki! (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Visszavonta Bánffy Dezső!) Nem is vonta vissza báró Bánffy Dezső, hanem báró Bánffy egynémelyek szerint nagyon ügyes, de szerintem nagyon lelkiismeretlen és szerencsétlen trick-jével (Mozgás balfelől.) úgy rendezte be a Ház ökonómiáját, hogy a főrendiház nem tárgyalhatta a javaslatot... (Úgy van! jobbfelől. Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...és én az 1896-i választások után palam et publice magának báró Bánffy Dezsőnek és másoknak is megmondtam, hogy először ilyen módon kieszkamotírozni egy javaslatot, amelyhez egy kormány és egy párt hozzásegezte magát, óriási hiba volt; másodsor az 1896-i választások után a kúriai bíraskodás megvalósítása elsőrendű égető szükségét képezett, tehát obstrukció nélkül is magában a szabadelvű pártban megvolt az a szándék és törekvés, hogy ez a törvény létrejöjjön. (Helyeslés a jobboldalon. Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.)

De én nem követem t. barátomat arra a térre sem, hogy

a katonai kérdéseknél, ahol tagadhatatlan, hogy ezen kérdések napirendre hozatalát az obstrukció idézte elő... (Mozgás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

B. Kaas Ivor: Tessék beváltani az ígérte! (Zaj és felkiáltások jobbfelől: Türelem!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...hogyan aránylik egymáshoz az a haszon és kár, amelyet az országnak az obstrukció okozott. Egyszerűen csak azt jegyzem meg, hogy az a végleges házsabályreform, amelyet én kontemplálok, azt a hosszú, tartós és szívós küzdelmet a katonai kérdések körül megengedte volna a múltban, meg fogja engedni a jövőben, tehát amennyiben a képviselő urak itt valami hasznot várnak a dologtól, semmiféle akadály ebben a tekintetben nem lesz. (Zaj balfelől. Elnök csenget.)

És végül még csak egyet. (Halljuk! Halljuk!) Én is azok közé tartozom, akik ráutaltak és rámutattak arra, hogy a mi speciális viszonyaink különös gondot igényelnek és ép azért nem is szándékozom elmenni arra a térre, ahova ma már minden parlament eljutott.

Pap Zoltán: Csak ötven emberrel bezárhatja a vitát. (Zaj bal felől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nem szándékozom rámenni az érdelemes viták klotürszerű befejezésének terére, épen a mi speciális viszonyainkra való tekintettel. De bocsánatot kérek, a dolognak két oldala van és ha a képviselő urak azt hiszik, hogy lehet Magyarországon bizonyos befolyások mellett ideig-óráig egy többséget összetoborozni, amelyik kártékony politikát folytasson... (Felkiáltások balfelől: Itt van a többség!) Kérem én e felett nem idisputálok; (Halljuk! Halljuk! Zaj. Elnök csenget.) de ha a képviselő urak azt hiszik, hogy egy többséget lehet így összetoborozni, akkor eo ipso hinniök kell, hogy kisebbséget is lehet így összetoborozni, mert a kisebbség a többségben bennfoglaltatik és akkor az a rendszere a házsabályoknak, amelyik ma fennáll, egy összetoborzott kisebbségnek módot nyújt, hogy ilyen még veszélyesebb, mert felelősségnélküli kisebbség — mert hisz a többségre háramlik a felelőség — még lelkiismeretlenebből tegye tönkre az országot. Nagyon kérem a t. képviselő urakat, hogy az éremnek ezen oldalát se feledjék el. (Elénk helyeslés a jobboldalon.)

Majd gr. Zichy Aladár, a néppárt elnöke jelezte pártjának álláspontját a szerinte is fenforgó házsabállysértéssel szemben. Csatlakozik Apponyi és Kossuth idevágó nyilatkozataihoz.

Ezen napirend előtt történt felszólalások után a Ház mégis rátért a napirendre, a gr. Tisza István házsabályindítványa fe-

letti tárgyalás folytatására. (Ezzel az ellenzék talán dokumentálni akarta, hogy még sincs technikai obstrukció, mint ahogy a miniszterelnök első felszólalásában állította.)

Szólásra következett Vázsonyi Vilmos, ki nagyterjedelmű beszédben szállt síkra a házszabályrevízió ellen.

Majd elnök a házszabályok 203. §-a értelmében a Háznak bejelenti, hogy hozzá egy indítvány adatott be, amely a bejelentést követő ülés végén vita nélkül, egyszerű szavazással döntendő el.

Elnök felolvastatja az indítványt, mely így szól: »A házszabályok 203. §-a alapján mondja ki a képviselőház, hogy a napirend tárgyalására szánt időre vonatkozó határozatát akként változtatja meg, miszerint a délelőtti ülések változatlan fenntartása mellett, péntektől, folyó hó 18-ától kezdve, minden hétköznap délután 4 órakor is ütest tart, s ez ülésen 4 órától esti 9 óráig a napirend tárgyalását folytatja.«¹

Polónyi Géza a házszabályok 203. §-ának harmadik bekezdésében foglalt korlátozó rendelkezésekre való utalással ezen indítványnak házszabályellenes voltát bizonyítja.² Szerinte párhuzamos ülések behozatala nem a 203. §, hanem csupán a házszabályoknak az önálló indítványok kezelésére vonatkozó 198. és következő szakaszai alapján beadott és tárgyalni indítvány útján lehetséges.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Az a kérdés, hogy az ülések idejének ilyen módon való megváltoztatása célszerű-e vagy nem, megvitatott ebben a Házban már a múlt évi november hóban. Akkor a Ház többsége eldöntötte

¹ Ez a gr. Tisza István képviselő által beadott indítvány teljesen azonos br. Podmaniczky Frigyesnek (a szabadelvűért elnökének) 1903. nov. 26-án bejelentett indítványával, azzal az egyedüli különbséggel, hogy ez utóbbi szerint a délutáni ülések tartama 5 órától esti 9 óráig volt megszabva, a délutáni ülések tehát egy órával későbbben kezdődtek volna. (122). Itt mindjárt emlékeztetek arra, hogy ugyancsak az 1903. nov. 26-i ülésben Perczel Dezső házelnök Ugron Gáborral szemben részletesen bizonyította, hogy a Ház 36 éves gyakorlatának tanúsága szerint is a délelőtti üléseken kívül délutáni ülések tartása nem házszabályellenes.

Általában az 1904. nov. 17. és 18. ülésen a párhuzamos ülések ellen felhozott érvek mind ismeretesek az ezen kérdésben az 1903. nov. 26—28. napján lefolyt nagy házszabályvitából. (122—124).

² Minthogy a párhuzamos ülések megengedhetősége feletti vita a házszabályok 203. §-ának értelmezése körül forog, újból (122) ide iktatjuk ezt az ismételt vita tárgyává tett szakaszt: „203. §.

A napirend tárgyalására szánt időt... időről-időre a Ház állapítja meg.

Ezen határozat megváltoztatását célzó minden indítvány a Ház elnökénél írásban adandó be, általa a Háznak azonnal bejelentendő és a bejelentést követő ülés végén vita nélkül egyszerű szavazással döntendő el.

Ha az ily indítvány az ülés idejének meghosszabbítását célozza, a meghosszabbítás egy órai időnél többre nem terjedhet, csak egyes törvényjavaslat, vagy a költségvetés tárgyalásának tartamára határozható el s azon törvényjavaslat, illetőleg költségvetés tárgyalásának tartama alatt, amelyre nézve elhatározott, nem ismételtető.“

ezt a kérdést és én egészen feleslegesnek tartom ebbe a polémiába belemenni egyszerűen azért, mert már a Ház többsége által eldöntött kérdésben feleslegesnek tartom az a felett való újabb döntést. *(Helyeslés. Úgy van! jobbfelől. Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Nagy zaj.)*

Lengyel Zoltán teljes mértékben hozzájárul Polónyi Géza házszabálymagyarázatához, mely szerint a házszabályok 203. §-a alapján beadott indítvány folytán hozott határozattal párhuzamos ülések tartása el nem rendelhető. Ezen szakasz értelmében egy napon két ülést nem lehet tartani.

Gr. Apponyi Albert a házszabályokhoz szólva, emlékeztet arra, hogy a múlt év novemberében (nov. 26-án) azért lépett ki a szabadelvű pártból, mert a parallel ülések indítványba hozatalát ez a párt elhatározta, ő pedig azon jogi meggyőződésben volt — és ezt a Ház múlt évi nov. 27-én tartott ülésében (123) ki is fejtette —, hogy parallel ülések tartása a 203. § helyes értelmével és a Széll Kálmán miniszterelnökségét megelőző paktummal (122—124) ellentétben áll. Ennek a jogi meggyőződésnek ad most is kifejezést. Egy ténykörülmeny van, amelyre nézve nincs teljesen tájékozva, mert nem volt elkészülve arra, hogy ez az indítvány be fog adatni. Teljes világosság e tekintetben csak úgy nyerhető, ha az illető Naplót idehozzuk. Mert kérdés, vajjon tényleg úgy történt-e, mint a miniszterelnök az imént mondta, hogy ugyanis a Ház már a múlt évi november hóban határozott a parallel ülések tekintetében. Szólok nem emlékszik rá tisztán, hogyan történt és épen azért kívánja ennek a ténykörülmenynek teljes tisztába hozatalát, mert az ő emlékezetében úgy áll a dolog, hogy párhuzamos ülés tényleg nem volt és arra is emlékszik, hogy a Kossuth-párttal létrejött azon megegyezésben, amelynek folytán ez a párt a rendkívüli parlamenti eszközökről lemondott, bennfoglaltatott a parallel ülésekre vonatkozó indítvány visszavonása vagy annak kimondása, hogy ez semmi irányban precedensül nem szolgálhat. Ha ez így áll, akkor abból a tényből sem lehet következtetést vonni, hogy a Ház előbb a parallel ülések megengedhetősége mellett döntött, mert akkor maga a Ház és a Házban történt nyilatkozatok a Háznak korábbi határozatát jogalkotó, jogmódosító hatályától megfosztották és akkor a maga teljes integritásában fennáll szónak akkori jogi meggyőződése, hogy t. i. a 203. §-nak célzatával és betűjével is ellenkezik a parallel üléseknek indítványba hozatala és hogy a Ház a felett mindaddig nem határozhat, míg ezt a szakaszt nem módosította. Mikor a házszabályoknak olyan szakaszairól van szó, amelyek bizonyos garanciát tartalmaznak, akkor azokat csak betűszerinti értelmükben szabad alkalmazni. Ez ilyen garanciális természetű jogszabályok magyarázatánál megtámadhatlan elv, és szóló már ebből folyólag is azt tartja, hogy a beadott indítvány a házszabályokkal meg nem egyezik.

Elnök: A miniszterelnök kíván szólni!

Polczer Jenő: Jaj de sokat beszél! (Zaj.)

Pap Zoltán: Mindig az időt pocskolja! (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én nem néztem most meg a Naplót, de a dolog lefolyására teljesen jól emlékszem, azt hiszem legalább, hogy előadásom teljesen fedi a tényeket.

A délutáni ülések tartására vonatkozó határozatot a Ház elfogadta és ki is tűzte a délutáni ülést több napon át egymásután. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)* Tényleg két ülés nem tartatott azért, mert az első ülésen a technikai obstrukció elhúzódott egész este hét órán túl és akkor természetesen nem volt meg a fizikai lehetősége a délutáni ülés megtartásának. *(Úgy van! a jobboldalon.)*

Azután következett be az az eset, hogy a Kossuth-párt nyíltan kijelentette és a pártra nézve kötelezővé tette e határozat megtartását, hogy az obstrukciót abbahagyja azon esetben, ha a délutáni ülések nem fognak megtartatni.

Kossuth Ferenc: És más feltételek mellett is!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Más feltételek mellett is, hogyan; de nem akarok most másról beszélni, mint ami idetartozik... (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ez is idetartozik!)

Hock János: Az egyiket sem tartotta meg, a másikat sem tartotta meg!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Akkor azzal az indoklással, hogy az a fegyver, amely szükséges lehetett akkor, amikor az obstrukcióban 70—80 ember vesz részt, feleslegessé válik, ha csak 15 ember obstruál, hajlandónak jelentettem ki magamat arra, hogy indítvány adassék be, amellyel a Ház ismét megváltoztassa határozatát. Akkor felmerült az a kérdés, és követeltetett bizonyos oldalról, hogy ne ez történjék, hanem hogy a délutáni ülésre vonatkozó határozat, mint helytelen és magában véve semmis és tárgyaltalan, dobassék félre, amibe én bele nem mentem és bele nem is mehettem; (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.) hanem egy második érvényes határozatot, amely a meghozott határozatot hatályon kívül helyezi, ugyanazon procedúra szerint, hogy az az elnöknel beadatott és a Háznak bejelentetett, másnap vita nélkül megszavaztunk és ugyanilyen módon döntöttünk a kérdésben. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) Hogy akkor egyes képviselők kijelentették, hogy ez az ő meggyőződésüknek meg nem felel és precedensnek nem tekintik, az nézetem szerint a dolog érdemén abszolúte nem változtat. (Zajos helyeslés a jobboldalon.)

Elnök emlékeztet arra, hogy a múlt év november havában teljesen hasonló indítványról döntött a Ház. Az indítvány feletti határozathozatal és a függetlenségi párttal történt megegyezés folytán néhány nappal később (dec. 5-én) az indítvány visszavonása a 203. § alapján történt. A parallel ülések megengedhetőségére vonatkozó álláspontját elnök különben a múlt évi november 26-án és 27-én tartott ülésben kifejtette, a Ház azt helyeselte és magáévá tette, ő pedig álláspontját ülészakról ülészakra nem változtatja. Elnöki kötelessége kimondani, hogy a házszabályok 203. §-a értelmében a beadott indítvány felett a Ház a másnapi ülés végén vita nélkül egyszerű szavazással dönt.

A legközelebbi ülés napirendjének megállapítása után elnök az ülést bezárta.

234. 1904. nov. 18-i (délelőtti) országos ülés. — Parallel ülések tartása és a házszabályok 203. §-a. — Személyes ügy Hock Jánossal: Tisza magatartása Széll idejében; beszélgetései Bánffyval. (Napló XXX. k. '248—249., 259. 1.) Bizalmatlansági nyilatkozat Perczel Dezső elnök ellen. — A délutáni ülésekre vonatkozó indítvány elfogadása. — Andrassy és Tisza levélváltása a parlamenti erőszakról.

A november 18-i délelőtti ülés ismét a házszabályokhoz napirend előtt történő felszólalásokkal kezdődik, mint a két előbbi (232—233). Folytatódik a parallel ülések megengedhetősége és a házszabályok 203. §-ának értelmezése tárgyában november 17-én (233) gr. Tisza István indítványának bejelentése után megindult nagy vita.

Elsőnek Justli Gyula szólalt fel. A miniszterelnök — úgymond — tegnap (nov. 17-én) azt állította, hogy az 1903. évi november hóban már döntött a Ház abban a kérdésben, vajjon lehet-e a házszabályok szerint a délelőtti üléseknek egész terjedelmükben való fenntartása mellett délután is ülésezni és kijelentette, hogy miután akkor már döntött a Ház, fölöslegesnek tartja az újabb döntést. Azt is mondta később, hogy voltak ugyan egyesek, akik akkor ez ellen állást foglaltak és úgy nyilatkoztak, hogy ezt precedensül nem tekintik, de ez a dolog érdemére nézve semminemű befolyással nem bír. A miniszterelnök tehát — és ebben a Ház elnöke is osztozott vele — azon nézetének adott kifejezést, hogy az 1903. évi november 27-én és december 7-én a képviselőház délutáni üléseire vonatkozólag hozott határozatok (123, 128) precedenseket alkotnak. Azonban úgy a miniszterelnök, mint a Ház elnöke is megfeledezett arról, hogy nemcsak egyesek nyilatkoztak akkor úgy, hogy ezek a határozatok nem tekinthetők precedenseknek, hanem maga a miniszterelnök is. Sőt maga a Ház is ily értelmű határozatot hozott, még pedig egyhangúlag. A Ház naplójából ismerteti az e tárgyban lefolyt vitát. Ebből szerte nem az tűnik ki, hogy az 1903. évi november 27. és december 7-i határozatok a délutáni ülések tartására vonatkozó indítványnak a házszabályok 203. §-ának alapján való előterjesz-

lése és elfogadása tekintetében házszabálymagyarázó esetet, precedenst alkotnak, hanem éppen ellenkezőleg az, hogy határozottan tiltakozott a Ház az ellen, hogy ezek a határozatok precedenseknek tekintessenek. De hiszen ez nem is lehet másként, mert a 203. § rendelkezése egészen világos. Betűszerinti értelme az — már pedig a házszabályokat csak betű szerint lehet értelmezni —, hogy a Ház üléseinek tartamát csak egy órával lehet meghosszabbítani, és azt is csak egyes törvényjavaslatok és a költségvetés tárgyalásának tartamára. Minden olyan indítvány vagy határozat tehát, amely a házszabályok ezen rendelkezésével ellenkezik, önmagában semmisnek tekintendő. Ha a Ház elnöke teljesíti kötelességét, akkor az ilyen házszabályellenes indítványokat szavazás alá sem bocsáthatja. Az ilyen házszabályellenes határozatok senkit sem köteleznek, önmagukban véve semmiek és az ellenzék csak kötelességét fogja teljesíteni, mikor azok ellen a házszabályokban megengedett minden eszközzel szembe száll.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Erre az utolsó fenyegetésre most nem válaszolok. (Nagy zaj a szélső baloldalon.)

Just Gyula: Nem fenyegetés! (Zaj jobbról.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ha valaki önbíráskodást akar gyakorolni, és magának vindikálja a jogosultságot, hogy Ő állapítsa meg, mi a jogos és mi nem, s nem azoknak a törvényes faktoroknak határozatát ismeri el, akiket ez megillet, az egyszerűen föllázad a törvényes rend ellen és tulajdonítsa magának a következményeket. *(Élénk helyeslés jobbról. Nagy zaj és mozgás a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* Hanem igenis, tartozom magamnak azzal, hogy a múlt év december 7-i ülésben történetekre vonatkozólag a minden kételyt kizáró világos tényállást megállapítsam. *(Halljuk! Halljuk!)* Ugron Gábor képviselő úr indítványozta, hogy sem a parallel-ülések behozatala, sem azoknak eltörlése precedenst ne képezhessen. Erre én azt is megmondtam, hogy egy ilyen határozat nemcsak házszabályszerű nem volna, de ezt nem is fogadhatom el. Ezt mondtam *(olvassa):* »Oly értelemben stigmatizálná az előbb meghozott határozatot, hogy ahhoz elfoglalt álláspontunk sérelme nélkül hozzá nem járulhatnánk«. Hanem megmagyaráztam valamit. Megmagyaráztam azt, hogy a hozott határozatnak ily módon való eltörlése még a képviselő urak álláspontjából kifolyólag sem prejudikálhat a dolognak, és pedig miért? A képviselő urak szerint is ilyen eljárás mellett csak az üléseknek egy óránál több időre szóló meghosszabbítása házszabályellenes; már pedig az a határozat, amely eltörli a parallel-üléseket, semmiesetre sem tartalmazhatja az ülések meghosszabbítását. Ezt szóról-szóra elmagyaráztam akkori

beszédemben. (Felkiáltások és derűtség a szélsőbaloldalon. Elmagyarázta! Helyeslés. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) Ennek folytán az az eljárás, hogy most a parallel-ülések eltörlése a 203. §-ban körülírt módon történik, még a képviselő urak álláspontjáról sem sérelmes és nem képezhet precedenst arra, hogy a parallel-ülések ily módon behozhatók, mert bármily módon hozattak is be, eltörlésük még az önök álláspontja szerint is szabályszerű.

Ennekfolytán jelentettem én ki azt, hogy a parallel-ülések eltörlésére vonatkozó határozat precedenst nem képezhet. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) És mikor a képviselő urak kijelentették, hogy indítványukat visszavonják, ismételten kijelentettem, hogy nem szeretnék félreértetni és hogy én csak az eltörlésre vonatkozó határozatot nem tekintem precedensnek; (Helyeslés jobbról. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) ez benne van a jegyzőkönyvben. (Felkiáltások balról: De más is van benne!) A Naplóból és a jegyzőkönyvből konstatálható a tényállás, hogy: míg Ugron Gábor képviselő úr azon határozati javaslatot adta be, hogy a képviselőház kijelenti, hogy sem báró Podmaniczky Frigyes indítványának, sem a miniszterelnök indítványának a 203. szakasz alapján történt előterjesztése és elfogadása házszabályt magyarázó esetet a jövőre nem képez, addig az én kijelentésem világosan, ismételten és megokoltan csakis az eltörlésre vonatkozott. (Nagy zaj és ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Molnár Jenő: Hát ezért harcoltunk?

Gr. Tisza István miniszterelnök: És Holló Lajos képviselő úrnak 0-én a jegyzőkönyv hitelesítése alkalmával előterjesztett indítványa is erre vonatkozik. Ez így szól (olvassa): »A jegyzőkönyvbe vétessék fel, hogy Holló Lajos azon indítványt terjeszti elő, hogy a miniszterelnök azon kijelentése, hogy a határozatnak ily módon való megváltoztatása nem képezhet precedenst és nem erősítheti meg azon álláspontot, hogy ilyen határozat hozható«. (Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Ez az utolsó rész fontos! Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Barabás Béla: Ezt a második pontot már elnyeli a miniszterelnök úr! Mi van a második pontban? (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Felolvastam! (Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Halljuk még egyszer! Zaj a jobboldalon.) Kérem, én százszor is felolvasom (olvassa): »...a határozatnak ily módon való megváltoztatása nem képezhet precedenst és nem erősítheti meg azon álláspontot...« (Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon:

Ez az! Ezt halljuk! Elnök csenget.) ha csendben vannak, meghallhatják! (Olvassa): »...hogymilyen határozatot hozhatók.« (Nagy zaj a bal- és a szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Bocsánatot kérek, nincs az a tízéves gyermek, aki ezt meg ne értse, ha még akarná is félreérteni. »A határozat megváltoztatása nem erősítheti meg azon álláspontot...«

Molnár Jenő: Hát ezért harcoltunk?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hogy a képviselő úr miért harcolt, azt nem tudom, nem is bánom; reám az tartozik, hogy én mit mondtam és az egészen világos. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon, Elnök csenget.)

»A határozatnak ilyen módon való megváltoztatása nem erősítheti meg azt az álláspontot, hogy határozatot így hozhatók.« De határozatot így hozott. A képviselő urak igyekeztek volna a Háznak egy olyan nyilatkozatát provokálni, amely ezt az álláspontot dezavválja. Ez ellen mi határozottan állást foglaltunk; egy ilyen határozatot nem hozott; az a tény tehát kétségtelen, hogy a képviselőház többségének akarata megnyilvánult abban az értelemben, megnyilvánult pozitív irányban november 27-én és megnyilvánult negatív értelemben december 7-én és 9-én, hogy igenis ilyen határozatot a 203-ik § alapján hozhatók. (Helyeslés. Úgy van! a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.)

Ez a világos tényállás, amelyet nem lehet semmiféle rabulisztikával elcsavarni. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zajos ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.)

A miniszterelnök után gr. Apponyi Albert szólt a házszabályokhoz, hogy november 17-i felszólalásával kapcsolatban újból megokolja azt az álláspontját, hogy a 203. § helyes értelme szerint ezen szakasz alapján ugyanazon napon egy második ülést, helytelenül úgynevezett párhuzamos ülést, indítványozni, elhatározni és megtartani nem lehet. Rámutat arra, hogy a tervezett házszabályellenes eljárás a maga következményeiben súlyos azért, mert a 203. §-nak részben már megtörtént, részben készülő megsértése egy másik házszabálysértés tetézésére és teljes keresztülvitele céljából történik, t. i. azon házszabálysértés keresztülvitele céljából, amely már akkor történt meg, amidőn Dániel Gábor határozati javaslatát Tisza István házszabályindítványával együtt engedték tárgyalatni, holott az csupán az önálló indítványokra megszabott 198. § szerinti eljárás útján tárgyalható. Mikor a miniszterelnök november 16-i beszédében szólónak azt mondja, hogy nagyon veszedelmes tételre lépett, amidőn kijelentette, hogy a törvénytelenül megalkotott házszabályt ma-

gára nézve kötelezőnek nem fogja elismerni: erre válasza az, hogy igenis tudja, hogy ezzel veszedelmes térre lépett, de erre komoly oka van. Itt ugyanis »nemcsak a fokozatos házsabály-sértések lejtőjén haladunk, amelyen el kell jutnunk azoknak nvilt félretételébe, de ezzel egyszersmind minden jövődő nemzet-ellenes kormánymerenyletre nézve megcsináltuk a sémát, amely szerint annak kell eljárania«. Apponyi ezen befejező szavait, a Napló szerint, az egész ellenzék részéről »élénk helyeslés és hoszszantartó éljenzés és taps« követte.

Apponyi után Holló Lajos tiltakozik a parallel ülések elhatározása ellen, mely »láncolata a tervbe vett törvénytelenségeknek«. Ezeknek láttára »minek hívjuk fel az elnököt, hogy nyilatkozzék és mondja meg nyílt szóval, vájjon összejátszik'-e ezzel az eljárással?« (»Paklizik! »Cinkostárs!« hangzik két közbeszólás.)

Rakovszky István azt mondja, hogy ily durván, ily cinikusan, ily cigányfurfanggal a magyar alkotmányhoz nyúlni még senki sem mert, mint a miniszterelnök, aki Széll Kálmánt csúnya intrikával kibuktatta a miniszterelnöki székből. »És ha látom azt az elszántságot, amellyel romba akarják dönteni Magyarország függetlenségét, a magyar szabadságot, nem 48-asok leszünk, hanem, ha így fogják folytatni, ha felülről csinálják a forradalmat, forradalmárokka teszik e népet.« Végül kérdi az elnököt, vájjon gr. Tisza Istvánnak a kettős ülések tartására vonatkozó indítványát a házsabályokba ütközönek tartja-e vagy sem?

Elnök röviden kijelenti, hogy ezt az indítványt a házsabályok 203. §-ában gyökerezönek tartotta a múlt esztendőben (122) és annak tartja jelenleg is. Kifejtette akkor azt az álláspontját, hogy a 203. § 2. bekezdése egyenesen alapul szolgál erre. Különben a Ház a tegnapi ülésen, a napirend megállapítása alkalmával már elhatározta, hogy az indítvány felett ma fog megtörténni a szavazás.

Hodk János szolt még napirend előtt a házsabályokhoz. Szintén a házsabályok fokozatos megsértéséről beszél. Majd arra tér át, hogy a miniszterelnök milyen durván támadt a közelmúltban Bánffy személye ellen, holott mindenkinek joga van Bánffy személyét támadni, csak annak a miniszterelnöknek nincs, aki mint képviselő is Bánffy kegyelméhől jutott be ide, mikor az országban mandátumot már nem kapott.¹ Mindenkinek joga van őt támadni, csak azoknak nem, akik az ő rendszere mellett küzdve, az ő támogatásával jöttek ide be. Mikor Bánffy ellen a nagy obstrukció szerveződött, a jelenlegi miniszterelnök felkérte Bánffyt, hogy Szilágyi Dezsőt, a pártatlan elnököt mozdítsa el a házelnöki székből es ő ajánlkozik minden erőszakos lépés végrehajtására. Ezt Bánffy visszautasította és akkor maga Tisza Kálmán ment el Bánffyhoz és kérte, ne engedje, hogy István fia a nemzet előtt nevét örökre meggyalázza; ne engedje, hogy az elnöki erőszakosság terére lépjen (74). Ez az egyik előzmény,

¹ Ez persze nem áll. (52).

amelynek van folytatása is. Ez a folytatása az, hogy 1903. jan. havában, tehát Széll Kálmán kormányzatának ideje alatt, gr. Tisza István felkereste Bánffy, azt mondván: »Itt az idő, hogy Széll Kálmánt saját egyesülésünkkel megbuktassuk«. S akkor kijelentette, hogy ezt a megbuktatást csak akként lehet véghez vinni, ha odafenn kellő biztosítékot nyújthatnak a házszabályok revíziója által minden jövőbeni parlamentáris obstrukció ellen. Gr. Tisza István Széll Kálmánnak formailag híve és politikájának támogatója volt, midőn a háta mögött titokban már ellene konspirált.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nem voltam a Házban Hock János képviselő úr beszéde alatt. (Halljuk! Halljuk!) De úgy értesülök, hogy különböző pletykák egész sorozatával mulattatta a Házat. Ezekre nézve én csak két megjegyzésre szorítkozom.

Először is kijelentem — és aki ismer, nem is gondolkozhatott soha másképen —, hogy sem Széll Kálmán miniszterelnöksége alatt, sem máskor soha a politikában sem követtem mást, mint az egyenes utat. *(Élénk helyeslés és japs a jobboldalon.)*

Kubinyi Géza: Most is elég bizonyítékát adja!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Soha olyan lépést és nyilatkozatot nem tettem, amely a legfeltételebb politikai lojalitással és becsületességgel össze nem egyeztethető. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Ami pedig azt illeti, hogy én báró Bánffy Dezsővel mikor és miket beszéltem, én nagyon szívesen rendelkezésére bocsátom a nyilvánosságnak mindazt, ami köztem és báró Bánffy Dezső között bármikor bizalmas téren történt, de csak akkor, ha erre báró Bánffy Dezső fog felszólítani. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Addig pedig, míg ez meg nem történik, ilyen közbedobott strómannoknak szennyes forrásból... *(Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Barabás Béla: Elnök úr, teljesítse kötelességét! (Nagy zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...szennyes forrásból eredő pletykáira nem reflektálok. (Hosszantartó helyeslés és éljenzés a jobboldalon. Zaj balfelől.)

A miniszterelnök felszólalása után a Ház végre áttért a napirendre: gr. Tisza István indítványának folytatólagos tárgyalására a házszabályok módosítására vonatkozó javaslat elkészítése végett bizottság kiküldése tárgyában.

Mezőssy Béla, a Kossuth-párt tagja, hosszabb megokoló beszéd kíséretében határozati javaslatot terjeszt elő, mely egyfelől az ellenzéki pártoknak azt az ismeretes álláspontját han-

goztatja, hogy a törvénytelen formában létrejött házszabályok előtt meghajolni nem fognak; másfelől pedig kimondatni kívánja, hogy Perczel Dezső házelnök »erőszakos és házszabályellenes magatartásával magát a Ház bizalmára érdemtelenné tette«.¹

Ezt a határozati javaslatot nem kevesebb, mint 133 ellenzéki képviselő írta alá. Ezek között az ellenzéki pártok vezérei kivétel nélkül.

Majd elnök jelenti, hogy a napirend és a házszabályok szerint is előírt tárgy, mely felett a Háznak előző napi határozata értelmében határoznia kell: gr. Tisza István képviselőnek a házszabályok 203. §-a értelmében beadott indítványa parallel ülések tartása tárgyában. Minthogy a házszabályok értelmében a kérdés felett a Ház vita nélkül egyszerű szavazással dönt, felteszi a kérdést: elfogadja-e a Ház az indítványt, igen vagy nem?

Kossuth Ferenc a kérdés feltevése címén kér szót, hogy egy nyilatkozatot tegyen. Az ellenzék ebben a szavazásban résztvenni nem kíván, mert ha résztvenne, akkor az ő szavazatával is Szankcionálná azt, hogy törvényesen jártak el, ami ellen az ellenzék tiltakozni akar s ezért kivonul az ülésteremből.

A Napló szerint erre »a bal- és a szélsőbaloldaltól a képviselők elhagyják az üléstermet; kivonulás közben a Kossuth-nótát éneklük. Folyton tartó zajos éljenzés a jobboldalon. Felkiáltások: Éljen Tisza!«²

A Ház többsége a délutáni ülésekre vonatkozó indítványt elfogadta. És elfogadta az elnök azon napirendi indítványát is, hogy a Ház legközelebbi ülését november 18-án délután 4 órakor tartsa és annak napirendjére ugyancsak gr. Tisza István házszabályindítványának folytatólagos tárgyalását tűzze ki.

* * *

A politikai helyzet képehez tartozik s ezért itt közlöm gr. Andrássy Gyula és gr. Tisza István nagyérdékű levélváltását a parlamenti erőszakról.

¹ Megjegyzendő, hogy az 1903. nov. 28. ülésen (124) Polónyi Géza terjesztett elő bizalmatlansági nyilatkozatot a Kossuth-párt nevében Perczel Dezső elnök ellen — a parallel ülésekre vonatkozó Podmaniczky-féle indítvánnyal kapcsolatban (122) — ugyancsak a házszabályok 203. §-ának durva megsértésében való részessége és a kormány érdekében való pártoskodása miatt. E szerint a Mezőssy Béla által előterjesztett ellenzéki manifeszturnm lényegileg a Polónyi-féle bizalmatlansági nyilatkozatnak újabb kiadása. Annál is inkább, mert Polónyi nyilatkozatának felolvasása után még kijelentette, hogy pártja a délutáni üléseken hozott határozatokat jogtalanoknak tartja, amelyeket a nemzet tiszteletben tartani nem tartozik.

² A B. H. a nov. 18. délelőtti ülésről szóló összefoglaló tudósításában (B. H. nov. 19. sz) megemlíti, hogy mikor a délutáni ülésekre vonatkozó indítványra való szavazás elől az ellenzék — Kossuth Ferenc felszólítására — kivonult az ülésteremből és a szélső baloldali képviselők rázendítettek a Kossuth-nótára, Rakovszky István is közéjük állt és tüntetett a Kossuth-nóta éneklésével.

Tehát Rakovszky, a néppárt alelnöke, mely pártot pedig Ferenc Ferdinánd trónörökös magyar pártjának tartották. (104).

Andrássy 1904. nov. 18-án ezt a levelet intézte Tiszához:

Kedves István!

Szerettem volna Veled beszélni, miután azonban nem akarok ma a Házban mutatkozni, lemondok e tervről.

Elhatározásom a régi. Erőszakot nem fogadok el. Az erőszakos eljárás kezdete, aminek a délutáni üléseket nem tartom, Veled szemben vállalt minden kötelezettség alól felszabadít.

Még nem határoztam el, hogy mikép fogok eljárni. Vagy leteszem a mandátumot, vagy ellenzékbe megyek. Ha az idő engedi, végső lépésem előtt beszélni fogok Veled.

Nagyon sajnálom, hogy elválnak útjaink.

Nagyon sajnálom, hogy ilyen válságos percekben kell kilépnem; de csak ismételhetem: bármily következményekkel járna reám nézve, ha politikai pályám végét is jelentené ez a lépésem, akkor is megtenném azt, mert teljesen képtelen vagyok olyat tenni, ami lelkiismeretembe ütközik.

Légy meggyőződve, hogy baráti érzelmeim változatlanok maradnak.

Tudom, hogy jót akarsz, de félek tőle, hogy rosszat csinálsz.

Igaz híved

Andrássy Gyula.

Gróf Tisza István erre november 19-én a következő levélben válaszolt:

Kedves Barátom!

Mély sajnálattal vettem leveledet, mely annyiban meglepetést is tartalmazott, hogy abban azt írod, miszerint vagy leteszed a mandátumot vagy ellenzékbe mész. Utolsó beszélgetésünk alkalmából a mandátum letevését jelölted meg, mint egyedüli előtted álló lehetőséget azon esetre, ha a fait accompli-t hallgatagon el nem tűrhetnéd. Ezt konstatálni kívántam, de természetesen jogodat, nézetedet megváltoztatni, kétségbe nem vonom.

Hogy azon a lejtőn, melyre mély sajnálatomra esetleg elsodortatod Magadat, hová jutsz még a politikában, azt nem tudom; de hogy baráti viszonyunk a politikai ellentét tüzipróbáját is kiállhassa, szívem mélyéből kívánom.

Igaz híved

Tisza István.

235. 1904. nov. 18. (délutáni) országos ülés. — Gr. Tisza István miniszterelnök utolsó beszéde a Daniel-féle határozati javaslatról való szavazás előtt: a magyar parlamentarizmus múltja és a technikai obstrukció; »osztrák termény ez, amely csakis Ausztriában lehet helyén«; a magyar nemzeti politikának »egyedüli exponense, egyedüli kincse és drágasága ez a parlament«; »a magyar nemzet sorsa kritikuss

fordulópontra jutott«; a többség törekvése és a revíziós vita mérlege; »itt egy marad hátra: vagy sorsára bízni az országot, vagy véget vetni az egész komédiának«. (Napló XXX. k. 271—273. 1.) A Dániel Gábor-féle határozati javaslat elfogadása. — Az ülészakot bezáró királyi kézirat kihirdetése. — A nov. 18. szavazás története. (Berzeviczy Albert és Horánszky Lajos leírása. Egyéb adatok.) A szavazás jogi minősítése. — Fejérváry és Pitreich gratulációja.

Gr. Tisza Istvánnak a nov. 18-i délelőtti ülésen elfogadott indítványa (233—1-234) és a Ház ennek megfelelő napirendi határozata értelmében ugyancsak november 18-án volt az első (és utolsó) dé utáni ülés, melyet Perczel Dezső elnök 4 óra 10 perccor nyitott meg.*

A délutáni ülés napirendjére gr. Tisza István házszabályindítványának (214, 223) folytatólagos tárgyalása volt kitűzve, ámde erre már nem került sor, mert ez az ülés már egészen a technikai obstrukció jegyében állott. Csaknem az egész ülés, négytől kilencig, zárt ülésben folyt le. Ezt megelőzőleg jegyzőkönyvi vita volt és két felszólalás a házszabályokhoz.

Ezen történelmi nevezetességű ülés lefolyása — a Napló szerint — a következő volt.

Elnök mindenekelőtt felolvastatja a múlt ülés, tehát a délelőtti ülés jegyzőkönyvét.

Gr. Apponyi Albert »az összes ellenzéki képviselők nevében« kijelenti, hogy ittlétük nem azt jelenti, mintha ezt az ülést szabályszerűnek tartanák, hanem csak azt, hogy alkotmányos ellenőrzési kötelességük hívta őket ide, hogy minden igyekezetükkel a dolgok menetét ismét a házszabályszerű mederbe tereljék vissza. Ezen álláspontból folyólag azt indítványozza, hogy ez a jegyzőkönyv a másnap tartandó ülésen hitelesíttessék.

Ezzel szemben kormánypárti részről indítványozták, hogy a felolvasott jegyzőkönyv szabályszerűen azonnal hitelesíttessék.

A házszabályok értelmében a jegyzőkönyv hitelesítéséhez csak négy szónok szólhatván, elnök felteszi a kérdést és az egyszerű szavazás eredményeként a jegyzőkönyvet hitelesítettnek jelenti ki.

Felkiáltások a szélsőbaloldalon: »Zsivány, zsivány, zsivány az elnök!« ...»Az elnök meghamisítja a Ház határozatait.« ...Így kezdi a gazságok sorozatát!« stb.

Kubik Béla (az ismert Kossuth-párti közbeszóló) a házszabályokhoz szólva, kategorikusan kijelenti, hogy »ezen törvénytelen (délutáni) üléseken pedig, addig, amíg én itt leszek, semmi-féle határozat törvényesen hozatni nem fog«.

Lengyel Zoltán szintén a házszabályokhoz szólva, azzal végzi, hogy: »én nem tárgyalok a t. (jobboldali) képviselő urakkal, nem is reflektálok közbeszólásaikra, de még az elnök úrral

¹ Az ominózus nov. 18-ika is péntek volt, amint pénteken (nov. 4-én) okolta meg Tisza István házszabályindítványát és ugyancsak péntekre esett kormányelnöki programbeszéde is. (107).

sem beszélék, mert ettől a pillanattól fogva nincsen sem jog, sem törvény, sem elnök, sem házszabály«.

Elnök jelenti, hogy húsznál több aláírással zárt ülést kértek. A zárt ülést elrendeli.

Ebben a zárt ülésben, mely körülbelül kilenc óráig tartott, gr. Apponyi Albert mondott nagy beszédet a házszabályok reformjáról és a Dániel Gábor-féle határozati javaslat veszedelméről. Ezért a beszédért Apponyit az egész ellenzék zajosan ünnepelte.¹

Este kilenc óra után elnök újból megnyitja a nyílt ülést.

Azonnal szólásra emelkedett a miniszterelnök, hogy egy utolsó megrázó erejű beszédben szálljon szembe az alkotmányrontó technikai obstrukcióval és okolja meg az elkövetkezendő házszabálysértést a magyar parlamentarizmus megmentése érdekében. Hazafias szenvedélytől izzó szavait politikai hitvallásának az az alaptétele hevíti, hogy »a magyar nemzeti politikának egyedüli exponense, egyedüli kincse és drágasága ez a parlament« s ezért a technikai obstrukció terére lépett ellenzék »valóban szentségtörő merényletet követ el a magyar nemzet legdrágább kincsei ellen«.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Én azt hiszem, (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Felkiáltások a szélsőbal oldalon: No, mi az? Elnök csenget.) én azt hiszem, hogy az ország ügyei a mai nappal olyan stádiumba jutottak, (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) amelynek szemébe kell nézünk, amelyet értéke szerint kell jellemeznünk és amelyből a konzekvenciákat le kell vonnunk. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)*

Itt többé nem lehet kérdés tárgya, hogy technikai obstrukció ütött ki. Ezzel a ténnyel szemben kérem kell a t. Házat, hogy tegyük csak egy pillanatra vizsgálódás tárgyává, hogy micsoda süllyedése az alkotmánynak... (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbal oldalon., Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Éljen Apponyi! Hosszantartó éljenzés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Lengyel Zoltán: Süllyedjen el! (Derültség jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...micsoda merénylet az ország legszentebb jogai ellen, (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Élénk helyeslés a jobboldalon. Elnök többször csenget. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) micsoda eltántorodás a magyar nemzet legszebb és legszentebb tradíciójától ez az állapot. (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Hát azt hiszik ...

Rakovszky István: Kiről beszél?

¹ A B. H. nov. 19. számának parlamenti tudósítása szerint.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mindenkiről, aki technikai obstrukciót csinál!

Ugron Gábor: A legszebb beszédet hallottuk, amit valaha elmondtak!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hogy az urak zárt ülésben mit hallottak, mit nem, ahhoz nekem semmi közöm. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Ugron Gábor: Itt kellett volna lennie. (Nagy zaj. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: A magyar parlament csakis a nyilvánosság mellett működhetik. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Meghamisítása a parlamentárizmusnak... (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) És azt hiszik a képviselő urak... (Zaj.)

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. Ház!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ... azt hiszik, hogy nemzeti ellenállás, nemzeti politika az, amit csinálnak, az, ami technikai obstrukcióban nyilatkozik meg? (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Ugron Gábor: Nem igaz, amit mond!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...Azt hiszik, hogy akkor maradnak hívek azon nagy férfiak tradícióihoz, (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélső baloldalon. Elnök többször csenget.) akik a magyar parlamentárizmust megalapították ...

Gr. Zichy Aladár: Mindez frázis! (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ezt hallottuk már százszor!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hát Kossuth Lajos, (Nagy zaj a bal- és a szélsőbal oldalon.) hát Deák Ferenc... Lármázzanak, amennyit tetszik; ezzel csak szegénységi bizonyítványt állítanak ki önmagukról! (Élénk helyeslés és taps a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Gr. Zichy Aladár: Megint provokálta a tapsot! (Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hát Kossuth Lajos és Deák Ferenc technikai obstrukciók rendezésével érték el a nagy vívmányokat? (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Hock János: De a papa csinált obstrukciót. (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hát Kossuth Lajos és Deák Ferenc azért hozták létre a magyar parlamentárizmust, hogy az ilyen szégyenteljes jelenetek megtörténhessenek? (Élénk helyeslés és taps jobbfelől. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások bal felől: Tisza Kálmán kezdte!)

Ha azok a nagy alakok itt élnének még közöttünk, minő lángpallossal küdenének önök ellen! (Zaj a bal- és a szélsőbal oldalon. Halljuk! jobbfelől.) Volt obstrukció Magyar-

országon (Felkiáltások balfelől: Lesz is!) már a hetvenes években;...

Egy hang (a baloldalon): A papa csinálta!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...olyan valaki csinálta, aki nagyon közel állt én hozzám, de ő nem technikázott! (Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.) Voltak erős, szenvedélyes harcok a magyar parlamentben, de mennyire más volt az az elkeseredés, az a szenvedély, amely pl. Bosznia okkupációja után kitört! (Úgy van! a jobboldalon. Mozgás és zaj bpl- és a szélsőbaloldalon.)

Egy hang (balfelől): Az nem törvénytírást folytán 'kelekezett!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mennyire más volt a helyzet akkor. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Élénk felkiáltások a szélsőbaloldalon: Helyre! Felkiáltások jobbfelől: Menjenek ott is helyre! Elnök csenget. Halljuk! a jobboldalon. Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Holló Lajos: Úgy állanak ott, mint a darabontok! (Zaj.)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mennyire más volt a helyzet akkor, (Halljuk! jobb felől.) amidőn a komoly elkeseredés volt a nemzetben; amidőn a képviselőházban alig volt 10—15 főnyi többsége a kormánynak. És jutott-e az akkori ellenzéknek eszébe nemcsak technikázni, de egyáltalában obstrukcióval akadályozni meg a tárgyalást? (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Eitner Zsigmond: Azok nem típortak törvényt!

Gr. Tisza István miniszterelnök: És vájjon, ha visszagondol gr. Apponyi Albert t. képviselőtársam azon időre, (Lelkes éljenzés és taps a bal- és szélsőbaloldalon. Zaj jobbfelől. Elnök csenget.) nem gondol-e több elégtétellel és büszkeséggel vissza akkori működésére, mint erre a szerepre., amelyre most leszállóit. (Élénk felkiáltások balfelől: Bizony nem! Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.)

T. Ház! Voltak erős, szenvedélyes harcok a magyar parlamentben, volt még obstrukció is, de a technikai obstrukció magyar ember agyában nem tudott megszülemleni. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)

Pozsgay Miklós: Micsoda agy az, amelyben ilyen gondolat született, mint az önében! Az csak egy örült agy lehet! (Hosszantartó nagy zaj bal felől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Osztrák termény az,

¹ (24) stb. Erről az 1872. „beszédese” obstrukcióról már többször volt szó.

amely csakis Ausztriában lehet helyén. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Folytonos zaj balfelől.) És amikor Ausztriában a technikai obstrukció találmányát megcsinálták, pártkülönbség nélkül hogy beszéltünk arról itt Magyarországon? Minő fölényrel jegyeztük meg akkor — fájdalom, azóta leszálltunk erről a színvonalról, — (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Folytonos zaj balfelől.) hogy Magyarországon ilyen nemtelen fegyverekkel, ilyen, a parlamentárizmusra végzetes fegyverekkel, ilyen, a magyar szabadságot sárba tipró, lealacsonyító eszközzel nem fogunk találkozni soha. (Élénk helyeslés és taps a jobboldalon. Folytonos zaj balfelől.) Mily keserű bánat és milyen megcsüggenés ez ránk nézve! (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) Ha Ausztriában ilyen jelenségekkel találkozunk, azt helyeselni nem, de megérteni lehet. Lehet először azért, (Halljuk! Halljuk!) mert Ausztria olyan népek konglomerátuma, (Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Nagy zaj balfelől.) amelyeket, fájdalom, a nemzeti ellentétek elemi erővel sodornak harcba egymással és sokszor az állammal; cs másodsor, mert Ausztria nem ment át a szabadság aranyiskoláján, Ausztria mögött nem áll az az ezeréves múlt, amely Magyarország mögött áll, (Nagy zaj bal felől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Ausztria népei nem köszönik mindazt a parlamentárizmusnak, amit a magyar nemzet köszönhet. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) Hát ha Ausztriában történnek ilyen merényletek a parlamentárizmus ellen, az érthető; de minálunk, ahol mi mindnyájan egy egységes... (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) ...ahol mi mindnyájan egy egységes magyar nemzetnek fiai vagyunk; (Élénk helyeslés. Úgy van! jobbfelől. Nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) ahol mindnyájunkat ugyanaz a ragaszkodás kellene, hogy odafűzzön a magyar nemzeti politika nagy céljaihoz; minálunk, ahol ennek a nemzeti politikának egyedüli exponense, egyedüli kincse és drágasága ez a parlament... (Élénk helyeslés és taps. Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Gajáry Géza: Ezt a parlamentet tették önök tönkre!

(Úgy van! jobbfelől. Folytonos zaj.)

Ugron Gábor: Drága kincs kutyapórázon! (Nagy zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Minálunk az, aki elég...

(Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.) ... minálunk az, aki elég meggondolatlan Ausztriából importálni ezt a gombát és itt beleoltani a parlamentárizmusba, (Élénk helyeslés. Úgy van! jobbfelől. Nagy mozgás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) az valóban szentségtörő merényletet követ el a magyar nem-

zet legdrágább kincsei ellen. (Élénk helyeslés. Úgy van! jobbfelől. Nagy mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)

T. Ház! Önök vágják számtalanszor a szemünkbe a nélkül, hogy maguk is hinnék, hogy Becsnek bérencei vagyunk. (Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon és felkiáltások: Kinek másnak? Talán Poroszországnak? Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Igenis a nélkül, hogy hinnék, teszük vásári komédiává e parlamentet. (Élénk helyeslés. Úgy van! jobbfelől. Nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) Én nem követem önöket erre a térre. Tudom, hogy csak megfontolatlan, meggondolatlan könnyelműség sodorja önöket oda. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Úgy van! Úgy van! jobbfelől.) De azt igenis állítom, hogy akkor sem viselhetnék másként magukat, ha a magyar nemzet esküdt ellenségeinek bérencei volnának. (Zajos helyeslés jobbfelől. Folytonos zaj és ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Ha lett volna még kétségem az iránt, az utolsó napok tapasztalatai meggyőztek volna róla, hogy a magyar nemzet sorsa kritikus fordulópontonra jutott. (Úgy van! jobb felől.) Most válik meg... (Nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Oszlassa jel a Házat! Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Most válik meg, hogy van-e elég erő, van-e elég kötelességérzet, van-e elég áldozatkész hazafiság a magyar nemzet józanabb nagy többségében arra, hogy ezektől a veszedelmektől, ettől a mételeytől megmentjük ezt a hazát. (Élénk helyeslés. Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) Mert ha ezen a lejtőn csúszunk tovább és tovább, akkor a nemzetre a kijózanodást, a felébredést, (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) és talán egy újabb jobb korszaknak kezdetét csak egy nagy nemzeti katasztrófa keserű tapasztalatai útján érhetjük el.

Ettől a borzasztó lehetőségtől akartam én és akartuk mindnyájan itt megmenteni a nemzetet úgy, hogy ebben a hazafias munkában együtt haladhassunk pártkülönbség nélkül. És midőn ennek a reménye is eloszlott, türelemmel igyekeztünk megvitatni a dolgot. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Derűtség a szélsőbaloldalon.)

Kiss Ernő: Másfél esztendeig, két esztendeig elég. (Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Türelemmel, hosszú, szívós, kitartó, nyugodt munkával (Nagy zaj. Elnök csenget.) igyekeztünk működésünkről beszámolni alkotásokkal, amelyek ma a nemzet előtt vannak. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Ellentmondás a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Eitner Zsigmond: Az ugrai levéllel!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Igyekezünk érvekkel síkra szállni meggyőződésünk mellett és mi volt a válasz? Először egy két heti vita, amelyben azzal szemben, amit mi akarunk és állítunk, soha az ellenérvnek csak árnyékával sem találkoztunk. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Derűtség és ellentmondás a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Ugron Gábor: Maga sem hiszi el! (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Zaj. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Igenis, soha! Mit tettek a t. képviselő urak e kéthetes vita alatt? (Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) Intéztek támadásokat olyasmi ellen, amit sohasem akartunk; állították, hogy a szólásszabadságot akarjuk megtámadni, beszéltek választási reformról és a kerek világon mindenről, csak arról nem, ami napirenden volt, egy mérsekelt, józan és ebben az országban annyira szükséges házszabályreformról. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) Most pedig egyszerűen bevágják az útját a további vitának. A technikai obstrukció be van jelentve. (Nagy mozgás.) Ezzel szemben megszűnik a tárgyalás és vitatkozás lehetősége. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Zajos felkiáltások a jobboldalon: Szavazzunk! Szavazzunk! Elnök ismételten csenget. Meg-megújuló kiáltások a jobboldalon: Szavazzunk! Szavazzunk!)

Elnök (hosszasan csenget): Csendet kérek, t. Ház! (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) Csendet kérek, t. Ház! (Felkiáltások a jobboldalon: Szavazzunk!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: A tárgyalások lehetősége megszűnik, tovább várni hiábavaló dolog, önök technikázhatnak éveken át.

Itt egy marad hátra: vagy sorsára bízni az országot, vagy véget vetni az egész komédiának. (Hosszantartó folytonos éljenzés és taps jobbfelől. A jobboldalon ülő képviselők felállnak és kiáltják: Elfogadjuk! Elfogadjuk! Szavazzunk! Óriási zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Ami ezután történt, a Képviselőházi Napló a következőleg rögzíti meg, már itt megjegyezvén, hogy a Napló szövegének ez a része utóbb a koalíciós többség határozatával töröltetett:

Elnök: Az ezen oldalról (a jobboldalra mutat) nyilvánuló kérést ezennel teljesítem és felteszem a kérdést: elfogadja-e a t. Ház a Dániel Gábor-féle határozati javaslatot: igen vagy nem? (Nagy zaj.) Kérem azokat, akik elfogadják, szíveskedjenek felállni. (Megtörténik.) A többség. A határozati javaslatot tehát elfogadottnak jelentem ki. (Nagy zaj.)

Majd elnök ezeket mondta: »Értesülésem szerint legfelsőbb királyi kézirat érkezett. (Folytonos nagy zaj.) Kérem a királyi kézirat felolvasását.« (Folytonos nagy zaj.)

Daróczy Aladár jegyző olvassa a királyi kéziratot, mellyel Ő Felsége az országgyűlés harmadik ülészakát berekeszti.*

A királyi kézirat kihirdetése után az ülés jegyzőkönyve hi-
telesítettén, elnök az ülést bezárta.

Az ülés esti 9 óra 45 perckor végződött.

Íme, az emlékezetes délutáni ülés lefolyása a Napló száraz adatai szerint.

Az 1904. november 18-i képviselőházi szavazás története.

Az a házszabálysértés, mely abban állott, hogy noha gr. Tisza István napirenden levő házszabályindítványa és az ahhoz kapcsolódó halasztó természetű Dániel Gábor-féle határozati javaslat felett — forma szerint legalább, mert még szólásra előjegyzett képviselők voltak — a tanácskozás még nem volt befejezve, Perczel Dezső házelnök a házszabályok 224. §-ának ellenére a Daniel-féle határozati javaslatot szavazás alá bocsátotta: ez a formasértés, mely a technikai obstrukció számításait egy csapásra keresztül húzta, az ellenzék köreiből természetesen óriási izgalmat és elkeseredést keltett. Ezt a hangulatot az ellenzéki sajtó igyekezett állandó féktelen izgatással a közvéleménybe beleplántálni és az elkövetett házszabálysértés tényét bizonyos — a valóságnak meg nem felelő részletekkel fűszerezve — a kormány ellen kihasználni.

Így pl. az akkori ellenzéki lapok közt vezérszerepet játszó Budapesti Hírlap (1904. november 19-i számának a délutáni ülésről szóló részletes tudósításában) a november 18-i ülés végén lepergett eseményeket így adja elő:

»Az utolsó jelenet.

A miniszterelnök alig hogy kiejtette az utolsó szavakat, az egész jobboldal felugrott és zsebkendőjét kirántva, integetett az elnöknek. Az első pillanatokban az ellenzéknek még sejtelmé sem volt, hogy mi történik. De mikor Perczel Dezső az elnöki székből felkelt s egész testében láthatólag remegve szintén előrántotta zsebkendőjét s fenn lobogtatva, majd balkezét a szájához tartva a jobboldal felé kiáltott valamit, az ellenzék már látta, hogy ennek a zsebkendő-forradalomnak megtörtént a döntő aktsusa: az elnök elfogadottnak jelentette ki Dániel Gábor határozati javaslatát a szigorított házszabályok ügyében. A miniszterelnök indítványára s a Dániel javaslatát megelőző tizenegy határozati javaslatra persze nem szavaztak, hanem az elnök, aki rendkívül sietett a munkájával, elővett a kabátja belső zsebéből egy előre felbontott levelet és átadta

az egyik jegyzőnek, Dedovics Györgynek, aki úgy tett, mintha felolvasta volna, de nem telt bele két szempillantás, a jegyző és az elnök a jobboldal védő fedezete alatt elmenekült az elnöki emelvényről. A képviselők, akik ismerik az országgyűlés praxisát, tudták, hogy mi van az állítólag felolvasott levélben: a király az országgyűlés ülészeit berekesztette s az országgyűlés üléseit az új ülészek megnyitásáig elnapolta.«¹

Avagy egy másik szintén ellenzéki oldalról származó leírás. Rákosi Viktor, volt Kossuth-párti képviselő és a Ház egyik jegyzője, a B. H. 1904. nov. 20. számában megjelent »Egy bűn története« c. cikkében azt mondja, hogy a miniszterelnök be sem fejezhette a parlamenti erőszak előtt mondott beszédét. »Tisza nagy tumultusban még beszélt és dühösen gesztikulált, mikor Perczel egész testében remegve az izgalomtól, felugrott székében ... A kérdést Perczel egyáltalán fel se tette szavazásra, nem hallottam, de a szavazás eredményének kijelentését hallottam.«

Figyelemre méltó, hogy — szemben a B. H. előbb idézett tudósításával — Rákosi Viktor nem szól semmiféle zsebkendőlobogtatásról (mint az ellenzék általában), noha e történeti pillanatban, mint soros ellenzéki jegyző, az elnök közvetlen közelében volt.

Viszont Horváth József (i. m. 1. 1.), Pethő Sándor (i. m. 124. 1.) és Kristóffy József (i. m. 120. 1.) egybehangzóan azt írják, hogy Perczel Dezső elnök zsebkendőjét lobogtatva, adott jelt a »Lex Daniel«-re való szavazásra.

A szokott ellenzéki sablon szerint ugyancsak »zsebkendőszavazás«-t emleget Kemechey László »A magyar országgyűlés története 1867—1927« c. gyűjteményes publicisztikai mű 258—259. lapján.

És nagyon jellemző a politikai lélektan tudatalatti részére, hogy a legújabb idevágó irodalmi források közül: Apponyi, Gratz, sőt a Magyar Történet 1936-ban megjelent V. kötetében Szekfü Gyula is kritikátlanul feltárlja a Perczel Dezső »zsebkendőlobogtatás«-áról szóló ellenzéki pletykát, amelyet Erényi nagyon helyesen »minden reális alapot nélkülözőnek« nyilvánít (i. m. 116. 1.) s amely mendemondáról Nagy Miklós azt a kategorikus kijelentést teszi, hogy »az egykori szabadelvűpárt ma is élő tagjai szerint a Dániel Gábor-féle határozati javaslat megszavazásánál a zsebkendőnek semmi szerepe nem volt«. (Apponyi Emlékiratai II. k. 138. 1. 103. jegyzet.)

Legfőbb ideje volna, hogy ez a politikai pletyka egyszerűsmindenkorra eltűnjön az oknyomozó történetírás süllyesztőjében.

Nagy súlyt helyezvén arra, hogy a nov. 18-i délutáni ülésről feltétlenül megbízható, hiteles szövegű leírást kapjak, felkértem az akkori események még élő, beavatott tanúi közül Berzoviczy Albertét, az első Tisza-kormány kultuszminiszterét és Horánszky

¹ Ez utóbbi állítás téves. Csak berekesztés volt, külön elnapolás — mint felesleges — nem!

Lajos volt szabadelvűpárti képviselőt, hogy idevágó feljegyzéseiket rendelkezésemre bocsátani szíveskedjenek.¹

Itt következik az 1904. nov. 18-i képviselőházi szavazás története a nevezett két hiteles tanú leírása szerint.

I. Berzeviczy Albert, az első Tisza-kormány kultuszminiszterének leírása.

Berzeviczy Albertnek az 1904. november 18-án a képviselőházban történekről szóló feljegyzései közül, hogy ezen a napon az ülésterem és a karzat már a délelőtti ülés elején zsúfolásig¹ megtelt.

Délután 4 órakor megkezdődött a második ülés, miután a Ház a délelőtti ülésen elfogadta gróf Tisza István miniszterelnöknek a délutáni ülések (párhuzamos ülések) tartására vonatkozó indítványát.

Elsőben a technikai obstrukció rendezte zárt ülés következett. Este 9 óra felé megkezdődött a nyilvános ülés. A terem minden zugában megtelt.

»Gróf Tisza István miniszterelnök — írja Berzeviczy — az ellenzék közbeszólásaitól kísérve, de pártját mindjobbán fellianyozva, mondotta el beszédét.

Beszédének vége felé a jobboldalon mind sűrűbben s követelőbbi hangzottak fel a »Szavazzunk, szavazzunk!« kiáltások.

Tisza végül e szavakat mondta: »A tárgyalások lehetősége megszűnik, tovább várni hiába való dolog, önök technikázhatnak éveken át. Itt egy marad hátra: vagy sorsára bízni az országot, vagy véget vetni az egész komédiának«.

Az ellenzék utólag azt állította, hogy Tisza még folytatni akarta beszédét s Perczel házelnök izgalmában szavába vágva, rendelte el a szavazást.² Ez nem felel meg a tényeknek. A miniszterelnök idézett szavai előre megállapított végszólul szolgáltak az elnöki közbelépésre. Mikor azok elhangzottak, Perczel elnök felállott székéről s irtóztos zsvaj közt beszélni kezdett valamit, amit legfeljebb a közelében levők érthettek meg, de amiről a jobboldal tudta, hogy az felhívás a szavazásra s felállott mint egy erdő. Most már a baloldal is látta, hogy szavazzunk s erre aztán fenekestül felfordult a Ház.

Én a pár perc alatt történekről mindenekelőtt saját benyomásaim és visszaemlékezéseim alapján akarok beszámolni. Magam is az elnökre nézvé, láttam, hogy helyén nem egy, hanem két ember áll, Perczel Dezső és Rákosi Viktor. Ez utóbbi, mint soros ellenzéki jegyző, az elnök baloldalán ült s mikor látta, hogy miről van szó, felugrott az elnöki emelvényre s magából kikelt arccal nekidüleszkedett az elnöknek, mintha őt helyéről leszorítani akarná. Utólag a lapokból tudtuk meg, hogy egy zárt ülést követelő ív volt kezében, azt akarta az elnökre rátukmálni. Néhányak állítása szerint a papírvágó ollóval ment neki Perczelnek, de Pekár Gyula lefogta kezét. Az elnök mozgó ajkairól

¹ Nevezett urak felkérésének, melyet Balogh Jenő ő nagyméltósága, a M. T. Akadémia akkori főtitkára volt kegyes közvetíteni, szíves készséggel tettek eleget. Ezért nekik e helyen is hálás köszönetét mondom.

² Így Rákosi Viktor fentebb idézett cikkében.

láttuk, hogy folyton beszél: határozatot enunciál; azután izgalomtól reszkető kezekkel vett át egy lepecsételt iratot, felvágta s az egyik jobboldali jegyző által hamar felolvastatta: ez volt az ülészakot bezáró királyi kézirat. Végül még valamit olvasott fel sebtiben a jegyző: ez volt az ülés jegyzőkönyvének hitelesítése ...

Mialatt ezek történtek, az elnök háta megett valóságos dulakodás folyt az emelvényre felrohant ellenzéki képviselők s az elnök védelmére idejében ott termett néhány markos és elszánt szabadelvűpárti: Lónyay Sándor, Pékár Gyula, Wolfner Tivadar és Farkas terembiztos között. A szónoki emelvényre is felrohantak a képviselők s ott is szembekerültek az ellenzékiek a kormánypártiakkal. Különösen emlékszem, hogy Hegedűs Károly függetlenségi párti képviselőt, a Ház egyik legcsendesebb, legbékésebb tagját, ki kevéssel később szívbajban halt meg, ott láttam az elsők között ágaskodni, egészen elváltozott arccal. Az elnöki szék felé kalapok, törvénykönyvek röpködtek; állítólag tintatartók és székek is, de ilyeneket én néni láttam. A retentő felfordulásban Rakovszky István feltűnő nyugalommal ült az első pádiban, gúnyos, kárörvendő arccal. Ernst Sándor, néppárti papképviseelő, egész zölddé halványulva engem kérdezett, hogy mit olvasnak fel? Mikor az elnök és kísérete végre otthagyták a csatateret, az ellenzék, gróf Zichy Aladár felhívására, rázendítette a Kossuth-nótát s állítólag ott nyomban megesküdött, hogy a Perczel elnöklése alatt többé nem ülésez.

A történetek a képviselőház Naplójába így vétek fel:

Perczel Dezső elnök: »Az ezen oldalról (jobbról) irányuló kérést ezennel teljesítem s felteszem a kérdést: elfogadja-e a Ház a Dániel Gábor-féle határozati javaslatot? Igen, vagy nem? Kérem azokat, akik elfogadják, szíveskedjenek felállni. (Megtörténik.) Többség. A határozati javaslatot elfogadottnak jelentem ki. Értesülesem szerint legfelsőbb királyi kézirat érkezett. Kérem a királyi kézirat felolvasását.«

A napló szövegének ez a része utóbb a koalíciós országgyűlés határozata alapján 1905. ápr. 7-én töröltetett, épúgy, mint a jegyzőkönyv vonatkozó pontja. (258.)

Az ember valóban elbámul, hogy mily vakmerő rágalommal merte akkoriban az ellenzéki sajtó a hetek, hónapok óta fanatizált magyar közönség könnyenhívóságát próbára tenni. Terjesztették azt a valótlan hírt, hogy egyes szabadelvűpárti képviselők »ebédutáni hangulatban« tértek vissza az ülésterembe.¹

Épen ilyen mese az is, hogy az elnök a zajban jelt akarván adni a felállással való szavazásra, zsebkendőjével intett volna a kormánypártiaknak, vagy hogy ezek zsebkendőjüket lengették volna. Én ott voltam és semmiféle lengő zsebkendőt nem láttam. Ezt a mesét még évek múltán mindig új variánsokban tálalták fel nekünk.²

¹ Vikár Béla is mesének mondja ezt a hírt. A szabadelvű párt története c. alább idézendő tanulmányában.

² Így pl. röviddel ezelőtt erről a nevezetes délutáni ülésről az akkori ellenzéknek egyik kiváló tagja (Mezőssy Béla) a következőt írta

11. Horánszky Lajos volt szabadelvűpárti képviselő leírása:

»Az akkori idők szenvedélyes hangulatához tartozott, hogy az 1904. november 18-i képviselőházi ülés eseményei a való igazságtól messze eltérő meghamisításokkal kürtöltettek világgá. Az a rágalomözön, mely e révén a kormányra és a szabadelvűpártra zúdult s a felizgatott és félrevezetett közhangulat, mely ennek nyomán támadt, lehetetlenné tette az akkor történetek tisztázását. Sőt még ma is találkozunk fantasztikus mesékkel, melyek a tiszta igazság megállapítására zavarólag hatnak. Mint az akkori események egyik tanúja és beavatottja, hiteles hűséggel számolhatok be a kérdésről.

A november 18-i szavazás előre megállapított terv szerint történt. A párt beavatottjai tudták, a többiek pedig érezték, hogy ezen a napon el fog dőlni az ütközet. Én a beavatottak közé tartoztam és mint ilyen annak a titkos karhatalmi gárdának voltam a tagja, mely a miniszterek személyes biztonságának az őrizetére volt kirendelve. Plósz Sándor igazságügyminiszter személyét volt kötelességem szükség esetén megvédelmezni. Közvetlenül az ő széke mögött ültem, mikor a nagy esemény megtörtént s minden mozzanatot alkalmam volt megfigyelni.

Midőn gróf Apponyi Albert a délutáni ülés keretében tartott zárt ülésen páratlan szenvedélyességű beszédét befejezte, Perczel Dezső elnök azonnal elrendelte a nyílt ülést, amidőn szólásra nyomban gróf Tisza István miniszterelnök jelentkezett. Az obstruáló ellenzék óriási izgalommal és sértő inzultusainak pergő tüzével fogadta őt. A miniszterelnökön meglátszottak a belső felindulás jelei, de erősen fékezte magát. A szabadelvű párt nem ijedt meg az ellenzék támadásaitól, sőt a miniszterelnök bátor, férfias és az ellenzék eljárását éles szavakban bíráló beszéde által mindjobban felvillanyozva, harc készségének elszántságáról adott bizonyosságot. Végül a párt Kiss Ernő képviselő szenvedélyes »szavazzunk!« kitérésére lelkesen kapta fel a kiadott jelszót és az elnöktől döntő cselekvést követelt. Ez részben taktikai megállapodás is volt, mint ahogy a miniszterelnök előre megbeszélte a Ház elnökével követendő eljárásának módozatait. A végső elhatározó cselekvésre szolgált irányadóul gróf Tisza István beszédének az a része, mely a következő felkiáltásban nyert csattanót: »Itt egy marad hátra: Vagy sorsára bízni az országot, vagy véget vetni az egész komédiának«.

Maga Perczel Dezső igazolta később, hogy ezeknek a megbeszélte szavaknak az elhangzása adta meg számára a jelt a cselekvésre. Mikor a miniszterelnök szavai elhangzottak, Perczel Dezső házelnök felállott székéből és beszélni kezdett. Természetes, hogy a bekövetkezett óriási zajban szavaiból semmit sem lehetett érteni. A jobboldal azonban tudta, hogy az elnök felállása jeladás a szavazásra s erre állott fel mint egy ember az

nekem: „Az én emlékezetemben csak Apponyi tüneményes zárt ülési beszédének emléke maradt meg, amely után következett a zsebkendő-jelenet.“ Úgy látszik, még mindig nagyon távol vagyunk attól, hogy az akkori időkről az ellenzék higgadt részétől is tárgyilagos bírálatot várhassunk.

egész nagy szabadelvű tábor. Azonban az ellenzék is felállott a nagy tumultusban, ami természetesen nem azért volt, hogy a határozatot velünk együtt megszavazza, hanem azért, mert a meglepetésszerű fordulatban hirtelen nem tudta, hogy mitévő legyen.

Ezután néhány pillanat múlva összekavarodott az egész Házs dulakodás támadt a különböző pártállású képviselők között, amelyben az ellenzék részéről Rákosi Viktor, Eitner Zsigmond, Hegedűs Ferenc, a többség részéről Nagy Sándor, Wolfner Tivadar, Pekár Gyula, Lónyay Sándor tűntek ki különösen. Szerencsére az összecsapásnak semmiféle komolyabb következménye nem lett, egyedül Farkas János terembiztos került ki megtéptet-ten s némi karcolásokkal a dulakodásból.

Mialatt ezek történtek, Perczel Dezső elnök folyton beszélt, gesztikulált s végül átvett egy lepecsételt iratot, azt felvágta és az egyik kormánypárti jegyző által felolvastatta. Itt kapcsolódik bele az eseményekbe az a bizonyos zsebkendőkérdés, mely annyi mindenféle mende-mondára és vádaskodásra adott alkalmat. *Vannak, akik még ma is az akkori szavazást — jó- vagy rosszhiszeműen — »zsebkendőszavazásnak« minősítik, holott a zsebkendőnek a szavazáshoz semmi köze sem volt. Ezzel szemben azonban tény az, hogy az elnök zsebkendőjének volt szerepe az eseményekben, és pedig akkor, mikor a Házelnök az ülészakot berekesztő királyi kézirat felküldésére a jelt megadta. Ennek a története a következő:*

Midőn gróf Tisza István miniszterelnök Perczel Dezső Házelnökkel a szavazás taktikai részét megbeszélte, felmerült a kérdés, hogy miképen lesz lehetséges az előre várható nagy zajban és kavardásban az ülészakot berekesztő királyi kéziratot az elnökhöz juttatni. A kérdés annál nehezebb volt, mert előrelátható volt, hogy az elnök szavai el fognak veszni a felkorbácsolt viharban és így nehezen lesz elleshető az az időpont, midőn az elnök kijelentése révén a kézirat átadására vonatkozó pillanat elkövetkezik.

Ennek az alkalmyszerű pillanatnak a jelzésére beszélt meg Perczel Tiszával azt, hogy ha ő külső baloldali zsebében levő zsebkendőjét kiveszi és azzal homlokát megtörli, egy elszánt ügyes emberrel rögtön küldje fel hozzá a kéziratot. A terv sikerült és a királyi kézirat ilymódon jutott fel Perczel Dezső kezéhez. *Ez volt a zsebkendő szerepe az akkori eseményekben. Minden más állítás pusztá mesebeszéd.*

Ugyancsak a mesék országába tartozik az a rosszhiszemű állítás is, hogy a szabadelvű párt egy pezsgős ebéd után erősen beszélve indult neki az erőszakos szavazásnak. Oly vádaskodás ez, mely csak az akkori elvadult szenvedélyek között láthatott napvilágot.¹ Azon az ebéden, mely a délutáni ülést megelőzte, magam is jelen voltam a régi Frohner-féle vendéglő éttermében és ott nemcsak hogy pezsgőt nem láttunk, de még azt a

¹ „Abból az egész pezsgőzési históriából egyetlenegy árva szó sem igaz“, mondja Tisza István a nov. 18. eseményekkel foglalkozó 1905. ápr. 7. ülésen. (258).

rendes baráti kedélyességet sem tapasztaltuk, ami más körülmények között sohasem hiányzott közöttünk. Sokkal nyomasztóbban hatottak reánk az események, melyekben az ország jövőjére súlyosan kiható nagy veszedelmeket láttunk, mintsem hogy ily frivol mulatozásokra kedvünk lett volna. A szabadelvű párt mindvégig a legkomolyabban, a legméltóságtelebberen viselkedett, harcait a parlamenti hydrafejek ellen elszánt bátorsággal vívta végig. Nem a párt rovására esik, ha a féktelen izgatások által félrevezetett közvélemény ítélete folytán végül el kellett buknia a küzdelemben.«

Nagyon plasztikus leírását adja a nov. 18. eseményeknek, mint szemtanú, Schmidt Henrik egyetemi tanár is Tisza István boldog évei c. többször idézett könyvecskéjének 96—98. lapján, Ő is hangsúlyozza, hogy »zsebkendőlobogtatásról szó sem volt, ezt utólag találták ki az ellenzékiek«.

Vikár Béla, az országgyűlési gyorsiroda volt főnöke, szintén szembehelyezkedik a nov. 18-i szavazás körül felburjánzott ellenzéki kitalálásokkal. — »Nem áll, — írja a Politikai Magyarország c. gyűjteményes munka IV. k. 104. lapján — amit a lapok állítottak, hogy Perczel Dezső házelnök zsebkendővel adott volna jelt a szavazásra.

Ilyesmit nem is értett volna meg senki, mert nemcsak a párttagok, hanem még a miniszterek sem voltak beavatva a történendőkbe. Csupán az elnök és egy-két jobboldali vezérférfi tudta, hogy szavazás lesz a revízióban. A többiek ezeknek az intéset és példáját lesték. Így álltak fel szavazásra is a lex Dániel mellett. Mese az is, hogy a többség tagjai borközi állapotban, tehát mintegy öntudatlanul, szavazták meg a házszabálysértést. Igaz, hogy a többség permanenciában volt, és a képviselőház közelében levő Continentál-szálló volt az állandó időközi tanya. De itt pártkülönség nélkül sörözgettek a képviselők külön-külön csoportokban és a többség nem ivott többet, mint az ellenzék. Bort egyáltalán nem is ittak a többség tagjai. Midőn Dániel Gábor pezsgőt akart hozatni, figyelmeztették barátai, hogy azt ne tegye, miért majd ráfogják a többségre, hogy részeg volt. Nem ittak tehát, de azért Molnár János mégis állította, hogy a szavazást a többség borközi állapotban végezte.«

* * *

Ami végül a nov. 18-i szavazás jogi minősítését illeti, az általános felfogás szerint ez a szavazás, mely a Dániel Gábor-féle határozati javaslat elfogadásával a házszabályoknak tárgyilag és időbelileg korlátolt ideiglenes módosítását célozta, házszabálysértést jelent, a házszabályok erőszakos megváltoztatását. Ezt Tisza István sem tagadta, sőt minden alkalommal nyíltan elismerte. Így p. o. mindjárt a nov. 20-án (a fővárosi Vigadóban) tartott pártgyűlésen mondott beszédében ismételten szolt a megtörtént házszabálysértésről; kijelentette, hogy »a csatát a formáknak megsértésével nyertük meg«.

Dec. 11. marosvásárhelyi beszédében (241) pedig a legnagyobb őszinteséggel a következőket mondja: »Ezt a formasértést

nem ravaszkodással, nem furfanggal volt szabad elkövetni, nem úgy, hogy igyekezzünk belemagyarázni olyan dolgot a házszabályokba, ami bennük nincs. Ez méltatlan szerep lett Volna mi hozánk és méltatlan az ügyhöz, de igenis meg kellett az igazat mondani«. Ő tehát az erőszakos lépést sohasem akarta a jogszerűség színében feltüntetni, hanem csupán arra törekedett, hogy az elkövetett házszabálysértést — a magyar alkotmányosság megmentésének mindenek felett álló nagy politikai érdekére hivatkozva — nem a jog, hanem az állami erkölcs szempontjából igazolja.

Ezzel szemben vannak kiváló magyar jogtudósok, kik a nov. 18-i erőszakos szavazásban, illetve Perczel Dezső elnök eljárásában jogszerű, jogilag igazolható tényt látnak.

Igy Pl. Schwarz Gusztáv egye. tanár Az obstrukció jogtana (1904) c. jogászegyleti értekezésében a tárgyalási jog alapelveiből bizonyítja, hogy Perczel Dezső azon eljárása, miszerint a további tárgyalásnak egyoldalúlag véget vetett és a Daniel-féle határozati javaslatot szavazásra tette fel, nem tekinthető jogsértésnek, mert kétségtelenné vált, hogy a szólásra még feliratkozott szónokok nem tárgyalás, hanem obstruálás céljából jelentkeztek. Már pedig az ilyen helyzetben, »minthogy tárgyalni többé senki sem kíván, a tárgyalás befejezendő és a kérdés szavazásra érett«. (Házszabályok 224. §-a.)

Lányi Bertalan (i. m. 10—12. 1.) azt mondja, hogy az ellenzéknek ama tényével szemben, hogy »a házszabályokat egyszerűen félrelökte, a többség jogosan nyúlhatott a házszabályoktól való eltérés útján is a megfelelő eszközökhöz, hogy — a parlamentarizmus főprincípiumának, az 1848: IV. tc.-ben kifejezetten kiemelt többségi elvnek megfelelően — akaratát érvényre juttassa«. Így tehát a házszabályok betűjébe ütköző november 18-i rögtönzött szavazás nem pusztán erőszak, hanem a viszonyok kényszere, a kisebbség parlamenti forradalma, szóval az állami szükségjog által indokolt jogi expediens.

Egy névtelen jogi tanulmány¹ érdekes érveléssel oda konkludál, hogy a november 18-i képviselőházi határozat jogászilag nem kifogásolható, mert az elkövetett erőszak jogilag indifferens cselekmény. De nem ütközik az erkölcsi törvénybe sem, mert »oly házszabályról gondoskodni, mely a tanácskozás és határozathozatalnál a visszaéléseknek korlátokat emel, nem mondható közérdekellenes ...tettnek s így oly cselekménynek sem, mely az erkölcsi törvénnyel ellenkezik«.

A nov. 18-i rögtönzött szavazás jogi megítélésével foglalkozva, nem mellőzhetjük egy nagy külföldi jogász, a néhány éve elhunyt. K. Binding lipcsei egyetemi tanár állásfoglalását a parlamenti obstrukcióval szemben való jogos eljárás tekintetében.²

¹ Ezt a jogi tanulmányt, mely szintén Tisza István hátrahagyott iratai között van meg, Schmidt József szabadalvűparti képviselő 1904. dec. 1-én kelt levél kíséretében juttatta el a miniszterelnökhöz.

² Die Notwehr dér Parlamenté gégen ihre Mitglieder (1914) c. értekezésében. L. erre nézve Concha Győző kitűnő kritikai ismertetését, Új elmélet a parlamenti intézmény orvoslása címmel a Budapesti Szemle 1915. évi 457. számában.

Ez a kitűnő jogász az obstrukció leküzdésére a parlamentek részére — tekintet nélkül az illető házszabályok rendelkezéseire — a jogos önvédelem fegyverét igényli, kiindulva abból az alaptételből, hogy a parlament jogai nem csupán azok, amelyeket az alkotmány és a házszabályok egyenesen kimondanak. Nézete szerint egészen kétségtelen, hogy az obstrukció ellen »a Ház önvédelmi joga a Ház létevel minden további nélkül és minden írott szó (minden házszabályi felhatalmazás) nélkül adva van«. Ebből a vezérelvből — egyenes utalással a magyar képviselőházra — a következő eredményre jut:

»Daraus ergibt sich, dass auch die Parlamente mit ganz ungenügenden Geschäftsordnungen durchaus in der Lage sind, einer tumultuarischen Obstruktion Meister zu werden, und dass der Praesident des ungarischen Abgeordnetenhauses seinerzeit gegenüber der obstruierenden Minorität *vollkommen rechtmässig gehandelt hat. Er hat nur das Notwehrrecht des Hauses mit der gebotenen Energie zur Durchführung gebracht! Der Tatsache aber dass alle Parlamente dieses köstliche Recht besitzen, und zwar um nötigen Falles davon Gebrauch zu machen, müssen sich alle Parlamente voll bewusst werden... Denn niemand kann sie retten, als sie sich selbst!*« (I. m. 16, 29. és 32. I.)

Egy másik elsőrangú német jogtudós, a már szintén elhunyt G. Jelűnek, a heidelbergi egyetemen a közjog és a politika európai hírvű tanára, egyik művében¹ a parlamenti házszabályról megállapítja, hogy a rendelkezésére álló jogi biztosítékokat tekintve, csupán »lex imperfecta«. Majd így folytatja: »Ein Bruch der Geschäftsordnung durch die Kammer, d. h. durch die Mehrheit, zieht *niemals Nichtigkeit des betreffenden Beschlusses nach sich... Ausser der Kammer ist niemand vorhanden, dem ein Recht der Nachprüfung ihres geschäftsordnungsmässigen Verfahrens zustünde... Ist dem aber so, dann sind irgendwelche rechtliche Garantien für das Einhalten der Geschäftsordnung nicht gegeben. Die Majorität ist tatsächlich Herrin der Geschäftsordnung*«.

Egy más alkalommal az állandó jellegű, makacs obstrukció leverésének módjáról szólva,² így nyilatkozik: »Die Mehrheit ist die absolute Herrin der Geschäftsordnung. Selbst ein geschäftsordnungswidriges Verfahren der Mehrheit bei einer Änderung der Geschäftsordnung (sofern sie nicht auf Verfassungssätzen oder Gesetzesbestimmungen ruht) hat keine praktische Bedeutung da Verletzung der Geschäftsordnung bei einer Beschlussfassung *niemals Nichtigkeit der also gefassten Beschlüsse nach sich* zieht. *Es ist niemand ausser der Kammer vorhanden, dem Recht und Pflicht zustünde, die Einhaltung der »loi intérieure*« der Kammer einer Überprüfung zu unterziehen... *Daher kann eine Mehrheit auch ihre Macht brutal missbrauchen, ohne dass es ein Mittel gegen solche Willkür gibt*«.

¹ Ausgewählte Schriften und Reden, II. k., 1911, 268—269. I.

² Előbb i. m. 423—424. I.

De elég ennyi a nov. 18-i erőszakos szavazás jogi megítéléséhez!

Egy további kérdés, vajjon ez a hárszabállysértés, mely az immár elavult hárszabályoknak ideiglenes módosítása által ezek oly annyira szükséges gyökeres és végleges reformját kívánta lehetővé tenni, — elérte-e célját?

Erre a nagyfontosságú kérdésre a nov. 18-át követő politikai eseményekben fogunk feleletei találni.

Mielőtt ezekre rátérnénk, nem tartjuk érdektelennek ide iktatni br. Fejérváry Géza közel tizenkilenc éven át volt honvédelmi miniszternek¹ és akkoriban a röviddel előbb felállított darabont testőrség kapitányának (215) nov. 19-én gr. Tisza Istvánhoz intézett következő levelét:²

»Igen tisztelt Barátom!

Drága idődet személyes megjelenéssel nem akarván megzavarni, engedj meg, hogy szívem sugallatának engedve, csak röviden arra kérek: fogadd kegyelettel édes atyád volt miniszter-társától rendkívüli eddigi sikereid alkalmából szívem legmélyéből fakadó legmelegebb üdvkívánataimat.

Áldjon meg az Isten és kísérje még további hazafias működésedet Nemzet és Király érdekében és dicsőségére, fényesen megkoronázva igazán emberfölötti fáradozásaidat, nemes törekvéseidet.

Legőszintébb igaz híved Fejérváry Géza.«

Pitreich közös hadügyminiszter pedig nov. 20-án kelt következő levélben gratulált:

Euere Exzellenz!

Ich bin gestern, vor Postschluss, leider nicht mehr dazu gekommen, Ihnen meine Huldigung darzubringen. Nehmen Sie dieselbe jetzt freundlichst entgegen. Sehnüchst wünsche ich, dass Ihre Kraft ausreichen möge, den Sieg zu einem vollständigen zu machen und die Geister wieder in vernünftige Bahnen zu bringen.

Hoffentlich ermutigt das Beispiel des tapferen Führers die Truppen zum Ausharren bis zum Äussersten. Ohne Verluste an Streitern kein Kampf — aber Vertrauen in dem Führer schliesst die Lücken.

Gott helfe weiter und stärke Sie und Ihre Truppe.

In warmer Verehrung mit besten Griissen Euerer Exzellenz ergebener Pitreich.

Lássuk immár a nov. 18-i hárszabállysértéssel közvetlen kapcsolatban álló eseményeket!

¹ 1884. okt. 28-ától 1903 jún. 27-éig.

² Br. Fejérváry Gézának ez a levele, épúgy, mint a később közlendő többi levél is, a gr. Tisza István hátrahagyott iratai között található „sürgöny- és levélváltás Fejérváryval“ feliratú borítékból vétetett. Fejérváryról tesz említést Tisza 1904. nov. 9. beszédében (227) és ismételt naplószerű feljegyzéseiben (Összes munkái I. k. 694. sk. 1.).

November 18-ika után: pártbomlások; a »koalíció«; az ellenzéki felirat és kiáltvány. — Apponyi nyilatkozata és a parlamenti béke feltételei. — A miniszterelnök nov. 20-i beszéde a Vigadóban: a házszabálysértés igazolása: nem volt »államcsíny«; a forma megsértése és az alkotmányosság alapelvei; a nemzeti akarat csak a képviselőházi többség által nyilvánulhat; a házszabályokat reformálni kell; a dilemma; »ha valami a magyar nemzetnek kell, akkor azt, hogy nem lehet, nem szabad mondani«; »keresztül kell törni a formát egyszer, egyetlen egyszer«; a Times az ellenzék álláspontjáról; ez álláspont bírálata; döntő fontosságú momentum és vezető cél: a nemzet akcióképességének visszaszerzése.

Minő közvetlen hatással volt a nov. 18-i formai erőszak a kormánypártra és az ellenzékre?

A rendkívül izgalmas esti illés után a képviselők nagy lelki felindulásban távoztak a Házból.¹

A többség erőszakos lépésének első hatása — az ellenzéki koalíció formai megalakulásán kívül² — abban nyilvánult, hogy a szabadelvű pártnak az a része, mely gr. Andrássy Gyulát³ vallotta vezéréül, az ú. n. Andrássy-csoport, nyomban a házszabálysértés után elhatározta, hogy kilép a szabadelvű párt kötelékéből. A szabadelvű »disszidensek« száma rövidesen huszonháromra rúgott.¹

De bomlás történt a néppártban is. Ifj. gr. Zichy János, a volt pártelnök (118) és a néppártnak még más három tagja bejelentette a pártból való kilépését, azzal a megokolással, hogy hibáztatják azt a merev visszautasítást, amelyben a párt Tiszának a huszonegyes bizottság kiküldésére vonatkozó revíziós indítványát részesítette.

Egyébként az ellenzéki pártok még nov. 18-án este az ülés után — mondhatni — véd- és dacszövetségre léptek egymással és nov. 19-én formailag is megalakították Tisza ellen a »koalíció«-t. Ennek irányítására az ellenzéki vezérférfiakból nyomban »vezérlőbizottság«-ot választottak Kossuth Ferenc elnökleté alatt.⁵

Ez a »vezérlőbizottság« ugyancsak nov. 19-én elkészítette

1 L. a következőkre a B. H. nov. 19. és 20. sz., továbbá Horváth József és Pethő Sándor i. m. 1., illetve 124. 1. Legújában: Apponyi i. m. II. 138—139., Gratz II. 55—56. és Erényi 118—120. 1.

2 »Formai", mert „de facto" ez a koalíció már az „ugrai levél" el- leni harc óta meg volt. (232.)

3 A B. H. tudósítása szerint (nov. 20. sz.) Andrássy nov. 19-én este érkezett vissza a fővárosba, ahonnan nov. 14-én (230.) utazott el.

4 Mint a B. H. nov. 20. szám írja, a szabadelvű pártban meglepetést keltett Wlassics Gyula és Darányi Ignác kilépése, akik nemcsak a Széll-kormányának voltak tagjai, hanem tagjai voltak a Bánffy-kormányának is, amely pedig szintén készült a házszabályok erélyes kezelésére és szigorítására. (A szabadelvű pártból c. cikk.) Ezek az urak persze már nem voltak tagjai a Tisza-kormányának.

⁵ A szabadelvű disszidensek akkor még nem léptek be a koalícióba, de azért a vezérlő-bizottság ülésein három vezető emberük által kezdettől fogva részt vettek. (Horváth József i. m. 1. 1. jegyzet.)

a szövetkezett ellenzék feliratát a királyhoz és a szövetkezett ellenzéknek a nemzethez intézett kiáltványát. (Előbbi gr. Apponyi Albert, utóbbi Eötvös Károly tollából.)

A kiáltvány így kezdődik: »Az ellenzéki pártok ma (nov. 19-én) szövetkeztek egymással. Mától fogva a Tisza István gróf kormánya ellen az egységesen működő szövetkezett ellenzék áll a törvényhozásban. Minden ellenzéki párt szigorúan fenntartja elveit és fokozott elszántsággal törekszik elvei győzelmére«. Majd ismertette a nov. 18-i eseményeket, előjáróként azt mondja a miniszterelnökről, hogy »oly államcsíny, oly büntetésre méltó cselekményt követett el, amelyhez hasonló sem nálunk, sem másutt egyetlen törvényhozótestületben sem fordult elő soha«,⁶

Ezzel kapcsolatban említést érdemel, hogy gr. Apponyi Albert, a szövetkezett ellenzék szellemi vezére (227), a B. fi. tudósítója előtt nov. 19-én az előző esti erőszakos szavazásról egyebek között így nyilatkozott:

»Lehetetlen, hogy visszatérjen a nyugalom és a parlamenti rend a teljes restitúció nélkül. Ezt az alkotmányértő tény meg kell semmisíteni, különben mindenkorra meg kell szűnniök az alkotmány biztosítékainak és biztosságának.«

Ugyancsak a B. H. nov. 20-i számának A politikai káosz c. cikkében a koalíció álláspontjáról a parlamenti béke helyreállításának feltételei dolgában a következőket olvassuk: »A szövetkezett ellenzék igen sok tagját élénken foglalkoztatja az a kérdés, hogy minő áron köthetné meg az ellenzék a parlamenti békét? Az első és fő követelése az ellenzéknek, hogy a restitúció in integrum megtörténjék, vagyis a megzavart alkotmányos és parlamenti rend helyreálljon akként, hogy a képviselőház péntek esti (nov. 18.) házszabályellenes határozata semmisnek nyilváníttassék. Egy nagy része az ellenzéknek Tisza István grófnak a miniszterelnökségről és Perczel Dezsőnek a házelnökségről való lemondása árán hajlandó volna arra, hogy pártközi konferenciát tartsanak, amely egy becsületes házszabályrevízió tervezetét dolgozná ki«.

E szerint tehát a koalíció nagy részének felfogása szerint a parlamenti rend helyreállításának kettős feltétele volna: az első a nov. 18-i határozat megsemmisítése, a másik Tisza István és Perczel Dezső fejtétele.

A vázolt események előzték meg a főváros szabadelvű polgárságának Kautz Gyula elnökele alatt vasárnap, nov. 20-án d. e. a Vigadóban tartott (de még nov. 18-a előtt elhatározott) nagygyűlését, melyen a miniszterelnök az általa nyíltan elismert házszabálysértés igazolására a következő beszédet mondotta:

Tisztelt Uraim! (Halljuk! Halljuk!) Midőn a főváros

⁶ Csak mosolyogva olvassa ezt a merész állítást, aki csak némileg ismeri a parlamenti obstrukció általános európai történetét, különösen az angol és az osztrák képviselőház élet-halálharcát a kisebbségi obstrukcióval. Alig van számottevő parlament súlyosabb házszabálysértés nélkül. A különbség csak az, hogy a többségi erőszaknak bizonyos esetekben volt sikere, más esetekben nem volt. E részben végső sorban minden a nemzeti közvélemény józanságán, politikai érettségén fordul meg.

szabadelvű polgársága e pártgyűlés megtartását határozta el, azon hazafias szándék által vezettette magát, hogy a küzdelem hevében álló szabadelvű pártnak segítségére siessen. *(Úgy van! Úgy van!)* *S mire a nagygyűlés tartására kerülhetett a sor, az első, akarom hinni, a döntő csata eldőlt az országházban. (Élénk éljenzés.)* *Ma önökre, tisztelt uraim, amint általában ez ország polgárságára, társadalmára, az egész magyar nemzetre az a feladat háramlik, hogy ítéletet mondjanak az események fölött (Felkiáltások: Éljen Tisza!) és irányt szabjanak, (Zaj. Halljuk! Halljuk!) az események jövő alakulásának. Tisztelt uraim, önöknek, általában a magyar nemzetnek kell megmondania, hogy helyesli-e azt, (Felkiáltások: Igen!) hogy midőn másként nem lehetett, a csatát a formáknak megsértésével nyertük meg. (Élénk helyeslés.)* *Megtettük ezt felemelt fővel, nyílt sisakkal, bejelentve előre, hogy mit teszünk, nem furfanggal, nem tolvajmódon, nem leplezve a dolgot, mert port hinteni a magyar nemzet szemébe sem itt, sem sehol másutt ez életben nem fogunk. (Élénk helyeslés.)* *Amit egyszer az ország érdekében szükségesnek vallunk, azt, ha férfiak vagyunk, tegyük meg nyíltan és igazoljuk eljárásunkat. (Élénk éljenzés.)*

Tisztelt uraim, azt mondják, hogy államcsíny az, amit elkövettünk. *(Zajos jelkiállítások: Nem igaz!)* Persze, hogy nem igaz. Mert hiszen államcsíny az, ha bármelyik faktora az állami gépezetnek olyan jogokat arrogál magának és olyan ügyeket kíván eldönteni, amelyek az ő törvényes hatáskörébe nem tartoznak. *(Úgy van! Úgy van!)* Államcsíny az, ha a korona uzurpálja az országgyűlés jogát, államcsíny az, ha az országgyűlés a korona jogait rövidíti meg, de az, ha valamely alkotmányos tényező azt a jogot, amelyet gyakorolnia kell, amelynek gyakorlására hivatva van, a rendes formák betartásával képtelen gyakorolni, képtelen azért, mert ezen formák hézagaival és gyarlóságaival magának az alkotmányos helyzetnek felforgatására visszaélnék illetéktelen tényezők: *(Igaz! Úgy van!)* ha akkor ez az illetékes tényező a forma megsértésével gyakorolja feladatát, ezzel nem hogy megsértené, de egyenesen érvényre emeli és győzelemre viszi az alkotmányosság alapelveit. *(Hosszas, élénk éljenzés.)* Mert hiszen, tisztelt uraim, van-e alkotmányosabb tényező a világon, mint a nemzeti akarat és nyilvánulhat-e meg a nemzeti akarat másként, mint törvényesen megválasztott és képviselőházában összegyűlt képviselői útján, mégpedig a dolog természeténél fogva e képviselőház többsége által? *(Úgy van! Élénk tetszés.)* És micsoda elfacsarása az az elemi igazságoknak, micsoda meghamisítása nemzeti történelmünknek, szabadságharcaink hosszú láncolatának, ha azt a rágalmat vágják

e nemzet szemébe, hogy itt a magyar nemzetnek igazi érdekeit és igazi akaratát nem az általa szabadon választott országgyűlés többsége, hanem az országgyűlés kisebbsége képviseli. *(Zajos tetszés. Felkiáltások: Reakció szolgál! Népcsalók!) Ha így állna a dolog, aminthogy nem így áll, de ha így állna, akkor hiábavaló volna minden mesterséges kapkodás bárminő mechanikus, bárminő mesterkelt garanciák és segédeszközök után; mert ha egyszer állna az, hogy a magyar nemzet képes megválasztani oly képviselőházi többséget, amely kész a hazaárulásra, kész az ország érdekeinek cserbenhagyására, akkor ez keresztül törne minden olyan mesterséges korlátot, (Igaz! Úgy van!) akkor a magyar nemzet számára nem létezhetnék jobb és szebb jövő.* (Élénk helyeslés.)*

Tisztelt Uraim! Mindazon nagy férfiakat, akik küzdöttek, fáradtak, szenvedtek, éltek és meghaltak a magyar szabadságért, azokat mind az a nemes ambíció és az a felemelő meggyőződés ragadta magával, hogy adjuk meg a nemzetnek szabad alkotmányát, tegyük lehetővé, hogy a nemzeti akarat a magyar képviselőházban többségi határozatokkal érvényesüljön. (Igaz! Úgy van!) Ez az egyedüli út felfelé, ez az egyedüli út előre, ez visz bennünket a nemzeti politika mind magasabb szféráiban tovább. (Igaz! Úgy van! Hosszas éljenzés és taps. Felkiáltások: Éljen Tisza Pista!)“

És, tisztelt uraim, mikor a magyar képviselőház a maga eredeti házszabályait megalkotta, senkinek eszé-ágába se jutott ezen, obstrukciót lehetővé tevő, mesterkelt eszközök által tenni szolgálatot az országnak. De nem jutott eszébe senkinek az sem, hogy védekezzék ilyen veszedelmek ellen. *(Úgy van!)*

Deák Ferenc szájába adták — nem tudom mondta-e csakugyan, de mondhatta, — hogy a házszabályokat tisztességes emberek számára alkották. *(Igaz! Úgy van!)*

Hát vegyük ezt politikai értelemben. Igenis, a házszabályok olyan politikusok és olyan hazafiak... *(Közbeszólás. Zaj. Hosszas éljenzés.) Mondom, tisztelt uraim, kétségtelen igazság, hogy a magyar házszabályok olyan hazafiak számára készültek, (Halljuk! Halljuk!) akikben van annyi tisztelet az alkotmányos élet lényege és szelleme iránt, van annyi hazafiság, hogy nem élnek vissza a korlátlan szabadságnak azon rendszerével, amelyre a mi házszabályaink fel vannak építve. De, t. uraim, amelyik percben olyan áramlatok kapnak lábra a képviselőháznak csak egy csekély részében is, amelyek kihasználják azt az alkalmat, hogy ott, ahol kautélák visszaélések ellen házszabályainkban nincsenek, ezen visszaéléseket*

* (216) és (222).

** Ez a felkiáltás csak olyanoktól származhatott, akik nem tudták, hogy Tiszát sohasem nevezték „Pistá“-nak, hanem mindig „István“-nak.

rendszeresen elkövessék: abban a percben ezek a mi házszabályaink idejüket múlták, abban a percben alkalmatlanokká válnak arra, hogy az intézménynek szolgálatára legyenek, *(Igaz! Úgy van!)* megszűnnek azt a keretet képezni, amelyben a parlament a maga funkcióit végezhesse, a maga jogait gyakorolhassa, de nyűgöt és békót képeznek a parlamentre és a nemzetre nézve, amellyel gúzsba kötheti, amellyel megfojthatja a nemzeti akaratot egy csekély töredék. *(Igaz! Úgy van! Hosszas, zajos helyeslés.)*

És, tisztelt uraim, én nem tudom, másnak alkotmányos érzülete mit diktál, az enyém azt a parancsoló kötelességet hártotta rám, hogy a magyar alkotmányosság emez óriási veszedelmének, a magyar nemzeti élet eme rákfenéjének igyekezzem véget vetni; *(Viharos éljenzés, tetszés és taps.)* és abban a meggyőződésben voltam, vagyok és leszek, hogy ezen az úton félelem és ingadozás nélkül előre haladva, megyek az igazi alkotmányosság, *(Hosszas, élénk éljenzés.)* az igazi szabadelvűség útján tovább. *(Általános helyeslés.)*

Nézzünk csak, tisztelt uraim, egy kicsit a múltba, nem is tovább, gondoljuk abba a hangulatba vissza magunkat, amelyben a millenáris ünnepélyek érték a magyar nemzetet és gondoljuk meg, hogy ezek az ünnepélyek, a nemzetnek ez az emelkedett hangulata véletlen folytán összeesett az osztrák parlamenti viszonyok megromlásával. És minő meglepéssel — talán sokan minő kárörömmel — hasonlítottuk össze akkor az itteni és az osztrák viszonyokat. Mennyire tudtuk és éreztük mi mindannyian, hogy abban, hogy a magyar parlament rendesen és méltóságteljesen funkcionál, abban erő, abban befolyás, abban hatalom rejlik a magyar nemzetre nézve. *(Élénk tetszés és helyeslés.)* Azóta, tisztelt uraim, hogy foszlott le, hogy szakadt szét a nemzeti büszkeségnek ez az illúziója! Milyen megszégyenítő érzéssel kellett napról-napra és esztendőről-esztendőre átszenvednünk és átélnünk azt a süllyedést, azt a korhadást, *(Igaz! Úgy van!)* az ősök érdemei által szerzett, nehezen szerzett erkölcsi tőkének azt a széthullását, amelyet azok a parlamenti jelenségek, azok a gyászmagyarok idéztek elő, akik a magyar házszabályok hézagjaival visszaéltek. *(Zajos helyeslés.)* Divat ezt ma némelyeknek kétségbevonni és eltagadni, de, ha magába száll a becsületesen és józanul gondolkozó magyar ember, bárminő pártálláson legyen is, lehetetlen, hogy be ne lássa, hogy nemzeti veszedelem rejlik ezekben a visszaélésekben s hogy a magyar parlament házszabályainak egy olyan módosítása, amely a szólásszabadság sérelme nélkül ezeket a fattyúhajtásokat nyesi le, elsőrendű parancsoló nemzeti szükség és nemzeti érdek. *(Hosszas, élénk éljenzés.)*

Már most, tisztelt uraim, én azt hiszem, abban nagyon-nagyon sokan egyetértünk ebben az országban, hogy a házszabályokat reformálni kell. A következő kérdés azután az, hogy ha kell, hát miként lehet. Mert, *ha valami a magyar nemzetnek kell, akkor azt, hogy nem lehet, nem szabad mondani.* (Hosszas éljenzés és taps.) *Hát, uraim, természetes dolog, nagyon óhajtott volna, hogy reformálni lehessen a házszabályokat rendes, normális tárgyalások mellett, megvitatva objektíve és alaposan a kérdéseket s a viták kereszttüze után kiválogatva azt, ami a legjobb. De az, hogy ez az út lehetséges-e vagy sem, az nem a többség kezében van, mert amely percben csak egy csekély töredék, csak azok az elemek, akiknek egész professzionátus működése ezeknek a fattyúhajtásoknak kihasználásából áll, (Úgy van! Felkiáltások: Szájhősök!) ellene szegi mellét ez akciónak, örökre megállíthatja a házszabályreform keresztülvitelét, ha normális úton haladunk tovább. (Úgy van!)*

Dilemma előtt állunk tehát, amely egyszerűen és elvitáztatatlanul úgy áll, hogy vagy le kell tenni a házszabályreform gondolatáról, vagy el kell magunkat határozni arra, hogy ha a professzionátus obstruálok a parlament működését rendszeres obstrukció által meg akarják akadályozni, keresztül kell törni a formát egyszer: egyetlen egyszer. (Élénk felkiáltások: Nagyon helyes! Zajos tetszés, éljenzés és taps.)

Tisztelt uraim! Nem értem és nem is fogom megérteni soha azoknak érzékeny lelkiismeretét, akik nyugodt lélekkel vették azt, hogy az ex-lex állapotok alatt nap-nap után sértettük az ország sarkalatos törvényeit (*gaz! Úgy van!*) és akik elájulnak attól a gondolattól, hogy a törvénysértések lehetetlenné tétele céljából egyszer sértsük meg a házszabályt. (Hosszas, zajos tetszés, éljenzés és taps.)

Véletlenül tegnap akadt a legnagyobb világlap, a Times, egy vezércikke a kezembe. Reményilem, hogy nem igen akad senki, még a mi merész fantáziájú publikumunkban sem, aki azt állítsa rólam, hogy ezt a cikket én írtam. (Derűltség.) Ha talán el is kell ismernem azt, hogy tettem egyet-mást egy esztendő alatt arra, hogy a magyar miniszterelnök súlyát, tekintélyét és hatalmát növeljem, (Igaz, úgy van! Élénk éljenzés.) de odáig nem terjed el a hatalmam, mert az angol kormány hatalma sem terjed odáig, hogy diktáljon a Times hasábjába. (Tetszés. Halljuk! Halljuk!) Ez a cikk, t. uraim, nagyon érdekes. Egészen szabatosan és híven állítja oda a mi ellenzékünk álláspontját. Konstatálja, hogy a mi ellenzékünk szerint, ha egyszer egy házszabályreform erőszakos és szabálytalan úton jön létre, akkor a Háznak minden további határozata semmis és Ő Felsege esküjét szegi meg, ha ilyen

módon létrejött törvényjavaslatokat szentesít *(Halljuk! Halljuk!)* és azután angol rövidséggel és angol humorral azt teszi hozzá: *Mi nem vagyunk kompetensek — már tudniillik a Times — a magyar közjognak egy vitás kérdését eldönteni, de azt az egyet tudjuk, hogy, ha ez igaz, akkor a magyar alkotmány igen furcsa gépezet. (Derültség. Tetszés.)*

És tényleg, t. uraim, igen furcsa gépezet volna a magyar alkotmány, ha ez igaz volna. Nézzük csak meg a felvetett kérdést mind a két oldalról.

Először is — bár nem szívesen beszélek róla — *(Halljuk! Halljuk!)* nézzük meg azt a bizonyára alkotmányos érzésű és királya iránt igaz magyar tisztelettel viseltető magyar nemzethez, magyar emberhez nem méltó okoskodást, amellyel ebbe a kérdésbe a koronát belevonni és a koronára mocskot dobni akarnak. *(Élénk felkiáltások: Éljen a király!)* Ezek az urak veszik tele a szájukat a parlament szuverenitásával! És a másik pillanatban oda akarják állítani a királyt, hogy az legyen bírója a parlament határozatainak! *(Apponyi mondta! Elég furcsa!)*

A végrehajtóhatalomnak csak egy kötelessége lehet a parlamenttel szemben: gondoskodni arról, hogy a képviselőválasztások rendzavarás nélkül lefolyjanak, hogy a nemzet megválasztott képviselői a parlamentben összejöjjenek és ott azután maguk döntsék el szuverenitásukból kifolyólag azt, hogy hogyan és miként akarják eljárásukat berendezni. *(Élénk felkiáltások: Igaz! Más útja nincs!)* Aki ebbe a kérdésbe a koronát akarja belevonni, az nemcsak csúnya illojalitást követ el a királlyal szemben, *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.)* hanem egyúttal a parlament szuverenitását is a legalaposabban megsérti, *(Zajos tetszés és helyeslés.)* mert a koronát akarja mintegy semmitőszékül odahelyezni, amely döntsön a parlament határozatainak érvényessége fölött. *(Igaz! Úgy van!)*

De nézzük a dolgot tovább! Hát lehet-e azt odaállítani, hogy a házszabályoknak szabálytalan módon való megváltoztatása a Ház minden további határozatát érvénytelenné teszi? *(Halljuk! Halljuk!)* Mit jelentene ez? Jelentené azt, hogy ha egyszer bárminő meggondolatlan zátonyt és akadályt igtatott az országgyűlés a házszabályokba, ezzel magát és összes utódait, a késő nemzedéket, örök időkre megkötötte és tehetetlenségre kárhoztatta, örök időkre kiszolgáltatta

annak a tényezőnek, amelynek így meggondolatlanul, ötlet-szerűleg ekkora hatalmat adott. *(Igaz! Úgy van!)*

Hát lehet-e ilyet állítani? Hát lehet-e így azt mondani egy nemzetről, hogy örökre be van vágva előtte az út arra,) hogy megváltoztasson valamit, aminek káros, aminek veszélyes voltáról a nemzet meggyőződött, de ami megváltoztatásának szabályos formák között való keresztülvitelét lehetetlenné tette? *(Tetszés.) Hiszen ehhez képest a lengyel alkotmány semmi. Hiszen ez oly korlátokat, oly lehetetlenségeket állít egy nemzet elé, amelyeket akceptálhat egy oly nemzet, amelyet el akar veszteni az Úristen, amelynek elvette az eszét, de oly nemzet, amely erőt érez magában, oly nemzet, amely élni akar, oly nemzet, amely érzi, hogy neki mindenekelőtt az a kötelessége, hogy éljen, hogy dolgozzék, hogy működjék, hogy fel virágozzék, (Zajos felkiáltások: Igaz! Úgy van! Le az árulókkal!) az ilyen nemzet efféle mesterséges korlátokat egy gúnyos mosollyal vagy haragos kezelegyintéssel fog eldobni magától. (Hosszas, zajos tetszés, helyeslés és taps.)*

És, tiszteit uraim, az gondolkozik alkotmányosan, aki így állítja oda a kérdést? Az gondolkozik igazán a magyar nemzet évezredes alkotmányának tradícióihoz méltóan, aki ezeket a mesterséges akadályokat, ezeket a meggondolatlanul odadobott zátonyokat arra használja fel, hogy ezzel tönkretegyje ezt az országot, hogy ezzel lehetetlenné tegye az alkotmányos élet lényegét? *(Tetszés.) Azok járnak el igazán alkotmányos úton, a technikai obstrukciónak azok a szomorú lovagjai, akik évek hosszú során át éppen az alkotmány lényegét rontották meg, éppen az alkotmány lényegét nem engedték érvényesülni? (Zajos tetszés. Felkiáltások: Mindent tönkretettek!) Azok-e, akiknek egész működésük merénylet volt az alkotmányos élet ellen? (Igaz! Úgy van!) Azok az alkotmányos férfiak, vagy nem azok-e, akik végre-valahára megelégték ezt az állapotot, akik végre-valahára azt mondták, hogy mi nem nézhetjük, nem tűrhetjük tovább, hogy így handabandázzanak e nemzet legdrágább kincseivel, (Igaz! Úgy van! Zajos tetszés.) történjék, aminek történnie kell, bánjék el velünk a nemzet, ahogy neki tetszik, de ebből a hinárból ki fogjuk előbb a nemzetet segíteni! (Szánni nem akaró, zajos tetszés, éljenzés és taps.)*

Tisztelt uraim! Mi, az országos szabadelvű párt tagjai, megtettük kötelességünket. *(Elénk éljenzés.)* Most önökön a sor, mert az hogy ez a mi férfias és felelősségteljes vállalkozásunk efemer külső siker legyen-e, vagy egy jobb, szebb, tisztább és eredményesebb jövő záloga: az a nemzet

verdiktjétől függ, az attól függ, hogy nekünk adják-e meg helyeslésüket. *(Élénk helyeslés.)*

Tisztelt uraim, nézzenek körül. A világtörténelem eseményei dübörögnek itt mindenütt körülöttünk: anyagi téren, közgazdasági téren, a nemzeti erők mérkőzésének terén és a világesemények egész vonalán. És ezek között minden nemzet sorsa, boldogulása az anyagi, szellemi és erkölcsi erők azon összegétől függ, amelyet harcba vinni tud és attól a röperőtől, energiától, amely ezt az erőt a harcba beleviszi. Az a nemzet, amely a legkülönbözőbb képzelt veszélyek, skrupulusok, teóriák csudabogarainak hályogát nem képes szemeiről letépni és tehetetlenségben vergődik addig, míg dolgoznak, működnek, fáradnak szomszédai mindenütt köröskörül, az a nemzet el van veszve a történelem ítélőszéke előtt. *(Igaz! Úgy van!) És a nemzetet áll, hogy letépje szeméről ezt a hályogot. A nemzetet áll, hogy olyan parancsoló módon nyilvánítsa akarátát, amely előtt aztán meg kell hajolnia mindenkinek. (Igaz! Úgy van! Élénk tetszés.)*

T. uraim, nagy kérdések, nagy problémák tornyosulnak a magyar nemzet előtt. Megoldásra várnak nagy ügyek és ha valaha, most döntő fontosságú momentum a nemzeti politikára nézve, hogy ebben a pillanatban egy akcióképes magyar nemzet álljon itt. *(Élénk helyeslés.) Higgyék el nekem, én tudom,* És ha én most ebben a küzdelemben, ezért az ügyért odadobom mindenemet, ha beviszem a küzdelemben mindazt az erőt, amelyet kifejthetek, mindazt az erkölcsi tőkét, amelyet — talán dicsekvés nélkül mondhatom — egy esztendőn át nem épen dicstelen munkásság és fáradozás útján gyűjtöttem: (Hosszas lelkes éljenzés és taps.) akkor engem is az a törekvés vezet, hogy elérjem azt, hogy midőn ezek a nagy kérdések döntésre kerülnek, annak, akit t) Felsége és a nemzet bizalma erre a felelőségteljes polcra emel, amelyen én állok e pillanatban, de amelyen közönyös rám nézve, hogy ki fog állani akkor: hogy annak, aki ott áll, bárki legyen is az — és ez azután nem mindegy nekem sem, a nemzetnek sem —, hogy annak, aki ott áll, aki felelős az ország sorsának intézéséért, annak ne egy gúzsbakötött, ne egy lenyűgözött, tehetetlenségre kárhoztatott és a legkülönbözőbb elemek silány szeszélyeinek kiszolgáltató, de akcióképességét visszanyert magyar nemzet álljon háta megett. (Hosszas, zajos tetszés és helyeslés.) Ez vezetett, ez vezet és ez fog vezetni utolsó le-*

* Hogy ez az „én tudom“, mi mindent rejt magában: következtethetjük Ferenc Ferdinánd trónörökös ismert terveiből és Tiszának a trónörököshöz való viszonyából is. (104, 116, 146).

helletemig és ezért engedjék meg, hogy támogatásukért hazafiúi köszönetemet fejezzem ki önöknek. (Percekig tartó, meg-megájuló, lelkes tetszésnyilvánítások, éljenzés, taps, kalap- és kendőlobogtatás. Élénk felkiáltások: Éljen Tisza István!)

De lássuk a házszabály-háború további nevezetesebb mozzanatait gr. Tisza István védekező és egyben támadó beszédeivel kapcsolatban! E beszédek színhelye immár nem a képviselőház, hanem a közéletnek egyéb fórumai, melyeken Tisza Közvetlenül az ország polgárságához fordulva, magához a magyar nemzethez appellál.

236. Gr. Andrássy Gyula nyílt levele választóihoz és hirlapi nyilatkozata. — Széll Kálmán búcsúlevele. — Tisza és a »Standard«. — Félhivatalos hang a kibontakozás útjáról. — A miniszterelnök pohárköszöntője a Belvárosi Polgári Kör november 26-i lakomáján: az ország félrevezetése; Andrássy és Széll nyilatkozatai; egyedüli eltérés velük szemben a házszabályreform keresztülvitelének mikéntje; a formák sérelme, az exlex és a házszabályok; erkölcsi jogosultság a törvények megsértésére és a házszabályok revíziójára; a törvények megsértésére és a házszabályok revíziójára; »amiért mindent kockára kell tennünk, az a nemzet élete«; »ezt a küzdelmet a becsületes magyar ember fanatizmusával fogom végig küzdeni«.

A nov. 18-i események (235) hullámgűrűi mind tovább terjednek a közvéleményben. Fokozódó erővel indul meg az agitáció a kormány mellett és a kormány ellen. Naponként számos buzdító üdvözlét kap és küld a kormány, és számosat az ellenzék.

A nov. 20-i szabadelvűpárti nagygyűlés (236) óta, amelyen gr. Tisza István a házszabálymódosításnak egyedül lehetséges és célravezető eszközeként az adott helyzetben az egyszeri torma-sértés szükségességét bizonyította, a legnevezetesebb politikai esemény az ellenkező álláspont képviselőjében gr. Andrássy Gyula és Széll Kálmán egyidejű megnyilatkozása volt.¹

Andrássy ugyanis nov. 23-án nyílt levelet intézett választóihoz, melyben a nov. 18-i házszabálysértés éles elítélése mellett kifejti a szabadelvűpártból való kilépésének (236) okait. Széll Kálmán pedig ugyancsak nov. 23-án kelt búcsúlevelében, melyet szentgotthárdi választóinak írt, kijelenti, hogy a nov. 18-i képviselőházi események miatt mandátumáról lemond.

Andrássy Gyula politikai levelében hangsúlyozza, hogy az utóbbi évek tapasztalatai után maga is szükségesnek tartja a

¹ Az ezen (237.) szám alatt közölt nyilatkozatokat a B. H. 1904. nov. 24. és 26. számából vettem, Tisza István nov. 26. pohárköszöntőjét pedig a B. H. nov. 27. számából.

házsabályok szigorítását. De a művelethez csak óvatosan szabad hozzányúlni. Az obstrukció lehetőségét adott politikai viszonyaink között nem akarja kizárni. Hibás dolog volna a többség uralmát nálunk annyira feltétlenül biztosítani, mint ahogyan Angliában helyesen történt. Ellensége tehát a klotúrnek és a túlságosan szigorú házsabályoknak. Viszont ezeknek mérsékelt revízióját szükségesnek ítélte s ezért, míg lelkiismerete engedte, kitartott a házsabályreformra irányuló akció mellett, melynek célját helyeselte és azon vezér mellett, kinek hazafias indokait ismeri és őszintén tiszteli. Azonban lelkiismerete tiltja, hogy a kormányt szerencsétlen vállalkozásában továbbra is kövesse. Ezen álláspontjának indoklására lényegileg a következőket hozza fel:

»Meggyőződésemmel tiltja, hogy a most küzdő táborok bármelyikéhez csatlakozzam. Kizárólag lelkiismeretemre hallgatva, kettős célnak fogok szolgálni. Az egyik az, hogy a Tormák megsértésével létrejött határozat ne váljék jogforrássá; a másik az, hogy a nemzetnek nap-nap után mind hangosabban nyilvánuló amaz akarata, hogy a házsabályok a szólásszabadság megóvásával módosíttassanak, érvényesüljön. Súlyos állapotban van a nemzet, de azért ne csüggedjünk és teljesítsük mindnyájan kötelességünket...

A kisebbségnek tapasztalt visszaélései nem teszik megengedhetővé, hogy a többség megtörje a jogot. Új jogrendet nem lehet jogellenes eljárással alkotni. A házsabályok a tárgyalások rendes útján jöttek létre és csak ezen az úton változtathatók meg. Más úton lehet erőszakos tényeket provokálni, új jogrendet azonban megalapítani nem lehet. Erőszakot egy momentán erőszaknak legyőzésére alkalmazni az államférfiúnak szomorú kötelessége lehet, a formákat megszegő erőszakot azonban hazánkban jogforrássá emelni nem szabad. Ma nem volna alkotmányunk, ha a múltban ezt az elvet meg nem védtük volna. Az a felfogás, mely a többségnek a jogi formák megsértésével érvényesült akaratában jogszabályt lát, ez újabb szabályt előre megfosztja minden értékétől. Az erőszakból eredt jogrend bármely pillanatban erőszakkal módosítható. A jognak egyszer történő olyan megsértése, amely jogokat statuálhat, a jog folytonos sérelme. Kizárólag csak a képviselőháznak az eddigi házsabályok alapján keletkező határozata ruházhatja fel kötelező erővel a Daniel-féle javaslatot. Ebben a kérdésben pedig az 'őj választások nem lehetnek perdöntők. Érvényt az új választások eredménye érvénytelen házsabályoknak nem adhat. A kormány politikáját, mely a jogrend integritását megsérti, és gyakorlati eredményt nem ígér, nem követhetem. Ezért léptem ki a partból. Mondhatom, lelkiismeretem üzött ki onnan. Értem az intenciókat, melyek a pártot irányították, helyeslem azokat, de az eszközöket, amelyekkel élt, feltétlenül elítélem. A szövetkezett ellenzékhez azonban nem csatlakozhatom.«

A Budapesti Hírlap ugyancsak november 24-i számában beszélgetést közöl gr. Andrássy Gyulával a november 18-i eseménnyel kapcsolatban, melynek folyamán Andrássy egyebek kö-

zott így nyilatkozott: »Tisza István nagytehetségű ember és tiszta ember és igaz ember. De fanatikus ember és fanatikus hittelt csüng azon a gondolaton, hogy a magyar parlamentarizmust meg kell menteni a kisebbség terrorizmusától s meg kell menteni éppen a házszabály szigorítása útján, mert hite és felfogása szerint csak így lehet és másként nem. Ez az ő gondolata már esztendőök óta s ezért nem is kereste más módját az orvoslásnak. Jóhiszeműsége minden kétségen felül áll és önfeláldozó készségé is egészen kétségtelen. De fanatizmusa végzetesen téves útra ragadta, amelyen célt nem érhet el, mert így célt érni nem lehet és nem szabad.

Szél! Kálmán fentebb érintett búcsúlevelében képviselői mandátumáról való lemondásának megokolásaként kifejti, hogy habár elkerülhetetlenül szükségesnek tartja a házszabályok módosítását, elítéli a bekövetkezett házszabálysértést, »új jogszabály alkotása — úgymond — a fennállónak félretételével: ez a jogrendnek, a joguralomnak megsértése. Már pedig a jog és a törvény teréről lelépni sohasem szabad. Ingatag talajra kerül, aki ezt teszi: mindent bizonytalanná tesz egy lépéssel... Törvénysértésre a törvényhozásnak, a nemzeti képviselet többségének semmi indokból, semmi célból sem szabad magát elragadtatnia. (B. H.. 1Q04. nov. 26. sz.)

Szóval, Széll Kálmán gondolatmenete lényegileg ugyanaz, mint amely gr. Andrassy Gyula nyílt levelében megnyilvánul.

Mielőtt áttérnénk gr. Tisza István nov. 26-i pohárköszöntőjére, az előzmények rövid vázlatából sem véljük kihagyhatónak az alábbi két nyilatkozatot:

Egy angol lapnak, a Standard-nak, budapesti levelezője Tisza gróffal folytatott beszélgetést a parlamenti helyzetről. A miniszterelnök nagy tartózkodással nyilatkozott, de visszautasította az ellenzéknek azt a vádját, hogy ő mindenáron ragaszkodik a hatalomhoz. Ez távol van tőle. Tisza gróf a leghatározottabban megcáfolta azt a mende-mondát, mintha nézeteltérés volna közte és a korona viselője között, vagy mintha ő a királyt nem informálta volna előre a házszabályok tervbevett módosításáról.

A kormány álláspontjáról a félhivatalos Magyar Nemzet a következőket írja:

»A leghatározottabban ki kell jelentenünk: Tisza István a legtávolabbról sem gondol arra, hogy más utat és más kibontakozást keressen a helyzetből, mint amilyent ő maga eleve kijelölt. A kormány és a szabadelvű párt, mielőtt az obstrukció legyőzésére vállalkozott, teljesen végig gondolta e harc minden fordulatát, minden epizódját és valamennyi következményét. Nem is lepte meg őt semmi, az események semmiféle fordulata nem érheti őt készületlenül. Épen azért, mert Tisza István teljesen végiggondolta a házszabályrevízió jegyében megindult küzdelem minden fázisát: nem konferált és nem konferál senkivel, semmiféle közvetítéshez és alkudozáshoz nem folyamodik, az ellenzék ablakai alatt semmiféle éjjeli zenére és epedő éneklésre nem

vállalkozik. A kormány és a szabadelvű párt rátették kezüket az eke szarvára s a nemzet jövője, alkotmányunk épsége, a parlament munkaképességének helyreállítása érdekében megkezdett nehéz és hazafias munkát nem hagyják abba, amíg dülőre nem juttatják«.

Ezek után rátérünk jelen szám főtárgyára.

A Belvárosi Polgári Kör 1904. nov. 26-án este lakomát rendezett Kautz Gyula tiszteletére, aki mint elnök vezette a nov. 20-án tartott szabadelvűpárti nagygyűlés tanácskozását. A lakomán megjelent a kormány több tagjával gróf Tisza István miniszterelnök is és a következő pohárköszöntőt mondta:

Mindenekelőtt meleg szavakkal emlékezett meg Kautz Gyuláról, azután így folytatta: Minden, ami mozgásba hozza a nyugvó vizeket, tajtékot, szennyet és más, rendes, csendes körülmények közt a vizek mélyén nyugvó értéktelen tárgyakat dob felszínre; vígan úsznak azok a felszínen most és az ember igazán csodálkozik, pedig elég blazírtak lehetnénk Magyarországon, hogy a hazugságnak, a ferdítésnek, az ámitásnak minő rendszerével képesek az országot félrevezetni.

Aztán rátért Andrássy Gyulára és Széll Kálmánra, akiknek nyilatkozatai valódi oázisok ebben a szóáradatban. Mindenek előtt konstatálhatjuk azt, hogy teljes egyetértésben vannak ők velünk a parlamentarizmus elfajulásának elítélésében és a házszabályok reformja szükséges voltának elismerésében és teljes egyértelműségben vannak velünk az eszközrendező reform mértékét illetőleg is, mert soha nem mondtam egyebet és soha a szabadelvű párt más álláspontot el nem foglalt, mint amelyet Andrássy Gyula gróf pregnáns rövidséggel akkép fejez ki, hogy lehetetlenné kell tenni a technikai obstrukciót, de meg kell védelmezni a szólás-szabadságot. Egyetértünk tehát a bajok elismerésében és egyetértünk a bajok elhárítása eszközeinek megállapításában is. Nézeteink csak ott válnak el egymástól, ahol a keresztülvitel mikéntje forog kérdésben.

S itt Andrássy Gyula gróf ama győződésének ad kifejezést, hogy a házszabályok reformja csak szabályszerű tanácskozás útján — bizonyára ezt érti az alatt, hogy a korábban hatályban állott házszabályok skrupulózus megtartása mellett — vihető keresztül. De ugyanebben a nagyon érdekes és nagyon tartalmas iratban konstatálja azt az igazságot is, hogy a mai házszabályok abszolút vétőjogot adnak 20—30 embernek, aki évek során keresztül egész politikai

existenciáját és karrierjét a technikai obstrukcióban találta meg, akire nézve tehát, legalább politikai értelemben beszélve, a technikai obstrukció fennmaradása lét- vagy nemlét kérdése, akiről tehát előre feltehető volt, amint be is következett, hogy azt az abszolút vétőjogot minden házszabályreform megakadályozására használja fel. Már most, ha így áll a dolog, hogy annak a feltétlenül szükséges házszabályreformnak, amely, némelyek szerint, csak szabályszerű módon vihető keresztül, azt a létező abszolút vétőjogot 20—30 ember ellene szegzi, akkor mi lesz a teendő?

Abban a búcsúlevelében, amelyet lehetetlen megilletődés nélkül olvasni,* az áll, hogy a jog és törvény útjáról lelépni nem szabad soha.

Édes Istenem! Micsoda foka az illúzióknak és a színvakságnak szükséges ahhoz, hogy ma, mikor a közelmúltban egy kerek esztendőn keresztül exlexben voltunk, beszélhessen még valaki Magyarországon arról, hogy a jog és törvény útját elhagyni nem szabad.**

Hiszen lesodortattunk, letolattunk a törvény útjáról, hiszen egy kerek esztendőn keresztül minden kormány, minden miniszter, aki egy utalványt aláírt, az az ország legkardinálisabb törvényeit sértette meg, elhagyta a jog és törvény útját és az a jog és a törvény útjára vissza sem térhet, illetőleg azt a visszatérést, amelyet a körülmények szerencsés találkozása*** átmenetileg megengedett, a nemzet számára nem lehet másképp biztosítani, mint hogy ha hasonló jelenségek ismétlődése, mint hogy ha az új exlexbe sodortatás egyszersmindenkorra meg nem akadályoztatik.

Hát, tisztelt uraim, hogy áll a dolog? Igenis, amelyik percben fellép a technikai obstrukció ebben az országban, az a technikai obstrukció, amelyre Széll Kálmán is azt mondja, hogy az nem alkotmányos harc többé, hanem a kisebbség erőszaka és az a technikai obstrukció, amelyik belekényszeríti az országot a törvények megsértésébe, — akkor a nemzet előtt egyetlen egy alternatíva két ágazata áll: vagy elhatározni magát arra, hogy a házszabályok némely diszpozícióinak egyszeri megsértése mellett vagy figyelmen kívül hagyása mellett véget vessen ezeknek a szégyenletes állapotoknak, véget vessen ennek a nem alkotmányos harcnak, de a kisebbség emez erőszakának, egy olyan erőszaknak, mely a nemzet legszentebb érdekei és a nemzet sarkalatos törvényei ellen irányul, vagy pedig ölében tegye össze kezét

* T. i. Széll K. búcsúlevelében.

** Hasonló gondolatot fejez ki T. I. nov. 20. beszédében.

*** (162.)

esetleg elfedje fejét a szűziesség fehér palástjával és azután hagyja romba dőlni, hagyja semmivé lenni, hagyja elzúllni és elpusztulni a nemzetet.

Uraim, én nem tehetek róla, de én megborzadok ettől a sivár gondolattól. Én előttem megfoghatatlan, megérthetetlen és tűrhetetlen az a gondolat, nem fér a fejembe és nem fér a szívembe, hogy valaki azt gondolja, hogy itt csak olyan utak állnak előttem, amelyek nem tetszetősek, amelyek nem szépek, amelyek talán sárosak is, de csak ezen az úton lehet a nemzetet a hínárból kivezetni, hát inkább álljak félre és nézzem, mint pusztul a nemzet abban a hínárban?

Ne higgyék azt, hogy könnyelműen beszélek a jogszabályok, a formák sérelmétől, Isten mentsen! Nagyon komoly dolognak tartom.¹ De nagyon komoly dolognak tartottam akkor is, amikor az exlexbe belementünk. Merítettem rá erkölcsi erőt, hogy megtegyem a törvénysértést az exlexben, a nemzet nagy érdekeiből és abból a körülményből — és erre kérem szíves figyelmüket —, hogy tulajdonképpen a nemzeti akarat törvényes exponenseinek meg volt összhangzó, elhatározott akarata a törvények megalkotására és csak az alkotmány szellemét, az alkotmány lényegét megrontó kisebbség erővel gátolja meg őket akaratuk érvényesítésében. Létre jöttek volna a törvények és törvényes alapon lehetett volna eljárni, ha ez a föllázadás az alkotmány lényege ellen be nem következik. Ez és csakis ez adta meg az erkölcsi jogosultságot az exlexben való kormányzásra. Ezért adta meg rá a nemzet osztatlan közvéleménye a szankciót. De ha megadta az erkölcsi jogosultságot a törvények megsértésére, ha megadta a nemzet a szankciót rá, éppen úgy megadja ugyanez a körülmény az erkölcsi jogosultságot a házzsabályok revíziójára.

Azt mondják, hogy fanatizmus vezet.² Meglehet. Egy tekintetben fanatikus vagyok, fanatikus abban, hogy lelkem minden dobbanása át meg át van hatva annak a tudatától, hogy itt, történjék egyesekkel, intézményekkel, formákkal bármi a világon: ami mindenek fölött áll és amiért mindent kockára kell tennünk, az a nemzet élete. Ennek a nemzetnek szenvednie, ennek a nemzetnek hitvány cselszövények, hitvány szenvedélyek játékszeréül vergődnie nem szabad, azt ki kell vezetni ebből a szégyenteljes állapotból.

Igenis, ezt a küzdelmet a becsületes magyar ember fanatizmusával fogom végig küzdeni. És hiába bújnák bárhová lelkiismeretem elől, hogyha ebben a küzdelemben in-

¹ (232, 233.)

² L. Andrásy fentebb közölt hírlapi nyilatkozatát.

gadozást, vagy félelmet ismernék. Végig fogom küzdeni abban a tudatban, hogy a magyar nemzetet nem hagyja el a Gondviselés, hogy a magyar nemzet meg fogja érteni a becsületes, nyílt férfiszót, s a magyar nemzet jön — mert csakis Ő teheti meg — és elsepri útjából mindazt, ami útjában áll. Ennek a szent ügynek a sikerére ürítem poharamat, ennek a szent ügynek a támogatására kérem az Önök egész férfias elhatározását.

A miniszterelnök tehát Andrássy és Széll nyilatkozataival polemizálva, az egyszerű házsabályszerítés erkölcsi jogosultságát bizonyítja azzal a megokolással, hogy ha a kormány a közelmúltban a majdnem egy teljes esztendeig (1903. május 1-től 1904. március 30-ig) tartó exlexben törvényes felhatalmazás nélkül vitte az állam háztartását, vette igénybe az állam bevételeit és fedezte kiadásait a nélkül, hogy az ország idevágó sarkalatos törvényeinek nap-nap után történt megsértése miatt bárki részéről a törvényszerítés vádjával találkozott volna: erkölcsileg lehetetlen, hogy a nemzet közvéleménye meg ne adja a felmentést a házsabályok egyszerű megsértéséért, mely a technikai obstrukció okozta kényszerhelyzetben és az alkotmányosság lényegének megmentése céljából történt.

237. A miniszterelnök győri beszéde 1904. december 1-én: a kiegyezés utáni örvedetes fejlődés és parlamenti életünk későbbi elfajulása; frázis a parlamentarizmus csődjéről; »nekünk speciális viszonyaink vannak«; az ebből folyó következmények: »a végleges házsabályreform az érdemleges vitáknál klotúrt nem tartalmazhat«, »a parlamentarizmus mutálunk egyenesen a nemzeti lét és nemlét kérdése«, »egy mérsékelt házsabályreform a magyar nemzet életbevágó nagy érdeke«; a dilemma; a felelősség elvállalása a formák egyszerű megsértéséért; »a nagy perben más bíró nincs és nem is lehet, mint maga a nemzet«.

Dec. 1-én a miniszterelnök az ottani szabadelvű párt gyűlésére Győrbe utazott,¹ hogy — az angol és francia miniszterek módjára — vidéki párhíveivel is közvetlen összeköttetésbe lépve, folytassa hadjáratát »a hazugságnak, ferdítésnek és ámitásnak azzal a rendszerével«,^{1 2} amellyel az ellenzék az ország közvéleményét behálózni igyekezett és hogy ott is ismertesse azokat a parancsoló indítékokat, amelyek őt és képviselőházi pártját nov. 18-án a formák »egyszeri félretételére«³ kényszerítették.

Győri tartózkodása alkalmával az utcán nem csupán a szokott módon tüntettek ellene, hanem esernyővel beverték kocsija ablakait is és a pártgyűlés alatt betörték a gyűlésterem ablakát,

¹ B. H. 1904. dec. 2. sz.

² Ez a kitétel Tisza nov. 26. pohárköszöntőjéből (237.) ered.

³ A formák „egyszeri félretételéről“ szól alábbi győri beszédében.

sőt kicsiny híja, hogy a miniszterelnököt tetteg is nem inzultálták.

Tisza István gróf miniszterelnök a győri pártgyűlésen a következő beszédet mondotta:

»Tisztelt Uraim! Nem tudom, sokan vannak-e Önök közt, akik velem együtt elmondhatják, hogy gyermekeiknek első emléke abba a sötét korszakba nyúlik vissza, amidőn a magyar nemzet eszének minden gondolata, szívének minden dobbanása a magyar alkotmány, a magyar nemzet jogainak visszaszerzése körül forgott, amikor a magyar anyák nem mesebeli tündérr királyfiakról beszéltek gyermekeiknek, de azokat a keserves, nagy tanulságait a történelemnek ojtották a gyermeki lelkekbe, amelyek a magyar szabadság, a magyar alkotmány mellett volt férfias kitartás erényét voltak hivatva föléleszteni. És, Uraim, azután jött a fölébredésnek, a békének, az új életnek korszaka, mely örömet, mely nemzeti büszkeséget ébresztett pártkülönség nélkül az egész országban. Most nemes remények támadtak a lélekben, most általános volt az a tudat, hogy le vannak véve a békók a nemzet kezéről, hogy szabadon élhet, szabadon mozoghat, szabadon érvényesülhet a jövőre a nemzeti akarat. Gondolkoztak legyen azok, akik akkor intézték az ország sorsát, bárhogyan pártpolitikai tekintetből, abban egyetértettek mindnyájan, hogy ezt az alkalmat a magyar nemzetnek egy a nemzet méltóságát, becsületét, politikai súlyát és tekintélyét fokozó és emelő magas nivójú parlamenti küzdelemre kell fölhasználnia. Nem gondolt senki akkor obstrukcióra, technikázásra, mindazokra a kicsinyes fogásaira az elfajult parlamentárizmusnak, amelyeket ma divattá lett az alkotmány biztosítéka gyanánt feltüntetni. A kormánypárt és az ellenzék vállvetve dolgozott a leghevesebb parlamenti harcok között is úgy, hogy kölcsönösen, vállvetve ápolják, gondozzák a magyar nemzetnek ezt a legdrágább, legföltettebb, ezer év óta nagy küzdelmek árán kivívott kincsét, a parlamentárizmust. És, t. Uraim, gondolkozzék bárki bármint az elmúlt 30—40 év történelméről, akit csak teljesen el nem vakít a szenvedelem, az nem hunyhat szemet ama tények előtt, hogy igenis ezen az úton üdvös tevékenységet lehetett a magyar nemzeti politika nagy céljai érdekében kifejtetni. Be tudtuk rendezni a magyar állam modern épületét anynyira, amennyire az idő rövidsége megengedte, meg tudtuk emészteni azokat az óriási pénzügyi követelményeket, amelyekkel ez a berendezkedés járt. Belviszonyaink rendezése mellett keresztüléltük a külügyi események olyan hosszú,

kritikus mozzanatát, amely alatt, nem tudom, mi történt volna velünk, ha a magyar nemzet politikai céljai mellett egy akcióképes magyar parlament síkra nem szállott volna. És mindezeknek eredményeként nőttünk súlyban, tekintélyben, politikai erőben és befolyásban, barát és ellenség előtt egyaránt.

Ennek az örvendetes fejlődésnek vége felé látjuk először a parlamentarizmus elfajulásának tüneteit felmerülni.¹ Látjuk azt, hogy a parlamentben az igazán magas színvonalú nagy elvi harcok mind szűkebb térre szorulnak, hogy a parlamenti tevékenységben a kormánypárt és ellenzék igazán kiváló vezető férfiainak elvi harcai számára mind kevesebb tér nyílik, hogy lassankint kifejlődik egy olyan szituáció, amely megakasztja a parlamentet s ezáltal a nemzetet, mert a hasznos, üdvös munkától, közgazdasági, közművelődési és egyéb téren való hasznos munkától nyomorúságos incidensek, korcsmába való jelenetek elterelik a parlament idejét és a nemzet figyelmét. Rámutatott ezután a miniszterelnök arra, hogy az ú. n. vesztegetés, amelynek dolgában parlamenti bizottságot küldtek ki,³ bebizonyította, hogy a rabulisztika nagy mesterei kéjelegve szórják a sarat tisztességes emberekre. Igaz — úgymond — nem lokális magyar jelenség a parlamentarizmusnak ez a süllyedése. Felmerült mindenütt a világon és szálló igévé vált széles körökben, bizonyos filozófus közönnnyel vált azzá, amivel azt mondják: Hja, a parlamentarizmus lejárt magát!¹ Ez először is nem áll. Az idegen népek tapasztalatai után nyugodtan konstatálhatjuk, hogy ezt a krízist, a parlamentarizmusnak ezt a válságát le tudta küzdeni, meg tudta emésztetni, abból új, megtisztult életre fel tudta a parlamentarizmust kelteni minden olyan nemzet, amely valóban meg van érve a szabadságra, amely választani tud a lényeg és a látszat és a forma között és mely semminek kerek e világon föl nem áldozza a lényegét. Erre ne mondják nekem, hogy ne hivatkozzak külföldi példákra, hiszen nekünk speciális viszonyaink vannak.

Igaz, tisztelt Uraim, elismerem és azt hiszem, egész magatartásommal honoráltam is azt, hogy nekünk speciális viszonyaink vannak.² De szerintem két irányban kell levonni a következtetést. Először abban az irányban, hogy az a reform, amelyet keresztül akarunk vinni, ne menjen olyan messze és ne legyen olyan radikális, mint ahogy ezt más, egyszerű viszonyok között élő nemzetek megtehetik. Ez volt kiinduló pontja egész akciónknak és ez marad is; hiszen

¹ (216.)

² (102, 157.)
(137, 161.)

³ (161, 216, 233.)

főlöszeg talán önök előtt rámutatnom arra, hogy egyszerű lapos ferdítés és ráfogás azt állítani, hogy az az ideiglenes harci fegyver, amelyet a Daniel-féle indítványban meg kellett valósítanunk, hogy az adja képét a végleges házszabályoknak.¹ Hiszen nyilvános, tudott dolgokkal áll ellentétben az, aki ilyent mond. Megmondtuk mindig, hogy erre az eszökre szükség van, hogy megvalósíthassuk a végleges házszabályreformot, de hozzátettük, hogy a végleges házszabályreform az érdemleges vitáknál klotúrt nem tartalmazhat, a szólásszabadságot nem korlátozhatja, egyébre nem szorítkozhatik, mint a technikai obstrukció lehetetlenné tételére, a Ház rendjének biztosítására és a költségvetés tárgyalásának olyan szabályozására, amely az exlexszel járó flagrans törvénysértést ebben az országban lehetetlenné teszi. Ezt akarjuk és nem más, és ki van mondva magában a Daniel-féle indítványban, hogy annak hatálya alatt az ország legsürgősebb egypár folyóügye, t. i. a jövő évi költségvetés és a változatlan újoncjutalék és maga ez az új, klotúrt nem tartalmazó házszabály hozható létre.

De, másodsor, már most le kell vonnunk a konzekvenciát a másik irányban is, mert ha áll az, hogy nekünk komplikált viszonyaink vannak, ha áll az, hogy mi állandó kapcsolatban állunk idegen nemzetekkel, ha áll az, hogy ebből súrlódások és veszedelmek származhatnak valamikor a jövőre a nemzetre nézve: akkor azután áll az is, hogy e súrlódások között és e veszedelmekkel szemben a nemzet ereje más békés és törvényes exponenssel nem bír, mint a parlamenttel; hogy akkor, ha fontos érdeke a liberalizmusnak és haladásnak a parlamentarizmus mindenütt a világon, minálunk egyenesen a nemzeti lét és nemlét kérdése.² Ilyen kritikus és nehéz idők beálltakor egy harcképes, akcióképes és olyan parlament állhasson ott, amely biztosíthatja magának a nemzet tiszteletét és ragaszkodását és amely a maga akciójával magával ragadhatja az embert. Ezért volt az régi meggyőződés és soha titkot belőle nem csináltam, hogy egy ilyen mérsékelt és a parlamentarizmust megtisztító házszabályreformot a magyar nemzet életbevágó nagy érdekének tekintek és ezért volt kötelességem, amint rámutattam ismételt alkalomkor,³ felhasználni az első nyugvópontot, amelyre közügyeink eljutottak, a kérdésnek napirendre tűzésére. Felhívta — úgymond — a reform kidolgozására az ellenzéki pártokat is és sajnálja, hogy az ellenzék már a bizottság kiküldésére

¹ (230, 233.)

² (122, 137, 161, 211, 235).

³ (211, 231.)

vonatkozó indítvánnyal szemben is obstruált. Ilyen viszonyok között első kötelességünk az kell, hogy legyen, hogy próbáljuk keresztülvinni indítványunkat a házszabályokban való eszközök kihasználásával és folyamodjunk egy eszközhöz, amelyre nézve a mai házszabályok különböző értelmezései találkoznak, tudniillik a délutáni ülésekhez, amelyekre nézve azok a férfiak is, akiknek útjai, sajnálatomra, a mienktől most elváltak,¹ egyetértettek velünk abban, hogy az a házszabályok keretében megvalósítható. Elmonda ezután, hogy csak kettő között választhatott a technikai obstrukció bejelentése után: vagy meghátrálni a kisebbségnek jogtalan, az alkotmány lényegébe ütköző erőszaka előtt, vagy megmenteni a lényegét, érvényt szerezni az alkotmány sarkalatos alapelveinek, ama formák egyszeri félretételével, amely formák ma már rendeltetésüknek meg nem felelnek. Fölemelt fővel és nyugodt lélekkel merem mondani, hogy ebben a küzdelemben az igazi alkotmányos felfogást, a nemzeti akaratnak igazi nagy érdekeit én képviseltem, én képviseltem azokkal a barátaimmal együtt, akikkel e nagy ügy szolgálatában teljesen összeforva vittük e nagy küzdelmet. És nagyon sajtáságnak tűnik fel előttem, hogy az alkotmányserítés, a jogtiprás és a jó Isten tudja, még mi mindennek a vádjával illettem azok részéről, akik egyedül voltak tényezők abban, hogy a Ház mostani házszabályai teljesen hasznavehetelenné váltak. A törvény² rendeli el, hogy a magyar képviselőház házszabályokat alkosson, amelyekkel a tanácskozás rendjét biztosítsa és e házszabályokat szigorúan végrehajtsa. Ennek a törvényes parancsnak kell, hogy eleget tegyen a Ház, eleget tegyen, ha lehet, a törvényes formák teljes megtartása mellett. De ha egyszer odakényszerített, ha egyszer úgy áll előtte a kérdés, hogy vagy egypár mellékes formát kell megsérteni, amely mellékes formák évek hosszú során át a lényeg megrontására használtattak fel, vagy pedig örökre romba kell dőlni hagyni a lényegét, engedni kell meghamisítani a közéletet, — akkor itt, azt hiszem, hogy habozásnak nem volt és nem lehetett helye. Akkor magunkra kellett vennünk a felelősséget azért, amit tettünk, amit most önök előtt, tisztelt uraim és az egész nemzeti közvélemény előtt felemelt fővel képviselek.³

Az a politika, tisztelt uraim, amelyet mi képviselünk és ajánlunk Önöknek, feladatául tűzte ki helyreállítani a magyar parlament rendjét, tisztességét, méltóságát és becsü-

¹ T. i. Andrásyék (236.).

² Az 1848: IV. t. c. 10. §-a.

³ Azt a dilemmát állítja fel már nov. 20. beszédében. (236.) Söt már (232. és 233.) sz. a.

letét, felszabadítani a magyar nemzetet ama lidércnyomás alól, amely lenyűgözve, lekötve tartotta; céljául tűzte ki a nemzet egész figyelmét, egész erejét a körülötte forgó világeseményekkel kapcsolatos nagy kérdések felé terelni és ezáltal újabb életre, egy újabb, produktív, akcióképesebb nemzeti politikára hívni föl.

Talán dicsekvés nélkül mondhatom, hogy a nemzeti politikát minőnek képzeljük mi barátainkkal, annak rövid hivatalos működésünk alatt is tanújelét adhattuk. Nem akarunk mindent felsorolni, ami azóta történt, de talán, ha visszagondol bárki, látni fogja azt, hogy közgazdasági téren, hogy politikai téren és a katonai kérdések megoldásánál is, olyan katonai kérdések megoldásánál is, amelyeket nem örökségül kaptunk, amelyek nem oldattak meg a kormány megalakulásakor, mindenképp azonban a nemzet lelki életére oly fontos kérdésekben is, ahol ki kell domborodnia a korona és a nemzet közt levő teljes bizalomnak és egyetértésnek, mindeme tereken igyekeztünk a közügyet becsületesen szolgálni. Ebben a törekvésben — és bárki álljon utánam erre a helyre, ugyanazt lesz kénytelen tapasztalni és mondani, ha igazat akar mondani, — ebben a törekvésben napról-napra, óráról-óra megbenítva, lenyűgözve éreztem magam parlamentarizmusunk e betegsége által és mondhatom Önöknek — s az után oly közönyös, hogy van-e jobb és erőteljesebb politika és hogy ki fogja azt Önök előtt képviselni —, de mondhatom önöknek azt, hogy az, aki a kellőleg szervezett, rendezett parlamenttel bíró magyar nemzet élén képviselheti ezt a politikát, az sikerről-sikerre fogja vinni a magyar nemzet ügyét mindig tovább és tovább. Ezek voltak azok a szempontok, amelyek arra indítottak bennünket, a szabadelvű párt tagjait, hogy ezt a nagy lépést megtegyük. Ezért a felelősséget elvállaljuk. A nagy perben más bíró nincs és nem is lehet, mint maga a nemzet. A nemzet elé bocsátjuk ügyünket és abban a nemzet fog dönteni. És ne álljon nekem senki elő azzal, hogy ezt a kérdést a nemzet nem döntheti el.* Amely nemzet élni akar, amely nemzet erőt érez magában, amely nemzet a maga történelmi hivatásáról lemondani nem akar, az az ilyen állítást csak gúnyos mosollyal fogadhatja; az meg kell és meg fogja mutatni azt, hogy ura a maga sorsának és nem fosztja őt meg sem elmélet, sem semmi a világon attól a legfőbb jogától, hogy éljen és hogy összezúzzon minden akadályt, amit élete elé állítanak.

* Ezt Andrassy állította nov. 23. nyílt levelében. (237.)

239. A szolnokmegyei szabadelvű párt tisztelgése és lakomája 1904. december 8-án. — A miniszterelnök válasza: az egyszeri házsabállysértés okai. — Pohárköszöntő: az Alföld himnusza; »ma nem meghalni, ma élni és dolgozni kell tudni a hazáért!«; fokozott bátorság szüksége a frázisokkal szemben; áldozatkész és jelszavas hazafiság; »tanuljunk saját kárunkon; tanuljunk hazánk történelmének nagy tanulságain!«

A szolnokmegyei szabadelvű párt 1904. december 8-án nagyszámú küldöttséggel tisztelgett gróf Tisza István miniszterelnöknél.¹

Gr. Almássy Imre pártelnök üdvözlő szavai után gr. Tisza István miniszterelnök megköszönte a bizalmat és örömét nyilvánította, hogy a tette keltő szó visszhangra talált a magyar társadalomban. Beszéde folyamán a november 18-i határozatról ezt mondta:

»Megsértettük a házsabályt. Igen. Nem törvényt, hanem szabályt, amit parancsoló szükség nélkül megsérteni szintén súlyos hiba lett volna, de megsértettük akkor, amikor hosszú évek keserű tapasztalatai bebizonyították, hogy e szabályok pontos megtartása mellett a nemzeti politika ügyét sikerrel nem szolgálhattuk tovább; megsértettük akkor, amikor e szabályok pontos betartása az ország kardinalis törvényeinek megsértésére vezette már ismételten a nemzetet. Megsértettük egyszer azért, hogy a törvények uralmát ez által állandóan biztosítsuk; megsértettük azért, hogy széjjeltépjük a hipokrizisnek azt az egész világot, amelylyel közéletünket behálózták és az ország közvéleményét tévútra vezetni és tévedésbe ejteni igyekeztek. Megsértettük azért, hogy élő valósággá tegyük ismét az alkotmány lényegét, a nemzeti akarat érvényesülését; élő valósággá mindazt, amit apáink lángoló honszeretete, önfeláldozó bölcsesége és halálmegvető áldozatkészsége, a szenvedések hosszú évein át kitartó türelme és hazafiúi szívóssága biztosított számunkra«.

Este a Royal-szálló dísztermében a szolnokmegyei szabadelvű párt által a kormány tiszteletére adott lakomán gróf Tisza István a következő felköszöntőt mondotta:

Tisztelt Uraim! Minden, ami drága és kedves lehet egy férfi szívének és lelkének, a magyar Alföldhöz fűz hozzá.² Gyermekkorom és ifjúságom összes emlékei, a

¹ B. H. 1904. dec. 9. sz.

² Ismeretes Tisza István rajongó szeretete az Alföld és népe iránt. (L. pl. Szász K. i. m. 87., Herczeg Ferenc az 1925. Tisza-Évkönyv 14—23. l. és Schmidt Henrik i. m. 134. l.)

semmi által nem korlátolt, szabad látóhatárral bíró természet összes szépségei, de mindenek fölött az a tudat, hogy a magyar Alföld szabad rónáin a szabadságra méltó s a szabadságra megérett erőteljes nemzet lakik; olyan nemzet, amely az erőnek kiapadhatatlan forrását jelenti a magyar nemzet nagy céljai számára. És ha olykor elborul is a lelkem, láttára a tornyosuló sötét fellegeknek, megnyugvást, vigaszt, reményt és újult erőt meríték mindannyiszor, valahányszor a magyar Alföld igaz népével találok szemben magamat. Ezzel a testileg, lelkileg erős, egészséges, életerőtől és életkedvtől áthatott nemzedékkel, amelyet át kell hatnia azon tudatnak is, hogy a hazáért van s hogy az erő minden részecskéjére a hazának van szüksége.

Tisztelt Uraim! Voltak idők — és talán irigykedéssel gondolhatunk amaz idők küzdelmeire és szenvedéseire —, amidőn a magyar nemzet a maga hazaszeretetét, a maga idealizmusát a halálra kész önfeláldozás hőstetteiben volt hivatva kimutatni és azok, akik e küzdelemteljes dicső korban éltek, megfeleltek ennek a feladatnak.

Azóta megváltozott az idők járása. Mi hősi jelszavak alkalmazásával legfeljebb bizonyos szintadi hatást érhetünk el, legfeljebb gondolkozásunk komolyságára nézve adhatunk tért jogosult kételyeknek; ma — és adja Isten, hogy ez minél tovább legyen így — nem meghalni, ma élni és dolgozni kell tudni a hazáért. Ez a feladat kevésbé kapja meg a képzelődést, de semmivel sem kevésbé nagy és nemes feladat, mint a másik; semmivel sem kíván nagyobb és nemesebb jellemtulajdonokat.

Hogy egy hasonlattal éljek: divattá válik azt mondani, hogy a mai háborúból eltűnt a férfibátorság szerepe, mert hiszen ma már nem rohannak a seregek éles karddal egymásnak. Én azt vagyok bátor mondani, hogy a mai hadjáratokban, ahol sokszor lábhoz tett fegyverrel kell órákig és napokig szembenézni egy láthatatlan ellenség tűzével, hogy a mai hadjáratban talán még sokkal nagyobb mértéke szükséges az igazi bátorságnak, az igazi eltökéltségnek, annak az igazi áldozatkészségnek, amely teljesíti kötelességét, nem törődve a veszedelmekkel, nem törődve a megtámadatásokkal, amelyekben részesül. És így van ez a közéletben, a polgári életben is. Magyarország csak akkor marad meg Magyarországnak, és ez a nemzet csak akkor töltheti be azt a nagy hivatást, amely reá vár, ha minden egyes polgárát át meg áthatja az áldozatkész hazafiság tudata, át meg áthatja az a nemes, az az igazi, az a komoly férfiakhöz illő idealizmus, amely nem a jelszavakat keresi, de a nemzet igazi érdekét, nem a látszatot, de a lényegét, amely nem frázisok-

ban, de munkában, becsületes, hűséges kötelességteljesítésben nyilvánul meg.¹

És, tisztelt Uraim, ha valaha időszerűek ezek az igazságok, épen napjainkban azok, amidőn mi munkára, kötelességteljesítésre, a nemzet nagy érdekeinek, az ország ezredéves alkotmánya valódi lényegének és sarkalatos alapelveinek megszilárdítására és fenntartására vállalkoztunk és amidőn a jelszavaknak, a látszatnak, a frázisoknak egész tengerével találjuk szemben magunkat.

Hát, uraim, ne törődjünk ezzel az áradattal. A nemzetet a maga előrehaladó útjában azok fenntartóztatni nem lesznek képesek, csak legyünk áthatva mindnyájan attól a tudattól, hogy itt tettekre, hogy itt a hazafiságnak férfias elhatározására és semmi gáncsal, semmi váddal, semmi rágalommal nem törődő határozott fellépésre van szükség.

Uraim! Milyen régi közmondás az, hogy a magyar más kárán tanulni nem akar. De hát nem is más kárán kell tanulnia. Tanuljunk saját kárunkon, tanuljunk hazánk, nemzetünk történelmének nagy tanulságain. Hát nem fáj-e az ember lelke, ha végiglapozva e nemzet történelmének dicső, annyi felemelő és annyi elszomorító emlékekkel gazdag lapjait, ismét és ismét az a keserű igazság szólal meg azokban, hogy a magyar nemzet nagy volt, egységes volt a veszély pillanataiban, nagy krízisek, nagy megpróbáltatások keresztüzét ki tudta állani, de azután a nehéz küzdelemmel kivívott béke boldog korszakában bölcsen élni nem tudott; de azután fölülkerekedett a pártoskodás, a pártszenvédelem és azután ismét egy újabb nagy csapásnak kellett jönnie, mely felrázta a maga kóros álmából ezt a nemzetet és helyreállítsa ismét az igazi, az egészséges irányt. Most is békés, boldog, nyugalmas, áldott korszakban élhetünk, most is szabad az erőnket gyarapító hasznos munkára mind a két kezünk. Ne hagyjuk megláncolni ezt a két kezet semmiféle előítéletek, semmiféle jelszavak, semmiféle látszat által, használjuk azt igazán és dobjunk egy megvető mosollyal félre mindazt a mesterséges akadályt, amit e nemzetnek előre törekvő útjába gördíteni akarnak.

Tisztelt Uraim, nagy és nemes munka hozott össze ide bennünket. Ez kell, hogy összeforrassa lelkeinket, mert férfiak, akik egész valójukat egy nagy kötelesség teljesítésére szánták: ilyen férfiak kell, hogy összeforranak mint munkatársai egy nagy ügynek, összeforranak kölcsönös becsülés-

¹ Miként Széchenyi, Tisza is állandóan küzd egyik nagy nemzeti bűnünk: a frázissal szemben való gyávaság ellen. (L. Östör József, Tisza István saját szavaiban című könyvének 79. skl.)

ben és kölcsönös bizalomban. Én azt kívánom, hogy ez a kölcsönös becslés, ez a kölcsönös bizalom tartson össze bennünket és vezesse ezt a nagy és szent ügyet diadalra;

240. A miniszterelnök beszéde a szabadelvű párt 1904. dec. 9-i értekezletén: miért következett hosszabb szünet nov. 18-ika után?; mi történt nov. 18-án?; a külföldi példák; Andrassy érvei: Tisza a nov. 18-i határozattal precedenst alkotott, a formákat megszegő erőszakot jogforrássá emelni nem szabad, — a nemzet ítélőszéke elé nem jogi, de politikai kérdések valók; a többség feladata: a nov. 18-i érvényes határozat végrehajtása; a sürgős tennivalók: az indemnitás és a végleges házsabályreform letárgyalása; »ez a küzdelem nem végződhetik mással, mint az igaz ügy diadalával«. — Podmaniczky pártelnök zárószavai a szabadelvű párt páratlan összetartásáról. — Andrassy válasza Tiszának. — A szövetkezett ellenzék állásfoglalása az új ülészak alkalmából.

A november 18-i nagy események után, a közelgő új ülészakban várható újabb harcok küszöbén, december 9-én tartott a szabadelvű párt értekezletet, jelentőségben a november 14-ikihez (230) hasonlót.

Ez alkalommal gr. Tisza István miniszterelnök hosszabb beszédet mondott, amelynek hármass célja volt:

Elsőben is a közelfekvő ellenvetésekkel szemben megokolni azt a taktikát, mely szerint november 18-ika után a Ház működésében hosszabb szünet állott be, a helyett, hogy az új ülészak mindjárt másnap megkezdődött és a Lex Dánielben foglalt ideiglenes házsabályokat nyomban alkalmazták volna.

A további cél volt a jogi helyzet tisztázása a november 18-i házsabállysértés ellen irányuló ellenzéki támadásokkal szemben. E végből a miniszterelnök — »pars pro toto« gyanánt — legveszedelmesebb ellenfelének, gr. Andrassy Gyulának azokat az érveit vette bonckés alá, amelyeket utóbbi a szabadelvű pártból való kilépésének (Ferenc József király által állítólag ú. n. »Fahnenflucht«-jának) megokolására választóihoz intézett nov. 23-i nyílt levelében (237) érvényesített. Andrassy érveivel polemizálva, a miniszterelnök kifejti, hogy a november 18-i határozattal nem pcedenst alkotott, hanem inkább példát adott, hasznos tanulással szolgált arra nézve, hogy a formák áttörése »lehet feltétlenül szükséges dolog, de minden körülmények között nehéz és veszélyes vállalat, olyan, melyhez parancsoló szükség nélkül nyúlni nem szabad«. Precedens alkotásáról annál kevésbé lehet szó, mert hiszen nyíltan elismerik, hogy házsabállysértést követtek el. Kifejti továbbá, hogy formasértés árán is jöhet létre mind törvény, mind házsabály, mert a Ház határozatainak érvényessége feletti döntés kizárólag a Ház belélett autonómiájába, illetve a többség szuverén jogkörébe tar-

főzik.¹ Végül abban a jogi kérdésben, hogy érvényes-e a Daniel-féle határozati javaslattal elfogadott ideiglenes házszabály, egyedül a Ház dönthet; a nemzet ítélőszéke elé ellenben az a politikai kérdés tartozik, hogy helyes volt-e a formák megsértése? A november 18-i határozat érvényes mindaddig, míg a Ház többsége másként nem dönt és azt végre kell hajtani.

Tisza nagy beszédének harmadik célja nyilvánvalóan az volt, hogy tájékoztassa pártját a legközelebbi teendőkről és bizalmat öntsön pártjába a várható újabb küzdelmek előtt.

Ez a nagyfontosságú beszéd² a következőleg hangzik:

Tisztelt Barátaim! A mai napon értesítettem a képviselőház és a főrendiház elnökségét, hogy Ő Felségétől legkegyelmesebb királyi leirat érkezett, amelynek meghallgatása végett kértem az országgyűlés két Házát jövő keddre, e hónap 13-ára, összehívatni.³ Eltérőleg a rendes szokástól, amely szerint csak közvetlenül az országgyűlés tárgyalásainak megkezdése előtt szoktunk tanácskozásra összegyűlni, bátorságot vettem magamnak, felkérni a párt tisztelt elnökét, hogy már a mai napra hívja össze az értekezletet. Tettem ezt azért, mert az a meggyőződés vezetett, hogy a mai kétségtelenül komoly időkben és az előttünk álló küzdelmek küszöbén helyesebb, ha pár nappal a képviselőház tárgyalásainak megkezdése előtt nyújtok alkalmat a párt igen tisztelt tagjainak arra, hogy itt ebben a bizalmas baráti körben jöjünk tisztába a helyzettel és a legközelebbi teendőkkal. Mielőtt azonban erre áttérnék, engedjétek meg, hogy első szavam, amellyel hozzátok fordulok, a hála és köszönet kifejezése legyen, hála és köszönet nem saját nevemben, de a gondjaimra és felelősségemre bízott nagy, országos érdekek nevében.

Mélyen tisztelt Barátaim! Ti azzal a magatartással, amelyet a közelmúlt lezajlott nehéz küzdelmeiben tanúsítottatok, nagy és nehéz kötelességet teljesítettetek az ország számára. Ti megvetettétek az alapot, a kiindulási pontot, amelyről előre haladva, egy jobb, emelkedettebb, tisztább jövőt biz-

¹ Az összefüggés kedvéért, illetve az ellentétes elvi szempontok összefoglalása végett emlékeztetünk arra, hogy az ellenzéki pártok már nov. 18-ika előtt kijelentették (232—233), hogy a jogsértéssel létrejött új házszabályokat nem fogják kötelezőnek elismerni; hogy továbbá Tisza nov. 20. beszédében (236.) polemizált az ellenzéknek azzal az álláspontjával, hogy az esetben, ha a házszabályreform erőszakos úton jön létre, a Háznak minden további határozata semmis.

² B. H. dec. 10. sz.

³ Már előzőleg (235.) említettük, hogy a király a nov. 18. esti ülés végén felolvasott kéziratával az országgyűlés harmadik ülészakát berekesztette, anélkül, hogy egyúttal az új ülészak megnyitására is rendelkezett, az új ülészak kezdőnapját is megjelölte volna. Csak dec. 8-án kelt kéziratával rendelkezett a negyedik ülészaknak dec. 13-ára összehívása iránt.

tosíthatunk a magyar parlamentárizmus számára és a férfias elhatározás, amely benneteket az első csatában az első győzelemhez vezetett, magában hordja a siker csíráit az előttünk álló küzdelemre.

Én meg vagyok róla győződve, hogy ha a negyedik ülészak azonnal a november 18-i események után megnyitott volna, ugyanaz az elhatározás, amely benneteket november 18-án vezetett, gyors egymásutánban döntötte volna el a hátralévő függő kérdéseket is. De érett megfontolás után mégis azzal a tanáccsal fordultam ö Felségéhez, hogy a negyedik ülészakot csak hosszabb szünet közbevetése után nyissa meg.¹ Tettem ezt azért, mert nem akartam, hogy az ország sorsának egy ilyen fordulópontján bárki is elhamarkodva, pillanatnyi benyomások súlya alatt cselekedjék. Időt akartam engedni mindenkinek, a mi pártunk tagjainak úgy, mint az ellenzék tagjainak, hogy gondoljuk meg, mérlegeljük lehetőleg higgadtan és nyugodtan az eseményeket és azután határozzunk arról, hogy a haza iránti köteleességek minő magatartást diktálnak nekünk és időt akartam engedni az ország közvéleményének is a megnyilatkozásra; azt tartottam, hogy az előttünk álló küzdelmekben való rendületlen kitartáshoz az igazi erkölcsi jogosultságot az adja meg, ha látjuk, — amint, hála Istennek, ma már látjuk is, — hogy eljárásunk az általános közvélemény túlnyomó részében helyeslésre talál. Hála Istennek, ebben a várakozásban, ebben a reményemben nem csalatkoztam és az az egetverő láрма, amellyel a közvéleményt elkábítani és a megtörtént események valódi fontossága iránt tévedésbe ejteni igyekeznek, úgy látszik legalább, hogy meglehetősen süket fülekre talált. Hiszen mindezzel a lármával, nem is a nagyításnak, de igazán a valótlanságoknak azon egész rendszerével és hálózatával szemben, amely a megindult féktelen agitációt jellemzi, elég ridegen és egyszerűen rámutatnunk a tényekre.

Mit tettünk mi, t. barátaim, november 18-án? Megszereztük egy mérsékelt hárszabályreform biztosítékait, megszereztük egy időbelileg és tárgybelileg is a legszűkebb körre szorított erősebb rendszabály elfogadása által és elfogadtuk eme kivételes, ideiglenes rendszabályt oly módon, hogy akkor, midőn az ellenzék az erőszak terére lépett, amikor az ellenzék a tanácskozásban való részvételt megtagadta és a technikai obstrukció fegyveréhez nyúlt, az úgymint meddő és céltalan időtöltéstől tartózkodva, érvényre emeltük az országgyűlés nagy többségének kétségtelen akaratát.

¹ Majd a dec. 13. eseményekkel kapcsolatban foglalkozunk azzal a kérdéssel, vajjon politikailag helyes volt-e ez a „hosszabb szünet“?

Ez történt és semmi egyéb. És ha végig nézünk mindazonokon a karcokon, amelyek a parlamentáris országokban az obstrukcióval szemben lefolytak, úgy azt fogjuk látni, hogy a szabályok betartásához, eltekintve egy sikertelen kísérlettől¹ egyetlen egy parlament sem ragaszkodott, csak az osztrák parlament;¹ hogy minő eredménnyel, hogy ott az ország legfontosabb érdekeire nézve minő kihatással, azt fölösleges is tovább fejtegetni. Minden más országban, ahol komolyan vették az alkotmányosságot, ahol igazi ragaszkodás élt az alkotmányos intézményekhez, elbántak azzal a rákfenéjével a moderm parlamentárizmusnak; de elbántak, mert másképp nem teheték, a szabályok kisebb vagy nagyobb figyelmen kívül hagyásával.

Az egész külföldön hasonló jelenségekkel találkozunk. Ott nem ütött észébe senkinek alkotmánytiprásról, az egész közállapot fölfordulásáról beszélni, úgy, ahogy itt igyekeznek. És én azt hiszem, egyszerűen rámutatva e külföldi példákra, térhetünk napirendre e ferdítéseknek, a méltatlan támadásoknak mindama halmazata felett, amellyel olyan oldalról halmoznak el most bennünket, amely oldalról a házszabályokon rést és lyukat után ütöttek, amely oldalnak egész politikai magatartása nem volt egyéb, mint a házszabályok számos életbevágó rendelkezésének lábbal tiprása és akik ma igazán komikus szituációban vannak, amidőn egyszerre mint a házszabályoknak, mint a magyar alkotmányosság emez egyetlen palládiumának védelmezői állanak a nemzet elé.

Hát ne törődjünk ezekkel, de engedjétek meg, hogy foglalkozzam azokkal az érvekkel, amelyekben, sajnálatomra, komoly és hazájuk sorsát komolyan szívükön viselő hazafiaknak őszinte, komoly aggodalmait látom megnyilvánulni. Ezeket az aggodalmakat tisztelem és becsülöm annak ellenére, hogy a legkevésbé sem osztozhatom bennök. Az eme férfiak iránt érzett tisztelet és becsülés visz arra, hogy igyekezzem teljes objektivitással és lehetőleg röviden foglalkozni azzal az egypár érveléssel, amelyet ez oldalról hallottunk.

Az első az a kifogás, hogy precedenst alkotunk. Hát, tisztelt barátaim, én nem tehetek róla, de ha a gyereket nevének kell neveznem, ebben bizonyos fogalomzavarnak a jeleit

¹ Igazában ez sem. Párhuzamot vonva a Lex Dániel és a Lex Falkenhayn között láttuk, hogy ez utóbbi is erőszakos természetű rendszabály volt, mert elfogadása házszabályellenes módon történt. (231.)

Az obstrukció akkoriban világszerte elharapózott jelenségének történetéhez a leggazdagabb anyagot szolgáltatja H. Masson, *De l'obstruction parlementaire* (1902.) című könyvében, melyet ismételtlen idézek A parlamenti házszabályok (1907.) című politikai tanulmányomban.

látom; mert hiszen precedenst lehet alkotni egy jogszabály alkalmazásánál azzal, hogy bizonyos magyarázatot, értelmezést adok annak a jogszabálynak, amely magyarázat, amely értelmezés irányadó lehet hasonló esetek eldöntése alkalmával. De az olyan eljárás, amelynél nem is igyekszünk annak a látszatát vagy annak a színét felkelteni, hogy mi itt a meglevő jogszabályok keretén belül maradunk, hanem ahol az ország nagy érdekeire és ezekből folyólag a végszükségre hivatkozva, egyenesen kijelentjük, hogy áttörtük a formát, hogy megszegyük a jogszabályt: ez precedenst már magánál a dolog természeténél fogva sem alkothat, itt precedensről beszélni csakugyan *contradictio in adjecto*. Lehet talán azt mondani, hogy példát adunk. Ez igaz. De már most kérdzem, hogy az a példa amelyet adunk, vájjon nem rejt-e hasznos tanulságokat magában az országra és a nemzetre nézve. Mert vájjon a mi lépésünk, amely bekövetkezett akkor, amikor éveken keresztül következetesen a legnagyobb lelkiismeretlenséggel használták fel a formáknak minden hézagát, minden hibáját, magának a lényegnek megrontására, a nemzet legnagyobb érdekei kompromittálására, a nemzet diszkreditálására, — hogy mondom, mikor éveken át tartó türelem után végvalahára a formáknak egy ilyen be nem tartása bekövetkezett és mikor azt látjuk, hogy ez azonnal az országban egy ilyen nagy mozgalmat hoz létre, hogy ez a pártok erőit kiválásra kényszeríti, hogy ez azt a pártot és azt a kormányt, amelyre csakugyan senki sem foghatja rá, hogy minden tekintetben szilárd helyzettel nem bírt volna, egy erős és kimenetelére nézve talán bizonytalan küzdelem elé állítja: hát én azt hiszem, az a példa, amit adunk, csakugyan azt fogja a késő nemzedékek számára is bizonyítani, hogy a formáknak áttörése lehet feltétlenül szükséges dolog, de minden körülmények között nehéz és veszélyes vállalat, olyan, amelyhez parancsoló szükség nélkül nyúlni nem szabad, amelyre, ha valaki a nemzet legszentebb érdekei miatt rászánja magát, az bizonyosan nagyon sokat kockáztat ennél a vállalkozásnál.¹

A második kifogás az, hogy a formákat megszegő erőszakot jogforrássá emelni nem szabad. Az én mélyen tisztelt barátom, Andrássy Gyula gróf, nemcsak becses történelmi munkájában mondja azt, hogy »hiába, a politikában a formai logika követelményeinek nem lehet mindig megfelelni, a türelem és szabadság sokszor csak olyan eszközökkel védhető meg, amelyek a türelem és a szabadság szellemével ellenkeznek, de magában mostani nyilatkozatában is kiemeli, hogy

¹ Ezt Tisza kezdettől fogva, már nov. 18-ika előtt is, hangsúlyozta (232—233.) és mindjárt nov. 18-ika után. (236.)

erőszakot erőszak legyőzésére alkalmazni lehet egy államférfinak szomorú kötelessége. Tehát elismeri azt, hogy vannak esetek, ahol — mint ő mondja — erőszakot, amint én az adott esetben mondanám, a nemzet érdekeit veszélyeztető formák megszegését, lehet és kell egy államférfiúnak eszközölnie. Az ő kifogása főleg az ellen irányul, hogy ez a formahiba, ez a formszegés a házszabályoknál történik, mert szerinte — amint már az imént is mondtam, — a formákat megszegő erőszakot jogforrássá emelni nem szabad.

Én sokat gondolkoztam ezen mondat értelme felett, de igazán nem tudtam rájönni, hogy hogyan akarjuk mi az erőszakot jogforrássá tenni.

Odáig mentem, hogy utána kerestem kompetens szakférfiak munkáiban is, hogy vajjon nem én vagyok-e tévedésben az iránt, hogy jogforrásnak tulajdonképpen mi nevezhető. Talán általános megnyugvást fog nem csak minálunk, de más körökben is kelteni, ha az a — mondjuk — jogforrás, az a tekintély, amelyre hivatkozom, közjogunk egyik jeles, — de nagyon ellenzéki hajlamú művelőjének, Kmety egyetemi tanárunknak tantétele.

E tankönyv, nagyon helyesen, különbséget tesz belső és külső jogforrás között s azt mondja: jogforrás alatt azon állami erő vagy hatalom értendő, amely jogszabályt létrehozni képes: a törvényhozás, a királyi kormány és az önkormányzat. Ezen akaratnak nyilvánulási alakja a külső jogforrás, vagyis a törvény, a rendelet és a szabályrendelet. Hozzáteszem mindjárt, hogy egészen hűen exponáljam a dolgot, hogy mint ilyen külső jogforrást másutt azután a házszabályt is megemlíti. Magyarázza a dolgot tovább és azt mondja: a jogforrást képező hatalmi tényező hatalmi akarata a belső vagyis valóságos forrása a jognak.

Aranyigazság ez, t. barátaim. A jogforrást képező hatalmi tényezőnek akarata ez a jogforrás, ebből ered a jog és azáltal hogy mi most házszabályokat alkottunk, amelyekben, azt hiszem, csakugyan a jogforrást képező hatalmi tényezőnek akarata nyilvánult meg: azáltal azt hiszem, semmi egyebet nem tettünk, mint ami mindenütt a világban, ahol élni és dolgozni akar egy parlament, a dolog természeténél fogva egyedül helyes. '

Külső jogforrás azután mellesleg az a házszabály is, mindenestre kevesebb horderővel, de az is; főleg azonban a törvények, amelyek alkottatnak.

Már most azt mondani, hogy jöhet létre rendkívüli körülmények között, bizonyos formák meg nem tartásával is törvény, az még nem baj; de ha a házszabály jön ilyen úton létre, az aztán semmissé tesz minden további ténykedést:

ez, azt hiszem, az objektív logika bonckése előtt meg nem állhat. Itt csak két dolog közt lehet választani. Vagy azt mondani, hogy ha bárminő megszegése követtetett el a formáknak, akkor az a határozat, amely létrejött, legyen az törvény, legyen az házszabály, legyen az bármi más a világon, eo ipso semmis és érvénytelen, és akkor mindenekelőtt ismerjük el a 48-i törvényeknek érvénytelenségét, mert, azt hiszem, az a ténye az 1847/48-i országgyűlésnek, hogy az utasításokat félretéve alkotta meg ezeket a törvényeket, egy kicsit nagyobb sérelme volt a formáknak, mint a november 18-i »merénylet«; vagy pedig azután ismerjük el azt, hogy ha egy konkrét esetben a jogforrást képező hatalmi tényező hatalmi akarata a formáknak némi figyelmen kívül hagyása mellett nyilvánult is, ez a belső jogforrás azért megvan: az az igazi tényező, amelyből erednie kell a jognak, megnyilatkozott és ennek folytán a megalkotott szabály érvényes lesz, ha csak azt ugyanazon hatalmi tényezőnek más akarata meg nem változtatja.

Ez a kérdésnek jogi oldala. Itt egy harmadik tévedését kell már többször megnevezett t. barátunknak helyreigazítanom, midőn szemrehányást tesz azért, hogy mi a választók elé viszünk egy jogi kérdést, holott a választók, a nemzet ítélőszéke elé nem jogi, de politikai kérdések valók. Hát, t. barátaim, ez is alapos tévedés. A jogi kérdés, t. i. az, hogy érvényes-e ez a házszabály, a Háznak belügye; ez egy olyan kérdés, amely a Ház szuverén autonómiája körébe tartozik, amelyben senki más nem dönthet, mint a Ház, amire vonatkozólag, ha kételyek merülnek fel, azt más el nem döntheti, mint a képviselőház nyilatkozata.

Itt ismét abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy teljes egyértelműségben lehetek Kmety tudós egyetemi tanár úrral, aki, midőn a házszabályokról beszél, igen helyesen jegyzi meg, hogy ebben csak maga a képviselőház határozhat, ez belügy, itt a házszabályok magyarázata, megtartása teljesen a parlament autonóm körébe vág. Tehát a jogkérdésbe nem engedhetünk beavatkozni senkit, sem fölülről, sem alulról, hanem igenis a nemzet ítélőszéke elé tartozik a *politikai kérdés, s igenis azt tartom, hogy ha valaki a formákat megsérti, aminthogy megsértettük, meg kellett sértenuünk, helyes volt, hogy megsértettük: ezzel mindenesetre egy komoly lépésre, egy súlyos következményekkel és nagy felelősséggel járó lépésre határoztuk el magunkat és ha ez a lépés közmegnyugvással nem találkozik, akkor nincs más alkotmányos korrekt megoldás, mint ezen lépés helyessége, vagy nem helyessége felett, tehát ezen politikai kérdésben provokálni a nemzet ítéletét.*

Hát, tisztelt barátaim, azt hiszem, hogy mentől többet foglalkozunk ezekkel a kérdésekkel, mentül jobban látjuk azokat az érveket, amelyekkel álláspontunkat megdönteni próbálják, annál nyugodtabban, annál rendületlenebb önbizalommal és tisztább öntudattal nézhetünk az előttünk álló küzdelmek elé.

A mi feladatunk igen egyszerű. A képviselőház többsége a maga szuverén autonóm jogkörébe eső ezen kérdést így döntötte el; mindaddig, amíg a képviselőház helyesnek tartja e döntést és ragaszkodik hozzá: az megáll, az érvényes, annak érvényét senki sem alternálhatja és azt egyszerűen végre kell hajtanunk, végrehajtunk minden idegeskedés, minden heveskedése minden elszármítás nélkül.

Én nem tartom azt szükségesnek és nem tartanám politikailag helyesnek, hogy mi azon legyünk, hogy a kérdést mielőbb a legextrémebb szélsőségekbe vigyük. Nem szabad visszariadnunk ettől a feladattól sem, ha ez a kényszerhelyzet beáll; de nem szabad magunkat a mi nyugodt, határozott, férfias, hidegvérű elhatározásunkban semmiféle beugratási kísérletek, semmiféle közbetolt incidensek által megzavartatni. Én erre kérek benneteket.

T. barátaim, nekünk a legközelebbi napok és hetek alatt az országnak több sürgős folyó ügyét kell elintézni. Elsősorban az indennitást kell letárgyalnunk. Amint az befejeztett, nézetem szerint legsürgösebb feladat lesz kiküldeni a házszabályok kidolgozására egy bizottságot, kiküldeni, ha csak lehet ügy, hogy abban ellenzéki férfiak is résztvegyenek, de kiküldeni e párt tagjaiból, ha az ellenzék minden árnyalata megtagadná a részvételt. Azután rajta kell lennünk, hogy e bizottság a házszabályokra vonatkozó precíz javaslatát mihamarább kidolgozza s hogy az a képviselőházban tárgyalásra kerülhessen. Mert nekünk első kötelességünk saját magunk és a nemzet iránt, odaállítani konkrét alakban ama házszabály-reformot, amelyet szükségesnek tartunk, amelyet keresztül akarunk vinni és amelyet keresztül is fogunk vinni, közmegegyezésre és közmegegyezéssel, ha lehet, de saját erőnkéből, saját hazafiúi kötelességérzetünkéből, ha kell. És hogy ez a küzdelem nem végződhetik mással, mint az igaz ügy diadalával, erre nekem teljes megnyugvást ad két dolog: magának az ügynek erejébe vetett bizalom és az a rendületlen bizalom, amellyel a ti tette kész hazafiúi elhatározástok iránt viseltetem.

Tisztelt Barátaim! Éveken át hallottam a kételynek, a kicsinylésnek, a kishitűségnek nyilatkozatait e párttal szemben, sokszor még a párt tagjai részéről is. Éveken át vitakoztam arról és állítottam, hogy ez méltatlan vád, hogy a pártnak

csak alkalom kell, ahol a hazának, az országnak igazán nagy érdeke mellett síkra szállhasson, és ez a párt nem lesz méltatlan a magyar szabadelvű pártnak nagy tradícióihoz. Nekem nemcsak hazafiúi öröm, de benső, igaz elégtétel és megelégedés és büszkeség, hogy az utolsó küzdelmek oly fényes tanúbizonyságot tettek ez állítás igaz volta mellett és ebből merítem azt a reményt is, hogy teljesen föláldozva magunkat az ügyért, nem nézve sem jobbra, sem balra, nem tekintve személyi kérdésekre és személyi momentumokra, de mint igaz ügynek becsületes munkásai és harcosai, kölcsönös bizalommal, rendületlen elhatározással, ki fogunk ebben a küzdelemben tartani.

A miniszterelnök után Podmaniczky Frigyes báró, a szabadelvű párt elnöke, könnyelt szemekkel, a meghatottságtól remegő hangon így szólt: T. barátaim! E nevezetes pillanatban mondhatom, hogy 1875 óta — azóta lévén a szabadelvű párt tagja és a végrehajtó bizottság elnöke — sok szépet, sok nemeset és sok valóban érdemes tettet tapasztaltam és láttam a szabadelvű párt részéről, de, megvallom, igazán soha, a szabadelvű párt történetének egy pillanatában sem, láttam ilyen példás összetartást, amelyet most tapasztalunk egy nehéz harcban és lehetetlen e fölött való hazafiúi örömet ki nem fejezmem. De lehetetlen elhallgatnom azt, hogy kötelességünk, teendőink megkönnyítésére az szolgál, hogy az a rúgó, amely bennünket visz, oly hatalmas, oly férfias, oly hazafias és oly államférfiúi bölcseségtől áthatott, hogy én nagyrészt ennek tulajdonítom azt, hogy mi egyek vagyunk ez érzelemben, egyek vagyunk hitünkben, egyek vagyunk cselekvési vágyunkban. Az Úr Isten éltesse Tisza István gróf miniszterelnököt!

A párt tagjai erre felállottak és újra percekig éljeneztek és tapsoltak a miniszterelnöknek.

Gr. Andrássy Gyula december 11-én egy interjú keretében válaszolt Tisza Istvánnak.

A Budapesti Hírlap egyik politikai munkatársának arra a kérdésére, hogy mit szól ahhoz a polémiához, amelyet Tisza a szabadelvű párt december 9-i értekezletén ellene folytatott: Andrássy hosszú nyilatkozatban igyekezett kimutatni Tisza ellenérveinek helytelen voltát. Mégis »teljesen korrekt«-nek mondja a miniszterelnök azon felfogását, hogy a fennforgó nagy vitában a jogi kérdés elintézése a Ház belső ügye és csak a politikai bizalom kérdése való a választók elébe. Ebből azonban Andrássy nézete szerint csak az következik, hogy az új választások eredménye nem lehet perdöntő a november 18-án keletkezett krízisben. Válaszát azzal végzi, hogy nem fogja keresni a botrányt, de határozottan tiltakozni fog a november 18-i határozat érvényessége ellen. (B. H. dec. 12. sz.)

Az ellenzéki pártok szintén december 9-én foglalkoztak

egyenként és együttesen az új ülészak megnyitásával kapcsolatos kérdésekkel.¹

A szabadelvű párt elnökének arra az átiratára válaszolva, melyben felszólítja őket, hogy a minden ülészak elején szokásos jelöléseket a képviselőházi bizottságokba és a jegyzői állásokra megtegyék, az ellenzéki pártok valamennyien ridegen elutasító választ adtak.

Megokolásul felhozzák elsősorban, hogy az előző ülészakot bezáró királyi leiratnak felolvasása szabálytalanul történt és vétetett jegyzőkönyvbe, oly módon, mely nem alkalmas arra, hogy a Ház az ülészak bezárásáról hivatalos tudomással bírjon; hogy továbbá az ellenzéki pártok tagjai nem hajlandók a Ház bizottságainak működésében résztvenni mindaddig, amíg a november 18-i házszabálysértés nem orvosoltatik; hogy végül az ellenzéki pártok tagjai nem hajlandók azzal az elnökkel jegyzői minőségben együttműködni, aki az elnöki hatalommal visszaélt a házszabályok tudatos megsértésével.

A szövetkezett ellenzék ugyancsak december 9-én este tartott együttes értekezletén határozatilag kimondta, hogy miután Perczel Dezső »a házelnöki tisztség betöltésére nemcsak képtelennek és érdemtelennek, de alkotmányunk eme biztosítékának (vagyis a házszabályoknak) kezelésére egyenesen veszedelmesnek bizonyult: Perczel Dezső elnöklését úgy a Ház méltósága, mint az alkotmány sértetlensége szempontjából erkölcsi lehetetlenségnek tartja.«²

Az ellenzéki pártok tehát a parlament normális működésének feltételeként — kezdettől fogva elfoglalt álláspontjukhoz képest (236) — legalább is kettőt követelnek: a november 18-i házszabálysértés jóvátételét és Perczel Dezső távozását az elnöki székből.

241. A miniszterelnök marosvásárhelyi beszéde 1904. dec. 11-én: a nemzeti erőkifejtés szüksége; a parlamenti működés lényege és a formák egyszeri megsértése; a formasértést igazolja a nemzet legdrágább kincse, önrendelkezési joga; a mai képviselőház nem képviseli a nemzeti akaratot: az 1903. évi és az 1904. évi Apponyi; formasértés a köte-

¹ B. H. dec. 10 sz.

² Talán nem lesz érdektelen megemlíteni, hogy az ellenzék nem volt mindig ilyen rossz véleménnyel Perczel Dezső elnökléséről.

Az előző 1890/1901. országgyűlés utolsó ülésén történt, hogy Perczel Dezsőt, ki ezen országgyűlési ciklusban is több éven át volt már házelnök, a pártok vezérszónokai melegen búcsúztatták. Nemcsak az akkoriban már kormánypárti Horánszky Nándor nyilatkozott elismeréssel a búcsúzó elnök működéséről, hanem még Polónyi Géza is — a baloldal helyeslése mellett — az ellenzék részéről kötelelesszerűen konstataulta, hogy „a mélyen t. elnök Úr... pártatlanul töltötte be állását”.

Polónyi köszönő szavaihoz Rakovszky István is „párthívei nevében teljes szívvel” csatlakozott.

Így búcsúztatták Perczel Dezsőt 1901. szept. 5-én!

lességérzet parancsából; »a hazát nemcsak szavakkal, de tettekkel, és ha kell, küzdelemmel is kell szeretni!«

Tíz nappal győri látogatása (238) után, 1904. évi december 11-én, gr. Tisza István a marosvásárhelyi szabadelvű párt gyűlésén jelent meg.

Miként Győrött, úgy Marosvásárhelyen is utcai tüntetés volt a miniszterelnök ellen. A tömeg némi rendellenességekre is ragadtatta magát. A rendőröket, különösen a rendőrtisztviselőket, kövel dobálták meg.

Legutóbbi beszédében (240) gr. Andrássy Gyulának egyes komoly kifogásaival polemizált. Marosvásárhelyen az 1904. évi Apponvit állítja szembe az 1903. évi Apponyival, azzal az Apponyival, ki — akkoriban házelnök — a Khuen-kormány támogatására mondotta a képviselői padsorokból 1903. július 22-i fényes beszédét az obstrukció ellen.

Nevezetes mozzanata Tisza marosvásárhelyi beszédének az is, hogy a lehető legnagyobb nyíltsággal ismerte be a november 18-i házszabálysértést, tiltakozva minden ravaszkodás, minden furfang, minden jogi rabulisztika, az elkövetett formasértésnek minden szépítgetése, tetszetős jogi mezbe öltöztetése, a házszabályokból való helytelen magyarázata ellen.

A miniszterelnök beszéde a következő:

Tisztelt Uraim! Midőn szíves meghívásuknak engedve, megjelentem körükben, egész valómat átható és lebilincselő nagy ügy szolgálatában jöttem kötelességemet teljesíteni. Szívesen jöttem volna tehát minden körülmények között, mert örömmel szoktam teljesíteni kötelességemet. De kétszerezi öröömöt, hogy meghívásuk épp édes hazámnak e kies tája felé vezetett engem, nemcsak ama kedves és drága emlékeknél fogva, amelyek engem Erdélyhez fűznek, nemcsak ama kedves és drága emlékeknél fogva, amelyek a magyar ügy szolgálatában átélt szenvedések és a magyar hazának tett szolgálatok következtében Erdélyt minden magyar ember előtt oly becsessé, oly kedvessé teszik. De azért is, mert azt hiszem, hogy épen a jelen politikai helyzet mellett nem képzelhető alkalmasabb hely arra, hogy szembe nézzünk a viszonyokkal, hogy bonckés alá vegyük: minő a helyzet és minő kötelességek származnak abból mireánk, mint épen itt, ahol minden, ami körül vesz bennünket, a történelem nagy emlékei épúgy, mint a jelen feladatai és küzdelmei s a jövő küzdelmei és reményei azt a nagy igazságot kell, hogy eszébe juttassák a magyar nemzetnek, hogy minő maroknyi nemzet vagyunk és minő nagy feladatok, minő nagy problémák megoldása elé állított a végzet bennünket.

Ezt, tisztelt Uraim, soha, soha magyar embernek elfeledni nem volna szabad, és le kellene belőle vonnunk a konzekvenciát: azt a konzekvenciát, hogy a magyar nemzet és a

magyar társadalom egész erejére van szükség. Azt az erőt meddő torzsalkodásokban elpusztítani nem szabad, azt az erőt egyesíteni kell, össze kell forrasztani és az ország alkotmányos parlamenti intézményeiben oly tetre képes szervezettel kell ellátni, amely ezt az egész erőt küzdelembe vihesse, mérlegbe dobhassa a magyar nemzet nagy harcosai érdekében. A nemzet ellen elkövetett bűn, — bárhonnan eredt volna is az, könnyelmű meggondolatlanságból, gonosz indulatokból, vagy bármi egyébből, — de eredményében a nemzet ellen elkövetett bűn minden oly törekvés, amely a magyar nemzet erejét tehetetlenségre kárthatni, békóba verni, lenyűgözni, megsibbasztani akarja.

Nekünk nemcsak arra van szükségünk, hogy a nemzeti akarat cselekvésre képes legyen és hogy rendelkezék a nemzet egész erejével, de szükségünk van erkölcsi tőkére is, mert nagy feladatainkat csak akkor oldhatjuk meg, ha anyagi erőnket meghatványozzuk. Az erkölcsi tekintély az, amely tiszteletet parancsol és vonzóerőt gyakorol. És hogy ezt elérjük, e célból elsősorban kötelességünk az, hogy magunk becsüljük meg intézményeinket, hogy magunk éljünk bölcsen a haza dízére, a haza becsületére, a haza javára azokkal a jogokkal, amelyeket ezredéven keresztül fejlesztett ki és tartott meg apáink bölcsesége és hazafias áldozatkészsége számunkra és amelyért alig egy emberöltővel ezelőtt annyi magyar vér patakzott el harcokban.

Azoknak a nagy és dicső férfiaknak emléke, akik vérükkel pecsételték meg a magyar parlamentarizmus megalapítását, kell, hogy éljen minden magyar emberben. Én az anyatejjel szívtam magamba az ezek iránti igaz kegyeletet és kifejezést adtam ennek arról a helyről is, ahonnan most kell beszélnem, valahányszor ennek ideje és szüksége fennforgott. De ha most azt olvasom, hogy egyes kortesúton járó uraságok megkoszorúzási ünnepeket rendeznek a honvédelemlékek mellett, hát engedjék meg nekem, bennem ép az a kegyelet lázad fel az ellen, az a kegyelet tiltakozik az ellen, amelyet éreznünk kell az emlékek iránt; az ellen, hogy a nemzet ezen legszen-
tebb eszméit ilyen módon kortespolitikai reklámcélokra használjuk ki, a hangulatkeltés okából ilyen piaci, vásári jelene-
teket rendezzünk.

Különösen a mai pillanatban én nagyon szépen kérem azokat az urakat, hogy hagyjanak békét a honvédszobroknak és hogy épen akkor, mikor ők támadják meg, ők ingatják meg mindazt, amiért azok a nagy férfiak vértettek: vigyázzanak magukra, mert azok a nagy férfiak azért vértettek, azért küzdöttek, azért szenvedtek, hogy fölszabadítsák a magyar nemzeti akaratot, hogy szövet adjanak a magyar parlamentáriz-

musnak, hogy megnyilatkozhassék és cselekedhessék és nem ontották vérüket törpe, elfajult epigonok technikázási céljáiért. Valóban szerencsájük, hogy azok, akik a hazáért vérezték el, nem kelhetnek fel sírjukból, mert puskatussal vernék szét azokat, akik ott az emlékszobrok körül állanak.

Apáink teljesítették hivatásukat. Megteremtették, vérükkel pecsételték meg a modern magyar alkotmány összes jogainak gazdag tárházát. Mi reánk sokkal könnyebb feladatot hártott a gondviselés. Mi olyan boldog korban születünk, ahol élhetünk a megszerzett javakkal, ahol élvezhetjük a számunkra kitűzött jogokat, ahol egyedüli hivatásunk, ahol egyedüli kötelességünk, az kellene, hogy legyen, hogy ezeket a jogokat valóban a nemzet anyagi, szellemi és erkölcsi erejét gyarapító hasznos munkára és a magyar nemzet becsületének, tisztességének, politikai súlyának növelésére használjuk. Minő megszegyenítő érzés volna az arra a nemzedékre nézve és minő felelősséget vállalnánk magunkra az utókor előtt, ha ezt az alkalmat, aminő nem állott a magyar nemzet előtt Mátyás király ideje óta, nem egy igazi, haladó, magyar nemzeti politika céljaira, de arra használnék fel, hogy apró torzalkodások és gyűlölködések és az intézményeket megrontó mindenféle merényletek által tönkretegyük, elpusztítsuk, rothadásnak tegyük ki azt, amit apáink szereztek.

A magyar parlamentnek egy kiváló tagja csak tavaly még ekép jellemezte a parlament lényegét:

»A parlamentnek működése kettőből áll: a vitatkozásból, melynek levegője a szólásszabadság, és azután a határozathozatalból. Határozathozatalra küldi ki a képviselőházat a nemzet és a vita csak arra szolgál, hogy a határozathozatalnak anyagot szolgáltatson és a Ház a vitában felhozott érvek szerint döntsön«. Hát, t. uraim, talán meglepetve fogják hallani, hogy ezeket a szavakat alig egy évvel ezelőtt Apponyi Albert gróf mondta.* *(Élénk derűltég. Felkiáltások: Ab-cug!) Engedjék meg, hogy arra kérjem az urakat, hogy mi az abcúgolás terére ne kövessük ellenfeleinket. Hát igaza van Apponyi Albert grófnak, illetve igaza volt, mert itt disztíngválni kell a van és a volt között. Igaza volt. A parlament lényege a határozathozatalt előkészítő, megérlelő vitatkozás és a határozathozatal: a technikai obstrukció pedig egyformán támadja meg és teszi lehetetlenné a vitatkozást és a határozathozatalt. Tehát kiöli a parlamentárizmusból magát annak egész lényegét, üres formává, üresen zakatoló, szalmát csépelő géppé teszi azt, amely a nemzet számára hasznos*

* Többször idézett híres 1903. júl. 22. beszédében.

eredményekre többé nem vezethet.¹ És amellyel szemben elsődrendű kötelessége mindenkinek, aki a parlamentárizmushoz igazán ragaszkodik, hogy ennek a visszaélésnek véget vessen.

A kérdés csak az, hogy véget vethetünk-e ennek az állapotnak a mai házszabályok, illetőleg a tegnapi házszabályok pontos betartása mellett? Felesleges nyílt ajtót betörnünk. Számtalanszor konstatáltuk már, és fájdalom, beigazolták az események, hogy a mi házszabályaink a technikai obstrukciónak minden fegyverét rendelkezésére bocsátják bárholnan összeverődött kis csoportnak; feltétlen vétőjogot adnak a Ház 20—30 tagjának és ha akad a Háznak 20—30 tagja, aki ezzel a vétőjoggal egész lelkiismeretlenséggel élni akar, akkor az ország, hacsak elpusztulni nem akar, kell, hogy a formán túltegye magát egyszer, hogy a lényegét megmentse.

Ezt a formasértést nem vaszkodással, nem fufanggal volt szabad elkövetni, nem úgy, Uraim, hogy igyekezzünk belemagyarázni olyan dolgot a házszabályokba, ami bennük nincs. Ez méltatlan szerep lett volna mi hozzánk és méltatlan az ügyhöz, de igenis meg kellett az igazat mondani/ meg kellett mondanunk azt, hogy itt a forna, amelynek rendeltetése az volna, hogy azt a keretet szolgáltassa, amelyben élhet a nemzet, megfojtani akarja a nemzetet és ezt a nemzet torkán levő megszorított kötelet át kellett vágni egyszer, hogy a nemzet élhessen.

Az igaz, formasértés követtetett el és én leszek az utolsó ember, aki azt állítja, hogy egy formasértés valami olyan könnyen vehető dolog, és nagy bünt követ el az, aki az alkotmányos életnek formáit parancsoló szükség nélkül sérti meg.² A kérdés csak az, hogy szabad-e megsérteni a formát akkor, ha a parancsoló szükség esete beáll?

Szabad legyen nekem csak egy körülményre utalnom. Ha végig megyünk a történelmen, számos példáját fogjuk találni annak, hogy egyes törvényalkotók, vagy egyes nemzetek saját alkotásaikkal annyira meg voltak elégedve, hogy azok megváltoztatására vonatkozólag az utókor kezét megkötni igyekeztek. Tudjuk a régi görög bölcsekről és törvényhozókról, hogy hosszú időig tiltották meg törvényeik megváltoztatását, be találunk hasonló intézkedéseket más nemzetek jogviszonyaiban, alkotmánytörténelmében is, ahol egy kisebbség, a nemzetnek egy része a maga számára örök-időkre akarta biztosítani azt a jogot, hogy bárminő változtatás csak az ő hozzájárulásával jöhessen létre. A legélesebb példája az ilyen szabályoknak a lengyel alkotmány. Nézzük

¹ „A parlament mint az üres malom zakatol, de nem őröl“, mondja 1903. dec. 10. beszédében (130).

²(232-233, 236, 237, 238, 240).

a tényt. Szemben áll egymással a többség és a képviselőháznak 20—30 tagja. A formai jog e 20—30 tagnak a kezében van. Az ő kezükben apáink bizalmából kifolyólag, akik e bizalomra érdemesek voltak. Ma már, fájdalom, nem.

Olyan fegyverek adattak a kezükbe, amelyekkel magukhoz ragadhatják a hatalmat, amelyekkel bitorolhatják a nemzetnek azt a jogát, hogy ő legyen ura saját sorsának. Ezzel áll szemben a nemzet azzal a maga legeslegfelsőbb jogával, amit el nem vehet sem forma, sem hatalom, sem erőszak, sem semmi a világon, hogy ő legyen ura a sorsának, és hogy ő gázolhasson keresztül minden akadályon, amely útjában áll. Ez az a jog, melyet nem kell Magyarországon törvénybe fektetni, mert ott él minden magyar ember szívében, mindenkiében, aki a magyar szóra érdemes. És, tisztelt Uram, a zűrzavaros hangoknak ebből a fülsiketítő koncertjéből, amivel most a magyar nemzet józan ítéletét elhomályosítani igyekeznek, egy érveléssel találkozunk, amelylyel ezt az álláspontot megdönteni igyekeznek. Azt mondják, hogy ez mind nagyon szép, de a mai képviselőház nem képviseli a nemzet akaratát. Azt nem merik állítani, hogy azért nem, mert a választások meg lettek hamisítva; mert hiszen ország-világ tudja, hogy az utolsó választásoknál, ha történtek visszaélések, legalább is százszor olyan nagy mértékben követettek el a demagógia részéről, mint a kormány részéről. De igenis, állítják azt, hogy nem elég liberális a cenzus, kevesen vannak a választók, ezek a magyar nemzetet nem képviselik. És előáll Apponyi Albert gróf is azt mondja, hogy ő a törvényhozást csak akkor ismerheti el valóban a magyar nemzeti akarat képviselőjének, ha a cenzus leszállítatik; nem tudom meddig, erről nem nyilatkozott.

Hát én ezzel az állásponttal szemben ismerem Apponyi Albert grótot, nem az 1904., de az 1903. évi Apponyi Albert grótot. Idézem Apponyi Albert grótot, aki foglalkozott ezzel az érveléssel ugyancsak 1903. július 22-én tartott beszédében és aki ezt mondja: »a nemzet akaratának közjogi kifejezője a képviselőház és a képviselőház határozata közjogilag a nemzet akarata«. Itt azután előadja azt a kifogást, hogy le kell előbb a cenzust szállítani. De erre azt mondja: »szóval, tisztelt képviselő urak, ha mi a választási rendszer fogyatékoságait nem abból a szempontból hozzuk föl, hogy annak reformját kívánjuk, amiben egyetértünk az urakkal, hanem abból a szempontból, hogy a képviselőháznak a jogcímét kifogásoljuk, akkor beláthatatlan, megoldhatatlan, soha meg nem szűnő bizonytalanságok elé megyünk«. És ő hozzá teszi, hogy ez a felfogás minden a világon, csak nem magyar. Aranyigazság ez, mert a magyar

jogtörténelmi felfogás a pozitív jogon alapul és nem a többjogoknak tisztán szubjektív álmokéin és odajutunk a végén, hogy azt az érvet használjuk mi is jóhiszeműleg, amellyel a román nemzeti párt az erdélyi unió törvényességét megtámadta.¹

Nos, kérem, én is ma csatlakozom az 1903. évi Apponyi grófhoz az 1904. évi Apponyi gróffal szemben.

És ha körülnézünk, azt fogjuk látni, hogy hasonló jelenségek, a parlamentarizmus hasonló elfajulásai fordultak elő mindenütt a világon és volt rá eset máskor is, hogy akadtak az alkotmányosság lényegét tisztelő hazafiak, akik készek voltak megszegni a formát azért, hogy véget vessenek ez állapotoknak.²

Azt hiszem, eleget várt a nemzet, elég soká túrtük el mindazt a borzasztó anyagi és erkölcsi kárt, amelyet a technikai obstrukciónak köszönhetünk. Én legalább attól vagyok áthatva, hogy magyar ember, aki ezen ország ügyeiért felelős, ezt a felelősség érzetét nyugodtan nem viselheti tovább, ha a nyugalomnak, a békének első pillanatát fel nem használja a tarthatatlan állapotok gyökeres orvoslására. Ezt parancsolta nekem kötelességérzetem. Ennek a parancsnak, ennek az egyedüli, de azután föltétlenül engedelmességet követelő parancsnak, amelyet kötelezőnek ismerek magamra nézve: ennek a parancsnak engedelmeskedtem, mikor a kérdést napirendre tűztem és megoldásáért kockára tettem mindenemet, harcba vittem egész erőmet.

Most már, tisztelt Uraim, önökön a sor. Azt hiszem, a nemzet ura sorsának. Amit mi tettünk, semmi egyéb, mint letörése a békóknak, amelyekkel a nemzetet akarták önrendelkezési jogában megakadályozni. Önök fognak dönteni a fölött, hogy mi járunk-e helyes úton, vagy nem. Én arra kérem Önöket, hogy akkor, mikor a döntés az önök kezébe kerül, ne hallgassanak semmi egyéb, mint hazafiúi belátásukra, arra az igazi szabadságszeretetre, amely él és élni fog a magyar nemzetben, amely arra kell, hogy tanítson mindnyájunkat, hogy a hazát nemcsak szavakkal, de tettekkel és ha kell, küzdelemmel is kell szeretni.³ Az isteni gondviselés a maga véghetetlen bölcsességében semmit, ami igazán drága és becses, nem ad ingyen az emberiségnek. Egyeseknek és nemzeteknek meg kell minden javukért küzdeniük. Annál erősebb munkával, annál erősebb küzdelemmel, mentül nagyobb, mentül drágább, mentül becsesebb jótéte-

¹ L. Jancsó Benedek A román irredentista mozgalmak története (1920) c. művének 36. s k. 1.

² A külföldi példákról bővebben (240) sz. a.

³ (239).

ményről van szó. Egy nemzetnek legdrágább kincse, legbecesebb vagyona a szabadság, az önrendelkezési jog. De ezt csak olyan nemzet szerezheti meg, és mindenek fölött csak olyan nemzet tarthatja meg, amely kiérdemli azt; kiérdemli áldozatkész kötelességteljesítéssel, kiérdemli azzal, hogy nem vonakodik a munkától, nem vonakodik a küzdelemtől, hanem a nemzet színe-java, a nemzet bölcsőbb, komolyabb, hazafiasabb, kötelességérzőbb része elfoglalja a fórumot, azt a fért, amely őt megilleti és nem szolgáltatja át a közéletet demagógok és kalandorok számára.

Ezt kell éreznünk mindnyájunknak, ez az érzés kell, hogy megacélozza izmainkat, ez az érzés kell, hogy azt az elhatározást érlelje meg lelkünkben, hogy felvesszük ezt a harcot, mert az országnak szüksége van rá és a fegyvert csak a győzelem után fogjuk letenni.

242. 1904. december 13. — Az ellenzéki erőszak: rombolások a Házban; a megakadályozott ülés. — A szabadelvű párt értekezlete: a miniszterelnök beszéde és egyéb felszólalások. — Andrassy nyilatkozata. — November 18. és december 13. — A király és a december 13-i események.

Gr. Tisza István miniszterelnök december 9-én intézkedett az országgyűlés két házának december 13-ára összehívása iránt az új ülészakot megnyitó királyi leirat meghallgatása végett (240).

Ámde a szövetkezett képviselőházi ellenzék december 13-án erőszakosan megakadályozta az ülés megtartását. Az ülés megnyitása előtt megjelenvén az ülésteremben, ott hallatlan rombolásokat vitt véghez, az elnöki emelvényt darabokra törte, a Ház asztalát és a miniszteri székeket felfordította, hatalmas romhalmazt emelt a terem közepén, és ami a legvisszataszítóbb volt: az elnöki emelvény lépcsőin felállított védtelen parlamenti örököt inzultálták, megsebesítették és menekülésre kényszerít-

¹ Ezekről a parlamenti örökről Horváth József (i. m. 2. I.) a következőket írja: „Tisza tudta, hogy turbulens jelenetek következnek és hogy inzultusoknak elejét vegye, 40 tagú parlamenti őrséget szervezett kiszolgált csendőrökből. Ezek a parlamenti" örök, akiket hamarosan darabontoknak nevezett el a gúnyolódó közvélemény, a képviselőháznak legközelebbi, dec. 13-i ülésén meg is jelentek a képviselőházban és elállották az elnöki emelvényt és a jobboldal padsorait. Egy képviselő fel akart menni az elnöki emelvényre, de az egyik szolgáló útját állta, mire a felbőszült ellenzék az új parlamenti őrséget formálisan kiverte a teremből stb.“

Schmidt Henrikől pedig (i. m. 98. 1.) ugyancsak a parlamenti örök szerepléséről a következő plasztikus leírást olvassuk: „Mikor a képviselőházat újból (vagyis dec. 13-án) megnyitották, teremőrök álltak az elnöki emelvény lépcsőin. Valamennyi a hadsereg és csendőrség válogatott altisztje, új teremőri ruhában. A hírlapi campagne-től megfélemlített kormánypárt korifeusai úgy határoztak, hogy a teremőröknek senkihez sem szabad hozzányúlniok. Fehér kesztyűvel a kezükön, mint a szobrok álltak ott... Az el-

tették. Ily előzmények után ülést tartani és az új ülészakot megnyitó királyi leiratot felolvasni ezen a napon nem lehetett.

Erről a december 13-i ellenzéki erőszakról Kristóffy József (i. m. 121. 1.) ezeket írja: »Az újságírók karzatáról néztem az ellenzék visszataszító atrocitását, mely a magyar parlamentarizmus legundorítóbb jelenetét fogja mindenkor felidézni. A parancsokat Bánffy Dezső osztogatja, s az ellenzéki képviselők összetörnek, összezúznak mindent, ami csak kezük ügyébe akad. De ne gondolja senki, hogy ezt a vandalizmust valami túlfűtött politikai paroxizmus idézte elő; közönséges műdüh volt az egész, melyet az emberek úgy erőszakoltak magukra. Mikor Tisza István híveivel belépett a terembe, már el volt pusztítva az egész bútorzat«.

Még Szatmári Mór is, akkori Kossuth-párti képviselő és a függetlenségi párt hivatalos lapjának felelős szerkesztője, 1904. december 13-áról szóló visszaemlékezésében (Pesti Hírlap 1927. június 12. sz.) utólag elismeri, »hogy bizony december 13-ika nem volt valami szép dolog«. Persze azzal vigasztalódik, hogy »november 18-ika sem volt valami épületes. Az is csúnya volt. És november 18-ika szülte december 13-át«.

Az akkori ellenzék és sajtója a december 13-i képviselőházi rombolást csakugyan a november 18-i házszabálysértés természetes megtorlásának tekinti.

Erre példa a Budapesti Hírlap 1904. december 14-i számának a következő két cikke:

I. »Az erőszak megtorlása.

A tizenháromas szám bevált. A képviselőházban ma szinte forradalmi jelenetek folytak le. Az ellenzék egy része kiverte a teremből (ülés előtt) a parlamenti rendőrségnek nevezett új intézmény embereit, akik már kilenc órakor megszállták az előadói és elnöki emelvényeket s e közben megrongálták az ott levő tárgyakat, felborították s részben összetörték a miniszteri asztalokat és székeket.

A dulakodás különben már az országház bejárájánál kezdődött, ahol a rendőrök mindenkit igazolásra hívtak fel, állták útját az érkező ellenzéki képviselőknek is és szabályozni akarták, hogy miképen menjenek be a törvényhozó házba: egyesével-e, kettesével-e, vagy csoportosan? A képviselők felháborodva

lenzék kikezdte az ártatlan embereket. Látva, hogy nem védekeznek, inzultálta, megverte, kidobta őket, ruhájukat letépte, némelyiknek a cipőjét is lehúzta. Az egyik szegényében öngyilkos lett. A többi azt mondta, hogy csak engedték volna, hogy magukat védjék, megmutatták volna, hogy senki sem merete volna őket bántani«.

A teremőrök inzultálásáról nyilatkozik bővebben Tisza István 1905. jan. 7. nyílt levelében (249.)

Még megjegyezzük, hogy a képviselőházi őrség felállításáról rendelkezik nyolc évvel később az 1912:LXVII. t. c., amely szerint ez az őrség a képviselőház elnökének rendelkezése alatt álló karhatalmi alakulat, „legfeljebb 60 tagból álló katonailag szervezett őrtestület, amely az erre önként jelentkező katonai egyénekből állítatik össze“. (2—3. §.)

ez illetéktelen beavatkozáson, mely a mentelmi jogba ütközik, kidobták az országházból az illető rendőrtisztviselőt s már izgatottan mentek föl a terembe. Ott találván az új, a képviselőházi rendőrséget, amely tudvalevőleg szabadságolt katonákból és csendőrökből van összeállítva, amely tehát nem egyéb, mint a fegyveres hatalom áruhába öltöztetett tagjai által való megszállása a törvényhozó teremnek: vészes erővel tört ki a képviselőkön a felháborodás, amiből rövid csata lett. A darabontok az önvédelem minimumára¹ szorítkozva, gyorsan elvesztették a csatát s most már az ellenzék, mint egy ostrommal bevett várat elfoglalta, megszállta a termet s kiadta a jelszót, hogy Perczel Dezsőt nem bocsátja az elnöki székbe s az ő elnöklésével nem enged ülést tartani. Így tehát nem is volt ma ülés. Az országgyűlés új ülészaka, melyet a király mára hívott össze, még nincsen megnyitva. Ez dióhéjban a mai nap történetc.«²

II. »Harc a parlamentben.

A szövetkezett ellenzék ma torolta meg azt az erőszakos csínyet, melyet a képviselőház november 18-iki ülésén Tisza István gróf és Perczel Dezső elkövetett. A képviselőházat a mai napra ülésre hívták össze, hogy kihirdessék az új ülészakot megnyitó királyi kéziratot, az ellenzék azonban heves dulakodás után kiverte az ülésteremből a Házelnökség által szegődtetett markos legényeket s megszállta az elnöki emelvényt, melynek korlátait egy perc alatt lerombolta, e romokból és a miniszeri asztalokból s bársonyszékekből barrikádöt rakott a Ház közepére, s a barrikád tetejére in effigie felakasztotta Tisza István grófit. Mindez előre kigondolt terv nélkül történt, s annak a felháborodásnak a műve volt, mely egy pillanat alatt kitört az ellenzéki: képviselőkből, mikor meglátták az elnöki emelvény védelmére szép katonás sorokban felállított »darabont«-okat. A felfogadott »markos legények« kiverése, mely különben öt »darabont« megsebesülésével s néhány képviselő meggyomrosásával, de végül az ellenzék teljes diadalával járt, egy órával az ülésük rendes ideje előtt, féltízkor történt. Az elnöki emelvény ostroma húsz percig tartott. Tíz óraker már az ellenzék volt a helyzet ura, a győztes ellenzék ült az elnök asztalán. Tisza István gróf, ki ekkor érkezett a terembe, látta, hogy ma lehetetlen ülést tartani; e helyett tizenkét órára értekezletet hívott össze a szabadelvű pártkörben, ahol kijelentette, hogy a mai parlamenti büntettért a bíróságnál keres megtorlást s hogy a mai ülést holnapra halasztja. Ha pedig a mai botrány holnap is ismétlődik, akkor fel kell oszlatni a képviselőházat.

Az ellenzék délután két óráig a képviselőházban maradt s csak akkor hagyta el a szörnyű birkózás árán elhódított elnöki

¹ Erről a „minimum“-ról már előbb (jegyzetben) volt szó.

² Ez a vezércikk bevezető része A következő cikk pedig a parlamenti tudósítás összefoglaló bevezetése.

emelvényt, mikor a képviselőház tárgyalásainak legális ideje letelt.

A holnapi nap tehát, amelyre a mai ülést elhalasztották, elsőrendű kritikus nap lesz a magyar parlament történetében.«¹

Így az ellenzéki sajtó!

Egészen másként fest a dolog kormánypárti szemszögből nézve. Szász Károly pl. néhány szóval vázolja a dec. 13-i ellenzéki rombolást, hozzátézi: »a magukat hősöknek érző vezetők gyerekes örömmel ültek tetejére a romoknak, amik pedig a magyar alkotmányosság vereségét jelentették«. (Id. m. 26. 1.)

Mint már fentebb említettük, a december 13-ikára hirdett képviselőházi ülés elmaradt, ellenben az ülések rendes ideje előtt történt események hatása alatt a szabadelvű párt aznap délben értekezletet tartott.²

Ez alkalommal gr. Tisza István miniszterelnök éles szavakkal bélyegezte meg az ellenzéki rombolók ténykedését, kijelentvén, hogy »ami ma a Házban történt, közönséges bűncselekmény, amelyért — gondolom — a büntető feljelentés meg fog történni« és hogy az ülésteremben történtek »mindenki előtt, aki nem vak, bebizonyíthaták azt, hogy itt egy mindenre kész banda a magyar parlamentarizmus megrontására, a magyar nemzet megbecstelenítésére tör«. Ami pedig a további tennivalókat illeti, a miniszterelnök hangoztatja, hogy, ha megisméltódnék az az eset, hogy a Házban közönséges bűncselekmények követtetnek el, akkor nekik is olyan fegyverekhez kell nyúlni, »aminőket közönséges bűntevőkkel szemben a közbiztonság fenntartására szükségesnek tartanak«. Hangoztatja továbbá, hogy vagy helyreállítják a rendet a képviselőházban, vagy, ha ez nem sikerül, a kormány kötelességének ismeri, hogy »nyomban appelláljon a nemzet ítéletére«. Bízva a párt rendületlen egységében és egyetértésében, kéri fokozott kötelességteljesítését a nemzet legszentebb érdekeinek védelmében.

A miniszterelnök után br. Dániel Ernő a felindulástól remegő hangon biztosítja a vezért, hogy a párt vállalva, teljes elszántsággal és odaadással fogja követni.

Szentiványi Árpád, volt nemzeti párti képviselő és a szabadelvű párt alelnöke, arra kéri a pártot, hogy most ebben a percben ne határozzon semmit és kéri a miniszterelnököt, hogy most semmiféle erőszakos eszközzel, semmiféle retorzióval ne éljen, mert »amely percben bármilyen kis erőszakosság történik, az egész az utcára fog kerülni«.

A miniszterelnök válaszában utal arra, hogy »az a szempont, hogy ezek az urak az utcára találják vinni a dolgot, egy jöttával sem fogja elhatározásunkat befolyásolni«. Biztosíthatja Szentiványit arról, hogy az ő törekvése is az, hogy »kötelességünket teljesítsük lehetőleg kényszerrendszabályok alkalmazása nélkül«.

¹ Ez a feltevés, mint látni fogjuk, tévesnek bizonyult.

² Az alábbiakra I. a B. H. 1904. dec. 14. számában a szabadelvű párt értekezletéről megjelent részletes tudósítást.

Szentiványi Árpád újból felszólalva, ismételten kéri a leghenyhébb elbánást. Nézete szerint a szabadelvű disszidenseknek kötelessége a parlamenti béke helyreállítása.

A miniszterelnök, Szentiványinak erre az utóbbi kijelentésére reflektálva, megjegyzi, hogy nem hivatott a disszidenseknek a hazafias kötelességteljesítésből leckét adni. Annyi bizonyos, hogy »bárminő oly közvetítési kísérlet, amely most alku-dozásokra vezetne mi közöttünk és ilyen közönséges bűntények elkövetői közt, előre is reménytelen, céltalan és megengedhetetlen volna... Tartozunk magunknak és az országnak azzal, hogy határozottan és kereken kijelentsük, hogy mi a rendet helyreállítjuk és ebben a tekintetben nem szorultunk senkinek a támogatására«.

Még két kisebb jelentőségű felszólalás és a pártelnök zárószavai után a szabadelvű pártnak ez a nevezetes értekezlete véget ért.

Az erről szóló részletes tudósítást a következőkben adjuk.

Br. Podmaniczky Frigyes az értekezletet megnyitván, átadja a szót gr. Tisza István miniszterelnöknek.

Tisza István gróf miniszterelnök: Tisztelt Pártértekezlet! Töredelmesen be kell vallanom, hogy tegnap egy könnyelmű kijelentést tettem, mikor azt mondtam, hogy megfontoltam és meglátoltam mindazon eshetőségeket, amelyekre számíthatunk. Dacára annak a sok kellemetlen tapasztalatnak, amelyet a múltban már tehettünk, mégis ügylátszik, hogy illúzióban éltem és azok az urak, akiknek egész existenciájuk a technikai obstrukcióhoz van kötve, egy olyan szituációt idéztek elő a Házban, amelyre csakugyan nem számítottam. Sok mindenre képesek tartottam azokat az urakat, de egy ilyen közönséges bűntény elkövetésére, és védtelen embereknek¹ ilyen gyáva összeszurkálására nem tartottam őket sem képesnek.²

Hát, tisztelt barátaim, ebben a föltevésemben csalódtam. Egy illúzióval lettünk szegényebbek és most már a helyzettel számolnunk kell. Az alapigazság, melyet nem szabad szem elől tévesztenünk, az, hogy ami ma a Házban történt, közönséges bűncselekmény, amelyért, gondolom, a büntető feljelentés meg fog történni, a kellő lépések meg fognak tétetni, a Háznak módja lesz a mentelmi jog felfüggesztése iránt intézkedni és Magyarországon, hála Istennek, van még bíróság, amely e jelenségekkel elbánjon. Ez tehát az ügynek egyik oldala, amelyet nyugodtan a bíróságra bízhatunk. A másik oldala most már a további teendők iránti megállapodás. Tisztelt barátaim! Ami ennek az egész szituációnak politikai horderejét és következményeit illeti,

¹ T. i. a parlamenti öröknek, az u. n. darabontoknak.

² L. Tisza újabb elítélő nyilatkozatát. (249).

én azt hiszem, hogy ha lett volna még szükségünk bizonyítékra és ha lett volna még szüksége az országnak felvilágosításra, — hát az, ami ma a képviselőház üléstermében lefolyt, az csakugyan mindenki előtt, aki nem vak, bebizonyíthatta azt, hogy itt egy mindenre kész banda a magyar parlamentarizmus megrontására, a magyar nemzet megbecstelítésére tör. És ha lehetséges lenne, hogy valami még fokozza a meggyőződésnek és az elhatározásnak erejét mi-bennünk, úgy ezek a mai jelenségek bizonyára fokozták.

Nekünk, t. barátaim, mennünk kell a magunk útján. Megtehettük volna ezt ma is, mert hiszen a képviselőházban az ülés lehetőségét biztosítani lehetett volna ma is, én azonban azt gondoltam, hogy jobb, ha következetesek maradunk ahhoz az eddig követett taktikánkhöz, hogy semmit az események meglepetésszerű hatása alatt nem cselekszünk, hanem megfontoltan, hidegvérrel, de feltartóztatlanul megyünk a magunk útján.

Tisztelt barátaim! Meglehet, hogy a küzdelem más fegyverek alkalmazását fogja szükségessé tenni, mint aminőkre gondoltunk addig, amíg egy, bármennyire elfajult parlamenti küzdelemmel, de mégis egy politikai eszközöket használó parlamenti küzdelemmel állottunk szemben. Ha ismétlődnek az az eset, hogy ott közönséges bűncselekmények követtenek el, akkor nekünk is olyan fegyverekhez kell nyúlunk, aminőket közönséges bűntevőkkel szemben a közbiztonság fönntartására szükségeseznek tartunk. Én azt hiszem, csalódnak ezek az urak, ha azt hiszik, hogy azzal a ténnyel, hogy ők ilyen visszataszító viselkedés által esetleg erősebb fegyverek használatát teszik föltétlenül szükségessé, megbontják az egyeteértést és az egységet a pártban és megrontják a hangulatot az országban.

Kubinyi Géza: Nincs itt gyáva ember egy sem!

Tisza István gróf miniszterelnök: Utóvégre is minden attól függ, hogy van-e, él-e a magyar nemzetben igazi ragaszkodás az alkotmányhoz, a magyar parlament jó hírnevéhez, becsületességéhez és életképességéhez. Ha nem él, akkor hiába fáradunk, hiába érünk el efemér sikereket, a végeredmény csak gyászos és siralmas bukás lesz — nem reánk nézve, akik dicső ügy mellett fölemelt fővel harcolunk —, hanem a nemzetre nézve. De nincs, nem lesz és nem lehet így; a magyar nemzetben benne van az 'élő hit az alkotmányban. Nyilvánult ez az élő hit eddig is és csak egy-két ilyen jelenetet csináljanak, mint ez a mai volt: elemi erővel fog kitörni a magyar nemzetből az az egészséges ragaszkodás ezredéves alkotmányunkhoz, amelyet oly rútúl akarnak most a nemzet vesztére felhasználni; úgy hogy, bará-

taim, még abban az esetben is — amit kizártnak tartok, mert hiszen kezünkben vannak a sikernek összes előfeltételei —, de még az esetben is, ha tényleg elérnék azt a céljukat, hogy ennek a Háznak működő képességét lehetetlenné tegyék, abban az esetben sem ismernék ingadozást, abban az esetben is megfenném az első napon, amelyen tehetném, azt, hogy hivatkoznám a nemzet ítéletére.

Tehát vagy helyreállítjuk a rendet ebben a Házban és biztosítjuk a feltétlenül szükséges törvényalkotási teendők teljesítését s akkor a nemzetre való appellálás későbbi időkre maradhat, vagy tegyük fel — ámbár nem hiszem — hogy nem sikerül ez a törekvés s akkor csak egy kötelességet ismerek a kormányra nézve: azt a kötelességet, hogy azonnal, nyomban appelláljon a nemzet ítéletére. Egyről legyenek azok az urak meggyőződve: a nemzet ítélőszéke elé fogjuk őket állítani; felelni fognak és ítélni fog a nemzet felettük! Bármii csináljanak, ezt a megérdemlett sorsukat nem fogják elkerülni.

Dehát, t. barátaim, azt hiszem, ezzel várhatunk még egy kissé és szépen, nyugodtan teljesíthetjük egyelőre kötelességünket ebben a Házban és elintézzhetjük azokat a törvényjavaslatokat, amelyek elintézése a törvényes állapot fenntartása végett szükséges.

Én ismételve csak arra kérlek benneteket, hogy az a szent tűz, amely bennetek lobogott és amely az eddigi eredményeknek biztos záloga volt, ha lehet, kettőzött erővel lobogjon most ezek után a merényletek után és teljesítsük kötelességünket mindannyian abban a tudatban, hogy ha valamikor, most igazán mi védjük a nemzetnek legszentebb érdekeit és mi állunk szemben olyan merényletekkel, amelyekkel szemben azután nem jog, de parancsoló kötelesség megtenni mindazt, amit a magyar nemzet biztonsága, a magyar nemzet becsülete megkíván.

Ehhez kérem szíves támogatástokat és kérlek benneteket, hogy legyünk együtt. Ha ma este formális értekezletet nem tartunk is, méltóztassatok feljönni, hogy megbeszélhessük magunk közt a további teendők minden részletét és azután folytassuk tovább ezt a nagy és szent harcot, amelyben a kötelességteljesítésnek, egy nagy ügy védelmének felemelő érzése egész erővel kell, hogy vigyen bennünket előre; folytassuk tovább vállvetve, kölcsönös bizalommal.

Dániel Ernő báró: T. értekezlet! Habár a felindulástól talán még remeg a hangom, mert csakugyan nem voltam elkészülve harmincöt évi parlamenti működésem után, hogy ilyen jelenetek, mint aminőket ma megértünk, a képviselőház termében előfordulhassanak, — mégis bátorságot veszek

magamnak, hogy fölszólaljak ebben az illusztris testületben; felszólaljak azért, mert épen a mi vezérünk rámutatott arra, milyen nagy jelentősége van épen most, ebben a szent harcban, hogy a párt vállalva, teljes odaadással, teljes elszánt-sággal kövesse vezérünket.

Épen azért bátor vagyok felszólalni és hangsúlyozni azt, hogy ebben a nagy harcban, amelynek egyedüli célja a parlament munkaképességének helyreállítása, a jogrendnek megállapítása és a békének biztosítása az országban, hogy ezáltal megvessük alapját annak, hogy úgv kulturális, mint anyagi tekintetben üdvös tevékenységet fejthessen ki ez az ország: igenis, ebben a nagy harcban mi teljes elszánt-sággal, teljes odaadással, kivétel nélkül a pártnak minden tagja — mert nem teszem föl, hogy volna a pártban egyetlenegy olyan gyáva ember is, aki ilyen momentumban a vezért és ezt a szent ügyet cserben hagyná — teljes odaadással és elszánt-sággal fogja követni vezérünket. Az Isten a mi vezérünket továbbra is éltesse, adjon neki tovább is erőt, hogy ezt a nagy küzdelmet végig küzdhesse.

Az elnök: Nem lévén senki sem szólásra felírva, talán szabad kimondanom azt, hogy vezérünk szavai mélyen, keblünk mélyéig hatottak ránk és megerősítettek bennünket azon hitben és meggyőződésben, hogy nem várhat ránk itt más teendő, mint szorosan megmaradni azon az úton, amely utat választottuk eddig is. Hogy ezen az úton biztosan haladhassunk, mindenek előtt szükséges az összetartás és az, hogy semmiféle mellékérdék ne vezessen senkit, hanem csak a közérdek, a közjó.

Szentiványi Árpád: Igen tisztelt értekezlet! Itt vagyok és itt is maradok.¹ Olyankor, mikor baj van, félreállani sohasem szoktam. Csak azt az egy kérést intézem a t. elnökséghez, hogy most ebben a percben ne határozzunk semmit. Mikor a szenvedélyek fel vannak korbácsolva, akkor a harag uralkodik az emberen, a harag pedig jó tanácsadó sohasem volt. Várjunk. Lehet, hogy talán estig lecsendesül az izgatottság, vagy, ha estig nem, holnap tartunk konferenciát és akkor határozzunk. Addig is kérem azonban az igen tisztelt miniszterelnök urat, hogy semmiféle retorzióval most ne méltóztassanak élni, mert az bizonyos, hogy amely percben bármilyen kis erőszakosság történik, az egész az utcára fog kerülni. A magyar ember nem horvát. Azokkal elbánni könnyebb, a magyar ember, ha tűzben van, nem gondol azzal, hogy otthagya-e a foga fehérét vagy nem. Én azt

¹ Szentiványi Árpád, volt nemzeti párti képviselő, előzetes ki- és belépéséről l. a (190) sz. a. — Csakugyan „itt is maradt” — 1905 derekáig.

tartom, hogy a higgadság a földolog. Higgadtan kell gondolkodni, higgadtan kell intézkedni. És, ha van hazafiság abban a csoportban, amely kilépett,¹ akkor kezébe fogja venni a közvetítést, hogy a rend helyreálljon. Most csak azt kérem, ne határozzunk e percben semmit. Hanem vagy holnap, vagy talán ma este tartsunk értekezletet.

Tisza István gróf miniszterelnök: Tisztelt barátunk nem volt jelen a pártértekezlet elején. Konkrét határozat nem hozott. Azonban igen nagy hiba volna, ha abból, hogy most konkrét határozatot nem hoztunk, bárki is — nem itt, mert hiszen mi tisztában vagyunk magunkkal — de oda künn ingadozást, vagy elhatározott akarat hiányát akarná kiokoskodni. Én teljesen igazat adok tisztelt barátomnak abban — hiszen ezzel kezdtem felszólalásomat —, hogy elsietni semmit nem szabad; az erős elhatározás, az erős akarat, az energikus kivétel épen a higgadt megfontolás alapján jöjjön létre, és elsietni nem szabad azokat az erősebb eszközöket sem, amelyekre esetleg szükség lehet, szükség lehet akkor, ha azok a közönséges bűncselekmények!, amelyek ma előfordultak, ismétlődni találnának. Mert ha itt valaki rendszert csinálna abból, hogy Magyarország képviselőházában az ülésezést nem politikai küzdelemmel, de közönséges bűncselekmények által lehetetlenné tegye, azzal el kellene bánni úgy, mint bármely közönséges gonosztevővel. Elsietni a dolgot én sem kívánom, mert a magam részéről én is nagy súlyt vetek arra, hogy a magyar parlamentben kényszereszközök csak végszükség esetén alkalmaztassanak.

Még csak egy megjegyzésem van. Ehhez a meggyőződéshez tartom magamat a magyar parlamentarizmus iránti igaz ragaszkodásból, de ha azután ezen igaz ragaszkodás mellett arról győződném meg, hogy szükség van ezekre az eszközökre, akkor nem kétlem, hogy tisztelt barátommal együtt senki sem lesz itt, aki végszükség esetén azokat megtagadná.

És az a szempont, hogy ezek az urak az utcára találják vinni a dolgot, egy jöttával sem fogja elhatározásunkat befolyásolni. Először, t. barátaim, nézzen bárki végig a fővároson. Tudhatjuk azt, hogy hetek óta minő görcsös kísérletek történtek minden téren, hogy megmozdítsák az utcát, hogy bármit véghez vigyenek az utcával. Megtették ezt eddig is ezek az urak. De ennek a fővárosnak nagy társadalma vagy lelkesen a mi táborunkban van, vagy hidegen ítéli el őket még azon része is ennek a társadalomnak, amely talán

¹ T. i. az Andrássy vezetése alatt álló disszidensek csoportjában. (236.)

politikai elveikkel egyetért. Hát e szempontból aggályra nincs okunk. Mert bárki próbálná meg ennek az országnak sorsát az utcán eldönteni, azt megtanítanék arra, hogy Magyarországon mindenkinek lehet és van joga, de Magyarország sorsa fölött az utca nem disponál.

Ezt a szempontot tehát kapcsoljuk ki aggályaink és az eljárásunkat befolyásoló körülmények közül.

De különben én őszintén, igaz szívből, köszönetét mondok T. barátunknak felszólalásáért és biztosíthatom őt arról, hogy az én törekvésem, az én óhajom is az, hogy kötelességünket teljesítsük lehetőleg kényszerrendszabályok alkalmazása nélkül. Ezekhez csak akkor nyúlnánk hozzá, de akkor hozzányúlnánk habozás nélkül, ha csakis így lehetne megakadályozni azt, hogy az ország képviselőházában közönséges bűntények követessenek el.

Szentiványi Árpád: Én az utcát csak annyiban említetem, hogy ha egyszer az utcára megyünk, ártatlan embereknek a vére folyhat; az az ártatlan vér pedig nem keresi, hogy ki volt az okozója: az egész kormányzást, mind a két pártot, úgy a szövetkezettet, mint a kormánypártot átkozni fogja;. Én azért félek attól, hogy az utcára menjünk. És azért kérem, méltóztassék ezt figyelembe venni és a legenyhébben elbánni. És szántszándékosan mondtam, hogy azt tartom, a kilépetteknek kötelessége most kezükbe venni azt, hogy a rendet, békét helyreállítsák. Azt hiszem, van bennük annyi hazafiság és meg is fogják tenni.

Tisza István gróf miniszterelnök: T. barátomnak erre az utolsó kijelentésére egy megjegyzést kívánok tenni. Hogy azok a képviselőtársaim, akik kiléptek a pártból, mit fognak tenni, vagy mit tartanak feladatuknak: azt természetesen az ő kötelességérzetükre bízom; ér nem vagyok hivatva nekik tanácsot adni, sem nekik a kötelességérzésből leckét adni. Mindenesetre konstatálni kívánom azonban, hogy szerintem, ha ők valamely missziót éreznek magukban, az csak az lehet, hogy hassanak azokra, akik ilyen csúnya elfajulásokra viszik a küzdelmet s igyekezzenek őket attól visszatartani;. De bárminő oly közvetítési kísérlet, amely most alkudozásokra vezetne mi közöttünk és ilyen közönséges bűntények elkövetői közt, az előre is reménytelen, céltalan és megengedhetetlen volna. Mert én igenis szívesen folytatok eszmecsere-t velük is, ellenzékiekkel is egy békés megoldás érdekében bármikor; de hogy ezt tehessem, arra először is a képviselőháznak ezt a szégyenfoltját le kell mosni, először a rendnek helyre kell állani és a Háznak működni kell. Hogy azután megértsük egymást a nagy kérdésekben — mert bármit mondjanak ma, lehetetlen elhinnem még az

ellenzék nagy részéről is, hogy egy mérsékelt keretekben történő hárszabályreformtól elzárkózzék —, hogy azután ezt a kérdést bármely formában barátságosan megbeszéljük, az elől a múltban sem zárkóztam el, a jövőben sem fogok elzárkózni. Most azonban, azt hiszem, tartozunk magunknak és az országnak azzal, hogy határozottan és kereken kijelentsük, hogy mi a rendet helyreállítjuk és ebben a tekintetben nem szorultunk senkinek a támogatására.

Pejácsevich Tivadar gróf: Mélyen tisztelt értekezlet!

Elöttem szóló Szentiványi t. barátom azt mondta beszéde folyamán, hogy a magyarok nem horvátok. Mivel ez a kifejezés félreértésre adhatna alkalmat, bátor vagyok kijelenteni, hogy a horvátok is mindig teljesíteni fogják kötelességüket. És miután a horvátok nagyon jól tudják, hogy kötelességük most mit parancsol, hát kinyilvánítom, hogy horvát képviselőtársaitok ebben a harcban veletek fognak küzdeni. Ezt akartam a horvátok nevében röviden megjegyezni.

Szentiványi Árpád: Én csak arra kívántam megjegyzéssel célozni, hogy a magyarok vehemensebbek, izgatottabb természetűek. Képviselőkről egyáltalában nem beszéltem; és csak annyiban kívántam említeni Horvátországot, hogy ott könnyen ment a hárszabályok revíziója, nálunk pedig az ily nagy átalakulás sokkal nehezebb.

Pejácsevich Tivadar gróf: Én pedig csak azért szoltam, nehogy ez félreértésre adjon alkalmat.

Podmaniczky Frigyes báró elnök: Ezzel a mai értekezletünk véget ért. Holnap délelőtt 10 órakor ülés lesz a képviselőházban, ott legyetek.

Miután a szabadelvű párt értekezletén többször esett szó a disszidensekről, nem lesz érdektelen megismerni vezérüknek, gr. Andrassy Gyulának, véleményét a december 13-i Házrombolásról.

A Budapesti Hírlap ugyancsak december 14-i számában közli »Andrassy' a mai eseményekről« cím alatt Andrassynak december 13-án a képviselőház folyosóján tett idevonatkozó nyilatkozatát.

»Szörnyű és nagyon sajnálatos dolog az — úgymond egyebek között Andrassy —, ami itt ma történt... De nem is lehet az és nem szabad, hogy úgy legyen, hogy itt Magyarországon az erőszak uralkodják és ne a törvény!... És mi lesz most? Egyik erőszak a másik után. Mert hiszen az erőszak uralmát csak erőszakkal lehet fenntartani... Ebbe a dologba nem lett volna szabad Tiszának belemennie, mert elgondolhatta volna, hogy egyik törvénytelenység szüli a másikat.«

Andrassynak ez a nyilatkozata átvezet azon írók véleményére, akik szerint Tisza István 1904. évi hárszabályakciója so-

rán november 18-án vagy december 13-án, avagy mindkét alkalommal, taktikai hibát követett el.

Így pl. Szász Károly november 18-ikával kapcsolatban megállapítja (i. m. 26. l.), hogy »a kormány és pártja nem tudta kihasználni győzelmét. Nyomban a Ház üléseinek elnapolása (helyesebben: a Ház működésének hosszabb megszakítása) következett, az ellenzéknek időt engedve a felocsúdasra« s részben ezzel magyarázható a december 13-i ellenzéki erőszak.

Schmidt Henrik (i. m. 98—99. l.) a december 13-i visszataszító jeleneteket ecsetelve, a következő megjegyzést fűzi leírásához: »Tisza nem helyeselte a képviselőházi elnökség felszeg intézkedéseit (vagyis azt, hogy a parlamenti öröknek senkihez sem volt szabad hozzányúlniok), de nem akart beavatkozni a dologba. Ez volt a második nagy hiba, amit elkövettek«. Az első hibát t. i. szerinte Tisza 1904. március 10-i pillanatnyi engedékenységevel követte el. (162.)

Kristóffy József hosszasabban bírálva Tisza házszabályakcióját (i. m. 120—122. l.), abban három taktikai hibát is fedez fel. Az első: az ugrai levél megírása. A másik az, hogy a nov. 1 S-i parlamenti csíny elkövetése után időt engedett az ellenzéknek ereje öszszeszedésére. A harmadik hiba: dec. 13-i eljárása. »Ha Tisza december 13-án nyomban ülést tart a romok felett, s egy fényes manifesztációval fordul az ország felé, s az új házszabályokat életbeléptetve, másnap, harmadnap folytatja az üléseket, talán minden jóra fordulhatott volna.«

Mi e helyütt csak ismertetünk és nem ítélkezünk. De talán annyit mégis szabad megjegyeznünk és már most konstatálnunk, hogy 1905. január 26-án, november 18. és december 13. után a nagy házszabályharc eme harmadik sorsdöntő napján, a »nemzet« az ellenzéknek adott igazat. És igen gyakran hangoztatott tétel, hogy a politikában a végső, a megfellebbezhetetlen értékmérő és bíró: a siker.

Végül nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a fentebb vázolt nagyjelentőségű december 13-i eseményekkel kapcsolatban Tisza még aznap délután a királynak távirati jelentést tett.

Este tíz órakor érkezett Bécsből a kabinetiroda következő válasza:

Seine k. u. k. apóst. Majestät haben Eurer Exzellenz telegrafische Meldung mit Interesse zur Kenntnis genommen und billigen Ihr Vorgehen in vollem Masse.

Seine Majestät hoffen, dass die Indemnity- und Rekruten-vorlage bei andauernder Festigkeit in diesem Hause durchgesetzt werde, erteilen hiermit aber für alle Fälle Eurer Excellenz

¹ Berzeviczy Albert Tisza Istvánnak a krónikussá vált obstrukció elleni élet-halálharcáról szólván, hozzáteszi: „Der 18. November schien das Leben zu verheissen, aber der 13. December war das Vorzeichen des Todes, der durch die Niederlage bei den allgemeinen Wahlen im Januar 1905. auch richtig eintrat“. (Aus unserem Alter c. cikkében a Pester Lloyd 1928. május 27. jubiléum számában.)

die Ermächtigung die Auflösung des Reichstages vorzunehmen. Kabinetkanzlei.

243. 1904. december 15. országos ülés. Napirend előtti felszólalások a házszabályokhoz: a november 18-i házszabálysértés; a dilemma; a Házhatározat érvényessége: a jogi és a politikai kérdés. (Napló XXXI. k. 9—15. l.) A szabadelvű párt december 15-i értekezlete.

Az a feltevés, hogy december 14-ike, amely napra a december 13-ára kitűzött ülést elhalasztották, elsőrendű kritikus nap lesz a magyar parlament történetében, nem vált valóra.

December 14-én szürke, csendes ülés keretében zavartalanul ment végbe az új ülészak megnyitására vonatkozó királyi kézirat felolvasása.

Ennek a meglepő csendnek a december 13-i példátlanul botrányos jelenetek után a magyarázata főleg az, hogy Perczel Dezső nem elnökölt többé és a parlamenti örök sem voltak láthatók.

Elnök (Jakabffy Imre alelnök) a királyi kézirat kihirdetése után a negyedik ülészakot megnyitóiéának nyilvánítván, jelenti, hogy ezer. az ülésen az eddigi gyakorlathoz képest immár nem marad egyéb tennivaló, mint a legközelebbi ülés idejének és napirendjének megállapítása.

Javaslatára hozzászólás nélkül elhatározták, hogy a másnapi, december 15-i ülés napirendjére a Ház részleges megalakulását, továbbá az osztályok kisorsolását és a bizottságok megválasztását tűzik ki.

A házszabályok 23. §-a értelmében ugyanis az alelnökök, jegyzők és a háznagy minden évi ülészak első három ülésének egyikében újból választatnak. A 126. és 136. § szerint pedig a Ház megalakulása után az osztályok minden ülészak elején sorshúzás, az állandó bizottságok pedig választás útján újra alakíttatnak.

Ezzel szemben az ellenzék taktikája kezdettől fogva a Ház alakulásának megakadályozására s egyben oda irányult, hogy a november 18-i házszabálmódosítás hatályossá ne válhasson, a Lex Dániel alapján a Ház határozatokat ne hozhasson. Ezt a kettős törekvést — mint látni fogjuk — siker koronázta. A december 15. és 16-i ülés a Ház alakulása és munkaszervezetének kiegészítése helyett a házszabályokhoz való felszólalásokkal telt el. Ezzel áttérünk a december 15-i ülésre.

Elnök napirend előtt jelenti, hogy a házszabályokhoz többen szólásra jelentkeztek.

Gr. Andrassy Gyula szólal fel elsőnek. Előadja, hogy engedélyt kérvén napirend előtti felszólalásra, elnök azt mondotta., hogy tekintetbe véve, hogy most a Lex Dániel van érvényben, nem engedheti meg a napirend előtti felszólalást.¹ Ehhez az el-

¹ A Daniel Gábor-féle határozati javaslat (231) ugyanis ide vonatkozólag akként szól, hogy „minden ülés a napirendre tűzött javaslat tárgyalásával veszi kezdetét, e tárgyalás semmiféle okból és címen a napirend

nöki kijelentéshez, melyet nem fogadott el, nem azért alkalmazkodik, mintha azt tartaná, hogy az elnöknek igaza van, mintha azt tartaná, hogy a Lex Dániel akár most, akár később alkalmazható volna, hanem azért, mert a régi házszabályok értelmében is joga lett volna az elnöknek a napirend előtti felszólalást megtagadni. Szóló tehát a régi házszabályok alapján alkalmazkodik elnöknek ehez az elutasító kijelentéséhez és azt, amit mondani akart, napirend előtti felszólalás helyett a házszabályokhoz szólás formájában mondja el. Teheti ezt annál is inkább, mert az a célja, hogy röviden kifejtse álláspontját a házszabályok kérdésében uralkodó káosszal szemben. Azon nézetben van a vele együtt kilépett képviselőtársaival (az ú. n. disszidensekkel) együtt, hogy az elnök által érvényesítendő új házszabály nincs érvényben, mert a házszabályt csak a házszabályok határozmányainak tiszteletben tartásával lehet megváltoztatni. A Ház elnökének csak akkor fognak engedelmessé válni, ha intézkedései a házszabályoknak megfelelnek. A jogi felfogásnak ezen intranzigens volta mellett céljuk az lesz, hogy a békés kibontakozás útját keressék. Ennek a küzdelemnek a végsőig való folytatása szerencsétlenség Magyarországra. Ezért tőle telhetőleg meg fog tenni mindent a békés kibontakozás érdekében.

Kossuth Ferenc — ugyancsak a házszabályokhoz szólás formájában — szintén a Lex Dániel érvényességének kérdésével foglalkozik. Állítja és bizonyítja, hogy az, amit Lex Dánielnek szoktak csúfolni, jogtiprással hozott létre s így nem lehet kötelező. Kéri a még funkcióban levő alelnököket, teljesítsék erkölcsi kötelességüket és igazítsák ki a november 18-i Naplót az igazságnak megfelelően, hogy a pontos tényleírásból kitűnjék a létrejött jogsértés. Teljes mértékben csatlakozik Andrassy azon felfogásához is, hogy mindnyájunk célja hazánk szolgálata legyen, nem pedig az, hogy a pártok egymást legyűrjék.

Gr. Apponyi Albert szintén a házszabályokhoz szólva, kifejti, hogy miben állott a november 18-i házszabálysértés. A legteljesebb mértékben hozzájárul azokhoz, amiket e tekintetben, valamint a békés kibontakozás kívánatosságának tekintetében Andrassy Gyula és Kossuth Ferenc előterjesztett. De

tárgyalására szánt idő letelte előtt meg nem szakítható s a 196, 197, 204. és 206. szakaszokban körülírt teendők ezen idő letelte után az ülés végén intézendők el“.

A Lex Dániel idézett része tehát a napirend letárgyalását akarta biztosítani az obstrukciónak a napirend elintézésének megghiúsítására irányuló mesterkedései, így egyebek között a napirend előtti felszólalások (206. §) ellen.

Ezzel magyarázható, hogy miután az elnök a Lex Dániel ezen rendelkezésére hivatkozva, nem engedte meg a napirend előtti felszólalást, az ellenzék tagjai tagadásba vevén a Lex Dániel érvényét — a dec. 15. és 16. ülésen a régi házszabályok alapján a házszabályokhoz szólás címén foglaltak állást a nov. 18. határozattal szemben Apponyi nov. 16. beszédében foglalt elvi kijelentések (242) értelmében.

a békés kibontakozás egyedül a jogrend helyreállításán alapulhat. Hangsúlyozza, hogy a november 18-án állítólag hozott határozat jogilag érvénytelen és a Háznak minden olyan határozata, amely az akkor állítólag alkotott szabálynak segítségével létrejönne, jogilag semmis és érvénytelen, és minden erre alapított törvény szintén jogilag semmis és érvénytelen, ebben az országban senkire sem kötelező. Az az állítólagos határozat nem létezik; minden kísérlet annak végrehajtására nem elnöki jognak érvényesítése, hanem egyszerű erőszakoskodás, amellyel szemben az ellenállás, az engedelmesség megtagadása a Ház tagjainak nemcsak joga, hanem alkotmányos kötelessége.

Ezután a miniszterelnök emelkedett szólásra. A tomboló lármában elnök kénytelen volt a miniszterelnök beszéde alatt az ülést három ízben is felfüggeszteni, úgy, hogy felszólalását csak háromszori megszakítással tudta befejezni.

Elnök: A miniszterelnök úr kíván szólni! (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Polónyi Géza: A banditákhoz akar beszélni? (Zaj. Felkiáltások a jobboldalon: Mi is meghallgattuk Apponyit! Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök ismételten csenget.)

Nagy Sándor (megyaszói): *Halljuk! Mi is meghallgattuk Apponyit! Különbén máskor mi sem hallgatjuk meg önöket! Ilyenkor nincs vezérük, aki rendet tudna tartani! (Szűnni nem akaró nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Polczner Jenő: A bűnös bandához akar beszélni? (Nagy zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Polónyi Géza: Mondjon le! (Elénk jelkiáltások a szélsőbaloldalon: Mondjon le!)

Rátkey László: *Tegnap banditák voltunk, ma pedig beszél hozzánk?*

Nagy Sándor (megyaszói): Hallatlan! Hallgasson már! (Általános nagy zaj. Elnök csenget.)

Lengyel Zoltán: Vonja vissza a sértéseket! (Nagy zaj. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Andrassy kedvéért megtesszük!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Igen röviden kívánok szólni és pedig lehetőleg kizárólag a házszabályértelmezés keretén belül. (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Bandákhoz! Zaj jobbfelől.)

Rákosi Viktor: *Leereszkedik a bandához?*

Gr. Tisza István miniszterelnök: *Én beszélek a képviselőházhoz, ahogy jogom és kötelességem és beszélek a nemzethez. (Zajos ellentmondások balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Magáról arról a kérdésről, hogy a mi eljárásunk szükséges és helyes volt-e, (Nagy zaj bal felől.) ezúttal nyilatkozni nem kívánok, először azért, mert volt alkalmam erről nyilatkozni több ízben a múltban* (Felkiáltások bal felől: Hol? Zaj.) és*

* (236—241.)

mert lesz alkalmam erről a kérdéstről nyilatkozni a jövőben is. (Felkiáltások balfelől: Nem hisszük!) Nem is tartanám helyesnek, hogy most, mielőtt a Ház megalakult volna, egy nagyarányú politikai diskuszióba menjünk bele. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Ennek folytán kizárólag a házszabályok, illetőleg azon kérdés körül fogok mozogni felszólalásomban, hogy a Háznak november 18-án hozott határozata érvényes-e vagy sem. (Nagy zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Az előttem felszólalt t. képviselő urak nyílt ajtót törtek be ... (Nagy zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) kérem, most a töréstről csak képletileg beszélek, a másik töréstről most nincsen szó. (Felkiáltások jobbfelől: Szégyen! Gyalázat! Gazság volt!)

Rákosi Viktor: Hogy van Perczel?

Gr. Tisza István miniszterelnök: A képviselő urak — mondom — nyílt ajtót törtek be, midőn magyarázták, hogy a november 18-i határozatnál (Ellentmondások balfelől. Felkiáltások: Nem határozat!) a házszabályok meg nem tartattak.

Olay Lajos: Gyalázatos gazság!

Elnök: Olay Lajos képviselő urat rendreutasítom. (Felkiáltások balfelől: Helyre!)

Nagy Sándor (megyaszói): Mi nem zavarjuk a szónokot! (Nagy zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én voltam az első, aki elismerte! (Folytontartó nagy zaj balfelől.)

Polczner Jenő: Bűnös, aki bevallja a bűnét! Azért nem menekül a büntetéstől! (Folytonos nagy zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: A kérdés csak az, hogy a parlamentárizmuson ki ejt nagyobb csorbát: (Nagy zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) az-e, aki a szólásszabadságot... (Nagy zaj és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Ez az! Ezt akarják elkobozni! Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) az-e, aki a szólásszabadságot így sérti, mint ahogy az urak most is sértik; (Úgy van! jobbfelől. Nagy mozgás és zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől.) az-e, aki magának egy kérdésnek bizottsági előzetes tárgyalását a technikai obstrukció oly eszközeivel teszi lehetetlenné, (Folytonos nagy zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) amelyek nemcsak a határozathozatalt teszik lehetetlenné, de lehetetlenné teszik magát a tanácskozást, magát a tárgyalást is; (Úgy van! jobbfelől. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.) az-e, aki Magyarország közjogába egy új jogi tételt kíván behozni, (Úgy van! jobbfelől. Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Felkiáltások balfelől: Ki akarja ezt?) — nem én, hanem az urak, — a kisebbségnek ököljogát...

(Élénk helyeslés jobbfelől. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Rákosi Viktor: Hogy tudja, hogy ott van a többség? Hátha itt ül a többség? (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök:... vagy az-e, aki ezekkel a jelenségekkel, azokkal a krónikus bajokkal és veszedelmekkel szemben, amelyek e jelenségekben rejlenek, egyszer megszegi a formát, (Nagy zaj és felkiáltások a baloldalon: Egyszer, egyetlenegyszer! Elnök csenget.) azt a formát, amely a nemzeti akaratnak útjában áll, és felszabadítja ismét a nemzeti akaratot, (Élénk helyeslés jobb felől. Nagy zaj a balos a szélsőbaloldalon.) azt a nemzeti akaratot, amelyre egyhangúlag mondta ki a magyar képviselőház tavaly,¹ hogy Magyarországon minden jognak forrása a nemzeti akarat. (Élénk helyeslés jobbfelől. Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)

Kelemen Béla: Ha törvényesen nyilatkozik meg! (Úgy van! balfelől. Nagy zaj.)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gróf Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Az 1848-i törvény imperatív rendelkezést tartalmaz, (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) midőn utasítja a képviselőházat, hogy a tanácskozási rendet meghatározó házszabályokat alkosson. (Ellentmondás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Ezen imperatív...

Ugron Gábor: De nem szavazás zsebkendővel!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ezen imperatív parancsából (Halljuk! Halljuk!) a 48-i törvényhozásnak... (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Rakovszky István: Halljuk! (Felkiáltások a jobboldalon: Mégsem járja, hogy nem, hallgatják!)

Elnök (csenget): Csendet kérek! (Nagy zaj.)

Gr. Andrássy Gyula: Hallgassák meg az argumentumokat!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ezen imperatív rendelkezéséből az 1848-i törvényeknek folyik (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) a magyar képviselőháznak az a kötelessége ...

Ugron Gábor: Hogy tűrjön!

Gr. Tisza István miniszterelnök:... hogy ne tűrjön! (Hosszantartó élénk éljenzés és taps, közbekiáltások a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon; sípolás a szélsőbaloldalon. Nagy zaj és taps, zajos közbekiáltások a jobboldalon.)

Nagy Sándor (megyasói): Hitvány gazember, aki fü-

¹ Az 1904. jan. 5. ülésen. (138.)

tyül! (Elnök ismételten csenget. Sípolás a szélsőbaloldalon. Rendre! Rendre! a jobboldalon. Felkiáltások jobbról: Wlassics integet! A komédiás! A borbélylegény! Nagy mozgás a középben. A képviselők a bal- és a szélsőbaloldalon felállanak és a közép felé fordulva tapsolnak; felkiáltások: Éljen Wlassics! Elnök csenget. Sípolás a szélsőbaloldalon.)

Kossuth Ferenc: Ne füttyüljete! (Tartós nyugtalanság és zaj. A középben Wlassics Gyula helye körül csoportosulás támad. A jobboldalról képviselők mennek oda. Ki vele! Ki vele! a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Kubik Béla: Rendre!

Elnök. Csendet kérek, különben, ha a tanácskozást folytatni nem lehet, a házszabályok értelmében kénytelen leszek az ülést felfüggeszteni. (Hosszantartó nyugtalanság és zaj.) Minthogy a tanácskozást folytatni nem lehet, az ülést egy negyedórára felfüggesztem.

(Szünet után.)

Elnök: Méltóztassanak helyeiket elfoglalni! Az ülést újból megnyitom. Mindenekelőtt meg kell jegyznem, hogy előbb a nagy zajban kétszer is fütty hallatszott. Miután az ilyesmi meg nem engedett dolog, felkérem az illetőt, aki füttyölt, jelentkezze!

Egy hang (balfelől): A karzaton volt! (Nagy zaj bal felől. Számosan felállnak. Felkiáltások: Mindannyian füttyültünk!)

Elnök: Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak minden olyan eszköztől, amely a rendet zavarja, tartózkodni. (Folytonosan tartó zaj balfelől.)

Pozsgay Miklós (a padsorok elé áll): T. Ház! T. elnök úr! Az elnök úr kérdést intézett a képviselőházhoz... (Nagy zaj a Ház minden oldalán. Felkiáltások: Helyre! Pozsgay Miklós helyére megy.)

Elnök: A miniszterelnök úrnak a 48-as törvény alapján joga van szólni és a Háznak kötelessége őt meghallgatni. (Helyeslés jobbfelől. Zaj balfelől.) Hogy ha a t. képviselő urak (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Csenget.) a házszabályok megtartását követelik: (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Csenget.) akkor méltóztassanak az 1848-i törvény értelmében a miniszterelnök urat meghallgatni. ..

Lovász Márton: November 18-án nem volt szó róla! (Zajos felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Hamisítók! Okmány hamisítók! Folytonos nagy zaj.)

Elnök (csenget): ...mert a törvény erősebb, mint a házszabály. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

A miniszterelnök úr folytatni fogja beszédét. (Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Zaj a bal- és a szélső baloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! Felveszem beszédemnek félbeszakított fonalát. Az 1848-i törvény imperatív utasítást ad... (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Lengyel Zoltán: Ő beszél törvényről! (Zaj a jobb- és a baloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...a 48-i törvény...

Justh Gyula: Ne vegye a szájába! (Taps a bal- és a szélsőbaloldalon. Folytonos zaj. kiáltjuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök folyton csenget.)

Bartha Miklós: 18-áról beszéljen!

Pozsgay Miklós: November 18-a való az ő szájába, nem 48.

Elnök: A képviselő urat rendreutasítom. (Helyeslés jobbfelől. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nagyon szomorú helyzet az... Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Az! Az! Nagyon szomorú!

Kubik Béla: Hamisítók! Okirathamisítók! (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ... Nagyon szomorú ... (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)¹

Pozsgay Miklós: Ki lett érte megkárosítva?

Elnök (csenget): Pozsgay képviselő urat másodszor rendreutasítom.

Hellebronth Géza: Nincs már házszabály!

Elnök (csenget): Hellebronth Géza képviselő urat rendreutasítom. (Helyeslés a jobboldalon. Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nagyon szomorú dolog... (Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon. Folytonos zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Elnök (csenget): Ha a képviselő urak nem hallgatják meg a miniszterelnök urat, kénytelen leszek az ülést újból felfüggeszteni.

Pozsgay Miklós: Függeszse fel Tiszát! (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Kubik Béla: Ne legyen okirathamisító!

Elnök: Kubik képviselő urat rendreutasítom.

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...nagyon szomorú dolog... (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Eitner Zsigmond: Ezt szégyellik, november 18-át nem szégyelték! (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Aki így viselkedik, igazán ne beszéljen negyvennyolcra. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Engedelmet kérek, (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) mi folytatunk egy erős küzdelmet (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) mindazért, ami 48-ban megalkottatott, mindazért, amit az urak veszélyeztetnek.

Mi itt küzdünk erőnknek, egészségünknek a végsőig való megfeszítésével és fogunk is küzdeni, (Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) hanem elkezdve a szólásszabadságon, (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.) végig a magyar felelős miniszternek jogain és kötelességein, (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) fel a nemzet akarata érvényesüléséig, az urak mindent veszélyeztetnek, ami 48-ban alkotott (Hosszantartó élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon.) és mi a 48-as alkotásokat az urak ellen leszünk kénytelenek megvédeni. (Élénk éljenzés és taps a jobboldalon. Derűltség és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök ismételten csenget.)

Az 1848-i törvények (Folytonos nagy zaj és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Eláll! Elnök ismételten csenget.)

T. képviselő urak... (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Elnök csenget.) Amit a képviselő urak csinálnak, az is a klotúr egyik neme, csakhogy a klotúrnek egy teljesen és merőben jogtalanul, igaztalanul, szabálytalanul és helytelenül, a lovagias... (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) a lovagias és becsületes parlamenti küzdelem összes feltételeinek megsértésével alkalmazott neme. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: No! No! Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Hock János: Miniszterelnök úr, ön megbukott! Menjen el! (Helyeslés a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Elnök csenget.) Egy szolgálatot tehet az országnak, hogy megbukik, menjen el! (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Pozsgay Miklós: Halljuk, mit pöfög a petróleumkút!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Az 1848-i törvények... (Nagy zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Hallgasson a törvényről! Erőszak van!)

Elnök (csenget): T. képviselő urak, a miniszterelnök

úr a törvény alapján beszél és joga van beszélni. Nagyon kérem a képviselő urakat, méltóztassanak őt meghallgatni. *(Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Figyelmeztetem a t. képviselő urakat, hogy ha a rendzavarás meg nem szűnik, erélyesebb rendszabályokhoz fogok nyúlni és akkor a felelősség ezek alkalmazásáért azon képviselő urakat fogja terhelni, akik erre kényszerítenek. *(Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Helyeslés a jobboldalon.)*

Endrey Gyula: Akkor majd Feilitzsch jön! *(Nagy zaj a jobb- és a baloldalon.)*

Elnök: *Csendet kérek! A miniszterelnök urat illeti a szó!* *(Nagy zaj a baloldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: No, halljuk!)*

Lengyel Zoltán: Halljuk a negyvennyolcat! *(Nagy zaj a jobboldalon és felkiáltások: Rendre! Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Elnök: *Lengyel Zoltán képviselő úr másodszori figyelmeztetésem dacára ismét és még mindig zavarja a rendet. Ezért kénytelen vagyok a Házhoz azt a kérdést intézni: kívánja-e ezt az esetet a mentelmi bizottsághoz utasítani?* *(Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások jobbfelől: Igen! Elfogadjuk!)*

Rakovszky István: Halljuk! Nem hallottuk az indítványt! *(Nagy zaj a jobb- és a baloldalon.)*

Elnök: *Méltóztassanak csendben lenni!*

Lengyel Zoltán képviselő urat ezt megelőzőleg kétszer rendreutasítottam rendzavarás miatt és most újabb figyelmeztetésem dacára ismét megzavarta a rendet. Ezért most már kérdést intézek... *(Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

Csendet kérek! Méltóztassanak meghallgatni! *(Halljuk! Halljuk!)*

Kérdést intézek a házszabályok 255. §-a alapján a Házhoz: kívánja-e ezt az esetet a mentelmi bizottsághoz utasítani? *(Felkiáltások a jobboldalon: Igen! Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Nem! Nincs is mentelmi bizottság! Zajos felkiáltások a jobboldalon: Majd lesz! Folytontartó nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

Polónyi Géza: E felett nem lehet szavazni! Nincs mentelmi bizottság! *(Nagy zaj a jobb- és a baloldalon. Felkiáltások jobbfelől: Halljuk az elnököt!)*

Elnök: *Méltóztassanak engem meghallgatni.* *(Halljuk! Halljuk!)*

A mentelmi bizottság kifejezést csak oly értelemben használtam, hogy kívánja-e a Ház ezt az ügyet a megalakí-

tandó mentelmi bizottsághoz utasítani? (Felkiáltások a jobb-oldalon: Igen! Nagy zaj a szélsőbaloldalon és felkiáltások: Nem fogadjuk el!)

Kérem azon képviselő urakat, akik ezt az esetet a megalakítandó mentelmi bizottsághoz kívánják utasítani, szíveskedjenek felállani. *(Megtörténik. Nagy zaj a baloldalon és felkiáltások: Kisebbség! Ellenpróbát kérünk!)*

Kérem azon képviselő urakat, akik nem akarják az esetet a megalakítandó mentelmi bizottsághoz utasítani, szíveskedjenek felállani. *(Megtörténik. Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Többség! Kérjük megszámlálni! Felkiáltások jobbfelől: Kisebbség!)*

Hock János: Feilitsch már a hírt viszi fel. (Nagy zaj a jobb- és a baloldalon.)

B. Feilitsch Arthur: *Hocktól nem tanulok erkölcsöt! Jegyezze meg magának! Sikkasztó nem vagyok! Nem tanulok az úrtól semmit! Ezt jegyezze meg magának! (Folyton tartó nagy zaj a jobb- és a baloldalon.)*

Elnök: Csendet kérek! T. Ház! Kérek csendet! Minden kétséget kizáró módon nem tudom megállapítani a többséget. Minthogy azonban a módosított házszabályok... *(Hosszantartó nagy zaj és mozgás balfelől. Élénk felkiáltások: Nincsenek módosított házszabályok! Menjen onnan! Módosított házszabályokat nem ismerünk! Az csak csalás volt! Percekig tartó lárma balfelől.)*

Gr. Zichy Aladár: Akkor azután nem felelhet senki semmiért! *(Felkiáltások balfelől: Menjen onnan az elnök, vagy vonja vissza kijelentését! Percekig tartó lárma balfelől.)*

Darányi Ferenc: *Nincsen módosított házszabály. Mondja ki az elnök, hogy nyelvbottlás volt! (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Elnök: Kérem, méltóztassanak engem meghallgatni.

Polónyi Géza: *Nincsen módosított házszabály. Az hazugság!*

Elnök: *Polónyi képviselő urat rendreutasítom.*

T. Ház! *(Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Gr. Apponyi Albert: *Hallgassuk meg az elnököt!*

Ivánka Oszkár: *Nem tűrjük, hamisításokat nem tűrünk!*

Elnök: T. Ház! A módosított házszabályok... *(Zaj. Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Olyan nincsen!)*

Gr. Batthyány Tivadar: *Agyonlőhetnek, de nem tűrjük ezt el! Folytonos nagy zaj. Felkiáltások a jobboldalon: Helyre! Helyre!)*

Elnök: *Engedelmet kérek, t. Ház, (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Holló képviselő urat rendreutasítom.*

(Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Én nem hamisítok, én a Ház határozata alapján járok el (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj. Ellentmondás a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Hazudik!) és mindaddig, amíg a Ház azt a határozatát, amelyet november 18-ikán hozott, meg nem semmisíti, (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) én azt kötelezőnek tartom, mert nem áll jogomban a Ház határozatát megsemmisíteni; ezt csak maga a Ház teheti meg. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Szünni nem akaró nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Elnök: Minthogy a módosított házszabály... (Hosszantartó nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Visontai Soma: Ez nem ferbli-játék! (Zajos felkiáltások jobbfelől: Helyre! Helyre! Folytonos nagy zaj a szélsőbaloldalon.)

Elnök: Csendet kérek, t. képviselő urak, különben kénytelen leszek az ülést ismét felfüggeszteni. (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Az ellenzéki jegyzők elhagyják az elnöki emelvényt. Élénk éljenzés és taps a szélsőbaloldalon.)

Az ülést felfüggesztem.

(Szünet után.)

Elnök: T. Ház! Az ülést újból megnyitom.

Annak megállapítása végett, hogy kívánja-e a Ház Lengyel Zoltánnak esetét a megalakítandó mentelmi bizottsághoz utasítani, miután előbb nem tudtam megállapítani a többséget, a képviselő urak fejenkénti összeszámlálását rendelem el s felkérem,.. (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Kubik Béla: A 228. § alapján?

Elnök: ...a jegyző urakat, hogy az összeszámlálást szakaszonként eszközölni szíveskedjenek. (Zaj és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: A kérdést fel kell tenni!) Feltettem! (Felkiáltások balfelől: Nem volt feltéve!)

Justh Gyula: Nem volt feltéve!

Elnök: Bocsánatot kérek, fel volt téve, sőt felállással szavaztak is. (Zaj.)

(Szöts Pál és Sturmán György jegyzők szakaszonként megszámlálják a szavazókat.)

Elnök: T. Ház! (Halljuk! Halljuk!) A jegyző urak a szavazatokat összeszámlálván, az eredmény az, hogy 237 képviselő igennel és 161 képviselő nemmel szavazott. (Éljenzés jobbfelől. Élénk »zsivió«. -kiáltások balfelől.)

E szerint a többség Lengyel Zoltán mentelmi esetét a megalakítandó mentelmi bizottsághoz utasítja azzal, hogy a Háznak további intézkedése iránt 24 óra alatt javaslatot te-

gyen. *(Mozgás és felkiáltások balfelől: Ez nem lehet, hisz még nincs is megválasztva!)*

De igen, mert én a megválasztandó mentelmi bizottsághoz utasítottam azzal, hogy a Ház további intézkedése iránt, természetesen, ha megalakul, 24 óra alatt javaslatot tegyen.

Ez a házszabályoknak teljesen megfelelő eljárás. *(Helyeslés a jobboldalon.) A miniszterelnök úr kíván szólni!*

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! *(Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Éljen Andrássy!)* Felveszem beszédem fonalát ott, ahol elhagytam.

Holló Lajos: A kötelet vegye fel és ne a fonalat!

Gr. Tisza István miniszterelnök: A 48-i törvények *(Felkiáltások a baloldalon: November 18!)* imperatív rendelkezést tartalmaznak és kötelezik a Házat arra, hogy olyan házszabályokat alkosson, amelyek a tanácskozást, annak lehetőségét biztosítják.

Ugron Gábor: Törvényesen! *(Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Amint a házszabályok, amelyek más időkben, olyankor, amikor erősebb volt a ragaszkodás a parlamentarizmus lényegéhez, megfeleltek, *(Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)* rendeltetésüknek többé meg nem felelhetnek, mert a tanácskozási rendet nem biztosítják: a képviselőháznak, hogy a törvénynek eleget tegyen — pedig a törvény mindnyájunk felett áll — *(Éljenzés a bal- és a szélsőbaloldalon.)* feladata és kötelessége *(Zaj és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Törvénytíprók!)* házszabályait úgy módosítani, hogy azok a változott viszonyok között is *(Nagy zaj.)* rendeltetésüknek megfeleljenek, *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* t. i. a tanácskozás rendjét és sikeres eredményét biztosítsák. *(Hosszantartó élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Ez törvényes kötelessége a Háznak és ha a helyzet úgy alakul, hogy ezen törvényes kötelességének a Ház eleget nem tehet, ... *(Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

Holló Lajos: Legyen vége a komédiának! *(Felkiáltások a jobboldalon: Legyen!)*

Eitner Zsigmond: Ilyen hülyeséget már sokat hallottunk! *(Nagy zaj.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...és ha a helyzet úgy alakul, hogy a Ház... *(Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Sréter Alfréd: Ezek nem képviselők! Ezek gyávák!

(Úgy van! jobbfelől. Folytonos nagy zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Mondjon le! Pap Zoltán ismételt közbekiált.)

Elnök: Pap Zoltán és Lovászy Márton képviselő urakat rendreutasítom. (Nagy zaj és jelkiáltások a szélsőbaloldalon: Lovászy nem szólt semmit!)

Ugron Gábor: Lovászy egy szót se szól! Meg se mozdult. (Nagy zaj.)

Elnök: Lovászy képviselő úr folytonosan közbeszölt. (Zajos ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon. Mozgás és zaj jobbfelől.)

Sréter Alfréd: Ez paródiája a tisztességes viseletnek! (Élénk felkiáltások a szélsőbaloldalon: Víz az öregnek!) Gyávaság és nyomorúság! (Nagy zaj. Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...és ha a helyzet úgy alakul,... (Nagy zaj és jelkiáltások a szélső baloldalon: Mondjon le! Halljuk! jobb felől.) hogy a Ház ennek a törvényes kötelességének eleget nem tehet, (Zajos felkiáltások a szélsőbaloldalon: Mondjon le! Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Bethlen Balázs: Félnek meghallgatni! (Folytonos nagy zaj. Báró Kaas Ivor ismételten közbekiált.)

Elnök: Kaas képviselő urat rendreutasítom! (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Csendet kérek!

Hellebronth Géza: Halljuk már kérem, hiszen búcsúbeszédet mond! (Derűtség balfelől. Zaj és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Mondjon le!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Tudom, hogy a képviselő urak el akarják fojtani a szavamat, de hiába próbálják! (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! jobbfelől. Hellebronth Géza ismételten közbekiált.)

Elnök: Hellebronth képviselő urat rendreutasítom!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Egészen hiába beszélnek. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Az igazság szavát elfojtani nem fogják. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj.)

Polczner Jenő: Menjen Bécsbe! (Zajos felkiáltások a szélsőbaloldalon: Mondjon le!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: A magyar nemzetből a parlamenthez és a szólásszabadsághoz való ragaszkodását kiölni nem fogják! (Helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! jobbfelől.)

Eitner Zsigmond: Maga is neveti, amit mond!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Könnyű dicsőség egy ember szavát ilyen lármával elfojtani! (Ugy van! jobbfelől. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.) Higgyék meg nekem, hogy az az ügy, mely igen gyenge fegyverekre szorul, gyenge ügy! (Zaj.)

Elnök (csenget): Kérem a képviselő urakat, méltóztat-

sanak a szónokot meghallgatni. (Folytontartó nagy zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Önök újabb bizonyítékokat akarnak nekünk adni a viselkedésükkel! (Folytontartó nagy zaj balfelől. Mukits Simon közbeszól.)

Elnök: Mukits Simon képviselő urat rendreutasítom. (Zaj balfelől.)

Rosenberg Gyula: Disznóság, amit csinálnak! (Igaz! Úgy van! jobb felől. Nagy zaj balfelől. Felkiáltások: Ki vele! Elnök folyton csenget.)

Eitner Zsigmond: Utasítsa rendre!

Elnök: Rosenberg Gyula képviselő urat rendreutasítom. (Élénk helyeslés balfelől, Bekiáltások balról: A mentelmi bizottsághoz kell utasítani!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Az igazság szavát semmiféle ilyen nemtelen fegyverrel elnémitani nem lehet, (Élénk helyeslés jobbfelől. Nagy zaj balfelől.) az ki fog törni, azt a nemzet meg fogja hallani. Biztosíthatom az urakat róla, hogy csak nekünk tesznek vele szolgálatot, (Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.) ha így mutatják be, hogyan védik a szólásszabadságot, hogyan tisztelik a házszabályt és hogyan tisztelik a 48-i törvényeket. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Folytontartó nagy zaj a baloldalon.)

Gr. Andrásy Tivadar: Mi tiszteljük a házszabályokat! (Úgy van! balfelől. Felkiáltások jobbfelől: Amazoknak magyarázza, ne nekünk! Nagy zaj.)

Polónyi Géza: November 18-án épen a szólásszabadságot konfiskálták! (Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon. Folytonosan tartó nagy zaj.)

Elnök (csenget): Kérem a képviselő urakat, respektálják a szólásszabadságot. (Nagy zaj.) Ha nem lesznek csendben, akkor kénytelen leszek az ülést ismételten felfüggeszteni. (Nagy zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Lovászy Márton: Addig nem lesz békeség, amíg vissza nem állítják a november 18-i előtti állapotot. (Úgy van! a bal- és a szélső bal oldalon. Nagy zaj.)

Elnök: Lovászy képviselő urat rendreutasítom! (Nagy zaj.)

Rakovszky István: Amíg a november 18-ika nem lesz szanálva, addig nem beszélhet!

Holló Lajos: A magyar alkotmányt nem lehet eltörölni! (Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon. Lengyel Zoltán papírtekerccsel üti a padot.)

Elnök: Lengyel Zoltán képviselő urat rendreutasítom. (Helyeslés jobbfelől. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Csendet kérek! (Folytonos nagy zaj.) Miután többszöri ké-

résem dacára sem akarnak a képviselő urak csendben lenni, az ülést tíz percre felfüggesztem.

(Szünet után.)

Elnök: Az ülést újból megnyitom. A miniszterelnök úr folytatja beszédét. (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: *Tekintettel az előrehaladott időre, igen röviden fogom bevégezni felszólalásomat. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) A képviselőház abban a dilemmában volt... (Folytontartó nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) abban a dilemmában volt, hogy vagy le kell mondania azon törvényes kötelesség teljesítéséről, (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) miszerint a házszabályokat módosítsa úgy, hogy azok a törvény rendelkezésének megfeleljenek, (Folytontartó nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) vagy engedelmeskednie kellett a törvénynek a házszabály egyszeri megsértése által. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) A kérdés csak a körül forgott és foroghatott, hogy a törvényt sértsük-e meg, vagy a házszabályt? (Nagy zaj és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.) Én azt hiszem, akkor jártunk el helyesen, midőn a házszabályt sértettük meg, hogy megmenthessük a törvényt. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Ezzel a szabálysértést oly téren követtük el, amely a Háznak autonóm belügye, amelyben a Ház szuverén, (Zajos helyeslés a jobboldalon. Folytontartó nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) amelyben tehát a Ház saját maga döntheti el bármikor később, hogy ragaszkodik-e határozatához vagy sem. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

A jogi kérdésnek is, hogy érvényes-e a határozat vagy sem, (Folytonos zaj bal felől.) más bírója nincs és nem lehet, mint maga a képviselőház. (Zajos helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Ha ebben bárkinek kételye van, provokálja a képviselőház határozatát (Hosszantartó zajos helyeslés a jobboldalon. Folytonos zaj és taps balfelől.) és a képviselőház határozata előtt mindenkinek feltétlenül meg kell hajolnia. (Zajos helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

A jogi kérdést ez dönti el, a politikai kérdést el fogja dönteni a nemzet (Hosszantartó zajos helyeslés a jobboldalon. Folytonos zaj balfelől.) és akkor azután, akiben alkotmányos érzés van, annak a nemzet határozata előtt, akár mellettünk szól, akár ellenünk, meg kell hajolnia. (Hosszantartó zajos helyeslés és taps a jobboldalon. Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

T. Ház! Én végezetül csak egyre figyelmeztetem az urakat: *(Folytonos zaj balfelől.) Ne emlegessék azt, hogy az ezen házszabály mellett alkotandó törvényeket nem kell és nem szabad megtartani, (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) vagy ha emlegetik, ne itt tegyék, ahol az immunitás védi önöket, hanem mondják künn (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj balfelől.) és osztozzanak azoknak sorsában, akiket talán elbolondítanak, eltántorítanak egy olyan térre, ahol a büntető jog határozataival jönnek ellenkezésbe. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Ezt a küzdelmet (Folytonos nagy zaj balfelől.) lehurrogni nem fogják, ezt a küzdelmet ilyen fegyverekkel nem fogják megvívni; (Zajos helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj balfelől.) meg fogjuk azt küzdeni rendületlen kitartással, bízva és meg is nyugodva a nemzet akaratában. (Hosszantartó zajos helyeslés és taps a jobboldalon. Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

A miniszterelnök után még Szederkényi Nándor szólt a házszabályokhoz, kijelentvén, hogy a régi házszabályok értelmében teszi ezt, annál is inkább, mert a november 18-i állítólagos határozat érvényességét el nem ismeri. A régi házszabály alapján áll és annak alapján fog a jövőben is eljárni. És ha az elnök mint az imént mondta — a november 18-i határozatot kötelezőnek tartja és a Ház ülését ezen nemlétező hamis határozat alapján vezeti, akkor ez az ülés elejétől kezdve házszabálysértés és amely határozat esetleg itt hozatnék, az is nélkülözi a törvényességet.

Miután a tárgyalásra szánt idő eltelt, elnök az ülést beukasztja és a másnapi ülés napirendjére ugyancsak az alakulással járó teendőket tűzi ki.

* * *

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a szabadelvű párt december 15-én zártkörű értekezletet tartott, amelyen a pártnak csak képviselőtagjai vehettek részt.

Az értekezletről a következő félhivatalos jelentést adták ki:

A szabadelvű párt ma este 7 órakor Podmaniczky Frigyes báró elnöklete alatt értekezletet tartott, melyen a párt tagjai teljes számmal vettek részt. Az értekezlet tárgya a politikai helyzet megvitatása volt. Tisza István gróf miniszterelnök nagyfontosságú kijelentéseket tett. Utalva a parlamenti állapot teljes elfajulására, melyben az ellenzék még a képviselőháznak megalakulását is akadályozza és ezzel magát a házszabályon immáron teljesen túlteszi: kijelentette, hogy amennyiben az ellenzék a Ház megalakulását a holnapi ülésen is megakadályozza, akkor a nemzetre való appellálás a legrövidebb időn belül el fog következni. Az értekezlet egyhangú helyesléssel és lelkesedéssel fogadta a miniszterelnök kijelentését.

244. 1904. december 16. országos ülés. — Napirend előtti felszólalások a házszabályokhoz; személyes ügy Rakovszky Istvánnal; indemnitás kérése és választások exlexben. — A miniszterelnök újabb felszólalása: Bánffy abszolutisztikus terve; az ecsedi lép. (Napló XXXI. k. 21—23. és 38—39. 1.) Nyilatkozatok: az ülészakot berekesztő királyi leirat felolvasása november 18-án; Jeszenszky Sándor és Rosenberg Gyula. — Az ellenzék vélekedése a Házfelosztásról.

December 16-án volt az új ülészak harmadik ülése, amelyen a házszabályok 23. §-a értelmében a Ház megalakulásának okvetlenül be kellett volna következnie. Ez azonban ezúttal sem történt meg, mert az ellenzék álláspontja szerint a Ház a Lex Daniel hatálya alatt meg nem alakulhat, mivel általában semmiféle határozatot nem hozhat. Az alakulással járó teendők helyett ez az ülés is — érdemileg — napirend előtti felszólalásokkal telt el. Az ellenzék vezetői folytatták a november 18-i határozat bírálatát a házszabályokhoz szólás címén a régi házszabályok alapján.

Rakovszky István — az első szónok — arról beszél, hogy a november 18-i házszabálysértést ritka furfanggal, világot nem látott szemérmertlenséggel *(a miniszterelnök közbekiált: rendre!)* és gyávasággal követték el, annak ellenére, hogy a Ház elnöke a miniszterelnök tudtával mindig azt mondta, hogy a házszabályokhoz ragaszkodni fog. *Felhívja a miniszterelnököt, aki az imént annyira felháborodott, cáfolja meg.*

Gr. Tisza István miniszterelnök közbeszól: Meghallgatnak, ha megcáfolom? (Élénk derűtség jobb felől. Zaj balfelől.)

Rakovszky István folytatólag azt állítja, hogy Perczel Dezső tudva valótlanul mondott. A miniszterelnök nem mondott tudva valótlanul, csak elfelejtett valamit; mert az a tett, amelynek a miniszterelnök is részese, a miniszterelnöki szavakba helyezett hitelnek tökéletes megrendítése. A bizonyítás terére lépve, szóló emlékeztet arra, hogy a miniszterelnök 1903. november 27-én a képviselőházban egyebek között a következőket mondta: *1* »Végezetül csak azt ismétlem, hogy mi (t. i. a szabadelvű párt), igenis, ezt a házszabályt elfogadtuk, mi ennek a házszabálynak tartalmához kötve vagyunk, mi ezt a házszabályt úgy, ahogy annak a szövege szól, becsületesen végre fogjuk hajtani«. Így nyilatkozott a miniszterelnök tavaly novemberben. Az idén, november 18-án pedig azt mondta: *»Vessünk véget a komédiának!«* Hogyan lehet a kettőt összeegyeztetni? A miniszterelnök bizonyára elfelejtette, amit a múlt évben mondott a házszabályok becsületes végrehajtásáról, mert ha nem felejtette volna el, sokkal keményebb ítéletet érdemelne.

Rakovszky után a miniszterelnök szólalt fel.

¹ Ez az idézet a miniszterelnöknek a Széll Kálmánnal 1899-ben kötött nevezetes paktum kérdésében tett egyik nyilatkozatából van véve. (123).

Gr. Tisza István miniszterelnök: A t. képviselő urak egy közbeszólásom kapcsán szívesek voltak kilátásba helyezni...

Bartha Miklós: Milyen udvarias! (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök:... hogy egy ellenem intézett politikai természetű, de személyes támadásra válaszolhatok. Kérem tehát, szíveskedjenek megengedni, hogy ezt röviden és objektíve tegyem és hogy ezzel kapcsolatban szintén tartózkodva minden polémiától, egy kérést intézzek a Házhoz. (Halljuk! Halljuk!)

Ami a támadást illeti, Rakovszky István t. képviselő úr felolvasta egy beszédemnek némely passzusát, amely passzusokban kijelentettem 1903. november, nem tudom, hányadikán, *(Felkiáltások a jobboldalon: 23-án!)* hogy a házszabályokat kötelezőnek ismerem el a többségre úgy, mint a kisebbségre nézve.

Kubik Béla: Becsületesen! (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Elnök csenget.)

Rákosi Viktor: Ez is ott van!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Rám nézve ez egy cseppet sem lényeges ... (Nagy zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Látjuk!)

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. képviselő urak, méltóztassanak megvárni a mondat befejezését. (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...mert én alkalmazni valamit másként, mint becsületesen, nem szoktam. (Élénk helyeslés jobbfelől. Mozgás a baloldalon.) Ha azt tartom, hogy muszáj megsérteni, meg tudok sérteni valamit, (Felkiáltások a baloldalon: Becsületesen!) de alkalmazni másképp, mint becsületesen, nem tudok, nem szoktam semmit. (Nagy zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)

Azóta elmúlt egy kerek esztendő (Halljak! a baloldalon.) és nem mondhatja senki... (Nagy zaj.)

Elnök: Csendet kérek a Ház jobboldalán! (Halljuk! Halljuk!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Azóta elmúlt egy kerek esztendő és nem mondhatja senki, hogy akár az én csekély személyem, akár a többség és az elnökség a legmesszebbmenő türelmet ne gyakorolta volna. (Úgy van! jobbfelől. Mozgás és nagy zaj a baloldalon. Elnök csenget.)

Rákosi Viktor: Március 10-ike!

Gr. Tisza István miniszterelnök: És mikor azután beállott az a szituáció, amelynek most... (Nagy zaj és felkiáltások: Az ugrai levél következtében!)

Elnök (csenget): Méltóztassanak csendben lenni!

Gr. Tisza István miniszterelnök:... amelynek most bővebb fejtegetésébe és magyarázatába bocsátkozni nem akarok, mert minden polémiát kerülni óhajtok; de midőn lelkiismeretes meggyőződéseim szerint parancsoló szüksége állott be a szabályok némely megsértésének, (Nagy zaj és felkiáltások balfelől: Hát ez becsületes eljárás?) ezt napokkal előre, most nem emlékszem a dátumra, de mindenestre pár nappal előre itt egy képviselőházi beszédemben nyíltan megmondtam.* (Felkiáltások a jobboldalon: Úgy van!) Azt hiszem tehát, nem állítható rólam, hogy ebben a tekintetben nem azzal a nyíltsággal és őszinteséggel jártam el..., (Úgy van! jobbfelől. Nagy zaj a baloldalon.)

Elnök: Kérem a t. képviselő urakat, szíveskedjenek legalább a nyílt ülésben tett ígéretüket megtartani és a miniszterelnök urat meghallgatni.

Gr. Tisza István miniszterelnök:... amely nyíltság és egyenesség jellemezte és fogja jellemezni egész eljárásomat. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Mozcás a bal- és a szélső baloldalon.)

Ennyit kívántam a támadásra válaszolni. És most méltóztassék megengedni, (Halljuk! Halljuk!) hogy egy rövid kérést intézzek a t. Házhoz. (Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Ma van a képviselőház jelen ülészakájának harmadik ülése, (Mozgás.) az az ülés tehát, amelyen a házszabályok 23. §-a értelmében a Ház megalakulásának feltétlenül be kell következnie. Ha a t. képviselő urak a házszabályok e rendelkezésének megtartását is lehetetlenné teszik, akkor beáll az a helyzet, hogy ebben a Házban most már a házszabályok rendelkezésének fenntartása csak a házszabályokban letett erősebb eszközök alkalmazásával lehetséges. (Derűtség és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)

Elnök (csenget): Csendet kérek! (Halljak! Halljuk! a jobboldalon.)

Rákosi Viktor: Halljuk végig!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ismétlem, hogy ez csak az erősebb eszközök alkalmazásával volna lehetséges. (Nagy mozgás balfelől.)

Krasznay Ferenc: Épen akkor nem lesz lehetséges.

Gr. Tisza István miniszterelnök: A kormány meggyőződése az, hogy mielőtt a képviselőház egy ily bonyodalomnak tétetnék ki, amelynek konzekvenciái beláthatatlanok, (Nagy mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) az igazán alkotmányos érzület és felfogás fo-

¹ (232—3).

lyománya az, hogy kérdeztessék meg a nemzet, (Hosszantartó helyeslés a jobboldalon. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk! a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Benedek János: Kiterjesztett választói joggal.

Gr. Tisza István miniszterelnök: ..jelentsse ki a nemzet a maga akaratát, (Élénk helyeslés a jobboldalon.) hogy vagy fossza meg a hatalomtól (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) azokat, akik oly eljárásra vannak elhatározva, amelyet a nemzet nem helyesel, vagy adja meg a nemzet a felhatalmazást és a mandátumot arra, hogy éljünk ezzel a hatalommal. (Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon. Mozdás a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Bartha Miklós: Hipokrizis!

Elnök: Csendet kérek, t. Ház! (Halljuk! Halljuk!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Arra kérem tehát a t. Ház túlsó oldalán ülő t. képviselőtársaimat, (Halljuk! Mozdás.) méltóztassanak lehetővé tenni, hogy a Ház megalakulván, a kormány egy, a lehető legrövidebb időre szabott indemnitási javaslatot terjesszen be... (Nagy mozdás és derűtség a bal- és a szélsőbaloldalon. Élénk helyeslés a jobboldalon. Halljuk: Halljuk!)

Rákosi Viktor: A lex-Daniel visszavonása esetén igen, másként nem! (Nagy zaj.)

Elnök: Csendet kérek, t. képviselő urak!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...amely lehetővé tegye, hogy a legrövidebb idő alatt megejthetők legyenek a választások, anélkül, hogy a magyar államháztartás folytonosságára fennakadást szenvedjen. (Helyeslés jobb felől.)

Azt hiszem, ez olyan kérelem, amelynek teljesítését egyetlen alkotmányos érzelmű ellenzék sem tagadhatja meg. (Nagy zaj és ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Rákosi Viktor: A lex-Daniel előtt kellett volna így beszélni! (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Sehol a világon nem tartják az alkotmányos felfogással megegyeztetetőnek azt, hogy az ellenzék — még ha többséggel bír is — megakadályozza és megtagadja azon eszközök megadását, amelyek szükségesek arra, hogy a választások minden rendkívüli állapot előidézése nélkül bekövetkezzenek. (Úgy van! jobbjelől. Zaj.) Mindjárt hozzáteszem, hogy akárhogy járnak is el a t. képviselő urak, akár teszik lehetővé az ilyen indemnitási javaslat elfogadását, akár nem: a választások be fognak következni. (Élénk éljenzés és taps jobbjelől. Derűtség a bal- és a szélsőbaloldalon.)

A miniszterelnök tehát egyrészt védekezett Rakovszky István azon vádja ellen, mintha nov. 18-i eljárásával ellentétbe került, volna a házszabályok kezelésére vonatkozó korábbi nyilatkozatával és hogy e tekintetben nem a nála megszokott nyíltsággal és őszinteséggel jár el. Másrészt pedig arra való tekintettel, hogy a módosított házszabályokban lefektetett erősebb eszközök alkalmazása előtt az igazán alkotmányos felfogásnak megfelelőleg a nemzetet kívánja megkérdezni, az indemnitás megadását kérte, hogy az általános választások exlex-állapot nélkül bekövetkeshessenek, megjegyezvén, hogy a választások az indemnitás megszavazása nélkül is meg fognak ejtetni. A miniszterelnöknek ez az utóbbi kijelentése az exlex-állapotban való feloszlatastról és választásról: új olajat öntött a tűzre, új témát adott az ellenzéki támadásoknak, melyek addig kizárólag a Dániel Gábor-féle határozati javaslat erőszakos elfogadása körül mozogtak.

Mindjárt a miniszterelnök után ugyanis a szövetkezett ellenzék nevében Kossuth Ferenc tett egy rövid nyilatkozatot, amely szerint, ha törvénytisztelő kormánnyal állana szemben, az ellenzéknek kötelessége volna az indemnitás ellen akadályokat nem gördíteni. Jogsértő kormánnyal szemben azonban nem áll fenn ez az alkotmányos kötelesség. Kijelenti még, hogy a szövetkezett ellenzék szövetkezésének alapjául azt fogadta el, hogy a jogsértő kormánnyal és elnökkel semmi érintkezésbe nem lép soha.

A szövetkezett ellenzék tehát sietett a miniszterelnök kérésére kategorikus elutasító választ adni.

Majd báró Bánffy Dezső foglalkozik hosszasan a nov. 18-i jogsértő határozat következményeivel. Hangsúlyozza, hogy az ellenzék arra az álláspontra helyezkedett, hogy míg ez a határozat hatályon kívül nem helyeztetik, addig a kormánnyal semmiféle tárgyalásba bele nem megy. A választók bizonyára meg fogják érteni, hogy »mi az alkotmány védelméért küzdünk«.

Itt Rosenberg Gyula kormánypárti képviselő közbeszól: »Ön beszél erről? Hiszen az alkotmányt fel akarta függeszteni! Aki az alkotmányt fel akarta függeszteni, az ne beszéljen alkotmányéértéről. Szavamnak állok, hogy ezt akarta!«

Bánffy után gr. Zichy Jenő, majd igen éles modorban Polónyi Géza tör. pálcát a nov. 18-i események és a miniszterelnök által beterjesztett »újabb törvényszegés« felett.

Az ülés későbbi folyamán Rosenberg Gyula személyes kérdésben kérve szót, kötelességének tartja, hogy igen súlyos vádat tartalmazó közbeszólását megokolja. Br. Bánffy Dezső miniszterelnökségének utolsó idejében történt, hogy hozzá jött valaki, akinek sem szavahihetőségében, sem beavatottságában nem kételkedhetett és azt mondta, hogy egy borzasztó dolog készül: tervbe van véve az alkotmány felfüggesztése. Szólóhoz fordult, hogy tegyen valamit. Szóló hazafiúi kétségbeesésének parancsára elment két férfiúhoz, akiknek módjában volt segíteni. Az egyik Széll Kálmán volt, a másik gr. Tisza István. Megmondta nekik, mi van készülöben és kérte őket a közbelépésre. Mit tettek, nem tudja. De annyit tud, hogy Bánffy Dezső nemsokára rá megbukott.

Br. Bánffy Dezső sietett tiltakozni az alkotmányfelfüggesztés vádjá ellen, volt miniszterársaira hivatkozva annak bizonyítására, hogy kormánya az alkotmány felfüggesztésének kérdésével sohasem foglalkozott.

Bánffy után a miniszterelnök szólalt fel.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! Miután Rosenberg Gyula t. barátom én rám hivatkozott, kötelességemnek tartom a dologról azt, ami rám vonatkozik, röviden elmondani. (Halljuk! Halljuk!)

Emlékszem rá, hogy t. barátom ezzel az aggodalmával jött hozzám.

Ugron Gábor: Ebéd után volt!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én megvallom, — talán emlékezni fog ő is rá — bogy mosolyogva fogadtam. (Derűtség a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Gr. Bethlen Balázs: Ez a komolyság!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Teljesen hihetetlennek látszott előttem, hogy Báró Bánffy Dezső, akinek akkor az obstrukcióval folytatott harcában lelkem egész erejével részt vettem, egyébre gondoljon, mint parlamenti küzdelemre, amelyet a magyar parlament többségének eljárása által kíván megvívni. Nem is nyilatkozott előttem báró Bánffy Dezső semmi olyan terveiről vagy nézeteiről, és nem avatott be olyanokba, amelyek ezen feltevésében megingattak volna.

Idővel azonban, amint a harcnak későbbi stádiumába jutottunk, kezdtem észrevenni, hogy báró Bánffy Dezsőnek tulajdonképen a parlamenti küzdelemnek a parlamentben való megnyeréséhez semmi reménye sincs, *(Felkiáltások balfelől: Önnek sincs! Derűtség balfelől. Zaj. Felkiáltások jobbfelől: Majd meglátjuk! Halljuk! Halljuk! Zaj.)* hanem arra gondolt, hogy a parlamentet hosszabb időre elnapolja, meg nem szavazott újoncokat újoncoztasson és netalán a renitens törvényhatóságoknak önkormányzati jogát felfüggeszse. *(Mozgás és derűtség jobbfelől. Nagy zaj balfelől.)*

Elnök: Kérem a képviselő urakat, most már harmadszor, szíveskedjenek csendben lenni!

*Gr. Tisza István miniszterelnök: Amint ezen eszmekörrel részint tényekből, részint olyan férfiakra nyilatkozataiból, akiknek jól értesült voltában nem kételkedtem, meggyőződést szereztem: azonnal, és pedig, tekintve a kérdés fontosságát, nem csak élőszóval, de írásban fordultam báró Bánffy Dezsőhöz egy memorandummal, amelynek másolata ma is birtokomban van, *(Zaj balfelől és felkiáltások: Házelnök akart lenni!)* amely memorandumban a legkérelhetetlenebbül*

kifejeztem azon nézetemet, hogy a technikai obstrukcióval szemben a többségnek a parlamentben rendkívüli eszközökhöz nyúlnia szabad, (Zaj balfelől.) de egyúttal hozzátettem azt is, hogy ezen csatának kizárólag parlamenti, a parlamenti többség vagy új választások általi megküzdését tartom alkotmányosnak és, amennyiben a kormány bárminő más rendszabályokhoz nyúlna és a parlament elnapolása mellett kívánna eljárni, én a magam részéről ellene fordulok ennek az álláspontnak, megpróbálom a szabadelvűpártban a magam nézetét keresztülvinni, (Zaj bilijeit. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) ami a legrosszabb esetben is a pártnak megbontására vezetne és kijelentem és óva intek mindenkit, hogy olyan abszolutisztikus fegyverrel...

Egy hang (balfelől): A cselszövő!

Gr. Tisza István miniszterelnök: A cselszövő, úgy-e az, aki ezt az illetőnek magának mondja meg! (Derűtség jobbfelől és jelkiáltások: Egy kis fogalomzavar!) ...és kijelenttem azt is, hogy óva intek bárkit is olyan törvénytelen lépések megtételétől... (Felkiáltások balfelől: Önt magát is! Derűtség bal felől.)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ... amelyek olyan lejtőre vinnék a kormányt és a nemzetet, ahol azután félek tőle, hogy rövid idő múlva az abszolutizmus szuronyai a magyar nemzet legjobbjait találnák szemben magukkal. (Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon.) Azt volt a meggyőződésem akkor is és az a meggyőződésem ma is, hogy ha valaha még az a csapás érné ezt a nemzetet, hogy az abszolutizmus szuronyaival kellene szembe állania, (Zaj. Elnök csenget.) akkor bizonyára azok a férfiak állanának az első sorban, akik most... (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök többször csenget.)

Polónyi Géza: Az Andrásnyak nem volnának ott? (Folytonos zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nem értettem a közbeszólást.

Polónyi Géza: Azt mondtam, hogy az Andrásnyak nem lennének-e ott akkor is?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Arról aztán meg vagyok győződve, hogy ebben a kérdésben az Andrásnyak és én mindig egy táborban leszünk. (Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon.)

Borbély György: Azok ott lesznek, de maga hátul lesz!

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. Ház! Kérem Olay képviselő urat, méltóztassék csendben maradni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Azzal pedig, azt hiszem,

szintén tisztában van mindenki, hogy Polónyi képviselő úr hol lesz és hol nem lesz. (Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon. Zaj. Elnök csenget.)

Borbély György: Ott lesz, ahol fizetik.

Polónyi Géza: Ha csak az ecsedi lápba el nem süllyedek, elől leszek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hogy az ecsedi láppal mit akar a képviselő úr, arról igazán nincsen fogalmam.

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. Ház! A képviselő uraknak maguknak áll érdekében, már csak a nagy közönség szempontjából is, hogy meghallgassák úgy a vádoló, mint az igazoló beszédet. Kérem báró Kaas Ivor és Nessi Pál képviselő urakat, hogy a védelmet méltóztassanak báró Bánffy Dezsőre bízni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hogy ki mit akar az ecsedi láp kérdéséről mondani, arra magam is kíváncsi volnék.

Gr. Károlyi György: Én is!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ha mást akar valaki mondani, mint azt, hogy nekem ott földbirtokom van, amely a legsúlyosabban megterhelt ártérosztályba esik, talán egypár hold kivételével, és amelyre nézve mellesleg megjegyzem azt, hogy amikor...

Egy hang (a baloldalon): Ez hárszabály?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Kérem, az sem hárszabály, ha az embert ilyen módon lappangó gyanúsításokkal illetik. (Óriási nagy zaj és felkiáltások a jobboldalon: Gázság! Hitványság! Komizság. Folytonos nagy zaj a Ház minden oldalán.)

Elnök: Csendet kérek, t. képviselő urak! A legrosszabb szolgálatot teszik a t. képviselő urak b. Bánffy Dezső képviselő úrnak, ha folytonos közbeszólásaikkal zavarják a szónokot. (Nagy zaj a bal- és a szélső baloldalon.)

Hock János: Halljuk a leleplezést! (Felkiáltások a jobboldalon: Hock János szeretné, úgy-e? Miféle leleplezés, tán a »Szalon« leleplezését? Nagy zaj.)

Elnök: Csendet kérek! Méltóztassék a folytonos közbeszólásoktól tartózkodni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Tehát ismétlem, — mert bocsánatot kérek, az azután ellenkezik a lovagiasságról és a becsületről való felfogásnak legegyszerűbb alapelveivel, (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) ha valaki ilyen odadobott jelzőszavakkal akar kitérni a kérdés érdeme elől. (Hosszantartó nagy zaj és felkiáltások a jobboldalon: Gázság! Alávalóság! Gyalázat! Folytonos zaj a Ház minden oldalán. Elnök ismétlen csenget.)

Gr. Zichy Aladár: Igaz!

Rakovszky István: Igaza van! (Nagy zaj a Ház minden oldalán. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Andrassy Tivadar: Igaza van! Halljuk!

Gr. Hadik-Barkóczy Endre: Igaza van! Halljuk! (Általános nagy zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Zichy Aladár: Kérem, meghallgatjuk! Halljuk!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Azt hiszem, erről az incidensről felesleges többet mondani. (Helyeslés a jobb-oldalon.)

Gr. Andrassy Gyula: Helyes!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ami magát a most felvetett politikai kérdést illeti, ahhoz tulajdonképpen már hozzátenni valóm nincs. Egyszerűen megjegyezhetem azt, hogy b. Bánffy Dezső ezen memorandumomat átvette, annak tartalmát tudomásul vette, de ez már az egész akciónak utolsó heteiben, talán február elején történt, (Mozgás a szélsőbal-oldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) amikor...

Eötvös Károly: Már lemondott!

Gr. Tisza István miniszterelnök:... talán körülbelül egy hónappal a lemondása előtt, de mindenesetre az akció olyan stádiumában, amikor már sem b. Bánffy Dezső szempontjából, sem az én szempontomból nem volt szükséges, hogy egymással szemben ezen kérdésre többé visszatérjünk. Én azon célomat, hogy álláspontomat vele szemben tisztázzam és ne taláni eljárásának következményei iránt b. Bánffy Dezsőben kételyeket fennforogni ne hagyjak, azon memorandum átnyújtásával elértem. Ez az, amit tudok a dologról és amit elmondani kötelességem volt. (Elénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Br. Bánffy Dezső újból személyes kérdésben szólva, azokkal szemben, amiket a miniszterelnök az előbb elmondott, még egy tanúra hivatkozik és ez gr. Andrassy Gyula, ő volt az, aki arra figyelmeztette, hogy személyes szempontokat félre kell tenni, mert az ország érdekei úgy kívánják. Andrassy tanácsát követve, félreállott, bár nagy önmeztagadásába, nagy megaláztatásába került is. Vájjon ma remélhetjük-e, hogy ezen az úton szánhatjuk a helyzetet? Egyébként a miniszterelnök sem állította, hogy a szólóval folytatott beszélgetés rendjén arról győződött volna meg, hogy az akkori kabinet az alkotmányfelfüggesztés kérdésével foglalkozott volna. Szóló tehát elfogadja, hogy Rosenberg Gyula jóhiszeműleg járt el, de rosszul választotta meg azt az értesítőjét, aki neki azt a bizonyos hírt hozta.

Felkiáltások balfelől: Ki volt az?

Rosenberg Gyula: Jeszenszky Sándor! (Derűtség balról. Felkiáltások jobbfelől: Az volt a jobbkeze!)¹

¹ Jeszenszky Sándor, az 1894. román memorandum-perben, mint közvádoló országos híre emelkedett kolozsvári kir. főügyészhelyettes, 1895-

Az ülés végén még Kovács Pál néppárti képviselő szólalt fel, aki a nov. 18-i délutáni ülésen egyik soros jegyző volt. Ugyanis Polónyi Géza előzőleg azt állította, hogy ezen ülés naplójának tartalma egytől-egyig ténybeli valótlanúság, így pl. az, hogy az ülészakot berekesztő királyi kézirat felolvastatott és az akkori házszabálysértés igazolására hivatkozott Kovács Pálra.

Ezzel kapcsolatban Kovács Pál előadja, hogy amidőn Polónyi reá hivatkozott, akkor Daróczy Aladár, aki a szóhanforgó ülésen a másik soros jegyző volt (és pedig a kormánypárti jegyző), felszólította őt, nyilatkozzon, hogy nem hallotta-e a királyi kézirat felolvasását. Ére vonatkozólag kötelessége kijelenteni, hogy annak ellenére, hogy az elnök közvetlen közeiében állott, egyetlen szót sem hallott még odafent sem abból, hogy mi történik, hogy mire szavaznak.

A tárgyalásra szánt idő eltelvén, elnök javaslatára a legközelebbi, dec. 19-i ülés napirendjére újból (és immár harmadszor) az alakulással járó teendőket tűzik ki.

A dec. 16-i üléssel kapcsolatban a dec. 17-i napilapokban a következő két nyilatkozat látott napvilágot.

A királyi leirat felolvasása.

A Budapesti Tudósító jelenti: A képviselőház mai (dec. 16-i) ülésén ellenzéki oldalról többen kétségbe vonták, hogy a november 18-i ülésben az ülészak berekesztését elrendelő királyi leiratot felolvasták volna. Ezzel szemben Daróczy Aladár országgyűlési képviselő konstatálni kívánja — amit a máii ülés folyamán az előrehaladott idő miatt felszólalásában már nem tehetett —, hogy abban az ülésben ő, mint soros jegyző, a kérdéses királyi leiratot valóban szóról-szóra felolvasta.

Jeszenszky Sándor nyilatkozata.

Jeszenszky Sándor a Politikai Értesítő útján a következő nyilatkozatot teszi közzé:

A képviselőház mai ülésén az esti lapok jelentése szerint Rosenberg Gyula képviselő úr azt mondta, hogy a Bánffy-kormány utolsó napjai alatt valaki, aki a dolgot tudhatta, hozzá jött azzal a hírrel, hogy borzasztó dolgok vannak készülóban, Bánffy az alkotmány felfüggesztését tervezi s ezért az a valaki felhívta Rosenberget, hogy az Isten szerelméért, tegyen valamit. Az ülés további folyamán Rosenberg képviselő úr odanyilatkozott, hogy az a valaki én voltam. E nyilatkozatára kénytelen vagyok kijelenteni, hogy én Rosenberg képviselő urat soha és sehol nem kerestem fel. Ellenben igaz, hogy velem, mint barátommal, politikai kérdésekről bizalmasan beszélgettem, a nélkül, hogy módomban állott volna olyan kijelentéseket tenni, mint aminőket ma nekem tulajdonít és legkevésbé sem vettem magamnak

től Bánffy bukásáig a miniszterelnökségi nemzetiségi ügyosztály főnöke volt; később közigazgatási bíró, majd 1910-től haláláig a miniszterelnökség adminisztratív államtitkára. Ebből az időből arról nevezetes, hogy Ő vezette az 1910-i híres Khuen-féle választásokat, amelyek a nemzeti munkapártnak fényes diadalával végződtek.

alkalmat arra, hogy az alkotmány megmentésére kérjem fel. Budapest, 1904. december 16. Jeszenszky Sándor.

A kép teljessége kedvéért érdemesnek tartjuk megemlékezni a koalíció egyik főorgánuma, a Budapesti Hírlap 1904. dec. 17. számának »A szövetkezett ellenzék című cikkéről, amely szerint az ellenzék a miniszterelnök ama nyilatkozatát, hogy »a képviselőházat indemnitás nélkül is feloszlatja, egyszerűen fenyegetésnek tartja, amellyel az ellenzékot megfélemlíteni és saját pártját összetartani akarja. A megfélemlítés azonban nem sikerült, az ellenzék meg van győződve arról, hogy Tisza István gr. bukott ember és kizártnak tartja, hogy a kormányelnök indemnitás nélkül, tehát exlexben, felhatalmazást kapjon a Ház feloszlatására...

Szilárd elhatározása az ellenzéknek, hogy bár a feloszlatásról szóló felhatalmazással jönne is a miniszterelnök, indemnitást a Tisza-kormánynak nem ad. Az ellenzékot Tisza ki nem irthatja — ez az ellenzék vélekedése — és az új választás után még egy megfogyatkozott ellenzék is elszántan folytatja a harcot a Tisza-kormány és a november 18-i házszabálysértő képviselőházi határozat ellen. Az ellenzék meg van győződve arról, hogy küzdelmének diadalmas sikere lesz«.

Íme, az ellenzék vélekedése a Háznak exlex-ben való feloszlatásáról és a választás esélyeiről!

245. Az elnapoló királyi leirat kihirdetése. — Gróf Tisza István beszéde a szabadelvű párt 1904. december 19-i

értekezletén: az országgyűlés feloszlata exlex-hen és az 1867: X. tc.; a november 18-i határozat igazolása: az alkotmány sértés kritériuma, a többség joga, a forma és a lényeg; mi történt november 18-ika előtt és után?; miért nem hajtják végre a november 18-i határozatot a nemzet megkérdezése előtt?; a jogi és a politikai kérdés; bizalom a magyar nemzet hagyományos politikai bölcsességében. — A szövetkezett ellenzék értekezlete és manifesztuma. — Andrassy békeakciója.

Miután az ellenzék mereven elutasította a miniszterelnöknek a dec. 16-i ülésen előterjesztett azt a kérését, hogy a Ház megalakulása elé akadályt ne gördítsen és tegye lehetővé, hogy egy rövid időre szabott indemnitási javaslat elfogadásával a választások megejthetők legyenek az államháztartás törvényes menetének megszakítása nélkül: bekövetkezett az országgyűlés elnapolása dec. 19-étől dec. 28-áig kir. leirattal, mely a dec. 19-i ülésen olvastatott fel.

Az elnapolás nyilván azért történt királyi kézirattal, mert oly esetekben, midőn a Ház saját határozatával függeszti fel ülésezését, a házszabályok 252. §-a értelmében húsz tag kívánatára az elnök ülést hirdetni köteles. Már pedig a kormány nem akarhatta, hogy a képviselőházat az ellenzék az elnapolás határnapjának bekövetkezte előtt esetleg összehívathassa.

Ugyancsak dec. 19-én a szabadelvű párt értekezletet tartott, a küszöbön álló karácsonyi ünnepek előtt az utolsót, amelyen a miniszterelnök a következő beszédet mondotta:

Tisztelt Barátaim! Engedjétek meg, hogy mielőtt az ünnepekre széjjelmennék, még egy pár szóval fordulhassak hozzátok. Utolsó találkozásunk alkalmával¹ jeleztem, hogy abban az esetben, ha a Ház munkálkodásának menete biztosítottak nem látszanék, a kormány javasolni fogja Ő Felségének, hogy a kibontakozásnak legalkotmányosabb módját, tudniillik a választásokra való appellálást válassza és hatalmazza fel a kormányt a választások kiírására. *(Helyeslés.)* Azóta ez bekövetkezett. Az a felszólítás, amelyet a képviselőház színe előtt az ellenzéki pártokhoz intéztem, meghallgatásra nem talált és a legközelebbi napok meg fogják hozni a képviselőház feloszlását és az új választásokat, és pedig valószínű, hogy meg fogják hozni úgynevezett exlex állapotban, mivel azt a kérésemet sem hajlandók az ellenzéki partok teljesíteni, hogy az ország számára biztosítsák az ország pénzügyeinek rendes menetét *(Úgy van! Úgy van!)*, a törvények állandó uralmát és szavazzanak meg egy rövid indemnitást abból a célból, hogy

¹ A dec. 13. értekezleten. (242.)

idő legyen a megszavazott indemnitás hatálya alatt hivatkozni az ország közvéleményére.

Hát, tisztelt barátaim, azért, hogy ez be nem következik, a felelősség mi ránk nem hárul (*Úgy van! Úgy van!*) és azt hiszem, minden skrupulus nélkül folyamodhatunk a választások alkotmányos eszközehez, még akkor is, ha az úgynevezett exlex állapot beáll. (*Élénk helyeslés.*) Szemben mindazzal, ami e kérdésben már az azóta lefolyt egy-két nap alatt is elmondatott, egész rövideggel konstátálom törvényeinkből a tényállást.¹ (*Halljuk! Halljuk!*)

Az 1867. évi X. törvénycikk azt a rendelkezést tartalmazza, hogy amennyiben az országgyűlés előbb napoltatnék el, vagy oszlattatnék fel, mint ahogy a következő év költségvetése megszavaztatott volna, az olyan időben hívandó össze, hogy a Háznak ideje legyen határozatot hozni a következő év költségvetése iránt. Világos tehát, hogy a törvény szövege minden kételyt kizárólag a következő évről beszél és arról az esetről, amely beáll, ha a folyó évi költségvetés megállapítva nincsen, egyáltalában nem rendelkezik. (*Úgy van! Úgy van!*) Már most lehet-e és szabad-e a törvénynek azt a rendelkezését, amely expressis verbis a következő évre vonatkozólag tartalmaz korlátozást, per analógiám a folyó évre is kiterjeszteni? Én azt hiszem, hogy a főszerzési jog a koronának olyan sarkalatos joga, másfelől az alkotmányosságnak oly sarkalatos alapelve az a nagy tétel, hogy minden bonyodalom, minden konfliktus esetében talán legbiztosabban célravezető és mindenesetre a legalkotmányosabb mód a nemzetre való hivatkozás, (*Élénk helyeslés.*) hogy a törvénynek minden olyan korlátozása, mely a koronának és a nemzetenek ezen jogát korlátok közé szorítja, csakis szorosán magyarázható, annak minden kiterjesztő magyarázata csorbát üt a korona jogain és csorbát üt a nemzet jogain. (*Élénk tetszés.*)

De még ettől eltekintve is, ha magát a törvény célját, a ratio legist vesszük bonckés alá, az is egyenesen és kizárólag pro futuro a jövő év költségvetése szempontjából követeli meg egy ilyen korlátozásnak törvénybe iktatását. Mi lehetett a cél, mi lehetett a törvényhozási ok, amely a 48-i s majd az 1867-i országgyűlést e korlátozás törvénybe iktatására indította? Tisztán és kizárólag az, hogy elkerültessek az exlex-állapotba való jutás, hogy a végre-

¹ Itt emlékeztetünk arra, hogy Tisza már 1903. nov. 21. beszédében állást foglalt azon általános felfogás ellen, hogy törvényeink szerint exlex esetre tiltva van az országgyűlés feloszlása, élesen különböztetve az elnapolás és a feloszlítás jogi lehetősége között. (118.) (Napló XIX. kötet 254-256, 1.)

hajtó hatalom a maga elnapolási, vagy föloszlatási jogával ne élhessen vissza, úgy, hogy alkalma ne legyen a képviselőháznak idejekorán foglalkozni a költségvetéssel és megakadályozni azt az állapotot, hogy az ország törvényes felhatalmazás nélküli állapotba juthasson. Amint egyszer ez az állapot bekövetkezett, akkor elveszett a bázis az egész törvényes rendelkezés alól. *(Úgy van! Úgy van!)* Akkor már az a *ratio legis*, az a cél, mely a törvény hozatalára indította a törvényhozást, meghiúsult, el nem éretett, és akkor már a kibontakozásnak, a bajok megszüntetésének egészen más módjairól, eszközeiről kell gondoskodni. Természetesen soha eszébe nem juthatott sem 1848-ban, sem 1867-ben senkinek, hogy akkor, amikor a törvényhozásnak alkalma és ideje van ezekkel a kérdésekkel foglalkozni *(Helyeslés)*, és akkor, mikor az országgyűlés többsége és a kormány között meglővén a teljes politikai összhang, nem állanak be olyan politikai momentumok, amelyek a képviselőház többségét arra indíthatnák, hogy a költségvetés megtagadásának alkotmányos fegyverével éljen, hogy akkor jogosulatlan faktoroknak viselkedése juttathassa ebbe a zsákutcába a nemzetet. *(Élénk tetszés.)* De ha gondolt volna rá, bizonyára ennek nem az lett volna a logikai konzekvenciája, hogy ennek a zsákutcának a száját is még jobban bekösse cs annak a jogosulatlan faktornak, amelynek, fájdalom, házszabályaink hézagossága folytán mód jutott ilyen állapotok előidézésére, még olyan szuverén jog adassék a korona és a nemzet között, amely a kibontakozás legalkotmányosabb útját elzárja a magyar állam döntésre hivatott faktorai elől. *(Úgy van! Élénk helyeslés.)*

Egészen kétségtelen tehát előttem, hogy a törvény szövege világosan csak a jövő évről beszél. A törvény célja csak az volt, hogy megelőztessék az exlex-állapot és az alkotmányosság szelleméből nem folyhatik egyéb, minthogy akkor, amikor az ilyen szomorú helyzet, ilyen bonyodalom beáll, akkor szabad keze legyen a koronának is, a nemzetnek is, hogy a legalkotmányosabb úton, a legalkotmányosabb fegyver {elhasználásával igyekezzék az országot a zsákutcából kivезetni. *(Úgy van! Élénk helyeslés.)*

Ezek, t. barátaim, azt hiszem, egyszerű és világos igazságok és meg vagyok róla győződve, hogy ezeknek ereje éppenúgy keresztül fog hatni mindazokon a nagyhangú vádakon, amelyekkel a nemzetet tévedésbe ejteni igyekeznek ezen a ponton, mint ahogy meg vagyok róla győződve, hogy a mi ügyünk igazsága az egész vonalon diadalmaskodni fog azokon a ferdítéseken, azokon a vádakon, azokon a valótlan kiszínezéseken, amelyekkel a nemzetet tévútra vezetni igye-

keznek. (Úgy van! Élénk helyeslés.) Mennyit hallunk törvénytiprásról, alkotmányértésről, erőszakról! Hát nézzünk még egyszer ennek a kérdésnek a szemébe. Az én erős meggyőződésem szerint — és ebben talán legalább azon a külföldön, ahol igazán alkotmányos élet és meggyökerezett alkotmányos élet van, minden alkotmányos érületű ember velünk fog egyetérteni — az alkotmány elleni merénylet, az alkotmányellenes erőszak kritériuma az, hogy döntést arrogál magának olyan faktor, amelyik döntésre hivatva nincsen (Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.) és meg akarja fosztani a döntés jogától azt a faktort, vagy azokat a faktorokat, amelyeket az alkotmány a döntés jogával ruházott föl. (Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.)

Sándor János: Kossuth is ezt mondta 48-ban! Épen ezt.

Tisza István gróf miniszterelnök: Hogy az országnak, a képviselőháznak jogait a képviselőház csak többsége által gyakorolhatja: hiszen ez már olyan magától értetődő igazság, amelyet fejtegetni igazán fölösleges, mert nincsen a világon sem a társulati, sem a községi, sem az egyházi, sem az állami életben sehol olyan testület, amely az őt megillető jogokat másképen, mint többségi határozatokkal gyakorolja. (Élénk helyeslés.) És ha valaki ennek a többségi határozatnak a létrejövetelét lehetetlenné teszi, ha valaki kiöli a képviselőház életéből mindazt, ami abba valóban életet ad, kiöli a határozat felé közeledő vitát és lehetetlenné teszi magát a határozathozatalt, az merényletet követ el az alkotmány lényege ellen és erőszakkal él, akár sikerül neki ezt az eljárást belebujtatni bizonyos formákba, akár nem. (Élénk helyeslés.) És, tisztelt barátaim, a formának rendeltetése az, hogy precíz, korrekt, szabályszerű kifejezésre juttassa a materiális jogot. A fonnának erkölcsi jogosultsága csak addig terjed, amíg e rendeltetését teljesíti. (Élénk helyeslés.) Amely pillanatban valamely forma a materiális jog ellen szegezhető, amely pillanatban az a forma, amelynek célja volna támogatni a jogot, megsemmisítené a materiális jogot: abban a pillanatban ez a forma erkölcsi tartalmát, erkölcsi bázisát veszítette el (Élénk helyeslés.) és valóságos fetisimádást követünk el akkor, ha ilyen formák fenntartásáért áldozatul dobjuk a lényegét. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps.) Ha van alkotmányos érzés a magyar nemzetben, amint hogy van, ezt a nagy igazságot meg fogja érteni. (Élénk helyeslés.) És hiába törekszenek azok az urak, akik most a politikai horizontnak a legkülönbözőbb sarkpontjairól oly bámulatos egyetértésre jutottak (Igaz! Úgy van!), hogy félretéve minden egyebet, ezt az egy ütközőpontot a szabadelvű párt lerombolására, szétugrasztására használják fel, hiába törekszenek

a nemzet emlékezetében elhomályosítani mindazt, ami november 18-ika előtt történt és ami november 18-át követte, A nemzet nem fogja elfelejteni — és nekünk gondoskodnunk kell róla, hogy ne felejtse el — hogy november 18-át a nemzet károsításának, veszélyeztetésének, kompromittálásának, meggyalázásának évekig tartó szégyenteljes jelenetei előzték meg, (Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és 'taps.) olyan jelenetek, amelyekkel szemben fel kellett ébrednie annak a kötelességérzetnek, ami bennünk végre-
 valahára megálljt kiáltson és kivezesse a nemzetet ebből a mocsárból. (Élénk helyeslés.) És nem fogja a nemzet elfelejteni és — gondoskodni kell róla, hogy ne felejtse el — hogy mik történtek november 18-ika után. (Igaz! Úgy van!) Nem fogunk most belemenni ebbe a kérdésbe, de azokat a jeleneteket, amelyek bekövetkeztek, a csupasz erőszaknak azokat az orgiáit, a sokat emlegetett régi házszabályok sarkalatos intézkedéseinek azon rendszeres megsértését, a Ház megalakulásának lehetetlenné tételét, a szólásszabadság teljes lerontását és megakasztását: ezeket nem szabad a nemzet szeme előtt elhomályosítani semmiféle szemfényvesztő és kápráztató magyarázatok által. (Élénk helyeslés.)

Egy vádat formálhatnak jogosan ellenünk. Mi megszerztük november 18-án a jogot arra, hogy intézkedjünk; miért nem éltünk hát ezzel a joggal? (Halljuk! Halljuk!) Erős meggyőződésem szerint élhetünk volna vele, erős meggyőződésem szerint — és talán ez is megdönthetetlen objektív alapon áll — ebben a kérdésben, ahol a Ház belügyét, autonóm belügyét tevő rendelkezésről volt szó: a jogi kérdést más, mint maga a Ház nem dönthette és nem döntheti el és abban a kérdésben, hogy a november 18-i határozat jogilag érvényes-e vagy sem, más bíró nem lehet, mint maga a Ház.* Akinek kételyei vannak, az nyújtson alkalmat arra, hogy a Ház újabb határozattal nyilatkozhassék és a november 18-i határozat nem érvényteleníthető mindaddig, míg a képviselőháznak egy többsége nem akadt, amely a határozatot érvénytelennek nyilvánítja. (Élénk helyeslés. Felkiáltások: ez magától értetődik!) Az, hogy ezzel bárki a maga szubjektív jogi meggyőződését állítsa szembe, az önbíráskodásnak oly esete, amelyet rendezett államban megtűrni nem lehet, amellyel szemben van törvényes, jogosult faktor, — ebben az esetben maga a képviselőház — amely e kérdésnek egyedül hivatott bírója. Mondom, minden skrupulus nélkül dönthette volna el ezt a kérdést a mai képviselőház és hajthatta volna

¹ (240, 243.)

végre a november 18-i határozatot. Politikai szempontok és annak megszívlelése, hogy az adott viszonyok között e határozat végrehajtása esetleg súlyosabb komplikációkba viheti bele közállapotainkat, indított bennünket arra — mert hiszen a ti lelkesült helyeslésekkel vállaltam ezt az utat, — hogy ne éljünk a joggal addig, amíg eljárásunk helyessége felett a nemzet nem ítél.¹ *(Élénk helyeslés.) Ez a kérdés nem állott a választók előtt és mielőtt teljesen jogos téren ugyan, de olyan rendszabályokhoz nyúlnánk, amelyek csakugyan mélyreható konfliktusba sodorhatják bele a nemzetet: az alkotmányosság szellemének teszünk eleget akkor, ha alkalmat nyújtunk a nemzetnek arra, hogy eljárásunk helyessége, vagy helytelensége felett, tehát politikai szempontból mondjon ítéletet vagy ruhazza a maga hatalmát azokra, akik elítélik ezt az eljárást és akkor mi meg fogunk hajolni a többség határozata előtt, vagy adja meg a mandátumot számunkra, amellyel azután habozás nélkül és azzal a tudattal, hogy parancsoló kötelességet teljesítünk, fogjuk kezünkbe venni mindazokat a fegyvereket, amelyek ma már rendelkezésünkre állnak, fogjuk foganatosítani mindazokat a rendszabályokat, melyek szükségesek arra, hogy a magyar parlamentárizmus mai állapotát konszolidált állapotok váltsák fel. (Élénk helyeslés.)*

És, tisztelt barátaim, bármit mondjanak is azok az urak² ma, a magyar nemzet megnyilatkozásának meg kell, hogy legyen a maga erkölcsi súlya. Ez erkölcsi súly alól, bárhogy beszéljenek azok az urak, nem lesznek képesek kivonni magukat. *(Igaz! Úgy van!) És ennek erkölcsi súlya alatt s a nemzet elítélő szavainak súlya alatt meg kell, hogy hajoljanak, bárminők legyenek is, azon rendszabályok előtt, amelyek szükségesek lesznek arra, hogy bennünket a célhoz vezessenek.*

Most a mi feladatunk csak az lehet, hogy azt a tiszta és nemes küzdelmet, amelyet folytatunk a Házban, folytattunk abban a lélekemelő tudatban, hogy az országnak teszünk egy eléggé meg nem becsülhető szolgálatot: azt a tiszta és nemes küzdelmet folytassuk tovább a választó közönség előtt *(Élénk helyeslés. Úgy van! Úgy van!)*, megvetve minden nemtelen fegyvert, nem folyamodva egyébhez, mint az objektív igazsághoz, a fölvilágosítás, a meggyőzés fegyvereivel küzdve

¹ Ugyanígy indokolja az országgyűlés feloszlását dec. 16. beszédében. (244.)

² Az ellenzék t. i. azt hangoztatta, hogy a választás teljesen céltalan, mert a kormány az ellenzékét egészen ki nem irhatja, már pedig az ellenzék, ha megfogyatkozott számban kerül is ki a választási hadjáratból, az új Házban is változatlanul fog küzdeni a jogfolytonosság nevében a Lex Dániel alkalmazása ellen.

(*Úgy van! Úgy van!*), odaállítva a tényeket, odaállítva a veszéyleket a nemzet elé, megmutatva az utat, mely onnan ki-vezet, megmutatva az utat, amelyen a nemzeti politikát újra sikerrel, a magyar nemzet érdekeinek, a magyar nemzet méltóságának megfelelő módon fogjuk képviselhetni és rá-bízzuk a nemzetre a választást. S én azt hiszem, hogy a magyar nemzetet a maga hagyományos politikai bölcsesége nem fogja cserben hagyni, s én azt hiszem, ha a magyar nemzet az egyik táborban látni fog egy szoros, elvi szolidaritásban álló, el-veihez hű, elvei mellett férfiasán küzdő pártot, mely csak a közel múltban is — ezt elmondhatjuk dicsekvés nélkül — eredményt eredmény után ért el a magyar nemzeti politika szolgálatában (*Igaz! Úgy van!*) és amely joggal mondhatja a nemzetnek, hogy: mi biztosítunk téged arról, hogy ha leveszed az ország kezéről azt a láncot, mely tehetetlenségre kárhóztatta a magyar parlamentet és ezáltal a magyar államot, hogy akkor mindaz, amiért törekszünk, amiért küzdünk, mindaz sokkal nagyobb arányokban, sokkal nagyobb politikai súllyal és politikai hatalommal lesz elérhető, — hogy akkor e táborból nem fogja a magyar nemzet többsége a bizalmat megvonni azért, hogy olyanokra ruházza, akik most a közös gyűlöletben, a közös szenvedélyben (*Élénk helyeslések és felkiáltások: Úgy van! Ez az egyetlen kapocs.*) a legtávolabb, a legvakmerőbb játékot űzik összes politikai elveikkel. (*Hosszszantartó élénk tetszés.*)

Ebben a biztos reményben nézhetünk a választások elé s én csak arra kérlek benneteket, hogy ugyanaz a férfias ön-éretet és férfias kitartás, amely mindig vezetett, vezessen a választási küzdelem alatt is. (*Hosszszantartó élénk éljenzés és taps.*)¹

Ezen az értekezleten a szabadelvű párt gr. Tisza István ja-vaslatára két bizottságot is küldött ki. Egyet választási manifesztum szerkesztésére s egy másikat a végleges házszabályreform tervezetének elkészítése végett.

Egyébként dec. 19-én a szövetkezett ellenzék is tartott együt-tes értekezletet Kossuth Ferenc elnöklete alatt, amelyen egyebek között elhatározták, hogy az »esetleg bekövetkezendő« választásokra való tekintettel a politikai helyzet ismertetése céljából manifesztummal fordulnak a nemzethez. A vezérlő bizottság által ugyanakkor előterjesztett és az értekezlet részéről egyhan-gúlag elfogadott manifesztumban (»Honfitársaink!«), melyet ugyancsak dec. 19-én bocsátottak ki, alkotmányszegesnek bé-lyegzik az országgyűlésnek költségvetés nélküli felosztatását. »De — folytatja a manifesztum — a kormány felelősségére a királyi eskünek egyenes megszegése is lenne ez... A királyi eskü meg-

¹ B. H. 1904. dec. 20. sz.

szegése szentségtörés és hogy ez bekövetkezhetnék valaha, még ez a gondolat is bűn a király ellen és a nemzet ellen.« (B. H. dec. 20.)

*

A parlamenti szünet alatt gr. Andrássy Gyula — dec. 15-i felszólalásában (243) foglalt ígéretéhez képest — kísérletet tett a békés kibontakozás létesítése, illetve az exlex-ben való választás elhárítása érdekében. Békeakciója azonban — mint a-következőben hallani fogjuk — hajótörést szenvedett.

246. 1904. dec. 28. országos ülés. — A miniszterelnök újból indemnitást kér. — Napirendi indítványa: az országgyűlés feloszlata exlex-ben. — A miniszterelnök nyilatkozata gr. Andrássy Gyula békekísérletéről: a házszabályrevízió kérdése; feloszlata exlex-ben; a lemondás követelése. (Napló XXXI. k. 43, 44—45. és 48—49. 1.) Ellenzéki mozgalmak: az ellenzéki lakoma és Andrássy felköszöntője; a disszidensek; fúziós hírek és Apponyi. — Az országgyűlés feloszlata: felségfelterjesztés és királyi elhatározás.

Az elnapoló kir. leirat szokás szerint újból felolvastatván, a miniszterelnök szólalt fel, hogy megismételje indemnitás keresztülbocsátása iránti kérését.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! (Halljuk! Halljuk!) Mielőtt a Ház a legközelebbi ülés ideje és napirendje iránt határozna, szükségesnek vélem megismételni azon kérést és azon kérdést a szemben ülő t. képviselő urakhoz: (Hajjajk! Halljuk!) hajlandók lennének-e egy lehetőleg rövid időre szóló indemnitást (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) haladéktalanul áteresztetni,*

B. Kaas Ivor: Nem! (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...amelynek kizárólagos célja az volna, hogy a választások az ország normális pénzügyi viszonyainak megingatása és megakasztása nélkül folyhassanak le?

Az ezen kérdésre adandó választól függne természetesen azon indítvány, amelyet a legközelebbi teendőkre nézve lesznek bátor előterjesztani. *(Helyeslés a jobboldalon. Felkiáltások balfelől: Hol van az a javaslat? Zaj a jobb- és a baloldalon.)*

Gr. Apponyi Albert az egész szövetkezett ellenzék megbízásából válaszol a miniszterelnök kérdésére, kijelentvén, hogy majdnem felesleges munkát végez, amidőn erre válaszol, mert hiszen a miniszterelnöknek hasonló tartalmú felszólalására Kossuth

Ferenc a szövetkezett ellenzék nevében néhány nap előtt (244) már megadta a választ. Mégis fel akarja hívni a Ház figyelmét arra, hogy az ellenzék eljárásának legsúlyosabb indoka az, hogy a Ház elnöksége és főleg a kormány részéről be van jelentve az a szándék, hogy az új képviselőházban is érvényesíttetni fog az a nov. 18-i elnöki enunciació, amelyet az ellenzék a Ház határozatának el nem ismer, jogszabálynak el nem fogad és amelynek alkalmazására irányuló minden ténykedést csak jogosulatlan erőszaknak és folytonos jogsértésnek tekint. Ilyen bejelentett szándékkal szemben alkotmányos lelkiismeretük nem engedi, hogy a miniszterelnök felhívásának eleget tegyenek, mert a bejelentett folytatólagos jogsértések folytatására alkalmat nem szolgáltathatnak.¹

Elnök: Ezekután nincs más hátra, mint határozni a legközelebbi ülés idejére és napirendjére vonatkozólag.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én bátor vagyok indítványozni, hogy a Ház legközelebbi ülését január 3-án tartsa (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) és ezen ülés napirendjére csak a további teendők megállapítását tűzze ki. Jeleznem kell a Ház előtt, hogy ezen üléseit előreláthatólag már közölhető lesz a Házal a képviselőház felosztatására vonatkozó legfelsőbb királyi leirat... (Zaj és helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Hova sikkasztja a királyi esküt? Mi lesz a királyi esküvel? Elnök csenget.)

Pap Zoltán: Mi lesz a királyi esküvel? (Zaj és felkiáltások a jobboldalon: Halljuk! Halljuk!)

Gr- Tisza István miniszterelnök:... és a harmadiki ülésnek (Nagy zaj és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Az eskü!) előre láthatólag más tárgya nem lesz, mint tudomásul venni az országgyűlést bezáró trónbeszéd megtartásának idejére és körülményeire vonatkozó értesítést.

T. Ház! Én nem akarok most belemenni abba a kérdésbe és nem akarok vitát provokálni, de szemben a most hangzott közbeszólásokkal, először is konstátálom azt, hogy a koronának azon ténye, amellyel az országgyűlést felosztatja, felelős miniszterek ellenjegyzése és felelőssége mellett történik... (Nagy zaj és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Mind-egy! Esküszegés!)

Egy hang: Nem ön esküdött meg! (Folytonos felkiáltások a jobboldalon: Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...és az alkotmány sarkalatos alapelveivel helyezi magát ellentétbe, aki nem a minisztert teszi felelőssé, hanem a király személyét vonja bele a vitába. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

¹ L Apponyi Házfelosztatás c. vezércikkét. (244).

Másodszor konstátálom azt, bár nem kívánok most a kérdés érdemébe belemenni, (Folytonos zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) hogy azt a jogi meggyőződésemet... (Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Gyönyörű jog! Jogról beszél! Felkiáltások a jobboldalon: Halljuk! Halljuk!)

Nagyon természetes, hogy a képviselő urak a zajongás és lehurrogás fegyvereit használják... (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Pozsgay Miklós: Már megint kezdi? Hát hallgassuk ezt? (Zaj.)

Polcnyi Géza: A hamisítással szemben igen! (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ismétlem, konstátálom, hogy a mellett az álláspont mellett, hogy a képviselőháznak januárban való feloszlataása törvénysértés... (Zajos felkiáltások a baloldalon: Esküszegés! Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) ... egyetlen helyt álló argumentumot nem hoztak fel soha, nem is fognak felhozhatni. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Zboray Miklós: Az eskü az argumentum!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Kész vagyok ezt a kérdést megvitatni bármikor és ott, ahol érvek küzdenek érvekkel szemben. (Nagy zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Elnök csenget.) De a képviselő urak jól teszik..

Pozsgay Miklós: Esküszegésért vállal felelősséget! (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Zaj a baloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ... de, mondom, a képviselő urak jól teszik, hogy itt lehetetlenné teszik a vitatkozást. (Nagy zaj és ellentmondás a bal- és a szélsőbaloldalon. Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)

Justh Gyula: A november 18-ika tette lehetetlenné! És lehetetlenné fogja tenni! (Felkiáltások a jobboldalon: December 13! Nagy zaj a baloldalon. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ismétlem, ezt jól teszik, mert az érvek terén feltétlenül összetöretnének. (Éljenzés és taps a jobboldalon. Zajos ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Pozsgay Miklós: Esküszegő királyt akarnak! (Felkiáltások a jobboldalon: Rendre!)

Olay Lajos: Szavazzunk! (Derűtség a baloldalon. Felkiáltások jobbfelől: Majd szavaz a nemzet! Meglátjuk! Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mentül jobban zajonganak a képviselő urak, (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) mentül jobban teli veszik szájukat a törvénysértés és esküszegés nagyhangú, üres frázisaival, annál jobban be-

bizonyítják, hogy érvek nem állanak rendelkezésükre, (*Zajos ellentmondások a baloldalon.*) *hogy egész tendenciájuk nem egyéb, mint ebben a kérdésben idétlen lármával megteveszteni a nemzetet. (Éljenzés és taps a jobboldalon. Felkiáltások a baloldalon: Lesz-e választási költség? Megint jönnek az új bárók! Zaj. Elnök csenget.)*

Egyszerűen konstatalem ezt a helyzetet, egyszerűen pelengérré állítom önöket a nemzet előtt; (*Éljenzés és taps a jobboldalon. Eolytontartó nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.*) *mi érvekkel állunk álláspontunk mellett, be tudjuk azt bizonyítani és a nemzet ítélni fog. (Zajos helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

És most következett az ülés drámai feszültségű mozzanata, Andrássy és Tisza összecsapása a parlament porondján. Elkezdődött az az életre-halálra menő politikai párviadal az eddigi két jó barát és fegyvertárs között, mely csak Tisza István halálával ért véget.

Szót kért ugyanis gróf Andrássy Gyula, hogy ismertesse a Ház színe előtt azt a kísérletet, amelyet a béke érdekében az elmúlt napokban tett.

Andrássy beszédének ismertetése előtt közbevetőleg meg kell jegyeznünk, hogy a hírlapok már előzően írtak Andrássy békeakciójáról, erre nézve többé-kevésbé részletes tudósításokat közöltek.¹

Miután nincs módunkban ezen hírlapi hírek hitelességét ellenőrizni, ezeket mellőzve, mindössze két nyilatkozatnak ide iktatására szorítkozunk.

A Budapesti Hírlap 1904. dec. 25-i számában közli gr. Andrássy Gyulának a szerkesztőhöz intézett következő levelét:

Töketeremes, december 23.

Tekintetes Szerkesztő Úr!

Azok a feltételek, melyeket a miniszterelnök úrral szerdán (december 21-én) közöltem, nem az én feltételeim és nem elvbarátaim feltételei voltak, hanem az egyesült ellenzékéi. Én közöltem azokat, mint a békés kibontakozás előfeltételeit, mert az adott viszonyok között azt tartottam, hogy azok tárgyalhatók lettek volna. Teljesen igaz, hogy a miniszterelnök úr a házszabály módosításának mértékével, melyet csupán élőszóval adtam neki elő, nem volt megelégedve. Az is igaz, hogy a junktim elvét is kifogásolta. De a további kapacitálást és tárgyalást teljesen kizáró visszautasítása a többség jogára való hivatkozás alapján történt meg. A miniszterelnöknek az a nyilatkozata, hogy *lemondása felett nem alkuszik, mert a többség bizalmát bírja, csak ezen nyilatkozata győzött meg arról, hogy a megegyezés ki van zárva.*

¹ Így p. u. a B. H. 1904. dec. 20, 21, 22. és főleg dec. 24. számában, ahol bővebb részleteket közöl a békeakció tartalmáról és meghíusulásának okairól.

Azért hangsúlyoztam ezt a körülményt az ellenzék vezérférfiai előtt is, másképp tovább is próbáltam volna a két ellentétes fel-fogás kiegyenlítését előmozdítani.

Kiváló tisztelettel Andrassy Gyula.

Ugyancsak a B. H. dec. 25-i száma közli a félhivatalos Ma-gyar Távirati Irodának a következő cáfolatát:

»Több lap azt írta, hogy Tisza István gróf miniszterelnök közvetlen betekintést szerzett a szövetkezett ellenzék-től tervezett írott házszabályjavaslatba. Ezzel szemben illetékes helyről úgy értesülünk, hogy Tisza István gróf miniszterelnök a szövetkezett ellenzék-től tervezett írott házszabályjavaslatot nem látta, de az a házszabályreform, melyet Andrassy gróf szóbelileg részletesen ismertetett a miniszterelnökkel, a házelnök jogkörét semmivel sem fokozta volna, a költségvetés tárgyalását határidőhöz nem kötötte volna és nem zárta volna ki a technikai obstrukciót. Tisza István gróf miniszterelnök ezért tartotta elégtelennek a szövetke-zett ellenzéknek vele közölt házszabályreform-tervezetét.«

És most rátérünk Andrassy felszólalására.

Andrassy azzal kezdi, hogy mindig mély aggodalommal te-kintett ezen szerencsétlen akció következményeire. Az eddig bekövetkezett eredmények mind szomorúak. De mindaz, ami eddig történt, csak kevés ahoz képest, ami előtt az ország áll. A mostani viszonyok között történő választást valóságos kalamitásnak tartja. Holott a választás nem szanálhatná a helyzetet még akkor sem, ha máskülönben normális viszonyok volnának, ha volna budget. De nincs és régóta tudjuk azt, hogy a nemzet közvéle-ménye megoszlik azon kérdés tekintetében, hogy vajjon van-e joga a királynak budget nélkül a választásokat elrendelni? Hozzá-járult tehát a többi gyúanyaghoz egy új izgalmi ok; hozzájárult az, hogy az ország nagyrésze azon a nézetben lesz, hogy a király által olyan tényt követtetnek el, amelyre ne"ki nincs joga. Ezen okok, ezen aggodalmak vezettek arra, hogy szóló a szövetkezett ellenzék vezérférfiaihoz forduljon és tőlük megtudja, hogy mi-lyen feltételek mellett volnának hajlandók a mai kivételes harcot beszüntetni.

»Minthogy a szövetkezett ellenzék már régebben egyhangú-lag elhatározta, hogy a t. miniszterelnök úrral többé nem tárgyal; mivel a szövetkezett ellenzék ezen álláspontját megváltoztatni hajlandó nem volt...

Uray Imre: És nem is lesz!

Gr. Andrassy Gyula: ... én kénytelen voltam, mint a béke helyreállításának sine qua rronját, a szövetkezett ellenzéknek ezt a feltételét elfogadni.

Mivel úgy tudtam, hogy az egész akciónak célja a házszabá-lyok revíziója volt, és miután magam is nagy fontosságot és súlyt helyezek a házszabályok reformjára, én a t. ellenzék elé ter-jesztettem egy házszabályrevízió tervezetét.

Uray Imre: Felesleges volt!

Gr. Andrassy Gyula: Bizonyos eredményt értem el ezzel, azt az eredményt, hogy a t. ellenzék, azaz ennek vezérférfiai

kinyilatkoztatták, hogy egy ilyen tervezetnek megfelelő házszabályokkal szemben kivételes küzdelmi eszközökhöz nyúlni nem fognak. Ennek a házszabályrevízióknak a célja az, hogy a technikai obstrukciót tetemesen megnehezítse. Lényeges pontjai a következők: *(Halljuk! Halljuk! balfelől.)*

Az obstrukciónak a fő eszköze eddig az volt, hogy nem bocsátotta a Házat a napirendre kitűzött tárgy tárgyalásához. Ezt akarja először is megakadályozni ezen házszabálytervezet az által, hogy a napirend előtti felszólalásokat el lehessen egy szavazással is dönteni, és eltiltani mindazokat, akik a napirend előtt fel akarnak szólalni. El akarta ezt kerülni azzal is, hogy a jegyzőkönyv hitelesítése és minden elnöki bejelentés csak a napirend tárgyalására szánt idő után vétessék elő; el akarta kerülni azzal, hogy az összes mellékes kérdéseknél kiküszöbölte a névszerinti szavazást. El akarta azt is kerülni ez a házszabályrevízió, hogy a napirend tárgyalását mindenféle ürügyek alatt félbe lehessen szakítani. E végett a zárt ülések kérdését úgy állapította meg, hogy a zárt ülésen két szónok meghallgatása után a klotúrt is be lehet hozni és csak egy ilyen zárt ülés tartható a napirendtárgyalási időn belül, és új zárt ülést csak a napirend letárgyalása után lehessen kérni. *(Helyeslés balfelől. Zaj jobbról.)*

Ezek a fő pontjai ennek a reformnak. Mivel azonban az összes ellenzék kijelentette azt is, *(Zaj jobbfelől. Halljuk! Halljuk! bal felől.)* hogy ők a házszabályok ilyen nagymérvű módosításához nem járulhatnak, ha ugyanakkor a választási reform is nem vitetik keresztül; *(Helyeslés. Úgy van! baljelől. Felkiáltások: Megígérte!)* miután ebben a kérdésben nem követelte a saját politikájának követését, fentartva az egyes pártok maguknak azt a jogot, hogy a saját programjukat továbbra is próbálják keresztülvinni, de nem követelt ebben a paktumban mást, mint azt, amire vonatkozólag gr. Tisza István miniszterelnök úr becsületbeli kötelessége, és pedig dupla kötelessége áll fenn, mert ezen kötelessége nemcsak abból ered, hogy azt megígérte, hanem abból is, hogy Ígéretéért az ellenértéket már akkor megkapta: *(Ugy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* mondom, miután nem követeltek többet, mint csak a szabadelvű pártnak és a kormánynak obligóját, ennél fogva én ezt a junktimot szintén elfogadtam mint oly követelést, amelyet a miniszterelnök úr elé fogok terjeszteni.

A harmadik követelés pedig a jogfolytonosságnak helyreállítása volt. *(ügy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Ez a követelés azután az enyém is. Ebben teljesen szolidárisak vagyunk az egyesült ellenzéken. *(Élénk helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

A miniszterelnök úr kifogásolta a házszabályrevízióknak mértékét Nem akarok a miniszterelnök úrral vitatkozni; elismerem, hogy utoljára is ez nézetkérdés. Az ember lehet abban a nézetben, hogy ezek a módosítások nem elegendők; *(Egy hang balfelől: Tízórás tanácskozási idő!)* ezt, mondom, elfogadom, nem is akarom most bizonyítani, hogy ez elegendő.

Kifelejtettem még, amit most említ itt a t. barátom, hogy a tanácskozási idő tíz órában volt megállapítva, indemnitásnál és költségvetésnél egyszerű, a többi javaslatoknál kvalifikált többséggel!

Hát én teljesen elismerem, hogy lehet mondani azt, hogy ez nem elegendő, de én persze ezzel szemben fenntartom azt a nézetemet, hogy a módosított házszabályok alapján ki volna zárva az, hogy 30—40 képviselő eredményes obstrukciót csinálhasson. Igenis megmarad annak lehetősége, hogy egy tekintélyes, nagy ellenzék, 80—100 tagú ellenzék, obstrukciót folytathasson, de ez az obstrukció sem bírná a biztos győzelem előfeltételeit, az olyan obstrukció volna, amelyben győzhetne, de le is győzhetnék az ellenzék. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.) A döntő tényező az országos közvélemény irányítása és egyéb oly feltételek lehetnének, amelyek a kellő erkölcsi erőt megadhatnak. (Igaz! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

De mondom, teljesen elismerem, hogy a t. miniszterelnök úr ebben a nézetemben esetleg nem oszthatik és azt tarthatja, hogy ez nem elegendő. De ha csak ez az akadálya lett volna a béke útjának, nem adtam volna fel reményemet, hogy az akadályokat legyőzzem, törekedtem volna a t. miniszterelnököt meggyőzni arról, hogy nem lehet és nem szabad bizonyos ideálok, bizonyos kedvenc eszme keresztülerőszakolása végett a küzdelmet a végletekig folytatni, hogy jobb a kevesebbel megelégedni, amely biztos, mint küzdeni a jobbert, — az ő álláspontja szerint — a többért, amely bizonytalan. Törekedtem volna az ellenzéknek is további engedményekre bírni. *(Halljuk! Halljuk! a bal- és a szélsőbaloldalon.) Hiszen az ellenzéknek sem jutott eszébe azt követelni, hogy szőröstől-bőröstől fogadják el ezt, mint ultimátumot. Tolakodtam volna, alkalmatlankodtam volna a t. miniszterelnök úrnál épügy, mint az ellenzék-nél. Nem ejtettem volna el a tárgyalás fonalát.*

Rakovszky István: Nálunk nem tolakodott volna, mert szívesen hallgatjuk! (Zaj és mozgás a jobboldalon.)

Gr. Andrássy Gyula: Mindent megtettem volna abban a reményben, hogy az célra vezet és a békét megteremti.

Második kifogása a t. miniszterelnök úrnak a junktim ellen volt. Azt mondta, hogy ilyen módon több hónapig sem kapja meg a házszabályt, ilyen módon annak a lehetőségnek van kitéve, hogy több hónapig kell várnia. De kérdem: *(Halljuk! Halljuk! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* mi garantirozza azt, hogy azon az úton, amelyen most jár, néhány hónap alatt oly házszabályt kap, amelyet az egész képviselőház magára nézve kötelezőnek elismer? *(Igaz! úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon; felkiáltások: Soha!)* Egy csonka parlament, az erőszak által eltávolított ellenzék útján létrejött parlament, talán fog új, szigorú házszabályok szerint eljáráni, de az egész parlament az egész ellenzékkel együtt, nem hiszem, hogy a t. miniszterelnök ideáinak megfelelő házszabályok alapján fogna tárgyalni. *(Úgy van! bal felől. Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Jsten ments!)* És különben is oly nagyon soká a választási javas-

latnak előkészítése .nem igen húzódnak volna, mert hiszen a t. miniszterelnök úr már hónapok óta, tulajdonképen egy év óta foglalkozik ezzel a javaslattal. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbal oldalon.)*

Az anyag már együtt van és módjában lett volna aránylag rövid idő alatt a junktimnak is megfelelni. De különben, amint mondom, meg voltam győződve arról is, hogy a t. miniszterelnök úr józansága és az ellenzék józansága, a közvélemény nyomása és pressziója megakadályozta volna azt, hogy ha egyszer érdemben egyetért a két tábor, egyrészt a házszabályokra nézve, másrészt a reformok mértékére nézve, hogy akkor valami formalitás miatt meghiúsuljon a béke.

Reményemet nem ezekért adtam fel, *(Halljuk! Halljuk! a baloldalon.) de a miatt a kijelentés miatt, hogy a t. miniszterelnök úr azt mondta, hogy ő erkölcstelenségnek tartja azt a követelést, hogy ő, aki többséggel bír, lemondjon. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Felkiáltások: így is van! Mozgás és nyugtalanság a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)*

Ez győzött meg arról, hogy csakugyan reménytelen az alkú, mert egyrészt tudtam, hogy a t. ellenzék semmi körülmények közt annak új hatalmi eszközöket adni nem fog, aki a jogszabályokat itt a Házban megsértette, aki oly tanácsot adott a királynak, mely az ellenzék nézete szerint törvénysértés volna. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.) Azon meggyőződésben voltam másrészt, hogy a miniszterelnök úr sem fog már olyant tenni, amit erkölcstelennek tart, tehát összehozni ezt a két ellentétes felfogást nem lehet.«*

Szólo elismeri, hogy igen abnormális dolog az, ha a kisebbség követeli, hogy az a miniszterelnök, akit a többség támogat, lemondjon. Dehát nem abnormális-e az egész magyar parlamentarizmus? Épen azért szólo nem volt elkészülve arra, hogy a miniszterelnök visszautasítja az ő békeajánlatát. Nem volt erre elkészülve, mert a miniszterelnök helyén semmi körülmények között sem tudta volna lemondását megtagadni, ha lemondása útján annyira meg tudta volna a célt közelíteni. Nagyon csodálkozik azon, hogy ha egy cél elegendő arra, hogy annak érdekében a miniszterelnök a házszabályt megsértse; ha egy cél elegendő arra, hogy annak érdekében kétségbe vonható törvényességü tényeket tanácsoljon a koronának: hogy akkor ezen cél, ezen érdek nem elegendő erős arra, hogy lemondásra bírja.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Egypár igen rövid megjegyzést kívánok tenni. *(Halljuk! Halljuk!)* Először is hiszem, hogy lesz alkalmunk a házszabályrevízió kérdéséről máskor beszélni, *(Egy hang balfelől: Nem lesz!)* és akkor meggyőződésemet ki fogom fejteni, hogy az a házszabályreform, amelyet t. barátom hozott, egy teljesen használhatatlan félrendszabály volt. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)* amellyel t. barátom éppen

úgy felsült volna, mint ahogy 1899-ben ez a párt és az ebből a pártból alakult kormány felsült az akkori házszabályreformmal. *(Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon: Zsandár kell!)*

Másik megjegyzésem az, hogy t. barátom ismételten rátér az ú. n. exlex-ben való feloszlatásra és kifejezi hazafias aggodalmait. Én azt a kérést intézem t. barátomhoz, hogy ha őt ezek a hazafias aggodalmak áthatják, ha ő belátja azt, hogy az országban káros izgatottságot lehet ez által okozni, amely káros izgatottság árthat — amint ő magát kifejezte — a konzervatív eszméknek és kárt okozhat a dinasztíának: akkor teljesítse elementáris kötelességét, álljon elő meggyőződéssel, mondja meg, hogy törvénysértés-e, *(Zajos helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)* és azt a súlyt, amit t. barátom szava épen az utóbbi időben való viselkedése folytán ellenzéki körökben nyert és szerzett, használja fel a felvilágosításra, használja fel a kapacitálásra. *(Zajos helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Ha ezt nem teszi az én t. barátom, hanem a helyett. a szerinte is káros és veszélyes *(Nagy zaj és felkiáltások balfelől: Önre nézve veszélyes!)* és az ő meggyőződéssel is ellenkező téves felfogás alapján hagyja nagyranonni az izgalmat, *(Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)* hagyja, hogy az kárt okozzon, *(folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)* hagyja, hogy olyan felfogásokkal megmetelyezzék a közfelfogást, amelyeket ő sem oszt, ő sem tart helyeseknek: akkor, engedelmet kérek, csakugyan azt látom, hogy a politikai kötelességérzet dolgában a mi nézeteink nagyon eltérnek egymástól. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

T. Ház! Az én t. barátom *(Nagy zaj bal felől.)* kínált nekem egy szerepet, amely után nagyon öntelt mosollyal nézhettem volna... *(Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Kubik Béla: *Hát magyar ember mindenre kapható? (Nagy zaj.) Szégyen, gyalázat! (Folytonos nagy zaj.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...kínált nekem egy szerepet, amelyet, ha elvállaltam volna, tetszeleghettem és gyönyörködhettem volna magamban, mint az önzetlen hazafi mintaképeiben. *(Nagy zaj balfelől.)* Engem ettől a szereptől megmentett volna maga az a tény, hogy a házszabályreformot, *(Folytonos nagy zaj bal felől.)* amelyet ajánlottak, abszolúte kielégítőnek és célravezetőnek nem tartottam; *(Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)* de azt tartottam, hogy nem lett volna helyes és nem lett volna nyílt eljárás tőlem, egyszerűen ezen egy indoknál maradni és tévedésbe ejteni hall-

gatásom által t. barátomat magamtartása felől. (*Nagy zaj halfelől.*)

Ennek folytán megmondtam és ismétlem most is, (Nagy zaj és felkiáltások balfelől: Mondjon le!) hogy bármikor beáll az a pillanat, amidőn az általam képviselt ügynek távozásom által használhatok, (folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) annak mérlegelését magamnak tartom fenn; (Elénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) azzal pedig tartozom az ország alkotmányának, (Hosszantartó nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Elénk helyeslés a jobboldalon.) hogy a parlamentarizmust... (Folytonos nagy zaj balfelől.)

B. Dániel Ernő: Ez a szólásszabadság tisztelete? (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...meghamisítani ne engedjem és azzal tartozom a koronának, (Zajos helyeslés a jobboldalon.) tartozom a többségnek, (Zajos helyeslés a jobboldalon. Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) hogy azt, amihez jog, törvény és alkotmány szerint nekik van joguk, azt egy jogosulatlan, hívatlan faktor erőszakának ki ne engedjem. (Zajos helyeslés a jobboldalon. Folytonos nagy zaj a bal és a szélsőbaloldalon.)

Ezek az indokok vezettek magamtartásában és teljes nyugalommal vállalom érte a felelősséget. (Hosszantartó, meg-megújuló zajos helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon. Nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Gr. Andrássy Gyula válaszában azt mondja, hogy ha a miniszterelnöknek ez megnyugtató szolgálat, kötelességének tartja itt is kifejezést adni annak, hogy mindig azon véleményben volt és van ma is, hogy a koronának igenis jogában áll az exlex ellenére az országgyűlést felosztatni. Fenntartja és hangsúlyozza most is ezt a jogi álláspontját. Hozzáfűzi azonban, hogy azért bűnös az a tanács, amelyet a miniszterelnök a királynak adott, mert ezen kontroverz jogi felfogás alapján a koronát exponálja, nem pedig azért, mert jogtalant tanácsol. A baj, a politikai bűn abban van, hogy kétségbevit jogot gyakorol a király és ezért szóló semmi körülmények között nem adta volna a királynak azt a tanácsot, hogy éljen ezzel a kétségbevit jogával.

Ezzel végződött az Andrássy és Tisza közötti izgalmas szóharc, megjegyezvén, hogy a miniszterelnök, mint látni fogjuk, néhány nappal később — újívi beszédében — újból kitért Andrássy békeakciójára.

Andrássy után még Hock János, Ugron Gábor és Rakovszky István intézett éles támadást a miniszterelnök ellen főleg az országgyűlésnek exlex-ben szándékolt felosztatása miatt.

Ilyen kaotikus, vigasztalan állapotban, ilyen ellenséges,

gyűlölködő hangulatban pergett le a Ház utolsó ülése a magyar parlament történetében oly emlékezetes 1904. esztendőben.

Az időrendi összefüggés miatt itt teszünk említést az ellenzék körébe tartozó néhány nevezetesebb mozzanatról.

Ugyancsak december 28-án volt a Szemere Miklós (szabadelvű disszidens) által adott ellenzéki lakoma, amelyen a szövetkezett ellenzék és az Andrassy-csoport főemberei vettek részt. A lakoma a disszidenseknek a szövetkezett ellenzékkel való testvériesülését szolgálta. Ez. alkalommal számos felkészöntő hangzott el. Így Apponyi Albert Andrassy Gyulát köszöntötte fel. »Jellemző a helyzetre és Tisza politikájára — mondotta a többi között Apponyi —, hogy Tisza az egy politikai nézetet vallókat szétválasztotta és a különböző politikai pártállású embereket összehozta, sőt összeforrasztotta«.

A lakoma vége felé gr. Andrassy Gyula legújabb fegyvertársaira, a szövetkezett ellenzék tagjaira, mondott felkészöntőt, melynek a Budapesti Hírlap december 30-i számában reprodukált »hiteles« tartalma »körülbelül« a következő volt:

»A protestánsok felkeresték Zrínyi Miklóst és elpanaszolták neki sérelmeiket. Ekkor Zrínyi Miklós így szólt: „A ti vallástok nem az én vallásom, de a ti sérelmetek az én sérelmem”. Én is azt mondom nektek, akik a szövetkezett ellenzék tagjai vagytok: „A ti politikátok nem az én politikám, de a ti sérelmetek az én sérelmem”. S e sérelem ellen együtt fogok küzdeni veletek kitartással, nemcsak most, hanem az új Házban is.

Majd így folytatta Andrassy: »Hivatkozás történt itt megboldogult atyámra. Atyám egész életében azon fáradozott, hogy megvédje a hatvanhetes alapot a negyvennyolcas párt támadásaival szemben. De mindig azt hirdette, hogy a hatvanhét védelmében *sohasem szabad letérni az alkotmányosság útjáról. Aki a Bach-korszak eszközeihez nyúl, az kompromittálja a hatvanhetes alapot, amelynek fenntartását és sértetlen megóvását én megboldogult atyámmal a nemzet nagy érdekének tartom*«.

-\ következő napon, december 29-én. a disszidensek csoportja a közelgő választásra való tekintettel körre (tehát egyelőre még nem külön politikai párttá) alakult. A kör elnökéül Darányi Ignácot választották. Az egyidejűleg kiküldött végrehajtó bizottság mindjárt aznap már érintkezésbe lépett a választások dolgában a szövetkezett ellenzék vezérlő bizottságával. (B. H. dec. 30. sz.)

December utolsó napjaiban ismételen bizonyos fúziós hírek kelnek szárnyra az ellenzék táborából. Ezek között legmeglepőbb és legnagyobb politikai horderejű az, hogy gr. Apponyi Albert, ki addigi hosszú politikai pályafutása alatt a 67-i kiegyezés rendületlen hívének vallotta magát, a november 18-i

erőszak és az exlex-beni választások miatti elkeseredésében legközelebb belép a Kossuth-pártba. (B. H. dec. 29. sz.)

Az év végén ellenzéki körökben már befejezett dolognak mondták a 67-es alapon álló nemzeti pártnak Apponyi vezetésével január eleién a függetlenségi pártba való beolvadását. Ezt a Kossuth-pártiak a 48-as elvek nagy diadalának tekintik. A vérmesebbek a függetlenségi program megvalósítását immár csak idő kérdésének tartják.

A lapok közlései szerint ugyanakkor a Szederkényi-párt szintén fuzionál a Kossuth-párttal, a függetlenségi párt két árnyalata tehát egyesül, sőt a néppártnak néhány tagja is belép oda és ily módon nagy és egységes ellenzéki tábor áll majd szemben a kormánnyal az életre-halálra menő, példátlanul elkeseredettnek ígérkező választási küzdelemben. (B. H. dec. 30—31. sz.)

A félhivatalos Magyar Távirati Iroda december 29-i jelentése szerint gr. Tisza Istvánt a király az nap kihallgatáson fogadta és a kihallgatásnak az az eredménye, hogy a király az országgyűlést január 4-én trónbeszéddel berekeszti.

bekövetkezett tehát az, amit az ellenzék december 16-án (244) állítólag még nem tudott vagy talán csak nem akart elhinni.

Az a rövid felségfelterjesztés, amelyet a miniszterelnök az országgyűlés feloszlata tárgyában a királyhoz intézett, érdemi részében így szól:

A nem régiben legalázatosabban szóbelileg tett előterjesztésem folytán császári és apostoli királyi Felsőged legkegyelmesebben jóváhagyni méltóztatott, hogy a jelenlegi országgyűlés esetleg idő előtt, még pedig a jövő év január havának első napjaiban feloszlattassék.

Mínhogy a szövetkezett ellenzéknek azóta is tanúsított magatartása kétségtelenné teszi, hogy a jelen képviselőháztól eredményes működést többé várni nem lehet: a minisztertanács hozzájárulásával most már bátor vagyok határozottan azon legalázatosabb javaslatot tenni, hogy az országgyűlést jövő évi január hó elején, Felsőged által legkegyelmesebben meghatározandó napon, legfelsőbb trónbeszéddel berekeszteni méltóztatassék.

A király 1904. december 30-án kelt elhatározásával elfogadta a miniszterelnöknek az országgyűlés feloszlata iránti ezt a javaslatát.

247. 1905. január 1-i újévi beszéd: visszapillantás a lefolyt évre és a hárszabályharc; Andrássy békeakciója; a nemzet megkérdezése; »a 67-es alapot nem lehet a Bach-rendszer eszközeivel fentartani«; a nagy küzdelem céljai.

Új év első napján — szokás szerint — megjelent a minisz-

terelnöki palotában a szabadelvű párt, hogy vezérét jókívánataival felkeresse.

Erdély Sándor, a Bánffy-kormány igazságügyminisztere, üdvözölte a párt előtt álló döntő harc küszöbén gr. Tisza István miniszterelnököt, ki válaszában tüzetesebben foglalkozott gr. Andrássy Gyula pálfordulásával és a házszabályharc nagy céljai között különösen kiemelte minden igazán mélyen gondolkozó magyar embernek azt az ambícióját, hogy a *monarchiának politikai súlypontja mindjobban és jobban Magyarországra, a magyar nemzetre essék.*¹

A miniszterelnök nagyérdekű újévi beszéde a következőleg szól:

Tisztelt Barátaim! Midőn barátaimmal és kollégáimmal együtt s az ő nevükben is hálás szívvel mondok köszönetét jókívánataitokért s midőn a bekövetkezett újév küszöbén önkéntelenül az ország sorsa, az ország közviszonyai felé fordítjuk gondolatainkat, — engedjétek meg, hogy egy rövid pillanatra visszaidézzem lelhetek elé az ország ama helyzetét, amelyben a tavalyi esztendő talált bennünket. Nehéz pillanat volt az is, nehéz küzdelemben állottunk, midőn egy évvel ezelőtt találkoztunk itt kölcsönös jókívánatainkkal.² És ha ma olvasom el azokat a szavakat, amelyeket hozzátok intéztem, önkéntelenül bizonyos szomorú neme az elégtételnek, amelyről nagyon szívesen lemondanék, fog el ama sorok olvasása közben. Kifejezést adtam akkor is ama meggyőződésemnek, hogy nem efemér tünetekkel, nem efemér bajokkal állunk szemben, hanem a parlamentárizmusnak olyan mélyreható betegségével és olyan krízisével, amely általános jelenség az egész világon, amellyel meg tudtak küzdeni a szabadságra méltó és arra megérett nemzetek, de amely megássa sírját a parlamentárizmusnak mindenütt, ahol a nemzetben e bajok legyőzésére, a kelés kiirtására elég erkölcsi erő, elég politikai bátorság nincs, nem található. És kijelenttem akkor is, hogy midőn barátaimmal együtt az ország nehéz és kritikus pillanatában felelős állásaink elfoglalására vállalkoztunk, nemcsak az a feladat lebegett szemünk előtt, hogy ama pillanatsyira feltorlódott zátonyokat hárítsuk el, amelyek a közügyek elintézésének útjában állanak, de meg-

¹ Ezzel szemben Tisza István leghatalmasabb ellenfelének, a magyargyűlöelő Ferenc Ferdinánd trónörökösnek (és tegyük hozzá: az osztrák közíróknak és politikusoknak általában) meggyőződése az volt, „dass im ungarischen Übergewichte eine Existenzgefahr für die Donaumonarchieschlummere“.

„Franz Ferdinands Auffassung der inneren Politik kulminierte in der felsenfesten Überzeugung, dass die Donaumonarchie, wenn nicht bald Wandel eintrete, an den Ungarn zugrunde gehen müsse. Diese hasste er deshalb mit einer an Verstocktheit grenzenden blinden Voreingenommenheit“ (L. Margutti, Kaiser Franz Joseph c. könyvének 237. és 114. l.)

² (137).

győződésünk volt az, hogy misszióink lényege, misszióink valódi tartalma amaz állandó bajoknak megszüntetése, a magyar parlamentárizmus sikeres működésének állandó biztos alapokra helyezése. Akkor, t. barátaim, a képviselőháznak már csak igen kis töredéke által folytatott s ennek folytán meglehetősen tespedő obstrukcióval állottunk szemben. Én tavaly január 1-én, e helyzetben, a türelem politikájára kértelek benneteket. A türelem politikáját követtük és kellett még követnünk hosszú hónapokon át és mondhatom, pártkülönbség nélkül, jóformán az ország egész közvéleménye által elítélve, ama kicsiny csoportnak obstrukciója még hónapokon keresztül mérhetetlen károkat okozott az országnak és mérhetetlen szenvedést a társadalom széles rétegeinek. Végre a körülményeknek szerencsés fordulata, amelyet nagy hiba lett volna tőlünk is meg nem ragadni, e küzdelemnek véget vetett a nélkül, hogy a parlamentárizmus betegségének nagy kérdése maga dűlőre jutott volna.* Beállott ismét egy szerencsésebb periódus, amelyet felhasználhattunk és azt hiszem, becsületesen fel is használtunk, törvényhozási és kormányzási téren az alkotó munkára.

Nem akarok részletekbe menni és nem akarok az öndícséret vádjába esni, de ha az igazságot elhallgatni nem kívánjuk, konstatálnunk kell, hogy igenis ez alatt a félév alatt** becsületes munka történt a nemzeti politika nagy céljai érdekében az egész vonalon és hogy mindaz, ami e félév alatt történt, a magyar államnak, a magyar kormánynak politikai súlyát, tekintélyét, erejét növelte bent és kint egyaránt és élő bizonyosságot szolgáltatott a mellett, hogy a parlament működési képességének és a normális alkotmányos életnek helyreállítása és biztosítása képezi a sikeres magyar nemzeti politika egyedüli biztos előfeltételét. Abban a meggyőződésben voltunk, hogy az elmúlt obstrukciós hosszú időszak keserves tapasztalatai élnek még a magyar nemzetben és hogy rövid, de eseménydús hivatalos működésünk alatt sikerült bizonyos presztízstre, bizonyos erkölcsi tőkére szert tenni és parancsoló kötelességnek tartottuk magunkra nézve ezt az erkölcsi tőkét, ezt a presztízst latbavetni, hogy biztosítsuk a nemzet számára azt, ami minden további sikeres működésnek előfeltételét képezi: biztosítsuk a parlamentarizmus megmentését, a parlamentárizmusnak biztos alapokra helyezését.

Nem szeretek személyi kérdésekkel foglalkozni, de azok az urak, akik részben talán jóhiszeműleg is annyit beszélnek arról, hogy személyemet tolom a közügy rovására előtérbe, legyenek szívesek megmondani azt, hogy ha bennünket nem

* (162).

** (162—211).

az a törekvés vezetett volna egész működésünkben, hogy kötelességünket teljesítsük személyünknek latbavetésével és kockára tevésével is minden körülmények között, amikor a közérdek így kívánta, — akkor a házszabályok revíziójának kérdését nem vetettük volna fel. Ámde felvetettük azt abban a tudatban, hogy a kormányt és a pártot oly küzdelembe viszl-szük bele, amelynek eredményét belátni és biztosra venni nem lehet, de tettük ezt ama parancsoló kötelességérzetből kifolyólag, hogy a nemzetnek legfontosabb érdekei így kívánják és hogy a nemzet érdekei előtt, de csakis az előtt és semmi más előtt, a személyi tekinteteknek el kell némulniok. Hát, t. barátaim, a harc megkezdődött. Fájdalom, megkezdődött úgy, hogy már annak legelső stádiumánál, már ott, ahol a házszabályreform előkészítését kellett a képviselőháznak elhatároznia, az egész ellenzék egyesülten obstrukcióba ment a házszabályreformnak magának felvetése ellen. A harc ez első stádiuma győzelemmel végződött reánk nézve.* A ti lelkesült támogatások, a ti férfias kitartások, a ti hazafiúi kötelességérzetetek és buzgalmatok biztosította a sikert és biztosította a sikert úgy, hogy nyugodt lélekkel elmondhatjuk, hogy az országos közvélemény túlnyomó nagy része helyeselte eljárásunkat. De talán csak az első győzelem után láthattuk igazán a maguk egész terjedelmében a létező bajokat; csak akkor láthattuk a maga meztelenségében azt az egész elfajulását a felfogásnak, a magaviseletnek, a parlamentarizmussal szemben való álláspontnak; csak akkor győződhetett meg igazán mindenki, akinek kételyei is lehettek arról, hogy ezt a nagy harcot fel kellett venni, ezt a küzdelmet meg kellett vívni, mert itt csakugyan egy mélyreható megmérgezése és megmételtyezése áll fenn a parlamenti életnek.

És fájdalom, ebben a harcban, amelynek elfajulását itt részletezni nem kívánom, a parlamentnek ama tagjait, kik csakugyan teljesen össze vannak forrva a technikai obstrukciónak az ő képükre szabott intézményével, nem maradtak egyedül. Alkalomnak mutatkozott ez minden vágyakozás, minden gyűlölködés, minden régóta elfojtott és visszafojtott indulat számára, hogy az elvtagadások, az elvfeledások, a cinikus elvtelenségek egy óriási boszorkánytáncában egyesülve, tegyen vakmerő kísérletet a kormánynak s mindenek fölött annak a szabadelvű pártnak megdöntésére, amelynek a nemzet többsége állandó támogatásán felépült állandó uralmát olyan nehezen tudják némelyek elviselni. És, t. barátaim, ez a törekvés támogatásra, és pedig hatékony támogatásra talált olyan oldalról is, olyan férfiak részéről is,**

* T. i. nov. 18-án. (235).

** Az Andrássy Gy. vezetése alatt álló disszidensek részéről. (236).

akiket egész a legközelebbi időig a mi táborunkban láttunk, akik magát a házszabályreform tartalmát és a követett taktikát egészen a legutolsó lépésig és annak kivételével helyeselték, és akik még akkor is, mikor elváltak útjaik mitőlünk, bizonyára teljes jóhiszeműséggel azt hirdették, hogy ők nem helyeslik a mi eljárásunkat, de elítélik az obstrukciót és az ellenzék eljárását is és egyik táborhoz sem fognak csatlakozni.¹ Én megmondtam akkor is nekik, hogy lejtőre jutottak, amelyen ki tudja, hol fognak megállani. De nem gondoltam, hogy rövid pár hét múlva a lejtőnek legeslegfenekén fogjuk őket látni. Ők, kik jóhiszeműleg a 67-es alap ortodox védelmezőinek hiszik magukat, ők adják most a legerősebb eszközöket a 67-es alap megrontóinak. ők, akik elítélték a technikai obstrukciót, akik kívánták a parlament munkaképességének biztosítását, ők ruházzák fel azazal a presztízzsel és erővel a technikai obstrukciót, amivel ez egyáltalán nem rendelkezhetik.

*Hegedűs Sándor: Banketoznek velük és dicsőítik őket!*²

Gr. Tisza István miniszterelnök: Belesodortatták magukat egy végzetes áradatba, amely magával ragadta, magával vitte őket és ellentétbe helyezi őket lelküknek igazi vágyaival. Hát igaz, ez oldalról történt egy kísérlet a közvetítésre is.³ Én nem akarom vizsgálni, hogy helyes útja-e a közvetítésnek az, hogy az ember először az egyik félnevj minden excessusával legalább hallgatólag azonosítja magát és azután áll oda és igyekszik a két fél között pártatlan színben tüntetni fel magát. De ez mellékes. Maga a közvetítés tartalma szomorú jele volt annak, hogy azon a lejtőn, amelyről az imént beszéltem, hova jutottak el? Mert hiszen azok, akik komolyan igyekeztek a házszabályreformot keresztülvinni, azok jöttek egy olyan javaslattal, amelynek részletei ma már körülbelül ismeretesek a közvélemény előtt, amelyekre tehát mindenki, aki házszabályainkkal csak némileg is foglalkozik, megmondhatja azt, hogy ez siralmas félrendsabály lett volna, és gyakorlati következményeiben épen olyan felsüléssel járt volna, mint járt annak idején az 1867-i reform. Igaz, javított volna ismét házszabályainknak egyik-másik hibáján, de mégis siralmas félrendsabály lett volna. Hiszen — hogy egyebet ne említsek — az ülések meghosszabbítására és a zárt ülésekre vonatkozó diszpozíciók még mindig bőven elég tért hagytak volna a Ház munkaképességének csorbítására. Ezenkívül egész sorára a technikai obstrukció fegy-

¹ Így Andrassy nov. 23-i nyílt levelében. (237).

² A Szemere-féle ellenzéki lakomán. (246).

³ Andrassy békeakciója. (246).

véreinek, mint pl. a házszabály címén való felszólalásra, a kérdés feltevése körüli vitákra és sok egyéb másra, amelyet jóformán korlátlanul használhat fel a technikai obstrukció, egyáltalán semmi diszpozíciót nem tartalmazott volna és nem tartalmazott volna semmi diszpozíciót a Ház méltóságának és rendjének biztosítására olyankor, mikor, fájdalom, meg kellett győződnünk arról, hogy ebben a tekintetben még illúziókban is éltünk, mert talán még messzebbmenő rendelkezésekre van szükség. Tartalmilag és objektíve elfogadhatatlan volt tehát ez a házszabálytervezet. De én kötelességemnek tartottam az ügynek már e stádiumában rámutatni arra is, hogy az ahhoz kapcsolt személyi feltételt sem fogadhatom el. Tisztelt barátaim! Misem lett volna könnyebb, mint az önzetlen hazafi pózába vágni magam, ha engem nem vezetne egész működésemem keresztül az a feltevés, hogy én akkor, mikor a közügynek szolgálók, szégyenlenék a tükörrel szembe állani és szégyenleném azt nézni, hogy az a póz, az a szerep, melyet játszom, mennyire tetszik, minő színben tűnik fel, minő színben tünteti fel az én személyemet. Én szolgálom a közügyet ott, ahová a körülmények állítanak, olyan szerepben, aminőben az adott viszonyok között kötelességemnek érzem és addig, amíg kötelességemnek érzem. Oly megoldást pedig, amely már alapjában véve a parlamentarizmus alapfogalmainak negációja, a parlamentarizmusnak tagadása és megrontása lett volna: akkor, amikor igazi feladatunk a parlamentarizmusnak egészséges alapokra való fektetése, már csak ezért sem tarthattam volna elfogadhatónak.

Megindult tehát a harc és a harcnak legalkotmányosabb módját választva, a képviselőház feloszlására adtam ö Felségének tanácsot. Választások előtt állunk tehát és a nemzetre vár a feladat, hogy irányt szabjon, hogy határozzon a jövőbeni teendőink felett. Nem könnyű a feladat, ami a nemzetre vár, mert valóban óriási, rendszeres kísérlet történik a nemzet tévútra vezetésére; óriás kísérlet, amelyben elvek, politikai nézetek, személyi és objektív szempontok, rágalmak, ferdítések és hazugságok olyan keresztütze közé állítatik a nemzet, amelyek közt csakugyan nem oly könnyű eligazodnia. De azért kell, hogy helyesen lásson és kell, hogy ez irányban mi megtegyük a magunkét. Hiszen az igazság fegyvere olyannyira egészen a mi kezünkben van, hiszen annyira elég kihámozni a tényeket a hozzájuk fűzött káprázatos kommentárokból, csupaszon oda állítani a valóságot és megkérdezni a nemzetet, hogy ki az, aki igazán alkotmányos úton halad; ki az, aki

igazán tiszteli a magyar nemzet törvényes intézményeit? Az-e, aki megsemmisíti a magyar parlament működését; az-e, aki negálja a többség jogait; az-e, aki konfiskálni akarja a magyar nemzetnek jogait egy arra semmi joggal, semmi hivatással nem bíró kisebbség számára; az-e, aki e jogtalan, erőszakos törekvésével házszabályt, törvényt számtalan esetben lábbal tiport, a közel múltban is a legflagrantsabb, a legerősebb törvénysértéseket követte el, — avagy az, aki egy hosszú, nehéz férfias küzdelemben, egész erejét megfeszítve, odatörekszik, hogy a maguk szeplőtlen tisztaságában állíttassanak helyre parlamentarizmusunk nagy alapelvei, adassák vissza a nemzet kezébe az a jog, ami a nemzetet illeti meg és amit a nemzet másképp alkotmányosan, mint megválasztott képviselői többségének határozata által nem gyakorolhat? Ez, t. barátaim, az alkotmányosságnak, a valódi törvénytiszteletnek az útja. Ezen az úton haladtunk a múltban, ezen az úton kell haladnunk a jövőben is, meghajolva a nemzet akaratának nyilvánítása előtt, de ha az így nyilvánul ki, elfogadva azt a missziót, azt a mandátumot, azt a parancsot, amely a nemzeti akaratban rejlik és ama meggyőződéstől vezetettve, hogy a magyar alkotmánynak, a magyar törvényes rendnek gonoszabb és veszedelmesebb ellensége nincs, mint az, aki az önbíráskodás, vagy a kisebbségi erőszak által a nemzetnek akarná útját elállani. Erre az útra kell lépnünk, mert ez az út mentheti meg a nemzetet a parlamentárizmusnak ama nagy, krónikus válságaiból, amelyeket soká már nem bírunk el, amelyek, ha még sok balsikerű experimentumnak tétetünk ki, a végveszélybe vihetik a nemzetet. De erre kell lépnünk azért is, mert ez az út biztosíthatja azt, hogy elveinknek megfelelő, elveinkre alapított sikeres nemzeti politikát folytassunk. A mi elveink, t. barátaim, azok, amik voltak. Mi nem csereberéljük elveinket, ismeri azokat az ország, ismeri és magáévá tette azokat számtalan ízben már a magyar nemzet. Szabadelvű és nemzeti politika a 67-es kiegyezés alapján; ez az út az, amely biztosan, megrázkódtatások nélkül viszi a maga nagy céljai felé lépésről-lépésre közelebb a nemzetet és ez az út a sikeres nemzeti politika, de nem vergődés, hanem sikeres nemzeti politika a 67-es alapon, ami valóban megszilárdítja és fenntartja a 67-es alapot is, mert becsessé, drágává teszi azt a magyar nemzet előtt.

A közt a sok különös vád és támadás közt, amit most alkalmam van olvasni, nem minden csendes humor nélkül olvastam, most már kiigazított hiteles szövegben azt a nyilatkozatot, amely nincs mint direkt vád formulázva, de minden-

esetre, — mert hiszen különben nem mondatott volna — minden esetre egy igen sértő inszinuációt tartalmaz, és amely úgy szól, hogy a 67-es alapot nem lehet a Bach-rendszer eszközeivel fönntartani.¹ Hát, tisztelt barátaim, megvallom, én nem tudtam, hogy az, aki a magyar parlamentet munkaképesé akarja tenni; aki a magyar nemzeti akaratot és a többségi akaratot érvényre akarja emelni; az, aki közügyeinknek egy kritikus pillanatában a magyar nemzetre appellál és választásokat hirdet, hogy az a Bach-korszak eszközével akar kormányozni. Ami pedig egész működésünket és kormányzatunk rendszerét illeti, engedelmet kérek, ha bárki is azzal áll elő és beszél kormányzati rendszerről, amely ne volna minden ízében becsületes és törvénytisztelő és minden ízében tősgyökeresen magyar: az álljon elől bizonyítékokkal, de amíg bizonyítékokat felmutatni nem tud, tartózkodjék olyan vádaktól, amelyeket nem vesz komoly ember ajkaira addig, amíg bizonyítékokkal nem bír. Hát igenis, mi a 67-es alapot szolgáljuk akkor, amikor szolgáljuk, amikor biztosítani, megmenteni igyekszünk a parlamentarizmus uralmát; a 67-es alapot biztosítjuk akkor, ha ez alapra helyezkedve, minden téren, anyagi és szellemi téren, politikai nagy kérdések megoldásánál a nemzet és korona közti igaz és benső egyetértést ápolva, minden téren és az egész vonalon sikeres nemzeti politikát igyekszünk követni. S hogy ez az igyekezet meg van bennünk, és hogy ez az igyekezet talán járt is némi eredménnyel, erre nézve elég rámutatnom a mögöttünk álló rövid időszak eseményeire.² De higgyék meg nekem, talán nem volt perc és nem volt pillanat, amidőn ne éreztük volna, hogy ezeket a sikereket hatványozhatjuk, azt az erőt, amit a magyar nemzet céljai érdekében latbavethetünk, megsokszorosíthatjuk, ha valóban szervezett, érvényesülni képes és biztosan érvényesülő nemzeti akaratra támaszkodhatunk, ha valóban akcióképes magyar parlament áll a hátunk megett.

És tökéletesen mindegy, hogy ki fog itt állani. Én nem hiszem, hogy legyen Magyarországon kormány, amely ne akarjon magyar nemzeti politikát csinálni. Bárki legyen is az, meg kell szerezniük számára azokat az eszközöket, amelyekkel a magyar nemzet egész erejét, egész súlyát dobhatja latba a nemzeti politika szolgálatában. De kétszeresen érezzük most mindezeket egy nagy pillanat előtt; most, midőn annyi nehéz gazdasági és politikai kérdés előtt állunk, most, midőn nem arról van szó, hogy a magyar parlament rendjének helyreállítása által idegen érdekek szolgálatába bocsássuk ezt a nemzetet; hiszen

¹ Andrassy mondotta dec. 28. pohárköszöntőjében, hogy „aki a Bach-icorszak eszközeihez nyúl, az kompromittálja a 67-es alapot”. (246).

² L. főleg a (177, 213, 215 és 229) sz.

ha azt lehetne, akkor le kellene mondani minden reményről a magyar nemzet jövődő boldogulása iránt. De ezt nem lehet és nem fog lehetni soha. De arról van szó, hogy a körülöttünk lévő összes viszonyoknak e nehéz, e kritikus momentumaiban most inkább, mint valaha szüksége van a magyar nemzetnek a maga egész erejére,¹ hogy azzal az egész erővel léphessen fel mindé nagy kérdések terén és hogy elérhesse azt, ami ambícióját kell, hogy tegye minden igazán mélyen gondolkozó magyar embernek, hogy ennek a monarchiának, amelyre még oly nagy világtörténelmi misszió vár és amelynek fennállása és ereje annyira életkérdés miránk nézve, — hogy ennek a monarchiának politikai súlypontja mindjobban és jobban Magyarországra, a magyar nemzetre essék; ennek a monarchiának az akcióira a magyar nemzet felfogása, a magyar nemzet nagy érdekei mind jobban és jobban gyakoroljanak döntő befolyást.

Ezeknek a nagy céloknak teszünk szolgálatot ebben a nagy küzdelemben. Éreznünk kell ezt, át kell, hogy hasson és tette kell, hogy keltsen mindnyájunkat, mert a harc, amely most a nemzet előtt folyik, ismétlem, nem könnyű, mert azzal a ferdítéseknek, az indulatoknak, a félremagyarázásoknak, a tetszetős jelszavaknak egész hálózatát kell széttépünk és meg kell nyitnunk a nemzet szeméit. Ebben szükség van mindnyájunk közreműködésére, többet mondok, szükség van az egész magyar nemzeti intelligencia aktív közreműködésére. Azt tudjuk, látjuk, azt érezzük, hogy a magyar intelligencia nagy többsége velünk van. De nem elég, hogy velünk érezzon, kell, hogy cselekedjék is; kell, hogy érezze azt, hogy az országnak, a nemzetnek szüksége van mindenkire; hogy szabad intézmények csak úgy válhatnak igazán a nemzetnek javára, csak úgy teremhetik meg igazán gyümölseiket, ha a társadalomnak ama tagjai, kiket magasabb műveltségük, szélesebb látókörük képessé tesz arra, hogy irányt adhasanak honfitársaiknak: élnek is e képességükkel, érzik azt a kötelességüket, hogy tenni, dolgozni, küzdeni kell a hazáért, és be kell tölteniük azt a helyet, amely a magyar közéletben nyitva áll számukra. Bennünket összeforrasztott már, tisztelt barátaim, ennek a küzdelemnek heve, ennek a küzdelemnek felemelő, megtisztító, nemesítő hatása. Ezt kell bevinnünk a társadalomba, ezzel kell áthatnunk az egész nemzetet és akkor azután diadallal — teljes nemcsak materiális, de erkölcsi diadallal is — fogunk visszatérni és akkor eredménnyel, sikerrel küzdve olyan szolgálatot tehetünk a magyar nemzetnek, aminőt normális idők között tenni nem lehet. Bárhogy

¹ Hasonló gondolatot találunk Tisza nov. 20. beszédének végén. (236).

legyen is ez, nem kérlek rá, mert tudom, hogy úgy van, de egyszerűen kifejezem azt a biztos tudatot, hogy mi ebben a küzdelemben azzal a kölcsönös bizalommal és azzal a meghát-rálást s ingatagságot nem ismerő kötelességérzettel fogunk kitartani, ami az eddigi küzdelmekben vezetett. A siker Isten kezében van; döntení a nemzet fog. Nekünk megmarad minden körülmények között a teljesített kötelességnek, a becsületesen megvívott harcnak felemelő tudata és megmarad — legalább ez a hitem, és úgy-e mondhatom, hogy megmarad — az az igaz barátság, ami kell. hogy egy ilyen nagy küzdelem munkatársait egy egész életre összefűzze. Ezt hozom nektek és ezt kérem tőletek.*

248. 1905. jan. 3. országos ülés. — Miniszterelnöki átirat az országgyűlés berekesztéséről. A miniszterelnök felszólalása: »Magyarországon antidinasztikus párt nincs«; a feloszlítás joga és az 1867:X. tc. (Napló XXXI. k. 59—60. 1.) — A szabaadelví párt jan. 3-i értekezlete és választási manifesztuma. — A 48-as Apponyi. — A két függetlenségi párt egyesülése. — Az országgyűlés feloszlítása. — Az új országgyűlés összehívása.

Január 3-án volt az 1901. évi október 24-ére hirdett országgyűlés utolsó ülése.

Elnök bemutatván a miniszterelnök átiratát, mely szerint Ő Felsege az országgyűlést 1905. január 4-én fogja berekesztteni, elsőnek Kossuth Ferenc jelentkezett szólásra.

Kötelességének tartja — úgymond —, hogy a miniszterelnökhöz egy intő szót intézzén. Bármí legyen a jelfogás az 1867:X. tc. valódi értelmére nézve, annyi bizonyos, hogy a királynak most közölt elhatározása az ország igen nagy részében súlyos aggodalmakat kelt, sőt nagyon sokakban azt a benyomást kelti, hogy ez alkotmánysértés és esküszegés.** Azt az intelmet intézi a miniszterelnökhöz és pártjához, gondolják meg, vájjon alkotmányos monarchiában megengedhető-e, hogy a kormány olyan tanácsot adjon az uralkodónak, amely tanácsot ha az uralkodó követ, akkor oly érzelmeket kelt az ország nagy részében, amely érzelmeket az ország és a korona jól felfogott érdekében a polgárok szívtől mindig távol kellene tartani. Szóló lelkisimere-tének teljes nyugalmával fogja elhagyni ezt a képviselőházat. Ámbár egy szélső irányzatot képvisel, ez a szélső irányzat törvényes és lojális.

A szövetkezett ellenzék vezére után a miniszterelnök szólalt fel.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Midőn ezt...

* B. H. 1905. jan. 2. sz.

** Ugyanezt mondja a szövetkezett ellenzék 1904. dec. 19. manifesztuma is. (245).

Lengyel Zoltán: Mondjon le! (Úgy von! Úgy van! Mondjon le! a szélsőbaloldalon.)

Pozsgay Miklós: *Le a Haynauval!*

Gabányi Miklós: Még annál is rosszabb! (Folytonos zaj a szélsőbaloldalon és felkiáltások: Hazaáruló! Haynau!)

Elnök (csenget): Figyelmeztetem Pozsgay képviselő urat, hogy ilyen kifejezéseket ne használjon.

B. Kaas Ivor: *Ne sértsétek Haynaut!*

Pozsgay Miklós: *Roszsabb Haynaunál!*

Elnök: Pozsgay Miklós képviselő urat másodszor figyelmeztetem, hogy ne használjon ilyen kifejezéseket! (Nagy zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Igaza volt!)

Pozsgay Miklós: *Hazaáruló!*

Elnök: Pozsgay képviselő urat rendreutasítom, miután már kétszer figyelmeztettem. (Folytonos zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: A t. képviselő urak vezére direkt kérdést intézett hozzám. Azt hiszem, hogy az ő iránta tartozó tisztelet ellen vétének, ha a válaszban megakadályoznak. Midőn tehát ezen közvetlenül hozzám intézett kérdésre válaszolnék, mindenekelőtt elismerésemet és köszönetemet fejezem ki azért, (Zajos felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ne köszönjön semmit!) hogy egész kritikáját a kormány ellen intézte, és nagyon kérem a t. képviselő urakat, hogy méltóztassanak ezen, vezérük által adott jó példa mellett megmaradni, (Zaj a szélsőbaloldalon.) bárminő véleményben legyenek a képviselő urak. (Folytonos zaj a szélsőbaloldalon.)

Lengyel Zoltán: *Nem maga esküdött meg! A király esküdött meg!*

Darányi Ferenc: *Királyi hitlevél!*

B. Kaas Ivor: *A törvényben van! (Folytonos zaj.)*

Elnök (csenget): Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak a miniszterelnök urat csendben meghallgatni. (Halljuk! Halljuk! jobb felől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Először is legyenek nyugodtak a képviselő urak, mert én is megesküdtem és eskümet meg is tartom. (Derűtség a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Hazaáruló!) Másodszor elementáris alapelve a magyar alkotmánynak, (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) hogy a végrehajtó hatalmakat a király a felelős minisztérium közbejöttével és felelőssége mellett gyakorolja. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) A minisztérium, a kormány igenis felelős a korona minden tényeért. Ezt a felelősséget vállaljuk is, (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) és szívesen néziünk szembe bárminő megtámadtatással. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Holló Lajos: *Récsey Ádám is azt mondta!*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Szívesen nézünk szembe bárminő megtámadtatással, még ha szerintünk teljesen méltatlan és alaptalan is. De nagyon kérem a t. képviselő urakat, ne ragadtassák magukat oly térre, (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) ahol ellentétbe jönnek a miniszteri felelősség nagy elvével (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) és ellentétbe jönnek a magyar nemzet érzelmi világával is. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)

A t. képviselő úr azt mondja, (Halljuk! a baloldalon.) hogy szélső irányt képvisel ugyan ő, de lojális irányt. Teljesen igaza van és legyen róla meggyőződve, hogy akár innen, akár más helyről, én is mindig hirdetem azt az igazságot, hogy Magyarországon antidinasztikus párt nincs. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Kubik Béla: De ilyenformán lesz, tudja! (Nagy zaj.) Ön megteremti!

Visontai Soma: Megteremti biztosan! (Nagy zaj. Elnök csenget.) A dinasztia legnagyobb ellensége ő, Tisza István.

Elnök: Kérem a t. képviselő urakat, méltóztassanak csendben lenni. (Nagy zaj és közbekiáltások a szélsőbaloldalon.) Pozsgay képviselő urat másodszor rendreutasítom.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Igenis, állítottam mindig és állítom ma is, (Zaj. Elnök csenget.) hogy Magyarországon pártkülönbség nélkül lojális hűséggel viseltetik a király iránt mindenki. (Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) Csak arra kérem a t. képviselő urakat, hogy ezen nagy igazságot ne engedjék elhomályosítani. (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Kubik Béla: Megcsalja az egész országot!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ne engedjék elhomályosítani azáltal, hogy pártjuk egyes tagjai oly allűröket, oly operettszerű forradalmár szerepet vesznek fel, (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) amely e nagy igazság elhomályosítására alkalmas.

Ami magát a dolog érdemét illeti, a kormány abban a jogi meggyőződésben van, hogy az 1867: X. tc. értelmében a felosztatás joga a koronát ma megilleti. (Zajos ellentmondás a bal- és a szélsőbaloldalon. Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)

Kubik Béla: Nem igaz, hazudik! (Nagy zaj. Derültség jobbfelől. Elnök csenget.)

Krasznay Ferenc: Olvassák el Szivák Imrének, a budapesti ügyvédi kamara elnökének könyvét!

Gr. Tisza István miniszterelnök: A kormány abban a meggyőződésben van, hogy amidőn azt a tanácsot adja a koronának, hogy éljen alkotmányos jogával, (Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Abszolutizmus!) a kibontakozás legalkotmányosabb eszközehez nyúl. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Ez az indok vezette a kormányt eljárásában és ennek folytán nyugodtan vállalja érte a felelősséget. (Igaz! Úgy van! Hosszantartó helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Gr. Apponyi Albert — a miniszterelnökkel ellentétben — azt a jogi leifogását fejtí ki, hogy az országgyűlésnek exlex-ben való feloszlataa az 1867:X. tcikkel, és miután ez a tc. a 67-i kiegyezés komplexumához tartozik, egyben magával a kiegyezéssel is ellenkezik.

Br. Bánffy Dezső is tiltakozik az exlex-ben való feloszlataa ellen és megemlíti, hogy mikor kormánya 1899-ben exlex-be jutott,¹ felmerült ugyan az a rabulisztikus eszme is, hogy hiszen már 1899-ben költségvetés nélkül is fel lehet oszlatni az országgyűlést, mert a törvény nem a folyó évi, hanem a jövő évi költségvetésről beszél. Azonban ennek a rabulisztikus eszmének megvalósítására szóló már csak azért sem vállalkozhatott, mert azok, akik őt akkor támogatták, vele egy nézetben voltak és lehetetlennek tartották az 1867:X. tc.-nek ilyen értelmezését.

Polónyi Géza azt igyekszik bizonyítani, hogy a miniszterelnök feloszlataa teóriája nemcsak alkotmány- és esküszegést jelent, hanem egyenesen a meztelen abszolutizmusra visz.

Elnök (br. Feilitzsch Arthur alelnök) búcsúszavaiban arra kéri a képviselőket, hogy őt és tisztviselőtársait tartsák meg szíves jó emlékezetükben.

»Pozsgay Miklós (függetlenségi): Még Magyarországon ilyen elnökök nem voltak!

Endrey Gyula (függetlenségi): Ily gaz elnökség még nem volt Magyarországon! Szégyene a hazának!«

Ily disszonáns hangok között végződött az 1901 6. országgyűlés utolsó ülése.

A szabadelvű párt január 3-án este tartotta az országgyűlés feloszlataa előtt utolsó értekezletét.

Felolvasatott a párt által kiküldött bizottságnak (245) a nemzethez intézendő manifesztumra vonatkozó tervezete, melyet a párt mindvégig élénk tetszéssel és helyesléssel kísért.

Majd a miniszterelnök emelkedett szólásra és rövid beszédben megjelölte a manifesztum lényeges tartalmát, mely a

¹ Az első exlex a Bánffy-kormány alatt 1899. január 1-én következett be. (77).

hárszabályharc történetének keretében felöleli a szabadelvű párt által megvalósítani kívánt végleges hárszabályreform alapelveit és amely szerint a párt kész meghajolni a nemzet ítélete előtt, legyen az kedvező vagy kedvezőtlen reánézve. A bizton remélhető előbbi esetben a párt erkölcsi kötelességének fogja ismerni, hogy — a nemzet helyeslő és egyben felmentő ítéletében kötelező parancsot látva a jövőre nézve — bárminő alkotmányellenes ellenszegüléssel szemben feltétlenül érvényre emelje a nemzet akaratát.

Gr. Tisza István beszéde és a szabadelvű párt manifesztuma itt következik:

Tisztelt Barátaim! Midőn az előttünk álló küzdelem előtt utoljára van alkalmunk együtt lenni, engedjétek meg, hogy még egypár szót intézzek hozzátok. Egy olyan nyilatkozatban, amely tudatosan és következetesen, hogy úgy mondjam: a legszárazabban, a meggyőződés terén mozog, az értelemhez szól és kerüli mindazt, ami szenvedelmet idézhetne elő, állapítottuk meg a pártnak a most legégetőbb, legnagyobb kérdésre vonatkozó álláspontját. Odszegeztek magunkat a megvalósítandó végleges hárszabályjavaslatra nézve ama főbb elvi szempontokhoz, amelyeket megvalósítani akarunk s laimelyeken túlmenni nem kívánunk. Egyúttal ünnepies kötelezettséget vállaltunk a nemzettel szemben két irányban: Az egyik az, hogy elfogadjuk a nemzet döntését, ha az kedvezőtlen lesz is ránk. Súlyos hazafiúi aggodalommal kellene ezt tennünk, mert meggyőződésem az, hogy ha a magyar nemzet föl nem használja ezt az alkalmat arra, hogy leszámoljon azokkal a jelenségekkel, amelyek oly borzasztó anyagi és erkölcsi veszedelmekbe sodorták e nemzetet: akkor nagy nemzeti katasztrófa felé tántorogva fog haladni ez a nemzet tovább s az Űristen, kérdés, megfogja-e valaha bocsátania.

De vállalunk a nemzettel szemben egy másik ünnepies kötelezettséget is; azt a kötelezettséget, hogy ha, amint nem kétkem, a nemzet nekünk ad igazat: ebben az elégtételben, ebben a múltra nézve helyeslő és fölmentő ítéletben egyúttal kötelező parancsot fogunk látni a jövőre nézve; azt a kötelező parancsot, hogy végrehajtsuk a nemzet akaratát, hogy érvényt, szerezzünk annak a politikai iránynak, amelyet a nemzet helyesnek tart. Egy nemzet nem azért választja képviselőit, hogy azok elveiket mint pium desideriumokat tehetetlenül képviseljék; különösen az a párt, amely a nemzet részéről többséget nyert a képviselőházban, nem menekülhet a felelősség alól az által, ha jó szándékaira hivatkozik, de egyenesen kötelezve van arra, hogy keresztül vigye, hogy végrehajtsa, hogy megvalósítsa azt, amit elvéül vall és nekünk a nemzeti akarat újabb megnyilatkozásából egyenesen

parancsot és egyúttal erkölcsi erőt kell mérítenünk arra, hogy ezt a missziót teljesítsük, ennek a kötelességnek megfelelően, bárminők legyenek is azok az akadályok, amelyek előttünk állanak.

Ezzel az erős elhatározással kell, hogy belemenjünk a reánk váró választási harcba és egyúttal azzal a felemelő, erőt adó tudattal, hogy a nemzet nagy és igaz ügye van kezünkbe letéve, hogy hazafias missziót kell teljesítenünk, amelynek megoldása vagy meg nem oldása dönthet hosszú időre a nemzet sorsa fölött. Ez a tudat tartott össze, kovácsolt össze bennünket tetteképes, akcióképes párttá eddig is; ez kell, hogy összetartson, ez kell, hogy arra indítson, hogy szembe szálljunk mindazokkal a nehézségekkel és akadályokkal, amelyek utunkban állanak és torlódnak, hogy legyőzzük mindazokat a nehézségeket, amelyeket a fegyverei megválogatásában abszolúte nem skrupulózus ellenfél, minden eszközt fölhasználva, utunkra tol és meg vagyok róla győződve, hogy úgy, mint a múltban is tettük, kölcsönös rendíthetetlen bizalommal, ügyünkbe vetett megdönthetetlen hittel és a hazafiúi kötelességérzetnek felemelő tudatában győzedelmesen fogjuk ezt a harcot megvívni.

Engedjétek meg, hogy midőn emez ünnepélyes órában még egyszer a haza nevében mondok nektek hálás köszönetét a közügynek azért az áldozatkész, önzetlen szolgáltaért, amelyet tanúsítottatok, egyúttal azt a kívánságot fejezem ki, hogy megszaporodott számban és ügyünk iránti törhetetlen bizalommal és kitartással találkozunk az új országgyűlés küszöbén.

A szabadelvű párt manifesztuma a következő:

A nemzethez! A képviselőház fölосzlattatott; a nemzet ítélőszéke előtt kell mindazoknak megjelenniük, kik részt vettek a képviselőház utolsó küzdelmeiben; a nemzetnek élnie kell leg-hatalmasabb jogával, teljesítenie kell legmagasztosabb kötelességét: ítélnie kell a múltak fölött s irányt kell szabnia a jövő számára.

E komoly pillanatban érezzük a kötelesség hívó szavát mi is: feladatunknak ismerjük, hogy beszámoljunk tényeinkről, törekvéseinkről, igazoljuk eljárásunkat, szabatosan felöljük meg álláspontunkat és világosan állítsuk a nemzet elé a kérdést, melyben döntenie kell.

Elveinket nem változtatjuk, nincs miért ismétéljük őket. ismeretesek azok a nemzet előtt. Szabadelvű és nemzeti politikát követtünk a múltban a becsületesen, hátsó gondolat nélkül fenntartott kiegyezés alapján; ezt követendjük a jövőben is. Tesszük ezt azon erős hittel, hogy a nemzet erősödésének, nagyságának, haladásának egyedül biztos útja ez.

De hogy ez úton előre haladhassunk, hogy a nemzet ere-

jét a nemzeti politika nagy céljainak szolgálatában sikerrel érvényesíthessük, föltétlenül szükséges, hogy a nemzeti erő akcióképes parlamentben juthasson kifejezésre.

Mindenekelőtt azokat a zátonyokat kell tehát a nemzet útjából elhárítanunk, melyek, midőn a parlament cselekvése elé emeltek áthághatatlan torlaszokat, megzsibbasztották, tehetetlen vergődésre kárhóztatták magát a nemzetet.

Ha a lefolyt országgyűlés első ülészakától eltekintünk, annak egész életére az obstrukció sütötte rá bélyegét S alig költözött a nemzet képviselője az országgyűlés fényes, új hajlékába,¹ meddőségre kárhóztatva vergődött egyik obstrukcióból a másikba. A legkülönbözőbb javaslatoknál és ürügyek alatt, hol az egész ellenzék, hol annak csak egyes árnyalatai által folytatva, sorvasztotta az hosszú másfél éven át a nemzetet.

Végre 1904. tavaszán sikerült munkaképesé tenni a parlamentet, s habár nem minden zavaró incidens nélkül, augusztus derekáig tartó üléselés mellett helyreállhatott a rendes törvényes állapot, elintézhetjük az ország feltorlódott sürgős folyóügyeit, úgy hogy szabadabbá vált a tér az ősszel újból összetülő országgyűlés számára.

Az alkotó munkára évek óta először kínálkozó ez alkalmat a házszabályok módosítására kívántuk felhasználni s bizottság kiküldését javasoltuk, mely addig, míg a Ház letárgyalja a készen álló üdvös javaslatokat, elkészítse a házszabályokra vonatkozó munkáját.

Kell-e ezen lépés elodázhatatlanul szükséges voltát megokolnunk? Úgy érezzük, felment alóla az obstrukció által okozott anyagi és erkölcsi pusztítás sivár ténye, melynek nyomait lankadást nem ismerő, kitartó munkával is csak hosszú idő alatt lehet eltüntetnünk; felment annak felemelő tudata, hogy a Folytonos obstrukciót s a törvényenkívüli állapot könnyelmű felidézését pártkülönbség nélkül ítéli el az egész közvélemény és fölölegessé tesz minden megokolást az ellenzéknek éppen a legutolsó időben tanúsított magatartása is.

Ugyanazok, akik alig pár hónappal ezelőtt a házszabályt módosító bizottság kiküldésére vonatkozó indítványra a legszélsőbb obstrukcióval feleltek, most fennen hirdetik, hogy tervet készítettek a házszabályok messzemenő módosítására. Nincs tehát véleménykülönbség többé a házszabályrevízió szüksége iránt.²

¹ 1902. okt. 8-án, amikor az 1901/6. országgyűlés második ülészaka kezdődött.

² (246) és (247). Hogy mennyire nem volt és nem lehetett „véleménykülönbség többé a házszabályrevízió szüksége iránt“, — legjobban bizonyítja az a tény, hogy az 1904. házszabályharc ellenzéki hősei nemzeti követeléseik „kikapcsolásával“ 1906-ban kormányra jutván, kénytelenek voltak már 1908. február havában lényegileg ugyanoly tartalmú házszabályreformot — a maguk használatára — kezdeményezni, mint amilyenre irányuló kísérlete miatt november 18-ika után Tisza fejét követelték. (L. erre nézve Nagy Miklós Világostól Trianonig c. kitűnő kritikai tanulmányának idevágó részét a Budapesti Szemle 1926. júniusi számának 394. lapján és Berzeviczy Albert már előbb idézett cikkét a Pester Lloyd 1928. máj. 27. számában.)

De nincs véleménykülönbség az iránt sem, hogy a revízióknak a szólásszabadság sérelme nélkül, tehát akként kell megtörténnie, hogy a Ház törvényhozói érdemleges munkájában a viták szabadsága fenntartassék.

A módosításnak elsősorban parlamentárizmusunk azon Ausztriától eltanult veszélyes és rút kinövéséi ellen kell irányulnia, melyeket technikai obstrukciónak szokás nevezni.

Kell, hogy a képviselőház ura legyen saját időbeosztásának. Üléseinek idejét és hosszát minden parlament a világon szabadon állapítja meg. Egyedül a mienket kívánja a kisebbség azon szégyenletes helyzetbe juttatni, hogy a legnagyobb szükség esetében se ülésezhessen öt óránál tovább.

Az ülések meghosszabbításának terhe első sorban nem a kisebbség vállaira nehezedik, mert a hosszú ülések mindig sokkal fárasztóbbak a többségre nézve, melynek állandóan határozatképes számban kell jelen lennie s meglepetések ellen biztosítania kell magát. De ha a közérdek bárminő hosszú ülések tartását megköveteli, kell, hogy a többség idővesztés nélkül érvényesíthesse erre vonatkozó akaratát, s valóban vakmerőség az ellenzék ellen intézett merényletnek tüntetni ezt fel oly társadalom előtt, melynek nagy zöme kora reggeltől késő estig tartó megfeszített munkával keresi kenyerét.

Föltétlenül szükséges továbbá az is, hogy a Ház a tárgyalásra megállapított időt tényleg a napirenden levő ügy érdemleges tárgyalására fordítsa. Régi házszabályaink még mindig egész sorozatát tartalmazzák a részeknek és a hézagoknak, melyekben a technikai obstrukció beférkőzhetik s az ország idejét meddő időpocsékolással lophatja el.

A jegyzőkönyv hitelesítése, elnöki bejelentések és előterjesztések körüli viták, napirend előtti felszólalások körüli szavazások az érdemleges tárgyalásra szánt időből még mindig sokat rabolhatnak el. A zárt ülésekre, házszabályok címén való felszólalásra, kérdés föltevése körüli vitára vonatkozó rendelkezések pedig teljesen védtelenné teszik a Házat a technikai obstrukcióval szemben.

Ezekkel s általában a technikai obstrukció összes bűvő helyeivel szemben feltétlenül biztosítanunk kell, hogy a Ház naponta annyi időt, amennyit megállapítani jónak lát, kizárólag a napirend érdemleges tárgyalására fordíthasson. Ellenben a Ház elé kerülő törvényjavaslatok érdemleges vitájánál régi házszabályaink ama sarkalatos elvét, hogy úgy az általános vitában, mint a javaslat minden egyes részleténél a Ház minden tagja élheszen a szólás jogával, érinteni s a klotúrnek bárminő nemét is behozni nem kívánjuk.

Nem kívánjuk, mert a szólásszabadság nagy elvét épségben kívánjuk fenntartani és mert elejét kívánjuk venni annak, hogy pillanatra összeverődött többségek meglepetésszerűen valósíthassák meg szándékaikat. Minden törvényhozási új alkotás ám állhassa ki a hosszú parlamenti küzdelmek tűzpróbáját, ám legyen idő fontos javaslatok megérlelésére, legyen az ellenzéknek módja az általa veszedelmesnek tartott kezdeményezéssel szemben fel-

ébreszteni, tette hívni a közvéleményt és szegezhesse sikerrel mellét a kormányok és többségek újításai elé, ha sikerült azok ellen az ország közhangulatát megmozdítania.

Eme fontos szempontok kívánják a viták teljes szabadságát az összes törvényalkotásokra nézve.

A költségvetés tárgyalása ellenben más megítélés alá esik.

A költségvetési új jogszabályt nem hoz létre. Az államéletnek olyan mindennapi folyóügye az, melynek elintézetlen volta a legnagyobb anyagi és erkölcsi károkkal jár, s melynek meg vagy meg nem szavazását illetőleg a nemzeti akaratnak idejekorán kell megnyilvánulnia.¹ Sarkalatos joga a nemzetnek, hogy dönthessen a költségvetés megszavazása, vagy megtagadása tárgyában. Egyenesen ezt a jogot konfiskálja a költségvetés ellen irányuló obstrukció s annak eshetősége kényelmes eszközt adhat kisebbséggel bíró kormány kezébe, hogy ürügyet találjon az ország ügyeinek exlex-állapotban való intézésére.

A nemzet jogai érvényesítésének, a parlamentarizmus és a törvényes állapotok fenntartásának nagy szempontjai követelik tehát, hogy feltétlenül biztosítsuk, miszerint a képviselőház a költségvetés tárgyában idejekorán határozhasson, ezt pedig a költségvetési vita során hozandó határozatok nagy tömege miatt másként, mint a tárgyalásnak határidőkhöz kötése útján nem érhetjük el.

E határidőket úgy kell megállapítani, hogy elég idő maradjon az államháztartás minden ágának bírálatára s hatékony ellenőrzés gyakorlására, de lényeges szolgálatot teszünk a képviselőház munkaképességének s emeljük a tárgyalás színvonalát, ha bevágjuk útját az év túlnyomó részén áthúzódó meddő költségvetési vitáknak.

Ezek tették a képviselői megbízatás elfogadását jóformán lehetetlenné a társadalom, főleg a vidéki társadalom munkás tagjai számára, ezek vonták el a produktív törvényalkotási munkától a kormány és képviselőház erejét és idejét, úgy, hogy kevés kivétellel, nyár küszöbén, holtra fáradt, minden komoly érdeklődést és munkakedvet elvesztett Házban alapos vita és bírálat nélküli hevenyészve tárgyaltattak le a legfontosabb törvényjavaslatok.

Egyenesen a produktív törvényhozói munka s a komoly ellenzék ellenőrzés számára tesszük tehát szabaddá a tért a költségvetési viták megfelelő korlátozása által.

Végül kiegészítésre szorulnak a házsabályoknak a Ház rendjének, méltóságának megóvását célzó rendelkezései is. Kitűnő férfiak egész sorozata töltötte be a képviselőház elnöki székét, de nem akadt egy sem közöttük, ki a házsabályoknak ia rendezavarókra vonatkozó rendelkezéseit kellő szigorral alkalmazta volna. És ez igen természetes, mert hiszen az elnök és a Ház rendelkezései számára megfelelő szankció nem biztosított s az elnök, ha közbeszólásokkal s a Ház rendjének

¹ 1867-től 1913-ig csak kilenc évben lépett hatályba a naptári év végéig, tehát a költségvetési év akkori kezdetéig a költségvetési törvény. (L. az 1913: XXVI. t.-c. javaslatának miniszteri indokolását.)

egyéb durva megsértésével szemben a házszabályok rendelkezéseit alkalmazza, oly konfliktust idézhet fel, mely vagy az elnök és a Ház tekintélyének nyílt megcsúfolásával végződhet, vagy beláthatatlan bonyodalmakra és rázkódtatásokra vezethet.

Ilyen viszonyok között az elnöknek összes igyekezete csak arra irányulhatott, hogy a Ház rendjéből és tisztességéből megmentsen, amennyit csak lehet s minden jóakaró fáradozás ellenére föltartóztatlanul durvult, süllyedt a viták hangja és színvonala, mind tovább és tovább, míg végre a képviselőház és az ország jóhírnevét, tekintélyét, erkölcsi súlyát vérig sebző rakoncátlanokdások kaptak lábra a parlamentben, melyek halomra döntötték a házszabályok számos intézkedéseit s eltörölték a szólásszabadságot mindazok számára, kik nem az ellenzék turbulens elemeinek szájaíze szerint beszéltek. Évek során át írott malasztá vált a házszabály számos sarkalatos rendelkezése. Rendszeresen gázoltak rajtuk keresztül ugyanazok, kik mereven ragaszkodtak a házszabály minden olyan pontjához, melyből fegyvert kovácsolhattak magának a parlamentárizmusnak megrottására. Ha a házszabályoknak érvényét biztosítani, ha a szólásszabadságot megvédeni s parlamentünk színvonalának azt a borzasztó süllyedését, mely nemzetünk létérdekeit veszéllyel fenyegeti, feltartóztatni kívánjuk: feltétlenül gondoskodnunk kell nem annyira a házszabályok ily irányú rendelkezéseinek szigorításáról, mint arról, hogy azokat alkalmazni és végrehajtani, valamint a Ház működését megakadályozni törekvő tettlegességeket meggátolni és megtorolni lehessen.

Ezek azok a főbb elvi alapok, amelyeken házszabályaink reformját felépíteni kívántuk. Eme keretek között kellett volna az általunk javaslatba hozott bizottságnak munkáját elkészítenie.* Fájdalom, e bizottság megválasztására sem kerülhetett a sor.**

Ugyanazok, akik most készeknek nyilatkoztak a házszabályrevízióba bele menni, nemcsak a bizottságban való részvételt utasították el maguktól, de magának a bizottság megválasztásának is mivel sem megokolható obstrukcióval állottak útjába és ha hosszú vita után eljuthattunk volna is talán a bizottság kiküldéséhez: a kidolgozandó végleges házszabályjavaslatra nézve látatlanul, bármilyen legyen is az, be volt jelentve a végletekig menő obstrukció.

Ilyen viszonyok között a házszabályrevízió sikerét csak oly ideiglenes rendszabály által lehetett biztosítanunk, mely átmenetileg, ama célból, hogy a fentjelzett keretek között mozgó végleges javaslat elfogadását megakadályozni ne lehessen, kivételes rendelkezéseket léptet életbe.*** Ideiglenes és kivételes rendelkezések ezek; hatályuk nemcsak rövid időre szól, de tárgyilag is korlátozva van, mert világosan kimondatott, hogy azon idő alatt, míg ezek állanak hatályban, csak az 1905. évi államháztartásra vonatkozó és azzal kapcsolatos javaslatok — beleértve a Horvát-Szlavonországgal kötendő pénzügyi egyez-

* A végleges házszabályreform alapelveiről 1. (212, 216 és 222) sz. a.

** (223 és 231).

*** (230 és 231).

ményt is — és az 1905. évi éspedig az előző évinél nem magasabb újonclétszám megállapítására és megszavazására vonatkozó javaslatok, valamint a végleges házszabályjavaslat tárgyalható, mely utóbbira nézve világosan kikötöttet, hogy az a klotúrt a költségvetésre vonatkozó javaslatok kivételével más törvényjavaslatra nem hozhatja be.

Eme kivételes, átmeneti intézkedéseket azok hozzájárulásával és támogatása mellett, kik azóta, sajnálatunkra, az ellentáborba szegődtek, a Daniel-féle határozati javaslat alakjában illesztettük be a vitába, s a vitának minden korlátozása nélkül, a házszabályok eredeti 203. §-a által szerintük sem tiltott módon, délutáni ülések tartása útján kívántuk célunk elérését biztosítani. Tisztelni kívántuk mindenkinek ama jogát, hogy nézeteit e kérdésben kifejtse, csak azt kívántuk, hogy napi kilenc órát fordítson a Ház a közügyek szolgálatára. Á technikai obstrukciót kaptuk válaszul, ama technikai obstrukciót, melyet olyanok is, kik most eljárásunkat nem helyeslik, inparlamentáris eszköznek, a kisebbség erőszakának neveznek, melyről elismerik, hogy abszolút vétőjogot ad a Ház 20—30 tagjának kezébe.

Az ellenzék élt e vétőjoggal, a tanácskozás folytatását lehetetlenné tette, ezzel a vitát bezárta, elhagyta az alkotmányos küzdelem terét, az erőszak fegyveréhez folyamodva a hatalmi kérdést vetette fel. Csak két út állott a többség előtt: a feltétlen meghátrálás, vagy az, hogy az adott viszonyok között egyedül lehetséges módon érvényesítse akaratát.

Felességérettől áthatott s valóban alkotmányos érzelmű többség csakis ez utóbbi útra vállalkozhatott. Erre kötelezték nemcsak a nemzetnek kockán forgó legszentebb érdekei, de a törvény rendelkezései is.

A képviselőház házszabályait maga alkotja meg, azokat szuverén hatalommal maga kezeli, de ezen eljárásában is a törvény rendelkezéseit tiszteletben tartani, azoknak érvényt szerezni tartozik.

Már pedig az 1848. évi IV. tc.* világosan kötelezi a Házat, hogy a tanácskozás és szavazás módját és rendjét, tehát a Ház munkaképességét biztosító házszabályt alkotson. Törvényből folyó kötelessége tehát oly házszabályokat alkotni, vagy — ha ennek szüksége beáll — a meglévőket aként módosítani, hogy azok rendeltetésüknek s a törvény parancsának megfelelőjenek. És amidőn az ellenzék erőszakos eljárása útját állotta ezen törvényes kötelesség szabályszerű teljesítésének, midőn lehetetlenné tette a tanácskozást, lábbal tiporta a szólásszabadságot, holt pontra juttatta az alkotmányos élet egész gépezetét: akkor a törvény parancsát kellett követnünk s meg kellett teremtenünk az eredményes parlamenti tanácskozás előfeltételeit.

A hozott határozat — mert másképp nem is lehetett — rendkívüli módon jött létre.** Nem tagadjuk senkinek azon jogát, hogy annak érvényes voltát kérdés tárgyává tegye. De itt a Ház oly belügyéről lévén szó, melyben a Ház szuverén hatalommal

* 15. §-a

** (235)

bír, e kérdésnek más bírója, mint maga a képviselőház nincs és nem is lehet. A kérdés nem vethető fel másutt, mint a képviselőházban, azt más, mint a képviselőház újabb határozata el nem döntheti. Akinek kételyei vannak, az provokálja a képviselőház határozatát: az alkotott ideiglenes házszabály a szerint lesz érvényes, vagy érvénytelen, ahogy azt a képviselőháznak kétségtelenül konstatálandó többsége döntendi el.*

Ez egyedül törvényes és alkotmányos út helyett az ellenzék az önbíráskodás terére lépett. Szégyenteljes jelenetek színhelyévé tették a képviselőház termét, halomra döntötték a régi házszabály sarkalatos rendelkezéseit, törvényt és házszabályt sértve, felháborító tettegességekkel akadályozták meg a parlament működését, sőt megalakulását is.**

Közállapotaink e szomorúan elfajult helyzetében Ő Felsőge, a legalkotmányosabb király, a pártok felett bíróul hívta fel a nemzetet, döntsön a nemzet. Mondja meg, melyiknek eljárása felel meg a valódi alkotmányosságnak s a nemzet nagy érdekeinek. Mi bizalommal várjuk ítéletét és tisztelettel fogunk előtte meghajolni.

Bizalommal várjuk, mert tudjuk azt, hogy nekünk ekként kellett eljárni, ha a nemzetet a pusztulás, a züllés útjára visszadobni, a mi gondjainkra bízott sorsát a kisebbség jogtalan erőszakának és terrorizmusának martalékul vetni nem akartuk, ha meg akartuk menteni a törvény uralmát s az alkotmányosság lényegét; és mert tudjuk, hogy a rendes eljárás formáitól való azon eltérést, mellyel a november 18-i határozat meghozatott, a kisebbség törvény- és házszabálysértései tették feltétlenül szükségessé.

És tisztelettel fogunk a nemzet ítélete előtt meghajolni. De ugyané tiszteletet követeljük meg ellenfeleinktől is, és ha — mint bizalommal kérjük és várjuk — a nemzet többsége helyeselni fogja törekvésünket, ha újabb mandátumot ad annak érvényesítésére, úgy az abban foglalt missziót elvállaljuk, a reánk ruházott feladatot teljesíteni fogjuk s ha akadna nemzete iránti alkotmányos köteleiségeiről megfélemedezett magyar ember, ki az ellenszegülés terére lépne, ezen alkotmány- és törvényellenes merénnyel szemben feltétlenül érvényre fogjuk emelni a nemzeti akaratot.

Talán soha komolyabb percben nem döntött a nemzet sorsa felett, mint jelenleg; a választóközönség magatartása életbevágóbb következményekkel soha sem járhatott. Nekünk most kell a parlamentárizmus nagy belső válságát leküzdeniünk, most kell végleges elfajulásának útját állanunk. Most, vagy — félünk tőle — soha, és késő bánat jut a mai nemzedék siralmas osztályrészéül, ha a nemzet testét emésztő betegség kiirtására nem lesz elég erkölcsi erőnk.

Ez ünnepélyes órában érezze mindenki a reá nehezedő felelősséget. Ne hallgasson másra, mint a hazafiúi kötelesség-érzet hívó szavára.

* (240, 243, 245).

** (242—244).

Az országos szabadelvű párt.¹

...

Azok a hírek, amelyek a nemzeti pártnak és a Szederkényi-csoportnak a Kossuth-pártba való legközelebbi beolvadásáról keltek szárnyra (246), csakugyan valóra váltak, és pedig ugyan-csak jan. 3-án.

Ezen a napon tartotta a nemzeti párt utolsó értekezletét, amelynek legfőbb mozzanatai a következők voltak:

Gulner Gyula elnök nyitotta meg az értekezletet. Hivatkozik Tisza István gróf miniszterelnök abbéli kijelentésére, hogy bár az országnak sem megszavazott költségvetése, sem pedig indemnitása, vagy költségvetési felhatalmazása nincsen, a képviselőházat feloszlatja. E bejelentést tett követte, és az országgyűlést exlex-ben oszlatták fel. Mivel a nemzeti párt, amely hűséges követője az 1867-i kiegyezésnek s ezt a közjogi alapot olyannak tekintette, amelyen az ország törvényeit sértetlenül fenntartani s a nemzet jogait nemcsak megóvni, hanem fejleszteni is lehet, ebben a feltevésében csalódott, sőt határozottan arról győződött meg, hogy ezen a közjogi alapon az ország jogait fejleszteni, de sőt megőrizni lehetetlen: az a nézete, hogy a pártnak a perszonális unió alapjára kell helyezkednie. Ami azt jelenti, hogy a 67-es alapon eddig követett programot váltsák föl a függetlenségi és 48-as párt programjával. Felkéri Apponyi Albert grófot, hogy erről nyilatkozzék.

Apponyi Albert gróf erre bejelenti, hogy jászberényi választóihoz nyílt levelet intézett, amelyben megokolja a függetlenségi pártba való belépését. Ezt a nyílt levelet a párt zajos éljenzése mellett felolvassa.

Apponyinak ez a jan. 3-án kelt nyílt levele így kezdődik: »Mai napon összetört bennem hitvallásomnak egyik alapja; megszűnt hitem az 1867-i kiegyezésben. Mai naptól kezdve...; Magyarország és ű Felsége többi országai között a tiszta perszonál-uniót tartom a kapcsolat egyedül megnyugtató alakjának és ily értelemben Magyarország függetlenségét vallom vezérelvűk.

Nyílt levele végén Apponyi végkövetkeztetésként ezt mondja: »Mindezeknél fogva, ha ezentúl azt hirdetném, hogy nemzeti életünk teljessége az 1867-es alapon kivívható, olyat hirdetnék, amit ma már nem hiszek.«²

¹ B. H. 1905. jan. 4. sz.

² Apponyi említi Emlékirataiban (I. 242. 1.), hogy 1897 őszén az Ausztriával való vámközösség fenntartása mellett mondott beszéde után „az angol nagykövet is felkereste szerencsekívánataival azért a nagy szolgálatért, melyet a monarchia szilárdságának és ezzel Európának tett”. Nagy Miklós (Bp. Szemle, 1926. májusi számának 296. I.) Apponyi e sorait idézve, azt a kérdést veti fel: „vájjon mit jelentett az angol nagykövet hazájába 1905. januárjában (Apponyinak a függetlenségi pártba való belépésével kapcsolatban) a monarchiáról és a magyar politikában beállott változásról?”

Nem ismerjük ugyan a bécsi angol nagykövet idevágó felfogását.

A nemzeti párttal egyidejűleg a függetlenségi Szederkényi-csoport is értekezletet tartott, amelyen szintén kimondták a Kossuth-pártba való belépést. Pártértekezletük egyhangú határozata alapján mind Apponyiék, mind Szederkényiék még aznap este bevonultak a függetlenségi Kossuth-pártkörbe.

A nemzeti párt és a függetlenségi Szederkényi-csoport tagjaival megerősödött Kossuth-párt a jan. 3-i egyesülés ünneplésére a Royal-Szállóban lakomára ült össze. A lelkesedés, amelyet Apponyiéknek a Kossuth-pártba való belépése keltett, a lakoma alatt is csak fokozódott Apponyi, Kossuth és mások gyűjtő beszédeinek hatása alatt. (B. H. jan. 4.)

A király jan. 4-én trónbeszéddel berekesztette az 1901. okt. 24-ére hirdetett országgyűlést 1906. őszre helyett, amikor törvénytörvényes működési ideje lejárt volna. A berekesztés ünneplés aktusáról a szövetség ellenzék tagjai tüntetőleg távoll-maradtak. (B. H. jan. 5.)

A hivatalos lap jan. 5-i száma közli az új országgyűlést hirdető kir. meghívó levelet s a belügyminiszternek (gr. Tisza Istvánnak) választási rendeletét. A király febr. 15-re hívta össze az új országgyűlést. A belügyminiszteri rendelet az általános választások határidejéül a január 26-tól február 4-ig terjedő tíz napot tűzte ki.

249. Gr. Tisza István 1905. január 7-i búcsúlevele ugrai választóihoz: az eddigi kormányzati eredmények; »nem ellentéte: betetőzése és kiegészítése a 67 a 48-nak«; a házszabályharc: november 18. és december 13.; az országgyűlés feloszlata.

Gr. Tisza István 1896. óta két országgyűlési cikluson át volt a biharmegyei ugrai kerület képviselője, mely utoljára 1903. november 25-én adott neki képviselői mandátumot, abból az alkalomból, hogy miniszterelnökké történt kinevezése folytán az összeférhetlenségi törvény akkor még hatályban volt rendelkezése (1901:XXIV. tc. 23. §-a) következtében a "képviselő-ségről lemondott.

Miután pedig a küszöbön álló általános választások során a budapesti belvárosi kerületben kívánt mandátumot vállalni, jan. 7-én kelt nyílt levélben elbúcsúzott ugrai választóitól.

Nyílt levelében a többi közt ezeket mondja:*

De rövidesen meg fogunk ismerkedni a bécsi német nagykövet és a német kancellár véleményével ezekről a kérdésekről.

Az egyesült ellenzék kebelében bekövetkezett változásokról, első-sorban Apponyi gyökeres frontváltoztatásáról és a közhangulatról 1905. elején I. Apponyi i. m. II. 140—143. és Gratz II. 56, 58—59. 1.

* B. H. 1905. jan. 8. sz.

»Válságos és nehéz pillanatban kaptam a mandátumot,¹ melyet most adok vissza az önök kezébe; nehéz és válságos pillanatban, melyben egész alkotmányos életünket alapján megrendítő hosszú bonyodalmak közepette nekem kellett a kormány vezetésére vállalkoznom. Alig ötnegyedév telt el azóta és nem minden meglegedés nélkül gondolhatunk vissza elvégzett munkánkra. Elsimultak azok a hullámok, melyeket a felszínre került katonai kérdések kavartak fel a nemzet lelkében. Helyreállott a rend és ami ennél fontosabb; helyreállott a lelkek belső nyugalma.

Az a katonai programra,² melynek kezdése nem az én érdemem, de amelynek becsületes, sikeres és a várakozást sok tekintetben felülmúló végrehajtására joggal hivatkozhatom, megnyugtatta a nemzetet aziránt, hogy a 67-es alap megbolygatása nélkül közelebb hozhatja a közös hadsereget a nemzet szívéhez és elfoglalhatja az őt megillető helyet a hadsereg tisztikarában. Megnyugvást kelthetett ez a megoldás a lelkekben, de —¹ s ezt jogos büszkeséggel mondhatom el — megnyugvást kelthetett annak látása is, hogy a kormány kellő eréllyel és sikerrel száll síkra a nemzet minden jogos érdeke mellett, megvédi az ország jogait s közjogi különállását minden, bárhonnan jövő támadás vagy elhomályosítással szemben¹ s egybe van forrva a szabadságszerető magyar nemzet egész érzelmi világával.

Olyan nyilatkozatok tétettek Ő Felségének kormánya részéről, melyek fényes bizonyítékot szolgáltathattak amellelt, hogy a király és nemzet megéri egymást és osztozik egymás érzelmeiben s a kétségnek netalán fennlevő utolsó árnyékát is eloszlatta a Rákóczi hamvainak hazaszállítását elrendelő királyi szó.³

A helyreállott rend és egyetértés megadta a további sikeres munkásság előfeltételeit s hasznos alkotások terére léphetett a kormány az egész vonalon. Hogy egyebet ne említsek, sikerült az Olaszországgal folytatott tárgyalások során barátságos és méltányos megegyezés útján éltörlnünk a magyar szőlősgazdák régi sérelmét: az olasz borvámklauzulát.² A népiskolai törvényjavaslat³ nemmagyar ajkú polgártársaink minden sérelme nélkül, sőt egyenesen azoknak jól felfogott érdekében is, olyan fontos újításokat tartalmaz, amelyek nevezetes haladást jelentenek a magyar nemzeti po-

¹ T. i. 1903. nov. 25-én. (125).

² (103).

³ (177).

¹ (116, 118, 122, 132).

² (114, 171, 213. és 215).

³ (191) A Berzeviczy-féle javaslat.

litika terén. Nem vesszük el senkinek azon jogát, hogy nem-magyar nyelvű népiskolát tarthasson fenn. Nem fosztjuk meg anyanyelvük használatától és művelésétől e haza egy fiát sem, de egyenesen az ő érdeküket szolgáljuk, midőn a magyar nyelvre is megtaníttuk őket; mert hiszen, aki magyarul beszél, könnyebben boldogul s a magyar társadalomban nem érzi elszigetelve magát.

Végül meghozta a jelen kormány tevékenysége gyümölcseit a katonai téren is. Nem állottunk meg a kormányra léptünkör adott szó becsületes beváltásánál,* kiterjedt figyelmünk olyan kérdésekre is, melyek semmi szerepet nem játszottak az előző nagy harcokban s abban a helyzetben valánk, hogy bejelentettük a képviselőháznak, miszerint az új véderőjavaslat a kétéves szolgálatot fogja behozni, a tüzérség újjászervezése pedig honvédtüzérség felállítását vonja maga után.**

Ezeket cselekedte aránylag rövid idő alatt a magyar kormány. Jól esik az elmúlt év munkájára visszagondolni. Nem csak azért, mert megelégedést kelt becsületes fáradozás becsületes sikerének látása, de elsősorban és mindenek felett azért, mert ez eredményekben annak az egész valómat átható nagy igazságnak látjuk újabb tanújelét, hogy a 67-es alaphoz való szigorú ragaszkodás és a király és nemzet közötti egyetértés és béke odaadó ápolása mellett vihetjük igazán előre a magyar nemzet minden ügyét.

A 67-et sokszor állítják ellentétbe a 48-al*** Nem először mondom, hogy ez nagy tévedés. *Nem ellentéte: betetőzése és kiegészítése a 67 u 48-nak; szükséges kiegészítése egy fontos kérdést illetőleg. A 48 is elismerte, hogy vannak közös ügyeink Ausztriával, de e közös ügyek intézési módjának rendezésére rövid volt akkor az idő. Ezt a hiányt kellett a 67-nek pótolnia. Ezt cselekedte, amidőn nem hozott létre újabb közös ügyeket, de régi törvényeink* alapján világosan megállapította azokat és egyúttal intézésüknek olyan módját iktatta törvénybe, amely mindezekben a kérdésekben Magyarországnak Ausztriával egyenlő jogokat biztosít. Élő valóságga teszi ezáltal az országnak ama jogos befolyását a had-*

* (107 és 109).

** (229).

*** A 67 és a 48 viszonyáról l. Angyal Dávid: Gróf Tisza István emlékezete c. kitűnő tanulmányát a Bp. Szemle 1920. évi 526—528. számában a 9—10. l. Ugyanő hangsúlyozza, hogy „nem az igazi 48-asok voltak a 67-es alkotásnak legveszélyesebb ellenségei“, hanem azok a 67-es politikusok (tehát Apponyiék 1905. előtt és később Andrassy Gyula is), akik a 67-iki kiegyezés fejlesztését különösen katonai téren követelték és amely rövidlátó s éppen magyar szempontból végzetes erőszakos fejlesztési politikának Tisza volt a legerősebb gátja. (U. o. 10—12. l.)

* T. i. az 1723:1—111. t. c.-ek.

ügyre és külügyre, amelyet apáink hosszú századokon át hiába próbáltak megvalósítani. Minden egyéb tekintetben elfogadja, magáévá teszi és megvalósítja a 67 a 48-at. Nincs az 1848-iki törvények nagy alkotásaiban semmi sem, mit a 67 eltörült vagy csorbított volna. És mégis éppen ezekre támad, ezek megrontására tör magyar emberek elvakult szenvedelmé. Apáink szent öröksége: a 48 nagy alkotása veszélyben forog. Veszélyt hoznak rá éppen azok, kik a 48-as nevet bitorolják, holott ők mérnek halálos csapást a 48 legnagyobb alkotásaira.

Hogy a házszabályok módosítására szükség van, azt ma már az ellenzék is elismeri.¹ És mégis a legszélsőbb obstrukcióval akadályozta meg alig pár hónappal ezelőtt, hogy a képviselőház e célból bizottságot válasszon. Megakadályozhatta volna ítéletnapig, mert hiszen régi házszabályaink a kisebbség ilyen alkotmányellenes erőszakával szemben nem nyújtottak védelmet a nemzetnek. Az országgyűlés kétségtelen nagy többsége akarta módosítani a házszabályt. Meg volt győződve, hogy erre a nemzet legszentebb érdekei szempontjából feltétlenül szükség van. Láta azt, hogy az alkotmányt, a nemzet jogát a kisebbség jogtalan erőszaka végveszéllyel fenyegeti. Eppen az alkotmány szelleme, az igazi alkotmányosság követelte azt, hogy a többség éljen jogával, teljesítse kötelességét s a bitorlók erőszakával szemben védje meg a nemzet jogát. Ez történt november 18-án. Helyesen történt. Az igazi alkotmányosság szellemében nem is történhetett másként. Nevetséges dolog azt állítani, hogy ha valahol egy alárendelt forma módot nyújt a nemzeti akarat kijátszására és a nemzet jogainak elkobzására, a formának kell fennmaradni és az alkotmány legsarkalatosabb alapelvének rombadólnie. A kérdés lényege csakis az lehetett, hogy az indítvány elfogadását a magyar képviselőház abszolút többsége akarta-e? S ha bárkinek komoly jogi kételyei voltak a határozat érvényességére nézve, úgy módot kellett volna mindjárt az új ülészek kezdetén arra keresnie, hogy a képviselőház nyugodt, rendes viszonyok között végrehajtott szavazásban ismételten kijelenthesse akaratát. E helyett az ellenzék a legdurvább erőszak terére lépett s az új ülészek első ülésének megtartását erőszakkal akadályozta meg.² Előre hírsztelték, hogy meg fogja szállani az ellenzék az elnöki emelvényt. Ennek megelőzése végett a képviselőház elnöke az odavezető lépcsőt teremszolgákkal állatta el, kiknek az a szigorú utasítás adatott; hogy a képviselőkre semmi

¹ (248).

² A dec. 13. ülésről (242) van itt újból szó.

esetre sem szabad kezet emelniök. Az ország képviselői között akadtak olyanok, kik megrohanták, összeverték, megsebesítették e szerencsétlen, védtelen embereket. Azokról, kik ezt elkövették, nem is beszélek. De szégyeljük magukat azok, kik képesek voltak végignézni ezt a jelenetet a nélkül, hogy minden jobb érzés fellázadt volna bennük. És kérdezzék meg, nem is tisztességtudó, békés polgártársaiktól, de minden olyan korcsmái duhaj legénytől, akiben a magyar lovagiaságnak él egyetlen szikrája: minek nevezi azt, ha egy túl-erőben levő tömeg védtelenül haptákban álló embereket üt-legel, rugdos, széklábbal rugdal, bicskával megsebesít. Mindez lefolyt az ülés ideje előtt. Mire a többség a képviselőházba jött, a terem berendezésének egy része romban hevert s az ülés csak úgy lett volna megtartható, ha a merénylőket fegyveres erővel távolítjuk el. Teljes joga lett volna ehhez az elnökségnek és senki sem tehetett volna szemrehányást azért, ha a Ház többségével együtt karhatalom alkalmazásához folyamodott volna.

De időt kívántunk adni a magábaszállásra és a megfontolásra. És amidőn több napig tartó meddő ülésezés után arról kellett meggyőződünk, hogy a képviselőház megalakulása is csak úgy válik lehetővé, ha az elnök nagyszámú képviselő ellen alkalmazza a kizárásnak most már meglevő jogát: alkotmányos érületünk s a nemzet jogai iránti tiszteletünk azt súgta nekünk, hogy e végső eszközök alkalmazása előtt akaratának kijelentésére hívjuk fel a nemzetet.

Felozlattelak az országgyűlés. Magunk kívántunk a nemzet ítélőszéke elé állani. Mondja meg a nemzet a múltra nézve: azok követtek-e el alkotmánysértést, akik a kisebbség erőszakával szemben érvényre emelték a nemzeti akaratot joggal képviselő többség kétségtelen akaratát, vagy azok, kik évek hosszú során át meghamisították az alkotmányos életet?

És mondja meg a jövőre nézve: akarja-e, hogy ezek az állapotok továbbra is fönnálljanak, sorsának intézéséről le akar-e mondani, eltűri-e, hogy kisebb-nagyobb csoportok garázdálkodjanak legdrágább javaiban, emésszék föl erejét, tegyék tönkre súlyát, tekintélyét, jó hírnevét? Vagy véget akar vetni ez állapotoknak és egy olyan hárszabály-módosítás keresztülvitelét kívánja meg képviselőitől, amely a szólásszabadság és az érdemleges viták minden korlátozása nélkül a tehetetlen és szégyenteljes vergődéstől megmentse a nemzetet?

A mi feladatunk volt fölvetni a kérdést és a nemzet ítélőszéke elé bocsátani azt. Önöknek ítélőszéke előtt állok én is, tisztelt barátaim! De az új választásnál saját számomra nem kérhetem szavazataikat. Fájó szívvel mondom ezt. Nem

könnyen jutottam ez elhatározásra. De az a küzdelem, amelyet az ország kockán levő sorsáért egy ádáz gyűléstől áthatott ellenféllel kell folytatnunk, megköveteli, hogy mindenki ott álljon sorompóba, ahol az ügynek legnagyobb szolgálatot tehet. Nem térhetem tehát ki a budapesti belvárosi kerület azon megtisztelő felhívása elől, hogy ott vegyem pártunk zászlaját kezembe, és arra kell kérnem önöket, hogy elveinknek más kipróbált harcosa körül sorakozzanak.«

250. Gr. Tisza István belvárosi programbeszéde 1905. január 8-án: rendületlen ragaszkodás a 67-es alaphoz; a még megoldandó katonai kérdések; külön vagy közös vámterület?; a közös vámterület fenntartása a magyar gazdaközönység létérdeke; a tisztviselői fizetésrendezés; a városok szervezeti reformja, pénzügyi segítése s a rendőrség államosítása; az általános közigazgatási reform; az egyházi adók rendezése; általános adóreform; a külkereskedelmi szerződések; a munkáskérdés megoldása önkormányzati alapon; a választójogi reform; november 18-ika, a jogfolytonosság és az exlex; az országgyűlés feloszlásának indoka. — A miniszterelnök felszólalása a II. kerületi Nyíri-párt lakomáján: Kollonics mondása a magyar nemzetről; a parlamentarizmus lét- és nemlét kérdése a nemzetre; »egy igaz, szent ügyért küzdeni gyönyörűség, elpusztulni megdicsőülés!«

Gr. Tisza István abból a megfontolásból kiindulva, hogy »mindenki ott álljon sorompóba, ahol az ügynek legnagyobb szolgálatot tehet« (249), a rendkívül elkeseredettnek ígérkező választási harc küszöbén Deák Ferenc híres kerületében, a budapesti belvárosi kerületben, vette kezébe, mint képviselőjelölt, a szabadelvű párt zászlaját.

Ellenjelöltje gr. Andrassy Gyula volt.

Nagyterjedelmű programbeszédében természetszerűleg túlnyomó részt a közel jövőben megoldandó állami feladatokkal foglalkozik. A »jogfolytonosság« lovagjaival szemben újból szükségességnek és helyesnek nyilvánította a nov. 18-i jogsértést az alkotmányosság lényegének megmentése érdekében.

Gr. Tisza István programbeszéde a következő:¹

T. uraim! Felmentve érzem magamat az alól, hogy pártunk politikai alapelveinek beható megismertetésével és megokolásával fárasszam az önök türelmét. Hiszen önök ismét és ismét tettek tanúbizonyságot a felől, hogy osztják, helyeslik ezeket az elveket, hogy a magyar szabadelvű pártnak elvi alapján állanak. Ez az elvi alap rendületlen szilárdan áll. Erről nem alkuszunk, erről nem taktikázunk, ezt ócska kabát

¹ A B. H. 1905. jan. 9. számában közölt szöveggel.

gyanánt nem csereberéljük el. Nincs tehát semmi szükség rá, hogy ez alapelveink fejtegetésével foglalkozunk. Elég, ha egyszerűen konstátálom azt, hogy úgy, mint a múltban, rendületlen szilárdsággal ragaszkodom a 67-es kiegészítés nagy elveihez a jövőben is, meg lévén lelkem mélyéig győződve a felől, hogy a 67-es alaphoz való rendületlen ragaszkodás, a nyugton hagyása mindazoknak a nagy kérdéseknek, amelyek miatt való küzdelem kötötte le a nemzet erejét századokon keresztül s amelyeket apáink 1867-ben megoldottak, megoldottak azért, hogy biztosítsák a nemzet számára a nyugalmat és a produktív munka, a fejlődés feltételeit, — hogy ez a rendületlen ragaszkodás a sikeres politika alapföltétele Magyarországon.* És sajátságos az, hogy épen a mai pillanatban hagyják cserben ezt az alapot, épen a mai pillanatban fordítanak hátat ennek a felfogásnak olyanok is,** akik legalább állítólag a 67-es alap igazi védelmezői voltak évtizedeken át, akik úgy szerették magukat feltüntetni, mint az igazi 67-es tradícióknak monopóliummal bíró képviselőit.

Azok az intézkedések, azok az állami és törvényhozási akciók, amelyeket a közelmúltban szemléltettünk, legfénesebb tanúbizonyságot tehetnek a felől, hogy a 67-es alapon a magyar nemzet előtt a fejlődés, az igazi haladó magyar nemzeti politika útja tárva-nyitva van. Nevezetes dolog, hogy akkor, amidőn a 67-es irány meghamisíthatlan követelői olyan eredményeket tudnak felmutatni katonai kérdések megoldása körül és minden egyéb téren, aminőkre az elmúlt 3—4 évtized történetében nem találunk fel példát, épen akkor támad fel az a meggyőződés némelyekben, hogy a 67-es alapon magyar nemzeti politikát követni nem lehet.

Nem akarok mindnyájunk által ismert tények előadásával foglalkozni. Mindaz, ami a katonai kérdések körül történt, a tisztképzésnek mélyreható reformja, amely biztosítani fogja azt, hogy magyar nevelésben részesülő magyar tisztek töltsék be a magyar csapatoknál levő tiszti állásokat: az egész képét a közös hadseregnek idővel meg fogja változtatni, megváltoztatja a lélektanát ennek a hadseregnek, megváltoztatja egész érzelmi világát, megváltoztatja a magyar nemzetnek érzelmeit és fölfogását is a tisztikarral és a hadsereggel szemben.

Ha az előttünk álló feladatokra gondolok, azokból az ígéretekből, amelyek a kormány megalakulásakor e téren történtek, egy nagyon fontos törvényalkotási feladat vár még a megvalósításra: a katonai büntetőeljárás. A tárgyalások ezen a téren ma még nincsenek befejezve és így újat önk-

* Ez Tisza István jól ismert politikai hitvallása. (107, 164, 211.)

** T. i. Apponyiék jan. 3-án. (248).

nek e kérdésben nem mondhatok, de igenis, hangsúlyozom azt, hogy a büntető eljárás reformját rövid idő alatt meg kell oldanunk, és hogy ennek a megoldásnak más formája nem lehet, mint a katonai büntető eljárásnál és a tárgyalásban a magyar nyelv érvényesítése.

Küszöbön áll a véderőtörvény megújításának kérdése is és itt, t. uraim, amint ez ma már nem újság önök előtt, a kormány a kétévi szolgálat behozatalának alapján áll.** Az a törvényjavaslat, amelynek benyújtása szintén nem késheik sokáig, a kétéves szolgálat megvalósítását fogja tartalmazni. Eszközöljük ezt akként, hogy ezen, a társadalomra való hatásában és következményeiben mélyreható reform, a hadseregnek extenzív terjesztésével járnai nem fog, hogy a hadsereg főbb fegyvernemeinél a ma főnálló keretek szaporítatni nem fognak, s hogy itt egyedüli kivétel a tüzérség intézménye lesz, amelyre nézve mindenkinek, aki katonai kérdésekkel foglalkozik, el kell ismernie azt, hogy tüzérségünk nemcsak az ágyúknak a modern technika által túlhaladott, elavult mivoltánál fogva, de számszerűleg is mélyen alatta áll a modern harcászat követelményeinek, szaporítanunk fog tehát kelleni a tüzérséget; ez a szaporítás azonban a honvédtüzérség megvalósításával jár, úgy, hogy teljesülni fog rövid időn belül a magyar nemzetnek egy régi, jogosult vágya, amely az elmúlt küzdelmekben szerepet egyáltalában nem játszott, amely tehát a katonai kérdések körül folyt obstrukcióval semmiféle összeköttetésben nincs.

Ha valaha, ma joggal hivatkozhatunk arra, hogy Ő Felsége kormánya soha helyzeténél, soha hivatalos állásánál fogva a legkényesebb szituációban sem juthat abba a helyzetbe, hogy nemcsak hogy ellentétbe ne kerüljön, de hogy még hallgatnia is kelljen oly, úgynevezett kényes kérdésekben, amelyek a magyar nemzet lelkét és szívét közelről 'érintik. És, tisztelt uraim, ha beválik, és pedig fényesen beválik a 67-es alap katonai és közjogi tekintetből, én azt hiszem, hogy beválik közgazdasági tekintetben is.***Az 1867: XII. tc. világosan fenntartja és kidomborítja a magyar nemzetnek ama jogát, hogy felállítsa a külön vámterületet, hozzá teszi azonban azt, hogy célszerűbbnek tartja, hogy ez a kérdés Auszt-

* A „katonai program” 2. pontjaként. (103).

** (229).

*** „Az 1867-iki kiegyezés valóságos remekmű volt magyar szempontból, ... azonban a magyar nép nem szerette Deák művét, mert 1867 nem volt 1848” — mondja nagyon találóan Angyal Dávid a (249) sz. a. id. tanulmányának 9. lapján. Hozzátehetjük, hogy Deák remekműve az osztrák nép széles köreiben szintén nem örvendett rokonszenvnek, mert Deák műve volt és mert Ausztriában úgy érezték, hogy a 67 a 48 útját egyengeti. (L. Spitzmüller érdekes tanulmányát: „Franz Joseph und dér Dualismus“ az „Erinnerungen an Franz Joseph I.“ c. gyűjteményes mű 91 — 112. l.)

riával való megegyezés útján, szabad nemzet és szabad nemzet között kötött szerződés megalkotása útján fog rendeztetni. A 67-es kiegyezés politikai alapgondolatainak egyike tehát, hogy célszerűségi szempontból keressük Ausztriával közgazdasági téren a kölcsönös érdekeket kielégítő méltányos megegyezést.

A külön vámterület mellett tagadhatatlanul sikerült bizonyos hangulatot ébreszteni; ezt én főleg két körülménynek tudom be: az egyik az ideiglenességnek és bizonytalanságnak az a, fájdalom, hosszú időn át elhúzódó állapota, amelyben e tekintetben már évek óta leledzünk és amely tagadhatatlanul károsan hat vissza összes közgazdasági viszonyainkra és amely tagadhatatlanul egy abnormális, tartóhatatlan állapot. Magam is abban a meggyőződésben vagyok, hogy a közös vámterület intézményét megmenteni a jövő számára nem lehet, hogy ha az tulajdonképpen ideig-óráig fentartott provizóriumok hosszú láncolatává válik. A másik körülmény abban rejlik, hogy amaz egész hosszú idő alatt, amely idő alatt a kiegyezés Ausztriával megköthető nem volt, folyt az agitáció, folyt a kapacitáció a külön vámterület mellett, az ellenérveket azonban nagyon fontos és nagyon súlyos hazafias skrupulusok miatt nem lehetett kellő súlyúval dobni a serpenyőbe. Nem lehetett azért, mert mindaddig, míg függőben áll ez a kérdés Magyarország és Ausztria között, minden olyan érveléssel Magyarországon, amely a közös vámterület mellett szól, amely ama veszélyekre mutat rá, amelyekkel a külön vámterület felállítása jár, egyúttal rontjuk a megfelelő kiegyezés kilátását Ausztriával, egyúttal gyöngítjük a magyar pozíciót Ausztriával szemben. Tehát megfontolt hazafiaknak inkább tűrniük kellett a támadásokat, inkább tűrniük kellett azt, hogy itt létrejöjjön hatalmas áramlat a külön vámterület mellett, semhogy az érvelés terén odaragadtassák magukat, semhogy a megfelelő kiegyezés érdekeit csonkítsák.

Ma már ebben a tekintetben könnyebb a helyzet, mert hiszen, legalább a magyar és az osztrák kormány között létrejött a megegyezés e kérdésekben, az osztrák kormány is hozzá van ma már egy állásponthoz kötve, s azzal tisztában lehet Ausztriában is mindenki, hogy itt az alkudozásoknak időszaka lejárt, hogy a Széll-kormány által kötött kiegyezés² az egyedüli lehetséges alap, amelyen egyáltalában létrejöhet kiegyezés Magyarország és Ausztria között; hogy egy francia szóval éljek: c'est á prendre ou á laisser, de itt már további

¹ T. i. 1897. vége óta.

² Ez az u. n. Széll—Körber-féle kiegyezés 1902. dec. 31 -éről.

alkudozásnak, további engedmények kicsikarásának lehetősége nem forog fenn.

Ennélfogva engedjék meg, hogy lehető rövidséggel rámutassak ama főbb szempontokra, amelyek a közös vámterület mellett szólnak és amelyek igénytelen nézetem szerint erősebben szólnak a közös vámterület mellett ma, mint bármikor máskor a múltban. Első tekintetre súlyos ellenérvnek látszik az, hogy közös vámterület mellett az iparfejlesztés egyik leghatékonyabb eszközéről, a védővámrendszer lehetőségéről lemondunk; hogy magyar ipart fejleszteni csak úgy lehet, hogy az teljes szabad forgalom mellett mérközzék meg az előrehaladottabb osztrák iparral. Hát, t. uraim, 'én készségesen elismerem, hogy az iparfejlesztés gyorsabban, könnyebben megy, caeteris paribus, hogyha az illető terület vámsorompóval veheti körül magát, de méltóztassanak nekem megengedni, a vámsorompó nem mellőzhetetlen előfeltétele az ipar megteremtésének. Hiszen lehet több nehézséggel, több munkával, lassabban, de lehet ipart teremteni a mai helyzet mellett is, folyik is az erre vonatkozó munka és nem lehet mondani, hogy eredménytelenül. Másfelől pedig, és erre kérem fel egész figyelmüket, a vámsorompó nem panacea, a vámsorompó csak eszköze az ipar fölállításának; de az ipar létrejövetelének, az ipar megerősödésének és tartós virulásának első és lényeges alapfeltétele, *conditio sine qua non*ja annak a területnek fogyasztási képessége, mely szóban forog; úgy, hogy a legelső nagy kérdés az, hogy ha ipart és pedig nem efemer üvegházi növényeket, de tartós, életképes ipart akarunk teremteni: az első kérdés az, hogy a magyar társadalom fogyasztási képességét hogyan erősíthetjük, hogyan fokozhatjuk leginkább. És most nézzük meg ebből a szempontból a dolgot. Magyarország társadalmának túlnyomó nagy része ma is anyagi existenciáját, jövedelmét, fogyasztási képességét illetőleg a mezőgazdaság sorsával van egybekötve. Hogyan alakulna a helyzet a mezőgazdaságra nézve, ha fölállítanék a külön vámterületet? Hát én nagyon gyakran hallottam már azt a kijelentést, hiszen nem kell aggódni, ha meg van a külön vámterület, kötünk szerződést a külállamokkal, biztosítjuk terményeink számára a külföldi piacot. Hát kérem, először is ezt meg lehet tenni, de hogyan? Meg lehet tenni úgy, hogy cserébe biztosítjuk a külföldi iparcikkek számára az itteni piacot és akkor meg mi lesz az itteni iparpártolással? Mert vagy védővamos politikát követünk, hogy ipart hozunk létre, de akkor le kell mondanunk arról, hogy előnyöket biztosítsunk a mezőgazdaság számára; vagy

biztosítani akarjuk mezőgazdasági cikkeink kivitelét, akkor pedig mondjunk le az iparpártolásról, még sokkal inkább, mint ma, mikor csak az osztrák ipar versenyével kell annak megküzdnie.

De tegyük fel, hogy ez a fából-vaskarika sikerül, hogy mi elhelyezhetjük nyersterményeinket a külföldön és mégis megvédhetjük a hazai piacot a hazai ipar számára. Vájjon akkor is mit érünk el azokkal a kedvezményekkel, amelyeket a külföldön nyersterménycink számára biztosítottunk? Hiszen az egész nemzetközi kereskedelmi rendszernek sarkalatos alapelve az úgynevezett legkedvezményezettebb klauzula. Ha egy állam szerződik egy másik állammal, az ilyen szerződésbe mindig bele vétetik kivétel nélkül az, hogy ugyanazon kedvezmények, amelyeket e két állam más államoknak megad, a szerződő felekre is kiterjesztetnek, vagyis az a kedvezmény, amelyet valamely fogyasztási terület a magyar nyers terményeknek adna, a klauzula folytán kiterjedne mindazon más államoknak nyers terményeire is, amelyek ugyanazzal a fogyasztási területtel szerződéses viszonyba lépnek. Egyszóval, ha sikerülne, mondjuk, a német, vagy a francia védvámokat a mi terményeink számára leszállítani, ugyanez a leszállítás lépne életbe az orosz, román, amerikai nyersterményekre, amint ezek is kereskedelmi szerződést kötnek az illető államokkal és akkor a vámleszállítás okozhat könnyítést az illető fogyasztási terület fogyasztó közönségére nézve, de nem hajtana semmi hasznot minékünk, mert ránk nézve nem a francia termelőnek, vagy a német nyerstermelőnek viszonyai bírnak döntő fontossággal, de az a nyomasztó verseny, amelyet a mi terményeinkkel szemben az amerikai, orosz, román stb. nyerstermények kifejtnek, ezekkel pedig éppen olyan esélyekkel kellene megküzdeni akkor is, a netaláni alacsonyabb beviteli vámskála mellett, mint aminővel megküzdünk ma.

A mi viszonyaink szempontjából fontossággal, beccsel, nyersterményeink legnagyobb részére, — nem mondom, minde-
 nikre, de mindenekfelett a kenyérterményekre nézve, — csak oly kedvezmények bírnak, amelyek kizárólagos természetűek, amelyek a mi nyersterményeinknek megadatnak a nélkül, hogy abban más, nyersterményeket kivívó államok is részesülnek. Minekünk csakis az oly kedvezményekből van előnyünk, amelyek különbséget állítanak fel a mi terményeink és az orosz, amerikai, román stb. termékek által fizetett vámokban. Ezt pedig másként elérni, mint közös vámterülettel, nem lehet,* mert vámszerződéses alapon soha nem juthatunk oly hely-

* Ezt a tételt, ennek igazságát a monarchia vámpolitikai egységének összeomlása óta napról-napra szomorúan bizonyítja mezőgazdaságunk válsága.

zetbe, amely — ismétlem — a legkedvezményezettbebb klauzula elvével, ezen nemzetközi relációkban alapelv gyanánt elismert sarkalatos tétellel ne állana szemben.

Ma már, noha a közös vámterület fogyasztása még csak gyöngé közép és azon aluli terméseknél képes abszorbeálni kenyérterményekben is a nyerstermelést és noha védővámaink ma még alacsonyak, már ma is jelentékeny kifejezésre jut e körülmény nyersterményeink árában és ha egészen jó termésktől eltekintünk, amidőn jelentékenyebb kivitelünk van, hosszabb idők átlagán keresztül 1½ forint árkülönbséget konstatálhatunk búzánk, rozunk, tengerink árában, azzal az árral szemben, amely kifejezésre jutna, hogyha a közös vámterület ebben a vámvédelemben nem részesítené terményeinket. Nyugodtan állíthatom, hogy épen gyöngé és gyöngé közép termésekkor, tehát oly esztendőben, midőn a gazdaközönység anyagi exisztenciája rászorul a védelemre, 1—1½ forint vámvédelemben részesülnek a kenyértermények; 1—½ forintot veszítene tehát a gazdaközönység minden mázsa búzánál, rozsnál, vagy tengerinél, ha közös vámterület nem léteznék. Méltóztassék tehát meggondolni, mit jelent Magyarország gazdaközönsege részére egy ilyen áresés a nyerstermények áraiban. Én nyugodtan mondhatom, mint aki ismerem ebben a tekintetben az életből a viszonyokat, hogy ez egyszerűen a rombadőlést jelentené a magyar birtokos osztály legnagyobb részére nézve. És én nem mondom azt, hogy majdan valamikor, talán évtizedek krízisének átszenvedése után, nem állna be a magyar nemzetgazdaságra újból a virágzás korszaka, de abban az újabb korszakban azok, akiké ma Magyarországon földje és azok gyermekei, bizonyosan nem fognának osztozni. Ez oly társadalmi revolúciót jelentene Magyarországon, amelynek következményeit a magyar nemzeti politika szempontjából átgondolhatja magában mindenki, aki csak féligmeddig ismeri ezeket a viszonyokat. Ezt magyar embernek megkockáztatni nem szabad. És ezt a kockázatot elviselnünk nem szabad az iparnak jól felfogott érdekében sem, mert hadd legyen inkább lassúbb és fáradalmasabb, küzdelmesebb az iparfejlesztés, de legyen az egészséges fejlesztés, olyan, amelynek igazi biztos alapját a magyar fogyasztó közönység növekvő ereje képezi. De borzasztó rövidlátó politika volna és kegyetlenül megbosszulná magát, ha rohamosan akarnánk ipart fejleszteni oly állami intézkedésekkel, amelyek rombadöntnék a mezőgazdaságot; amelyek az iparcikkek eladásával, fogyasztási szükségletével szemben egy anyagi exisztenciájában megátadott, pusztuló fogyasztó közönseget állítanának.

Az egész vonalon, az állami élet minden terén gondos építómunkára van szükség. Ami a tisztviselők fizetésrendezését

illeti, soha egy percig sem volt kétségünk az iránt, hogy ezzel a kérdés megoldva nincs, hogy ez egy ideiglenes expediens, ez egy félrendszabály, amelyet ki kell a végleges rendezéssel egészítenünk, amint arra a pénzügyi előfeltételek meglesznek. Kifejezhetem azt a reményemét, hogy a kormány abban a helyzetben lesz, hogy lehetőleg rövid idő múlva előterjesztést tehet a tisztviselői fizetésrendezés betetőzése iránt. Ennek az akciónak azonban még további következményei lesznek, mert hiszen a szorosabban vett állami tisztviselők illetményeinek rendezése* kihat a társadalmi élet vonatkozásainak egész sorozatára. Már követte azt a vármegyei tisztviselők és a községi jegyzők illetményeinek szabályozása.** Követni fogja a felekezeti tanítók illetményeinek javítása, amelyre nézve törvényjavaslat már volt a képviselőház előtt s természetesen be fog terjesztetni azonnal az új képviselőháznak. Követni fogja még egész további sorozata az intézkedéseknek. Itt van a körorvosok helyzete, amely valóban tarthatatlan az ország mindazon vidékén, ahol a társadalom szegényebb és műveltség dolgában is elmaradottabb. Itt van a lelkészi kongrua kérdése, amelynek rendezését csak most fejeztük be, de amely rendezés ma már túlhaladott álláspontra mutatkozik. Méltóztassanak meggondolni azt, hogy ugyanabban a községben, ha a korpótlékot is figyelembe vesszük, a jegyző is, de sőt egy magasabb korpótlékba jutó néptanító is magasabb illetményekhez jut, mint a lelkész. Én azt hiszem, ezek tarthatatlan állapotok, magasabb kvalifikációval bíró egyének lévén, oly jogosult elégedetlenség támad a lelkészi karban, amellyel számolnunk az igazságérzet hozza magával. És itt van, t. uraim, és ez azután már átvisz a kérdéseknek egy másik nagyon fontos csoportjára, a városi alkalmazottaknak a kérdése is. Nem annyira a fővárosban, amely eddig is elismerésre méltóan gondoskodott tisztviselői karáról, de a vidéki városok túlnyomó nagy részében a városi tisztviselői kar illetményei rendezésre szoróinak. Ez a rendezés természetesen nem valószínű meg másképpen, mintha ezt, mint egy láncszemét a másik nagy kérdésnek, beleillesztjük a városok újabb rendezésének és a városok pénzügyi erősítésének fontos kérdésébe.

Ami a városok adminisztratív szervezeti reformját illeti,*** én most csak a városoknak két kategóriájára kívánok kiterjeszkedni: ezek egyfelől az aránylag csekély népességgel bíró rendezett tanácsú városok, amelyekre a rendezett tanácsú városok mai intézménye, mai szervezete határozottan túlnehéz súllyal nehezedik pénzügyileg is és azért is, mert egy olyan

* 1904:1. t. c.

** 1904: X. és XI. t. c.

*** L. (205) sz. a. is.

költséges és oly népes hivatalos apparátus felállítására kötelezik, mely se az elvégzendő munka terjedelmével, a városok nagyságával, se — ezt talán nem fogják nekem az illető városok rossz néven venni, mert ez egyszerű igazság — se az illető városban ilyen célra rendelkezésre álló szellemi tőkével kellő arányban nem áll. Én azt hiszem tehát, feltétlenül szükséges egy egyszerű típusát felállítani a városoknak, biztosítani a városi jogkört, a városi autonómiát oly községek számára is, amelyek a rendezett tanácsú városi nagy apparátust kellő sikerrel meg nem bírják, amelyek azonban azért városi autonómiájukhoz ragaszkodnak és egyszerűen községgé devalválódni nem akarnak.

A másik nagy fontosságú kérdés a főváros szervezetec. Én elmondhatom, hogy mióta jelen felelős állásomba jutottam, különös gonddal és különös ügyszeretettel foglalkoztam a főváros ügyeivel. A fővárosnak oly szervezetet kell adnunk, amely az ügyeknek egyöntetű, következetes, hatékony, sikeres kezelését mozdítsa elő és a fővárosi szervezetet azoktól a felesleges vagy ma már túlhaladott komplikációktól megszabadítsa, melyek ma minden jóakarattal, minden igyekezettel az ügyek sikeres elintézésének kerékkötői. Nem akarok ismét részletekbe menni. De itt van, hogy csak egy példát említek a sok közül, a közmunkatanács kérdése. A közmunkatanácsra feltétlenül szükség volt, midőn ez megalkottatott, már csak azért is, mert hiszen akkor nem volt fővárosunk, akkor a főváros három külön törvényhatóságból állott. Amely percben Budapest székesfőváros egységes szervezetet nyert, tulajdonképpen a közmunkatanács elvesztette létjogosultságának egyik fontos alapfeltételét. Azt hiszem, ma már minden nehézség nélkül beilleszthető a közmunkatanács hatásköre részben a főváros, részben a belügyminisztérium hatáskörébe. És ez a kérdés önkéntelenül veti fel és hozza megoldásra a fővárosi alap kérdését is, amelynek akkor törvény útján kell oly rendeltetést adni, amely a főváros és az állam közti ezt az Ériszalmát szintén céljának, rendeltetésének és a főváros jogosult érdekeinek megfelelő célra juttatja. De talán fontosabb a szervezetnél a dolog pénzügyi oldala. Ma jóformán közhellyé vált az a jelszó, hogy a városok és ezek között a főváros is állami teendőket végeznek és ezekért az államtól kárpótlást igényelhetnek. A rendezett tanácsú városok viselik az elsőfokú hatóságok költségeit is, amelyeket községekre nézve az állampénztár utalványoz; törvényhatósági városok nemcsak az elsőfokú, de a középfokú hatóságok költségeit is viselik, ezenfelül pedig a közbiztosági szolgálatot is saját erejükből látják el, amely faluhelyen az állami csendőrségre nehezedik. Én azt gondo-

lom, itt van a helyes jogcím, amelyre helyezkedve teljesen igazolható a városoknak pénzügyi segítség iránti kérése. És felmerült az az eszme már régebben, hogy e célból az állam a bor- és húsfogyasztási adót bocsássa a városok rendelkezésére. Én tanulmányoztam ezt a kérdést és arra a meggyőződésre jutottam, hogy a bor- és húsfogyasztási adó egyes városokra nézve nagyon különböző. Vannak városok igen nyomasztó helyzetben, amelyekén alig lendítene valamit ennek a két adónemnek az átengedése, viszont megfordítva, nagy jótétemény lenne esetleg olyan városokra, amelyek arra a legkevesébbé sem szorultak. Nem tartom tehát ezt egészen alkalmas formának a kérdés megoldására nézve, s azt hiszem, helyesebb úton járunk, ha arra a térére lépünk, hogy a közbiztossági szolgálatot az állam a városoktól egészen vegye át.¹ A fővárosra nézve önök mindnyájan tudják és kiszámíthatják, hogy ez mit jelent. Jelenti annak a ma már kétmilliót meghaladó összegnek átvételét, amellyel a főváros az államrendőrség költségeihez járul. A vidéki városokra nézve ez a teherkönnyítés átlagban a legtöbb városra nézve — az eltérések nem olyan nagyok — hogy megközelítő számat mondjak: 25% adókönnyítésnek felel meg. És történik mindez oly szervezeti reformmal kapcsolatban, amely a városok autonómiáját legkevesébbé érinti, mert hiszen a közbiztossági személyzet alkalmazása úgy sem autonóm hatásköre a városnak, de ami a közbiztosság országos szervezése szempontjából a legmehszesebbmenő, legüdvösebb következményekkel jár, amely egységes közbiztossági hálózattal vonja be az egész országot, amely azután minden téren, mindazon jelenségekkel szemben, amelyekkel a magyar államnak e téren meg kell küzdenie, a legmehszesebbmenő áldásos következményekkel jár. És t. uraim, amint az idő engedi, át kell térnünk az általános közigazgatási reformra. Az állami közigazgatás berendezése megérett kérdés.² Ennek meg kell történnie egy életképes, tetterős önkormányzatnak fentartása, sőt talán a mainál egészségesebb alapon való kifejlesztése mellett s ennek a kérdésnek ma már pénzügyi következményeképen csak egy marad, t. i. az, hogy az állam átvegye a községektől azt a terhet, amelyet a jegyzői illetmények fizetésével viselnek. Ez körülbelül nyolc és fél millió koronára tehető évenként; újabb teher ez az államra nézve, de nem újabb teher a nemzetre, hanem átvállalása a tehernek mindnyájunk vállára.

¹ A rendőrség államosítása a vidéki városokban csak a nagy összeomlás után 1919-ben következett be.

² Ezt a nagyjelentőségű reformot a második Tisza-kormány 1914-ben meg is valósítja, ha közbe nem jön a világháború. Mindmáig megoldásra váró kérdés.

És van még egy obligója a kormánynak, amelynek beváltásával nem késhetünk, és ez az egyházi adók rendezése¹ úgy, hogy megmaradjon egy jelentékeny adóteher az egyház tagjainak vállain akként, hogy az egyházak a saját jobbmódú híveiket ott, ahol ez eddig meg nem történt volna, mint faluhelyen nagyon sok helyütt, az eddiginél magasabb mérvben vonják be az adófizetés alá, de egyúttal vegyék le a szegény ember válláról azt a minden képzetet meghaladó terhet, amelyről fogalmuk sincs azoknak, akik ezeket a viszonyokat az életből nem ismerik.

Egész sorozatát hoztam tehát fel az olyan állami intézkedéseknek, amelyek, amíg egyfelől, azt hiszem, nagyon üdvös és fontos reformprogramot jelentenek, másfelől nagyon költséges számlát állítanak az állampénztár elé. Próbáltam hozzávetőleges számításokat tenni. Ezek az intézkedések, amelyeket most felsoroltam, mintegy 40 millió korona évi terhet képviselnek, amelyeknek körülbelül fele új teher volna, másik fele pedig a városok, községek és egyházak tagjairól levett és az államra átutalt teher. Végleges lépést az adóreform terén, azt hiszem, oly pillanatban kell megtennünk, midőn módunkban van kapcsolatba hozni az egyenes adók reformjának ügyét a fogyasztási adók újabb, intenzívebb kihasználásával. Hogy mennyi idő lesz szükséges a reformok e sorozatának megvalósítására, azt megmondani senki sem tudja, mert hiszen első sorban azzal függ össze e kérdések megvalósításának időpontja, hogy mikor jutunk pénzügyileg abba a helyzetbe, hogy vétkes könnyelműség nélkül vállalhassunk el akkora terhet. Hogy ezt megtehessük, annak első feltétele a legrigorózusabb, a legszigorúbb takarékoság a meddő kiadások terén; másik feltétele egy minden ízében egészséges, helyes, produktív közgazdasági politika, olyan, amely fejlessze a magyar társadalom anyagi erejét, szolgáltatás-képességét és azzal biztos forrása legyen az állam jövedelmei spontán fejlődésének.

Egyik legfontosabb, legéletbevágóbb feladat, amely az államra vár, a külállamokkal való kereskedelmi viszonyok rendezése. És ha valaha, bizonyára épen ma égető fontossággal bír ez a kérdés, mert hiszen most kell a legtöbb, ránk nézve fontos közgazdasági területtel szemben ennek a kérdésnek eldőlnie. Itt, t. uraim, bizonyára nem várnak tőlem érdemleges nyilatkozatokat. Az olasz szerződés legfontosabb része köztudomásra jutott.² Én azt hiszem, azt védelmeznem talán felesleges. Németországgal most folynak a tárgyalásaink, ame-

¹ (196).

² 1904: XXXVIII. t. c. (213, 215, 220).

lyek, remélem, a közeljövőben kielégítő megoldásra fognak vezetni. Én arra kérem Önöket, hogy túlcsigázott várakozásokat ne tápláljanak, számoljanak a helyzettel; de azt a reménytemet fejezem ki, hogy az a megoldás, amelyet elérnünk remélhetőleg sikerülni fog, amíg megelégedést ébreszthet Németországban is, úgy másrésről nálunk is ki fogja elégíteni a jogosult várakozást. Én, t. uraim, ami kereskedelmi viszonyaink rendezésének további részét illeti, én azt hiszem, nekünk a Németországgal megkötött szerződés fontos iránytű lesz a többi államokra nézve. Mert hiszen szerves belső kapcsolat áll fenn azon helyzet közt, melyet Németország felé irányuló kivitelünk számára biztosíthatunk és azon áldozatok között, amelyeket meghozhatunk a tőlünk Keletre fekvő államokkal szemben, hogy nemzetünk kivitelét ebben az irányban biztosítsuk. Azt hiszem tehát, hogy alapvető szempont és irányadó szempont kell, hogy legyen a további tárgyalásoknál, hogy ne menjünk túl a keleti államokkal szemben nyújtandó kedvezmények terén azon a határon, amely kedvezményeket mi a tőlünk nyugatra fekvő államoktól élvezünk.

A szociális problémák tekintetében nagyon szomorúak a viszonyok. Nagyon szomorú helyzet az, hogy az annyi bajjal, annyi nehézséggel küzdő magyar iparnak még ezekkel a bajokkal, ezekkel a veszedelmekkel is meg kell küzdenie. De azért engedjék meg nekem, t. uraim, hogy nyíltan kimondjam a magam meggyőződését. Ezeket a bajokat zsandárral nem fogjuk megoldani, ezeket a bajokat lehetetlen megoldani úgy, hogy elzárjuk a munkás elől a fölfelé, az előre törekvés útját, elzárjuk még olyankor is, hogy ha ezen az úton talán erőszakosan, talán nem elég megfontolással, talán nem elég körültekintéssel halad előre. Mert így elodázhathatjuk a baj kitörését ideig-óráig, de annál elemibb erővel tör majd ki annak idején az elfojtott, felgyűlt gyúanyag, annál óriásibb katasztrófákat vonhat ez maga után az utókor számára. Hanem igenis, ezt a kérdést nekünk, mint minden más kérdést, az állami rend és tekintély és az igazság nagy szempontjainak fenntartása mellett a szabadság elvi alapján kell megoldanunk; a szabadság útján kell előre vezetnünk őt, előre egy olyan magasabb színvonalára a műveltségnek, a társadalmi felfogásnak és látkörnek, ahol azután munkás és munkaadó igazán megértheti egymást.* A mi viszonyaink ebben a tekintetben nagyon vigasztalanok. Mi tettünk néhány nem nagyon mélyreható kezdeményezést az úgynevezett szociálpolitikai reform terén, tettük a nemet irányban. Így teszem azt,

* Ugyanezt a liberális angol vágású felfogást nyilvánítja Tisza már előbb (19—20), (53—54) és később is irodalmi dolgozataiban (Összes Munkái, I. k. 199. és 582. 1.)

megoldottuk a betegsegítés ügyét, úgy, hogy elzártuk útját annak, hogy munkásegysületek betegsegítéssel és egyúttal egyéb célokkal is foglalkozhassanak.* Ma ismerjük a munkásoknak úgynevezett szakegysületeit, amelyek azonban épen törvényeinknek célszerűtlen intézkedései folytán tulajdonképen a munkás legéletbevágóbb érdekeivel nem foglalkoznak és amelyekben azután munkás és nem munkás a legvegyesebb társaságban egyesül. Én azt hiszem, nekünk ezekből a szakegysületekből kell igazán életképes önkormányzati szervezetet alkotni. Módot kell nyújtanunk a munkásnak arra, hogy ezekben a szakegysületekben foglalkozzék a betegsegélyezésen elkezdve, minden fontos, nagy életérdekével; módot kell nyújtanunk arra, hogy itt végig küzdje, végig tanulja, esetleg drága tanpénzt is fizetve — de hiszen mindnyájunknak hasznára van, ha végigtanulja — az életnek, az önkormányzatnak nagy iskoláját. Ha önök azt hiszik, hogy ez eldorádót fog egyszerre teremteni, idillikus állapotokat fog megvalósítani, akkor nagy illúzióban élnek. Ó, nem. Igen nagy küzdelmeket, igen nagy kríziseket fog ez még előidézni; hiszen láttuk ezt Angliában, ahol az ilyen természetű munkásegysületek gyermekora a leghevesebb társadalmi küzdelmekkel járt. De a szabadság: élet; az élet: súrlódás és küzdelem. Aki megijed a küzdelemtől, aki el akar húzódni azoktól a bajoktól, azoktól a szenvedésektől, azoktól a kemény munkáktól, amelyekkel a küzdelem jár, az mondjon le a szabadságról.

A kormánynak most kötelessége lesz foglalkozni a választási reformmal. Ebben a tekintetben is, mint minden egyébben — természetesen fölösleges is, hogy mondjam — ragaszkodik a kormány azokhoz a kijelentésekhez, amelyek az elmúlt országgyűlésen a választási reform tekintetében történtek.** Ez a reform nem képzelhető másképen, mint a választók számának növekedésével, de egyúttal meg kell, hogy álljon egy olyan határnál, amelynek túllépte azután felforgatná ez ország közviszonyait, amelynek túllépte mindenekfelett a magyar nemzeti politika nagy érdekeit csorbítaná. És, tisztelt uraim, azok, akik ma ebben az országban az általános szavazati jogról beszélnek, azok vagy utópisták, vagy álmodozók, kiknek nincs a gyakorlati életben mit keresni, vagy a leglelketlenebb agitátorok, akik nem törődnek a magyar nemzet nagy érdekeivel, akik talán szívesen látnák azt, hogy a magyar nemzeti állam kompromittálja magát és veszélybe dől, vagy pedig — és ez a legnagyobb szám közöttük — olyanok, akik játszanak a tűzzel, bízva a — tűzoltóban.

* (19. 53).

** L. (212, 227 és 228) sz. a. L. még (241) sz. a.

A mi parlamentünk súlyosan beteg. A szabadelvű párt elindult az orvoslás útján. Elindult és a végleges siker előfeltételeit képező ideiglenes rendszabályokat megalkotta; megalkotta egy olyan határozattal, amely november 18-án szemben a kisebbség erőszakával érvényre emelte a határozni hivatott és jogosult többség akaratát. Évek során át hamisította meg a kisebbség akarata az alkotmányt. Évek során át konfiskálta és bitorolta azt a jogot, amit a nemzet képviselőházára ruházott s amit a Képviselőház a dolog természeténél fogva csakis többsége által gyakorolhat. És most, ezután a szükséges cselekedet után, ezután a cselekedet után, amely ismét érvényre emelte az alkotmányosság lényegét, mit látunk? Nemcsak azt, ami természetes, hogy végső elszánt-sággal és vehemenciával fordulnak ellene azok, akiknek egész politikai existenciája ezekkel a betegségekkel függ össze; akiknek, ha sikerül az új rendet megállapítanunk, ha sikerül a magyar parlamentarizmust régi szép tradíciójához visszavezetnünk, akiknek akkor az ugorkafa tetejéről le kell szállaniuk. De nemcsak ezek fordultak ellene. Hanem feltámadt, életre kapott és félredobva minden elvet és más ilyen haszontalan limlomot, egyesült minden gyűlölség, minden szenvedély, minden türelmetlen vágy, minden ki nem elégített étvágy ebben az országban s igyekszik oly pokoli lármát terjeszteni az egész országban a november 18-i alkotmányellenes mérényletről, hogy ezzel teljesen elkábítsa, megsiketítse az országot és elvakítsa mindaz iránt, ami november 18-át megelőzte és követte. És, t. uraim, az egyesült ellenzék ezen ádáz harcában igen előkelő, igen méltóságteljes, igen államférfiúi állűrökkel bíró helyről is segélycsapatokat nyert. Az ámuló ország színe előtt egész sorozata lép fel a fiók Deák Ferencnek.¹

Halljuk a jelszót, hogy ismét egyszer meg kell menteni a jogfolytonosságot.² Hát, t. uraim, nézzük csak meg egy kicsit, hogy mi volt az, aminek november 18-ika a megszakítását képezte. Bizony mondom, nem a jogfolytonosságot, de a jogtalanságok folytonosságát szakította meg. Én azt gondolom, hogy mikor Deák Ferenc jogfolytonosságról beszélt, talán mégis a magyar nemzet számára akarta a jogfolytonosságot biztosítani. Azt hiszem, talán ahogy ő fel tudott lépni azokkal a nagy és hatalmas faktorokkal szemben, akik akkor fenyegették a magyar nemzet jogait, hát bizonyára kevesebb komolysággal, kevesebb erőfeszítéssel, de fellépett volna s elbánt volna azokkal az ellenségekkel is, akik most alulról

¹ Ez Andrásynak szól. (245—7) és (252).

² Ezt a jelszót Andrassy lanszírozta.

fenyegetik a magyar nemzetet. Annyira rövid lett már az emlékező tehetségünk, hogy azt képzeljük igazán, hogy Magyarországon tételes jogszabály meg nem sértetett november 18-áig? Hogy ez az első eset az, hogy most egyszer a házszabályoknak bizonyos mellékes diszpozícióit félre kellett tenni? Hogy ez fosztotta meg a magyar közéletet szűzies jogtisztelétől? Mintha nem álltunk volna egy kerek eszterdön keresztül exlexben! És hiába próbálnak azok az urak ezen a kérdésen átsiklani, azt el nem lehet tagadni, hogy az exlex igenis a közjog legsarkalatosabb tételes szabályának és rendelkezésének megszegése, megsértése, áttörése.* Meg kellett történnie s a nemzet helyeselte, hogy megtörtént. Miért? Azért, mert a szabályok áttörésének szükségét egy olyan faktornak erőszakos eljárása idézte fel, aki a döntés joga meg nem illet, és mert az illetékes állami faktorok — ott törvényalkotásról lévén szó — a törvényhozás összes jogosult faktorai óhajtották a törvényt meghozni, akarták a kérdést törvényeink értelmében rendezni és helyeselték, jóváhagyták a kormánynak azt az eljárását, hogy túltette magát a törvény tilalmán. Tehát tételes jogszabály sértetett meg, de helyes volt megsérteni, az alkotmányosság lényege követelte, hogy megsértessék. Hát, tisztelt uraim, mi a határozatot meghoztuk; annak végrehajtása volt hátra. E végrehajtás oly erősebb intézkedéseket és küzdelmeket tett szükségessé, amelyekkel szemben alkotmányos érzületem azt súgta, hogy az országgyűlés feloszlását kérem Ő Felségétől, mert azt hittem, hogy miután a kérdés nem állott a múlt választáskor a nemzet előtt, mielőtt belemegyünk olyan rendszabályokba, amelyek esetleg mélyreható krízisbe dönthetik a nemzetet: nyilatkozzék a nemzet, határozzon a nemzet, szabja ő meg az irányt, amelyet kövessünk. Én azt hiszem, a legalkotmányosabb felfogás kétségtelenül ez, ennek meg is kell gyümölcseit teremnie. Erre, ennek a politikának a számára, kérem én, t. uraim, az önök szavazatát. És miután önök úgy rendelkeztek velem, hogy ebben a kerületben pártunk zászlaját én vegyem kezembe, engedelmeskedem ennek a kívánságnak, parancsnak tekintem azt magamra nézve.

Ugyancsak jan. 8-án volt a budai Vigadó nagytermében, Nyíri Sándor honvédelmi miniszternek a székesfővárosi II. kerületben történt képviselői felölése alkalmából, a Nyíri-párt lakomája.

Ezen a pártvacsorán gróf Tisza István kétszer is felszólalt.

Második felszólalásában egyebek között a következőket mondta:

* (159) és (237).

Engedjék meg, hogy miután már úgymint megtettek Metternichnek,¹ Kollonics szavaiból vegyem kiindulási pontomat. Kollonics mondta azt a magyar nemzetről, hogy: *jugi impatiens, libertatis incapax*, — nem tűri a jármot és képtelen a szabadságra. Hát, uraim, már azt kezdtem hinni, hogy a magyar nemzet levetkezte apáinak ezt a dicső erényét és birka-türelémmel viseli a jármot, azt a jármot, amelyet nem zsarnok autokraták, hanem egy, az elavult házszabályokkal visszaélő és ezekbe kapaszkodó, a nemzeti akaratot bitorló jogosulatlan csoport tett a nemzet nyakára. Hanem vájjon nem lesz-e abban régi nagy ellenségünknek igaza, hogy képtelenek vagyunk a szabadságra? Azok a jelenségek, amelyeket a mi parlamentarizmusunk legújabbkori történelme mutat fel, nem izolált jelenségek minálunk. A modern élet demokratikusabb haladása a maga nagy előnyei mellett ama nagy veszedelmet is hozta magával, hogy helyet találtak a parlamentekben olyanok, akiket nem fűzött magához az intézményhez az a kegyelet, az a tradicionális ragaszkodás, amely a parlament minden egyes tagjába beleoltotta volna a mérsékletet, beleoltotta volna azt a kötelességérzetet, hogy visszatartsa magát minden olyan lépéstől, amely az intézmény üdvös működését akadályozhatta volna. Más nemzeteknél nagyon sok enyhítő okot tudunk e beteg jelenségekre felhozni. Nálunk nincsen a parlamentnek egyetlen egy tagja sem, aki ilyen enyhítő körülményekre hivatkozhatnék. Nálunk meg gondolatlan, gyermekes szeszélynél és talán ennél még sokkal rosszabb indulatoknál egyéb nem vezetheti a képviselőház egyetlen egy tagját sem arra, hogy ez intézmény épsége ellen emelje fel kezét; mert hiszen a magyar parlamentbe az egységes magyar nemzet küldi be képviselőit, az az egységes magyar nemzet, amelynek egész lénye össze van forrva a parlamentarizmussal. De, t. uraim, nemcsak a szabadságot, nemcsak az alkotmányosságot, de egyenesen a nemzeti létet támadja meg minden oly törekvés, amely a parlamentarizmust rongja meg, mert lét- és nemlét kérdése ez a nemzetre.²

¹ Andrássy nevezte így! (252).

² Tiszának parlamenti pályája kezdetétől sokszor hangoztatott politikai crédója. L. pl. (25, 31, 72, 122, 161, 211, 235, 238) sz. a.

Hogy a parlamenti kormányrendszer zavartalan működése mily nagyfontosságú érdeke volt a magyar nemzetnek, bizonyítja egyebek között a magyarellenes Margutti-nak egy megjegyzése. Margutti könyvében kiemeli, hogy a magyar minisztereknek mennyivel erősebb pozíciójuk volt a császárnál és királynál, mint osztrák kollegáiknak, aminek magyarázata az, hogy a magyar miniszterek parlamenti miniszterek voltak, az osztrák miniszterek ellenben általában csak hivatalnok-miniszterek, kik csak a legnagyobb nehézségek árán voltak képesek esetről-esetre parlamenti többségre szert tenni. „Daher kanten die österreichischen Minister

T. Uraim! Azt, hogy a cél szentesíti az eszközt, sohasem mondtam; de azt igenis állítom, hogy olyan eszköz, amely nem a célt szolgálja, hanem amelyet ennek a célnak megrontására, megghiúsítására használnak fel; olyan eszköz erkölcsi tartalmát, erkölcsi jogosultságát elvesztette és az ilyen eszközért a célt feláldozni soha, de soha nem szabad. Hát, t. uraim, a mostani küzdelemben nem nézem, hogy kikkel, minő megtámadtatásokkal és minő akadályokkal kell szembenállanom. Bennünket, akik ezen az úton megyünk, ne sajnáljon senki azért, ha utunkban ellenségekkel, veszélyekkel, küzdelmekkel találkozunk. Én sajnálom lelkem mélyéből az olyan embert, aki nem érti azt, hogy egy igaz, szent ügyért küzdeni gyönyörűség, egy igaz, szent ügyért elpusztulni megdicsőülés.*

251. Gr. Tisza István beszéde a miskolci választók 1905. január 15-i lakomáján: a beteg parlamentarizmus meggyógyítása; a nemzetiségek választási mozgalmai és ellenzéki vádak; a magyar nemzetiségi politika alapelvei és sarkalatos feltételei; intelem a nemzetiségeknek és különösen a románoknak; nemzetiségi izgatás a népoktatási javaslat ellen; nemzetiségi agitáció és házszabályreform; »szabad nemzet csak az lehet, amely nemcsak tud és akar élni a szabadsággal, de érzi, hogy tartozik élni vele«. — A miniszterelnök újabb felszólalása: a tisztviselők »barátai« és a vasúti sztrájk tanulságai.

Január 15-én megjelent a miniszterelnöknél Miskolc város északi kerületének 150 tagú küldöttsége és felkérte, hogy vállalja el a kerület mandátumát.** A miniszterelnök a jelölést elfogadta, köszönetét fejezve ki azért a nagy megtiszteltetésért, hogy a kerület választói abban a meggyőződésben vannak, hogy a kerületben az ő jelöltségével juthat legbiztosabban diadalra a szabadelvű párt zászlaja. (Tisza ellenjelöltje a miskolci északi kerületben Bizony Ákos függetlenségi párti jelölt volt, ki a kerületet az 1901-i általános választások óta képviselte.)

kaum je in die Lage, mit vollem Rechte als offizielle Exponenten der heterogenen Völker Zisleithaniens aufzutreten, während die ungarischen Minister jederzeit im Namen der Nation sprachen und deshalb gegen ihre weniger glücklichen österreichischen Kollegen leicht die Oberhand zu gewinnen und (beim Monarchen) vieles zu erreichen vermochten“. (Kaiser Franz Joseph, 243. 1.). Az osztrák miniszterek viszonyáról Ferenc Józsefhez 1. legújabbán Hussarek: Der Kaiser und seine österreichischen Minister c. dolgozatát az „Erinnerungen an Franz Joseph I.“ c. gyűjteményes műnek (1931) 171. sk. 1. és főleg a 175. laptól.

* B. H. 1905. jan. 9. számából.

** A miniszterelnök tehát Budapesten kívül (250) Miskolcon is vállalt jelöltséget.

A miskolci választók által a Hungária-szállóban rendezett ebéden a miniszterelnök kétszer is felszólalt.

Első beszédében túlnyomólag azzal a nagyarányú nemzeti-ségi mozgolódással foglalkozott, mely a teljes erővel megindult választási küzdelemmel kapcsolatban különösen a legutóbbi napokban mutatkozott. Erről a nemzeti-ségi mozgalomról kell bevezetőleg néhány szót szólnunk.

A Budapesti Hírlap 1905. jan. 6-i számának »A nemzetiségek követelései« c. cikkében¹ egyebek között a következőket írja:

»A választások alkalmával a küzdőterre felvonulnak a nemzetiségek is. Felébrednek a két évtizedes passzivitásból. Az utolsó nemzeti-ségi párt is, amely eddig makacsul ragaszkodott a passzivitás elvéhez, a szerb radikális párt, a múlt héten megtartott bizottsági ülésén² kimondta, hogy szakít az eddigi politikájával és felveszi a választási küzdelmet. A nemzeti-ségi politikusok nem minden ok nélkül választották épen a jelen pillanatot az aktivitás kimondására: számítanak a végletekig kiélestedt pártviszályokra, melyek minden kétségen kívül egyes kerületekben gyengítik a magyarság ellenálló erejét.

Nem akarjuk túlbecsülni a nemzetiségek mostani mozgolódását, de konstatálnunk kell, hogy a választási küzdőterre való mostani felvonulásuk sok tekintetben a régebbi történelmi események ismétlődése. Ahányszor csak Magyarország nagyobb megrázkódások napjait élte, mindannyiszor feltűntek a politikai szemhatáron a nemzetiségek saját külön követeléseikkel. Így volt ez 1848-ban, midőn — legalább részben — fegyveres erővel küzdöttek a magyarság ellen; így volt ez a 60-as években, midőn ismét szerencsét készültek próbálni politikai céljaik megvalósításáért.

Ami a nemzetiségek politikai programját illeti, a románok és tótok, valamint a szerbek politikai programjának vezérelve, hogy Magyarországot nem ismerik el egységes magyar nemzeti állammak. Közös céljuk tehát Magyarország átalakítása a nemzeti-ségi federáció alapján.«

És csakugyan a hazai szerbek, románok és tótok körében egyre nagyobb hullámokat verő nemzeti-ségi agitációról érkeznek hírek. Újvidéken, Nagyszebenben, Turócszentmártonban tartott gyűléseken, szakítva több évtizedes passzivitásukkal, a szerbek, románok és tótok újból a politikai aktivitás mellett foglalnak állást. Az 1868: XLIV. tc.-ben posztulált egységes magyar nemzeti állam ellen irányuló legmesszebbmenő követelésekkel a románok léptek fel. A román választók megbízottainak 1905. jan. 10-i nagyszebeni gyűlésén ugyanis kimondották a románság aktivitásba lépését egy 16 pontos program alapján, amelynek politikai szempontból legfontosabb 1. pontja így szól: »Az

¹ Ugyancsak a nemzetiségek követeléseit taglalja a B. H. 1905. jan. 14. számának vezércikke is.

² L. a B. H. 1904. dec. 28. számát.

1881-i programm¹ egészében fennmarad. Követeljük a román népnek, mint államalkotó politikai egyéniségnek elismerését és etnikai, valamint kulturális fejlődését közjogi intézmények biztosításával a Szent István korona állami integritásának teljes fenntartása mellett. E közjogi biztosítékok a többi államalkotó nemzetiségre is kiterjednek.²

A szóbanforgó nemzetiségek valamennyien követelik az 1868-i nemzetiségi törvénynek szigorú végrehajtását, sőt részben revízióját. Allástfoglalnak az 1004. Berzeviczy-féle népoktatási törvényjavaslat ellen, mely a nemzetiségek közt nagy nyugtalan-ságot szült.³ Újból nemzetiségi pártokat alakítanak, nemzetiségi jelölteket állítanak.

Különös figyelmet érdemel e részben az 1905. jan. 10-i nagyszebeni határozat, amely arra készítette Tiszát, hogy jan. 14-én bizalmas magánlevelet intézzen a hazai román püspökökhöz ezen veszélyes nacionalista mozgalom lehető csökkentése érdekében.

E nagyérdékű magánlevél egész terjedelmében így hangzik:

A folyó hó 10-én megtartott nagyszebeni értekezlet többsége az aktivitást határozta el és az ország számos kerületében román nacionalista képviselőjelöltek lépnek fel egy, a legmeszebb túlságokba menő nemzetiségi program alapján.

Engedje meg Címed, hogy ezen komoly jelenséggel szemben leplezetlen őszinteséggel forduljak Címed hazafiúi belátásához. Jogcímet meríték e lépésre azon tényből, hogy — amint ezt a nyilvánosság előtt tett számos nyilatkozatom⁴ és egész magamtartása igazolja — át vagyok hatva attól a meggyőződés-

¹ Az 1881-i nagyszebeni programban követeli a román „nemzeti” párt egyebek között: Erdély autonómiájának visszaállítását, a románok-lakta összes területeken a közigazgatás és igazságszolgáltatásban a román nyelv törvényes használatát és ugyanott lehetőleg román tisztviselők alkalmazását stb. Szóval az 1881-i román nemzetiségi program az ú. n. nemzeti autonómia elvét kívánja megvalósítani. (L. erről és általában a hazai nemzetiségek újabb mozgalmairól szerző: Nép, nemzet, nemzetiség című tanulmányának 132. s. k. I.)

² A program 10. pontjában követelik az általános titkos szavazati jog behozatalát. (B. H. jan. 11. sz.) Jellemző, hogy a tót „nemzeti” párt is követeli ugyanezt egyébként csupán közigazgatási, közgazdasági és szociális kívánalmakat hangoztató turócszentmártoni választási programjában. (B. H. 1905. jan. 13. sz.) Az 1869 óta passzivitásban lévő román nemzetiségi pártnak 1905. jan. 10-én újból aktivitásba lépéséről I. Jancsó Benedek, A román irredentista mozgalmak története (1920) c. ismert művének 270—273. l. Ugyanő hangsúlyozza Tiszának minden addigi kormányelnökétől eltérő felfogását a román nemzetiségi kérdés kormányzati kezelését illetően. (274-275. l.)

³ Megjegyezzük egyébként, hogy a szász képviselők, akik addigi pártonkívüli állásukat elhagyva, 1903. november 9-én beléptek a szabad-elvű pártba: 1904. okt. 25-én együttes tiltakozó iratot intéztek Tiszához az 1904. okt. 20-án benyújtott Berzeviczy-féle népoktatási törvényjavaslat ellen.

⁴ Így főleg az 1893. szept. 20. nagyváradi beszéd (37) és az 1899. aug. 1. aradi pohárköszöntő.

től, hogy a magyar és román faj nagy létérdekei összhangban állanak és végzetes rövidlátás ezen az őket körülvevő számos veszély között izoláltan álló két népfaj erejét egymás elleni küzdelemben felemészteni.

A keleti határainkon örvendetes virágzásnak induló független Románia létét kizárólag egy olyan nagyhatalom szomszédsága biztosítja, melynek politikájára a magyar nemzet irányító befolyást gyakorol s a hazánkban lakó román honpolgárok nagy nemzeti ideáljukat úgy szolgálják igazán, ha teljes erejüket a magyar állam erősítésére fordítják. E nagy igazságnak kell őket arra reá bírniok, hogy fenntartás és hátsó gondolat nélkül álljanak a magyar nemzeti politika szolgálatába; azon politikáéba, amely csakis az egységes nemzeti állam alapján képzelhető, de az egyenlőség és testvériség érzelmeivel kapcsolja magához a haza nem-magyar ajkú polgárait s számukra nyelvök használata, valamint egyházi és iskolai autonómiájuk tekintetében oly messzemenő jogokat biztosít, aminőkre hiába keresnénk példát más nemzeti államban. Ezzel az adott helyzettel román ajkú polgártársainknak fenntartás nélkül ki kell békülniök. Csakis így nyílik meg előttük a tér az érvényesülésre, minden jogos érdekük kielégítésére; csakis így fejlődhetik ki a kölcsönös bizalom és rokonszenv azon légköre, amely az áldásos közös működésnek alapfeltétele.

Átérezték e nagy igazságot számosan román ajkú polgártársaink közül s — megtartva ragaszkodásukat nyelvükhöz, vallásukhoz és fajukhoz — aktív részt vettek a magyar közéletben, beleolvadva a létező politikai pártok valamelyikébe. Míg a románok azon része, mely — sajnálatomra — még mindig nem tudott letenni a mai jogrend nacionalista irányban való megváltoztatásának veszélyes álmáról, évek hosszú sora óta passzivitásban állott.

Közszereplésének egyik sarkalatos célját képezte elejétől fogva, hogy sikerüljön álláspontjuk téves voltáról meggyőzni ezeket is és belevonni őket a magyar közéletbe, de belevonni akként, hogy azon túlzó követelések nyűgétől megszabaduljanak, amelyek csak veszélyt hozhatnak a közbékére, elmergesíthetik a közhangulatot s míg egyfelől visszavonás és gyengeség forrását képezik a magyar nemzetre nézve is, — a valóban engesztelékeny nemzetiségi politika folytatását lehetetlenné teszik s a hazai néni magyar ajkú polgárainak meglévő jogait is veszélyeztetik.

Hittem, hogy el fog jönni az idő, midőn megérik e kérdés annyira, hogy ezen az egyedüli helyes alapon érthetjük meg egymást és érhet véget a román passzivitás; igyekeztem ezen üdvös cél elérésére előkészíteni a talajt; reméltem, hogy lesz alkalmam ezen megoldás keresztülvitelére. És most fájó szívvel kell látnom, hogy az eddig passzivitásban állott románok többségének mostani határozata mindezt hosszú időre, talán végleg kompromittálja és lehetetlenné teszi.

Ez az aktivitás csak egyes túlzó agitátorok ízlésének és érdekeinek felelhet meg. Veszedelem az e haza román lakosságára nézve. Elévülhetetlen érdemeket szerez úgy az ország

nagy érdekei, mint a román nemzetiségi érdekek szempontjából az, ki a román választóközönséget ezen mozgalomtól visszartartani és arra bírni törekszik, hogy vagy hazafias alapon a magyar pártok valamelyikéhez csatlakozva lépjen aktivitásba, vagy legalább is passzivitásban maradjon.

A magyar nemzet elszánt küzdelemmel felelhet csak e kihívásra. Éles ellentétek fognak kifejlődni nemcsak magyar és román között, de a románság kebelében is. A gyanúsítás, a rágalom és a szenvedély nemtelen eszközeivel fognak rátámadni azokra a románokra, kik e túlzó irányhoz nem csatlakoznak s végeredményében oly sebeket fog ütni ez a küzdelem, melynek káros következményei merőben kiszámíthatatlanok.

Címednek hazafiságban és román nemzetiségéhez való hű ragaszkodásában egyaránt kipróbált személyisége s azon nagy befolyást adó és nagy felelősséggel járó állása, melyet betölt: azt a nagy hivatást juttatja osztályrészéül, hogy a román mozgalom e nevezetes fordulópontján a nemzetiségi béke és az egészséges politikai fejlődés érdekében vessen latba szavát. Egész bizalommal fordulok tehát Címedhez azzal a kéréssel, hogy egész tekintélyének és befolyásának latbavetésével híveit ezen veszélyes mozgalomtól visszartartani és a bajnak, — ha már el nem kerülhettük, — lehetőleg lokalizálásában közreműködni méltóztassék.¹

És most térjünk rá a miskolci választók 1905. jan. 15-i lakomájára.

Az előbb jelzett aggasztó jelenségek bírták a miniszterelnököt arra, hogy felhasználva az alkalmat — mint fentebb említők — a miskolci választók lakomáján szinte kizárólag a nemzetiségek választási mozgolódásával és ennek fonalán a magyar nemzetiségi politika bizonyos alapvető kérdéseivel foglalkozzék. Komoly intelmet intéz a fészkelődő nemzetiségekhez és a házsabályszigorítás szükségességét egy újabb oldalról, a fellépett nemzetiségi agitáció, a magyar állam egységének megbontására irányuló nemzetiségi veszedelem szemszögéből is igazolja.

A miniszterelnök első beszéde a következő:

Tisztelt Uraim! Nekem lassan kiérlelődő régi meggyőződésem, hogy Magyarországon a magyar nemzeti politika első, legégetőbb feladata, a beteg parlamentarizmus meggyógyítása.² És amint abba a helyzetbe jutottam, hogy felelőség mellett folyék be az ország ügyeinek intézésébe, kifejeztem nyíltan, nem csináltam titkot belőle semmi irányban, hogy e nagy politikai feladat megoldását tekintem egyik

¹ Tisza ezen levelére válaszolt a címzett hét román főpap közül: Metianu János nagyszebeni g. keleti érsek-metropolita, Papp János aradi g. kel. püspök és Szabó János szamosújvári g. kath. püspök. Mindhárom késznek nyilatkozik minden lehető elkövetni — Tisza intenciói szerint — a nemzetiségi béke előmozdítása érdekében.

² L. a (250) utolsó előtti jegyzetét.

elsőrendű kötelességemnek. Össze van forrva velem az a meggyőződés, hogy ez elől a kötelesség elől elhúzódni, félreállani nem szabad. Ezt a kelést a nemzet testéből el kell távolítanunk. De tennünk kell ezt igaz alkotmányos küzdelem útján. Tennünk kell nem meglepetésszerűleg, nem lopva, tolvaj módjára, de úgy, hogy a célt nyíltan tűzzük magunk elé, nyílt parlamenti küzdelemben igyekezzünk azt elérni és a döntő szó kimondását a felvilágosított nemzet ítéletére bízjuk. Ez volt, t. uraim, irányadó taktikánkra nézve. Mi az egész küzdelem alatt nyíltan felállítottuk és körvonalaztuk a célt és midőn arra került a sor, hogy — amint iej más országokban sem volt másképp — e cél elérését rendkívüli eszközök igénybevételével biztosítsuk, e rendkívüli eszközöket tényleg kezünkbe nem vettük és nem fogjuk venni mindaddig, míg azoknak jogos vagy jogtalan voltára nézve a nemzeti akarat meg nem nyilatkozik.

Talán nem követek el hibát, ha szíves figyelmüket a választási küzdelmeknek egy olyan jelenségére hívom fel, amely a legutóbbi napokban mutatkozott és amely mégis magával e kérdéssel, magával parlamentárizmusunk belső betegségével összefüggésben áll. Értem azt a mozgolódást, amely idegen ajkú polgártársaink körében mutatkozik. Alig néhány napja kaptuk a híreket, hogy erős politikai agitációra léptek a radikális szerbek.¹ Kevés vártatva jött az újabb hír, hogy a románok Szebenben tartott értekezletükön nagy többséggel aktivitást határoztak el egy olyan túlzó nemzetiségi program alapján, amely a magyar nemzeti politikával szemben a legvakmerőbb hadüzenet.² T. uraim, ezt csak mellesleg említem. Hiszen választási időben élünk, az eszközökben kevésbé válogatós ellenféllel van szerencsénk küzdeni. Hát engem nem lep meg semmisen ilyenkor. És ennekfolytán nem lep meg az az abszurd állítás sem, hogy én megegyeztem a románokkal.³ Aki ismeri az én rendszeres előszere-tetemet a paktumok és az egyességek iránt,⁴ talán előre bi-

¹ A radikális szerbek választási mozgalmáról 1. a B. H. 1904. dec. 28 és 1905 jan. 15. sz.

A szerb radikális párt programjába vette Magyarország önállóságát és függetlenségét is, persze nem a magyarság nemzeti aspirációinak támogatása végett.

² A nagyszebeni román gyűlésről és egyben a hazai nemzetiségek választási akciójáról 1. a B. H. 1905. január 11. számának vezércikkét, továbbá a január 12., 13. és 14. számban idevonatkozólag megjelent közleményeket.

³ L. idevonatkozólag („Tisza paktuma a románokkal!“) a B. H. 1905. jan. 8, 9, 11 — 14. sz. Ugyanott közlemények nemzetiségi pártok alakításáról a szerbek, románok és tótok részéről. A tót nemzetiségi párt programja a B. H. jan. 13. számában.

⁴ Közismert dolog, hogy Tisza István mennyire ellen volt minden

zonyos kedvteléssel fogadta ezt a vádat. De különben is, aki ismeri nézeteimet a nemzetiségi politika terén, az elgondolhatja, hogy semmi az én meggyőződésemmel diametrálisan ellentétben nem állhat, mint egy olyan törekvés, amely igyekszik ismét a nemzetiségi agitáció üszkét dobni ebbe az országba, és ezzel talán örökre megrontani a békés egyetértés lehetőségét magyar és nem magyar között. És, tisztelt uraim, azok a dolgok, amelyek fölhozattak, azok igazán csak azt ejtik tévedésbe, aki a kérdést egyáltalában nem ismeri.

Megemlékeztek bizonyos Janku-szoborra való gyűjtés ügyéről.* A szoborra összegyűjtöttek kilenc ezer koronát és, mivel engedély nélkül való gyűjtés volt, a pénz elkoboztatott. Történt pedig ez hivatalba lépésem előtt és döntenem kellett a pénz hovaforrására nézve, mindjárt jelen állásom elfoglalásának első idejében. Természetesen arról szó sem lehetett, hogy a pénz rendeltetése céljára fordíttassék. De másrésztől átláttam, hogy nem szabad lábrakapni hagyni azt a gyanút és vádat, hogy a román emberek összegyűjtött pénzét a magyar állam konfiskálni és bárminő más, előttük nem szimpatikus célra fordítani akarja. Ennekfolytán még a múlt év elején felkértem a kultuszminiszter urat, mint akit hivatottnak tartottam a részletek megállapítására, hogy felőljön ő meg nekem egy közhasznú román kulturális célt, olyant, amely a magyar nemzet szempontjából nem aggályos. A kultuszminiszter úr természetesen beható tárgyalásokat folytatott és talán a múlt év őszén kaptam választ és novemberben adtam ki rendeletet, amelyben a pénz román leányiskola céljára használtatott fel. Ez egyszerű históriája a Janku-alap kérdésének, amely alap hovaforrása tekintetében sem én, sem más senkivel a világon, ki hivatalos állásánál fogva erre hivatott ne lett volna, tehát a román körök egyetlenegy tényezőjével sem folytattunk tárgyalást.

A másik vád az, hogy megengedtem a szebeni gyűlést és így ellentétbe helyezkedtem a román komitét feloszlató Hieronymi-féle rendelettel, melyet Hieronymi tisztelt barátom, mint belügyminiszter bocsátott ki 1894-ben.** Hát, kérem, itt hogy áll a dolog? Bejelentettek egy gyűlést Szeben vármegye főispánjánál, amelyben a most küszöbön álló válasz-

paktálásnak az ellenzékkel, mert a parlamenti kormányrendszer alapelveinek megfelelően nem az ellenzékkel kötött paktumok alapján, hanem a parlamenti többség jogára támaszkodva akart kormányozni.

Ezért helytelenítette mindig a híres Széll-féle paktumot (79) is.

* Jankunak, a „havasi mócok királyának“ szerepéről a 1848/49-i román mozgalmakkal kapcsolatban I. Jancsó Benedek: A román irredentista mozgalmak története c. művének (1920) 47. s k. 1.

** A Hieronymi-féle 1894. rendeletről I. Jancsó B. i. m. 214. és 271. 1.

tási akciót kívánják a román választó polgárok megbeszélni. Hozzám intézett kérdésre én a főispán úrnak azt az utasítást adtam, hogy amennyiben ezen egy választásra vonatkozó megbeszéléstről, értekezletről van szó, vegye tudomásul a bejelentést, és ne akadályozza meg a gyűlés megtartását és így egyenesen a Hieronymi-féle rendelet alapjára állottam, amely nyíltan kifejezi azt, hogy ilyen természetű gyűlések csakis választás alkalmából engedélyezhetők, de nem engedélyezhető az, hogy ez országnak bármily nemzetiségéhez tartozó polgárai, mint ilyenek, állandó szervezettel bírnak, állandó szervezetbe egyesülve, quasi statut képezzenek in statu. És a helyes elv az, hogy ezt nem szabad megengedni, nem engedte azt meg az akkori kormány és nem fogja megengedni a mostani kormány sem. És, ha — amire nézve ma még a kellő hivatalos adatok nem lévén birtokomban, nem nyilatkozhatom —, de ha — és úgylátszik, hogy ilyen formán történt Szebenben — ismét ilyen állandó organizmusnak fenntartásáról és megújításáról volna szó, az ellen teljes szigorral fogok eljárni. Ellenben azt hiszem, célhoz nem vezető dolog volna és ellentétben állana minden alkotmányos felfogással, ha rendőri intézkedésekkel egy ránk nézve ellenséges politikai irányzatnak a választásokban való részvételét meg akarnók akadályozni.

Tisztelt uraim! Ha a túlzó román irányzat vezetői bele akarnának menni a választási küzdelembe, ezt nem szabad, nem lehet és nem is volna helyes elfojtani, de ezzel meg kell küzdeni. És ezzel, amennyiben rajtam áll, meg is fogok küzdeni a rendelkezésemre álló alkotmányos eszközök teljes kihasználásával. És ha ebben a küzdelemben, mint minden ilyen irányzat feltétlen és megalkuvást nem ismerő ellenfele fogok fellépni, teszem ezt abban a meggyőződésben, hogy nemcsak a magyar nemzet ügyének, de egyenesen a hazában élő nem magyar ajkú polgártársaimnak is ezzel teszek szolgálatot. Mert, tisztelt uraim, nézzünk körül széles e világon, van-e valahol egységes állam, ahol az államnak nem az állam nyelvét, mint anyanyelvet beszélő polgárai egyénileg is, egyházi és más társadalmi szervezetekben egyesülve is, olyan széleskörű jogokkal volnának felruházva, mint minálunk. De annak, hogy ez az állapot fenntartassék, annak sarkalatos alapfeltétele az, hogy e hazának idegen ajkú polgárai fenntartás és utógondolat nélkül elismerjék, miszerint ez az állam a magyar állam, az az állam, amelyet a magyar nemzet, a politikailag egységes magyar nemzet alkotott meg, amely ráütötte a maga egyéni bélyegét, és amely csakis mint

egységes állam, mint egységes magyar nemzeti állam maradhat fenn.¹

A magyar nemzet önrendelkezési jogának visszanyerése után azonnal, amint nemzeti magyar kormányzatunk volt, a 68-i nemzetiségi törvényben, nagyon messzemenő jogokat biztosított a magyar nemzet a nemzetiségeknek. Én azt mondom, hogy jól tette; de tette abban a feltevésben, hogy ilyen széleskörű jogok és szabadságok megadása által a szeretet és ragaszkodás szálaival csatolja magához nem magyar ajkú polgártársait. És ez a politika csak addig bírhat jogosultsággal, amíg ez a feltevés legalább idegen ajkú polgártársaink zömére nézve igaznak bizonyul. És ha valamikor, amit ne adjon az Isten, arról kell meggyőződni, hogy ez szomorú illúzió volt, hogy e haza nem magyar ajkú polgárainak többsége egy reánk nézve, a mi nemzeti és politikai céljainkra nézve, ellenséges táborban egyesül ellenünk, akkor elveszítene ez a politika a maga belső jogosultságát. A magyar nemzet soha sem tett arra nézve kötelező ígéretet, hogy ezt a törvényt örök időkre fenn fogja tartani, hogy ezt a törvényt nem fogja megváltoztatni akkor sem, ha annak premisszái valótlanoknak bizonyultak. Ha a viszonyok megváltoztak és ha azt kell tapasztalunk, hogy ezzel a törvénnyel ellenségeink számára adunk jogokat magunkkal szemben.

Hát, tisztelt uraim, nem jutottak ide a viszonyok, hála Istennek. Ez országban lakó nemzetiségi polgártársaink nagy része hű és békés polgára a hazának. Látjuk a németeket, szlávokat, románokat is, akik minden fenntartás nélkül beolvadva a közéletbe, fogadják el a mai jogállapotot és vesznek részt a mi küzdelmeinkben, vesznek részt a mi közéletünkben. És nagy hiba volna könnyelműen hagyni el ezt a teret és egyes visszás jelenségek által kiragadtatni magunkat lelki nyugalmunkból és ítélőképességünknek higgadságából.

De most, midőn talán fordulópontra jutott a kérdés; most, midőn erőteljes és merész kísérlet történik abban az irányban, hogy a békét, az egyetértést magyar és nem magyar közt megzavarják: most talán itt az idő, hogy a legnagyobb nyomatékosan emeljük fel intő szavunkat és azzal a kéréssel forduljunk ezen országnak minden nem magyar ajkú polgárához, hogy gondolják meg a dolgot, fontolják meg mi fog kockán és tartsák vissza magukat egy olyan agitációtól, olyan küz-

¹ A magyarellenes Scotus Viator (R. W. Seton-Watson) „Racial problems in Hungary“ c. könyvében (1908) br. Bánffy Dezsőéivel „egyenlő szélsőséges“ nézetekkel vádolja a faji kérdésben gr. Tisza Istvánt ezen jan. 15. beszéde miatt, amelynek bizonyos passzusait dűlt betűvel idézi a 198. l. jegyzetében. Egyébként elismeri róla, hogy „eminent a statesman“.

delemtől, amelynek vége beláthatatlan, amelynek következményeit ma megítélni képesek nem vagyunk, amelynek következményeire én csak mély fájdalommal gondolhatok, mint magyar ember is, mert hiszen én egyesíteni szeretném mindazt az erőt, amely ebben az országban van és mély fájdalommal látnám, ha az az egymás elleni küzdelemben emésződne fel, de amely végveszélyt hozhat magára az itt élő nem magyar ajkú polgártársaknak ma már élvezett széles körű jogaira és szabadságaira nézve. És ha valakihez intézhetem e komoly szót, intézem ez ország román ajkú polgáraihoz.

Megmondtam máskor is,¹ de vannak igazságok, amelyeket nem árt ismételni. Sajátságos iróniája a sorsnak, hogy még ma is annyi gyúanyag van a román és magyar között, amikor, ha mélyebben tekintünk bele a világtörténelem folyásába és problémáiba, ennek a két fájnak nagy létérdekei között belső szolidaritást kell felfedeznünk, mert hiszen itt, Európának ezen az egész részén, az egymással faji összeköttetésben álló néptörzsek konglomerátuma között ez a két faj az, amelynek nincs hová csatlakoznia, amelynek egy talán ellenséges néparadattal szemben karöltve kellene a maga nagy céljait szolgálni. Én a magyar nemzeti nagy érdekeknek természetes szövetségesét látom abban a független Romániában, amely keleti határainkon olyan örvendetes és szép fejlődésnek indult és nem veszem rossz néven azt, hogy e hazában élő román polgártársaink is a rokonszenv, a szeretet érzelmeivel gondolnak e független Romániára, de ne felejtsek el azt, hogy e független Románia fennállásának alapfeltétele, hogy itt mellette, a Duna völgyét uraló pozícióban, egy olyan nagyhatalom legyen, amelynek politikájára a szabadságszerető magyar nemzet felfogása irányadó befolyást gyakoroljon. És értsék meg azt, hogy egyenesen a független Románia jövőjének biztosítása szempontjából nekik egy missziójuk lehet, ők a maguk fajának csak akkor tesznek igazán szolgálatot, ha itt a magyar befolyást, a magyar uralmat törekszenek érvényre juttatni.

És, t. uraim, ennek a felfogásnak kellene minden kétértelműség nélkül előtérbe lépnie. Ez teremthetné meg az igazi közreműködésnek azt a légkörét, amely kölcsönös szeretéiből és bizalomból áll. Ez tenné lehetővé román ajkú polgártársainkra nézve is a szabad érvényesülést az állami és társadalmi életben. Ez biztosítaná őket igazán a számukra lefektetett jogok szabad és nyugodt használatában.

És ezt mind kockára teszik egy olyan szerencsétlen, egy olyan eszeveszett agitáció által, amely ismét felébreszthet

¹ Így már 1893-ban (37—38), majd 1900-ban (81).

oly ellentéteket, amelyek azután kell, hogy a magyar nemzetben is messzabbmenő elhatározásokat érleljenek meg.

Uraim, nekünk ma még várakozó állásponton kell lennünk.¹ Mi nem hagyhatjuk el a meglevő jogalapot, mi a jogtisztelet és a szeretet álláspontján kell, hogy álljunk ez ország minden olyan nemzetiségével szemben, amelyik nem támad meg bennünket. De kérlelhetetlen szigorral kell fellépünk minden olyan agitatórius törekvéssel szemben, mely ezt az egyetértést, ezt a békét és ezzel a magyar nemzet erejét, az itt lakó idegen ajkú polgártársainknak egész existenciáját veszélyezteti. E mellett pedig követnünk kell rendíthetetlen kitartással a magyar nemzeti állam felépítésének nagy munkáját, folytatnunk kell az egész vonalon.

Hogy megtettük azt a közelmúltban is, arra nézve talán fölösleges volna köztudomású tényekre kitérnem. Csak egyet engedjenek még meg, hogy ráutaljak arra a népoktatási javaslatra,² amelyik, azt hiszem, méltán képezheti a mi felfogásunk, a mi eljárásunk egyik próbakövét, amely szolgálatot tesz a magyar nemzeti politikának, de szolgálatot tesz a nélkül, hogy megsértené nem magyar ajkú polgártársaink jogait vagy károsítaná azok jogosult érdekeit. Igen széles agitáció alapjául használták fel ezt a javaslatot, de meg vagyok róla győződve, igen alaptalanul. Mert hiszen miről van itten szó, t. uraim? A törvény 1879-ben rendelte el a magyar nyelv kötelező oktatását a népiskolákban.³ Ez a törvény írott malaszt maradt.⁴ A semmivel határos az az eredmény, amit kivált az ország magyar középpontjaitól kissé távolabb eső nemzetiségi vidékeken elért. Ezt az állapotot tovább nem lehetett és nem is volt szabad tétlenül nézni. Az állam tekintélye, a törvény tekintélye követeli meg azt, hogy egy 24 év óta törvénybe iktatott diszpozíció végre-valahára kellő szankcióval láttassák el. E szankciót kívántuk megadni akkor, midőn precízebben formuláltuk a magyar nyelv tanításának méretére vonatkozó diszpozíciókat, midőn a magyar nyelv kellő megtanulására vonatkozólag garanciákat kerestünk a tanítóképzés reformjában és midőn végre fegyelmi jogkört adtunk az ország közhatóságainak a népiskolai tanítók oly cselekményeivel szemben, melyek ezen szempontból és speciálisan magyar nemzeti szempontból kifogás alá eshetnek. Hát, t. uraim, én nyugodtan állíthatom, hogy míg egyfelől ezen tör-

¹ Tisza István nemzetiségi politikájának alapelveire nézve l. még a következő számokat: (37, 38, 46, 81, 104, 107, 169, 191, 195, 196, 227).

² Erről a Berzeviczy-féle törvényjavaslatról l. (249) sz. a. is.

³ 1879: XVIII. t. c. 4. §-a.

⁴ „Happily“ („szerencsére“) teszi hozzá Scotus Viator, idézve Tiszának ezt a megállapítását. (Id. m. 219. l.)

vényjavaslat, amelyet az új országgyűlés elején változatlanul fog a kormány újból benyújtani, igenis fontos és sikeres a magyar nemzeti politika terén, de épen olyan határozottan merem állítani, hogy ez semmi irányban sem képez jogos sérelmet a nemzetiségek szempontjából. Hiszen, engedelmet kérek, maga az a tény, hogy az államnak minden polgára megtanulja a magyar nyelvet, nem foszthat meg senkit a maga nemzetiségétől. Hiszen nézzük meg, a legszenvedélyesebb, a legtúlzóbb agitátorok olyan gyönyörűen beszélnek magyarul, hogy nagyon meg volnánk vele elégedve, ha ez ország románsága csak félannyira bírná a magyar nyelvet. Vájjon vesztettek-e ezáltal ők valamit román jellegükből? Általában nézzük meg, hogy az a körülmény, ha e hazában lakó összes honpolgárok a magyar nyelvet megtanulják, ha ezáltal könnyebb a megélhetésük, ha ezáltal meg van számukra az érintkezés az ország minden polgáraival könnyítve és biztosítva van, el van érve, hogy sehol sem érzik magukat izoláltak: vájjon mindez gyöngeség, vagy erőforrás-e rájuk nézve? Vájjon az élet küzdelmeit nem könnyebben veheti-e fel, nem jobban érvényesül-e, aki a magyar nyelvet megtanulja, a nélkül, hogy ezáltal a maga saját anyanyelvét bármi tekintetben elhanyagolná?

És ami a tanítóképzést és a fegyelmi jogkört illeti, nézzenek széjjel azok az urak mindenütt széles e világon, van-e egyetlen egy állam, amely meg ne kívánná, hogy garanciái legyenek aziránt, hogy a tanítói kar az állam nagy céljaival ellentétbe ne helyezhesse magát?

És vájjon azon változások után is, amelyek e törvényben kontemplálva vannak, van-e még egy példa bárhol, ha csak nem ott, ahol a szabad egyház szabad államban teóriájára lehetett helyezkedni, de van-e bárhol másutt példa arra, hogy a népiskolai ügyre és különösen a népiskolák tanítóira vonatkozólag egyes felekezetek oly széleskörű autonómiával ruháztattak volna föl, mint nálunk? Hát, tisztelt uraim, ebből nem szabad jogsérelmet kovácsolni és én nagyon hiszem, és nagyon remélem, hogy az országban lakó idegen ajkú polgártársaink, ha objektíve és higgadtan fogják fel a kérdést, meg fogják látni, hogy e törvényjavaslatnak az életbe való átmenetele nem kárt és veszélyt, de egyenesen hasznot hoz rájuk. Hogy akkor mindazon izgatottság el fog simulni, amelyet az ezen törvényjavaslattal szemben felhozott agitatórius jelszavakkal előidézni sikerült.¹

De, tisztelt uraim, vonjunk le ebből a jelenségből mi is

¹ Tisza beszédének a nemzetiségi mozgalmakra vonatkozó részével polemizál a B. H. 1905. jan. 17. számának vezércikke.

még egy tanulságot. Régi dolog, ha visszagondolunk az utolsó század történetére, mert hiszen nemzetiségi mozgalmunk nincs is száz éves, látni fogjuk, hogy a nemzetiségi agtiáció ebben az országban mindig olyankor emelte föl fejét, midőn a magyar közélet a meghasonlásnak, a züllésnek, a gyöngeségnek jeleit mutatta.¹ Gondoljuk meg, hogy ha mi uralni akarjuk a pozíciót, ha mi azt akarjuk, hogy nyugodtan érlelje meg az idő azt a jobb kort, amelyre mindnyájan vágyunk, azt a jobb kort, midőn az ország minden polgára teljes odaadással belenyugszik a mai helyzetbe és fönntartás nélkül csatlakozik hozzá: akkor nekünk első kötelességünk rendbentartani saját dolgunkat, első kötelességünk megbecsülni saját alkotmányos intézményeinket; első kötelességünk úgy élni azokkal a jogokkal, amelyeknek birtokosai vagyunk, hogy az a magyar nemzetnek tekintélyét, becsületét, politikai súlyát emelhesse és fokozza, annak tiszteletet szerezzen künn és benn és lehetővé tegyen egy a nemzet szellemi, anyagi és erkölesi erejét minden téren fokozó nemzeti politikát.

És gondoljuk meg, hogy akkor, midőn ilyen erős roham mtéztetik a mi közéletünk sáncainak bevételére, midőn legalább is a lehetősége fönntforog annak, hogy jönnek be az új képviselőházba olyanok is, akik a mi közéletünk nemzeti alapjának elvi ellenségei, — hogy akkor szabad-e megmaradnunk házszabályainknak olyan rendezése mellett, amely egyes kis csoportok ellenállásával szemben leköti, tehetetlenségre kárhóztatja a nemzeti akaratot.

Hiszen, én Istenem, én eddig is csodáltam azt, hogy milyen tévhiteket lehetett elterjeszteni, hogy milyen, a parlamentarizmus lényegével s — bocsánat a kifejezésért — igazán a közönséges emberi józan ésszel merőben ellenkező teóriákat lehetett fölállítani. De ma eme jelenségek mellett a vak szemeknek is fel kellene nyílnia, és lehetetlen, hogy magyar ember be ne lássa azt, hogy képtelenség, örülség úgy állítani oda a dolgot, hogy a magyar nemzet erejét a parlament tehetetlenné tétele által fokozzuk, hogy a magyar nemzet érdekeit akkor szolgáljuk, ha a nemzeti akaratot képviselő többség kezét láncoljuk össze és a többséget szolgáljuk ki egy összeverődött kisebbség szeszélyeinek.

Uraim, ha lett volna a legkisebb kétségem az iránt, hogy ezt a küzdelmet meg kell harcolnunk, hogy a 12-ik órában vagyunk, hogy itt minden késelem, minden ingadozás kiszámíthatatlan, esetleg helyrehozhatatlan károkkal és veszélyekkel járhat a nemzetre nézve: elenyészett volna emez agi-

¹ Ugyanezt konstatálja a koalíciós érzelmű Budapesti Hírlap is elől idézett jan. 6. cikkében.

táció fellépése folytán a kételynek utolsó árnyéka is. Ha valaha ingadoztam volna abban a meggyőződésemben, amint soha nem ingadoztam, hogy ennek a nemzedéknek, amelyiknek építenie volna hivatása, ennek a nemzedéknek, amelyiknek tálcán hozzák a békés alkotmányos élet összes áldásait, a produktív magyar nemzeti munka összes előfeltételeit, hogy ennek a nemzedéknek történelmi hivatása az, hogy éljen ezzel a szerencsés alkalommal, hogy dolgozzék, hogy cselekedjék, hogy vigye a nemzet ügyét előre, — hát ezek a kéte-lyek most bizonyára eloszlottak volna bennem.

Aki így látja a helyzetet maga előtt, az azt hiszem, nem érezhet kishitűséget, nem érezhet habozást magában. Az csak egy dolgot tudhat, láthat és érezhet: láthatja a kötelesség útját maga előtt és érezheti azt, hogy ha ad valamit saját, önbecsülésére, ha nem akar ellentétbe jutni saját magával, ha nem akarja fölládozni lelki nyugalját, akkor ezen az úton menjen előre és ne gondoljon egyébire.

Én ezt megteszem, uraim, nem is tehetek egyebet. De tudom azt jól, hogy az eredmény nem tőlem függ. Az eredmény a nemzet kezében van. Ugyanez az érzés kell, hogy hevítsen minden magyar embert, kell, hogy felébressze bennük azt a tudatot, hogy alkotmányos jogok alkotmányos kötelességgel járnak, hogy szabad nemzet csak az lehet, amely nemcsak tud és akar élni a szabadsággal, de érzi, hogy tartozik élni vele. Nem törődve megtámadással, nem törődve rágalommal, nem törődve eljárásának semmiféle következményeivel, mert az a misszió, amelyet a magyar alkotmány az ország minden egyes választópolgárának ad, az a misszió egyúttal hivatást, kötelességet hárít a nemzet minden tagjára és méltatlan a magyar névre az, aki ennek a kötelességnek meg nem felel. Engedjék meg, t. uraim, hogy poharamat arra ürítsem, hogy ez az igaz alkotmányos fölfogás-éljen a magyar nemzetben és vigye a nemzetnek kockán forgó nagy ügyét diadalra.

* * *

A választói lakoma későbbi folyamán a miniszterelnök másodszor is felszólalt.

Tisztelt Uraim! A mi barátságos lakománknak egyik szónoka megemlékezett azokról a szirénhangokról, amelyekkel a tisztviselői kart környékezik; szirénhangok, persze szaldalmakkal keverve, mert az így pikánsabb.* S ez eszembe

¹ Tisza ezen második felszólalásában céloz arra a felhívásra, melyet a szövetkezett ellenzék vezérlőbizottsága és az Andrássy Gyula gróf vezetése alatt működő disszidensek csoportja január 12-én Magyarország tisztviselőihez intézett. Ebben a felhívásban az ellenzék felbuztatja és kitanítja a tisztviselőket a közelgő választások alkalmával szavazati joguknak a kor-

juttatja a régi közmondást: ments meg, Uram, a jó barátainktól, ellenségeinktől majd csak megmentjük magunkat. T. Uraim! A mi egész közéletünknek egyik visszataszító jelenségét teszik ezek a jó barátok, akik megkörmölyezik a társadalom minden osztályát, minden rétegét, felkeresnek minden érdeket, igyekeznek kielégíthetatlenné fokozni minden igényt és minden étvágyat, hogy azután mindezt a maguk kortescéljaira kihasználhassák. Különösen hatványozva lép föl ez a jelenség a választási küzdelemben. Hát, engedjék meg Önök, hogy ezekkel a jelenségekkel szemben egy reminiszcenciát idézzek fel emlékezetükben. Nem olyan régen folyt le a vasúti sztrájk,* amely valóban kritikus helyzetet teremtett összes közgazdasági és társadalmi viszonyainkra nézve. De én inkább fájdalommal, mint haraggal, és enyhén ítélt meg e szomorú jelenséget, mert tudtam, hogy itt egy félrevezetett, megtévesztett tisztviselői karral állunk szemben és hogy ezt tudtam és éreztem ezt, azt hiszem, akkor is bebizonyítottam, mert a sztrájk első napján az országházban kijelentettem, hogy ha három nap alatt végetér a sztrájk, teljes feledés és teljes bocsánat lesz osztályrésze mindenkinek. Hajlandó voltam magamra vállalni a félenkség és meghátrálás látszatát, ha ezzel azt a célt elérhetem — ami benső aggódással töltött volna el —, hogy ez a mozgalom lefolyjon úgy, hogy sebet sehol se hagyjon vissza, hogy áldozatául senki se essék és mindenki büntetlenül térhessen kötelességeinek teljesítéséhez. De mikor előállottak a vasutasok barátai, méltóztassanak visszaemlékezni, hogy az országházban ismételten tett kijelentésem a vasutasok barátai részéről minő gúnyos fogadtatásban részesült. Azt kiabálták velem szemben, hogy az ilyenekre nem indul meg a vonat, az ilyenekkel nem lehet célt érni, a vasutasok ellenállását nem lehet megtörni. Hát célt értek a vasutasok barátai* visszatartották a békés és reájuk nézve minden irányban még sikert is felmutató kiegyenlítést, a sztrájkba ment alkalmazottakat s a kormányt abba a kényszerhelyzetbe juttatták, hogy keményebb rendszabályok alkalmazásával védje meg a magyar állá mnagy, kardinális érdekeit. Hát, t. uraim, mi a választási mozgalomban is szerepelni látjuk nemcsak a vasutasokat, de általában a tisztviselői karnak barátait.

mány minden jogellenes pressziója ellenére is, legjobb meggyőződésük szerint való gyakorlására. „Ha pedig mégis előfordulnának a politikai üldözések esetei, vegyék tudomásul Magyarország tisztviselői, hogy szemünk felettük örökdik... Ne féljen tehát senki semmitől, hacsak nem saját lelkiismeretének marasztaló ítéletétől, amely őt sújtani fogja, ha alkotmányunk jelenlegi válságában a hazafias kötelesség teljesítésétől félénkségből félre áll“. (B. H. 1905. jan. 13. sz.)

* (177-179).

Hát én ezeket az urakat nem követem arra a térre, ahová lépnek, mert sokkal többre becsülöm magamat is, de sokkal jobban becsülöm a tisztviselői kart is, semhogy ilyen eszközökkel kívánám a tisztviselői kar támogatását és rokonszenvét megnyerni. Én, t. uraim, bármilyen legyen is a tisztviselői kar magatartása a választások alatt, a magyar tisztviselői karnak jólétéért, ügyeinek anyagi, szellemi és erkölcsi téren való előhaladásáért ürítem poharamat.*

252. Gr. Tisza István beszéde a belvárosi szabadelvű párt 1905. január 19-i lakomáján: személyes kérdés és polémia Andrásyval; Apponyi elváltatása; kormány és ellenzék választási fegyverei. — A miniszterelnök újabb felszólalása: »egy mód van, hogy az egyén faktorra legyen...«

A belvárosi szabadelvű párt január 19-én este jelöltje, gróf Tisza István, tiszteletére lakomát rendezett a Vigadóban, ahol több, mint ezer választó gyülekezett össze.

A lakomán a miniszterelnök két ízben is felszólalt.

Első felszólalásában, melynek javarésze belvárosi ellenjelöltjének, mellesleg pedig Apponyi gyökeres elváltatásának és az ellenzék erőszakos választási fegyvereinek szólt, először is engedelmet kért, hogy egy kis személyes kérdést intézzon el barátjával és ellenjelöltjével, aki programbeszédében felpanaszolta, hogy őt fiók Deák Ferencnek nevezte.** Ha ez Andrásy Gyula grófnak fáj, ő nem tehet róla, ő neki egy cseppet sem fáj, amikor Andrásy Gyula Metternichnek,***Torquemadanak, Lustkandlnak nevezte; nem fáj, mert nem érezte magát találva, de konstatálja, hogy mindezekért csak enyhe visszatorlással élt. Barátja és ellenjelöltje azt mondja a programbeszéde végén: De gustibus non est disputandum. Ű erre azt válaszolja, hogy Andrásy gróf felléptetésének körülményei, azok a protektorok és azok a segélycsapatok, amelyek mellette megjelennek, arról győzik meg, hogy Andrásy guszta valóban nagyon különbözik az övétől.

De áttér komolyabb kérdésekre. Mindjárt a választási küzdelem elején igyekezett minisztertársaival együtt minél tartalmasabb programmal kilépni a nemzet elé. Várták a választ az ellenzéki oldalról, de hiába, mert ott a nemzetet érdeklő kérdésekről egyetlen szóval sem emlékeztek meg. Természetes, hogy az ellenzéki tábor nem helyesli felfogá-

* B. H 1905. jan. 16. sz.

** (250). Gróf Andrásy Gyula, mint a belvárosi egyesült ellenzék képviselőjelöltje, 1905. január 15-én mondotta el programbeszédét, mellyel Tisza jelen felszólalásában polemizál.

*** (250).

sát. Humorral gondol arra, hogy ellenzéki részről, főleg az ellenzéki sajtóban miképpen emlékeztek meg az összhangról a kabinetben. Mintha nem tudnák elképzelni, hogy ez az összhang öntudatos és természetes, nem pedig mesterséges. Az egyesült ellenzék egyes árnyalatai is óriási áldozattal törekedtek az összhang létesítésére, de nem ily sikerrel. Konstatálja ezután, hogy Magyarország politikai történelme az elváltatásnak oly cinikus példáját nem mutatja, mint azok, akik a 67-es alapról, minden megokolás nélkül leléptek.¹ Mert ami megokolást adnak, azt komolynak venni nem lehet. Mert a házszabálykonfliktus nem függ össze a 67-es alappal. Ez beállhatott volna más körülmények között is, szintügy, mint az exlexben való házfelosztás. Ezek érintetlenül hagyják a közjogi kapcsolatot Ausztriával. A revízióból ürügyet nem lehet kovácsolni a frontváltatásra. De meg kellett az átalakulásnak történni, mert annak a folytonos ingadozásnak, amelyet Apponyi Albert gróf hosszú közpályájának összes fordulatain keresztül a 67-i kiegyezés értelmezése és felfogása körül tanúsított,² elidegenítette mindazokat, akik a 67-es alapon kitarítottak mellette, csak azok a személyes barátai és párthívei maradtak mellette, akiket egyéniségének szülő által sem kétségbe vont varázsával leláncolt. Ily körülmények között szükségét érezte annak, hogy rezonancobodent találjon, kapjon kört, amelyben érvényesülhet.

Áttér ezután az aktuális kérdésre. Gróf Andrássy Gyula november 23-án választóihoz intézett levelében³ írta, hogy a házszabályok vétőjogot adnak 20—30 embernek. Hozzátette, hogy tegyük lehetetlenné a technikai obstrukciót és védjük meg a szólásszabadságot. Ez a kormány álláspontja is. Sajnálja, hogy barátja és ellenfele utolsó nyilatkozatában már ebben a kérdésben is azon a szomorú lejtőn találja magát, amelyet egész magatartásában konstatál. Mert programbeszédében már azt mondja, hogy a parlamenti munkát a technikai obstrukcióval szemben lehetőleg óvni kellene. Ez a »lehetőleg« ominózus szó, félrendsabály. Állítja, hogy ilyenképen néhány hónappal ezelőtt lehetetlen lett volna a kérdést megoldani. Ha most lehet, azt

¹ T. i. Apponyiék. (243). Itt még megjegyezzük, hogy Apponyi jan. 17-én mondott jászberényi választói előtt programbeszédet, melyben — a jan. 3. nyílt leveléből már ismert érveléssel — igyekszik megokolni meglepő frontváltatását, a Kossuth-párthoz csatlakozását. Kijelenti, hogy harminc éves politikai pályájának tapasztalatai „megingatták lelkében a hitet arra nézve, hogy lehetséges legyen a 67-es intézmények keretén belül kiépíteni a magyar államot”. (B. H. 1905. jan. 18.)

² Apponyi ingadozásairól és lélektanáról I. pl. (164, 166, 197—198 és 227) sz. a.

³ (237).

tisztán a szabadelvű párt magatartásának tulajdonítja, mert most azok, akik néhány hónappal ezelőtt a házszabály-revízió kérdését visszautasították, most maguk is házszabályrevíziós tervekkel foglalkoznak.¹ Akkoriban pedig egy alternatíva előtt állott az ország és a szabadelvű párt. Eljutottunk a kérdéshez: szabad volt-e, jogos volt-e áttörni ezt a vétőjogot? Véleménye szerint azt letörni és a nemzet jogának bitorlásával szemben a nemzet jogát megvédeni és helyreállítani nemcsak lehetett, de kellett, mert ettől függött az alkotmányos élet megmentése Magyarországon. Andrassy Gyula programbeszédében hangoztatja, hogy a házszabályok bizonyos formális rendelkezéseit soha sem szabad megsérteni. De ha odáig jut a nemzet, hogy vagy jogosulatlan faktorok martalékaul kell odadobni legfontosabb érdekeit, vagy pedig át kell törni a formát, amelyet a lényeg »ellen fordítanak, akkor a forma árán meg kell menteni a lényegét. A jogfolytonosság pedig nem szakítatik meg, ha alkotmányos tényező használja erre ráruházott jogát és teszi meg köteleességét a nemzet iránt.* Ez diadalra emelése a nemzet jogainak. A szükséges formasértést a jogosult faktor követte, el. A házszabály kérdésében döntő csak a képviselőház, a többség lehet.** Felfüggesztették a határozat végrehajtását, a nemzetre appelláltak és ezzel eleget tettek minden alkotmányos skrupulusnak.*** Most előáll Andrassy Gyula gróf és úgy iparkodik odaállítani a kérdést, hogy ezzel még a választások után is teljesen lehetetlenné tegye a békés megoldást. Azt mondja, hogy szegénységi bizonyítvány lenne a nemzetre, ha belenyugodnék a kisebbség ebbe a határozatba. Előbb a becsületét kellene a magyar ellenzéknek elveszteni, mielőtt ennek a kérdésnek a szabadelvű párt által kontemplált megoldásába bele menne. Andrassy Gyula gróf nem gondolta meg, minő üszköt vet el azzal, ha ki akarja vívni a nemzeti akarattal szemben az önbíráskodást. Ami pedig a szegénységi bizonyítványt illeti, hivatkozik az angol parlamentre, amely formahibákra többször megadta a felmentést. Kötelessége azonban minden alkotmányos érzelmű honpolgárnak megnyugodni a nemzet által kimondott döntésben. Ezt pártkülönbség nélkül respektálni kell s mindenki pártkülönbség nélkül a nemzet ellen lázadónak tekintse azt, aki a nemzet akarata előtt meg nem hajlik. Büszkén hivatkozik rá, hogy most a nemzet előtt folyó küzdelemben minő fegyverekkel küzd a két tábor. Híresztelték, hogy a kormány

¹ (246- 248).

* (250).

** (240, 243, 245, 248).

*** (244, 246, 248- 250).

erőszakos választást csinál. Kérdi tehát, hol az erőszak, mutatassanak rá! Ami hír jött ilyesmiről, hamis volt. Az ellenzék leghatalmasabb fegyvere azonban a terrorizmus, békés honpolgárok megfélemlítése, becsmérése. Ezzel szemben tudja kötelességét- Amely ország nem tudja polgárait mindenképp megvédeni, a politikai jogok szabad gyakorlását biztosítani, az az ország nem állam többé. És a kormány, ha nem lépne fel teljes eréllyel, nem érdemelné meg helyét. A legszigorúbb utasításokat adta ki a közrend és a választások szabadságának megvédésére. Igyekszik a rendeletek végrehajtását is ellenőrizni, bízik a köztisztviselői és közhatalosi karban. Ha bárki nem tudná kötelességét, ő teljes szigorral lép a megtorlás terére. Az erőszak, mely lábra kapott a parlamentben, most terjed tovább és megmetyeljezi az országot. Ezt meg kell gátolni s a rendet helyreállítani. Erre kéri híveinek támogatását. Kéri, hogy vívják meg a küzdelmet tiszta és nemes eszközökkel, bízva, hogy a magyarok Istene felnyitja a nemzet szemét, hogy legyőzhesse belső ellenségeit. Poharát amaz ügy sikerére üríti, amelyért küzdenek.

Gróf Tisza István a lakomán még egyszer felszólalt: Érdemtelennek érezné magát, úgymond, az ovációra, ha nem találna megnyugvást abban, hogy nem az ő személyének, hanem az ügynek szól, amelyért küzd. Egyesek, személyek vajmi ritkán lendíthetnek az emberiség sorsán és az eseményeken. Egy mód van, hogy az egyén faktorrá legyen: ha minden gondolatával az ügy szolgálatában áll, amelyre vállalkozott, ha a személy egyesül az üggyel. Nem akar magáról véleményt mondani, de az üggyel, melyet képvisel, egygyé forrott. Hálásan mond köszönetét, de kéri a választókat, hogy ne törődjenek ő vele, csak segítsék az ügyet diadalra.*

253. Gr. Tisza István beszéde a fővárosi Plósz-párt 1905. január 21-i lakomáján: a 67-i kiegyezés céljai és vívmányai; a magyar nemzetnek szellemi és erkölcsi túlsúlyra van szüksége; a választandó képviselők a magyar nemzet színe-javából valók legyenek.

A kőbányai Polgári Kaszinó nagytermében január 21-én vacsora volt Plósz Sándor igazságügyminiszternek, a fővárosi IX—X. választókerület képviselőjelöltjének tiszteletére. A lakomán megjelent gróf Tisza István miniszterelnök is és a következő beszédet mondta:

Beszéde elején visszapillantást vetett a 48-i eseményekre.²

¹ B. H. 1905. jan. 20.

² A 48 és 67 viszonyáról 1. (249) sz. a. Megjegyzendő, hogy Plósz ellenfele Ballagi Aladár egyetemi tanár volt Kossuth-párti programmal. Az

Ragaszkodjunk tántoríthatatlan hűséggel a 67-es politika alapjaihoz. Mit akartak azok a nagy hazafiak, akik a kiegyezést 1867-ben megalkották? Kiegyezést és békét akartak. Olyan békét, amely biztosítja a nemzet számára sarkalatos jogait és amely ezen az alapon azután megteremti azt a légkört, azt a politikai helyzetet, amelyben sikerrel fordíthatja a magyar nemzet egész erejét a pozitív munka nagy feladataira, amely véget vet egyszerismindenkorra annak az áldatlan állapotnak, amely századokon keresztül közjogi harcokban, a nemzet megtámogatott jogaiért és szabadságaiért vívott küzdelmekben emésztette fel a nemzet erejét. Azt az alapot akarták a 67-es kiegyezés megteremtői biztosítani a nemzet számára, amely lehetővé tegye a sérelmi politika abbahagyását és lemondunk a kiegyezés legnagyobb politikai előnyéről, ha a kiegyezés megalkotása után akár látszólag, akár névleg 67-es alapon, akár ez alap megtámadása mellett azt a sérelmi politikát folytatjuk, a bizalmatlanságnak, a visszavonásnak, a meddő küzdelemnek azt a hangulatát visszük bele a magyar nemzet érzületébe, amely félrevezeti saját erőnket s felkelheti velünk szemben mindazt a bizalmatlanságot és ellenállást, amely annyira zsibbasztólag hatott hosszú időn keresztül a nemzetre. Szólt azután az 1867-i vívmányokról s azt mondta, hogy a nemzettől függ ma is, hogy milyen sáfárja lesz saját ügyeinek, saját nagy érdekeinek. A szabadelvű párt mindig védője volt az alkotmány sarkalatos intézményeinek. Az ellenzék erőszakos magatartásával lesüllyesztette a magyar parlament nivóját, amiért méltán kell szégyenkeznünk a külföld előtt. Elmondták talán sokan, — folytatja azután, — akik a magyar közélettel foglalkoznak, unos-untalan, de vannak hasznos igazságok, amelyeket elég gyakran soha sem állíthatunk magunk elé: ezt az aránylag maroknyi magyar nemzetet a sors olyan helyre állította, ahol meg nem állhat, ahol el kell pusztulnia, ha széles körben domináló állást nem tud elfoglalni, ha nem tud irányt adni, nem tudja a maga céljait, a maga nézeteit, a maga fölfogásait keresztülvinni, főleg az idegen elemek nagy tömegében. Éhez anyagi erő magában véve elégtelen, ehez szellemi és erkölcsi túlsúlyra van szükség. Éhez arra van szükség, hogy imponáljon és tekintélyt, rokonszenvet, bizalmat, tiszteletet, becsülést szeressen. Azután a tántoríthatatlan harcra buzdította elvtársait, majd így fejezte be beszédét: És ha ebben a harcban győzünk, akkor érezhetjük azt, hogy méltó utódai vagyunk azoknak, akik a 48-i nagy vívmányokat ez ország számára megszerezték.

1905. jan. 26. választáson mindkét jelölt egyenlő számi szavazatot kapott. Az újabb választáson Ballagi lett a kerület képviselője.

De ha megteesszük ezt, t. uraim, ha a választók olyan képviselők többségét küldik az ország házába, akik a belső betegségtől meg kívánják menteni és ezáltal újabb biztos alapokra kívánják helyezni a parlamentárizmust, egyúttal ne feledkezzünk meg azon másik feladatunkról sem, hogy azok a férfiak egyúttal a magyar nemzet színe-javából valók legyenek, hogy a magyar parlament igazán elitjét képezze a magyar társadalomnak, hogy abban olyanok foglaljanak helyet, akik tudomány, képzettség, tehetség és jellem tekintetében minden körülmények között megállják a helyüket.*

254. Gr. Tisza István miskolci programbeszéde 1903. január 23-án: városi problémák; a kisipar helyzete; a társadalmi osztályok érdekközössége; a 67-es kiegyezés és az ellenzéki lapok »bécsi úr«-a; nemzeti sikerek 67-es alapon és Apponyi pálfordulása; a házszabályreform szüksége; Andrássy veszedelmes lejtőre jutott; házszabálysértés és jogfolytonosság; Apponyi és az obstrukció kárai; választási fegyverek és kisebbségi erőszak. — A miniszterelnök pohárköszöntője: különleges viszonyaink és a házszabályreform; »a magyar parlamentárizmus becsületének helyreállítása az előfeltétele minden további haladásnak«; »limonádé-hazafiság« és tettekre szűz fanatizmus.

E'érkezünk a nagy házszabályharc utolsóelőtti állomásához. Három nappal az általános választások perdöntő első napja előtt gr. Tisza István megjelenik miskolci választói körében, hogy hatalmas programhészéd keretében utoljára szálljon szembe két legveszedelmesebb ellenfelével.** Apponyi szuggesztív hatású elvtagadása ellen, melynek bővebb megokolása a hűséges jászberényi választókhoz intézett jan. 3-i nyílt levélben (248) és a jan. 17-i jászberényi programbeszédben (252) foglaltatik, újból megvédi a 67-es kiegyezést, amelynek alapján nemcsak önálló állami lét lehetséges, de sikeres nemzeti politika is folytatható. Andrássy éles kritikájával szemben pedig igazolja a maga eljárását a házszabályharc folyamán, melynek két csúcspontja nov. 18-a és az országgyűlés feloszlatása exlex-ben, mint alkotmányos és politikailag helyes kivezető út a súlyos parlamenti válságból.

Programbeszéde, melyet mint Miskolc város északi vá-

* B. H. 1905. jan. 22. sz.

** Értésülvén arról, hogy ellene tüntetés készül, Tisza 1905. jan. 23-án délelőtt kíséretével gyalogosan vonult be az u. n. Gömöri pályaudvartól a városba. A felizgatott tömeg suhancai és éretlen útszéli politikusai megpróbálták a szokásos „abzug“-kiáltásokkal és helyenkint apró kódarabokkal is megzavarni a pályaudvarról bevonuló menet méltóságát, amelynek élén Tisza haladt, nyugodtan és bátran, mint mindig. (Tisza miskolci bevonulásáról 1. a miskolci Reggeli Hírlap 1934. ápr. 3. és 24. számában közölt visszaemlékezést.)

lasztókerületének képviselőjelöltje (251), január 23-án választói előtt mondott, január 19-i belvárosi beszédének (252) kiegészítése és a következőleg szól:

Tisztelt Uraim! A választási küzdelem befejezéséhez közeledünk.¹ E küzdelem az országban több hét óta tart; úgy nekem, mint barátainak és minisztertársaimnak volt már ismételt alkalomunk nézeteinket a közügy felől kifejtetni. Azt hiszem tehát, nyílt ajtókat törnek be, és feleslegesen venném szíves türelmüket igénybe, ha rendszeres foglalatját kívánnám adni annak a munkaprogramnak, amellyel a kormány az ország elé lép, melynek alapján akarjuk a választó közönség bizalmát és szavazatait.

Bizonyára ismeretes e program főbb vonásaiban Önök előtt és ha méltóztattak figyelmükkel megajándékozni, talán levonhatták belőle azt a következtetést, hogy a kormányt komoly és a dolgok lényegével törődő, a dolgok mélyére hatni törekvő munkakedv és kötelességérzet hatja át és igyekszik megoldani mindazokat a fontos kérdéseket, melyek a magyar nemzet, a magyar társadalom minden foglalkozási ágának és rétegének anyagi és szellemi erősödésére szólnak, különösen, ha meggyőződhetek Önök, t. uraim, arról is, — amint hogy ez nem is lehet másként — hogy a kormány különös figyelmet fordít a városi élet fejlesztésére, tudatával bír ama különös fontosságnak, amellyel ép minálunk, Magyarországon, a vidéki nagyobb városok, mint az anyagi erőnek és a nemzeti irányú magyar kultúrának gócpontjai, bírnak a nemzeti politika szempontjából. Ezt a missziót el kell ismerni mindenkinek, aki Magyarországon közügyekkel kíván foglalkozni és ebből a konzekvenciákat le is kell vonni, amint-hogy levonja a kormány akkor, midőn a városok rendezésének kérdését és a városok anyagi helyzete könnyítésének kérdését az elsőrendű feladatai közé sorozza. A városok rendezésére nézve igénytelen felfogásom szerint onnan kell kiindulni,² hogy mai törvényes helyzetünknek talán legnagyobb hiánya az, hogy a rendezett tanácsú városok kategóriáját egyfelől megfosztja az önkormányzat teljes mértékétől, másfelől azonban a rendezett tanácsú városok létezését olyan nagy feladatokhoz köti, amelyek úgy pénzügyi szempontból, mint az illető nagy adminisztráció tagjai iránt formált szellemi kvalifikáció szempontjából is a kisebb városok erejét meglehetősen túlhaladják. Én azt hiszem, hogy itt különbséget kell tenni, és egyfelől a városi életet és azt, hogy a város elsőfokú hatóságot képezhessen, tehát azokkal a jogokkal bírjon, melyek-

¹ Az általános választások tudvalevőleg (248) jan. 26-án kezdődtek.

² (205, 250).

kel ma a rendezett tanácsú városok bírnak, ezt egyszerűen kisebb feltételekhez kell fűzni, mint mai törvényeink fűzik és lehetővé kell tenni kisebb városok részére az önkormányzat eme mértékének kevesebb költségű berendezését, mint ma a rendezett tanácsú városoké. Viszont ama nagyobb városok részére, melyek igazán képesek a magyar kultúra színvonalán álló adminisztrációt fenntartani, hozzáférhetővé kell tenni a törvényhatósági joggal való felruházást.

De, t. uraim, ez csak egyik része a kérdésnek. A városok óriási léptekben haladnak a modern fejlődés felé. Akármily vidéki magyar városba tegye be a lábát az ember, örvendően látja azt, hogy a város lakossága minden téren érzi szükségét annak, hogy városát felruházzák egy igaz, modern város minden anyagi és szellemi kellékével. Óriási összeg az, amelyet a városok tanügyi, iskolai és kulturális célokra fordítanak. A kövezésnek, csatornázásnak, világításnak, közlekedésnek modern berendezéseit látjuk rohamos sietősséggel föllépni minden városban. Ennek természetesen súlyos pénzügyi következményei vannak; a városi polgárság a legtöbb helyen óriási pótdóterhek alatt nyög. Ezzel szemben jeleztem már Budapesten tartott programbeszédemben, hogy a kormány egyik sürgősen megoldandó feladatának tartja a közbiztonsági kiadásoknak államosítását.

Nem tudom, Miskolcon hogy áll a dolog, de a városok legnagyobb részében 20—25%-kal fog a polgárság adóterhe csökkenni. Ezt a megtakarítást, ezt a könnyebbítést felhasználhatja azután minden város áldozatkész polgársága saját városának intenzívebb fejlesztésére. De itt engedjék meg nekem, hogy mint olyan valaki, aki a magyar városok ügyeivel kiváló gonddal és ügyszeretettel foglalkozom, felhívjam szíves figyelmüket egy körülményre. Az, hogy a magyar városi élet olyan költséges, hogy a városok olyan óriási terhet kénytelenek lakosaikra róni, nagy részben összefügg városaink geográfiai viszonyaival. Egy-egy régi külföldi városban 30—40 ezer ember harmadrész annyi területen lakik, mint nálunk és azt tapasztaljuk ma is, hogy a fejlődő város mindinkább kifelé terjed. Már pedig méltóztassanak meggondolni, hogy ezzel a legnagyobb városi kiadások, a kövezés, csatornázás, vízvezeték költségei mindezen területek arányában szaporodnak. Az egész városi fejlődés alapját képezi tehát, hogy a városok állítsanak a kifelé való terjeszkedés ellen korlátokat és igyekezzenek először azokat a területeket teljesen benépesíteni, amelyek ezen kultúrintézményekkel már el vannak látva.

De, tisztelt uraim, egy másik nagyon nagy gondot és

figyelmet érdemlő körülmény az is, hogy városaink nagy részében, különösen épen a régibb és fényesebb múlttal bíró városokban, a régi ősi polgárság jelentékeny része a kisiparosok osztályához tartozik. Már pedig a modern közgazdasági fejlődés erős megrázkódtatásnak tette ki a kisipari világot. Nemcsak minálunk, de mindenütt széles e világon is egyik legfontosabb és legnehezebb problémát képezi a kisipar viszonyainak olyatén berendezése, hogy az be tudjon illeszkedni a modern gazdasági életbe, hogy az meg tudjon állni azzal a versennyel szemben is, amelyet a nagyipar a kisiparnak mindenütt a világon teremt.

Tisztelt Uraim! Nagyon fontos e cél, de olyan, amely nem olyan könnyen érhető el, s hogy eléressék: az államnak, a társadalomnak és mindenekfölött maguknak az érdekelt köröknek szívós, hosszú ideig terjedő, odaadó tevékenységét igényli is. Szükséges mindenekelőtt az, hogy a kisipar fölhagyjon bizonyos olyan régi munkálkodásaival, amelyekben a nagyipar a dolog természeténél fogva erősebb a versenyben, úgy hogy a versenyt a kisipar meg nem állhatja; de keresse a maga számára azt a teret, amely a nagyipar mellett mindenütt a világon fennmaradt a kisiparnak, hogy az csakugyan a helyzet magaslatára emelkedjék.

Éhez mindenekelőtt az iparos képzettségének, szakértelmének magasabb foka szükséges. Itt meg kell az államnak tenni a magáét a kellő tanintézetek, a kellő intézmények felállítása által, de azután nagyon természetesen tegye meg a feladatát a társadalom is és hassa át azon ambíció az ország kisiparosait, hogy gyermekeikét többre tanítsák, mint amit ők tudnak, jobban kiképezzék az élet számára, erősebb fegyverekkel lássák el az élet küzdelmeiben.

De ez magában nem elég, tisztelt uraim! Szükséges azután az is, hogy az erők egyesítése által szerezzünk meg nagyon sok előnyt a kisiparos számára, ami ha külön marad, ha nem társul, nem áll rendelkezésre, mert csak nagytermelési viszonyok között alkalmazható. Itt van a géperő felhasználásának kérdése. Látjuk már a külföldön, hogy nagyon sok helyen szervezik magukat a kisiparosok, úgy, hogy műhelyeiket egy közös telepre hozzák össze, amely azután nagyon nagy lóerőt képviselő géperő hajtására rendezkedik be és minden egyes kisiparos annyi erőt kap e középponti erőből, amennyire szükség van. Így azután az olcsó gépmunka hozzáférhetővé válik a kisiparos számára.

De társulni, egyesülni kell a kisiparosoknak a beszerzés céljaira is, hogy a nyersanyagokat, a segédeszközöket, amelyekre szükségük van, nagyban vásárolva, biztos forrásból olcsón szerezzék be, és viszont egyesülniük kell az eladás cél-

jaira is, hogy részt vehessenek oly versenyekben is, ahol csak nagy mennyiségű árut lehet egyszerre eladni. Itt széles mező nyílik az állam és a társadalom számára. A kormány át van hatva annak fontosságától, hogy e téren hasznos munkálkodást fejtsen ki; remélem is, hogy teljesíteni fogja e kötelességét, e feladatát; de, hogy e munkálkodás ne legyen meddő, hogy az elhintett magból csakugyan áldást hozó termés is származzék, erre az kell, hogy ez a mag termékeny talajra találjon a társadalomban, hogy felkarolják ez üdvös törekvést azok az iparos körök, akiknek számára dolgozunk, és akiknek közreműködése nélkül meddő fáradság maradna a mienk.

És, tisztelt uraim, ne felejtünk el egy dolgot: egyetlenegy társadalmi osztály sem keresheti a maga jóvoltát, a maga boldogulását a többi osztályok rovására.¹ Édes mindnyájunk anyagi boldogulásának legfőbb feltételét a közjóét emelkedése képezi, mert utóvégre is hiába termel búzát az egyik, hiába állít elő kézműves cikket vagy gyári terményt a másik, ha ottan a társadalomban kellő vagyoni erővel bíró fogyasztó közönség meg nincs, megfulladunk a magunk zsírjában, nem lesz, akinek portékáinkat eladjuk. Ép ezért, amint a mezőgazdára nézve a legnagyobb érdek az, hogy ez országban vagyonos, jólétnek örvendő iparos közönség legyen, épúgy az ipar fejlődésének legelső és legfontosabb alapfeltétele a magyar mezőgazdák boldogulása, hogy legyen, aki iparcikkeinket megvásárolhassa és kifizethesse. Ne feledjük tehát soha e benső kapcsolatot, ne állítsuk soha szembe az egyik osztály érdekét a másikéval, de keressük az egész magyar társadalom boldogulását oly közgazdasági politikával, amely a magyar társadalom minden rétegének, mezőgazdának, iparosnak és kereskedőnek jogosult érdekeit egyaránt felöleli.

Tisztelt Uraim! Ezen az úton csinálunk igazi nemzeti politikát. A legnagyobb magyar, amint ellenfele nevezte el, Széchenyi István, mondta azt, hogy a szabadsághoz vívó út első lépcsőfoka a vagyonosodás. Hiába vannak jogai egy nemzetnek, ha nincsen benne erő, amellyel e jogok kihasználására síkra száll és amelyik nemzet erővel bír, az még ha jogai nem volnának is, ki fogja magának e jogokat vívni.

Hát, mondom, t. uraim, ha mi Magyarország nagyságáért, függetlenségéért akarunk küzdeni, ha azt akarjuk, hogy mindazon nagy kérdésekben, amelyek a magyar nemzet érdekeit és jogait érintik, a mi felfogásunk, a mi törekvésünk, a mi érdekeink kellőleg érvényesüljenek és kellő súllyal esseknek a mérleg serpenyőjébe: akkor mindenekelőtt — és ezt ne felejtjük el se éjjel, se nappal, ezen dolgozzunk hétköznap

¹(107).

és ünnepnapon — fordítsuk egész tevékenységünket arra, hogy a magyar nemzetnek, a magyar társadalomnak fokozzuk és növeljük anyagi és szellemi erejét. A jogok, amelyek között azután ezt az erőt érvényre juttathatja, megadattak a magyar nemzetnek. Azon az alapon, amely 1848-ban állapított meg, de amely 1867-ben ment át az életbe, a magyar nemzet tényleg nemcsak teljes önállósággal intézkedik mindazon ügyekben, amelyek Ausztriát és Magyarországot nem közösen érdeklik, de döntő súllyal dobhatja szavát latba a közös ügyekben is.

Ezt a rendezést, t. uraim, nagy magyar államférfiak gondolták ki és vitték keresztül. Szemben találta magát ez az új rend mindazokkal a befolyásos és hatalmas tényezőkkal, amelyek három százados tradíció által felnevelve és e tradícióval szakítani nem tudva, bizonyos centralisztikus, összbirodalmi álmokat tápláltak magukban és kétségtelenül szemben találta magát e körök ellenszenvével, ha nem is mert ez az ellenszenv nyílt cselekvésben megnyilatkozni olyankor, amikor erősnek látták a magyar nemzetet.

Ennek a felfogásnak, amely 1867-ben nagyfokú bizalmatlansággal és talán a gyűlölet érzésével is nézte az új berendezkedést, amely az Osztrák-Magyar Monarchia sorsának intézését dualisztikus és paritásos alapon a két nemzet kezébe rakta le, ennek maradványai fennállanak ma is¹ és nevetnem kell, valahányszor egyik vagy másik ellenzéki lap fölfedez egy »bécsi úr«-at.² Ismert a mi újságainkban ez a bizonyos »bécsi úr«, egy igen magas társadalmi állású bécsi úr, akivel azután rendesen igen bolond dolgokat beszéltek, aki elmondja ellenszenvét a mostani állapotok iránt és mindenféle sötét terveket árul el a magyar nemzet jogainak megnyirbálására nézve. Pedig, hála Istennek, fogynak az ilyen bécsi urak, mert Ausztriában is nő fel egy újabb generáció, amely belenyugszik az elért eredményekbe, amely belátja, hogy ezek az összbirodalmi, centralista álmok csak veszedelmet és gyengeséget hoztak a dinasztíára és Ausztriára is, hogy úgy a dinasztíának, mint Ausztriának jól felfogott érdeke az, hogy nyugodjék bele ebbe hátsó gondolat nélkül, becsületesen, ne támadja meg a magyar nemzet szerzett jogait, hanem igyekezzék a magyar nemzettel becsületos szövetségben érni el a maga javait. Mondom, hála Istennek, ezen egészségesebb, okosabb felfogás hívei szaporodnak Ausztriában, de én megengedem, hogy vannak még reminiscenciái a régi fölfogásnak,

¹ És napjainkban is. Ennek okairól l. az „Erinnerungen an Franz Joseph I.“ c. gyűjteményes műnek (1931) 100. és 120. s k. 1.

² A „bécsi befolyásról (169) sz. a. Hogy Ferenc József idejében nem volt és nem lehetett „kamarilla“, bizonyítja Margutti is i. m. 55. 1.

hogy e bizonyos bécsi úr típusa még nem vészett ki teljesen, azonban határozottan állítom, és abban a helyzetben vagyok, hogy aránylag rövid idő alatt bősz tapasztalatokat szerezhettem e téren: az azután a legnagyobb önámítás, vagy ámítása másoknak, ha úgy állítják oda a dolgot, hogy az ilyenfajta bécsi uraknak bárminő hozzászólása lehessen Magyarország ügyeinek intézéséhez, dajkamesék ezek, t. uraim, egyenesen a magyar közönség naiv becsületességére és ebből származó nagyfokú hiszékenységére számítanak azok az urak, akik ilyenekkel akarnak Magyarországon hangulatot csinálni. Gondoljanak Önök vissza mindenre, ami az utolsó időkben történt. Felfedezhették-e csak valaha is legkisebb nyomát is annak, hogy a magyar közügyek intézésére bárki más, mint az arra hivatott faktorok: a magyar király és a magyar király tanácsosai egyfelől, a magyar országgyűlés másfelől, bármi befolyást gyakorolhattak volna. És nem tapasztalták-e azt, hogy bármikor, ha csak színe is felmerült az ilyen eshetőségeknek, az ilyen jelleggel, az ilyen színnel bíró jelenségek mindenkor a magyar király tanácsosai részéről részesülhettek a legvilágosabb visszautasításban.¹ És, t. uraim, nagyon sajátos észleletet volt alkalmunk tenni, ha megfigyeltük ezeket a jelenségeket. Ugyanazok a nagy hazafiak, akik ijedten igyekeznek fellármázni a nemzetet a bécsi befolyással szemben, ugyancsak nem egyszer, valahányszor a magyar kormány részéről egy férfias és hazafias kijelentés történt, egész reménységgel fordulnak ama bizonyos »bécsi úr« felé. Hiszen hányszor olvastuk azt nemcsak az én csekély személyemről, hiszen régiebb dolog ez a jelenség, hogy a magyar miniszterelnök Bécsben el van ejtve. Minő sóvárgó pillantásokat vetnek akkor a nagy magyar hazafiak arra a bizonyos »bécsi úr«-ra, akitől várják azt, hogy a magyar királyt a magyar kormány ellen fogja hangolni. De hiába, mert Magyarország alkotmányos királya maga fogja megítélni, hogy bízik-e a kormányaiban vagy sem és ebben a tekintetben senkinek e kerek földön ingerenciát, befolyást a maga ítéletének megállapítására nem enged.

És, t. uraim, ha valaha nyugodt lélekkel, sőt büszkén mutathattam volna rá arra, hogy azon az alapon, amely 67-ben megalkottatott és a magához ezen alaphoz való rendületlen és becsületos ragaszkodás mellett ilyen sikereket lehet elérni a nemzeti politika szempontjából az ügynevezett kényes kérdéseknél, úgy azt hiszem, hogy ma, az utolsó másfél év tapasztalatai után, joggal mondhatjuk ezt. Méltóztassék csak végig gondolni mindarra, ami e téren történt, aminek felsoro-

¹ Tisza és Körber párviadaláról (116, 118, 122, 229) sz. a.

lásával önöket untatni nem kívánom. Azokra is, amiket, hogy úgy mondjam, örökségül vett át a jelen kormány és amiknél csak a becsületes végrehajtás érdeme lehet a miénk,¹ de azon kérdésekre is, amikről szó sem volt a jelen kormány megalakulását megelőző obstrukcióban, ami, hogy többet ne említsek, a honvédtüzérség kérdése.² Nem látják-e, hogy igenis a haladásnak, nemzeti intézményeink kiépítésének lehetősége megvan az egész vonalon? T. Uraim! Én a magam részéről egész meggyőződéssel ragaszkodom a közös hadsereg intézményéhez, mert azt tartom, hogy veszélyes nemzetközi helyzetünkben katonai erős szervezetre van szükségünk. De igenis én is kívánom, hogy ez ne osztrák hadsereg legyen, de közös hadsereg, olyan, amelyben a magyar csapatok magyar tisztek vezénylete alatt állhassanak, a magyar tisztek szívvel és lélekkel magyarok maradhassanak, egynek érezhessék magukat mindenben a magyar társadalommal, a magyar társadalom összeforrhatson a hadsereg magyar csapatainak tisztikarával és kívánom azt is, hogy az a tény, hogy a közös hadseregben benne van, mint annak kiegészítő része, a magyar hadsereg és hogy itt a magyar államnak egyik intézményével állunk szemben: ez a tény kellő kidomborításra találhasson. Már most, ha abból a szempontból vizsgáljuk, hogy mi történt a katonai tisztképzés terén³ és ha még egy részletre kiterjesztjük figyelmünket és meggondoljuk, hogy az egyes ezredekben az ezrednyelvek és oktatási nyelvek megállapításánál a besorozott nem magyar nyelvű újoncok közül azok, akik magyarul tudnak, a magyarokhoz fognak számíttatni, — hát nem látunk-e ebben is egy óriási lépést abban az irányban előre, hogy a magyar államiságnak, a magyar államnyelvnek előjogait minden más nyelv felett a közös hadseregben teljes mértékben elismerik és honorálják? Ha valakit jogos büszkeséggel tölt el ez a helyzet, az ország azon polgárai lehetnek azok, akik hosszú időn át küzdöttek ily természetű, bár eredményre nem ilyen messzemenő reformokért, az ügvennevezett »nemzeti párt« sorai. Mert csakugyan, ami eléretett, az teljes diadala, sőt többet mondok: több mint diadala azon politikának, melyet a nemzeti párt hirdetett és valóban azon sok érthetetlen rejtély között, melyet Apponyi gróf fényes politikai pályája felmutat,⁴ előttem megfoghatatlanabb, előttem érthetlenebb nincsen, mint az, hogy akkor fordít háttal a 67-es alapnak, mikor ezen az alapon sokkal többet értünk el,

¹ Itt a „kilences bizottság“ katonai programjáról van szó, melynek előzményei visszanyúlnak a két előző kormány idejébe (103).

² (229).

³ (146—147, 159, 197).

⁴ 252).

mint amennyi az ellenzéki padokról valaha hirdettetett. Újból fényes tanújele ez annak, hogy igenis a magyar nemzet ura saját sorsának, kovácsa saját szerencséjének és igazán nincs szükség semmi egyébre, — hisz ma nem kell külellenség ellen hadakozni, — mint hogy megbecsüljük saját magunkat, megbecsüljük saját intézményeinket, éljünk jogainkkal bölcsen, úgy, hogy a szabad intézmények felhasználása erősítse és ne gyengítse a nemzetet.

Hogy ennek a kötelességnek a magyar országgyűlés az utolsó években mennyire volt képes megfelelni, az, fájdalom, ismeretes mindnyájunk előtt. Jóformán állandóvá vált az obstrukció és kivételes lucidum intervallumok voltak azok, amidőn a parlament dolgozott. Hát, tisztelt uraim, én azt hiszem, hogy ez a szomorú állapot és mindazok a károk, amelyeket ez az állapot okozott, megérlelték a kérdést a magyar közvéleményben és én azt hiszem, hogy a magyar közvélemény túlnyomó nagy többsége, talán pártkülönbség nélkül, azt látta, hogy itt tennünk kell valamit, hogy túlságba nem menve, a szólásszabadságot nem érintve, a parlamenti rend és a parlament munkaképessége körül tegyük meg, ami elkerülhetlenül szükséges, kuszöböljük ki a parlamentből az egész ország szégyenére váló durva botrányokat és tegyük lehetővé a technikai obstrukciót.

Ez volt a házszabályok reformjának az a kerete, amelyet szükségesnek tartottunk.* Ezt óhajtottuk volna megoldani akként, hogy bizottság küldessék ki, amelyben képviselve legyenek a parlament összes pártjai, és maga ez a bizottság dolgozza azután ki kölcsönös eszmecsere és kapacitáció útján a megfelelő javaslatot. Ebben a törekvésben velünk tartottak a Háznak ama tagjai is, akik minden más politikai kérdésben egy véleményen voltak velünk és akiket ma csakis a küzdelem későbbi fázisaiban kifejlődött véleménykülönbség választott el mitőlünk. Velünk tartottak a küzdelemben akkor is, midőn az úgynevezett Daniel-féle indítvány megtéetett, amely azon célból, hogy a végleges reform biztosítsák, szigorúan korlátolt hatáskörrel rövid időre átmenetileg egy radikálisabb, egy erősebb házszabályt tartalmazott.

Útjaink elváltak akkor, amikor az ellenzék magatartása lehetetlenné tette a házszabályreformra vonatkozó szándékunknak teljesen szabályszerű, normális módon való keresztülvitelét; midőn az ellenzék a technikai obstrukció terére lépett, arra a tέρre, amelyről maguk ezek a volt elvtársaink is elismerték, hogy jogtalan dolog, hogy a kisebbség erőszaka, hogy nem parlamentáris küzdelem többé; midőn ez a technikai

obstrukció tényleg, gyakorlatilag bezárta a tanácskozást, mert lehetetlenné tette a vita folytatását; midőn tehát csak két út volt többé lehetséges: vagy meghátrálni és továbbra is kitenni a nemzetet mindama károknak, mindama veszedelmeknek, amelyeket a technikai obstrukció okozhat, vagy szem előtt tartani az alkotmányosság lényegének nagy parancsait, szem előtt tartani az 1848-i törvénynek is azon imperatív rendelkezését, hogy a képviselőház a tárgyalások rendjét, menetét házszabályok alkotása által biztosítsa, vagyis ami abból önként következik: ha a meglevő házszabályok ezt nem biztosítják, hát módosítsa a házszabályt; midőn ezen alternatívák közül mi a módosítást választottuk, hogy olyan úton és módon, amelyen egyedül volt lehetséges, eleget tegyünk az 1848-i törvény imperatív rendelkezéseinek, eleget tegyünk az alkotmányosság szelleméből és lényegéből folyó ama nagy, sarkalatos elvnek, hogy a képviselőházban a többség útján nyilatkozó akaratnak érvényesülnie kell és vessünk véget jogosulatlan faktorok amaz állandó bitorlásának, amely magához ragadta azt a jogot, amely a nemzeté.

Ezek a volt elvtársaink elhagyták akkor a pártot, és az, akit, gondolom, egyéni súlya az ő vezértükké tett, Andrassy Gyula gróf, kifejezést adott az ő meggyőződésének egy választóihoz intézett nyílt levelében, amelyben helytelenítette állásunkat, kifejezte azzal szemben aggodalmait, de egyúttal a következő kijelentéseket is tette:

»A szövetkezett ellenzékhez azonban nem csatlakozhatom. Az ellenzék egyes részeinek magatartása nevelte nagygyá azt a reakciót, amely a többséget olyan tettekre ragadta, amelyekre előbb még gondolni sem mertek volna. A kár, amit a kisebbség az obstrukció fegyvereivel a nemzet testén okozott és a többségnek abból eredő keserősége, hogy törvényhozói kötelességét nem bírta mindig teljesíteni, lettek melegágyává amaz erőszakos szellemnek, amely összetörte a házszabályt. Már e meggyőződésemnél fogva sem csatlakozhatom az ellenzékhez, de küzdelme módját sem tehetem magamévá.«

Ezt írta Andrassy Gyula gróf november 23-án. Hát, tisztelt uraim, ha e kijelentését az azóta lefolyt eseményekkel, Andrassy Gyula grófnak mai szereplésével vetjük össze, hát nem mondhatjuk-e elszomorodott szívvel — mert én mélyen sajnálom ezt —, de nem mondhatjuk-e azt joggal, hogy a lejtőre jutott november 23-án és ma már annak a lejtőnek a fenekén találjuk? Kérem, én senkinek sem vonom kétségbe jóhiszeműségét, legkevesébbé az Andrassy Gyula

grófét, de azt hiszem, téves útra jutott, fájdalom. Ő oly férfiú, aki hivatott volna nagy szolgálatokat tenni az országnak és ma első sorban áll azok közt, akik veszedelmet hoznak az országra.

Kétizben említette már a mostani pártharcunk közben Andrassy Gyula gróf, hogy én elvtagadással vádoltam. Hát én ezt nem tettem. Igenis, akkor, amidőn az ellenzékéről és az ellenzék mozgalmáról beszéltem, igenis az elvfelelés, elváltoztatás flagráns eseteit említettem.¹

Én nem tehetek róla, hogy most az én tisztelt barátom olyan — politikai értelemben véve — vegyes társaságba jut, amely társaság nagy része ellen az elvfelelés, az elváltoztatás és az elvtelenség vádját lehet emelni. De, engedelmet kérek, lehetetlen kívánság, hogy minden egyes megjegyzésemnél konstataáljam, hogy ez abban a társaságban kike vonatkozik. De az elvfelelés vádjával én Andrassy Gyula grófot nem illetem. Ő azon sarkalatos nagy elvi kérdésekre nézve, amelyekre politikánkat alapítani kell, tudtommal ma is azon az állásponton van, amelyet azelőtt elfoglalt. De igenis állítottam, amint igyekeztem az imént bizonyítani is, hogy, ami a mostani küzdelmet illeti, oly lejtőre jutott, a harc heve úgy elragadta, talán a szenvedélyek odasodorták, hogy ma a nemzet oly szent érdekeinek tesz kárt, amelyeket bizonyára csak egy hónappal is ezelőtt nem akart sérteni, és olyanok szövetségében találja magát és olyanok szekerét tolja, akikkel szemben még ezelőtt hat héttel a legítelőbben nyilatkozott.

Hanem, tisztelt uraim, amíg egyfelől sajnálattal konstataálom Andrassy Gyula gróf magatartásának ezen fokozatos — kénytelen vagyok azt mondani — elvadulását, addig más részről az ő nyilatkozataiban találtam egy örvendetes mozzanatot is. Kassán is beszédet mondott az én tisztelt barátom. Azt az ő kis, ártatlan kacérkodását Rákócziival és a kurucokkal talán hagyjuk most ki a játékból. Elismerem, hogy a kacérkodás terén nem ment el a végletekig, hanem bizonyos kautalékat állított maga elé. De egy más, komolyabb mozzanatot kívánok beszédéből kiemelni. Ismét és ismét volt alkalmam az angol példára hivatkozni. Andrassy gróf igyekszik ezen érvelésemet lerontani azzal, hogy konstataálja, miszerint az angol házszabályok azon flagráns megsértése, amelyre én ismételtelen hivatkoztam, nem szorosán vett angol pártokkal, de a képviselőháznak irlandi² tagjaival szemben követte-tett el és azután azt mondja:

¹ (252).

² Az ír példára való hivatkozás előfordul Andrassy-nak abban a beszédében is, amelyet belvárosi pártjának jan. 21. lakomáján mondott. (R. H. jan. 22. sz.)

— Ami szabad az ország ellenségeivel szemben, szabad-e a hazafias ellenzékkel szemben? Hiszen ha Magyarországon olyan eset volna, mint Angliában — tudniillik, hogy nem magyarok ellen kellene küzdeni — én volnék az első, aki odaállnék és erőszakkal is rendet csinálnék.«

Hát, kérem szeretettel, hol maradna akkor a jogfolytonosság?¹

Az én tisztelt barátomnak e kijelentésével egész közjogi argumentációja bukfencet vet. Mert mit állít ő? Azt, hogy ha egy határozat szabálytalanul jön létre, az semmis, az érvénytelen, az megszakítja a jogfolytonosságot, annak alapján a Ház minden további cselekménye érvénytelen s gyáva és jellemtelen az, aki határozatainak engedelmeskedik. Vagy áll ez, vagy nem áll. De ha áll, akkor egyaránt áll akár magyarral, akár irlandival, akár hottentottával szemben. Az a kérdés, hogy magyar párttal szemben helyes-e tenni azt, amit esetleg nem magyar párttal szemben tennénk: ez lehet politikai mérlegelés kérdése. De más jogi szempontból. Ha érvényes egy ily határozat egy nemzetiséggel szemben, akkor érvényes mivelünk szemben is.

Hát lássuk most a dolgot célszerűségi, politikai szempontból. Én elismerem azt, hogy bárminő szabálynak meg nem tartása komoly dolog, amihez parancsoló, komoly szükség nélkül folyamodni nem helyes.² De, engedelmet kérek, annak a megítélésénél, hogy van-e szükség egy ily rendkívüli intézkedésre, nem azoknak az intencióit kell vizsgálni, kik velünk szemben állanak. Én nem vonom kétségbe a magyar közönség legextrémebb árnyalatainak, még a legkiképzettebb botrányköröknek az intencióit sem; de, engedelmet kérek, abból a szempontból, hogy a magyar nemzet érdekeit megvédjem velük szemben, nekem tökéletesen mindegy, hogy az intenciójuk hazafias-e vagy hazafiatlan, ha egyszer az az eredmény, melyet még jóakarattal is létre hoznak, valósággal veszélyes a nemzet jogaira és érdekeire.

Az intenció kérdését végezze el kiki a saját lelkiismeretével és a jó Istennel. Nekünk, kik az ország ügyeit felelőség mellett vesszük, azzal a hatással kell számolnunk, melyet cselekvéseink a magyar nemzet jogai és érdekei szempontjából tényleg gyakorolnak, és ha azt látom, hogy valamely jelenség veszélyes a magyar nemzetre, akkor fel kellennem a harcot ezzel szemben még akkor is, ha az a legtisztább intencióból fakadt volna is.

És arról talán igazán fölösleges beszélnem, hogy mennyi

¹ Andrassy jelszava. (250).

² (232, 233 és 237) stb.

kárt, mennyi bajt, mennyi veszélyt és mennyi szégyent hozott az obstrukció a magyar nemzetre. De hogy még valamit hozzátegyek mindahhoz, amit e téren ismételt alkalmakkor mondtam,* engedjék meg, hogy idézethez folyamodjam. Apponyi Albert gróf 1903. július 22-én a következőket mondta:

»Hát nem látják, t. képviselőtársaim, hogy mióta a magyar parlament működése megakadt, tagadhatatlanul erősebb akcióba lépnek Magyarország összes belső és külső ellenségei?« »Azoknak az ellenségeknek mindegyike mozgolódik, és amint a gabonatóblán, amelyen a gabona gyöngye, nagy mértékben felüti fejét a gaz, épúgy, amióta Magyarország normális közléte meggyöngült, meg van bénítva az egész országban mindenütt a rend, Horvátországban épúgy, mint a nemzetiségek-lakta vidékeken és mindenütt. Nem látják-e, ami előtt szemet szintén nem lehet hunyni, hogy Magyarországnak presztízse, Magyarországnak súlya úgy a monarchia másik államával szemben, mint az egész európai közvéleményben azóta igenis gyöngült és alább szállt? A beállott anyagi hátrányokat talán ecsetelnem sem szükséges, azt a roppant nagy anyagi kárt, amelyet az ország az életbevágó kérdések megoldásának elodázása által szenved, és megbénulását az országnak abban, hogy gazdaságunk érdekeit kifelé érvényesítse. Az is bizonyos, hogy az exlexben magában való huzamos bennmaradás alkalmas a törvénytisztelet, az alkotmány iránti föltétien tisztelet megingatására. Ennek az állapotnak megszokása az ország alkotmányára föltétlenül káros és veszedelmes.«

Hát én csak azt sajnálom, hogy Apponyi Albert grófnak ezen másfél év előtt elmondott nagyon igaz szavait ma ő vele szemben kell idéznem. Bárhová tekintünk, nézzünk a nemzet anyagi érdekeire, nézzünk erkölcsi érdekeire, nézzünk politikai súlyára és hatalmára, mindenütt csak rombolás és pusztítás az, amit az obstrukciós állapotok eredményeképp látunk. És a nemzet létének biztosítása szempontjából nem ismerek, nem ismerhetek sürgősebb, parancsolóbb föladatot, minthogy ennek az állapotnak végre-valahára véget vessünk, aminek pedig véget vetni nem lehet és nem is lehetne másképp, mint hogy ha azokkal szemben, akik a régi házszabályok fogyatékoságait szegzik e nemzet ellen, érvényre juttatjuk a nemzet akaratát.

Ez volt, tisztelt uraim, sarkalatos alapgondolata annak a küzdelemnek, amelyet megkezdtünk. Ez a gondolat vezet bennünket oda, hogy minden jog forrására, a nemzeti akaratra appelláljunk. Mi, tisztelt uraim, a nemzethez a meg-

* (77, 130, 159, 216, 237, 247-248) stb.

győzés, az érvek, a hazafiúi belátásra való appellálás tiszta és nemes fegyvereivel fordulunk. Hasonlítsák össze a két tábor küzdelmét.¹ Azokkal az érvekkel szemben, amiket erről az oldalról ismételtén felhoztak, mit találunk? Egyebet nem, mint ugyanazon alaptalan vádnak unos-untalan való hangoztatását; egyebet nem, mint azt, hogy azok, akik minden alkalommal lábbal tiporták a házszabályt, akik a képviselőházban lehetetlenné tették a szólásszabadságot, most egyszerre azokkal szemben, akik azért, hogy rendet, hogy becsületes alkotmányos életet tegyünk lehetővé a képviselőházban, egyszer a házszabályok mellékes diszpozícióit áthágtuk, velünk szemben emelik az alkotmányértés vádját. És találjuk azután a legalaptalanabb, a leglégbőlkapottabb gyanúsításokat és rágalmat, találjuk végül — és ez is szomorú gyümölcset képezi az állapotok elfajulásának — mindenütt az egész országban a kisebbség erőszakának, a kisebbség terrorizmusának szomorú jelenségeit.

Tisztelt uraim! Eddig még próbáltak mindig kivételes okokat felhozni arra — szerintem nagyon téveseket —, amiért a magyar képviselőházban a kisebbségnek esetleg bizonyos megakasztó hatalmat kell adni.² De azután mi lesz az egész alkotmányos életből, mi lesz összes közállapotainkból, ha ugyanezt a teóriát, a kisebbség erőszakának teóriáját belevisszük a választó közönségbe? Egy politikailag, alkotmányjogi szempontból perverz gondolat ez, tisztelt uraim, mely megmértelyezi, megrontja, lehetetlenné teszi összes viszonyainkban a szabad formák közt való alkotást.

T. uraim! Nekünk a kisebbség eme terrorisztikus fellépésével szemben csak egyben lehet és van bizalmunk és ez a magyar polgárság többségének hazafias belátása és hazafias belátásán alapuló férfias akarata. Ereznünk kell mindnyájunknak, hogy az ország ügyei válságos fordulóra jutottak, éreznünk kell mindnyájunknak, hogy az, aki jogot nyert az alkotmánytól, az kötelességgel is bír, kötelességgel, melyet bátorsággal, férfias elhatározottsággal, a meggyőződésnek ereje által hajtva, és semmiféle, sem veszéllyel, sem kellemetlenséggel, sem meghurcoltatással nem törődve, kell gyakorolnia.

Ha tanulmányozzuk a nemzetek történelmét, rendszeren azt tapasztaljuk, hogy a szabad intézmények süllyedése a józanul és helyesen gondolkozó többség alkotmányos érzületének elernyedéséből keletkezik. Ez nyit kaput egy erőszakos kisebbség túlzásaira, szertelenségeire és ismét az ebből szá-

¹ (252).

² Erről bővebben a pohárköszöntőben lesz szó.

mázott, a kisebbség terrorisztikus eszközeivel keresztül vitt anarchia érleli meg a helyzetet a despotizmus számára, és mindenütt azok a nemzetek virágozhatnak csak mint szabad nemzetek, amelyeknek egész polgársága és e polgárságnak épen megfontoltabb, több belátással, több ítélőképességgel bíró része érzi azt, hogy neki nem elég helyesen gondolkozni, de helyesen cselekednie is kell, küzdenie is kell, ki kell vennie részét az alkotmányos élet jó és rossz oldalaiából.

Arra kérem fel tehát Önöket, t. uraim, az országnak kockán forgó nagy érdekei nevében, bizonyítsák be, hogy a magyar nemzet fenn tudja tartani a maga alkotmányos intézményeit, meg tudja azokat szilárdítani, be tudja ismét építeni azokat a repedéseket, amelyeket avatatlan, megfontolatlan, szenvedély vagy más indulatok által elkapott saját fiai ütöttek az intézményeken. És mivel Önök, t. uraim, úgy rendelkeztek velem, hogy ebben a küzdelemben az én csekély személyem legyen az Önök jelöltje, én rendelkezésükre bocsátom magamat. Kérem Önöket, hogy ne értem, de az ügyért vigyék e zászlót diadalra és egyúttal kérem, legyenek meggyőződve arról, hogy ez a rám nézve annyira megtisztelő felhívás oly kapcsokat teremtett köztem és Miskolc városa között, melyről megfélekedezni nem fogok soha.

Délután 3 órakor a miniszterelnök tiszteletére lakoma volt a Korona-szállóban.

Ez alkalommal gróf Tisza István a következő pohárköszöntőt mondta:

Zavarba hozna és megszegyenítene a rokonérzésnek és a bizalomnak az a nyilvánulása, mellyel az Önök részéről találkozom és amelyből személyemnek túlbecsülését kellene látnom, ha megnyugvást nem találnék abban a gondolatban, hogy ha egyáltalában van okom arra, hogy e város polgárságához forduljak, bizalmukat és támogatásukat kérjem, — ha egyáltalában érzek magamban jogosultságot e kérelem formulázására: úgy ez csak azért van, mert testtel-lélekkel, egész valómmal egynek és összeforottnak érzem magamat egy olyan ügyvel, amely ügyről tudom, hogy az a magyar nemzetnek fontos, életbevágó ügye. Ez adja nekem a jogcímet arra, hogy Önökhöz forduljak s a nyugtalanságnak érzetét az változtatja nemcsak megnyugvássá, de hazafias örömmé, hogy Önöknél a bizalomnak ilyen, egyéni értékemet felülmúló mértékével találkozom, hogy azt mondhatom, az én személyem megtalálta az utat az Önök szívéhez azért, mert személyemet azonosítják egy olyan ügyvel, amelyért magyar szívük teljes erejével tudnak lelkesedni. És épen ez az, amire az országnak szüksége van. Annyiszor hallottuk olyankor, amidőn rámutat-

tünk külföldi példákra, arra, hogy más államok már leküzdötték a parlamentárizmus első betegségeit, annyiszor hallottuk, hogy mi azonban egészen speciális viszonyok között élünk. Nos, én biztosíthatom Önöket, hogy én soha egy pillanatra sem tévesztettem szem elől speciális viszonyainkat.¹ Ez az oka, hogy a házszabályreform mértékét illetőleg sokkal kevesebbel hajlandó vagyok beérni, mint amennyit behoztak bárhol a világon, mert arról vagyok meggyőződve, hogy azt a nagyobb mértékét a házszabályreformnak, melyet más államok gondolkodás nélkül behoztak, mi csak végső szükség esetén, csak akkor alkalmazzuk, hogy ha meggyőződünk róla, hogy másképp a magyar parlamentárizmus fenn nem állhat többé. Azonban épen a mi speciális viszonyainkra való tekintettel kétszeresen fontos életkérdés a magyar nemzetre nézve a parlamentárizmus szeplőtelen fenntartása, tiszteletben, becsületben való megőrzése. Hol összpontosulhat a magyar nemzet ereje máshol és minő kilátásokkal bírhat egy nemzeti küzdelem, ha a parlament lejárja magát és hitelét, erkölcsi tekintélyét, politikai súlyát elveszti? Van-e nemzet a világon, melynek inkább létérdeke volna, hogy parlamentjének tekintélyét, nemzeti jogainak zavartalan működését minden körülmények között biztosítsa?* Egyes lapok hasábjain gyakran olvassuk azt a rosszhiszemű állítást, hogy a mi törekvésünk azt célozza, hogy gyengítsük, erőtlenné tegyük a nemzetet idegen behatásokkal szemben. Azt hiszem, cselekedetekkel adtam tanújeleit annak, hogy én a nemzet erősítésének, a nemzeti jogok érvényesítésének vagyok a munkása. És minden léptenyomon érzem, hogy azt a nemzeti politikát, amelyet képviselek, sokkal nagyobb súllyal és eredménnyel lehet képviselni, ha akcióképes parlamentre támaszkodhatik a kormány. Nem tudják azok az urak, hogy mit csinálnak, épen ma, midőn annyi nagy kérdés van megoldás előtt, mikor oly fontos volna, hogy azt az erőt, amellyel a magyar nemzet bír, összpontosítsuk leglényegesebb érdekeink védelmére és hogy felszabadítsuk e nemzetet ama lidércnyomás alól, mellyel a parlamentárizmus megrontása ránehezedik.** Évek során át lassan érlelődött meg bennem az a meggyőződés, hogy a magyar parlamentárizmus becsületének helyreállítása az előfeltétele minden további haladásnak. Meg kell ragadnunk az alkalmat a helyzet szanálására addig, amíg nem késő, mert ki tudja, mikor dob a sors kereke oly viszonyok közé, amikor a mentés már elkésett dolog lesz s okolhatjuk magunkat frivol nembánomságunkért. Ha valaki oly nyitott szemekkel, oly vilá-

¹(t61, 216, 224—225, 227, 233, 238) stb.

* (250).

** (211, 236) stb.

gosan látja ezt, mint én s nem válik fanatikussá meggyőződé-
désének érvényesítésében, az nem magyar ember, az nem
hazafi.¹ ² Limonádé-hazafiság az, melynél a nagy veszedelmek
látása a tettekész fanatizmus teljes elhatározását nem éb-
reszti fel. Ez az erős elhatározás hajt arra, hogy megfeszít-
sem minden erőmet s ne törődjem semmit az esetleges követ-
kezményekkel. Él bennem az a hit, hogy a nemzet sorsa attól
függ, hogy éljen mindnyájunkban a fanatizmus, az igaz haza-
fias érzelmeknek tette kész,, bátor elhatározásban való meg-
nyilatkozása. Erre ürítem poharamat.³

255. A januári választások. — Adalék a miskolci bukás-
hoz. — Vélemények a szabadelvű párt vereségének okairól;
Tisza és Berzeviczy 1911. memoranduma. — A német diplo-
mácia felfogása a magyar politikai fordulatról. — A minisz-
terelnök nyilatkozata a helyzet megoldásáról és lemondása.
Andrássy a királynál. — A miniszterelnök felköszöntője a
szabadelvű párt 1905. február 9-i ismerkedési estélyén: a
választások kettős eredménye: a házszabályakció veresége
és a 67-es pártok többsége; kibontakozási lehetőségek; a
disszidensek és a függetlenségi párt kötelességei; a szabad-
elvű párt és egy koalíciós kormány.

A január 26-án kezdődő képviselőválasztások (248) rend-
kívüli meglepetéssel jártak. Már a választás első napján kide-
rült, hogy a legyőzhetetlenek, az ellenzék által is örökéletű-
nek vélt szabadelvű párt megbukott.***

Azon a nevezetes január 26-án »estefelé egyre-másra jöt-
tek a sürgönyök, hogy itt is, ott is győzött az ellenzék. Fel-
jött a miniszterelnökségre Vojnits István báró is (a választás
vezetője); ahányszor el akart menni, hoztak egy szomorú sür-
gönyt, úgy hogy reggelig ott virrasztóit Tiszával. Reggelre a
vezér és vezérkari főnöke elvesztették a csatát«. (Schmidt H.
i. m. 99. 1.)

Valóban drámai hatású és nagyon jellemző Tisza 1905.
január 27-i saját kezűleg írott távirata a kabinetirodának az 1905.
január 26-i nagy választási vereségről.

Ennek a történeti jelentőségű táviratnak leglényegesebb
része így szól:

»Bitte Seiner Majestät zu melden:

Die gestern Nachmittags schon ersichtliche Niederlage der
liberalen Partei hat sich leider zu einer förmlichen Déroute

¹ (231, 237).

² B. H. 1905. jan. 24. sz.

³ Az egyes választási napok mérlegéről l. a B. H. 1905. jan. 27.
és köv. számait. — A nagy választási harcról, az ellenzék meglepő győ-
zelméről és ennek politikai következményeiről l. Apponyi II. 143—146. és
Gratz II. 59—62. 1.

entwickelt. Der systematische Terrorismus hat in ganzen Komitaten unsere Kandidaten weggefegt...

Mit tiefer Besorgnis um das Land muss ich sehen, dass meine redlichen Bemühungen zu diesem Ergebnis geführt haben. Unter solchen Umständen ist es meine gebieterische Pflicht das Zustandekommen einer Regierung auf 67-er Basis zu fördern, welche die Geschäfte mit Erfolg weiter führen könne.

Wenn Seine Majestät gestatten, werde ich... nach reiflicher Überlegung der Sachlage in den ersten Tagen Februars zur Audienz in Wien erscheinen. Tisza.«

Erre a távirati jelentésre Becsből aznap délután a következő távirat érkezett:

»Ich erwarte Sie die ersten Tage Februars, aber ja nicht später.

Franz Joseph.«

Tisza hangulatára és gondolkodására a nagy választási vereség után teljes fényt derít az a levél is, amelyben ugyancsak január 27-én válaszol br. Fejérváry Gézának gratulációjára az ó (Tisza) január 26-iki belvárosi győzelméhez gr. Andrássy Gyula ellen.

»Teljes szívből köszönöm gratulációdát. Itt győztünk, de ez jelentéktelen incidens az országot ért kalamitás mellett.

Ami tőlem telt, azt becsülettel megtettem s nyugodt lelkiismerettel és a megkönnyebbülés érzetével szabadulok a magamra vállalt felelősség alól, de elszorul a szívem, ha az ország sorsára gondolok.

Kizárólag csak ez kell, hogy irányítsa most minden tisztességes ember eljárását.«

Február 2-án az általános választások már véget értek, ez után még csak a pót- és az leválasztások következtek. Ezek figyelembe vételével a lefolyt képviselőválasztás mérlege így alakult:*

Megválasztatott a 413 választókerületben:

166 függetlenségi párti jelölt.

159 szabadelvűpárti „

27 disszidens

25	néppárti	„
13	újpárti	„
10	nemzetiségi	„
9	pártonkívüli	„
2	demokrata	„
2	szocialista	„

E számadatokból nyilvánvaló, hogy az azelőtt abszolút többséggel bíró szabadelvű párt második helyre került a relatív többséget szerzett függetlenségi párthoz viszonyítva és hogy 159 szabadelvűpárti képviselővel szemben az ellenzéki koalíció,

melyet a függetlenségi párt, a néppárt, az új párt és a 2 demokrata alkotott, 206 fővel rendelkezett. Miután pedig a disszidensek is együtt működtek a koalícióval, ennek velük együtt összesen 233 tagja volt, ami már abszolút többséget jelent.¹

Gr. Tisza István, tudjuk, hogy két helyen is vállalt jelöltséget. A fővárosi IV. kerület (Belváros) a miniszterelnököt január 26-án gr. Andrássy Gyulával szemben rendkívül izgalmas küzdelem után 55 szótöbbséggel képviselővé választotta, (Szavazatok aránya: 1483 és 1428.)

Ez a választások első sorsdöntő napján történt. Ellenben Miskolcon csak a nagy mérkőzés végén,^{1 2 3} január 31-én, volt a választás, tehát akkor, amikor a szabadelvű párt bukása már meg volt pecsételve s így ez a körülmény is lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy a miskolci északi kerületben Tisza István ellenjelöltjével, a függetlenségi párti Bizony Ákossal szemben, 138 szavazattal kisebbségbe került. (Bizony Ákos 542 szavazattal szemben a miniszterelnökre csak 404 szavazat esett.)

A miskolci választás történetéhez egy adalékot fűzünk, mely tipikusan jellemző fényt vet mind a január 26-a, tehát a veszített csata utáni választások lélektanára, mind Tisza István példás eljárására.

Kérésemre dr. Tarnay Gyula ny. főispántól, ki abban az időben Borsod vármegye alispánja volt és mint ilyen, az akkori miskolci választások intézésében is részt vett (lévén 1905-ben Miskolc még r. i. város), ide vonatkozólag a következő levélbeli felvilágosítást kaptam:

»Miskolcon az északi kerületben az eddigi köztisztelőben álló képviselővel, Bizony Ákossal szemben, gr. Tisza István vette fel a küzdelmet. A függetlenségi Bizony Ákos kiváló, puritán egyénisége miatt olyanok is támogatására sorakoztak, akik azelőtt a szabadelvű pártnak voltak erős támaszai. A választás kimenetele azonban ennek ellenére a kormány részére jót mutatott, habár azon körülmény, hogy a választás napja január 31-re volt kitűzve, tehát arra a napra, amidőn a kormány bukását jelentő országos eredmény már ismeretes volt, a miskolci választás sorsát is erősen befolyásolta. Ez a kedvezőtlen eredmény a szabadelvű választók között természetesen lehangoltságot szült és a szabadelvű pártot Miskolcon egyedül Tisza István személyének varázsa tartotta össze.

Január 31-én, a választás napján, megindulván a szavazás, mindkét párt délelőtt a turnusokat pontosan ki tudta állítani. Délfelé a szabadelvű párt vezetősége azon referátát adta a fő-

¹ Ami a 40 horvát-szlavonországi képviselőt illeti, gr. Tisza István a szabadelvű párt febr. 19-i értekeztetén bejelentette, hogy a horvát képviselők ezentúl külön csoportként szervezkednek és nem lesznek tovább a szabadelvű párt keretében. (B. H. febr. 20.)

² Febr. 4-én volt ugyan a tíznapos választási határidő utolsó napja (248), azonban régi szokás szerint a választások túlnyomó többsége (413 választás közül 375) már az első napon, jan. 26-án volt és jan. 31. után már csupán egy kerületben választottak, és pedig febr. 2-án. Úgy hogy január végén — mondhatni — a választások is véget értek.

ispánnak, hogy a Tisza-párton a turnus kiállítása akadozik, de ha pénz van rendelkezés alatt, akkor a választás sorsát garantálni tudja, mert nagy tételekben jelentkeznek szavazók, akik ha pénzt kapnak, Tiszára feltétlenül leszavaznak.

Báró Vay Elemér főispán ezen fontos körülményről telefonice tett Tiszának jelentést, megnevezte a nem épen nagy összeget, amelyre szüksége van és tudatta, hogy ez esetben a választás eredményét garantálni tudja. Erre Tisza István telefonice a *leghatározottabban azt az utasítást adta, hogy a választást szabadjára kell bocsátani, mert ő magának pénzért szavazatokat venni nem akar és ilyen áron mandátumot nem szerez.*

A további eljárás ezen utasításnak megfelelően történt és Tisza István a választáson elbukott«.

Ezzel kapcsolatban emlékeztetünk arra, hogy Tisza István a választási hadjárat folyamán mondott beszédeiben ismételten (251, 252, 254) szólt arról, hogy az ellenzék a terrorizmusnak, ámításnak, rágalomnak fegyvereit használja.¹

És ezzel rátérünk a kormánypárt választási vereségének okaira, vagy helyesebben arra a kérdésre, hogy a publicisztikában milyen véleményekkel találkozunk a meglepő, a magyar politikai történetben egyedülálló csatavesztés okairól,^{1 2} amelyeknek megbízható, részletes felderítése persze a későbbi történetírás feladata leend.

Lányi Bertalan szerint (i. m. 12. 1.) »a közvéleményt nagy mérvben megtévesztette az, hogy a november 18-i eseményt maga a kormány feje úgy minősítette, mint merő erőszakot, nem pedig mint a viszonyok kényszere által indokolt jogi expedienst, amivel szemben azután könnyű volt a december 13-i rombolást az erőszak visszaverésére szükséges megtorló cselekménynek feltüntetni és erre a cselekményre nézve a mentéget igénybe venni«.³

Klein Ödön nézete az (i. m. 88—89. 1.), hogy Tiszának november 18-a előtt kellett volna a nemzetet megkérdeznie. Ezt ugyan később megtette, »ámde akkor ő már a november 18. és a december 13. ódiúrával terheltén lépett a nemzet elé, ez lényegesen megváltoztatta a helyzetet és nagyban hozzájá-

¹ „És ne bolygassuk most azt sem (írja később, 1905 július havában, Az Újság hasábjain A helyzetről szóló cikkei elsejében), minő eszközökkel, a terrorizmusnak, ámításnak, rágalomnak minő fegyvereivel csikarta ki győzelmét az ellenzék.“

Pedig még Apponyi is úgy nyilatkozik, hogy az 1905-i választások „majdnem mentesek voltak illetéktelen kormányzati beavatkozástól és tömeges korrupciótól: a legszabadabb és legtisztább választások egyike volt ez, amelyre az egész alkotmányos érában emlékszem“. (I. m. II. 144. 1.)

² Tesszük ezt annál inkább, mert dec. 13-val kapcsolatban szóvá tettük bizonyos írók vélekedését a házszabályakció során elkövetett taktikai hibákról. (242.)

³ Így pl. a januári bukást az ellenzéki Horváth József (i. m. 2. 1.f „népítélet"-nek mondja a nov. 18-i parlamenti csíny felett.

rult a választások kedvezőtlen eredményéhez. Ezek a választások kissé hevenyén is voltak előkészítve. Tisza István nem szívesen ment bele azokba, az előkészületek megtételével sokáig késett, mert azt hitte, hogy talán még sem kerül sorra a választás. A vidéken éppen abban az időben szaporodtak el gombamódra az egykrajcáros újságok. Ezek pedig nagyban kultiválták a szenzációkat és mindennap terjesztgették a szemenszedett hazugságokat, amelyek különösen a falusi nép közt valóságos erkölcsi pusztítást vittek véghez. Ekkor Tiszának azt ajánlotta valaki, hogy szüntesse be a krajcáros lapok utcai árusítását csak egy hónapra, vagyis arra az időre, míg a választási mozgalom lezajlik. Tisza a világ minden kincséért sem akart hozzányúlni a sajtószabadsághoz, semmiképen sem akarta azt korlátozni rövid átmeneti időre sem«.

Kristóffy emlékirataiban (i. m. 122. 1.) ide vonatkozólag a következőket olvassuk: »A téli választások előkészítésére igen rövid idő tűzetett ki, szinte hevenyészve kellett dolgozni, ami a választások eredményének rovására ment. E mellett Tisza leintette a főispáni kartl erősebb rendszabályok alkalmazásától, holott, ha valamikor, most lett volna a hatalom érvényesítésére a legnagyobb szükség, mert a politikai atmoszféra eddig nem képzelt feszültséget árult el az egész vonalon... A főispáni kar már az első lépések megtételénél érezte, hogy ez a választás balul fog kiütni... A főbajt az intelligencia Pál-fordulása okozta, azon intelligenciáé, melynek politikai és hatalmi fenntartásáért szegény Tisza életét áldozta. Régi, lojális vidéki urak, kikre eddig mindig számítani lehetett, csatlakoztak az ellenzékhez, rendszerint azzal az okadatulással, hogy Andrassy csak elég jó 67-es, mégsem helyesli Tisza eljárását. A parasztság sem mutatta a régi megoszlást. Azelőtt a vagyonosabb gazdák többnyire velünk szavaztak s főleg a negyedtelkes szavazók alkották a Kossuth-párt zömét. Most új elem jelenik meg a küzdőtéren, a »nincstelének« tömege, kik ugyan szavazattal nem bírnak, de olyan mértékben terrorizálják a vagyonosabb gazdákat, hogy ezek még az utcára se mernek kimenni, annál kevésbé az urnánál megjelenni. Ez az első parasztszocialista politikai mozgalom a választásoknál, s már az első lépésnél olyan hevesen lép fel, hogy az agrárkerületekben eldönti a választás sorsát.«²

A szabadelvű párt választási vereségének okairól szólva, nem hagyhatunk meg figyelmen kívül két bizalmas emlékiratot, mely szintén enged némi bepillantást a januári bukást előidéző körülményekbe.

¹ Kristóffy abban az időben szatmármegyei főispán volt.

² Az akkoriban megválasztott két szocialista képviselő u. n. agrárszocialista volt. T. i. Achim András (Békéscsaba) és Mezőfi Vilmos (csongrádmegyei szegvári kerület).

Csodálom, hogy Kristóffy említi ugyan a januári választások „főbajai” között Andrassy szugesztív példaadását, de nem említi Apponyi Fel-fordulását (248), ami pedig a 67-es alap szempontjából is hasonlíthatlanul nagyobb súlytal esik a latba.

Az egyik gr. Tisza Istvánnak 1911. március 20-án a kormányhoz intézett memoranduma,¹ melyben a mellett foglal állást, hogy az égetően szükségessé vált házszabályreformot az 1911. évi költségvetés elintézése után és a véderőjavaslat tárgyalása előtt kell tető alá hozni.^{1 2 3} Ebben a memorandumban található a következő nagyérdékű passzus, amelyet már egy más kapcsolatban (162) idéztünk: »Húsz esztendő óta folytatok a magyar alkotmányos élet e rákfenéje (t. i. a parlamenti obstrukció) ellen eredménytelen küzdelmet. A szabadelvű párt többször volt abban a helyzetben, hogy megoldhatta volna a kérdést. A véderővita (1889.) után, a Szapáry-féle obstrukció (1891.) alkalmával s végül a Bánffy-kormány teljes virágzásának napjaiban mindent elkövettem, hogy ez alkalmak felhasználására reá bírtam a párt akkori vezéreit. De valóságos átok gyanánt nehezedett a szabadelvű pártra, hogy a házszabályrevízió szükségét mindenki elismerte ugyan, a kérdésbe azonban soha senki akkor nem fogott bele, amidőn kezében voltak a siker előfeltételei. Várt mindenki, amíg az események kényszere feltétlen szükséggel hozta azt napirendre, de akkor már késő volt. S előbb csak egyeseknek és kormányoknak nyakát szegte, míg végre a szabadelvű párt is abba puszult bele, hogy idejekorán, ereje teljében nem teljesítette ezt a hazafiúi kötelességet«.

A másik memorandum 1911. szeptember 19-én kelt és Berzeviczy Alberttól, az első Tisza-kormány kultuszminiszterétől származik.

Berzeviczy — utalással az 1904. őszén végrehajtott kísérlet balsikerére — a leghatározottabban ellenez minden olyan akciót, mely a parlamenti helyzet megváltoztatását a házszabályok megszegésével kívánja előidézni és a napirenden levő véderőjavaslatokat házszabálysértéssel akarja keresztülhajtani. Kifejti, hogy az esetben, ha a házszabályok vagy a 48-i törvény világos rendelkezésére nem alapítható többségi erőszak következtében úgy, mint 1904 végén, »a parlament további tárgyalásai lehetlenné válnának, akkor bekövetkeznék az, hogy a kormány egy rosszul sikerült erőszak benyomása alatt — tehát a képzelhető legkedvezőtlenebb auspiciumok között — volna kénytelen a választási harcot felvenni. Általában a parlamenti ultima ratio alkalmazásának kérdését nem szabad elméleti elvek vagy egészen más viszonyokon alapuló külföldi példák szempontjára

¹ Úgy ez, mint a következő Berzeviczy-féle, Tisza István hátrahagyott iratai között található.

³ Tudjuk, hogy e helyett a Tiszától helytelenített másik alternatívát követték: előbb a véderőreformot vették tárgyalás alá azzal a szándékkal, hogy azt a hatályban lévő elégtelen házszabályok alapján fogadtassák el és csak később csinálják meg a házszabályrevíziót, amidőn az már nem hozható többé az újoncjavaslatlalt kapcsolatba. Tisza előre látta memorandumában ez egyébként nagyon csábító terv meghiúsulását és ő volt kénytelen 1912 júniusában a véderőjavaslatok erőszakos megszavaztatásával a kátyúból kihúzni a munkapárt megakadt szekerét.

ból megítélni..., nehogy már egyszer elszenvedett keserves csalódásnak legyünk újabb áldozatai«.*

Ugyancsak Berzeviczy Albert a szabadelvű párt választási vereségével kapcsolatban a következőket mondja: »Mint mindig, akkor is az történt, hogy a politikában a siker és csak a siker dönt: november 18-ának nem volt sikere, december 13-ának, sajnos, volt. Tisza politikájának becsületessége kizárta azt, hogy a választásoknál a meggyőzésen, rábeszélésen, propagandán kívül más eszközökhöz nyúljon s a választások a szabadelvű párt bukását hozták magukkal«. (Tisza-Évkönyv 1928—1929. évf. 9. 1.)

És ugyanó — gr. Tisza István Összes Munkáihoz írt előszavában — a következő kijelentést teszi: »Paradoxonként hangzik, de úgy van, hogy ez a minden ízében magyar államférfiú nem ismerte a maga igazi mivolta szerint a magyar nemzetet... ő tényleg konstruált magának egy *ideál-magyart, aminő, megengedem, hogy ismerősei körében — nemcsak az ő társadalmi osztályát értve — volt is nem egy; ezt az ideál-magyart általánosította azután és erősen, szinte fanatikusan hitte, hogy az a magyar nemzet nagy átlagának megfelel s erre a típusra alapította politikai számításait, reményeit és álmait*«.

Vájjon nem ez az »ideál-magyar« volt-e a választási vereség végső oka?

...

Gr. Apponyi Albert 1905 január 3-i pálfordulásával kapcsolatban mondtuk (248), hogy nem tudjuk ugyan, vájjon mit jelentett a bécsi angol nagykövet hazájába a magyar politikai életben beállott eme nagy horderejű változásról, de ismerjük legújabban a német diplomácia felfogását a januári eseményekről.

A német külügyi hivatal 1925-ben kiadott nagyszerű diplomáciai aktaGgyűjteményében² találunk egy táviratot, amelyet Bülovv kancellár 1905. február 15-én a pétervári német nagykövethoz intézett. Ennél a táviratnál, mely a gyűjteménybe 7349. szám alatt van felvéve, bevezető magyarázatként a következő jegyzetet olvassuk: Gri Tisza István miniszterelnök erőszakos hárszabálymódosítási kísérlete 1904. őszén »hatte zu einer Erstarkung der ungarischen Unabhängigkeitspartei geführt, die auf eine volle Trennung der beiden Reichshälften der Habsburgischen Monarchie lossteuertc.³ Um die Wende des Jahres 1904.

trat der gesamte Anhang des Grafen Albert Apponyi zur Unabhängigkeitspartei über, so dass nach der Auflösung des Abgeordnetenhauses (4. Januar 1905.), die einer unerträglich gewordenen Lage ein Ende bereiten sollte, ein Sieg der Unabhängigkeitspartei in den Bereich der Möglichkeit rückte. Tatsächlich ergaben die Neuwahlen eine Mehrheit der bisherigen Opposition, so dass Graf Tisza sich genötigt sah, seine Demission einzurichten. Ein Bericht des *Botschafters Gf. Wedel* (*bécsi német nagykövet*) vom 6. Januar 1905. äusserte sich für diesen Fall sehr pessimistisch und sah bereits eine tiefe Erschütterung des Gefüges der Doppelmonarchie voraus. Das brachte Gf. Bülow auf den Gedanken, durch einen deutsch-russischen »Uneigennützigkeitsvertrag« eine solche Gefahr gleichsam zu lokalisieren.

E célból Bülow 1905. február 15-én táviratot intézett a pétervári német nagykövethoz, amelynek első két mondata így szól: »Seit mehreren Jahren wird der Zustand chronischer Gährung, in welchem sich leider die öst.-ung. Gesamtmonarchie befindet, ausgebeutet, um zwischen Russland und Deutschland Misstrauen zu säen. Namentlich in Blättern mit revolutionärer Tendenz kehrt die Behauptung wieder, dass heute zwar kein Interessenwiderspruch zwischen Deutschland und Russland bemerkbar sei, derselbe aber entstehen würde, wenn die innere österreichische Krisis fortduere und einen Vorwand für fremde Einmischung biete«.

Ebből látható, mily komolyan ítélték meg a német diplomáciai körök azt a nagyhorderejű változást, mely a magyar politikában a januári események folytán beállott.

Gr. Tisza István nem késett, hogy híveit és egyben a nagy nyilvánosságot a választási vereséggel előállott változott helyzetben álláspontjáról tájékoztassa.

Január 31-en este megjelent a szabadelvű pártkörben és az őt körülvevő kérdezősködőknek »körülbelül« ezeket mondotta:

»A helyzet legegyszerűbb és legtermészetesebb megoldása az, ha a disszidensek, illetve e csoport feje, Andrássy Gyula gróf veszi át a kormányzást és az ellenzékétől, amellyel szövetkezett, a fontos és szükséges javaslatok elintézésére respíriumot kér. Akié a győzelem, azé a felelősség. A szabadelvű újratartására befolyással lenni nem akar. Senkit sem gátol elhatározásában, nem is agitál, de nézete szerint az a legtermészetesebb eljárás, ha a szabadelvű párt nyugodtan nézi a dolgok folyását, mint ellenzéki párt. Teszi ezt pedig nem kormánybuktatási célzattal, hanem mint komoly ellenzéki párt, amely az ügyek menetét a 67-es alap és a szabadelvűség szempontjából bírálja. Ha a szabadelvű párt koalícióba menne, akkor sem lehetne magyar többséget létrehozni (t. i. a szászok és horvátok nélkül). Sőt ebben az esetben újabb.

izgalom lenne az országban. Ha pedig Andrássy Gyula grófnak vagy a disszidenseknek az ellenzék, amellyel a képviselőválasztásra szövetkeztek, a képviselőház tárgyalásai dolgában respíriumot ad, nyugodt tárgyalás várható. Andrássy és a disszidensek a választás előtt egységre léptek az ellenzékkel, módjukban van tehát az ellenzéket a nyugodt tárgyalás biztosítására leszögezni.«

Tisza István gróf elmondotta ezután, hogy ma este Bécsbe megy. Holnap délelőtt fogadja a király. Ő Felségének hű képet ad a helyzetről és benyújtja a kabinet lemondását. Ezután javaslatot tesz arról, hogy kiket hívjon meg kihallgatásra a király. (B. H. febr. 1.)

A miniszterelnök még aznap este Bécsbe utazott és másnap, február 1-én, tehát még az új országgyűlés összeülése, sőt a választások teljes befejezése előtt, bejelentette a királynak az egész kabinet lemondását. (B. H. febr. 2.)

Ezzel megkezdődött a rendkívül hosszú kormányválság. Tisza István, mint a kisebbségi kormány feje — mint később látni fogjuk — csak a Fejérváry-féle ú. n. »darabont-kormány« kinevezésével, tehát csak 1905. június 18-án szabadult ,megkínos helyzetéből.

...

Gr. Tisza István felfogásának megfelelően, mely szerint »a helyzet legegyszerűbb és legtermészetesebb megoldása az, ha a disszidensek vezére veszi át a kormányzást«, gr. Andrássy Gyulát a király már február 3-án kihallgatáson fogadta. Az audiencia eredménye — mint a Budapesti Hírlap február 4-i számában írja — az, hogy Andrássy megbízást kapott, hogy tárgyaljon a vezérpolitikusokkal a kibontakozás lehetőségéről és tárgyalásainak eredményéről tegyen jelentést a királynak.

Kihallgatásáról Andrássy a Budapesti Hírlap tudósítója előtt a következő nyilatkozatot tette:

»Ő Felsége kegyesen fogadott s megbízott, hogy tárgyaljak a vezérpolitikusokkal a kibontakozás lehetőségéről. Én ezt a megbízást elvállaltam s most érintkezni fogok Budapesten a pártok vezéreivel. Kormányalakításra való megbízást nem kaptam. Néhány nap múlva aztán újra feljövök Bécsbe, jelentést tenni Ő Felségének tárgyalásaim eredményéről. Ma csak a magam véleményét mondhattam el, most majd megnézem, hogy mit kívánnak a pártok. lehetségesnek tartom, hogy a király más politikust is meg fog hallgatni az alkotmányos szokásnak megfelelően. A helyzet nagyon nehéz és bonyodalmas. A megoldás nem várható" a legközelebbi időben s minden illetékes tényező önmérsékletétől függ.« (B. H. febr. 4.)

...

Ezek voltak dióhéjba szorítva az előzményei a szabadelvű párt 1905. február 9-én a Hungária-szállodában rendezett ismerkedési estélyének, amelyen a miniszterelnök — fentebb közölt

január 31-i nyilatkozatával egybehangzóan — vázolta a pártok feladatait és kötelességeit a mielőbbi kibontakozás érdekében, ennek egyelőre egyedül lehetséges és egyébként is kívánatos útjaként az ellenzéki pártokból alakítandó koalíciós kormány létesítését felölve meg.

Tisza István gróf miniszterelnök, akit felállásakor hosszabb tapssal üdvözöltek, a következő felköszöntőt mondotta: Tisztelt Barátaim! Nagy és nehéz küzdelem után jöttünk össze e mai baráti lakomára. Ezt a küzdelmet mi idéztük fel. Tettük ezt abban a meggyőződésben, hogy a kérdés eldöntését általunk az országnak halasztást nem tűrő nagy érdekei parancsolólag megkövetelik. Tettük abban a meggyőződésben, hogy ezzel egy nagy szolgálatot teszünk az országnak, ha ügyünket diadalra vezetjük, hogy ezzel egy nagy szituációt nyitunk meg a magyar nemzet számára s hogy másfelől beláthatatlan bonyadalmaknak, válságoknak és veszélyeknek teszünk ki a magyar nemzet ügyét a parlament rendjének, munkaképessége helyreállításának elhalasztása vagy további halogatósa által. Ez a hazafíúi meggyőződés vitt bennünket a csatába.¹

Végig küzdöttük a harcot és elvesztettük a csatát. Hogy minő eszközökkel küzdöttek ellenünk, hogy minő körülmények játszottak közre az eredmény előidőzésében, arról most ne beszéljünk.² Sokkal komolyabb az ország helyzete, sokkal nagyobb érdekek forognak kockán, semhogy rekriminációkra alkalmasnak tartanók az időt. Vegyük az eredményt és vizsgáljuk sine ira et stúdió, hogy minő a helyzet és minő kötelességek hárulnak a helyzetből mindnyájunkra?

Tisztelt Barátaim! Ha a választás eredményét vizsgáljuk, mindenekelőtt konstatálnunk kell azt, hogy a parlament belső reformjára irányuló akciónk vereséget szenvedett. Vereség ez az egész pártra nézve, de mindenekelőtt és mindenekelőtt vereség az én csekély személyemre nézve, mert hiszen politikai existenciám össze volt forrva ezzel az ügygyei,³ ezzel az ügygel kellett győzőnm, vagy vereséget szenvednem. És nem volna férfias dolog, nem volna hazafias dolog tőlem, ha ezt teljes nyíltsággal el nem ismerném, ha ebből a konzekvenciákat levonni nem akarnám.⁴ Én, t. barátaim, mindig kész vagyok a közügyét szolgálni, de becsülettel és sikerrel csak akkor szolgálhatom azt, ha meggyőződésem szerint helyes úton járhatok. Más szituációban, olyan viszonyok között, midőn az a politika, amelyet helyesnek tar-

¹ (248).

² (251, 252, 254).

³ Az „ugrál levél“ óta (211), sőt — mondhatni — már 1889 óta (10).
Már febr. 1-én lemondott.

tok, a maga egészében nem érvényesülhet, nem vagyok alkalmas arra, hogy közszolgálatot teljesítsek. Ezt tudom, érzem, elismerem, ezt ki akartam egyszer és mindenkorra jelenteni, hozzátéve azt, hogy teljes lelki nyugalommal, a teljesített kötelesség felemelő öntudatával nyugszom bele ebbe az eredménybe és veszek búcsút hivatalos állásomtól, magammal víve lelkem nyugalmát, és hála Istennek, magammal víve csorbitatlan kötelességérzetemet is. Azt a kötelességérzetet, amely parancsolólag szól hozzám akként, hogy olyan helyzetben, olyan viszonyok között és ott tegyek szolgálatot, ahol ez a változott körülmények között kötelességem.

A másik konzekvencia, a választások másik eredménye, t. barátaim, az, hogy dacára minden zavaró körülménynek, dacára annak, hogy egészen más kérdések, amelyeknek a közjogi alappal semmi közük nincs, játszottak bele abba, hogy a közjogi ellenzék egy nagy és általa nem is várt diadalra segítsék: maga a közjogi alap ma sem bukott meg, mert a 67-es alapon álló pártok ma is, az új országgyűlésnek is, határozott többségét képezik és mi sem volna egyszerűbb dolog, ha ennek elháríthatatlan elvi akadályok nem állnának útjában, mint keresni egy alkalmas férfiút, akit csorbitatlan öntudattal követnének a közjogi alapon álló pártok valamenynyicn és ennek vezérlete alatt keresni a megegyezést, az egyesülést a közjogi alapon álló pártok között. De, fájdalom, ezen pártok némely részét a politikai fölfogás egész vonalán olyan messzemenő ellentétek választják el egymástól, hogy ezeknek egyesülésére, vállvetett becsületes közreműködésére talán csak egy nagy nemzeti katasztrófától való félelem indíthatna bennünket. És miután nem látszik ma lehetségesnek, az egyesülésnek erre az útjára lépni, azt hiszem, természet-szerűleg jut a szituáció súlypontja azon férfiak kezébe, akik a közjogi alapon állnak, tehát ebben a tekintetben egy alapon az országgyűlés többségével, akik másrésről eddig kétségte-len tanújelét adták szabadelvűségüknek, de akikre nézve az a tény, hogy a közelmúlt nagy küzdelmeiben vállvetve küzdöttek a közjogi ellenzékkel, az a tény, hogy az ő közreműködésük lényegesen közrejátszott a közjogi ellenzék nagy diadálának előidézésében: egyfelől azt a kötelességet és föladatot hárítja rájuk, hogy ők! vegyék a kibontakozás felelősségét vállalkra, másfelől a jogcímet is megadja nekik arra, hogy e tekintetben bizonyos követelésekkel lépjenek fel fegyvertársaikkal, a közjogi ellenzékkel szemben.

És, t. uraim, én azt gondolom, hogy a közjogi ellenzékre is az a feladat hárul, hogy e felhívással szemben merev

¹ T. i. a disszidensek.

ellenállást ne fejtsen ki. Érezniök kell ama képviselőtársainknak is, kik a közjogi ellenzékhez tartoznak, a felelősség súlyát; érezniök kell azt, hogy ha ők meg akarják nehezíteni egy közjogi alapon álló kormánynak létrejövetelét, meg akarják talán akasztani annak működését, akkor nem szabad lehetlenné tenniük egy olyan kormány létrejövetelét, amelyben ők is résztvehetnek, amelyben elveiknek, nézeteiknek azt a részét, amely a képviselőház többségének fölfogásával nem ellenkezik, keresztülvihetik. És én csak örvendve és hazafiúi elismeréssel konstatálhatom, hogy e felelősségérzet felébredésének a közjogi ellenzék vezetőfőfőiainál igenis látható nyomaira találunk. És engedjék meg nekem, t. barátaim, ha azt látom különböző oldalokról és körökből, hogy a mérsékletnek, az engedékenységnek azok a tünetei, amelyek a közjogi ellenzék részéről mutatkoznak, gáncs és gúny tárgyává tétetnek, ha látok kísérleteket arra, hogy a közjogi ellenzékre nézve mintegy erkölcsi lehetlenséggé tétessék, hogy az ő elveit a maguk ridegségében ne képviselje: akkor én ezt a fölfogást a mai viszonyok között nagyon tévesnek és ezt a taktikát az ország érdekében nagyon hibásnak és elítélendőnek tartom. Igenis, az én meggyőződésem az, hogy azoknak a képviselőtársaimnak, akik most a közjogi ellenzék soraiba ily megnagyobbodott számban jutottak be, azoknak becstületesen kell keresniük az érvényesülés útját és kereshetik is azt a nélkül, hogy az országot lehetlenségek és válságok elé állítanák. Kereshetik már csak azért is, mert hiszen nem alkotják az országgyűlés többségét, tehát senki sem kívánhatja tőlük, hogy ők csak abban az esetben kívánjanak érvényesülni, ha a maguk elveit teljességükben megvalósíthatják. Ellenkezőleg a legszigorúbb politikai morál szempontjából is helyeslem eljárásukat, ha közreműködnek oly kormány létrehozatalában, amely az ő álláspontjukhoz közelebb áll, mintha az ő meghatározottabb, legerősebb politikai ellenfeleik soraiból alakult volna meg.

Hogy ez a törekvés ilyen kormány megalakítására sikerülni fog-e vagy sem, azt a jó Isten tudja. Én szívemből kívánom, hogy sikerüljön, mert a kibontakozás és a tisztultabb politikai élet előfeltételei legbiztosabban érvényesíthetők így és ha sikerül, akkor tisztán áll előttem az a feladat, az a kötelesség, amely mireánk háramlik. Az én nézetem szerint, t. barátaim, ilyen vállalkozásban mi részt nem vehetünk. Mi a közelmúlt küzdelmei után nem állhatunk olyan férfiak politikai vezetése alá, akiknek eljárását a közelmúltban, akiknek maguktartását hazánk egy égető kérdésre nézve annyira elítéltük, annyira károsnak tartottuk. Higgyétek meg, hogy semmi egyéni keserűség nem mondatja ezt velem. Sokkal

komolyabbnak tartom a helyzetet, semhogy megtűrném lelkemben egy parányát is a személyi momentumnak, semhogy kész ne volnék minden más tekintet felretéve, megtenni azt, amit az ország érdekében levőnek tekintek. De én azt hiszem, hogy annak az ügynek, melyet képviselünk, amellyel meggyőződésünk egész erejével össze vagyunk növe, annak az ügynek csak akkor tehetünk szolgálatot, hogy ha a magyar nemzet előtt is csorbíthatatlanul tartjuk fenn erkölcsi tekintélyünket és az a párt, amely megalázáson megy keresztül, az a párt, amely olyan eljárást követ, amellyel eljuttassa pozícióját a nemzet előtt, ha a legszebb, legtisztább érzés vezeti is, ha a legnemesebb célból teszi is ezt, eljuttotta lehetőségét annak, hogy hasznos szolgálatot tegyen. Ha tehát mi a közügynek szolgálatot akarunk tenni, azt ilyen kormánytól teljesen független állásponton kell tennünk, független állásponton, de nem úgy, hogy akadályokat kívánjunk a kormány útjába gördíteni. Komoly férfiak kormánybuktatásra csak akkor vállalkoznak, ha alkalmasnak találják az időt a kormány örökségének átvételére. Ma, ha illúziókban élni nem akarunk, be kell látnunk azt, hogy talán keserves tapasztalatokon és mindenestre lényeges átalakuláson kell a nemzeti közfelfogásnak átmennie, mielőtt ez a párt a maga tiszta elvi álláspontján sikerrel veheti a kormány gyepelőjét kezébe. De ettől eltekintve is, az ország nagy érdekei parancsolólag követelik, hogy az ország ügyei mielőbb rendes kerékvágásba juszanak, hogy közéletünkől az abban fölhalmozódott gyúanyag lehetőleg gyorsan elimináltassék, hogy a magyar képviselőház megszabadulva a meddő küzdelmek lidércnyomásától, a maga egész erejét anyagi, szellemi és erkölcsi téren való reformmunkára fordítsa. Ebben a munkában kell nekünk résztvenni teljes önzetlenséggel, hűséges ragaszkodással elveinkhez, azon elveinkhez, amely mindenekelőtt a nemzet és a király közti egyetértést és összhangot szolgálja, a meddő közjogi harcok eliminálásával és az ily módon biztosított alapon, a szabadelvű irányban való haladást. Ez az a tér, ahol közremunkálhatunk a kormánypárttal, egyesülhetünk vele a hasznos munkában, minden oly kérdésben, amelyben vele egyetértünk és gyakorolhatjuk az ellenőrzés és az objektív kritika jogát a kormány minden tétével, minden javaslatával szemben.

T. Barátaim! Nem hiszem, hogy ez a hivatás közvetlen zajos sikerekhez vezethetne bennünket. De nyugodt lelkiismerettel, fölemelt fővel vállalhatjuk ezt a hivatást magunkra, abban a meggyőződésben, hogy így teszünk az ország nagy érdekeinek igazán szolgálatot s abban a meggyőződésben, hogy ez az út az, amely igazán a nemzet szívéhez vezet, ez az

út az, amelyen megifjodva és új népszerűsége szert téve, fogunk annakidején a magunk elvei mellett eredménnyel síkra szállani.

Én így fogom föl a helyzetet és ebből kifolyólag állítom föl ama kötelességeket magam elé, amelyeket teljesítenem szükséges. Nem kétlem, t. barátaim, hogy ugyanazok a gondolatok, amelyek engem erre a meggyőződésre tereltek, élnek a ti telketekben is és hiszem és remélem, hogy úgy, amint a múltban tettük, egybeforrva ismét az önzetlen és áldozatkész hazafiúi munkában fogjuk teljesíteni kötelességeinket.

És most engedjétek meg, hogy még csak egy szót mondjak, a hálának és a köszönetnek a szavát. Ama sötét gondolatok között, amelyek el kell, hogy fogjanak mindenkit, aki illúziók nélkül vizsgálja az ország dolgait, amelyek, nem tagadom, súlyos hazafiúi gondok egész áradatát zúdítyják lelkemre, világító és melegítő fénysugár gyanánt hat reám annak a bizalomnak, annak a férfias barátságnak és ragaszkodásnak emléke, amely összefűzött bennünket a múltak viszontagságai és emlékei közt. Engedjétek meg, hogy mint becses emléket tartsam ezt lelkemben örök időkre. Boldog leszek, ha ezen érzelmek által összeforrva teljesíthetjük hazafiúi kötelességeinket a jövőben is. Fogadjátok hálás köszönetemet még egyszer. Az Isten tartson meg benneteket és egyesítsen benneteket abban az önzetlen, áldozatkész hazafiúi munkában, amelyre ennek a szegény országnak oly égető szüksége van.¹

V. Az 1905/10. évi országgyűlés.

256. A kormány lemondásának elfogadása. — Az új országgyűlés összeülése és a Lex Dániel. — Gr. Tisza István beszéde a szabadelvű párt 1905. február 17-i értekezletén: a választások eredménye a kormány és pártja szempontjából. — Az országgyűlés megnyitása kir. leirattal. — Justh Gyula elnöki székfoglalója és a nov. 18-i események. — Újabb királyi kihallgatások és az átmeneti kabinet eszméje. — Khuen és Tisza levélváltása a kibontakozási lehetőségekről: Andrassy vállalkozásának megghiúsulása; átmeneti kabinet, koalíciós kabinet, 67-es koncentráció szabadelvűpárti politikus vezetésével.

Gr. Tisza István már február 1-én bejelentette a királynak a kabinet lemondását (255).

A Budapesti Közlöny 1905. február 16-i számának élén közli, hogy a király február 14-én kelt elhatározásával a magyar minisztériumnak lemondását kegyelemben elfogadta s egyúttal

¹ B. H. febr. 10-i sz.

meghagyta, hogy az egyes miniszterek hivatalos működésüket további legfelsőbb elhatározásig folytassák.

Az 1905. évi február 15-ére hirdetett új országgyűlés mindkét házának tagjai február 17-én gyűltek össze.

Ami a képviselőházat illeti, az akkor 91 éves Madarász József korelnöki székfoglalója említést érdemel annyiban, amennyiben az öreg 48-as az ellenzéki pártok zajos helyeslése mellett mindenekelőtt kinyilatkoztatta, hogy »mindazt, amit régi szabályaink és törvényeink ellenére akár elnök, akár kormány, akár bárki más cselekedett, kötelessége itt e helyről most utólag is törvénytelennek és érvénytelennek kijelenteni«.

»Második kötelességem — úgymond folytatólag — ennél fogva magától értetődik: hogy én csakis a régi házszabályok, igazi szabályaink alapján vagyok képes és kész — mert másképp nem vezetném — vezetni a Ház tanácskozásait.«

Ugyancsak február 17-én, az új országgyűlés összeülésének napján, tartotta a szabadelvű párt a választások óta első hivatalos értekezletét.

Ez alkalommal gr. Tisza István miniszterelnök rövid nyilatkozatot tett a választások folytán beállott helyzetről. Nézete szerint egy parlamenti válságnak egyelőre még át nem tekinthető fejleményeivel állunk szemben; a helyzet még nem érett annyira, hogy a párt jövőbeni magatartását illetőleg határozzon; de semmi ok sincs arra, hogy a párt elveszítse önbizalmát és együtt ne maradjon, mert a 67-es alapon álló liberális magyar nemzeti politikára szükség van még ebben az országban és mert a párt még mindig olyan faktora maradt a közéletnek, amellyel számolni kell. Arra kérte tehát képviselőtársait, hogy elveikhez való ragaszkodással és egymás iránt érzett rendületlen bizalommal maradjanak együtt és tartsanak ki.

Beszédének szószerinti szövege a következő:

Tisztelt Barátaim! Ma tartjuk első értekezletünket a lefolyt választások óta és — gondolom — mulasztást követnék el, ha a párt kebelében egészen röviden meg nem emlékezném a választások eredményéről és az eredmény szükségszerű következményeiről.

A parlament jelenleg csakis megalakulásával foglalkozik, egy még meg nem alakult parlament pedig nem alkalmas hely és tér érdemleges nyilatkozat tételére. Ennek folytán nem nyilatkoztam ma és nem szándékozom a holnapi ülésben sem nyilatkozni a kormány lemondása felől. De hiszen ez alól tulajdonképpen fel is ment az a tény, és nincs is szükség bővebb fejtegetésre, hogy a lemondás oka annyira nyilvánvaló és természetes, hogy az semmi további magyarázatot nem igényel. Megtörtént az az eset — Magyarországon ezúttal először —, amely más országokban igen gyakori és természetes jelensége a parlamentárizmusnak, hogy pártunk kisebbségben maradt, ami természetszerűleg a kormány azonnali

lemondását vonta maga után. És tekintettel a választásoknak pártunkra nézve, fájdalom, eklatáns eredményére, gondolom, méltóztattok helyeselni azt, hogy a kormány nem várta be az új Ház összejövetelét, nem várta be azt, hogy az új Házban tényleg leszavaztassék, hanem a választásokból magára nézve a konzekvenciát azonnal levonta.

Ezek után méltóztassatok megengedni, hogy csak még egészen röviden nyilatkozzam a választások eredményéről a párt szempontjából. A helyzet ma nem világos, mert kétségtelen tény ugyan az, hogy pártunk kisebbségbe jutott, de nem áll velünk szemben olyan kompakt többség, amely azonnal, mintegy automaticae vehette volna át a kormányzatot. Ennek folytán egy parlamenti válságnak ma még át nem tekinthető fejleményeivel állunk szemben; nem érett tehát a helyzet ma arra, hogy jövőbeni magunktartását illetőleg bárminő párthatározatot hozzunk, mert konjekturális politikát párthatározatokban, gondolom, nem volna célszerű csinálni.

Engedjétek meg tehát, hogy a mai pillanatban, mielőtt megérlelődnék a szituáció annyira, hogy párthatározatot kérhessünk, csak azzal a kéréssel forduljak a párt minden tagjához, vegyük a választások eredményét minden gyöngeség, minden ingadozás és minden kishitűség nélkül, ne ingasson az meg bennünket elveinkhez való tántoríthatatlan ragaszkodásunkban, ne ingasson meg abban a meggyőződésünkben, hogy a 67-es alapon álló liberális magyar nemzeti politikára szükség van még ebben az országban, hogy ennek a politikának érvényesülnie kell még ebben az országban és ne ingasson meg abban a férfias elhatározásunkban, hogy minden mellétekintet felretéve, olyan helyzetben, aminőben az események ma még át nem tekinthető fejleményei fognak juttatni bennünket, elveinkhez való rendületlen ragaszkodással teljesíteni fogjuk kötelességünket és szolgálni fogjuk a közügyet.

Bármit mondjanak is, ez a párt ma is számban, szellemi és erkölcsi súlyban impozáns, olyan tényező, amely ha saját maga le nem mond hivatásáról, ha megtartja önbizalmát és az ügyhöz való bizalmát, amelyet képvisel: hasznos, üdvös, jelentékeny szolgálatot tehet a közügynek és olyan faktora marad a magyar közéletnek, amellyel számolni kell és amely mindig szolgálatokat tehet a magyar nemzetnek.

Én tehát ma csak arra kérlek benneteket, hogy elveinkhez, az általunk képviselt ügyhöz való ragaszkodással, ez ügynek erejébe vetett hittel és egymás iránt érzett rendületlen bizalommal maradjunk együtt, tartsunk ki!

Bárhogy fejlődjenek a jövő alakzatai, e fejlődést ítéljük meg a legridegebb objektivitással, azután dobjuk mérlegbe

pártunk egész súlyát úgy és ott, amint és ahol azt az ország érdekei megkövetelik.

Az értekezlet ezután a jelöléseket ejtette meg. A Ház elnökévé jelölte Tallián Bélát, alelnökké Dókus Ernőt és Issekutz Győzöt, háznaggyá pedig Csávósy Bélát.¹

* * *

Február 18-án volt az országgyűlés megnyitása, és pedig nem trónbeszéddel, hanem egész szokatlan módon: az országgyűléshez intézett királyi leirattal.

Idevágó felségfelterjesztésében a miniszterelnök kifejti, hogy a magyar országgyűlés megnyitása törvényes ősi gyakorlat szerint királyi trónbeszéddel történik. Minthogy azonban »a legutóbbi képviselőválasztások következtében beállott parlamenti és kormányválságnak ma még megoldatlan volta miatt hiányzik a királyi trónbeszéd politikai előfeltétele, a felelős kormány és mert elsődrendű szükségét képez az, hogy a válságból való kibontakozás a koalícióra lépett pártok közmegnyugvásával mielőbb megtörténjék, de viszont a február 15-ére egybehívott országgyűlés megnyitását — tekintettel az ellenzék körében nyilvánult felfogásra — nem volna célszerű elodázní: szüksége állott be annak, hogy az országgyűlés megnyitása az eddigi gyakorlattól eltérőleg történjék«.

A miniszterelnök legcélszerűbbnek véli az országgyűlést királyi leirattal megnyitottnak nyilvánítani, amely leirat az illető korelnökök által ugyanazon eljárási formák mellett fogna idhirdettetni, mint az országgyűléshez intézett más királyi leiratok.

A király a miniszterelnök javaslata értelmében a mondott célból 1905. február 16-án a következő leiratot intézte az országgyűléshez: »Kedvelt Híveink! Közbejött akadályok miatt a jelen országgyűlést atyai szívünk óhajta szerint trónbeszéddel meg nem nyithatván, azt jelen Leiratunkkal ezennel megnyitottnak nyilvánítjuk«.²

Február 21-én került a sor a Ház elnökének e& egyéb tisztviselőinek megválasztására.

Az elnöki, két alelnöki és a háznagyi állásra — a szabadelvű párt jelöltjeivel szemben — a szövetszertett ellenzék jelöltjeit választották. Elnök lett a függetlenségi párti Justh Gyula.

Székfoglaló beszédében kiemelte, hogy az ő megválasztása egy nagy tanulságot szolgáltat mindenkinek mindenkorra. Tanulságot szolgáltat arra nézve, hogy »ebben az országban az alkot-

¹ B. H. febr. 18.

² Ez mindmáig az egyetlen kivételes eset azon ősi alkotmányos gyakorlattal szemben, mely szerint az országgyűlés megnyitása királyi trónbeszéddel, illetve a mostani alkotmányprovizórium idejében 1922 óta kormányzó beszéddel történik.

Igaz, hogy 1905 óta nem fordult elő többé az a nálunk — eleddig legalább — elképzelhetlen valami, hogy a kormánypárt az általános választásokon vereséget szenvedjen.

mány és annak minden biztosítéka szent és sérthetetlen, és hogy annak akár lényegét, akár formáját büntetlenül megsérteni senki- nek sem szabad, senkinek sem lehet... Ugyanazok az irány- elvek fognak vezérelni, amelyek vezérelték azokat a nagynevű elődeimet *(Felkiáltások: Éljen Apponyi!)*, akik a törvény, az alkotmány és a házszabály rendelkezéseit mindenkor híven és becsületesen teljesítették... Mély sajnálattal kell megemlékez- nem arról, hogy a legközelebbi múltban a házszabályok tiszte- letben tartása tekintetében hézag állott be. Az új képviselőház- nak elsőrangú kötelessége leendő ezt a hézagot betölteni... Kö- telességszerű őszinteséggel ki kell jelentenem még azt is, hogy én a november 18-án történt eseményeket házszabályt alkotó jogforrásul el nem ismerem«. *(Hosszantartó zajos éljenzés és és taps a baloldalon és a középén.)*

* * *

A kormányválság folyamán ő Felsége a lemondott minisz- terelnök javaslatára elsősorban gr. Andrassy Gyulát fogadta február 3-án kihallgatáson és bízta meg azzal, hogy tárgyaljon a vezérpolitikusokkal a kibontakozás lehetőségéről (255), majd február 12-én Kossuth Ferenc, a legnagyobb képviselőházi párt s egyben a koalíció vezére, volt a királynál audiencián.*

Február 18-án Andrassy újabb kihallgatáson jelent meg, hogy jelentést tegyen a királynak tárgyalásai eredményéről. A kihallgatás után Andrassy úgy nyilatkozott az újságíróknak, hogy döntés nem történt s a helyzet változatlan. (B. H. febr. 19. sz.)

Hogy mi történt ezen a február 18-i audiencián, sejteni lehet a szabadelvű párt február 23-án tartott értekezletének anyagából. (B. H. febr. 24.)

Ezen az értekezleten ugyanis Hodossy Imre, a párt intéző- bizottságának elnöke,** előterjesztvén az intéző-bizottság javas- latát, jelentette, hogy február 21-én felkereste őt gr. Andrassy Gyula és előadta, hogy egy átmeneti kabinet alakításáról szán- dékozik Ő Felségének előterjesztést tenni. Az átmeneti kor- mányt a disszidensek sorából alakítanák meg s mindössze négy tagja lenne. Andrassy azzal a kérdéssel fordult a szabadelvű párthoz, hogy minő álláspontot foglal el az átmeneti kormány- ává! szemben, mely politikai program nélkül, tisztán az állami szükségletek megszerzésére szorítkozik és csupán arra szolgálna, hogy idői nyerjenek a végleges megoldásra? Különösen pedig, hogy megszavazza-e a párt az indemnitást és az újoncjutalékot? Andrassy végül előterjesztette, hogy ez az átmeneti kabinet őt hónap múlva lemondana.

* A lapok 1905. február 13-i száma politikai szenzációként kezeli Kossuth Ferencnek, Kossuth Lajos fiának, ezt a kihallgatását a bécsi Hof- burgban.

** A szabadelvű párt febr. 19-én tartott értekezletén tizenhattagú intézőbizottságot választott azzal a feladattal, hogy a válság alatt a pártot képviselje, a párt állásfoglalását előkészítse és a hozandó határozatok tár- gyában a pártértekezletnek javaslatot tegyen. (B. H. febr. 20.)

Hodossy Imre azután közölte még, hogy tudomása szerint az átmeneti kormány terve máris megghiúsult.¹ Miután azonban erről hivatalosan nem értesítették az intéző-bizottságot, szükségesnek tartotta, hogy a párt mégis foglaljon állást az átmeneti kormány dolgában.

Erre vonatkozólag az intéző-bizottság a következő határozati javaslatot terjesztette elő: »A párt a tervbe vett ideiglenes kormány alakítását célravezetőnek nem tartja; az előterjesztendő költségvetési és az azt helyettesítő felhatalmazási és az újoncmegajánlási törvényjavaslatok ellen mindazonáltal sem szavazni nem fog, sem ezek megszavazását nem késlelteti, az ezekkel kapcsolatban netán előterjesztendő más javaslatokkal szemben azonban a párt cselekvési szabadságát teljes mértékben fenntartja. Az értekezlet ezt a határozati javaslatot vita nélkül egyhangúlag elfogadta.

A következő napon, február 24-én, a király újból kihallgatáson fogadta Andrásst, ki a kihallgatásról s egyben eddigi fáradozásainak eredménytelenségéről a Budapesti Hírlap munkatársának a következőket mondotta:

»Jelentést tettem ő Felségének működésem eredményéről, mely eddig nem járt sikerrel. A koalíciós kabinet alakítására irányuló törekvéseim fennakadtak a katonai kérdésben.* Ebben nem lehetett elsimítani az ellentéteket s a király is és a koalíció is egyformán ragaszkodik a maga felfogásához... Minthogy a koalíciós kabinet" a katonai kérdésekben jelentkező akadályok folytán nem jöhetett létre, ennél fogva felvettem az átmeneti kabinet eszméjét, amelynek az lett volna a célja, hogy módot, időt és nyugalmat adjon az ellentétek elsimítására és a végleges megoldás alapjainak tisztázására. Az átmeneti kormány véleményem szerint alkalmas expedieno lett volna célunk elérésére. A korona előzetesen hozzájárult ilyen ideiglenes kormány alakításához; de Budapesten nem tudtam keresztülvinni az eszme megvalósítását, mert nem tudtam biztosítani az újoncjavaslat megszavazását az átmeneti kormány számára. Így persze le kellett tennem az ideiglenes rendezés illetén kisegítő módozatáról. Ez most már feltétlenül megbukott. Mindezt jelentettem ő Fel-

¹ T. i. az átmeneti kormány tervével a szövetszert ellenzéki pártok már a megelőző napon (febr. 22-én) tartott értekezleten foglalkoztak. Mind a függetlenségi párt, mind a néppárt többsége ellenezte az átmeneti kabinet eszméjét és állandó jellegű koalíciós kormány alakulása mellett foglalt állást. Ez a terv tehát az ellenzék kebelében sem talált kellő visszhangra, habár másrésztől az ellenzék legfontosabb dolognak tartotta hatalmi érdekei szempontjából, hogy a Tisza-kormány mielőbb elhagyja helyét. (B. H. febr. 23-i sz.)

* Vagyis az 1903. évi programon (103) túlmenő katonai követeléseken. (Tisza István A helyzetről c. különnyomat 6—7. lapján.)

És itt megjegyezzük, hogy azért volt oly nehéz Tisza helyzete Körber osztrák miniszterelnökkel szemben a honvédtüzérség kérdésében (229), mert Körber a maga ellenvetéseinek koronájaként arra hivatkozhatott, hogy Tisza a maga pozíciójának erősítésére megint egy újabb nemzeti követeléssel áll elő, vagyis olyannal, amelyről a nemzeti engedmények maximumát jelentő kilences bizottsági programban (103) egyáltalában nincs szó.

ségének, akinek azonban előterjesztést tettem a végleges megoldás lehetőségéről is, amelyet keresnünk kell. Ő Felsége kegyesen meghallgatott s fentartotta magának, hogy később határoz.« (B. H. febr. 25. sz.)

Andrássy tehát, ezen nyilatkozatából kivehetőleg, elsősorban egy végleges koalíciós kabinet, majd egy átmeneti kabinet létrehozásával kísérletezett. (Közvetítő szerepéről nyilatkozik később Diplomácia és Világháború c. könyvének 158—159. lapján és I. Gratz II. 62. 1.)

Vállalkozásának megghiúsulásáról és főleg a kibontakozás egy harmadik lehetőségéről nyújt érdekes felvilágosítást az a bizalmas levélváltás, mely 1905. febr. 25. és 28-ika között gr. Khuen-Héderváry Károly Felség személye körüli miniszter és a miniszterelnök között folyt.

I. Khuen levele Tiszának.

Bécs, 1905. február 25.

Édes István!

Ő Felsége ma elhivatott és közölte velem, hogy Ducil tegnap azzal jött, hogy nem képes sem átmeneti, sem koalíciós kabinetet alkotni és egyáltalán nem tett semmiféle propozíciót. A Felség azt mondta, hogy most egypár napig vár és meggondolja, hogy mi lesz a teendő, de még maga sem tudja, hogy tulajdonképp mit tegyen.

Amire azt mondtam neki, hogy tanácsra a mai körülmények között nem vagyok hivatva, de ha megengedi, véleményemet elmondom. Tökéletes helyes volt elsősorban Ducit előtérbe tolni, mert a történekeért őt éri a felelősség, csak hogy ez félreismerte kötelességét, mert mindenekelőtt azokhoz kellett volna visszatérnie, akiktől csak egy taktikai kérdés miatt vált el, ő lett a győztes a párbajban, rajta lett volna mint győztesnek, hogy a legyőzöttek jobbát nyújtsa. Ezt nem tette. Sajnos, hogy nem sikerült neki egy koalíciós kabinetet alkotni, ami a legjobb lett volna, de most már úgy kell venni a dolgot, mint ahogy valójában van; a 67-esek a választásokból mégis többségben kerültek ki, ez az elv tehát győzött, ha a koalíciók ebből nem vonják le a konzekvenciát, azért azt mégis érvényre kell juttatni. Hallgasson meg ő Felsége esetleg még másokat, ami arra vezethetne, hogy a koalíciót sprengolja, azután pedig hívassa Hodossyt és bírja őt reá kabinetalakításra; általánosan tisztelt egyéniség, aki talán leginkább tudná a különböző 67-es frakciókat egyesíteni. Ha ez létesült és a koalíció egyrésze is belemegy ez új többségbe, akkor fel lehetne szabadítani Hodossyt, aki bizonyára örülne neki és egy új kabinet vehetné kezébe a végleges kibontakozást. Addig csak indemnitás, rekruta, esetleg budget tárgyalatnék.

Ő Felsége abban maradt, hogy egypár napig gondolkodnia

kell a szituáció felett. Ezeket sietve írom meg neked tájékoztató véggett.

Szívből üdvözöl igaz barátod

Károly.

II. Tisza levele Khuen-Hédervárynak.

Budapest, 1905. febr. 26.

Kedves Barátom!

Az itteni viszonyok és hangulat ismerete mellett az általad ajánlott kombinációt korainak tartom.¹ Ma sem a koalícióban levő 67-esek, sem az ország hangulata nincs erre megérve s H. vagy más szabadelvű párti egyén megbízatása

Nézetem szerint mindenesetre többek meghallgatása újabb lökést adna a közvéleménynek a függetlenségi álláspont felé.

Volna az első feladat, kik között Zichy Nándoré igen szükséges volna s jó hatással járhatna az új elnökség meghallgatása is (persze a szabadelvű pártból is fel kellene rendelni pár embert már csak a párt önbizalmára és pozíciójára való tekintettel is).

A kihallgatások során Ő Felségének alkalma volna közvetlen benyomást kelteni az ellenzék több vezető tagjában az iránt, hogy a katonai dolgokban nem engedhet² és megérlelhetné az ellenzék 67-es részében azt a meggyőződést, hogy — ha a szélsőbal macacssága miatt velük nem lehet kormányt alakítaniok — kötelességük a szabadelvű párttal együtt 67-es kormányt tenni lehetővé.

Ha szituáció ebben az irányban kellőleg elő van készítve, akkor kellene Ő Felségének megkövetelni, hogy a disszidensek és a néppárt együtt quasi ultimátumot adjanak a szélső balnak. Még egyszer szólítsák fel őket — Duci vagy más firmája alatt — a koalíciós kabinetben való részvételre, kijelentve nekik, hogy ha refus-t kapnak, velünk fogják a megegyezést keresni. Csak, ha Kossuthék még akkor is vonakodnának, következne Hodossy vagy talán inkább Lukács megbízatása.

Még ezen konstelláció mellett is sokkal jobb volna az ellenzéki koalíció s igen kevés reményem volna arra, hogy az a másik megoldás tényleg a kibontakozáshoz vezethessen,

¹ Ebben a levélben Tisza — febr. 9-i beszédével (255) összhangban — a kibontakozásnak egyelőre egyedül lehetséges és egyébként is kívánatos módját az ellenzéki pártokból alakuló koalíciós kormányban látja.

² A hosszúra nyúlt válságnak bizonyára csak egy későbbi stádiumában lehetett, hogy (Schmidt H. elbeszélése szerint, 89—90. l.) „Tisza, akinek nagyon terhére volt, hogy kisebbségben maradván vezesse tovább az ügyeket, egyszer elkeseredve jött vissza Becsből s szűk körben így fakadt ki a király ellen: „azt mondtam neki, hogy én csak azt mondhatom, hogy további bonyodalmak elkerülése végett aztán most már adjon engedményeket, még pedig minél előbb“.

de akkor meg lehetne s meg is kellene kísérlni. Ma abszolúte reménytelen kísérlet volna, mely benn a Házban és künn az országban csak a szélsőbalt erősítené.

Ha reá szánhatná magát Ű Felsége, hogy itt eszközölje a kihallgatásokat s esetleg ebédeken is érintkezzék az emberekkel, ez a válság kezelését nagyon megkönnyítené.

Bajos levélben jól kifejtteni a dolgot. Még csak annyit, hogy a néppárt kezelését igen fontosnak tartom, mert azt hiszem, ha Ő Felsége Zichy Nándorral és Rakovszkyval beszél, ez eredménnyel fog járni és nyomást gyakorolhat a disszidensekre is, kiknél sokkal több nehézségre lehetünk elkészülve.

Ha főrendiházi tag hívatik fel, persze Csáky Albint sem kellene mellőzni.

Isten veled. Szívből üdvözöl igaz barátod

Tisza István.

U. i. levelem megírása után olvastam a Budapesti Hírlap mai számának 3. lapján levő közleményt a *disszidensekről*.¹ *Frappáns igazolása ez a fent mondottaknak.*

Remélem, ő Felsége tisztában van a szabadelvű pártnak az újoncmegajánlás tárgyában hozott határozatával.² Mi megadunk minden garanciát, hogy ellene nem leszünk, de összes szavazataink bewhippelésével nem tehetjük lehetővé a szélső balnak, hogy ellene szavazzon s így megkapja az ő kortescéljait szolgáló disszidens kormányt szüzességének minden sérelme nélkül. Ez 13-próbás balekség lett volna éppen a szemek előtt lebegő magasabb célok szempontjából.

III. Khuen levele Tiszának.

Bécs, 1905. február 28.

Édes István!

Még leveled vétele előtt beszéltem Qoluchowskival³ és mondtam neki, hogy nem jó lesz a dolgokat egészen menetére hagyni, azért mert Andrássy nem tud semmit, hanem folytatni kellene a kibontakozási akciót, ha másért nem, legalább legyen az embereknek mivel foglalkozniuk. És azért célszerűnek tartanám,

¹ A Bp. H. 1905. február 26-i számának szóban forgó közleménye így szól: A disszidenseknek a mai helyzetben való állásfoglalásáról a következő kissé lakonikus, de elég határozott választ kaptuk kérdezősködésünkre: A disszidensek csakis oly kormányt fognak támogatni, amely hajlandó tekintetbe venni a változott viszonyokat; akár a disszidensek részesedésével jön létre az új kormány, akár mi nélkülünk: mi csakis abban az esetben fogjuk támogatni az új kormányt, ha a szövetkezett ellenzék is támogatni fogja. Hogy mi a szövetkezett ellenzék ellen alakuló kormányt támogassunk, annyira ki van zárva, hogy még csak tanácskozás tárgya sem lehet.

² L. fentebb a febr. 23-i értekezletet.

³ Közös külügyminiszter.

hogy a Felség Téged hívjon fel s Tőled kérjen tanácsot, hogy folytassa az akciót es ha akar még politikusokat meghallgatni, általad hívassa meg azokat.

A »homo regius« inparlamentáris institutiójával legjobb volna szakítani. Goluchowski erre azt felelte nekem, hogy elmegy a Felséghez és fog neki ez értelemben beszélni. Mikor megkaptam leveledet, még aznap közöltem annak tartalmát Goluchowskival, hogy lássa, hogy Te is így gondolkozol, azzal a különbséggel, hogy részletesebben fejtet ki az akció programját.

Azóta nem hallottam semmit, a mai miniszteri tanácsra azért nem jöttem, mert fontosabbnak tartottam bevárni, hogy itt mire határozzák magukat, hogy aztán ezeket közöljem Veled.

A szabadelvű párt határozatát, annak értelmét, célját megmagyaráztam Ő Felségének, aki tökéletesen belátja annak helyességét, mint amilyen képtelenségnek tartotta az ilyenféle átmeneti kormány alakulását.

Szívből üdvözöl igaz barátod

Károly.

* * *

A helyzet képének teljessége okából még megemlítjük, hogy febr. 21. után a Ház egyelőre csak időnkint tartott ülést (febr. 22., márc. 8. és 9.). Az alakulással kapcsolatos teendőket végzett és bizonyos alakszerűségeket intézett el, de érdemleges munkába a kormányválság miatt nem foghatott. Márc. 9-én a kormány megalakulásáig a Ház elnapolta üléseit, egyben felhatalmazván az elnököt, hogy a szükséghez képest a Házat akkor is összehívassa, ha esetleg a kormány megalakulása még be nem következne. És — mint látni fogjuk — ápr. 4-től ismét ülésezik a Ház, anélkül, hogy időközben a kormányválság megoldódott volna.

257. Újabb eredménytelen tárgyalások a kibontakozás érdekében: további királyi kihallgatások; Kossuth Ferenc cikke a király ellenállásáról; a szövetkezett ellenzék március 22-i értekezlete, a miniszterelnök beszélgetése az ellenzéki képviselőkkel a válságból való kibontakozásról és Kossuth Ferenc cikke a koalíciós kormány meghiúsulásáról. — Gr. Tisza István beszéde a szabadelvű párt 1905. március 29-i értekezletén: a párt álláspontja a válsággal szemben; taktikai magatartása; programja változatlan; az önálló vámterület és a vezényleti nyelv kérdése; a határozati javaslat. — Az új kibontakozási alap; ez sem vezet eredményre; Kossuth Ferenc nyilatkozata a koalíció visszautasító álláspontjáról.

Elkísértük a válság történetét február végéig; tudjuk (256), hogy Andrásy vállalkozása meghiúsult, nem volt képes sem koalíciós, sem átmeneti kabinetet alakítani. És most lássuk, a rendelkezésünkre álló hézagok alapján, hogy március folyamán milyen kísérletek történtek a kibontakozás érdekében.

A király folytatta a válság megoldására irányuló fáradozá-

sát. Március 4. és 10. között összesen 16 magyar politikust fogadott kihallgatáson, akik minden pártáryalatot képviseltek. (Andrássy és Kossuth már február első felében volt a királynál.) Közbevetőleg megjegyezzük, hogy a februári kísérletek meg-
hiúsulása óta ellenzéki oldalról gr. Tisza Istvánt állandóan azzal gyanúsítják, hogy titokban intrikál a koalíció ellen és hogy mindent elkövet a koalíció kormányra jutásának megakadályozására, saját uralmának meghosszabbítása végett. Ezek a gyanúsítások újult erővel keltek szárnyra Tiszának március elsején történt kihallgatása alkalmából, amidőn a további kihallgatásokra nézve tett előterjesztést a királynak. Ezért a félhivatalos Budapesti Tudósító a következő jelentést közli: »Azokkal a különböző támadásokkal szemben, amelyeknek gr. Tisza István miniszterelnök tegnapi (márc. 1.) legfelsőbb kihallgatása alkalmából is ki van téve, legmegbízhatóbb értesülésünk alapján bizton állíthatjuk, hogy Tisza István grófnak nincs hőbb kívánsága, mint a válság síma lefolyását előmozdítani. és állását utódjának minél előbb átadhatni. A tegnapi legfelsőbb kihallgatásnak sem volt más cél j a«. (B. H. márc. 3. sz.)

Hogy ez csakugyan így volt, kétségbevon hatatlanul bizonyítja Tiszának 1905. márc. 15., majd ápr. 24. felterjesztése a kormány mielőbbi felmentése és új kormány kinevezése iránt. (Mindkét felterjesztés megtalálható a M. T. Akadémia Tiszairatai között.)

A 16 politikus kihallgatása sem vitte előbbre a válság megoldását. Kossuth Ferenc márc. 10-én a Magyarorszá-gban megjelent »Hogyan állunk?« című cikkében konstatálja, hogy a helyzet a királyi kihallgatások után sem változott, mert *a király nem volt hajlandó kezdettől fogva elfoglalt tagadó álláspontjának módosításával az 1903. évi programmon túlmenő katonai követelések teljesítésére.*

Kossuth Ferenc cikke a B. H. márc. 11. számában közölt szöveg szerint az utolsó bekezdés elhagyásával így szól:

A kihallgatások sorozatának vége vaine s a kívánságok legfontosabbikára, arra, amelyet a nemzet közvéleménye legerősebben követel, a király *nemmel* felelt. Nem-et mondott Andrássynak, nekem és a többség minden kihallgatott tagjának egymásután. A nemzet azonban tudja, hogy a kívánság, amely itt állhatatos visszautasításban részesült, a magyar állami élet követelményeinek egyik legfontosabbika, melynek kielégítését lehet ugyan elodáznii és azon akadályokkal, melyeket megvalósítása elé gördítenek, lehet ugyan nagy rázkódtatásokat előidézni, de a kielégítést végképpen megtagadni nem lehet. A magyar nemzet tudja azt is, hogy történelmi jogát az élő törvény szentesíti. Az 1867-i törvény az ország számára fenntartotta nemcsak az újoncok megajánlásának jogát, hanem a megajánlás feltételeinek meghatározását is. (1867. évi XII. tc. 12. §.) Ha tehát a nemzet többsége úgy kívánja, az újoncmegajánlás feltételéül kikötheti azt, hogy a magyar vérrel és pénzzel fenntartott *magyar hadseregben a magyar nyelv, zászló és jelvények érvényesüljenek.* Az uralkodó is, a nemzet is tudja, hogy azzal a tudattal néztünk sze-

mébe a válságnak, hogy nem állítjuk fel azt a tételt, hogy mindent vagy semmit. De a nemzet azt is tudja, sőt azt megköveteli, hogy ha a nemzet ítéletére az adott válasz az, hogy *semmi azon a téren, amelyen legerősebben és legfélreismerhetlenebbül érez, vagyis a magyar nyelv jogainak terén, akkor nekünk nem lehet és nem szabad kormányt vállalnunk, hiába felel meg a helyzetnek és hiába találkozik az uralkodó helyeslésével az, hogy most koalíciós kormány alakuljon. Itt nem az lehet a cél, hogy kormányt alakítsunk, hanem az, hogy közös elveinket megvalósíthassuk. Ha ezt a programot megvalósíthatóvá teszi a korona, akkor megalakulhat a koalizált kormány, ha pedig nem, akkor nem alakulhat meg. Eddig úgy áll a helyzet, hogy a korona állhatatosan nemet mond; tehát a szövetkezett pártok nem alakíthatnak kormányt, nem saját hibájuk vagy mulasztásuk folytán, hanem mert királyi vétőba ütköznek, a mi alkotmányosságunk szabálya pedig az, hogy a király vétőjogát nem utólagosan, hanem előlegesen gyakorolja. Most ismét szünet fog beállni a válság megoldása ügyében. A király vár; a nemzet is várhat; a nemzet az, amely vért és pénzt ad; ráér tehát várni azzal, hogy odaadja vérét és pénzét. A várakozás alatt tartson össze; fogadja el királyának jelszavát, hogy *Viribus unitis*: egyült erővel törekedjék jogai mellett nyugodt kitartással helyt állni. A parlamenti tevékenységnek nem jött még el az ideje; ez 5s eljön majd, mert nélkülünk és ellenünk kormány nem állhat fenn. És ha újra megkérdeznék a nemzetet, válaszáat majd még hangosabban adná meg mint most, mivel hogy az előbbi válasz nyugodt hangját nem hallották meg a legfelsőbb helyen Adja az Isten, hogy hamar vége szakadjon azon veszélyes kísérletnek, amely most folyik s amely a királyt egyenesen szembeállította a nemzettel. Ez sem nem alkotmányos, sem nem dinasztikus állapot; sőt mind a két fogalomnak árt.*

* * *

A válság megoldása ügyében márc. 10. után tíz napos szünet állott be. Márc. 19-én a király Budapestre érkezett és márc. 20-án újból kihallgatáson fogadta gr. Andrássy Gyulát.

Márc. 22-én a válság megoldása egyelőre »holt pont«-ra jutott, mert a szövetkezett ellenzék arra az álláspontra helyezkedett, hogy bizonyos katonai követelések teljesítése nélkül koalíciós kormányt alakítani nem lehetséges.

A szövetkezett ellenzék idevonatkozó március 22. értekezletének lefolyása a B. H. márc. 23. számában foglalt tudósítás szerint a következő volt:

Kossuth Ferenc elnök megnyitván az ülést, gyengélkedésére hivatkozva átadta a szót gr. Apponyi Albertnek. Apponyi jelentette ezután, hogy a vezérlő bizottság nevében a gyengélkedő elnök helyett lehető rövidséggel adja elő a tényállást.

Mindenki előtt tudvalévő, — úgymond — hogy attól fogva, mihelyt a választás eredménye nyilvánvalóvá lett, a szabadelvű párt kisebbséggé, a koalíció pedig majoritássá lett, a dolog természetete szerint a kormányalakítás feladata az így alakult parla-

menti többségre hárult. A kérdés az volt, hogy lehetséges-e oly pártok között, amelyek nem egy elvi alapon állanak, mégis egységes tartós munkaprogrammot adni. Ez ügyben beható tanácskozások folytak, amelyeknek tárgyilag véve az lett az eredménye, hogy a szövetkezett ellenzék koalíciós kormányt alakíthat úgy, hogy minden párt a maga elveinek és pártszervezetének fenntartása mellett megállapodott oly munkaprogrammban, mely több évre lehetséges lett volna a parlament működésére. A szövetkezésben részt vett minden párt találkozó programjaiból állapították meg ezt a munkaprogrammot, amely szerint a szövetkezés záros határidőre alakulván, együtt marad mindaddig, amíg a közösen megállapított programot keresztül viszi s teljes megnyugvást talál abban is, hogy a tárgyalásokat a koalíció és a király között Andrassy Gyula gróf fogja vezetni, akit a király is e célból hivatott magához. Ezt elfogadták a pártok. Ezen az alapon indultak meg a Felséggel a tanácskozások, amiket Andrassy gróf vezetett nagy lojalitással, odaadással, pontossággal és bölcseséggel. Megjelölte a feltételeket és részletezte a munkaprogramját. Ez magában foglalta volna a november 18-i határozat megsemmisítésén és megtorlásán kívül, amire nem kellett a Felséggel külön alkudozni, mert ez a parlamentnek saját belügye lett volna: a választási reformot széles alapon; a közigazgatásban azokat a reformokat, amelyek a jogvédelemre, a közigazgatás objektivitására, a közigazgatási hivatalnokok hatalmi visszaéléseinek minden irányban való megszüntetésére vonatkoznak s amelyek a tisztviselőknek minden illetéktelen hatalmi befolyástól való függetlenségét óvnák meg; a gazdasági függetlenség és önállóság megeremtését, természetesen kellő elővigyázattal, nem máról holnapra, de erős határozottsággal, az előkészítő lépések pontos megtételével; katonai téren nem a függetlenségi párt programjában foglalt pontok keresztülvitelét, hanem az ehhez való közeledést addig a pontig, amelyet a 67-es alapon álló pártok részint már vallottak, részint elvük megtagadása nélkül magukévá tehetek, amelyet, mint a politikai helyzet mellőzhetetlen követelményét, Andrassy Gyula gróf is magáévá tett. Ezenkívül felölelte volna gondos keresztülvitelét azoknak a szociálpolitikai reformoknak, amelyek a nép előtt tanúságot tettek volna arról, hogy a kormány nem pusztán adó- és újoncalanynak nézi a népet, hanem róla lelkiismeretesen gondoskodik.

Emez alapon jöhetett volna létre a koalíciós kormány. Ezeket terjesztette elő gróf Andrassy Gyula a Felségnek. Minthogy előre látható volt, hogy a katonai kérdés elintézése különös nehézségbe fog ütközni, felvetetett az a kérdés, hogy minden prejudícium nélkül, vagyis a nélkül, hogy bármely pártra nézve e tekintetben valami lekötöttség mondatott volna ki, a katonai kérdés kikapcsolható lehetne-e a programból, ha a katonai kormány a koalíció programja keresztülvitelének idejére lemondana minden újonclétszám felemeléséről és a katonai teher emeléséről? Azok a tanácskozások, melyek a Felség elé meghívott férfiak és a király között folytak, természetesen diszkrétek, és azok nem kerülhetnek a nyilvánosságra, ezekről és ezek részle-

teiről tehát épen diszkrét természetüknél fogva beszélni nem lehet. De azok, akik meghívtak, egymás között is tanácskoztak és utólag is közölték egymással a kihallgatás tényeit és kiderült, hogy a végeredményben a koalícióhoz tartozó férfiak mind egyöntetűen informálták az uralkodót. Természetesen árnyalatokban voltak eltérések, mert voltak, akik a katonai kérdésben 1 em a saját programjuk alapján, de a nemzeti közszükség hangoztatása mellett képviseltek, katonai téren nemzed követeléseket.

A végeredmény ezidőszerint az, hogy a Felség most hívatta Andrássy grófot és értesítette arról, hogy a koalíciós kormány megalakulásának feltételei közül azok, amelyek a belügyre vonatkoznak, nem ütköznek akadályokba és e kérdésben a koalíciós kormány teljes szabad kezet nyer. A gazdasági függetlenség és önállóság ügye, amely a tárgyalások megkezdésekor szinte egészen tisztán állott, későbbben összebonyolult és elhomályosult, mert úgy látszik, hogy az osztrák kormánnyal való megegyezés, amelyet mi is felette kívánatosnak tartunk és a törvénytelenül létrejött német kereskedelmi szerződésnek elfogadása feltételül szolgál, eszköz lehet arra, hogy a gazdasági függetlenség létrejövetele megakadályoztassék. Ezeket a kételyeket azonban még talán sikerült volna eloszlatni, de a katonai kérdések terén az *uralkodó elhatározása az, hogy a szabadelvű párt kilences bizottsága által megállapított programon túl a nemzetnek semmiféle igényét teljesíteni nem hajlandó. És nincs biztosítékunk, hogy a katonai kormány a többkövetelményekről, a 450 milliós teheremelésről és az újonclétszámemelésről huzamosabb ideig lemond.*

E pillanatban ez a befejezett helyzet, amelyen nincs módunkban változtatni, ő Felsége Andrássy grófot hajlandó lett volna a kabinetalakítással megbízni a szövetséget ellenzék részvételével, — mely nélkül Andrássy nem is volna hajlandó kormányalakító vállalkozásra, — ha az új kormány a nyelvre és lobogóra vonatkozó igényeit a maga programjából kizárja, a nélkül, hogy a katonai kormány által követelt újonc- és teheremelés alól felmentve volna. A kérdés most már az, belemehet-e a koalíció ilyen körülmények között a kormányalakításba? A szövetséget ellenzék vezérő bizottságának az a felfogása, hogy a kormányalakításba a koalíció bele nem mehet. Milyen helyzetbe jutnának a katonai követelések kikapcsolása mellett? A függetlenségi párttól nemcsak azt várnák, hogy jóakarattal magatartással tűrje az ilyen kormányt, hanem, mint a kormánypárt gerince, minden katonai követelést ő szavazzon meg és ő védelmezzen. Ez a 48-as pártra teljes erkölcsi lehetetlenség. Ez áll az újpártra nézve is. A néppárt és a disszidensek nem követelhetik és nem is követelik az említett pártoktól ez erkölcsi lehetetlenséget. A szövetséget ellenzéki pártok vezérő bizottsága tehát ehhez képest határozott, de a helyzet rendkívüli komolysága megkívánja, hogy ez a határozat az ellenzék összes ülése elé terjesztessék. Nincsen szó a jövőre nézve az egyes pártok lekötéséről és nem lehet szó majorizálásáról. A pártok külön-külön határozhatnak álláspontjukról, de remélhetőleg megtalálják ezentúl is a módját az egyöntetű eljárásnak. A vezérő bizottság ily

értelemben ajánlja az ellenzéki szövetkezés további fentartását, a külön elvi álláspontok mellett. A súlyos helyzetben az együttes eljárás az ország és a nemzet érdekében szükséges. Nagyon átérzi a helyzet komolyságát, de semmitől sincs távolabb, mint a desperálástól. Azon, ami történik, nem csodálkozik. Azok a végzetes erők, amelyek az uralkodót évszázadok óta környezik, az első vereség után nem kapitulálhatnak. Azonban csüggedésre nincs okunk. A nemzet végleges győzelme, amely a dinasztíának is érdekében áll, be fog következni, ha a nemzet csüggedés nélkül, alkotmányosan, nyugalommal és elszántsággal áll az érdekeiért és jogaiért folyó küzdelem harci sorompójába. Az uralkodó ha tapasztalni fogja, hogy azoknak a tanácsosainak, kik most körülvették, nincs igazuk; ha meggyőződik arról, hogy a nemzeti akarat kifejezése nemcsak pillanatnyi fellobbanás, hanem kitartó nemzeti akarat és komoly elhatározás eredménye, bizonyosan inkább fog hallgatni alkotmányos lelkiismeretére, mint azokra a végzetes tanácsokra.

Végül beterjeszti az elnök helyett a vezérlő bizottságnak következő határozati javaslatát:

A vezérlő bizottság hűségesen megfelelt annak a feladatnak, amellyel a szövetkezett ellenzék megbízta. Lelkiismeretesen kereste az alkotmányos megoldás lehetőségét minden túlzás, de minden habozás nélkül. Az alkotmányosság alapelve az, hogy a képviselőház többsége bízassák meg a kormány alakításával; de az is, hogy a többség csakis saját programja alapján vállaljon kormányt. Ama hosszú tárgyalások alatt, melyeket a vezérlőbizottság ebben az irányban folytatott, bebizonyult az, hogy míg a katonai hatalom rövid idő alatt követelni szándékozik egyrészt az új ágyúkra és hadihajókra szánt 450 millió megszavazását és másrészt az újonclétszám felemelését: ezekkel a nagy áldozatokkal szemben *az uralkodó ezidőszert a nemzet jogos kívánásainak nem akar eleget tenni. E mellett a tárgyalások folyamán a gazdasági önállóság kérdése is (amely kezdetben tisztán látszott állani) elhomályosodott. E tényállásra vonatkozólag közölte velünk az uralkodó mostani elhatározását Andrassy Gyula gróf útján és minthogy ennél fogva határozni kell arra nézve, hogy a katonai kérdésekben a nemzet jogos igényeinek kielégítése nélkül lehetséges-e koalált kormányt alkotni és minthogy erre nézve a vezérlő bizottság véleménye az, hogy nem lehetséges és mivel e vélemény nyilvánítása maga után fogja vonni a koalíciós kormány ezidőszert megalakulása eszméjének elejtését: — ennél fogva arra kéri a vezérlő bizottság a szövetkezett pártokat, hogy a vezérlőbizottságnak ezt az állásfoglalását helveslőleg tudomásul venni szíveskedjenek és kimondani, hogy abban a súlyos helyzetben, amelybe az ország jutott, minden alkotmányos jogait nem érvényesítheti, a pártok szövetkezését tovább is fenntartja és Andrassy Gyula grófnak eddig folytatott hazafias fáradozásáért köszönetét szavaz és elismerését fejezi ki.*

Az ülés végén Apponyi Albert gróf határozatképen kimondta, hogy a szövetkezett ellenzéki pártok összes ülése a vezérlő bizottság határozati javaslatát egyhangúlag tudomásul veszi és

elfogadja azt az indítványt is, hogy Andrássy Gyula grófnak a válság rendjén tanúsított magatartásáért és eljárásáért köszönetét mondjon.

** »

A király március 23-án kihallgatáson fogadta Lukács László pénzügyminisztert és Wekerle Sándort.

Ugyanaz nap udvari ebéd volt. A cercle után a miniszterelnök kereste az alkalmat, hogy az ellenzéki képviselőkkel beszélhessen. *A miniszterelnök így kezdte a beszélgetést: Nagy figyelemmel tanulmányoztam a történelmet, de nem akadtam olyan esetre, amelyben kevesebb valódi szenvedelemmel és kevesebb ok miatt vitték volna konfliktusba az országot, óhajtható volna, hogy a válságból való kibontakozást az ellenzék elősegítené és a király súlyos helyzetét megkönnyítené. A fő akadály a magyar vezényleti és szolgálati nyelv követelése. Ha az ellenzéki pártok mérsékelnék katonai téren követeléseiket, könnyű volna a megoldás. Ha az ellenzék a katonai téren való követelésekül a törvénykezési nyelv magyarságát és a jelvények dolgának megoldását toltá volna homloktérbe, amely dolgok kedvező elintézése nagy vívmány volna, az ellenzéki koalíció kormányra jutásának alig volna akadálya. E két dologban nehézség nincsen. Nem áll tehát, mintha Ő Felsége nem akarna túlmenni a kilences bizottság programján. A belügyi kérdésekre nézve sincsen semmiféle nehézség és ha ez egy pontra vonatkozólag a differenciák megvolnának oldva, minden úgy menne, mint a karikacsapás. Ami koncessziót lehet tenni a jelvényekben és a "katonai törvénykezésben, az meglesz. Hadászati szempontok azonban gátat vetnek a két nyelvű kommandó behozatalának.*

Több ellenvetés után a gazdasági kérdésekre került a sor. A miniszterelnök kijelentette, hogy itt is meg lehetne egyezni. Barta Ödön megjegyezte: Igen, a gazdasági különválás kimondásával és biztosításával. A gazdasági különválást — felelte erre Tisza — azok bánnák meg leghamarabb, akik most a leghangosabban követelik. Elegendő volna, ha most a különválás elvi biztosítását szereznök meg.

A tényleges különválást is meg lehet csinálni, jegyezte meg Barta Ödön, a nélkül, hogy vámháborúba keverednének Ausztriával. Intézményesen biztosítva a külön vámterületet, szerződéses viszonyba lépének Ausztriával.

Gróf Tisza István: Ti kívánhatjátok az önálló vámterületet. Erre nézve azonban olyan nehézségek fognak felmerülni, különösen a Németországgal kötött szerződés megváltoztatása körül, mely nehézségek nem a kormányok részéről fognak felmerülni, hanem a német parlamentben, amelynek agrárius többsége ahhoz nem fog hozzájárulni. ... Hogy képzelték a különválást, amikor a nemzetközi szerződések tartalmazzák a legtöbb kedvezmény záradékát, úgy hogy Ausztriát a többi külföldi állammal egyenlő bánásmódban kell részesíteni?

Barta Ödön: Minden állam ismeri a mi speciális viszonyunkat Ausztriával. Minden nagyobb nehézség nélkül lehet tehát elintézni a dolgot a többi külföldi állammal. De teljességgel

lehetetlen, hogy az önálló vámterületről, amely ma országos kívánság, egyszerűen napirendre lehessen térni. Barta ezután megkérdezte a miniszterelnöktől, hogy egyáltalában hogyan képviseli el a kibontakozást? Erre Tisza azt felelte: Ez a ti belátástoktól függ. Ezzel véget ért a beszélgetés. (B. H. 1905. márc. 24.)

Kossuth Ferenc március 24-én kifejti egy hírlapi cikk keretében azokat az okokat, amelyeknél fogva az ellenzéki pártok szövetsége nem vállalhatta el a kormányalakítást.* Az adott körülmények között ez erkölcsi lehetetlenség volt a szövetkezett pártokra nézve, ő Felsége nem járult hozzá az új többség programjához. »Az új többségnek nem lehet más programja, mint a réginek volt, épp abban a kérdésben, amelyben a nemzet sérelme legnagyobb: ezt a király kimondta.« És az új többségnek meg kellett volna szavaznia a 450 milliós hadügyi követelést, továbbá az újoncfelemelést — megfelelő vívmányok nélkül. Hogy »hazudtoljuk meg önmagunkat, adjuk fel mindazt, amit hirdettünk; követeljük s fogadjuk el mindazt, amit a hadügyi kormány követel, de ne csak fogadjuk el, hanem többségi erőnkkel mi magunk vigyük keresztül a képviselőházban, esetlen ellentmondásokkal szemben is: ez az erkölcsi lehetetlenség«. »Elvállalhattuk volna — írja továbbá — a kormányzás terhét addig a rövid ideig, míg a katonai kormány nem áll elő az említett súlyos követelésekkel, de ez időre vonatkozólag semmi biztosítékot nem nyerhetünk, úgy, hogy bármely napon, de mindenestre rövid néhány hónap alatt, beállt volna a lemondás feltétlen kényszerhelyzete; s addig is egy oly kormánynak, melynek élete köztudomásúlag rövid időre lett volna szabva, semmi kérdés megoldásában, semmi alkudozásoknál súlya nem lehetett volna, akár Ausztriával, akár a vámkülfölddel folytatott alkudozásoknál, akár a korona tanácsában az ellenséges áramlatokkal szemben. Rövid kormányzásunk tehát nem felelhetett volna meg sem a nehéz helyzet követelményeinek, sem a nemzet jogos várakozásának. Ilyen pünkösdi királyságra nem vállalkozhattak azok, kiknek sohasem volt célja a hatalom élvezete, hanem csakis a haza szolgálata.«¹

* * *

A hosszan tartó válságban új mozzanat volt, hogy Szögvény-Marich László berlini osztrák-magyar nagykövet március 26-án Budapestre érkezett és március 30-áig több ízben volt kihallgatáson a királynál. Budapesti tartózkodása alatt ismételten tanácskozott a koalíció vezéreivel is és tárgyalásainak eredményéről jelentést tett a királynak. Elutazása előtt több újságíró előtt azt a reményét fejezte ki, hogy igen rövid időn belül sikerülni fog a kibontakozás útját megtalálni. Egyidejűleg Lukács László

¹ Azt is említi Kossuth, hogy a király a kihallgatásokon előtte megjelent politikusok előtt állandóan azt mondotta, hogy „nem tehetem”, nem pedig azt, hogy „nem akarom”.

pénzügyminiszter is tárgyalást folytatott a kibontakozás lehetővé tétele érdekében, és pedig — mint később látni fogjuk — egy új kibontakozási terv alapján. (B. H. márc. 27—31. sz.)

És itt kapcsolódik bele a válság megoldására irányuló kísérletek láncolatába a szabadelvű pártnak 1905. márc. 29-én tartott értekezlete, amelynek főcélja volt, hogy alkalmat szolgáltatson a pártnak arra, hogy álláspontjának kifejezést adjon a válság megoldásánál előtérben álló kérdésekre nézve.

Az ülés megnyitása után gr. Tisza István miniszterelnök a következő beszédet mondotta:¹

Tisztelt értekezlet! Midőn a párt intéző-bizottságának megbízásából egy határozati javaslatot van szerencsém a tisztelt pártértekezletnek előterjeszteni, a tisztelt értekezlet engedélyét és türelmét kérem arra, hogy néhány indokló szóval vezessem be javaslatomat. A januárban lefolyt választások a képviselőházban többséget nem hoztak létre és nyílt kérdés volt, hogy a pártoknak minő csoportosulása fogja a képviselőház többségét megalakítani. Ez a kérdés azonban mihamarabb eldőlt azon tény által, hogy azon pártok, amelyek szövetségre léptek volt egymással a választási küzdelem céljaira, ezt a szövetséget fentartották a választások után is és egységes alapot teremtettek a maguk számára, amely alapra állva, az ország kormányzatának átvételére hajlandóknak mutatkoztak. Előállott tehát egy több párt koalíciójából alakult és az ország kormányzásának átvételére ítéshöz többség, amelylyel szemben a szabadelvű párt kisebbségben találta magát. En azt hiszem, tisztelt értekezlet, hogy ez a helyzet természet-szerű konzekvenciával jár a szabadelvű pártra nézve, azaz a természet-szerű konzekvenciával, hogy a tért az így megalakult többségnek engedje át, igyekezzék az ajtót az új többség előtt mentül előbb megnyitni, azt nyitva tartani és minden olyan lépéstől tartózkodni, amely a válság természet-szerű megoldását bármely irányban komplikálta, vagy nehezítette volna. Mert hiszen a szabadelvű párt, ahogy a múltban a többség uralmának nagy alkotmányos elvét képviselte, természetesen ugyanezen az elvi alapon kellett, hogy maradjon a megváltozott viszonyok között is és kellett, hogy becsületesen, hátsó gondolatok nélkül vonja le magára nézve az ebből ráháramló konzekvenciát.

Ez meg is történt, tisztelt értekezlet, és a párt vagy a párt tagjai részéről semmi oly lépés nem történt, amely a válság megoldását bármi tekintetben komplikálta vagy nehezítette volna, valamint hogy tartózkodott a párt mindezideig minden olyan lépéstől is, amely állásfoglalás jelentőségével és jellegével bírt volna. Ez egészen helyes és egé-

¹ B. H. 1905. márc. 30.

szen természetes magatartás volt mindaddig, amíg reményünk lehetett, hogy a válság bizonyos normális tárgyalási időnek betartása mellett el lesz intézhető, az alkotmányosság működésének normális szabályai szerint. Fájdalom azonban, el-telt nemcsak egyik hét, de ma már mondhatjuk, egyik hónap is a másik után, a nélkül, hogy a válság befejezését meghozta volna és ezért, habár a helyzet képe egyik napról a másikra változik, habár épen ma talán kevésbé mondhatjuk, mint máskor, reménytelennek a helyzetet abban a tekintetben, hogy normális úton fog a kibontakozás megtaláltatni, de azért mégis azt hiszem, hogy szemben mindazon híresztelésekkel és nyilatkozatokkal, amelyek előfordultak, szemben az országnak nyugtalan lelki állapotával, amely kérdőleg fordul a közélet minden faktora felé és talán joggal elvárhatja, hogy álláspontját világosan jelezze a közélet minden faktora: elérkezett annak az ideje is, hogy a szabadelvű párt a most felmerült válsággal szemben a maga álláspontját világosan kijelentse és precizírozza.

Ami a taktikai magatartást illeti, erre nézve azt hiszem, ma sem mondhatunk egyebet, mint amit magunktartásával kijelentettünk és igazoltunk eddig és mint amivel előadásomat megkezdeni szerencsém volt.* A helyzet ma is az, hogy a képviselőháznak többsége áll velünk szemben. Ami tehát a taktikai helyzetet illeti, a párt, igénytelen nézetem szerint, ma is csak arra a kijelentésre szorítkozhatik, miszerint mi, mint a képviselőház kisebbsége, amely egy velünk ellentétes elvi alapon álló többséggel találja szemben magát, a válság irányítására be nem folyhatunk, annak megoldására nem vállalkozhatunk, semmi olyan kísérletezésnek lehetőségét nem látjuk fönnforogni, amelynek folytán a válság megoldása a mi kezeinkbe helyeztetnék, hanem óhajtjuk és kívánjuk, hogy a válság a király és a képviselőház többségének egyetértő elhatározásával oldassék meg. És, azt hiszem, tisztelt értekezlet, ezzel megtettünk mindent, amit a mi helyzetünkben az alkotmányos érzet parancsol. Ha ezzel szemben azt halljuk bizonyos oldalról hangoztatni, hogy a szabadelvű pártra most az a hivatás várna, hogy a válság megoldását most siettesse és azt előidézze egy olyan állásfoglalás által, amelylyel magáévá tenné a vele szemben álló koalíció követelményeit, hát erre nézve legyen szabad mindenekelőtt azt a kérdést fölvetnem, hogy vájjon, ha a szabadelvű párt rászáná magát erre a lépésre, tényleg megoldanák ezzel a válságot? Én azt hiszem, tisztelt pártértekezlet, hogy a nehézség súly-

* A szabadelvű párt taktikai magatartására nézve a választások előidézte változott helyzetben Tisza Istvánnak kezdettől fogva azonos álláspontjáról tanúskodó előbbi nyilatkozatait I. (295—256) sz. a.

pontja abban fekszik, hogy mindeztideig ő Felsége és a képviselőház között nem lehetett a teljes összhangot megtalálni, nem lehetett azt az alapot, amelyen az új kormány megalkulhasson, konstruálni. Ez a nehézség nem szűnik meg az által, ha ez a többség megnövekedik, vagy akár az egész képviselőházat is magában foglalja, mert hiszen nem abban van a nehézség, hogy kisebbsége van a Háznak, amely mást kíván és amely esetleg a maga szolgálatait oda kínálja egy eltérő politikai irány keresztülvitelére, mert abban a tekintetben eloszlattunk minden félreértést, hogy mi annak a lehetőségét nem látjuk, hogy a szerintünk helyesnek talált úton mi oldhassuk meg a válságot: ennek folytán a helyzet komolysága teljes világossággal ott áll, ma is az a nehézség, amelyet meg kell, és remélem, meg is fog lehetni oldani, hogy a többség és a király álláspontja között van ellentét. Ezt a nehézséget nem hidalnék át semmikép sem az által, ha a többséget a mi csatlakozásunk által is gyarapítanók. De ettől egészen eltekintve, vájjon erkölcsi lehetősége foorogna-e fenn annak, hogy mi most egyszerre magunkévá tegyünk, helyeseknek találjunk olyan magatartást, amelyet eddig célszerűtlennek, helytelennek állítottunk, amellyel szemben állottunk? Én azt hiszem, tisztelt értekezlet, hogy ennek a pártnak minden tagja azért ragaszkodott e párt elveihez, mert helyeseknek találta azokat. Ezen a tényen az a körülmény, hogy a párt most elvesztette többségét, tehát a kormány padjairól esetleg az ellenzék padjaira kerül, semmit sem változtat. És hogy állana ott ez a párt és ennek a pártnak minden egyes tagja az ország színe előtt, ha most egyszerre helyzetének e megváltozása azt eredményezné, hogy az új többség elveit teszi magáévá? Én azt hiszem, hogy ez erkölcsi lehetetlenség mindannyiunkra nézve, azt hiszem, hogy, ha egy ily lehetetlen lépésre még a legtisztább hazafiság indokából is rászánnék magunkat, azzal végzetes lépést tenénk, mert teljesen lejáratnók a magyar közélet férfainak erkölcsi hitelét ebben az országban, teljes joggal el kellene, hogy veszítse a bizalmát minden becsületes ember a magyar közélet rúgóí iránt; és, azt hiszem, hogy hasznot az ország ügyeinek és érdekeinek csak akkor tehetünk, és épen akkor talán újult erővel és újult sikerrel, ha ama nagy igazságok mellett, amelyek mellett küzdöttünk addig, amíg talán bizonyos hatalmi érdekek össze volt forrva a mi magunktartása, ha e nagy igazságok mellett kitarunk akkor is, ha a kisebbség pozíciójáról talán bizonyos hatalmi érdekekkel ellentétbe helyezve magunkat, kell azok mellett helyt állani.

Hogy elveink micsodák, arról, azt hiszem, beszélünk felesleges. A szabadelvű pártnak programja van, pro-

grammja, amely be van írva az ország érdekeiért való odaadó munkásság és nem épen sikertelen munkásság betűivel az utolsó évtizedek történelmébe. A mi programmunk összenőtt és összeforrott a párttal, azt megújítani szükségtelen, azt újjal felcserélni, úgyhiszem, egyikünk sem kívánja. Ennekfolytán, nézetem szerint, nem is lehet a mai pillanat feladata az, hogy új programot adjunk a nemzet elé és tökéletesen eleget teszünk akkor, ha álláspontunkat azon kérdéseket illetőleg precizírozzuk, amelyek most a válság megoldásánál előtérben állanak.

Ami a kérdések egyik csoportját, a közgazdasági kérdéseket illeti, álláspontunk mindig az volt, hogy ezek a kérdések nem jogi, de tisztán gazdasági kérdések, hogy az 1867. évi XII. tc., amely a nemzet jogát az önálló vámterület fölállítására világosan elismerte és fenntartotta, ebben a tekintetben minden közjogi szempontot végleg elintézett, minden közjogi mozzanatnak e vitába való belekeverését fölöslegessé tette és csak zavarólag hathat az ügy helyes megítélésére és kárára válhat a nemzet szóbanforgó nagy érdekeinek, ha itt az objektív közgazdasági igazságokat közjogi jelszavak, közjogi törekvések és aspirációk szorítják háttérbe. És a mai válságnak egyik, nézetem szerint, rendkívül áldásos eredménye máris az, hogy ezen kérdésnél talán sikerült már a válság eddigi lefolyása által is a közjogi vonatkozásokat, a közjogi jelszavakat, a nemzeti vívmány szempontját teljesen eliminálni. Mert hiszen konstatálható épen a koalizált ellenzék illetékes férfiainak nyilatkozataiból, hogy e kérdés eldöntésénél közjogi természetű nehézségek sehol fenn nem forognak és hogy a kérdés kizárólag csak objektív közgazdasági szempontok szerint fog elbírálatni és eldöntetni. És ebből, ha sikerült csakugyan e kérdést ebbe az egészséges légkörbe átvezetni s ott megtartani, ebből, azt hiszem, igen nagy előny származik az ország nagy érdekeire. Mert egyszer végre-valahára tisztába kellene azzal lenni mindnyájunknak, hogy itt a nemzeti politika s még a függetlenségipárti politika követelése is nem irányulhat egyik vagy másik formára, hanem csak azt követelheti, hogy a kérdések megoldása olyan legyen, amely lehetőleg fokozza, fejlessze és gyarapítsa a nemzet gazdasági erejét. Mert még a függetlenségi politika álláspontjáról is végzetes tévedés volna azt hinni, hogy közeledünk a függetlenség felé akkor, ha közgazdasági téren felállítunk bizonyos, a függetlenség látszatával bíró formákat, de e mellett kárt okozunk gazdaságilag az országnak és gyengítjük azt az anyagi erőt, amely nélkül minden függetlenségi forma merő üres keret és fikció. Azt hiszem tehát, hogy tisztán és kizárólag a közgazdasági szempontot kell

irányadóul vennünk és pedig pártkülönbőség nélkül, legyünk bár hívei a 67-es kiegyezésnek, vagy a teljes perszonálúniónak. Mert mindkét álláspontról, ismétlem, csak az a politika lehet helyes, amely a nemzet nagy anyagi erejének gyarapítására, fokozására és fejlesztésére vezet.

És ha egyszer ezen az alapon fogunk e kérdéstről vitatkozni, én nem kétlem, hogy sikerülni fog meggyőzni a közvéleményt arról, hogy a mai közgazdasági viszonyok között inkább, mint valaha, a nemzetnek összes gazdasági érdekei, nemcsak a földművelés érdekei, hanem az ipar és kereskedelem jól felfogott szempontjából is, — mert nagy tévedés volna azt hinni, hogy lehet az iparfejlesztés terén valódi tartós sikereket elérni ebben az országban oly közgazdasági politika által, amely a mezőgazdaság fogyasztókéességének megrontására vezet, — hát, mondom, az ipar és kereskedelem jól felfogott érdekei szempontjából is nekünk ragaszkodnunk kell ahhoz az állásponthoz, amely az osztrák piacot vámmentesen nyitja meg a mi kiviteli cikkeink előtt és ezen kiviteli cikkeink számára az osztrák piacon más konkurens államok kiviteli cikkeivel szemben vámvédelmet biztosít.* Én tehát azt hiszem, hogy a szabadelvű pártnak itt egyenesen tér nyílik az üdvös tevékenységre, tér nyílik egy beható, objektív argumentáció által vezetett eszmeharcra, amelynek feladata csakis az lehet, hogy ebben a tekintetben felnyissa a nemzet szemét és visszahódítsa a politika jelszavaival sok tekintetben tévútra vezetett közvéleményt. Én hiszem és remélem, hogy erre megadatik az ország számára az idő és az alkalom. Mert hiszen, ha a képviselőház mai többsége, amint látszik, az önálló vámterület elvi álláspontjára helyezkedik is, nem hiszem, nem hihetem és nem képzelhetem, hogy arra a végzetes kockajátékra határozzák el magukat, hogy felállítsák az önálló vámterületet kellő átmenet és a nemzetközi kereskedelmi relációknak kellő biztosítása nélkül. Ha pedig erre az álláspontra helyezkednek, amint hogy nem tehetnek mást, meg vagyok róla győződve, hogy amint felelős állásban, az ügynek teljes ismerete mellett kell határozniok a teendők felől, nem állanak más álláspontra, mint arra, hogy elfogadják még egyszer azt a kiegyezést, amely már előkészített és amely *conditio sine qua non*ja annak, hogy idejekorán elkészülhessünk a külfölddel kötendő nemzetközi szerződésekkel. Ha ezt megteszik, akkor tíz éves időszak nyílik meg előttük, amelyet felhasználhatnak ők is és felhasználhatunk és föl kell, hogy használjunk mi is arra, hogy ezt a kér-

* Ugyanezt, a tételt fejtegeti legutóbb (250) sz. a. — A közös vámterület egyetemes közgazdasági hasznáról 1. még egyebek között (40, 56, 196) stb. sz. a.; továbbá a Magyar agrárpolitika (1897) c. röpiratában.

dést nyugodtan, objektíve megvitassuk és megértésük a közvéleményben a döntést a következő kiegyezési időszak számára.

A válságnak tulajdonképeni ütközőpontja nem is a közgazdasági kérdéseknél, hanem a katonai kérdéseknél van. Én azt hiszem, a katonai kérdésekre nézve sem forog fenn semmi szükség arra, hogy a párt változtasson a maga álláspontján.¹ A mi álláspontunk, tisztelt pártértekezlet, az 1867: XII. tc.-ken alapszik és azon politikai tradíciónak hűséges követésében áll, amely az 1867: XII. tc. megalkotóit vezette és azoknak egész eljárását jellemezte. Ennek a tradíciónak alap gondolata, nézetem szerint, abban fekszik, hogy a megteremtett alapot ne bolygassuk, hanem hogy ezen az alapon a király és a nemzet kölcsönös bizalmától áthatott tevékenységgel igyekezzünk megoldani minden felmerülő kérdést akként, hogy a közös védelem érdekeinek sérelme nélkül megvalósítsuk mindazon nemzeti szempontokat is, amelyeket joggal kívánhatunk és amelyek korolláriumát képezik épen annak, hogy ezek a közös intézmények valóban közös intézmények legyenek, olyanok, amelyeket a mi testünkből való testnek, a mi vérünkből való vérnek érzünk. Áll ez különösen a hadsereg, a hadsereg tisztikarára, de áll mindazon egyéb kérdésekre is, amelyeknek megoldása ipa még csak bizonyos elvi kijelentések keretében sikerült. Itt tér nyílik az alakulandó új kormány számára az alkotásokra. A szabadelvű pártnak 1903-ban megalkotott programja csak üres keretet állíthatott oda, úgy a katonai judikatúra, mint a jelenykérdés tekintetében. Ennek tartalommal való megtöltése az új kormány föladatát képezheti, és bizonyára senkinek sem fog eszébe jutni bármit levonni az új kormány érdemből akkor, ha ezeket a kereteket kellő tartalommal tölti meg és senkinek e pártban nem fog eszébe jutni nehézségeket okozni abban az irányban, hogy ez csakugyan meg is történjék.

De, tisztelt pártértekezlet, a kibontakozásnak tulajdonképeni akadálya, amennyiben a helyzetet ma a koalizált ellenzék nyilatkozataiból megítélhetjük, főleg a vezénnyelv kérdésében csúcsosodik ki és én alig hiszem, hogy tévedjek, amikor azt állítom, hogy ez az egyetlen kérdés, amely késleltette a válság megoldását mindeddig és amelynek egy vagy más úton való elintézése a válság azonnali megoldásának egyedüli előfeltétele. Ami a vezény- és szolgálati nyelvet illeti, ámbár talán nem is forog mindkettő ma mint aktuális nehézség kérdésben, de ami ezt a két kérdést illeti, a sza-

¹ (103, 104, 107).

badelvűpárt 1903. évi programja azt a tényt, azt az igazságot juttatta kifejezésre, hogy a párt fenntartja azt az álláspontot, hogy a királynak jogában áll az egész hadsereg kiegészítő részét tevő magyar hadsereg vezér- és szolgálati nyelvét az 1867. évi XII. tc. 11. §-ában elismert alkotmányos fejedelmi jogai alapján meghatározni.¹ Ez, tisztelt pártértekezlet, a történelmi igazság, amelyet igénytelen nézetem szerint elvitatni nem lehet. Az 1867. évi A II. tc. 11. §-a, mint e törvénycikknek minden anyagi jogot megállapító diszpozíciója, nem új jogokat teremt, hanem deklaratív természettel bír. Kijelenti, hogy Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogainál fogva mindaz, ami a magyar hadseregnek, mint az egész hadsereg 'kiegészítő' részének egységes vezérletére, vezényletére és belszoervezetére vonatkozik, az Ő Felsége által elintézendő ügyek közé tartozik. S ha nézzük e kérdésnek történelmi előzményeit, azt fogjuk látni, hogy az 1790-i országgyűléstől kezdve végig az 1848-i időkig vörös fonál gyanánt húzódik át az országgyűlési tárgyalásokon a rendeknek amaz óhajtása, ama kívánsága és törekvése, hogy a magyar csapatok magyar szolgálati és vezénnyelvvel láttassanak el, és hogy ez a törekvés az uralkodó részéről ugyanilyen következetes visszautasításban részesült. A rendeknek ez a törekvése sohasem konstruáltatott mint sérelmi pont. Soha sem állítatott, hogy sérelmet alkot az uralkodó amaz intézkedése, hogy a német nyelv legyeii a vezényleti nyelv a magyar csapatoknál. De legeta nem vonta kétségbe senki az uralkodó amaz alkotmányos jogát, hogy e .jogkörben intézkehetnek, de igenis de lege genda, mint legfőbb törekvés szerepelt a magyar nemzetnek az az óhajtása, hogy ez másképp legyen a jövőben. És folyt ez a harc eredménytelenül, amíg azután az 1848-i események katasztrófaszerű befejezte és az ezt követett hosszú szenvedés időszaka után azoknak a nagy férfiaknak és nagy hazafiaknak, akik az 1867. évi kiegyezést létrehozták, osztályrészül jutott az a feladat, hogy megteremtsék az uralkodó és a magyar nemzet közötti teljes összhang állandó biztosítékait és ezzel megadják a lehetőségét a minden téren való produktív nemzeti politika nagy munkájának. S ez a nagy szempont vezette azokat a férfiakat arra, hogy letegyék a küzdelmet ebben a kérdésben, hogy ne tűzzék napirendre a magyar nemzet eme régi vágyának érvényesítését, de megnyugodjanak abban, hogy ez a kérdés az alkotmányos fejedelmi jog ügykörében maradjon meg és hogy e kérdésben a magyar nemzet vágyai csak akkor érvényesüljenek, ha ez

¹ (103) alatti katonai program 8. pontja.

az uralkodónak teljes belenyugvásával, az uralkodónak ama meggyőződéséből történik, hogy ez a közös védelem nagy érdekein s az erre hivatott hadsereg harcképességén csorbát nem ejt. Tették ezt abban a meggyőződésükben, hogy sokkal nagyobb szolgálatot tesznek a magyar nemzeti politika érdekeinek, ha ezáltal teljesen szabaddá teszik a tért minden más téren a munka számára, mintha emez egy pontnál való küzdelem tovább folytatása által bevágják mindamaz áldások előtt az utat, amelyek király és nemzet teljesen egyetértő működéséből a nemzetre háramolnak.

És, tisztelt pártértekezlet, ha ezek a nagy szempontok azokat a nagy hazafiakat erre az elhatározásra indították, én kérdelem azt mindnyájunktól, hogy vajjon változott-e a helyzet ebben a tekintetben s vajjon mindaz, amit éppen most napjainkban látunk, nem arról győz-e meg bennünket, hogy ennek a kérdésnek előtérbe állítása, ennek a kérdésnek, mint küzdelmi és ütközési pontnak kiélesítése, sokkal nagyobb hátrányokat okoz a nemzetnek, mint amennyi előnyökkel ennek a kérdésnek ilyen kieroszakolt módon való megoldása jár. És én a mai pillanatban távol akarok maradni minden polémiaától. Sokkal ünnepélyesebbnek tartom a mai pillanatot, sokkal jobban át vagyok hatva attól a meggyőződéstől, hogy ennek a válságnak sima, megrázkódtatások nélküli megoldásához a magyar nemzetnek olyan nagy életérdekei fűződnek, amelyek egyaránt becsesek kell, hogy legyenek pártkülönség nélkül minden magyar ember előtt, semhogy valami olyat akarnék ajkaimra venni, amivel élesítsem az ellentétet, vagy nehezítsem a megoldást. De éppen ezért egynek érzem magamat politikai ellenfeleinkkel is azokban a hazafias aggodalmakban, amelyek kell, hogy minden komoly ember lelkét áthassák. Éppen azért azzal a kérdéssel fordulok ö hozzájuk, gondoljuk meg, valóban oly kardinális fontossággal bír-e ez a kérdés erre a nemzetre nézve, valóban oly kizárólagos, döntő fontossága van-e ennek az egy kérdésnek, hogy szabad ezért a kérdésért kockára tenni minden egyebet, hogy szabad-e nekik emez egy kérdéshez való merev ragaszkodás által visszautasítani maguktól annak a lehetőségét is, hogy meggyőződésük, elveik szerint a közügyet alkotmányos téren szolgálják? És legyenek róla meggyőződve, hogy ha elhatározzák magukat erre a hazafias lépésre, hogy ezen a nehézségen, *a válság megoldásának ezen az egyedüli akadályán* valahogy átsegítsék az országot, én leszek az első, aki fenn fogom hirdetni, hogy ez egy hazafias és férfias cselekedet részükről és hogy ők akkor, ha erre a térre lépnek, követik és szolgálják igazán és híven a nemzetet. Nekünk, tisztelt értekezlet, más hivatásunk ezen a téren sem lehet, mint

ragaszkodni elvi álláspontunkhoz, és ismét és ismét kijelenteni azt, hogy mi igenis örömmel és megnyugvással látunk a nemzeti szempontoknak minden előrehaladását e téren is, ha az a királynak teljes belenyugvásával és a király és a nemzet valóban belső egyetértésén alapuló közös elhatározásával történék. De kérve kérjük mindazokat, akik sürgetőleg léptek föl ebben a tekintetben, hogy fontolják meg mindazt, ami kockán forog és gondolják meg azt, hogy a nemzet érdeke valóban nem kívánja azt, hogy ez az egy kérdés ilyen kizárólagos, ilyen, annak benső értékével kellő arányban nem álló fontossággal állíttassék előtérbe.

T. értekezlet! Ezek azok a szempontok, amelyeket az intéző-bizottság, természetesen azzal a rövidegességgel, amely egy határozati javaslatot kell, hogy jellemezzen, határozati javaslatában kidomborítani igyekezett. Méltóztassanak megengedni, hogy most már a határozati javaslatot olvassam föl.

»A szabadelvű párt, eddigi álláspontjához híven, a jelen helyzetben is azt óhajtja, hogy az ország ügyeit oly kormány intézze, amely a királynak és a képviselőház többségének bizalmára támaszkodhatik és sajnálattal látja, hogy a képviselőház többségét alkotó koalíció kebeléből kormány mind-ezideig nem alakulhatott.

A szabadelvű párt, mint a jelenlegi képviselőház kisebbsége, ezen válság lefolyását nem irányíthatja, annak megoldására nem vállalkozhatik; viszont a megoldást nehezíteni semmi irányban nem kívánja; az alakulandó új kormánnyal szemben tisztán a közérdek által vezetett fogja gyakorolni az alkotmányos ellenőrzés kötelességeit és az ügyek törvényes alapon való intézésének zavartalan menetét előmozdítani kész.

Programjához a párt jelenlegi helyzetében is változatlanul ragaszkodik és rendületlen kitartással fog azon elvei mellett helytállani, amelyek alapján sikerrel szolgálta a nemzet ügyét a múltban, és amelyek helyes volta mellett éppen a jelen pillanat bonyodalmai szolgáltatják a legerősebb bizonyítékot.

Nyugodt, alkotmányos fejlődésünknek garanciáit azon intézményekben látja a párt ma is, amelyeket az 1848. évi törvényhozás és Ausztriával való viszonyunkban a pragmatika szankció alapján az 1867. évi XII. tc. létesített.

Ezek alkotják a nemzeti fejlődés biztos oszlopait, ezek alapján lehetett a jogosult nemzeti szempontokat lépésről-lépésre érvényesíteni a közös intézmények számos vonatkozásaiban is. Ezek alapján nemzet és király kölcsönös bizalomtól áthatott egyetértésével oldhatók meg azok a kérdések is, amelyekben a magyar közjog szempontjainak és a magyar

nemzet jogos érdekeinek teljes érvényesülése még függőben maradt.

A közös hadsereg szolgálati és vezénnyelvének megállapítása az 1867. évi XII. tc. 11. 8-a értelmében az alkotmányos fejedelmi jogok közé tartozik. A törvény e rendelkezése nyugvópontot jelent közel egy évszázad meg-megújuló alkotmányos küzdelmeiben. Azok a nagy hazafiak, akik az 1867. évi kiegészítés bölcsőjénél állottak, a magyar szolgálati és vezénnyelv kérdését levették a napirendről és megnyugodtak a státuskvó fõntartásában. Tették ezt abban a tudatban, hogy a király és nemzet közötti teljes béke helyreállítása és fõntartása adja meg a sikeres nemzeti politika biztos alapjait és a szolgálati és vezénnyelv körül lefolyt meddõ harcok fölújítása a nemzet erejét gyõngítené és kárral járna annak nagy érdekeire.

Ugyanezek a fontos szempontok változatlan erõben állanak fenn és a Deák és Andrassy tradícióihoz való következetes ragaszkodást kívánják ma is.

Epen azért, míg egyfelõl megnyugvással és örömmel fogadnák õ Felségének minden oly elhatározását, mely a magyar nyelv érvényesülésének tért nyitna az egész hadsereg kiegészítõ részét képezõ magyar hadsereg szolgálati és vezénnyelvében, addig másfelõl óva intjük a nemzetet attól, hogy erre irányuló követelések támasztása és az alkotmányos presszió fegyvereinek alkalmazása által kockára tegye a nemzet és a király közötti béke és teljes bensõ összhang megbecsülhetetlen áldásait.

Ami az osztrák örökös tartományokkal való gazdasági viszonyt illeti, az országnak az önálló gazdasági berendezkedéséhez való jogát az 1867:XII. tc. is fenntartja és az idevágó kérdések eldöntésénél kizárólag a gazdasági célszerûség szempontja lehet irányadó. Ennélfogva nem zárkoznánk el a külön vámterület felállításától sem, ha mindkét szerzõdõ félre nézve méltányos kiegészítés Ausztriával nem volna megköthetõ, vagy ha a világpiac viszonyainak átalakulása 'folytán gazdasági érdekeink a vámszövetség megszüntetését kívánják. A jelen viszonyok között azonban nemcsak a földmûvelés, de az ipar és kereskedelem jól felfogott érdekei szempontjából is fontosabb, mint valaha, hogy kiviteli cikkeink az osztrák piacon vámmentes elhelyezést találjanak és ott más versenyzõ államok terményeivel szemben vámvédelemben részesüljenek. Ennélfogva a szabadelvû párt a közös vámterület fenntartásához ragaszkodik, a képviselõház elõtt fekvõ és érdekeinket egészben véve kielégítõ kiegészítési javaslatok mielõbbi letárgyalását kívánja és a külön vámterület felállí-

tását már csak a nemzetközi kereskedelmi szerződések mai állapotára Váló tekintetből is végzetes ballépésnek tekintené.«

Azon meggyőződésben vagyok, tisztelt értekezlet, hogy ezzel a kijelentéssel híven és becsületesen megmaradunk eddigi meggyőződésünknel. Tiszta bort öntünk minden tekintetben a pohárba, szolgálatot teszünk a politikai helyzet megtisztulásának és amennyire tehetjük, mint kisebbség, a válság megoldásának; egyúttal pedig jelezzük azt az alapot, amelyen férfias elhatározással — és én azt remélem — az országnak hasznára és javára a mai megváltozott viszonyok között is tovább folytathatjuk alkotmányos működésünket.

A miniszterelnök után felszólalt Vészi József s . a benyújtott határozati javaslat egy pontjára nézve kívánt megjegyzést tenni. Kijelenti, hogy — amennyire tudja — többedmagával az önálló vámterület elvi alapján kért és kapott mandátumot s hogy az önálló vámterület elvi alapján áll ma is. Ezért a benyújtott határozati javaslat ama kérdés előterjesztésére kényszeríti, hogy az önálló vámterület elvi alapjához való ragaszkodás összefér-e ama párt kötelékében való megmaradással, amelytől megválni nem akar?

Issekutz Győző a határozati javaslatot elfogadja, de részleteiben több módosítást indítványoz. Ahol a h.atározati javaslat az 1867:XI I. tc. 11. §-ára való hivatkozással azt tartalmazza, hogy azok a nagy hazafiak, akik a 67-es kiegyezés bölcsőjénél állottak, a magyar szolgálati és vezényelv kérdését levették a napirendről és megnyugodtak a státuskvó föntartásában, nézete szerint ellentmondást tartalmaz ugyaneme bekezdés első pontjával, ahol ki van mondva, hogy az 1867:XII. tc. 11. §-a értelmében tartozik a vezényleti nyelv megállapítása Ő Felsége jogai közé. Másfelől pedig alkalmat szolgáltat ez arra a feltevésre is, hogy a chlopyi parancs¹ álláspontjára helyezkedik vissza a javaslat, amely az 1867: XII. tc. előtti időkre is jogosultnak állította a vezényleti és szolgálati nyelv fölötti uralkodói rendelkezést. E passzus elhagyását indítványozza. Végül, tekintettel a párt vezérének meghatározható, megkapó kijelentésére, amelyet ellenfeleihez intézett, változtatandónak véli a javaslatnak azt a részét, amely így szól: »Éppen azért, amint egyfelől megnyugvással fogadnók Ő Felségének minden olyan elhatározását, amely a magyar nyelv érvényesülésének tért nyitna az egész hadsereg kiegészítő részét képező magyar hadsereg szolgálati és vezényleti nyelvében, addig másfelől óva intjük a magyar nemzetet attól, hogy erre irányuló követelések támasztása és az alkotmányos presszió fegyvereinek alkalmazása által kockára

¹ 1903. szept. 16. (102).

tegye...« E passzusból hagyassék ki ez a rész: »hogya erre irányuló követelések támasztása és az alkotmányos presszió fegyvereinek alkalmazása által... és helyébe tétessék: »jogos óhajai megvalósításához mereven ragaszkodjék, és bár alkotmányos fegyvereknek alkalmazása által, kockára tegye a király és a nemzet közötti béke stb.« Ezt egyfelől — úgymond — azért vagyok bátor indítványozni, hogy a szabadelvű párt ismételten adjon kifejezést annak, hogy igenis, a nemzetnek erre vonatkozó törekvéseit jogosnak tartja, másfelől, hogy mellőzzük azt a kifejezést, amely a presszió fegyvereiről szól és amely merőben ellentétben áll éppen azzal a konciliáns hanggal, amelyet a párt vezére fölszólalásában használt; végül pedig azért, mert a szabadelvű pártnak hazafias múltjához híven feladata az, hogy a jelen nehéz helyzetben az egyetértést, az összhangot igyekezzen a közéletben helyreállítani, amely úgy a királyi hatalom megtörését, mint a nemzet óhajlásának elutasítását kizárja.

Sándor Pál: A határozati javaslatnak második felét nem fogadhatom el. Kéri a párt tisztelt vezérét, legyen kegyes nyilatkozni, hogy meggyőződése szabadságát a vámterület kérdésében a párt keretén belül megtarthatja-e?

Tisza István gróf miniszterelnök: Az, hogy valaki hogyan gondolkozik valamiről mint végcél felől, hogyan gondolkozik arról, hogy tíz év múlva mi lesz helyes, vagy nem helyes, azt hiszem, nem lehet ok arra, hogy elváljanak egymástól azok, kik különben teljes szolidaritásban vannak egymással. Én tehát azt hiszem, hogy mindaddig, míg a gyakorlati politika terén egy nyomon tudunk haladni, semmi szükségünk sincs arra, hogy elvi vagy elméleti nézeteltéréseket a pártból való kilépés okaiul deklaráljunk. Ez egyéni nézetem.

Ha már felszólaltam, legyen szabad röviden nyilatkoznom azokra nézve is, amiket Issekutz tisztelt barátunk felhozott. Az előterjesztett javaslatnak két szakaszára vonatkoznak az ő észrevételei. Egyfelől indítványozza, hogy ez a kifejezés: »és megnyugodtak a státuskvó fenntartásában« abból a szakaszból hagyassék ki. Ami egyéni nézetemet illeti, hát én igenis azt hiszem, hogy Ő Felsége alkotmányos fejedelmi jogai közé tartozott a nyelvkérdés megállapítása 1867. előtt is. Amint első felszólalásomban jeleztem, a 67-es törvényhozás nem új jogot adott a királynak, hanem deklaratív természetű rendelkezéssel fenntartotta az addigi állapotokat. Én tehát a magam részéről egész öntudatosan tettem bele ezt a szakaszt, amellyel, azt hiszem, hogy történeti igazságot fejezek ki. Gyakorlati hordereje azonban nincsen annak, hogy benmaradjon-e ez a mondatban, vagy sem. Én szívesen hozzájárulok ahhoz is, hogy e szavak onnan kimaradjanak. Úgyis történelmi

tényre vonatkozik ez a néhány szó, és arra nézve mindenkinek meglehet a maga egyéni véleménye, amit kölcsönösen respektálunk.

Ami a másik észrevételt illeti, t. barátunk kifogásolja az »alkotmányos presszió« kifejezést abból a szempontból, mintha abban talán bizonyos hibáztatás is foglaltatnék. Igénytelen nézetem szerint ez egyáltalában nem foglaltatik benne, hanem azzal — úgy gondolom — helyesen precizírozzuk a fogalmat, amiről szó van. Én ugyanis azt tartom, hogy, ha a képviselőháznak többséget alkotó pártja, vagy csoportja a pártoknak azt mondja, hogy: én kormányt csak akkor alakítok, ha ezt a pontot a programba felvehetem, ha pedig ez meg nem történhetik, nem alakítok kormányt és ellene fordulok minden más alapon létesülő kormánynak — amihez teljes joga van, mert az ő megítélésére tartozik meggondolni, hogy az ország érdekében helyesen jár-e el, vagy sem — ezzel az eljárásával mégis az alkotmányos presszió eszközeit alkalmazza, ezeket viszi csatába és a kérdés mindig csak az, hogy az ország érdekében helyesen cselekszik-e vagy pedig téves úton jár. Ezért azt hiszem, hogy tényleg azzal precizírozzuk a helyzetet helyesen, ha az alkotmányos presszió fegyvereiről beszélünk.

Ami pedig a másik passzust illeti, hogy: »óva intjük a nemzetet attól, hogy erre irányuló követelések támasztása, hogy az alkotmányos presszió fegyvereinek alkalmazása által kockára tegyük a nemzet és a király közötti béke és teljes benső összhang megbecsülhetetlen áldásait«, — ebbe a passzusba egy gondolatot akar a képviselő úr behozni, azt, hogy nem ítéljük el, hogy ilyen óhajtás kifejezésre jut, hanem csakis az ehhez az óhajtáshoz való merev ragaszkodást tartjuk az adott viszonyok között célszerűtlennek és károsnak. Ezt a gondolatot nagyon szívesen elfogadom és magamévá teszem, csak azt gondolom, hogy itt — kellő magyarázattal ez nem okozhat félreértést — ne beszéljünk a nemzet »jogos« óhajtásáról, mert a »jogos« szónak különböző értelmezést lehet adni. Szerintem is egy nemzetnek az az óhajtása, hogy a maga nyelve érvényesüljön, mindenesetre jogos óhajtás; de igen könnyen tulajdonítható e kifejezésnek olyan értelmezés, hogy ez az óhajtás tételes jogi alappal bír, olyannal, hogy annak megtagadása egyúttal jogsérelmet képez. Hogy tehát elkerüljük ennek a magyarázatnak a lehetőségét, azt hiszem, helyes egyszerűen azt mondani, hogy óva intjük a nemzetet attól, hogy erre vonatkozó óhajtásaihoz mereven ragaszkodják. Azt gondolom, hogy ezzel a két módosítással talán belenyugszik t. barátom az eredeti szöveg elfogadásába.

Molecz Dani tett még néhány észrevételt a javaslatra, de Tisza István gróf válasza után az elnök a határozati javaslatot

a párttagok egyhangú helyeslése mellett a Tisza István gróf miniszterelnök által ajánlott módosításokkal elfogadottnak jelenti ki. E szerint a határozat a következőleg állapított meg:

»A szabadelvű párt, eddigi álláspontjához híven, a jelen helyzetben is azt óhajtja, hogy az ország ügyeit oly kormány intézze amely a királynak és a képviselőház többségének bizalmára támaszkodhatik és sajnálattal látja, hogy a képviselőház többségét alkotó koalíció kebeléből kormány mindeideig nem alakulhatott.

A szabadelvű párt, mint a jelenlegi képviselőház kisebbsége, ezen válság lefolyását nem irányíthatja, annak megoldására nem vállalkozhatik; viszont a megoldást nehezíteni semmi irányban nem kívánja; az alakulandó új kormánnyal szemben tisztán a közérdek által vezetettve fogja gyakorolni az alkotmányos ellenőrzés kötelességeit és az ügyek törvényes alapon való intézésének zavartalan menetét előmozdítani kész.

Programmjához a párt jelenlegi helyzetében is változatlanul ragaszkodik és rendületlen kitartással fog azon elvei mellett helytállani, amelyek alapján sikerrel szolgálta a nemzet ügyét a múltban és amelyek helyes volta mellett éppen a jelen pillanat bonyodalmai szolgáltatják a legerősebb bizonyítékot.

Nyugodt, alkotmányos fejlődésünknek garanciáit azon intézményekben látja a párt ma is, amelyeket az 1848. évi törvényhozás és Ausztriával való viszonyunkban a pragmatika szankció alapján az 1867. évi XII. törvénycikk létesített.

Ezek alkotják a nemzeti fejlődés biztos oszlopait, ezek alapján lehetett a jogosult nemzeti szempontokat lépésről lépésre érvényesíteni a közös intézmények számos vonatkozásában is. Ezek alapján nemzet és király kölesönös bizalomtól áthatott egyetértésével oldhatók meg azok a kérdések is, amelyekben a magyar közjog szempontjainak és a magyar nemzet jogos érdekeinek teljes érvényesülése még függőben maradt.

A közös hadsereg szolgálati és vezénnyelvének megállapítása az 1867. évi XII. tc. 11. szakasza értelmében az alkotmányos fejedelmi jogok közé tartozik. A törvény e rendelkezése nyugvópontot jelent közel egy évszázad alkotmányos küzdelmeiben. Azok a nagy hazafiak, akik az 1867. évi kiegyezés bölcsőjénél állottak, a magyar szolgálati és vezénnyelv kérdését levették a napirendről. Tették ezt abban a tudatban, hogy a király és nemzet közötti teljes béke helyreállítása és fenntartása adja meg a sikeres nemzeti politika biztos alapjait és a szolgálati és vezénnyelv körül lefolyt meddő harcok felújítása a nemzet erejét gyöngíténé és kárral járna annak nagy érdekeire.

Ugyanezek a fontos szempontok változatlan erőben álla-

nak fenn és a Deák és Andrássy tradícióihoz való következetes ragaszkodást kívánják ma is.

Épen azért, míg egyfelől megnyugvással és örömmel fogadnék Ő Felségének minden oly elhatározását, amely a magyar nyelv érvényesülésének tért nyitna az egész hadsereg kiegészítő részét képező magyar hadsereg szolgálati és vezény nyelvében, addig másfelől óva intjük a nemzetet attól, hogy erre vonatkozó óhajához mereven ragaszkodva, az alkotmányos presszió fegyvereinek alkalmazása által kockára tegye a nemzet és király közötti béke és teljes benső összhang megbecsülhetetlen áldásait.

Ami az osztrák örökös tartományokkal való gazdasági viszonyt illeti, az országnak önálló gazdasági berendezkedéshez való jogát az 1867. évi XII. tc. is fenntartja és az idevágó kérdések eldöntésénél kizárólag a gazdasági célszerűség szempontja lehet irányadó. Ennélfogva nem zárkoznánk el a külön vámterület felállításától sem, ha mindkét szerződő félre nézve méltányos kiegyezés Ausztriával nem volna megköthető, vagy ha a világpiac viszonyainak átalakulása folytán gazdasági érdekeink a vámszövetség megszüntetését kívánják. A jelen viszonyok között azonban nemcsak a földművelés, de az ipar és kereskedelem jól felfogott érdekei szempontjából is fontosabb, mint valaha, hogy kiviteli cikkeink az osztrák piacon vámmentes elhelyezést találjanak és ott más versenyző államok terményeivel szemben vámvédelemben részesüljenek. Ennélfogva a szabadelvű párt a közös vámterület fenntartásához ragaszkodik, a képviselőház előtt fekvő és érdekeinket egészben véve kielégítő kiegyezési javaslatok mielőbbi letárgyalását kívánja és a külön vámterület felállítását már csak a nemzetközi kereskedelmi szerződések mai állapotára való tekintetből is végzetes ballépésnek tekintené.«

Ezzel az értekezlet véget ért.¹

...

Március végén — mint fentebb jeleztük — egy új kibontakozási terv, éspedig a katonai kérdés kikapcsolása alapján, indulnak meg a tárgyalások, amelyek azonban szintén eredménytelenek maradtak.

Ez újabb tárgyalások anyagáról és eredménytelenségének okáról a következő figyelemre méltó adatok állanak rendelkezésünkre.

¹ Szentiványi Árpád március 30-án kelt levelével bejelentene a szabadelvű pártból való kilépését, minthogy a március 29-i értekezleten kelt határozattal, különösen annak megokolásával, nem ért egyet (B. H. ápr. I.)

Szentiványi ki- és belépéseiről I. a (190) sz. a.

Gr. Tisza István írja visszatekintőleg 1905. júl. havában A helyzetről címmel Az Újságban megjelent cikksorozatában (külön nyomat 10. 1.):

»Apponyi Albert (a szövetkezett ellenzék 1905. március 22-i értekezletén tett) azon nyilatkozatában, melyben a koalíció vezérő bizottsága nevében Kossuth Ferenc helyett beszámolt az addigi tárgyalások eredménytelenségéről, jelezte azt, hogy a katonai kérdés kikapcsolását megfontolás tárgyává lehetne tenni, ha ugyanazon időre elhalasztható volna minden újabb pénz- és véráldozat. Ezen invite visszhangra talált s Ő Felsége megbízásából beható tanácskozások folytak ez alapon a hadügyminiszter bevonásával Lukács László és Kossuth Ferenc között. E tárgyalások — mint tudjuk — eredménytelenek maradtak, a felajánlott kibontakozást a vezérőbizottság egyhangúlag visszautasította s maga Kossuth Ferenc nyilatkozott a hírlapokban ennek oka felől. Ez ő szerinte abban rejlett, hogy a hadügyminiszter az új ágyúk, hadihajók és más katonai felszerelések céljaira kért 450 millió kölcsönből 311 millió fenntartásához ragaszkodott.« Ezen kölcsön megszavazása a magyar állampénztárra új terhet nem hárított volna. De még az esetben is, ha a koalíció téves álláspontjára helyezkedve, a szóbanforgó 311 milliót új tehernek vesszük, ebből 100 millió esik a kvóta szerint Magyarországra, melynek évi kamata kerekén 4 millió koronára rúg. »Nem valamely nagy elvi kérdésért, nem a nemzet jogáért, de évi négy millió koronáért sodorta a koalíció válságba a nemzetet. Ezért tette parlamentáris kormány alakítását lehetetlenné.«

Lányi Bertalan ismert könyvében (13—14. 1.) a következőket olvassuk: »1905. március hó végén volt egy stádium, amelyben aziránt folyt a tárgyalás, hogy megkötessék a béke a koronával abban az esetben, ha a közös hadügyminiszter kévéssel azelőtt bejelentett nagyösszegű hadügyi követeléseit redukálni hajlandó ... Pitreich akkori hadügyminiszter és Montecucoli tengernagy a király rendeletéből Budapestre jöttek és átdolgozták a közös hadügyi költségvetést, jelentékenyen redukálták annak összegét, egyszersmind a terhet több évre osztották fel. A terv az volt, hogy Andrássy elnöklete alatt alakíttassék meg a kabinet, melyben Kossuth is részt venne, sőt midőn Andrássy katonai nyelvi koncessziók nélkül nem mutat-

¹ Ez az a bizonyos 450 milliós beszerzési hitel, amelynek megszavazását a közös hadügyminiszter a delegációktól az 1904. évi tavaszi ülészakon kérte és amelyről a képviselőházban is ismételten esett szó. Amint tudjuk (185, 191, 195), Tisza miniszterelnök a delegációban és a képviselőházban több ízben megmagyarázta, hogy ezen kölcsön megszavazása a költségvetés mérlegét nem alterálta, a magyar állampénztárra új terhet nem hárított volna. Ugyanezt állítja és bizonyítja A helyzetről c. cikksorozatának fentebb idézett helyén, illetve lapján is.

kozott hajlandónak a dologba belemenni, Kossuth maga akarta a kabinetet megalakítani. A megállapodás már ő Felségének is be volt jelentve, amidőn a vezérő bizottság ellenzése folytán Kossuth kijelentette, hogy nem bírja keresztülvinni tervét.

Csakugyan azt látjuk (B. H. márc. 31. és ápr. 1. sz.), hogy 1905. március két utolsó napján Budapesten a hadügyi kormány illetékes tényezőinek részvételével tanácskozások folytak, amelyek a válságból való kibontakozás főakadályát alkotó katonai kérdés ideiglenes kikapcsolása alapján egy koalíciós kabinet alakítását célozták és hogy Kossuth Ferenc hírlapilag is támogatta az ideiglenes megoldás tervét. Ez az újabb kísérlet is meddő maradt.

Gr. Andrassy Gyula ugyanis a király megbízásából megjelent a szövetkezett ellenzék vezérő bizottságának április 3-án tartott ülésén és előterjesztette a király által jóváhagyott új kibontakozási tervet. A vezérő bizottság a tervet egyhangúlag elutasította és további tárgyalásra alkalmatlannak minősítette. Ez a megoldási módozat tehát, mely a hadügyi kormány pénzübeli követeléseinek elodázásán és ennek fejében a hadseregére vonatkozó nemzeti irányú követelések felfüggesztésén alapult, szintén megghiúsult.¹

A vezérő bizottság üléséről kiadott hivatalos értesítés idevágó része így szól: »Gr. Andrassy Gyula közölte a bizottsággal, hogy a legutóbb felmerült azon kibontakozási tervezetet, mely szerint a felemelt hadügyi követelések bizonyos időre elodáztatnának, illetékes helyen akként értelmezik, hogy a követeléseknek csak jelentékenyen kisebb része engedi meg az elhatalasztást. A közlés alapján a vezérőbizottság egyhangúlag ezt a tervet elfogadhatlannak, további tárgyalásra alkalmatlannak tartja.« (B. H. ápr. 4.)

Ugyancsak április 3-án a szövetkezett ellenzékhez tartozó pártok (függetlenségi párt, néppárt és újpárt) külön-külön értekezletet tartottak és a vezérőbizottságnak elutasító határozatát egyhangúlag a magukévá tették.

A függetlenségi párt értekezletén Kossuth Ferenc elnök bejelentette, hogy a politikai helyzetben változás állott be. Eddig remény volt arra, hogy a király hajlandó hadügyi téren egy időre elállani mind a 450 milliós katonai hitelnek, mind pedig az újonclétszám emelésnek követelésétől. Ezzel szemben Andrassytól nyert információ alapján közli, hogy a 450 milliónak csak egy kisebb része volna egy időre elejthető és pedig csupán 80 millió. A vezérőbizottság ennek következtében egyhangúlag azt határozta, hogy ez alapon lehetetlenség tárgyalásba bocsátkozni.

Egyébként Kossuth Ferenc a saját magatartásának és a koalíció elutasító álláspontjának igazolása végett a napilapok április 5-i számában a következő nyilatkozatot tette közzé:

¹ Andrassy fáradozásairól az alkotmányos kibontakozás érdekében és a januárvégi választások óta tartó súlyos válság megoldásának nehézségeiről I. Gratz i. m. 11. 62. és 64—69. 1.

»Némely jobboldali napilap, hinni akarom, csakis a tényállás nem tökéletes ismeretéből kifolyólag, engem önmagammal ellentmondásba keverni igyekeznek, úgy tüntetvén fel a válság megoldása tárgyában tett s a legtisztább hazafiságtól sugalmazott lépéseimet, mintha ezek ellentmondának annak az egyhangú határozatnak, melyet a vezérlő bizottság¹ hozott, amely egyhangúságban én is részes voltam, sőt a határozatot elvileg én enuncióltam.

Midőn a provizórius megoldás eszméje újra felmerült, de azzal a hozzátevéssel (melynek gondolatát az uralkodó kezdetben visszautasította), hogy a megoldás két évre szóljon, tehát időt adjon a koalíciós kormánynak némely üdvös alkotásra: én ezt az eszmét újra felkaroltam; de minden illetékes faktor jól tudta, hogy ez eszmétől elválaszthatatlan alapgondolat az volt, hogy egyfelől a katonai hatóság elodázza két évig nagyobb követeléseit úgy a költség, mint az újonclétszám dolgában, másfelől a koalíció elhalasztja a nyelvkérdés-megoldás követelését ugyanaddig az ideig. Arról volt szó, hogy a katonai hatóság állapítsa meg pontosan, hogy milyen összeg követelését halaszthatja el az említett két év utáni ideig. Ez összeg megállapításán fáradozott a közös hadügyminiszter s erről referált kétízben a királynak s legutóbb vasárnapon.¹ Velem a hadügyminiszter kimutatása jóval elvi álláspontom elfoglalása után közöltetett, amely elvi álláspontomat világosan attól tettem függővé, hogy a nagyobb követelések tényleg kikapcsolhatók legyenek. Vasárnap délben tudtam meg, hogv ez nem lenne így. A 450 millióból csak 85 millió 600.000 lenne kikapcsolható és 311 millió háromszázezer el lenne töltendő s a kikapcsolt kisebb összeg legnagyobb részben a honvédtüzérség és a két évi szolgálat költségeire vonatkoznék. Az újonclétszámemelés sem lenne az említett két évig megállapodásszerűleg elnapolható. E szerint nem én változtattam meg véleményemet, hanem a hadügyi kormány nem adott fel úgyszólván semmi követelést, mert a 450 millióból csak 19 milliót (a tüzérség új felszerelésére) kapcsolt ki 1907-en túl terjedhető időre. Tehát a hadügyi kormány hiúsította meg a megoldást.² A politikai nézeteltérés egymás álláspontja megítélésében ne feledtesse el az egymás iránti lojalitás köteleességét. Kossuth Ferenc.

Megjegyezzük végül, hogy a katonai kérdés kikapcsolásán alapuló kibontakozási terv meghiúsulván, a vezérlőbizottság, majd az egész szövetkezett ellenzék ugyancsak április 3-án elhatározta, hogy a képviselőházat, mely március 9-én a kormány megalakulásáig elnapolta üléseit (256), április 4-ére összehívhatja és házhatározattal nem napoltatja el többé.

¹ 1905. ápr. 2-án.

² Az elköltött milliókról bizonyos félhivatalos cáfolatok is jelentek meg a hírlapok 1905. ápr. 4. és 5. számában.

258. 1905. április 7. országos ülés. — Kossuth Ferenc indítványának tárgyalása az 1904. november 18-i esti ülésben történt események tárgyában: »abból az egész pezsgőzési históriából egyetlenegy árva szó sem igaz«. — Kossuth Ferenc indítványának tárgyalása egy 21 tagú felirati bizottság kiküldése tárgyában: a miniszterelnök a felirati bizottság kiküldése ellen. — Újabb felszólalása ugyanezen tárgyban: »azok a gonosz tanácsadók«; »1867. óta volt-e egyetlenegy olyan esztendő, amelyben a magyar politika terén annyi üdvös cselekmény és kezdeményezés történt volna, mint az utóbbi esztendőben?« (Napló I. k. 47—48, 51, 53—54. 1.)

A szövetkezett ellenzék vezérlőbizottsága 1905. április 3-án tartott értekezletén (257), amelyen egyhangúlag visszautasította a király által felajánlott új kibontakozási tervet, egyben elhatározta, hogy a november 18-i jogsértés hatálytalanítását célzó indítványt terjeszt a képviselőház elé.

Április 4-én a Ház ismét (256, 257) összeülvén, április 5-én a soros jegyző jelenti, hogy az indítványkönyvbe két új bejegyzés történt. Az első indítványt (írom. 5) bejegyezte Kossuth Ferenc 1905. április 4-én és az következőkép szól: »Az a cselekmény és kijelentés, mellyel az 1901 — 1905-i országgyűlés képviselőházának 1904. november 18-i esti ülésében az elnök által az ü. n. Dániel Gábor-féle határozati javaslat elfogadottnak nyilvánított, semmisnek és jogérvénytelennek mondassák ki, minthogy az a cselekmény és kijelentés a házszabályokat, s a törvényes tanácskozási rendet súlyosan megsértette. Ugyanazért e cselekmény és kijelentés nyoma a jegyzőkönyvből és naplóból kitöröltessék«.

A második indítványt (Írom. 6) bejegyezte Kossuth Ferenc Ugyancsak 1905. április 4-én. Ez következőkép szól:

»Küldjön ki a Ház egy huszonegy tagú bizottságot azzal az utasítással, hogy a képviselőház által a királyhoz intézendő felirat szövegére vonatkozólag javaslatot terjesszen a Ház elé«.

Mindkét indítvány megokolása április 6-án történvén, mindkettő tárgyalása az április 7-i ülés napirendjére tűzetett ki.

Kossuth Ferenc első indítványához, mely a november 18-i esti ülés eseményeire vonatkozik, csupán két felszólalás történt.

Gulner Gyula hosszasan bizonyítja, hogy a november 18-i események a házszabályok bizonyos rendelkezéseinek súlyos sérelmét jelentik, amit reparálni kell. A jogfolytonosság nevében kéri a Házat, törülje ki azt a foltot alkotmányos életünk lapjáról és emelje határozattá Kossuth Ferenc indítványát.

Gulner után a miniszterelnök emelkedett szólásra.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! (Halljuk! jobbfelől. Zaj a szélsőbaloldalon.) A választások eredménye azok ellen ütött ki, akik abban a meggyőződésben voltak, hogy a november 18-i eseményre az ország érdekében szükség volt. (Derültség a baloldalon. Mozgás. Halljuk!

Halljuk! jobbfelől és a baloldalon.) A választások eredménye azoknak adott igazat, akik a november 18-án történeteket helytelenítették és elítélték. (Úgy van! a baloldalon.) Ennek természeteszerű konzekvenciája az, hogy az új képviselőház többsége (Halljuk!) az akkor történeteknek vagy hatályon kívül helyezése, vagy semmissé deklarálása körül intézkedni kíván, (Helyeslés a baloldalon.) és én nem tartom szükségesnek azt sem, hogy fennakadjak a javaslatba hozott eljárásnak olyan részletein is, amelyek talán abból a szempontból joggal kifogásolhatók volnának, hogy egy új országgyűlés a megelőző országgyűlés naplóját és jegyzőkönyvét, nézetem szerint, intézkedés tárgyává nem teheti. (Nagy zaj és ellentmondások a szélsőbaloldalon.)

Thaly Kálmán: Hamisított napló az! Bűnvádat érdemel. (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Csalási Hamisítás! Nagy zaj. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk! jobb felől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: De ez mellékes részletkérdés... (Nagy zaj és derűtlenség a baloldalon.)

Thaly Kálmán: De nem mellékes!

Lengyel Zoltán: El kell a gatz seperni! (Folytonos zaj a baloldalon. Egy hang jobbfelől: Ez a szólásszabadság védelme? Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én a dolgok lényegéhez szoktam magam tartani...

Bariba Miklós: Vessük végét a komédiának! (Zaj. Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök. ...és ennek a határozatnak semmiféle részletét... (Mozgás és zaj a baloldalon.)

Elnök• Méltóztassék a szónokot meghallgatni! (Felkiáltások jobbfelől: Halljuk! Mi csendesen meghallgattuk önöket! Egy hang a baloldalon: Csendes részvét kéretik!)

Bal/agi Aladár: A dolgok lényege a morál! (Zaj jobbfelől. Halljuk! Halljuk!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én tehát a kérdésnek ezen részénél immorálni nem kívánok, hanem konstátálom azt, hogy a szabadelvűpárt sem e határozat meghozatalának útjába akadályt gördíteni nem kíván, (Zaj bal felől.) sem pedig a kérdésnek beható megvitatását a mai pillanatban szükségesnek és időszerűnek nem tartja.

Bartha Miklós: Érdekében áll! (Nagy zaj balfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: A t. képviselő urak már most a Ház többségét alkotják; kérem, gondolják meg, hogy mennyire szükségesnek tartották a kisebbség szólásszabadságának respektálását! (Egy hang balfelől: Már mgint lekéztet? Zaj.) Nem tartjuk szükségesnek-e kérdés megvitatását most azért, mert jelenleg a képviselőháznak oly kisebb-

sége van, amely mindig a többség jogának álláspontján állott és áll ma is ...

Ugron Gábor: Az országnak van joga, nem a többségnek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...és mely a többség jogait respektálni fogja akkor is, midőn Ő maga a kisebbséget képezi. (Folytontartó nagy zaj balfelől.)

Elnök: Ne tessék folytonos közbeszólással zavarni a szónokot, ez a szólásszabadsággal ellenkezik. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Ha a többszöri figyelmeztetés nem használ, kénytelen leszek a házszabályok 255. §-a értelmében eljárni és az illetőket névszerint rendreutasítani. (Élénk helyeslés.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ennélfogva ma semmi szükség hasonló intézkedésre, semmi szükség a többség jogainak intézményszerű biztosítására nincsen, mert ma ez a biztosíték megvan abban a köteletségérzetben, amelyet e Ház jelenlegi kisebbsége tanúsítani fog. És nem tartom időszerűnek e kérdés megvitatását azért, mert ma közéletünket egészen más kérdések dominálják, komoly és nehéz kérdések, amelyek a nemzet egész figyelmét igénylik, és igénylik azt is, hogy ezeknek megvitatásába és megoldásába lehetőleg az objektivitást, a hazaszeretetnek köteletségérzetét, (Zaj balfelől.) és komoly belátást vigyünk bele. (Zaj balfelől.) Nem tartanám helyesnek és nem tartanám az ország érdekében jó szolgálatnak, ha ma egy nem aktuális kérdésnek felkavarásával szaporítanám azt a gyúanyagot, amelyből, fájdalom, kelletténél úgysis többel bírunk. (Egy hang balfelől: Ki tehet róla?) Ennekfolytán nem megyek bele az előttem szólott t. képviselőtársam beszédének taglalásába sem. (Egy hang balfelől: Gondoltuk!) Vannak annak egyes részletei, amelyek tekintetében tévedésben van a képviselő úr; de ami annak, ismétlem, lényegét illeti, nyitott ajtókat tör be, midőn bebizonyítja, hogy november 18-án a házszabályoknak bizonyos dispoziói be nem tartottak.

Hisz azt mindig nyíltan elismertük és soha senki sem tagadni, sem szépíteni nem akarta. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.) Ennekfolytán semmi szükség sem forog fenn arra, hogy a kérdésnek ezzel a részével most hosszabban foglalkozzam. Egyszerűen konstátálom azt, (Halljuk! Halljuk!) hogy az, amit a Ház akkori többsége november 18-án tett, mindnyájunk meggyőződése szerint, kik abban résztvettünk,... (Nagy mozgás balfelől. Felkiáltások: Nem áll! Felkiáltások jobbfelől: Úgy van!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: A képviselő úr pezsgőt emleget. (Zajos felkiáltások a baloldalon: Igen! Igen!) Hát én nagyon csodálom, hogy van tagja ennek a Háznak, aki

ezt az épen olyan ostoba, mint silány rágalmat elhiszi. (Úgy van! jobbfelől.)

Szalmári. Mór: Hisz erre vonatkozólag nyilatkozott pártjuk egyik tagja az újságban! (Felkiáltások a jobboldalon: Kicsoda?)

Pozsgay Miklós: Hát nem pezsgőztek november 18-án? (Élénk felkiáltások jobbfelől: Nem! Nem! Az egész mese!)

Szalmári Mór: Itt is nyilatkozott egy képviselő! (Felkiáltások jobbfelől: Kicsoda? Ha így nyilatkozott, nem mondott igazat!)

Mezőfi Vilmos: Mindennap pezsgőznek! Pezsgőre mindig telik! (Folytonos zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Amikor ez a mese a lapokban megjelent, egyesek közülünk említették, hogy talán meg kellene mondani, hogy ez nem igaz; de mindnyájunknak az volt a nézetünk, hogy ez annyira hülye dajkamese... (Úgy van! jobbfelől. Nagy zaj a baloldalon.)

Ugron Gábor: Nem mese volt az, hanem folyadék.

Szalmári Mór: Gromon Dezső fel se tudott állani! (Igaz! Úgy van! a baloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mondom, az volt nézetünk, hogy ez annyira hülye dajkamese, hogy csakugyan nem sérthetjük meg még politikai ellenfeleinket sem azzal, (Halljak! a baloldalon.) hogy feltegyük róluk azt, hogy ilyesvalaminek hitelt is adjanak. Ennekfolytán mint teljesen méltóságunk alatt álló dolgot hagytuk el ez egész históriának megcáfolását. (Úgy van! jobbfelől. Mozdás, zaj a baloldalon.)

Most, hogy itt a Házban, habár csak közbeszólás alakjában is, felmerült ez a kérdés, még sem hallgathattam azt el és egyszerűen konstatálni kívánom, hogy abból az egész pezsgőzési históriából egyetlenegy árva szp sem igaz. (Igaz! Úgy van! balfelől.)

Endrey Gyula: Súlyosító körülmény! (Derűtség balfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Ezekután felveszem beszédem fonalát és befejezem azzal a kijelentéssel, (Halljuk! Halljak!) hogy mi mindnyájan, akik résztvettünk abban a cselekvényben, abban a meggyőződésben tettük azt, hogy ezt az ország nagy érdekei tőlünk parancsolólag megkövetelik. (Mozdás balfelől. Igaz! Úgy van! jobbfelől.)

Hellebronth Géza: Becsből parancsolták azt a meggyőződést!

Olay Lajos: Császári parancs volt az! (Igaz! Úgy van! Zaj a baloldalon.)

Elnök (csenget): Csendet kérek! Olay Lajos képviselő

úr majd aztán elmondhatja a maga véleményét. *(Helyeslés jobbról.)*

Olay Lajos: Az nem volt meggyőződés! *(Folytonos zaj.)*

Elnök: Ismételten kérem Olay képviselő urat, hogy folytonos közbeszólásaival ne méltóztassék a szónokot zavarni. *(Élénk helyeslés a jobboldalon. Halljuk! Halljuk! balfelől.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mi felemelt fővel vállaljuk el eljárásunkért a felelősséget, és féltünk tőle, hogy el fog jönni az idő, *(Mozgás és zaj a baloldalon.)* amidőn keserves tapasztalatok árán fogja a nemzet nagy többsége megtanulni, hogy nekünk volt ebben a kérdésben igazunk. *(Igaz! a jobboldalon. Zajos ellentmondás a baloldalon.)*

Barabás Béla: Törvénytíprónak nincs igaza soha! *(Nagy zaj.)*

Elnök: Csendet kérek!

B. Kaas Ivor: Meg akarják ismételni? *(Zaj. Derűtség a jobboldalon.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Adja Isten, hogy e tapasztalat ne akkor következék el, amikor már késő lesz... *(Zaj.)*

Egy hang a baloldalon: Ezzel is Bécset biztatja?

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...amikor a nemzet nagy kincsei, amelyeket féltő kezekkel védelmeztünk, örökre elvesznek.

Gulner Gyula: Nekünk az alkotmány a kincs! *(Zaj.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: De bármit rejtse is magában a jövő, mi abban a megváltozott helyzetben is, amelybe a választások eredménye folytán jutottunk, azokkal a megváltozott köteleességekkel és eszközökkel, amelyek a változott helyzet folyományai, a magyar parlamentarizmus rendjének, méltóságának és a magyar parlament többsége által megnyilatkozó nemzeti akarat érvényesülésének ügyét *(Zaj a baloldalon. Felkiáltások: Darabontokkal!)* fogjuk és kívánjuk szolgálni. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* Ennek egyszerű megjegyzésével kijelentem, hogy a beadott indítványt nem fogadom el. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

A megejtett névszerinti szavazás eredményeként az indítvány 102 szótöbbséggel elfogadtatott.

Következett Kossuth Ferenc azon indítványának tárgyalása, melyben egy 21 tagú felirati bizottság kiküldését javasolja.

Thaly Kálmán az indítvány támogatására előadja, hogy habár a király az alkotmányos szokástól eltérőleg az országgyűlést ezúttal nem trónbeszéddel, hanem csak egyszerű leirattal nyitotta meg, a képviselőház nem mellőzheti a szokásos megnyilatkozást, hogy a válságból való kijutást a maga részéről is elősegítse. Nagy szükség van ugyanis arra, hogy a király Gr. Tisza István beszédei. III. kötet.

ne csak egyes képviselők által, akik nála kihallgatáson voltak és ne csak minisztereinek információja útján, de magának a Háznak egy elfogadandó feliratban való megnyilatkozása által is tájékoztassák a fennforgó politikai helyzetről. Ezen okból és még a király iránt való udvariasságból is kéri Kossuth Ferenc indítványának elfogadását.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Méltóztassék megengedni, hogy csak röviden, egynéhány szóval nyilatkozzam. (Halljuk! Halljuk!) Én azt gondolom, hogy felirat elkészítésére szükség sem abból a szempontból nincs, hogy válaszoljunk a trónbeszédre, miután a jelenlegi kivételes körülményekből kifolyólag a Ház trónbeszéd nélkül nyitott meg, de szükségtelennek vélem a feliratot abból a szempontból is, hogy azoknak a t. képviselőtársaimnak, akik hivatva voltak a többséget alkotó pártok kebeléből, nevében és elveinek megfelelőleg Ő Felségét tájékoztatni, erre busás alkalmuk volt, tehát ebben a tekintetben azon célból, hogy Ő Felsege tájékozva legyen a többség kívánásait és hangulatát illetőleg, (Felkiáltások a baloldalon: Az ország! A nemzet!) felíratra szükség nincsen.

Magam részéről attól félek, hogy egy feliratnak betervezése és az a vita, amely a felirat során azután a Házban lefolyik, igen könnyen háriható újabb nehézségeket és újabb (akadályokat... (Nagy zaj és közbekiáltások a baloldalon.)

Pap Zoltán: Önök ne akadályozzák! (Felkiáltások a baloldalon: Ne intrikáljanak! A nemzet ellenségei!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...igen könnyen háriható újabb nehézséget azon cél elérése elé, hogy a kormányzatot mentői előbb vehesse át olyan kormány, amely a képviselőház többségére támaszkodik.

Buzáth Ferenc: Nagyon kívánatos!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Kötelességemnek tartom erre az aggályomra rámutatni, erre az igen t. többséget is figyelmeztetni. Ennekfolytán én a felirati bizottság kiküldését nem is tartom szerencsés gondolatnak. Nagyon természetesen egészen a többség bölcs belátásától függ, (Úgy van! a baloldalon.) hogy a felirati bizottság kiküldessék-e vagy nem.

Ugron Gábor: Csak az gátolhatja, hogy az országgyűlés felirattal forduljon királyához, aki nem akarja, hogy a nemzet egyenesen érintkezzék uralkodójával. A helyzetnek most is csak abból származik minden betegsége, hogy körülbelül másfél esztendő óta királyunk a magyar nemzettől a rossz és gonosz tanácsosok által el volt zárva, nem ismerhette a magyar közvéleményt, mert egy maroknyi udvari intrikus és egynéhány gonosz

magyar politikus összejártsza, lefoglalták ő Felségének fülét, szemét, gondolkodását. Aki azt akarja, hogy király és nemzet megértse egymást, nem szabad, hogy elzárja az utat, amelyen alkotmányosan érintkezhetnek. Ezért szóló visszautasítja azon véleményt és talán indítványt is — mert nem tudja, mennyire tetszik a miniszterelnöknek a házszabályokat megtartani és indítványát írásban beadni —, amely azt célozná, hogy a képviselőház ne küldjön ki egy 21 tagú bizottságot, mely feliratot készítsen. Ha ilyen felirattal kezdi meg a Ház munkáját, annak sikere, a kibontakozás előbbrevitele nem is fog elmaradni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) A t. Ház iránti tiszteletből egészen röviden konstátálok egypár tényt.

Az egyik az, hogy azoknak a gonosz tanácsadóknak, (Igaz! Úgy van! a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) akik Ő Felségét az utolsó másfél évben hivatalos állásban körülvették, intencióira kellő világot vetnek azok a törvényhozási és kormányzati cselekmények... (Felkiáltások a baloldalon: November 18! Zaj a baloldalon.)

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. képviselő urak! (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Endrey Gyula: Darabontfőkapitány! (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Vegye magának bárki a fáradtságot és nézze meg azt, hogy 1867 óta volt-e egyetlen olyan... (Folytonos zaj a baloldalon.)

Kubik Béla: Ilyen dicséreteket mondani magáról senki másnak nem jutna az eszébe! (Zaj a baloldalon. Halljuk! jobbról.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...1867 óta volt-e egyetlen olyan esztendő, amelyben a magyar politika terén, az egész vonalon, annyi üdvös cselekmény és kezdeményezés történt volna... (Felkiáltások balról: Annyi bárósítás!)

Eitner Zsigmond: Nemesítés és bárósítás még sohasem történt annyi! (Igaz! Úgy van! a baloldalon. Elnök csenget.)

Rákosi Viktor: Olyan nagy volt a szárazság, hogy csak a bárók keltek ki!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...mint az utolsó esztendőben és azután vonja le mindenki a következtetést magának. (Helyeslés jobb felől. Felkiáltások balról: Levonta a nemzet!) Én teljes nyugalommal bízom e tekintetben a kérdést minden elfogulatlan ember megítélésére. És legyenek róla meggyőződve, hogy ha itt szólásszabadságomban gátolnak... (Felkiáltások balról: Dehogy! Halljuk!)

Elnök: Szólásszabadságában a miniszterelnök úr gátolva nincsen. (Úgy van! balfelől.) Hogy egy-két közbeszólás hang-

zott el, az még nem sérti a szólásszabadságot. (Éljenezés bal-felől. Zaj a jobboldalon.) Amikor a miniszterelnök úr szólásszabadságában gátolva van, én kötelességemet teljesítettem épen az imént is. Tehát bocsánatot kérek, elnöki jogokat a miniszterelnöki székben ne méltóztassék gyakorolni. (Éljenezés és taps balfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! (Zaj. Halljuk! Halljuk!)

Elnök (csenget): Méltóztassanak meghallgatni a szónokot!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én az elnöki székben jövő minden nyilatkozatot és figyelmeztetést köteles tisztelettel fogadok. (Helyeslés balról.) Mi sem áll tőlem távolabb, mint hogy jogtalan térre lépve, az elnök úrral polémiába bocsátkozzam. Hálás köszönettel ismerem el, hogy az elnök úr igenis közbelépett több ízben, hogy a beszédemben gátló közbeszólásoknak útját állja. De azt hiszem, egyszerű tény, amelyet a gyorsírói jegyzetek konstatálhatnak, hogy még egyetlenegy mondatomat nem fejeztem be úgy... (Igaz! Úgy van jobbfelől. Zaj balfelől.)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...így pl. ezt a mondatomat sem végezhetem be úgy, (Egy hang balról: Mert ott zavarták!) hogy közbeszólások miatt a mondat közepén megállanom ne kellett volna.

Thaly Kálmán: Mert hosszúkat mond. (Derültség.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Kérem — remélem, hogy nemsokára megszabadulok hivatalos gondjaimtól... (Felkiáltások balfelől: Mi is reméljük!)

Endrey Gyula: Ebben egy véleményen vagyunk. (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Akkor több idővel fogok rendelkezni és az a régi tisztelet, amelyet Thaly Kálmán t. barátom iránt érzek, csak nőni fog bennem, ha akkor szentel nekem egy kis időt, hogy a rövid beszédre megtanítson. (Élénk derültség jobbról. Zaj.)

Elnök (csenget): Csendet kérek a Ház minden oldalán!

Gr. Tisza István miniszterelnök: De, t. Ház, menjünk tovább. Konstatálni kívánom azt, hogy a parlamentárizmusnak állandóan fennálló szabályai szerint, midőn kormányválság nincs, Ő Felsége felelős tanácsosainak nemcsak joga, de kötelessége Ő Felségének tanácsal szolgálni és azt a felelősséget nem oszthatják meg felelős állásban nem álló más tanácsadókkal. Természetes tehát, hogy midőn kormányválság nem volt, Ő Felsége hivatalos állásban nem álló férfiak tanácsával nem élt a magyar ügyeket illetőleg. Természetes az is, hogy amint kormányválság állott be — s ebben

a tekintetben, azt hiszem, nem érhet szemrehányás —, a legszélesebb körben igyekeztünk Ő Felségét olyan tanácsosokkal hozni érintkezésbe, (Zaj a baloldalon.) akik hivatva voltak a magyar képviselőház minden árnyalatának felfogásáról ő Felségét tájékoztatni. (Folytonos zaj a baloldalon. Elnök csenget.)

Eitner Zsigmondi De ön intrikált Széll miniszterelnök ellen!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én az újságban olvastam, hogy azok a t. képviselőtársaim, akik Ő Felségénél audiencián megjelentek, meglepetve látták, hogy Ő Felsége a magyar ügyekről, a pártok hangulatáról, álláspontjáról és nézeteiről milyen behatóan és helyesen van tájékozva. (Mozgás balfelől. Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) Azt hiszem, ez a tény egymaga lerontja és tartalmatlanná teszi mindazt a vádat, amely odairányul, hogy ő Felségét elzártuk volna a felvilágosítások elől. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a baloldalon.) Legyenek róla meggyőződve, t. képviselő urak, hogy nem is lehetne Ő Felségét ettől elzárni, mert Ő Felsége kormányzati teendőit, hivatását cs kötelességeit sokkal komolyabban veszi, (Zaj a baloldalon. Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) semhogy a legközvetlenebb forrásból tájékozást ne meritene a közügyek minden fontosabb mozzanatára vonatkozólag. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)

Eitner Zsigmondi A király uralkodjék és ne kormányozzon!

Elnök: Eitner képviselő urat felkérem, hogy folytonos közbeszólásaival a tanácskozást ne zavarja.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Legyenek róla meggyőződve a képviselő urak, nem is akarta senki egyoldalúlag és tévesen informálni ő Felségét, de ha akarta volna is, hiába akarta volna, mert ez nem sikerült volna. (Mozgás balfelől.)

Ami különben a dolog érdemét illeti, engem felszólalásomban tisztán az a — lehet, hogy téves — meggyőződés vezetett, hogy nem teszünk a kibontakozás ügyének jó szolgálatot azzal, ha itt egy felirati vitát provokálunk! (Helyeslés jobbfelől. Ellentmondás és zaj a baloldalon.) Erre kötelességem volt rámutatni, s ebből kifolyólag kötelességem lesz az indítvány ellen szavazni; de ezért indítványt írásban beadni valóban nem szükséges, a házszabályok ezt egyáltalában elő nem írják, hanem egyszerűen nem fogadom el a betervezett indítványt. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Ezután a Ház elfogadta Kossuth Ferencnek szóbanforgó indítványát.

259. 1905. április 12. országos ülés. — Szakbizottságok választása (a kereskedelmi szerződésekre vonatkozó tárgyalások folytatása). (Napló 1. k. 70. 1.)

A következő ülés napirendjének megállapítása után br. Kaas Ivor a házszabályokhoz szólva, kifogásolja, hogy a házszabályok 126. §-ában megnevezett állandó bizottságok közül a törvényjavaslatok előkészítését végző szakbizottságok még mindig nem választottak meg. Tudja ugyan, hogy ezen bizottságok megválasztása mindezeig azért maradt el, mert nincs még parlamentáris kormány, mely törvényt kezdeményezhet. Azonban a bizottságok mielőbbi megválasztásához különböző fontos országos érdekek fűződnek. Így például felhossa, hogy még nincs közgazdasági állandó bizottság, holott a lapok jelentései szerint a miniszterelnök Bécsben tárgyalt az 1899: XXX. tc. mellőzésével, elmagyarásával vagy megmagyarzásával, a külfölddel kötendő szerződésekre nézve.¹ Ez az állapot az országra tűrhetetlen. Mi készületlenül állunk a kereskedelmi politikai kérdésekben Ausztriával szemben, mert még egy szakbizottságunk sincs, amely ezeket a dolgokat megbeszelné. Kéri tehát az elnököt, hogy a bizottságok megválasztása tekintetében adjon érdemleges választ.

Rakovszky István úgy találja, hogy kívánatos volna ugyan, ha már meg lennének a bizottságok és a Ház rendes munkához láthatna. Ámde egyelőre, míg a politikai helyzet nem tisztult, helyesebb a bizottságok megválasztását függőben tartani.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! Én nem a most napirendre került kérdésre vonatkozólag kívánok nyilatkozni, mert hiszen természetesen az a kérdés, hogy a bizottságok megválasztatnak-e vagy sem, elsősorban a képviselőház többsége által döntendő el és én abba beleavatkozni nem kívánok. De kötelességemmé teszi, hogy röviden felszólaljak, az a körülmény, amely szerint Kaas Ivor t. képviselőtársam megemlékezett arról, hogy bizonyos hírek szerint a magyar kormány a kereskedelmi politikai tárgyalásoknak folytatásába menne bele.

Errenézve, tekintettel a kérdés fontosságára, azt hiszem, kötelességem azonnal nyilatkozni, amint ezek a téves híresztelések itt a képviselőházban is visszhangra találnak.

Amint a képviselőválasztások eredménye ismeretessé vált, a magyar kormány mindjárt arra az álláspontra helyezkedett, hogy tekintettel a megváltozott parlamenti helyzetre, nemcsak

¹ Az 1899: XXX. t. c. híres 4. §-áról (Széll-féle formula) az előzőekben többször volt szó az olasz és a német kereskedelmi szerződésre vonatkozó tárgyalásokkal kapcsolatban. Így legutóbb (219) és (227) sz. a. A külkereskedelmi szerződések megkötésének kérdését az 1899: XXX. t. c. 4. §-ának tiltó határozmányai szempontjából részletesen tárgyalja Lányi Bertalan többször idézett művének 569, továbbá 589 és k. 1.

a külfölddel való alkudozásokat, kereskedelempolitikai tárgyalásokat nem folytathatja, de az osztrák kormánnyal sem létesítheti azokat a megállapodásokat, amelyek azután a külfölddel való tárgyalásnak alapjául szolgálhatnának, *(Helyeslés.) mert hiszen ilyen megállapodások is tárgytalanokká válnának azonnal, amint a kormányválság elintéztetett, mert azok az új kormányra kötelező erővel nem bírhatnak. (Helyeslés.)*

Ennekfolytán a magyar kormány csakis arra nyilatkozott hajlandónak, hogy a szakelőadóknak azon előkészítő munkája, amely az ú. n. vámkonferenciákon történik, s amely semmi egyéb, mint a szakreferensek előkészítő tanulmánya, hogy ez megtörténhessék, a nélkül, hogy azután a vámkonferenciák tárgyalásainak eredményére vonatkozólag maguk a kormányok állást foglalnának, mert ez már a leendő új kormánynak lesz hivatása, s a szakelőadói konferenciák semmi egyebet nem érhetnek el, mint hogy némileg megrostálják az anyagot, s időt nyernek az új kormány számára, amelynek mindenesetre igen sürgősen fog kelleni ezen nagyfontosságú kérdésekkel foglalkoznia.

Ez volt a magyar kormány álláspontja mindjárt a választások eredménye után, ezen az állásponton állunk változatlanul ma is, s ez fogja irányítani magunktartását mindaddig, amíg ebben a kényszerhelyzetben a folyó ügyeket vezetni kénytelenek vagyunk. *(Helyeslés.)*

Elnök br. Kaas Ivor felszólalására megjegyzi, hogy a szakbizottságok meg nem választása miatt az elnökséget mulasztás nem terheli, mert ez a többség kívánságára és a Ház hallgatag beleegyezésével történt.

260. 1905. április 13-i országos ülés. — Jegyzőkönyv hitelesítése. — Eötvös Károly rosszalási indítványának indokolása: miért ül itt ez a kormány még mindig?; Perczel Dezső nyugdíjelelési ügye. (Napló I. k. 72. és 81—83. 1.)

Az április 12-i ülés jegyzőkönyvének hitelesítésénél az elnök idevágó szokásos kijelentését félbeszakítva, felszólal

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nekem van észrevételem. (Halljuk! Halljuk!) A jegyzőkönyvben, ha jól hallottam, két helyen is az fordul elő, hogy a mai ülésre az Eötvös Károly indítványának tárgyalása tüzetett ki. Ez csakis tollhiba lehet; mert az indítványnak csak az indokolása tüzetett ki mára. Kérem tehát a jegyzőkönyvnek e szerint való kiigazítását. (Helyeslés.)

A jegyzőkönyv a miniszterelnök által tett módosítással hitelesített.

Következett a napirend második tárgya: Eötvös Károly indítványának indokolása az 1904. évi november hó 18-án az esti ülésben, valamint az 1904. évi december hó 13-án elkövetett cselekmények kárhozatása és elítélése tárgyában.

A rosszalási indítvány (írom. 18) kimondani kéri, hogy a Ház Perczel Dezső házelnöknek és gr. Tisza István miniszterelnöknek 1904. évi november hó 18-án és december 13-án együttesen elkövetett cselekményét és ennek foganatosítására irányuló intézkedéseiket kárhozatja és elítéli«. A szokatlanul hosszú indokolás részletesen foglalkozik a november 18. és december 13-i eseményekkel.

Eötvös Károly az április 13-i ülésen indítványát előszóval is megokolja. Terjedelmes beszédében kiindul abból, hogy a szóbanforgó események következtében a képviselőház részéről kétféle intézkedés szüksége merült fel. Egyrészt hatálytalanítani, a jegyzőkönyvből és Naplóból törölni kellett Perczel Dezső Házelnöknek november 18-i házszabályellenes cselekményét és kijelentését. Ez már megtörtént Kossuth Ferenc idevágó indítványának elfogadásával (258). De szükség van másrészt arra is, hogy azok, akik a november 18-i és december 13-i jogsértő cselekményeket együttesen elkövették, tehát Perczel Dezső és gr. Tisza István, a képviselőház ítéletét el ne kerülhessék. Megokoló beszédének folyamán azt a kérdést veti fel, hogy miért ül itt ez a kormány még mindig? Hiszen a nemzettöbbségének felfogása szerint a kormánynak itt már helye nincs. Mert nem a nemzet tartja itt és nem annak bizalma, hanem valami más. Ehhez járul, hogy ez a kormány nem passzivitásból él, hanem folytonosan dolgozik, jutalmakat, kitüntetéseket, címeket osztogat, jogokat öregbit, szerződéseket prolongál és a nyugdíjakat korrigálja. Ezzel kapcsolatban kérdi a miniszterelnöktől, igaz-e, hogy Perczel Dezső belügyminiszeri rendes nyugdíját, amely eddig 8000 koronát tett, legújabban 15.360 koronára emelték fel? Ha ez igaz, úgy a kormánynak egy olyan ténye, amelyenhez hasonlóról még nem hallottak. És épen azon férfival szemben történik ez az eljárás, aki a nemzet ellen vétett. Majd kifejti szülő, hogy indítványának egyik célja az is, hogy végre már a nemzet bizalmát bíró férfiak üljenek a miniszteri székekbe.¹

Eötvös Károly után a miniszterelnök szólalt fel.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! *(Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* Házszabályaink értelmében az önálló indítvány érdemleges tárgyalása felett a Ház érdemleges vita nélkül határoz. És habár szokásban van is, hogy a miniszterelnök legalább röviden nyilatkozik ily alkalmakkor az indítvány tartalma felett, én a magam részéről ezt a szokást jelenleg

¹ Nincs minden pikantéria nélkül, hogy három hónappal később éppen Eötvös Károly, a szövetkezett ellenzék vezérlő bizottságának egyik alelnöke, írta a „darabont-kormány” 1905. júl. 12-én kelt „intő szöveget”-ét a törvényhatóságokhoz. (Kristóffy, i. m. 155. 1.)

követni nem kívánom, mert azt tartom, hogy indokolt és helyes ez a praxis akkor, amidőn a miniszterelnök egyúttal a képviselőház többségének politikai vezére is, tehát felelősség melletti irányadó faktora a képviselőház tárgyalásainak is; ma azonban, amidőn a kormány ezt a jelleget elvesztette, nem találom indokoltnak, *(Folytonos zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk!)* hogy magamnak ilyen szerepet arrogáljak. *(Helyeslés a jobboldalon.)* Ennekfolytán egyáltalán nem nyilatkozom most sem a benyújtott indítvány érdeméről, sem a most elhangzott azon beszéd egyéb részéről, amely beszéddel Eötvös Károly képviselő úr indítványát indokolta. De e beszédnek egy része, hogy úgy mondjam — személyes kérdés címén felszólalásra késztet. *(Halljuk! Halljuk!)*

A képviselő úr hibáztat bennünket azért, hogy még mindig itt vagyunk, *(Felkiáltások a baloldalon: Igaza van! Zaj.)* és azt kérdezi, hogy mit keresünk mi itten? *(Igaz! Úgy van! Zaj balfelől.)* Azt, t. Ház, tudja e Háznak minden tagja, hogy a kormány a választások eredményének, mondjuk: a választások zöme eredményének ismerete után beadta lemondását és megtette a szokásos alkotmányos lépéseket arra, hogy a tárgyalások ő Felsege és a képviselőház többségének álláspontját joggal képviselő politikusok közt megkezdődjenek *(Zaj balfelől.)* és valóban nem a kormányon múlt, hogy ezek a tárgyalások eddig eredményre nem vezettek. *(Zaj és ellentmondások balfelől és a középén.)*

Polnyi Géza: Pitreichnek sincs semmi része benne? (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ebben a kérdésben lehetetlen polémiába bocsátkoznom, miután azt, hogy a kormány Ő Felsege előtt minő álláspontot képviselt és minőt nem, azt a t. képviselő urak nem tudhatják! (Folytonosan tartó zaj balfelől. Felkiáltások: Látjuk az eredményekből.)

Flnök (csenget): Méltóztassanak a szónokát meghallgatni, t. képviselő urak!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ebben a tekintetben a polémiának szubstrátuma egyáltalában nincs. Én biztosíthatom a képviselő urakat, hogy nekünk mindnyájunknak a legkellemtlenebb kötelességteljesítés az, amelyet itt végeznünk kell és hogy bizonyára nem egy nappal, de egy órával sem fogjuk késleltetni azt az időt, amelyben ezt a helyet elhagyhatjuk! (Zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbról.)

B. K. aas Ivor: Parlamenti határozat!

Eitner Zsigmond: Mi van Perczel nyugdíjával?

Molnár Jenő: Beteget kell jelenteni, az annak a módja! (Folytonosan tartó zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Engedelmet kérek, addig, míg utódaink kinevezve nincsenek és amíg állásunktól végleg

fel nem mentettünk, addig igenis egy igen kellemetlen, igen odiózus, de parancsoló kötelesség az, hogy helyeinken megmaradjunk. Ezt a kötelességünket teljesíteni is fogjuk. *(Zaj balról és a középén.)*

A képviselő úr felemlített egy konkrét esetet, amely hivataloskodásunknak ezen ideiglenes időszakára esik. *(Halljuk! Halljuk!) Midőn Perczel Dezső a belügyminiszteri állásról lemondott, elmulasztotta megtenni a lépéseket az iránt, hogy megelőző törvényhatósági szolgálata nyugdíjába beszámíttassák. (Nagy zaj balról és a középén.)*

Eitner Zsigmond: Baksisosztogatósi rendszer! *(Folytonosan tartó zaj.)*

Elnök: Méltóztassanak csendben lenni, képviselő urak!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ha akkor megtette volna a lépéseket, semmi kétségem nincs az iránt, hogy ezen szolgálata neki akkor beszámíttatott volna. *(Folytonosan tartó zaj és ellentmondások balról és a középén.)*

Endrey Gyula: Csáky szalmája az országnak.

Pozsgay Miklós: Tisza szalmája most már.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Akkor ez iránt semmi lépést nem tett, *(Zaj a baloldalon.)* de igenis most intézett egy ilyen irányú kérelmet, *(Mozgás és zaj a baloldalon.)* amely kérelemnek a minisztertanács javaslata alapján ő Felsege helytadni méltóztatott.

Mezőfi Vilmos: Az ország pénzéből! A nép adófilléreiből!

Barabás Béla: Ez törvénytelen dolog. *(Folytonos nagy zaj a baloldalon.)*

Elnök *(csenget):* Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak csendben lenni, mert különben kénytelen volnék az ülést felfüggeszteni.

Gr. Tisza István miniszterelnök:... természetesen a minisztertanács javaslatára *(Zaj a baloldalon.)* és elsősorban az én felelősségem mellett. *(Nagy zaj a baloldalon.)*

Mezőfi Vilmos: A nép adófilléreiből könnyű!

Kubik Béla: Ez a vérdíj!

Endrey Gyula: A következő minisztériumnak tetszett volna adni. Ez nem átmeneti dolog.

Olay Lajos: Ez a vérdíj!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ebben az intézkedésben semmi rendkívüli nincs, amit analóg esettel igazolni és indokolni ne lehetne. *(Nagy zaj a baloldalon.)* Igenis analóg esetek vannak rá. *(Nagy zaj a baloldalon. Egy hang: Azok is nov. 18-áért kapták?)*

Eitner Zsigmond: Hanem a szegény embernek nem adnak nyugdíjat!

Elnök (csenget): Kérem Eitner képviselő urat, ne méltóztassék a szónokot zavarni.

Endrey Gyula: Nem is volt folytonos szolgálatban!

Endrey Gyula: Ez a vérdíj! (Folytonos zaj a baloldalon. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nem tagadom, hogy ebben az intézkedésben az idevágó szabályoknak jóakaró méltányossággal való alkalmazásáról lehetett és volt szó. (Felkiáltások balfelől: Aha! Nagy zaj.)

Endrey Gyula: Az ország pénze több jóakaratot igényel! Ezrivel vándorolnak ki Amerikába! Ment volna ki Amerikába!

Mezőfi Vilmos: Februárban 38 ezer ember vándorolt ki Amerikába. De nyugdíjakra telik.

Endrey Gyula: A Perczel Dezsők nem vándorolnak ki! (Folytonos zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Elnök (csenget): Kérem a t. képviselő urakat, méltóztassanak csendben lenni.

Barabás Béla: Ez a fizetés nov. 18-ért.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Azt pedig felemelt fővel állítom...

Polónyi Géza: Nem felemelt fővel, hanem felemelt nyugdíjjal állítja! (Zaj a baloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én semmiféle nyugdíjjal, (Zaj a baloldalon.) sem fel nem emelt, sem felemelt nyugdíjjal nem állítom... (Nagy zaj balfelől.)

Elnök (csenget): Kérem Sümei Vilmos képviselő urat, méltóztassék csendben lenni, méltóztassék csendben lenni.

Gr. Tisza István miniszterelnök:... De azt igenis állítom, hogy a törvények és szabályok ezen méltányos alkalmazása ebben az esetben egy olyan férfúval szemben alkalmaztatott, aki áldozatra kész, buzgó és önzetlen közszolgálatára alapján... (Nagy zaj a baloldalon; zajos felkiáltások: Hazaáruló! Gazember! Olyan embernek adni nyugdíjat! Elnök folyton csenget.)

Gr. Batthyány Tivadar: De ilyen embernek! A magyar nemzet ítelt felette! (Szünni nem akaró nagy zaj és közbekiáltások a baloldalon.)

Elnök (csenget): Az ülést öt percre felfüggesztem.

(Szünet után.)

Elnök: Az ülést újból megnyitom. Méltóztassanak helyüket elfoglalni.

A miniszterelnök úr folytatja beszédjét. (Nagy zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Befelezem nyilatkozatomat, t. képviselőház, (Nagy zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) azzal, hogy ez a méltányosság egy arra min-

den tekintetben méltó férfúval szemben gyakoroltatott. (*He-lyeslés jobbfelől. Nagy zaj a baloldalon, mozgás és fölkiáltások: Szégyen, gyalázat! Gazság! Elnök csenget.*)

Ezt követőleg a Ház elhatározta Eötvös Károly rosszalási indítványának tárgyalás alá vételét és az indítvány tárgyalását az április 14-i ülés napirendjére tűzte ki.

261. 1905. április 14. országos ülés. Eötvös Károly rosszalási indítványának tárgyalása: a Daniel-féle határozati javaslat és a klotúr; a rosszalási indítvány céltalansága. (Napló I. k. 94—97. 1.) Perczel Dezső nyugdíjügye.

Következett Eötvös Károly indítványának érdemleges tárgyalása az 1904. évi november 18-i esti ülésben, valamint az 1904. éri december 13-án elkövetett cselekmények kárhoztatása és elítélése tárgyában.

Az indítványozó nem élén a szólás jogával, elsőnek gr. Keglevich István szabadelvű párti képviselő beszélt az indítvány ellen. A rosszalási indítványhoz hozzá nem járul, mert azt helytelennek és célszerűtlennek, sőt ízléstelennek tartja. A többség eljárása a legyőzött ellenféllel szemben emlékeztet azon gyerkőcökre, kik a verekedés után a legyőzött felet leköpködik vagy kavicsokkal dobálják. Ez az eljárás és az ellenzéki többség magatartása azon férfakkal szemben, akik kötelességszerűen a hivatalbanmaradás kálváriáján járnak, csak a képzelhető legrosszabb hatással lehet a művelt külföldre, amely hajlandó volt eddig a magyar nemzetet pár excellence lovagias nemzetnek nevezni.

Babó Mihály a Kossuth-párt nevében az indítvány mellett szólva, tévesnek nyilvánítja Keglevich azon nézetét, mintha november 18-án a kormány és pártja egyszerűen csak az obstrukciót akarta volna letörni. Nem, a november 18-i jogsértő, cselekmények sokkal messzebbmenő célja volt. Első célja az volt, hogy lehetetlenné tegye közgazdasági téren a nemzet küzdelmét és jogos törekvéseinek érvényesülését. A másik célja pedig az volt, hogy a véderőjavaslat megszavazása biztosíttassák és a létszámfelemelés, a 450 stb. milliók akadálytalanul megszavaztassanak. Ezért akarta a kormány keresztülvinni, hogy parancsszóra, 50 képviselőnek kívánságára még a szó is elvonassék azoktól a képviselőktől, kik a nemzet nevében felszólalni akarnak. Meg van a nexus a november 18-i cselekmény és a Perczel-féle törvényellenes nyugdíjfelemelés között. Egymagában ez a tény már indokoltta teszi, hogy Eötvös Károlynak különben is szelíd indítványa elfogadtassák.

Majd a miniszterelnök szólalt fel.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! A Kossuth Ferenc t. képviselőtársam által beadott indítvány tárgyalása alkalmával elmondtam azon indokokat, amelyeknél fogva az obstrukció és az obstrukció elleni rendszabályok kérdésének

beható vitatását a jelen pillanatban sem szükségesnek, sem célszerűnek nem tartom. Ugyanezen indokoknál fogva tartózkodni fogok most is attól, hogy a dolog lényegébe belemélyedjek és ha érintem a kérdést, ez mindössze azért történik, mert az előttem felszólalt t. képviselőtársam előadásában olyan ténybeli tévedés van, amelyet helyreigazítás nélkül nem hagyhatok. *(Halljuk! Halljuk!)*

A t. képviselő úr azt állította, hogy mi házsabályrevíziót és pedig olyan házsabályrevíziót kívántunk, melynek folytán 50 képviselő a vita bezárását kívánhatta volna, kívántuk azért, hogy a közgazdasági és katonai kérdésekben megakadályozzuk a nemzeti ellenállást. Ezzel szemben legyen szabad egyszerűen száraz és közismeretű tényekre utalnom. Az a házsabályjavaslat, amely az 50 képviselő kívánatától függő klotúrt tartalmazta, az az ú. n. Daniel-féle indítványban volt, amely taxatívén sorolta fel azon folyó ügyeket, amelyekre hatályban állott volna és egyenesen kijelentetett magában az indítványban, de kijelentetett ismétlen az akkori képviselőház többségének álláspontja gyanánt, hogy az állandó és végleges házsabályreform, amelyet szükségesnek tartunk az érdemleges tanácskozásokra vonatkozólag, a klotúr behozatalát nem kívánja, *(Úgy van! jobbfelől.)* tehát a viták szabadságát sem a közgazdasági kérdésekben, sem a katonai kérdések tekintetében korlátozni nem akarja; *(Úgy van! jobbfelől.)* annyira, hogy nagyon sokan olyanok is, akik a november 18-i eseményeket helytelenítették és akik e miatt ellentétbe kerültek a szabadelvű párttal, nagyon sokan olyanok is a pártnak a házsabályreform tartalmára vonatkozó álláspontjában lényegileg osztoztak és csak a keresztülvitel módjára nézve jöttek különbözőzésbe a párttal. *(felkiáltások a baloldalon: Csak a forma!)*

Ami a keresztülvitel módját illeti, én ismétlem, most a dolgok részleteibe mélyedni nem kívánok; csak egyszerűen egy kérdést teszek fel minden elfogulatlanul gondolkozó embernek. Ha egy országnak olyan szerencsétlen törvénye volna, amely a törvény megváltoztatását ahhoz köti, hogy húsz képviselő se szavazzon az újabb törvény ellen, s ha azután egy ilyen országban hosszú időn keresztül mindig kerülne húsz, vagy húsznál több képviselő, ki a nemzeti akarat érvényesülését meggátolná, *(Nagy zaj és felkiáltások a baloldalon: Hiszen a nemzet ellen csinálták! Micsoda szuppozíció! Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* Kérem én egész általánosságban egy teoretikus, akadémikus kérdéstről beszélek. Egy ilyen ország-

ban bizonyára... (Nagy zaj a baloldalon Halljuk! Halljak! jobb felől. Elnök csenget.)

Kubik Béla: Nagyon felnyíltott a szájuk!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Egy ilyen országban bizonyára azt tartaná a közvélemény, — és joggal — hogy az alkotmányosság megmentése volna az, hogy ha ezen törvényes rendszabályon túltenné magát a törvényhozás és megváltoztatná a törvényt akkor is, ha kénytelen megszegni azt a diszpozíciót, hogy az új törvény semmis, ha húsz, vagy húsznál több képviselő annak ellene szavaz, mert annyira evidens, hogy itt a forma ellentétbe kerül az alkotmány lényegével, hogy itt a forma megfojtja az alkotmányosság lényegét, (Nagy zaj a baloldalon. Egy hang: A formasértés megfojtotta önöket! Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Elnök csenget.) hogy ilyen körülmények között a választás csakis a közt lehet, hogy a formát tartjuk-e meg, a lényeg feláldozásával, vagy a lényeg megmentése végett tegyük-e túl magunkat a formán. (Elnék helyeslés a jobboldalon.)

Nálunk, t. képviselőház, nem volt ilyen törvényes diszpozíció, de házszabályainknak tartalma lényegileg ugyanazt a helyzetet teremtette meg az országra nézve, (Elnék felkiáltások a baloldalon: Nem áll!) mintha ilyen törvényes diszpozíció létezett volna, mert házszabályaink értelmében húsz, vagy húsznál több képviselő beláthatatlan időig akadályozhatta a parlament rendes működését.

Búza Barna: Próbálják meg maguk a nemzet akarata ellen.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hogy ennek a helyzetnek megszüntetésére helyes volt-e az az út, amelyre mi léptünk, arról most ne vitatkozzunk. (Mozgás a baloldalon.)

Kubik Béla: ítélt a nemzet.

Gr. Tisza István miniszterelnök: De hogy a mi eljárásunk akár helyes, akár helytelen, akár célszerű, akár célszerűtlen utakon, de az alkotmányosság lényegének érvényesítését célozta, arra irányult, ezt elvitatni nem lehet. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Elnék ellentmondás a baloldalon.)

Endrey Gyula: Muszka alkotmány!

Sághy Gyula: Megfojtani akarták az alkotmányt, nem védeni!

Búza Barna: Most miért nem érvényesül a többség akarata?

Elnök: Méltóztassék a szónokot meghallgatni. (Nagy zaj a baloldalon. Felkiáltások: Vége a komédiának! Nincs már tartomány gyűlés!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hogy én Magyarország

államiságáról hogyan vélekedem, azt erről a helyről tett kijelentéseim és cselekedeteim mutatják.

Sághy Gyula: Nagyon nemzetiek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ezután csak igen röviden indokolom azt, hogy...

Eitner Zsigmond: Perczel nyugdíját.

Gr. Tisza István miniszterelnök:... hogy rosszalási indítványt a jelen helyzetben miért tartok célszerűtlennek. Rosszalási indítványnak lehet értelme akkor... (Nagy zaj a baloldalon. Felkiáltások: Vád alá kell helyezni! Felkiáltások a jobboldalon: Csak tessék! Hosszantartó mozgás.)

Kubik Béla: Meglesz!

Eitner Zsigmond: De nagy legények! (Zaj a jobboldalon. Felkiáltások: Tessék!)

Elnök: Méltóztassanak meghallgatni a szónokot. Csendet kérek!

Hentz Károly: Majd megtisztítjuk a láthatárt és majd azután... (Zaj a jobboldalon.)

Egy hang a jobboldalon: Menjen mosakodni!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Rosszalási indítványnak van célja akkor, ha az mint a Ház bizalmatlanságának, helytelenítésének kifejezése egy funkcióban levő dignitárius eltávolítására irányul.

Búza Barna: Ezt akarjuk! (Nagy zaj a baloldalon.) Bárókat nevez ki! Nem funkció ez?

Endrey Gyula: Nyugdíjakat emelnek. Zsidókat bárósítanak.

Mezőfi Vilmos: Keresztényeket is, akiknek sok a pénze.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ha a t. képviselő urak nem egy már lemondott kormánnyal állnának szemben,...

(Nagy zaj a baloldalon; felkiáltások: Itt van ma is. Miért nem megy el?)

Hentz Károly: Miért állják útját a kibontakozásnak?

Kubik Béla: Cinkosokat nyugdíjaznak.

Sághy Gyula: Megújítanak szerződéseket, amelyek két év múlva járnak le.

Gr. Tisza István miniszterelnök:... akkor volna politikai célja a rosszalási indítványnak.

Polónyi Géza: Forma és lényeg!

Gr. Tisza István miniszterelnök: De a kormány teljesen tisztában van azzal a ténnyel, hogy a képviselőház többségének bizalmát nem bírja.

Polónyi Géza: És lényegileg kormányoz!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Le is vonta a konzekvenciát. (Nagy zaj és ellentmondás a baloldalon. Felkiáltások a jobboldalon: Csináljanak kormányt! Elnök csenget.)

*Rákosi Viktor: Formailag lemondott, lényegileg itt van!
(Nagy zaj.)*

Búza Barna: Menjen el onnan! Vagy talán oda van kötözve?!

Darányi Ferenc: Magja sem marad, s nem jön vissza Gajáry!

Gajáry Géza: Majd meglátjuk! Hallgasson maga, kis tökmag!

Elnök: Ne méltóztassanak párbeszédet folytatni. Mindenkinnek joga van felszólalni. Oajáry Géza képviselő úr folytonosan közbeszól és zavarja a szónokot. (Hosszantartó nagy zaj és ellentmondások a jobboldalon.)

Gajáry Géza: Először szólottam ma közbe. Folyton kiabálnak, s megneveztek a túloldalon, én csak erre feleltem. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj a baloldalon.)

Elnök: Rendreutasítom Gajáry képviselő urat! (Hosszantartó nagy zaj és mozgás a jobboldalon. Elénk helyeslés balfelől.)

Gajáry Géza: Köszönöm!

Szóts Pál: Tessék igazságosnak lenni! (Folytonos nagy zaj és mozgás.)

Gr. Keglevich István (közbeszól).

Elnök: Keglevich képviselő urat rendreutasítom! (Elénk helyeslés a baloldalon. Hosszantartó nagy zaj a jobboldalon. Felkiáltások: Nem fogadjuk el!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! Ismétlem, ennek az indítványnak elfogadásával nem érhetik el a képviselő urak azt a célt, ami a rosszalási indítványnak célja lenni szokott, hogy a kormányt lemondásra kényszerítsék. Hisz a kormány régen beadta lemondását. (Nagy zaj és felkiáltás a baloldalon: Miért nem megy? Mozgás a jobboldalon.)

Elnök: Csendet kérek!

Lázár Pál: Visszaélnék a hatalommal. (Nagy zaj.)

Sághy Gyula (közbeszól).

Elnök: Sághy Gyula képviselő urat kérem, hogy folytonos közbeszólásaival ne zavarja a szónokot. (Helyeslés a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hogy a kormány miért nem megy, azt a képviselő urak ép oly jól tudják, mint én. Hogy szívesen állana a kormány ezen a helyen, azt ép, józan ésszel senki nem állíthatja. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)

B. Kaas Ivor: Hát a vagonkölcsönzési szerződés? (Nagy zaj a jobboldalon.)

Búza Barna: Bárókat nem szívesen nevez ki? (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nagyon fogok örülni,

ha a képviselő urak a vagonkölcsönzési szerződést interpelláció alakjában, vagy bárhogy a világon szóba hozzák. (Zaj és közbeszólások a baloldalon.)

Elnök: Horváth Gyula képviselő urat kérem, hogy ne zavarja a szónokot közbeszólásaival. (Helyeslés a jobboldalon.)

Eitner Zsigmond: Ez tetszik maguknak, mert eddig nem voltak hozzászokva, hogy magukat rendreutasítsák. (Zaj a jobboldalon.)

Elnök: Párbeszédet ne folytassanak a képviselő urak. Legyenek ezen az oldalon is csendben (a jobboldalra mutat): annyi tisztelettel tartoznak a miniszterelnöknek. (Helyeslés a baloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ha szóba hozzák a vagon-kölcsönzési szerződést, meg fogják rá kapni a felvilágosítást, amely, meg vagyok róla győződve, hogy pártkülönbség nélkül, teljes megnyugvással fog találkozni. De most nem ragadtathatom ki magamat beszédem fonalából azzal, hogy bárminő kérdéseknek ilyen közbeszólás alakjában való közbevetése folytán más kérdésekre kitérjek, mert hiszen egyszerűen a házszabályokkal jönnek ellentétbe, ha eltérnek a tárgytól. (Halljuk! a jobboldalon.)

Hogy tehát jókedvünkben állnánk e helyen, azt, úgy hiszem, senki sem állíthatja ...

Búza Barna: Vérző szívvel nevez ki bárókat!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...és engedelmet kérek, aki csak félig-meddig ismeri is az én egyéniségemet, ítélje meg azt bárminő elfogult politikai ellenszenv szemüvegén keresztül, mégis tudhatja azt, hogy én igenis addig, amíg a hatalomnak alkotmányos előfeltételeivel rendelkeztem, szívesen, örömmel szolgáltam és igyekeztem azt a hatalmat, meggyőződésem szerint, az ország érdekében felhasználni. (Eolytonos zaj, ellentmondások a baloldalon.)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: De hogy nekem konveninálna és az én egyéniségemnek megfelelné az a szituáció, hogy továbbra is itt álljunk a hatalom alkotmányos előfeltételei nélkül, annak lehetősége nélkül, hogy hasznot tegyünk a közügynek, azt már csakugyan nem állíthatja senki. (Zaj a btdoldalon és a középén.) Hanem igenis ezt a nagyon terhes és nagyon kellemetlen kötelességet teljesíteni fogjuk, azt teljesíteniünk kell, mert a helyünkről el nem futhatunk addig, a míg a fölmentésnek előfeltételei be nem következnek. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)

Búza Barna: Akkor itt maradnak tíz esztendeig is! (Derültség jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én próféta ugyan nem vagyok, de tíz esztendő mégis csak egy kicsit hosszú idő.

Mezőfi Vilmos: Hát öt esztendeig!

Egy hang: Alkudjunk! (Derültség balfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ily körülmények között, t. Ház, mondom, nem látom célját a rosszalási indítványnak. És ha mi ezen meggyőződésünknek kifejezést adunk, ezzel legkevésbé sem vonjuk kétségbe azt, hogy egy későbbi képviselőháznak joga van a korábbi képviselőház határozatait felülbírálni azon célból, hogy megváltoztassa. Hiszen ez természetes joga és hivatása minden törvényhozásnak, hogy elődjei munkáját felülbírálja a megváltoztatás céljából. De ez meg is történt a Kossuth Ferenc-féle indítvánnyal.¹ Most már azután ez a második fázisa a kérdésnek egyszerű véleménynyilvánítás az előző törvényhozás eljárása felett. Már pedig, méltóztassék megengedni, hiszen ahhoz joga van mindenkinek, azt a mulatságot egy képviselőház többsége mindig megengedheti magának, (Zaj és mozgás a baloldalon.) hogy politikai ellenfeleinek eljárása felett táplált véleményét Házhatározatok alakjában fejezze ki. Ennek nincsen akadálya, de méltóztassék nekem megengedni, ennek joghatálya nincsen, és erkölcsileg sem lehet több, mint amennyivel politikai ellenfelek véleménye ellenfelek eljárása felett bírhat. Nem fogadom el az indítványt. (Helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a baloldalon.)

Az ülés végén a néppárti Darányi Ferenc a rosszalási indítvány mellett szólva, egy határozati javaslatot adott be, amelyben a kormányt utasíttatni kívánja, hogy a Perczel Dezső nyugdíjügyére vonatkozó iratokat terjessze elő.

A másnapi, április 15-i ülésen, a miniszterelnök bejelentette, hogy erre a határozati javaslatra semmi szükség nincs. Minthogy ugyanis a szóbanforgó nyugdíjügyre vonatkozó iratoknak a Ház rendelkezésére bocsátása ellen semmiféle aggály vagy akadály fel nem merülhet, ezeket az iratokat ezennel a Ház rendelkezésére bocsátja.²

¹ (258).

² Perczel Dezső nyugdíjfelemelési ügye a Ház rendelkezésére bocsátott hivatalos iratok szerint (I. a B. H. 1905. ápr. 16. sz.) dióhéjban a következő:

Perczel volt házelnök és nyugalmazott belügyminiszter, 1905. febr. 14-én kelt felségfolyamodványában nyugdíjának újabb megállapításánál állami szolgálatát megelőző, kerekén 19 évi törvényhatósági szolgálati idejének miniszteri nyugdíjába való beszámítását, valamint a miniszteri és törvényhatósági szolgálata közötti megszakítástól való eltekintés engedélyezését kérte. (1885: XI. t. c. 62. §.) A minisztertanácsnak 1905. márc. 18-án hozott határozata alapján gr. Tisza István miniszterelnöknek 1905. márc. 26-án kelt felterjesztésére a királyi márc. 29. elhatározásával megengedte, hogy Perczel Dezső nyugdíja állami és törvényhatósági szolgálata közt fennálló

Ugyancsak az április 15-i ülésen a Ház elfogadta Eötvös Károly indítványát.

262. 1905. április 15. országos ülés. — Botka Béla és Török Ferenc mentelmi ügye: a gyülekezési szabadság. (Napló I. k. 119, 120, 121. 1.) Tisza újabb felterjesztése a kormány mielőbbi felmentése tárgyában.

Eötvös Károly rosszalási indítványának elfogadása után (261) a Ház több mentelmi ügyet tárgyalt.

A bizottsági előadó egyebek között jelenti, hogy az illetékes főszolgabíró Botka Béla mentelmi jogának felfüggesztését kérte abból a célból, hogy ellene, mint aki képviselőjelölti minőségében egyik községben bejelentés és hatósági engedély nélkül programbeszédet és ezzel kapcsolatos pártgyűlést tartott, a kihágási eljárás folyamatba tétethessék. A mentelmi bizottság javasolja, hogy miután a szándékolt felelősségre vonás politikai zaklatás jellegével bír, Botka Béla mentelmi joga ez esetben fel ne függesztessék.

Visontai Soma emlékeztet arra, hogy az ellenzék a múltban mindig a legerősebb harcot folytatta a népgyűlések tartásának jogellenes korlátozása, engedélyhez kötése miatt. Hiszen a gyülekezési szabadságnak legfontosabb biztosítéka épen az, hogy a gyülekezés engedélyhez kötve nincs. És nagyon veszedelmes, ha hatósági vagy parlamenti iratokban olyan kifejezések fordulnak elő, amelyekből a hatósági engedély szükségességére lehetne következtetni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Csak igen röviden szólok fel azért, mert valóban nagy közérdeket látok abban, hogy ez az igen fontos kérdés lehetőleg tisztázódhassék és itt félreértés ne merüljön fel. Természetes dolog, abban mindnyájan egyetértünk, hogy a gyűlések megtartásakor engedély megszakítástól eltekintve állapíttassák meg. Ennek következtében Perczel nyugdíja évi 8000 koronáról évi 15.360 koronára emeltetett.

Ezen kegyelmi tény folytán, amelyet rosszalási indítványának megokolásakor Eötvös Károly pattantott ki az apr. 13-i ülésen (260), illetve Zlinszky István függetlenségi képviselőnek a Ház máj. 30-i ülésén (Napló I. k. 370. 1.) Perczel Dezső ellen az 1901: XXIV. t. c. 3. §-ának 4. pontja alapján tett összeférhetlenségi bejelentése következtében, a képviselőház összeférhetlenségi állandó bizottsága Perczel Dezsőt királyi kegydíjasként minősítván, 1905. június 19-én kelt határozatával képviselői mandátumát az 1901: XXIV t. c. 24. §-ának második bekezdése alapján megszüntnek nyilvánította. (B. H. 1905. jún. 20. sz.)

Az összeférhetlenségi állandó bizottság Ítélete indokaival együtt az 1905. jún. 21 -i ülésen, mely a Fejérváry-kormány bemutatkozásáról nevezetes (273), a házszabályok értelmében felolvastatván, a Ház felhatalmazta az elnököt, hogy Perczel ily módon megüresedett kerületében az új választás elrendelése iránt intézkedhessen. (Napló I. k. 460—461. 1.)

A szóbanforgó ítéletet „botránys Justizmord“-nak bélyegezte Tisza a szabadelvű párt 1905. jún. 20-án tartott értekezletén (272).

kérésének nincsen helye, (Általános helyeslés.) hanem bejelentetik a gyűlés megtartása. És így az a hatóság, amelynél a bejelentés történt, nem engedélyt ad, hanem a bejelentést veszi tudomásul. Ebből azonban, és itt nagyon kérem a t. Ház b. figyelmét, nem következhetik az, hogy a hatóság minden körülmények között tartozik tudomásul venni a bejelentést. Lehetnek olyan esetek, ahol a közrend (Halljak! Halljuk! Elnök csenget.) fenntartása szempontjából a hatóság igenis meg kell, hogy tegye azt* hogy a bejelentést tudomásul ne vegye. Ezt máskor, mint valóban szükség által indokolt esetekben megtenni a hatóság részéről hiba volna. Mindig ezen az állásponton voltam, igyekeztem is ezt érvényesíteni, tettem is intézkedéseket olyan értelemben, midőn gyűlések megtartása kellő alap nélkül nem vétetett tudomásul. De méltóztassék csak azt az esetet megfontolni, hogy választási küzdelem izgalmi közepette jelentsen be két párt gyűlést ugyanarra az órára, ugyanarra a helyre; ha a rendet a hatóság fenn akarja tartani, természetesen nem fogja a második bejelentést tudomásul venni azon okból, mert ez a hely már le van foglalva. (Felkiáltások balfelől: Ez természetes!)

Hát én csak azt óhajtottam felszólalásommal elérni, hogy itt a kérdés teljesen tisztába hozassák, tisztába hozassák abban az irányban, hogy itt nem engedélykérésnek, de bejelentésnek van helye, és hogy a bejelentés tudomásulvételének megtagadása csak parancsoló szükség esetében indokolt. (Helyeslés a jobboldalon. Zaj a baloldalon.)

Remélem, hogy ebben csakugyan pártkülönség nélkül egyetérthetünk. Különbön pedig a mentelmi bizottság javaslatához hozzájárulok. (Helyeslés a baloldalon.)

Ugron Gábor a miniszterelnök okoskodását elfogadja, csupán azt a tételt kifogásolja, hogy a közigazgatási hatóság fontos okból megtagadhatja a gyűlés tudomásulvételét. Hiszen ezzel a kivétellel rést ütünk a gyülekezési szabadságon. Nálunk a törvény nem nyújt módot a tudomásulvétel megtagadására. A gyülekezési szabadság elvéből folyólag a hatóságoknak a bejelentést tudomásul kell venniük, a közcsend és rend fenntartása iránt kötelességük intézkedni, de a gyűlés megakadályozására joguk nincs semmiféle ürügy alatt.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Csak röviden annyit jegyzek meg — és azt hiszem, felfogásomat itt csakugyan kellőleg dokumentálta eljárásom az egész választási küzdelem alatt —, hogy különösen képviselőválasztási mozgalmaknál, hogy ügy fejezzem ki magam, csakis a force majeure esetei azok, ahol a gyülekezési szabadságot korlátozásoknak lehet alávetni. (Mozgás és nyugtalanság balfelől.) De, bo-

csánatot kérek, abban az esetben, ha a bejelentett népgyűlés olyan körülmények között, olyan időpontra és olyan helyre jelentetik be, ahol a hatóságnak a rend fenntartására szükséges intézkedéseket lehetetlen megtennie, a hatóság nem veheti tudomásul azt a bejelentést, vagy pedig nem tarthatja fenn a rendet.

És méltóztassanak megengedni, — és ezt jó lesz épen az erdélyi képviselő uraknak megfontolniok — méltóztassanak csak venni azt a helyzetet, hogy lehet egyszer képviselőválasztási mozgalom, amelynél a nemzetiségi agitáció még nagyobb hullámokat fog felverni, mint most. Kérdeni: hogy akkor aztán a magyarságnak Erdélyben lesz-e tényleg gyülekezési szabadsága, ha a hatóság nem tilthatja meg, hogy ugyanarra a helyre, ugyanarra az órára, mondjuk, román gyűlés is hirdettessék? *(Élénk helyeslés a jobboldalon.) Különösen ahol a magyarság kisebbségben van, kérdem: lesz-e ott annak tényleg gyülekezési szabadsága ily körülmények között? Azért hát ne méltóztassék ad absurdum akarni vinni a dolgokaat. Én azt tartom, hogy a választási küzdelemben csak force majeure eseteiben szabad korlátozni a gyülekezési szabadságot, de ilyenkor meg kell ezt tenni, ilyenkor a hatóság igenis éljen a hatalmával, megfontoltan, bölcsen, a törvény szellemében bár, de ha szükséges, éljen vele és ne kunyoráljon, hanem rendelkezék és intézkedjék, mert azért van ott, azért felelős. (Helyeslés a jobboldalon.)*

A Ház a mentelmi bizottság javaslatát elfogadta.

Következett Török Ferencnek az előbbihez hasonló okból keletkezett mentelmi ügye.

Ezzel kapcsolatban Sümegi Vilmos figyelmeztet arra, hogy az ezen alkalommal tárgyalt mentelmi ügyek közül több esetben Csík megyéből kerültek ki a mentelmi ügyek előzményei, mert ebben a megyében sohasem történt meg az, hogy a kormánypárt javára hirdetett népgyűlést betiltottak volna, ellenben a függetlenségi párt által tartani kívánt népgyűléseket a közigazgatási hatóságok minden módon megakadályozni igyekeztek. Hála Istennek, hiába.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Nem kívánok e tekintetben most vitába elegyedni, de jeleznem kell azt, hogy én igenis minden konkrét panaszra nézve intézkedtem, de természetesen intézkedtem úgy, hogy az illető felelősség mellett eljáró hatóságot az ügyben való eljárásra utasítottam és tőle jelentést kértem. Biztosíthatom a képviselő urat, hogy Csík vármegyéből nagyon sok panaszt kaptam. Kaptam egyet vagy kettőt olyat, hogy egy-egy népgyűlés megtartása tudomásul nem vétetett, de kaptam százával és ezrével olyanokat, hogy az ott folyó terrorizmus miatt az élet- és a vagyonz-

tonság a legnagyobb veszedelemben forog. (Úgy van! jobbfelől. Derültség balfelől és felkiáltások: Litografice gyártották a szolgabírák!) Erre is tekintettel voltam tehát az eljárásnál. (Elénk helyeslés jobbfelől. Mozgás balfelől.)

Végül elnök javaslatára a Ház kimondja, hogy a közelgő húsvéti ünnepekre való tekintettel május 3-áig ülést nem tart.

Május 4-én kezdődött — mint látni fogjuk — a felirati javaslat tárgyalása.

Az időrendi összefüggés okából itt említjük meg, hogy a szokatlanul hosszú válságból való alkotmányos kibontakozásra irányuló kísérletek április elején »holt pontra« jutván (257), Tisza kénytelen volt — mint pártjával kisebbségbe jutott miniszterelnök — még mindig tovább vezetni a kormányzatot, noha ez a kényszerhelyzet mind reá, mind kormányának tagjaira nézve egyre inkább tűrhetetlenné vált.

Ezen mind kínosabb állapot megszüntetése végett Tisza 1905. április 24-én az 1905. március 15-ihez hasonló újabb felterjesztést intéz a királyhoz a kormány mielőbbi felmentése és új kormány kinevezése érdekében.

Ezen április 24-i felterjesztés végén Tisza végső szükség esetében — ideiglenes kiegészítő gyanánt — már br. Fejérvár Géza kinevezését pendíti meg, mondván:

»Die Schwierigkeiten der Kabinettsbildung unter solchen Verhältnissen will ich keineswegs verkennen, es wäre aber doch undenkbar, dass Euere Majestät im gemeinsamen Dienste keinen einzigen treuen Diener finden sollten, der der Krone und dem Lande diesen Dienst erweisen und *einspringen würde, um Euere Majestät dem Machtspruch der Koalition nicht - auszuliefern. Ist kein anderer zu haben, so glaube ich, dass man auf Fejérvár y unbedingst rechnen könnntc.*«

Hogy a Tisza-kormány többi tagja is mennyire kívánta a kabinet fonák és mindinkább elviselhetetlenné vált helyzetének mielőbbi megszüntetését s e végből azt, hogy a király meggyőzősék a kormány további megmaradásának káros, sőt lehetetlen voltáról: bizonyítja Bcrzeviczy Albert kultuszminiszternek Tiszához nitézett 1905. április 27-i levele. (Úgy ez, mint a két felségfelterjesztés megtalálható a M. T. Akadémia Tiszairatai között.)

263. Gr. Tisza István beszéde a szabadelvű párt 1905. május 3-i értekezetlén: a párt álláspontja a felirati javaslattal szemben. — A miniszterelnök újabb felszólalása.

Kossuth Ferenc indítványa alapján (258) április 8-án kiküldött felirati bizottság április 12-én már elvégezte munkáját és az április 13-iki ülésen a bizottsági előadó előterjesztette, sőt fel is olvasta a felirati javaslatot. (írom. 19).

A felolvasott felirati javaslat, mely a koalíció kívánságait

tartalmazza, a Naplóban (I. k. 73—74. 1.) foglalt szöveg szerint, így szól:

»Felséges Apostoli Király!¹

Legkegyelmesebb Urunk!

Felséged folyó évi január hó 4-én az 1901. évi október 26-ára összehívott országgyűlést feloszlatta és a nemzetet akaratának nyilvánítására felhívta.

A nemzet, bár nagy része súlyos aggodalmakat táplált a feloszlatsnak törvényessége iránt, mégis megfelelt Felséged felhívásának. A választások megtörténtek. A nemzet akaratát olyan irányban nyilvánult, hogy Felségednek azon kormánya, mely a feloszlatast javaslatba hozta, az új országgyűlés megnyitását be sem várva, lemondott, mert tudta, hogy az új képviselőháznak támogatását el nem nyerheti.

Azóta több hónap telt el és az országnak még mindig nincs olyan kormánya, mely a képviselőház bizalmát bírja. Az országgyűlés működése meg van bénítva. Országgyűlésileg megszavazott költségvetés híján az állami kiadások és bevételek nem bírnak törvényes alappal.

Nem szükséges Felséged előtt bőven kifejtenuk az ilyen helyzet tartósságának káros, sőt veszélyes hatását.

Egyszerűen rámutatunk egyfelől a törvénytisztelet azon csökkenésére, az alkotmányos fogalmak szigorúságának azon meglazulására, melyet a törvényes kellékek nélkül vitt kormányzás megszokása föltétlenül előidézt, másfelől pedig azokra a súlyos károsodásokra, amelyek a nemzetet gazdasági téren fenyegetik, ha épen most, amidőn egész Európa gazdasági politikáját huzamosabb időre rendezni, nem tudunk saját érdekeinknek megfelelő módon kellő hatállyal állást foglalni.

Rámutatunk arra a hátrányos állapotra is, amelybe Felséged mindkét államának védereje jut, ha Magyarország nem gondoskodhatik kellő időben a hadsereg kiegészítéséről.

De mindezekon felül az alkotmányos felfogás késztet arra, hogy legmélyebb hódolattal és teljes bizalommal forduljunk Felségedhez és kérjük olyan kormánynak mielőbb való kinevezését, mely a nemzeti akaratot kifejező képviselőháznak támogatására számíthat.

Felséged bölcsesége ezen alkotmányos uralkodói jogának miként való gyakorlására biztos támpontokat talál a választások eredményében.

A nemzet a múlt év november hó 18-án a képviselőház tanácskozási rendje ellen elkövetett erőszakot határozottan elítélte; azok, akik ezt tanácsolták, elkövették vagy benne bármi módon részesek voltak, vagy ezt jóváhagyták, a mostani képviselőház bizalmát nem bírhatják.

Noha azok, akik a parlamenti erőszak ellen együtt küzdöttek és együttvéve többséget nyertek, különböző politikai meggyőződések képviselnek, mégis annyi fontos és sürgősen megoldandó

¹ Tehát nem: „Császári és Apostoli Királyi Felség!”

kérdésre nézve meg tudnak egymással egyezni, hogy hasznos és egyöntetű működésre képesek.

Mindnyájan akarják a parlamenti reformot és ennek keretében a választói jog kiterjesztését a választókerületeknek a nemzet érdekeihez mért megfelelő beosztásával; mindnyájan kívánják a kormány pártatlan gyakorlása, a tisztviselők jogi helyzete, általában a jogrend és a közszabadság biztosítékainak öregbítését; mindnyájan kívánják a nép széles rétegeinek érdekében fogantósítandó adóügyi, közgazdasági és szociálpolitikai reformokat.

A többséget nyert pártok megegyeznek azon törekvésben is, hogy a gazdasági önállóságot a külön vámterülettel és az önálló hitelrendszerrel együtt kellő előkészítés és kellő előfeltételek mellett tényleg életbe léptessék.

E pártok egyetértenek abban is, hogy a magyar hadseregnek — mely az egész, hadsereg kiegészítő részét képezi — nemzeti jellege nyelvben és jelvényekben kidomboríttassék.

E kívánságban megegyeznek azok is, akik a végcél tekintetében a legmesszebbmenő álláspontot, az önálló magyar hadsereget vallják, mert programjuk teljes megvalósításának nélkülözhetetlen előzményét látják a közös egyetértéssel már most keresztülvihető rendezésben és így ezeket elveik legcsekélyebb részeinek feladása vagy felfüggesztése nélkül támogatják, sőt támogatni kötelesek. Akik pedig a szóban levő rendezést nem sürgették, azon meggyőződésre jutottak, hogy e reformok nélkül a jelenlegi súlyos válság az alkotmányosságnak teljesen megfelelő módon meg nem oldható, az országgyűlés zavartalan munkára nem számíthat, s a hadsereg szükséges igényei ki nem elégíthetők.

Mindezek tekintetbevételével olyan munkaterv létesülhet, amelynek alapján a kormány bizton számíthat a képviselőház támogatására és amelynek megvalósítása áldást árasztana a magyar nemzetre, semmiben sem gyengítené Felsőgednek mint Magyarországon kívül más országok uralkodójának is hatalmi állását, sőt ezt nagy mértékben megszilárdítaná, mert erősebbé és meglegedettebbé tenné e hatalmi állás legbiztosabb támaszát: Felsőged hű Magyarországot!

A parlamenti helyzet tehát a válság gyors megoldását és az új felelős minisztérium kinevezését nem akadályozza. Ha az ezek ellenére mégis tovább halasztnák, úgy — ámbár tiszteletben tartjuk azon tekinteteket, amelyek Felsőged elhatározását késleltetik — mégis tartunk tőle, hogy megrendülne a nemzetben a hit alkotmányos életünk valóságában, mert olyan látszat keletkezne, mintha a nemzeti akarat, melynek nyilvánítására Felsőged hívta fel a nemzetet, ha nem a kívánt és várt irányban nyilvánul meg, nem számíthatna tekintetbevételre.

Ezek alapján hazafiúi aggodalommal, de egyszersmind hódolatteljes bizalommal ismételve kérjük Felsőgedet:

kegyeskedjék alkotmányos fejedelmi jogainak gyakorlásával a mai visszás, az alkotmányosság követelményeivel meg nem egyező helyzetnek véget vetni és olyan felelős kormányt kinevezni,

amely a képviselőház bizalmát bírja és amelynek munkaprogrammja biztosítja számára a képviselőház támogatását.

Kik egyébiránt mély hódolattal vagyunk
Magyar-, Horvát- és Szlavonországoknak országgyűlésileg
egybegyűlt képviselői.«

Május 3-án tartott élénk és népes értekezletén a szabadelvű párt azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy minő álláspontot foglaljon el a felirati javaslattal szemben.

A miniszterelnöknek ez alkalommal mondott beszéde, mely — sajnos — csak kivonatban áll rendelkezésünkre, mint látni fogjuk, vezető gondolataiban lényegileg azonos május 5-i nagy képviselőházi beszédével.

Az értekezlet lefolyása Az Újság 1905. május 4. számának idevágó közleménye szerint a következő volt:

Elsőnek szólalt fel Tisza István gróf, ki azt indítványozta, hogy a szabadelvű párt ne fogadja el a koalíció felirati javaslatát, mert az célszerűtlen. A kibontakozást nem könnyíti meg, hanem inkább hátráltatja. Ilyen céltalan, szükségtelen felirattal a Felsőség elé járulni felesleges. Ezután a miniszterelnök igen behatóan világította meg a javaslat nagy fogyatkozásait. Azt egyszerűen gyerekes hazafiaskodásnak bélyegezte, hogy a felirati javaslat a királynak az eddigi gyakorlatban használt »Császári és Apostoli Királyi Felsőség« megszólítását mellőzi, holott mindenki tudja, hogy ez a cím illeti meg a királyt, aki nekünk azért nem lesz császáruk, ha a teljes címét megadjuk is neki. A felirati javaslatban kifejezett azt az óhajtást a maga részéről is aláírja, hogy mentül előbb oly kormány jusson az ügyek élére, mely Ő Felsőségnek és a képviselőház többségének bizalmát bírja. Sőt ezt a kívánságot megelőzte a mostani kormány azzal, hogy a választások után azonnal beadta lemondását és kérte Ő Felsőségét, hogy nevezzen ki olyan kormányt, mely a parlamenti többségre támaszkodik, mert ez a mostani kormány a politika irányítására nem alkalmas. E célból tehát felesleges feliratot intézni a királyhoz.

A miniszterelnök ezután tüzetesen foglalkozik a feliratban foglalt kormányprogrammal. Elismeri, hogy mérsékelt, de egyetlen kívánság sincs benne kétségtelen világossággal kifejezve. Olyan kijelentéseket tartalmaz a felirati javaslat, amelyeket mindenféleképp lehet magyarázni: a legmérsékeltbben és a legradikálisabban. A szabadelvű párt feladata legyen tehát, hogy a felirati vita során a homályból, a burkoltságból napfényre hozza a kérdéseket. A koalíció kívánságához hozzájárul, hogy ne bolygassuk a katonai kérdéseket. De a gazdasági, belpolitikai és népoktatási kérdésekben szaba-

don lehet beszélni, annyival inkább, mert ezekben a kérdésekben egyetlen megbízható támasztékot sem nyújt a koalíció felirata. Egészen homályba burkolja, hallgatással mellőzi így a többi között a magyar nyelv tanításának kérdését, amelyre nézve ez a lelépő kormány egy nagyszabású javaslatot dolgozott ki.¹ Ezt a kérdést hallgatással mellőzni nem szabad.

Végül a vámterület kérdését fejtegette és azt ajánlotta, hogy ha provokálva lesz a párt, akkor a koalíció által homályba burkolt kérdésekkel okvetetlenül foglalkozni kell. Végül ismétli, hogy a párt utasítsa vissza a felirati javaslatot. *(Élénk éljenzés.)*

Nagy Ferenc kijelenti, hogy felszólal a felirati javaslat ellen, konciliáns és tárgyilagos bírálatot akar gyakorolni. *(Helyeslés.)*

Molecz Dániel azt hiszi, hogy el lehet fogadni a felirati javaslatot, mert abban semmi sincs. *(Óriási derűtség.) Igaza van a miniszterelnöknek, hogy a felirati javaslat tartalmatlan. De feltaláljuk benne a mi programmunkat. (Zajos derűtség.) Kéri, ne tegyék pártkérdéssé a feliratot.*

Keglevich István gróf erősen kritizálja a javaslatot és komikusnak találja, hogy a koalíció könyörög a király előtt, hogy szűnjék meg az obstrukció, amelyet pedig évek óta ők csináltak. ígéri, hogy tárgyilagos, de a legerélyesebb támadást intézi a felirat ellen.

Pattyánszky Elek azt indítványozza, hogy a párt szép csendesen engedje át a felirati javaslatot. *(Felkiáltások: Hátha névszerinti szavazást kérnek?) Csak engedjük át. (Derűtség.)*

Tisza István gróf újból kifejti, hogy azért nem lehet elfogadni a felirati javaslatot, mert az ellenkezik a szabadelvű párt programjával. Már pedig ez a párt ma nem mondhatja arra, hogy »fekete«, amit tegnap »fehérnek« tartott. Ezenkívül az egész javaslat rendszeres bujkálás a legfontosabb kérdésekben. Őszinteség és férfiaság nélkül eltakarja, elhomályosítja a legéletbevágóbb kérdéseket. Annyira naív nem illehet a szabadelvű párt, hogy ilyen homályos kijelentéseket a magáévá tegyen és előmozdítsa azt, hogy a koalíció megerősödjék s így tekintélyét gyarapítsa. *(Zajos éljenzés és taps.)*

Ezután az elnök berekeszti az értekezletet és fölkéri a párt tagjait, hogy a holnapi (május 4.) ülésen minél számszerűbben jelenjenek meg.

¹ Ez a Berzeviczy-féle 1904. népoktatási törvényjavaslat.

264. 1905. május 5. országos ülés. — A felirati javaslat általános tárgyalása: a felirat címe; a felirat általános jellemzése: bizonytalanság és homály a koalíció programjára vonatkozólag; a koalíció céljai; a felirati javaslat tartalma: a katonai kérdés; belpolitika; az Ausztriával való gazdasági megegyezés; külön vagy közös vámterület?; »a közös vámterületnek fontossága Magyarország jól felfogott érdekeire nézve nagyobb és erősebb ma, mint valaha volt a múltban«; a külön vámterület előkészítése és előfeltételei; a gazdasági bizonytalanság érzetének lehető csökkentése nagyfontosságú közérdek. (Napló 1. k. 151—163. 1.)

Május 4-én kezdődött a felirati javaslat (263) általános tárgyalása.

A bizottsági előadó hosszabb beszédben kifejti a királyhoz intézendő felirat célját; azokat az okokat, amelyek szükségessé teszik, hogy a válság mielőbb megoldassák egy oly kormány kinevezésével, mely a képviselőházi többség bizalmát bírja. A részletekre nézve bejelenti, hogy a felirati bizottság a fejedelem megszólítását »Felséges apostoli király« szókkal javasolja, mert abból a felfogásból indult ki, hogy ez nem címadás, hanem megszólítás. Lehet azonban e szavakat címzésnek tekinteni, amely felfogás esetében egész kétségtelen, hogy Ő Felségét az apostoli királyi cím mellett a császári cím is megilleti. Éppen ezért, nehogy félreértés támadjon, a megszólításnál a részletes tárgyalás során egy módosítást fog előterjeszteni, amely a régi úzusnak felel meg.

Nagy Ferenc szabadelvűpárti a javaslat ellen szólván, kifejti, hogy a feliratot abból a szempontból, hogy ezen az úton tájékoztassa az országgyűlés a királyt a nemzet kívánságairól a kinevezendő kormányra nézve, egész feleslegesnek tartja. Majd rátér annak bizonyítására, hogy a felirati javaslat nem felel meg céljának, mert hiszen nincs benne oly határozott kormányzati program, amelynek alapján az új kormány csakugyan megalakítható. Arra kéri a koalíciót, hogy katonai programjába vegyen fel egy pontot, aminek látszólag a katonai programhoz semmi köze, t. i. a magyar nyelvnek kötelező tanítását a népiskolákban. Miután a felirati javaslat nem alkalmas arra a célra, amelyet magának kitűzött, nem is fogadja el.

Kossuth Ferenc a függetlenségi párt nevében elfogadja a felirati javaslat szövegét. Elfogadja azzal a kijelentéssel, hogy a függetlenségi párt változatlanul fentartja elveit és azoknak megvalósításáért ezentúl is szakadatlanul fog küzdeni, de teljes tudatában van annak is, hogy az ország helyzete súlyos és szüksége van arra, hogy mielőbb rendes parlamentáris kormánya lehessen. A szövetkezett ellenzéki pártok egészen precíze kitűzött célokért alakult szövetkezet. Az egyik cél az volt, hogy a nemzeti ellenállást sikeressé tegyék a jog- és törvénysértések ellen s e céljukat el is érték; a másik cél pedig az, hogy lehetővé tegyék, hogy az ország kormányzásában egy új korszak következék be,

amelynek irányzata egy önálló, szabad és erős magyar állam megalkotása legyen s e céljukat el fogják érni. A függetlenségi párt jelenleg még nem lévén abszolút többségben, nem követelheti, hogy a felirati javaslat függetlenségi elveket hirdessen, de igenis követelheti, hogy ne legyen semmi olyan a felirati javaslatban, ami a függetlenségi elvekkel ellenkezik. Szólv abból az elvből indul ki, hogy aki a többet akarja, a kevesebbet is elfogadja, kivált akkor, midőn ezen kevesebb elfogadásával azt a nagy szolgálatot teheti meg az országnak, hogy az eddigi kormányrendszert a kormányzás teréről eltávolíthatja és létrehozhatja a parlamenti váltógazdaságot. Biztosítja a Házát, hogy ha a függetlenségi párt a kormányzásnak részese lehet, kizárólag a nemzeti gondolattól telített elvi alapon és szigorúan a törvényes úton fog törvényt alkotni és kormányozni. A függetlenségi párt azért is támogatja a felirati javaslatot, mert azt akarja, hogy Magyarországnak legyen olyan kormánya, amely az ország jogait megvédi az osztrák követelésekkel szemben és kizárólag magyar érdekekben foglalkozik a külállamokkal kötendő szerződésekei, amelyek felmondattak olyan időben, amidőn a kormány oly akcióba fogott, amelyről előre láthatta, hogy nagy válságot fog előidézni az országban, tehát megzavarja azt a békés állapotot, amelyre ily szerződések tárgyalásakor szükség van. Szólv meg van róla győződve, hogy a miniszterelnök nem szívesen ül abban a székvben, de hiszen alkotmányos fogalmak szerint senki sem kénytelen miniszterelnök lenni, ha nem akar. És a miniszterelnök háta mögött ülő urak között, hála Istennek, van elég jeles államférfiú, aki ideiglenesen elfoglalhatná helyét.

Kossuth után Tomasics Miklós a horvát képviselők nevében egy nyilatkozatot olvas fel, amelyben — az 1868:XXX. tc. bizonyos rendelkezéseire való tekintettel — hangsúlyozzák a horvát nyelvnek a hadseregnél is fokozatos érvényesülését; a külön vámterület életbe léptetését a jelen gazdasági viszonyok között, különösen a mezőgazdaságra nézve nagyon veszedelmesnek tartják. Miután a felirati javaslat nincs tekintettel a horvát képviselők azon álláspontjára, hogy az idézett alaptörvény értelmében Horvát-Szlavonországok területén a horvát nyelv lévén kizárólag a hivatalos nyelv, kell, hogy érvényesüljön a hadseregnél is, amikor az nemzeti alapon fogna átalakíttatni: a felirat szövegét nem fogadhatják el.

Darányi Ignác (a szabadelvű disszidensek elnöke) azt tartja, hogy a felirati javaslat megmutatja az alkotmányos kibontakozásnak egyedül lehető útját és megjelöli azokat az irányelveket, amelyek alapján egy hosszú időre szólv munkaterv létesíthető. Nem volna helyes e percben részletekbe menni, mert túlságos részletezéssel csak azok ügyét szolgálják, akik mást akarnak, mint amit ők. Elhibázott politika volna, ha e pillanatban részletes kérdések kifejtésével akarnák magukat leszegezni.

Május 5-én, a felirati vita második napján.

Issekutz Győző szabadelvűpárti képviselő a horvátok nevében az előző napon felolvasott nyilatkozattal polemizálva, szembe száll annak azon alaptételével, hogy ha a magyar hadseregben

a magyar vezényleti nyelv behozatik, ez jogigényt jelent a horvát-szlavon területről kiegészített csapatoknál a horvát nyelv behozatalára, mert ez az igénybejelentés ellentétben áll az 1868:XXX. tc.-nek minden rendelkezésével.

Gr. Zichy Aladár, a néppárt elnöke, Issekutz Gyözővel szemben a felirati javaslatot pártolja, mert időszerű, szükséges és a kibontakozást elősegítő tartalmú. Jelen esetben nem csupán kormányválságról, hanem egy párt és egy rendszer válságáról van szó, amely párt és rendszer felfelé úgy tüntette fel a dolgot, hogy csakis övele lehet 67-es alapon kormányozni; hogy ez a nemzet államiságának mai fejletlenségében örök időre meg akar maradni; hogy ez a nemzet elégedett és az elégedetlenséget az országban nem üdvös alkotásokkal akarták elnémitani, hanem a korrupció eszközeivel.

Zichy után a miniszterelnök mondott nagy beszédet, melynek főtárgya az Ausztriával való gazdasági viszony kérdése, a közös vámterület szükségességének részletes bizonyítása.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! (Halljuk! Halljuk!) Méltóztassék megengedni, hogy felszólalásomat a megelégedés és öröm kifejezésével kezdjem. (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Mozgás a baloldalon.)

Barabás Béla: Halljuk! Az ország boldog! (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Kezdem hazafias megelégedésem kifejezésével a felett, hogy maga a felirati bizottság előadója jelezte, hogy a felirat címére vonatkozólag módosítást fog benyújtani. (Mozgás a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. Ház!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nem voltam soha kétségben az iránt, hogy ebben a parlamentben nincs senki — és legkevésbé lehet parlamenti többség olyan — aki megakarná tagadni Ő Felségétől azt a címet, amely őt jog szerint megilleti.

Barabás Béla: Nem cím, megszólítás. (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Meg voltam tehát győződve arról, hogy az a címzés, amely az eredeti szövegben javaslatba hozatott, tulajdonképp csak egy, igénytelen nézetem szerint téves kiindulási pontnak a következménye.

De azért mély sajnálattal láttam azt, hogy magánál ennél a formakérdésnél a felirati bizottság munkálata egy oly kifejezést tartalmaz, amely bizonyára a felirati bizottságnak és a képviselőház többségének intenciói ellenére, de módot és alkalmat nyújt ezen intenciók félremagyarázására és diszkreditálására. Már pedig azt tartom, hogy minden körülmények közt, de a mai helyzetben inkább, mint valaha, a magyar

nemzetnek általános közérdeke, amelyhez pártkülönbség nélkül ragaszkodnunk kell, az, hogy a magyar nemzet és a magyar képviselőház Ő Felségével, Magyarország apostoli királyával szemben megadja a hódolatnak és tiszteletnek minden köteles jelét. *(Nagy zaj és mozgás a baloldalon. Felkiáltások: Mindig védik a királyt! FI altjuk! Halljuk! jobbfelől.)*

Elnök: Kérem a képviselő urakat, ne méltóztassanak közbeszólásokkal zavarni a szónokot!

Szabó István: Ezt nem kell magyarázni, ez magától értetődik! (Nagy zaj.) Nem kell bennünket lojalitásra tanítani!

Rákosi Viktor: Az erőset védik, a gyengét pedig összehörök! (Zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ha a közbeszóló képviselő urak szívesek lesznek elolvasni azt a néhány szót, amit most mondtam, maguk is be fogják látni, hogy özén nyilatkozatomnak egyedüli célja az volt, hogy konstataljam azt, hogy itt a dolog lényegére nézve nézeteltérés magyar ember és magyar ember közt nem lehet, hogy az az eredeti szöveg sem bírhatott olyan intenciókkal, mint aminőnek belemagyarázására netán alkalmat szolgáltatna. (Zaj.) Azt hiszem, hogy midőn ezt én, az uraknak politikai ellenfele cselekszem, ezzel olyas valamit teszek, ami legkevésbé sem szolgál rá arra a fogadtatásra, amiben szavaim részesülnek. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.)

Áttérve már most a dolog érdemére és a feliratnak, s az ahhoz fűződő vitának tartalmára, ne vegyék rossz néven nekem azok a t. képviselőtársaim, akik eddig részt vettek a vitában, ha kénytelen vagyok konstatalni, hogy az a bizonytalanság és homály, amelyet a felirat tartalma a koalizált pártok politikai programjára vonatkozólag felmutatott, semmi tekintetben nem szűnt, talán sűrűbb, mint a felirat előterjesztésekor volt. És ha a t. képviselő urak ismételten hangsúlyozzák azt, hogy hiszen nem adhat a koalíció programot, programot adni a kormánynak a feladata, hát nagyon sajátságosan érint ez az okoskodás azon t. képviselőtársaim részéről, kik ismét és ismét — igaz, hogy a konkrét esetre, tévesen alkalmazva — hangsúlyozták velünk szemben és igyekeztek érvényesíteni azt a helyes elvet, hogy a pártnak kell programot csinálnia, azután a pártprogram alapján kell a kormánynak megalakulnia. *(Élénk helyeslés a jobboldalon. Mozcás és zaj balfelől.)*

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Az én igen t. barátom, Kossuth Ferenc, ha programot nem adott is beszédében, de igyekezett ezt a hézagot betölteni azáltal, hogy a koalíció célját

állította elének. Nem beszélek most — mert kerülni akarok minden meddő polémiát — azon cél formulázásáról, melyet a múltra nézve mint elért célt állított oda, de pro futuro kijelenti azt, hogy a koalíció célja a független magyar állam kiépítése. Természetesen ebben az esetben, miután t. barátom is a koalíció keretén belül, tehát csak azon kereten belül mozoghat, amelyben együtt mehet a 67-es alapon álló szövetséges társaival, azt hiszem, a függetlenség alatt nem a perszonál uniót értette, hanem azt a függetlenségét az országnak, melyet az 1790-iki törvény is elismer és amellyel az 1867-i kiegyezés ellentétben egyáltalán nem áll. *(Mozgás balfelől.)*

Ha így állítjuk oda a dolgot, akkor azután ez oly cél, amelyikre nézve teljesen egyetértek és egyetértett, amíg a hatalmon volt, ez a párt is. *(Élének helyeslés a jobboldalon. Zaj balfelől. Egy hang a közepén: Miért nem csinálta meg?)* Énnem nagyon rövid idő állott rendelkezésemre arra, hogy ezen cél elérése terén munkálkodni igyekezzem. *(Nagy zaj a baloldalon.)*

Zakariás János: Azt is a nemzeti ellenállás leverésére használta fel!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ezt a rövid időt is becsületes munkára használtam fel. *(Nagy zaj a baloldalon.)* Arra kérem az én t. képviselőtársaimat, akik azt kérdik, miért nem csináltam meg, hogy legyenek szívesek ezt a kérdést a koalíció azon t. tagjaival szemben felvetni, akik hosszú évek során keresztül felelős állásban részt vettek a szabadelvű párt működésében ... *(Élének helyeslés, derűtség és taps a jobboldalon. Zaj balfelől.)*

Endrey Gyula: Közös bűnük volt!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ... és legyenek szívesek őket megkérdezni: vajjon az ő egész munkálkodásuk vezércsillaga nem a magyar nemzeti állam kiépítése volt-e? *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)*

Itt az eszközök célszerűségére nézve lehetnek nézeteltérések; de hogy az mint cél előtte kell hogy lebegjen minden jóra való magyar embernek és hogy az kell, hogy végcélját képezze minden magyar politikai párt törekvéseinek, az iránt azután nem lehet és nem szabad véleménykülönbségnek lenni. *(Élének helyeslés a jobboldalon. Mozgás és zaj balfelől.)*

Elnök: Darányi Ferenc képviselő urat kérem, hogy folytonos közbeszólásaival ne zavarja a szónokot.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hanem az én t. barátom, Kossuth Ferenc még egy másik célját is állítja oda a koalíciónak. Ez a másik cél az, hogy pusztuljon az eddigi rendszer. *(Élének helyeslés a baloldalon.)* Nem mondhatom, hogy ez valami nagyon magas elvi színvonalon álló cél, de utóvégre

jogosultságát kétségbevonni nem akarom. Azonban ismét bátor vagyok kérdezni t. képviselőtársamtól: melyik az az eddigi rendszer? *(Nagy zaj és felkiáltások a baloldalon: Fogorvosok, nemesítések, károsítások, november 18!)*

Elnök: Darányi képviselő urat ismételten felszólítom, hogy csendben hallgassa a szónokot.

Sziklay Ede: Mi is így fogjuk hallgatni az önök szónokait.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mikor kezdődött ez az eddigi rendszer?

Eitner Zsigmond: A papa csinálta! (Derültség balfelől. Zaj a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: A fúzió alkalmával kezdődött? A szabadelvű párt megalakulása alkalmával kezdődött?

Holló Lajos: November 18-án.

Darányi Ferenc: Az ugrai levéllel.

Rákosi Viktor: Az ugrai levél a katasztrófa kezdete volt.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Megvallom, nem bírok annak tudomásával, hogy én egészen új rendszert kezdem volna el. (Derültség és ellentmondások balfelől. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Nagy zaj balfelől.)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Sziklay Ede: Önök hozzák ide a terrorista rendszert! (Nagy zaj balfelől.)

Veres József: Azelőtt pedig szintén itt tetszett küzdeni növelünk!

Gajáry Géza: Félnék és kiabálnak.

Rákosi Viktor: Persze, mi hoztuk a darabontokat? (Zaj.)

Elnök: Rákosi Viktor képviselő urat kérem, hogy közbeszólásaival ne zavarja a szónokot.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mindenesetre nagyon különös jelenségnek kell tartanom azt...

Egy hang (balfelől): Hogy még mindig itt van!

Gr. Tisza István miniszterelnök:... hogy az igen t. koalíció, ha azt a éelt tűzi ki magának, hogy pusztuljon az eddigi rendszer, ezen cél eléréséért folytatandó küzdelmeiben 'és abban a kormányalakításban, amely ezen cél eléréséhez fog vezetni, vezető szerepet juttat a Ház olyan kiváló tagjainak, akik — kiki a maga módja szerint, egyik Bánffy Dezső módja szerint, a másik Széll Kálmán módja szerint — az eddigi rendszernek tett jelentékeny szolgálataikról ismeretesek... (Élénk helyeslés és derültség a jobboldalon. Zaj balfelől.)

Markos Gyula (közbeszól).

Elnök: Markos Ovula képviselő urat kérem, hogy csendben hallgassa a szónokot, mert különben kénytelen leszek őt rendreutasítani.

Gr. Tisza István miniszterelnök:... és amely kiváló fér-

fiaknak legnagyobb része nemcsak támogatta a szabadelvű párt politikáját mindaddig, amíg a házsabályreform keresztülvitelének módjára vonatkozó nézeteltérés folytán útjaink legnagyobb sajnálatomra elváltak egymástól, de akiknek némelyike meg abban a rám nézve fájdalmas pillanatban is, amelyben útjaink elválását konstatálni kellett, olyan elismeréssel és méltánylással emlékezett meg épen az én igénytelen személyemről és kormányzati tevékenységemről is, amelyre mindig elégtétellel fogok visszagondolni. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) Most már nagyon kíváncsian lesem... (Folytonos zaj. Halljuk! Halljuk!)*

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. képviselő urak!

Gr. Tisza István miniszterelnök:... és mindenesetre nagyon pikánsnak fogom tartani azt a politikai szituációt, amelyben ezek a t. képviselőtársaim fogják az eddigi rendszert elpusztítani. (Helyeslés a jobboldalon. Zaj balfelől. Folytonos közbeszólások a baloldalon.)

Sziklay Ede (közbeszól).

Pap Zoltán: A kőkorszakban már lejárt a magát!

Sziklay Ede (közbeszól).

Rákosi Viktor: Kegydíjat az öregnek! (Élénk derűtség a baloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ha Zichy Aladár t. képviselőtársam itten korrupciót emleget, hát én csak arról kívánom őt először is biztosítani, hogy amint a magánéletben, úgy a közéletben is esküdt ellensége vagyok szóval és még inkább tettel mindennemű korrupciónak. (Folytonos zaj a baloldalon.) és mielőtt Bánffy t. képviselőtársammal szövetkezve a kormányzati korrupció ellen síkra száll, arra figyelmeztetem, hogy aki ily természetű vádakkal áll elő, a nélkül, hogy azokat bizonyítaná, az minden helyesen gondolkozó férfiú előtt saját magát szállítja le és vádolja meg. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)

Veres József: Együtt csinálták Bánffyval! (Zaj. Elnök csenget.)

Endrey Gyula: Bánffy Dezső jó útra tért. (Zaj.)

Marjay Péter (közbeszól).

Elnök: Kérem Marjay t. képviselő urat, hogy ha beszélni akar, iratkozzék fel, de közbeszólással a szónokot ne zavarja.

Marjay Péter: Nincsen több ilyen cinikus. (Zaj.)

Elnök: Marjay Péter képviselő urat rendreutasítom. (Halljuk! Halljuk!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ezen általános jellemzését kaptuk tehát a lefolyt vitából a koalíció céljainak. Magának a koalíció programjának megjelölésére azonban nemcsak többet nem kaptunk, mint amennyi a fölirati javaslat-

ban foglaltatik, de ellenkezőleg, egy tegnapi felszólalásban egyenesen kifejezésre jutott az a gondolat, hogy nem is volna célszerű konkrétbb nyilatkozatokhoz magukat odaszegezni.

Darányi Ferenc: Nem törvényjavaslat az!

Elnök: Darányi Ferenc képviselő urat ismételten kérem, hogy folytonos közbeszólásaival ne zavarja a szónokot.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Az odaszegezés kifejezésével és eszméjével néhány hét előtt már találkoztunk egy interjú vagy újságcikk alakjában — már nem emlékszem, — amelyben a koalíció egyik kiváló tagja nyilvánította nézeteit, ahol denevérekről és denevérek odaszegezéséről volt szó.

Megvallom, engem akkor is nagyon sajátságosán érintett ez a felfogás, mert utóvégre én sohasem tudnám magamat abba a helyzetbe beleképzelni, hogy nekem meggyőződésem előadása és formulázása bármiféle olyan odaszegezést teremtsen, amely aztán kellemetlen lehet rám nézve; mert én oda vagyok szegezve meggyőződésemhez, akár kimondom, akár nem mondom ki és ha annak a meggyőződésnek kifejezést adok, az semmi újabb obligót rám nézve nem teremt, mert az az obligó megvan a lelkiismeretemben. *(Élénk helyeslés jobbfelől.) De épen ezen odaszegezési félelmek után találtam saját szerűnek azt, hogy mégis szükségét érzi a koalíció annak, hogy egy felirati javaslatban formulázza álláspontját, és csodálkozva lestem, minő lesz az a jelenet, midőn a koalíció magamagát fogja felirati javaslatával a kapuhoz odaszegezni. Őszintén megvallom, ebben a várakozásomban csakugyan csalatkoztam: a koalíció tisztelt denevéreinek szárnya teljesen szabadon lebeghet ezen felirat elfogadása után is. (Tetszés és taps jobbfelől.) Ebben a feliratban csakugyan egyetlenegy szeg sincs olyan helyre verve, ahol aztán a koalíció szabad mozgását bárminő tekintetben hátráltatná. (Derűltség és tetszés jobbfelől. Zaj balfelől.)*

T. Ház! Van azonban egy és pedig a jelen pillanatban kardinális fontosságú kérdés, amelyre vonatkozólag magam is elismerem, hogy arról ma in concreto beszélni épen a képviselőház többségének álláspontjáról nem volna helyes; és én nemcsak kritika tárgyává nem teszem, de mint a hazafiúi mérsékletnek és belátásnak elismerésre méltó jelét emelem ki, hogy a katonai kérdésre nézve a koalíció felirati javaslata megelégszik egy általános kijelentéssel. *(Zaj bal felől.) És miután meggyőződésem szerint az ország érdeke az, hogy az ügyek jelenlegi stádiumában semmi olyan nyilatkozatok ne történjenek, amelyek újabb nehézségeket gördítenének a képviselőház többsége és a korona megegyezésének útjába, ennek folytán a magam részéről a katonai kérdések érintésétől és tárgyalásától tartózkodni fogok; abba csak akkor mennék*

bele, ha a vitát ebben a tekintetben az igen t. koalícióhoz tartozó tagjai a Háznak kezdenék meg.

De ez a bizonyos szempont, amelyet teljes értékében kívánok honorálni, kizárólag ennél az egy kérdésnél van meg, mert legalább a koalíció vezető férfiainak hivatalos jellegű nyilatkozataiból is az tűnik ki, hogy ez az *egyedüli olyan kérdés, ahol a kormányalakítás bizonyos elvi nehézségekbe lát-szik ütközni.*¹ Az összes többi kérdésekre nézve szabad keze van a képviselőház többségének arra, hogy belátása szerint formulázza programját.

Gulner Gyula: Emitt nincs a katonai kérdésben?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Már most itt van a bel-politikának egész nagy mezeje. Én más forrásból nem merítem tudomásomat, mint azon kijelentésekből, amelyekkel beszámoltak a koalíció vezetői a koalíció gyűléseinek. Ezeket, azt hiszem, közhitelű, nyilvános kijelentéseknek kell mindnyájunknak elfogadnunk.

Már most a belügyi téren én nem kívánom a t. Ház figyelmét túlságos hosszan igénybe venni, s miután van még egy kérdés, amelynek kissé behatóbb tárgyalására azután kérnem kell a t. Ház türelmét, nem kívánok most a többi kérdéssel foglalkozni.

De méltóztassanak nekem megengedni, ha azokat a jel-szavakat veszem, amelyekkel itt a közigazgatási kérdésekről, a választási törvény reformjáról, a közgazdasági, pénzügyi szociálpolitikai reformokról beszélnek: itt egyszerűen meg van-nak nevezve bizonyos kérdések; *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) de azt mondani, hogy itt irányelvek állítatnak fel, hogy ezekben a nyilatkozatokban bárminő politikai tartalom is fog-laltatnék (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás és zaj a baloldalon.) — már méltóztassanak nekem megengedni, ez kellő alappal nem bír. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás és zaj a baloldalon.) És nem tehetek róla, de ismételnem kell azt, amit tegnap Nagy Ferenc t. barátomtól hallottunk, hogy amily keveset beszél a felirati javaslatnak pozitív tartalma ezen kérdésekről, annyira jogos aggályokra nyit kaput annak hallgatása a népoktatásügy reformjáról. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj a baloldalon. Elnök csenget.)*

Méltóztassanak megengedni, egy koalíció, amely a ma-gyar nemzeti állam kiépítéséről beszél és ezen a téren meg akarja magát különböztetni a jelenlegi kormánytól; egy koa-líció, amely a nemzeti szempontoknak, a nemzeti nyelv érvé-nyesítésének kérdéseit kívánja előtérbe tolni az egész vonalon, az nem teheti meg azt, hogy elzárkózzék attól a működési

¹ (255-258, 268).

tértől, ahol a legmesszebbmenő, ahol a legsikeresebb tevékenységet lehet kifejezni. (Élénk helyeslés és taps a jobboldalon. Hosszas nagy zaj a baloldalon.)

Rákosi Viktor: Csak nem hiszi, hogy nem fog semmit sem csinálni ezen a téren!

Sziklay Ede: Be volt nyújtva a javaslat. (Folytonos zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől. Elnök csenget.) Az igazság fáj! (Hosszantartó zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbról.)

Elnök (csenget): Csendet kérek! Ne méltóztassék itt párhuzamosan szónokolni; ez a házszabályokkal ellenkezik. (Egy hang balról: Mi?) Az, hogy párhuzamosan szónokoljon valaki itt a képviselőházban, mint ahogyan Buzáth képviselő úr tette.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nagyon sajnálom, hogy ennek a kérdésnek felemlítése annyira kellemetlen. (Derült-ség. Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj a baloldalon.)

Babó Mihály: Az urak vonták vissza!

Sándor Pál: A néppártnak tett szívesség!

Endrey Gyula: Visszaszívták! (Folytonos zaj a baloldalon. Halljuk! jobbról. Elnök csenget.)

Barabás Béla: Visszaszívták! A házszabály helyett azt kellett volna csinálni!

Veress József: Bizottság elé sem vitték!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Bocsánatot kérek, az, hogy visszavontuk volna, vagy bármi tekintetben módosítottuk volna azt a javaslatot, (Folytonos zaj a baloldalon. H(dijuk! Halljuk! jobbfelől.) egyszerűen nem igaz. (Nagy zaj a baloldalon. Halljuk! Halljak! jobbfelől.) Ellenkezőleg, dacára annak, hogy ezen javaslat betervezése bizonyos aggályokat és félreértéseket okozott olyan körökben is, amelyek ennek a pártnak meggyőződésből hű tagjai;¹ (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) dacára annak, hogy párttaktikai szempontokból veszélyeknek tettük ki magunkat: nekik maguknak és a nyilvánosság előtt is ismételen világosan kijelentettük, hogy ehhez a javaslathoz minden sarkalatos intézkedésében változatlanul ragaszkodunk.² (Hosszantartó élénk éljenzés és taps a jobboldalon. Zaj a baloldalon.)

Pap Géza: A nemzetiségek ezzel korteskedtek ellenünk!

Sümegei Vilmos: A szászok ott vannak! Föllépnek zöld-szász programmal és belépnek a szabadelvű pártba. Vészi megmondhatja!

Vészi József: Ott meg nemzetiségi programmal lépnek fel és a függetlenségi pártba lépnek be! (Zaj. Elnök csenget.)

¹ A szász képviselők együttes tiltakozásáról a (251) sz. a. volt szó.

² (251).

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hanem, t. Ház, a belügyi politika ezen kérdéseit, amint jeleztem is, ezúttal csak épen megérinteni kívántam.

És most már a t. Ház becses türelmét kérem, méltóztassék megengedni, hogy talán szárazán és unalmasan, de teljes objektivitással foglalkozzam azzal a kérdéssel, amely ma a gyakorlati politikának a nemzeti életre talán legmélyebben ható és mindenestre egyik legégetőbb és legsürgősebb kérdése, és amelyre nézve azt hiszem, csakugyan elérkezett a pillanat és ez a vita kedvező alkalom, hogy érveink fegyverét egymással összemérjük. Ez az Ausztriával való közgazdasági megegyezés kérdése. *(Halljuk! Halljuk!)* Ez az egyedüli pont, amelyre a felirati javaslat, ami a célt illeti, határozott és világos kijelentést tartalmaz, amennyiben határozottan és világosan a külön vámterületnek és az ezzel kapcsolatos egyéb intézkedéseknek életbeléptetését mint végcélt felöli meg.

Az első kérdés tehát az: helyes-e az ú. n. gazdasági különállásnak, vagy mondjuk: a külön vámterületnek és a külön magyar nemzeti banknak mint óhajtott és elérendő célnak odaállítása, igen vagy nem? És midőn ezen kérdéssel foglalkozunk, legyen szabad ismételve és a legnyomatékosabban kérnem a t. Ház minden tagját, hogy hámozzuk ki ezt a kérdést minden politikai mellétekintetből, *(Helyeslés a jobboldalon.)* vegyük el annak minden politikai mellékizét és ne tekintsünk egyébre, mint annak gazdasági oldalára, mint azon kérdésre, hogy a magyar nemzet gazdasági erejének fokozására melyik berendezés alkalmasabb. *(Helyeslés a jobboldalon.)* Mert hiszen akármelyik szempontból fogjuk fel a dolgot, *(Zaj. Halljak! Halljuk!)* végzetes tévedésnek tartom, ha ezen kérdés megítélésébe politikai mellékszempontok vitetnek be. Végzetes tévedésnek tartom akkor is, ha a közös vámterület felállítása, és fenntartása mellett hozatnak fel ezen szempontok, mert én azt tartom hogy a monarchia nagyhatalmi állása... *(Felkiáltások a baloldalon: Ahá! Zaj balról. Halljuk! Halljuk! jobbról.)*

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Lázár Pál: Hát ez nem politika? *(Felkiáltások a jobboldalon: Azt sem tudhatja még, mit akar mondani!)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ha a mondat végét megvárják, akkor meglátják, hogy nem politika.

Mert én azt tartom, hogy a monarchia nagyhatalmi állása és egyfelől Magyarország, a magyar nemzet és másfelől Ausztria népei közt fennálló érdekkapcsolat és az ebből kifolyó barátságos és testvéries érzések, *(Ellentmondás és derűtség balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbról.)* amelyek beccsel bírnak mindenki előtt... *(Zaj.)* Hiszen olvastunk cikkeket a koalíció

és a függetlenségi párt vezető tagjai részéről, akik ezt a kérdést igen nagy mértékben — talán nem egészen az én egyéni nézetemnek megfelelőleg de igen nagy nyomatókkal és nagy elánnal hangsúlyozták és valóban oly szempontok ezek, melyeket kell, hogy mindnyájan honoráljunk. Hiszen mindnyájunknak érdeke az, hogy minket tartós szövetségünkkel ne az érzületek ellenére rideg törvényes kötelek, hanem igazán a közös érdekek kellő felismerése és ezen alapon a fel-fogásokban nyilvánuló szövetségestársi érzület kössön össze. *(Zaj a baloldalon. Helyeslés jobb felől.) De ezen érzületnek és e szempontoknak is a közös vámterület csak akkor használható, ha gazdaságilag helyes. Mert egy olyan közös vámterület, amely mindkét szerződő félnek gazdasági erősödésére vezet, meg fogja teremteni és meg fogja erősíteni ezen szálakat; míg ellenkezőleg, egy olyan közös vámterület, mely a szerződő felek egyikét vagy másikat gyengíti, egyenesen a gyűlölség magvát hordja magában és a romboló szenvedélynek nyit tért. (Zaj a baloldalon. Helyeslés jobbfelől.)*

Végzetes hibának tartom tehát, ha politikai szempontokat keverünk bele a vitába ezen oldalról; de épen olyan végzetes hibának tartom azt is, ha politikai szempontokat kevernek bele azon t. képviselőtársaim, akik a magyar nemzet politikai függetlenségét fokozni, a perszonál-úniót elérni kívánják és ebből a szempontból haladást látnak a külön vámterület felállításában. *(Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobb-oldalon.)*

Visontai Soma': Semmi köze ennek a perszonálúnióhoz! *(Zaj bal felől. Halljuk! jobbról.)*

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Most már abban az igazán szerencsés helyzetben vagyok, hogy az én merésznek látszó állításomat Visontai t. képviselőtársam zsírójával terjeszthetem a Ház elé. (Derűtség és tetszés jobbról.) Épen azt akartam én is mondani, hogy semmi köze a dolognak a perszonál-únióhoz; mert én képzelhetek perszonál-úniót vám-közösséggel; képzelhetek vám-úniót két külön fejedelem alatt álló országok között; a nemzetnek politikai függetlensége szempontjából is tisztán és kizárólag csak az az irányadó, hogy gazdaságilag melyik rendszer mellett erősödik jobban. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) Mert t. képviselőház, az a függetlenség, amely gazdasági gyengeséggel, az anyagi erő hiányával és romlásával párosul, az merő fikció lesz, amelyet az élet kérlelhetetlen keze a megpróbáltatások első pillanatában összedönt. (Zajos helyeslés a jobboldalon. Zaj a baloldalon.) Csak az a függetlenség ér valamit, t. Ház, amely azután

anyagi, szellemi és erkölcsi erejének teljességével érvényesül.
(Helyeslés a jobboldalon.)

Sümegei Vilmos: Gyarmattá süllyesszük az országot?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Szakítsunk azzal a gondolkozásmóddal, amelynek nem egyszer hallottam már kifejezést adni. Sokszor hallja az ember állítani, hogy hiszen lehet, hogy gazdaságilag káros lesz a vámterület, de hozzuk meg ezt az áldozatot a gazdasági különállásért.

Lázár Pál: Mi nem mondjuk!

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nem mondom, hogy mindenki ezt mondja, de én nagyon sokszor hallottam ilyet állítani. Hát én nagyon szeretném ez irányban felvilágosítani a közvéleményt, és ha ezt a mondást a képviselő urak is helytelennek tartják, segítsenek nekem abban, hogy a közvéleményt felvilágosítsuk oly irányban, hogy áldozatot hozni ezen a téren nem lehet, mert itt a haza érdeke nem azt kívánja, hogy gazdasági áldozatot hozzunk, hanem azt, hogy gazdaságilag helyesen és célszerűen járjunk el. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a baloldalon)

B. Kaas Ivor: Áldozzuk fel függetlenségünket?

Gr. Zichy Jenő: Önállóságunkat áldozzuk fel? Olyan nincs! (Zaj. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Lám, mióta a koalíció egyetértő programot állított fel, azóta az ember minduntalan a legellentétebb közbeszólásokat hallja. (Hosszantartó élénk derűtség a jobboldalon. Mozgás balról.) Hát, t. Ház, mégis, b. Kaas Ivor t. képviselőtársam különvéleményétől eltekintve, aki a függetlenséget félti a közös vámterületlettől ...

B. Kaas Ivor: Azt nem félttem semmitől, csak öntől!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...egyetértünk abban, hogy ezt a kérdést hámozzuk ki az összes politikai vonatkozásokból s döntsük el kizárólag gazdasági szempontból. (Halljuk! Halljuk!)

Ha ebből a szempontból fogjuk fel a kérdést, akkor azt hiszem, mindenekelőtt két sarkalatos feladatát kell konstataálnunk és konstruálnunk a magyar gazdasági politikának. Az első a magyar mezőgazdaság védelme és fejlesztése, (Helyeslés a jobb- és a baloldalon.) mert hiszen anyagi jólétünknek, az általános anyagi jólétnek Magyarországon ma még legerősebb alapja a mezőgazdaság.

Zakariás János: Miért írta hát alá a német szerződést? (Mozgás. Halljuk! Halljuk! jobbról.)

Elnök: Kérem Zakariás képviselő urat, hogy folytonos közbeszólásaival ne zavarja a szónokot.

Gr. Tisza István miniszterelnök: És mindaz, ami a mezőgazdaság amúgy is súlyos viszonyait további teherpróbának és megrázkódtatásnak teszi ki, az általános jólét megrontása terén is érvényesíti káros hatását.

A másik sarkalatos feladat, hogy ipart kell teremtenünk és fejlesztenünk. (Élénk helyeslés a jobb- és a baloldalon.)

Gr. Zichy Jenő: De hogyan!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Fejlesztenünk kell az ipart magának a mezőgazdaságnak jól felfogott érdekében is. Mert hiszen a mezőgazdaság helyzete igazán viruló csak ott lehet, ahol lehetőleg közelében iparral foglalkozó lakosság van mint fogyasztó közönség és mint a mezőgazdaság kereskedelmi cikkeinek vevője, (igaz! Úgy van! a jobboldalon.) De már most ne felejtjük el... (Zaj a baloldalon.)

Elnök: Csendet kérek, t. Ház!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...hogy iparfejlesztési politikát is Magyarországon nem lehet és nem szabad másként csinálni, mert egészséges alapon tartós alapítás másként nem lehetséges, mint egy erősödő, fogyasztó képességében fejlődő, növekvő mezőgazdaságra támaszkodva. Az az iparfellendülés, amely a mezőgazdaság krízisével és romlásával jár, az azután igazán üvegházi növény volna csak, amelyet rövid pár év múlva elsöpörne (Zaj a baloldalon. Elnök csenget.) összes gazdasági és hitelviszonyainknak az az általános megrendülése, amelyet a mezőgazdaság krízise vonna maga után. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbról.)

Elnök: Kérem Eitner képviselő urat, méltóztassék a szónokot csendben meghallgatni. (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Azt hiszem, egy fontos kérdést behatóan és objektíve nem lehet előadni úgy, ha a t. képviselő urak minden mondatnál közbeszólnak és a fonalat megszakítják. (Halljuk! Halljuk!) És azt hiszem, nem végzünk felesleges munkát, ha e kérdést komolyan és higgadtan fejtegetjük és érveinket adjuk elő. (Úgy van! jobbfelől.) Sokkal többre becsülöm a t. Ház többségének szellemi képességét és erejét, sokkal magasabb véleményem van felőle, semhogy feltennem róla, hogy az eszmék harcát ily közbeszólásokkal akarná zavarni.

Hellebronth Géza: Hát most nem vagyunk elemek? Talaly még elemek voltunk!

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Ha ezt a ketős szempontot vesszük kiindulásunk alapjául, t. i. a mezőgaz-

daságunk védelmét és fejlesztését, s az oly iparpolitikát, amely legbiztosabb támaszát egy erősödő, fejlődő mezőgazdaság fogyasztásában keresi, az első kérdés az kell, hogy legyen, hogy minő következményei lennének a külön vámterületnek a mezőgazdaságra nézve.

T. Képviselőház! Az összes, régebbi kultúrával bíró európai államok mezőgazdasági viszonyait alapjukban forgatta fel az a körülmény, hogy mintegy három évtizeddel ezelőtt a forgalmi-, a közlekedési eszközök átalakulása aránylag mesésen olcsóbb szállítási költségek mellett hozzáférhetővé tette az európai piacokat olyan messzefekvő szűzterületek nyers-terményei számára, amelyeknek termelési viszonyai, termelési költségei egészen mások, mint a régi kultúrállamoké. *(Úgy van! jobb felől.)* Ezen körülménynél fogva a régi kultúrállamok mezőgazdasága oly versenynek látta kitéve magát, amely versennyel szemben szabad forgalomban, megfelelő védvám segítségével vétele nélkül megállani nem tudott, úgy hogy az európai mezőgazdaság egyszerűen azon alternatíva előtt látta magát, hogy vagy tönkremenjen, vagy elveszítse jövedelmének és tőkeértékének legnagyobb részét, vagy az agrár védvámok rendszerével rendezkedjék be. És látjuk egész Európában, az egy Angliát kivéve, ahol a szabad kereskedelmi rendszer fenntartása tényleg a mezőgazdaság hozamának és a föld tőkeértékének óriási devalvációjával járt, amit azonban Anglia az ő speciális külön viszonyainál fogva nagyobb megőrzésként nélkül elviselhetett: látjuk, hogy az összes többi államok mezőgazdaságuk fokozódó bajait és válságát csakis egy, lépésről-lépésre fokozódó agrár-vámvédelem által tudták ellensúlyozni.

A mi mezőgazdaságunk is azon alternatíva előtt áll tehát, hogy vagy tönkremenjen, vagy terményeit vámvédelemben részesítse. Úgyde vámvédelemben csak oly gazdasági terület részesíthet valamely terményt, amely a saját területén előállított ezen terményt elfogyasztja, sőt lehetőleg behozatalra szorul; mert teljesen csak az oly védvám érvényesülhet, amely behozatali cikkekre vettetik ki; részben, a konjunktúrák szerint változó részben, de részben érvényesül a védvám olyan termelési cikkekre nézve, amelyeknél a belfogyasztás körülbelül egyenlő a termeléssel, ahol tehát az esetleges felesleg aránylag csekély jelentőséggel bír; míg olyan fogyasztási cikkekre, vagy olyan terményekre nézve, amelyek jelentékeny kiviteli többlettel állítatnak elő, teljesen illuzórius a védvám, papiroson marad és egyáltalán céltalan. *(Úgy van! jobb felől.)*

Ha már most ebből a szempontból vizsgáljuk a helyzetet, azt találjuk, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy Magyarország mint külön vámterület... *(Mozgás bal felől. Halljuk! Halljuk! jobbról.)*

Elnök: *Csendet kérek, t. képviselő urak!*

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...az összes fontosabb mezőgazdasági cikkeknek csak egy csekély részét képes elfogyasztani, de e cikkek jelentékeny részét kivinni kénytelen; míg ha Ausztriával alkot közös vámterületet, úgy a nyersterményeknek tetemes részére nézve és pedig épen azon nyersterményekre nézve, amelyeknél a tengerentúli verseny a legnagyobbasztóbban érvényesül, t. i. a gabonaneműekre nézve, ma már a közös vámterület belfogyasztása az átlagos termés eredményével körülbelül egyenlő, úgy hogy gyenge közép-, sőt talán közép esztendőben sincs már kiviteli feleslegünk a kenyérterményekből és csakis nagy termések esetén lehet szó aránylag csekély feleslegről. (Mozgás és zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Lázár Pál: Akkor miért nem érvényesültek eddig a vámok? (Zaj balról. Halljuk! Halljuk! jobbról.)

Elnök: Marjay képviselő urat ismételten kérem, hogy ne zavarja közbeszólásaival a szónokot. Az olyan fontos kérdés, mint aminő most van szónyegen, megkívánja az osztatlan figyelmet. (Élénk jelkiáltások balfelől: Helyre! Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: És, t. Ház, hogy ebben a tekintetben aránylag rövid idő is minő változásokat eredményezhet, arra nézve nem hallgathatok el egy példát, amely legalább az én gondolkozásmódom alakítására igen nagy befolyást gyakorolt. (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Amint méltóztatnak tudni, 1887-ben kötetett meg az akkori kiegyezés Ausztriával. Az első olyan kiegyezés, amely, habár a mai viszonyok között már elégtelen, de mégis agrárius védvámokat tartalmaz. Én, mint fiatal ember, aki sokkal nagyobb önbizalommal és sokkal merészebben gondolkoztam és ítéltem ezekben a kérdésekben, mint ma teszem, (Mozgás a baloldalon.) — és azt hiszem, hogy vannak itt elég nagy számmal fiatalabb képviselőtársaim, akik magukon meg fogják ugyanezt a tapasztalatot tenni — (Mozgás a baloldalon. Halljuk! jobbfelől.) mondom, egy 26 éves fiatal embernek, mondjuk, prepotenciájával gondoltam magamban... (Felkiáltások a baloldalon: Abból ma is van benne!) Ha ma is van belőle, hát akkoriban még több volt, mert abból, ami akkor volt, mindenesetre sok elveszett. (Derűtség. Mozgás balfelől. Halljuk! a jobboldalon.) Mondom, egy 26 éves fiatal embernek prepotenciájával törtem pálcát magamban ezen egész eljárás felett és azt gondoltam, hogy mire való itt agrárius védvámokkal szűrni ki a közönség szemét, mikor a kenyérterményekből is olyan tetemes kiviteli feleslegünk van, mint aminő akkor volt.

Hiszen méltóztatnak rá emlékezni, hogy a közös vámterület kivitele körülbelül épen a 80-as évek derekán és második felében kulminált, akkor volt legnagyobb. S azután mit láttunk? Beállott egypár év alatt az a fordulat, hogy a közös vámterület, ahol épen akkor egy rohamosabb iparfejlesztési epochán mentünk keresztül, elfogyasztotta jóformán teljesen Magyarország búzafeleslegét, úgy hogy épen azon kritikus években, 1891/92-től 1896-ig, amidőn a nemzetközi piacon a legborzasztóbb árredukció állott be a búzára nézve, ezen védvám legalább tetemes részében érvényesülhetett; az árreláció a magyarországi búzaárak és a külföldi búzaárak között épen azon védvámok behatása alatt lényegesen módosult, és merem állítani, hogy ez egyik legfontosabb faktora volt annak, hogy a megrázkódtatásoknak ezen esztendeit a magyar mezőgazdaság több csapás nélkül, mint amennyit így is elszenvedett, át tudta élni. Ne felejtjük el tehát soha, hogy egy olyan gazdasági területtel való kapcsolatról van szó, melynek normális viszonyok között nyereségben való fogyasztása állandóan emelkedik úgy, hogy maga azon időszak alatt is, melyre a vámszerződés megkötetik, a vámszövetségnek a becse a magyar mezőgazdaság szempontjából előreláthatólag fokozódni fog.*

Lázár Pál: Többet is fogunk termelni.

Gr. Keglevich István: Már megint jön a bölcsesség. (Zaj.)

Elnök: Csendet kérek! Ha az urak zajognak, kénytelen leszek névszerint megnevezni a képviselő urakat. Tessék meghallgatni a szónokot. (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: De, t. Ház, itt ismét találkozunk egy sajátságos félreértéssel és egy sajátságos váddal. A mai gazdasági helyzetről azt mondják, hogy nyereségterményeink a külföldi piacokról kiszorultak. Ami nyereségterményt termel egy ország mezőgazdasága, az mind el fog adatni, az mind fog eladót találni, az nem szorulhat le a piacról, mert azt el kell adni annak, aki termelte. A kérdés csak az, hogy minő árak mellett és minő feltételek alatt. (Úgy van! a jobboldalon.) Már most nagyon természetes dolog, hogy ha egy gazdasági területnek van egy védett rayonnai bíró piaca és elhelyezheti a maga terményeit ezen védett piacon aránylag jobb feltételek mellett, akkor nem fog kimeni azon terményekkel olyan piacokra, ahol meg kell küzdenie az amerikai versennyel, annak egész intenzivitásával, de vevőt fog találni azon rá nézve kedvező piacon. (Úgy van! a jobboldalon.)

Nem szorulnak tehát ki a külföldről a mi terményeink,

¹ (55). I. k. 388. 1. j.

hanem a közös vámterület belfogyasztása erősödve, képes mind jobban és jobban felszívni és elfogyasztani a mi mezőgazdaságunk terményeit és mind kisebb meg kisebb része ezeknek a terményeknek jut abba a kényszerhelyzetbe, hogy a külföldi piacokon keressen vevőt magának. (Úgy van! a jobboldalon.) Az ideális cél, amely felé törekedni kellene, az volna, hogy mezőgazdaságunk összes terményeivel kiszorítsunk a külföldi piacról, amint ezt a képviselő urak mondják.

Búza Barna: Hogy örökre gyarmata maradjunk Ausztriának!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ennek a közbeszólásnak — már bocsánatot kérek — de ahhoz az okoskodáshoz, amit mondtam, igazán semmi köze nincs. (Tetszés a jobboldalon.)

A cél tehát, amely felé törekedni kell, az, hogy lehetőleg mezőgazdaságunk összes terményei olyan piacon találjanak vevőt, amelyen a külföldi, az amerikai, az orosz és a többi versennyel szemben védelemben részesülünk. (Úgy van! jobbfelől.)

Ez a szituáció és ebből kifolyólag a közös vámterületnek fontossága Magyarország jól felfogott érdekeire nézve nagyobb és erősebb ma, mint valaha volt a múltban, és pedig okból. (Halljuk! Halljak!) Először azért, mert a verseny a világpiacon mind jobban és jobban kiéleződik és az egyes fogyasztási területek védvámrendszere folytán a versenyben való részvétel mind nagyobb és nagyobb nehézségekbe ütközik, másfelől pedig azért, mert az osztrák piacnak fogyasztási fontossága ránk nézve nagyobb, mint volt tíz évvel ezelőtt és valószínűleg nagyobb lesz tíz év múlva, mint ma. (Úgy van! jobbfelől. Zaj.)

Tökéletesen áll tehát az, hogy aminő fontossággal bír a közös vámterület fenntartása Magyarországra nézve, legalább is — mondom, legalább is és ezt nem szónoki floszkulus gyanánt mondom — olyan fontossággal bír annak fenntartása az osztrák iparra nézve, mert ha áll az, hogy Magyarország mezőgazdasága rá van szorítva arra, hogy egy védett területen helyezhesse el piacait, épen annyira áll ez az osztrák ipar termékeire nézve, amelyek a világversenyt egyenlő feltételek mellett meg nem állhatnák a német, angol stb. iparral szemben, az osztrák iparnak virágzása szintén ahhoz a feltételhez van kötve, hogy cserében a mezőgazdasági termékeknek Ausztriában adott előnyökért mi is előnyt biztosítsunk az osztrák ipar termékeinek. (Úgy van! jobbfelől.) És, t. Ház, a különbség e tekintetben még abban rejlik, hogy Magyarországon a külön vámterület felállítása egy mélyreható krízist hozna ugyan elő, (Mozgás és zaj a baloldalon és a középén.) óriási szenvedéseket idézhetne ugyan elő, (Mozgás és

zaj a baloldalon és a középén.) és — ezt közvetítőleg jegyzem meg, de ne felejtjük el — (Halljuk! Halljuk! a baloldalon.) ezek az átmeneti gazdasági szenvedések örök időre tartó sebeket üthetnének rajtunk a nemzeti politika szempontjából... (Mozgás a baloldalon és a középén.)

Eitner Zsigmondi Az eddigi szenvedések meglátszanak a telekkönyvekben! (Úgy van! a baloldalon. Halljuk! jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...de azért Magyarországon mégis létezhetnék az a remény, hogy a külön vámterület hatása alatt fejlődnek ki ipar az országban és talán egy emberöltőnek hosszú szenvedései és megrázkódtatásai után ... (Mozgás a baloldalon és a középén.)

Udvary Ferenc: Három esztendő alatt!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...hasznát látnák ennek nem azok, akiké ma Magyarország földje, mert azok kevés kivétellel nem fogják az átmenet megrázkódtatásait elbírní, hanem azok, akiké akkor lesz Magyarország földje, akik talán gazdaságilag boldogulhatnak. (Úgy van! Helyeslés a jobboldalon. Mozgás a baloldalon.) De hogy fog akkor kinézni a magyar nemzeti politika, azt gondolja meg mindenki, aki szívén viseli Magyarország jövőjének sorsát. (Mozgás. Zaj a baloldalon és a középén.)

Elnök (csenget): Csendet kérek, képviselő urak!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Kérem, most igazán nem szakíthatom félbe előadásomnak fonalát, majd ráérünk erre máskor is. (Halljuk! Halljuk!) Az bizonyos, hogy az iparfejlesztésnek kilátásai kedvezőtlenebbek a közös vámterület mellett, mint a külön vámterület esetében legalább látszólag. Az kétségtelen, hogy egészen más nehézségekkel kell megküzdenie a fejlődő új iparnak akkor, ha az egy más fejlettebb állam ipari versenyének van bizonyos mértékben kitéve, mint hogyha az illető gazdasági terület a maga fejlődő iparát védővámokkal veheti körül. Méltóztassanak azonban azért meggondolni, hogy először is öntudatos közgazdasági politika mellett, ha lassabban és nehezebben is, de annál biztosabban lehet haladni. (Mozgás és zaj a baloldalon és középén.)

Udvary Ferenc: Sohasem csinálnak semmit! (Zaj.)

Elnök: Udvary Ferenc képviselő urat kérem, hogy folytonos közbeszólásaival ne zavarja a szónokot. (Helyeslés a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Engedelmet kérek, épen az, amit így, ilyen nehéz viszonyok között tudunk teremteni, erős és egészséges mindig. Nem üvegházi növény az, amit ily nehéz viszonyok között alkotunk. (Ellentmondások a baloldalon.)

Gr. Zichy Jenő: Menjen inkább a nemzetnek segítségére!
(Nagy zaj a jobboldalon.)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mondom tehát: lassabban és nehezebben lehet ipart fejleszteni, történik is iparfejlesztés, van is haladás e téren és bizonyára, ha az igen t. koalíció megalakul, az Ő avatottabb kezeiben még sokkal örvendetesebb lesz a fellendülés. (Mozgás balfelől.)

Ne méltóztassék azt hinni, hogy az az iparfejlesztés, amely oly könnyűnek látszik a külön vámterület alapján, tényleg az életben is oly könnyűnek és áldásosnak fog bizonyulni. Először is miből indulunk ki t. barátaink mindnyájan, akik a külön vámterület mellett foglalnak állást a külön vámterület mellett való érvelésben? Abból, hogy a magyar mezőgazdaság számára kereskedelmi szerződések kötése útján biztosítani fogják a külföldi piacokat.

Bocsánatot kérek, lehet-e a külföldi piacokon kedvezményeket biztosítani a magyar mezőgazdaság terményei számára másként, mint úgy, hogy hasonló kedvezményeket adunk az illető állam iparának? (Igaz! jobbfelől. Mozgás balfelől.) Hol marad azután a vámvédelem, amely a magyar ipar fejilesztésének előfeltétele?

Eitner Zsigmond: A Cunard Line legalább nem viszi ki az embereket.

Elnök: Eitner képviselő urat kérem, ne méltóztassék folytonos közbeszólásokkal a szónokot zavarni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Másodszor az az ipar, amelynek fejlődése Magyarországon a mezőgazdaság válságával és romlásával fog összeesni, tényleg üvegházi növény lesz és pedig oly vékony üvegházban elhelyezve, amely felett csakhamar összeomlanak annak üvegfalai.

Hencz Károly: Mint a liberálizmus falai. (Zaj a jobboldalon.)

Elnök: Hencz Károly képviselő urat kérem, hogy ne zavarja a szónokot folytonos közbeszólásokkal. (Halljuk! Halljuk!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mondom tehát, ez lesz az igazi és pedig törekeny üvegházban elhelyezett növény, ahol aztán az első viszontagság, amely a magyar nemzetgazdaságot éri, azoktól az alapfeltételektől fosztja meg a zsenge és fejlődni kezdő magyar ipart, amely annak fennállását biztosítaná. (Mozgás balfelől.)

Holló Lajos: Szegény önálló állam!

Polónyi Géza: Tehát meg sem kell kezdeni. (Zaj jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hiába gondolja akárki,

hogy a közös vámterületben rejlő gazdasági előnyöket bárminő kereskedelmi szerződésekkel aequiparálni lehet. Hiszen kereskedelmi szerződések által elérhetjük egy vagy más gazdasági terület védvámjának leszállítását, de ez a leszállítás, amely velünk szemben érvényesül, érvényesülni fog minden más velünk versenyző exportáló területre nézve is, amely ugyanazon gazdasági területtel szintén szerződéses viszonyban van, *(Igaz! jobb felől.) mert a legkedvezményezettebb klauzula ma már sarkköve minden nemzetközi kereskedelmi politikának.*

Kelemen Samu: Amerikában is?

Polónyi Géza: Nem tudom, hogy kormányprogramm-e ez, vagy ellenzéki beszéd. (Nagy zaj jobbfelől.)

B. Vojnits István: Tessék meghallgatni a szónokot!

B. Kaas Ivor: Ez agrárius konkolyhintés!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mondom, bárminő kereskedelmi szerződésben nyert vámkedvezmény nem változtat azon versenyviszonyokon, amelyek közöttünk és mezőgazdasági cikkeiket szintén ugyanazon piacra importáló más mezőgazdasági felesleggel bíró államok között vannak. Már pedig ami döntő a mi érdekeinkre nézve, és különösen a kenyértermények szempontjából, az nem a vámnak magában véve kisebb vagy magasabb volta, hanem az a differencia, amely a mi kivitelünk és a velünk versenyző területek kivitelének elbánásában fennáll. Azt pedig, ami egyedüli és igazi megóvása és biztosítása a mi érdekeinknek, hogy a mi kenyérterményekben rejlő nagy feleslegünk oly fogyasztó területre találjon, amelyre vámmentesen jut be, míg összes versenytársai csak vám lefizetése mellett juthatunk, ezt máskép, mint a közös vámterület mellett, nem biztosíthatjuk.

Eitner Zsigmond: Ezt a kereskedelemügyi miniszter úr is elfogadja? (Derűtség jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ezt semmiféle vámszerződésben biztosított előnyök nem pótolhatják.

Láttuk, hiszen ráutaltam már beszédem előző folyamán ... *(Zaj.)*

Lázár Pál: Halljuk a disszertációt!

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. képviselőtársam, én senkitől sem pretendálok, hogy az én — mint előre is jeleztem — száraz és unalmas előadásomat meghallgassa.

Polónyi Géza: Mi címen beszél? Mint miniszter? (Nagy zaj jobbfelől.)

B. Vojnits István: Hallgasson! Ez mégis csak sok! (Nagy zaj és mozgás.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Higgyék meg nekem, t. képviselőtársaim, hogy a magyar parlamentre nem vetne jó

világítást és a kormány kézbevételeire hajlandó koalíciós többségnek felfogását jellemezné sajátosságosan, ha egy valóban aktuális, nagy, közérdekű ügynek objektív megvitatását tennék lehetetlenné. *(Zaj bal felől.)* Én azt hiszem, hogy a fölrati javaslatnak egyik kardinális pontja a külön vagy közös vámterület és így egyenesen a vitához tartozik e kérdésnek részletes taglalása. *(Zaj balfelől.)*

Vészi József: Különbön is hány elnöke van a Háznak?
(Nagy zaj.)

Gr. Tisza István, miniszterelnök: T. Ház! A helyzet az, hogy a közös vámterület, amint beszédem előző részében is előadni iparkodtam, tett lényeges szolgálatokat a magyar mezőgazdaságnak azon rendkívül súlyos ár-depresszió alatt, amelyet a 90-es évek első felében észlelhetünk. Most a magyar és osztrák kormányok között, még hivatali elődeim és az osztrák kormány között, letárgyaltatott egy kiegyezés, amely *(Zaj balfelől.)*

Elnök: Csendet kérek, ne méltóztassanak folytonosan társalogni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...amely a statuskvót lényegesen javítja és amely a közös vámterületben rejlő előnyöket a magyar mezőgazdaság szempontjából biztosítja.¹ Az ország választhat egy, a mainál sokkal jobb kiegyezés alapján álló közös vámterület fenntartása és a külön vámterület felállítása közt. Nekünk azonban erős meggyőződésünk az, hogy a közös vámterület fenntartása ily szerződés alapján a nemzetnek gazdasági erősbödésére vezet, a külön vámterület felállítása pedig a mai viszonyok közt, míg a világ-konjunktúrák meg nem változnak, az országnak legéletbevágóbb, legfontosabb közgazdasági érdekeit teszi mélyreható megrázkódtatásoknak ki, amiért is mi nem csatlakozhatunk a felirat azon passzusához, amely mint végcélt a külön vámterület felállítását állapítja meg. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Búza Barna: Mit szói ehhez Vészi?!

Sándor Pál: Tudják, mit kérdezik?!

Gr. Tisza István miniszterelnök: De, t. Ház, bármennyire kímélni kívánom is a t. Háznak így soká igénybe vett türelmét, *(Halljuk! Halljuk!)* a kérdésnek egy oldala van, amivel azt hiszem, okvetlenül szükséges foglalkozni. *(Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* A felirati javaslat ezen végcélnak elérését kellő előkészítéshez és kellő előfeltételekhez köti. Engedjék meg nekem szembenülő t. képviselőtársaim, hogy én arra kérem önöket, hogy az ország legfontosabb érdekei szempont-

¹ (250). T. i. a Széll-Körber-féle 1902. dec. 31. kiegyezés.

jából legyenek szívesek precízírozni egy kissé azt, hogy mi az a kellő előkészület és mik azok a kellő előfeltételek?

Lázár Pál: Ha nem fogadja el, mi köze hozzá! (Felkiáltások a jobboldalon: ¡dalijuk! Halljuk!)

B. Vojnits István: Mindig csak Polónyi fog beszélni?

Polónyi Géza: A választási kasszáról akar talán nyilatkozni? (Zaj.)

Elnök: Vojnits István és Polónyi Géza képviselő urakat kérem, végezzék el ezt a Házon kívül. (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én azt hiszem, hogy azok a t. képviselőtársaim, akik a külön vámterület elvi alapján állanak... (Zaj balfelől.)

Elnök: Csendet kérek! Méltóztassanak helyüket elfoglalni!

Gr. Tisza István miniszterelnök:... de ezzel a kérdéssel azzal a komolysággal foglalkoznak, amelyet készséggel teszek fel róluk, kellő előfeltételek között elsősorban azt fogják kontemplálni, hogy a külön vámterület alapján való berendezéssel kapcsolatos összes fontos kérdések Ausztriával megoldassanak a kölcsönös érdekeknek lehető tekintetbevétele mellett és hogy a külön vámterület alapján a minket közelebbről érdeklő külföldi államokkal olyan szerződések kössenek, amelyek a mi érdekeinknek lehetőleg megfelelnek, mert nem képzelhetek magamnak embert, aki az országot a külön vámterület eseményeinek kitenni akarná másképp, mint-hogy úgy az osztrák piacon, mint — miután az osztrák piac úgy sem lesz abban a mérvben a mienk, mint eddig volt — fokozottabb mérvben, mint eddig, a ránk nézve fontos külföldi piacokon, elsősorban a német piacon a magyar kiviteli érdekeket biztosító lépések tétessenek.

Már most a kérdés az: — ha ezt értjük előfeltételek alatt, pedig azt hiszem, ezt kell alatta érteni — minő kilátások vannak ma ezeknek az előfeltételeknek elérésére? Ma, midőn semmi egyébre nem tekintünk, a bennünket közelebbről érdeklő összes külföldi államok vagy befejezték, vagy csaknem befejezték az egymás közötti kereskedelmi tárgyalást. A német vámtarifa és azzal kapcsolatos szerződések 1906. március elsején életbe fognak lépni. És itt engedje meg Kossuth Ferenc t. barátom, hogy egy tévedésére és egy ahhoz fűzött meg nem érdemelt vádjára figyelmeztessenem.

T. képviselőtársunk szemünkre hányja azt, hogy az ország ilyen zavaros viszonyai között fölmondottuk a külföldi szerződéseket. Méltóztassék azonban nekem megengedni, felmondattott legelőször, már régen, az olasz szerződés a borvámklauzula miatt.¹ Azt hiszem, nem érdemlünk azért szemrehá-

¹ (171) és (213).

nyást, hogy ez megtörtént. Azután a mi részünkről nem mondatott fel szerződés., hanem igenis, amikor a német Reichstag letárgyalta a német egész szerződési komplexumot, Németország felmondta a maga szerződését mindenkivel szemben, felmondta tehát velünk szemben is. Mikor azután bekövetkezett a német szerződésnek felmondása, akkor mi is mondtunk fel szerződéseket, mert engedelmet kérek, annak a helyzetnek azután ezt az országot nem tehetjük ki, hogy március elsején be legyen szüntetve a szerződéses viszony Németországgal, de azért mi kötve legyünk más államokkal szemben olyan szerződéses stipulációkhoz, amelyek azután szemben a Németországgal való forgalom megváltozott viszonyaival, miránk nézve a teljes anyagi tönkrejutást eredményezik. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)

B. Kaas Ivor: Miért nem tárgyalták idejekorán a vám tarifát?*

Polónyi Géza: Miért nem teszik lehetővé, hogy jöjjön az új kormány, hogy csinálja meg ezeket a dolgokat? Erről van szó. (Zaj.)

B. Kaas Ivor: Három esztendő alatt nem tárgyaltatták a vámtarifát.

Elnök: B. Kaas Ivor képviselő urat kérem, méltóztassék megjegyzéseit majd azután előadni, ha a sor rákerül. (Helyeslés a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Egyszóval azon szituáció előtt állunk, hogy 1906. március elsején életbelép velünk szemben a német vámtarifa.

Zakariás János: Ha elfogadjuk!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Épen, ha el nem fogadjuk, mert ha elfogadjuk, akkor nem lép életbe. (Derűtség a jobboldalon.)

Elnök: Csendet kérek a Ház mindkét oldalán!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én tarifát mondtam és nem szerződést. (Zaj a baloldalon.)

Ugron Gábor: Tarifát mondt, de a túloldalon a szerződésen nevettek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én azt hiszem, hogy jól emlékszem vissza, hogy azt mondtam, életbe lép a német vámtarifa. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) De hát ez igazán mellékes. Mindenesetre örülök rajta, hogy alkalmat szolgáltatott ez a kis incidens arra, hogy gondolom, Zakariás t. képviselőtársamat a tarifa és a szerződés közötti különbségre kitaníthassam.

Zakariás János: Nincsen rá szükség. (Egy hang a jobboldalon: De, úgy látszik, van!)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mondom, életbe lép a

német vámtarifa. Minden valószínűség szerint a többi államok között is a kereskedelmi szerződések egész rendszere létesül; velünk szemben az autonóm vámtarifák alkalmaztatnak, egymás között pedig azon kedvezményeknek birtokában lesznek, amelyek a szerződéses viszonyból következnek. Ausztria megteszi már az első lépést az autonóm vámtarifa tekintetében. Ausztria készül az önállóságra, Ausztria fölfegyverzi magát e tekintetben. És akkor azután azt képzelni, hogy mi ilyen viszonyok között néhány hónap alatt meg fogjuk szerezni azon előfeltételeket, amelyek nélkül a képviselő urak sem gondolják, hogy az önálló vámterület lehetséges, hogy meg fogjuk oldani Ausztriával a függő kérdéseket, le fogjuk tárgyalni a külfölddel a szerződéseket, rá fogjuk venni a német Reichstag agrárius többségét, hogy most egy új szerződést fogadjon el velünk, amely új szerződés letárgyalásánál már többé nem lesz azon presszió hatása alatt, amely a junktimban rejtett, mely a régi szerződéskor még fennállott — ez igazán merész dolog! És mindezen nehézségek leküzdése után azt hiszik az urak, hogy március 1-én képesek lesznek...

Kossuth Ferenc: Oh dehogy!

B. Kaas Ivor: Hát mindezt rendeletileg akarják életbe léptetni? (Folytonos zaj.)

Elnök: Csendet kérek, t. képviselőház!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hát ennek az »óh dehogy«-nak nagyon örülök. Nem is lep meg t. barátomtól, nem is tettem fel róla, hogy ezt gondolja. De akkor azután arról méltóztassanak meggyőződve lenni, hogy Magyarország gazdasági viszonyait a vámkülfölddel szemben erre a ciklusra, erre az időszakra, amelyre majd minden gazdasági terület a maga összes kereskedelem-politikai viszonyaira nézve berendezkedik, rendbe kell hozni. Mert a mi szép szemeink kedvéért az egész világ nem fogja megváltoztatni a maga kereskedelem-politikai programját. És midőn erre az időre állandó viszonyokat, állandó relációkat kell teremteni...

Polónyi Géza: Az önök rendszere ennek az akadálya!

Elnök: Csendet kérek, t. képviselőház!

Polónyi Géza: Helytelen egy országot megakadályozni abban, önérdékből, pártérdékből! Igen! (Zaj. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök:... akkor azután az az átmeneti idő, amelyre a képviselő urak gondolnak, sem lehet egyéb — és bár itt volnának már felelős állásban, (Felkiáltások a baloldalon: Hát miért nem megy el? Zaj. Elnök csenget.) mert akkor már nem én állítanám innen ezeket az igazságokat, de a képviselő urak állítanák erről a helyről, mert meg kellett volna már azoknak valóságáról győződniek —

(Ellentmondások balfelől.) *mondom, más átmeneti idő a képviselő urak álláspontjáról sem lehetséges, mint elfogadni a Széll-féle kiegyezést és vámtarifát, s ennek alapján szerződni még erre a ciklusra. És én hiszem, hogy ez nem is lesz másként, mert nem lehet másként, ha egyszer a képviselő urak kezébe kerül a kormány. (Zaj balfelől.) Mert engedjék meg nekem, az ország nagy érdekében állana az, hogy ez mentül előbb nyilvánosságra jöjjön, hogy annak a ma még csak kezdődő, de rövid néhány hét alatt elementáris erővel kitörő izgatottságnak és nyugtalanságnak eleje vétessék, amely be fog állani akkor... (Zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbról.)*

Polónyi Géza: Amelyet az udvari Mefisztók csinálnak! (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök:... amely be fog áljani akkor, hogyha ily labilissá válik nemzetgazdasági berendezkedésünk jövője, hogy ha itt nem fogják tudni azt, hogy rövid néhány hónap múlva nem jutunk-e egy gazdaságilag és pénzügyileg teljesen vigasztalan helyzet káoszába. (Igaz! Úgy van! jobb felől. Nagy zaj bal felől. Felkiáltások: Önök idézték elő!)

Rátkay László: Becsületbeli dolog, hogy mentül előbb elhagyja azt a helyet! Hadd dolgozhassunk! Tessék elmenni! (Úgy van! balfelől.)

Pozsgay Miklós: Ahhoz mégis csak magyar türelem kell, hogy megtörténhessék, hogy egy megbukott miniszterelnök ilyen szemtelenül viselkedik! (Nagy zaj és mozgás a Ház minden oldalán.)

Elnök (csenget): Pozsgay képviselő urat ezért a kifejezéséért rendreutasítom! Csendet kérek! (Folytonosan tartó zaj.)

Gajary Géza: Azt mondta, szemtelenül viselkedik! Uta-sítsa Teridre!

Elnök: Már rendreutasítottam! (Zaj.)

Molnár Jenő: Nem Magyarország miniszterelnöke, csak Ausztriáé! (Folytonosan tartó nagy zaj a Ház minden oldalán.)

Elnök (csenget): ...Az ülést felfüggesztem.

(Szünet után.)

Elnök: Az ülést újból megnyitom. A miniszterelnök urat illeti a szó. (Halljuk! jobbfelől. Mozdulás a baloldalon.)

Olay Lajos: Elég volt a császári beszédből! Menjen innen! (Nagy zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Felkiáltások a baloldalon: Nem hallgatjuk meg!) Nem hallgatjuk meg a császári beszédet! Gyalázat! (Zajos felkiáltások jobbfelől: Gyalázat, amit művelnek! Hol a szólásszabadság? Halljuk! Folytonos nagy zaj a Ház minden oldalán. Elnök csenget. Felkiáltások: Halljuk az elnököt!)

Elnök: A parlamentárizmus alapelve követeli, hogy méltóztassék a szónokot meghallgatni! (Folytonos zaj a baloldalon. Halljuk! jobbfelől.) Nagyon kérem a képviselő urakat, hogy, miután Magyarországon különösen nagy fontossággal bír a parlamentárizmus és a szólásszabadság. (Elénk helyeslés a jobboldalon. Halljuk! Halljuk! balfelől.) méltóztassék ezt szem előtt tartva, mindenkit és a miniszterelnök urat is meghallgatni. (Helyeslés a jobboldalon. Zajos felkiáltások a baloldalon: Nem lehet! Nem hallgatjuk meg!)

Olay Lajos: Mint képviselő beszélhet, de mint miniszterelnök nem! (Nagy zaj.)

Elnök: T. képviselő urak, bocsánatot kérek, de ha az én felszólításomnak és felhívásomnak épen azok részéről nem lesz eredménye, akiknek bizalmából foglalom el ezt a helyet, úgy kénytelen leszek a konzekvenciákat levonni. (Helyeslés a jobboldalon. Mozgás balfelől.)

Olay Lajos (a teremből távozva): Nem hallgatjuk meg, hagyjuk itt! (Felkiáltások jobb felől: Egyedül ment ki! Nagyon helyes!)

Elnök: Csendet kérek! Méltóztassanak a miniszterelnök urat meghallgatni. (Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Legyenek róla meggyőződve a t. képviselő urak... (Mozgás balfelől.)

Rátkay László: Tisza István képviselőt meghallgatom!

Gr. Tisza István miniszterelnök:... hogy nekem legkellemetlenebb... (Zajos felkiáltások a baloldalon: Akkor menjen innen, miért ül itt? Zaj. Halljuk! jobbfelől.)

Posgay Miklós: Menjen Gesztre szónokolni! Ki húzza ide fülénél fogva? (Zaj a baloldalon.)

Elnök: Posgay Miklós képviselő urat kérem, ne méltóztassék folytonos közbeszólásaival a szónokot zavarni. (Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nekem a legkellemetlenebb, és én sajnálom legjobban, hogy még mindig erről a helyről vagyok kénytelen beszélni. (Mozgás és derűtség a baloldalon.)

Láthatták a t. képviselő urak, hogy én a Ház tanácskozásában azon a kereten túllépve egyáltalában nem vettem részt, nem is fogok résztvenni, mint amennyi a vitában való részvétel szempontjából megillet. Én magamnak semmi olyan szerepet, amely egy kisebbségbe jutott és lemondott kormányt meg nem illet, nem arrogálok.

De ha a t. képviselő urak szemrehányást tesznek nekem azért, hogy még itt vagyok, hát én egész tisztelettel kéjrem, hogy csak egy körülményt gondoljanak meg. (Halljuk/ Halljuk! jobb felől.)

Kossuth Ferenc t. barátom azt mondta tegnap, hogy senki sem kénytelen miniszterelnök lenni. Ez annyiban igaz, hogy senkiscm kénytelen a miniszterelnökséget elfogadni. De ha egyszer a miniszterelnökséget elfogadta, akkor igenis... (Nagy zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök:... akkor igenis, kénytelen azon a helyen megmaradni addig, míg végleges felmentése meg nem történt...

Egy hang: A nemzet bizalmából és nem a császár akaratából! (Felkiáltások a jobboldalon: Hiszen már lemondott!)

Gr. Tisza István miniszterelnök:... és kénytelen a folyó ügyek vitelét teljesíteni... (Nagy zaj a baloldalon.)

Hellebronth Géza: Szép folyó ügyek! (Felkiáltások a baloldalon Fogorvos! Báró! Nagy zaj a baloldalon.)

Elnök (csenget): Csendet kérek! (Zajos felkiáltások a baloldalon: Kegydíjak! Nyugdíjúgyek! Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak a szónokot meghallgatni. (Felkiáltások a baloldalon: Nem hallgatjuk! Zaj.) De kötelességük meghallgatni. (Helyeslés jobbfelől. Zaj a baloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök:... mindaddig, amíg helyét utódjának át nem adhatja. Mert bárminő odíozus, terhes és alkalmatlan legyen ez a kötelesség, mint egy rossz cseléd meg nem szökhetik e helyről. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj és ellentmondások a baloldalon.)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Zichy Aladár: A kibontakozást megakadályozza!

Gr. Tisza István miniszterelnök: A kibontakozással szemben pedig azt hiszem megtette úgy a kormány, mint az a párt, amelynek kebeléből alakult, mindazt, ami egy ilyen kérdésben a megvert kisebbség feladata; megtette azt a kormány, hogy lemondását azonnal benyújtotta (Zaj. Felkiáltások a baloldalon: De azért ott maradt!) és megtette a kormány és a párt azt, hogy minden téren mindenkivel szemben kijelentette, hogy a kibontakozásban befolyást magának nem arrogálhat, hogy szabadon átengedi a tért azoknak az alkotmányos faktoroknak, akikre tartozik a kibontakozásnak megtalálása. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.) Ez az, amit megtehettünk és amit meg is tettünk. Ennél tovább menni., azt hiszem, épen a mi helyzetünkben kifolyólag alkotmányos szempontból nem lehet. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj és mozgás a baloldalon.)

Holló Lajos: Osztrák cselédek! (Nagy zaj a baloldalon.)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Ezen személyes természetű kijelentés után felveszem beszédem fonalát és már kevés lévén belőle hátra, lehetőleg röviden igyekszem még t. képviselőtársaim figyelmébe ajánlani — és azt hiszem, hogy azzal, ha ezt megteszem, a közügynek teszek szolgálatot — hogy legfontosabb gazdasági és pénzügyi érdekeink kívánják azt, hogy a közgazdasági téren mutatkozó bizonytalanság érzete lehetőleg csökkentessék és addig is — amit pedig melegen óhajtok, hogy mentül előbb bekövetkezzék — amíg lesz itt akcióképes kormány, amely tovább intézkedhetik ezen kérdések körül, legalább az a megnyugvás menjen át a köztudatba, hogy március elsejére nem fog ez az ország egy káosznak kitétetni, hanem hogy t. képviselőtársaim, noha a külön vámterület elvi álláspontja alapján állanak, most megteszik azokat a nézetük szerint átmeneti intézkedéseket, amelyek szükségesek arra, hogy a legközelebbi tíz esztendőre az ország gazdasági helyzetét rendezzék, (Zaj a baloldalon és középen.) s ezen előfeltételek előállítását fenntartják maguknak arra az időszakra, amely alatt nyugodt tevékenységre nyílik előttük tér.

Én azt hiszem, hogy ez nagyfontosságú közérdek. Mert méltóztassék megengedni, ma, midőn már széltire felmerül az, hogy nem lehet haszonbérbe adni birtokot másként, mint (Nagy zaj és mozgás a baloldalon és középen. Felkiáltások jobb felől: De úgy van!) ...mint egy olyan klauzával, amely felmondási jogot biztosít a külön vámterület felállítására; ma, midőn a földbirtokososztály hitelképességének megítélésére rendkívül fontos szempont lesz az, hogy számolni kell-e a külön vámterület felállításával, igen vagy nem: igen nagy gazdasági rázkódtatástól és veszélyektől mentjük meg az országot, ha ezen vita során legalább azt konstatáljuk, hogy a legközelebbi jövő számára a mezőgazdaság fennmaradása és biztonsága konszolidáltassék.

Ez volt felszólalásom ezen részének célja. Abban a meggyőződésben vagyok, hogy ezzel határozottan a közügy iránti kötelességemnek tettem eleget. (Helyeslés. Úgy van! a jobboldalon. Felkiáltások: Tanulhatunk belőle! Mozgás és zaj a baloldalon és a középen; felkiáltások: Ausztriának tett szolgálatot! Császári szolgálat!)

Különben pedig, miután a felirati javaslat nézetem szerint semmi olyat nem tartalmaz, ami a képviselőház többségének politikai irányára bárminő tekintetben világosságot vetne, miután az az egyetlen konkrét tartalommal bíró kijelentés, hogy a külön vámterület álláspontján állnak, meggyőződéssel nem egyezik, ennek folytán a felirati javaslathoz nem járulhatok hozzá. (Hosszantartó élénk helyeslés és taps a

jobboldalon. Szónokot számosan üdvözlik. Zajos felkiáltások a baloldalon: Hoch! Hoch!

A miniszterelnök után Miháli Tivadar román nemzetiségi képviselő szólalt fel és az egyesült ellenzék feliratával szemben a nemzetiségi képviselők nevében külön felirati javaslatot terjeszt be, amelyben kívánják az általános választójogot és a választókerületeknek minden különleges érdektől ment igazságos beosztását. Panaszolják, hogy a nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868:XLIV. tc. az akkori törvényhozók szellemében nemcsak nem hajtatik végre, hanem »a nemzetiségi egyenjogúsággal merőben ellenkezően az ország lakosságának többsége nemzetiségének kiművelésében és kifejlesztésében rendszeresen akadályozva van«.

Miháli beszéde után a felirati vita folytatását a következő ülés napirendjére tűzték ki.

265. 1905. május 6. országos ülés. — Személyes ügy Babó Mihállyal (a miniszterelnök két felszólalása): a népiskolai törvényjavaslat visszavonása csak formai okokból történt; a nem-magyar ajkú állampolgárok és a külön nacionalista program. — Szavai értelmének helyreigazítása: a jelszavas és az ország anyagi erejét szolgáló gazdasági politika. (Napló I. k. 169, 170. és 186—187. l.)

Az ülés elején Babó Mihály személyes megtámadtatás címén szólalt fel és a miniszterelnök május 5-i nagy beszéde folyamán tett közbeszólásával és a miniszterelnök idevágó tagadó válaszával szemben azt bizonyítja, hogy 1904. november 15-én a Dániel)-féle házsabálymódosító határozati javaslat beterjesztése alkalmával a miniszterelnök a kormánynak a I ház előtt fekvő összes előterjesztéseit, ezek között tehát a Berzeviczy-féle népiskolai törvényjavaslatot is visszavonta. Szólok tehát a Ház eldöntésére bízva, hogy ő mondott-e igazat, vagy a miniszterelnök, aki egyszerűen nem igaznak jelentette ki szólónak a népiskolai javaslat visszavonására vonatkozó közbeszóló állítását?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Az illető ülés naplója természetesen nincs nálam. *(Zlinszky István két naplópéldányt nyújt át a miniszterelnöknek.)* Kérem, ez a tegnapi ülés naplója. *(Derűtség jobbfelől, felkiáltások balfelől: Alatta van!)* Pardon, kérem. *(Halljuk! Halljuk!)* Meg fogom találni, tessék nyugodtan lenni és a t. képviselő úrnak is meg kellett volna találnia, ha ezen felszólalásával nem akart volna homályt vetni a kérdésre, hanem azt fel akarta volna deríteni, hogy én Barta Ödön t. barátom ezen kijelentésére nyomban a következőket válaszoltam *(olvassa):* »Olyan áldozatot, hogy mi bármit is azon javaslatokból, azok tartalmából és azokból a politikai célokból, amelyek ott alakot öltenek, feláldoztunk volna, — olyan áldozatot nem hoztunk, mert utóvégre is ez az

egész visszavonása a javaslatoknak csak formai okokból történt, (Úgy van! jobbfelől.) csak azért, hogy a házszabály módosításával a Ház foglalkozhassál, de nem jelenti a kormány álláspontjának bárminő irányú megváltoztatását; (Úgy van! jobbfelől.) nem jelenti egyik javaslatnak sem, de különösen nem a népiskolai javaslatnak elejtését, amelyet a jövő ülészak elején változatlanul szándékozik a kormány újból betervezni.« (Zaj a baloldalon; felkiáltások: Visszavonta! Folytonos zaj a jobb- és a baloldalon. Elnök csenget.)

Hock János: A választásokra visszavonta. (Zaj a jobboldalon. Felkiáltások: Nem igaz! Zaj a baloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Azt hallom, hogy a kormány a választásokra visszavonta a javaslatokat. (Zaj a jobb- és a baloldalon. Halljuk! Halljuk!) Akkor, amidőn a javaslatoknak ezen visszavonása történt, senki nem gondolt választásokra; abban a hiszemben voltunk, hogy a jövő ülészakban tényleg dolgozni fog lehetni, t. i. ugyanazon országgyűlési ciklus jövő ülészakán. Midőn pedig közbejött események folytán választásokra került a sor, tessék megnézni azokat a programnyilatkozatokat, (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) amelyeket úgy t. barátom, a közoktatásügyi miniszter, mint, gondolom, a kormány más tagjai is, (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) de mindenesetre én, mint a kormány vezetője, megtettünk, s akkor látni fogják, hogy minden olyan gyanúsítás, hogy mi ettől a javaslattól recedáltunk volna, semmi alappal nem bíró rágalom. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a baloldalon.)

Babó Mihály szavai értelmének helyreigazítása címén kér újból szót. A miniszterelnök tegnapi beszédében a népiskolai törvényjavaslattal kapcsolatban még azt is mondta, hogy ehhez a javaslathoz a kormány ragaszkodik annak ellenére, hogy a javaslat betervezése bizonyos aggályokat és félreértéseket okozott oly körökben is, amelyek a szabadelvű pártnak meggyőződésből hű tagjai. Ha ezzel a kijelentéssel nem az volt a miniszterelnök célja, hogy üszköt dobjon a koalíció tagjai közé, világosan meg kellett volna mondania, hogy kik körében támadt tehát az a bizonyos aggály a szabadelvű párt hű tagjai közül és meg kellett volna mondania azt is, hogy micsoda áldozatok árán némította el azokat az aggályokat.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Hogy miért nem vezetem meg azokat, akiknek aggályai voltak a javaslat egyes rendelkezései ellen, annak oka nagyon egyszerűen abban rejlik, hogy köztudomású tény volt. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) Mert tudta mindenki, hogy a szabadelvű pártnak olyan tagjai, akik egyik vagy másik nem-magyar ajkú nemzetiségéhez tartoznak ennek az országnak, igenis táplál-

tak, erős meggyőződéseim szerint alaptalan, jogosulatlan, de jóhiszemű aggályokat (Zaj -a közepén.) a népiskolai javaslat-
tal szemben.

Egy hang (a közepén): Nem is lehet nekik ott maradni.
(Zaj a jobb- és a baloldalon.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én pedig azt tartom,
(Zaj a közepén.) hogy ennek a hazának nem-magyar ajkú
polgárai akkor hű polgárai nemcsak a magyar hazának, de
akkor viselik igazán szívükön saját fajuknak érdekeit is,
(Élénk helyeslés a jobboldalon.) ha egyik vagy másik magyar
politikai pártba beolvadnak és a magyar közéletben nem mint
külön nacionalista csoportok, (Hosszantartó élénk helyeslés
és éljenzés a jobboldalon.) hanem mint valamelyik magyar
politikai párt tagjai szerepelnek. (Általános élénk helyeslés.)
Azok, akik a magyar közéletben (Zaj. Halljuk! Halljak! a
jobb- és a baloldalon.) külön nacionalista program alapján
a magyar közélet egyéb faktoraitól magukat megkülönböz-
tetik és elszigetelik, nemcsak a hazához való hűség szempont-
jából foglalnak el kétértelmű álláspontot, (Hosszantartó élénk
helyeslés és éljenzés a jobboldalon. Helyeslés a baloldalon.)
hanem a saját fajuk ellen is árulást követnek el. (Általános
élénk helyeslés.)

A felirati vita folytatólagos tárgyalása során br. Bánffy
Dezső, br. Dániel Ernő, majd gr. Károlyi Sándor pártunkívüli
szólt fel.

Utóbbi szerint a miniszterelnök erőszakos házszabályakciója
és Apponyinak a közjogi ellenzékhez való csatlakozása az oka
annak, hogy az ország alapvető kérdéseiben, így az Ausztriához
való gazdasági viszony rendezése és a hadsereg kérdésében,
másként gondolkozunk most, mint azelőtt. Elhatalmasodott az
a gondolat, hogy védekeznünk kell és védenünk kell az alkotmányt
ama túlkapások ellenében, amelyek Ausztria részéről mutatkoztak.
Az 1867-es alapnak tulajdonképeni baja az, hogy Ausztriában a
szlávság terjedése ennek az alapnak megingatására vezet. Ez
vitte az embereket odaát a föderalizmus eszméjére. Ez az eszme
évek óta fokozódik. Ez ellen, a föderalisztikus rendszer oktrojá-
lásának gondolata ellen tiltakoznunk kell, az Ausztriából fenye-
gató túlkapások lehetősége ellen állást kell foglalnunk. Azért
szólt fel, mert a miniszterelnök tegnapi beszédében olyat lát-
szott inszinuálni, mintha a koalíciós többség oly helyzetet akarna
provokálni, mely a földművelésre káros és mintha a felirati javas-
lat álláspontja a gazdasági önállóság kérdésében agrár szem-
pontból elfogadhatatlan volna.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! Kizá-
rólag szavaim értelmének helyreigazítása címén szólok fel,

hogy gr. Károlyi Sándor t. barátom kijelentésében foglalt egy állításomat rektifikáljam.

Tisztelt barátom azt mondja, hogy én beszédemben azt látszottam inszinuálni, mintha a képviselőház jelenlegi többsége a magyar mezőgazdaság érdekeit fel akarná áldozni. Mi sem állott tőlem távolabb és mi sem áll tőlem távolabb, mint hogy ezt az intenciót tulajdonítsam az igen t. többségnek. Egész okoskodásom épen annak kimutatására való igyekezetben állott, hogy a legjobb akarat mellett is és a nélkül, hogy akarnák, azok a gazdasági intézkedések, melyeket célba vettek, kárral fognak járni a mezőgazdaságra.

Ivanka Oszkár: Nem a szellemi vakok intézete ez a többség! (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nem is a római pápák gyülekezete! (Derültség és tetszés jobb felől.)

Ivanka Oszkár: Tisza Istvánt sem fogadjuk el pápának.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Egyáltalában sohasem arrogáltam magamnak csalhatatlanságot és nem fogom t. politikai ellenfeleim csalhatatlanságát sem elismerni; de a nélkül, hogy akár a magunk, akár ellenfeleink csalhatatlanságát akceptálnók, épen mert egyikünk sem csalhatatlan, feladatunk, hivatásunk az, hogy ezen kérdéseket lehetőleg objektív gazdasági szempontokból tisztázzuk. (Helyeslés jobbfelől.) Az én tegnapi felszólalásom erre való igyekezet volt.

Meg kell még csak azt az egyet jegyeznem, hogy mentői súlyosabbnak véli valaki a magyar nemzetet fenyegető azon politikai veszedelmeket, melyekre t. barátom is ráutal, annál fontosabb az, hogy a magyar nemzetnek az őt fenyegető politikai veszedelmek elhárítása céljából szükséges anyagi erejét mentül jobban fokozzuk oly gazdasági politika által, amely nem jelszavak után indul, hanem valóban az ország gazdasági erejét emeli. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

266. 1905. május 9. országos ülés. — A felirati javaslat általános tárgyalásának folytatása: Apponyi a szabadelvű párt jövőbeni helyzetéről; a házszabályakció célja; ennek az akciónak módja a további sikeres alkotmányos működés akadálya; mi az államesíny?; a válságból kivezető út és az impedimentum publicae honestatis; »mi elveink cserélésére nézve a képviselő úr példáját követni nem fogjuk«. (Napló I. k. 229—230. 1.)

Május 8-án és 9-én folytatódott a felirati javaslat általános vitája. A május 9-i ülésnek egyik kiemelendő mozzanata, hogy a szabadelvű párttól az általános választások óta különvált horvát-

szlavonországi képviselők1 egyike, Josipovich Géza (a későbbi horvát-szlavon-dalmát miniszter) felszólalását horvát nyelven kezdte, nehogy — mint megokolásként megjegyezte — a horvát képviselők joga horvát nyelven felszólalni feledésbe menjen, miután a május 5-i ülésen (264) Issekutz képviselő az 1868:XXX. tc. ellenére tagadásba vette Horvátország jogigényét a horvát nyelv behozatalára a közös intézmények egyik részében, a magyar hadseregnek Horvát-Szlavonországból kiegészített csapatainál. Felhangzott tehát először a magyar képviselőházban a »Visoki Sabore!« (»T. képviselőház!«).

Gr. Apponyi Albert mondott Josipovich után nagy beszédet a felirati javaslat mellett. Felszólalásának az a része, melyben br. Dániel Ernő és Nagy Ferenc idevágó fejtegetéseivel polemizálva, a szabadelvű pártnak jövődöbeli helyzetével foglalkozik, lényeges vonásokban a következő. A szabadelvű párt azon álláspontja, hogy levonva a megváltozott helyzet következményeit, mint kisebbség ellenőrző hivatást fog gyakorolni, amint ez minden parlamentáris változásból következik: igen helyes elméleti álláspont, mely megállhat pl. Angliában, ahol az uralmon lévő párt valamely fontos kérdésben kisebbségbe jut és átadja a hatalmat az ellenzéknek. Ámde a kisebbségbe jutott szabadelvű párt helyzete az ellenzékkel szemben lényegesen különböző, mert hiszen ez a párt nem rendes parlamentáris módon akarta hatalmát gyakorolni és megerősíteni, hanem házszabálysértés útján és győzelme esetében az ellenzékét karhatalommal kidobatta volna. Egy párt, mely megszakította a törvényesség fonálát, mely hatalmának fenntartását államcsínyre akarta helyezni: az a párt, mint párt többé alkotmányos hivatással nem bírhat. Államcsínyeknek sikerülniük kell. Ha III. Napóleonnak nem sikerül december 2-a, vájjon mondhatta volna-e: jól van, nem sikerült, leszek megint alkotmányos köztársasági elnök? A szabadelvű párt az ő különleges helyzetében nem vonta le az előzményekből a helyes konzekvenciát azzal, hogy nem kér részt a hatalomból. A 67-es többségre való hivatkozásnak semmi gyakorlati hasznavehetősége nincs; mert azok között a 67-esek között, akik november 18-ában részesek és azok közt, akik elítélték és az ellen az ellenzékkel harcvonalba állottak, — azok közt fennforog *egy impendimentum publicae honestatis*. *Ismételten hangsúlyozza, hogy mindez a szabadelvű pártra, mint pártra vonatkozik, de nem a párthoz tartozó egyes képviselőkre. Majd azt bizonyítja, hogy a szabadelvű párt, különösen ha hű akar lenni hagyományaihoz, mint ellenzéki párt az országnak hasznot nem hozhat. Mert egy olyan ellenzéki párt, mely nemzeti irányban nem többet, hanem kevesebbet követel, mint a szövetszertett ellenzékéből alakuló kormány: egy ilyen ellenzék a nemzetnek nem ereje, hanem gyengesége. Azt kérdi hát a szabadelvű párt tagjaitól, hogy méltó-e egy magyar pártnak ambíciójához, hogy a nemzetet meggyengítő ellenzék legyen;*

¹ A szabadelvű párt 1905. febr. 19. értekezletén a miniszterelnök bejelentése alapján tudomásul vették, hogy a horvát képviselők ezentúl külön csoportként szervezkednek és nem lesznek tovább a szabadelvű párt keretében. (B H. 1905. febr. 20. sz.)

méltó-e egy magyar ember politikai ambíciójához, hogy összes reményeit, összes egyéni aspirációit a nemzeti ügy vereségének kilátásához kösse? Mikor az ellenzéki pártok az alkotmány ellen intézett merénylet visszaverésére szövetkeztek, gondolkodni kellett arról, vajjon minő célból történt ez a merénylet. Mert ok nélkül nem szoktak semmit sem cselekedni; ha valaki normális alkotmányos úton haladhat céljainak elérése felé, bizonyára nem fog csupa kedvtelésből egy nyaktörő, alkotmányellenes utat választani; tehát kellett oly céloknak létezni a háttérben, amelyeknek alkotmányos és normális eszközökkel való elérhetése lehetetlen volt. Ha azokat a célokat keressük, amelyeknek természetére az utolsó évek története élénk világosságot vet, akkor igen világos, hogy megint találkozunk azzal az ősi nyomorúsággal, azzal az idegen befolyással Magyarország ügyeibe, amelyből származik alkotmányválságaink összesége.

Apponyi után a miniszterelnök szólalt fel.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház!...

Polónyi Géza: Hiszen már beszélt! (Zaj.) Menjünk ki! Nem hallgatjuk meg! Gyerünk ki! Nem vagyunk rá kíváncsiak! (Zaj a jobboldalon.)

Szöts Pál: Megint megy hátul bujtogatni! Nyíltan nincs meg a bátorsága hozzá! (Elénk mozgás és zaj. A baloldalon ülő képviselők a kijáratok felé mennek, majd egy pár perc múlva elhagyják a termet.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: A kormány jelen helyzetében, mint azt már a múltban is jelezni bátor voltam, tartózkodni szándékozom és tartózkodni fogok a vitában minden oly részvételtől, amely az egyes képviselő jogkörét meghaladja, mert nem találnám helyesnek, hogy jelenleg is éljek az 1848-i törvény és a házszabályok azon felhatalmazásával, amellyel nézetem szerint, a dolog szelleme szerint, helyesen csak az a kormány élhet, amely egyes javaslatokat felelősség mellett képvisel. (Halljuk! jobbról.) Ennek folytán le kell mondanom... (Zaj.)

Elnök: Kérem a t. képviselő urakat a középben, ne méltóztassanak itt konverzációt folytatni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ennek folytán le kell mondanom arról az óhajról, hogy az előttem elhangzott beszéddel, illetőleg annak egész tartalmával foglalkozzam. De miután a képviselő úr ebben a beszédben az egész szabadelvű párttal szemben egy olyan súlyos vádat hangoztatott, amely vád, azt hiszem, jogot ad e párt minden egyes tagjának arra, hogy személyes kérdésben szólaljon fel, ennek folytán, és miután az általános parlamenti gyakorlat az, hogy ha ilyen súlyos természetű vádak emeltetnek egy egész politikai párt ellen, a Ház mindig meg szokta adni a jogot a Ház vezetésében résztvevő egyik vagy másik képviselőnek arra, hogy

ezen címen személyes kérdésben nyilatkozzék, — azt tartom, felszólalásommal semmi olyan jogot nem arrogálok magamnak, amely meg nem illetne abban az esetben is, ha már ezt a helyet elhagyhattam volna.

Elteltek minden egyébtől és kizárólag ezen egy kérdésre kiterjedve, gróf Apponyi Albert t. képviselő úr kifogásolja a szabadelvű pártnak azon álláspontját, hogy a választások eredménye után is, úgy amint ezt minden kisebbségben maradt parlamenti párt szokta tenni, elvei mellett a megváltozott helyzetben azokkal a jogokkal és azokkal a köteleességekkel, amelyeket a megváltozott helyzet hoz magával, folytatni kívánja a parlamenti küzdelmet, és a t. képviselő úr ezen kivételes rendszabályt, amelyet a szabadelvű pártra alkalmazni kíván, a választásokat közvetlenül megelőzőleg lefolyt parlamenti küzdelem tartalmával és jelenségeivel indokolja. A képviselő úr azt kérdi magától, mi lehetett ezen egész házszabályvita és a házszabályvita körüli küzdelem célja és azt mondja, hogy itt titkos céloknak és idegen kéznek kellett befolyjniok.

Hát, t. Ház, a titkos céloknak minduntalan való keresése, a hátsó gondolatoknak aggodalmas keresése és mesés éleslátással való felfedezése az egész vonalon, ami a képviselő úr egész beszédén végigvonul, lehet a képviselő úr felfogására nézve jellemző; de ami azt a kérdést illeti, hogy mi lehetett célja a házszabályreformnak, erre nézve elég volna felolvasnom azt a beszédet, amelyben gróf Apponyi Albert fejtette ki 1903. nyarán mindazon veszedelmeket, mindazon hátrányokat, a parlamentárizmusnak azon egész megrontását, amely az obstrukcióval együttjár.¹ (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*)

Ez nem speciális magyar betegség volt; ezen a betegségen végigment ma már a világnak mondhatnám minden parlamentje és sehol sem kerestek speciális hátsó gondolatokat és okokat; de igenis azt tartották, hogy minden ember, minden parlament és minden nemzet, amelyben igazi alkotmányos érzület van, ezzel a bajjal, ezzel a betegséggel le kell, hogy számoljon. (*Helyeslés jobb felől.*)

Ezt kísérlettük meg és azt hiszem, senkinek sincs sem oka, sem joga ezen világos, evidens ok és cél háta mögött bármi titkos és hátsó gondolatokat keresni. (*Helyeslés jobbról.*)

De azután tovább megy a t. képviselő úr, és ennek az akciónak a módját és az ott lefolyt jelenségeket állítja elénk, mint a további sikeres, alkotmányos működésnek impedimentumát.

Itt ismét utalhatnék külföldi példákra, mert ismét kétség-

¹ 1903. júl. 22. híres képviselőházi beszédében. (103).

telén dolog az, hogy nincs a világnak egy parlamentje sem, amelynek a házszabályai az obstrukció előtti korszakban készültek, amely az obstrukció veszedelmét legyőzhette volna korábban készült házszabályainak kisebb vagy nagyobb mellőzése vagy többé vagy kevésbé erőszakolt és elferdített alkalmazása nélkül. Mert a dolog természete szerint azok a házszabályok, melyek nem számoltak az obstrukció veszedelmével, ezen bajnak leküzdését szigorú megtartásuk mellett lehetlenné teszik. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)*

És mindenütt a világon azt az akciót, amely a páriamentarizmus ezen veszedelmének elhárítását az elavult és más viszonyokra szabott házszabályok kisebb vagy nagyobb megsértésével győzelemre vitte, nem alkotmányválságnak, nem jogtalanságnak, nem a jogrend megváltoztatásának, de igenis a valódi alkotmányos érzület diadalának tekintették. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.) Azt, hogy ebben a formai jog megsértetett, igenis elismertük, de hozzátettük mindig, — és azt nem is fogja a t. képviselő úr megtagadni soha — hogy a formai jog megsértetett azért, hogy lehetlenné tegyék a kisebbségnek egy oly fellépését, amely magát az alkotmányosság lényegét alapjaiban támadta meg, amely magának ennek a Háznak és az e Házban megnyilvánuló nemzeti akaratsnak érvényesülését tette lehetlenné. (Igaz! Úgy van! a baloldalon.) Ép ezért engedje meg a t. képviselő úr, de valóban csak mosollyal lehet fogadni, midőn a mi eljárásunkat államcsínynek nevezi és harmadik Napóleonhoz hasonlít bennünket.*

Mi az államcsíny? Államcsíny az, ha egy olyan faktor, amelynek valamely ügykörben döntési joga nincs, ezt a döntési jogot magához ragadja és az alkotmányos, jogosult faktort döntési jogától megfosztja; ellenben ha az a faktor, amelyet a döntés joga megillet, melynek a törvény betűje és az alkotmány szelleme értelmében nemcsak joga, de kötelessége, hogy döntési jogával éljen, kénytelen formai sértést követni el azért, hogy az alkotmánynak azt a nagy alapelvét, azt a nagy parancsolatát érvényre emelje, — az nem államcsíny, hanem ellenkezőleg, helyreállítása az államhatalom ágazataiban és részeiben az alkotmányos egyensúlynak. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Azután sajtóságos az az orvoslás, amelyet a t. képviselő úr nekünk ajánl, hogy ebből a siralmas helyzetből kimásszunk. Ő azt mondja, hogy itt *impedimentum publicae honestatis forog fenn, de csak a pártra nézve; a párt egyes tagjai tetézzék eddigi borzasztó viselkedésüket egy politikai erkölcsstelenséggel, tetézzék elveik megtagadásával, tetézzék azok cserbenhagyásával, és akkor a honestas összes szempontjainak tesznek eleget. (Élénk tetszés a jobboldalon.)*

Köszönöm, t. képviselő úr, de ebből a honestásból mi nem kérünk; mi elveink cserélésére nézve a képviselő úr példáját követni nem fogjuk. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* Minket az a meggyőződés tartott elveink mellett, az a meggyőződés forrasztott azokkal össze, hogy azok érvényre juttatása áll valóban az ország érdekében, áll valóban a nemzet politikai érdekében és mindaddig, míg ezen meggyőződésünk meg nem változik, kitartással, becsülettel fogunk elveink mellett megmaradni. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* Ebben nem ingathat meg bennünket az a körülmény, hogy elveink közt van olyan is, mely a mai pillanatnyi áramlatokkal nem egyezik. Mert ha meg van valaki győződve igazáról és ha meg van győződve arról, hogy meggyőződésének érvényre juttatása áll az ország érdekében, akkor pillanatnyi áramlatok befolyása alatt nem szakíthat saját felfogásával és akkor momentán sikereknek reménye nem tarthatja vissza, nem szabad, hogy visszatartsa attól, hogy kötelességét a közvélemény felvilágosítása és meghódítása terén teljesítse. *(Helyeslés. Úgy vem! Úgy van! a jobboldalon.)*

És higgye meg a képviselő úr, nem fogja az ország kárát vallani annak, ha nem egy olyan ellenzékkal fog a jelen többség szemben állani, amely a rálicitálás taktikáját követi. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)* és folyton-folyton újabb izgató momentumokat keres, amelyekkel az ország közvéleményét lázba borítja. Ellenkezőleg, higgye meg azt, hogy ha mi a gazdasági kérdésekben szigorúan az objektív gazdasági érvek és szempontok szerint fogunk eljárni és ha tartózkodni fogunk attól, hogy közjogi vitás kérdések folytonos felkavarása által vonjuk el azt az időt, amely az erőgyűjtés, az erő kifejtés hasznos tevékenységére volna szánva, *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* ezzel nem rossz szolgálatot fogunk tenni az ország közvéleményének. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Ezeket kötelességemnek tartottam a magam és a párt nevében elmondani. *(Hosszantartó élénk helyeslés és taps a jobboldalon.)*

A felirati vita május 11-én ért véget, amely napon a felirati bizottság javaslata általánosságban és részleteiben is elfogadtatott.

267. A szabadelvű párt 1905. május 9-i értekezletc. — Hodossy Imre és gr. Tisza István felszólalása: a kormány mielőbbi felmentésének sürgetése.

»Előre látható volt, — írja Lányi Bertalan (i. m. 15. 1.) hogy a viszonyok sajátos alakulása következtében a válság hosszabb ideig fog tartani.

A koalíció, úgy a Házban, mint a Házon kívül, folyton sürgette a Tisza-kormány távozását, — hiszen a koalíció annakidején kizárólag ezen kormány bukztatására létesült, — s máris azzal kezdtek a Tisza-kormányt gyanúsítani, hogy hivatalban maradását a szabadelvű párt uralmának visszahódítására használja fel; holott Tisza maga, ki a többségi elv legpregnansabb hirdetője volt, a dolog természeténél fogva folyton sürgette kisebbségbe jutott kabinetjének felmentését és e részben a szabadelvű párt párthatározattal is támogatta.«

Ezt a célt szolgálta a szabadelvű párt 1905. május 9-i értekezlete, amelyen elsőnek Hodossy Imre, az intézőbizottság elnöke szólalt fel és a következőket mondta:

Tisztelt Értekezlet!

Számos tagtársunk felhívására voltam bátor kérni, hogy a mai értekezlet egybehívassék azok után, hogy a miniszteremök úr Bécsből visszaérkezvén, azt közölte velünk magánúton, hogy most sem volt képes ama régi törekvésének sikert kivívni, hogy a kormány jelenlegi helyzetéből szabaduljon és ezáltal a párt is megmeneküljön abból a helyzetből, amelyben van.¹ Ez nagyfontosságú kérdés nemcsak a pártunkra, nemcsak a kormányra, hanem azt hiszem, az egész országra nézve. 1849-től 1867-ig, tehát közel két évtizeden át a legsúlyosabb viszonyok között szenvedett nemzetünk és csak a legnagyobb erőfeszítések voltak képesek odajuttatni nemzetünket, hogy Deák Ferencnél¹ végre sikerült az ország legjobbjainak segítségével és uralkodónk hozzájárulásával megteremteni a 67-es alapot, azt a kiegyezést, amely nemzetünket megint — úgyszólván — halottaiból feltámasztotta. Ezen az alapon nemzetünk az utolsó évtizedek alatt — mondjuk, mintegy négy évtized alatt — úgy szellemi, valamint nemzeti, anyagi, vagyoni, gazdasági tekintetűn is nagyobb haladást tett, mint azelőtt századokon át. Most, tisztelt értekezlet, a legutóbbi események következtében ez az alap, amelyen nemzetünk ekként fejlődött, megrendült, egy többség alakult koalíció útján, amelyben a numerikus túlsúly és a befolyásosság túlsúlya is azoknak a tisztelt férfiaknak kezében van, akik bevallottan egész törekvésüket arra irányítják, hogy ezt az alapot megdöntsék és az úgynevezett perszonalúniót hozzák be Magyarországba. Megengedi a tisztelt értekezlet, hogy néhány sort idézzek Deák Ferencnek 1871. január 17-én az országgyűlésen mondott beszédéből, azt hiszem, itt e körben alig van valaki, aki azt ismételve ne olvasta volna, és az ország nagy része is ismeri azt, de azért jó nekünk időről-időre emlékezetünkbe visszaidézni. Arról volt szó abban az ülésben, hogy perszonalúnió vagy 67-es kiegyezés, és ekkor a perszonalúnióra vonatkozólag Deák Ferenc azt mondta, hogy ő akkor, amikor nekünk a Oesamtmonarchie és a perszonalúnió között kellett választanunk, leghatározottabban a perszonal-

¹ A király máj. 7-én és 8-án kihallgatáson fogadta gr. Tisza Istvánt. A kiadott felhivatalos jelentések szerint a király a miniszterelnök végleges felmentésére nézve a döntést ezúttal is fenntartotta magának s így a miniszterelnök végleges felmentése egyelőre nem várható. (B. H. 1905. máj. 9.)

unióra, mint a kisebb rossz álláspontjára helyezkedett, de csak mint kisebb rosszra, mert az ő nézete a perszonálúnióról ez: »Kimondom lelkem benső meggyőződését, hogy ez a perszonálúnió Magyarországra nézve súlyos csapás és a mostani viszonyok között, Európa mostani területi mérvei mellett és ama számerő ellenében, amellyel mindenik nagyhatalom rendelkezik, Magyarországnak rendkívül kockázatná fennállását«. Azt hiszem e szavak mindenünk lelkében visszhangra találnak. A 67-es kiegyezést úgy koncipiálta, és nem azért iniciálta, nem azért fogadta el és vitte keresztül Deák Ferenc, mintha ezt csak mint valami kisebb rosszat fogadta volna el, mert valami jobbat nem tudott, hanem azért, mert, mint itt mondja, Európa mostani területi mérvei mellett és ama számerő ellenében, amellyel mindenik nagyhatalom rendelkezik, Magyarországra nézve, a magyar nemzetre nézve a 67-es kiegyezésnél, a 67-es alpnál jobb, kedvezőbb alakulás képzelhetetlen. Mi jött ezáltal létre a magyar birodalomban? Helyre lett állítva a magyar nemzetnek, a nyolcmillió magyarnak hegemoniája, szemben a többi itt levő mintegy 10—12 millióval, úgy, hogy ebben az országban a magyar nemzetnek, ennek a nyolcmillió magyarnak a szava döntött és a monarchiában a paritás megállapítása következtében Magyarországnak a szava egyenlő súlyú Ausztriáéval, vagyis ebben az egész, mintegy 42 millióból álló monarchiában nem történhetik semmi Magyarország hozzájárulása, beleegyezése nélkül, mivel pedig Magyarországon a nyolcmillió magyarnak a szava döntő, ebben a monarchiában a nyolcmillió magyar akarata nélkül semmi sem történhetik.

Szivák Imre: Most már 10 millió, csak akkor volt nyolcmillió!

Hodossy Imre: Igen, ma már 10 millió! Már most minden mozgalommal szemben, amely a magyar birodalomban történék a mi magyar fajunk hegemoniájának megdöntésére, ma támaszkodhatunk az egész monarchia haderejére, mert az tartozik itt az állami rendet fentartani, a törvények végrehajtását biztosítani, tehát megtenni mindent, ami a magyar nemzet hegemoniájának biztosítására szolgál. Ily viszonyok között életkérdés e nemzetre nézve, hogy a 67-es alapot továbbra is biztosítva lássuk; és ha a koalíció döntő faktorai ennek a megdöntésére törekszenek és ha perszonálúnióra törekszenek, akkor annak a veszedelemnek vagyunk kitéve, amelyet itt Deák Ferenc ebben a beszédében jelzett. Ily viszonyok között a szabadelvű pártban van még meg az az erő, amely odairányíthatja a közügyeket, hogy a 67-es alap megóvassék és fenntartassék abban az irányban és abban a szellemben, amelyben most már évek óta ez a párt ezt az alapot kezeli, tudniillik a fokozatos, a nemzeti erők emelkedéséhez mért fokozatos fejlődésnek szellemében. De e párt most olyan helyzetbe jutott, amelyben e feladatát kellő mértékben nehezen teljesítheti, mert íme, kisebbségbe jutott az utolsó választásoknál, habár nem is jutott kisebbségbe a 67-es alapon álfők száma, de mégis ez a párt, amely a legbiztosabb támasza a 67-es alapnak, ez maga kisebbségbe jutott. A kormány, amely

ebből a pártból volt véve, be is látta azt, hogy ennek a következményeit le kell vonnia és azonnal lemondott. Azonban Ő Felségétől egész a mai napig nem tudta kieszközölni a maga felmentését, úgy, hogy ott kénytelen ma is a kormány székeken ülni és most abban a félszeg helyzetben van — ez a legenyhébb kifejezés, amelyet használhatok — a párt és a kormány, hogy ez a kisebbség, mint kormánypárt áll itt és oly kormány viszi az ország ügyeit, amely a többségre nem támaszkodhatik. Ez nemcsak a parlamentárizmusba ütközik, hanem magába az alkotmányosságba is, mert ha egy kormánynak a pártja kisebbségben van és a kormány mégis meg akar maradni, akkor a nemzetre kell appellálnia és akkor új választás útján kell magának megszereznie a többséget, arra pedig ma nem gondol a kormány, hogy feloszlattassa az országgyűlést, hogy újra a nemzetre appelláljon; ily körülmények közt határozottan alkotmányellenes a kormány megmaradása, mert oly kormány szükséges, amely a nemzet többségére tényleg támaszkodhatik. Már most ebben a helyzetben a dolognak mégis az a színe, mintha ez a kormány akarna ott maradni és mi is akarnók, hogy ez a kormány maradjon, mi is akarnók, hogy mint kormánypárt maradjunk tovább itt és mintha mi nem annyira a 67-es alapért és az ez alapból nézetünk szerint a nemzetre háruló haszonért és javakért küzdenénk, hanem mintha mi és a kormány görcsösen ragaszkodnánk a hatalomhoz és mintha egész küzdelmünk ez alacsony és kicsinyes célért való volna. Én azt hiszem, hogy e nyűg alól, e nyomás alól ennek a pártnak fel kell szabadulnia. Akik abban a meggyőződésben vannak, amelyben Deák Ferenc volt, hogy nemzeti fejlődésünkre nézve a 67-es alap a legbiztosabb alap, azok maradjanak itt ezután is úgy, mint szabadelvű párt és maradjanak továbbra is mint küzdők, bárki legyen is az a kormány, aki velük szemben áll. Akik pedig nincsenek ebben a meggyőződésben, hanem kormányt néznek és kormányt akarnak támogatni, azok mehetnek, egyebet is tehetnek. Azt hiszem, hogy ennek a pártnak abba a helyzetbe kell jutnia, hogy ad oculos legyen demonstrálva, hogy a 67-es alapért, Deák Ferenc nagy művéért, nem pedig hatalmi célokért küzd. Így ál Iván a dolog, mivel a miniszterelnök úr most sem volt képes Ő Felségét meggyőzni, hogy ez halaszthatatlan dolog, hogy a kormány felszabaduljon, én itt a magam részéről és a pártban általában nyilvánult óhaj következtében azt a kérést intézem a tisztelt párt tagjaihoz, méltóztassanak hozzájárulni, hogy intézzünk felhívást a tisztelt kormány tagjaihoz, tegyék meg a legerélyesebb lépéseket abban az irányban, hogy Ő Felsége haladéktalanul szabadítsa fel őket, szabadítsa fel őket attól a nyűgtől, amely rajtuk van, hogy ők pártunkban mint egyszerű párttagok, velünk együtt, a hatalomra való minden tekintet nélkül, küzdhessenek Deák Ferenc művének fentartásáért.

Hodossy után a miniszterelnök szólalt fel.

Tisza István gróf miniszterelnök: Tisztelt Pártértekezlet! Azok után, miket most felszólalt mélyen t. barátomtól hal-

lottunk, igen kevés mondanivalóm lehet, mert felszólalásának minden szavát lelkem egész melegével magamévá teszem. Úgy azokat, amiket a 67-es alap szükséges és a nemzet érdekében levő voltáról mondott, mint ama nyilatkozatait, amikben a szabadelvű pártnak a jövőben való alkotmányos hivatását és feladatait ecsetelte, mint végül azt az óhajtását, ama kívánságát illetőleg is, hogy a szabadelvű párt kebeléből alakult kormány és ezzel együtt a vele szolidaris párt is abból a hamis helyzetből, amelybe belesodortatott, mentői előbb szabaduljon. Hiszen, t. barátaim, ismét és ismétl kifejezést adtam annak a meggyőződésnek, hogy a felmerült válság megoldásánál a szabadelvű pártból alakult kormányra aktív szerep nem várhat, hogy ezen a helyen való tovább maradásunk a közügynek javára nem válhatik, sőt hozzátehetem, ha eddig nem mondtam volna is, hogy abban a meggyőződésben vagyok, hogy a mi további ittmaradásunk, ezen a helyen való maradásunk, határozottan káros az ország közérdekeire nézve. És, t. barátaim, a legutolsó bécsi utamnak is, mint megelőző, e téren tett lépéseimnek kizárólagos célja az volt, hogy ezt a meggyőződésemet igyekezzem illő helyen teljes nyomatékkal képviselni és a válság megoldásának sürgős voltáról az illetékes tényezőt meggyőzni. A lapokból azt látom, hogy felmentem, hogy fáradságomra s nem tudom, mire hivatkozva, szabadulást kérjek, de ez az utam eredménytelennek mutatkozott. Hát, t. pártértekezlet, én azt hiszem, hogy egész eddigi működéssel bebizonyítottam, hogy én becses személyemmel ugyan mentői kevesebbet szoktam foglalkozni, és különösen az ország mostani súlyos helyzetében szégyenleném magamat, ha egyéni, kényelmi, vagy bárminő szempontok csak egy pillanatnyira is szerepet játszanának elhatározásomban. De igenis igyekszem minden tőlem telhető eszközzel odahatni, hogy ebből a helyzetből nem én egyénileg, de a kormány és mindnyájan megszabaduljunk; igyekszem közérdekből, mert, ismétlem, meggyőződés az, hogy a mi ittmaradásunk csak ártalmára van a közügynek, mert a mai válság megoldásának számos modalitása képzelhető, de mindannyi között a lehető legrosszabb és a lehető legkevésbé alkotmányos megoldás az, hogy a parlamenti kormány, amely egy parlamenti párt programja alapján és egy parlamenti párttal szolidaritásban vállalkozott az ügyek vezetésére, kormányon maradjon akkor is, amidőn annak a pártnak a programja a nemzet többségének szavazatait el nem nyerte. Ez volt a célja az én bécsi utamnak is és habár legnagyobb sajnálatomra nem vagyok is ma még abban a helyzetben,

¹ L. a (266) sz. a második idézetet.

hogy konkrét eredményről számolhassak be és természetesen nem vagyok abban a helyzetben, hogy félben levő, vagy függőben levő elhatározásokra és tervezésekre vonatkozólag a nyilvánosság előtt nyilatkozatot tehessek, mégis abban a reményben vagyok, hogy felutazásom nem volt egészen hiábavaló, mert a megoldás sürgősségének tudatáról, azt hiszem, sikerült az ebben illetékes tényezőt is meggyőzni. Én ennél többet ma nem mondhatok, de ismétlem, a magam részéről is osztozom nemcsak abban a vágyban, de abban a kívánságban is, hogy ennek a helyzetnek mentői előbb vége lehessen és mindent el fogok követni abban a tekintetben, hogy ez mentői előbb bekövetkezzenek.

Az elnök ezután Hodossy Imre javaslatát a párttagok élénk helyeslés között egyhangúlag elfogadottnak jelenti ki.¹

268. A szabadelvű párt 1905. május 24-i értekezlete. — A miniszterelnök felszólalásai bizonyos indítványok tárgyában (Keglevich nyugdíjára vonatkozó iratok kiadása; magyar autonóm vámtarifa készítése; a kivándorlási törvény módosítása). — Utolsó kísérlet a megegyezésre: Burián küldetése és Andrassy újabb sikertelen kihallgatása.

Az országgyűlési szabadelvű párt 1905. május 24-én este újból értekezletet tartott.

Az elnöki megnyitó után Tisza István gróf előterjesztette, hogy a képviselőház holnapi napirendjének megbeszélésére jött össze az értekezlet, hogy állást foglaljon a ma betervezett indítványok dolgában.¹ ² Első tárgy a Keglevich István gróf nyugdíjára vonatkozó iratok kiadatásának kérdése. Nézete szerint csak azokra az adatokra van szüksége a képviselőház összeférhetlenségi bizottságának, amelyek az összeférhetlenségi ügyvel összefüggésben vannak. Sok esetben állami, köz- és jogos magánérdek tilthatja olyan akták kiszolgáltatását, nyilvánosságra hozatalát, amelyek nincsenek vonatkozásban az összeférhetlenségi kérdés elbírálásával. Ezeket kiadni tehát nem szabad. Ennek a gyakorlatnak megfelelőleg a belügyminiszter az akták tartalmát kivonatossan közölte az összeférhetlenségi bizottsággal. Szóló, aki legrovidebb idő alatt megválna állásától, nem érzi magát hivatottnak arra, hogy precedenst alkosson ily ügyben, pláne olyan dologban, amely Széll Kálmán belügyminisztersége alatt nyert befejezést. Ezért figyelmeztette a bizottságot, hogy

¹ B. H. 1905. máj. 10 sz.

² L. ezen indítványokra nézve a (269), illetve a magyar autonóm vámtarifa készítését kívánó Kossuth-féle indítvány tekintetében a (270) sz.

csak a saját hatáskörére, az összeférhetlenségi ügyre vonatkozó aktákat követelheti. De ha a Ház határozatot hoz, hogy a belügyminiszter az összes aktákat terjessze a bizottság elé, ezt a határozatot természetesen a belügyminiszter tartozik teljesíteni. De mi — úgymond — ne alkossunk ilyen irányú precedenst. Azért kéri a párt tagjait, hogy ne szavazzák meg az ilyen irányú indítványt. *(Általános helyeslés.)*

Az elnök kijelenti, hogy a párt elfogadja a miniszterelnök álláspontját. Felkéri egyben a párt tagjait, hogy minél többen jelenjenek meg a képviselőház holnapi ülésén.

Ezután Tisza István gróf miniszterelnök az önálló magyar vámtarifa kérdésében, a Kossuth Ferenc indítványa tárgyában nyilatkozott. Szerinte egész felesleges munka ennek a vámtarifának előkészítése. Nincs értelme annak, hogy a közös vámterület eshetőségére készített vámtarifából önálló magyar vámtarifát csináljanak, amannak tételeit, amelyek egészen más relációkban keletkeztek, most egyszerűen áthelyezték az önálló magyar vámtarifába. Ellene van az indítványnak, melynek különben holnap csak megokolása van napirenden. (Ugyanezt az álláspontot foglalta el az értekezlet is általános helyeslés között.)

A holnapi képviselőházi ülés napirendjének harmadik tárgya a Simonyi-Semadam-féle indítvány a kivándorlási törvény revíziójára vonatkozólag. A miniszterelnök azt indítványozta, hogy ne ellenezzék Simonyi-Semadam Sándor indítványának napirendre tűzését, de csak abból az okból, hogy ekként alkalmat adjanak a kormánynak arra, hogy a *kivándorlási ügyet minden oldalról megvilágítsa és megcáfolhasson számos alaptalan vádat és ráfogást. A revíziót azonban ellenzi, mert a kivándorlási törvény helyes és célszerű elveken épült fel. Azt megmásítani nem kell. Sajnos, a kivándorlás emelkedik, de ennek okát a gazdasági viszonyokban kell keresni és nem a törvény hibáiban. Amerikában a gazdasági élet felledült, nálunk pedig a kereset, a gazdasági munka pang. Ennek természetes következménye a keresethiány és a kivándorlás, annyival is inkább, mert a künnlevő rokonok is csábítják az itthon maradtakat.*

A pártértekezlet egyhangúlag magáévá tette a miniszterelnök álláspontját.*

Május második felében a király részéről még egy kísérlet történt a koalícióval való megegyezésre.

Május 17-én ugyanis br. Burián István közös pénzügyminisz-

* Az Újság 1905. május 25. sz.

tér (br. Fejérváry Géza veje) a király megbízásából Budapestre érkezett és a következő napokban (május 18- 21-ig) tárgyalást folytatott az ellenzék vezérférfiaival.

Május 24-én a király újból (255—257) kihallgatáson fogadta Bécsben gr. Andrássy Gyulát, mint a koalíció bizalmi emberét, de a katonai kérdésben megmaradt eddigi álláspontján. Ennél fogva a válság újabb fordulata, mely Burián küldetésével állott elő, szintén eredménytelenül végződött. Ezzel meghiúsult az utolsó kísérlet a válság megoldására a koalícióval.

Andrássy kihallgatásáról, mely fényt derít Burián missziójára és a király felfogására is, a következő megbízható adatok állanak rendelkezésünkre.

A félhivatalos Budapesti Tudósító május 24-én jelenti: »Andrássy gróf ő Felsége kívánságára kifejtette azokat a módosztatokat, amelyekkel a szövetkezett ellenzék hajlandó volna a kormányalakításban részt venni és kiemelte, hogy a koalíció ragaszkodik ahhoz a katonai programhoz, amelyet Ő Felsége előtt ismertetni neki már alkalmá volt. Ő Felsége kijelentette, hogy nincs abban a helyzetben, hogy katonai téren további koncessziókat tehessen. Andrássy gróf környezetében azt hiszik, hogy a mai kihallgatással az ő küldetése véget ért«. (B. H. 1905. május 25.)

Gr. Andrássy Gyula május 26-án beszámolt a szövetkezett ellenzék vezérlőbizottságának és saját szökebb elvbarátai, a disszidensek körének, május 24-iki bécsi kihallgatásáról.

A disszidensek körében Andrássy — a Budapesti Hírlap 1905. május 27-i számában megjelent tudósítás szerint — a következőket mondotta:

Tisztelt értekezlet! Kötelességemnek tartom lehető röviden beszámolni utolsó bécsi utamról. Sokat nem mondhatok, nem is hiszem, hogy a helyzetnek előnyére szolgálna mindenféle részletek elmondása. Tudjuk, tisztelt barátaim, hogy Burián közös pénzügyminiszter Ő Felségétől azzal a küldetéssel jött ide, hogy a koalíciót felszólítsa arra, hogy programot adjon és egy bizalmiférfiút felöljön ki, aki ezt a programot Ő Felsége elé terjeszti. A koalíció ennek a kívánságnak megfelelt s engem bízott meg azzal, hogy Ő Felsége előtt álláspontját kifejtsem. Kifejtettem, hogy a koalíció megmarad a felirati alapon. *Ő Felsége, sajnos, nem mutatkozott hajlandónak a szabadelvű pártnak katonai programját, amelyet annakidején a kilences bizottság dolgozott ki, bővíteni, azon bármit is változtatni.* A Felség azt mondja, hogy attól az alaptól el nem tér, szigorúan ragaszkodik annak minden betűjéhez, azt végrehajtatja, de *többet nem ad.* Ezáltal az én helyzetem könnyű is, nehéz is volt. Könnyű volt, mert tiszta volt előttem, hogy mit kell tennem. Nem tehettem mást, mint szomorúan konstatáltam Ő Felsége előtt, hogy ilyen körülmények között a koalíció nem vállalkozhatik a kormányra és nem vállalkozhatom én sem. Nehéz is volt ez, mert azzal a szándékkal mentem fel, hogy ha csak valahogy lehet, akár egy politikailag veszélyes vállalkozás árán is, áthidalom azt az ellentétet, amely a király állás-

pontja és a nemzet többségének álláspontja között van, s erről a szándékomról is le kellett mondanom. Beláttam, hogy ez a mai viszonyok között lehetetlen, miután a *Felség semmi újabb katonai reformot nem hajlandó engedelmezni. Azt mondták, hogy talán bátorság hiánya volt tőlem, hogy én nem vállalkoztam. Hát nekem a bátorságom mindig meglesz, ha arról van szó, hogy a bátorság útján használják az országnak, de ha most ez a bátorságom meg lett volna, ezzel a bátorsággal a királynak és a magyar nemzetnek egyaránt ártottam volna, mert törekedtem volna megerősíteni a koronát egy olyan állásponton, amely állásponton a harmóniát a nemzettel fenntartani igen bajos. Ezeket volt kötelességem itt elmondani. Több részletet ne várjanak tőlem. E misszió szomorú megghiúsulása következtében igen nehéz helyzet előtt áll az ország. Hogy mit tegyünk, mit nem, az iránt most javaslattal nem fogok a tisztelt értekezlet elé lépni, ez még korai volna. Csak arra kérem önöket, hogy tartsák meg higgadságukat, hogy semmi elszeleskedett lépést ne csináljunk, óvjuk meg érdekeinket, adjuk meg a királynak, ami a királyé, de tartsuk meg és védjük meg azt, ami a nemzeté. Ennyit kívántam közölni.*

Május 24-étől már pártönkívüli ügyvezető minisztérium vagy hivatalnok-kormány kinevezése lép előtérbe.

269. 1905. május 25-i országos ülés. — Gr. Keglevich István összeférhetlenségi ügyére vonatkozó iratok kiadása: az 1901. évi XXIV. tc. 17. §-ának magyarázata. — A miniszterelnök újabb felszólalása ugyanezen tárgyban. — Simonyi-Semadam Sándor indítványának megokolása a kivándorlásról szóló 1903: IV. tc. módosítása iránt: a kivándorlás fokozódásának okai; a kivándorlási visszaélések megelőzése és megtorlása. — A miniszterelnök felszólalásai ezen indítvány bizottsághoz utasítása körüli házszabályvitában. (Napló I. k. 297—298, 299, 306—308, 308-309, 311. 1.)

A november 1 S-i jogsértő elnöki cselekmény semmisnek nyilvánítása (258), Perczel Dezső és gr. Tisza István november 18. és december 13-i tényei miatt beadott rosszalási indítvány elfogadása s ennek keretében Perczel Dezső nvugdíjfel-emelési ügyének a Ház elé hurcolása (260—261) után következett a győztes koalíció megtorló hadjáratának harmadik lépéseként: gr. Keglevich István kegydíjából keletkezett összeférhetlenségi ügyre vonatkozó iratok kiadásának követelése.

Keglevich volt ugyanis az a kormánypárti képviselő, aki az imént említett rosszalási indítvány tárgyalásakor mondott beszédében (261) ezt az indítványt nemcsak helytelennek és célszerűtlennek, hanem egyben ízléstelennek is nyilvánította és a diadal mámorában úszó ellenzéki többségnek a legyőzött féllel szemben és különösen a kényszerű hivatalbanmaradás keserves kálváriáját járó miniszterekkel szemben követett méltatlan eljárása felett kemény bírálatot gyakorolni »merészkedett«.

Gr. Keglevich István összeférhetlenségi ügye az 1905. május 25-i ülésen annyiban került a Ház elé, amennyiben a napirend egyik pontja volt az összeférhetlenségi állandó bizottság jelentése gr. Keglevich István összeférhetlenségi ügyére vonatkozó iratok megszerzése tárgyában.

Gr. Károlyi István előadja, hogy az elnöklete alatt álló összeférhetlenségi állandó bizottság a gr. Keglevich István ellen bejelentett összeférhetlenségi ügyben¹ május elején felkérte a belügyminisztert, hogy az 1901: XXIV. tc. 17. §-a értelmében² tegye át a bizottsághoz Keglevich kegydíjazására vonatkozó összes iratokat. A belügyminiszter a bizottság átiratára adott válaszában megismertette ugyan az ezen ügygel kapcsolatos adatokat, kijelentette azonban, hogy a bizottságtól kívánt iratokat, miután Keglevich magánviszonyaira vonatkozó bizalmas részleteket tartalmaznak, melyek míg egyfelől az összeférhetlenség kérdését nem érintik, másfelől a hivatalos titok megőrzését teszik kötelességévé, — a bizottság rendelkezésére nem bocsáthatja. Ezzel ellentétben szóló nézete szerint nem ismerhető el az 1901: XXIV. tc. 17. §-ának határozott rendelkezésével szemben bármely hatóságnak az a joga, hogy döntsön abban a kérdésben, vajjon az összeférhetlenségi bizottság által bekívánt hivatalos iratok érintik-e vagy sem az összeférhetlenség kérdését, miután ezen kérdés felett a határozathozatal egyedül az összeférhetlenségi állandó bizottság hatáskörébe tartozik. Az 1901: XXIV. tc. 17. §-a minden hatóság feltétlen kötelességévé teszi, hogy az összeférhetlenségi bizottság által kívánt iratokat a bizottságnak rendelkezésére bocsássa. Minthogy a belügyminiszter a törvény e félremagyarázást nem tűrő rendelkezésének nem tett eleget, szóló határozati javaslatot terjeszt elő, melyben a belügyminisztert utasíttatni kéri, hogy a szóban forgó iratokat 24 órás záros határidő alatt az összeférhetlenségi állandó bizottságnak adja át.

Ezután a miniszterelnök szólalt fel.

Gr. Tisza István, miniszterelnök: T. Képviselőház! Mielőtt egypár rövid szóval előadnám azon indokokat, amelyek eljárásomban irányítottak, engedje meg nekem a t. Ház, hogy mindenekelőtt két dolgot konstatahjak. Az egyik az, hogy ez a kérdés engem egyénileg semmiféle vonatkozásban nem érinthet, mert hiszen azok a tények, melyek az aktákban foglaltatnak,

¹ Gr. Keglevich István, a két budapesti állami színháznak két ízben is intendánsa, ezen működéséért 6000 K királyi kegydíjat kapott. Ebből folyólag közte és Hencz Károly néppárti képviselő között a Házban szóváltás támadt, melyből kardpárbaj lett; ebben Keglevich életét vesztette. (1905. máj. 29.)

² Az összeférhetlenségi törvény 17. §-a így szól: „A kormány és közegei, a bíróságok és közigazgatási hatóságok kötelesek a képviselőház eljáró bizottságának *hatáskörében* tett megkeresését teljesíteni, az általa kihallgattani kívánt tanukat vagy szakértőket elébe rendelni, a kijelölt közokmányokat vele közölni és általában neki *hatósága köréhez képest* segítséget nyújtani“.

az én hivatalbalépésemet megelőzték; a jövő szempontjából pedig, ha itt most a Ház olyan lépést tesz, melynek nézetem szerint lehetnek a jövőben kellemetlen és aggályos következményei, ezek is minden valószínűség szerint nem engem fognak érdekelni. *(Mozgás.)*

A másik, amit meg kívánok jegyezni, az, hogy mi sem állott tőlem távolabb, mint hogy akár az összeférhetlenségi bizottsággal, akár a Házzal szemben bárminő tiszteletlenséget vagy épen a törvény rendelkezéseivel szemben engedetlenséget akartam volna tanúsítani. A képviselőháznak azt a jogát, hogy a kormánytól iratokat bekívánjon, illetőleg a kormányt utasítsa, hogy a Háznak vagy a Ház bármely bizottságának iratokat bocsásson rendelkezésére, az 1848:111. tc. világosan kifejezi, és mi sem áll tőlem távolabb, mint hogy a képviselőháznak ezt a jogát vitatni akarnám.

Felfogásomat ebben a dologban kizárólag a következő indokok irányították.

Az 1901: XXIV. tc. 17. §-a azt mondja, hogy a hatóságok — s ezek közé természetesen a minisztérium is tartozik — a bizottságnak saját hatáskörében hozzá intézett megkereséseit teljesíteni és az erre vonatkozó okiratokat közölni tartoznak. Én ezt a kifejezést: »saját hatáskörében«, nem foghatom fel másképp, mint hogy e megkeresések teljesítendőek akkor, ha olyan ügyiratoknak a közlésére vonatkoznak, amelyek az összeférhetlenségi eset elbírálása szempontjából szükségesek. *(Felkiáltások a baloldalon: Ki bírálja ezt el? Halljuk! Halljuk! jobbról.)*

Zboray Miklós: Azt a bizottság maga bírálja meg! *(Halljuk! Halljuk! jobbról.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mert természetesen az összeférhetlenségi törvénynek nem lehetett az az intenciója, de a bizottságnak sem lehet az az intenciója, hogy olyan ügyiratokat kívánjon be, amelyek az összeférhetlenségi eset megítélése szempontjából teljesen közönyösek. *(Felkiáltások a baloldalon: Ki bírálja azt el?)* Már most előfordulhat — amint a konkrét esetben is előfordul — az, hogy ugyanazon ügyiratban, amely tartalmazza az összeférhetlenségi esettel kapcsolatos ügyeket, lehetnek olyan részek, olyan tények is, amelyeknek az összeférhetlenségi esethez semmi közük nincsen, és én úgy fogtam fel a kormány kötelességét, hogy ilyen esetben az ilyen, hogy úgy mondjam, vegyes tartalommal bíró ügyiratokból hiteles kivonatát adja azon részleteknek, melyek az összeférhetlenségi eset elbírálása szempontjából szükségesek.

Krasznay Ferenc: A közjogi szempontnak a magánérdek mindig enged!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Itt nemcsak magánérdekekről van szó, s én egyáltalán a konkrét esettől egészen eltekintve beszélek és igenis állítom azt, hogy nagyon fontos közérdekű momentumok is lehetnek, amelyek a hivatalos titkok megőrzését a kormány kötelességévé teszik. (Zaj balról. Halljuk! Halljuk! jobbról.)

Már most, t. Ház, itt, úgy látszik, a törvény idézett szakaszának értelmére nézve véleménykülönbség van az ez idő szerinti kormány és az összeférhetlenségi bizottság felfogása között.

Egy hang (balfelől): Majd a Ház bölcsesége dönt!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Természetesen autentikus törvényt magyarázatot csakis törvényhozási úton lehetne nyújtani; de ezt feleslegessé teszi itt a képviselőháznak általam már említett és az 1848-i törvényben biztosított joga, s ha a képviselőház többsége a bizottság álláspontját teszi magáévá és az ügyiratok előterjesztésére a kormányt utasítja, ez az utasítás kétségtelenül törvényes alappal bírván, a kormányra nézve természetesen kötelező. (Helyeslés.) Én csak kötelességemnek tartom a t. Házat még egyszer komolyan felkérni, méltóztassék meggondolni azt, hogy — a jelen esettől egészen eltekintve — lehetnek igen kellemetlen és a közérdekre nézve igen káros következményei annak, ha ily módon olyan ügyiratok kiadására utasítatják, kényszerítetik a kormány...

Kubik Béla: Világosság kell az országnak! (Úgy van! bal felől. Mozgás jobbfelől.) Nem leplezés kell! Akinek nincs mit leplezgetnie, az kiáll a napra! (Mozgás és zaj. Halljuk! Halljuk! jobbról.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Az ország közérdeke vállalhatja annak kárát, ha így olyan ügyiratok közlésére is utasítatják a kormány, amelyeknek visszatartását felelőssége érzetében helyesnek találta volna. Egyébiránt ismétlem, méltóztassék a Háznak legjobb bölcsesége szerint határozni. (Helyeslés jobbfelől.)

Polónyi Géza azért szólal fel, mert a miniszterelnök nyilatkozatában olyan kifejezések fordulnak el, amelyek a törvény világos rendelkezésével szemben esetleg téves következtetésekre is nyújthatnának alkalmat. A miniszterelnök súlyt helyez arra, hogy az összeférhetlenségi bizottság saját hatáskörében járjon el, midőn valamely okiratot kér, és itt összetéveszti a hatáskör kérdését a bizonyíték mérlegelésének kérdésével. Holott az, hogy a bizottság milyen bizonyítékot tart szükségesnek, kizárólag az ő hatáskörébe tartozik, sohasem függhet valamely miniszter mérlegelésétől. És amit a bizottság szükségesnek tart, azt a hatóságok teljesíteni tartoznak. Csak az esetben, ha a bizottság nem foglalkoznék összeférhetlenségi kérdéssel, vagyis nem hatáskörében járna el, volna joga a hatóságnak a kért ira-

tok kiadását tőle megtagadni. Miután pedig jelen esetben az összeférhetetlenségi bizottság kétségtelenül saját hatáskörében cselekszik, amidőn a minisztertől a szóbanforgó összeférhetetlenségi ügyre vonatkozó iratokat kéri, a képviselőház nem is tehet mást, mint hogy hozzájárul gr. Károlyi István határozati javaslatához.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Én csak szavaim értelmének helyreállítása végett szólok fel, minthogy a képviselő úr olyan értelmet tulajdonított szavaimnak, mint-hogyha én az összeférhetlenségi bizottság elé terjesztendő bizonyítékok mérlegelését és megrostálását akarnám ezen javaslatommal magamnak vindikálni. Azt hiszem, hogy erről szó sem lehet. Álláspontom egyszerűen az volt, hogy előfordulhat olyan eset, amidőn az ügyiratokban olyan egyéb kérdések is tárgyaltattak, amelyek az összeférhetlenséggel összefüggésben nem állanak. (Mozgás a baloldalon.)

Polónyi Géza: Azt mellőzni fogja a bizottság!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Például a jelen esetben a kérdés, amely a bizottság hatáskörébe tartozik, az, hogy a gr. Keglevich István számára megállapított kegydíj összeférhetlenségi esetet képez-e vagy sem? Mindaz tehát, ami a kegydíjra vonatkozik, az ügyhöz tartozik és így az ügyiratoknak minden, a kegydíjra vonatkozó részében a bizottság van hivatva mérlegelni a bizonyítékokat; amennyiben azonban ezen ügyiratokban volnának olyan dolgok is, amelyek a kegydíjjal semmiféle összefüggésben nem állanak, azokra nem vonatkozhatik a bizottság vizsgálata. (Felkiáltások balfelől: Mindent kell látnia a bizottságnak! Mozgás jobbfelől.) Nem akarok most e kérdés felett tovább polemizálni és különösen nem akarom így közbeszólások alakjában felvenni és folytatni a polémiát, hanem egyszerűen konstatálni kívánom, hogy én nem a bizonyítékok mérlegelése tekintetében akartam a bizottság magatartását megkötni, hanem egyszerűen azt állítottam, hogy a bizottság elé csakis olyan ügyiratok vagy az ügyiratoknak csakis olyan részei tartoznak, amelyek arra a tényre vonatkoznak, amely az összeférhetlenséget esetleg megállapítja. (Mozgás és ellentmondások a baloldalon. Helyeslés a jobboldalon.)

Két más felszólalás után a képviselőház elfogadta gr. Károlyi István határozati javaslatát.

Majd következett Simonyi-Semadam Sándor néppárti képviselő indítványának megokolása a kivándorlásról szóló 1903: IV. tc. módosítása iránt.

Simonyi-Semadam előadja, hogy indítványt adott be az 1903: IV. tc. azon rendelkezéseinek megváltoztatására, amelyek a törvény bevallott szándéka ellenére a kivándorlásnak nem

csökkentésére, hanem emelésére szolgálnak. Ha valaki figyelemmel kíséri a kivándorlásra vonatkozó adatokat és látja, hogy míg 1903. előtt tíz éven át a kivándorlók maximális száma az évi 59 ezret nem haladta meg, addig 1905. első három hónapjában a kivándorlók száma 108 ezren felül van: kell, hogy komolyan mérlegelje azon okokat, amelyek miatt a kivándorlók száma ilyen ijesztő mértékben növekszik. A kivándorlás az 1899—1904. évek átlagához képest nyolcszorosra emelkedett. Ennek a feltűnő jelenségnek egyik főoka a kivándorlási meghatalmazottak intézményében rejlik, amelyet a kivándorlási törvény létesített (15—23. §§) és amely ellen már a törvény tárgyalásakor súlyos aggályok merültek fel. Az ú. n. gyengébb kivándorlási területek, tehát a dunántúli részek tekintetében rendelkezésre álló statisztikai adatok világosan mutatják, hogy amióta ott kivándorlási meghatalmazottak, vagyis ügynökök működnek, azóta a kivándorlások száma rendkívül megnövekedett. Ezek a számadatok kétségtelenül azt bizonyítják, hogy elsősorban a kivándorlási meghatalmazottak intézménye okozta a kivándorlások szaporodását. Azt mondják ezzel szemben, hogy ez nem áll, hanem hogy a gazdasági viszonyok rosszabbodása, így az 1904. évi nagy szárazság okozta a kivándorlás szaporodását. Hát kétségtelen dolog, hogy a gazdasági viszonyok rosszabbodása mindig elősegíti az ilyen mozgalmat. Ámde még erősebb tényezőként szerepelnek a kivándorlási meghatalmazottak, mert a nagy hajóstársaságoknak ezek az ügynökei épen a gazdasági válságot használták fel nagyon ügyesen a kivándorlás szaporítására. Ezeknek a kivándorlási meghatalmazottaknak eljárási módjára szóló jellemző adatokat hallott egyes szegény emberektől. Így pl. azt, hogy midőn a kivándorlási meghatalmazottól tájékoztatást kérnek az amerikai útra vonatkozólag, a meghatalmazott felvilágosítván őket, a végén azt mondja, hogy ha azonban tizenketten mennek ki, akkor egy ingyen mehet. Vagy ha harmincán, akkor ingyen mehet ennyi meg ennyi. Már pedig ez a legveszedelmesebb része a dolognak, mert ügynökévé teszi azt a szegény, szerencsétlen parasztot a kivándorlási meghatalmazottnak, hogy aztán az illető maga ingyen mehessen. Így teljesítik a kivándorlási meghatalmazottak magasztos hivatásukat. Ehhez járul a kivándorlásra vonatkozó hirdetményekkel üzött visszaélés, mely szintén alkalmas arra, hogy a kivándorlást elősegítse. Ezek az okok vezették szót arra, hogy indítványt nyújtson be: a kivándorlási törvény némely szakaszainak módosításával a kivándorlási utakra vonatkozó hirdetmények terjesztésének megtiltása és a kivándorlási meghatalmazottak intézmények megszüntetése iránt. Kéri indítványának és az ahhoz tartozó törvényjavaslatnak érdemleges tárgyalását napirendre kitűzteni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! Nem szólaltam volna fel és egyszerűen szavazatommal jeleztem volna azt, hogy a javaslatnak napirendre tűzését magam is kívánom, ha nem állt volna fenn az a körülmény, miszerint

ezen javaslat — nagyon helyesen — törvényjavaslat alakjában adatván be, a plenáris tárgyalás előtt bizottsági tárgyalásban kell hogy részesüljön, tehát valószínűleg hosszabb idő fog eltelni addig, míg e kérdés itt e Házban ismét eszmecsere tárgyává lesz tehető. Ez indokolja azt, hogy egész röviden egy pár megjegyzés megtételére most kérem a Ház szíves figyelmét. *(Halljuk! Halljuk!)*

Nem lehet most hivatásom, nincsenek is kezemnél az adatok, azon statisztikai képet kiegészíteni és talán kissé objektívebben megvilágítani, amelyet t. képviselőtársam a kivándorlás haladásáról megrajzolni szíves volt. *(Egy hang balfelől: A számok beszélnek!) A számok beszélnek, de a számokra nagyon kell vigyázni, hogy helyesen beszéljenek, mert a számok gyakran nagyon tendenciózusan is beszélnek.*

A statisztikai adatoknak kellő összeállítására és kellő kiegészítésére mellett mindenesetre módosul az a kép, amelyet t. képviselőtársam a Ház elé tárt, módosul, de lényegileg nem változik. Mert kétségtelen dolog, hogy a kivándorlás és pedig a tengerentúli államok felé való kivándorlás épen a legutolsó hónapok alatt oly megdöbbentő és oly aggasztó mérvet öltött, hogy megérdemli a kormány és a törvényhozás beható figyelmét és gondoskodását. *(Helyeslés. Felkiáltások balfelől: Rossz a törvény!) Azt hiszem, nagyon felületes gondolkozásmód az, amely ennek okát a rossz törvényben keresi. (Zaj balfelől.) Meg vagyok győződve róla, hogy ennek az áramlatnak az okai sokkal mélyebben fekszenek, semhogy egy kivándorlási törvénnyel azon akár nagyon sokat javítani, akár nagyon sokat rontani lehetne.*

Endrey Gyula: A rossz törvény és a rossz kormányrendszer volt az oka! (Zaj bal felől.)

Krasznay Ferenc: Ha fennforognak mélyebb okok, könnyíteni nem kellett volna!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hát kérem, én csak el akarom mondani röviden nézeteimet és itt konverzációkba nem bocsátkozhatom. (Halljuk! Halljuk!) A kivándorlás, a tengerentúli kivándorlás tavaly csökkent — és itt az előterjesztett adatok okvetlenül helyesbítésre szorulnak — talán az útlevélstatisztika adatait méltóztatott felhozni, mely a kivándorlási megbízható statisztikával szemben igen nagy eltéréseket mutat. (Egy hang balfelől: Sokkal kevesebbet!) Kevesebbet és többet is. Épen tavaly nagyon sok útlevél vétetett ki, ahol a kivándorlás be nem következett. Tavaly a kivándorlás lényeges visszaesést mutat. Majd megbeszéljük különben a dolgot részletesen. Soha eszem ágába sem jutott volna ezt a törvénynek tulajdonítani... (Zaj balfelől. Elnök csenget.)

Polónyi Géza: A menetjegyiroda províziójának!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mert láttam azokat a gazdasági okokat, amelyekre ez visszavezetendő. Épúgy, mint akkor a kivándorlás csökkenésének megvoltak a maga gazdasági okai, fájdalom, most is koncentrálódtak különböző természetű gazdasági okok a kivándorlás fokozására. Az egyik a nagy közgazdasági fellendülés Amerikában, amely a tavalyi depressziót követte és ennek eredménye, hogy mindazok, akiknek hozzátartozói vannak Amerikában, tényleg a legcsábítóbb magánértésüléseket kapják rokonaiktól és hozzátartozóiktól. A másik a tavalyi gazdasági esztendő nálunk, amely előreláthatólag azt az eredményt vonta maga után, hogy nemcsak a napszámososztály részéről, de a kisebb gazdák részéről is nagyon soknak viszonyai alakultak úgy, hogy igen nagy kísértésnek voltak kitéve a tél derekán a kivándorlásra. Maga a takarmányhiány, mely a szarvasmarhaállomány eladására indította a gazdákat, az aránylag magas árak tavaly mind arra ösztönözték őket, hogy mindent pénzzé tegyenek. És mindezzel szemben a kereseti viszonyoknak tavalyi alakulása mind olyan gazdasági tényezők voltak, amelyek előreláthatóvá tették, hogy fokozódni fog a kivándorlás, bár megvallom, nem hittem volna, hogy olyan mértékben fog fokozódni, mint ahogy bekövetkezett.

Hát, t. Ház, ezekre a gazdasági okokra rá kellett mutatnom, nehogy téves következtetésekre jussunk. De azután háttározottan konstatálni kívánom, — és azt hiszem, ez nem képezhet pártkülönbséget és nem lehet kormánya Magyarországnak, mely másként gondolkoznék, — hogy a magyar állami szerveknek feladata ezen a téren ma sem lehet más, mint volt akkor, midőn a kivándorlási törvényt megalkották, hogy t. i. tartózkodva minden túlzástól, minden olyan elnyomási kényszerszabálytól, mely egyfelől a modern jogrendszerbe be nem illik, másfelől gyakorlati hatásában is visszafelé sülne el, mert csakugyan a legmegbízhatatlanabb magánügynökök és kivándorlásra csábítók karjai közé hajtáná a közönséget: mindent megtegyen arra, hogy a kivándorlást mérsékelje, hogy a kivándorlásra való rábeszélést és csábítást megakadályozza, s megtorolja és gondoskodik arról, hogy a kivándorlót, ha már egyszer kivándorlási szándékától el nem téríthető, legalább a kivándorlási ügyletnél ki ne zsákmányolják, meg ne csalják, hanem hogy becsületes kezekbe jusson. *(Helyeslés.)*

Ez volt az alapgondolat, mely az 1903. évi IV. tc. megalkotásánál a Házat és a törvényhozást vezette. Ezt az alapgondolatot kell fenntartanunk a jövőben is, és azt hiszem, hogy ezt az alapgondolatot bajos volna másként fenntartani, mint a kivándorlási megbízottaknak vagy ehhez hasonló intéz-

ménynek a fenntartásával (Zaj balfelől.) — és itt a végrehajtásnál a legszigorúbban kell őrködni — akként, hogy azok minden rábeszéléstől cs csábitástól tartózkodjanak és egyszerűen arra szorítkozzanak, hogy a hozzájuk felvilágosítás végett forduló kivándorolni akaróknak becsületes információt adjanak (Zaj balfelől.) és nekik a kellő felvilágosítást megadják. (Felkiáltások a baloldalon: A jegyzőkre, hivatalnokokra kell bízni! Fő, hogy ne kapjanak províziót.)

Bocsánatot kérek, az iránt azután már nagyon súlyos agályaim volnának.

Veress József: Még ezt sem lehet a hivatalnokokra bízni? (Felkiáltások a baloldalon: Nincs provízió!? Províziót szednek! A provízió a földolog!)

Elnök (csenget): Csendet kérek, képviselő urak!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Kérem, a kivándorlási megbízottak tilos provízióban részesülni. A törvény és a kibocsátott rendeletek értelmében a kivándorlási megbízottaknak fix illetményekben és nem provízióban kell részesülniük és amennyiben provízióban részesülnének s ez beigazoltatnék, én kijelentem, ha még tőlem fog függni, bár remélem, nem fog tőlem függni, de amennyiben még tőlem fog függni, a legszigorúbb és legkérelhetetlenebb megtorló intézkedésekhez fogok folyamodni. (Helyeslés jobbjelől. Mozgás a baloldalon.)

Lázár Pál: 2b koronát szednek!

Polónyi Géza: 16 koronát kap a menetjegyiroda fejenként!

Lázár Pál: 26 koronát szednek minden kivándorlótól. (Zaj. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nagy köszönettel fogadok mindenféle felvilágosítást és ha az adatokat nekem bárki rendelkezésemre bocsátja, én ott, ahol ez adatok alapján helye van, el fogok járni, mert a magam részéről is a legnagyobb súlyt helyezem arra, hogy az itt szereplő faktorok szigorúan, a törvény értelmében járjanak el. (Helyeslés jobbjelől. Mozgás balfelől.) És itt például t. képviselőtársam egy konkrét tényt méltóztatott említeni, miszerint bizonyos számú kivándorló után egy kivándorló ingyen utazik Amerikába. Nekem erről tudomásom nincsen. Én vizsgálat tárgyává fogom ezt tenni, és ha valónak bizonyulna — s nagyon fogok örülni, ha t. képviselőtársam segíteni fog nekem e vizsgálatban, — intézkedni fogok, hogy ezen mindenesetre helytelen, célszerűtlen és a törvény szellemébe ütköző eljárás nyomban megszüntettség. De, engedelmet kérek, ez is olyan tény, amelyre nézve soha feljelentést, információt nem kaptam, tehát nem is intézkedhettem.

Legyenek meggyőződve a t. képviselő urak, hogy magam részéről minden lehetőet elkövetek, hogy a kivándorlás terén való jogosulatlan ügynöki működés vagy túlkapas meg-
toroltassék. Ebben a tekintetben — hiszen ha a bizottság elé kerül a dolog, szolgálhatunk adatokkal és szolgálhat adatokkal a belügyminisztérium — a megtorlási intézkedések egész hosszú sorozata vétetett fogatatba. Olyan küzdelem ez, amelyet szívós kitartással kell folytatni, és amelyben, legyenek meggyőződve, a magyar állami hatóságok ismerik kötelességüket és meg is fogják azt tenni.

De, engedjék meg, ebben a kérdésben sok tekintetben darázs-fészekbe kellett nyúlnunk, ebben a kérdésben ellentétes érdekek és hatalmas érdekek ütköztek össze, olv érdekek, amelyek azután tudják magukat védeni és gyakorta nem válogatósak az eszközökben. A t. képviselő urak közül sokan talán nem is sejtik, sokszor mily szennyos forrásokra vezethetők vissza a téves információk, melyeket kapnak és amelyeket felhasználnak, hogy vádat kovácsoljanak a kormány ellen. *(Igaz! jobbfelől. Hosszantartó mozgás bal felől.)*

Endrey Gyula: Az egész dolog szennyos!

Krasznay Ferenc: Nem minden röpiratnak hiszünk; magam láttam!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nemcsak röpiratok!

Kubik Béla: Azért ítélte el önöket a nemzet, mert a vádak voltak szennyosok! (Mozgás jobbfelől. Felkiáltások: A kivándorlásról beszélünk.)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Vázsonyi Vilmos: Államilag van szervezve a kivándorlás!

Buzáth Ferenc: Királyi kitüntetéseket fognak kapni! (Úgy van! balfelől. Mozgás a jobboldalon. Halljuk! Halljuk! balfelől.)

Kubik Béla: Bárók lesznek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Csak megvárom e sziporka láncolatát a zseniális megjegyzéseknek. (Mozgás és derűltég balfelől.)

Ismétlem, t. Ház, hogy miután a kivándorlási törvény végrehajtása nekem jutott örökségül, miután annak végrehajtása meglehetősen nehéz viszonyok közt következett be, — elég az elkeseredett harcra utalnom, amely a világtengerhajózási társulatok között ugyanakkor kitorésre jutott és mindenestre zavarólag, nehezítőleg, komplikálólag hatott vissza Magyarországra — nyugodt lélekkel mondhatom, hogy egész akciómon keresztül a legnagyobb energiával igyekeztem mindenféle visszaélésnek elejét venni. *(Mozgás balfelől.) Hiszen ez vezetett arra is, hogy az ország exponáltabb helyein közeget állítsak, gondolom, öt különböző pontra, rendkívül ha-*

táskörrel, akiknek kizárólagos feladatát az képezi, hogy a vidékeket folytonosan beutazva, künn az életben igyekezzenek a visszaéléseknek nyomára jutni, hogy azok megtoroltassanak. *(Mozgás.)*

E küzdelem folyik és ebbe a küzdelembe, azt hiszem, nem helyes pártszempontokat bekeverni. *(Általános helyeslés.) Ebben a küzdelemben egyet kell értenie a magyar közélet minden faktorának. (Helyeslés.)*

Másik feladatom volt ebben a kivándorlási ügyben szembeszállni oly kísérletekkel is, amelyek a magyar államnak ezt az akcióját, céltudatos politikai eljárását vereségnek akarják kitenni. Ebben a tekintetben is biztosíthatom a t. Házat, hogy megtettem kötelességemet, s a magyar kormány-
nak és a magyar államnak szabad mozgását, rendelkezési jogát és tekintélyét az egész vonalon sikerült megóvni. *(Zaj balfelől.) és nagyon sajnálom, ha — bizonyára öntudatlanul és jóhiszeműleg annyiban, hogy meg sem gondolják, vádjaik hova vágnak — ha azok a faktorok, akik alárendelt üzleti érdekből a magyar állam tekintélyének aláásásán dolgoznak, itt öntudatlan segítőtársakat kapnak a magyar képviselőházban.*

Ezeket kívántam megjegyezni. Különben, nem mintha az indítványnak minden részével egyetértenék, de mert egyfelől annak egyik részét megvitathatónak tartom, másfelől készséggel ragadom meg az alkalmat arra, hogy az egész kivándorlási ügy és a kormány-
nak e körüli egész politikája itt a Házban beható megvitatás tárgyává tétessék és e tények minden irányban felderíttessenek, az indítvány napirendre tűzéséhez hozzájárulok. *(Helyeslés jobb felől.)*

A miniszterelnök felszólalása után a Ház úgy határozott, hogy a szóbanforgó indítvány tárgyalás alá vétessék.

Ezzel kapcsolatban elnök javasolja, hogy ezen indítvány a május 29-én tartandó ülés napirendjére tűzessék ki.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Szabad a házszabályokhoz szót kérnem? (Halljuk! Halljuk!) Az indítvány törvényjavaslat alakjában nyújtatván be, a házszabályok értelmében a bizottsághoz utasítandó.

Polónyi Géza: De csak az érdemleges tárgyaláskor, mert a Ház még nem fogadta el. (Nagy zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök-. Ha elfogadta, minek küldje a bizottsághoz?

Elnök: T. Ház! A házszabályoknak 199. §-a így szól (olvassa): »Az indítvány felvételére kitűzött napon az indítványozó kifejti indítványát, s a Ház érdemleges tárgyalás nélkül szavazás útján elhatározza, hogy vájjon az indítvány

tárgyalás alá vétessék-e, vagy ne? Ha az érdemleges tárgyalás elrendelgetik, a Ház annak további tárgyalása iránt intézkedik«. Azt hiszem, hogy az indítvány indokolása alkalomával, most, a mai ülésben azt elhatározni, hogy bizottsághoz utasítatik, egyenesen a házszabályokba ütköző lenne. (Zaj.) *Hanem a módja az, hogy a tárgyalásra határidő tűzetik és azon a napon, ha beadja valaki az indítványt, bizottsághoz fog utasíttatni. Ha pedig közvetlenül akarja tárgyalni a Ház, az sincs kizárva, mert lehet bizottsági tárgyalás nélkül is ilyen törvényjavaslatot tárgyalni. (Zaj.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! A házszabályok 201. §-a azt mondja (olvassa): »Ha az indítvány törvényalkotását célozza, azt törvényjavaslatképen szerkesztve kell a bejelentéskor benyújtani. Az ily törvényjavaslat a tagok között kinyomva szétosztandó és ha a Ház tárgyalni kívánja, mindenesetre osztályülési vagy bizottsági tárgyalásra utasítandó«.

Polónyi Géza: Ha tárgyalni kívánja! Előbb a felett kell határozni!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Most elhatározta a Ház, hogy tárgyalni kívánja. Nézetem szerint a következő feladat azt a bizottsághoz utasítani. Tehát akkor, mikor a 199. § értelmében az érdemleges tárgyalás elrendelgetett és a Ház annak további tárgyalása iránt intézkedik, ez a további tárgyalás iránti intézkedés nem lehet egyéb, mint hogy egy bizottsághoz, vagy az osztályokhoz utasíttassék. (Helyeslés a jobboldalon.)

Én tehát azt hiszem, hogy ez a további tárgyalások iránti intézkedés kell, hogy ma megtörténjék és ma kell határozunk az iránt, hogy az osztályokhoz vagy egy bizottsághoz utasíttassék-e? (Helyeslés a jobboldalon.)

Polónyi Gézának ezzel ellenkező értelmű felszólalása után elnök kijelenti, hogy a házszabályok 201. §-a értelmében csakugyan igaza van a miniszterelnöknek. Ez alkalommal csak a felett lehet vita, hogy az indítvány az osztályokhoz, vagy pedig egy bizottsághoz utasíttassék-e? A felett azonban nem lehet vita, hogy az indítvány feltétlenül az osztályokhoz vagy bizottsághoz utasítandó.

Rakovszky István csatlakozik a miniszterelnök felfogásához. Ugyanígy Holló Lajos és Krasznay Ferenc függetlenségi képviselők.

Elnök javaslatba hozza, hogy miután ezen indítványnak több ága van, egy ad hoc bizottság küldessék ki, amelynek összeállítására nézve egyik közelebbi ülésben lenne a javaslat megtehető, mert ezt a bizottságot ez alkalommal összeállítani lehetetlen.

Polónyi Géza ezzel szemben azt vitatja, hogy miután erre

nézve valamely képviselő részéről indítvány nem tétetett, ezáltal a Ház nem határozhat arról, hogy a szóbanforgó indítvány melyik bizottsághoz utasíttassék. Az elnöknek ugyanis nincs joga ilyen indítványt tenni. De semmi akadályja sincs annak, hogy május 29-én a Ház határozzon a felett, hogy az indítványt melyik bizottsághoz küldje.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Ház! Természetes, hogy a Ház már határozott arra nézve, hogy tárgyalni kívánja az indítványt.

Polónyi Géza: Ki is van mondva.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ki is van mondva. (Felkiáltások balfelől: így van!) S a házszabályok 201-ik §-a világos rendelkezésénél fogva, épen miután ki is van mondva, azért kell már most bizottsághoz utasítani a javaslatot. (Úgy van balról és jobbról.) Mert ha a t. képviselő úr a helyett, hogy itten a maga igen jelentékeny dialektikai képességét koncentráltta arra, hogy ezt a kérdést sarkaikból kiforgassa, egyszerűen ezt a szegény 201-ik §-t egyszer elolvasta volna...

Polónyi Géza: Elovastam tízszer, nem egyszer!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Akkor nagyon szomorú, igazán nagyon szomorú, mert ez a szakasz azután világosan azt mondja (olvassa): »ha a Ház tárgyalni kívánja, mindenestre osztályülési vagy bizottsági tárgyalásra utasítandó«. Tehát ha most már a Ház kimondja, hogy tárgyalni kívánja az indítványt, akkor bizottsághoz vagy az osztályokhoz kell utasítani és a házszabályok 199. §-ának utolsó passzusa szerint (olvassa): »az érdemleges tárgyalás elrendeltevén, a Ház annak további tárgyalása iránt intézkedik«. Tehát most intézkedünk aziránt, hogy az osztályokhoz vagy melyik bizottsághoz utasíttassék az indítvány.

Ami már most azt illeti, hogy melyik bizottsághoz utasíttassék a javaslat, én a magam részéről az elnök úr prepozícióját tartom legcélszerűbbnek, hogy t. i. egy ad hoc bizottsághoz utasíttassék, mert ha több bizottság tárgyal egy javaslatot, ez gyakran inkonzekvenciákkal jár. Én tehát a magam részéről az elnök úr prepozíciójához hozzájárulok. *(Helyeslés jobbról és balról.)*

Többek hozzászólása után elnök a házszabályvitát bezárván, azt indítványozza: mondassák ki a házszabályok 201. §-a értelmében, hogy ez az indítvány egy ad hoc bizottsághoz utasíttatik, a bizottság álljon 31 tagból és a május 29-i ülésen választassák még

A Ház az elnök javaslatát elfogadta.

270. 1905. május 31. országos ülés. — Kossuth Ferenc indítványa magyar autonóm vámtarifa készítése ügyében: »a törvényhozásban megnyilatkozó nemzeti akaratnak inte-

gráns alkateleme a magyar király alkotmányos akarata is; a gazdák barátja és az országos érdek; az agrárprogramm és a mezőgazdasági érdekek felkarolása; Polónyi támadásai a kereskedelmi miniszter ellen; a külön magyar jegybank és az agrárhitel, a készfizetések megkezdése; a közös vagy külön vámterület kérdése: Kossuth Ferenc indítványa ellen. (Napló I. k. 399-407. 1.)

Ezzel elértük gr. Tisza Istvánnak első minisztersége alatt mondott utolsó képviselőházi beszédéhez; ahhoz a nagyszabású beszédhez, melyet újból (250, 264) a vámterület kérdésének szentelt a közös vámterület védelmében.

Ugyanis Kossuth Ferenc május 24-i kelettel az indítványkönyvbe a következő indítványt jegyezte be (Irom. 57):

»Mondja ki a Ház, hogy az önálló magyar autonóm vámtarifát elkészíttetni rendeli és e célból az 1903. évben január 28-án keltezett és Láng Lajos akkori kereskedelemügyi miniszter által beterjesztett, az »osztrák-magyar vámterület autonóm vámtarifájáról« szülő javaslatot az önálló magyar autonóm vámtarifá alapjául vévén, a tarifatervezetet és a hozzácsatolt A) és B) mellékleteket és indokolást, a képviselők törvényalkotási kezdeményezési jogából kifolyólag, az indítványozó által ezennel mint törvényjavaslatot beterjesztettnek tekinti és kiadja a közgazdasági és pénzügyi bizottságoknak azzal az utasítással, hogy a vámtarifán a szükséges módosításokat eszközöljék, úgy hogy ez mint önálló magyar autonóm vámtarifá az ország érdekeinek megfelelővé tétessék«.

A május 25-i ülésen Kossuth Ferenc megokolta indítványát a magyar autonóm vámtarifá elkészítése tárgyában.¹

Kossuth Ferenc az 1899: XXX. tc. főbb pontjainak ismertetése után kifejti, hogy nemcsak a törvény rendelkezése, hanem a fennálló vámpolitikai helyzet, jelesen az a tény, hogy az országra legfontosabb kereskedelmi szerződések lejárafélben vannak, szükségessé teszi, hogy mielőbb elkészüljön a magyar autonóm vámtarifá. A jogilag már fennálló önálló vámterületnek kell, hogy legyen autonóm vámtarifája, amelynek alapján a külállamokkal kötendő vám- és kereskedelmi szerződések megújítására vonatkozó alkudozások folyamatba tétetnének. A kérdés csak az, hogy ez a szükségszerűen létesítendő autonóm vámtarifá egy teljesen új szerkezetű magyar autonóm vámtarifá legyen-e, vagy pedig inkább ajánlatos a magyar autonóm tarifá alapjául elfogadni a Széll-Körber-féle közös autonóm vámtarifát és ezen a kellő módosításokat tenni? Szóló nem tudja, vajjon tétetett-e csakugyan az a nyilatkozat, hogy Ő, ki a közös autonóm

¹ Itt emlékeztetünk arra, hogy a szövetkezett ellenzék felirati javaslatának egyik pontja így szól: „A többséget nyert pártok megegyeznek a zotőrekvésben is, hogy a gazdasági önállóságot a külön vámterülettel és a önálló hitelrendszerrel együtt kellő előkészítés és kellő előfeltételek melle tényleg életbe léptessék“. (264).

vámtarifát alkalmasnak tartja arra, hogy belőle egy önálló magyar vámtarifa alkottassák, ezzel közgazdasági dolgokban teljes tájékozatlanságot bizonyít. Másokra bízva annak megítélését, hogy közgazdasági téren jártas-e vagy járatlan; de konstatálja, hogy nincs olyan ember, aki meg tudná magyarázni azt, hogy miért ne lehetne ugyanolyan vámtarifája Ausztriának, mint Magyarországnak még akkor is, ha a két állam mint teljesen független állam szerződik a vámkülfölddel? Habár nem lenne Magyarország érdekében, hogy autonóm vámtarifája teljesen azonos legyen az osztrákkal, de tekintve azt, hogy Magyarország különleges viszonyai esetleg szükségessé teszik, hogy az önálló vámterület alapján Ausztriával bizonyos speciális szerződést kössön: kívánatos, hogy a két állam autonóm vámtarifájában minél kevesebb eltérés legyen. Ez is egyik ok, amiért indítványában tanácsosnak tartotta azt a formát választani, hogy a Széll-Körberfête közös autonóm vámtarifán építsük fel, mint alkalmas vázlaton, az autonóm magyar vámtarifát. Egyébként is ebben a közös autonóm vámtarifában sok tétel olyan, amelyen nem szükséges változtatni. És pedig annál kevésbé, mert az önálló vámterület felállítása esetén Ausztriával a többi államok által nem invokálható szerződést kell kötnünk azért, hogy ne legyen rázkódtatás a közös vámterületről az önálló vámterületre való átmenetben. A közös autonóm vámtarifát persze úgy kellene átalakítani, hogy az Magyarország közgazdasági önállóságában is megfelelő vámtarifa legyen. Kéri indítványának tárgyalását napirendre tűzni.

Az indítvány tárgyalása a május 20-i ülés napirendjére tűzve ki, az első szó a házszabályok értelmében indítványozót illeté. Kossuth Ferenc ezen második beszédének teljes szövegét szükségesnek tartjuk ideiktatni, miután különösen ez utóbbi felszólalásával polemizál Tisza István május 31-i nagy beszédében.

Kossuth Ferenc: T. Ház! (Halljuk! Halljuk! balfelől.) A magyar általános vámtarifának elkészítését föltétlenül szükségesnek tartom (Élénk helyeslés a baloldalon.) és erre vonatkozó indítványomat már a múlt napokban bőszégesen indokoltam, tehát ma már — nem akarván a Ház türelmivel visszaélni — csak rövid megjegyzésekre kell szorítkoznom. (Halljuk! balfelől.) Föltétlenül igazság az, hogy az általános vámtarifák a vámszerződések gerincét képezik és hogy az általános vámtarifák megállapítása nélkül a vámszerződésekre vonatkozó tárgyalások nagyon is tág keretben folyhatnának le.

Tény az, hogy az ország kereskedelmi szerződésai lejárfélben vannak; tudjuk, hogy két állam: Svájc és Bulgária szeptemberben felmondottak nekünk, más államoknak pedig, mint pl. Oroszországnak és Belgiumnak mi mondtunk fel. Azt is tudjuk hogy Németország ez év kezdetén szintén felmondott nekünk azzal, hogy ha jövő év márciusáig a német szerződés az országgyűlés által megszavaztatni nem fog, ez esetben a most fennálló német szerződés akkorra felmondottnak tekintessék. Így állván a dolog, lehetetlen el nem ismerni azt, hogy elérkezett

már a tizenkettedik óra arra nézve, hogy az ország közgazdasági érdekeinek megvédelmezéséről gondoskodjék, a minek előfeltétele az általános vámtarifa elkészítése. *(Helyeslés a baloldalon.)* Ha a józan ész nem tanácsolná ezt nekünk, úgy a törvény parancsolná, *(Úgy van balfelől.)* és Magyarországon, ahol az ország biztonságát más nem védi, mint a törvények szentsége, feltétlenül szükséges örködnünk a felett, hogy a fennálló törvények meg ne sértsenek és azoknak határozott intézkedései tiszteletben tartassanak.

Az 1899: XXX. tc. világosan rendeli azt, hogy mielőtt kiil-államokkal vám- és kereskedelmi szerződések megújítására vonatkozólag az alkudozások megkezdetnének, általános vámtarifa készítették. Helytelen és káros az, hogy az általános vámtarifa nem lett megalkotva már régebben ezelőtt, vagyis mielőtt már két országgal megkötötték a vám- és kereskedelmi szerződés. Annak nem tehetjük ki az országot, hogy ugyanez a törvényt sértés történjék a többi országokkal megkötendő vám- és kereskedelmi szerződésekre nézve is. Minthogy a törvény rendeli, hogy elkészítsük az általános vámtarifát, ugyanaz a törvény, amely kimondta azt a tételt, hogy nem lévén lehetséges a vámszövetséget Ausztriával megkötni az 1867: XII. tc. ö. §-a értelmében, az ország az említettem törvény 58-ik §-a szerint az önálló vámterület jogi állapotában van, ennekfolytán a törvény szellemébe bele nem illő illogikus dolog volna mást, mint magyar általános vámtarifát készíteni el, mert semmiképen sem lenne igazolható az, hogy egy nem létező közös vámterület számára közös általános vámtarifát készítsünk el. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)*

Felmerült az a kérdés előttünk, hogy ezt a többé el nem odázható általános magyar vámtarifát miképp alkossuk meg? Az én javaslatom azt célozza, hogy a Széll-Körber-féle általános vámtarifát fogadjuk el mint vázlatot, amelyre az általános vámtarifát felépítjük. Ezt én helyesnek vélem, nemcsak azért, mert az említettem vámtarifának sok tétele olyan, amely a magyar általános vámtarifában is helyt foglalhat, hanem egészen speciális okokból kifolyólag is. Tudjuk mindnyájan, hogy a hosszú időre terjedő vámközösség, amely Magyarország és Ausztria között fennállott, olyan érdekkapcsolatokat teremtett a két ország között, amelyeket lehetetlen tekintetbe nem venni és amelyek minket is arra intenek, hogy a közgazdasági elkülönítést óvatosan eszközöljük, még pedig úgy, hogy az országot ne tegyük ki szükségtelen és nagymérvű rázkódtatásoknak. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Midőn ezt a Ház ezen oldaláról mint alapelvét kimondom, ezzel megnyugtatót kell hogy keltsek (barátaim nevében az országban, mert bebizonyítom, hogy nem tévesztjük szem elől azokat a kellékeket, amelyeknek meg kell hogy feleljen a mi közgazdasági politikánk. Ebből indulva ki, tény az, hogy a két ország közt csakis úgy lehet elkerülni azt, hogy a közgazdasági elkülönítés rázkódtatással ne járjon, hogy ha egy speciális szerződés lesz köthető Magyarország és Ausztria között, amely speciális szerződés kivétessék a legnagyobb ked-

vezményekre vonatkozó klauzulának hatása alól és amely azon építtetnék fel, hogy csak egy bizonyos, nem nagy számú iparcikkekre vonatkozólag állapíttatnának meg védvámok, amelyek az illető iparágaknak meghonosítását Magyarországon elősegítenék, de a többi iparcikkekre nézve a szabad kereskedelem, tehát a vámmentesség alapján történék szerződés Ausztria és Magyarország között, még pedig úgy, hogy az osztrák iparcikkek nagy részének vámmentes bejöheteiséért cserébe a magyar agrár termények vámmentesen mehessenek ki Ausztriába.

Vannak, akik azt mondják, hogy ez kivihetetlen. Én ebben a nézetben nem osztozom. *(Úgy van! a baloldalon.) Nem osztozom azért, mert tekintetbe tudom venni azt, hogy Ausztriának mit ér az ő behozatala Magyarországra. Tudom, hogy ez a behozatal iparcikkekben megközelíti a 900 millió korona értéket évenként; tudom, hogy ezen ipari behozatalnak az értéke közgazdasági szempontból sokkal nagyobb, mint a mi agrár produktumaink kiviteli értéke. Miért? Azért, mert az iparértékben átlag 50% képviseli a munkabért és körülbelül 10%-ot képvisel a rendes ipari haszon; holott az agrár értékben a munkabér csupán csak 16—18%-ot képvisel, a haszon pedig alig 4 vagy 5%-ot. Tehát áll az, amit mondtam, hogy a közgazdasági érték az ipari behozatalnál sokkal nagyobb, mint a magyar agrár kivitelnél. Lehetetlen feltételeznünk tehát azt, hogy e tény az osztrákok, mikor velünk tárgyalni fognak, be ne lássák. Annál inkább lehetetlen ez, mert fel nem tehető, hogy csupán daczból és mondjuk ki sajnálattal a szót: gyűlölködésből irántunk egy egész ország magát annyira megkárosítaná, még pedig szükségtelenül károsítaná meg, hogy oly helyzetbe kerüljön, hogy összes iparának nagy része egyszerre fogyasztási piac nélkül maradjon, ami válságossá válhatnék Ausztriára nézve a szociális téren is, mert körülbelül 450 millió évi munkabértől esnének el az osztrák munkások; a gyárat pedig be kellene zárni, tehát a gyárosok az ipari haszontól esnének el, még pedig állandóan, mert a gyári iparnak fogyasztási piacokat teremteni egyhamar nem lehet, kivált midőn az idegen fogyasztási piacok már el vannak foglalva más, sokkal fejlettebb és olcsóbban dolgozó iparállamok által. (Helyeslés. Úgy van! a baloldalon és közepén.)*

Midőn tehát arról lenne szó, hogy az osztrák gyomrok lennének megtámadva és az osztrák erszények ürülnének ki, az osztrák gyomrok azáltal, hogy az említett óriási nagy összegű munkabértől, illetőleg körülbelül 450 millió koronától évenként esnének el az osztrák munkások és körülbelül 90 millió koronától, mint ipari haszontól az osztrák gyárosok: akkor, meg vagyok győződve arról, hogy Ausztria igenis meg fogja gondolni azt, hogy velünk vámháborút kezdjen-e, vagy elfogadja-e azt az előnyös és méltányos ajánlatot, hogy vegyük tekintetbe az ő behozataluk és a mi kivitelünk közgazdasági értékét, becsüljük meg a kettőt, csináljunk ebből mérleget, még pedig úgy, hogy ezzel felállíthassuk azt, hogy mily mennyiségű magyar termékeket vihessünk mi be vámmentesen Ausztriába és mily mennyiségű osztrák termékeket hozhassanak be ők vámmentesen Magyarországba. (Helyeslés bal felől.)

Nem akarok prejudikálni semminek a közgazdasági kérdések megoldásánál, mert állítom, hogy ezekhez a legnagyobb vigyázattal kell nyúlni. *(Úgy van! jobb felől.) Vigyázattal azért, mert bármit mondunk, az osztrákok figyelemmel kísérik nyilatkozatainkat. (Úgy van! balfelől.) Ezért helytelenítem azt, hogy vannak olyanok — és a t. miniszterelnök úr is a múltkor ezek közé sorakozott —, akik azt bizonyítgatják, hogy mily káros és veszélyes lenne Magyarországra nézve a közgazdasági különválás. Ha az osztrákokat meggyőzzük arról, hogy Magyarországra nézve tényleg káros és veszélyes lenne az önálló vámterület felállítása, akkor nincs reményiségünk arra nézve, hogy ők, kik nagyon is önzőknek és kapzsiaknak bizonyultak mindenkor, (Igaz! Úgy van! balfelől.) nekünk engedményeket tenni hajlandók lesznek, akár a közös, akár az önálló vámterület alapján. (Úgy van! Úgy van! balfelől.)*

Az elmondottakból indulva ki, jónak láttam a magam részéről azt javasolni, hogy a Széll-Körber-féle általános vámtarifa vétessék mint alap, amelyre a magyar általános vámtarifa felépíttessék. Mondom, jónak láttam ezt azért, mert abból indulok ki, hogy ha tény — amint hogy tény, azon okok miatt, melyeket már elmondtam, — hogy Magyarország és Ausztria közt feltétlenül egy speciális szerződésnek kell létrejönnie, ebből az következik, hogy tanácsos minél összhangzóbbá tenni a magyar és osztrák külön általános vámtarifát. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy mi a magyar vámtarifának speciális szükségleteitől eltekintsünk, hanem azt, hogy midőn az általános vámtarifát megalkotjuk, szemmel tartjuk azt, hogy egy bizonyos homogenitásnak kell lenni még egy bizonyos ideig a mi külkereskedelmi viszonyaink és Ausztria külkereskedelmi viszonyai közt. Ezt szemmel tartva és a speciális szerződés elvéből indulva ki, kizártnak tartom, hogy nagy rázkódtatásokkal járjon Magyarország részére a vámközösség megszüntetése Ausztriával. *(Igaz! úgy van! balfelől.)*

Azt hiszem, t. Ház, hogy a mondottakkal eléggé indokoltam javaslatom helyességét. *(Igaz! Úgy van! bal felől?) Bővebb részletekbe nem szívesen bocsátkozom, nem is fogom ezt tenni. Csak azt akarom megjegyezni, még pedig úgy, mint a függetlenségi pártnak elnöke, (Halljuk! Halljuk!) hogy a függetlenségi párt, amelynek egyik sarkalatos programpontja az önálló vámterületnek tényleges létrehozása, sohasem képzeli az önálló vámterületnek létesítését úgy, hogy ezzel a mezőgazdasági érdekeket megkárosítaná. (Helyeslés balfelől.) A függetlenségi párt jól tudja azt, hogy Magyarországnak körülbelül 75—78 százaléka östermelésből él. örületes politika lenne tehát az, amely az országnak 75—78 százalékát megkárosítani akarná; (Helyeslés balje/ől.) mi tehát egész erőnkkel és tehetségünkkel azon leszünk, hogy elveinknek megvalósítása és céljaink elérése úgy történjék meg, hogy ezzel nemcsak kár ne hozassák a magyar mezőgazdaságra, hanem ellenkezőleg, hogy abból nagy hasznot húzhasson idővel a mezőgazdaság. (Elénk helyeslés bal felől.)*

Ebből természetesen folyik az, amit még ki akarok jelenteni,

hogy mi sohasem gondoltunk arra, hogy az önálló vámterület felállításával vámháborút provokáljunk Ausztriával; *(Úgy vart! balfelől.)* ellenkezőleg, a mi erős meggyőződésünk az, hogy tekintve az adott helyzetet, csakis az önálló vámterület felállításával lehet Magyarország és Ausztria közt olyan állandó viszonyt teremteni, *(Helyeslés balfelől.)* amelyet károsan és fájdalmasan nélkülöztünk 1897 óta, és ki tudja meddig kellene ezt nélkülöznünk tovább is az önálló berendezkedés nélkül. Abban a tudatban vagyunk, hogy csak akkor fogjuk kiküszöbölhetni azt a káros érzést, amely Ausztria népe és Magyarország népe között támadt, vagyis az ellenszenvet és gyűlölködést, amely Ausztriában irántunk lábrakapott, ha kiküszöböljük örökre azokat a súrlódási és összeütközési pontokat, amelyeket a két országnak közgazdasági összeláncoltsága teremt, *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* a két országnak érdekei ellentétesek lévén. *(Úgy van! Úgy van! balról.)* Nem úgy kell ezt az állításomat felfogni, hogy nem érdeke Magyarországnak megtartani az osztrák fogyasztási piacot, és nem érdeke Ausztriának megtartani a magyart, hanem úgy, hogy egymáshoz csatolva, egyidejűleg agrár és ipari vámpolitikát nem űzhet a két ország, mint ahogy eddig nem űzött, hanem egyedül mi károsodtunk és Ausztriára rászorítottunk mint egyedüli vevőre. *(Helyeslés a baloldalon.)* Ha nekem egyetlenegy vevőm van, az a vevő nekem oly árakat fog szabni terményeimért, amilyenek neki tetszenek. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)*

Ezen érvek előadása és ezen nyilatkozatok megtétele után nyugodt lélekkel ajánlhatom a t. Háznak azt, hogy fogadja el indítványomat. *(Elénk éljenzés és taps a baloldalon és a középén.)*

Gr. Károlyi Sándor elfogadja Kossuth Ferenc indítványát és a maga rapszodikus modorában foglalkozik a vámterülettel kapcsolatos kérdésekkel. Véleménye szerint meglehet, hogy a lejárfélben levő kereskedelmi szerződések helyébe lépő új szerződéseket a kormány a parlament előzetes hozzájárulása nélkül fogja a Széll-Körber-féle kiegyezés alapján megkötni és majd csak utólagosan fogja azokat előterjeszteni. De elképzelhető az a most lehetetlennek látszó helyzet is, amelynél fogva ezeket a szerződéseket en bloc kell visszautasítanunk. A külön vámterület felállítása sok tekintetben kedvező a magyar ipar fejlesztése szempontjából. Sok tekintetben azonban aggályos a földművelésre nézve, ha csak nem járunk el azzal az óvatossággal, melyet Kossuth Ferenc az imént kiemelt. Védenie kell és nem rombolnia a külön vámnak. Egyébként szóló abban a véleményben van, hogy ha a legközelebbi időszakban a külön vámterület nem fog, mert a ferfforgó helyzetben nem tud létesülni, az iparfejlesztés mégis lehetséges lesz, mégpedig meglehetősen nagy mérvben. A mi feladatunk ezen átmeneti időszakban is gondoskodni arról, hogy itt jövője legyen az áttelepülő osztrák iparnak. A közgazdasági és pénzügyi természetű intézkedések egész sorozatát ajánlja a külön vámterületre való áttérés szempontjából a Ház figyelmébe; oly intézkedéseket, amelyeket a következő tíz év feladatai gyanánt okvetlenül létesíteni kell. Így egyebek között helyes tarifapolitikát követel. A mi eddigi tarifa-

politikánk oda koncentrálódott, hogy a fővárosba tereljük az árut, holott a jövőben arról is kell gondoskodni, hogy az áruk máshová is menjenek, mint Budapestre; külföldre is menjenek és egyáltalában áruink számára új piacokat kell keresnünk. Más hajózási összeköttetéseket is kell létesítenünk, mert meglévő tengerhajózási vállalataink közül egyik rosszabb és drágább, mint a másik. Ezek a dolgok nem járnak, hanem komoly kereskedelmi és forgalmi politikát kell csinálnunk, mert ami ma van itt, igazán nevetség tárgya.

Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter az előtte szólt ellenzéki képviselők, főleg Kossuth Ferenc és gr. Károlyi Sándor felszólalásával polemizálva, kifejti azokat az okokat, amelyek miatt az adott viszonyok között károsnak tartja az önálló vámterületre való áttérést és így nem járulhat hozzá Kossuth Ferenc indítványához. Szembeszáll azzal a gyakran hangoztatott állítással, hogy Magyarország az Ausztriával való vámunió hatása alatt elszegényedett.¹ Kimutatja a rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján, hogy ennek az ellenkezője igaz, mert hiszen a vámunió fennállásának ideje alatt búzatermésünk több mint a kétszeresére emelkedett és az ipari népesség is sokkal erősebb mértékben növekedett, mint az ország össznépeisége. Nem állhat meg tehát az a főszemrehányás, hogy addig, amíg vámközösségben élünk Ausztriával, nem fejlődhetik a magyar ipar. Azokkal az intézkedésekkel foglalkozva, melyeket gr. Károlyi Sándor az önálló vámterületre való átmenet előfeltételeiként követel, rámutat egyebek között arra, hogy Románia annak ellenére, hogy a szállítási költség Galacból Liverpoolig valamivel nagyobb, mint a galac-bécsi dunai szállítás költsége, nem viheti búzatermését Bécsbe, mert 3 korona 57 fillér vámot kell ott fizetnie s épen ez a vámtétel az, amely közös vámterület mellett a magyar termelő javára esik. A mi búzáruunk a világgiazi ár felett ezzel a vámtétellel, illetve — a határszéli vámkedvezmények hatása folytán — két és fél koronával áll magasabban. Ezt az árukülönbözetet veszítjük el, ha Ausztriában a román búzával egyenlő feltételek mellett kell megküzdenünk. Védelmébe veszi a kormány tarifapolitikáját és azt mondja, hogy mindaz, amit Károlyi ezzel kapcsolatban kívánt, már megtörtént és amennyiben nem történt meg, ennek oka a mi egyetlen hazai kikötőnknek kedvezőtlen fekvése.

Május 30-án Laehne Húgó szólt Kossuth Ferenc indítványához. Emlékeztet arra, hogy a felirati vita során a miniszterelnök úgy tüntette fel az önálló vámterületet, mintha az a mezőgazdaság legnagyobb veszélyét jelentené. A miniszterelnök csodálatosképen egyszerre mint a mezőgazdasági érdekek képviselője lépett fel, pedig, ha politikai múltját tekintjük, mindig ott fogjuk találni, ahol a magyar mezőgazdaság ellenségei sorakoztak, Ő küzdött annakidején az őrlési forgalom eltörlése ellen; ő küzdött a fedezetlen határidőüzletnek fenntartása mellett;

¹ A vámközösség rendkívül kedvező hatását Magyarországra az önálló vámterülettel szemben meggyőzően bizonyítja osztrák részről R. Sieghart: Zolltrennung und Zollenheit c. alapos dolgozatában. (1915).

első ténye, mikor kormányra jutott, az volt, hogy az akkori be-
 ruházási javaslatból a mezőgazdasági tételeket törölte. És, íme,
 most mindezek után itt a miniszterelnök fellép, mint a mező-
 gazdasági érdekek képviselője. No, ez legalább is pikáns! A ke-
 reskedelemügyi miniszter szerint a függetlenségi párt alaptalanul
 hangoztatja, hogy az ország elszegényedik és ezzel szemben
 hivatkozik bizonyos statisztikai adatokra. A függetlenségi párt
 joggal következteti, hogy az ország elszegényedik. Ha nézzük
 kereskedelmi mérlegünket Ausztriával szemben 20 évre vissza-
 menőleg, akkor azt látjuk, hogy ez a mérleg erősen passzív.
 Hiszen az utolsó 20 esztendő alatt másfél milliárd koronát meg-
 haladó értékben több pénz ment ki tőlünk iparcikkéért Ausztriába,
 mint amennyi onnan befolyt a mi mezőgazdasági terményeinkért.
 Ha ez így megy tovább, akkor ez a gazdálkodás mind az egyes,
 mind az ország csődjére vezet. A függetlenségi párt tehát jog-
 gal következteti, hogy az ország elszegényedik.

Május 31-én, a Kossuth-féle indítvány tárgyalásának har-
 madik napján, Polónyi Géza mondott hosszúra nyúlt beszédet,
 mely lényegileg nem volt egyéb a kereskedelemügyi miniszter
 ellen intézett személyes élű támadásoknál. A miniszterre lépten-
 nvomon a szakismeret hiányát akarja rábizonyítani. Így pl. a
 német kereskedelmi szerződés bírálataival kapcsolatban azt a
 megjegyzést teszi, hogy »annyi szakember között a szabadelvű
 pártban ő rá azt a mondást kell alkalmaznia, hogy a vakok
 között király a félszemű; t. i. ilyen tudománnyal a miniszter
 úr kereskedelmi miniszter lelt a szabadelvű párton«. Majd azt
 mondja, hogy a miniszter legutóbbi beszéde azt árulja el, hogy
 a bankpolitikához még kevesebbet ért, mint a vámpolitikához.
 A miniszternek az az elmélete, hogy önálló magyar nemzeti bank
 felállítása esetén nem lehet alacsonyabb a kamatláb s így a
 mezőgazdaságnak az önálló bankból előnye nem lesz, elárulja,
 hogy a miniszter egyáltalában nem foglalkozott bankkérdések-
 kel. A függetlenségi párt sohasem akart vámháborút Ausztriá-
 val, sőt ellenkezőleg, hajlandó odáig menni, hogy Ausztriát
 minden más állammal szemben addig a határig, ameddig az
 osztrákok minket kedvezményeznek, szintén a legtöbb kedvez-
 ményben részesítse. A kereskedelmi miniszter felállítja azt a
 tételt, hogy a jelenlegi vámszövetségi állapotnak az a nagy
 haszna is van, hogy vámmentes, szabad piacunk van Ausztriá-
 ban, a nélkül, hogy a legnagyobb kedvezmény záradéka alapján
 más állam ugyanezt az előnyt vehetné igénybe a maga számára.
 A miniszternek teljesen igaza volna, ha ez a dolog ingyen menne.
 De ez nincs így, mert amennyiben a mi nyersterményeinknek
 agrár piacuk van Ausztriában ingyen, annyiban van ingyen
 .piaca az osztrák iparnak nálunk. És ha ez így van, akkor egy-
 szerűen a mérleg kérdése, hogy kinek van több előnye a szabad
 forgalomból és hogy Magyarország nem fizet-e rá arra a szabad
 piacra? Ez egyszerűen a forgalmi mérlegtől függ. Már pedig
 Laehne Hugó előző napi beszédében egy lustrumra kimutatta,
 hogy ipartermékek címén élvezett szabad piaca Magyarországnak
 Ausztria számára mérlegkülönbözetben másfél milliárd ko-

ronát tesz ki. Mindenki tudja, és ezt a tényt a miniszterelnök is megerősíti, hogy az osztrák ipartermékek, érték szerint számítva, lényegesen nagyobb mennyiségben jönnek magyar területre, mint amennyi nyerstermény innen kimegy, szintén értékben számítva. Ebből nyilvánvaló, hogy önálló vámterület mellett külön szerződéssel meg lehet egyezni Ausztriával úgy, hogy azon érték erejéig, amelyben a magyar nyersterményeket Ausztriába, mint szabad piacra kivihetjük, adunk szabad piacot az osztrák ipari cikkeknek — átmeneti időre. Ezt lehet külön vámterület mellett nagyon is megtenni kompenzációval. A kereskedelmi miniszter tehát nagy tévedésben van, ha azt hiszi, hogy egészen mindegy, vájjon vámszövetségben vagyunk-e, vagy pedig külön vámterület alapján kötünk vámszerződést Ausztriával. De a miniszter ennél még nagyobb botlást követett el beszéde során. Azt mondta ugyanis a galaci tarifával kapcsolatban, hogy 8 shilling annyi mint 93 fillér. (Hieronymi kereskedelmi miniszter közbe szól: »Persze, most is azt mondom. Mert a tengeri szállításnál tonnánként számítunk, a dunai szállításnál pedig métermázsánként«.) Az is pusztán szemfényvesztés a miniszter részéről, amidőn statisztikai adatokkal akarja kimutatni, hogy Magyarországon az ipari népesség 1891 óta 85%-kal emelkedett, tehát semmi szükség külön vámterületre. A miniszter azt is állítja, hogy lehet ipart fejleszteni közös vámterületen is. Erre szóló azt mondja, hogy külön vámterületen fejlődhetett volna a magyar ipar tízszer akkorára, mert csak igen természetes, hogy egy védett ipar jobban fejlődhetik. Nem hiszi, hogy Ausztria mezőgazdasági terményeinkre védvámot vetne ki, mert ezzel saját munkaerejét drágítja s iparát ennél fogva versenyképtelenné teszi, eltekintve attól, hogy a fogyasztó közönségnek nem áll érdekében ilyen vámok fizetése. Épp azért keressük az alapot és meg is fogjuk találni, úgy hogy helyes kompenzációs politika mellett a külön vámterület ellenére is minden gazdasági érdekünk megfelelő oltalomban fog részesülni. Szólok úgy látja, hogy király és nemzet között mélyreható félreértés forog fenn, mely a katonai kérdésben a nemzetet megillető nyelv meghatározásának joga körül forog. De a vita nem csupán a nyelv kérdéséről folyik. A -válság lényege az Isten kegyelméből való uralkodás elméletén nyugvó azon abszolutisztikus elv körül forog, mely a nemzetet kívül álló rezervált felségjogokat is ismer. Pedig a szabadelvű párt is eljutott már azon elmélet proklamálásához, hogy minden jog forrása a törvényhozásban megnyilatkozó nemzeti akarat.

Polónyi Géza után következett a miniszterelnök utolsó nagy beszéde.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. Képviselőház! (Halljuk! Halljuk!) Felszólalásomban kizárólag a napirenden levő közgazdasági kérdéssel kívánok foglalkozni és mellőzni kívánom mindazon politikai vonatkozású fejtegetéseket, amelyek a vita során főleg a most elhangzott beszédben jutottak érvényre. Egyedül egy kijelentésre szorítokozom. Én egyetérték

amint az magától is értetődik — az előttem felszólalt t. képviselő úrral abban, hogy mindnyájunk jogi felfogása szerint Magyarországon minden jog forrása a törvényhozásban megnyilatkozó nemzeti akarat;¹ csak arra kérem a képviselő urat, hogy ne felejtse el, hogy ennék a törvényhozásban megnyilatkozó nemzeti akaratnak integráns alkatelemét képezi a magyar király alkotmányos akarata is és a nemzeti akarat teljessé és jogforrássá akkor válik, ha a törvényhozás minden faktorának akarata abban egyesül. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Rátkay László: A magyar király nem akadályozhatja 3 magyar nyelvet, t. miniszterelnök úr, sem jogilag, sem erkölcsileg! (Úgy van! Úgy van! a baloldalon. Zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Áttérek már most a közgazdasági kérdésre. És itt, ismétlem, lehetőleg kerülni szándéksom azon, a dolog lényegéhez szorosan nem tartozó kérdésekben a polémiát, amelyek előttem felszólalt t. képviselő urak beszédeiben igen gazdagon mutatkoztak. Igen számos állítást találnék Laehne Hugó t. képviselő úr felszólalásában is, amellyel érdemes volna foglalkozni, ha a képviselőháznak idejét és figyelmét a főkérdéstől elvonni nem tartanám időszerűtlennek. De lemondok erről a nem mondom, hogy épen élvezetről, hanem erről a foglalkozásról, amelyre különben szívesen vállalkoznám, s kizárólag egy igazán személyes természetű megjegyzésre szorítokozom, amelyet, azt hiszem, elhallgatnom nem lehet. A képviselő úr beszéde elején kijelenti azt, hogy milyen sajátságos az, hogy én egyszerre a gazdák barátja gyanánt tűnök fel, felsorolja bűnlajstromomat, amelyet a gazdákkal szemben eddig elkövettem...

Egy hang (a baloldalon): Lehetetlen!

*Gr. Tisza István, miniszterelnök: ...s azt mondja, hogy ha mindezek után fellepek mint a mezőgazdasági érdekek képviselője, ez legalább is pikáns. Hát én nemcsak a gazdák barátja vagyok, én annál sokkal több vagyok, én gazda vagyok testestül-lelkestül, szőröstül-bőröstül, egész existenciám a mezőgazdaság érdekével van összeforrva. Természetes tehát, hogy a magyar mezőgazdaság érdekei iránt van annyi érzésem és van annyi vágy bennem a magyar mezőgazdaság érdekeit istápolni, mint bárki másban. De a magyar mezőgazdasági érdekeknek képviselője sem ezen a helyen, sem bármely más helyén ennek a Háznak nem leszek soha, mert én ebben a Házban országos érdeket igyekszem képviselni. *(Helyeslés a jobboldalon.)* Hanem igenis a magyar mezőgazdaságnak*

¹ Így szól az 1904. jan. 5. híres képviselőházi határozat. (138).

minden jogos érdekét, amint szívemen viseltem eddig, úgy szívemen fogom viselni a jövőben is. És ha a képviselő úr több figyelemre méltatta volna e téren való működésemet, meglátta volna, hogy az ú. n. agrárius irányzatokban felőlelt kérdéseknek egész hosszú sorozata van, amelyet magamévá tettem én is, amely mellett akcióba léptem, küzdöttem én is. Hogy egyebet ne említsek, itt van az egész vámpolitika kérdése, itt van másodsor a hitelszövetkezeti ügy kérdése, amelynél bizonyosan kevesebbet beszéltem, de talán sokkal többet tettem, mint nagyon sok elismert barátja a szövetkezeti intézménynek. Vannak, az igaz, abban az ú. n. agrárprogramban egyes olyan pontok, amelyeket nem tartottam abban a formában, különösen ahogy kidomborítottak, a mezőgazdaság érdekében állónak. Így két ügyet említ: az őrlési kedvezmény eltörlését és a határidőüzletet.* Nekem mindkét kérdésben az volt és az az álláspontom ma is, hogy fejlődtek ki visszaélések, vannak az intézménynek kinövései, amelyeket szabályozni kell és az intézményt egészséges mederbe kell szorítani. De mindkét esetben azt tartottam, hogy a mezőgazdaságnak is kárt okozunk, ha a fürdővel együtt kiöntjük a gyereket. Ez, fájdalom, megtörtént már az őrlési forgalomra vonatkozólag és én azt hiszem, ma már nagyon sokan vannak olyanok is, akik annakidején követelték az őrlési forgalom eltörlését és azóta belátták azt, hogy ez a radikális túlhajtott intézkedés hiba volt, kárt okozott a magyar iparnak a nélkül, hogy hasznot tett volna a mezőgazdaságnak. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*)

És ha ugyanezt a hibát találjuk elkövetni a fedezetlen határidőüzlet szabályozásánál, ott talán még fokozottabb mértékben fogjuk azt a sajnálatos tapasztalatot megtenni, hogy ha jelszavak után indulunk, ha a közgazdasági gyakorlati kérdésekben egyes egyoldalú elvi álláspontok végső konzekvenciáit vonjuk le, akkor sokszor épen annak az intézménynek fogunk kárt okozni, amelynek érdekében azt a túlhajtott agitációt kifejtettük.

De különben a képviselő úr azt is szememre hányja, hogy első tényem volt, midőn kormányra jutottam, hogy az akkori beruházási javaslatból a mezőgazdasági tételket töröltem. Én rendelkezésére bocsátom a képviselő úrnak — mert hisz akkor nem volt tagja a Háznak — úgy a Széll Kálmán által benyújtott, mint az általunk benyújtott beruházási javaslatot, és mély tisztelettel felkérem, kegyeskedjék nekem egyetlenegy olyan mezőgazdasági vonatkozásban álló tételt mutatni, amelyet ezen javaslatból töröltünk volna. Mi vélet-

* (40, 55, 56, 82, 99).

lenül épen ennek az ellenkezőjét tettük, mert a beruházási hitelnek mezőgazdasági célokra szánt dotációját tetemesen felemeltük. A vasutakra is részben áll, a közutakra pedig eminenter áll az, hogy mezőgazdasági érdekeket szolgálnak, már pedig azt mindenki tudja, hogy a vasúti dotációt 39 millió koronával, a közutakét 15 millió koronával emeltük fel. De ettől eltekintve, a szorosan mezőgazdasági természetű kiadásoknál pedig a dolog úgy áll, hogy a vízszabályozási költségeket, amelyek azonban talán szintén vegyes természetűek, 24 millió koronáról leszállítottuk 22 millió koronára, tehát ez az egy eset van, ahol 2 millió megtakarítást mutattunk fel, ellenben a földművelési tárca keretébe eső egyéb tételeket 19 és fél millió koronáról 27 millióra emeltük fel.

Hát ez az a kár, amelyet a mezőgazdaságnak ezen a téren okoztam és körülbelül ilyenforma arányban lesz az a kár is, amelyet más működéssel okoztam a mezőgazdaságnak. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Engedje meg a t. képviselő úr, aki, úgy látom, igyekszik objektíve a kérdésekkel foglalkozni, ha egész tisztelettel arra kérem, hogy a jövőre ilyen könnyelműen lanszírozott alaptalan támadásoktól tartózkodni szíveskedjék.

Laehne Hugó: Majd felelek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Az előttem felszólalt képviselő úr beszéde is hemzseg olyan kijelentésektől, amelyekkel szemben nagyon nehéz a hallgatást megállni, de kényszerít a hallgatásra a képviselőház idejére és türelmére való parancsoló tekintet. Az én t. barátom, a kereskedelemügyi miniszter úr egy, talán háromnegyedórás beszédet tartott a múltkor és a t. képviselő úr körülbelül három órát használt fel arra, hogy ennek a háromnegyedórás beszédnek, azt mondhatnám, talán minden egyes tételét elferdítse, kiforgassa sarkaiból, hogy azután cáfoljon, vagy invektívák alapjául használjon fel olyan dolgokat, amelyeket t. barátom vagy épen nem, vagy egészen más vonatkozásban mondott. (Úgy van! a jobboldalon.) Csakugyan visszaélnék a t. Ház türelmével, ha ezen a téren követném a t. képviselő urat, s azon végig kitartanék. (Mozgás a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől.) Azonban egypár mutatóval illusztráció gyanánt mégis szolgálók. (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

A képviselő úr megtámadja az én t. barátomat, mert rámutat arra, hogy az ipar fejlődött a közös vámterület alatt; rámutat arra, hogy nézete szerint, amelyben bizonyára mi is osztozunk, az iparral foglalkozó lakosságnak az a százaléka, amely ma létezik minálunk, ma is még mindig csak fejletlen, vagy a fejlődés alsó fokán levő iparral foglalkozik, és azután

ebből kiindulva — engedje meg — meglehetősen modortalan támadásokat intéz t. barátom szakképzettsége és képessége ellen. *(Úgy van! a jobboldalon.)* Pedig soha, de sohasem állította t. barátom, hogy itt Eldorádó van, hogy többé sempiit sem kell tenni, hogy elértük az iparfejlesztés terén azt, amit el lehet érni; hanem akkor, amidőn únos-úntalan azzal az állítással találkozunk, hogy közös vámterület mellett ipart fejleszteni nem lehet, nagyon természetes és nagyon jogosult módja volt a cáfolatnak az, hogy rámutatott arra a fejlődésre, amely az utolsó 12 év történetében mutatkozik és hozzátette, hogy ezen az úton tovább haladva, következetes és erős munkásság mellett igenis a jövőben is fejleszthetjük az ipart, aminthogy ebben a tekintetben — s talán a t. képviselő urak súlyt fognak erre az argumentum ad hominem-re helyezni — abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy gr. Károlyi Sándor t. barátom nyilatkozatára hivatkozhatom, aki szószerint azt mondta, hogy a közös vámterület mellett is el fogjuk érni az iparfejlesztést, még pedig meglehetősen nagy mértékben. Legyen szabad tehát most nekem is gr. Károlyi Sándor t. barátom giróját vennem igénybe azon állításunk megerősítésére, hogy iparfejlesztés történt sikerrel a múltban is, történhetik a közös vámterület alapján a jövőben is. *(Mozgás és ellentmondás a baloldalon. Úgy van! jobbfelől.)*

Azután itt van a galaci tarifa kérdése. A képviselő úr, mellesleg megjegyezve, úgylátszik, nincs tisztában azzal, hogy mindenütt, ahol hajózási kérdésekről van szó, tonnaegységben beszélnek az emberek, a vasúti forgalomról pedig métermázsá-egységben szoktunk beszélni. Az összeg, amelyet t. barátom a vasúti relációban mint fuvartételt odaállított egy métermázsára, az abban, amit a tengerhajózásnál mondott, egy tonnára vonatkozik. Ez csakugyan nagyon elemi dolog, t. képviselő úr. De ettől eltekintve, a képviselő úr ismét meglehetősen durva támadásokban részesíti t. barátomat azon a réven, hogy mi köze a gaiaci tarifának a külön vámterülethez. De hiszen sohasem állította t. barátom azt, hogy ahhoz köze van! Soha mint érvet nem hozta fel ezt a külön vámterület ellen, hanem mi történt? T. barátom tarifapolitikája megtámadtatott gr. Károlyi Sándor által és ő annak a beszédnek keretén belül ezen egész különálló kérdésben felvilágosítást adott a gr. Károlyi Sándor által a vasúti tarifapolitikára vonatkozólag elmondottakra; foglalkozott a mi kiviteli relációink szállítási költségeivel, s a galaci tarifával. És ez így megy végig az egész vonalon!

Mielőtt a vámterület kérdésére áttérnék, még csak egy olyan közgazdasági kérdés van, amelynek kiváló fontossága arra kényszerít, hogy azzal a lehető rövidséggel foglalkozzam,

és ez a jegy-bank kérdése, ahol csakugyan azok, akik bent voltunk és odafigyeltünk a t. képviselő úr előadására, abban a ritka szerencsében részesültünk, — mert biz ez a mai világban, amikor azt mondják, hogy semmi sem új a nap alatt, meglehetősen ritka dolog, — hogy olyan új dolgokat hallottunk a jegybank-elmélet alapelveire vonatkozólag, aminőket csakugyan nem fog találni senki, ha az erre vonatkozó összes szakirodalmat elolvassa is.

A t. képviselő úr nem tudom micsoda közvetlen kihatást várt a külön magyar jegybanktól az agrárhitel szempontjából. Hát engedjen meg nekem, a jegybankügy megfelelő szervezése igenis tehet nagyon nagy szolgálatot az agrárhitelnek, mert hiszen egyik sarkkővét képezi egy társadalom összes hitelviszonyai berendezkedésének; de aki azt képzei, hogy egy jegybank közvetlenül az agrárhitel terén fejthet ki tevékenységet, hogy egy jegybank azokat a passzívákat, azokat a rendelkezésére álló értékeket, amelyekkel valuta-politikát kell folytatnia, hogy agrárhitel céljaira adhatja oda, az sem az agrárhitel, sem a valuta-politika természetével, sem a jegybank rendeltetésével tisztában nincsen. Mert egy jegybank első és nagy közgazdasági missziója — természetesen emínter a rendezett valuta mellett, mert csak erre gondolhatunk, — mondom első közgazdasági missziója a valutaviszonyoknak rendbentartására, a készfizetések állandó fenntartásának biztosítása és egy jegybank úgy a maga kölcsönei megállapításánál, mint általában egész eljárásánál ezt a domináló szempontot kell, hogy irányadónak tekintse magára nézve. Mert azt a hivatását, hogy az ország pénz- és hitelviszonyainak biztos bázisát képezze, csak ezáltal töltheti be. Igenis, az agrár hitel terén kell cselekedni minden téren, szövetkezetek, jelzálogintézetek, a személyi hitel különböző vonatkozásait felkaroló speciális intézetek felállítása által, és mindezek alapját egy egészséges jegybank-politika adja meg, de ebbe az akcióba magát a jegybankot közvetlenül belevonni és azt várni, hogy a jegybank helyezze el a maga rendelkezésére álló tőkéjét, a tőkeerő tetemes, számottevő részét a mezőgazdasági hitel terén: ez nagyon megbosszulná magát az ország összes hitelviszonyai szempontjából...

Polónyi Géza: Tehát a közös bank sem teheti ezt!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Természetesen nem!

Polónyi Géza: Tehát erről van szó! (Zaj balfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Tessék csak egy kicsit tovább várni, mert most rájövünk arra is, hogy miért vannak nekünk aggályaink az iránt, hogy egy külön magyar jegybank kevésbé előnyös hitelviszonyokat fog teremteni az egész országra, tehát a gádzákra is, mint egy közös.

Mentől kezdetlegesebbek a közgazdasági viszonyok egy országban és különösen mentől jobban elszokott egy ország, mint, fájdalom, a miénk is, a készfizetésektől és a pénzpiacnak azzal kapcsolatos hullámzásaitól, annál dominálóbb, közvetlenebb befolyást gyakorol egy jegybank az általános kamatláb-viszonyokra. Angliában senkinek eszébe nem jutna a magánüzleti téren a maga kamatláb-viszonyainál cinozurául az angol banknak a discont-kamatlábát fogadni el feltételül. Minálunk bevett szokás, széltére vannak szerződések, ahol hosszabb időre megkötött üzleteknél kamatlábul egyenesen a bank kamatlábától teszik függővé a kamatlábat. Ez most természetes, de amint át fogunk térni a készfizetésekre, ez a helyzet fokozatosan szűnni fog: hanem azért egy hosszú átmeneti idő alatt a jegybank hivatalos kamatlába domináló befolyást fog gyakorolni a pénzpiac kamatlábara. Ennek folytán mentül tőkeerősebb egy jegybank, mentül többoldalú gazdasági tevékenységet kifejtő és nemzetközi érintkezéssel bíró pénzpiacnak képezi az pénzügyi rezervoárját: annál nyugodtabb, annál erősebb valuta-politikát követhet, annál ritkábban fog abba a helyzetbe jutni, hogy aranykészletének megőrzése végett sokszor igen magas fokra is felemelje hivatalos kamatlábát; és mentül szűkebb és mentül egyoldalúbb az a közgazdasági bázis, amelyre egy jegybank támaszkodhatik, annál nervózusabb kamatláb-politikát kell követnie, annál gyakrabban jut abba a helyzetbe, hogy féltennie kell aranykészletét és fel kell emelnie a kamatlábat, hogy aranykészletét megtarthassa. Hogy pedig minő kihatása van ennek az ország összes kamatlábviszonyaira, azt mindnyájan tudjuk. Ezért állítom, hogy azt hisszük, az összes kamatlábviszonyokra, tehát a mezőgazdaságtól fizetett kamatlábra is kedvezőtlen hatással lesz a külön magyar jegybank felállítása.

De menjünk most át az igazán napirenden lévő kérdésre. *(Egy hang balról: Hát a szerbiai vámok?)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: A szerbiai vámokat várja a képviselő úr?

Polónyi Géza: Azt várjuk, hogy a valuta végre legyen rendben és kezdődjék a készfizetések felvétele.

Gr. Tisza István miniszterelnök: A készfizetések felvétele, ha zavaró körülmények nem akadályozták volna, mindenesetre már megtörténhetett volna. Annyi mindenesetre el van érve, hogy a készfizetések felvételének közgazdasági előfeltételei megvannak.

Polónyi Géza: Tehát a politika akadályozza!

Gr. Apponyi Albert: Ez jellemző!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hiába tartja Apponyi Albert t. képviselőtársam jellemzőnek; ez igen egyszerű igaz-

ság és semmiféle titokzatos politikai háttért ebben nem látok; de egyszer itt, máskor Ausztriában oly parlamenti viszonyok voltak, hogy a szükséges törvényhozási intézkedéseket megtenni nem lehetett.

Polónyi Géza: Záros határidő volt; Lukács miniszter úr is hozzájárult ehhez és most mégis ott ül. (Zaj. Mozgás a baloldalon.)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Egy hang (balról): Mégis előnyt adnak a közös banknak, amely nem teljesíti kötelességét!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ne konverzáljunk, kérem. Felveszem beszédemnek fonalát és átmegyek a vámterület kérdésére, még pedig tisztán és kizárólag, mint közgazdasági kérdésre. Mert azt azután nem ma és tegnap mondom először, de mióta egyáltalában szerencsém vagy szerencsétlenségem van a közügyekkel foglalkozni, azóta mindig azon az állásponton voltam és mindig tiltakoztam az ellen, hogy ebbe a kérdésbe bármely oldalról, bármilyen politikai motívumokat keverjünk. Hanem helyzetünk mindenesetre nagyon nehéz; mert hiszen még az oly urbánus és mérsékelt tagja is a Háznak, mint t. barátom, Kossuth Ferenc, jóformán hazaárulónak tekintti azt, aki ezt a kérdést fejtegeti és azt a meggyőződését nyilvánítja, hogy a közös vámterület előnyösebb ránk nézve, mint a külön vámterület.

Polónyi Géza: Csak a miniszterelnöki székéből nem szabad ilyet hirdetni!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Az már tökéletesen egyre megy!

Polónyi Géza: Az nem egy!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Tessék elhinni, talán tapasztalni fogja, ha valaki álgazságokat hirdet, az épen olyan helytelen, akár a miniszteri székéből hirdeti azt, akár máshonnan; ha pedig igazságot mond, az épúgy igazság marad, ha a miniszteri székéből is hirdeti.

Polónyi Géza: Ezt már tapasztaltam.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Azt mondtam, talán fogja tapasztalni. Az az álláspont tehát teljesen tarthatatlan. Engedelmet kérek, különösen addig, míg a tárgyalások folynak Ausztriával, belátom annak veszélyeit és hátrányait, hogy ez a kérdés a magyar képviselőházban vagy a magyar nyilvánosság előtt fejtegetve legyen és a külön vámterület veszélyei kellő hangsúlyozással kifejezésre jussanak. Belátom hátrányait, bár nem kell azokat túlbecsülni; mert hiszen hogy vagyunk mi a dologgal? Hiába magyarázná nekünk Ausztriában bárki, hogy nekik a külön vámterület nem káros, nem adnánk rá semmit, mert nagyon jól tudjuk, hogy kárt okoz Ausztriának.

(Igaz! Úgy van!) Épúgy vannak Ausztriában. Bármit beszélünk itt, azok az urak nagyon jól tudják odaát, hogy a külön vámterületnek megvannak rájuk nézve a maga következményei, és e meggyőződésünk nem fog sokat változni a szerint, ha megmondja valaki nálunk ezt, vagy pedig elhallgatjuk mindnyájan. De ami azután teljesen tarthatatlan, az az, hogy évek hosszú során át folyik itt e kérdés vitatása, a közvéleménynek a külön vámterület értelmében való kapacitálása és felizgatása, a nélkül, hogy azok, akik ennek helytelen és káros voltáról meg vannak győződve, az érvek terén felvegyék a harcot, és kötelességüket, hogy a közvéleményt nézetük szerint felvilágosítsák, teljesítenék. (Igaz! jobb felől.)

A t. képviselő uraknak teljesen igazuk van, senki sem tesz kifogást...

Polónyi Géza: Hát tárgyaljuk! (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Senki sem tesz kifogást, ha a külön vámterület előnyeiről meg vannak győződve és ennek kifejezést akarnak adni és propagandát csinálnak. De nekünk, akik arról vagyunk meggyőződve, hogy máris a gazdasági károsodás szélére sodorja az országot ez az áramlat a külön vámterület mellett, akik meg vagyunk róla győződve, hogy az országnak életbevágó gazdasági kérdése a közös vámterület fenntartását kívánja: nekünk nem jogunk, de halaszthatatlan kötelességünk (Igaz! Úgy van! jobbfelől.) mindent megtenni a közvélemény felvilágosítására. (Igaz! jobbról.)

Farkasházy Zsigmond: Idegen pénzzel, osztrák pénzzel is csinálják!

Rátkay László: Hiszen látja, hogy nincs többség a háta mögött. Itt van a többség.

Bornemisza Lajos: Szabad a kisebbségnek is érvelnie!

Rátkay László: Kisebbség van ott!

Gr. Tisza István miniszterelnök: De itt már igazán a t. képviselő urak zavarják össze — bocsánat a kifejezésért — az alkotmányos élet alapfogalmait. Hát a kisebbségnek nincs joga arra, hogy eszméit hirdesse?

Polónyi Géza: De nem a miniszteri székből! Hanem hadd üljön majd ott a mi kereskedelemügyi miniszterünk! (Mozgás jobbfelől.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Én vágyom legjobban arra, hogy ott üljön a kereskedelemügyi miniszterük.

Polónyi Géza: Látom! Hónapok óta mondja!

Gr. Tisza István miniszterelnök: A döntő ebben a kérdésben az, hogy a két állam, Ausztria egyfelől és Magyarország másfelől, mindkettő, — és ezt, ha talán minden alkalommal nem is mondtam, de ha nem húszszor, akkor ötven-

szer mondtam — Ausztria épúgy, mint Magyarország, abban a helyzetben van, hogy óriási horderejű, speciális előnyöket nyújthat egyik a másiknak, oly speciális előnyöket, amelyek majdnem létkérdést képeznek. Talán feltétlenül létkérdésnek nevezhető az osztrák iparra nézve, mert az osztrák iparnak csakugyan elképzelhetetlen a jövője, ha a magyar fogyasztási piacot elveszti. *(Igaz! Úgy van! jobb és balfelől.)* Magyarországra nézve pedig a helyzet annyiban kedvezőbb, ezt sem először, hanem talán tizedszer mondom, hogy Magyarországnak csak egy igen súlyos és igen hosszú átmeneti krízist megrázkództatásával kell számolnia, amely átmeneti krízis legyőzése után igenis a magyar mezőgazdaságra is jöhetnek szebb napok, *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* csak hogy nem azokra, akiké ma a magyar föld. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* hanem azokra, akik 30—40 év múlva lesznek birtokosai. És az a megrázkództatás, amelyet a magyar mezőgazdaság kiheverhet, a mai magyar birtokos osztályt kiméretlenül fogná sújtani. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* így áll a dolog.

Polónyi Géza: Egy betű sincs ügyi

Gr. Tisza István miniszterelnök: És ha Kossuth Ferenc t. barátom azt mondja, hogy lehetetlen két országot összeláncolni, amelyeknek ellentétes érdekeik vannak, én pedig azt látom, hogy épúgy, amint egy államon belül is ki lehet egyeztetni egy kereskedelempolitikai akcióban az ugyanazon területen, ugyanazon állam polgárai és ugyanazon társadalom osztályai közt foglalkozás szerint meglévő ellentétes érdekeket, — ugyanúgy, bár több bajjal és nehézséggel, össze lehet egyeztetni azon speciális érdekeket is, amelyekben Ausztria érdekei Magyarország érdekeitől eltérnek, ámbár a világért se tessék azt képzelni és végzetes hiba a dolgot úgy odaállítani, hogy ezek a kérdések az egész vonalon ellentétben állanak. Ausztriának is fontos agrárius érdekei vannak, és a legnagyobb hiba azt állítani, hogy minden, ami a vámpolitika terén a mezőgazdaság javára történik, áldozat Ausztria részéről Magyarország javára, valamint Magyarországnak is sok ipari érdeke van. De ezek mellett és ezek felett messze kimagasló fontossággal ott van az a körülmény, hogy Magyarország abban a helyzetben van, hogy az osztrák iparnak, Ausztria pedig abban a helyzetben van, hogy a magyar mezőgazdaságnak olyan fogyasztási piacot nyújthat, amelyben a versenytársakkal szemben előnyben részesül.

Polónyi Géza: Szerződés alapján is el lehet ezt érni!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Erre is reá térek. Az én t. barátom, Kossuth Ferenc, megtette az indítványát, amelyben hangsúlyozta azt, hogy nincs bázis sem Ausztriával szemben, sem a kereskedelmi szerződések megkötésére a külállal-

okkal szemben, mert nincs vámtarifa és elsősorban a vámtarifát kellene megcsinálni. Megvallom, akkor igazán azt hittem, hogy a t. többségnek akciója arra irányul, hogy a bizottság egy vámtarifát dolgozzon ki az önálló magyar vámterület számára. E tekintetben nagyot módosult nézetem azon felvilágosítások folytán, amelyeket illetékes helyről kaptam, és amelyekre visszatérek. De ha csakugyan így volna, akkor óva inteném a t. többséget, hogy egy ilyen lehetetlen munkába belemenjen. Az én t. barátom Kossuth Ferenc még talán némi apprehenzióval is, amit nagyon sajnálok, de felemlítette azt, hogy ő nem is képzel argumentumot, hogy miért ne lehessen a közös vámterület számára kidolgozott autonóm vámtarifa alkalmas a külön magyar vámterület számára.

Polónyi Géza: Átdolgozással!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Megvallom, zavarban vagyok, hogy hol kezdjem az argumentációt, mert hiszen mégis csak természetes dolog, hogy minden vámtarifa, ha érdemes erre a névre, hü tükre és képe azon terület speciális viszonyainak, amelynek számára készült és exponense annak a közgazdasági politikának, amelyet ezen a területen az, aki annak a területnek politikáját irányítja, követni akar. (Helyeslés jobbfelől.) Ha tehát Magyarország számára csinálunk autonóm vámtarifát, akkor az egész vonalon minden egyes tételnél egyfelől csakis és kizárólag a magyar viszonyokat kell venni, másfelől beleképzelni magunkat és ráhelyezkednünk arra a helyzetre, amelyben az ország a külön vámterület alapján lesz és akkor meghatározni minden egyes csoportjánál a fontosabb árúknak, hogy hol, kivel szemben, minő akcióra akarnak fegyverkezni. Ez a feladat toto coelo más, ha a magyar külön vámterület számára akarok dolgozni, vagy ha a közös vámterület számára akarok dolgozni; úgy, hogy ha most valóban komolyan külön autonóm vámtarifát akarnak a képviselő urak csinálni, akkor a vámtarifa összes tételein keresztül tételről-tételre a szakemberek beható meghallgatása után kell a vámtételeket meghatározni. (Felkiáltások bal felől: Természetes!) Ha pedig ez természetes, akkor nagyon keményen dolgozzanak, hogy három esztendő alatt elkészüljenek. (Ellentmondás balfelől.)

Polónyi Géza: Széll Kálmán megmondotta, hogy három hét alatt megcsinálja! Kérdezze meg Dániel Ernőt! Az is csinált! Mennyi idő alatt csinálta meg?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Talán jó lesz, ha megkérdezi a képviselő úr, hogy a német birodalmi kormány meddig dolgozott az ő vámtarifáján.

Polónyi Géza: Az más. (Zaj.)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hiszen nem arról van szó, én most már értem, hogy tulajdonképen miről van szó. A képviselő urak egy kísérletet óhajtának tenni, amellyel tulajdonképen fenntartanak a közös vámterületet.

Polónyi Géza: Ki mondja?

Gr. Tisza István miniszterelnök: A külön vámterület formái közt és egy kiegészítéssel. Mert hiszen az én t. barátom, Kossuth Ferenc második beszédében egészen világosan megmagyarázta, hogy ő kívánja...

Polónyi Géza: Sohasem mondta, hogy fenn akarja tartani a közös vámterületet!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Persze, hogy nem mondta, de én mondom.

Polónyi Géza: Ez ráfogás!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ez igaz, csakhogy az urak nem mondják. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Zaj bal-felől. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) Mit akarnak a képviselő urak? Az urak csinálnak egy vámtarifát, amelyik majdnem teljesen, tételei legnagyobb részében ugyanaz legyen, mint amely Ausztriában van, amelyet a külföldi szerződések szempontjából elfogadtak. Azután Ausztria és Magyarország berendezkedik úgy, — és ez az, amivel kiegészítik cs megpótolják a közös vámterület gondolatát, vagy mondjuk: amivel ellentétben állanak a közös vámterület gondolatával — hogy kiegészítenék Ausztriával kötendő olyan kiegyezéssel, amelyben a két ország közti forgalom tárgyát képező cikkek legnagyobb része vámmentes lenne és csak egypár ausztriai iparcikkre vetnének vámot a magyar iparfejlesztés szempontjából. (Mozgás balfelől.) Itt van Kossuth beszéde.

Polónyi Géza: Ez is egy lehetőség!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Már most nézzük ezt a kérdést. A képviselő úr hosszasan foglalkozott azzal a kérdéssel, lehet-e oly szerződésre lépniünk Ausztriával, amelyre a többi külállamok a legkedvezményezettebb klauzulát alkalmazni nem kívánják. És itt megjegyzem, és ennyiben keverek közjogi momentumot a dologba, azt már épen közjogi szempontból a legnagyobb mértékben aggályosnak tartanám, hogy a képviselő urak erre az útra lépjenek, mert azt keresztilvinni, hogy a külállamok akceptálják azt, hogy nekünk Ausztriával oly szerződésünk van, melyet ők magukra nézve zsinórmértékül nem követhetnek és melynek kedvezményeiben részesülni nem kívánnak, csak akkor lehet, ha megértetjük velük azt, hogy az nem kereskedelmi szerződés a szó nemzetközi értelmében, hanem itt egy birodalom két része között közbenső vámvonal állítatik fel. (Felkiáltások bal felől: Ki mondja?) Ez a dolog logikája, másképp bele nem megy a külföld. (Igaz! Úgy van!

a jobboldalon.) A különbség az, hogy vámszövetséget köthetünk egymással állami szuverenitásunk minden elhomályosítása nélkül, mert vámszövetségre léphetünk Németországgal, Romániával vagy más tőlünk teljesen idegen állammal. Ezt a második módját a szerződésnek azonban csak oly módon tudjuk a külfölddel keresztülvinni, mely azután csakugyan a legnagyobb mértékben homályt vet állami különállásunkra és szuverenitásunkra. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)

Nézzük a dolgot gazdaságilag. Úgy Kossuth t. barátom nyilatkozatában, mint az utoljára hallott beszédben is felmerül a mérleg teóriája. Azt mondja Kossuth t. barátom is, hogy Ausztriából nagyobb értékű iparcikk jön be Magyarországra, mint amennyit az általunk Ausztriába kivitt nyerstermények értéke képvisel. Mellesleg megjegyzem, ez teljesen így van. Én nem tudom biztosan, de szívesen elhiszem, hogy a Laehne képviselőtársam által felhozott szám helyes, 1500 s néhány millió korona. Csak azt a csekélységet felejtette el a képviselő úr, hogy mennyi idő alatt.

Polónyi Géza: Mondtam, hogy egy lusztrum alatt; talán nem tetszik érteni, mi az?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Tehát körülbelül 300 millió korona évenként. Mondom, én nem tudom, biztos-e ez a szám, de megengedem és akceptálom. De azt mindnyájan tudjuk, hogy az osztrák bevitel Magyarországra nagyobb értéket képvisel, mint a magyar kivitel Ausztriába. Azután ehhez azt a következtetést fűzi, hogy már most beszéljünk az osztrákokkal okosan. Mi követeljük magunknak, hogy a mi összes kivitelünk Ausztriába vámmentes legyen, beeresztünk ugyanannyi értékű árut Ausztriából vámmentesen, de kipécéztünk egy pár iparcikket, amelynek forgalma a különbözetnek felel meg és megvámoljuk.

Hát igazán azt hiszik a t. képviselő urak, hogy lehet ilyen módon egy más állammal szemben fellépni, hogy lehet ilyen módon tárgyalni valakivel? Gondolják meg a képviselő urak, mi eddig két szerződésre vonatkozólag fejeztük be a tárgyalásokat: Olaszországgal és a Németbirodalommal. Mind a két állammal olyan a közgazdasági helyzet, hogy a mi kivitelünk azokba az államokba tetemesen túlhaladja azoknak bevitelét. Nem mondom, hogy ilyenkor nem szokás bizonyos pontig elővenni azt az érvet a másíknak sarokbaszorítására, hogy hiszen te nagyobb mértékben vagy érdekelve. Ezek olyan dialektikai, mellékes sallangjai a tárgyalásnak, amelyeket senki sem vesz komolyan, mert hiszen az evidens, hogy akár nagyobb, akár kisebb egyik államnak forgalma mint a másíké, érdekelve van mind a kettő; nagyon sokszor nem is az abszolút szám magassága irányadó; de hogy milyen természetű cikk-

ről van szó, olyanról-e, amely ha azt a speciális piacot elveszti, egy más piacon csak sokkal rosszabb árak mellett érvényesülhet.

Nagyon furcsán néztünk volna az olasz és német kormány szemébe, ha ők azzal a naiv követeléssel léptek volna fel, hogy ők kedvezményeket adnak nekünk addig a határig, ameddig az ő bevitelük hozzánk jön, a többivel azután mi ne törődjünk, azzal ők elbánnak belátásuk szerint.

Posgay Miklós: Még utóbb ki fog tűnni, hogy ez a nagy többség hülyékből áll és csak a bukott minisztérium az okos. (Élénk derültség jobb felől.)

Gr Tisza István miniszterelnök: Az olasz és a német kormánytól távol állott ilyen naivitásokkal jönni hozzánk és megvalloim, a mi közéletünk reputációja érdekében óhajtanám, hogy mi se jöjjünk ilyen naivitásokkal elő. Ha erre az alapra helyezkedünk, ami magában véve lehetséges, akkor nem az lesz a kérdés, hogy mit bocsássunk be kölcsönösen vámmentesen, hanem az lesz a kérdés, hogy milyen fontossággal fog bírni az a vám, amelyet mi alkalmazunk bizonyos osztrák ipar-i cikkekre és a mérleget ott fog kelleni keresni és felállítani, hogy milyen mértékű legyen az a megvámolás, amelyet az osztrákok fognak velünk szemben alkalmazni.

Be fog állani tehát az az eset, hogy egy bizonyos része — kisebb vagy nagyobb része — a két ország közötti forgalomnak vámmentes lesz, a másik része meg fog vámoltatni, és akkor úgy fog állani a dolog, hogy mentői nagyobb lesz ez a megvámolási percent, annál nagyobbak lesznek természetesen azok a károsodások, amelyekben a mi mezőgazdaságunk részesedni fog. Mentői kisebb lesz a megvámolandó cikkek hányada, annál kisebb lesz ez a károsodás, de annál kisebb lesz az egész külön vámterületnek tartalma és közgazdasági fontossága, úgy, hogy a végén azután nagyon félek tőle, hogy nem marad egyéb némi kis tessék-lássék különállási sallagnál, amely mellett a képviselő urak — és ezt jobban teszik, mintha igazán megcsinálnák a külön vámterületet — mégis, ha talán bizonyos más cégér alatt, de hazahozzák az ország számára azt, amit meg tudnak menteni a közös vámterületnek gazdasági előnyeiből.

De menjünk tovább és nézzük, hogy ki viselné az Ausztriában mezőgazdasági terményeinkre vetett vámot. A képviselő úr is most annak a idézetének adott kifejezést, hogy a fogyasztó fogja viselni. Hogy áll a dolog? Mindazon cikkekre nézve, amelyeket mi Ausztriába úgy vihetünk be, hogy a védvám érvényesül, t. i. a közös vámterület védvámja, ma az árhatarát megállapítja a mi versenytársaink számára lehetséges ár; t. i. az osztrák piacon annyi lesz az ár, amennyit mező-

gazdasági terményeinkért fizetnek, s amely ár mellett megkaphatja Ausztria más versenyző államtól is a terményeket, vagy mondjuk: egy hajszállal olcsóbb.

Polónyi Géza: Plusz-vám!

Gr. Tisza István miniszterelnök: A vám benne van! Vagyis az a költség, amibe az orosz, a szerb, a román mezőgazdának kerül a maga terményét elszállítani, a vám az elszállítási költség megfizetése után szabja meg az árat. Ha most azt a vámot, amit eddig ki nem fizettünk, kivetik ránk is, ezzel a helyzet a fogyasztóra nézve semmit sem változik, mert eddig sem mi határoztuk meg az árt, hanem a nemzetközi konjunktúrák, amin egy jöttát sem fog változtatni az, hogy ha velünk szemben is érvényesül a vám. A fogyasztóra nézve tehát marad a vám, ami volt. A különbség csak az, hogy míg eddig a magyar termények után fizetett ár a magyar termelők zsebébe ment, most annak egy része mint vám, az osztrák kincstár zsebébe fog menni.

Polónyi Géza: Bocsánatot kérek, ez nem áll!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ez olyan igazság, amelyet nem is lehet megcáfolni! (Zaj a baloldalon.)

Megvárom, míg a felnőttek oktatása véget ér.

Polónyi Géza: Akkor oda fordítanám, ha az volna!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Egyszóval, azt hiszem, hogy azt kétségbe nem vonhatja senki, hogy ezeknek a nemzetközi piaci konjunktúráknak és a vám fizetésére kötelezett versenytársaknak költség számlái adják meg az árnívót. Mi megkaphatjuk azt az árt, amelyet ily viszonyok közt az osztrák fogyasztó adni kénytelen; ő rá vonatkozólag a helyzetet a vámnak Magyarországra való behozatala abszolúte nem érinti. Hogy ha Magyarországra vámot szabnak, azért egy krajcárral sem lesz drágább az orosz, a szerb vagy a román búza, amely a piacra kerül. Egyszerűen az következik be, hogy míg eddig a magyar gazda dugta zsebre az árt egyedül a szállítási költségek levonásával, addig ezután egy része mint vám az osztrák kincstárba fog befolyni. Ezt, azt hiszem, megcáfolni nem lehet. (Felkiáltások a jobboldalon: Egészen világos!)

És megint ott volt az a sajátságos felfogás épen Kossuth Ferenc t. barátomnak nyilatkozatában, hogy ma egyetlen vevőnk van. Engedelmet kérek, nekünk vevőnk lehet mindenütt e széles világon. Elmehetünk terményeinkkel mindenüvé; de összes vevőnk között egy van, aki többet adhat mint más, aki más feltételeket szabhat miránk nézve és nekünk adja az árból azt is, amit más konkurrenssal szemben, mint vámot kell megfizetnünk. Természetes tehát, hogy összes piacaink közül elsősorban ezt a piacot látjuk el a magunk

feleslegével és csak olyan cikkeket és annyit viszünk ki, amely cikkek a mi piacunkon már el nem férnek. Tehát nemcsak egy vevőnk van, de igenis összes vevőink között egy van, aki többet adhat nekünk, mint más, nem a mi szép szemünkért, de kölcsönösen jól fel fogott érdekből és a kölcsönös érdekek tekintetbevételével berendezett szervezetünk-nél fogva. És most arról van szó, hogy ezt a kedvezményes vevőt veszítjük el akkor, ha a külön vámterület álláspontjára helyezkedünk.

De hát ezek a kérdések, hála Istennek, többé-kevésbbé akadémikus természetűek, mert azt gondolom, hogy a mélyen t. közjogi ellenzék álláspontjából is megemésztett dolgoknak tekinthetők. Ennek pl. gr. Károlyi Sándor t. barátom teljesen nyílt kifejezést is adott, hogy az adott viszonyok között azt hiszi, hogy a kereskedelmi szerződéseket most még egyszer a vámszövetség alapján kell megkötöni. Méltóztassék csak meggondolni, hogy most kezdenek egy magyar vámtarifát csinálni március 1-éig; teljesen ki van zárva, hogy mindazok a kérdések, amelyek megoldandók volnának, megoldassanak.

Polónyi Géza: Ki teszi azt lehetetlenné?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Azt bizonyára nem én tettem lehetetlenné. Ha én tettem volna, akkor ezt igen nagy érdemnek tulajdonítanám, mert az országot egy óriási veszedelemtől mentettem volna meg. Fájdalom, ezzel nem dicsekedhetem.

Polónyi Géza: Az kijátszása a törvénynek, nem érdem! (Zaj.)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Az én t. barátom, gr. Károlyi Sándor nyíltan kimondja, hogy erre a 10 évre meg kell ezt csinálni és aztán azt mondja, hogy a külön vámterület kétségtelenül az áruk devalvációját fogja maga után vonni, aminek különben gr. Apponyi Albert, gondolom utolsó beszédében — amellyel sajnálatomra akkor nem foglalkozhattam, mert nem akartam egy vita keretén belül többször érdemlegesen felszólalni — szintén kifejezést adott, hogy t. i. a külön vámterületnek káros hatása legfeljebb egy kis árdevalváció. Ugyanezt ismeri el gr. Károlyi Sándor, de aztán azt mondja, hogy ennek folytán használjuk fel ezt a tíz esztendei respiriumot, amint ő magát kifejezte, és az agendának egy tíz évi sorozatát állítja fel és azt mondja, végezzünk el mindent, hozzuk abba a helyzetbe a mezőgazdaságot, hogy azután átmehezzünk veszély nélkül a külön vámterületre.

Eszemágában sincs most, t. Ház, mikor igazán visszaélek a Ház türelmével, *(Halljuk! Halljuk!)* belemenni a

gr. Károlyi Sándor által felállított teendők egész sorozatának mérlegelésébe. Méltóztatnak emlékezni, voltak abban egyes speciális mezőgazdasági ágak felkarolására, voltak a hitelviszonyokra, voltak a közteherviselési viszonyokra, sőt még a tulajdonjogi viszonyokra vonatkozó reformok is. Én elismerem, hogy ezek legnagyobb része megfontolásra méltó, sőt olyan, hogy egyszerűen folytatni kell a már megkezdett rendes akciót, másik meg olyan, amelynél további reformra lehet és van szükség. Én mindenesetre azt mondom, hogy nemcsak ezalatt a tíz év alatt, hanem már ezelőtt is és azután is a legnagyobb gonddal fontoljunk meg minden konkrét javaslatot, amely a mezőgazdaság erősítésére és javítására szolgál és igyekezzünk azt megvalósítani. Hanem az egész hosszú sorozata ezeknek a javaslatoknak olyan, hogy semmi köze a közös, vagy a külön vámterülethez. Egyetlen egy sincs azokban olyan, amelyet csak a külön vámterület mellett lehetne megvalósítani és a közös vámterület mellett nem, sőt van olyan, amelyet egyenesen a közös vámterület mellett az átmeneti idő alatt akar t. barátom végrehajtani. Én azt mondom, ha jó, ha célszerű, hajtsunk végre minél több üdvös dolgot e tíz esztendő alatt és hozzuk a magyar mezőgazdaságot mentül előnyösebb helyzetbe. Hanem ha ezt megtettük és tíz év múlva megint dönteni kell a kérdésben, akkor megint csak azt fontoljuk meg, hogy árdevalvációt okozunk-e a mezőgazdasági terményekben, igen vagy nem? *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.) Mert én nem hiszem, hogy a magyar mezőgazdaság valaha olyan helyzetben legyen, hogy olyan felesleges jólétbe jusson, hogy az ablakon keresztül szórhassa a pénzt; hanem akkor ezt ismét ki kell kapcsolni és el kell választani ezektől a kérdésektől és magát ezt a kérdést kell mint közgazdasági kérdést fontolórra venni; akkor aztán ismét az fogja eldönteni a kérdést jobbra vagy balra, hogy az akkori gazdasági helyzet és a gazdasági konjunktúrák beható megfontolása mellett azt fogjuk-e látni, hogy közgazdasági hasznót okoz-e a külön vámterület vagy pedig nem. Ha azt fogjuk látni, hogy hasznót hoz, akár helyeseltük ezt a programot, akár nem, el kell fogadnunk, ha pedig azt látjuk, hogy kárt okoz, nem szabad megtennünk azért, bárminő hasznót juttasson is a mezőgazdaságnak.*

Gr. Teleki Arvéd: *Hát ezer évig gyarmat maradjunk? (Zaj.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Azt hiszem, a gyarmati állapotból eléggé kibontakoztunk már és általában, tessék elhinni, hogy a gyarmatfüggési viszony nagyot változott az újabb időben. Méltóztatssanak arra gondolni, hogy ma Angliában mennyi komoly közgazdasági és politikai hazafias ag-

godalmat okoz az a tény, hogy Anglia oly óriási mérvben szorul nyersterményekben behozatalra. Van tehát ennek a kérdésnek más oldala is.

T. Képviselőház! Ezzel befejeztem hosszúra nyúlt beszédemet; én azt gondolom, hogy a közgazdasági bizottság, ha nekiáll és csinál ebből a vámtarifából valamit, ami felig új vámtarifa, félig a régi vámtarifa, s amivel azután igazán nem tud mihez kezdeni és mit csinálni, mert az csak evidens dolog, hogy mire elkészül, akkor már az ország közgazdasági akút politikai helyzetében annak hasznát venni nem lehet, — hogy ezzel teljesen felesleges, meddő munkát végez.

Ennek folytán Kossuth Ferenc t. barátom indítványához nem járulhatok. (*Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon.*)

Kossuth Ferenc indítványát a Ház június 2-án elfogadta.

271. A Tisza-kormány utolsó napjai: a készülöben lévő Fejérváry-kormány; a Kvassay-epizód; a kabinetalakítás nehézségei; a június 18-i kormányváltozás; két búcsúlevél Tiszához.

Burián báró küldetésének és Andrássy május 24-i újabb kihallgatásának eredménytelensége után (268), mely a koalícióval való megegyezésre irányuló utolsó kísérlet megghiúsulását jelentette, a lapok szerint egy ügyvezető minisztérium vagy hivatalnok-minisztérium kinevezése lépett előtérbe állítólag br. Fejérváry Géza tábornagy, az újonnan szervezett m. kir. darabontestőrség (215) kapitányának elnöklété alatt, aki tudvaleőleg közel húsz éven át volt honvédelmi miniszter.¹ Az ellenzéki lapok a készülöben lévő Fejérváry-kormányról, az ú. n. darabontf-kormányról, kezdettől fogva, mint nem alkotmányos kormányról írnak. És a szövetkezett ellenzék vezérlőbizottsága már június 2-i ülésén kimondja, hogy az új kormánynak a szövetkezett ellenzéki pártok mindjárt bemutatkozása alkalmával bizalmatlanságot szavaznak.

A hivatalnok-minisztérium kinevezése azonban egyre késett.

A Fejérváry-kormány megalakulásának nagy személyi nehézségeiről hitelesen tájékoztatnak Tiszának 1905. május 10-től június 8-ig terjedő időközben Fejérváryhoz intézett levelei.

Ezekből a levelekből láthatjuk, hogy a kombinációba vett miniszterjelöltek egymás után kerekét oldanak. Pedig Tisza mindent elkövet, hogy Fejérvárynak, kit más alkalmas vállal-

¹ Erről a készülöben lévő hivatalnok-minisztériumról az ellenzéki szónokok többször tesznek abban az időben említést a képviselőházban, így pl. Polónyi Géza máj. 31. beszédében (270) és gr. Teleki Arvéd jún. 2-án, midőn azt mondja: „Mert már látom én a második kiadású Bach-huszárokat“ stb. — Fejérváry 1884. okt. 28-tól 1903. jún. 27-ig (a Khuen-kormányig) volt honvédelmi miniszter.

kozó hiányában április 24-i felterjesztésében (262) ő hozott szóba a Felsőnek, minisztereket szerezzen.

Dehát nagyon nehéz minisztert fogni. Ezért panaszkodik Tisza május 10-i levelében: »Igazán megszegényítő: férfiak nincsenek, csupa hisztérikus asszonyból áll a mai nemzedék«.

Pedig a király és Fejérváry Tiszától várta, hogy igyekezni fog a Fejérváry ajánlatait el nem fogadó miniszterjelölteket »megpuhítani«. (L. erre nézve König kabinetirodái osztályfőnök 1905. május 28-i levelét Tiszához és Khuen-Héderváry május 29-i táviratát.)

Minden hiába. Egyelőre Tisza fáradozása meddő a Fejérváry-kormány létrejötte érdekében. Még saját pártjában is súlyos aggály támad Fejérváry esetleges vállalkozása ellen. (Ez kitűnik Hodossy Imre, a szabadelvű párt nagytekintélyű tagja és Tisza között 1905. június 1-én történt nagyérdekességű levélváltásból.)

Június 6-án egy sajtóságos epizód adta elő magát: az egynapos Kvassay-epizód.

Erről a Budapesti Hírlap 1905. június 7-i számában a következő félhivatalos jelentést közli.

A Budapesti Tudósító jelenti: Kvassay Istvánnak, a konstantinápolyi osztrák-magyar konzuli főtörvényszék elnökének a szövetkezett ellenzék mai ülésén való megjelenéséről jól értesült részről a következőket közük velünk:

Kvassay István, akit egy magyar ügyvezető-minisztérium alakításánál az egyik tárca átvételére szemeltek ki, különböző okokból akadályozva lévén e kombinációba belemenni, visszaindult Konstantinápolyba és visszautaztában Budapestre érkezett. Tisztán hazafias indító okokból e napokban felkereste Kossuth Ferencet, aki előtt felvetette a kérdést, vajjon nem volna-e lehetséges, hogy a költségvetést és az újonckontingenst megszavazza a koalíció egy átmeneti minisztériumnak, amelynek élére a koalíció előtt rokonszenves egyéniség lépne, és amely sikerre való kilátással vehetné át a korona és a koalíció közötti közvetítés szerepét. Mindjárt Kossuth Ferencel való első találkozása alkalmával konstataulta azt is, hogy semmiféle megbízása nincs és hogy tisztán önszántából teszi e kérdést. A beszélgetés folyamán Wekerle Sándor dr.-t nevezte meg, mint olyan egyéniséget, aki egy átmeneti minisztérium élére volna állítható; arra a kérdésre, vajjon ily kabinet elnökévé nem volna-e a koalíció valamely tagja kinevezhető, igennel felelt; úgyszintén arra a kérdésre is, vajjon esetleg ő maga, t. i. Kvassay, vállalnád ezt a feladatot, igennel felelt, utalva arra, hogy mindenkinek kötelessége az ügy érdekében ily hazafias áldozatot meghozni. Kossuth Ferenc erre felkérte őt, hogy e tárgyról való nézeteit a szövetkezett ellenzék vezérlőbizottságának értekezletén fejtsse ki és Kvassay e meghívásnak szívesen engedett. Az értekezlet előtt ugyanezen ügyben Andrassy Gyula grófnál is látogatást tett, de mindenütt előre hangoztatta, hogy semminemű megbízása az ellenzékkel való tárgyalásra nincs és hogy ezt csak saját

felelősségére teszi. A vezérlő-bizottság értekezletén is a helyzetről való nézeteit csak mint saját nézeteit közölte; annál inkább meglepte őt az, hogy a szövetkezett ellenzék vezérlőbizottsága részéről hogyan tüntették fel a dolgot. Kvassay István ennek következtében megrövidítette budapesti tartózkodását és már ma este elutazott Konstantinápolyba. Ma délután egyébiránt Kvassay Fejérváry Géza bárónál is látogatást tett, akinek Kvassay Budapesten létéről és az ellenzék vezéréivel való tárgyalásáról előzetes tudomása nem volt.

Kvassay vállalkozására világot vet br. Fejérváry Gézának gr. Tisza Istvánhoz 1905. június 5-én intézett következő levele: »Igen tisztelt barátom! Köszönöm szíves közléseidet; ezt a szerencsétlen Kvassayt, akit Schiessl¹ feltálalt, vigye az ördög; tökéletes igazad van, miszerint kívánatos, hogy haza küldessek Konstantinápolyba! Kérlek, mivel chiffre-kulcsom nincs, nevem alatt Schiesslnek sürgönyöztetni, vagy talán Könignek,² hogy mivel Kvassay a hívatlan prókátor szerepét játssza és csakis galibát csinálhatna, kérésem miszerint táviratilag utasítsassék azonnali hazautazásra... Hogy Gesztre méssz, tökéletesen helyes, mert legközelebbi napokban változás előreláthatólag nem várható. Vörös László³ ügye talán holnap eldől. Biztos azonban nem vagyok benne... Nagyon örvendek a holnapra kilátásba helyezett látogatásodnak. Legszívélyesebb üdvözlettel régi igaz híved Fejérváry Géza.«^{4 5}

Fejérváry kabinetalakításának nehézségeiről és arról, hogy az öreg generális, ki akkor már 72 éves volt, mily nehéz szívvel vállalkozott erre a feladatra, megbízhatóan tájékoztat az 1905. június 10-én kelt, Tiszának szóló következő újabb levél: »Igen tisztelt Barátom! Van szerencsém jelenteni, hogy fárasztó munkámmal elkészültem és épen e percben Tarkovich⁰ útján kértem parancsot, hogy mikor jöhetnék Bécsbe. Bármennyire is exponálva volt Kristóffy József,^{6 7} az elkerülhetetlen szükség arra indított, hogy őt felkértem a belügyi tárca elvállalására, amelyet el is vállalta. Vörös Lászlóval is tisztába jöttem... úgy, hogy már most jelöltségének semmi sem áll útjában. Végre Lányi Bertalan is elfogadta az igazságügyi tárcát. Ez utóbbinak a képviselőségtől természetesen vissza kell lépni, a mandátumát letenni, és ahányan vannak, kik a szabad-

¹ Schiessl Ferenc br., kabinetigazgató.

² König Károly br., kabinetirodai osztályfőnök.

³ A Fejérváry-kormány kereskedelmi minisztere.

⁴ Kvassay egyébként 1905. aug. folyamán brosrút adott ki ezzel a címmel: „Megbízás nélkül“, melyben ismerteti a vezérlő-bizottság jún. 6. ülésén való szereplését. (B. H. 1905. aug. 31. sz.) A Kvassay-epizódra nézve még nagyon figyelemre méltó az akadémiai Tisza-iratok között: Schiessl kabinetirodai igazgató 1905. jún. 6. két távirata Tiszához és Tiszának Kvassayval kapcsolatban Fejérváryhoz intézett jún. 6. és jún. 8. levele.

⁵ Tarkovich József miniszterelnökségi államtitkár.

⁶ Kristóffy József, a Fejérváry-kormány belügyminisztere.

⁷ Az 1901: XXIV. t. c. 23. §-a értelmében.

elvű párthoz tartoznak, főispánok stb., ki kell lépniök a pártból; ez azonban csakis a hivatalos lapban megjelenő kihirdetést megelőző napon fogna megtörténni.¹ Ha Bécsbe is megyek, ez csak olyan előcsatározás lesz, mert a tényleges kinevezést megelőzőleg még egyszer kellend felrándulnom. Úgy számítok tehát, hogy a tényleges felmentések, valamint az új kinevezés csakis 17—19-én jelenhetne meg a hivatalos Közlönyben. Remegéssel látom közeledni a napot, amidőn meg kell tennem a halálugrást, és százszorta szívesebben neki mennék — de csak száraz földön — még a legfélelmebb japán admirálisnak: Legszívélyesebb üdvözléssel régi igaz híved: Fejérváry. — U. i. mihelyt újabb közölni valóm lesz, azt el nem mulasztandom«.

A kormányváltozás végre-valahára csakugyan bekövetkezett.

A Budapesti Közlöny 1905. június 19-i rendkívüli száma közli a Tisza-kormány felmentését és Fejérváry miniszteriumának kinevezését. Továbbá egy királyi kéziratot, melyben a király megjelöli az új kormány kinevezésének okait és e kormány feladatát. (Erről majd a következő számban lesz szó.)

Valamennyi királyi kézirat június 18-án kelt.

A lelépő miniszterelnökhöz Ő Felsége a következő kéziratot intézte:

»Kedves gróf Tisza! Midőn Önt magyar miniszterelnöki állásától és a belügyminisztérium vezetésétől csaját kérésére ezennel véglegesen felmentem, fogadja ezen állásaiban is tiszta hazafias szándéktól vezéreltetve, teljes odaadással tett hű szolgálataiért őszinte köszönetemet és változatlan kegyelmem biztosítását«.

Gr. Tisza István, ki már február 1-én lemondott és akinek lemondását a király február 14-én elfogadta (255—256), végre június 18-án szabadulhatott kisebbségi miniszterelnöki állásának kálváriájától.

A kisebbségi kormány helyét egy »pártokon kívül álló kormány foglalta el.

...

Gr. Tisza István felmentése alkalmából a következő két érdekes búcsúlevelet kapta.

Az egyiket gr. Szécsen Miklós, akkori vatikáni osztrák-magyar nagykövet írta 1905. június 20-án és a következőleg szól:

»Kedves Barátom! Most, hogy miniszterelnöki állásodtól felmentettél és ennél fogva, sajnálatomra, hivatalos összekötésünk megszűnik, nem akarom az alkalmat elmulasztani, hogy néked irántam mindig tanúsított barátságos előzékenységédért és megtisztelő bizalmadért ne mondjak őszinte köszönetét.

Erős meggyőződés, hogy bár az ügyek vezetéséről je-

¹ Ez meg is történt. (272).

lenleg le kellett mondanod, még a mostani szomorú politikai viszonyok közt is sok hasznos szolgálatot tehetsz szegény hazánknak és nem mondok le egy jobb jövő reményéről.

Mindenesetre pedig arra kérlek, tartsd meg nekem továbbra is baráti jóindulatodat. Őszintén tisztelő híved és barátod

Szécsen Miklós«. ¹

A másik levél gr. Csáky Albin főrendiházi elnöktől származik.

»Szepesmindszent, 1905. VI/28.

Nagyon tisztelt Barátom!

Igen nagyon sajnálom én is, hogy budapesti utolsó tartózkodásomkor nem találkoztunk és így nem volt módomban, mielőtt a magán életbe vonulsz, még egyszer kezet szorítani Veled, aki meggyőződésed egész melegével, tudásod és érélved egész súlyával, hazafias érzelmeid és európai látköröd egész hatalmával törekedtél hazánkat a jelen nagy zavarából kiszabadítani és annak jövőjét biztosítani.

Cserben hagyott Téged, tisztelt barátom, a »sors bona«: minden sikereink legfőbb és nélkülözhetlen biztosítója. De teljesen értem azt a lelki megnyugvást, amelyet a teljesített kötelesség tudata nyújt Neked.

Öreg ember létemre, nem tudom, meg fogom-e élni, de hazánk érdekében nem mondok le azon reményről, hogy tökéletes elégtételt fog még adni Neked ország és világ!²

Addig is az Egek Ura irgalmazzon ennek a szerencsétlen országnak, amelynek megtévelyodott fiai legalább is nem tudják. mit cselekszenek.

Isten veled! Szívből köszönt öreg híved

Csáky Albin«.

272. A »darabont-kormány«; keletkezésének okai és feladata. — A június 20-i pártértekezlet. — A szabadelvű párt értekezletén gr. Tisza István bevezető beszéde: a megszabadulás érzete; a 67-i kiegyezés és a vezényleti nyelv kérdése; a januári választások verdiktje; a szabadelvű párt katonai programja és a magyar szolgálati és vezényleti nyelv politikai értéke; a koalíció hivatalos programja és a válság megoldásának igazi akadályja; a Fejérváry-kormány és a szabadelvű párt feladata. — Egyéb felszólalások az értekezleten; gr. Tisza István válasza és a szabadelvű párt határozati ja-

¹ Tisza és Szécsen viszonyára jellemző Szécsen, 1904. márc. 19-én Tiszához intézett levelének következő passzusa: Őszinte bámulatomnak adok kifejezést, hogy most fontos teendőid közepette még időt találsz nekem sajátkezüleg írni. Ne vedd tolakodó tanácsadásnak, ha azt írom, kíméld egészségedet és munkaerődet, az országnak nagy kincse az“.

² Sokatmondó passzus ez mindkét férfinál!

² Ez a „tökéletes elégtétel“ csakugyan bekövetkezett gr. Tisza István 1910. győzelmes választási hadjárataiban.

273. Javaslata: az alkotmány féltése, bizalmatlanság a kormány iránt, ragaszkodás Deák művéhez. — Lányi helyeslő bírálata és Kristóffy vádjai Tisza ellen.

Amint már jeleztük (271), a hivatalos lap 1905. június 19-i száma a Tisza-kormány felmentésén és az új miniszterek kinevezésén kívül még egy királyi kéziratot közölt, mely a következőleg szól:

Kedves báró Fejérváry! Felette sajnálom, hogy hű magyar nemzetem országgyűlése képviselőházának többségéből kormányt mindedig nem nevezhettem ki, és pedig azért nem, mert a többséggé szövetkezett pártok nem terjesztettek Elém oly kormányzati programot, melynek alapján a soraikból vett kormányra teljes megnyugvással rábízhattam volna a nemzet sorsát.

A törvényhozás alkotó munkájának sajnálatos szünetelése kiszámíthatatlan gazdasági és erkölcsi kárára van kedvelt Magyarországnak, reményilem azonban, hogy most, a kisebbségi kormány felmentése után, egy, a pártokon kívül álló kormány közvetítésével a felmerült ellentéteknek Általam forrón óhajtott kiegyenlítése mielőbb lehetővé fogja tenni, hogy a többség soraiból hívhatok meg minisztériumot szeretett Magyarországom kormányzására.

A belkormányzati és közgazdasági reformok terén szívesen fogom venni a képviselőház többségének javaslatait, és ami a katonai kérdésekben kifejezett kívánalmakat illeti, ezekhez az idők folyamán és legutóbb a kormány 1903. évben adott kötelező nyilatkozataiban a lehetőséghez képest máris hozzájárultam; az ennek következtében a hadseregben Általam már elrendelt intézkedések azonban uralkodói törvényes jogaim és ezekkel járó kötelmeim szem előtt tartása mellett mindenkor csak oly keretben mozoghattak, melyet feltétlenül be kell tartani a végből, hogy a hadseregnek a monarchia mindkét államára nézve egyaránt életbevágó fontossággal bíró harcképessége veszélyeztetve ne legyen.

Különös örömökre szolgálna, ha Önnek sikerülne a politikai pártokkal való érintkezés folytán a fentebb jelzett határok közt a megegyezést előkészíteni és ez által egy többségi kormány kinevezését előmozdítani. Kelt Budapesten, 1905. évi június hó 18-án. Ferenc József s. k. Báró Fejérváry Géza s. k.

Ebben a kéziratban tehát a király megokolja a pártonkívüli kormány kinevezését; belkormányzati és közgazdasági téren szabad kezet enged az új többségnek, viszont az 1903. évi programon túlmenő katonai követelések teljesítésére nem hajlandó; végül megféléli a kormánynak azt a feladatát, hogy a kitűzött határokon belül igyekezzen a koalícióval való megegyezést előkészíteni s ezzel egy többségi kormány kinevezését mielőbb lehetővé tenni.

Ami a Fejérváry-kormány* keletkezésének okait illeti, egé-

* A Fejérváry-kormány tagjai a következők voltak:

Miniszterelnök (egyben a pénzügyminisztérium és a király személye

szen kétségtelen, hogy a katonai kérdésben a király és a képviselőházi többség között fennforgó ellentét miatt arra gondolni sem lehetett, hogy bizonyos hosszabb átmeneti idő nélkül többségi kormány alakuljon; sem pedig arra, hogy az átmenet egész ideje alatt a kisebbségbe jutott Tisza-kabinet vigye az ország ügyeit. »Megtette ezt, teljes önmegtadással, mindaddig, míg a többséggel folytatott tárgyalások fonala el nem szakadt. Ennek megtörténte után valóban teljes negációja lett volna a parlamentárizmusnak azoknak kormányon maradása, kiknek politikája a választásoknál vereséget szenvedett. Az ország kormányzatának zavartalan menetét azonban biztosítani kellett; a támadt rést be kellett tölteni s — addig is, míg sikerülne! parlamentáris kormány kinevezésének előfeltételét megteremteni — az ország igazgatásával új kormányt kellett megbízni, mely ne akarja politikailag vezetni az országot, ne álljon ellenfélképpen a többséggel szemben, óvja meg közállapotainkat a katasztrófától és tartsa nyitva az ajtót a király és a többség megegyezése számára. Ez az alapgondolat adott életet a Fejérvári minisztérium ideiglenes vezetésével megbízva): br. Fejérvári Géza főrendiházi tag, táborszernagy, a m. kir. darabont-testőrség kapitánya.

Igazságügyminiszter: Lányi Bertalan ny. igazságügyminiszteri tanácsos és kineveztetésekor szabadelvűpárti képviselő.

Kereskedelemügyi miniszter: Vörös László ny. kereskedelemügyi államtitkár és volt szabadelvűpárti képviselő.

Belügyminiszter: Kristóffy József szatmári főispán.

Honvédelmi miniszter: Bihar Ferenc altábornagy.

Vallás- és közoktatásügyi miniszter: Lukács György békési főispán.

Földművelésügyi miniszter: György Endre volt szabadelvűpárti képviselő (1878—1892-ig), londoni gazdasági szaktudósító.

Horvát tárcanélküli miniszter: Kovácsevics István horvátországi képviselő és a magyar képviselőház tagja.

Ebből a névsorból kiviláglik, hogy a kabinet kinevezésekor a miniszterek közül csak a miniszterelnök, továbbá Lányi és Kovácsevics volt a parlament tagja. Tekintettel a kabinetnek a jún. 18-i királyi kéziratban is hangsúlyozott „pártokon kívüli“ állására, azok a miniszterek, kik a szabaitelvűpárt kötelékébe tartoztak, közvetlenül jún. 18-a előtt kiléptek a szabadelvű pártból.

Így kiléptek Lányi, Kristóffy és Lukács miniszterek. Ellenben a főispánok — Tisza nyomatékos kívánságára — egyelőre a szabadelvűpárt kötelékében maradtak. (275).

Kristóffy egy helyen említi (i. m. 288. 1.), hogy Fejérvári a kabinet tagjai közül „szűkebb minisztertanács“-ot szervezett, melynek hatásköréhez főképen a bizalmasabb politikai ügyek tartoztak. Tagjai voltak a miniszterelnökön kívül Lányi, Kristóffy és Vörös, a kabinetnek politikailag legkiemelkedőbb tagjai.

A Fejérvári-kormányt a miniszterelnök által előzetesen viselt katonai állásról (a m. kir. darabont-testőrség kapitánya) közönségesen „darabont-kormányának nevezték. Ez az elnevezés — mondja Kristóffy — „szerencsésen ügy hozzánk tapadt, hogy a Fejérvári-kormányt közszájon ma is darabont-kormányának nevezik. Olyan megszokott lett ezen elnevezés, hogy a „darabontok“ maguk közt még saját magukat is „darabontokéknak nevezték“. (I. m. 134. I.)

váry-kormánynak«, mondja a legilletékesebb magyarázó, gr. Tisza István, 1905. július havában A helyzetről írott hírlapi cikkei egyikében. (Különlenyomat 25. 1.)

Lényegileg ugyanígy felöli meg Tisza a leendő Fejérváry-kormány küldetésének célját Hodossy Imréhez 1905. június 1-én intézett válaszlevelében (271). A király és az országgyűlés többsége között — írja — »komoly ok és szükség nélkül az emberek hitványsága folytán kitört« konfliktusból csak egy kivezető út marad. Az, hogy »a király oly kormányra bizza az ügyek intézését, mely politikai programot nem ad, biztosítja az adminisztráció rendes menetét s nyitva tartja az ajtót minden elképzelhető megoldás számára«.

Június 23-i levelében (275) pedig ezt írja Fejérváry miniszterelnöknek: »Teljesen egyetértek abban, hogy missziótok elsősorban arra irányul: észretéríteni a koalíciót és lehetővé tenni, hogy ők a király által elfogadható program alapján vállalkozzanak«.1

Mindenhhez járul, hogy a koalíció tudvalevőleg állandóan azzal gyanúsította Tiszát és a szabadelvű pártot, hogy a többségi pártok kormányrajutását megghiúsítani igyekszik a maga uralmának állandósítása, illetve visszaállítása érdekében;2 hogy a király és a többség megegyezésének legfőbb akadálya. Megokolt volt tehát az a feltevés, hogy elősegíti a hosszú válságból való kibontakozást, ha a Tisza-kormány helyébe egy pártonkívüli, átmeneti jellegű kormány lép azzal a kifejezett céllal, hogy közvetítő feladatához képest önmagát mielőbb feleslegessé tegye.

Ez a feltevés nem vált valóra.

Az egyes pártok az új kormány bemutatkozását megelőző napon, június 20-án tartott értekezleteken foglaltak állást a Fejérváry-kormánnyal szemben.

Ami a koalíciót illeti, a szövetkezett ellenzéki pártok mindegyike egyhangúlag hozzájárult a vezérlő bizottság június 19-én hozott ama határozatához, hogy az ellenzék már mindjárt képviselőházi bemutatkozásakor bizalmatlanságot szavazzon a kormánynak, minélfogva semmiféle indítványát vagy törvényjavaslatát tárgyalás alá nem veszi. Az ellenzék tehát arra töreke-

¹ A Fejérváry-kormány keletkezéséről, küldetéséről és személyi összetételéről l. legújabbban: Gratz II. k. 86—90., Apponyi II. k. 147—149. és Lukács György: Életem és kortársaim (1936) I. k. 125. sk. 1.

² A koalíció vezérlapja, a Budapesti Hírlap ezt írja pl. jún. 15-i számában, tehát néhány nappal a Fejérváry-kormány kinevezése előtt A válság című állandó rovatában: A szabadelvű párt megmentése és hatalmának restaurálása: ez a legfőbb célja minden mesterkedésnek, melynek a választási katasztrófa után tanúi vagyunk ... A honvédelmi minisztert és a horvát minisztert kivéve, a darabont-kormány minden tagját régi, benső kötelék fűzi a szabadelvű párthoz“.

de, hogy az új kormány működését már a priori lehetetlenné tegye.¹

És most áttérünk jelen szám főtárgyára, a szabadelvű pártnak ugyancsak június 20-án tartott értekezletére.

Br. Podmaniczky Frigyes elnök az ülést megnyitván, jelenti, hogy az értekezlet első pontja a tizenhatos intéző bizottság által kidolgozott határozati javaslat.

Majd gr. Tisza István emelkedett szólásra.

Tisztelt Pártértekezlet! A tizenhatos bizottság nevében két indítványt leszek bátor az értekezletnek előterjeszteni. Ezek jelseje az a határozati javaslat, amelyet, mint ma hozandó párthatározati javaslatot, terjeszt a tizenhatos bizottság a tisztelt pártértekezlet elé. De talán meg fogja engedni és talán természetesnek fogja találni a tisztelt pártértekezlet, ha az ország közügyeinek e fontos és talán válságos pillanatában nem elégszem meg néhány rövid, okadatoló szóval, de igénybe veszem becses figyelmeteket, hogy egy lehetőleg rövid pillantást vessek az egész politikai szituációra.

Tisztelt Barátaim! Az első érzés, amely önkéntelenül feltámad bennem és bizonyára feltámad a párt minden tagjában is, ha e jelen pillanat politikai eshetőségeit mérlegeli, a megszabadulás, a megkönnyebbülés érzete, amelyet érzünk azért, hogy végre abból a ferde pozícióból kiszabadultunk, amely megsibbasztotta a párt minden tagjának akcióképességét és cselekvési szabadságát. De az egyéni örömmek ez a szubjektív érzete, azt hiszem, nem nyomhatja el bennünk a mélységes hazafiúi gondnak és fájdalomnak érzetét, ha az ország jelenlegi bizonytalan helyzetére tekintünk.

Tisztelt Barátaim! Századokig tartó ellentétek és meddő súrlódások után, amelyek e nemzet erejének legjobbját emésztették fel, köttetett meg az 1867-i kiegyezés. Abban a reményben és azzal az elhatározással köttetett meg a király és nemzet részéről, hogy végre kiküszöböltessenek a frikciónak mindamaz elemei, amelyek ólomsúllyal nehezdedtek a nemzet sorsára és hogy a magyar nemzet politikai életéből, politikai küzdelmeiből a király és nemzet közötti ellentét és küzdelemnek még a gondolata is elimináltassék. Ezért igyekeztek azok, akik a kiegyezés bölcsőjénél állottak, megoldani mindazokat a kérdéseket, amelyek az ellentétek, a küzdelmek csírái voltak. Ezért tartott a kiegyezés megalkotása oly hosszú ideig már

¹ R. H. 1905. jún. 21. sz. és Lányi B. i. m. 19. 1. Megjegyzendő, hogy a vezérlő-bizottság már jún. 2-i ülésén kimondta, hogy az új kormány-nak a szövetkezett ellenzéki pártok mindjárt bemutatkozása alkalmával bizalmatlanságot szavaznak. (271).

akkor is, midőn a királyt és nemzetet egyaránt erős, elszánt akarat vezette a kiegyezés megteremtésére és talán legtovább tartott, amíg megoldani sikerült éppen a közös hadsereg szervezésével összefüggő kérdéseket. Tudjuk, hogy az 1790-ben kezdődött nemzeti ébredés óta megnyilvánult bizonyos kívánalmak a magyar nemzetnek, így a többi között az a kívánság is, hogy a hadsereghez tartozó magyar csapatok, vagyis a magyar hadsereg, szolgálati és vezénnyelve magyar legyen. Folyt a küzdelem ebben a kérdésben hosszú évtizedeken keresztül. Megújították a nemzet kívánalmait országgyűlésről-országgyűlésre. És ha ismétlésekbe bocsátkozom is, méltóztatassanak megengedni, hogy erre a döntő fontosságú, lényeges mozzanatra ráutaljak. Felvétellett ez a kérdés majd minden országgyűlés napirendjére, de sohasem mint sérelmi kérdés, sohasem mint olyan pont, amelynél a nemzet egy meg nem tartott törvénynek becstületes megtartását és a törvényes állapotok helyreállítását kívánta, hanem igenis de lege ferenda nyilvánult meg a magyar nemzetnek az a törekvése, az az óhaj-tása, az a kívánsága, hogy a magyar csapatok vezény- és szolgálati nyelve magyar legyen. Ez a kívánság következetes visszautasításra talált és országgyűlésről-országgyűlésre visszariadtak a magyar nemzetnek akkori vezérei attól, hogy ezt a kérdést egy konfliktus tárgyává élesítsék ki, országgyűlésről-országgyűlésre bizonyos fájdalmas érzéssel vették le ezt a kérdést a napirendről és halasztották el annak megoldását azokra a jobb időkre, midőn az a király és a nemzet egy-értelmű megegyezésével, kölcsönös belenyugvásával lesz megoldható.

Ez az alapgondolat nyilvánul meg az 1867. évi XII. törvénycikkben, amely nem kíván semmi téren új jogot statuálni, amely, hogy úgy fejezzem ki magamat, reasszumálja, deklarálja a fennálló jogállapotot, amely nyíltan elismeri, hogy ő Felségének fennálló fejedelmi jogai a hadsereg körül megmaradnak és hogy ezért az eddig fennállott fejedelmi jogok alapján a hadsereg vezérletére, vezényletére és egységes bel-szervezetére vonatkozó rendelkezés Ő Felségének, mint alkotmányos magyar királynak, jogai közé tartozik.

És tudjuk azt, hogy megindultak az erős közjogi harcok mindjárt a kiegyezés megalkotása után. Erős támadásoknak volt a kiegyezés kitéve mindjárt az első években és attól fogva végig egész napjainkig. De évtizedeken keresztül soha senkinek nem jutott eszébe azt állítani, hogy az 1867. évi XII. tc.-ben benne van a magyar kommandó, hogy nem tartják meg az 1867. évi XII. törvénycikket, vagy egyszerűen az 1867. évi XII. tc. végrehajtása címén kell a magyar kommandót követelni. Ellenkezőleg, támadták az 1867-i kiegyezést,

azért, mert az a magyar kommandót törvénybe nem iktatta. Csak a legújabb időkben támadt fel az a gondolat, belemagyarázni az 1867. évi XII. törvénycikk 11. szakaszába azt, hogy Ő Felsége fejedelmi jogai közé a hadsereg vezérleti, vezényleti és szolgálati nyelvének megállapítása nem tartozik; sérelmet konstruálni abból, hogy nem magyar a hadsereg vezény- és szolgálati nyelve és 67-es alapról követelni a magyar vezérleti és szolgálati nyelvet.¹

Nem jutott ez senkinek eszébe egész a legutóbbi időkig, aki a 67-i kiegyezés alapjára állott s a Deák-féle politika követőjének vallotta magát. Ellenkezőleg, a Deák Ferenc-féle politika alapgondolata az volt, hogy 1867-ben a nagy horderejű függő kérdések megoldattak, megteremtették az az alap, melyre állva és amelyen nyugodtan továbbdolgozva, király és nemzet egyetértésével lehet a nemzeti politika minden nagy célját megoldani és megadattak e politika alapján a nemzet részére a zavartalan alkotmányos életnek s a nyugodt, biztos, békés fejlődésnek összes előfeltételei.

És, tisztelt barátaim, bárki bármit állítson, aki csak némi elfogulatlansággal néz végig az utóbbi negyedfél évtized történetén, az el fogja ismerni azt, hogy a világtörténelem kevés példát mutatott föl arra, hogy egy nemzet minden téren akkora haladást mutasson fel 30 esztendő alatt, mint aminőt a magyar nemzet felmutat.

Fájdalom, régi, szomorú történelmi igazság, fájdalom, hogy igazság és még nem tanulság, hogy a magyar nemzet hosszú időn keresztül a jó sorsot elviselni képes nem volt soha, hogy éppen akkor, midőn a leghatalmasabb arányokban haladhatott volna a békés fejlődés útján előre, éppen akkor indult olyan lidércfények után, melyek az igazi gyakorlati, nemzeti politika teréről a vészes, a veszélythozó képzeletek világába vezették át.

Láthattuk ennek a végzetes fordulatnak előzményeit fokozódó mértékben lépni fel évek sora alatt. Talán természetes előkészítő munkája volt ennek a szerintem végzetes fordulatnak összes közéletünknek a magyar közélet palládiumából, a parlamentből kisugárzó amaz elfajulása, amely mind féktelenebbé és mind sikeresebbé tette a demagóg izgató fegyverekkel dolgozó elemek munkáját, amelyek a józan többségnek nyugodt, megfontolt határozatával szemben diadalra vitték a meg nem fontolt, a kellő felelősségérzettel nem bíró agitatórius elemeknek könnyelmű követeléseit. Ez ásta meg sírját, tisztelt barátaim, az igazán helyes, igazán okos, igazán

¹ Mint hangoztatta és tette pl. Apponyi. (103. sz. 758, 762—763. 1.)

produktív nemzeti politikának. És ez a fejlődés már két évvel ezelőtt a katasztrófa szélére sodorta a nemzetet.

Élnek emlékeinkben az 1903-i évek eseményei és tanulságai, nincs miért részletesen felidézni azokat.¹ Mindenki-
ben pártkülönbség nélkül, — tudnék erre nyilatkozatokat, újságcikkeket idézni — aki komolyan gondolkozott a nemzet sorsáról, élt az aggodalom, hogy belesodortatik a magyar nemzet egy olyan konfliktusba és olyan küzdelembe, amelyre szükség nincs és amelyet rá nézve fölötte kedvezőtlen viszonyok között kell megküzdenie. Akkor úgy alakultak a körülmények, hogy vezető szerepben vehettem részt abban a munkában, amelynek egész lényege az volt, hogy egy komoly, egy férfias kísérletet tegyünk megállítani ezen a lejtőn a nemzetet. És itt engedjétek meg, hogy csak melleleg, hiszen nem szeretnék magamról sokat beszélni, egypár személyes vonatkozású szót is mondjak. Aki közületek visszaemlékezik nyilvános és magánbeszélgetés közben tett akkori nyilatkozataimra, tudni fogja, hogy egyáltalán nem könnyű szívvel, egyáltalán nem optimizmussal, sőt inkább azt mondhatnám, hogy az elkeseredés elszántságával vállalkoztam arra a feladatra, mert láttam a veszélyek nagyságát és kevés reményem volt a sikerhez.² De amint akkor is kifejtettem baráti körben, kellett, hogy vállalkozzam rá, mert ha bekövetkeznek a magyar nemzetre azok a csapások, amelyekre borzadva gondolok s amelyeket nyitott szemmel látok: akkor legalább azt a megnyugvást akarom megszerezni lelkiismeretemnek, hogy a nemzet az én testemen keresztül jusson, juthasson csak oda.

Hát, tisztelt barátaim, ez a gondolatvilág vitt engem bele a küzdelembe. Nem tagadom, az események fejlődése sok biztató, sok reményt adó jelenséget is mutatott, úgy, hogy erősödött bennem a remény, hogy mindnyájunk vállvetett munkájának sikerülni fog a nemzetnek ezt a nagy szolgálatot megtenni. Fájdalom, ez a remény csalódásnak bizonyult. A küzdelem döntő pillanatában a nemzetre kellett bízunk, hogy határozzon sorsa felett és a nemzet e határozata a mi eljárásunk elítélése volt. Talán én voltam az első, aki mindjárt a választások után teljes nyíltsággal és határozottsággal ismerte be ezt,³ de nem volt senki ebben a pártban, aki férfiasan le nem vonta volna ebből a konzekvenciát és ne kívánta volna, hogy most már az ügyek vezetését olyanok vegyék át, akiknek eljárása a választásokban igazolásra talált.

De hát mi volt a januári választások verdiktjének

1 (98, 100—103).

2 (103).

3 (255).

igazi politikai tartalma és lényege? Elítélése volt annak a, szerintem, föltétlenül szükséges kísérletnek, hogy miután másképp nem lehet, heroikus eszközökkel megmentse a magyar parlamentárizmust az azon rágódó betegségektől. De nem volt egyéb. Mert hiszen annak ellenére, hogy nagyon sok körülmény játszott össze arra, hogy a választások eredménye pártunk egyéb elvei ellen is szóljon, a választásokból határozottan 67-es többség került ki, a megválasztott képviselőknek határozott és jelentős többsége 67-es alapon állott. De ezeknek a 67-es alapon álló képviselőtársainknak tetemes része a választási küzdelemben és már ezt megelőzőleg a házszabálykérdésből kifejlődött küzdelemben szövetségben volt azokkal, akik a 67-es alapnak elvi ellenségei. Kérdés volt most, milyen irányban fogják vezetni e nemzet sorsát azok, akik így különböző táborokból egyesülten, mint az új képviselőház többsége, jutottak a Háza vissza, akiket tehát megilletett a jog, de terhelt a felelősség is az iránt, hogy irányt szabjanak a magyar nemzet politikai működésének. És, tisztelt barátaim, én állítom, ma is megfoghatatlan előttem az, hogy olyanok, akik ezelőtt rövid idővel még éppen annyira látták, mint mi mindazokat a veszedelmeket, amelyek túlhajtott követelések folytán érhetik a nemzetet; olyanok, akik velünk együtt látták és hirdették és férfiasán oda állottak és kockára tették népszerűségüket a miatt a nagy igazság miatt, hogy a vezérleti és szolgálati nyelvnek erőltetése konfliktusokba, bajokba, veszedelmekbe viheti a nemzetet, — hogy most azok mégis olyan koalíciós program föllállításába egyezhettek bele, amely koalíciós program a konfliktusnak, az ellentétnek, a veszedelmeknek mindezeket a csíráit és magvait magába rejti.

És ne éljünk illúziókban és ne éljenek illúziókban azok az urak sem, ha ma az egész ország közhangulatában végzetes fordulat állott be, amelyet én nem fogok sem szememet behúnyva meg nem látni, sem ha meglátom, letagadni; ha ma megdöbbenve tapasztaljuk, hogy óriás hullám hajtja és viszi a magyar nemzet többségét a konfliktusok és a veszélyek elemeit magában rejtő politikai áramlatok felé: ezt a lökést a nemzet közhangulatának azoknak a férfiaknak magatartása adta meg, akik kipróbált, hű bajnokai voltak a 67-es alapnak és akik mégis odaállottak a választások után e koalícionális program álláspontjára.¹

Ez idézte föl a konfliktus lehetőségét ebben az országban. Földézte szükség nélkül és földézte a küzdelem nagyságával, a kockára tett érdekek óriás értékével semmi arány-

¹ T. i. Apponyiék és Andrásyék. (254).

ban nem álló politikai célokért. Mert hiszen egy nagyon tiszteletre méltó törekvés arra bírta az új képviselőház többségét, hogy lehetőleg mérsékelje követeléseit. Meg van és talán meg volt kezdettől fogva az a tiszteletre méltó törekvés a koalíció vezető férfiiban és amint hónapokkal ezelőtt mondtam, ma is csak elismeréssel adózhatok ezért a törekvésért; de meg volt a nélkül, hogy meg lett volna azután a kellő bátorság is, elmenni a kellő határig és a mérséklet tétén odáig jutni, ahol azután helyreállítják az összhangzó működés előfeltételét. A hivatalos programra, amennyire tudjuk, mert hiszen igazság szerint autentikus szöveget sohasem láttunk...

Dániel Ernő báró: Amely a feliratban van!

Tisza István gróf: A feliratban igazán nincsen semmi, de annál tovább menve, ha olvassuk azokat a nyilatkozatokat, amelyek a különböző kormányalakítási kísérletek negatív eredményét okadatolták¹ és ezen, azt hiszem, autentikus kijelentések után következtetve, a hivatalos program ma is még a magyar vezényleti és legalább bizonyos vonatkozásokban a magyar szolgálati nyelvről is beszél.

Hát álljunk meg ennél a kérdésnél egy szóra és nézzük meg azt, hogy mindenekelőtt a magyar vezényleti nyelv, de még a magyar szolgálati nyelvnek becse is magyar nemzeti politikai szempontból megállja-e az összehasonlítást azzal a reformációval, amely az 1903-i program alapján indult meg? Nyugodt lélekkel állíthatom, hogy a tisztai nevelés reformja és a kellő számú magyar tisztek képzésének intézményszerű biztosítása fontosabb, jelentősebb lépés a magyar jogosult törekvések elérése terén a magyar vezényleti és szolgálati nyelvnél. De nézzük meg abból a másik szempontból is a dolgot, amely közelebb áll a szolgálati nyelv kérdéséhez annak a jogosult szempontnak elérésére, hogy a magyar csapatoknál lehetőleg magyar legyen az érintkezés nyelve, ami alatt én nem a hivatalos szolgálati nyelvet, még kevésbé a vezényleti nyelvet értem, de azt a nyelvet, amelyen beszélnek a tisztek a legénységgel, azt az érintkezést, amely igazán megkapja a katonának értelmi és érzelmi világát, amely igazán kihat az embernek gondolkodásmódjára, az embernek érzületére. A lényeg az, hogy a magyar csapatoknál lehetőleg magyar legyen az érintkezés nyelve és minden bizonyosan a tisztikar között. Hát azt szeretném én tudni, hogy ezt a célt, amelyet szakaszokba vonni nem lehet, amelyet egy, a gyakorlati viszonyokat kellőleg átalakító életbevágó reform-

¹ (257) és (268).

munka által biztosíthatunk: ezt a célt elérhetjük-e az által, ha kieroszakoljuk a magyar vezényleti és szolgálati nyelvet, vagy azon az úton érhetjük-e el, amelyen a szabadelvű párt elindult, amidőn gondoskodni kívánt arról, hogy kellő számú magyar tiszt legyen a magyar csapatoknál, midőn gondoskodni kívántunk arról, hogy ezek a magyar tisztii növendékek a magyar nyelvet teljesen elsajátítsák, akkor is természetesen, ha nem magyar anyanyelvűek. Tehát gondoskodni kívántunk arról, hogy a magyar csapatoknál szolgáló tisztek túlnyomó nagy többsége sokkal jobban beszélje a magyar nyelvet, mint az ország lakosai által beszélt egyéb nyelveket; másrésztől már kijelentetett, hogy a csapatok oktatása szempontjából a magyarokkal egyenlő elbánás alá veszik a legénységnek azokat *a nem-magyar ajkú tagjait, kik a magyar nyelvet kellőleg bírják. Ha most ehhez hozzáveszem a harmadik láncszemet, — fájdalom, eltört láncszem az ma, de talán össze lehet forrasztani, — ha hozzá veszem a népiskolai törvénytervezet reformját, amely, az igaz, nem egypár hónap alatt és nem egypár frázis segítségével, de céltudatos, gyakorlati, következetes működés útján biztosította volna, hogy a magyar csapatokba bejutó újoncod 100%-a beszélje a magyar nyelvet: akkor elértük volna, hogy a hadseregnél az oktatás nyelve, a tiszt és a legénység közötti érintkezés nyelve az esetek túlnyomó többségében magyar legyen és ezzel nem a kirakat számára dolgoztunk volna, nem nemzeti színre vontunk volna be valamit, amelynek belseje, fájdalom, nincsen összhangban ezzel a külsővel, de a magyar nemzeti politika számára idomítottuk volna a lényegét és pedig idomítottuk volna olyan irányban és olyan értelemben, amely katonai szempontból is, a hadsereg harcképessége szempontjából is csak előnyös lehet. Mert a hadsereg harcképessége szempontjából is pozitív előny az, hogy ha a nyelvi zavarok, ha a nyelvi nehézségek redukáltak; katonai szempontból is örülni kell annak, hogy ha a magyar csapatoknál a tisztikar a legénységgel magyar nyelven tud értekezni és katonai szempontból is óriás haladás lett volna a máii állapottal szemben ennek a reformakciónak betetőzése.*

Nyugodt lélekkel mondhatom tehát, hogy a katonai kérdésekben annak, amire ez a párt törekedett, s amit, amennyire az idő rövidsége engedte, meg is valósított, összehasonlíthatatlanul nagyobb belső értéke van a nemzeti politika igazi céljai szempontjából, mint a magyar vezény- és szolgálati nyelvnek.

De, tisztelt barátaim, ha figyelemmel vizsgáljuk a közelmúlt eseményeit, még csak azt sem állíthatjuk, hogy tényleg ezért *a hivatalos programért, a magyar vezény- és szol-*

gálai nyelvért idézték föl a konfliktust. Hiszen — és visszatérek rá — az a dicséretes szándék, hogy keressék a kibontakozást a konfliktusból és ne vigyék válság elé a nemzetet, folytonosan nyilvánul a koalíció hol egyik, hol másik részénél, vagy vezető tagjánál oly nyilatkozatokban, amelyekben látszik, hogy ők nem tartják ultimátumnak ezt a követelést. Mindenesetre nyitva áll az a kérdés, hogy követelik-e ezt azonnal, vagy esetleg egy elvi kijelentéssel elégednek meg, amelyik talán évek hosszú sora múlva váltódnék csak be. És ezt látva, igazán megdöbbenve kérdezem magamtól: hát egy hosszú időre szóló Ígéretért, a gyakorlati viszonyokat ma nem érintő elvi kijelentésért szabad-e ily irtózatos játékos könnyelműséggel kockára tenni e nemzetnek mindenét?

De ott vannak más nyilatkozatok is. Az egyik kijelenti, és szerintem neki van igaza, hogy egyszerűen békét kell hagyni a katonai kérdésnek, odaállítani és megvalósítani a koalíció programjából azt, ami konfliktus nélkül megvalósítható. A másik arról beszél, hogy a magyar vezényszó helyett valami ekvivalenst lehetne talán az ezrednyelveknél keresni; de a legfontosabb, mert mégis többé-kevésbé az egész koalíció nevében elfoglalt álláspont az amelyik hajlandó lett volna a katonai kérdéseket bizonyos időre — amint divat kifejezni — kikapcsolni, ha a hadsereg erejének fejlesztésére szükséges újonc- és pénzáldozattól el lehet tekinteni. Ha méltóztattok visszaemlékezni rá, ez a kérdés egy Apponyi Albert grófnak Kossuth Ferenc nevében tett hivatalos jelentésében nyilatkozott ineg meglehetősen óvatos és homályos formában. Ott a koalíció vezérlő-bizottsága által adott hivatalos jelentésben pedzette azt az eszmét, hogy nem lehetne-e a katonai kérdéseket ilyen módon kikapcsolni.

Mindnyájan tudjuk, hogy ebből kiindulva pár héttel rá csakugyan meglehetősen a részletekbe menő eszmecserék folytak abban az irányban, amely eszmecserékben a koalíciónak nem volt alkalmá hivatalosan állás foglalni, de amelybe bevonták a koalíció élén álló legnyomatpkosabb férfiakat. És ott az ütköző pont, az a nehézség, amely miatt negatív eredménnyel végződött a dolog, a hadügyi vezetés által főleg az új ágyúkra, de azután a tengerészeti és más beruházásokra kért és a delegáció által tavaly már letárgyalt új pénzszükségleteknek a bennmaradása, vagy törlése körül állott elő. A döntő kérdés az volt, hogy föltétlenül szükségesnek tartja-e Ő Felsege, hogy ezeknek a tervezett beruházási költségeknek nagyobb része a legközelebbi 2—3 évben tényleg folyósíttassék-e? Csak sub rosa jegyzem meg: Abban a sok

mindenféle felületes, téves és ferde információban, ami most minden téren napirenden van — hiszen az embert igazán zavarba hozza, ha egyszer-egyszer egy igaz hírt is olvas — abban szerepelt az is, hogy nem megy ez a kombináció azért, mert ezek a száz meg száz milliók elköltettek. Hát ebből, tisztelt barátaim, egy szó sem igaz. Ezt a pénzt nem költötték el. Hanem igenis, mivel úgy áll a dolog, hogy mind a hajó-építésre, mind az ágyúk elkészítésére évek kellene, azt meg mindnyájan tudjuk, hogy tüzérségünk ágyúanyaga teljesen idejét múlta, a modern ágyúval felszerelt hadseregek tüzérségével szemben a mi tüzérségünk óriási hátrányban van, tehát lehetetlen elzárkózni az előtt a szempont előtt, hogy tüzérségünknek új ágyúval való ellátása valóban sürgős feladat. Már most, ha két-három év múlva visszatérünk a katonai kérdésekre és akkor a tüzérség reorganizációja számára megszavazzuk az újoncanyagot és csak akkor fogunk az új ágyúk megrendeléséhez, hát még további három évvel el van odává hadseregünknek modern, harcképes ágyúval való felszerelése. Ez az ok volt tehát, amelyből a korona részéről az a követelés felállított és fenntartott, hogy ebből az egész hitelműveletből egy nagyobb összeg — talán nem leszek távol a valóságtól, ha azt a részt, ami az 1903. és 1904. évekre, tehát a múltban megszavazott összegeken felül marad, mintegy 200—250 millió koronára teszem — ennyi megszavaztassák és kifizetessék.

Ezen múlt tehát a dolog. Már most ismételve, és igazán megdöbbenve kérdelem: miről volt itt szó? Arról, hogy egy, mondjuk, 250 millió koronás tőkeberuházásnak a Magyarországra eső kvótásterü részletét, tehát 80 és egypár millió koronát, vagy hogy évi teherről beszéljek, *mintegy három és negyedfél millió korona közötti évi terhet vállaljon-e a magyar nemzet magára, igen vagy nem? Nem mondom, hogy ez nem fontos kérdés; de ha arról van szó, hogy ezen a nyomorult egypár millió koronán midik, hogy ennek az országnak ügyeit rendbehozzuk, hogy itt a többségből alakult kormány nyugodtan vezethesse tovább az ügyeket az alkotmányosság szabályainak megfelelőleg, vagy pedig egy beláthatatlan krízisbe dobjuk-e bele a nemzetet: lehet-e, szabad-e ilyen alárendelt pénzügyi kérdés miatt így tenni kockára a nemzet sorsát?*

Tisztelt barátaim! Az országgal elhitetik, az országnak szuggerálják azt, hogy itt nagy nemzeti célokért folyik a küzdelem, amikor, ha belenézünk a kártyába, ha megnézzük in konkrétó, hogy mik azok a pontok, melyeknél kiegyenlíthető volna a nézeteltérés, akkor látjuk azt, hogy in konkrétó

ezek a kérdések azok, amelyek miatt nem lehet az országot rendezett viszonyok közé juttatni.

És miért van ez? Ismétlem, amivel kezdtem e fejtegetésemet: azért, mert él ugyan a jobb belátás és él a tiszteletreméltó vágy a koalíció vezető férfiiban, hogy a mérséklet útjára lépve, megkíméljék a krízistől a nemzetet, de ehhez a jobb belátáshoz, ehhez a jó szándékhoz a szükséges erkölcsi erő, az elhatározásnak férfias keménysége hiányzik. És nem mernek elmenni addig a pontig, ameddig elmenniök az ország érdekében parancsoló kötelesség.

Én csak azt tehetem ma is, amit — természetesen eredmény nélkül — tettem, valahányszor alkalmam volt beszélni erről a kérdéstről a múltban is:¹ kérve-kérem azokat az urakat, akiket a sors játéka most a magyar nemzet döntő faktoráivá emelt, gondolják meg, mit cselekszenek és ilyen okokért, így, szükség nélkül, ilyen könnyelmű módon ne dobják a nemzet sorsát kockára. Én biztosíthatom őket, hogy én leszek az első, aki a legnagyobb elismerésemet fogom kifejezni akkor, ha meghozzák ezt az áldozatot; de biztosíthatom őket arról is, hogy gyakorolni fogom velük szemben erőm egész erejével a kritikát, akkor, ha ennek a nemzetnek, a mi nemzetünknek egész létét, legszentebb, legdrágább érdekeit ilyen módon jobb belátásuk ellenére, saját jószándékuk ellenére, gyöngeségből, sőt, bocsássák meg nekem a kifejezést, — gyávaságból ilyen módon teszik tönkre.

Fájdalom, tisztelt barátaim, a helyzet így exponálva van és minket a nemzet szavazata megfosztott attól a lehetőségtől, hogy a mi szavunk, a mi erőnk döntő súllyal essék a mérlegbe. A konfliktus — vagy ne nevezzük még konfliktusnak —, a véleménykülönbség meg van, exponálva van Ő Felsége és az országgyűlés jelenlegi többsége között. Mi ezt a konfliktust fel nem idéztük, mi földidézését végleges hibának tartjuk, de eloszlatására, meggyógyítására jelenleg nincs erőnk. Mi szolgálatot nem tehetünk a közügynek mással, mint azzal, hogy igyekezzünk, nem törődve azzal, hogy a divatos áramlatok velünk vannak-e, vagy ellenünk, igyekezzünk felvilágosítani a magyar nemzetet, igyekezzünk kiragadni abból a hipnózisból, amelybe bele szuggerálták, és megértetni vele igazi, valódi, élő érdekeit. De kérnünk kellett és sürgelnünk kellett, hogy szabaduljon meg a már lemondott kormány és szabaduljon meg ez a párt abból a parlamentárizmus alapelveivel meg nem egyeztethető szituációból, hogy mint megvert kisebbsége a képviselőháznak, még mindig intézi az ország ügyeit.

¹ (264).

Végre, t. barátaim, bekövetkezett ránk nézve a szabadság órája és Felséges Urunknak alkotmányos és békülékeny érzületére semmi sem vethet fényesebb világot, mint az, hogy, talán ne is mondjuk a megoldásnak, de az expediensnek egy olyan módját választotta, amely nem indítja meg legördülésében a lavinát, hanem nyitva tartja a helyzetet, időt, tért és módot nyújt arra, hogy király és nemzet megérthessék egymást, hogy a parlamentárizmus előfeltételeinek megfelelő kormányzat lehetősége ismét helyreálljon. *Hogy ezt a célt Ő Felsége elérhesse, ahhoz férfiakra volt szüksége, akik vállalkozzanak erre az ön megtagadással járó feladatra. E férfiaknak ez a vállalkozása, azt hiszem., csak becsülést, csak rokonszenvet, csak tiszteletet ébreszthet irántuk minden helyesen gondolkodó emberben. Ezt a becsülést, ezt a tiszteletet megtagadni nem fogom és ezt fennen hirdetem; de politikai szolidaritást, politikai bizalmat mi ennek az új kormányoknak nem adhatunk. Ez a kormány már eredetileg távol áll a parlamenttől, távol áll minden parlamenti párttól, tehát távol áll mitőlünk is. Már eredete, hivatása, egész föladata és missziója nem olyan, hogy abban egy parlamenti párt támogathassa és bizalmával kísérhesse. Mi, tisztelt barátaim, minthogy elveink, politikai elveink tesznek minket szabad- elvű párttá és parlamenti párttá, ekként természetesen csakis oly kormányt támogathatunk, amely parlamenti kormány és a mi elveink érvényesítése végett alakult, a mi elveinket érvényre juttatni akarja is, képes is. A mi feladatunk tehát nem lehet más, mint hogy minden szolidaritást az új kormánnyal megtagadjunk és nyíltan és határozottan kijelentsük, hogy az új kormány iránt bizalommal nem viseltetünk. Azután pedig abban a korlátolt körben, amelyben, mint kisebbség használhatunk a közügynek, igyekezzünk teljesíteni kötelességünket, teljesíteni az által, hogy rendületlen kitartással ragaszkodunk elveinkhez az egész vonalon, minden vonatkozásban és Deák Ferencnek nagy tradícióihoz híven örökösünk a felett, hogy a törvények minden irányban megtartassanak, a magunk részéről is igyekezzünk minden olyan törekvésnek ellene fordulni, amely a törvényes térről elvinne, viszont minden olyan törekvést támogatni, amely a törvényes úton megtartaná a nemzetet és a magunk részéről is mindent elkövetni, hogy mentül előbb alakulhasson valódi parlamenti kormány, olyan kormány, amely a király és a képviselőház bizalmát egyaránt bírja. Ezek azok az elvi álláspontok, amelyeket a tizenhatos bizottság által kidolgozott határozati javaslat magában foglal. Méltóztatatok megengedni, hogy e határozati javaslat felolvasásával végezzem beszédemet.*

»Határozati javaslat.

A szabadelvű párt az 1905. évi általános képviselőség-alkalmazás alkalmával kisebbségben maradván, megnyugvással veszi tudomásul azt, hogy a kebeléből alakult s általa támogatott kormány ez állásától véglegesen felmentett, de egyre fokozódó aggodalommal nézi a végzetes ellentétet, amely a korona és a képviselőház mostani többsége között fennforog s amely nemcsak hogy egész állami és nemzeti életünk fejlődését minden téren teljesen megzsibbasztotta, hanem immár az alkotmányunk alapját képező parlamentárizmust is veszélyezteti.

Eme végzetes ellentét felidézése okozza, hogy az ország kormányzatát a parlamentárizmus követelményeinek megfelelőleg a képviselőház többségének bizalmát bíró kormány mindaddig nem vehette át s a lemondott kormány helyét egy, a parlamenti pártokon kívül álló, tehát nem parlamentáris kormány foglalta el. Ilyen kormányt a szabadelvű párt *nem támogathat, iránta bizalommal nem viseltetik, hanem szilárdan ragaszkodva a 67-es kiegyezéshez s Deák Ferenc politikájához, mely a nemzet és királya közötti egyetértést helyreállította és fenntartotta, ennek alapján fogja szolgálni a nemzetet nagy céljaihoz lépésről-lépésre közelebb hozó valódi nemzeti politikát.*

Az ország jelenlegi helyzetében pedig a maga részéről mindent el fog követni, mi jelen kisebbségi helyzetében módjában áll, hogy a törvények megtartassanak, alkotmányos életünk katasztrófába ne sodortassék, a királynak és a képviselőház többségének bizalmát bíró kormány alakulhasson és ezzel a megszokott parlamentáris kormányzat mielőbb helyreálljon.«

Tisza István gróf beszédét hosszas eljenzés és taps követte. Ezután az értekezlet Podmaniczky Frigyes báró indítványára zárt értekezletté alakult át.

Issekutz Győző kiemelve Tisza István grófnak és a lelépő kormánynak hazafias irányát és önfeláldozását, csatlakozik Tisza István mai fejtegetéseéhez. Parlamenti szempontból tulajdonképen korainak tartja a bizalmatlanság nyilvánítását az új kormánnyal szemben már most, amidőn még programját nem ismerik. Nem kételkedik az új kormány hazafias intencióiban, sőt az adott viszonyok között elismeri áldozatkészségét, mégis, minthogy nem a parlamentből nőtt ki, a szabadelvű párt, mint parlamenti párt, csakis bizalmatlansággal fogadhatja. Ez okból hozzájárul az előterjesztett határozati javaslatához és méltányolja az abban kifejezésre jutott három alapgondolatot: az alkotmány féltését, a kormány iránti bizalmatlanságot és a Deák művéhez és szelleméhez való ragaszkodást. Elismeréssel adózik a pártvezér nemes önzetlenségének, amellyel nem a szenvedett keservet

hánytorgatja, amelyet elosztat a hazáért érzett mély aggodalom. Ennek láttára a határozati javaslatból kihagyná az ellenzéki pártok eljárásának bírálatát és helyesnek tartaná, ha a párt bizalmatlanságát a Házban is kifejezné oly nyilatkozattal, amely a párthatározat tartalmát teljesen fedi.

Rosenberg Gyula: A Háznak exlexben történt feloszlatását nem tartotta törvényellenesnek, de annak tartaná a Ház elnapolását, mert ez maga után vonná az országnak alkotmányos eszközök nélkül való kormányzását. Szükségesnek tartaná tehát, hogy a párt a képviselőháznak királyi kéziratral exlexbetf való elnapolása ellen is eleve állást foglaljon.

Vancsó Gyula szerint még soha sem volt annyira szükség a közérdek szempontjából is a párt összetartására, mint most. Maga részéről az új kormánytól még az újoncot és az indemnitást is megtagadná. Óhajtja, hogy a bizalmatlanságnak képviselőházi eldöntésében a párttagoknak teljesen szabad kéz engedjessék.

Puttyánszky Elek: Amilyen lelkes híve Tiszának, éppoly ellenzője az új kormánynak, amelyet a legszigorúbb, de azért tárgyilagos ellenőrzésben kíván részesíteni. Miután a januári választásban a nemzet többsége a 67-es alap fenntartása mellett nyilatkozott, kívánatosnak tartaná, ha annak védelmében a 67-es pártok szövetkeznének és erre az első lökést már most a szabadelvű párt adná meg.

Szivák Imre: Egészében osztja Tisza közjogi fejtegetéseit a 67-es alapról, de néki a kiegyezés parlament nélkül nem kell, mert csak ez biztosíthatja a magyar fajnak hegemóniáját. Ez okból nyílt és határozott ellenzékbe megy az új kormánnyal szemben és nem elégszik meg a párton belül hozandó bizalmatlansági nyilatkozattal, hanem annak megfelelő deklarációt kíván a Házban is, máskülönben a párt politikai hitelét nagy csorba érheti. Megnyugvással töltötte el őt a királyi kézirat, amely a korona tiszta intencióit tükrözted vissza az alkotmány fenntartása iránt és teljesert eloszlathatja az aggodalmakat, amelyek egy közelgő abszoluzizmussal rémítettek. A koronának ezen fennkölt megnyilatkozása kell, hogy visszhangot találjon a szabadelvű pártban, amely ma a 67-es alapnak hű letéteményese és szólaljon meg e visszhang annak a készségnek kifejezésével, amellyel a párt a koronának az alkotmányos állapot helyreállítására irányuló törekvéseit támogatni kívánja. A 67-es alap védelme legyen a nagy elv, melyben a párt tagjai egybeforrnak, de a védelemnek nein szabad az eddig folytatott passzív rezisztenciában elsenyednie. Ő küzdeni kíván. Agilis, tetterős pártot kíván, ez pedig csak úgy lehetséges, ha a társadalom és az állam nagy problémáit felölelő újabb programot ad,

mellyel a polgárok gondolatait és érzelmeit visszahódítja magának. Csak így, másképp nem, mert a 67-es alap egymaga nem elegendő. Indítványozza tehát, hogy a párt egy új program alkotásának szükségességét ismerje el és annak kidolgozására bizottságot küldjön ki.

Tisza István gróf reflektál az előadottakra. Rosenbergnek azt feleli, hogy a párt nem tudhatja, hogy az új kormány elnapolja-e a Házat, vagy sem, de ha teszi, ez a parlamentárizmusnak nem felel meg és a párt azt nem helyesli. Pattyánszky óhaja szép, hogy a 67-es pártok szövetkezzenek; lehet, hogy a helyzet ekképen ki is alakul, amit őszinte örömmel üdvözlne, de ma parlamenti szempontból csak a koalíciót tarthatja hivatottnak a megoldásra és ha ezzel szemben a szabadelvű párt a 67-es pártok szövetkezését már most kezdeményezné, úgy attól tart, hogy ellenkező hatást érne el, sőt egy olyan kíméletlen ellenféllel szemben könnyen a meghunyászkodás vádja érhetné, és lejáráthatná. Szivák eszméjét a pártprogram megújítására vonatkozólag helyesli, de a programot nem cifra ünnepi köntösbe bújtatná, hanem reális alapokra helyezné. Ép azért, ne hamarkodjunk el a dolgot és várjuk be a pillanatot, amely akkor áll be, amikor az alkotmányos állapot visszaáll. Mert vagy átveszi a kormányt a koalíció, és akkor annak programjával szemben nyílik alkalom megállapítani a mienket, vagy a Páttyánszky által óhajtott új pártcsoporthoz jön létre és akkor annak keretébe illeszthető. Helyesli Issekutz állásfoglalását, hogy a pártnak állásfoglalása a képviselőházban a párthatározat tartalmát fedi, de a koalíció szerkerét tolja. Komoly párt akkor lép elő bizalmatlansággal, ha erre a szituáció megérett. Tegyük fel, hogy a koalíció alakít kormányt, ezzel szemben se tudná a bizalmatlanságot Lengyel Zoltán módjára már az első pillanatban kihegyezni. A módra nézve szerencsés gondolatot támasztott Issekutz és annak folytán javasolja, hogy a képviselőház holnapi ülésén a párt önállóan a következő indítványt terjessze elő:

»A Ház aggodalommal nézi az ellentétet, mely a király és a képviselőház többsége között fennforog, és amely nemcsak hogy egész állami és nemzeti életünk megsibbasztásához vezet, hanem már az alkotmányunk alapját képező parlamentárizmust is veszélyezteti. Emez ellentét felidézése okozza, hogy az ország kormányzatát a parlamentárizmus követelményeinek teljesen megfelelőleg a képviselőház többségének bizalmát bíró kormány nem vehette át és a lemondott kormány helyét egy a parlamenti pártokon kívül álló, tehát nem parlamentáris kormány foglalta el. A képviselőház *ilyen kormányt nem támogat, iránta bizalommal nem viseltetik* és szilárdan ragaszkodva a 67-es kiegyezéshez és Deák Ferenc politikájához,

mely a nemzet és király közötti egyetértést helyreállította és fenntartotta, eme politika alapján kívánja biztosítani, hogy a törvények megtartassanak, alkotmányos életünk katasztrófába ne sodortassék és a királynak és a képviselőház többségének bizalmát bíró kormány alakulhasson és ezzel a megszokott és az alkotmány egyik biztosítékát képező parlamentáris kormányzat mielőbb helyreálljon.«

Az értekezéslet egyhangúlag elfogadta ezt az indítványt. Podmaniczky Frigyes báró kijelentette ezután, hogy az értekezéslet helyesléssel fogadja Szivák Imrének a pártprogramm újjáalakítására vonatkozó indítványát is.

Dániel Ernő báró indítványára az értekezéslet köszönetét mondott Tisza István grófnak és a határozati javaslatnak a Ház elé terjesztésével őt bírta meg.

Szóba került még az értekezésleten Perczel Dezső ismeretes nyugdíjügye is (260—261) azzal kapcsolatban, hogy a képviselőház összeférhetlenségi állandó bizottsága június 19-én hozott határozatával Perczel képviselői megbízását az összeférhetlenség bejelentésének rosszhiszemű elmulasztása miatt megszüntnek nyilvánította.

Rosenberg Gyula szükségesnek tartaná, hogy a párt módját ejtse annak, hogy Perczel Dezső összeférhetlenségi ügyében hozott felháborító ítélet dolgában megfelelő bírálatot gyakoroljon.

Gr. Tisza István ezt rés judicatával szemben nehéznek tartja, de nézete szerint majd a koalíció ténykedésének bírálatánál lesz alkalom megbélyegezni ezt a botrányos Justizmord-ot, melyhez hasonló jogtipras még nem fordult elő parlamenti életünkben.

Az értekezéslet Tisza tüntető ünneplésével ért véget. (B. H. 1905. jún. 21. sz.)

Lányi Bertalan sokszor idézett művében a június 20-i párt-határozatokkal foglalkozva, kiemeli, hogy a Fejérváry-kabinet, mely a június 18-i királyi kézirat szerint a parlamenti pártokon kívül álló, tehát nem parlamentáris kormány volt és amelynek feladata a rendes kormányzati ügyek vitele mellett kizárólag a király és a koalíció közötti közvetítésre szorítkozott egy többségi kormány létrehozása céljából: »az országgyűléstől politikai bizalmat nem várt, mert hiszen külön politikai pártcéljai és pártfeladatai nem voltak és hogy az akkori situációban az országgyűlési pártok és főleg a szövetkezett többség részéről a bizalom nyilvánítása nem is lett volna helyén«. Pártpolitikai szempontból tehát megfelelő volt a szabadelvű párt határozati javaslata, mely »elismerte a pártokon kívül álló kormány kinevezését indokoló szükséghelyzetet, egyúttal azonban főleg saját pártbeli különállásának jelzéséül hangsúlyozta, hogy egy ily kor-

mányt nem támogat és iránta bizalommal nem viseltetik» és hogy ennek a kormánynak működését a szabadelvű párt nem akarta a bizalmatlansági szavazattal már a priori lehetetlenné tenni. (329—330. 1.)

Ezzel szemben Kristóffy súlyos vádakkal illeti gr. Tisza Istvánt a június 20-i pártértekezleten tett nyilatkozatai miatt, amelyekkel megtagad minden szolidaritást az új kormánnyal és határozottan kijelenti, hogy a szabadelvű párt az új kormány iránt bizalommal nem viseltetik.

Azt mondja, hogy »olyan képviselőktől, kik ezen értekezleten résztvettek, hallotta, hogy a szabadelvű párt tagjai csodálkoztak legjobban Tisza állásfoglalása felett. Ami természetesen is, hiszen Tisza maga javasolta a Fejérváry-kormány beállítását a királynak oly célból, hogy a megzavart parlamenti béke a korona és a többségi pártok közötti közvetítés útján helyreállíttassék... Sőt Tisza nemcsak túllőtt a célon, hanem a 67-es alap szempontjából egyenesen hibát követett el, midőn beszédében kijelentette, hogy az új kormány »hivatása, egész feladata és missziója nem olyan, hogy abban egy parlamenti párt támogathassa«. »Tehát a 67-es alap fenntartása és ebből folyólag a közös hadsereg egységének megóvása nem képezett oly feladatot és missziót, mely egy 67-es párt támogatását meg*-érdemelte volna? Oly paradoxon ez, melyet csak az tud megfejtteni, akinek megadatott Tiszának, ezen rendkívüli férfiúnak leikébe beláthatni«. Ezen »paradoxon« megfejtésére Kristóffy felhossa, hogy az ő személye elleni neheztelést Tisza átvitte az egész Fejérváry-kormányra. Érezte ezt mindjárt az új kormány megindulásakor, midőn pártjával együtt a kormányt cserbenhagyta, (i. m. 133. 1.) Majd azt mondja, hogy Tiszát az az ősi magyar virtus vezérelte, amely szerint a régi magyar urak csak addig voltak a császár emberei, míg Bécs kegyéből a hatalmat élvezték, de rögtön a császár ellen fordultak, amint a hatalmat más kezébe adta. »Ez az ősi virtus ütközött ki most Tisza István jelleméből. Dehogy is akarta ő a szövetségelt ellenzékét valamely kompromisszum útján hatalomra juttatni! Való tény, hogy ő javasolta a Fejérváry-kormány kinevezését, de ez részéről csak ügyes taktikai húzás volt, mert szinte bizonyosra vette, hogy az egyességi tárgyalások sikertelensége hamarosan ki fog derülni s ekkor végtére mégis csak az ő pártja fog újból megbízást kapni... Csak természetes, hogy a 48-as ellenzéknek a legszélsőbb parlamenti forradalom terere kellett lépni, ha a választásokon szerzett fölényét és pozícióját Tiszáékkal szemben fenntartani és biztosítani akarta... A legsúlyosabb következmény azonban a nemzeti ellenállás proklamálása volt, mellyel az ellenzék Tiszát felüllicitálni akarta, ami sikerült is neki. A Fejérváry-kormány kálvária-járása, rettenetes, idegölő küzdelmei, melyeken át céljához jutott, mind innen datálódnak... Békés megegyezésről, kompromisszumról többé nem lehetett szó. És ezek után csakugyan nem maradt más hátra, mint a koalíció jelszavánál, a magyar vezényszónál, erősebb és átütőbb

jelszót találni. Az általános választójog megérkezésével ez is beteljesedett. Ezt is Tisza ballépése szülte«, (i. m. 137—139. 1.)

Kristóffy huszonkét év távolságában mintha az akkori koalíció leggyűlölködőbb elemeivel akarna versenyezni Tisza eljárásának a legméltatlanabb módon való megrágalmazásával. Az ő szemében Tisza a bűnbak minden rosszért, amit az ország és a Fejérváry-kormány a »nemzeti ellenállás, idejében szenvedett. Tiszát vádolja a »nemzeti ellenállás« letörésére általa (Kristóffy által) kiesztelt általános szavazati jog gondolatáért, őt vádolja művének egy későbbi helyén — legalább közvetve — a demokratikus népképviselő elmaradásának következményeként a háborús katasztrófáért is. (243. 1.)

Kristóffy vádjait — mint látni fogjuk — legfényesebben megcáfolják Tisza István cselekedetei. Rámutattunk mégis e személyes élű vádakra azért, hogy a jövő historikusának eggyel több indítékot szolgáltatassunk arra, hogy az adatok teljes birtonagyon érdekes tanulmányt lehet majd egykor írni Tisza és Fejérváry barátságáról, valamint Tisza és a koalíció viszonyáról.

274. 1905. június 21. országos ülés. — Királyi kéziratok elintézésének sorrendje a Fejérváry-kormány bemutatkozása alkalmával. — A szabadelvű párt határozati javaslata. (Napló I. k. 463—464, 465—466. és 467—468. 1.) Bizalmatlansági szavazat a Fejérváry-kormánynak. — Az elnapoló királyi kéz-kában Tisza Istvánnak e részben is elégtételt adjon.¹ Valóban irat felolvasása. — A nemzeti ellenállást kimondó határozat. — A kormány lemondása.

»Remegéssel látom közeledni a napot, amidőn meg kell ten-nem a halálugrást és százsorta szívesebben neki mennék — de csak száraz földön — még a legfélelmesebb japán admirális-nak is«, írja Fejérváry Tisza Istvánnak június 10-én kelt leve-lében. (271).

Az öreg generális »remegése« csakugyan nem volt alaptalan.

Az új kormány június 21-én mutatkozott be a képviselőház-ban. Ezen emlékezetes ülésnek csupán gr. Tisza István felszólalár-saihoz kapcsolódó legfontosabb mozzanatait rögzítjük meg.²

Br. Fejérváry Géza miniszterelnök a kinevezésére vonatkozó királyi kézirat felolvasása után emelkedett szólásra. Beköszöntő beszédének bevezető része a képviselőházi Napló szerint így szól:

B. Fejérváry Géza miniszterelnök: T. Képviselőház! Amidőn, fájdalom, a t. koalíció soraiból (Zaj. Halljuk! Halljuk! balról.)

¹ Ezen vádak alaptalanságát már is meggyőzően bizonyítja Nagy Miklós Kristóffy József emlékiratairól szóló kritikai ismertetésében. (Bp. Szemle 1928. évi 603. számában.)

² A jún. 21. ülés nagyon szabatos leírását adja Lányi Bertalan i. m.

26. lapján. L. még erre nézve Kristóffy könyvének 139. sk. 1., Gratz i. m. 11. 90—91. és a koalíció szemszögéből Horváth József: Az 1905—6. évi vármegyei ellenállás története című művének 4—8. 1. •

eddigelé minisztériumot alakítani nem sikerült, *(Egy hang a baloldalon: Miért?) a régi minisztérium felmentése pedig épen a t. koalíció részéről sürgettetett, Ő Felsége a régi minisztériumot legkegyelmesebben felmenteni és bennünket az ügyek vezetésével megbízni méltóztatott.*

Mezőfi Vilmos: Nagyon szép! (Halljuk! Halljuk! a baloldalon.)

B. Fejérváry Géza miniszterelnök: Amidőn tehát van szerencsém magamat és minisztertársaimat bemutatni... (Felkiáltások a baloldalon: Örvendünk! Derűtség és zaj)

Elnök (csenget): Csendet kérek! (Halljuk! Halljuk! balról.)

B. Fejérváry Géza miniszterelnök: ...és mikor annak a reményemnek adok kifejezést, hogy csak nagyon rövid időre szól megbízatásunk, kijelentem, hogy ezen minisztérium teljesen a pártokon kívül áll... (Felkiáltások a baloldalon: Mi ez? Zaj.)

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. képviselőház!

Pap Zoltán: Mit keres akkor itt a parlamentben? (Zaj. Hátijuk! Halljuk! balról.)

B. Fejérváry Géza miniszterelnök: ... és magától értetődőleg mindig csakis a fennálló törvények keretein belül működve, elsősorban kötelességének fogja tartani a tisztelt pártokkal érintkezve, közreműködni arra, hogy lehetőleg oly megállapodások létesüljenek, amelyek alapján a többségi kormány kinevezése lehetővé váljék úgy a korona, mint a nemzet megnyugtására.

Súlyos viszonyok között, előrehaladott koromban is kötelességemnek tartottam Ő császári és apostoli királyi Felsége legkegyelmesebb felhívásának minisztertársaimmal együtt eleget tenni...

Mezőfi Vilmos: A haza semmi, csak a király!

B. Fejérváry Géza miniszterelnök: ...és egyrészt az imént jelzett érintkezésre vonatkozó megbízatást, másrészt az ország ügyeinek a fennálló törvények keretein belül való vezetését átvenni. Ha Isten segedelmével sikerül csak a legcsekélyebb mértékben is hozzájárulni ahhoz, hogy az ellentétek kiegyenlítsenek és a parlamenti munka a rendes mederbe tereitessék, ennek bekövetkezése nekem, valamint minisztertársaimnak legszebb és legfényesebb jutalmunk lesz. (Zaj. Halljuk! Halljuk! balfelől.)

(Ezt követőleg bizonyos sürgős állami folyóügyek elintézésére vonatkozó javaslatokat terjeszt elő, majd beszédét így fejezi be:)

T. Képviselőház! Kérem, méltóztatnék ezeket a javaslatokat, illetőleg jelentéseket megfelelő bizottsághoz utasítani, a kvóta-bizottság megválasztása iránt intézkedni és a bizottságokat tanulmányozásra és jelentéstételre utasítani. (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! balról.)

Erre a képviselőház elnöke, Justh Gyula, a következő kijelentést tette: »A napirendre kitűzött tárgy felett a tanácskozás megkezdetvén, más tárgyra áttérni csak a Ház engedelmével le-

het. Én tehát arra való tekintettel, hogy most napirendünk szerint az új kormány kinevezéséről szóló királyi kézirat van tárgyalás alatt, a miniszterelnök úr által előterjesztett javaslatok és jelentések iránt való intézkedés tárgyában majd csak ennek a vitának befejezte és a napirend ezen pontja feletti határozathozatal után fogok a t. Háznak javaslatot tenni.

Minthogy a szövetkezett ellenzéki pártok tudvalévőleg (272) június 20-án már egyhangúlag elhatározták, hogy a kormánynak nyomban a képviselőházban való bemutatkozásakor bizalmatlanságot szavaznak és ezért semmiféle indítványát vagy törvényi javaslatát nem veszik tárgyalás alá, — Fejérváry miniszterelnök az elnök enunciació után ismét szólásra emelkedve, a következő nyilatkozatot tette:

B. Fejérváry Géza miniszterelnök: T. Ház! Én csak előterjesztettem kérésemet; természetesen a t. Ház bölcseségétől és az elnök úr határozatától függ a további.

Ezen javaslatokból is méltóztatnak látni, hogy politikai természetű kérdésekkel jelenleg foglalkozni nem kívánunk, (Zaj a baloldalon) hanem minden törekvésünket a korona és a többség közti megegyezés létrehozatalára irányítjuk. (Zaj a baloldalon.) Ebből a célból természetesen időre lesz szükségünk és itten bátor vagyok a t. Háznak jelteni, hogy legkegyelmesebb királyi leirat érkezett, amelynek felolvasását és a főrendi-házhoz való átküldését kérem. (Mozgás.)

Az elnök átvette a királyi kéziratot, azonban kijelentette, hogy a házszabályok 207. §-a értelmében, melyre az imént hivatkozott, a napirendre kitűzött tárgy feletti tanácskozás megkezdetvén, attól eltérni nem lehet.¹ A mai ülés napirendjére pedig ki van tűzve a kormány kinevezéséről szóló királyi kézirat és ezzel kapcsolatban az új kabinet bemutatkozása. Ennek tárgyalása megkezdett, ettől tehát eltérni mindaddig, ameddig a Ház másképp nem határoz, nem lehet.

Fejérváry miniszterelnök harmadszor is felszólalva, hivatkozik az évszázados gyakorlatra, mely szerint midőn a király szólt az országgyűléshez, a király szavát azonnal meghallgatták. Úgy véli, hogy jelen esetben is a királyi kéziratot azonnal fel kell olvasni.

A miniszterelnök után gr. Tisza István jelentkezett szólásra.

Gr. Tisza István: T. Képviselőház! (Halljuk!) A király és az országgyűlés közötti... (Élénk jelkiáltások balfelől: Mihez kíván szólni?) A házszabályokhoz! A király és az országgyűlés közötti érintkezés módozatait tételes jog nem szabályozza, de százados gyakorlat állapítja meg. (Zaj és felkiáltások balfelől: Hát ez házszabály?) Igenis, mert ez a Ház eljárására és tanácskozási rendjére vonatkozik.

¹ A házszabályok 207.. §-a így szól: „A napirendre kitűzött tárgy feletti tanácskozás megkezdetvén, attól eltérve, más tárgyról szólani csak a Háznak az elnök felhívására adott engedélyével lehet“.

Egy hang (balfelől): Közjogban elbirtoklás nincs! (Zaj.)

Gr. Tisza István: A magyar országgyűléseknek emberemlékezet óta tanúsított változatlan gyakorlata, valamint az Ő Felsege iránti hódoló tisztelet is azt hozza magával... (Nagy zaj és felkiáltások balfelől: Ez nem a házszabályokra tartozik! Rendre!)

Eitner Zsigmond: Ez nyomorult felajánlkozása Önnek megint Bécsbe!

Gr. Tisza István: ...hogy ha ő Felsege az országgyűléshez kéziratot intéz és ez a kézirat itt átnyújtatik, akkor az a napirend félbeszakításával is felolvasandó.

Barabás Béla: Kijátszás akar lenni! Ez az egész!

Gr. Tisza István: Bátor vagyok tehát felkérni a t. elnök urat, méltóztassék a Házat megkérdezni az iránt: kívánja-e a legfelsőbb királyi kézirat azonnali felbontását és felolvasását, igen vagy nem? (Élénk helyeslés jobb felől. Zaj a baloldalon.)

Gr. Andrassy Gyula is azon nézetnek ad kifejezést, hogy a Ház tartozik a király szavát meghallgatni. Kéri tehát a királyi leirat felolvasatását.

Fejérváry miniszterelnök ismételten hasonló kéréssel fordul az elnökhöz.

Elnök a házszabályok 207. §-a értelmében felteszi a kérdést, hogy kívánja-e a Ház félbeszakítani a napirendre kitűzött tárgy feletti tanácskozást: igen, vagy nem?

Lengyel Zoltán, majd gr. Tisza István jelentkezik szólásra a kérdés feltételéhez.

Gr. Tisza István: A kérdés feltevéséhez kérek szót. Úgy a t. miniszterelnök úr, mint gr. Andrassy Gyula t. képviselő-társam felszólalásukban egyszerűen a királyi kéziratnak azonnal való felolvasását kérték, én pedig, miután a Ház mélyen tisztelt elnöke már előzőleg más felfogásnak adott kifejezést, az pedig állandó gyakorlata ennek a Háznak, hogyha a házszabály értelmezése körül nézeteltérés van, a Ház dönti el az ilyen kérdéseket, azt kértem és indítványoztam, hogy a Ház kérdeztessék meg az iránt: kívánja-e a legkegyelmesebb királyi kézirat azonnal való felolvasását vagy sem? Az én indítványom tehát erre vonatkozik; tisztelettel kérném a kérdést ily értelemben feltenni. (Helyeslés a jobboldalon.)

A Ház többsége a kérdés feltevésére nézve Tisza indítványával szemben elnök javaslatát fogadta el és elhatározta, hogy a napirenden lévő tárgyalás megszakításával az újabban benyújtott királyi kéziratnak (tehát az elnapoló kéziratnak) azonnali felolvasását nem kívánja.

Erre a miniszterelnök kijelenti, hogy miután a Ház ezen eljárása az évszázados alkotmányos elvekkel ellenkezik, a kormány eltávozik helyéről.

A kormány tagjai elhagyván az üléstermet, Kossuth Ferenc a szövetkezett ellenzék nevében a következő határozati javaslatot nyújtotta be:

»Határozati javaslat. A képviselőház hódoló tisztelettel tudomásul veszi ő Felsége kéziratát és kihirdetés céljából a főrendiházhoz való átküldését elrendeli. Minthogy azonban a Fejérváry-kormánynak a miniszterelnökhöz intézett és általa ellenjegyzett királyi kéziratban megállapított jellege nem felel meg a parlamentáris kormányforma követelményeinek, a képviselőház a Fejérváry-kormány iránt bizalmatlansággal viseltetik.«

Kísérő beszédében Kossuth Ferenc kijelenti, hogy ez a határozati javaslat annak az »axiómaszerű igazságnak« a következménye, mely szerint Magyarországon csak oly minisztérium létezhetik, amely független parlamenti felelős kormány. Olyan kormány, mely nem parlamenti kormány, nem lehet parlamenti felelős kormány; egy ilyen kormány tehát nem felel meg az alkotmányosság alapfeltételeinek. Miután a Fejérváry-kormány bevallotta a parlamenten kívül álló kormány és mint ilyen alkotmányellenes, iránta a képviselőház bizalommal nem viseltethetik.

Majd Novácu Aurél a nemzetiségi párt bizalmatlanságának ad kifejezést az új kormánnyal szemben.

Következett gróf Tisza István felszólalása.

Gr. Tisza István: T. Ház! Akkor, amidőn elvbarátaim megbízásából és nevében is (Zaj balfelől. Halljak! Halljuk!) felszólalni szerencsés vagyok, (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk!) követni fogom az előttem felszólalt t. képviselő urak példáját és csak igen rövid, egy-két szó indokolással fogom kísérfni a pártunk nevében benyújtandó határozati javaslatot. (Halljuk! Halljuk!)

T. Ház! Komoly és aggodalmat keltő helyzetben van az ország. (Felkiáltások balfelől: Ki csinálta? Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Nagyon szívesen bízom az ország megítélésére, (Felkiáltások balfelől: Megint! Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) minden elfogulatlan ember megítélésére azt is, hogy ki csinálta; de, fájdalom', az igen mindegy, hogy ki csinálta, (Ellentmondások balfelől) mert akárki csinálta, annak gyászos következményei a nemzetre háramlanak. És a mi feladatunk most nem az... (Folytonos zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István: ...hogy megállapítsuk, hogy ki csinálta, hanem az, hogy amennyire lehetséges, elhárítsuk a nemzetet fenyegető gyászos következményeket. (Helyeslés a jobbolda-

lon. Folytonos zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.) Ennek a súlyos helyzetnek egyik szimptomája az, hogy az ország ügyeit egy olyan kormány intézi, amelynek már keletkezése is a parlamentarizmus elveinek meg nem felel. (Felkiáltások bal felől: Ellenjegyezte.)

Holló Lajos: Ki jegyezte ellen? (Folytonos zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Gr. Tisza István: Szükségszerű és sajnos folyamánya ez annak a ténynek, hogy a követendő politikára vonatkozólag a teljes megegyezés a király és a képviselőház többsége között mindeddig nem volt biztosítható. (Egy hang a baloldalon: Nem is lesz!)

Polónyi Géza: Meg sem kísérelték! (Zaj a baloldalon.)

Gr. Tisza István: Önöknek, akik az ország többségéhez tartoznak, természetszerű hivatásuk elkövetni minden lehető, és minden olyat, ami az ország sorsát kockára nem teszi, elveik érvényesítésére nézve és felvenni a küzdelmet abban az irányban, hogy elveik számára a királyi beleegyezést megnyerjék. (Nagy zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István: De akkor, amidőn magának ennek a kormánynak kinevezése és a kormány által tett nyilatkozat és azon legfelsőbb királyi kézirat, amelyet Ő Felsége a miniszterelnök úrhoz intézett, ékesen szóló tanúbizonysága annak, hogy Ő Felsége a maga részéről is minden lehető el akar követni... (Mozgás és zaj a baloldalon.)

B. Kaas Ivor: Tegnap mondott le és ma már sajnálkozik?

Gr. Tisza István: ...a békés kibontakozás előmozdítására és lehetővé tételére, akkor engedjenek meg nekem a t. képviselő urak, nem tarthatom helyesnek azt, hogy a királynak ilyen kedvezményezésével szemben mindjárt a parlamentarizmus legszélsőbb harci fegyverét veszik elő. (Mozgás és zaj a baloldalon.)

Visontai Soma: A denunciació mesteriségét nem akarják abbahagyni!

Polónyi Géza: Kvóta-deputációt akart választani!

Gr. Tisza István: T. Ház! Akár helyeseljük mi, hogy a bizalmi kérdés már most a kormány bemutatkozásakor és pedig a legélesebb formában felvetett, akár nem, a kérdés elénk van állítva és azt a kötelességet hárítja a szabadelvűpártra, hogy minden irányban precizírozza álláspontját. Ez a célja annak a határozati javaslatnak, amelyet — ismétlem — azon párt megbízásából és nevében, amelyhez tartozni szerencsém van, (Felkiáltások a baloldalon: Szerencse! Derűtség.) ezennel benyújtok. (Olvassa):

»A Ház aggodalommal nézi az ellentétet, mely a király

és a képviselőház többsége között fennforog és amely nemcsak, hogy egész állami és nemzeti életünk megszibbasztásához vezet, hanem immár az alkotmányunk alapját képező parlamentárizmust is veszélyezteti. *(Nagy zaj a baloldalon.) Ezen ellentét felidézése okozza, hogy az ország kormányzatát a parlamentárizmus követelményeinek teljesen megfelelőleg, a képviselőház többségének bizalmát bíró kormány nem vette át és a lemondott kormány helyét egy, a parlamenti pártokon kívül álló, tehát nem parlamentáris kormány foglalta el. (Nagy zaj és felkiáltások a baloldalon: Ki ellenjegyezte?) A képviselőház ilyen kormányt nem támogat, iránta bizalommal nem viseltetik, és szilárdan ragaszkodva... (Folytonos zaj a baloldalon.)*

Gr. Tisza István (folytatólag olvassa): ...a 67-es kiegyezéshez és Deák Ferenc politikájához, amely a nemzet és a király közötti egyetértést... (Nagy zaj és derűtség a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

A kellemetlen igazságokat elnevetni nem lehet. *(Zaj a baloldalon. Elnök csenget.)*

Polónyi Géza: Csak Deák Ferencre lehet kellemetlen, amit ön mond!

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: ...amely a nemzet és király közötti egyetértést helyreállította és fentartotta, ezen politika alapján kívánja biztosítani, hogy a törvények megtartassanak, alkotmányos életünk katasztrófába ne sodortassák, a királynak és a képviselőház többségének bizalmát bíró kormány alakulhasson, és ezzel a megszokott (Zaj a baloldalon.) és az alkotmány egyik biztosítékát képező parlamentáris kormányzat mielőbb helyreálljon. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Szólásra senki sem lévén feljegyezve, elnök a vitát bezárja.

A Ház többsége Kossuth Ferenc határozati javaslatát fogadta el szemben gr. Tisza István határozati javaslatával.

Csak a bizalmatlansági határozat meghozatala után került a sor az újabb kézirat felolvasására, amellyel a király az országgyűlés üléseit 1905. szeptember 15-éig elnapolta.

Miután a fennálló alkotmányos gyakorlat szerint az elnapoló királyi leirat felolvasása után — az ülés jegyzőkönyvének hitelesítésétől eltekintve — határozat többé nem hozható: a szabadelvű párt (néhány tagja kivételével) a királyi leirat felolvasása után az ülésteremből azonnal eltávozott.¹

Az ülés tovább folyt.

¹ A szabadelvű párt ezen eljárását igazolja Tisza István a többség alkotmányellenes magatartásával szemben a jún. 21-i pártértekezleten. (274). L. még ide vonatkozólag A helyzetről írt cikksorozatának VII. cikkét. (Különnyomat 30—31. lapját.)

Az elnök az ülés berekesztése helyett megadta a szót br. Bánffy Dezsőnek, ki az elnapoló királyi kéziratnak tudomásul vételét és a főrendiházzal hasonló célból való közlését javasol*-ván, ezzel kapcsolatban az egész szövetkezett ellenzék nevében határozati javaslatot terjesztett elő a »nemzeti ellenállás« proklamálásáról.*

A határozati javaslat legnagyobb horderejű részei a felolvasott szöveg szerint a következők:

B. Bánffy Dezső (olvassa): »A képviselőház az országgyűlésnek királyi leirattal történt elnapolását, mely nyilvánvalóig a nemzeti képviselet alkotmányos jogkörének, s egyáltalán a nemzeti akarat törvényes megnyilvánulásának kijátszása végett eszközöltetett ki, alkotmányellenesnek nyilvánítja«. (Zajos helyeslés és taps a baloldalon és a középén. Helyeslés és taps föbb felől.)

»Ebből következőleg alkotmányellenesnek nyilvánítja a kormány hivatalban maradását és további kormányzását is, mint amely tudatosan ellentétbe helyezkedett a nemzeti¹ akarral. (Igaz! Úgy van! a baloldalon és a középén.) Kimondja ezenfelül a Ház, hogy az ily alkotmányellenes kormányzattal szemben a legszigorúbban érvényesítendő alkotmányunknak az a sarkalatos tétele, mely szerint az országgyűlésileg meg nem szavazott adót beszédni és újoncot kiállítani nem szabad.« (Élénk helyeslés és taps a baloldalon és a középén.)...

*»A képviselőház kimondja, hogy a kormány nemcsak súlyos alkotmányértést követett el a Ház elnapolásának kieszközlésével, hanem hogy fennállása és egész kormánya alkotmányellenes, hogy az állami jövedelemeknek, különösen a közadóknak igénybevételére és az állami kiadások eszközzésére feljogosítva * nincs, hogy a véderő kiegészítését, illetőleg létszámának fenntartását törvényesen nem eszközölheti, sem újoncozás által, sem pedig az 1888: XVIII. tc.-ben meg*-jelölt rendkívüli módon; hogy kereskedelmi szerződésekre vonatkozólag idegen államokkal nem tárgyalhat és hogy különösen tilos neki a közösügyi költségek fedezésére a magyar állami pénztárból bármely összeget fordítani.« (Élénk helyeslés balfelől.)*

»Amennyiben a kormány ezen tiltott ténykedéseket mégis teljesítené, a Ház összes tagjait előre figyelmezteti e törvénytelen tényekkel összekötött anyagi és büntetőjogi következményekre. (Hosszantartó zajos helyeslés és taps balfelől.)

Szabó István: Erre nem számítottak. (Úgy van! Úgy van! balfelől.)

B. Bánffy Dezső (olvassa): »A törvényhatóságokat pedig emlékezteti a Ház alkotmányvédő, hagyományos feladatukra, figyelmezteti őket az 1886. évi XXI. tc. 20., valamint az 1504:1. tc. 5. és 6. §§-aira és elvárja tőlük, hogy az alkotmányellenes kormányzatot támogatni nem fogják.« (Élénk helyeslés a baloldalon.)

* A Bánffy-féle határozati javaslat keletkezési történetéről bizonyos intim részleteket találunk Kristóffy könyvének 141. lapján.

És végül a Ház kifejezi ama törhetetlen bizalmát, hogy a nemzetnek szigorúan törvényes védelmi küzdelme diadalmas-kodni fog az alkotmány ellen intézett támadás felett, *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* és biztosítja a nemzetet, hogy az alkotmányos rendnek helyreállítása után legsürgősebb kötelességének fogja ismerni az alkotmány biztosságán, egyesek jogain és a nép jólétén netalán ejtett sebek orvoslását. *(Helyeslés a baloldalon.)* Ami szenvedés időközben a nemzetet sújtaná, ami megrendülés az uralkodóház hatalmi állását érni fogja, azért az alkotmányos megtorlás időpontjának bekövetkezéséig a nemzet és a történelem ítélőszéke előtt azokra hárítja a felelősséget, *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* akik a törvényesen kifejezett nemzeti akarat érvényesülését még alkotmánysértés árán is meggátolni iparkodnak.« *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Bánffy után Rakovszky István szólalt fel. Azzal kezdi, hogy a mai ülésen két rút játéknak voltak tanúi. Az egyik rút játékot elkövette a kormány, a másikat a szabadelvű párt. Az első rút játékkal elbánt Bánffy Dezső határozati javaslatában, a másik rút játékkal ő akar leszámolni. A szabadelvű párt is vallotta, hogy az 1867:X. tc. értelmében exlexben a Házat elnapolni nem lehet. És mégis tűrte ma is, hogy ez megtörténjék, annak ellenére, hogy egy bizalmatlansági indítvány betérjesztésének komédiáját eljátszotta. Micsoda szellem uralkodhatik a szabadelvű pártban, hogy soraiból akadtak emberek az új kormányban balő részvétel szomorú szerepére. Ezzel a bizalmatlansági indítvánnyal a nemzetet félrevezetni akarni lehet ügyes, de nem egyenes, becsületes eljárás.

Többek felszólalása után elnök határozatilag kimondja, hogy a képviselőház br. Bánffy Dezső határozati javaslatát elfogadta.

Ugyancsak június 21-én mutatkozott be a Fejérvárv-kormány a főrendiházban.

A miniszterelnök beköszöntő beszéde után a főrendiház is bizalmatlanságot szavazott a kormánynak.

Az országgyűlés két házának bizalmatlansági határozata folytán a Fejérváry-kabinet, noha nem volt parlamentáris kormány és abban az időben még nem is akart az lenni, célszerűségi szempontokból június 22-én a királynak bejelentette lemondását.* Tette ezt a nélkül, hogy közvetítő feladatának teljesíté-

* A lemondás okairól bővebben tájékoztat Lányi i. m. 28—29. és Kristóffy könyvének 144. l.

A kormány álláspontjáról egyidejűleg a félhivatalos Magyar Nemzet a következő jelentést hozta: „A kormány lemondását a Felső nem fogadta el és ennél fogva a kormány összes tagjai kötelességüknek tartják, hogy helyükön maradjanak s az ország ügyeit vezetés nélkül ne hagyják. Eljárásukat megokolni, vagy épen mentegetni felesleges, mert az hazafias kötelességük és azt teljesítik még önfeláldozás árán is, de abban a reményben, hogy nehéz helyzetükből mielőbb megszabadulnak. Mert legfőbb törekvésük lesz, hogy annak a tárgyalásnak, amit a koalícióval, illetőleg az országgyűlési pártok vezéréivel mihamar indítani fognak, meglegyen az az eredménye, hogy a koalícióból új kormány alakuljon.“ (B. H. 1905. jún. 25. sz.)

ség még csak meg is kísérelte volna, ő Felsége azonban június 23-án kelt elhatározásával a minisztérium lemondását nem fogadta el.

Ez volt a Fejérváry-kormány első lemondása, melyet — mint látni fogjuk — még több más is követett.

Mielőtt a darabont-kormányt tovább kísérnök tövises útján, meg kell még emlékeznünk a június 21-én tartott pártértekezletekről. Ez a következő szám tárgya.

275. A június 21-i pártértekezletek. — Gr. Tisza István bevezető beszéde a szabadelvű párt értekezletén: a szabadelvű párt eltávozása az elnapoló királyi leirat felolvasása után; az országgyűlésnek exlex-ben való elnapolása törvényes, de a parlamentarizmus alapelveibe ütközik; a szabadelvű párt az elnapolás tényével minden szolidaritást megtagad. — Egyéb felszólalások. — Gr. Tisza István záróbeszéde a szabadelvű párt feladatáról: az igazság hirdetése az ámtások rendszerével szemben. — Tisza június 23-i levele Fejérváryhoz a szabadelvű párt és a kormány viszonyáról.

A pártok a »szomorú emlékü«¹ június 21-iki ülés napján az esti órákban még értekezletet tartottak, hogy foglalkozzanak a politikai helyzettel és az országgyűlés elnapolásával előállott teendőkkal.

Ami a szövetkezett ellenzékét illeti, a vezérlő bizottság elhatározta, hogy az országgyűlés elnapolásának ideje alatt permanenciában marad, ellenőrzi az ország kormányzatát s az alkotmányellenes kormányzat folytán beállható sérelmeket nyilvántartja. A »nemzeti küzdelem ügyében készséggel szolgálja a hozzá fordulóknak felvilágosítással és a szükséghez képest saját iniciatívájából útbaigazítással. Felhívja végül a koalícióhoz tartozó képviselőket, hogy kerületeikben beszámolókat és a vármegyékben népgyűléseket tartsanak.²

A vezérlő bizottság határozatához képest, mely ellenkormányként kezd viselkedni, az ellenzéki pártok is (függetlenségi párt, disszidensek, újpárt) külön-külön a »nemzeti ellenállás« országos szervezéséről tanácskoztak az »alkotmányellenes« kormány ellen.³ (B. H. június 22. sz.)

A szabadelvű párt június 21-i értekezletének kettős célja volt. Egyrészt igazolása a párt azon eljárásának, hogy az elnapoló királyi leirat felolvasása után a képviselőház üléstermék-

¹ Tisza nevezi így a jún. 21. képviselőházi ülést. (A helyzetről, 30. l.)

² Lányi, i. m. 26—27. l. „Ezzel a koalíció vezérlő bizottsága megkezdte agitáló, utóbb terrorizáló működését és azt a szerepét, amelyben a végrehajtó hatalom szerveként, mintegy ellenkormányként, viselkedett.“ U. o. 27. l.

³ Az ellenzéki pártok jún. 21-én este lakomán ünnepelték Justh Gyulát aznapi „nevezetes elnöki működéséért, amellyel nemcsak az ellenzéki pártoknak, hanem az ellenzéki pártoknak, hanem az egész nemzetnek hálóját vívta ki“. (B. H. 1905. jún. 22. sz.)

ből azonnal eltávozott és hogy ezzel kapcsolatban állást foglaljon az elnapolás és az elnapoló leirat felolvasása után hozott házhatározat törvényességének kérdésében. Másrészt, hogy tiltakozzék a június 21-i ülésen elhangzott azon gyanúsítás ellen, mintha az elnapolás ténye a szabadelvű párt befolyása mellett keletkezett volna és a Fejérváry-kormánnyal való szolidaritásának bizonyossága.

A szabadelvű párt ezen nagyérdekű értekezletének befolyása, melynek során gr. Tisza István is ismételten felszólalt, Az Újság 1905. június 22-i számában közölt tudósítás szerint a következő volt.

Elsőnek Rosenberg Gyula szólalt fel, aki utalva arra, hogy már a tegnapi pártértekezleten felvetette ezt az eshetőséget, mint valószínűleg bekövetkezőt, feltétlenül szükségesnek tartja, hogy a tényleg bekövetkezett eseménnyel szemben a szabadelvű párt határozottan állást foglaljon. Magán a képviselőház mai ülésén ezt a párt legfeljebb felszólalás alakjában tehetné volna, de határozati javaslat alakjában nem, mert, amint az 1878-i és az 1898-i precedensekből és ezen alkalmakkor Szilágyi Dezsőnek, Bánffy Dezső bárónak, — aki 1898-ban mint miniszterelnök hozzájárult Berzeviczy Albertnek, a Ház akkori alelnökének ahhoz a felfogásához, amelyből kifolyólag az elnapoló királyi leirat kihirdetése után Polónyi Gézának még a szót sem adta meg, — sőt magának Polónyi Gézának felszólalásaiból is kiderült, még az is vitás volt, hogy a királyi leirat felolvasása után felszólalni lehet-e vagy nem, de, hogy határozatot a képviselőházban a királyi leirat felolvasása után hozni már nem lehet, az iránt teljes egyértelműség uralkodott. A párt tehát, ha csak maga is a törvényesség korlátai közül kilépni nem akart, a Házban ezt a kérdést ma már határozat tárgyává nem tehetné volna; de sokkal hatályosabbnak tartja a pártfelelősség szempontjából, hogy a párt a maga kebelében határozat alakjában adjon kifejezést meggyőződésének és e célból a következő határozati javaslatot ajánlja elfogadásra:

»A szabadelvű párt, híven eddigi álláspontjához, a képviselőháznak exlex tartama alatt királyi kézirattal való elnapolását az alkotmányosság elveivel és a parlamentárizmus szellemével megegyeztetetőnek nem tartja, határozottan helyteleníti és elítéli. (Helyeslés.)

Tisza István gróf: T. pártértekezlet! Elöttem felszólalt t. barátunk igen érdekes precedenseket hozott fel annak a kérdésnek tisztázására, hogy mi történhetik a Házban egy elnapolást tartalmazó királyi leiratnak felolvasása után. Ezekből konstatálhatjuk azt, hogy véleménykülönbségek merültek fel az iránt, hogy felszólalásnak van-e helye, vagy sem

ilyen esetben, de véleménykülönbség sohasem volt eddig az iránt, hogy *határozatok többé nem hozhatók. (Úgy van!)* Az én igénytelen nézetem szerint azoknak van igazuk, akik a felszólalást nem tartják helyénvalónak egy ilyen királyi leirat felolvasása után. *(Úgy van!)* Ez a világért sem azt teszi, hogy egy ilyen királyi leirat is, mint a királynak a kormány felelőssége mellett eszközölt minden ténykedése, bírálat és esetleg bírálatot tartalmazó határozatok tárgyát is ne képezhesse. Igenis, képezheti nemcsak felszólalások, de határozatok tárgyát is, de akkor, mikor a Ház megint üléseshet, mikor annak ülései megint megnyitottnak. *(Úgy van! helyeslés.)* Nem arról van tehát szó, hogy elvonassék a kritika elől a koronának bárminő, a minisztérium felelőssége mellett tett ténye, hanem arról van szó, hogy respektáltassék a koronának az elnapolásra vonatkozó kétségtelen törvényes joga. *(Úgy van!)*

Ez a felfogás indított bennünket arra, hogy azonnal a királyi leirat felolvasása után eltávozzunk a képviselőház üléséből és ne vegyünk többet részt mint hallgatók sem egy olyan tanácskozásban, amelyet szabálytalannak, helytelennek és végeredményében, következményeiben semmisnek kellett tekinteni.

Nem voltunk még eddig, gondolom, egyikünk sem abban a helyzetben, hogy hiteles szövegét láttuk volna az azután való felszólalásoknak, de úgy vagyok értesülve, hogy eltávozásunk után is a legmerészebb állításokat kockáztatták meg a koalíció szónokai abban az irányban, hogy ezen elnapolás tényéért is a szolidaritást és a felelősséget a szabadelvű pártra hárítsák.¹ *(Igaz! Úgy van! Mozgás.)*

Tisztelt barátaim! Engem ez az eljárás a legkevésbé sem lep meg, mert hiszen a koalíció magatartása a mai egész ülés lefolyása alatt is valóban visszatartó módon mutatta azt, hogy az ország mai súlyos helyzetében, azon óriási felelősség mellett is, amely az ő vállaikat nyomja, semmi sem érdekli őket annyira és egy indulat sem hatja át őket annyira, mint az, hogy a *szabadelvű pártnak magatartását a legméltatlanabb fegyverekkel igyekezzenek megrágalmazni. (Igaz! Úgy van! Hajtóvadászat!)* Ebben azok az urak konzekvensek maradnak önmagukhoz. Ezzel szemben, azt hiszem, méltóságán aluli dolog volna a szabadelvű pártra nézve, hogy bárminő párthatározatban védekezzenek vagy mosakodjék, *(Elénk helyeslés.)* de igenis fennáll ránk nézve az a feladat, hogy mivel ezen fontos aktussal szemben az ülésben már nem fog-

¹ Bánffy burkolt és Rakovszky nyílt támadásáról a szabadelvű párt ellen van itt szó a képviselőház jún. 21-i ülésén.

lалhatunk állást azon meggyőződésünkбől kifolyólag, hogy az ülést a királyi leirat felolvasása után azonnal be kellett volna zárni, — hogy, mondom, most itt, a pártértekezleten precizírozzuk álláspontunkat.

Ha meg méltóztattok engedni, bátor leszek ennek folytán égy oly határozati javaslatot felolvasni, amely, míg az elnapolás kérdésére nézve lényegileg azonos a már benyújtott javaslattal, kiegészíti ezt azzal a szerintem szükséges momentummal is, hogy dokumentáljuk azt is, hogy miért volt az, hogy mi az ülés további folyamán részt nem vettünk, miért volt az, hogy a beadott határozati javaslatnak sem mellette, sem ellene állást nem foglaltunk. *(Helyeslés.) Mert ebben a tekintetben, ha nem nyilvánítanók indokainkat, akkor a mai képviselőházi ülésben követett eljárásunk esetleg csakugyan a bujkálás színezetét viselhetné magán. (Halljuk!)*

Ezek előrebocsátása után leszek bátor a határozati javaslatot felolvasni *(olvassa)*:

»A szabadelvű párt, azon meggyőződéséből kifolyólag, hogy az országgyűlést elnapoló királyi leiratnak közhírrététele után a képviselőház nem tanácskozhatik, határozatot nem hozhat s egy elnapolt képviselőház netaláni határozatai törvénytelenek és érvénytelenek, a képviselőház mai üléséből a királyi leirat felolvasása után nyomban eltávozott. Tette ezt ű Felségének elnapolási törvényes joga iránti tiszteletből, de kijelenti, hogy az országgyűlésnek oly időben való elnapolását, amikor a kormányzat megszavazott költségvetési felhatalmazás nélkül vitetik, a *parlamentárizmusba ütközőnek tartja s ennek folytán a kormány ezen tényétől távol áll, azt helyteleníti s azzal minden szolidaritást megtagad.*«.1 *(Élénk helyeslés.)*

Hogy talán még egy momentumot megemlítek, amelyet előzetes indokolásomban nem említettem, azt hiszem, hogy az elnapolás igenis törvényes aktus; hiszen ezt elismeri a koalíció is akkor, amidőn nem folytatja tovább üléseit. De itt a király törvényes joga tanácsosainak felelőssége

¹ Nagy jogi különbség mutatkozik ezen és a Bánffy-féle határozati javaslat között a jún. 21-i elnapolás törvényessége kérdésében. Míg utóbbi az elnapolást és magát az elnapoló kormányt alkotmányellenesnek nyilvánítja, addig Tisza és a szabadelvű párt felfogása szerint az elnapolás és a Fejérváry-kormány törvényes, de a parlamentárizmus fogalmával van ellentétben. Meg kell e helyen állapítanunk, hogy Tisza miniszterelnök korában ismételt (118, 245, 248) annak a jogi meggyőződésének adott kifejezést, hogy az országgyűlés elnapolása exlex-ben az 1867: X. t.-c.-be ütközik, szemben az országgyűlésnek exlex-ben való felosztatásával, mely összhangban áll az idézett törvénycikk betűjével és szellemével, mert az exlex mielőbbi megszüntetését teszi lehetővé s egyben a parlamenti kormányrendszer szükségszerű követelménye.

mellett oly irányban gyakoroltatik, amely a parlamentárizmus elveibe ütközik. Ugyanaz az eset ez, ugyanaz az analógia, amely magának a Fejérváry-kormánynak a létrejövetelére vonatkozólag is áll. Senki kétségbe nem vonja Ő Felségének azon jogát, hogy azokat nevezze ki miniszterelnöknek és minisztereknek, akiket akar; de, ha nem olyanokat nevez ki, akik egyúttal a képviselőház többségének bizalmával is rendelkeznek, ellentétbe jut a parlamentárizmus elvével. Ez szabta meg magunktartásának útját a Fejérváry-kormány létrejövetelének kérdésében is; ugyanez képezte, nézetem szerint, zsinórmértékét mostani eljárásunknak is. (Helyeslés.)

Ezeknek előrebocsátása után kérem, méltóztatások határozati javaslatomat elfogadni. (Általános élénk helyeslés.)

Nagy Ferenc: Azok után, amiket Rosenberg Gyula és Tisza István gróf előadtak, talán felesleges volna minden további felszólalás, de vannak pillanatok, amikor talán jó, ha az igazság több oldalról is kimondatik. (Helyeslés.) Mindenekelőtt állást kell foglalnia azzal a ténnyel szemben, hogy a királyi elnapoló leirat felolvasása után nemcsak felszólalás történt a Házban, hanem határozat is hozott. Az egyik felszólalásban¹ határozott vád, határozott gyanúsítás is foglaltatik arra nézve, hogy az elnapolás tulajdonképen a szabadelvű pártnak a műve, a szabadelvű pártnak befolyása mellett keletkezett és hogy az a Fejérváry-kormányval való szolidaritásnak bizonyos tekintetben való kifejezése.

Ez ellen határozottan tiltakoznia kell a pártnak, (Igaz! Úgy van!) ünnepiesen óvást kell tenni minden ilyen váddal szemben. (Élénk helyeslés.) A képviselőházban a királyi leirat felolvasása után már nem lévén törvényes mód e vád visszautasítására, de másrészt messze idő lévén az, mire megint összekerül a képviselőház, meg kell ragadnia a legelső alkalmat az ország színe előtt való ünnepies tiltakozásra. (Élénk helyeslés.) Csatlakozik Tisza István grófnak ahhoz a felfogásához is, amellyel a képviselőházban az elnapoló leirat kihirdetése után hozott határozatot törvénytelennek tekinti. Ami a határozatnak érdemét illeti, abban sok mindenféle van, amivel a szabadelvű párt nem azonosíthatja magát, de hát ebbe nem akar belemenni; hanem egyet mindenestre komoly megfontolás tárgyává kell tenni és ez az, hogy az elnapolási aktus mint ilyen törvényes-e és illetőleg alkotmányos parlamenti intézményeinkkel összeegyeztethető-e vagy nem?

Ami a törvényesség kérdését illeti, egyetért Tisza István gróffal abban, hogy a királynak joga van az elnapolásra,

¹ Rakovszky István jún. 21. támadó beszédéről van itt szó. (273).

csak a további összehívásra van meg az a korlát, amelyet az 1848-i, illetőleg 1867: X. törvénycikk megállapít. A feloszlásra nézve, amely a múlt exlexben következett, voltak ugyan bizonyos tiltakozások, azonban éppen a koalíció annak eredményét nagyon is elfogadta. (Úgy van! Úgy van!) Az 1867-i törvény a feloszlítás mellett említi az elnapolást, tehát talán azt is lehetne mondani, hogy az elnapolás kevesebb lévén, mint a feloszlítás, arra is megvan a jog. Azonban ez csak látszólagosan áll, mert a feloszlítás a nemzethez való appellálással van összekötve, célja tehát az, hogy helyreálljon a megzavart összhang, az elnapolásnál azonban ez nincs, mert akkor félbeszakad az alkotmányos élet kontinuitása. Az exlexben való elnapolás tehát csakugyan sokkal erősebben kihívja az ítéletet, mint a feloszlítás. Az elnapolás tekintetében tehát okvetlenül állást kell, hogy foglaljon a párt, még abban az esetben is, ha elismeri, hogy ez teljesen törvényes alapon történt. Ő ezt elismeri; repudálja még a gondolatát is annak, hogy a király törvénytelenséget akarjon elkövetni. A magyar nemzetnek inkább áll érdekében úgy magyarázni a király jogát, hogy az nem a törvénynyel ellentétben gyakoroltatok, hanem a törvény értelmében. Ő a törvényesség szempontjából nem akar kifogást tenni, de bizonyos, hogy az alkotmányos élet posztulátumai szempontjából Ő Felségének ilyen tanácsot adni és ezzel bizonyos tekintetben abszolutisztikus kormányzatot instituálni helytelen és azért helyesli azt, hogy a párt ebben a kérdésben mindjárt ma nyilatkozzék és határozottan állást foglaljon az elnapolás ellen. Kéri az értekezletet, hogy Tisza István gróf indítványát úgy fogadja el, amint az van. Szükségesnek találja, hogy a nemzet lássa, hogy a szabadelvű párt, bármennyire gyanúsítsák is és bármennyi váddal illessék is, van olyan őre a magyar nemzet alkotmányos parlamenti életének, mint bármely más párt, amely mindig veri a mellét, hogy ő az igazi hazafi, hogy ő örködik a mi törvényeink felett, mi pedig vagyunk azok, akik a hazát csak elárulni vagyunk képesek, de megvédeni nem. (Hosszantartó élénk tetszés és helyeslés.)

Markbreit Gyula: A képviselőház elnapolása kérdésében két indítvány adatott be, az egyik Tisza István gróf, a másik Rosenberg Gyula részéről. A két indítvány látszólag teljesen kongruens, pedig nem az. Ő a maga részéről Tisza István gróf indítványához járul és pedig azért, mert az a meggyőződése, hogy ha az exlex állapot állana ugyan fenn, de parlamentáris kormány napoltatta volna el a Házat, ez minden tekintetben törvényes és alkotmányos lenne.

Semsey Boldizsár teljesen hozzájárul Nagy Ferenc fel-

szóalásához, csak azt kéri, hogy a párt határozatában is adassák kifejezés mindenekelőtt annak, hogy a párt a kormány eljárásával szolidaritást nem vállal, másodsor pedig utasítsa vissza azokat a rágalmakat, amelyekkel a pártot ebből az alkalomból is illették.

Bornemisza Lajos: Nem járulhat hozzá ahhoz az indítványhoz, hogy magában a határozati javaslatban is vissza-utasítsák a párt ellen intézett támadásokat és ráfogásokat. Négy év óta, amióta ez a válság tart, annyi rágalommal illették a szabadelvű pártot, hogy akár egyebet se tett volna, minthogy nap-nap után tiltakozzék azok ellen. (Igaz! Úgy van!) Szerfelett aggasztó jelenségnek tartja, hogy azok a képviselők, akik szintén 67-es alapon állanak, az utóbbi időben mindent elkövettek ezen alap tönkretételére. (Igaz! Úgy van!) Ő még mindig reméli, hogy azok a politikusok, akik ezen alapot helyesnek és jónak ismerik el, de azt az utóbbi időben talán az ellentétek folyományaképp meggyengítették, ha nem is a parlamentben, ahol a szabadelvű pártot nap-nap után ráfogásokkal és gyanúsításokkal illetik, hanem künn az életben vállvetve fognak igyekezni, hogy megtalálják a módot arra, hogy a fölizgatott kedélyek a normális kerékvágásba visszakerüljenek. Végül kifejezi azt az óhajtását, hogy a határozati javaslatba vétessék be, hogy a szabadelvű párt sajnálattal veszi tudomásul a jelenlegi kormány azon fényét, hogy az elnapolást a koronának ajánlotta.

Tisza István gróf röviden reflektál a tett felszólalásokra. Nem osztozik abban a nézetben, hogy az elnapolás csak azért helytelen és törvénytelen, mert nem parlamentáris kormány részéről történt. Szerinte törvényesnek törvényes minden körülmények között, de a parlamentárizmus alapelveibe ütközik mind a két esetben. Enyhítő körülménynek elfogadná, ha olyan kormány tenné, amelynek a Házban többsége van, de ilyen kormánynak meg nem volna rá szüksége.

A mi Bornemissza Lajos indítványát illeti, hogy a határozatba vétessék fel, hogy sajnálattal veszi a párt tudomásul az elnapolást, megjegyzi, hogy ez a határozati javaslatban sokkal erősebben jut kifejezésre; a sajnálat külön kifejezése pleonazmus és talán az álláspont gyengítése volna. A határozati javaslat szövege pregnánsabb, élesebb és erősebb. Semsey Boldizsár azon javaslata, hogy vétessék be, hogy a szabadelvű párt semmiféle szolidaritásban nem áll a kormány ezen tényével, expressis verbis benne van a javaslatban. Még a »szolidaritás« kifejezés is bentfoglaltatik.

Ami végül azt a kérdést illeti, hogy a gyanúsítások ellen való tiltakozást befoglaljuk-e a párthatározatba, az egyéni dolog. Az én impresszióm — úgymond — az, hogy

ha mi ezer épp oly alaptalan és talán még jobban befektető rágalmat tartottunk méltóságunkon alulinak párthatározat alakjában demetálni, talán helyesebb dolog, ha ezen az úton maradunk meg továbbra is. De ha az értekezlet többségének az impressziója az, hogy ez a határozatban kifejezésre juttassák, nekem semmi kifogásom nincs ellene.

Ezek után az értekezlet Tisza István gróf határozati javaslatát a következő pótlással: ...»a kormány ezen tényétől távol áll, ezt helyteleníti, azzal minden szolidaritást megtagad és az azzal ellenkező alaptalan vádakat felháborodással utasítja vissza«, egyhangúlag elfogadták.

Rosenberg Gyula a maga indítványát, minthogy az Tisza István gróf indítványában bentfoglaltatik, visszavonja.

Ezután Tisza István gróf szólalt fel: Tisztelt barátaim, úgymond, mentői tovább halad a magyar nemzet azon az úton amelyen a mi akaratumk ellenére és a mi férfias törekvéseink ellenére ragadtatta el magát, annál sötétebb fellegek tornyosulnak a jövő felett és annál kínzóbb aggodalom kell, hogy minden hazafi szívét betöltse. Beláthatatlan a jövő és a közel múltnak minden tünete még arra látszik mutatni, hogy azok a végzetes ellentétek, amelyek előidézték a mai válságos helyzetet, még nincsenek szünőjélben, hogy talán az a hullám, amely ezt a nemzetet tovaragadja a kiegyezési politika biztos révéből, még nem kulminál. Nem élek illúziókban és nem kívánok ilyen illúziókat ébreszteni senkiben. Nem várom azt, és attól félek, keserű csalódás érhetné azt, aki várja, hogy itt a legközelebbi jövő valami örvendetes fordulatot hozhat a magyar nemzet politikai iránya tekintetében. De mentői sötétebbnek látjuk a helyzetet, mentői gondterheltebbnek mutatkozik a jövő, annál parancsolóbb erővel kell, hogy feltámadjon mindnyájunk lelkiületében a kötelességérzet hívó szava abban a tekintetben, hogy mindent, ami rajtunk áll, itt a közélet központján, úgy mint otthon, saját otthonunkban tegyünk meg arra, hogy hirdessük az igazság ígét a nemzet előtt, hogy jelvilágosítsuk sorsa felől, hogy széttépjük az illúzióknak és az ámitásoknak azon egész rendszerét, amellyel ezt a szerencsétlen nemzetet ilyen senki által nem óhajtott és nem kívánt veszedelmekbe sodorják bele. Ne várjunk közvetlen sikereket a mi pártunk és a mi elveink érvényesítése szempontjából, de ez ne riasszon vissza bennünket a férfias kötelességteljesítés elől. Az igazság szavát el lehet ideig-óráig homályosítani, de azt az igazságot, amelyet becsületes férfiak becsületes kitarással és meggyőződéssel hirdetnek, azt az igazságot tönkretenni nem lehet, annak el fog jönni az ideje, az ki fog törni és érvényesülni fog. (Élénk tetszés és he-

lyeslés.) És t. barátaim, csak egypár olyan példáját adjuk az elvhűségnek és az elveink alapján, meggyőződésünk alapján való férfias kitartásnak és együttérzésnek, mint aminőt a tegnapi és a mai napon adtunk, meg vagyok győződve, hogy az a kép, amelyet mai zilált viszonyaink között a szabadelvű párt nyújtott-tegnap és ma, be fog világítani ebbe a sötétségbe és meg fogja teremni gyümölcsseit. (Elnék helyeslés.)

És higgyétek meg azt, be fog következni a kiábrándulás, a kijózanodás, (Berzeviczy Albert: Keservesen!) a helyes politikai útra való visszatérés órája a nemzetre nézve.¹ Adja Isten, hogy ne legyen késő. Azt csak a jó Isten tudja, hogy nem lesz-e késő. De ha be fog következni az, úgy minden attól függ, hogy legalább egy egészséges magva maradjon meg ebben az országban Deák Ferenc tradícióihoz való férfias, kitartó ragaszkodásnak, hogy álljanak itt férfiak, akik nehéz viszonyok között tették tanúbizonyságát, hogy nem a népszerűséghajhászat, nem a csábítás és nem a fenyegetések elől való gyáva meghátrálás irányítja eljárásukat, (Lelkes éljenzés.) hanem a nehéz viszonyok között egy ma talán népszerűtlen, de igaz ügy mellett férfias kitartással teljesítették kötelességüket. (Hosszantartó lelkes éljenzés.)

Erre akarlak benneteket kérni, t. barátaim és arra, hogy ha a parlamenti működés újból való megkezdése összehoz bennünket, ugyanezzel a férfias elhatározással vegyük fel a küzdelem fonalát és ne csüggedjünk elveink végleges diadala iránt. Ezzel kívánok tőletek búcsút venni. (Hosszantartó lelkes éljenzés és taps.)

..*

Tiszának és a szabadelvű pártnak ebben az időben a Fejérváry-kormányhoz való viszonyára fényt derít Tisza Istvánnak a miniszterelnökhöz 1905. június 23-án, tehát két nappal az imént ismertetett pártértekezlet után, intézett nagyérdekességű levele.

Ez a levél szószerinti szövegében így szól:

Mélyen tisztelt Barátom!

Végtelenül sajnálom, hogy nem találkozhattam veled, de ma este okvetlenül utaznom kell, csak levélben fejezhetem ki abbéli meggyőződésemet, miszerint végzetes következményekkel járna, ha a főispánoktól a szabadelvű párt-

¹ Ez a jóslat is teljes mértékben valóra vált az 1910. választások tanúbizonysága szerint.

ból való kilépést kívánnátok.¹ A jó elemek nagy része erre nem kapható, s egy csomó legjobb főispánt elveszíttek, a két-kulacsos fráterek pedig felszabadulnak arra, hogy az ellenzékkel kacérkodjanak s a szabadelvű pártot üssék.

Teljesen egyetértek abban, hogy missziótok elsősorban arra irányul: észretéríteni a koalíciót és lehetővé tenni, hogy ők a király által elfogadható program alapján vállalkozzanak; nagyon bizonytalan, elérhető lesz-e ez s a másik megoldás sem veszíthető el szem elől, de mindenesetre csak úgy érhető el, ha a ti eljárástok gondolkodóba ejti s egy oktávval lejjebb hangolja a koalíciót. Ha ti erélyesen kormányoztok, a kolportázst szabályozzátok, fenntartjátok a rendet és elnyomtok minden ellenszegülést és inszubordinációt; ha orrára vertek a hetvenkedő frátereknek s bátorságot adtok azoknak, kiket a koalíció terrorizált: ez megteremtheti azt a lelkiállapotot, amelyben lehet velük okosan beszélni. Ha ellenben kedvökben jártok, ha mindenütt a megyékben cserben hagyjátok a 67-es embereket, akkor az ő szarvuk mindig jobban megnő, a 67-es párt megsemmisül és Ő Felsége előtt nem marad más út, mint a megalázkodás vagy az abszolutizmus.

Szükségesnek tartottam ezeket kiemelni, mert ma beszéltem egy főispánnal, ki olyképen fogta fel Kristóffy utasításait, mit abszolúte képzelhetetlennek tartok. Szerinte a kormány azt kívánná, hogy a főispánok hangsúlyozzák, hogy távol állanak a szabadelvű párttól, értessék meg a megyei ellenzékkel, hogy fő céljuk a koalíció érvényesülése és igyekezzenek békülékeny határozatokat kieszközölni, ha kell, a szabadelvű párt sprengolása árán is. Ez csak konfúzió lehet, mert ilyen utasítás a szabadelvű párt rendszeres tönkretételével volna egyértelmű, de nagyon nagyon óhajtandó volna, hogy Kristóffy világosan beszéljen, mert sok ember hajlandó lesz őt félreérteni.

Nagyon kérlek, édes barátom, nyugtass meg az iránt, hogy a kormány nem fog kétszínű játékot engedni a megyékben, hanem meg fogja a főispánoktól követelni, hogy a megbízható elemeket támogassák, azokba bátorságot igyekezzenek önteni, s őket a koalíció basáskodásától megvédjék.

Hiszen ez a természetes és objektíve helyes út: ti nem vagytok tagjai a szabadelvű pártnak, de ti is, a párt is 67-es

¹ Tisza már jún. 12-i levelében kéri Fejérváry deszignált miniszterelnököt, hogy abban a kérdésben, vajjon a főispánok kilépjenek-e a szabadelvű pártból: ne foglaljon végleg állást. Persze ezek nem vennének közvetlenül aktív részt a pártéletben, de „a megyékben úgysis természetszerű közreműködésnek kellene a kormány közegei s a szabadelvű párt közt fennmaradnia“.

alapon áll, kerülni akarja; a. konfliktust a király és a nemzet között és a kiegyezési politika becsületes érvényesülését óhajtja. A dolog természetéből folyik tehát, hogy ti ezt a pártot tartsátok és támogassátok azokkal szemben, kik ma már törvénytelen térre lépve konfliktusba kergetik a nemzetet.

Ha ebben a feltevésben csalódnám, ha a te nézeted más volna, úgy nagyon kérek, tudasd azt azonnal velem, mert akkor egyszerűen becsukom a boltot, s a szabadelvű párt feloszlását fogom provokálni. Nemcsak magamat nem akarom a közügy bárminő haszna nélkül nevetségessé tenni, de a párt tagjaival szemben sem járnék el tisztességesen, ha őket egy, a király kormánya által cserbehagyott, veszett pozícióval elvérése kényszeríteném.

Bocsáss meg, hogy ily hosszú levéllel zaklatlak, de be fogod látni, hogy tudnom kell, mihez tartsam magam. Én csüggedés nélkül teljesítem kötelességemet meggyőződésem mellett; de olyan erőlködésre, mely abszolúte reménytelen s a párt tagjait ok nélkül feláldozza, nem vállalkozhatom. Szereplési viszketeget, politiká'ási kedvet nem érzek magamban. Nem okvetetlenkedem tehát, ha te nem vagy abban a meggyőződésben, hogy a szabadelvű párt romjait fenntartani s lehetőleg erősíteni kell és ha nem biztosíthatasz arról, hogy ez egész kormányzatodban, kinn a perifériákon, érvényesülni is fog.

Pakolás, ezer félbeszakítás közt a legnagyobb sietségben írok, ezért olyan rendetlen levelem. Még csak becsületes írószerem sincs. Szíves elnézésed kéri ezért és áldozatkész fáradozásodra az ég áldását kéri igaz tisztelőd és barátod

Tisza István.

U. i. ma este megyek falura. Vasárnap estétől fogva Geszten lesznek.

275. A júliusi események és gr. Tisza István cikksorozata a helyzetről. (A júliusi események: Fejérváry június 28-i levele legközelebbi terveiről és Tisza június 30-i válasza; a július 1-i eredménytelen békekísérlet; a »nemzeti ellenállás« és a kormány »intő szözata« a törvényhatóságokhoz; a »vezérlő bizottság« július 18-i válasza; a kormány intézkedései a renitens törvényhatóságok ellen; vita a kormány törvényességéről.)

Június 28-án br. Fejérváry Géza miniszterelnök gr. Tisza Istvánnak válaszlevelet írt, melyből igen érdekes és hiteles felvilágosítást nyerünk legközelebbi terveiről és a június 21-i események (273—274) óta mutatkozó politikai helyzetről.

Ez a levél a következőleg hangzik:
Igen tisztelt Barátom!

Mindenekelőtt bocsánatot kell kérnem, hogy a folyó hó 23-án kelt becses leveledre¹ mindeztideig még nem válaszoltam, de ennek oka nemcsak az igen terhes, sőt — mondhatom — kegyetlen elfoglaltságom volt, de amint alább látni fogod, bevárandónak tartottam bizonyos iránybani tájékozást, mielőtt érdemleges választ adhattam volna.

En t. i. két irányban akciót akarok kifejtetni: az egyik az, hogy azokkal a vad emberekkel² mégis valami megegyezési kísérletet tegyek, hogy esetleges soraikból kikerülhessen a jövő kormány, bár alig-alig van reményem, hogy ez irányban eredményre juthassak; a másik pedig az, hogy új pártalakulást a 67-es alapon töreksem létrehozni.³

Bármennyire évtizedeken keresztül hű és lelkes tagja is voltam a szabadelvű pártnak; bármennyire hálás érzülettel visszacmlékszem azon támogatásra, melyben majdnem húsz évi miniszterségem alatt a párt mindenkor részesített; bármennyire viseltetem megszokott rokonszenvvel most is ezen párt iránt és bármennyire nagyrabecsülöm és magasztalom annak vezéreit: mégis, bocsásd meg igen tisztelt barátom — és ez nemcsak a magam, de igen sok tekintélyes szabadelvű párti tagnak nézete — ezen párt, mint »kormánypárt«, fájdalom, befejezte hivatását, és ha csak az 1867-i alapot a jövőre meg akarjuk menteni, csakugyan nem marad más hátra, mint fúzió vagy koalíció útján a képviselőház 67-es elemeit lehetőleg egyesíteni! Nehéz feladat ugyan, de lehetetlennek még sem tartom, sőt azt sem tartom kizártnak, hogy a szabadelvű párt megszűnése árán a fúziót vagy koalíciót létre lehessen hozni — de ez csak úgy történhetné meg, ha — engedd meg, hogy egészen őszintén szólok — Te segédkezet nyújtanál! Én tehát, mivel egyrészt ismerem az Előtted sem ismeretlen féktelen gyűlöletet, amellyel a képviselőház igen jelentékeny része becses személyed iránt viseltetik, másrészt ismervén nemes, fennkölt és minden hiúságtól ment hazafias gondolkozásodat és áldozatkészségedet, bár vérző szívvel, mégis kénytelen vagyok azon kérdést intézni hozzád, vajjon; ha az új pártalakulás iránti törekvéseim esetleges megvalósulásukhoz közelednének, hajlandó volnál-e a politikától magad egyidőre távol tartani? Ez természetesen csak azon esetre szólana, ha a koalícióból (értem az ellenzéki koalíciót) kormány meg nem alakulhatna és a 67-es pártok egy vezér alatt egyesíthetők volnának. Erre nézve bármennyire is nehezemre esik, a viszonyok nyomása alatt kénytelen vagyok Hozzád egyenes kérdést intézni.

Ami már most a főispánokat illeti, tekintettel becses leveled tartalmára is, elhatároztam magamat arra, hogy a főispánok

¹ Tiszának jún. 23-i levele — mint tudjuk (274) — a főispánok ügyére vonatkozik. Ugyanígy Tisza jún. 12. és később szept. 19. levele.

² T. i. a koalíció vezéreiből.

³ A 67-es koncentrációról már hallottunk (256) sz. a.

addig a szabadelvű párt kötelékében maradnak, míg az a kérdés el nem dől, vajjon alakítható-e kormány az ellenzéki koalíció soraiból, vagy pedig a 67-esek új pártalakulás útján egyesíthetők-e? Az első esetben előreláthatólag a szabadelvű párt vezetésed alatt együtt maradna az ellenzék padjain; a második esetben, mely akkor áll elő, ha megfelelő vezér alatt a disszidensek és a néppárt, talán a pártonkívüliek is, a mostani koalícióból kiválván, egyesülnének, —¹ a szabadelvű párt, amidőn Te a vezérségről lemondanál, valamely új pártelnevezés alatt amazokhoz csatlakozna; a főispánok pedig csak az utóbb említett esetben, és akkor is csak abban a pillanatban fognak kilépni a pártból, amidőn a 67-esek egyesítését biztosítottnak tekinthetem.

És mindehhez, természetesen, csak akkor foghatok hozzá, ha nézetemet osztod és szíves támogatásodra számíthatok.

Az állapotok napról-napra túrhetetlenebbek lesznek és a szanáláshoz, amennyire csak lehetséges, gyorsan hozzá kell fognom!

Vájjon egyik vagy másik irányban fogok-e célt érni, ezt a jó Isten tudja; valami nagy reményben nem ringatom magamat.

Szíves baráti elnézésedre számítok ezen levélben^r kifejezésre juttatott őszinteségemért, de ezzel, meggyőződésem szerint, úgy Neked, mint magamnak is tartoztam.

Fogadd, kérlek, legőszintébb nagyrabecsülésem és tisztelem nyilvánítását, valamint legszívélyesebb üdvözleteimet.

Régi igaz híved

Fejérváry Géza.

* * *

Tisza Fejérvárynak már június 30-án — kettőjük viszonyára és Tisza lelkiségére nagyon jellemző — itt következő levélben válaszolt:

Mélyen tisztelt Barátom!

Mielőtt tegnap este vett soraidra felelnék, »une fois pour toutes« konstatálni kívánok két dolgot.

Az egyik, hogy bármit tégy, azt másnak, mint mellétkinetet nem ismerő kötelességérzetednek tulajdonítani nem fogom, s ha nézeteink egyben-másban eltérnének is, ez egy szemernyit sem von le abból a nagyrabecsülésből, mellyel benned az igazi férfit (kihalófélben levő species) tisztelem s abból a szeretetből, melyet évek óta, mint atyai jó barátom iránt érzek irányodban.

A másik, hogy becsülj meg annyira, hogy abszolúte ne gondolj az én személyemmel. Mi ketten kell, hogy tudjuk egymásról, miszerint ahol közügyről van szó, becses személyünkkel abszolúte nem gondolunk.

Leveledre áttérve teljesen egyetérték veled abban, hogy két lehetőséget látok, mely a katasztrófát legalább ideig-óráig² elhárítsa. Az egyik, hogy a koalíció »tel quel« adjon Ő Fel-

sége által elfogadható katonai programot; a másik, hogy a mérsékeltebb elemek abból kiválva, a szabadelvű párttal egyesüljenek s a 67-es alapon új pártalakulás jöjjön létre.

Igyekezünk kell ezen alternatíva valamelyikét elérnünk. Ebben a célban egyetértünk, de meggyőződésem, hogy ettől a céltól távolabb visz minden alkudozás, mit most folytatni fogsz s általában minden, mit gyengeségnek, ingadozásnak fognak tekinteni.

Ellenkezőleg, csak az érlelheti meg az eredményhez szükséges hangulatot a koalícióban, ha az új kormány nyugodtan megy a maga útján, törvényes hatáskörében elbánik a renitens elemekkel, amit kétségtelen sikerrel megtehet s általában hidegvérrel párosult energiát tanúsít. Ha azután telik egyik hónap a másik után s ők egyre távolabb látják magukat vágyaik tárgyától, akkor beállhat az eredményes tárgyalások lehetősége.

Tájékoztásul mellékelem Ő Felségéhez intézett memorandumom erre vonatkozó részét.¹

Eddigi nyilatkozataid után nem teheted, hogy most ne beszélj velük, de az égre kérlek, ne ereszkedjél hosszas alkudozásokba. Ezek, s az ezekkel járó bizonytalanság megőrlik a kormány hatalmát s elpusztítják a szabadelvű pártot. Űk erre fognak törekedni már csak azért is, hogy a kormányt minden erélyesebb rendszabálytól visszatartsák. Ne menj e csapdába, de amint a negatív eredményt konstatalhatod, udvarias formák közt szakíts meg minden érintkezést.

Különösen pedig, ne kínáld oda a szabadelvű pártot. Ha erre megéri a szituáció s az új pártalakulás létrejöhet megfelelő elvi alapon és a szabadelvű pártra nézve (mely ma is számosabb, mint a többi 67-esek együttvéve²) tisztességes feltételek mellett, én teljes erővel rajta leszek, hogy abba a párt belemenjen s csak örömmel gondolok arra, hogy ha létrejött egy ilyen konstelláció, abban részemre nem nyílik szerep. De erre a kezdeményezésnek onnan kell kiindúlnia: minden kínáldzás a mi részünkről most csak a párt elzüllését s azt eredményezné, hogy teljesen uraivá lennének a helyzetnek s ők diktálnák a feltételeket. Ha akarnak valamit, forduljanak hozzám, de téged az ügy érdekében nem hatalmazhatlak fel arra, hogy személyemre vonatkozólag bárminő kijelentést tethess.

Különben is, én az új pártalakulás esetén félreállanék az útból, de semmi olyan ígéretet nem tennék, mely akadályul szolgálna annak, hogy azt tegyem a jövőben, amit kötelességérzetem parancsol.

1 Ezt a mellékletet a levél után folytatólag közöljük.

2 (255).

Végül még csak egyet: ma még kezében vannak a rend fenntartásának s a sikeres adminisztrációnak eszközei, 1—2 heti ingatag magatartás kicsavarhatja azokat kezéből s akkor bekövetkezik az, amit elhárítani akarunk — Ő Felsége előtt nem lesz más út, mint vagy megalázkodni e kompánia előtt, vagy az abszolutizmushoz folyamodni.

Igaz barátsággal vesz tőled búcsút régi tisztelőd és híved

Tisza István.

A levélhez mellékelt kivonat annak az 1905. április 24-i felségfelterjesztésnek része, melyben Tisza újból kéri a kormány mielőbbi felmentését és amelyről az előzőkben már többször (257, 262 és 271) volt szó.

Ez a kivonat a következő tartalmú:

Von Tag zu Tag mehren sich die Anzeichen einer zunehmenden Zerrüttung und Anarchie im ganzen Lande. Der unerwartete Wahlsieg der Opposition und das Einlenken der Opposition in 1848-er Bahne hat Alles ins Wanken gebracht, Illusionen, Hoffnungen, Bestrebungen und Appetite grossgezogen, die der ganzen Gesellschaft eine ungesunde Richtung geben und jeden Rest von Ordnung, Pflichtgefühl und Disziplin im Beamtenkorps untergraben werden.

Mehr als je tut es Not, das Steuerruder in die Hand einer aktionsfähigen Regierung zu geben, welche eine zielbewusste Richtung einschlagen, den schwankenden Elementen Respekt einflößen und den geordneten Gang der Administration sichern könne.

Die jetzige Regierung Eurer Majestät ist leider nicht mehr im Stande, diese Pflicht zu erfüllen. Sie wird mit Recht für einen politischen Kadaver gehalten, welcher eine scheinbare Existenz weiter fristet, aber weder Vertrauen noch Furcht einflößen kann, und mit dem erdrückenden Gefühle der Impotenz dem wachsenden Unfug machtlos gegenübersteht.

Die Thatsache, dass Wochen seit dem Abbruch der Verhandlungen mit der Koalition verstrichen sind, ohne dass eine gegen dieselbe gerichtete Lösung der Krise erfolgt wäre,* wird allenthalben als ein Beweis der Unmöglichkeit einer solchen Lösung angesehen, und täglich allgemeiner und befestigter wird die Ansicht, dass sich die Krone mit den Forderungen der Koalition wird abfinden müssen, und dass Sieg der Opposition in kurzer Zeit unbedingt erfolgen muss.

Wie gefährlich die Folgen dieser Auffassung in jeder Richtung sein müssen, ist es wohl nicht notwendig des Nähe-

ren zu erörtern. Die Hoffnung oder die Furcht vor diesem Siege beherrscht täglich mehr alle üemüter. Unter ihrem Einfluss erlahmt die Widerstandskraft der besonneneren Elemente; die farblose, von den schwankenden Impressionen des Augenblicks beherrschte grosse Menge wird durch diese immer mehr ins 48-er Lager getrieben.

Die Ernennung einer neuen Regierung wäre das einzige Mittel, diesen Zersetzungsprozess aufzuhalten und die Position der Krone der Koalition gegenüber zu wahren.

Sie würde noch keinesfalls den Ausbruch des Krieges bedeuten. Gewiss wäre ich der letzte, der einen solchen Kampf herbeiwünschen oder ohne zwingender Notwendigkeit heraufbeschwören möchte. Im Gegenteil bin ich immer noch in der unveränderten Überzeugung, dass eine Koalitionsregierung auf der, von Eurer Majestät bereits konzedierten Basis der relativ beste Weg wäre, um dieses arme, verblendete Volk durch die traurigen Erfahrungen dieses Regimes aus seinem Wahne zu erlösen.

Wollen Euere Majestät auf diesen Gedanken im geeigneten Augenblick zurückkommen, so würde ich diesen weisen Entschluss nach Kräften zu fördern trachten.

Solange aber die jetzige Regierung nicht durch eine, vom Parlamente vollkommen unabhängige Regierung abgelöst ist, steher. Euere Majestät einem siegesbewussten Gegner gegenüber, welcher seiner Sache sicher zu sein glaubt und durch zähes Aushalten die Krone in immer unhaltbarere Verhältnisse zu bringen trachtet.

Nur das Erscheinen einer neuen Regierung, welche im Notfälle den Reichstag vertagt, die Zügel straffer zieht und sich auf den Widerstand einrichtet, kann den notwendigen moralischen Effekt ausüben und eventuell den gewissen »Moment psychologique« herbeiführen, in welchem es sich mit den Herrn der Koalition reden lässt.

Ob Friede, oder Kampf: für beide Fälle ist dieser Regierungswechsel ein dringendes Bedürfnis.

* * *

Fejérváry mihamar hozzáfogott a június 18-i királyi kéziratban (272) megjelölt közvetítő feladata teljesítéséhez. Mint levelének bevezetéséből kitűnik, akciót kezd elsősorban oly végből, hogy »azokkal a vad emberekkel mégis valami meggyezési kísérletet« tegyen és ily módon az ellenzéki koalícióból mielőbb többségi kormány alakulhasson.

Július 1-i békekísérlete, lényeges mozzanataiban, a következően ment végbe.¹

»Báró Fejérváry Géza miniszterelnök július 1-ére magához kérte a koalíció vezérférfiait. A meghívottak meg is jelentek, de azt a nyilatkozatot tették, hogy eljöttek bár Fejérváry báró meghívására, de hozzá csak mint magánemberhez, és nem mint miniszterelnökhöz jöttek, abban a feltevésben, hogy az uralkodó nevében kíván nekik valami közlést tenni. Ki kell azonban jelenteniük, hogy Fejérváry báróval, mint miniszterelnökkel, semmiféle tárgyalásba nem bocsátkozhatnak, mert a kormány parlamenten kívüli és nem alkotmányos kormány.* Báró Fejérváry Géza miniszterelnök erre kijelentette, hogy jóllehet nem parlamentarális többség támogatásán nyugvó kormány élén áll, ez a kormány mégis törvényes és alkotmányos. Ezután pedig az ügy érdemére áttérve előadta, hogy a (jún. 18.) királyi kézirat elég világosan körvonalozta a kormány feladatát, mely e szerint abból áll, hogy a kibontakozás útját keresse és hogy előkészítse annak lehetőségét, hogy az országgyűlés többségéből kormány alakuljon. Kijelentette továbbá a miniszterelnök,[^] hogy a királytól megbízást kapott a kiegyenlítés megkísérlésére, amivel a király új bizonyosságot nyújt arra, hogy a helyzet szanálását melegen óhajtja.« A miniszterelnök konstatalta ezek után, hogy az április 13-án előterjesztett, május 11-én elfogadott képviselőházi felirati javaslat (263—266) és a kormány feladatát meg felölő június 18-i kézirat tanúsága szerint »a korona és az országgyűlés többsége közt a nézeteltérés most már csakis egy katonai részletkérdésben áll fenn, mert a belkormányzati reformok és a közigazgatási kérdések tekintetében szabad keze van az országgyűlésnek. A király ugyanis kijelentette a miniszterelnökhöz intézett kéziratában, hogy a többség idevágó javaslatait szívesen fogadja, ennél fogva e kérdésekre nézve Ő Feliségének nincsenek oly aggályai, melyek a többségi kormány kinevezését gátolhatnák«. Ami pedig a feliratban kifejezett azt a kívánalmat illeti, hogy »a magyar hadseregnek, mely az egész hadsereg kiegészítő részét képezi, nemzeti jellege nyelvben és jelvényekben kidomboríttassék«: a király már hozzájárult a szabadelvű párt 1903. katonai programjában (103) foglalt hasonló célú kívánalmak teljesítéséhez, sőt hozzájárult »egy magyar nemzeti szempontból a magyar vezényszónál sokkal fontosabb rendelkezéshez, áhhoz, hogy a magyarországi ezredeken az ezrednyelvnek megállapításánál és a legénységnek az oktatási és kiképzési nyelv szempontjából való osztályozásánál elsősor-^{1 2}

¹ A júl. 1. békekísérlet részletes leírását adja Lányi B. i. m. 29—33. lapján, amelyet mi is követünk és ahonnan a fentebbi idézeteket vettük. L. még erre vonatkozólag Kristóffy könyvének 145—146. l. és a B. H. 1905. júl. 2. számában megjelent tudósítást.

² Thaly Kálmán kivételével.

³ Mint látni fogjuk, annak kimutatása, hogy a Fejérváry-kabinet nem törvényes kormány, mert nem parlamentáris kormány: főcélja a koalíció két legnagyobb közjogi tekintély, Andrássy és Apponyi publicisztikai tevékenységének 1905. nyarán.

ban a magyar állami nyelv tudása, tehát nem az illetők anyai-nyelve veendő figyelembe és csak azoknál az anyanyelv, akik a magyar nyelvet nem bírják. Idevonatkozólag utalt a közös hadügyminiszternek 1904. évi május havában a delegációhoz intézett válaszára. Egyúttal megjegyezte a miniszterelnök, hogy ha a magyar nyelv köteles tanításáról szóló törvény végrehajtátik,¹ aránylag rövid idő múlva nem lesz egy magyarországi ezred sem, amelyben az ezred nyelve, valamint a kiképzési és oktatási nyelv ne lenne kizárólag magyar, és ezzel eléretnek az is, hogy a magyar ezredeknél szolgáló osztrák tisztek, akik azonban a közös hadsereg nevelő-intézeteiben létesített alapítványok folytán² idővel pótoltatni fognak magyarok által, a magyar nyelvet az előléptetés különbeni elmaradásának terhe mellett kötelesek megtanulni. A most felsorolt pontokban foglaltaknak keresztülvitelével a miniszterelnök szerint tényleg elérhető lesz a magyar nemzeti jellegnek nyelvben való kidomborítása és a szövetkezett ellenzéki pártoknak ez idő szerint csupán egyetlen óhaja nem teljesülne, t. i. a magyar vezényszó behozatala. *A kérdés az, hogy tételes törvény alapján követelhetjük-e a magyar vezényszót? A miniszterelnök szerint tételes törvény, melynek alapján a magyar vezényszót követelni lehetne, az 1715. évtől fogva, amidőn törvénybe iktatták az állandó jellegű császári királyi hadsereget, mai napig nincsen. Az idevágó törvényhelyek »egybevetéséből és abból, hogy az 1867. évi XII. tc. katonai téren új jogokat nem kívánt megállapítani, hanem csupán a fennállott jogköröket kodifikálta, kiviláglik, hogy a vezényleti és szolgálati nyelv ügye Ő Felsege alkotmányos jogkörébe tartozik és így nem lehet törvényre hivatkozással követelni az ide vonatkozó óhaj megvalósíttatását. Kifejtette továbbá Fejérváry Géza báró miniszterelnök, hogy közjogilag Magyarország és Ausztria teljes paritásban levő államok és természetes, hogy Magyarországnak más jogi állása van, mint Ausztria egyes alkotó részeinek. De ha tényleg bekövetkeznék a magyar vezényleti nyelv behozatala, a csehek, lengyelek stb. nem volnának figyelemmel Magyarország közjogi helyzetére, hanem szintén hasonló kívánságokkal lépnének fel, leírhatatlan zűrzavart támasztva a hadseregben.³ Konstatálta továbbá azt is a miniszterelnök, hogy a hetven-nyolcvan vezényszó magyarosítási eszköz gyanánt az ezrednyelvvél, kiképzési és kiképzési nyelvvel szemben szóba sem jöhet. És végül megjegyezte, hogy a német vezényszó a magyar állam szuverenitását nem tágálhatja. Ha tehát a király a koalíció követeléseinek kilenctizedét elvben elfogadni hajlandónak mutatkozott és egyetlenegy óhajnak, a magyar vezényszónak, a kikapcsolásáról van szó, amely sem közjogi, sem magyarosítási*

¹ 1879: XVII. t. c. Ennek a szándékát a Rerzeviczy-féle 1904. népközlési törvényjavaslat (265) váltotta volna valóra.

² L. az 1904: XX. t. c.-ct.

³ Ugyanezt a megokolást hozza fel a magyar vezényleti és szolgálati nyelv behozatala ellen Pápay István visszaemlékezéseinek (1928) 36—37. lapján.

szempontból nem lehet oly fontosságú, hogy azért érdemes lenne a magyar nemzetet megrázkódtatások elé állítani: igazán ismételt megfontolás tárgyává volna teendő, nem kellene-e a nyújtott békejobbot elfogadni és Magyarországot a további bonyodalmaktól és veszélyektől megkímélni.

A koalíció vezérő férfiai a kormányelnök előterjesztéseit meghallgatták, egyes részletekre nézve észrevételeket is tettek, de végül kijelentették, hogy mivel a miniszterelnök a királytól semmiféle újabb üzenetet és engedményt nem hozott, ők régi álláspontjukhoz szigorúan ragaszkodnak. A miniszterelnök ezután még egyszer felkérte a jelenvoltakat, tegyék az ország nyugalma érdekében előterjesztéseit megfontolás tárgyává, mire azok el- távoztak.«

Erről a július 1-i eredménytelen tárgyalásról még aznap mindkét fél részéről hivatalos jelentést adtak ki¹.

A félhivatalos Magyar Távirati Iroda ezeket jelentette:

Ma délután Fejérváry báró miniszterelnök meghívására konferencia volt, amelyen a kibontakozás módozatain tanácskoz- tak. A meghívottak között megjelentek Andrassy Gyula gróf, Apponyi Albert gróf, Kossuth Ferenc, Bánffy Dezső báró, Da- rányi Ignác, Zichy Aladár gróf és Rakovszky István. Thaly Kál- mán akadályoztatván, meg nem jelenhetett. A tanácskozás 4 óra- kor kezdődött és egy óráig tartott. Fejérváry báró kifejtette álláspontját és részletesen előadta ama módozatokat, amelyek- kel a kabinetalakítás az egyesült többség részéről megtörtén- hetnék. Ez a programul változatlan a régebbi alkalmakkor ki- fejtettekhez képest és újabb katonai engedmények nincsenek benne. A jelenlévők közül többen felszólaltak, mint az egyesült többség tagjai és kijelentették, hogy bár a legnagyobb készség- gel jelentek meg Fejérváry báró meghívására, de nem tárgyal- hatnak a kormányalakításról ama kormány fejével, amelyet alkotmányellenesnek kell kinyilatkoztatniuk. Mivelhogy ilyen- formán a kölcsönös álláspont jelezve volt, egyhangúlag ki- jelentették, hogy a Fejérváry bárótól kifejtett program nem ad elégséges alapot arra, hogy sikeresen meg lehessen kísérelni a kormányalakítást. Ezzel a tanácskozás véget ért.

Ezzel szemben a szövetkezett ellenzék részéről (Kossuth és Apponyi szövegezésében) a következő hivatalos kommuniké je- lent meg:

Azok az ellenzéki politikusok, akiket Fejérváry Géza báró ma délutánra találkozára meghívott, azért mentek el hozzá, mert nem volt kizárva, hogy a miniszterelnök nekik Ő Felsége valamely üzenetét adja elő, melyet megtudni és a vezérbizottság, illetőleg a szövetkezett pártok elé terjeszteni az ország érdekében kötelességük lett volna, ők tehát kizárólag e közlemény meghall- gatása végett jelentek meg a miniszterelnöknél, amit Kossuth Ferenc a miniszterelnök előadásának megkezdése előtt határo- zottan ki is jelentett; tárgyalást egy olyan kormánnyal, mely az alkotmánnyal ellentétbe helyezkedett, kizártnak tartanak. Tényleg

¹ B. H. 1905. júl. 2. sz.

azonban a miniszterelnök előadása semminemű új eszmét, avagy javaslatot nem tartalmazott, hanem csupán abban a körben mozgott, hogy az ismert érvek alapján a többséget katonai programjának elejtésére bírni iparkodják és a meghívott politikusokat ily irányban való közreműködésre felkérje. A miniszterelnök előadásának befejezése után rövid felszólalásokban ez a körülmény meg is állapítottatott és a jelenlevők kijelentették, hogy ilyen alapon még akkor sem vállalkozhatnának további tárgyalásokra, ha az előbb említett alkotmányjogi akadály nem fogná fenn. A dolgok ez állásában a vezérlőbizottság összehívása sem mutatkozott sürgősnek és így Kossuth Ferenc elnök csak a jövő szerdára, délelőtt 11 órára hívja össze a nemzeti küzdelem több részletének megvitatása céljából.

* * *

A július 1-i békekísérlet meghiúsulása után a nemzeti ellenállást kimondó június 21-i képviselőházi határozat egyre erősebb visszhangot keltett a törvényhatóságokban,¹ amelyek közül egyesek már június végén tartott közgyűlésükön kijelentették, hogy az »alkotmányellenes« kormányt támogatni nem fogják. Sőt néhány törvényhatóság azonnal passzív rezisztenciába lépett és a szóbanforgó képviselőházi határozat nyomán eltiltotta tisztviselőit attól, hogy a meg nem szavazott és önként befizetett állami adók beszédésében és beszolgáltatásában bárminemű részt vegyenek, valamint a meg nem szavazott és önként jelentkező újoncok belépése, továbbá a tartalékosok és póttartalékosok behívása körül bármiféle közreműködést fejtsenek ki.

Ezek a törvényhatósági határozatok nyilván a törvénybe, és pedig mindenek felett az 1886:XXI. tc. 20. §-ának világos rendelkezésébe ütköztek.

A kormány kötelességének tartotta, hogy a törvényhatóságok »alkotmányvédő« mozgalmával szembeszálljon s ezért július 12-én »intő szózat«-nak nevezett körrendeletét intézett a törvényhatóságokhoz.

Ebben az »intő szózat«-ban* a kormány hangsúlyozza, hogy habár nem parlamentáris jellegű, mégis törvényes és alkotmányos, és hogy politikai feladata abból áll» hogy a képviselőház többségét a kormány átvételére bírja. Addig is azonban, míg ez bekövetkeznék, kormányzati anul és a törvényes rend megóvása

¹ Justh Gyula házelnök ugyanis nyomban elrendelte ezen határozat sokszorosítását és néhány nap múlva már az alispánok és polgármesterek kezében volt a határozat hiteles szövege, amelyet azután több törvényhatóság rövidesen (még júliusban) szösz szerint közgyűlési jegyzőkönyvébe iktatott. Innen a jún. 21. házhatározatnak nagy fontossága a törvényhatóságok „alkotmányvédelmi“ eljárásának megindítása és irányítása körül.

A „nemzeti ellenállás“ főbb mozzanatairól július havában részletesen tájékoztat Lányi i. m. 34 — 45. l., továbbá Horváth József i. m. 8 — 19. l. L. még Kristóffy könyvének 142 — 143. és 151 — 159. l.

* Kristóffy indiszkréciójából már elárultuk (260), hogy a Fejérváry-kormány intő szózatát „a magyar stílus nagymestere, Eötvös Károly szerkesztette, ki a vezérlő-bizottság alelnöke és Kossuth Ferenc bizalmasa volt“. (Kristóffy i. m. 155. l.)

nélkül az ország nem maradhat. Felhívta tehát a kormány a törvényhatóságokat, hogy »utasítsanak el maguktól minden olyan törekvést, mely a haza iránti kötelességek elodázását,... az önként felajánlott adók el nem fogadását és az önként jelentkező újoncok elutasítását s ekként végeredményben a nép nyomorának előmozdítását segítené elő. A kormány különben is mulhatatlanul megsemmisít minden olyan törvényhatósági határozatot vagy intézkedést, mely bármi tiszta indokból eredve is, a fennálló törvényeket sérti és kikerülhetetlenül a rend bomlására vezetne«.

A koalíció sietett ennek az intő szózatnak a törvényhatóságokra gyakorolt hatását mielőbb ellensúlyozni.

Az ellenkormányként működő vezérlő bizottság július 18-án tartott értekezletéből kelt válaszában igyekszik az »intő szózat« alaptételeit megcáfolni, így elsősorban azt a kiinduló pontját, hogy a kormány törvényes és alkotmányos. Ezzel szemben azt állítja, hogy a kormány kinevezésének ténye önmagában véve törvényes volt ugyan, de nem parlamentáris jellege alkotmányellenes, hivatalban maradása pedig a képviselőház bizalmatlan*sági szavazata után az 1848:111. tc.-bc ütközik. Ez a kormány tehát nem gyakorolhat oly jogokat a törvényhatóságokkal szemben, amelyeket a törvény alkotmányos kormányra ruház. A köriratnak a kormány alapjellegeré vonatkozó téves kiinduló pontja azzal a következménnyel jár, hogy lerontja mindazon tételek helytálló voltát, amiket a körirat a kormányzat folytonosságának szükségéről és a közteherviselési kötelességről, valamint a törvényhatóságok és tisztviselőik hivatásáról felállít. Az »intő szózat«-nak nevezett »körrendelet tehát nem tartalmaz semmit, ami a törvényhatóságokat jogi szempontból a törvényen alapuló és csupán törvényes eszközöket érvényesítő passzív ellentállás teljes kifejtésében gátolhatná; de nem is bírhat erre a célra erkölcsi erővel, mert egy alkotmányellenes kormány nincs, abban a helyzetben, hogy bárkit is alkotmányos kötelességei tekintetében intöleg útba igazíthasson. Összes ereje ez intő szózatnak azokban a károkból rejlik, amelyeket a kormánynak, bár jogtalan cselekvése, egyes tisztviselőknek tényleg mégis okozhat. De e tekintetben csak utalhatunk a június 21-én hozott képviselőházi határozat azon pontjára, amely szerint a képviselőház az alkotmányos rend helyreállítása után első kötelességének fogja tekinteni azoknak a károsodásoknak orvoslását, amelyeket a nemzet és egyesek a küzdelem ideje alatt netán szenvedni fognak«.

A koalíció vezérlő bizottságának ez a nyilatkozata legkevésbé sem gátolta a kormányt abban, hogy az »intő szózat« utolsó pontjában foglalt kijelentéséhez képest hozzá ne lásson az »alkotmányvédő«, a valóságban törvénybe ütköző törvényhatósági határozatok megsemmisítéséhez.

A belügyminiszter első sorban a két vezető törvényhatóság, Budapest és Pest megye határozatát semmisítette meg (július 18-án, illetve 24-én) és egyidejűleg több más vármegye határozatát is, amelyek a pestmegyeivel csaknem teljesen megegyező határozatokat hoztak. Ugyanakkor intézkedett a kormány abban a tekintetben, hogy a hadseregbe való önkéntes belépésnél és

a katonai behívók kézbesítésénél az önkormányzati szervek közreműködése elkerülhető legyen és hogy — ugyanezen okból — az adót közvetlenül az állami adóhivatalokban is lehessen fizetni.

Az összefüggés kedvéért még megemlítjük, hogy a kormányinak imént jelzett intézkedései a koalíció befolyása alá került renitens törvényhatóságok ellen arra indították a vezérlő bizottságot, hogy augusztus 10-i üléséből »útmutatását adjon ki »a nemzeti küzdelem egyöntetűsége és sikere érdekében«, mely »útmutatás« a törvényhatóságoknak szóló egyenes utasításokat foglal magában az adó- és újoncmegtagadásra vonatkozólag a június 21-i képviselőházi határozatban lefektetett irányelvek értelmében; továbbá a törvényhatóságokat és az önkormányzati tisztviselőket a »nemzeti küzdelem« folytatására buzdítja, tekintet nélkül a kormány idevágó megsemmisítő határozataira és a »törvényesen« ellenálló tisztviselők részére teljes anyagi kárpótlást helyez kilátásba.

Mielőtt rátérnénk jelen szám főtárgyára, gr. Tisza István A helyzetről című cikksorozatának ismertetésére, előzmény és kísérő körülmény gyanánt a kormány és a koalíció között folyó harcból még egy igen fontos mozzanatot kell kiemelnünk. Ez a kormány törvényességének kérdése, mely nagy vitára adott okot a szembenálló felek között.

Tudjuk, hogy a koalíció kezdettől fogva azt az elvi álláspontot foglalta el, hogy a Fejérváry-kormány nem parlamentáris, tehát nem is alkotmányos. Ennek a törvénytelenégi elméletnek, mely egyben a »nemzeti küzdelem« kiinduló pontja és igazolására szolgáló elvi alapja volt, legkiválóbb hirdetője gr. Andrássy Gyula 1905. nyarán a Budapesti Hírlapban megjelent vezércikkeiben.

Érvelésének veleje abban foglalható össze, hogy 1848-ban egy ismert politikai és jogi fogalmat iktattunk törvénykönyrünkbe, mert az 1848:111. tc. behozta az Angliában kifejlődött parlamentáris kormányzatot. A különbség csak az, hogy ellentétben Angliával nálunk törvény (t. i. az 1848:111. tc.) teszi kötelezővé a parlamentáris kormányzatot, mely Angliában nem jogszabályon, hanem pusztán egyezményes alapon, parlamenti konvenciókon nyugszik. Ezt a kormányrendszert nálunk a szakadatlan jogszokás is követeli és támogatja, úgy hogy hazánkban a parlamenti kormányformát kétféle jogszabály: törvény és jogszokás írja elő kötelezően. Ezen alapvetés után, melynek eredménye szerint a jelen kormány nem parlamentáris, tehát nem is törvényes, Andrássy a vármegyei ellenállás törvényességét bizonyítja. A törvénytelen kormány

— szerinte — nem követelheti, hogy a megye engedelmeskedjék; nem gyakorolhatja a törvényes kormányt illető jogosítványokat, nem semmisítheti meg a törvényhatóságoknak a törvényes ellenállás keretében mozgó határozatait. A passzív rezisztencia jogos mindaddig, míg nincs parlamentáris kormány. A megye megfelel a törvény szellemének, amidőn nem hajtja végre azokat a rendeleteket, amelyeket törvényteleneknek tart. A megyei ellenállás az 1886:XXI. tc. betűjét és szellemét tekintve és mert a Fejérváry-kormány működésének lehetetlenné tételére irányul — nem veszélyezteti a jog uralmát, ellenkezőleg ennek visszaállítására szolgál. Ezért az ellenállás törvényes.¹

Andrássy törvénytelen ségi elméletével Lányi Bertalan igazságügyminiszter, a kabinet kiváló jogásza, szállt szembe. Különböző idevágó nyilatkozataiban² kifejti, hogy az 1848:111. tc. csak egyféle kormányt ismer: független, felelős, magyar minisztériumot. A miniszterek kinevezése a király kétségtelen és kizárólagos joga. Sem tételes törvény, sem jogszokás nem szabja meg, hogy a minisztereket a képviselőház többségéből kell kinevezni. Annál kevésbé, mert a parlamenti kormányrendszer — amint azt Dicey híres angol közjogász kimutatja — Angliában sem alapul törvényen vagy jogszokáson, hanem az alkotmány etikai részén, a tulajdonképeni alkotmányjogi szabályoktól különböző ú. n. alkotmányos egyezményeken, parlamenti konvenciókon, amelyek nem alkotnak jogot. Nálunk sem jogintézmény a parlamentáris kormány, hanem szintén csak etikai, konvencionális szabályokon nyugszik; parlamenti szokásokon ugyan, de korántsem a tulajdonképeni alkotmány kiegészítő részét alkotó jogszokásokon. Mindaddig, amíg a király által kinevezett kormány a törvények értelmében vezeti az ügyeket és tetteiért a jogi felelősséget vállalja, az 1848:111. tc.-nek megfelelő törvényes kormány. Kétségtelen ugyan, hogy a többség nélküli tartós kormányzás nálunk sem egyezik az alkotmány szellemével, illetve konvencionális részével, csakhogy az alkotmányos konvenciót éppen a képviselőházi többség sértette meg, mely alapos ok nélkül vonakodik a kormányzás átvételétől. Miután pedig a jelenlegi kormány hivatalban maradása arra irányul, hogy mielőbb többségi kormány vehesse át az ügyek vezetését: a Fejérváry-kormány a június 21 -i bizalmatlansági szavazat ellenére való hivatalban maradása által még az alkotmányi vagy parlamenti etika szabályait sem sérti. Vitán felül áll azonban, hogy a kormány imparlamentáris jellege törvényességére semmiféle befolyással nem lehet s ezért a törvényhatóságok a törvény

¹ Ezzel összefüggésben megjegyezzük, hogy a koalíciónak másik nagy közjogi tekintélye, gr. Apponyi Albert, a Budapesti Hírlap 1905. aug. 23. és következő számaiban megjelent A törvényes ellenállás című, négy vezércikkében Lányival és Tiszával szemben szintén a Fejérváry-kormány törvénytelen ségét állítja. A ő nézete szerint is csak a parlamentáris kormány törvényes a 48-i törvények értelmében.

² L. i. művének 46-54. lapján.

keretein belül mozgó rendeletek végrehajtása tekintetében a kormánynak az engedelmisséget meg nem tagadhatják!

* * *

Miközben a most vázolt júliusi események egyre inkább kiélesítik a konfliktust király és nemzet között, megszólal gr. Tisza István, ki hallgatott addig, míg nem volt teljesen kizárva a remény, hogy megállapodás jön létre a kormány s a parlamenti többség vezetői között. A július 1-i meddő békekísérlet után ez a remény csalóka illúzióknak bizonyult. Most, hogy azok a veszélyek, amelyeket előre látott és amelyek elhárítására törekedett, napról-napra fenyegetőbb közelségbe kerülnek: Tisza István hallgatva nem nézheti tovább, hogy a nemzet »ok nélkül, szükség nélkül, saját rendeltetésének félreismerésével ragadhatja magát saját veszte felé«.

Július 13-án A Helyzetről című cikksorozatot kezd Az Újság hasábjain. Az ide tartozó nyolc cikk közül csak a Fejérváry-kormány és a koalíció harcának akkori szakára vonatkozó résszel (VI és VII. cikk, megjelent július 21. és 22-én) foglalkozunk behatóbban; a többinek csak gondolatmenetet jelezünk néhány vezérszóval. Lehetőleg Tisza saját szavaival.²

¹ Lányi fejtegetéseivel lényegileg azonos álláspontot foglal el a magyar politikai tudomány két maradandó emlékü kiválósága. Éspedig Concha Győző Jogi intézmény-e a parlamenti kormány? c. kitűnő tanulmányában (Bp. Szemle 1905. 348. sz. dec. füzet), melyben Andrássy 1905. jún. 29. és aug. 12. hírlapi cikkével polemizál; utóbb pedig Kautz Gyula A parlamentarizmus és különösen a parlamentáris kormányaikat c. nagyterjedelmű értekezésében. (Bp. Szemle 1906. 349—350. sz.) Gr. Tisza Istvánnak a szövegben alább ismerteted fejtegetései teljesen egybevágóak az imént nevezett két nagy tudós érvelésével.

² Tiszának A helyzetről című nyolc Újságbeli cikke 1905-ben különnyomatban is megjelent. A szövegben ezt a különnyomatot használtuk. És még egy megjegyzés.

Fentebb (272) említettük, hogy Kristóffy József emlékirataiban Tisza Istvánt okolja minden rosszért, amit az ország és a Fejérváry-kormány a „nemzeti ellenállás“ idejében szenvedett; őt okolja a „darabontok“ minden balsikeréért. Arra a merész állításra is ragadhatja magát, hogy a „nemzeti ellenállás“ idejében „Tisza — mint hajdan Szapolyai Szegednél — lábhoz tett fegyverrel félreáll és vesztegel“, . . . „holott egyetlen erős szava elegendő lett volna a józan hazafiak talpraállítására“. (I. m. 162. és 151. 1.) Ezzel szemben látni fogjuk, hogy Tisza a szövegben tárgyalt júliusi cikksorozatával nagy szolgálatot tett a kormánynak. Hiszen ebben érveinek súlyával egyebek között megerősíti Fejérváry júl. 1. előterjesztéseinek lényeges tartalmát; megdönteni igyekszik a koalíció közjogászainak a kormány törvénytelenységéről szóló elméletét.

Hogy Tisza júliusi cikksorozatával valóban nagy szolgálatot tett a Fejérváry-kormánynak, kiviláglik Lányi Bertalan igazságügyminiszter Tiszához intézett 1905. aug. 1. levelének eme részéből: „Hogy nyilatkozataim, melyekkel a kormány törvényességét bizonyítani iparkodtam, tetszésedet megnyerték, annak én felette örvendek. Én is nagy élvezettel olvastam Az Újságban megjelent cikkeidet. Abban igazad van, hogy a mai kor nem érti meg a komoly argumentációkat. Mindazáltal, azt hiszem, nem szabad csüggednünk. Ha lassan is, de én azt hiszem, mégis csak kell, hogy mindinkább tért hódítson a józan belátás és nézetem szerint nagy hazafiúi fel-

Az 1905. nyarán mutatkozó súlyos politikai válságnak és közelebről annak, hogy parlamentáris kormány mindezideig nem alakulhatott, alapoka Tisza szerint abban található, hogy azok, »kik eddig minden az 1903. évi programmon túlmenő katonai követelésnek meggyőződésük egész erejével ellenállottak« és »akik még csak néhány hónapja is oly világosan látták a vezény- és szolgálati nyelv kérdésében rejlő összes veszélyeket: hozzájárultak oly katonai követelésekhez, melyek megakasztották a kibontakozást és felidéztek a mai válságos helyzet összes csapásait... És ha ina újult erővel tör ki a magyar vezénynyelv iránti követelés és ragad magával mind szélesebb rétegeket, ez elsősorban azon körülménynek tulajdonítható, hogy a magyar vezényszóért folyó küzdelemben olyanok játszanak vezérszerepet, kik korábbi működésükben a kiegyezési politika hű követőinek mutatták magukat s kik még a közelmúltban is ezen küzdelem káros és veszélyes következményeitől óva intették a nemzetet. Nem csodálkozhatunk, hogy az ilyen kézből hulló mag fogékony talajra talált?... Kitörőben van a konfliktus király és nemzet között, és mindez miért?«

»A közfelfogás azt tartja, — feleli Tisza 11. cikkében — hogy a magyar vezény- és szolgálati nyelvért folyik a küzdelem. Igazié ez?« Hiszen a képviselőház május 11-i felirata »elasztikus kifejezéssel tér ki e kérdés elől«. Úgy látszik ugyan, hogy a különböző sikertelen kormányalakítási kísérletek alkalmával a magyar vezényleti és szolgálati nyelv iránti követelés a királlyal szemben mindig felállított. Viszont azonban a márciusvégi kibontakozási tárgyalások meghiúsulásának oka felől Kossuth Ferenc által tett hírlapi nyilatkozat (257) azt bizonyítja, hogy »nem valamely nagy elvi kérdésért, nem a nemzet jogáért, de évi négy millió koronáért sodorta a koalíció válságba a nemzetet... Szabad-e tehát azt szuggerálni a hiszékeny 'közvéleménynek, hogy itt nagy nemzeti célokért folyik a küzdelem?« Feltevé azonban, hogy a koalíciónak valóban a magyar vezényleti és szolgálati nyelv kell, megéri-e ezen követelés pozitív értéke az érte folyó harc áldozatait?

A III. cikkben Tisza kimutatja, hogy az 1903. katonai program végrehajtásaként máris biztosítva van, hogy a magyar csapatok egész tisztikara és legénysége kiképzésben és érintkezésben teljes sikerrel élhessen a magyar nyelvvel, mert a magyar

adatot teljesít, aki az általános zűrzavar közepette az igazság komoly szavát hallatja.“

Emlékiratainak II. részében utólag Apponyi is elismeri a Fejérvár-kormány törvényességét, mondván, hogy „formai szempontból semmi kifogást sem lehetett tenni Fejérvár kinevezése ellen ... Általánosságban alkotmányellenesnek tekintették a Fejérvár-kormányt, ami csak a parlamenttel szemben követett eljárása tekintetében volt igaz és törvénytelennek minősítették minden kormányzati cselekményét. A mai történelmi visszapillantásnak azonban történelmi mértéket kell alkalmazni ennek a nevezetes epizódnak és fejleményeinek megítélésére“, (i. m. 147—148. 1.)

² Ez félre nem érthető világossággal Andrásynak és a vezérlete alatt álló disszidenseknek szól.

csapatok összes tisztikara magyarul tökéletesen tudó magyar tisztekből fog állani s a kiképzésnél a magyarul tudó nem magyar anyanyelvű legénység a magyarokhoz fog számíttatni, magyar oktatásban fog részesülni. Csak rajtunk áll most már a dolog. Egészítsük ki ezt a katonai reformot a népoktatás terén szükséges intézkedésekkel. Gondoskodjunk arról, hogy az összes magyar csapatok legénysége tudjon magyarul, mert ezzel nemcsak ezek magyar oktatását fogjuk biztosítani, hanem a tények logikájánál fogva magyarrá tesszük a tisztek és legénység közötti érintkezést is. »Ezek után joggal kérdezhetjük: ezen eredmények nem sokkal fontosabbak-e az igazi nemzeti politika szempontjából a vezény- és szolgálati nyelvnél? És akkor, amidőn ezt koronás királyunkkal teljes egyetértésben elérnünk sikerült, akkor, amidőn ezen reformok csak a kölcsönös bizalom légkörében éreztethetik teljes hatásukat: szükséges-e, indokolt-e, az ország érdekében fekszik-e felújítani a szolgálati és vezényelv körül folyt hosszú, keserű küzdelmeket? Mindazok, kik a 67-i kiegyezést megkötötték és mindazok, akik ellenezték, abban a tudatban voltak, hogy a kiegyezés kiterjed a vezény- és szolgálati nyelvre is... Ha ma törvényben kívánjuk a hadsereg vezény- és szolgálati nyelvét szabályozni, úgy ellentétbe jövünk az 1867. évi XII. tc.-kel s célunkat csak annak megváltoztatásával érhetjük el. Ha pedig ő Felségét akarjuk az alkotmányos presszió fegyvereivel arra kényszeríteni, hogy a magyar vezény- és szolgálati nyelvet ő rendelje el: ezzel a kiegyezési politika azon megtermékenyítő alap gondolatához válunk hűtlenekké, mely a nemzet és koronás királya közötti viszonyból ki akarta küszöbölni az ellentét, a bizalmatlanság, a súrlódás minden csíráját, mely le akarta örökre zárni évszázados meddő harcok szomorú korszakát, hogy az alkotó nemzeti munka terén egyesítse nemzet és király egész erejét. Mielőtt tovább mennénk ezen a végzetes úton, nézzünk körül: olyannak tarthatjuk-e helyzetünket, hogy elfordulhatunk ettől a politikától s a vezény- és szolgálati nyelv kedvéért kockára tehetjük a 67-ben megteremtett béke és összhang összes áldásait?«

Erre a nagy kérdésre felel Tisza a IV. és V. cikkben, ahol kifejti, hogy a maroknyi magyar nemzetet a török veszély elmúltja után »újabb, erejéhez képest óriási feladat elé állítja végzete: neki kell a török nyomás alól felszabaduló népek védgátjául szolgálnia az európai nagyhatalmak hódító velleitásaival szemben. *Kell*, mert létét csak úgy biztosíthatja, ha olyan alakulást meg enged déli és keleti határain, mely állandóan fenyegetné külbiztonságát s bármikor lángra lobbanthatná a határainkon belül levő gyúanyagot. Nem ambíció, nem nagylelkűség kérdése ez: élet vagy halál kérdése ez a nemzetre nézve.¹ A monarchia összes alkatelemei között a dinasztia és a magyar

¹ Tisza ezen szavainak aranyigazságát fényesen bizonyítja a néhány évvel utóbb teljesen orosz befolyás alá került balkáni népek 1912/13. háborúja Törökország ellen, mely a „monarchia” mindkét államának feldarabolását is eredményező világháború előjátéka volt.

nemzet az, melynek helyzete ezen szempontból is teljesen azonos ... Mi sem természetesebb tehát, mint hogy nemzetnek és dinasztíának egymásban kell felismerniök egyedüli, igazi érdek-társukat s erejüket egyesítve kell közös céljaik elérésére törekedniök.. * Megszabadulva a királyávali ellentét százados lidércnyomásától, haladt a nemzet az egész vonalon... Szabad a tér az alkotó munka számára s e munkában a nemzeti ügy javára, a nemzet ellenségei ellen fordíthatjuk a nemzet és király egyetértésében rejlő egész erőt. Hát valóban, most, ilyen előzmények után, ilyen viszonyok között mi legyünk azok, kik véget vessünk ennek a szituációnak? *Nekem azok után, amit hazám javára megtehettem, jogom van számon kérni a nemzet mostani vezetőitől: mit csináltak e szerencsétlen nemzettel rövid félév alatt?... Joggal kérdezhetem ezt tőlük s joggal tehetem őket felelőssé azért, hogy ok nélkül, szükség nélkül lesodorják az erőgyűjtés, az igazi nemzeti politika teréről a nemzetet.*«

A VI. és VII. cikkben foglalkozik Tisza a kormány és koalíció közötti harc, a »nemzeti küzdelem« elméleti alapjaival, legfőbb vitapontjaival. Bevezetőleg hibáztatja, hogy noha a király június 18-i kéziratában (272) tüntetőleg hangsúlyozta, hogy óhajtja a többséggel való megegyezést s ez által egy többségi kormány mielőbbi létrejöttét, a Fejérváry-kormány politikai feladatát pedig ezen cél szolgálatára korlátozta: a parlamenti többség a király békés szándékát nem honorálta. Ellenkezőleg, az új kormánynak azonnal bizalmatlanságot szavazott, törvénytelennek bélyegezte, kimondotta és irányítja a »nemzeti ellenállás«-t. Komoly válságban vagyunk, közéletünk sarkaiból ki van forgatva, a küzdelem végzetes elvadulással fenyeget. Parancsoló kötelesség, hogy tisztába jöjjünk a helyzettel. Ezt a célt szolgálja Tisza három utolsó cikke.

»Igazán restelkedve beszélek arról: a kormány hivatalban maradása törvényt sértse s törvénytelen-e az a kormány, amelynek a képviselőház bizalmatlanságot szavazott? Mi sem jellemzi szomorúbban, minő orgiákat ül közjogunk terén némelyek dilet-tantizmusa s mások rabulisztikája, mint hogy ezzel a kérdéssel komolyan kell foglalkoznom. Egy tekintet az 1848:111. tc.-re meggyőzhet mindenkit arról, hogy az a felelősség, melyet az törvénybe iktat, csakis a jogi felelősség lehet... Törvény vagy bárminő más jogszabály csakis a jogi felelősséget statuálhatja, így van ez mindenütt a kerek világon; bátran patentét kérhetünk arra a felfedezésre, hogy a többségre támaszkodó parla-

menti kormányzatot törvény rendeli el.¹ A jog és politika, jogszabály és politikai elv alapfogalmainak száználmas összezavarása ez. A közjog nem ismer parlamentáris kormányt.«² Politikai fogalom ez, mely azonban véleménykülönbség nélkül a magyar nemzet politikai gondolkozásának is egyik alapelve és a sikeres magyar nemzeti politikának is nélkülözhetetlen alapfeltétele. A parlamenti kormányrendszer fenntartásának jogi eszköze: a parlament adó- és újoncmegtagadási joga. Mikor helyes e kétélű fegyver használata: politikai kérdés, melyet csak az összes körülmények beható mérlegelésével lehet eldönteni. Helyes e fegyver alkalmazása egy törvénytíró vagy egy oly kormány eltávolítására is, amelynek politikai programját, cselekedeteit károsaknak tartja a képviselőház többsége. »Ellenben olyan új kormányt, mely egyszerűen a kormányzat vitelére kéri az alkotmányos eszközöket, fair play-re van joga mindaddig, míg eltávolítására javaslatai vagy cselekedetei nem szolgáltatnak okot..² Annyi kétségtelen, hogy éppen úgy visszaél jogjaival az az uralkodó, ki mereven útját állja a parlament minden reformtörekvésének, mint az a parlament, mely nullifikálni akarja a királyi akaratot. Nekünk, magyaroknak, egész történelmi fejlődésünk, egész közjogi észjárásunk ellentmond mindkét szélsőségnek. Magyar szív és magyar elme nem fogadhatja be azt a felfogást, mely üres fikciót lát a királyságban s bábbá siilylesztené le a királyt. A magyar nemzet mindig tisztelte és becsben tartotta a koronás király jogát s békés tárgyalások, kompromisszumok által igyekezett király és nemzet eltérő nézeteit kiegyenlíteni... És ha ma azt halljuk, hogy most már azért is folytatni kell a nemzetnek a küzdelmet, mert fikció volna egész alkotmányunk, ha meghátrálnánk a királyi akarat előtt, — úgy igazat kellene adnom e felfogásnak, ha a reformok terén a — nemzeti akarat a királyi akaratban általában győztes ellenfelére talált volna... Ámde most 38 év óta először történik, hogy ő Felsége a nemzet egy kívánságával szemben a létező jogállapot fenntartásához ragaszkodik. Teszi ezt egy oly kérdésben, melynek napirendről levétele a 67-i kiegyezésnek egyik alapgondolata volt s mely az ő törvényben biztosított fejedelmi jogait érinti. Hát ha most, egyetlenegy kérdésben,

¹ Ez tudvalevőleg Andrassy felfedezése volt. Tisza polémiája, bár nem nevezi meg, Andrassy fentebb ismertetett fejtegetései ellen irányul.

² Legújában ismer. Németországban a parlamenti kormányrendszer legújában átmenetileg jogintézménnyé vált. Az 1919. aug. 11. alkotmány 54. §-a jogilag kötelezővé teszi a parlamentáris kormányzatot a Németbirodalomban, 17. §-a pedig az összes tagállamokban is. Egyébként ennek az oly kényes és bonyolult mechanizmusnak rugói Németországban sem jogi, hanem politikai, tehát konvencionális, állametikai szabályok.

Ez a jogintézmény gyanánt az alkotmányba iktatott német parlamenti kormányrendszer — mint időközben bebizonyult — a szükséges ténybeli előfeltételek hiányában nem verhetett gyökeret s csak tisztavirágéletű lehetett.

² Már pedig ez volt a Fejérváry-kormány esete. (273).

Ezzel kapcsolatban Tisza hitvallást tesz politikai törekvéseinek végső céljáról, midőn folytatólag ezeket mondja: „Az erők teljes koncentrációját s áldozatkész megfeszítését kívánja így is ez a feladat.

9—10 millió magyarnak először is úrrá kell lennie saját házában. Egyesítenie, politikailag irányítania, államelméletbe beolvasztania kell e hazának majdnem oly számos nem-magyar ajkú polgárait, hogy mint egységes politikai nemzet *irányító befolyást gyakorolhasson egy 40 millió lakossal bíró nagyhatalom politikájára.*“

Magyar hegemonia a „monarchiában: íme, Tisza István politikai vezérszavai.

tekintettel van a nemzet királyának álláspontjára, ...ezzel fikcióvá teszi az alkotmányt? Bizonyára nem.«¹

A VII. cikkben Tisza éles bírálat tárgyává teszi Andrassy törvénytelenégi elméletével kapcsolatban a »nemzeti küzdelmet«.

Ismételten hangsúlyozza és bizonyítja, hogy habár nem parlamentáris, mégis az 1848:111. tc.-nek megfelelő, tehát törvényes a Fehérváry-kormány s ezért törvényes jogkörében eljárni nemcsak jogosult, de köteles is. Viszont épen a koalíció az, mely a kormány elleni küzdelem hevében törvénytelen lépésekre ragadtatta magát. »Mindjárt a szomorú emlékü június 21-i ülésen (273) lelépett a törvényes térről a koalíció, amidőn folytatta tanácskozásait s határozatot hozott az elnapoló királyi leirat felolvasása után, s amidőn határozatában törvényes kötelességeik megszegésére hívta fel az ország törvényhatóságait ... Ha törvénytelen volt maga a tény, hogy a koalíció a június 21-i ülés végén házhatározatot hozott, még súlyosabb és következményeit tekintve még lelkiismeretlenebb törvénysértés e határozat tartalmának azon része, mely a képviselőház erkölcsi súlyával kívánja az önkormányzat testületét és tisztviselői karát a törvény megsértésére kényszeríteni.« Törvényeink igenis adnak fegyvert a jelenlegi kormány elleni küzdelemre, mely nem a törvénnyel vagy törvényerejű jogszokással, hanem a parlamentarizmus politikai fogalmával, nemzetünknek pártkülönség nélkül táplált politikai felfogásával áll ellentétben. A törvényes küzdelem végső eszköze az adó és újonc megtagadása, mely a parlamentarizmus elveinek diadalát törvényes alapon biztosítja, mert a parlamenti többség bizalmát nem bíró kormánynak törvényes alapon való állandó fennmaradását lehetlenné teszi. »Ez és nem az anarchia. Nem az, hogy egy csapásra hatályukat veszítsék az ország közigazgatását megállapító törvényes rendelkezések s az önkormányzati testületek és tisztviselőik felszabaduljanak a törvény iránti engedelmség kötelessége alól. ...Törvényes jogukkal élnek a törvényhatóságok, ha tisztviselőiket újoncok kiállításától s adók behajtásától eltiltják. Kevésbé komoly dolog, jámbor hősködés olyan kormánnyal szemben, mely ünnepélyesen kijelenti, hogy ilyen rendeletek kibocsátására nem gondol, de utóvégre is ártatlan tüntetés. Minden ezen túlmenő intézkedés ellenben világos törvénysértés,* mellyel ezred-

¹Tiszának a parlamentarizmusról és főleg az 1918. évi összeomlás előtti magyar parlamentarizmusról szóló fentebbi fejtegetései teljesen egybevágóak azzal a felfogással, melyet e tekintetben — részben e sorok írójával polemizálva — néhány év múlva nyilvánít Még egy-két szó a parlamentarizmusról című Magyar Figyelőbeli cikkében. (Összes Munkáinak I. k. 606-610. 1.)

* Tisza előzőleg kifejti, hogy az 1886: XXI. t.-c. 19. §-a értelmében a törvényhatóság — az egyszeri felírás jogának kimerítése után — a kormány rendeleteinek végrehajtására köteles. Ezen általános végrehajtási kötelezettség alól a törvény 20. §-a két kivételt állapít meg: a törvényhatóságok megtagadhatják, sőt megtagadni kötelesek az országgyűlésileg meg nem szavazott adó behajtására vagy meg nem ajánlott újoncok kiállítására vonatkozó rendeletek végrehajtását. Ez a két kivétel fennáll, de ezt a kivételes

éves nemzeti küzdelmeink legerősebb fegyverét, a törvényt mi törjük össze, mi dobjuk el magunktól; mi idézzük elő azt az eddig példátlan helyzetet, hogy a nemzet lép törvénytelen térre a még mindig törvényes alapon álló kormánnyal szemben s hogy a parlamenten kívül álló kormány a törvény erejét fordíthatja a képviselőház többsége által irányított »nemzeti küzdelem« ellen. Nemzeti küzdelem! Hát valóban az volna mindez a fészkelődés és káosz körülöttünk? Hát valóban a 48-i nagy időkhöz hasonló küzdelem jogért és szabadságért hozta izgalomba ezt a generációt? Ne említsük egy napon ezt a két dolgot. Az összehasonlítás olyan fájdalmas és olyan megszegényítő reánk nézve!... Szükség nélkül, igazán nagy cél nélkül, hit és lelkesülés nélkül indult még a mozgalom. Titkolódzással, szemfényvesztéssel, rabulisztikával, a törvények elferdítésével folyik az tovább. Akkor a megtámadott szabadság szeretete, a hazafíui elkeseredés adott erőt és elszántságot a küzdelemre s akik vezették abban a nemzetet, egy erre méltó ügyért kockára tévük mindenöket. Most felidéztek és provokáltak a harcot, de tette nem gondol közülök senki sem... Mentői tovább húzódik a válság, annál tarthatatlanabbá válik a nemzet helyzete, annál paranesolóbban háramlik az a kötelesség a többségre, hogy hagyja abba ez áldatlan küzdelmet s az alkotmányos élet rendes kerékvágásába vezesse vissza az országot«.

A helyzetről szóló Vili. és utolsó cikkében, mely Az Újság 1905. július 26-i számában jelent meg, gr. Tisza István azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy »az ország jelenlegi válságos helyzete minő hivatást, minő kötelességeket hárít a szabadelvű pártra?«**

Ez a kérdés átvezet a szabadelvű párt augusztusi válságát tárgyaló következő (276) számhoz. Ott ismertetjük majd Tiszának erre a kérdésre adott legújabb feleletét.

276. A szabadelvű párt válsága és az augusztus ,23-i értekezlet. (I. A szabadelvű párt válsága: Tisza július 26-i Vili. cikke a helyzetről és a szabadelvű párti békétlenek; bizalmas levelek a szabadelvű párt helyzetéről és a kiválási mozgalomról: Tisza augusztus 8-i cikke a szabadelvű párt tagjaihoz; hírlapi polémiája Szivák Imrével a szabadelvű párt jövőjéről; előkészületek az aug. 23-i értekezletre. — II. Az aug. 23. értekezlet: Az új disszidensek kilépő levele. — Tisza személyes ügye Miklós Ödönnel. — Br. Dániel Ernő határozati javaslata: 67-es koncentráció a szabadelvű párt részvételével. — Tisza első beszéde: a két meglepetés; a szolgálá-

rendelkezést a törvényhatóságok „sem kiterjesztő magyarázat, sem analógiák alkalmazása által más térre át nem vihetik s minden olyan határozatuk, mellyel tisztviselőiket más teendőik teljesítésétől eltiltják, törvénybe ütközik, tehát önmagában semmis és érvénytelen“.

** Ezzel a kérdéssel — mint tudjuk — a januári választási vereség óta Tisza István ismételtén foglalkozott. (255, 256, 257, 266, 272 és 274 sz.)

lati és vezényleti nyelv kérdése; az alkotmányos megoldásnak két módja: koalíciós kormány, vagy 67-es koncentráció a szabadelvű párt közreműködésével; a szabadelvű párt kötelessége mindkét esetben, várakozó álláspontja és egyelőre együttmaradásának szüksége. — Issekutz Győző és Sándor Pál határozati javaslata a magyar vezényleti nyelv és a választójog tárgyában. — Gr. Khuen-Héderváry felszólalása: a szabadelvű párt 30 éves dicsőséges múltja bizalommal tölti el a jövője iránt; csak a Dániel-féle határozati javaslatot fogadja el, de nem azzal az értelmezéssel, hogy ezzel implicite a párt feloszlása is kimondatnék. — Tisza második beszéde: Issekutz és Sándor határozati javaslata ellen; a magyar vezényszót és szolgálati nyelvet illetőleg »nem szabad félszavakban beszélnünk«; a választójog kérdése meg nem időszerű; a programkészítés időpontja; egyelőre az önérzetes és férfias helytállás kötelessége. — Dániel Ernő határozati javaslatát egyhangúlag elfogadják. — Az értekezlet befejező része: Tisza a szabadelvű párt katonai programjáról és időnkénti összejöveteleiről.) A kiválási mozgalom kudarca. — Gratulációk a szabadelvű párt együttmaradásához.

/ A szabadelvű párt válsága.

Június 28-i levelében (275) Fejérváry legközelebbi politikai terveiről szólva, kifejti, hogy amennyiben a szövetség ellenzék kebeléből kormány nem alakulhatna, nem marad más hátra, mint a 67-i alap megmentése érdekében a 67-es elemeket lehetőleg egyesíteni. És azt sem tartja kizárva, hogy a szabadelvű párt megszűnése árán 67-es alapon új pártalakulást lehessen létrehozni, feltéve, hogy ehhez Tisza segédkezet nyújtana. Ezért egyenesen kérdést intéz Tiszához: vájjon ha az új pártalakulás iránti törekvései esetleg sikerrel járnának, hajlandó volna-e magát a politikától egy időre távol tartani?

Erre a kérdésre is feleletet ad Tisza István A helyzetről című cikksorozatának (275) Az Újság 1905. július 26-i számában megjelent utolsó (VIII.) cikkében, mely a szabadelvű párt jövőbeni feladataival foglalkozik.

»Ha felülkerekedik — úgymond — a hazafiúi belátás az egész koalícióban, úgy feladatunk igen egyszerű. Támogatnunk kell az új kormányt mindazon lépéseiben, amelyek a rendes kerékvágásba vezetnek vissza közeletünket, s azután részt vennünk e közéletben tisztán az ország közérdekét ismerő magas ellenzéki színvonalon. Meglehet azonban, hogy másként alakulnak közviszonyaink. Meglehet, hogy a mai többségnek csak egy része fogja belátni, hogy a nemzet létérdekéi a konfliktus befejezését, az alkotmányos élet elszakadt fonálának összekötését kívánják. Ha ezeknek mai szövetségeseikkel szemben segítségre, támaszra lesz szükségük, ha mai ellenfeleikkel kezdet kell fogniok, hogy új alapon új többség alakulhasson a király és nemzet közötti összhang helyreállítására s a parlamentáris kormány-

zat biztosítására, úgy ezt a támaszt a szabadelvű pártban meg kell találniuk s a szabadelvű pártnak személyi tekintet nem ismerve egyesülnie kell azokkal — bárkik legyenek is — kik a fenyegető katasztrófát el akarják a nemzetről háritani. Hogy egy ilyen alakulásban *nem juthat annak szerep, kinek kötelességének teljesítése által annyi gyűlölséget kellett magára vennie, azzal tisztában vagyok. De ez ne feszélyezzen se engem, se másokat. Hitvány ember volnék, ha szíves-örömet nem vállalnám azt, mit az ország érdeke kíván s nem értenének meg és nem becsülnének meg barátaim, ha személyem iránti tekinteteknek alárendelnék a közérdeket.*«*

Íme, tehát Tisza hajlandó félre állani és szabad kezét enged elvbarátainak egy új 67-es többség létrehozása céljából, ha a súlyos válságból való kibontakozás csak ez úton volna lehetséges. Egyben azonban szembe száll a túoldalról hangoztatott azzal a szólammal, hogy ha a szabadelvű párt magáévá teszi a koalíció nemzeti követeléseit, akkor a király engedni lesz kénytelen s így egyedül a szabadelvű párt áll a nemzeti óhajtások érvényesítésének útjában, a király ellenállásának a szabadelvű párt az oka. Hangoztatja, hogy »ebből a szempontból mit sem változtatott volna a dolog lényegén, ha a szabadelvű párt csatlakozott volna a koalíció követeléseihöz, s ezzel más gyakorlati eredményt nem ért volna el, mint hogy tönkpetette volna saját erkölcsi reputációját, a magyar nemzet politikai hitelének és tekintélyének megadta volna a kegyelemdőfést s újabb fegyvert adott volna a nemzet ellenségeinek kezébe... Az a politikai harakiri, melyet a szabadelvű párt meggyőződésének megtagadása által elkövetne, nem javítaná, ellenkezőleg, még sötétebbé, még vigasztalanabbá tenné a helyzetet. Nem ezt követeli a párttól az ország érdeke, ellenkezőleg; ha valaha, most szent kötelessége a partnak, hogy bátran hirdesse az igazságot, nyissa fel az ország szemét, igyekezzék minden törvénytelen lépést megakadályozni s mindent félretéve, mindent feledve, szolgálja a kiegyenlítés, a békés kibontakozás ügyét.«**

* * *

* A B. H. 1905. aug. 6. sz. „Tisza a szabadelvűek mozgalmáról“ c. cikkében a következőket írja: „Egy debreceni lapban olvassuk, hogy gr. Tisza István, ki a minap ott járt, így nyilatkozott a válságról: Azt hiszem, Bánffy akciója, a 67-esek tömörítése, sikerülni fog. Én magam most semmiféle irányban nem akarok részt venni az aktív politikában. Ha a szabad-éi vüpart új párttá akar alakulni, azt nemhogy meggátolni szeretném, hanem rokonérzéssel fogadom, de azért elveim mellett kitartok és azok szellemében a parlamenti harcot annak idején fel is fogom venni“.

Ami a Tisza nyilatkozatában említett Bánffy-féle akciót illeti, erre nézve Hieronymi Károly Tiszához intézett 1905. jul. 31. levelében a következőket írja: „Ha a koalíció tagjaiból lesz a legközelebbi kormány alakítva, úgy a dolgok mostani állása szerint ez csak Bánffy-kormány lehet... Ebben az esetben nagy szükség lesz a szabadelvűpártra. Igaz, hogy ha Bánffy csakugyan kormányt fog alakítani, pártunkat sokan fogják elhagyni, hogy hozzá csatlakozzanak. Meg fogja nekik könnyíteni ezen lépésüket az a nemes és magas szellemű nyilatkozatod, hogy nem akarsz akadály lenni, hogy az 1867. alapján állók ezen alap megmentésére összeálljanak“.

** 'Érdekes visszhangot ad Tisza Újságbeli cikksorozatára Hieronymi

Vájjon mi indította Tiszát arra, hogy július 26-i utolsó cikkében, melyben — Fejérváryhoz intézett június 30-i válaszlevelével (275) összhangban — hozzá méltó nemes elhatározással kijelenti, hogy nem akar akadálya lenni a 67-i alapon állók esetleges egyesülésének: ezen új pártalakulás létrejöttéig a szabadelvű pártot addig vallott katonai programjának elhagyásától, a koalíció népszerű jelszavaihoz való csatlakozástól visszatartani iparkodik?

A kisebbségbe került szabadelvű párt helyzete a Fejérváry-kormány megalakulása óta egyre súlyosabb lön.² A már júliusban megindult lappangó kiválási mozgalom augusztus elején nyilvánosságra jutott, határozott alakot öltött.

Augusztus 2-án ugyanis a szabadelvű párt 24 tagja Semsey Boldizsár meghívására br. Dániel Ernő elnöklete alatt értekezletet tartott.³

Ennek az értekezletnek beharangoz a koalíciós Budapesti Hírlap, aznapi számában (A válság című állandó rovatban) a következőket írván: »Június 21-e (a Fejérváry-kormány bemutatkozása) óta lefelől ma adhatunk örvendetes hírt a nagy alkotmányjogi válság fejlődéséről: a szabadelvű pártban ma valóban megkezdődött a felbomlás processzusa... A szabadelvű párt megérett arra, hogy elműljék; ami meghalt, annak fel kell bomlania és el kell enyésznie. Ez a természet rendje.«¹

Ezzel szemben a valóság az, hogy a szabadelvű pártnak alkonyodul kezdett, de még nem kellett gyertyát gyújtani. Az idevágó hírlapi tudósításokból kivehetőleg az értekezlet tagjainak túlnyomó többsége a súlyos alkotmányjogi válságból való mielőbbi kibontakozás érdekében a szabadelvű pártból való kilépés gondolatának helyességét hangoztatta, háttérben egy új pártalakulás bevallott vagy csak sejtetett óhajával. Ezzel összhangban az értekezlet elhatározta, hogy a szabadelvű pártot augusztus 17-re konferenciára hívhatja össze a végből, hogy határozzon fenn- vagy- vagy fenn nem maradása kérdésében.

Károly 1905. júl. 31-én kelt levelében, melynek első bekezdése így szól: „Nagy érdeklődéssel olvastam Az Újságban megjelent cikksorozatodat, melynek a múltra vonatkozó minden sorával egyetértek. Sajnálom, hogy az utolsó (Vili.) cikkben, amely a jövővel foglalkozik, csak azt emeled ki, hogy pártunknak a jövőben is feladata leend az 1867-i kiegyezés fenntartására és védelmére mindent megtenni; hogy nekünk nem szabad az ú. n. nemzeti követelések szolgálatába állani, amivel természetesen szintén egyetértek. De nem mutatsz rá arra is, hogy úgy, amint pártunk a kiegyezés szellemében a közjogi rendezés alapján az országot kulturális és gazdasági tekintetben fejlesztette, amely működésünk eredményére büszkeséggel tekinthetünk vissza, úgy ezen eszme érdekében a jövőben is mint ellenzéknek kell működnie“.

2 Werner Gyula képviselő már júl. 7-én kelt levelében írja Tiszának, hogy a pártban erős aknamunka folyik s hogy az összes temesmegyei, sárosszegyei s még más képviselők is, még a hó végén kilépni készülnek a pártból. Erre az aknamunkára vonatkozik Tisza júl. 28-i válaszlevele is Fejérváry utóbb közlendő júl. 26-i levelére.

3 Az aug. 2. értekezletről 1. a B. H. 1905. aug. 3. és 4. sz. — A szabadelvűpárti elégedetlenek mozgalmáról 1. ezenkívül a B. H. aug. 2. és aug. 6. sz. is. — Ennek a kiválási mozgalomnak vezetői és alvezetői voltak Szivák Imre, Nagy Ferenc, Miklós Ödön és Issekutz Győző.

Ezen mozgalom részeseinek célkitűzéséről hiteles formában tájékoztat az a körlevél, amelyet az aug. 2-i értekezletből a szabadelvű párt összes tagjaihoz intéztek.¹

Ez a körlevél így szól:

Tisztelt Képviselőtársunk!

Az 1905. évi választások alkalmával a szabadelvű párt a nemzet többségének bizalmát nem nyerte meg. Koronás királyunk és a z 1867-i alapon álló többi párt és a függetlenségi és 48-as párt között létrejött koalíció, mint a képviselőház többsége, nem találták meg azt a kapcsolatot, amelynek' alapján parlamentáris kormány alakuljon.

A szabadelvű párt pedig, mint ilyen, akcióképességét és azt a súlyát, mellyel a legnagyobb 67-es pártnak bírnia kellene, elvesztette. Ezáltal a 67-es alap híveinek nagy részét téltenségben leköti, sőt jövőre nézve magát a 67-es alapot is veszélyezteti, amennyiben az általánosan óhajtott új alakulás nyílt akadályt fentartja s ezáltal a kibontakozást késlelteti.

Hazafiúi aggodalommal eltelve látjuk e jelenségeket s ezeknek megbeszélése végett mai napon* összegyűlvén, elhatároztuk, hogy 1905. augusztus 17. napján délután 4 órára a válságból való kibontakozás módozatainak és ezzel kapcsolatosan a párt fenn- vagy fenn nem tartása kérdésének megvitatása céljából pártértekezlet összehívását kérjük. Midőn erről az elhatározásunkról, és arról is értesítünk, hogy a pártértekezlet összehívására vonatkozólag a párt elnökéhez az ívet beadtuk, tisztelettel kérjük, hogy ezen a pártértekezleten — melyet a jelzett napon okvetlenül megtartunk — megjelenni s hazafiúi meggyőződésed szerint törekvéseinket támogatni kegyeskedjél.

Hazafiúi üdvözlettel

Dániel Ernő báró, Dániel Tibor báró, Semsey Boldizsár, Mikszáth Kálmán, Nagy Ferenc, Sándor Pál, Vancsó Gyula, Apáthy Péter, Issekutz Győző, Szivák Imre, Miklós Ödön, Ragályi Béla, Révay Simon báró, Justh Ferenc, Osztrolezky Miklós, Wenckheim István gróf, Kabdebó Gergely, Csepreghy István, Sztojanovics Iván báró, Radisics Jenő, Demkó Kálmán, Fodor Kálmán, Raisz Aladár.

Ezzel kapcsolatban megjegyezzük, hogy br. Podmaniczky Frigyes pártelnök az augusztus 17-re kért értekezletet augusztus 23-ra hívta össze.

A szabadelvű párti mozgólódók (fészkelődők) gondolkozását és szándékát legjobban megismerhetjük abból a bizalmas levélből, melyet az aug. 2-i értekezlet elnöke, br. Dániel Ernő, aug. 5-én gr. Tisza Istvánhoz intézett.

A levél szószerinti szövege így szól:

Kedves Barátom!

Azok az áldatlan állapotok, melyek az országra nehezdedtek

¹ A körlevelet közli a B. H. 1905. aug. 8. számában.

* Vagyis aug. 2-án.

a válság folytán, folyton foglalkoztattak. Június 21-e óta kerestem annak módját, mely annak kibontakozására vezethet, kerestem annál inkább, mert hiszen világos mindenki előtt, hogy a válságnak tovább tartása oly súlyos anyagi és főleg erkölcsi pusztításokat viend végbe, melyek csak nagy áldozatok árán vagy épen nem hozhatók helyre. Azonban hiába kerestem ezt a módot legalább a fennforgó viszonyok között! Mert még akkor is, ha a király és a többség közötti konfliktus bármely módon megszűnnék és a koalíció kormányt alakítana a 48-asok támogatásával, még akkor sem látom az üdvös átalakulást, mert hiszen az a tény, hogy a kormányt támogató többség túlnyomó része 48-asokból áll, kik eredeti programjuk érvényesítéséről nem mondtak le, csak újabb és újabb bonyodalmak forrásává kell, hogy válják, amennyiben a kormány teljesen befolyásuk alatt állna, nem vonhatja el magát törekvéseik támogatása alul és könnyen megeshetik, hogy éppen egy 67-es elveket valló kormány az egész országot a 48-asok táborába tereli át.

Irtózom ettől a perspektívától; irtózom annál inkább, mert hiszen ennek útját állani, ennek bekövetkeztét megakadályozni, nem áll a szabadelvű párt hatalmában. Ezen fenyegető baj ellen csak egy orvoszert látok. És ez az összes 67-es alapon álló képviselőknek egyesülése, tehát egy új pártalakulás, amely többségben lévén, egyúttal a kormány megalakítására is hivatva volna.

Lehet-e ezt a szabadelvű párttal keresztül vinni? Nem.

Az a kínai fal, melyet a, koalícióhoz csatlakozott 67-es pártok maguk és a szabadelvű párt között felépítettek, — eltekintve a nem egészen mellőzhető személyes¹ kérdésektől is — teljesen lehetetlenné teszi azok visszatérését; másrészt kizártnak tartom, hogy a szabadelvű párt zöme a koalícióban lévő 67-es pártok valamelyikéhez csatlakozzék, mert lehetetlennek tartom azokat a törekvéseket, de különösen az azok érvényesítésére alkalmazott eszközöket, hogy magáévá tegye. Így tehát a szabadelvű párt és a koalícióban lévő 67-es pártok arra vannak kárhóztatva, hogy egymással folytonosan farkasszemet nézzenek és ebből az állapotból csak a harmadik húzza a hasznot, a 48-as párt!

A 67-es elemek egyesítésének lehetőségét én tehát csak egy új pártalakulásban látom és ennek keresztülvitelére első feltételként a szabadelvű párt felosztatását tartom. Ezáltal minden tagja a pártnak Cselekvési szabadságát visszanyervén, alakulhat egy olyan jegecesedési központ, mely az összes 67-eseket, még azokat is, kik jelenleg a koalícióban vannak, felszabadulva a saját maguk által vert békóktól, maga körül gyűjtheti.

Hogy ez biztosan fog-e így sikerülni? nem állíthatom. De azt kérdem, ennek ellenében mit kockáztatunk?

A szabadelvű párt nem bír most már azzal az erkölcsi erővel, — sajnos, ezt tapasztaljuk napról-napra — hogy az általa képviselt elvekkel az országban hódítson. Sőt ellenkezőleg, hívei búj kálódnak, szégyellik magukat (nagy részben!), hogy a szabad-

¹ Ez a megjegyzés nem Reád vonatkozik!

elvű párthoz tartoznak. Főispánok, szabadelvű párti elnökök sorra lépnek ki a szabadelvű pártból. Törvényhatóságok, — tisztelet a kivételeknek melyek eléggé fehér holló számban vannak, melyek eddig szabadelvűek voltak, most tüntetőén foglalnak ellene állást. Szóval nem akarván több példát felhozni, pedig van még elég, hiányzik az országban a hit és a bizalom a szabadelvű párt tehetségébe és képességébe, hogy a 67-es alapnak, melyhez még mindig az ország többsége tartozik, biztos támasza és öre legyen. A szabadelvű párt tehát nem bír már ama létjogosultsággal, mely minden intézmény léteinek első feltétele; ilyen intézmény mesterséges fenntartásával nem hogy szolgálatot nem teszünk azon eszméknek, elveknek és céloknak, melé Iveknek szolgálatában áll, de tartok tőle, hogy határozottan ártalmukra lesz.

És ha még lehetne fenntartani! Minduntalan lépnek ki belőle a tagok; egy nagyobb mérvű szecessziót alig bírtam visszatartani, és nem kell próféta ihlet hozzá, hogy belássuk azt, amint a szecessziók megindulnak, mint a lavina fogják magukkal rántani a tagok legnagyobb részét.

Ettől az elmorzsolástól, mely végkimerüléssel fenyegeti a pártot, szeretném megmenteni. Utóvégre is ez a párt, mely 30 esztendeig vezette az ország sorsát és nagy és fényes sikereket mutathat fel, talán mégsem érdemli meg ezt a sorsot. Nem sokkal méltóbb-e hozzá, hogy feloszlása is úgy történjék, hogy akkor, midőn önhibáján kívül azon helyzetbe jut, hogy feladatának többé sikeresen nem felelhet meg, legalább feloszlásával még annak szolgálatot tegyen, — mint hogy napról-napra elmorzsolódva, egy dicstelen halálnak legyen kitéve?

Szerettem volna mindezeket a kérdéseket megbeszélni Veled. Fel is tettem magamban, hogy még e hó folyamán Geszten meglátogatlak. Azonban az események gyors fejlődése ezen szándékomban megakadályozott. Még mielőtt Veled érintkezhettem volna, már egy nagyszámú szabadelvű párti csoport a szétinállási processzust meg akarta indítani, akiket nagy nehezen tudtam szándékuktól visszatartani és... ezáltal visszatartva őket, hogy a koalícióhoz csatlakozzanak.

Nem tudom, hogy fogod fel tervemet. Ha helyesled előterjesztett nézeteimet, úgy kérek, hadd a dolgokat, hadd menjenek szabadon. Ha nem helyeselnéd, akkor csak arra kérek, légy meggyőződve, hogy terveimmel egyáltalában nem ellenséges indulatból állottam elő, hanem csak a 67-es alaphoz és a liberális fejlődéshez híven ragaszkodó lelkem aggodalmi sugallata folytán.

Isten Veled! Meleg üdvözlettel és úgy most, mint mindenkor változhatlan. nagyrabecsléssel maradtam igaz híved

Dániel Ernő.¹

* * *

¹ Aug. 10-én kelt levelében pedig Dániel Ernő idevonatkozólag a következőket írja Tiszának:

„Felteszem, hogy már aug. 5-én keltezett levelém birtokában vagy és ebből láthatod, hogy azok az intenciók, melyek engem vezéreltek,

Dániel Ernő tehát a 67-i alap megmentésére csak egy orvosszert lát: új pártalakulást az összes 67-es képviselőknek egyesülésével, az pedig csak a szabadelvű párt felozslása árán lehetséges, annál is inkább, mert — szerinte — ez a párt teljesen elvesztette a talajt lábai alatt és a közel jövőben várható nagyobb mérvű kiválások a pártot teljes szétmálással, végkimerüléssel, egy dicstelen halállal fenyegetik. Nem jobb-e ily sötét kilátások mellett, ha a párt még idejében saját maga mondja ki felozslását?

Íme, Dániel Ernő és általában a szabadelvű párti mozgólódók gondolatmenetének veleje!

Lássuk, hogyan vélekednek a szabadelvű párt helyzetéről és jövőjéről a párt egyéb oszlopos tagjai és egyben a vezér leghívebb emberei?

Közbevetőleg megemlítem, hogy Fejérváry már július 26-i levelében bizalmas közlést tesz Tisza Istvánnak a készülő kilépési mozgalomról.

Levele így szól:

Igen tisztelt barátom!

Magánúton bizalmasan tudtam meg, hogy a szabadelvű pártban mozgalmat akarnak megindítani az iránt, vajjon nem volna-e célszerű, hogy a párt egyes csoportjai más pártokhoz csatlakozzanak? Úgy vagyok értesülve, hogy ezen mozgalom élén Szivák Imre állana, kinél is állítólag augusztus első napjaiban gyülekeznének tanácskozássra egyes szabadelvű párti urak.

Kötelességemnek tartom e hírt Veled közölni azért, mert én a magam részéről sehogy sem tartanám célszerűnek a párt szétforgácsolását vagy szétmállását, hanem szükségesnek tartanám annak minél szorosabb egyiüttmaradását mindaddig, míg esetleges új pártalakulás alkalmával ezen párt a maga egészében csatlakozhatna a 67-es alapon kialakulandó új párthoz. (Persze nem értem a mostani »újpart« vagy alkotmánypártot.)

Ezt tehát csak bizalmasan közölni kívántam Veled, nem tudván, vajjon ezen készülő mozgalomról van-e már tudomásod vagy sem?

Legszívélyesebb üdvözlettel igaz tisztelőd és híved

Fejérváry Géza.*

homlokegyenest ellenkeznek azokkal, melyeket a sajtó s talán Te is nekem imputáltak. Örömmel fogadom tehát meghívásodat, hogy ezekről a kérdésekről Veled beszéljek.“

* Júl. 28-án kelt válaszában Tisza nagyon köszönte Fejérváry értesítését s azt írja, hogy a Fejérváry megnevezte „úrral régóta tisztában van; aknamunkáját ismeri s azt hiszi, eddig csak azért nem ment ki, mert kevesen mentek volna vele s több stockfischt óhajt hálójába kapni. Amit lehet, megtesz a dolog ellensúlyozására, de alattomos intrikákkal szemben meglehetősen védtelen az ember“.

Aug. 6-i levelében pedig azt írja bizalmas hívének, Jakabffy Imre képviselőnek, hogy „a Szivák-Nagy etc. kompánia végre nyílt akcióba lépett. Most már vége a tréfának. A disszolvens elemektől meg kell szabadulnunk s pártunkat ettől a becstelen végtől meg kell kímélnünk“.

Ami már most a szabadelvű párt oszlopos hű tagjainak a párt helyzetére és jövőjére vonatkozó vélekedését illeti, a Tisza Istvánhoz július végén és augusztus első felében intézett nagyszámú levélből e tekintetben túlnyomólag sötét pesszimizmus szólal meg.

Így pl. Hodossy Imre írja július 29-i levelében: »A politika, melynek én is egyik tényezője voltam, teljesen megbukott és a nemzet túlnyomó nagy többsége szenvedélyes indulattal ítéli azt el... Ily viszonyok között én nemzetem iránt államférfiúi kötelességemnek azt tartom, hogy ez idő szerint minden politikai ténykedéstől tartózkodva, csendes visszavonultságban nézzem az eseményeket és fejleményeket... A magamra vonatkozó ezen reflexiók mellett arról is kell, hogy értesítsek, hogy a szabadelvű párt több tagja tarthatatlannak érzi helyzetét, arra készül, hogy kilép a pártból és erről engem is értesítettek. Én kifejtettem előttük, hogy ehhez csatlakozni miért tartanám politikai hibának, mely a helyzetet csak rosszabbá tenné, mivel a mienkkel ellenkező politikát csak erősbíthetné s ez az izgalmat csak fokozhatja: de semmi kilátásom sincs arra, hogy ez őket más nézetre bírja és az augusztus elejére tervezett eme lépésüket feltartóztassa, és *nagyon valószínűnek tartom, hogy a párt szétmállik. Ezt megakadályozni már alig lehet.*

Gr. Csáky Albin főrendiházi elnök is úgy látja, hogy »a szabadelvű pártban a bomlásnak oly jelenségei mutatkoznak, hogy *minden valószínűség szerint előbb-utóbb beáll a teljes szétmállás.*«¹

Berzeviczy Albert »a párt helyzetét *kétségbeejtőnek tartja és nem hiszi, hogy bármely hozandó határozattal tartósan meg tudják akasztani a bomlási processzust.*«^{1 2}

Br. Perényi Zsigmond (Máramaros megye főispánja) »meggyőződése szerint *nem lehet már a szabadelvű párt bomlását megakadályozni. A hatalomról lekerülni és a mellett minden népszerűséget is elveszíteni, — ez sok egyszerre a mi szabadelvű párti képviselőinknek.*«³

De találkoznak optimisztikusabb felfogással is. Így Werner Gyula, Sándor János, Jakabffy Imre és Hieronymi Károly bíznak abban, hogy a várható kilépések ellenére is a párt nagyobb része együtt fog maradni.⁴

A szabadelvű pártnak ebben a válságos helyzetében Gajári Ödön, Az Újság főszerkesztője, felkéri Tiszát, hogy a párt jövőjével egy cikkben foglalkozzék.

Augusztus 1-én kelt érdekes levele, mely egyben — mint plasztikus helyzetkép — éles fényt vet a kiválási mozgalomra is, érdemleges részében így szól:

»Szinte emberfeletti vállalkozásnak tartom összetartani ezt

¹ Aug. 9. levél.

² Aug. 10.

³ Aug. 12.

⁴ Aug. 9., aug. 10., aug. 11. és 13. levél.

a pártot, amelynek zömét érdemes és kevésbé érdemes múltú államférfiak és politikusok, egy részét érvényesülni akarók és végső elemében személyes barátaid képezik. Még mindig elég naivnak tudom magamat, hogy reménykedjem a személyes barátság erejében, bár napról-napra meggyőződöm, hogy sok minden van a világon..., ami ennél sokkalta erősebb... A párttagok elégedetlensége okát arra vezetem vissza, hogy a folytonos támadásokkal és körülhízelgésekkel szemben nem akarnak abszolút tétlenségben várakozni. Életjelt kívánnak adni magukról; akármint, akárhogyan, de ki akarják mutatni, hogy ők is vannak.¹ Közöséges emberi ésszel meg is lehet ezt a vágyakozást érteni. Befolyásukat a hatalomra elvesztették, érvényesülési kilátásaik elhomályosultak. A vidéki pártkeretek összetörték. Életerő a vidéken, a kerületekben egyáltalán nincs... Ezt a pártot nem lehet arra a magas elvi szempontra felemelni, amelyből Te és a Hozzád közel állók ítéljük a közérdeket.

A párt presztízsét tönkre tette a Széll-féle eljárás, az Apponyiék bevándorlása..² Ami energia pedig megmaradt benne, az csak addig tart, ameddig a vezért hallja.³ Egyébként eler nyed a jövője iránti reménytelenség láttára. Pedig ugyancsak gondoskodnak róla, a koalíció és sajtója, hogy egyebet ne is lásson.⁴ Itt tehát nagy mozgás van a forró nyár dacára is a kedélyekben. Augusztus 10— 20-a között szeretnének konferenciát tartani.⁵

Meggyőződésem szerint sohasem volt égetőbb, mint most, hogy a szabadelvű párt jövőjével *egy cikkben foglalkozzál. Ezzel irányt adnál a gondolkozni akaró elemeknek. Kilépés azért lesz. Mert bizonyos kiválási processzusok meggátolhatlanok. Nem is jó volna útjokat állani. Az 1904/5. egész helyzet másként alakult volna, ha Apponyi az ő visszahagyott egész pereputtyával hamarabb ment volna ki a pártból.*⁶

Igen-igen kérlek ennél fogva, légy kegyes a cikket mielőbb küldeni«.

Tisza István, kinek — a hagyatékában ebből az időszakból található nagyszámú levél tanúsága szerint — 1905. kritikusan nyarán minden törekvése oda irányul, hogy egyrészt publicisztikai tevékenységgel (Az Újságban megjelent politikai cikkeivel) és bizalmas embereivel való nagyarányú levelezéssel, másrészt pedig a szóbeli érintkezés eszközeivel, szuggesztív egyéniségének varázsával és szónoki erejének delejes hatalmával a szabadelvű párt lassú szétmállását megakadályozza, a párt együttmaradását biztosítsa mindaddig, amíg erre az alkotmányos kibontakozás érdekében szükség van, vagyis amíg be nem követ-

¹ Ez, mint tudjuk, meg is történt az aug. 2. értekezleten.

² 1899-ben (79).

³ Ugyanez a gondolat található Werner Gyula aug. 9. és Sándor János aug. 10-i levelében is.

⁴ Így pl. a B. H. a sok között fentebb idézett aug. 2. cikkében.

⁵ Aug. 2. után a békétlenek csakugyan aug. 17-én tartottak újabb konferenciát.

⁶ Nem pedig csak nov. 18-a után (236).

kezik a 67-es koncentráció lehetősége a szabadelvű párt elveinek megtagadása nélkül: Tisza István sietett eleget tenni Gajári Ödön kérésének. Az Újság augusztus 8-i számában cikket tett közzé, melynek címe: »A szabadelvűpárt tagjaihoz«. Ebben a cikkben, mely lényeges részében itt következik, Tisza mintegy beharangoz az augusztus 23-ára kitűzött pártértekezletnek a párt fenntartásának célzatával.

Elképzelhető — írja Tisza —, hogy a szabadelvű párt tagjai a koalíciós programú támogatására vállalkozzanak, vagyis egy vagy más formában, nyíltan vagy leplezetten a katonai követelésekért folyó s ma már törvényellenes mederbe csapott küzdelemhez csatlakozzanak. De lehetséges-e ez? Régi meggyőződésünkhöz híven csak ez év tavaszán¹ mondtuk ki közhelyesléssel fogadott egyhangú határozattal, hogy hazafias örömmel fogadnók ugyan, ha ő Felsége a hadsereg vezény- és szolgálati nyelvére vonatkozó alkotmányos fejedelmi jogait a nemzet régi óhajtása szerint gyakorolná, de óva intjük a nemzetet, hogy ennek követelése által a nemzet legdrágább érdekeit károsító, a nemzet sorsát kockáztató válságot fel ne idézze. Ez volt az ok, amelyért a koalícióhoz nem csatlakoztunk, annak politikáját nem helyeseltük. Ezt a javaslatot a párt szintén egyértelműig fogadta el, s azok adtak helyeslésüknek a legmelegebb hangon kifejezést, kik a mai kilépési mozgalmat kezdeményezték. És már most nézzük: történt-e olyan valami azóta, ami meggyőződésünk megváltoztatására bírhatna? Mindaz, amitől tartottunk, mindaz, amiért a katonai követelések felállítását és erőltetését helytelenítettük, fájdalom, nagyon is igaznak bizonyult. Zátonyra jutottunk, tehetetlenül, dezorganizálva vergődik a nemzet, s minden nap tetézi azt az anyagi és erkölcsi kárt, mit a koalíció végzetes politikájának köszönhetünk. És történt még valami. A koalíció első ballépését bűnnel határos újabb hibával tetézt. Elhagyta a törvényes tört s a törvénysértések egész sorozatába viszi bele a törvényhatóságokat és a községeket. Ezek az események normális észjárással bíró embert nem bírhatnak arra, hogy a szabadelvű pártnak ezelőtt hat héttel² vallott meggyőződését a koalícióéval cserélje fel.

Hiszen, ha egy magát 67-esnek nevező tábor a koalíció katonai követeléseinek zászlaja alatt egyesül, az nem előbbre visz a kibontakozás felé, de visszalök attól, s még komorabbá, még reménytelenebbé teszi a helyzetet.

Nem áthidalná, nem kiegyenlítené ez, de még teljesebbé, még reménytelenebbé tenné a nemzet és király közötti disszonanciát, s az a tapasztalás, hogy azok, kik hirdették és védtek

¹ (257) és (272).

² (272).

a 67-es politikát, míg ezt a hatalom polcáról teheték, nem férfiak becsületes meggyőződésével és erős akaratával állanak ez ügy szolgálatában, de cserben hagyják azt a megpróbáltatás perceiben: megaláztatást, szégyent, gyalázatot hozna miránk, s diszkreditálná az egész nemzetet.

Nem. A 67-es koncentrációnak nem erre a hipokrita, frázissal kendőzött torzképre van a nemzetnek szüksége. Az egyesülésnek, az új alakulásnak a békés megoldást, a király és nemzet közötti összhang valódi helyreállítását kell hoznia. És ez meg is fog érni.

Ezt a szabadelvű párt minden tagja bizonyára kész lesz előmozdítani, de ennek az ügynek úgy tehetnek e párt tagjai legjobb szolgálatot, ha rendületlen elvszilárdsággal és kitartással együtt maradva, mint imponáló számbeli és erkölcsi súllyal bíró hatalmas tényező jöhetnek e mozgalom segítségére.

Pártunk bomlása, tagjainak szertehullása csak radikálisabb irányba tolhatja a koalíciót. Együttmaradásunk s az a világos kijelentésünk, hogy a békés kiegyenlítés ügye egész erőnkkel rendelkezhetik, teheti csak képessé a koalíciónak több belátással és mérséklettel bíró tagjait, hogy tegyenek valamit az ország megmentésére.

Ha ez bekövetkezik, ha a békés megoldást biztosító alapon létrejöhet a 67-esek egyesülése, akkor betöltöttük hivatásunkat, akkor begöngyölhetjük a zászlót, mely alatt '30 éven át híven és sikerrel hazánk hasznára s a nemzet erősödésére szolgáltuk a közügyet, addig azonban fenn kell azt lobogtatnunk, mint egyedüli biztos irányjelzőt a nemzet fölött tornyosuló veszélyek sötét fellegei között.

Most pedig kötelességünk önmagunk, s az ország iránt, hogy a pártot tanácstalanul, céltalanul, dicstelenül szétmállani ne engedjük. Konferencia fog dönteni a párt fenn- vagy fenn nem tartása iránt. Ezen meg kell jelennünk mindnyájunknak, kik érezzük, hogy egy ilyen vég szégyent hozna ránk, újabb csorbát ejtene a nemzet politikai hitelén és végleg kompromittálná azt a célt, mely nyugtalankodó barátaink szemei előtt lebeg: a 67-es alap megmentését.*

* Ezzel szemben gr. Apponyi Albert néhány nappal később, aug. 11-én, egy újságíró előtt a szabadelvű pártban megindult kiválási mozgalomról nyilatkozva, egyebek között a következőket mondta: „Szerintem eléggé meg nem becsülhető jelentősége e párt szétbomlásának az, hogy meg fog szünni odafent Bécsben az a téves hit, hogy a magyar pártok közt lévén egy olyan tekintélyes párt is (hiszen 130—140 főre megy körülbelül a szabadelvű párt), amely ellene van a magyar nemzeti törekvéseknek: ez a párt valamikor még többségi párt lehet s így végrehajtaná a nemzeti törekvések ellen törő idegen akaratot“. (B. H. 1905. aug. 12. sz.)

Ez volt a koalíciónak a szabadelvű pártról állandóan hirdetett fel-fogása. Vagy legalább is folyton hangoztatott szövege.

Gr. Tisza István eme felhívása a szabadelvű párt tagjaihoz különböző megítélésre talált benső hívei körében.

Br. Perényi Zsigmond azt írja (aug. 12-i levélében), hogy habár az augusztus 8-i cikknek »minden szava aranyigazság, meggyőződésem szerint nem lehet már a szabadelvű párt bomlását megakadályozni«.

Gr. Csáky Albin a sikert illetőleg kevés reményt táplál. Augusztus 9-én kelt elkeseredett hangú levele így szól:

Nagyon tisztelt Barátom!

Szíves leveled vétele után bevártam az abban jelzett cikkednek kezeimhez érkezését és most, elolvasása után, sietek Veled tudatni, hogy, amint előbbi cikksorozatod, úgy mostani felszólalásod tartalma is teljesen megegyezik az én felfogásommal, miután magam sem tudtam másképen elképzelni a 67-es alapon állóknak tömörülését. Ennekfolytán természetes, hogy azokat, akikkel érintkezni módomban van, ily értelemben fogom informálni.

A sikert illetőleg azonban, fájdalom, kevés reményt táplálhatok.

Az összes 67-eseknek egyesülését Bánffy-nak és Andrássy-nak magatartása és legújabb kijelentései majdnem kizárttá teszi, — a szabadelvű pártban másrészt a bomlásnak oly jelenségei mutatkoznak, hogy minden valószínűség szerint előbb-utobb be áll a teljes szétmállás.

Az egész ország megőrült (még a nyugodt és meggondolt szepesiek is), vakon és süketen neki rohan az örvénynek, kikerülhetetlenné téve a perszonálunió és az abszolutizmus közötti alternatívát, melyek mindegyike csak a legnagyobb bajokat zúdíthatja e szegény hazára.

Ha visszagondolok a 1867-i egység előzményeire és folyamányaira; ha rekapitulálok mindazt, amit annak köszönünk; ha kombinálgatom, mi mindent érhetnénk még el ezen az alapon: összeszorul magyar szívem és kétségbe esem életrealitásunk felett, annál inkább, mert következetes, nyugodt és kitartó törekvés mellett *a monarchiábani hegemonia is a mi osztályrészünké vált volna, amikor azután a közjogi szövetségnek mindazon előnyei, amelyek szükségszerűleg az erősebbel, mireánk hárultak volna.*

A nagy történelmi processzus, amely egyrészt Osztrákországot megfosztotta a németbirodalmi háttvédtől és másrészt azt nemzetiségi nagy ellentéteivel mindinkább a föderalizmus felé hajtja: a mi erősödésünket, a mi felülkerekedésünket elősegítette, majdnem biztosította. Nem volt többé üres képzelet a *Magyar-Osztrák Monarchia fogalma, — és most mindennek vége, legalább is hosszú, nagyon hosszú időre!*

A magyarok Istene irgalmazzon nekünk!

Mélyen elkeseredett lélekkel vagyok igaz híved és tisztelőd

Csáky Albin.

Mások ismét Tisza szózatának hatása alatt több reménnyel

vannak a párt jövője, együttmaradása iránt. Így Werner Gyula, Sándor János, Jakabffy Imre és Hieronymi Károly.¹

Különösen érdekes az acélos energiájú Hieronymi augusztus 13-án Karlsbadból kelt levele, melyben egyebek között ezeket írja: »Hogy egy csomó eddig is megbízhatatlan ember ki fog közülünk lépni, azt bizonyosra veszem; hiszen már régen fészkelődnek és türelmetlenkednek; de azt remélem, hogy a párt nagyobb része meg fog maradni és hiszem, hogy találunk olyan alapot, melyen mindnyájan komoly elhatározással és teljes harmóniában működhetünk. Félek azonban attól, hogy a koalíció egészen hihetetlen és képzelhetetlen módon sodorja magát mindinkább tarthatatlan helyzetbe, amiből a kivezető út a katasztrófák láncolatába visz. Annál szükségesebb, hogy mi együtt prédikáljuk a józanságot; eleinte talán süket füleknek, de meg kell jönni az időnek, midőn a közvélemény igazat fog adni nekünk ... Beszéltünk Fejérváryval² a szabadelvűpárti mozgolódásokról, de Fejérváry mindig annak az óhajtásnak adott kifejezést, vajha a szabadelvű párt együtt maradna.³ Ő nagyon jól tudja, hogy én nem rokonszenvezek a mozgolódókkal és minden igyekezetem azon lesz, hogy együtt maradjunk«.

A szabadelvű párt együttmaradásának ügyét szolgálta az a hírlapi polémia is, amelyet Tisza Szivák Imrével,⁴ a szabadelvű

¹ Már fentebb említett aug. 9., aug. 10., illetve Jakabffy aug. 11-i levelében.

Thuróczy Vilmos nyitrai főispán írja aug. 9-én: „Teljesen magamévá teszem Az Újságban közölt felhívásodnak tartalmát. Szégyenletesnek és az ország kétségbeesztő állapotára nézve végzetesnek tartanám a szabadelvűpárt öngyilkosságát.“

² Fejérváry júl. 30. óta Karlsbadban volt szokásos kúrája végett.

³ Fejérváry ugyanezen szám alatt fentebb közölt júl. 26. levelében is azt írja Tiszának, hogy szükségesnek tartaná — esetleges új pártalakulásáig 67-es alapon — a szabadelvű pártnak minél szorosabb együttmaradását.

⁴ Szivák Imre egyéniségéről, az ő és egyes társai mozgolódásának okairól és egyben az akkori volt szabadelvű párti (271) főispánok helyzetéről is találó képet rajzol Molnár Viktor temesmegyei főispán aug. 11-én kelt levelében.

Azzal kezdi, hogy Tisza kívánságára érintkezésbe fog lépni a megyebeli szabadelvű párti képviselőkkel, ezek között Szivák Imrével is. „Valamennyieket úgy ismerem — folytatja Molnár — hogy elhatározásukat nem hazafias momentumok, hanem elsősorban egyéni szempontok vezérlik. Menteni akarják pozíciójukat a szabadelvű párt összeomlása esetére; sőt, ha lehet, abból még hasznot is szeretnének húzni. Nézetem, ha meggyőződésnek arról, hogy tervezett kilépésük nem fog hasznukra válni, rögtön elállnának ezen szándékuktól. Elsősorban Szivákot kellene meggyőzni és akciójának abbahagyására rábírní. Szivák nagy opportunistá, másrésztől azonban hiú és határozatlan ember. Mozgolódásának egyik oka, azt hiszem, abban keresendő, hogy félti pozícióját a budapesti ügyvédi kamaránál. (Szivák t. i. kamarai elnök volt.) Nem hiszem, hogy rábeszélésem nála eredményre vezetne, de gondolom, hogy ha Te vennéd magadnak a fáradságot, sikerülne őt meggyőzőnd. Végül megemlítem, hogy sem Szivák, sem

mozgolódók vezérével, folytatott s amelynek keretében a békéi-
knek kifogásaival és a párt jövő feladataival foglalkozott.

Szivák ugyanis augusztus 11-én egyik napilapban cikket
tett közzé, amelyben a szabadelvű párt helyzetéről és jövőjéről
ezeket írja:

»A szabadelvű pártnak, mint ilyennek, mai alakjában fenn-
tartását nem okolja meg nemzeti szükség, sőt a tények ereje,
mely egyesek nézeténél erősebb, érezteti velünk, hogy a jelzett
feladatnak (Vagyis a 07-es alap védelmének) így nem is felel-
het meg. Eltekintve attól, hogy ma a kiegyezési mű végrehaj-
tásában való inkorrektiségekkel azonosítva, e párt vesztett akció-
képességéből, program hiányában nincs is mi címen kérni a
nemzet bizalmát, mert maga a 67 erre ma már nem elég. Én
— aki utolsó pártértekezletünkön* indítványoztam új program
felállítását — arról győződtem meg, hogy éppen a Tisza gróf
által is hangsúlyozott reformirány és nemzeti politika program-
jának felállításához hiányzik az, ami erre legszükségesebb: a
párttagok nézetegysége, vagy legalább homogenitása, mint
erről némely nagyon is diskant egyéni hangok adtak időközben
tanúbizonyságot. Pedig a közgazdasági kérdések: adózás, birtok-
politika, választói reform s közoktatási nemzeti irány propagá-
lására radikális és liberális irányban lesz szükségünk. Mind¹-
ezekre nézve pedig egy életképes program egyöntetű felállí-
tására e párt — amint én ismerem — alkotó elemeinél fogva
nem képes, erre annak csak egy része kapható. A ki- és szét-
választás tehát oly elemi szükség, mely az egyéni nézeteket
maga alá rendeli. E párt attrakcióját jelentékenyen lefokozza
még az ügyvezető kormányhoz való viszonyában észlelhető több
bizonytalanság: a nézeteltérés e kormány legalitása felől, amely
törvényszerűség eredetileg mindenesetre megvolt, de kérdé-
sessé vált a bizalmatlansági szavazat után és kiegyeztetési misz-
sziójának tapasztalt meghíúsulása folytán. Hozzájárul a kor-
mány kebeléből kidobott merész kezdés az általános, titkos[^]
a többi képviselők, egy szóval sem közölték velem szándékukat. Pedig
előbb a legjelentékenyebb ügyben is hozzám fordultak. Azt pedig ismételve
megígérték, hogy mielőtt velem beszéltek, semmi komolyabb lépésre nem
határozzák el magukat. Ma már nem várnak és nem félnek tőlem semmit.
Bukott embernek tartanak. Azért nem is bízom sokat közbenjárásom ered-
ményében.“

Ami pedig a mozgolódók másik főemberét, Nagy Ferencet illeti,
Perényi máramarosmegyei főispán aug. 12-i levelében értesíti Tiszát, hogy
„még ma ír Nagy Ferencnek és fel fogja kérni, hogy a 23-i értekezlet
előtt ne határozza el magát döntő lépésre“.

A békédének jellemzésére szolgál gr. Khuen-Héderváry Károly aug.
15-i levélbeli válaszanak következő passzusa is: „Jól mondod, hogy a 23
fészkelődő hazafi között van egy pár gimpli; én azt hiszem, körülbelül a
fele az. A többi, ha elpártol, nem baj, sőt talán jobb, mert akkor aztán
nem kell olyan kompromisszumos határozatokat hozni, melyek később félre-
magyarázatra adhatnak okot“.

* Igazában a jún. 20-i, tehát az utolsó előtti értekezleten. (272).

községenkénti választójoggal,¹ mely így felállítva, nekünk, a nemzetiségi perifériák magyar képviselőinek, programmunk nem lehet, mert ha mint szabadelvűek óhajtjuk is a választói jog kiterjesztését, de ennek garanciák nélküli s előkészítetlen keresztülvitelét egynek tartjuk azzal, hogy Magyarországon a nemzeti túlzók oly tért foglaljanak, amely eddigi legmerészebb álmaikat túlhaladja és oly obstrukcióképes ellenzékot hoz be a Házba, amely aztán élő tiltakozás lesz a világ előtt a magyar állam egysége és fajunk történeti szupremáciája ellen. E veszedelmekkel szemben keressük, akarjuk mi a holt pontról való eltávolodást s erre első lépésnek tartjuk a szabadelvű párt oly szétválását, amely a kibontakozást nem az eddigi merev szembenállással keresi, de a korona és a nemzet közti »juste milieu« vonalán megállva, a látszatát is meg akarja semmisíteni annak, hogy egy párt és kormány létezése kompromittálja tovább *a közjogi alapot, fogyassza ennek a hívei számát, hanem ellenkezőleg, mint a kiegyezés haladó pártja, a dualisztikus paritás korrekt végrehajtásának a közös ügyek terén követelője, aktív lépést tegyen kifelé a non possumus talajáról, ha kell, majd részletes programmal is állítsa meg a nemzetet a végzetes lejtőn s mint Deák művének új alapokon védője, igyekezzék a nemzeti intelligencia aktív rokonérzését a főcél javára visszahódítani.*

Szivák Imre ezen augusztus 11-i cikkével polemizál gr. Tisza István az Újság augusztus 16-i számának »Megjegyzések« című cikkében. Ennek lényeges részei itt következnek:

Hol vannak — kérdi Tisza Sziváktól — a kiegyezés végrehajtásának inkorrektégei? A kiegyezést Deák és Andrássy hajtotta végre. Meri őket valaki azzal vádolni, hogy művüknek meghamisításával azonosították magukat, hogy nem úgy hajtották végre azt, ahogy a kiegyezésnek becsületesen értelmezett tartalma megkívánja? Ami pedig 67. óta ezen a téren történt, nem a magyar államiságnak fokozottabb nyilvánulását, a nemzeti iránynak lépésről-lépésre való térfoglalását jelenti-e?

Hol léptek Ausztria »közgazdasági perfidiái« jobban előtérbe? Minden újabb közgazdasági kiegyezés nem egy-egy étappe-ot jelent-e abban az irányban, hogy Ausztriával fönnálló közgazdasági viszonyunkból a 67-ben fönnmaradt károsodások és sérelmek kiküszöböltessenek?

A vakmerő állítások legvakmerőbbike pedig az, hogy a közös intézmények egyoldalúan fejlődtek. Szabad legyen kérdezni, hol és miben?

Panaszkodik Szivák, hogy radikálisabb program számára a párt tagjainak csak egy kis része kapható. Ezért tartja a szét-

¹ Erről lentebb röviden és majd a következő (277) számban bővebben lesz szó.

válást elemi szükségnek. Hát most már igazán nem tudom, mit akarunk. Egyesíteni akarjuk-e a 67-es alap híveit ez alap védelmében, vagy egy radikális program mellett tömöríteni és a többiektől elválasztani az erre kapható 67-eseket? E kettő kizárja egymást. Vagy 67-es koncentrációt csinálhatunk, vagy szétagolhatjuk a 67-eseket az egész nemzeti politikát felölelő elvi álláspontokban észlelhető különböző árnyalatok szerint. Mind a kettő lehet jogosult álláspont, mind a kettő mellett lehet érveket felhozni: a kettő együtt fából vaskarika. Tagadhatatlan hátránya volt közállapotainknak eddig is, hogy a közjogi ellenzék különállása egy táborba kényszerítette a kiegyezés összes híveit. Pártalakulásunk alapját a közjogi alapnak kellett alkotnia, s politikai irányelveik tekintetében teljesen homogén pártok nem alakulhattak. A megfogyott számú 67-eseknek teljes számban kell egyesülniük, hogy többséget alkothassanak. Nézze meg Szivák a pártok számarányát s azután fejtse meg, hogyan fogja a 67-es alap megvédésére képes többséget összehozni, ha a radikalizmus kérdésében létező különbségek miatt a szétválást elemi szükségnek hirdeti. Aki valóban a 67-es alap védelmét tekinti első feladatának, annak éppen ellenkezőleg az egyéb kérdésekben létező véleménykülönbségek kiegyenlítésére kell törekednie.

Harmadik bajuk a békétleneknek, hogy nincs tisztázva a párt viszonya a jelenlegi kormányhoz. Hát valóban ezt a koalíciós rágalmat is a mi sorainkból kellett hangoztatni? A szabadelvű párt nem állott és nem áll semmiféle viszonyban a jelenlegi kormánnyal. A parlamentáris kormányzat politikai meggyőződésünknek sarkalatos alapelvét képezi: csak parlamentáris kormányt alkothatunk, csak olyat támogathatunk, a jelenlegi kormány ránk nézve merőben idegen. És ha jónak látja Szivák e kormánynak a választási reformra vonatkozó kijelentéseit is szóhozni, biztosíthatom róla, hogy az általános, *titkos szavazati jognak meggondolatlan és könnyelmű felvetését senki nálam jobban el nem ítéli és senki nagyobb hibának nem tarthatja, hogy ily módon kívánják a koalíciót sarkokba szorítani és egy az országra beláthatatlan veszedelmeket hozó álláspontra kényszeríteni. Lesz még alkalmunk e kérdéssel foglalkozni; kell, hogy a szabadelvű párt e kérdésben is hű maradjon önmagához s mellétekintetet nem ismervé segítsék e veszedelem elhárításában. Egy kevés gondolkodás meggyőzhet bennünket róla, hogy már csak e kérdés miatt sem célszerű azt az egy pártkeretet szétrobbantani, mely semmi előzetes ígéret által nem feszélyezve, követheti meggyőződsét és védheti a nemzet nagy érdekeit.*

Szivák azt mondja, hogy a koalícióhoz való állás csak a

koronára gyakorolt nyomást fokozná, s a kibontakozást nehezítené meg. Aranyigazság, de ha ő ebből arra a következtetésre jut, hogy a szabadelvű pártból kilépve külön állásban kell maradniok, hát engedjen meg nekem, hiszi ő azt igazán, hogy azok, kiket sikerülnie fog a szabadelvű pártból kiválásra bírni, csak egy hónapig is férfiasán megállónak ugyanazon a helyes, de népszerűtlen állásponton, melynek nyomását érezték mint eme párt tagjai? Mentői kevesebben fogják ezt megtenni; ott lesznek kevés kivétellel mindnyájan, a legrövidebb idő alatt, azon az állásponton, mely Szivák szerint is megnehezíti a kibontakozást. A kibontakozásnak igenis tehetünk szolgálatot, tömören együtt maradva, mindaddig, míg az egész koalíció, vagy annak mérsékeltebb része nem lép a kiegyenlítés útjára.

Az utóbbi esetben ezekkel egyesülve, létesülhet az új pártalakulás, ha pedig a koalíció mint ilyen fogja a kormányzást átvenni, megnyílik előttünk a tér egy igazán magas színvonalon álló, áldásos és sikeres ellenzéki működés számára.

Azt kérdi Szivák: jogosult lesz-e az ellenzéki működés, ha a koalíciónak sikerül programja főpontjait megvalósítani? Végtelenül naiv kérdés.

Azért, amit a katonai téren netalán elérne a koalíció, bizonyára nem fogunk nekik opponálni. Hiszen régen megmondtuk, hogy pártunk hazafias megnyugvással és örömmel fogadná, ha ő Felsége teljesítené a nemzetnek a hadsereg nyelvére vonatkozó régi óhaját. De azért ne aggódjon Szivák. Ott volna előttünk az államélet, a nemzeti politika egész mezeje; mi tudni fogunk tartalmat vinni közéletünkbe, s majd gondoskodik a koalíciós kormány róla, hogy vele szemben folytatott küzdelmünkben visszaszerezzük pártunk népszerűségét.

%

Közelgett a szabadelvű párt jövője szempontjából nagyfotosságú augusztus 23-i értekezlet napja.

Ennek előkészítése végett augusztus 18-án Geszten bizalmas megbeszélés volt.¹

De nem maradtak tétlenül a szabadelvű párti békétlenek sem. Ezek 23-as csoportja, mely augusztus 2-án tartotta első értekezletét, augusztus 17-én újabb tanácskozásra jött össze. Erről az augusztus 17-i értekezletről ezt a szűkszavú hivatalos közlést adták ki:^{1 2} »A szabadelvű párt ama tagjai, akik Dániel

¹ Ez kivehető az előkészítő értekezlet egyik résztvevőjének, Tallián Béla volt földművelésügyi miniszternek, aug. 9-1 leveléből.

Ugyancsak Sándor János volt belügyi államtitkár és Tisza István sógora aug. 10-i levelében az aug. 23-i értekezlet előkészítésével is foglalkozik.

² L. a B. H. 1905. aug. 18. sz. Részleteket közöl erről az aug. 17-i értekezletről a B. H. aug. 19. sz.

Ernö báró elnöklésével a szabadelvű pártban akciót indítottak és értekezlet összehívását kérték, a mai napon a kibontakozás és az akció folytatása tárgyában újra tanácskozást folytattak.

Az augusztus 23-i értekezlet előzményeihez tartozik, egyenesen előjátéka a szabadelvű párti békétlenek 23-as csoportjának ama tanácskozása, amelyet augusztus 23-án délelőtt tartottak. Ezen elsősorban azok az indítványok kerültek tárgyalásra, amelyeket az aznap délutáni pártértekezlet elé kívántak terjeszteni. Négy ilyen indítvány volt: Dániel Ernő, Miklós Ödön, Issekutz Győző és Sándor Pál indítványa. Ezek közül itt csak Miklós Ödön indítványát ismertetjük, miután a többi háromról a délutáni pártértekezlettel kapcsolatban lesz szó.¹

Miklós Ödön indítványa szerint »kimondja az értekezlet: a jelen aggodalmas politikai helyzet jobbrafordultának jóformán egyedüli akadályát tevő katonai vezérlet, vezénylet és bel-szervezet kérdésében oly irányban foglal állást, hogy Ő Felségének ez alkotmányosan gyakorlandó fejedelmi jogából kifolyólag a szolgálati és ezrednyelv a magyarországi ezredekben magyar legyen, és a magyar vezénylet pedig a közös hadseregnek kiegészítő részét tevő magyar hadseregben alkotmányos úton léptessék életbe, mihelyt a szükséges előfeltételek meglesznek, jelesül és főleg, mihelyt a magyar tiszti létszám eléri a közös hadseregben a kellő hányadot. A magyar tiszti nevelés ügye tehát a legszorgosabban gondoztassék, nemkülönben honvédségi intézményünk a modern katonai követelményeknek megfelelően akadálytalanul és fokozatosan fejlesztessék;».

Az értekezlet többsége Sándor Pál indítványát elvetette; ellenben úgy határozott, hogy Dániel, Issekutz és Miklós indítványához hozzájárul és támogatni kívánja.²

Végül a 23-as csoport többsége ívet írt alá, melven kijelentik, hogy szolidárisán járnak el s az említett indítványok elvetése esetében a szabadelvű pártból kilépnek.^{1 2 3}

Ezzel elérkeztünk az augusztus 23-i délutáni pártértekezlethez.

II. A szabadelvű párt 1905. augusztus 23-i értekezlete,⁴

Az országgyűlési szabadelvű párt délután négy órakor értekezletre gyűlt össze, amelyen összesen százhat képviselő volt jelen; a kilépetteken és a pártnak magokat írásban kimentett tagjain kívül Graenzenstein Béla, Bay Lajos, Karátsonyi

¹ Ez a Miklós-féle indítvány ugyanis nem került a délutáni pártértekezlet elé, a többi három — mint látni fogjuk — igen.

²Ezzel szemben a délutáni pártértekezlet csak Dániel indítványát fogadta el, Issekutz és Sándor Pál indítványát nem. (Miklós indítványa — mint előbb mondtuk — a pártértekezleten nem is tárgyalatott.)

³ A békétlenek aug. 23-i délelőtti értekezletéről I. a B. H. 1905. aug. 24. sz.

⁴A pártértekezlet nagy fontossága miatt szöszerint átvettük Az Újság 1905. aug. 24-i számának idevágó részletes tudósítását, megtoldva az illető helyeken Dániel, Issekutz és Sándor Pál indítványának szövegével.

Jenő gróf, Kiss Pál, Herczeg Ferenc, Markbreit Gyula, Osztrólczy Miklós, Stojanovits Iván báró, Telecsky Kristóf, Vancsó Gyula és Török Béla hiányoztak.

A párttagok nagy része délben is összejött a pártkörben, ahol Tisza István gróf is megjelent s élénk eszmecsere fejlődött ki az új disszidensek mozgalmáról, abban 'az irányban, amelyben a konferencián a dolog tárgyalás alá került és a párt részéről határozatot is provokált.

Délután négy órára már úgyszólván az egész párt együtt volt s az új disszidens csoport mozgalmában résztvevő párttagok közül is többen megjelentek, mint: Dániel Ernő báró, Dániel Tibor báró, Mikszáth Kálmán, Fodor Kálmán, Sándor Pál, Issekutz Győző, Demkó Kálmán, Miklós Ödön, Csávossy Béla.

Mikor Tisza István gróf, a pártvezér, a terembe lépett, frenetikus taps és éljenzés tört ki, amely percekig tartott.

(Kimentés, kilépés.)

Podmaniczky Frigyes báró elnök megnyitván az ülést, pár szóval beszámolt a gyűlés előzményeiről. Tisza István gróf pártvezér kívánságára tűzte ki az augusztus 17-ére kért gyűlést augusztus 23-ára, minthogy Tisza István gróf 17-én akadályozva volt az eljövételben, azután pedig az ünnepek miatt nem lehetett közelebbi napra összehívni. *(Helyeslés.) Jelenti, hogy öt sürgöny érkezett, amelyben az illetők a pártértekezletről távolmaradásukat mentik ki. Hodossy Imre egészségi állapotára hivatkozik, Lindner dr. elodázhatatlan teendői miatt nem jöhetett, Fáik Miksa fürdön időzik, Lukács László szintén egészségi állapota miatt van gátolva a megjelenésben, de reméli, hogy a párt nagy része együtt fog tartani (Úgy van!), Szerb György betegségét hozza fe) okul, míg Zselénszky Róbert hosszabb levélben menti ki magát, amelynek végén kijelenti, hogy az ország érdekében szükségesnek tartja a párt együttmaradását, s a párt bomlási processzusához részéről nem járulhat hozzá, azt rosszalni kénytelen. (Élénk helyeslés.)*

Bemutatja továbbá Szivák Imre és társai, tehát Szivák Imre, Nagy Ferenc, Semsey Boldizsár, Justh Ferenc, Révay Simon báró, Wenckheim István gróf, Ap.áthy Péter, Kabdebó Gergely, Csepreghy István, Raisz Aladár és Radisics Jenőnek a pártelnökséghez intézett, augusztus 23-áról keltezett levelét, melyben a szabadelvű pártból való kilépésüket bejelentik.¹

¹ Ez a levél a következőleg szól: „Nagyméltóságú Pártelnök Úr! Kegyelmes Urunk! Az e hónap 17-ére kért pártértekezlet Nagyméltóságod által e hónap 23-ra hivatván össze, ezen a napon sajnálatunkra nem jelenhetünk meg. De különben is a pártértekezlet ránk nézve annyiban céltalan, amennyiben mi abban az esetben sem maradhatunk a szabadelvű párt kö-

Felkiáltások: Tudomásul vesszük!
Dániel Gábor: Szerencsés utat!

(Miklós Ödönt — kiküldik.)

Dési Géza kér napirend előtt szót. A Pannóniában tartott értekezletről** hozott újságtudósítás szerint Miklós Ödön azon a konferencián a következőket mondta: »Tiszának lelki cinizmusa abban áll, hogy ő a mások gyengéit akarja kihasználni arra nézve, hogy pártot alkosson. Tiszának már februárban félre kellett volna állani. A pártnak legtekintélyesebb tagjai mondták neki, hogy lépjen vissza, ő azt mégsem tette meg és így sem a koalíció, még kevésbé pedig a szabadelvű párt nem segíthette elő a kibontakozást. Azok, akik személyi politikát óhajtanak üzni, maradjanak benn a pártban, (Felkiáltások: Ohó!) ő azonban nem akar Herbert-politikát

telékében, ha a többség annak fenntartása mellett foglalna állást. Nem azért határoztuk el magunkat erre a különválásra, mintha a szabadelvű párt alapelveitől elfordultunk volna. Mi továbbra is szilárdan ragaszkodunk ahhoz a közjogi alaphoz, amelyet az 1867. évi kiegyezés megeremített és amely változatlan meggyőződésünk szerint a jövőben is legjobban biztosítja nemzetünk fokozatos megerősödését, hazánk zavatalan anyagi és szellemi előhaladását. Ez alapon ezentúl is szabadelvű politikát akarunk követni, mely amidőn a közszabadságok és állampolgári jogok növelésére törekszik, egyedül alkalmas arra, hogy hazánk különböző nemzetiségeinek, felekezeteinek és osztályainak érdekei összhangba hozassanak és a magyar állameszmét megszilárdítsa. Mély sajnálatunkra azonban mindinkább meg kellett győződnünk arról, hogy a szabadelvű párt jelen szervezetében és eljárásában való fenntartása az országnak máris nagy erkölcsi és anyagi károkat okozott, a válság mielőbbi megszüntetésének útjában áll és az 1867. évi kiegyezés ügyének többé azt a szolgálatot nem teheti, melyet a múltban teljesített és amely főhivatásút képezte. Megdöbbenve látjuk, hogy az amúgy is vészjósló kiélezett konfliktusban a képviselőház többsége és a korona között a kiegyezés hívei az országban rohamosan fogynak és ha a 67-es alapnak eddig még többségben levő képviselői össze nem fogynak annak megerősítésére, az ország végzetes katasztrófába sodródhatik. De arról is meg vagyunk győződve, hogy a 67-es alap híveinek hatályos együttműködése csak úgy képzelhető, ha sikerül a fennálló összes parlamenti pártokból erőteljes új többségi pártot létrehozni olyan programmal, mely a nemzet jogosult követelményeinek minden irányban megfelel, különösen az 1867. évi XII. t.-c.-ben biztosított paritásnak teljes végrehajtását és ezáltal Magyarország önállóságának tényleges megvalósítását foglalja magában. Minthogy pedig ezen új pártalakulás a szabadelvű párt együttmaradása mellett lehetetlen és arra nincs kilátás, hogy a szabadelvű pártnak, mint ilyennek, közreműködésével történheték, csakis úgy remélhetjük ezen cél elérését, ha erre közösen ugyan, de minden pártkötélétől függetlenül törekedünk. Mindezeknél fogva tisztelettel bejelentjük Nagyméltóságodnak, hogy a szabadelvű párt kötelékéből kilépünk, kérvén egyúttal, hogy ezen megokolt bejelentésünket a pártértekezlet elé terjeszteni szíveskedjék. Budapest, 1905. augusztus 23. Szivák Imre, Apáthy Péter, Csepreghy István, Raisz Aladár, Kabdebo Gergely, Radasics Jenő, Nagy Ferenc, Semsey Boldizsár, Justh Ferenc, Révay Simon báró, Wenckheim István gróf.“

** Az aug. 2-án a békétlenek által tartott első értekezletről van szó; az erről szóló fentemlített laptudósítást a Pester Lloyd hozta.

támogatni, ő olyan politikát akar támogatni, amely mellett nem keres semmi egyéb hasznot.

Kubinyi Géza: És ezt Miklós Ödön mondta!

Dési Géza: A szabadelvű pártot és annak illusztris, nagyrabecsült, szeretett vezérét (Hosszantartó élők éljenzés és taps.) annyi méltatlan, igazságtalan és brutális támadás érte, hogy valóban méltóságunkkal és az ő nagy személyével ellentétben állana, ha akár itt, akár másutt ezekkel a támadásokkal szemben védbeszédet tartanánk. Tudja azt mindenki, (Élők helyeslés.) még ellenfelei is, legalább azok, akik elfogulatlanok és igazságosak,¹ hogy a mi szeretett és nagyrabecsült vezérünk lelkének egész odaadásával, meggyőződésének tisztaságával, egész lényének feláldozásával és mindazzal, amit egy igaz férfi igaz ügy érdekében kockára tehet, (Hosszantartó élők helyeslés, éljenzés és taps.) folytatja a becsület politikáját, azt a politikát, mely az ő és a mi meggyőződésünk szerint egyedül alkalmas arra, hogy a korona és a nemzet közötti ellentétet kiengesztelje és az országot a válságból a békés kibontakozás útjára vezesse. De, mélyen t. értekezlet, amikor arról is van szó abban a közleményben, hogy maradjanak azok a pártban, akik személyi politikát akarnak űzni, akkor kérdem tisztelettel a józan észről és a logikától, hogy vajjon a süllyedő hajón szoktak-e maradni azok, akik személyi politikát űznek? (Élők helyeslés, éljenzés és taps.) És én nem hiszem, hogy ez a közlemény való volna, mert ha ez csakugyan megfelelne a tényállásnak, akkor érthetetlennek találom, hogyan maradhat meg Miklós Ödön igen t. képviselőtársunk abban a pártban, amelynek vezérét »lelki cinizmus« vezet, hogyan maradhat olyan tagok között, kik »személyi politikát« követnek? (Élők helyeslés.)

Miklós Ödön: Tudomásom sem volt, hogy a mai értekezleten ilyen reflexiók fognak történni és nem is azért jelentem meg. Ha súlyt helyeztem volna az említett közleményre, megcáfoltam volna. Kijelentem azonban férfias nyíltsággal, hogy sem Tisza István grófot, sem ezt a pártot sérteni egyáltalában nem volt szándékomban. Kinyilatkoztatom, hogy én a párt magatartásával hosszú idők óta nem értek egyet. Ha ennek dacára ki nem léptem a pártból, ezt azért tettem, nehogy bármely irányzatnak toljam a szekerét. Azt azonban most igenis férfias nyíltsággal kijelentem, hogy legnagyobb sajnálatomra a párt kötelékében nem maradhatok

¹ Sándor János 1905. aug. 2-i levelében írja, hogy a függetlenségi és 48-as Komjáthy Bélában több igazságérzet és jóakarát van Tisza István iránt, mint „a 67-es alapon álló volt elvbarátainkban együtt véve”. (Vagyis az Andrassy-féle disszidensekben.)

bent, de semmiféle fennálló pártot belépésemmel támogatni nem óhajtok.

Sándor Pál: *A szóban forgó hírlapi tudósítás riportérének tekintem magamat s becsületszavamat kötöm le én, akiről senki sem mondhatja, hogy valaha hazugságot mondtam, hogy az a közlemény nemcsak hogy megfelel annak, amit Miklós Ödön ő méltósága mondott, hanem hogy az, amit mondott, hatalmasan túllicitálja azt, amit leírtam. (Nagy zaj.) Igaz, hogy Miklós ő méltósága, miután a jegyzeteket megcsináltam, elváláskor arra kért, hogy abból, amit mondott, ne adjak semmit se közre, mert ő a zszurnalisztikára általában nem ad semmit sem ...*

Miklós Ödön: *Ezt sem mondtam!*

Sándor Pál: *...hogy ő azalatt, míg államtitkár volt, szobájába zszurnalisztát be nem engedett. Nem lévén Pesten, tudósításomat átadtam egy hírlapírónak azzal, hogy ha bármi arról az ülésről az újságokban megjelenik, feljogosítom, hogy tudósításomat közölje. Ő méltósága szavait, hogy t. i. az ő nevét ne említse, elfelejtettem annak a hírlapírónak megmondani, de ezt nem bánom egy cseppet sem, mert amit ott tárgyaltunk, az nem egyes képviselők magándolga, hanem nyilvános dolog, az ország dolga. (Elénk helyeslés.)*

Miklós Ödön: *Azt hiszem, hogy ha én férfias nyíltsággal kijelentem, hogy semmi olyan intencióm nem volt, amelyet nekem imputálnak cs hogy ezeket a dolgokat nem ebben az összefüggésben és nem így mondtam, akkor ez teljesen hitelt érdemlő, mert szavaimnak magam vagyok hivatott magyarázója. Leéltem egy negyed századot ebben az országban, felemelt fővel járok mindenütt (Egy hang: Még most is?) és azért jöttem, hogy nyíltan elmondjam, hogy távozzom,*

Kubinyi Géza: *Helyes, minél hamarább.*

Tisza István gróf: *Csak egypár szó miatt szólalok fel, mert különben személyemet illetőleg az incidensnek sem ezelőtt nem tulajdonítottam fontosságot, sem most. Egy tény említettett ugyanis a szóbanforgó beszédben — és mégis csak úgylátszik, hogy körülbelül olyasmi mondathatott (Derültség.) —, amely tényre vonatkozólag rektifikációval tartozom. Ez a tény az, hogy akár februárban, akár máskor e párt tagjai hozzám azzal a kívánsággal fordultak volna, vagy nekem azt a tanácsot adták volna, hogy vonuljak vissza. Ez mindenesetre tévedés, mert bárhogy feszítem is meg emlékezőtehetségemet, ez a kívánság politikai elvbarátaim részéről nem fejeztetett ki.*

Dániel Ernő báró: *Az ellenkezője igen!**

* Így pl. Werner Gyula írja 1905. aug. 9. levelében, vonatkozóssal Tisza aug. 8-i cikkére: „Csak az Istenért, ne foglalkozzál a visszavonulás

Tisza István gróf: Politikai ellenfeleim részéről igen.

Sándor Pál: A mai napon Miklós ő méltósága szememre vetette, hogy szavait közöltem, de a közlemény tartalmát nem demantálta.

Miklós Ödön: Mert nem tulajdonítottam annak semmi fontosságot.

Bethlen Balázs gróf: Aki nem párttag, nem lehet jelen az értekezleten.

Kubinyi Géza: Menjen ki.

Miklós Ödön távozik.

(Dániel báró indítványa.)

Dániel Ernő báró, mint egyike azoknak, akik a pártelnökhöz kérelmet intéztek értekezlet egybehívása iránt, kötelességének véli előadni azokat az okokat, amelyek vezették. Ő és társai abból indultak ki, hogy azok az áldatlan állapotok, amelyek a korona és az országgyűlés többsége közötti konfliktus következtében az országra nehezednek, kötelességévé teszik a kibontakozásra való módok keresését. A koalíciónak első gondja volt, a november 18-i határozat megsemmisítése, amivel elérte azt a célt, amely miatt a koalíció létrejött. Mindenki, aki közügyekkel foglalkozik, azt várta volna tehát, hogy a koalíció, célját elérvén, fölszlik, annyival is inkább, mert hisz a koalícióban a legellentéesebb princípiumok találtak képviselőre, aminek folytán az együttműködésre teljesen alkalmatlan volt, mert lehetetlen, hogy a princípiumok közötti ellentétek föl ne bukkantak volna és az egész működést lehetetlenné ne tették volna. Érezték ezt a "koalíció tagjai is, midőn tovább is együtt maradtak és kimondták, hogy programot állítanak fel és annak keresztülvitelére vállalkoznak. Érezték ezt és ezért kerestek programú gyanánt olyan kérdést, olyan jelszót, amely a mellett, hogy minden magyar ember szívében él, olyan kapcsot képezhet, amely azon ellentétes princípiumú pártok együttműködését lehetővé tegye. Egyúttal megalapították népszerűségüket is az által, hogy az országban úgy tüntették fel a dolgot, mintha e kérdés keresztülvitelének a szabadelvű párt volna egyetlen akadálya s a szabadelvű párt népszerűségét lerontották. Pedig ritkán volt vád, amely olyan kevés alappal bírt volna, mint ez. Hisz éppen a szónok volt, aki ezen óhajoknak és kívánságoknak kifejezést adott a képviselőházban olyan időben, amikor olyanok, akik ma a koalíciónak vezető emberei, egészen ellentétes állást foglaltak el. Maga a szabadelvű párt ismételtelen kijelentette azt, hogy kívánja

gondolatával! Vezér nélkül egyetlen hadsereg sem állhatja meg helyét. A nemzet nagy szerencsétlensége, hogy két politikai generációban nincs több vezérnek termett politikusunk, egyedül Te magad."

ezen kérdéseknek a nemzet óhaja szerint való megoldását. Ebből a célból alakult meg a kilences bizottság és jött létre a kilences program, amely megteremtette az előfeltételeket ahhoz, hogy ezek az óhajok valamikor teljességbe mehessenek. Azzal a kérdéssel foglalkozik ezután, hogy vajjon e kérdés fontossága és jelentősége igazolja-e mindazokat az eszközöket, amelyeket annak érdekében eddig felhasználtak és amelyek az országot katasztrófa elé vitték. Rámutat arra, hogy a kilences program lelkiismeretes végrehajtása után sokkal könnyebb volna a mértékadó körökben azt a meggyőződést előidézni, hogy a magyar szellem és a magyar nyelv bevezetése a hadsereg magyar részébe nem veszélyezteti a hadsereg harcképességét és ha ez a meggyőződés a mértékadó körökben fölébred, akkor a nemzetnek ez a forró óhajtása mint érett gyümölcs fog ölébe hullani, ő abban a nézetben van, hogy az ellentétes princípiumú pártok szövetkezése képezi tulajdonképeni indokát és forrását mindazon zavaroknak, amelyek az országra háramlottak. Ha a jelenlegi konfliktus el is intézteinek, a válságnak akkor sem lenne vége, és abból a körülményből, hogy a 48-as és a 67-es alap hívei egy pártban működnek, folytonos ellentétek kell, hogy származzanak. Lehetetlen 48-as politikát csinálni 67-es alapon és 67-es politikát csinálni 48-as alapon. Súrlódások tehát mindig lesznek és nagyon tart attól, hogy ha a koalíció megmarad jelenlegi összealkotásában, hogy akkor az ott küzdő két közjogi alap közül nem a 48-as, hanem a 67-es lesz a vesztes, nemcsak azért, mert a koalíció túlnyomó része 48-as, hanem azért is, mert ha a 67-esek egymással állanak harcban, tudniillik azok a 67-esek, akik a koalíciónak tagjai, azokkal a 67-esekkel, akik a szabadelvű párt tagjai: ez az egymással való harc a ragaszkodást a 67-es kiegyezéshez csak gyöngítheti és a kiegyezést csak diszkvalifikálhatja. És ebben áll nagy veszedelme, amely hazánkra háramolhatik. Nézete szerint a jelenlegi bonyodalomból kibontakozni csak olyan pártalakulás létrehozatala által lehet, amely természetes alapokon nyugszik.

A 67-es alapon álló pártok egyesítését célzó törekvésre a szabadelvű pártnak, mint még mindig legnagyobb 67-es pártnak kell a kezdeményezést megtennie annál is inkább, mert ez a párt ezen akciójában más pártkötelékek által feszélyezve nincsen.

Ezzel szemben talán felhozható, hogy a 67-es alapon álló pártok tömörülése esetén sem lehetne rendszeres parlamenti működést folytatni, mert azt egy 180 tagú függetlenségi párt mindig lehetlenné teheti. Ez az ellenvetés, nézete szerint, nem áll meg azért, mert nem hiheti el, hogy

éppen azok, akik ma annyira exponálják magukat a parlamentarizmus követelményeinek épségben tartása mellett, — mint ők nevezik, — hogy azok egy sarkalatos parlamenti elvet, a többség uralmát, megingatják. (Élénk ellentmondás és felkiáltások: Megcselekednék!) Ezzel csak azt mutatnák meg, hogy mostani nagy lelkesedésük a parlamentarizmus követelményei mellett nem egyéb, óriási hipokrizisnél. (Felkiáltások: Nem is egyéb!) E mellett azt hiszi, hogy obstrukciójukban nem is találnák meg a nemzet támogatását.

Egy másik érv, amely a 67-es elemek egyesülése ellen felhozható, az, hogy a 67-es pártok is számos különböző, egymással ellentétes elvet vallanak. Az igaz, de ezek az elvbeli ellentétek korántsem olyan nagyok, mint a koalíciónál, mert a koalícióban nemcsak a belügyi reformoknál vannak ellentétes nézetek, hanem a közjogi alapra nézve is, már pedig a' közjogi alap szilárdsága nélkül hathatós és üdvös működés a belügyi téren nem képzelhető.

Végül beterjeszti határozati javaslatát.¹

Tisza István gróf: T. értekezlet! Megvallom, ez értekezletnek eddigi rövid lefolyása is két meglepetést szerzett számomra. Az egyik meglepetés az, hogy azon t. képviselőtársaim, akik értekezletet kértek azért, hogy a válságból való kibontakozás módzatait s ezzel kapcsolatban a párt fennvagy fenn nem tartásának kérdését megvitassuk, kitértek ezen megvitatás elől és búcsút vettek a párttól épen az ő kérésükre összehívott konferencia küszöbén. (Úgy van!) Azt hiszem, ha csak azok maradunk itt együtt, akik meg vagyunk róla győződve, hogy a mai pillanatban e párt tagjainak elzúlleni s azt a zászlót, melyet a párt az ország javára fenn lobogtatott, porba hullni hagyni nem szabad, (Úgy van!) ha, mondom, csak ezek maradunk itt együtt, akkor igen rövid lesz az a vitatkozás, amelyet a párt fennmaradása érdekében folytatnunk kell. (Úgy van!)

¹ Br. Dániel Ernő határozati javaslata így szól: „A szabadelvű párt növekvő aggodalommal látja az események ama végzetes fejlődését, amely az alkotmányos intézmények zavartalan működését megakasztja és az ország törvényes rendjét mind nagyobb mértékű rázkódtatásoknak teszi ki. E bajok elhárítása ma elsőrendű hazafiúi kötelességünk, amely minden más szempontt háttérbe szorít. E nagy célt kívánja teljes odaadással szolgálni a szabadelvű párt is, keresve a közreműködést azokkal, akiket hazafias aggodalmaik meggyőztek arról a nagy igazságról, hogy a haza érdeke csak azok egyesülését követeli, akik az országot fenyegető válság megoldását azon a 67-es alapon keresik, amely a monarchia két államának közös viszonyait a paritás elve alapján rendezte és a nemzeti irányú intézmények fejlesztésének biztos alapját képezi. Amennyiben tehát a mind végzetesebb következményekkel járó válság megoldása a képviselőház 67-es alapon álló tagjainak egyesülése által válnék lehetségessé, a párt hajlandó külön pártállásának feláldozása mellett az új pártalakulásban részt venni.“

A másik meglepetést Dániel Ernő t. barátom szerezte és itt mindjárt azon reményemet fejezem ki, hogy ezen meglepetés talán el lesz oszlatható, mert az én t. barátom felolvasott egy indítványt, amely azt fejezi ki, — sem többet, sem kevesebbet, — hogy azon esetre, ha a válság megoldása a 67-es pártok egyesülése útján válnék lehetségessé, a szabadelvű párt is készséggel hajlandó ezen cél szolgálatába állani, és esetleg külön pártállásának felhagyásával is a 67-es új alakulásban részt venni. Mondom, ez kifejezése egy olyan álláspontnak, amelyet a nyilvánosság előtt tett nyilatkozataimban a közelmúltban is elfoglaltam, amelyet természetesen itt, ezen a helyen is igen szívesen magamévá teszek. *(Helyeslés.)*

De azután felszólalásának végén t. barátom olyan melankolikus búcsúhangokat pendített meg, melyeket ma még legalább is korainak kell tartanunk. T. értekezlet! Vizsgáljuk egész ridegen és semmi egyébvel nem törődve, mint az ország érdekével, a mai helyzetet. Március 29-én tartott értekezletén* foglalt állást a párt a napirenden levő nagy kérdések szempontjából és jelentette ki azt, hogy egyfelől megnyugvással és örömmel fogadná Ő Felségének minden olyan elhatározását, amely a magyar nyelv érvényesítésének tért nyitna az egész hadsereg kiegészítő részét képező magyar hadsereg szolgálati és vezénnyelvében, addig másfelől óva inti a nemzetet attól, hogy erre vonatkozó óhajaihoz mereven ragaszkodva, az alkotmányos presszió fegyvereinek alkalmazása által kockára tegye a nemzet és király közötti béke és teljes benső összhang megbecsülhetetlen áldásait. Ezzel a határozattal nem tett egyebet a szabadelvű párt, mint precíz formába öntötte azt a nagy igazságot, amely tanulságképen szűrődik le a magyar történelemnek 1790. óta feljegyzett küzdelmeiből. *(Úgy van!)*

1790-től 1867-ig húzódik vörös fonálként végig alkotmányos életünkön az a kontroverzia, mely a nemzet és királya között a hadsereg szolgálati és vezénnyelve szempontjából fennforgott. A nemzet ismét és ismét kérte a létező és általa is törvényesnek elismert állapot olyan módosítását, amely szerint a hadsereg szolgálati és vezénnyelve már a magyar hadseregre vonatkozólag magyar legyen. És ez a nemzeti óhajtás az uralkodó következetes visszautasításával találkozott. Végre 1867-ben azon meggyőződésre jutottak azok a férfiak, akik Magyarország sorsát akkor intézhették, hogy a nemzet érdeke azt kívánja ebben a kérdésben, hogy nyugodjék bele a nemzet a status quo fenntartásába mindaddig,

amíg ez a status quo az uralkodó teljes belenyugvásával, királynak és nemzetnek valóban összhangzó és nem kicsikart megegyezésével leszen elérhető. És hogy ebben helyesen jártak el, a mellett a pozitív és negatív tanulságok és bizonyosságok egész seregére hivatkozhatom. *(Halljuk! Halljak!)* Pozitív bizonyosság az, hogy a király és nemzet között helyreállított összhang megteremté áldásos következményeit a nemzeti fejlődés, a nemzeti politika egész vonalán. *(Úgy van!)* De tovább megyek. Tanúsítják a történelem és éppen a közelmúlt történelem tapasztalatai azt is, hogy ezen kérdésnek békében hagyása mellett a közös hadsereg terén is a magyar nemzeti ügy tehet olyan lépéseket előre a király és nemzet kölcsönös bizalomtól áthatott egyetértő elhatározásával, amelyeknek gyakorlati, életbevágó hordereje a vezénnyelv kérdését messze túlszárnyalja. *(Úgy van!)* És végül, fájdalom, ma már negatív bizonyítékok is rendelkezésünkre állanak, mert aki végig tekint az ország mai helyzetén, aki meggondolja mindazt az anyagi — és ami ezt felülmúlja —, mindazt az erkölcsi pusztulást, rombolást és kárt, *(Úgy van!)* amit az utolsó nyolc hónap eseményei műveltek ebben az országban, az hazafiúi gondoktól elborult lélekkel kell, hogy tűnődjék a nemzet jövője felől. *(Úgy van!)*

Ma, t. barátaim, ezek a negatív bizonyosságok azok, amelyek dominálják a helyzetet és amelyek a legégetőbb, leg-sürgősebb kötelességeket hártják minden hazafiúra. Ma el-törpül minden egyéb kérdés a mellett a politikai helyzetünket domináló nagy kérdés mellett, hogy a nemzetet fenyegető katasztrófát a magyar nemzet fejjéről elhárítsuk, hogy igyekezzünk fenntartani ennek az országnak törvényes rendjét, amelyet ma már a rosszul úgynevezett passzív rezisztencia eszközeivel fenekestül akarnak felforgatni és igyekezzünk újból megteremteni az alkotmányos parlamentáris életnek előfeltételeit. *(Úgy van!)*

Hát ha ebből a szempontból vizsgáljuk a helyzetet, a megoldásnak különböző módjai képzelhetők. Természetes, nem is beszélek arról a borzasztó kilátásról, amely akkor nyílnék, ha alkotmányos megoldásnak módja nem kínálkoznék. De alkotmányos megoldásnak módja kínálkozhatik kétféleképpen. *(Úgy van!)* Az egyik az, hogy sikerüljön magának a koalíciónak olyan alapot találnia, amelyen a király és nemzet akarata között megzavart összhangot helyreállítani sikerüljön neki, *(Úgy van! Helyeslés.)* megragadni azt a békejobbot, amelyet Felséges Urunk ismét és ismét nyújtott feléje és sikerüljön egy olyan megoldást létesítenie, amely mellett kormányt vállalhasson. *(Úgy van!)*

A mi kötelességünk ebben az esetben igen tisztán és

világosan áll előttem. Meg kell tennünk mindent, ami a mi kisebbségi szituációkkal összefér és ami abból folyik, hogy ez a megoldás létrejöhsen: közre kell működnünk abban, hogy az alkotmányos, törvényes élet megakasztott menete rendes kerékvágásba térhessen vissza, lehetővé kell tenni, hogy a parlament határozatokat hozhasson és megszavazhasson minden olyan kérdést, mely az országnak valóban sürgős folyó életszükségletét képezi és azután fel kell vennünk változatlan elveink alapján a közéletben a küzdelmet, ki kell vennünk azt a szerepet, mely az elveiben, az ügyének igazában valóban bízó, minden kötelességérzettel bíró ellenzékre vár. *(Úgy van!) Fel kell vennünk az objektív bírálatot az ellenőrzés és az eszmék mérlegelése terén.*

És én, t. barátaim, nem félnék ettől a feladattól, mert át vagyok hatva attól a meggyőződéstől, hogy egy helyes, a viszonyokkal, a nemzet valódi szükségleteivel számoló, tartalmas reform-politikának inaugurálása és hirdetése hasznos szolgálat volna az ország közérdekére nézve és megerősíténé ennek a pártnak is pozícióját az országban. *(Úgy van!)*

De képzelhető, t. barátaim, másik módja is a megoldásnak, mert képzelhető az is, hogy a koalíciónak ma még zárt soraiból egyesek, vagy egyes csoportok hajlandók volnának olyan útra lépni, amely kivezeti a nemzetet a válságból, de ezen a téren nem biztosíthatják számukra a koalíció összes erejének támogatását.

Ebben a helyzetben, t. értekezlet, ismét világosan és tisztán áll a mi kötelességünk előttem. Kezet kell fogunk azokkal, akik véget akarnak vetni a válságnak. *(Elénk helyeslés.) Meg kell adni nekik az erőt, hogy ezt a hazafiú kötelességüket teljesíthessék; egyesülnünk kell velük ebben a munkában. És én egyáltalán nem mennék konjekturális politikába arra vonatkozólag, hogy egy ilyen 67-es koncentrációnak minő kilátásai volnának, találkozna-e a függetlenségi párti obstrukcióval, igen vagy nem? Nem mennék konjekturális politikába, mert ezt meddő és céltalan dolognak látom és mert világosan áll előttem az, hogy már maga az nagy jótétemény volna erre az országra nézve, ha ismét helyreállana a parlamentárizmusnak azon normális állapota, hogy az ország kormánya a képviselőház többségére támaszkodhassék, hogy a képviselőház többsége és a király közötti összhang, harmónia helyreállhasson. *(Úgy van!)**

Azoknak, akik ebben közreműködhetnek, kötelességük, hogy ebben működjenek közre. *(Úgy van!)* Azoknak pedig, akik nem csatlakozhatnak ehhez, nézetem szerint kötelességünk óvakodni minden olyan olyan fegyver használatától, amely visszaélés volna az alkotmányosság eszközeivel. A mi

dolgunk, hogy a mi kötelességeinket teljesítsük és ne törődjünk azzal, hogy ők teljesíteni fogják-e a magukét vagy sem? (Úgy van!) Bizzuk ezt ő rájuk, bizzuk ezt az ő hazafiságukra, az ő kötelességérzetükre és várjuk a jövőtől mindazon bajok leküzdését, mindazon súrlódások legyőzését, melyek netalán e viszonyokból felmerülnének. Éppen ezért meglehetősen meddő kérdésnek tartom azt is, hogy óhajtjuk-e vagy nem a 67-es koncentrációt? Lehetővé kell tennünk, mint szükséges dolgot, mint olyant, ami a mai helyzettel szemben kétségtelenül javulást és haladást jelent. De arra, hogy lehetővé váljék, a kezdeményezést mi nem ragadhatjuk meg. (Élénk helyeslés. Egy hang: Erkölcsi lehetetlenség!) Mert addig, amíg szemben állunk egy olyan zárkózott többséget képező koalícióval, amely ismét és ismét hangsúlyozza a maga szolidaritását, a maga ragaszkodását az ő változatlan programjához, addig minden felkínálkozásunk nemcsak talán bántó refus-nek tenné ki a pártot, ami felett utóvégre túltchetnők magunkat, ha a közérdeket szolgálók vele; de rovására esnék magának a közérdeknek is, mert minden ilyen újabb refus, minden újabb hangsúlyozása a koalíció szolidaritásának nehezebbé teszi a koalícióban levő mérsékelt elemeknek a józanabb útra való áttérését.

Éppen ezért, tisztelt pártértekezlet, én azt tartom, hogy a mai helyzetben kimerítjük mindazt, amit az ország érdekében tehetünk, ha kijelentjük azt, hogy mi, amint erre a helyzet megéri, és amint a viszonyok lehetővé teszik, elveinkhez ragaszkodva, folytatjuk az alkotmányos küzdelmet és kijelentjük egyúttal azt is, hogy ha a megoldásnak az a módja kínálkoznék, hogy a 67-es alapon álló tagjai a képviselőháznak valamely új alapon egyesülnek, ezen párt egész készséggel fog közreműködni ebben. (Élénk helyeslés.) Azután, tisztelt barátaim, várnunk kell a viszonyok fejlődésére és arra, hogy ebben az irányban érlelődjék meg a szituáció és, nézetem szerint, csak azáltal hathatunk közre, hogyha férfias kitartással és határozottsággal állunk meg álláspontunk mellett, mert mindaz, ami a csüggedés, a kishitűség, a bomlás jeleit mutatja ebben a pártban, nem a kibontakozás ügyét szolgálja, az a koalíció legextrémebb reménységét és bátorságát éleszti fel és elzsibbasztja az ott levő mérsékelt elemek akcióképességét. (Úgy van!) Ellenkezőleg az a tény, hogyha itt egy erős faktor marad együtt mely hajlandó megadni a támaszt a mérsékelt politikának, az érlelheti meg a helyzetet vagy oda, hogy az egész koalíció rátérjen a mérsékelt politikára, vagy oda, hogy annak mérsékelt elemi térjenek rá és keressék az egyesülést velünk, (Úgy van!)

Ha keresni fogják ezt, meg is fogják találni és mivel, nézetem szerint, Dániel Ernő t. barátom határozati javaslata semmi egyebet nem tartalmaz, mint ezen igazságnak kimondását, én a magam részéről ahhoz hozzájárulok. *(Elénk helyeslés.)*

(Még két indítvány.)

Issekutz Győző is azok között volt, akik a pártértekezlet összehívását kérték, azoknak a nagy anyagi és erkölcsi károknak közvetlen hatása alatt, amelyekre Tisza István gróf is rámutatott. Nem egy személyes politika követése bírta erre, mert a közállapotok jelen rossz helyzetének okát éppen abban találja, hogy a magyar közéletnek férfiai nem annyira meggyőződésük, mint személyi érzelmeik szerint keresik az elválasztó vagy összekötő vonalakat. Meggyőződése az, hogy a koalíció magatartásában, annak a kétszáznegyven képviselőnek állásfoglalásában nem egyöntetű politikai meggyőződésük, hanem a rájuk nehezedő nemzeti közvélemény és közakarat érvényesül. Viszont a szabadelvű párt helyzetét a nemzet nagy rétegeiben nem a szabadelvű párti alapon megválasztott képviselők egyéniségének talán kifogásolhatása, nem az egyesek politikai integritásának elhomályosulása, nem a hazafiúi kötelességtudásuk csökkenése okozza, hanem az a téves hit, mintha a nemzeti követelményekkel szemben a szabadelvű párt közönyös, vagy éppen ellenkező magatartást tanúsítana. Felolvassa indítványát.¹

¹ Issekutz Győző határozati javaslata.

A szabadelvű párt törekvése az 1867. évi közjogi alap megvédésére irányul, midőn egyfelől a király és az uralkodóház, másfelől Magyarország érdekében rámutat amaz igazságra, hogy az államélet nyugodt és alkotmányos működését ma már biztosítani csakis az 1867. évi XII. t. c. alapelveinek, a teljes alkotmányosságnak és a szigorúan keresztülvitt paritásnak megvalósításával, az 1867. évi XII. t. c. kereteinek nemzeti tartalommal való betöltésével lehet.

A szabadelvű párt, bárha az egész hadseregnek kiegészítő részét képező magyar hadseregben a magyar vezérelti nyelvet ma sem tartja elsőrangú fontossággal bíró politikai kérdésnek, mert annak rögtönös behozatala technikai akadályokba ütközik: kimondja, hogy éppen, mert az 1867. évi XII. t. c. 11. §-a alapján a magyar király alkotmányos fejedelmi jogát képezi az erre vonatkozó intézkedések megtétele, a magyar nemzetnek, mint szuverén államalkotó népnek jogos igénye van arra, hogy koronás királya alkotmányos fejedelmi jogát a nemzet régi óhajtása szerint gyakorolja és a nemzeti jellegét képező magyar nyelvet a magyar, állam legjelentékenyebb, mert vér és pénz áldozatok szedésében legdúsabb intézményében érvényesíthetőnek és érvény esítendának elismerje, és ezáltal a nemzetet nyugodt fejlődésének, koronás királya fennkölt személye iránt érzett őszinte hódolat és áldozatkész bizalom érzelmeinek visszaadja, király és nemzet között az érzelmi közösséget helyreállítsa, a teljes alkotmányosságnak és rigorozusan keresztülvitt paritás megvalósításának az 1867. évi közjogi alapon való lehetőségét alkotmányos fejedelmi intézkedésével is bizonyítsa.

Kimondja a szabadelvű párt azt is, hogy az 1867. évi XII. t. c. alap-

Sándor Pál: A pártvezetésben több dologgal nincs megelégedve. Amióta a párt megbukott, semmit se tett, hogy a párt bármiképpen érvényesüljön. Január 26-a óta a vidéken nem állított jelölteket, nem tett semmit, hogy ez a még mindig hatalmas párt eszméit terjessze. A párt a mai viszonyok között az országban gyökérrel nem bír és ha az országgyűlést esetleg feloszlatnák, akkor a párt felfogásával, amely igazságos, helyes, az ország érdekeinek megfelelő, pártot toborozni talán nem tudnának. Meg kell mondani a koronának, hogy a nemzet nagy zöme ma úgy fogja fel ezt a kérdést, hogy Magyarország megmagyarosításának alapját a magyar vezényszó képezi.

Kárhoztatja, hogy a pártvezetőség, amióta a kormánynak bizalmatlanságot szavazott, semmit sem tett abban a tekintetben, hogy a koalíció különféle törvénytelen eljárását megbélyegezze, semmit azon vád eloszlatására, hogy a mostani parlamentarizmus kormányával bármely viszonyban állana. Hibának tartja továbbá, hogy a vezetőség nem hívta egybe a pártot, amikor a mostani kormány felvetette az általános titkos választói jog kérdését. Ki kellett volna jelentenie, hogy igenis kívánja a választói jog kiterjesztését a nélkül azonban, hogy ezt adatok hiányában valósítsuk meg, s fel kellett volna szólítania a mostani kormányt, hogy helyét hagyja el. Beterjeszti határozati javaslatát.**

elveit, sőt megalkotásának és érvényben tartásának alapfeltételeit képező teljes alkotmányosságot és minden közös intézményeinkben a rigorózusan keresztülvitt paritás megvalósítását követeli és minden olyan törekvést, amely ezen alapelvekkel és alapfeltételekkel a király és nemzet érzelmi összhangja helyreállítására irányul és a nyugodt államéletet és nemzeti fejlődést biztosítja, egész erejével, őszinte odaadással és hazafiúi kötelesség-érzettel támogat. Kimondja a párt végül, hogy a kibontakozás útjainak megtalálása, az exlexben történt elnapolással és főleg a parlamenten kívüli kormányzással megszakított alkotmányos élet helyreállítása céljából az országgyűlés együttlétét és a megoldás módozatainak a képviselőház nyílt ülésein való megbeszélését kívánja.“

Indítványának további megokolására egyebet nem mond, mint azt, hogy mint hazafi indítványozza ezt hazafiak előtt.

** Sándor Pál határozati javaslata.

„A szabadelvű párt kijelenti: 1. hogy a magyar vezényszó, mint Magyarország magyarrá tételének egyik fundamentális feltétele, a magyar nemzetnek jogos kívánsága; 2. a nemzet e jogának érvényesítését a párt mind- eddig csak azért nem tartotta időszerűnek, mert szemben az 1867. évi XII. t. c. ama rendelkezésével, mely a hadsereg vezényletének meghatározását alkotmányosan gyakorlatidé felségjognak nyilvánítja, nem akarta a korona és a nemzet között ellentéteket felidézni és ezáltal az országot végzetessé válható rázkódásoknak kitenni, amely álláspontja azonban semmikép sem jelentette a magyar állam ama kétségtelen jogának megtagadását, hogy saját nyelvének használatát, saját területén, a hadseregben is kötelezővé tegye; 3. szemben azzal az ismétlődő váddal, mintha a szabadelvű párt és az parlamentarizmus között valamely közösség állana fenn,

Khuen-Héderváry Károly gróf: T. értekezlet! Legyen szabad röviden felszólalnom és pedig azon a jogcímen, hogy azon kevesek közé tartozom, akik 1875-ben a szabadelvű párt megalkotásában résztvettek és azóta is a szabadelvű pártnak tagjai. Ha kérdem, hogy tulajdonképpen mai összejevetelünknek mi az indító-oka, azt abban találok, hogy igen sokan nem tudják beleélni magukat a megváltozott helyzetbe, hogy többségi pártból kisebbségi párt lettünk és a mai kisebbségi pártnak is vindikálják azt a szerepet, amely mint többségi pártnak természetszerű kötelessége volt. Ha pedig azt vizsgálom, hogy tulajdonképpen mi indított sokakat arra, hogy összejöjünk és nézeteinknek kifejezést adjunk, úgy impulzusként azt találok, hogy igen sokszor hallottuk, hogy nemcsak haldoklófélben vagyunk, hanem el is parentáltak bennünket, el is énekelték fölöttünk a circumdederunt-ot, nemcsak, hanem magunk sem igen adunk életjelt és mindez külsőleg azt a színezetet adhatta a nagyközönségnek, mintha álláspontunkat restelnők, szégyelnők és nem állanánk helyt úgy, mint ahogy helyt állottunk 30 éven keresztül. Pedig legalább hitem és meggyőződésem szerint nincs semmi okunk a restelkedésre. (Igaz! Úgy van!)

Ha visszagondolok arra az időre, amidőn az ország olyan nyomorúságos állapotban volt, politikailag és gazdaságilag is a tönk szélén állott, akkor ez a párt és ennek a pártnak vezérlő férfiai még azon kishitűekkel szemben is, akik akkor a nemzeti intézmények lefokozását célozták, mert attól félték, hogy azokat a nemzet nem bírja meg: a szabadelvű párt akkori vezérférfiai hitet, lelket öntöttek újra a nemzetbe, nem adó-megtagadással, hanem az adók fölemelésével kezdték működésüket, keresték a nemzet áldozatkészségét és odajuttatták a nemzetet, hogy ma, amidőn már, sajnos, többszörös adó-megtagadással áll szemben az ország, még mindig szerencsésen eleget tud tenni állami kötelemeinek. Ha erre tekintek vissza és erre gondolok, akkor nincs okom banksódni, nincs okom restelkedni a szabadelvű párt működése fölött. És egy párt, amely

amely vádnak látszólagos jogosultsága kizárólag a kormány egyes tagjainak egykori pártállásában gyökeredzik, ismételten kijelenti a szabadelvű párt, hogy ezt a vádat méltatlankodva utasítja vissza; 4. a szabadelvű párt kijelenti, hogy a választói jog lényeges kiterjesztését a maga részéről is követeli, de az imparlamentáris kormánynak azt az eljárását, hogy az általános titkos szavazati jog előtérbe állításával akarja egy alkotmányos többség törekvéseit ellensúlyozni, sem becsületesnek, sem pedig az ország és a korona érdekében valónak nem tartja. 5. A szabadelvű párt felszólítja a kormányt, hogy helyét hagyja el. 6. A szabadelvű párt mindezt megállapítván, kilences bizottságot küld ki azzal az utasítással, hogy igyekezzék a többi 67-es pártokkal egyesülést létrehozni és indítson tárgyalásokat a többi párttal a parlamentáris kormányzatnak mielőbbi lehetővé tétele érdekében.“

30 éven át fenn tudta tartani ezt a helyzetet, fenn fog maradni a jövőben is. De nemcsak ebben a tekintetben, hanem jól tudjuk, hogy az ország nemcsak gazdaságilag és pénzügyileg volt siralmas helyzetben ezelőtt 30 évvel de nézzük bármelyik terét az állami életnek, kivéve a rövid idővel azelőtt eszközölt igazságügyi reformokat: az állami élet szervei nem voltak kiépítve, mind a szabadelvű párt építette ki és odáig juttatta az országot, hogy kétszeres kiállításával meg tudta a világnak is mutatni gazdasági, ipari és kulturális fejlődését, ezredéves ünnepélyének rendezésénél pedig emlékébe idézte az egész világnak azt, hogy egy nemzet áll itt, amely sok viszontagságon ment keresztül, de megállta a helyét, különösen az utóbbi időben, amikor erős, szilárdul elhatározott párt kezében volt annak vezetése. De van még egy szempont és ez az, hogy még a monarchia külügyi politikájának meghatározásában is e párt vezetőinek jutott az a szerencse, hogy irányt adjanak nemcsak az országnak, hanem az egész monarchiának, amely politikájukat éppen a keleti ügyek rendezésénél egész Európa magáévá tette. Mindezen szempontok olyanok, amelyek azt mondhatják velem, hogy nincs okunk szégyenkezni.

És ha a jövőbe nézünk, feladatunk egészen tisztán áll azon helyzettel szemben, amely ma kifejlődött, amidőn azt látjuk, hogy megingattatik mindenütt a törvényes rend és hogy ennek súlyos következményei később okvetlenül be fognak állani, ha ma még nem is érezzük azoknak súlyát. Ma mindenki felszabadítva érzi magát legalább az alól, hogy állampolgári kötelességeit teljesítse. Ma ez tulajdonképpen egy kényelmi helyzetnek látszik, de a fekete leves majd azután jön. És annak a veszedelemnek, amely akkor fog beállani, szemébe kell nézni és akkor fog jönni ez a párt, amely ilyen viszonyokon már keresztül ment, hogy tapasztalataival újra felélessze a nemzetet, újra hitet öntsön bele és bizalmat, hogy megértesse a nemzettel, hogy nehéz időszakot is át lehet élni, bízva önmagában, hazájának jövőjében. Azért mondom, sem a múltat nézve, sem a jövőt tekintve, semmi aggodalmam nincs, és ha volnának is aggodalmaink, meg vagyok győződve, hogy az is eloszlik, csak összetartsunk.

És ha ebből következőleg azt nézem, hogy mi a feladatunk ma: ma nem vagyunk vezető párt, nem vagyunk többség, minket nem illet meg az, hogy irányt adjunk az ország többségének. A párt annak idején határozatokat hozott, megfélelőket azoknak a viszonyoknak, amelyek beállottak, férfiasán beismerte kisebbségi pozícióját, röviden kifejtette, hogy mit akar, mit képvisel és ebből a szerepköréből ma kimozdulnia nem volna helyes. Megjön annak az ideje bizonyára

és akkor nem fog ez a párt elzárkózni az elől, hogy a kibontakozásnak bármily nemét elő ne mozdítsa. Ebből a célból külön határozatra szükség nincs, mert a párt egész múltja biztosítékot ad arra nézve, hogy ahol a haza iránti kötelesség teljesítéséről volt szó, mindig ott voltunk. Ott voltunk gyakran áldozatok árán, népszerűségünk árán, ott voltunk nehéz küzdelmekben; olyan párt, amely ilyen múltra tekinthet vissza, meg fogja találni a jövőben is az utakat és módokat arra, hogy a nemzetet mai áldatlan állapotából ki-segítse. De ma a vezérszerep nem minket illet és ezért más szerepre, mint amelyre vállalkoztunk, már parlamentáris okoknál fogva sem ragadtathatjuk el magunkat. Annakidején, amikor a viszonyok kialakulnak, ha lesz kormány, amely a többséget bírja, eljön az a momentum, amikor arról határozunk, hogy mint párt, vagy mint egyesek programjához csatlakozzunk-e, vagy pedig ellenzékbe álljunk. Hanem előre, egy ismeretlennel szemben kombinációkba bocsátkozni nem volna hasznos és azzal semmiképpen sem mozdítanék elő a kibontakozást. Én azért a magam részéről bízva e pártban és abban, hogy ez a párt mindig meg fogja találni azt az utat, amelyre rá kell lépnie, a mostani pillanatban program felállítását teljesen fölöslegesnek tartanám. Ha múltunk nem elég garancia arra, hogy a jövőben is helyt fogunk állani, akkor szavakkal, programokkal, megváltoztatni azt a közvéleményt, amely ma nem akar tudomást venni arról, hogy a múltban mit cselekedtünk, — ne áltassuk magunkat, — nem fogjuk. Ma tehát, ismétlem, újabb állásfoglalásra okot nem látok, mert nem merült fel semmi olyan momentum legutóbbi határozatunk óta, amely a párt újabb határozatát provokálhatná.

Éppen, amit az előző indítványban is hallottunk: az előttem szóló képviselőtársam a kormánynak — nekem hivatalos tudomásom nincs róla — egy programmpontjával szemben való állásfoglalásunkat hozza javaslatba. Hiszen ha azzal szemben állást foglalnánk, éppen az ellenkezőjét tennők annak, amit a t. barátom akar, mert ezzel tudomást vennénk olyan kormány ténykedéséről, amely nem parlamentáris. (*Sándor Pál: Kell tudomást venni!*) Ez tehát olyan kérdés, amely ma teljesen hidegen kell, hogy hagyjon bennünket éppen azért, mert olyan oldalról jött, amelyet erre illetékesnek nem tartunk. Ismétlem, hogy ma, kivéve azt a határozatot, amelynek Dániel Ernő báró tisztelt barátom kifejezést adott, hogy tudniillik annakidején, amikor talán jön egy olyan alakulás, amely a 67-es pártok tömörülésével a kibontakozást elősegítené, hogy ehhez mi is hozzá fogunk járulni, — mást el nem fogadhatunk, de ezt meg olyan természetesnek kell találni, hogy ez határozat nélkül is magától értetődő, mert minden

áldozatra készen vagyunk, hogy a kibontakozást elveink megtagadása nélkül elősegítsük. De nem fogadnám el a határozati javaslatot azzal az értelmezéssel, amelyet annak később adott Dániel Ernő báró tisztelt barátom, hogy azáltal implicite a párt feloszlása is kimondatnék. Így nem fogadom el. Elfogadom, de nem oly föltétel alatt, hogy ezzel ma a szabadelvű párt felbomlását is kimondjuk. *(Hosszantartó élénk helyeslés.)*

Tisza István gróf: T. pártértekezlet! Azok után, amiket most hallottunk, Khuen-Héderváry Károly gróf tisztelt barátunktól, igen rövid lehetek és ha mégis fölszólalok, teszem ezt talán azért egyfelől, hogy röviden jelezzem én is azokat az okokat, amelyek arra indítanak, hogy a most beterjesztett két határozati javaslat mellőzését kérem a t. értekezlettől, de másfelől teszem azért is, mert talán egy csekély nuance van, amelyben én nem teljesen értek egyet előttem szóló t. barátommal és azzal a nyíltsággal, amellyel ebben a bizalmas körben, azt hiszem, kell, hogy tanácskozzunk, ennek is kifejezést akarok adni.

Ami a beterjesztett határozati javaslatokat illeti, Issekutz Győző t. barátom indítványa egész sorozatát öleli fel a különböző eszméknek, történelmi fejtegetéseknek, desideratumoknak, de talán felmenthetve érezhetem magamat az alól, hogy ezen az egész vonalon végig kísérem indítványozó barátunkat, mert hiszen a punctum saliens a dologban az úgynevezett katonai követelésen fekszik és ott azután az én kifogásom az előterjesztett indítvány ellen az, hogy vagy nagyon sokat mond, vagy nagyon keveset. Mert itt két világos álláspont között kell választani: vagy követelünk magyar vezényszót és szolgálati nyelvet, vagy azt mondjuk, hogy hiba ezt a kérdést konfliktus tárgyává kiélesíteni és mint követelést odaállítani. Az én tisztelt barátom és én intencióit bizonyára honorálom — igyekszik átsiklani a Scylla és Charybdis közt. Igyekszik kidomborítani, mint vágyat a magyar vezényleti nyelv behozatalát, a nélkül, hogy egész kereken azt mondaná, hogy ezt mint követelést állítja fel és csatlakozik azokhoz, akik annak a követelésnek megtagadása miatt fölforgatják az ország összes közállapotait. Már pedig bármilyen tiszteltetreméltó intenciók vezessenek is bennünket, az ország mai kritikus, kényes helyzetében éppen ennél a pontnál kérlelhetetlen világossággal kell beszélnünk. Választani kell — ismétlem — a közt, felállítjuk-e mint olyan követelést, amelyhez ragaszkodunk, amelyért lángba borítjuk az országot, vagy ha ezt nem tesszük, akkor csak azért, hogy tetszetősebb színben tűnjék fel álláspontunk a közvélemény előtt, nem szabad félszavakban beszélnünk, hanem akkor meg kell mondanunk, hogy ragaszkodunk azon Deák-féle tradíciókhoz, amelyek ezt

a nemzeti óhajtást levették a napirendről mindaddig, amíg azt a korona teljes megnyugvásával meg nem oldhatjuk.

Sándor Pál t. barátom szintén különböző eszméket egyesített indítványába és bevezette azokat a párt vezetősége elleni olyan kritikával, amelyet én, legyen róla meggyőződve, csak a legkészségesebben fogadok, mert hiszen azért vagyunk itt, hogy egymás bírálatát, megjegyzéseit, minden géne nélkül teljes nyíltsággal megmondjuk és ezzel minden irányban csak nyer a pártélet, ha mindazt, ami egyikünknek vagy másikunknak nem tetszik, teljes nyíltsággal egymás szemébe mondjuk. *(Élénk tetszés.)*

T. barátom kritikájával szemben én nem kívánok hosszasan védekezni, de utalnom kell mégis a helyzet rendkívüli voltára, mert valóban, én nem ismerek az összes parlamentek történetében példát rá, hogy egy parlamenti párt a miénkhez félig-meddig hasonló helyzetbe jutott volna. Mi egy küzdelemben, ahol a nemzet létérdekeit védtük és képviseltük, a közvélemény áramlatával szembe kerültünk, elvesztettük a többséget, elvesztettük a hatalmat. Azóta eltelt nyolc hónap és ezen nyolc hónap alatt politikai ellenfeleink nem váltottak fel bennünket, nem vették át a hatalommal járó felelősséget és ódiomot, hanem élvezik ma is az ellenzékiiségnek összes előnyeit és rajtunk hagyják a hatalommal járó összes ódiomot. *(Igaz! Úgy van!)* Ez tehát teljesen kivételes helyzet, amelynek elviseléséhez erős hátgerinc kell és ügyünk igazságáról és az általunk végzett hazafiúi kötelesség fontosságáról való mély meggyőződés. Hogy mindaddig, amíg ez az átmeneti helyzet tart, a párt helyzete az országban nem kecsegtető, hogy mindaddig tér előttünk nem nyílik arra, hogy valami sikerrel biztató akciót fejthessünk ki: ez kétségtelen. Helyzetünk olyan, mint azé a csapaté, amely lábhoz tett fegyverrel kell, hogy álljon az ellenség előtt. Tudjuk, hogy soha egy hadsereg bátorságát semmi úgy próbára nem teszi, mint az ilyen szituáció. Pedig a körülmények így alakultak és vigasztalnunk kell magunkat azzal, hogy ez nem fog örökké így tartani és amely percben a normális alkotmányos élet helyreáll, ott lesz a tere az alkotmányos működésnek és én hiszem és remélem, hogy ez a párt meg fogja találni az életképesség előfeltételeit, meg fogja találni olyan működés talaját, amelyen teljesítheti hivatását az országgal, szemben, de egyúttal új életet önt a pártba is. *(Helyeslés.)*

Az indítványnak egy része vonatkozik az új kormányra. Én azt gondolom, hogy talán nem erősítené, de gyöngítené álláspontunkat, ha minduntalan ugyanazt ismételnék. Mi tisztáztuk helyzetünket az új kormánnyal szemben minden kételyt

kizárólag;¹ hogy azután mindennap és talán a nap minden 24 órájában ugyanazt a valótlán állítást dobják ellenünk, arról nem tehetünk, ebben legkevésbé sem fogjuk őket megakadályozni azzal, ha védekezünk és demontálunk; ellenkezőleg, csak álláspontunkat gyengítjük ugyanannak örökös ismételtetése által. Az a javaslat, hogy szólítsuk fel az új kormányt, hogy hagyja el helyét, engedelmet kérek, alig állhat helyt, mert mi, mint a képviselőház kisebbsége, egyáltalában nem vagyunk feljogosítva sem azt mondani, hogy tartsa meg a helyét, sem hogy hagyja el. Egyáltalában azt hiszem, ebben a tekintetben mi egy ma számot nem tevő faktor vagyunk és csak kigúnyolhatnák, mint fontoskodást azt, ha mi akarnók azt a kormányt helyének elhagyására bírni, amely a többség felszólítására sem hagyja el helyét.

A választói jog kérdését is említette t. barátom² és mellesleg megjegyezve, itt olyan glosszával kísérte az új kormány eljárását — gondolom, hogy nem tartja becsületes dolognak — amilyentől talán mégis tartózkodjunk, mert hiszen legelkeseredettebb politikai ellenfelemnél sem fogom a szándék becsületes voltát kétségbe vonni és azt hiszem, a kritika ilyen tέρre vitele nem szolgálna a közügy előnyére.

Ami magát a kérdést illeti, én nem kívánok már ezzel a kérdéssel foglalkozni (*Élénk helyeslés*), mert a választási reform kérdését sokkal, de nagyon sokkal komolyabb kérdésnek tartom, semhogy szabad legyen abban bárminő apriorisztikus elvek és tantételek alapján állást foglalni. *Nincs kérdés, mely olyan mélyen belevágna egy nemzet húsába, a nemzeti élet elevejébe, mint ahogy a választási reform belevág (Élénk helyeslés), mert talán az egyedüli kérdés a világon, ahol az egyszer elkövetett hiba irreparábilis.* Minden más politikai kísérletet, kalandot ki lehet heverni, de olyan válasz-

¹ Ez kezdettől fogva ismételten megtörtént. (272—274).

² Sándor Pál határozati javaslatának 4. pontja ugyanis így szól: „A szabadelvű párt kijelenti, hogy a választójog lényeges kiterjesztését a maga részéről is követeli, de az imparlamentáris kormányt az az eljárását, hogy az általános titkos szavazati jog előterbe állításával akarja egy alkotmányos többség törekvéseit ellensúlyozni, sem becsületesnek, sem pedig az ország és a korona érdekében valónak nem tartja.“ Ehhez a passzus-hoz e helyütt csak azt a rövid magyarázatot fűzzük, hogy Kristóffy József belügyminiszter már júl. 27-én proklamálta egy szocialista küldöttség előtt az általános titkos választói jog eszméjét, mint egy „regeneráló szociális és gazdasági politika“ előfeltételét; aug. 8-án pedig egy esti lapban tiltakozott az ellen, hogy az általános szavazati jogra vonatkozó kijelentését politikai fogásnak vagy taktikázásnak minősítik. Augusztus folyamán azután kiszivárgott, hogy a Fejérváry-kormány az alkotmányos kibontakozás leghatásosabb eszközét a széles néprétegekre csábító tartalmú új programtól várja, melynek gerince az általános titkos választójog lenne: a közjogi követelések ellensúlyozása, a „nemzeti ellenállás“ letörése végett. (B. H. 1905. júl. 28. és aug. 9. sz., továbbá Kristóffy emlékiratainak 179—208.1.)

tási reform, amely egy nemzet társadalmában az erőviszonyokat felforgatja akként, hogy azután lehetetlenné tenné egy egészséges nemzeti politikát, örökre tönkretenné azt a nemzetet és helyrehozhatatlan következményekkel járna. *(Igaz! Ügy van!)* Ennekfolytán sokkal, de sokkal komolyabb kérdésnek tartom ezt, semhogy akár apriorisztikus teóriák alapján, akár taktikai szempontból szabad legyen csak egy jöttányira is belemenni ebbe a kérdésbe, mielőtt a belevágó viszonyoknak alapos mérlegelése útján komoly férfiakhoz és kötelességérzettel bíró politikusokhoz illő alapossággal nem építettük fel meggyőződésünket.

Ennek meg fog jönni az ideje és megvallom, talán nem teljesen — és ez az a pont, amelyre előre utaltam — érték egyet előttem felszólalt t. barátommal abban, hogy nekünk programmunk felállításával mindaddig várunk kell, míg új kormányral fogunk szembenállani. Elismerem, hogy az a természetes, hogy akkor állítsunk programot, amikor tisztázódott a politikai helyzet, amikor kifejecesedett a politikai szituáció. De ha ez a mai áldatlan állapot végtelenül húzód-nék, ha az ország vezető nélkül tanácstalanul, összes közviszonyaink felforgatásával tehetetlenül vergődnek ebben a szituációban tovább, akkor igenis képzelmem azt az esetet, hogy nekünk kelljen megragadnunk az iniciatívát abban az irányban, *(Elénk helyeslés.)* hogy nem új politikai programot csináljunk, hanem azon elveket, amelyek vezették e pártot harminc esztendőn keresztül és amelyek kell, hogy vezércsillagunkat képezzék a jövőre is, — hogy azokat az elveket alkalmazzuk az aktuális politika feladataira *(Elénk helyeslés.)* és hogy megállapítsuk azon reformokat, azon feladatokat, amelyeket a párt az ország érdekében szükségesnek és megvalósítandónak tart. Én tehát igen könnyen elképzelmem azt, hogy talán a nem messze jövőben arra kerülhet a sor, hogy a párt a maga programját szövegezze és rendszeres programmal lépjen a közvélemény elé. Akkor lesz itt ('az ideje, hogy minden aktuális kérdéssel és ezek közt a választói jog kérdésével is foglalkozzék, és elhamarkodottnak tartanám, hogy ma, per tangentem menjünk ilyen nagy horderejű kérdés tárgyalásába.

Hogy ma nem teszek indítványt abban az irányban, hogy a programm kidolgozásához már most fogjon a párt hozzá, arra nézve döntő körülmény az, hogy éppen a mai értekezlet is jelezte azt, hogy beállhat az az eset, hogy a párt hajlandó egy új pártalakulásba belemenni, és abban részt venni. Hát én ellentmondást látok abban, hogy így quasi felajánljuk magunkat és ugyanakkor mint önálló párt, a magunk programját is újból konstruáljuk. Én azt hiszem, meg kell vár-

nunk azt, hogy milyen irányban fejlődnek a viszonyok és ha akár olyan irányban fejlődnek, mély a mi pártunknak külön fennállását tenné szükségessé az ország érdekében, akár pedig még mélyebbre sülyedne az ország a káoszban, — mindkét esetben be fog állani az a pillanat, mikor a pártnak egy, a nemzeti élet minden ágára kiterjedő nagy, szerves programot kell konstruálnia. *(Helyeslés.)*

Ezzel befejezem felszólalásomat. De végezetül méltóztassatok még megengedni, hogy az önérzetnek, az ügyünkhöz való bizalomnak és a férfias kötelességtudásnak azon szavaira adjak visszhangot, amelyeket előttem szóló t. barátunktól hallottunk. Mi ma azzal az eshetőséggel nézünk szembe, hogy esetleg ez a párt a maga külön működését befejezi, hogy az ország közügyeit egy új alakulásban szolgálja. Ha ebben az irányban érik meg a szituáció, akkor kötelességünk lesz ez és teljesíteni fogjuk kötelességünket. *(Helyeslés.) Nem tagadom, akkor is érzékeny húrjait fogja ez megtépni lelkünknek, de akkor megtehetjük nyugodt öntudattal, mert az országnak egy katasztrófával fenyegető súlyos helyzetében ezt parancsolja kötelességünk. (Helyeslés.) De ha ez be nem következik és mindaddig, amíg ez be nem következik, attól a szent és igaz ügytől, melyet itt ebben a teremben meggyőződésük ereje által vitt hazafiak teljes odaadással, teljes áldozatkészséggel és nem dicstellenül szolgáltak 30 esztendőn keresztül: attól gyáván elfutni, attól magunkat a közhangulat pillanatnyi áramlata által tova sodortatni nem engedjük. (Hosszas élénk éljenzés, helyeslés és taps.)*

Pártunk leléphet, mint külön párt a közélet küzdőteréről, ha teljesítette hivatását. De mindaddig, amíg hivatását nem teljesítette, mindaddig, amíg lelépése által ürt hagyna vissza és még sivárabbá, még vigasztalanabbá, még homorúbbá tenné az ország helyzetét, — addig e pártnak helyt kell állnia és én bízom Istenben és tudom és bízom bennetek, hogy helyt is fogtok állni. *(Percekig tartó viharos éljenzés és helyeslés.)*

(A határozat.)

Ezután Podmaniczky Frigyes elnök a benyújtott határozati javaslatok feletti szavazásra vonatkozólag tette fel a kérdést. Az értekezlet egyhangúlag elfogadta Dániel Ernő báró határozati javaslatát, míg Issekutz Győző és Sándor Pál határozati javaslatait mellőzte.

(A kilences bizottság határozatai.)

Török Bertalan utalva a szabadelvű pártnak a vidéken egyre rosszabbodó helyzetére, kéri, hogy az értekezlet a kilences bizottságnak annakidején előterjesztett és elfoga-

dott határozati javaslatát (103) ismétlje most meg és ha kell, bővítse is ki. Ha a katonai kérdésekben az értekezlet kitér a határozott állásfoglalás elől, akkor a vidéknek a szabadelvű pártba vetett bizalma még inkább meg fog rendülni és a szabadelvű párt egy esetleges újabb választásból nagyon megfogyatkozva fog kikerülni.

Tisza István gróf úgy hiszi, hogy azzal a katonai programmal, amelyet a szabadelvű párt nemcsak hirdetett, de amelynek megvalósítása terén igen jelentékeny tempóban haladt előre: azzal fölemelt fővel és nyugodt lélekkel jelenhet meg mindenki választópolgárai körében. Nem tagadhatja el senki sem, hogy a katonai nevelési ügy terén elért reformok és főleg azok a kijelentések, amelyek a magyarul tudó újoncnak ezredekben való csoportosítására vonatkoznak, messzemenő következményekkel fognak járni a hadseregben azon jogosult magyar nemzeti törekvések megvalósítására, amelyek a hadsereg harc képességét nemhogy csökkentenék, de minden kétségen felülállólag emelik és fokozzák. *(Helyeslés.) Másfelől azonban fölöslegesnek tartja egy újabb határozati javaslatban ismételni a kilences bizottságnak már ismert határozati javaslatát. A tetszetős szövegek által megtévesztett közvéleményben nem fog fordulat beállani, ha akár minden hónapban egyszer kimondja a párt ugyanazt a határozatot. De igenis fel kell venni a harcot mindenkinek a maga körében a kapacitáció, a meggyőzés fegyvereivel. Ettől várhatni a fordulatot és mindenekelőtt az időben rejlő nagy tanulságoktól, melyek előbb vagy utóbb igazságot fognak szolgáltatni a szabadelvű pártnak.*

(Szeptember 13.)

Sándor Pál, miután benyújtott határozati javaslatát mellőzte az értekezlet, azt a kérelmét terjeszti elő, hogy a szabadelvű párt legalább minden 14 napban összeüljön és vitassa meg a fölvetett kérdéseket.

Vojnits István báró azt hiszi, hogy szeptember tizenharmadikára volna a pártértekezlet összehívása legcélszerűbb; akkor elegendő idő nyílnék a tizenötödiki dolgok² megbeszélésére s esetleg két napig is tanácskozhatnak.

Tisza István gróf szintén óhajtja, hogy a pártélet mentői lüktetőbb, mentői elevebb és bizalmasabb legyen, de nem látja célravezető eszköznek, hogy a párt minden páros, vagy páratlan napon, akár van arra szükség, akár nincs, összeüljön. Ez zaklatás volna a párt tagjaira nézve és nevetség-

¹ L. Fejérváry idevágó nyilatkozatát a júl. 1. békekíséret alkalmával és Tisza júliusi cikksorozatából a III. cikket. (275).

² T. i. a jún. 21. ülésén kihirdetett kézirat szerint a király az országgyűlést szept. 15-éig napolta el. (273).

gessé tenné magát a pártot. Igenis, jöjjön össze a párt ha felmerül annak szüksége és legyen akkor rajta mindenki, hogy az eszmék mentői jobban sűrűlődjanak.

A legközelebbi ülés időpontja felett hosszas vita fejlődött ki, amelyben Tisza István gróf indítványára többek hozzászólása után abban történt megállapodás, hogy a párt jövőben értekezleteit a pártvezér és az elnökség egyetértésével a felmerülő szükséghez képest fogja tartani.

A konferencia után a párttagok közül mintegy hetvenen a Vadászkiirtben együtt vacsoráztak. Ott volt Tisza István gróf és Khuen-Héderváry Károly gróf is.

Az augusztus 23-i nevezetes pártértekezlet lefolyása azt bizonyítja, hogy a kiválási mozgalom csődöt mondott, a szabadelvű párt túlnyomó nagy többségének együttmaradása — legalább egyelőre — biztosítva volt. Tisza István erre irányuló fáradozása tehát minden nehézség ellenére nem várt sikerrel járt. Hiszen a Szivák-csoport 23 tagjából mindössze 11, és ugyancsak augusztus 23-án még két képviselő lépett ki. Majd még kettő. Ezen kilépések ellenére a szabadelvű párt augusztus végén még mindig 122 tagból állott. A párt közel jövőjét illetőleg az optimistáknak és nem a pesszimistáknak volt igazuk.

Az augusztus 23-i nagy siker alkalmából Tisza Istvánhoz több gratuláció érkezett.¹

Gr. Csáky Albin írja augusztus 24-i levelében: »Nagy örömmel olvastam tegnap a lapokban a szabadelvű párt értekezletének lefolyását és nagy megnyugvással konstátálom, hogy pesszimiztikus felfogásom ez alkalommal nem vált be. Hanemhát az utóbbi időben oly sok és hallatlan baj ért bennünket, hogy a feketelátás, úgy vélem, nem rémlátásnak minősíthető. Az a kis érvágás, melyet a párt szenvedett, remélhetőleg még előnyére is lesz: megszabadult a kóranyagtól, amely bántotta«.

Hieronymi Károly levele ugyancsak augusztus 24-én kelt. »A tegnapi konferencia — írja — nézetem szerint nagyon jól sikerült, sokkal jobban, mint amitől félni lehetett. Lesznek ugyan még kiválások, de, nézetem szerint, nem sok. A párttagokat azonban kezelni kell. A helyzetük valóban nehéz és annyi ellenséges oldalról ostromolák őket, hogy nem csodálom, ha a legbiztosabbakat is néha kételyek lepik meg.«

¹ Ez a nagy siker magára Tiszára is meglepő volt. Kiténik ez a következő (277) számban egész terjedelemben közlendő, Fejérváryhoz intézett leveléből, hol ide vonatkozólag ezt írja: „A szabadelvű párt zömét reményen felül sikerült együtt tartanom“.

Fejérváry írja szeptember 4-i levelében: »nagyon óhajtottam volna szívem mélyéből élőlőszóval gratulálni ahoz a sikerhez, mely a szabadelvű párt együttmaradásában nyilvánul.«

Fejérváry gratulációjának őszinteségében annál kevésbé kételkedhetünk, mert hiszen legalább még akkor (július 26-i levelének tanúsága szerint) szükségesnek tartotta a szabadelvű párt »minél szorosabb együttmaradását mindaddig, míg esetleges új pártalakulás alkalmával ezen párt a maga egészében csatlakozhatna a 67es alapon kialakulandó új párthoz«.

277. A szabadelvű párt 1905. szeptember 14-i értekezlete és előzményei. (I. Az előzmények: az új kormányprogram és az általános választójog; a kormány vád alá helyezésére vonatkozó indítvány; a kormány második lemondása. — II. A szeptember 14-i értekeztet: illetéktelen beavatkozás a magyar belpolitikába; az általános választójog és a szabadelvű párt programja; a szabadelvű párt és a kibontakozás.) — Az új disszidensek szervezkedése. — A 30 éves debreceni találkozó.

I. Az előzmények.

Sándor János augusztus 28-i levelében írja Budapestről Tiszának, hogy Széll Ignác belügyi államtitkártól annyit hallott, hogy Fejérváryék komolyan veszik a programú kérdését és dolgoznak annak összeállításán, és pedig Kristóffy szerint azon hitben, hogy »az általános választójog és a többi programpontr úgy fog hatni a koalícióra, hogy majd ők jönnek egyezkedni, sőt Fejérváryék azt is hiszik, hogy lehetne még választást is próbálni«.

Tisza István, aki azt vallotta, hogy »nincs kérdés, mely olyan mélyen belevágna egy nemzet húsába, a nemzeti élet elevevébe, mint a választási reform kérdése« (276): a legmélyebb aggodalommal értesült a lapokból arról, hogy Kristóffy belügyminiszter már július 27-én felvetette a nyilvánosság előtt az általános választójog eszméjét, habár egyelőre csak magánvélemény formájában.

Ezért kérdi Fejérváryhoz intézett július 28-i levele végén: »Reményiem, nem igaz, hogy Kristóffy az általános titkos szervezeti jog mellett nyilatkozott? Ilyen dolgokat lancirozni miniszteri székéből igazán beszámíthatatlanságra mutatna«.

Nem nyugtatja meg Kristóffynak augusztus 20-i levele sem, melynek a választójogi reformra vonatkozó része így szól: »Ami az általános választójog tárgyában indított akciót illeti, bizonyára fogsz Te nékem alkalmat adni, hogy ezt a kérdést részletesen megbeszélhessük. Ma csak annyit mondhatok, hogy legjobb meggyőződésem szerint hazám és királyom érdekeit szolgálom ezen akcióval«.

Tájékoztatást és megnyugtatóst kér tehát Fejérváryhoz intézett augusztus 31-i nagyérdekességű levelében, melynek szó szerinti szövege a következő:

Geszt, 1905. aug. 31.

Mélyen tisztelt Barátom!

Az országgyűlés összejövele küszöbön áll s csak a lapok közleményeire vagyok utalva annak megítélésében; minő helyzet vár ott az országra s minő feladat a reményemen felü együtt maradt szabadelvű pártra.

Fájdalom, amit a lapokból következtethetek, a legsötétebb gondokkal tölt el minden irányban.

Adja Isten, hogy csalódjam, de ha jól ítélem meg terveitek, így végzetes lejtőre léptetek s megássátok talán örökre sirat az ország viszonyaival és valódi szükségével számoló o:os politikának. A közérdekre való tekintet s az irántad érzett nagyrabecsülés és szeretet egyaránt parancsolják, hogy térve kérjelek: ne bízd magad azok ítélőképességére, kiket a szomorú kényszerűség munkatársaiddá tett. Ezek a szerencsés flótások, úgy látom, megrészegedtek a képességeik és egyéni értékük felett álló hatáskörtől s vesztébe viszik az országot. Fájdalom, az általános szavazatjog jelszavával máris irreparabilis baj okoztatott. Egy ilyen jelszó felelős helyről kidobva, végzetes erővel hozza mozgásba a lavinát, pedig ennek ellent kell állani *coute que coute*, mert ez egyszerűen a magyar alkotmányos élet végpusztulása. Féltve várom, mi következik még utána, s nem zúdul-e olyan kormányprogram a nyakunkba, mely felébreszt minden étvágyat, minden szenvedélyt, teli szórja olyan ígéretekkel az országot, mezek beváltása az állam romlását idézné elő, megtagadása pedig *malcontenssé* teszi a társadalom (majd minden rétegé

Keserűen fogtok csalódnni, ha azt hiszitek, hogy ezzel észretérítitek a koalíciót. Zavarba hozhatjátok, de a zavarból azzal fog menekülni, hogy az egész vonalon reátok licitál. Belehajtják a legképtelenebb túlzásokba s eszeveszett licitáció fejlődik ki az ígéretek s a radikalizmus terén, mely lehetlenné főj tenni minden józan, mérsékelt politikát.

A szabadelvű párt zömét reményen felül sikerült együtt tartanom, de igazán kérdeznem kell magamtól: miért? Ha a kormány rántja ki a gyékényt alólunk, ha az tesz lehetlenné minden mérsékelt politikát, akkor igazán Don Quichottnak való szerep mienk.

És az Isten szerelméért csak választásba ne vigyétek ezt a szerencsés országot! Egy jottát nem fognak ígéreteitek nektek használni, a komolyabb elemeket végleg elidegenítitek magatoktól, az ígéretek terén túl lesztok szár-

¹ T. i. az 1905. n. 21-i kir. kézirat (273) szerint az országgyűlés két házának elnapolása szept. 15-ig szólt.

nyalva; a belügyminisztérium anarchiába hagyta jutni a megyéket, a tisztviselői kar nagyrésze a koalíciós táborban van s az egész vonalon a legextrémebb, leghitványabb elemek fognak győzelmet aratni. Ha most választás lenne, az kétségtelenül óriás szélsőbali többséget eredményezne s i szabad-
elví párt aligha tehetne egyebet, mint hogy a pzszzivitást mondja ki.

*Szóval, édes barátom, először életemben a kétségbe-
eséshez érzem közel magamat. Bármerre nézsek, reményte-
lennék látom a nemzet helyzetét. Nagyon kérlek, tájékoz-
tass, nyugtass meg. A szabadelvű párton együtt van még
100—110 ember; ez az erő rendelkezésére áll az országnak,
hogy a kibontakozást egy mérsékelt, okos program alapján
szolgálja, de a felülről jövő demagógia bomlasztó hatásának
nem fog tudni ellentállni.*

Változatlan igaz tisztelettel és szeretettel vagyok régi
híved

Tisza István.

A kormány terveire s általában az egész politikai helyzetre világot vet Fejérvárynak Tiszához intézett szeptember 4-i válaszlevele, mely a következőleg szól:

Igen tisztelt Barátom!

Hálás köszönettel vettem augusztus 31-én lelt szíves leveledet és introdukciólul soraimnak csak azon igazán őszinte mély sajnálatomnak adok kifejezést, hogy már oly régóta nem lehetett szerencsém találkozni Veled, hogy a helyzetet megbeszéltük volna; írni pedig, hidd el, majdnem lehetetlenség, annyira vagyok már, hogy testileg-lelkileg kimerülv, attól tartok, hogy nem leszek képes a küszöbön álló harcban helyt állhatni.

Nagyon óhajtottam volna, először szívem mélyéből élőszóval gratulálni ahhoz a sikerhez, mely a szabadelvű párt együttmaradásában nyilvánul, másfelől megtudni Tőled, minő magatartás várható a szabadelvű párttól a kétségkívül akár törvényes, akár törvénytelen módon a koalíció rszéről hozandó vádalahelyezési indítvánnyal szemben, mert mg vagyok győződve, hogy a szabadelvű párt magatartása agy befolyással lesz a főrendiház bizottsági tagjainak szavazatra, valamint ezt június 21-én tapasztaltunk.

Ezért nagyon kérlek: kegyeskedjél, ha feljössz Budapestre, megérkezésedet idejében közölni velem, hogy a dolgot megbeszélhessük, mielőtt még a párttal érintkezik.

Fittyet hányok én a magam részéről csekély személyemet illetőleg ezen vádalahelyezési komédiára, de itt nincs szó rólam vagy a minisztériumról, hanem igenis a korona tekintélyéről, esetleg sarokba szorításáról van szó, ami már komoly dolog, és azért azt hiszem, hogy au qui vive ke maradnunk.

Szeptember 15-éig megvállik, vajjon mi lesz, hogy lesz; a Felséges Urunk eddigelé még véglegem nem határozott.

9-én felmegyek Bécsbe, mely napon ő Felsége visszatér a gyakorlatokról és 10-én meg fogok jelenni a Burgban.

Az általános szavazati jog korántsem olyan veszedelmes, ha ez a kellő korrektívákkal jár, és, bocsásd meg, hanem én azt hiszem, hogy e kérdésben a kelleténél sötétebben látod; óvatosan neki kell menni ennek a kérdésnek, de ez már most többé el nem kerülhető, és, ha a szerencsétlenség azt hozza magával, hogy egyelőre kormányon *kell maradnom, mindent elkövetek a világon, ha kell az ördöggel is szövetezek, hogy ezt a bandát, ki ezt az országot az örvény szélére szorította, szétverjem.*

A kegyelmes asszonynak kérek kézcsókomat átadni szíveskedjél, Tégedet pedig kiváló nagyrabcsülésem nyilvánítása mellett legszívélyesebben

üdvözöl régi igaz híved

Fejérváry.¹

Fejérvárynak ebből a leveléből — egybevetve az előbbiekkal — sok mindent ki lehet olvasni, ami az akkori politikai helyzet megismerésére szolgál.

A kiindulópont itt az, hogy miután a kormány eredeti közvetítő feladata (272) a szövetezett többségi pártok elutasító magatartása miatt megghiúsult, másrészt pedig a kormány helyzete a passzív ellenállás terjedése folytán egyre súlyosbodott és az országgyűlés elnapolásának határideje (szept. 15.) mindinkább közeledett: a kormány az alkotmányos formában való kibontakozásnak egyedül célravezető eszközét az általános titkos szavazati jog behozatalában vélte megtalálni. A miniszterek között Kristóffy József belügyminiszter elméjében született meg ennek a csodaszernek, ennek a parlamenti reformnak mentő gondolata, amelynek megnyerte Fejérváryt és (György Endre földművelésügyi miniszter kivételével) a kabinet többi tagját, de nem bírta megkapni — legalább egyelőre — a király előzetes hozzájárulását.²

¹ Nem lehetett persze megnyugtató Tiszára nézve Lányi Bertalannak ugyancsak a kormány legközelebbi terveire vonatkozó szept. 9. levele sem.

² A bölcsen óvatos öreg király Kristóffy idevágó júliusi memoranduma alapján az általános választójog eszméjének felvetését egyelőre csak magánvélemény formájában engedte meg. Ezzel az engedéllyel élve, Kristóffy júl. 27-én egy megrendelt szocialista küldöttség előtt proklamálta az általános titkos választójogon felépült parlamenti reform szükségességét, mint „kizáróan egyéni nézetét”. (276).

Kristóffy elgondolása szerint az általános választójog behozatala az egyedül alkalmas fegyver „a korona ellen lázadó koalíció leverésére”. A „nemzeti ellenállás” letörése csak úgy lehetséges, „ha a magyar vezényszónál általánosabb, erősebb, átütőbb politikai jelszót dobunk a küzdelem hevébe, oly jelszót, mely a tömegek érdeklődése és csatlakozása folytán áttöri a koalíció nemzeti színre festett papír-masé frontját s a magyar vezényszó háttérbe szorításával új mezsgyét nyit a nemzeti fejlődés részére”. (Kristóffy, i. m. 180. l.)

Hogy Kristóffy az öreg generálist (Fejérváryt) is mennyire megnyerte ennek a nekik oly tetszetős gondolatnak, világosan kiténik Fejérváry szept. 4. levelének utolsó bekezdéséből, ahol az általános szavazati jog

Kristóffy választójogi terve ellen, mely július 27-én vált ismeretessé (276), a koalíció vezérlőbizottsága aug. 11-én hozott határozatában foglalt állást. A vezérlőbizottság ugyanis kijelentette, hogy bár a szövetkezett ellenzéki pártok közül a függetlenségi és az újpárt az általános választójogot bizonyos biztosítékok mellett már felvette programjába, cserébe ezért nem áldozzák fel a nemzeti követeléseket. Ezért kárhoztatja a kormány ezen akcióját, mellyel az általános választójogot szembehelyezi a nemzeti törekvésekkel s azt csak taktikai eszközül akarja felhasználni most már elkerülhetlennek mondja és hozzáfűzi — mintegy indokolásként — hogy, ha kell, „az ördöggel is szövetkezik, hogy ezt a bandát, ki az országot az örvény szélére szorította, szétverje“.

A választójogi harcnak itt szóbanforgó első szakáról (július—szeptember, 1905.) legrészletesebben tájékoztat Kristóffy nagy műve (179—233.1.)

L. még ide vonatkozólag Lányi B. i. m. 60-66. 1. és Horváth József i. m. 15, 19-20. 1.

Itt arra is kívánunk figyelmeztetni, hogy Kristóffy nem volt mindig oly lelkes híve az általános választójognak, mint belügyminiszter korában. Erre a tényre, Kristóffy pálfordulására ellenzéki részről már 1905. nyarán rámutattak.

Így a B. H. 1905. aug. 24-i számában Egy képviselő az általános szavazati jogról c. cikkben emlékeztet arra, hogy egyik szabadelvűpárti képviselő 1900. dec. 6-án mondott beszédében valósággal szétszedte argumentumokkal mindazokat a próbálkozásokat, amelyek abban az időben a parlamentben az általános szavazati jog kérdését illetőleg történtek. A cikk közli ennek a beszédnek az általános szavazati jog ellen harcoló érveit s a végén elárulja, hogy az a képviselő, aki a képviselőház 1906. dec. 6-i ülésén az általános szavazati jog felett jogi, célszerűségi és nemzeti szempontból olyan erősen pálcát tört, nem más, mint Kristóffy József jelenlegi belügyminiszter, aki a nemzetközi szocialistákat az általános szavazati jog követelésére buzdította, s akinek zászlaja alatt a szocialisták általános felforgatással fenyegetőznek, ha a képviselőház máshoz mer fogni, mielőtt az általános szavazati jogot törvénybe nem iktatja.

Nagy Miklós Kristóffy emlékiratairól szóló kitűnő bírálatában (Bp. Szemle, 1928 évi 603. sz.) idézi és ismerteti ennek az 1900. beszédnek lényeges tartalmát.

Nem érdektelen még megjegyezni, hogy Vészi József (volt szabadelvű párti képviselő, majd a „darabont-kormány“ sajtófőnöke s később a Pester Lloyd főszerkesztője) a P. Ll. 1932. jan. 10-i számában megjelent vezércikkében — Kristóffyval szemben — magának igényli a „népboldogító“ általános választójog eszméjének felvetése körül az elsőbbséget és azt igyekszik hosszasan bizonyítani, hogy a király Fejérváryt már miniszterelnökké való kinevezése előtt felhatalmazta az általános választójognak a leendő Fejérváry-kormány programjába a legfontosabb pontként való felvételére, és pedig egy Vészi által készített emlékirat hatása alatt.

Ezen állításnak ellentmondanak a következő tények: 1. Kristóffy július 27-én csak mint magánvéleményét hirdethette az általános választójogot.

1. Szept. 9-én németbogsáni választói előtt mint képviselőjelölt még mindig csak saját nevében fejtette ki választójogi programját. 3. A király csupán okt. 6-án határozta el a választójogi programjának el nem fogadása miatt lemondott Fejérváry-kormány reaktiválását az általános választójog, mint sarkalatos programmpont alapján. (L. erre nézve Kristóffy i. m. 181, 197, 220. és 259. 1.)

nálni az alkotmányvédő küzdelem és a nemzeti törekvések egységének megbontására.¹

Amily mértékben visszautasította a koalíció a választójog jelszavának a magyar vezényszó jelszavával való szembehelyezését, abban a mértékben nyert támogatást Kristóffy — mint könyvében maga is beismeri — a nemzetközi szociáldemokraták és a mezőgazdasági proletáriátus részéről. Sőt a földmunkások országos szövetsége kitűnő parasztagitátorokat is bocsátott rendelkezésére, kik terjesztették a nép között az általános választójog mellett és a koalíció ellen szóló röpiratokat. Egyidejűleg a felvidéki tót nép és a délvidéki németség is az általános választójog zászlaja alá állott.²

Fejérváryék tehát valóban »az ördöggel is« szöveterkeztek választójogi tervük kierőszakolására, egyelőre azonban nem tudták megnyerni *a király beleegyezését*.

Augusztus 22-én Ischlben a császár és király elnöklete alatt közös miniszteri értekezlet volt, amelyen — a jegyzőkönyv tanúsága szerint — a magyar kormány kibontakozási javaslatait tárgyalták a magyarországi helyzet szanálása tárgyában. A különböző megoldási módzatok közül Fejérváry miniszterelnök egyedül célravezető alkotmányos lehetőség gyanánt az országgyűlés felosztatását hozta javaslatba a széles néprétegekre csábító tartalmú új kormányprogram alapján, melynek gerince az általános választójog lenne. Miután

¹ Az általános választójog kérdése felvetésének hatásáról a politikai pártokra I. Apponyi II. 153—157, Erényi 130-135. és Gratz II. 94—102. 1.

² Ezt a zászlót aztán Kristóffy, mint képviselőjelölt, németbogsáni (Krássó-Szőrény megye) programbeszédében lobogtatta meg, 1905. szept. 9-én. Ebben a nagyterjedelmű beszédben részletesen kifejtve választójogi tervét: Magyarország összes bajainak orvoslását, a meddő közjogi harcok helyett egy intenzív gazdasági és szociális politika érvényesülésének lehetőségét egyedül az általános választói jog behozatalától várja, mert csak ez által kerülhetnek be „a parlamentbe új elemek, amelyek jól ismerik a nép baját. A népképviselő pedig igazán népképviselő lesz, mely elsősorban a nép érdekeivel fog törődni“. Tehát új, üdvösebb pártcsoporthozásra adna alkalmat stb.

(A németbogsáni kerület Kristóffy szept. 14-én csakugyan képviselővé választotta. Előzőleg pedig, aug. 7-én, a minisztersége, miatt lemondott Lányi Bertalant Liptószentmiklóson újra megválasztották. És így a kabinetnek két tagja lett képviselő.)

A Fejérváry-kormány tervbe vett új programjáról tájékoztatja a nyilvánosságot a félhivatalos Magyar Nemzet szept. 4-i számában megjelent, nyilván sugalmazott közlemény, mely szerint a kormány „nagyszabású, az állami élet minden ágára kiterjedő liberális reformprogramot óhajt az ország elé állítani. Kulturális, nemzeti, gazdasági reformok megvalósítására óhajtja felhívni az egész országot. Olyan reformokra, melyek a koronával egyetértőleg megvalósíthatók és hasonlíthatatlanul nagyobb fontossággal bírnak az országra, mint a kommandó-nyelvnek aránylag csekély jelentőségű részletkérdése . . . Fejérváry báró bizik benne, hogy a koronával egyetértőleg alkalmas programot fog a nemzet elé állítani a kibékülés politikájának diadalra juttatására. Programot, melynek központjába az általános titkos választói jogosultság elvét helyezheti“. (B. H. 1905. szept. 5. sz.)

ugyanis a képviselőház szövetkezett többsége mindaddig nem volt hajlandó egy elfogadható kormányprogramot előterjeszteni, a kibontakozást oly irányban kell keresni, hogy új párt-csoportosulásra alkalmas, új program alapján álló kormány biztosítsa magának a Ház többségét. Ennek az új programnak első és sarkalatos pontja volna: az általános titkos szavazati jogon felépülő parlamenti reform. Egy ilyen irányú reformra annál inkább szükség volna, mert ez az egyedüli eszköz, mely a meddő gravaminális politikát űző elemeket a képviselőházból eltávolíthatja.

A magyar kormány ezen kibontakozási javaslata és különösen annak választójogi része ellen Gautsch osztrák miniszterelnöknek voltak súlyos aggályai. Hivatkozott arra, hogy az általános szavazati jog behozatala Magyarországon az osztrák politikai helyzetre a legerősebb visszahatással volna annak következtében, mert hasonló követelést támasztának Ausztriában is. Ennek a követelésnek a kormány részéről való visszautasítása pedig Ausztriában sokkal nagyobb felfordulást idézhetne elő, mint aminőt mutat a jelenlegi magyarországi helyzet.¹

Goluchowski közös külügyminiszter szintén aggályosnak tartotta a magyar kormány választójogi tervét, melyet a szóban forgó koronatanácsban csak Burián közös pénzügyminiszter támogatott. Így történt azután, hogy a király végleges elhatározása egyelőre elmaradt.

Miután pedig a magyar kormány azon az állásponton volt, hogy csak abban az esetben vállalkozhatik az ügyek továbbvitelére, ha a szeptember 15-én ismét összehívó országgyűlés újabb

¹ Kristóffy elmondja, hogy midőn a király — még ugyancsak augusztus folyamán — Fejérváryt és őt utasította, hogy személyes tárgyalás útján igyekezzenek az osztrák kormány aggályait eloszlatni, a megtartott tárgyalás során Gautsch miniszterelnök „előadta, hogy még a gondolata is távol áll tőle annak, hogy Ő a magyar ügyekbe illetéktelenül beavatkozzék. De arra kért, lássuk be, hogy az általános választójog jelszava Ausztriában a nemzetiségek között oly felfordulást fog előidézni, mely egyenesen a monarchia számláját terheli meg.“ (I. m. 210. l.)

Egyébként Gautsch aggályait és Fejérváryéknak azokra való észrevételeit pontosan felsorolja a magyar kormánynak a szóbanforgó tárgyalással kapcsolatban a királyhoz intézett felterjesztése, melyben a kormány kijelenti, hogy kész ugyan az osztrák kormány részéről a Magyarországon tervebe vett általános választójog tárgyában felmerült aggályok honorálásaként bizonyos engedményeket tenni, ámde a főkérdésben, az általános választójog jelszavában nem engedhet, mert a magyar vezényszó jelszavát csak az általános választójog jelszavával lehet háttérbe szorítani. A kormány tehát kész végleg lemondani, ha a király ezen felterjesztés értelmében az általános választójog reformjának szept. 15-ére tervezett hivatalos bejelentését nem engedélyezné.

Gautsch, ki ezen felségfelterjesztés szövegét szintén megkapta, a magyar koalíció részéről nyert kézalatti biztatás hatása alatt annyira felbátorodott, — beszél Kristóffy —, hogy nyilvánosan maga beismerte a magyar választójog ügyébe való beavatkozását; egyebek között azt is, hogy lseidben is ellenezte az általános választójog tervét, nyilatkozatában megemlítvén Kristóffyval ezen ügyben történt közvetlen tárgyalását is. (Kristóffy, i. m. 210—216. l.)

elnapolását a szóbanforgó parlamenti reformot is magában foglaló új program bejelentésével és előkészítésével indokolhatná: az ezen új program érdekében való királyi döntés szept. 15-ig be nem következvén, a Fejérváry-kormány új közvetítésre az adott viszonyok között nem vállalkozott, hanem lemondott. Lemondását a király szept. 12-én kelt elhatározásával el is fogadta és a lemondott kormányt az ügyek ideiglenes továbbvitelével bízta meg.¹

Fejérváry fentebb közölt szept. 4-i levelével kapcsolatban a politikai helyzet még egy mozzanatára kell kiterjeszkednünk, mint a szabadelvű párt szept. 14-i értekezletének előzményére.

A miniszterelnök ugyanis egyebek között »a koalíció részéről hozandó vádalahelyezési indítványáról tesz említést.

A szövetszertett ellenzék vezérlőbizottsága szept. 5-i ülésében csakugyan elhatározta a kormány vád alá helyezését.

A koalíciónak erről a legújabb lépéséről Horváth József többször idézett könyvében (19—20. l.) a következőket olvassuk:

»A vezérlőbizottság tagjai megtudván, hogy a kormány a képviselőház szept. 15-re összehívott ülésére az országháza elé nagy szocialista tüntetést szándékozik rendezni, szóba hozták a dolgot a vezérlőbizottság szept. 5-én tartott ülésén és ebből folyólag a vezérlőbizottság egyhangúlag elhatározta, hogy most már a kormány vád alá helyezését fogja ajánlani a szövetszertett baloldalnak s a vádalahelyezési indítvány megszerkesztésére albizottságot küldött ki.«^{1 2}

A vádindítványt, melyet Polcnyi Géza, az albizottság egyik tagja készített, szept. 14-en a koalíció valamennyi pártjának értekezlete külön-külön elfogadta.

*//. A szabadelvű párt 1905. szeptember 14-i értekezlete.**

A szabadelvű párt szeptember 14-én este fél hétkor népes értekezletet tartott, melyen a tanácskozás rövid tartama

¹ Az erről szóló hivatalos jelentés a Budapesti Közlöny szept. 14-i számában jelent meg.

Ez volt a Fejérváry-kormány második lemondása. Az első tudvalevőleg június 22-én következett be, ezt azonban a király nem fogadta el. (273).

² A vezérlő-bizottság szept. 5. üléséről kiadott hivatalos közlést l. a B. H. 1905. szept. 6. sz.

Ami a szept. 15-ére az Országház előtt tervezett szocialista tüntetést illeti, erről a B. H. szept. 8. számában ad hírt, megjegyezvén, hogy a szocialisták által a parlament előtti téren az általános választójog azonnali megszavazása érdekében rendezendő nagy felvonulás iránti kérvényt a belügyminiszter azzal küldte vissza a rendőrfőkapitánynak, hogy a kérelem teljesítésének semmi akadályát nem látja. (Ezzel a hírlapi közleménnyel lényegileg egybevág Kristóffy saját előadása könyvének 244. lapján.)

Ami pedig a kormány vád alá helyezését illeti, a Polónyi Géza szerkesztette terjedelmes vádiratot közli a B. H. 1905. szept. 15. sz. a megokolás bő kivonatával együtt.

* Szószertint közöljük Az Újság 1905. szept. 15. számának az értekezletről szóló tudósítását.

alatt is rendkívül érdekes kijelentések történtek úgy az osztrák beavatkozásra, mint a választójog kérdésére és a politikai helyzetre vonatkozólag.

Podmaniczky Frigyes báró elnök a tanácskozást megnyitván, a párt vezére kért szót.

(Az osztrák beavatkozás.)

Tisza István gróf hivatkozott arra, hogy a politikai helyzetben való legutóbbi változás, a kormány lemondása folytán, az országgyűlés holnap lényegesen változott szituációban ül össze. A holnapi ülésben valószínűleg a kormány egyszerűen bejelenti lemondását, aminek tudomásul vételén és az ülések elnapolásán kívül más tárgy alig kerülhet szóba. Egyetlen körülményre nézve azonban feltétlenül szükséges a szabadelvű párt állásfoglalása. Ez a momentum a következő: A lapokat bejárta az a hír, melyet eddig nem is cáfoltak meg, hogy a kormány az általános titkos választójog elvének megvalósításához a korona beleegyezését megkapni nem bírta, nem bírta kiváltképpen a külügyminiszter és az osztrák miniszterelnök beavatkozása következtében. Újsághírekre hiteles megerősítés nélküli építeni nem szabad. De ha való az, hogy tényleg az említett illetéktelen faktorok folytak volna be ebbe az eminenter magyar belügyi kérdésbe, úgy a pártnak a leghatározottabb rosszalását és tiltakozását kell kifejeznie.¹ Különösen kötelessége ez a szabadelvű pártnak, mint annak a pártnak, amely a hatvanhetes alaphoz leginkább ragaszkodik. Mert ezt az alapot azért kívánjuk megőrizni, mivel meggyőződésünk szerint biztosítva van általa a magyar nemzeti politika szabad kifejlődése és teljes függetlensége. Amely pillanatban azonban a magyar politikának ez a függetlensége a hatvanhetes alapon meginog, *akkor a hatvanhetes politikához ragaszkodni tovább sem okunk, sem módunk nem lehet.* Ennek következtében szükségesnek látja Tisza István gróf és eziránt indítványt is tesz, hogy a párt ebben a kérdésben holnap felvilágosítást kérjen a lemondott kormánytól. A szerint azután, vájjon megnyug-

¹ íme, tehát Tisza és a szabadelvű párt megtette azt, amit a koalíció elmulasztott.

Kristóffy kiemeli, hogy Gautsch osztrák miniszterelnöknek a magyar belügyekbe való beavatkozását elismerő nyilatkozatát „a koalíció hozsánával fogadta, a sovinszta sajtó pedig, mely eddig minden osztrák beavatkozásra ideggörcsöket kapott, most a nemzeti ellenállás első győzelmének nevezte Gautsch közbelépését“. Megrója továbbá, hogy az „osztrák miniszterelnöknek a magyar belügyekben való tolakodó föllépését egyetlen elítélő szó nélkül fogadja a koalíciós sajtó“. (1. m. 216—218. 1.) De nem említi egy árva szóval sem Tiszának a szabadelvű párt szept. 14. értekezletén ezen illetéktelen beavatkozás elleni erélyes felszólalását és tervezett lépését.

tató vagy ki nem elégitő választ fog-e kapni, vagy tudomásul veszi a kormány nyilatkozatát, vagy pedig megfelelő kijelentésekkel fogja viszonzni.

Az értekezlet egyhangúlag elhatározta, hogy az illeték-telen tényezők beavatkozása tekintetében holnap kérdést intéz a kormányhoz és a kérdés megtételével Tisza István grófot bízta meg.¹

(Az általános választójog.)

A határozat kimondása után újból Tisza István gróf kért szót.

Emlékeztette a pártot az augusztus huszonharmadikán tartott értekezletnek általánosain helyeselt álláspontjára. Ezen az értekezleten a szabadelvű párt programjának a változott politikai helyzethez való Részletes alkalmazását egy későbbi időre halasztották, amikor a politikai helyzet már kijegecesedett. Konstatálja, hogy nem új programról volt szó, hanem a szabadelvű párt eddig vallott elveinek az új helyzethez és az új kérdésekkel szemben való időszerű alkalmazásáról. Megvallja azonban, hogy a válság lnizódása mellett olyan momentumok merültek fel, amelyek most már célszerűtlennek tüntetik fel a program kidolgozásának a válság befejezéséig való kitolását. Éppen ezért szükségesnek látja, hogy a párt már most hozzáfogjon programjának új részletezéséhez. És itt rámutat arra a tényre, hogy a lemondott kormány akár népszerűség-hátszattól, akár komoly céltzattal a politikai és szociális problémák egész komplexumát vetette föl, amelyek mélyen behatoltak a nép hangulatába, olyannyira, hogy a kormány lemondásával e kérdések a napi-rendről le nem kerülnek. É problémák között elsősorban és mindenképp az általános választójog kérdése az, amely-lyel szemben a szabadelvű pártnak megállapodásra kell jutnia. A párt két utat követhet. Megteheti azt, hogy az összes többi politikai kérdések háttérbe szorításával egyedül és kizárólag a választási reform kérdésében foglal állást, avagy pedig ezt a nagy kérdést is beilleszti a nemzeti élet minden ágazatára kiható organikus programjába. *(Felkiáltások: Ez a helyes!)* Magam is azt hiszem, hogy ez lesz a helyes út. És itt emlékezteti a pártot a szónok a szabadelvű pártnak talán Szapáry Gyula gróf, de bizonyosan már Wekerle Sándor kormányának ideje óta vallott azon felfogására, mely szerint a választójog okvetlenül reformálandó és pedig azzal a végcélal, hogy a legdemokratikusabb és legliberálisabb kereteket elérje. Ha azonban a demokratikus formákat beállítanók, mielőtt a társadalom demokratikus és intellek-

¹ Ez azonban elmaradt a szept. 15-i újabb elnapolás folytán.

tuális fejlődésének nincs meg az az eleven ereje, hogy a Tormákat be is töltsse, akkor az általános választójog csak élőhalottja volna a demokráciának. Elhamarkodva végzetesen veszélyes vállalkozásba fognánk és ezért kérve-kéri a pártot, tartózkodjék minden akciótól, magukat ma még ne angazsálják, hanem óvják meg a párt egységét azáltal, hogy ama sok egyéb kérdésben, melyben egyazon elveket vallanak, az együttműködés lehetőségét keressék. Indítványozza, hogy a pártprogram megállapítása végett a párt nagyobb bizottságot küldjön ki és a bizottság tagjainak megválasztása végett holnap este hat órakor értekezletet tartsanak.¹

A párt az indítványt magáévá tette és a bizottsági tagok megválasztása céljából holnap este hat órakor újból értekezletet tart.

Az értekezletet megelőzőleg a párt végrehajtó és kijelölő bizottsága konferál.

(A szabadelvű párt és a kibontakozás.)

Sándor Pál kért ezután szót. Rámutatott arra, hogy a szabadelvű párt a helyzet alakulását tovább tétlenül nem nézheti, mert az ország előtt a felelősséget a maga passzív rezisztenciájáért nem vállalhatja. Célszerűnek tartaná, ha a párt bizottságot küldene ki, amelynek hivatása volna, hogy a többi párttal érintkezzék és a kibontakozás módjait együttesen keressék.

Tisza István gróf: Senki sem állíthatja, hogy a szabadelvű párt az ország érdekeit szolgáló együttműködés elől akár a közelmúltban elzárkózott volna, akár ma elzárkóznék. Ismételten hangoztatta ez a part, hogy kebelében rokonszenves fogadtatásra talál minden olyan törekvés, mely a kibontakozás lehetőségét célozza. És emlékeztet arra, minő

¹ A szabadelvű pártnak szept. 15-én újból értekezlete volt, mely azonban csak néhány percig tartott. Az értekezlet tárgya két bizottságnak: a programkészítő és a pártkörszervező bizottságnak megválasztása. Mindkét bizottság elnökévé gr. Tisza Istvánt választották. (B. H. 1905. szept. 16. sz.)

Szept. 20. levelében Tisza értesíti Jakabffy Imrét, hogy utólagos jóváhagyása reményében őt választották meg a programkészítő bizottság előadójának „s a munka beosztása iránt a bizottság aként határozott, hogy mi ketten csináljuk meg az első tervezetet“. Kéri Jakabffyt, hogy „a dolog alapos megbeszélése végett“ szept. folyamán Geszten keresse fel.

Okt. 3. levelében pedig ezeket írja Tisza Jakabffynak:

„Mellékelve küldöm a programra vonatkozó jegyzeteket. Ismételve kérek, hogy csiszolj, igazíts rajta mindenütt, ahol jönak látod.“

Ezzel kapcsolatban megjegyezzük, hogy Tallián Béla volt földművelésügyi miniszter 1905. szept. 30-án kelt levelében Tiszának egyebek között a következőket írja: „En a szabadelvű párt teljes regenerálását elkerülhetetlennek tartom, mert meggyőződtem, hogy az kint az országban ma már nem tetszhalott, hanem teljesen meghalt s azt bármily lelkes és elhatározott száz ember sem képes többé régi alakjában életre kelteni“.

gyűlöletes fogadtatásban részesültek. Hiszen odáig mentek a baloldalon, hogy a »publica honestas« tilalomfáját állították fel e párt politikusaival való tárgyalások elé.¹ Éppen ezért nem volna helyes, ha a szabadelvű párt feltolná magát és felkínálkoznék. Az kétségtelen azonban, hogy a mai felszólalásokra való bárminő reagálást a szabadelvű párt rokonszenvvel és előzékenyen fogadna.

Sándor Pál azt hiszi, hogy a szabadelvű párt megaláztatás nélkül fogadhatja a felkínálkozás vádját, mert hiszen lépését az ország érdeke és becsületes hazafisága sugalta. Véleményét azonban szívesen alárendeli a párt felfogásának.

Ezzel a konferencia véget ért.

Időrendileg két eseményt keli még itt megrögzítenünk.

Ugyancsak szept. 14-én tartotta a szabadelvű pártból a Szivák-féle ú. n. Pannonia-mozgalom folytán és már máris előbb 1905. folyamán kilépett képviselők csoportja — az ú. n. új disszidenseké — szervezkedő ülését. Ez alkalommal kimondták, hogy új pártot nem kívánnak alakítani, mert nem akarnak egyeseket lekötöni. A csoport fenntartja teljes cselekvési szabadságát arra nézve, hogy előmozdítsa a válságos helyzetből való kibontakozást és elősegítsen a 67-es alapon — annak nemzeti szellemében való teljes végrehajtásával — egy olyan pártalakulást, mely a király és a nemzet közötti egyetértéssel az állandó parlamentáris kormányzást teszi lehetővé. Elhatározták végül, hogy kört alakítanak, melynek elnökévé Nagy Ferencet választották meg.² (B. H 1905. szept. 15. és szept. 5. sz.)

A B. H. 1905. szept. 6. sz. »Tisza István gróf és iskolái társai« címmel a következő debreceni táviratot közölte: »Az itteni (debreceni) gimnázium 30 év előtti maturánsai, köztük

¹ Apponyi adta ki az „impedimentum publicae honestatis“ jelszavát. (266).

² Nagy Ferenc, az új disszidensek körének elnöke, mindjárt másnap, a szept. 15-i ülésen felszólalt és — Tisza István elvi álláspontjától eltérőleg — az elnapoló kir. leirat felolvasása után résztvett az elnapolás ellen tiltakozó Kossuth-féle határozati javaslat tárgyalásában és ahhoz hozzájárult.

Az új disszidenseknek szeptember közepén a régi (Andrássy-féle) disszidensekkel és a néppárttal körülbelül egyenlő tagszámuk volt.

Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy 1905. nov. 18-án (tehát éppen a híres nov. 18-ának első évfordulóján) a régi és az új disszidensek egyesüléséből megalakult az alkotmánypárt. Elnöke: Darányi Ignác (a régi disszidensek elnöke), másodelnöke: Nagy Ferenc, vezére: gr. Andrássy Gyula.

Az alakulás után Andrássy kiemelte, hogy ámbár a disszidensek eddig sem tartoztak a koalíció kötelékéhez, a vezérlő-bizottságban állandóan képviselve voltak (éspedig három taggal: Andrássy, Darányi, gr. Hadik János) és a közös akcióról együtt határoztak. Felhatalmazást kért az újonnan megalakult alkotmánypárttól, hogy ez a viszony a jövőben is ugyanaz maradjon. (B. H. 1905. nov. 19. sz.)

Tisza István gróf is, ma (szept. 5-én) találkozóra gyültek össze. A volt iskolatársak, mintegy hatvanan, reggel isteniszteletre mentek, azután gyűlést tartottak, amelyen iskolai ösztöndíjra alapítványt tettek. Délben bankett volt, amelyen Nánássy Imre mezőteleki lelkész felköszöntőjében azt mondotta, hogy Tisza valóságos kálvária-utat járt a politikában. Tisza válaszában kijelentette, hogy nem tekinti kálvária-útnak politikai működését; hanem kötelessége teljesítésének. Kérte volt iskolatársait, hogy ne mint politikusra, hanem mint őszinte magyar emberre emlíék kezzenek rá«.

278. 1905. szept. 15. országos ülés. — Ülések elnapolása kir. kézirattal: az elnapoló kézirat hatálya és bírálatának időpontja. (Napló 11. k. 4—5. és 7. l.) A képviselőház tiltakozik az újabb elnapolásban foglalt törvénysértés ellen és megújítja június 21-i »alkotmányvédő« határozatát.

A június 21-i elnapoló királyi kézirat értelmében szeptember 15-én kellett az országgyűlés két házának ismét összeülnie.

»Ám az ellenzék — írja Kristóffy — jó kedvvel várta a szeptember 15. dátumot, mert (a kormány második lemondásának elfogadása folytán) most már bizonyosra vette uralomra jutását. De én sem maradtam tétlen s az országgyűlés összeülését a választójog érdekében egy nagy tömegtüntetés rendezésére használtam fel.¹ A szocialisták szeptember 15-ére kimondták az általános munkaszünetet s engedélyt kértek, hogy az országháztérre felvonulhassanak s onnan küldöttségileg adhassák át a Ház elnökének kérvényüket az általános titkos választójog sürgős megszavazása végett. Mint legfőbb rendőrhatalóság, hozzájárultam a szocialisták kéréséhez, kikötöttem azonban, hogy csak néma tüntetésről lehet szó, senkit sem szabad mozgásában gátolni, senkit éljenezni vagy »abcug«-olni nem szabad, különben a legkisebb lármára és rendzavarásra nyomban feloszlatom a tömeget... A képviselőház üléstermében szept. 15-én semminemű incidens nem történt. Ami nem csoda, mert lemondásunk akkor már elfogadtatott s a koalíció velünk nem sokat törődve, máris a bársonyszékekben képzelte magát. Másrészt tompítólag hatott a botránykeresőkre a nagy néptömeg jelenléte is, mely feketelő zárt sorokban vette körül a parlament épületét, s néma, komor tüntetése bizonyos mértékig fenyegető benyomást keltett a máskor oly bátor parlamenti fenegyerekek között.« (I. m. 244—245. l.)

Annyi bizonyos, hogy a kabinet lemondásának szeptember 14-én történt publikálása nagyban hozzájárult a szeptember 15-i ülés sima lefolyásához, mert egyrészt mérséklőleg hatott a

¹ Persze a „rendező“ úr elfelejti megemlíteni, hogy számításába egy kis ünneprontó hiba csúszott be. Ő t. i. azzal számolt, hogy a szocialisták tüntető felvonulásának görögtűzénél fogja a kormány hivatalosan is proklamálhatni a népboldogító általános titkos választójogot, mint a koalíciót le-
verő diadalmas kormányprogramot.

koalícióra* a közeli kedvező kibontakozás reményével, másrészt pedig kétségtelenül tompította a Kristóffy által felvonultatott szocialista tömegek harci kedvét, mely bizonyára egész más lett volna, ha a kormány — mint tervezte — királyi felhatalmazás alapján a szeptember 15-i ülésen bejelentheti az általános titkos szavazati joggal felépülő parlamenti reformot.¹

És ezzel áttérünk a szeptember 15-i ülés lényeges mozzanatainak ismertetésére.

Az ülés elején Fejérváry miniszterelnök a következő nyilatkozatot olvasta fel:

»Miután a viszonyok kényszerítő hatása folytán nem sikerült a kormánynak Ő cs. és ap. kir. Felsege által legkegyelmesebben kijelölt feladatát oly értelemben megoldani, *(Mozgás és derűtség balfelől.) hogy a korona által elfogadható Program alapján többségi kormány létesülhetett volna,...*

ld. Madarász József: Ne is sikerüljön!

B. Fejérváry Géza miniszterelnök: ...ennélfogva ezen kormány lemondását előterjesztette, melyet Ő Felsege legkegyelmesebben elfogadott (Felkiáltások a baloldalon: Jól tettei Éljen! Halljuk!) és a kormányt utasította, hogy az egyes miniszterek hivatalos működésüket további elhatározásig folytassák.

Egy hang a baloldalon: Ismét a régi játék! (Mozgás. Halljuk! Halljuk!)

B. Fejérváry Géza miniszterelnök: Ő cs. és apostoli kir. Felsege legkegyelmesebben felhatalmazni méltóztatott annak kijelentésére, hogy még mindig táplálja azt az óhajt, miszerint általa elfogadható program alapján a többségi és szövetkezett pártok soraiból kormány alakuljon. (Helyeslés jobb felől.)

ld. Madarász József: Nem is lehet másképp! (Mozgás és zaj balfelől. Halljuk! Halljuk!)

B. Fejérváry Géza miniszterelnök: E végből, hogy a t. koalíció esetlegesen előterjesztéseit megtehesse a koronánál,...

¹ Az ellenzék részéről mindössze annyi történt, hogy szept. 14-én Polónyi Géza a vezérlő-bizottság megbízásából indítványt jegyzett be a Ház indítványkönyvébe: a Fejérváry-kormány tagjainak vád alá helyezése tárgyában.

Erről a vádindítványról már előbb (277) volt szó. L. még Lányi könyvének 66—68. lapján lévő, idevágó jegyzetet.

* A szocialisták szept. 15. tüntető felvonulásának leírását „egy külföldi napilap érdektelen tudósítójának“ tollából találjuk Kristóffy könyvének 244—245. lapján. Ugyanerről az emlékezetes eseményről l. a B. H. 1905. szept. 16. sz. megjelent részletes tudósítást, mely szerint a tömeges felvonulással kapcsolatban a két szocialista párt 40, illetve 50 tagú küldöttsége tiszteleggett jóval az ülés megnyitása előtt Justh Gyula házelnöknél és kérvényt nyújtott át az általános titkos választójog behozatala érdekében. Ez a koalíciós vezérlap is konstatálja aznapi vezércikkében, hogy a tömeges tüntetés alkalmával a tüntetők részéről semmiféle erőszakoskodás nem történt. Holott „a szocialisták felvonulásáról — írja — nyugtalanító hírek szállongtak. Arról is beszéltek, hogy a tömeg a tanácskozó terembe rontva, fogja a képviselőket terrorizálni. Viselkedésük megcáfolta az izgató híreket. Tömegük a maga szoros rendjével és fegyelmezettségével impozáns volt és nem nyugtalanító.”

Gr. Zichy Jenő: Megtettük már a feliratban! (Mozgás. Zaj-Halljuk!)

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak!

B. Fej érvár y Géza miniszterelnök: ... bizonyos időre van szükség, és így bátorkodom a t. Ház elnökének... (Nagy zaj és derűtség a baloldalon. Elnök többször csenget. Halljak! Halljuk!) bátorkodom a t. Ház elnökének a leérkezett kegyelmes királyi leiratot átnyújtani és annak felolvasását kérni).

Fejérváry nyilatkozata után felolvastattott a királyi leirat, mely az országgyűlés üléseit október 10-ig újból elnapolta.

A királyi leirathoz Kossuth Ferenc szólt elsőnek. Rövid felszólalása csak annak megállapítására szorítkozott, hogy a képviselőház többsége már abban a feliratban, amelyet annak-idején (266) a király elé terjesztett, kifejtette álláspontját, mely alkotmányos és törvényes alapokon nyugszik. Erre a felíratra a Ház mindeddig nem kapott választ. Ennek előrebocsátásával a következő határozati javaslatot terjesztette elő: »A képviselőház tiltakozik az országgyűlés újabb elnapolásában foglalt törvénysértés ellen és megújítja június 21-én hozott határozatát«.

Gr. Tisza István szólásra jelentkezik. (Hosszantartó nagy zaj a baloldalon. Felkiáltások bal felől: Ki vele!)

Elnök (többször csenget): Csendet kérek, képviselő urak! (Nagy zaj a baloldalon. Felkiáltások: Menjen Gesztre! Halljuk! Halljuk! jobbról.)

Gr. Tisza István: T. képviselőház! H'a a t- miniszterelnök úr azon kijelentését, amellyel a kormány lemondását bejelentette, nem fűzte volna azonnal egy legkegyelmesebb királyi leirat átnyújtásához, (Mozgás balról) akkor éltem volna azzal a joggal, hogy a lemondás bizonyos körülményeire vonatkozólag nyilatkozzam (Derűtség balfelől) és megjegyzéseket tegyek. (Zaj balfelől.)

c Elnök (ismételten csenget): Csendet kérek, képviselő urak!

Gr. Tisza István: Minthogy azonban a most felolvasott legkegyelmesebb királyi leirat által a Ház ülései elnapoltak és az én egyéni meggyőződésem az...

Hock János: Nem kíváncsi arra senki!

Gr. Tisza István: ... egyéni meggyőződésem az, hogy egy ily leirat felolvasása után sem felszólalásnak... (Nagy zaj balfelől. Elnök többször csenget.)

Drakulics Pál: Micsoda szólásszabadság ez? Egyikük sem fog majd beszélni! (Folytonos nagy zaj a baloldalon.)

Elnök (többször csenget): Csendet kérek! (Nagy zaj balfelől. Felkiáltások: Pincér! fizetni! Felkiáltások balról: Halljuk az elnököt!) T. ház, csendet kérek!

A házszabályok 236. §-a értelmében a ház határozataival szemben semmiféle óvásnak vagy ellenmondásnak helye nincs.

(*Úgy van! Úgy van! balról. Nagy zaj és mozgás jobbról.*)
 Minthogy pedig az országgyűlési képviselő úr ezt célozza...
 (Nagy zaj és ellenmondás jobbfelől. Taps a baloldalon.)

Drakulics Pál: Micsoda próféta! (Felkiáltások a baloldalon: Pincér! fizetni!)

Pap Géza: Ilyet nem lehet mondani! (Folytonos nagy zaj minden oldalon.)

Tlerczeg Ferenc: Nem engedjük! Ilyet nem lehet! (Folytonos nagy zaj.)

Gr. Serényi Béla: Ilyet nem lehet! (Folytonos nagy zaj jobbfelől és a baloldalon.)

Pap Géza: Ez nem járja!

Elnök: ... *ennélfogva kérem a képviselő urat, hogy a házszabályok ezen rendelkezését felszólalásában szem előtt tartani szíveskedjék. (Nagy zaj és felkiáltások jobbfelől: Nincs igaza az elnöknek! Nem hagyjuk terrorizálni magunkat!)*

Csendet kérek! Gr. Tisza István képviselő urat illeti a szó.

Pap Géza: Ilyen még nem történt az elnöki székéből!

Drakulics Pál: Népbolondítók! (Nagy zaj.)

Elnök: Ezért a kifejezésért *Drakulics képviselő urat rendreutasítom. (Elénk helyeslés a baloldalon. Zaj jobbfelől.)*

Drakulics Pál: *Utasítsa rendre Endreyt!* (Hosszas, nagy zaj.)

Elnök: *Nincs joga a képviselő urnák felelenni az elnökkel. Ha figyelmeztetésemnek nem lesz foganata, alkalmazni fogom a házszabályok 255. §-át. (Nagy zaj jobbfelől.)*

Gr. Tisza István képviselő urat illeti a szó. (Halljuk! Halljuk!)

Sziklay Ede: *A szocialisták odalent méltóságteljesebben viselik magukat, mint önök!*

Gr. Tisza István: *A házszabályok megengedik azt, hogy a ház azon tagja, aki elnöki figyelmeztetésben részesül, mentességét előadja. Méltóztassanak tehát megengedni, hogy egész tisztelettel előadjam mentségemet (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) és kijelentsem a t. háznak, hogy tulajdonképen mit céloztam, mert hiszen — minden egyéb téren elismerem tudatlanságomat (Mozgás balról.) — azt, hogy mit céloztam, talán mégis csak én tudom a legjobban.*

Mi sem áll tőlem távolabb, mint a háznak meghozott határozatával szemben most, hónapok múlva óvást, vagy tiltakozást bejelenteni. Tudom, hogy ez a házszabályokba ütközött volna. De indokát kellett adnom annak, hogy miért nem nyilatkoztam ma és miért tartom fenn magamnak a nyilatkozás jogát a jövőre egy oly kérdésben... (Nagy zaj bal felől.)

Elnök: *Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak csendben meghallgatni a szónokot. (Zaj.)*

Gr. Tisza István: amelyről különben már a mai ülésen nyilatkoztam volna. (Zaj.)

Darányi Ferenc: (közbeszól, de szavai a zajban nem hallhatók.)

Elnök: Darányi Ferenc képviselő urat kérem, hogy csendben hallgassa meg a szónokot. (Helyeslés.)

Gr. Tisza István: Én csak egyszerűen, mint a magam eljárásának zsinórmértékéül szolgáló indokot hoztam fel azt, hogy meggyőződésem az, hogy egy elnapoló kegyelmes királyi leirat felolvasása után határozathozatalnak helye nincs. (Nagy zaj és ellentmondások bal felől.)

Polczner Jenő: Akkor minek beszél, minek lármázik? (Felkiáltások balfelől: Ha nem szabad felszólalni, akkor hallgasson! Nagy zaj.)

Gr. Tisza István: Ez egy sikerült szójáték, azonban, — engedelmet kérek — hogyha én az ellen vagyok, hogy itt bármilyen kérdés érdemleges megvitatása történjék és ebben nem veszek részt, ez nem úgy értendő, hogy fel ne szólaljak éppen ezen álláspontomnak kifejezésre juttatására és ebből folyó magamtartásának indokolására. (Felkiáltások balfelől: Szavazott a múltkor!) Nem szavaztam. (Felkiáltások balfelől: De szavazott!) A képviselő uraknak nagyon rövid az emlékezőtehetségük. Az elnök úr előtt feküdt egy királyi kézirat felolvasatlanul. Amíg az fel nem olvastatott, szavaztam, de amint az felolvasatott és köztudomásra jutott, hogy elnapolást tartalmaz, nem szavaztam, hanem eltávoztam. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Nagy zaj baloldalon.)

Ennek folytán egyszerűen jelezni kívánom, hogy ezen meggyőződésemből kifolyólag a Kossuth Ferenc t. képviselő-társam által beadott határozati javaslat tárgyalásában, vagy afelett való szavazásban részt nem veszek. *(Élénk helyeslés jobbfelől. Zaj a baloldalon.)*

Fejérváry miniszterelnök Kossuth Ferenc határozati javaslatának indokolását nem fogadhatja el, mert hiszen a király háromszor ü. n. »homo regius«-t küldött tárgyalásra, továbbá a kormány kinevezése alkalmával kéziratot intézett a miniszterelnökhöz és abban jelezte álláspontját. Ez a leírát pedig nemcsak a miniszterelnöknek, hanem az egész nemzetnek szólt. Nem áll tehát, hogy a képviselőházi felíratra a király egyáltalában nem válaszolt volna. De még kevésbé fogadhatja el szóló és határozottan tiltakoznia kell az ellen, hogy Kossuth Ferenc határozati javaslatában az elnapoló királyi kézirrattal szemben tiltakozását jelentette be.

Gr. Apponyi Albert nem hagyhatja észrevétel nélkül az imént két oldalról elhangzott téves alkotmányjogi tételeket. Az egyik sarkalatos tévedés — úgymond — »gr. Tisza Istvánnak az a felfogása, minthogyha egy, az országgyűlést elnapoló ki-

rályi leiratnak felolvasása után vitának, felszólalásnak és határozathozatalnak helye többé nem volna. *(Úgy van! jobbfelől.) Ez a felfogás ellenkezik úgy az alkotmányunknak sarkalatos biztosítókaival, mint az eddigi gyakorlattal. (Igaz! Úgy van! a baloldalon.,*

Hogy ez utóbbival előbb végezzek, méltóztassék csak arra emlékezni, hogy amikor a képviselőháznak elnöke nem kisebb ember volt, mint néhai Szilágyi Dezső, és egy, az országgyűlést elnapoló királyi leirat olvastatott fel, nem Szilágyi Dezsőnek, hanem az akkori alelnöknek elnöklete alatt, aki abból a felfogásból indult ki, amelynek ma gr. Tisza István t. képviselőtársam adott kifejezést, a képviselőháznak akkori elnöke, Szilágyi Dezső, az elnöki székből, alelnöktársa iránti lehető legnagyobb kíméléssel, de egészen világosan, ezt a felfogást dezavualta. *(Helyeslés a baloldalon.) Nekem magamnak is volt szerencsém azóta az elnöki székben ülni, az én elnöklésem alatt is előfordult ilyen királyi leirattal való elnapolás és ennek felolvasása után, még pedig a nélkül, hogy az akkori kormány részéről ez ellen a legkisebb kifogás is tétetett volna, a kézirattal összefüggő kérdések felett vita indult meg. (Úgy van! balfelől.) Ennyit az eddigi praxisra nézve.*

De kérem, a dolog természete szerint összeroskadtának alkotmányunk igen sarkalatos biztosítókaival, hogyha ezt a tételt elfogadnák. *(Elénk helyeslés a baloldalon.) A királynak minden uralkodói cselekedete a törvény által az érvényesség szempontjából is bizonyos feltételekhez van kötve. Az országgyűlés felosztatására és elnapolására vonatkozó királyi jognak gyakorlása tekintetében pedig az általános kellékeken kívül, amelyek minden királyi cselekmény érvényességéhez szükségesek, mint pl. miniszteri ellenjegyzés, még külön korlátokat is állít fel a törvény. (Úgy van! bal felől.) Hát ne legyen joga a Háznak megállapítani, hogy a királyi kézirat megfelel-e azoknak a kellékeknek, amelyeket a törvény minden királyi cselekmény érvényességére nézve felállít, és hogy megfelel-e azoknak a külön kellékeknek is, amelyeket a törvény a Ház felosztatása és elnapolása tekintetében felállít! (Elénk helyeslés a baloldalon.)*

Ha a Háztól ezt a jogot elvitatjuk, akkor a törvényességnek leple alatt a parlamentnek tevékenységét teljesen megbénítani, megsemmisíteni, az abszolutizmust *(Taps a baloldalon. Zaj a jobboldalon.) bizonyos királyi jogoknak törvényes gyakorlása útján az ország életébe becsempészni lehetne és ezzel alkotmányosságunk egyenesen ad absurdum volna vezetve.*»

Apponyi — beszédének második részében — a miniszterelnök kijelentéseivel polemizálva, oda konkludál, hogy a koalíciónak szóló királyi üzenetet vagy a miniszterelnökhöz intézett királyi kéziratot a képviselőháznak adott válaszként tekinteni nem lehet.

Fejérváry miniszterelnök, Apponyinak válaszolva, annak a nézetnek ad kifejezést, hogy — a régi alkotmányos rend szerint — a szóbanforgó elnapoló királyi leirat felolvasása után az ülést nyomban be kellett volna zárni. Az elnök azonban megengedte, hogy a Ház a leirat érdemleges tárgyalásába bocsátkozzék. Szóló

kötelességének tartotta ugyan, hogy Kossuth és Apponyi felszólalásában foglalt téves állításokat visszautasítsa. Ennek megtörténtével azonban a kormánynak többé itt helye nincs és távozik. (A kormány tagjai eltávoznak az ülésteremből.)

Elnök jelenti, hogy gr. Tisza István szavai értelmének helyreállítása végett kért szót.

Gr. Tisza István: T. Képviselőház! Szavaim értelmének helyreállítása címén kértem és kaptam szót a Ház t. elnökétől. (Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Gr. Apponyi Albert t. képviselőtársam úgy fogta fel felszólalásomat, mintha én az elnapolás vagy felosztatás tényét ki akarnám vonni a parlamentáris ellenőrzés és bíráló alól. Ebben t. képviselőtársam téved, mert vele egyetértőleg én is azt tartom, hogy úgy az elnapolás, mint a felosztatás, valamint a korona, vagy a király minden más közjogi ténye felelős tanácsosainak felelőssége alatt történik, akik azért felelősségre vonhatók... (Nagy zaj a baloldalon. Elnök csenget.)

Polónyi Géza: Megszöktek.

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak.

Gr. Tisza István: ...akkal szemben a bíráló, esetleg a rosszalás és helytelenítés kijelentései és határozatai meghozhatók anélkül, hogy ez bármi tekintetben is rovására esnék a király felkent személye iránti köteles lojalitásnak és tiszteletnek. A nézeteltérés közöttünk csak abban van, hogy nézetem szerint a kormány ellen irányuló ez a bíráló csak az újból összeült, az újból megnyitott Házban eszközölhető. (Zajos ellentmondások a baloldalon.)

Polónyi Géza: És ha azt megint felosztatják, akkor mit csinál? (Zaj a baloldalon.)

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak!

Gr. Tisza István: Ha a t. képviselő úr itt a magyar parlament praxisára hivatkozik, akkor — (Zaj a baloldalon. Felkiáltások: Ez már beszéd! Elnök csenget.) engedelmet kérek, én először is nézetemet fejeztem ki és nem beszéltem a magyar képviselőház praxisáról, — abban igenis igazat kell adnom t. képviselőtársamnak, hogy az eddigi praxis az volt... (Zaj a baloldalon.)

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. Ház!

Gr. Tisza István: ...hogy felszólalásoknak ilyenkor még van helye, de számtalan eset igazolja — nincsenek ugyan előttem a naplók, de bárki meggyőződhet róla — hogy pártkülönbség nélkül Polónyi Géza képviselő úrtól kezdve mindenki hangsúlyozta, hogy határozat magától értetődleg többé nem hozható. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a baloldalon.)

Polónyi Géza: Ezt sohasem mondtam!

Gr. Tisza István: Ezeket kívántam megjegyezni! (Élénk helyeslés a jobboldalon. Gr. Tisza István és nyomában a jobboldal kivonul a teremből. Nagy zaj a baloldalon. Felkiáltások: Szöknek! Csak menjenek! Folytonos zaj.)

A kormány, majd a szabadelvű párt eltávozása után az ülés-teremben maradtak többsége (a koalíció és a Nagy Ferenc elnöklete alatt álló új disszidensek) elfogadta Kossuth Ferenc határozati javaslatát.

A képviselőház tehát tiltakozva az országgyűlés újabb elnapolásában foglalt törvénysértés ellen, megújította június 21-i »alkotmányvédő« határozatát.

279. A szeptembervégi események és a szabadelvű párt október 2-i értekezletc. (I. A szeptembervégi események: a szept. 23-i »ötperces audiencia«; a vezérlőbizottság válasza a király kormányalakítási feltételeire; Fejérváry magyarázata a királyi békeajánlatról; Gautsch miniszterelnök két beszéde a magyar válság ügyében. — II. Qr. Tisza István beszéde az október 2-i pártértekezleten: illetéktelen beavatkozás a magyar választójog reformjába; a szeptember 23-i királyi nyilatkozat a katonai kérdéstről és a 67-i kiegyezés revíziójáról.) Hivatalos közlemény az »illetéktelen beavatkozás« tárgyában.

I. A szeptembervégi események.

A Fejérváry-kormány által augusztus folyamán legfelsőbb helyre előterjesztett kibontakozási terv (277) érdemében való döntés szept. 15-ig azért sem következett be, mert a király még egy utolsó közvetlen békekísérletre határozta el magát.*

Ez a közvetlen békekísérlet a koalíció vezéreinek szept. 23-i híres bécsi kihallgatása, az ú. n. »ötperces audiencia«, keretében folyt le.

A király ugyanis felolvasta előttük azokat az ultimátumszerű feltételeket, amelyek alapján parlamenti kormányt alakíthatnak és figyelmeztette őket arra, hogy a koalíció álláspontjának merev fenntartása »kimondhatatlan szenvedést és nyomort« hárítana Magyarországra.

* Hogy ezen közvetlen békekísérlet sikerében Fejérváry sem bízott, mutatja egy nappal előbb, szept. 22-én, Tiszához intézett levele, melyben egyebek között az írja, hogy a koalícióval való megegyezést „a magam részéről valószínűnek nem tartom, bármennyire is óhajtánám a helyzet olyatényi alakulását, melynek folytán szabadulhatnék a vállaimra rakott teher-től. Nagyon tartok attól, hogy a megegyezés létre nem jövén, a Felséges Urunk más minisztériumot nem kap, és én újra benmaradok a csávában, bár leghatározottabban kértem okt. 10. előtti felmentésünket. Qui vivra, verra l“

Fejérváry aggodalma valóban alaposnak bizonyult. Mint látni fogjuk (282), az 1905. okt. 16. királyi kéziratral történt reaktiválásával „újra benmaradt a csávában“. Sőt akkor maradt csak benne igazán!

A kihallgatásról szeptember 23-án kiadott következő felhivatalos közlemény számol be:

»Ő császári és apostoli királyi felsége ma délelőtt 11 órakor a Hofburgban Andrassy Gyula gróf, Apponyi Albert gróf, Bánffy Dezső báró, Kossuth Ferenc és Zichy Aladár gróf urakat fogadni és mint a magyar országgyűlés többségének képviselőit felhívni méltóztatott, hogy elfogadható, a korona által felállított feltételeket teljes mértékben tekintetbe vevő kormányprogramul alapján a parlamentáris kormány alakítására nézve előterjesztést tegyenek.

E feltételek a következők:

1. A katonai kérdések, amennyiben a vezényszóra és a szolgálati nyelvre vonatkoznak, amelyekre nézve engedmények teljesen ki vannak zárva és kizárva maradnak, a programból kivételnek.

2. A pragmatikai közösség alapja úgy a hadsereg, mint a külügyi képviselőlet tekintetében teljesen érintetlen marad.

3. A 67-es alap revíziója, amennyiben gazdasági vagy egyéb, az Ausztria és Magyarország közötti viszonyt érintő kérdésekről van szó, nem egyoldalúlag a korona és a nemzet által, hanem csakis a monarchia mindkét állama között, mindkét kormány közvetítése mellett és ad hoc kinevezendő parlamenti bizottságok által fog létrehozni és Ő Felsége által szentesítendő kompromisszum alapján eszközöltetni.

4. A kötelezettség vállalandó az iránt, hogy az államszükségletek, úgymint: a költségvetés, a rendes újoncozás, a kereskedelmi szerződések megszavaztatnak és a delegáció valamint a kvótabizottság tagjainak megválasztása foganatba vétetnek. Végre:

5. Kötelezettség vállalandó az iránt, hogy ama katonai szükségletek költségeinek fedezete, amelyeknek az 1904. és 1905. évekre eső részösszegeit az utolsó delegációk megszavazták és egy a kétéves szolgálaton alapuló véderőtörvényjavaslat megszavaztatik.

Ő Felségének továbbá a nevezett urak előtt ép oly atyai, mint beható módon ama felelősségre méltóztatott rámutatni, amelyet magukra hárítanak az esetben, ha a koalíció eddigi álláspontjának merev fenntartása által az elérhetetlenre való törekvést elébe tennék az eddigi viszonyok józan orvoslásának, amelyek folytán kimondhatatlan szenvedés és nyomor mind fenyegetőbb alakban hárúlna Magyarországra és népére.« (B. H. 1905. szeptember 24. sz.)

A kormányvállalás feltételeit magában foglaló iratot ő Felsége Kossuth Ferencnek átadván, felhívta a megjelenteket, hogy ennek alapján »Goluchowski gróffal, nem mint külügyminiszterrel, hanem mint az ő meghatalmázottjával« tárgyalásokba bocsátkozzanak.

A koalíció vezérei az ötperces királyi kihallgatás után el is mentek Goluchowski grófhoz, »nem mint külügyminiszterhez,¹

¹ Mondja az a nyilatkozat, melyet a koalíció vezéreiből a közös külügyminiszterrel való visszatérése után Kossuth Ferenc a sajtó képviselői előtt felolvasott. (B. H. 1905. szept. 24. sz.)

hanem mint olyan férfiúhoz, akit a király megbízott a mi válaszuk átvételével és kinyilatkoztattuk, hogy a király által előadott feltételek, amelyek alatt a parlamenti többség kormányra jutásához hozzájárulna, nem egyeztethetők össze a parlamenti többség programjával, meggyőződéssel és a választóktól nyert mandátumával. Kinyilatkoztattuk, hogyha a király tárgyalni kíván a parlamenti többséggel, a magyar közjognak megfelelően — ha nem is akar közvetlenül érintkezni — azt csak magyar állampolgár útján eszközölhetné, mert csak magyar állampolgárnak lehet magyar állami ügyekbe beleszólása».

A király erre Goluchowski helyett gr. Cziráky Béla főudvarnagyt bízta meg a tárgyalással.

Cziráky szeptember 24-én érintkezésbe lépett a koalíciós vezérekkel, akiknek nevében Kossuth Ferenc a következő nyilatkozatot tette:

»A szövetkezett többségi pártok képviselői legmélyebb sajnálatukra nincsenek abban a helyzetben, Hogy Ő Felsége legkegyelmesebb felhívása szerint a tegnapi kihallgatáson velük kötött feltételek alapján a kormányt elvállalhassák. Mert ezeknek a feltételeknek elfogadása ellenkeznék nemcsak a meghívottak egyéni meggyőződéssel, hanem a parlamenti többségnek a feliratban (263, 266) kifejezett álláspontjával és a nemzetől a választásoknál nyert mandátumával is. Még a fentebbiek szerint kizárt esetben is, ha a meghívott képviselők az Ő Felsége által kijelölt alapon kormányt vállalnának is, ebből semmi politikai eredmény nem volna várható, mert sem a mai képviselőházban, sem az országban ezen alapon többséget nem nyerhetnének.¹

A koalíció vezéreinek tagadó válasza folytán a király szept. 23-i közvetlen békekísérlete is eredménytelen volt.²

A koalíció vezérő bizottsága szeptember 25-i ülésén helveslőleg tudomásul vette a Bécsben járt vezérek eljárását és szükségesnek találta, hogy a közvéleményt mielőbb tájékoztassa a szept. 23-i pontozatok visszautasításának közelebbi okairól. E végből a vezérő bizottság által egyidejűleg kiküldött albizottság szeptember 26-án manifesztumot adott ki,¹ mely lényegileg a koalíció válasza a király kormányalakítási feltételeire és a következőleg szól:

»A szövetkezett többségi pártok vezérő bizottsága az alkot-

¹ Lányi B. i. m. 74. 1.

² A szept. 23. kihallgatásáról ide jegyezzük még Sándor Jánosnak Tiszához intézett 1906. jan. 8. leveléből a következő passzust: „Lukács (László) említette, hogy szept. 23-át illetőleg a király is úgy van, hogy ő érzi magát ezek által sértve és bántva, mert hogy akart velük tárgyalni és előzékeny lenni, mutatja a pontozatok megállapítása, melyek közé a harmadik pont (hogy még az Ausztriával való kiegyezés is változás alá jöhet!) egyenesen a Kossuth felfogása után lett felvéve. Hogy mégis nem ment velük mélyebben bele, annak oka, hogy nem tehetette ki magát annak, hogy ott annyian neki essenek és frázisokkal, szavakkal lecáfolni igyekezzenek.“

Erről az emlékezetes „ötperces audiencia“-ról l. legújabbban Apponyi II. 150—153., Gratz II. 96-99. es Sieghart i. m. 214-215. I.

1 L. a. B. H. 1905. szept. 25. számában közzétett szöveget.

mányvédelem egyöntetű eszközlése végett október hónap 3-ra közös értekezlet összehívását határozta el. Egyszersmind megbízott egy Kossuth Ferenc, Eötvös Károly és Apponvi Albert gróf képviselőkből álló albizottságot, hogy a vezérbizottságnak ez értekezlet elé terjesztendő megokolt javaslatait előkészítse. Addig is, míg a vezérbizottság ezeket a javaslatokat véglegesen megállapítja és az értekezlet azok tekintetében határoz, az albizottság a közvélemény tájékoztatása szempontjából célszerűnek tartja, hogy a nyilvánosság előtt hangoztassa azokat az alapelveket, amelyek őt működésében irányítják és melyek az Ő Felségéhez meghívott férfiak eljárásában is mértékadók voltak.

Azoknak a tanácsadóknak, akik a királyt arra bírták, hogy szeptember 23-án az ismert nyilatkozatot a tudvalevő alakban megtegye, igen sajtóságos fogalmaik lehetnek az alkotmányosságról, midőn a királlyal akarnak a parlamenti többség számára programot készíttetni, melynek elfogadása esetén a többség vezéregyéniségei a kormányalakítással megbíznának, holott az alkotmányosság legelemibb alapelvei szerint a nemzetnek a választásoknál megnyilvánult akarata állapítja meg a követendő politika irányát és a kormányra hívandó egyének kiszemelése a király joga. Csodálatos az is, hogy bizonyos feltételek elfogadására és azok alapján való kormányzásra nem azokat szólítják fel, akiknek politikai meggyőződésével ezek a feltételek megegyeznek, hanem azokat, akiknek politikai hitvallása és a nemzettől nyert mandátamú azokkal mereven ellenkezik, akik tehát erre csak elveikhez és választóikhoz való hűtlenség árán vállalkozhatnak.

De ettől eltekintve és nem is részletezve azt az ügyis nyilvánvaló ellentétet, mely a királyi közlés politikai tartalma és a szövetkezett többségi pártoknak a feliratban kifejtett hitvallása közt fennáll, csupán azt a két pontot akarjuk kiemelni, melynek tartalma alkotmányunkkal ellenkezik, melyet tehát nemcsak a szövetkezett többségi pártok, hanem alkotmányos alapon álló egyetlen párt vagy államférfiú sem tehetne magáévá.

1. Az első pontban foglalt ama kijelentés, hogy a szolgálati és vezényleti nyelv tekintetében »engedmények teljesen ki vannak zárva és kizárva maradnak«, a nemzeti akarat alkotmányos érvényesülésének és figyelembe vételének oly korlátokat szab, amelyeknek felállítása és elfogadása az alkotmányosságot, a nemzet önrendelkezési tógát tényleg megszüntetné, vagy legalább minden törvényes alap nélkül megcsonkítaná, mert még azok is, akik — a mi meggyőződésünk ellenére — a hadsereg szolgálati és vezényleti nyelvének meghatározását az 1867. évi XII. tc. 11. §-a alapján fejedelmi jognak tekintik, mindig kiemelték azt, hogy ez a jog, mint minden fejedelmi jog, csak alkotmányosan, tehát miniszteri felelősség mellett és az országgyűlés befolyásával gyakorolható. Ekkép írta azt körül a szabadelvű párt által elfogadott úgynevezett kilences bizottsági program is, melynek alapján Tisza István gróf kormányt alakított (103). Tehát a törvénynek még eme magyarázatával is, amely a fejedelmi jogkört leginkább terjeszt iki, ellenkezik az a kijelentés, hogy ebben a kér-

désben, »engedmények teljesen ki vannak zárva és kizárva maradnak« — vagyis hogy ezekben az országgyűlésen törvényesen megnyilvánult nemzeti akarat figyelembe nem vétetik.

2. A harmadik pont a 67-es alap revízióját, gazdasági és egyéb, Ausztriát és Magyarországot közösen érdeklő vonatkozásokban, ahhoz a föltételhez köti, hogy az: „nem egyoldalúlag a korona és a nemzet által, hanem csakis a monarchia mindkét állama között mindkét kormány közvetítése mellett és ad hoc kinevezendő parlamenti bizottság által fog létrehozatni és Ő Felsége által szentesítendő kompromisszum alapján eszközöltetni.«

Ez a pont a 'magyar törvényhozás szuverenitásának egyenes megtagadása.

»A hatvanhetes alap« szabatos jogi nyelven kifejezve ezt jelenti: az 1867. évi XII. tc. »A hatvanhetes alap revíziója« tehát csak annyit jelenthet, mint az 1867. évi XII. tc. eltörlése vagy módosítása. Már pedig közjogunknak egyik sarkalatos tétele, de minden állam önállóságának természetes föltétele az, hogy törvényeit saját törvényhozó hatalmával hozza, magyarázza, megszünteti vagy módosítja, kivüle álló tényezők beleszólása nélkül. Az 1790/91. évi XII. tc. erre nézve a következőket rendel: »Leges ferendi, abrogandi, interpretandi potestatem in regno hoc Hungariáé partibusque annexis salva art. 8. 1741. dispositione, legitimé coronato principi et statibus ac ordinibus regni, ad comitia legitimé confluentibus communem esse, nec extra illa exerceri posse: sua Majestas sacratissima ultro ac sponte agnoscit ac se jus hoc statuum illibatam conservaturam atque proliit illud a divis suis majoribus acceperat, ita etiam ad augustos suos successores inviolatum transmissuram benigne declaravit.«

Ez a törvény azok közé tartozik, amelyeknek megtartását és másokkal való inegtartatását Ő Felsége koronázási esküjével fogadta; ez a törvény pedig a törvények alkotásának, magyarázásának, módosításának vagy megszüntetésének csak két tényezőjét ismeri: a koronás királyt és a törvényesen egybegyűlt országgyűlést. Harmadik tényezőnek bevonását csak e törvény megszegésével lehet elhatározni. Már pedig a királyi közlésnek előbb idézett III. pontja az 1867. évi XII. tc. módosítására vagy eltörlésére nézve ettől eltérő, sőt ezzel homlokegyenest ellenkező eljárást köt ki. Kizárja az »egyoldalúnak« nevezett törvényes utat t. i. a király és nemzet által egyetértőleg és függetlenül alkotott új törvényt; az új rendezés jogi feltételeként állítja föl az osztrák kormány és egy osztrák parlamenti bizottság hozzájárulását; a fejedelmi (császári vagy királyi?) szentesítés jogát pedig nem az országgyűlés által elfogadott és fölterjesztett törvényjavaslattal, hanem a két parlamenti bizottság kompromisszumával szemben akarja gyakorolni. Azt, hogy a nyilatkozat szövegében »kinevezendő« parlamenti bizottságról van szó. csak tolihibának akarjuk tulajdonítani, különben ott, ahol az élénkbe állított egész eljárás sarkából forgatja ki a magyar törvényhozás szuverenitását, ez a részlet lényegtelen. A királyi nyilatkozat lajtántúli védelmezői (mert Magyarországon tudunkkal eddig ilyen nem akadt) ennek az eljárási módnak meg-

okolására azt hozzák föl, hogy »az Ausztria és Magyarország közti viszonyt érintő kérdésekről van szó« és hozzáteszik, hogy Magyarország csak nem hozhat egymagában olyan törvényeket, amelyek hatálya Ausztriára is kiterjed. Ezt mi jól tudjuk és ilyen hatalmaskodó gondolatot csak azok tulajdoníthatnak nekünk, akik rosszsziszeműleg hangulatot akarnak ellenünk kelteni, nem törődve azzal, hogy ekkép mindkét államban a népjogok támadóinak mesterkedéseit könnyítik meg. Ausztria állami szuverenitását, törvényhozó hatalmának minden idegen befolyást kizáró függetlenségét épp úgy Észleletben tartjuk, mint tiszteletben tartani kívánjuk a magunkét; saját szuverenitásuk megőrzésében, nem pedig a mienk megcsönkítésében találhatják Ausztria népei szabadságuknak és érdekeik megóvásának egyedüli biztosítékát. Ebből folyólag jól tudjuk, hogy megalkotandó törvényeinknek minden oly határozata, amely Ausztriának valamely közreműködését feltételezi, gyakorlatilag csak úgy érvényesülhet, ha Ausztria szabad elhatározásából megfelelő törvényt alkot meg.

Ép ezért épenséggel nem idegenkedünk attól, hogy amennyiben a pragmatika sankción alapuló viszonyt oly újjárendezését akarná a törvényhozás, amely intézményes érintkezést tart fenn vagy állapít meg Ausztriával, a két állam népképviselőinek bizalmas érintkezése útján szerezzünk előzetes tájékoztatást az ilyen rendezés kilátásairól és a két nemzet barátságos viszonyára való kihatásáról, őseink 1723-ban cs 1818-ban is ezt az utat akarták követni. De azt, hogy a magyar törvényalkotás jogi lehetősége, vagy épenséggel hatálya bármily harmadik tényező bevonásától tétessék függővé, hogy bizottságok közt létrejött valami kompromisszum fejedelmi szentesítést nyerjen és így a magyar törvényhozás feltétlen szabadságát korlátozza, azt, mint közjogunk sarkalatos alaptételeibe, de az állami önállóság fogalmába is ütköző újítást soha el nem fogadhatjuk.

Különösen megmagyarázhatatlan előttünk a gazdasági kérdések bevonása abba a pontba, amely a 67-es alap revíziójáról szól. Nyilvánvalóig a külön vámterületre történik itt célzás, de ehhez az 1867. évi XII. törvénycikknek legkisebb módosítása sem szükséges, minthogy az idevágó törvény 68. §-a ezekkel a szavakkal: »magában értendőik, hogy ha és amennyiben a fentebbi 58—67. §-okban elsorolt tárgyak fölött az egyezkedés nem sikerülne, az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fönntartja s minden jogai e tekintetben is sértetlenek maradnak« — az ország önrendelkezési jogát e téren világosan fenntartotta. Nem revíziója, de megsértése ennek a törvénynek, ha bármilyen módon Ausztria beleegyezésétől tétetik függővé az, vájjon a nemzet ezt a jogát gyakorolhatja-e vagy nem.

Igenis óhajtjuk, hogy az önálló vámterület alapján mindkét félre nézve méltányos kereskedelmi szerződést kössünk Ausztriával és ez a szerződés természetesen csak a két szerződő fél beleegyezésével jöhet létre; de az az elhatározás, hogy az önálló vámterületet létesítjük, vagy vámszövetséget kössünk, az 1867. évi XII. tc. világos rendelkezése szerint a magyar törvényhozásnak minden harmadik tényezővel szemben önálló akaratától

függ: erre nézve semminemű egyezkedés, mint előzetes feltétel meg nem állapítható. A vezérlőbizottság által kiküldött albizottság.«

* * *

Mint ebből a manifesztumból is látható, a koalíció körében a szept. 23-i királyi nyilatkozatnak első és harmadik pontja talált a legélesebb megítélésre.

Fejérváry sietett legfelsőbb helyen megnyugtató magyarázatot kieszközölni.

Szeptember 27-én és 28-án kihallgatáson volt a királynál és ezen utóbbi kihallgatása után a következő kijelentést tette a sajtó képviselői előtt:¹

»Meggyőződtem arról, hogy a koronának sohasem volt szándéka a magyar törvényhozás alkotmány- és törvénybiztosította jogkörét bármiképpen korlátozni és hogy a harmadik pontban foglalt kijelentésnek csupán az az értelme, hogy amennyiben a közös és a közös egyetértéssel elintézendő ügyeknek az 1867. évi XII. törvénycikkben meghatározott intézési módjának helyébe esetleg más, de szintén Ausztria közreműködését feltételező módozat tétele céloztatnék, ehhez Ő Felsége csak úgy járulhat hozzá, ha kilátás van arra, hogy e részben Ausztriában is azonos törvényes megállapodás fog létesülni. Ez ellen pedig kifogást tenni aligha lehet, mert minden oly intézési módozat, amely Ausztria közreműködését is feltételezi, a gyakorlatban tényleg csak úgy valósulhat meg, ha Ausztria alkotmányos tényezői ugyanezen módozat megvalósítását a maguk részére is elhatározzák. Ami pedig az előzetes megállapodásokat illeti, ezek akár a kormányok útján, akár pedig parlamenti bizottságok útján érhetők el. A szóbanforgó kijelentésnek tehát semmi körülmények között sem lehet azt az értelmet tulajdonítani, hogy Ausztriához való gazdasági viszonyunk mindaddig változatlan marad, amíg mind a két állam másképp nem állapodik meg. Nem lehet azért sem ez az értelme, mert ez ellenkeznék magával az 1867. évi XII. tc. 68. §-val és az 1899. évi 30. törvénycikkkel is, amelyek szerint abban az esetben, ha a két állam megegyezésre nem jut, Magyarország gazdasági önállósága kifejezetten biztosítva van.«

A nagy alkotmányjogi válság szeptembervégi szakának figyelemreméltó mozzanata az a két nyilatkozat is, amelyet Gautsch báró osztrák miniszterelnök a Reichsrat képviselőházában a magyar válság ügyében tett.¹²

Ennek a válságnak Ausztriára való kihatásairól a szeptember 26-i ülésen egyebek között a következőket mondta:

»Különösen követeljük a kereskedelmi szerződések tárgyalásának folytatását és idejekorán való befejezését s a már megkötött kereskedelmi szerződéseknek életbeléptetését. Egész nyomatékka! kijelentem, hogy ettől az állásponttól egy hajszálnyit

¹ B. H. 1905. szept. 29. sz.

² B. H. 1905. szept. 27. és 30. sz.

sem térhetünk el. De készek vagyunk a gazdasági és a Magyarországot és Ausztriát közösen érdeklő egyéb kérdésekben az 1867-i törvényalkotás revíziójára, a korona által a minap kimondott¹ fenntartással s a korona által megjelölt úton.« Majd a magyar választási reformról szólva, így folytatja beszédét:

»A Ház meg fogja nekem engedni, hogy most egy oly tárgyra térjek át, mely legújabbán nagy mértékben izgatja a közvéleményt s amely miatt ellenem rendkívül heves támadást intéztek. A magyarországi általános választói jog kérdéséről van szó. Azok a közlemények, melyek e kérdésben az én szereplésemre vonatkoznak, a dolog természeténél fogva nem érdemelnek hitelt. És valóban nem igazak azok a hírek abban a formában. Bizonyos gyanút kelthetett volna már az a körülmény is, hogy e közlemények forrásul azt az értekezletet jelölték meg, amelyen Ő Felségén kívül csak a külügyminiszter és a két miniszterelnök volt jelen. Hogy ezek az urak elmondtak volna valamit arról, hogy mi történt az értekezleten, az ezekre az urakra nézve legalább is sértő. Azt különben, amit a közvélemény állít, hogy a magyar általános választói jog kérdésébe én döntően bele avatkoztam volna, nekem tagadnom kell. Természetes, hogy mint eddig, úgy most is feltétlenül ragaszkodom ahhoz az alapelvemhez, hogy Magyarország belügyeibe nem avatkozom bele. Ez azonban nem akadályozza azt, hogy lehetnek oly helyzetek, amelyekben az osztrák miniszterelnök szavát meg kell hallgatni és meg is fogják hallgatni. Ily helyzetekben nyilatkozni, amikor nagy és én rám bízott érdekekről van szó, nekem jogom és kötelességem és nem fogom megengedni, hogy c jogomat bárki is csorbítsa. Már e szavaimból is érthető, hogy a magyarországi választói jog kiterjesztése oly dolog, amelyről itt nem lehet nyilatkoznom. De mivel ez alkalommal következtetéseket vontak le arra nézve is, hogy mi az én álláspontom az osztrák választási joggal szemben, erről már nyilatkozhatom e Házban is. Előre bocsátom azonban, hogy ha valakinek ily alapvető politikai kérdésben más nézete van, azért tárgyi argumentumok helyett nem szükséges személyes sértésekkel állani eléje. Én egyáltalában nem vagyok elvi ellensége annak, hogy a választási jog kiterjesztése a legszélesebb alapon történjék, nem is voltam ellensége soha... Az egész európai fejlődésnek kétségtelen az az iránya, hogy folyton bővíteni kell a választási jogot. A fejlődésnek ez az iránya már eddig is érvényesült nálunk s bizonyára érvényesülni fog a jövőben is. Nem lehet tagadni, hogy van valami jogosultsága annak, hogy az állami akarat kialakulásában az állam szervezetéhez illeszkedő új meg új néprétegeknek szerepet juttassunk, de a radikális reformnak Ausztriában természetes akadályai vannak s az általános választói jog csak akkor állhat fenn, ha nemzetiségi viszonyainkat előbb jól és tartósan rendezzük. Mert e nélkül az állam sajátos etnográfiai viszonyainál fogva az, ami most jogegyenlőségnek látszik, igen fontos és jogos érdekek megrövidí-

¹ L. a szept. 23. királyi nyilatkozat 3. pontját.

tését jelentené, mert egyszerűen a számbeli többség döntene olyan kérdésekben, amelyeket nem lehet egyszerűen a többségnek kiszolgáltatni.«

Az osztrák képviselőház szeptember 29-én folytatta Gautsch br. miniszterelnök szeptember 26-i nyilatkozatának tárgyalását a magyar válság ügyében. Qautsch a vita során elhangzott beszédekkel foglalkozva, a legnyomatékosabban fenntartja mindazt, amit múltkori nyilatkozatában kifejtett. Hangsúlyozza, hogy a Magyarországgal való gazdasági viszonyt a kiegyezési törvény szabályozza, mely pontosan körülírja mindegyik fél jogkörét és a kereskedelmi szövetség megkötését a két állam kölcsönös szerződésétől teszi függővé. Minden idegen jogot tiszteletben fogunk tartani, de ugyanazt a tiszteletet megköveteljük a magunk részére is. Nem kételkedik abban, hogy a tárgyalások során a gazdasági együttélésnek valamely formájában történik majd megállapodás, mert mindkét fél a közgazdasági termelésnek egymást kiegészítő faktora. Végül kijelenti, hogy szembe akar szállani egy fantommal, melyet az utóbbi időben oly gyakran emlegetnek. Ez a fantom a kamarilla. Húsz esztendeje mozog a közéletben, de az állítólagos kamarilla létezését eddig soha sem vette észre.

// A szabadelvű párt október 2-i értekezlete.

A szabadelvű párt is szükségét látta annak, hogy állást foglaljon a szeptember 23-i királyi nyilatkozat és általában a képviselőház szeptember 15-i ülése óta történt fontos politikai események dolgában.¹

Az e végből október 2-án tartott értekezletről a következő hivatalos közlés jelent meg:

Az országgyűlési szabadelvű pártkör október 2-án este 6 órakor Podmaniczky Frigyes báró elnöklésével értekezletet tartott.

Az értekezleten mindenekelőtt Tisza István gróf szólalt föl és a következő beszédet mondotta:

T. pártértekezlet! A, fájdalom, még mindig húzódo

¹ Rosenberg Gyula képviselő, a szabadelvű párt tekintélyes tagja, 1905. szeptember 26-án kelt levelében azt a hitét fejezi ki, hogy teljes egyetértésben van Tiszával a szept. 23-i királyi programponatok alaki és tartalmi sérelmes voltának megítélésében. „Bármennyire kétségtelen — írja Tiszának —, hogy a helyzet szomorú alakulása a koalíció túlfeszített, helytelen és elítélendő politikájának folyománya, azt hiszem, nekünk mégis kötelességünk minden melléktekinet félretételével ezen királyi programponatokkal szemben álláspontunkat nyíltan és leplezetlenül jelezni. Ezzel tartozunk önmagunknak és ez az egyetlen út, mely az országban eddig higgadt és józan felfogásban megmaradt embereket mellettünk megtartani képes és egyúttal talán alkalmas arra is, hogy a kapcsolatot újból megteremtse az országban azokkal, akik az utolsó időkben pártunk politikájának támogatásától elszakadtak“. Kéri végül Rosenberg Tiszát („ha ugyan ily kérelemre még egyáltalán szükség van“), hogy a pártot állásfoglalás céljából értekezletre hívja össze.

válság az utóbbi időben oly mozzanatokot mutatott föl, amelyek, nézetem szerint, szükségessé tették, hogy összeüljünk, azért, hogy a párt ezen eseményekkel szemben a maga részéről is állást foglaljon, t. És itt mindenekelőtt egy valamivel korábbi jelenségre kell visszatérnem, amely azonban folytatást nyert a legutolsó napokban a nélkül, hogy megfelelőleg tisztáztatott volna. Amint méltóztattok emlékezni, a párt részéről utasítást kaptam volt, hogy a képviselőház szeptember 15-i ülésén kérdést tegyek a miniszterelnök úrhoz az iránt, igaz-e, hogy Ő Felségének a magyar választási törvény reformját illető elhatározására a közös külügyminiszter úr és az osztrák miniszterelnök úr befolyást gyakoroltak, illetőleg ebben ő Felségének tanácsot adtak volna.¹ Ismerjük mindnyájan a szeptember 15-i ülés lefolyását. Akkor nem volt alkalmam e kérdés felvetésére, de igenis vettem magamnak alkalmat arra, hogy jelezzem, hogy e kérdést felvetni kívántam volna.² És megvallom, abban a reményben voltam, hogy ez az egyszerű jelzés is elég lesz arra, hogy a magyar kormány nem ugyan a magyar országgyűlés előtt, miután annak ülésai bezárattak, de más úton alkalmat vesz magának a nyilvánosság előtt megnyugtató nyilatkozatok megtételére. Ebben a feltevésemben csalódtam. A legközelebbi napokban azonban alkalom nyílt az osztrák miniszterelnök úrnak ebben a kérdésben nyilatkozni.³ Itt van előttem a nyilatkozat hiteles szövege, de talán nem volna helyes annak részletes bírálatába bocsátkozni. Azt hiszem, akik olvastuk, mindnyájan azt az impressziót meríthetjük belőle, hogy az megnyugtató dementi akar ugyan lenni, azonban ezt a célt el nem érheti, ellenkezőleg, homályos állításai által inkább megerősíti azt a feltevést, hogy egy ilyen cselekmény csakugyan megtörtént. Már pedig, t. pártértekezlet, ezt szó nélkül hagyni egyáltalán nem lehet. Mert, ha igaz a lapoknak kategorikusan soha nem dementált állítása; ha igaz az, hogy közös miniszteri értekezleten döntöttek az iránt, osztrák s közös miniszterek részvételével, hogy a magyar kormány a magyar választói jog kérdésében minő javaslatokat tehessen s minőket nem:⁴ ez Magyarországnak olyan közjogi lefokozása, melyre példát nem tudok, és amely a 67-i kiegyezéssel a legeklátásabb ellentétben áll.

Ilyen körülmények között, tisztelt pártértekezlet, nekünk vissza kell erre a kérdésre térnünk, a legelső alkalmat föl kell használnunk arra, hogy felvilágosításokat szerezzünk és

¹ L. a szept. 14-i pártértekezletet. (277).

² Tette ezt Tisza szept. 15-i első felszólalásában. (278).

³ L. Gautsch fentebb közölt szept. 26-i képviselőházi nyilatkozatát.

⁴ Már pedig — mint tudjuk (277) — igaz volt.

amennyiben ezek a felvilágosítások nem volnának teljesen megnyugtatók, a magyar kormánnyal szemben kell a konzekvenciákat levonnunk, amely az ország jogait nem védte meg kellőleg akkor, amidőn ily tárgyalásokba egyáltalán belebo-csátkozott. Előterjesztendő határozati javaslatomnak első része tehát ezen kérdéssel foglalkozik.

De ki kell mai értekezletünkön, nézetem szerint, terjesz-kednünk a válságnak egy további stádiumára is. Mindnyájan tudjuk, hogy mi történt a legutóbbi időben. A képviselőház-nak olyan tagjai, akik hivatva vannak a képviselőház jelenlegi többsége nevében beszélni, meghívást kaptak Ő Felségéhez és ott ő Felsége azon feltételeket tudatta velük, amelyek mellett a kormányalakítást rájuk bízni hajlandó. Ezen felté-telek azután nyomban meglehetősen hiteles alakban közhírré is tétettek. Hát, tisztelt pártértekezlet, én azt természetesnek találom, hogy ha Ő Felsége kormányt akar alakítani és e vég-ből magyar politikusokkal, államférfiakkal tárgyalásokba bo-csátkozik, hogy akkor Ő Felsége is ezen férfiakkal szemben kijelenti a maga nézeteit, meggyőződését, álláspontját, tár-gyalja azokat velük és az azon férfiaknak, akik a kormány-alakításra vállalkozni kívánnak, természetszerű hivatásuk eb-ben a tárgyalásban résztvenni, azzal az elvhűséggel, amely egyfelől kötelez minden politikust, de másfelől azzal a de-ferenciával Ő Felségének törvényen alapuló jogai iránt is, amely minden alkotmányos érzelmű magyar embert kell, hogy áthasson.

De csak sajnálatomat fejezhetem ki a fölött, t. pártérte-keziét, hogy Ő Felségének egy ilyen nyilatkozata közhírré tétetett és ezzel a nyilvánosság előtt tett Ő Felsége mélyre-ható politikai tartalommal bíró olyan nyilatkozatokat, ame-lyeket felelős tanácsosnak alkotmányos felelőssége nem fed. Ez a sajnálatos körülmény, t. pártértekezlet, igen nehézzé teszi a mi helyzetünket, mert mi nem sérthetjük meg alkot-mányunknak azon sarkalatos elvét, hogy a korona és annak viselője szent és sérthetetlen és felelősségre nem vonható és ennek folytán tartózkodnunk kell a kritikától és polémiától minden olyan nyilatkozattal szemben, amelynek gazdája gya-nánt egy felelős, alkotmányos tényezőt nem állíthatunk oda. De azért a helyzet tisztázása szempontjából bizonyos dolgo-kat nem hallgathatunk el. Ezt mindenekelőtt szabad legyen megjegyeznem.

Meglepetéssel láttam, hogy több oldalról úgy fogták fel Ő Felségének a katonai kérdésre vonatkozó kijelentését, mintha ez azon reformprogrammal, amelyet Ő Felsége 1903-ban elfo-gadott, bármi tekintetben is ellentétben állana. Ez nézetem szerint nem következik az ismert nyilatkozat szövegéből, de

ez erkölcsi lehetetlenség is és aki Ő Felségét ismeri, annak egyenesen kizártnak kell tartani minden olyan feltevést, mintha Ő Felsége azt a programot, amely 1903-ban általa elfogadtatott, nem a leglojálisabban, nem a legteljesebb mértékben kívánná megvalósíttatni és végrehajtatni.

A nyilatkozatnak másik része a hatvanhetes kiegyezés revíziójára vonatkozik és itt mindjárt hozzátehetem, hogy azok a nyilatkozatok, amelyeket nem hivatalos alakban a magyar miniszterelnök úr, hivatalosabb alakban a Reichsrat ülésén az osztrák miniszterelnök úr tettek,¹ abban a tekintetben megnyugtatót tartalmaznak, miszerint senki Magyarország önrendelkezési jogát kétségbevonni nem kívánja és e nyilatkozata Ő Felségének azzal a tendenciával nem bír, mintha Magyarországot az önálló berendezésnél is Ausztria beleegyezéséhez kívánná hozzákötni. De azért ennek a kérdésnek tisztába hozatala több irányban szükséges igénytelen nézetem szerint. Szükséges elsősorban e nyilatkozatok után is megerősítése annak az e nyilatkozatokban nyilvánuló felfogásnak, miszerint az önálló vámterület behozatala nem revíziója az 1867. évi kiegyezésnek. Ellenkezőleg. Az 1867-i kiegyezés fenntartotta és expressis verbis ismételte a magyar nemzetnek a jogát, hogy bármikor felállíthatja az önálló vámterületet, ha Ausztriával ebben a tekintetben megegyezésre nem léphet. Ennek folytán egész külön két kérdés az, hogy akarunk-e élni ezzel a joggal és az önálló vámterületet felállítjuk-e, vagy megmaradunk a közös vámterület kötelékében és másfelől az a kérdés, hogy akarjuk-e a kiegyezés revíziójának kérdését fölvetni. Ami ezt az utóbbi kérdést illeti, én azt gondolom, t. pártértekezlet, hogy nem használhatjuk fel eléggé gyorsan az alkalmat arra, hogy óva intsünk minden ily kísérlettől. Hiszen a mai válság megoldása szempontjából egyetlen egy magyar politikai tényező sem kívánja a kiegyezés revízióját. Ellenkezőleg, a koalícióba beléptek a personálúnió alapján álló pártok is és a mai válságból való kibontakozás gyanánt elfogadnak egy kormányalakítást az 1867. évi XII. tc. alapján. A magyar válság megszüntetése szempontjából tehát nem szükséges a kiegyezés revíziójának felvetése. Másrészről pedig ennek a kérdésnek felvetése, mikor az azután szabadon nyit csatornát a legdivergensebb felfogások nyilvánulásának, mikor egyszerre a bizonytalanság momentumát hozná bele még olyan kérdésekbe is, amelyek a mai válság mellett is közállapotaink szilárd oszlopait és alapjait teszik: ez, azt hiszem, nemhogy közelebb hozna a válság megoldásához, de ellenkezőleg, szük-

¹ L. Fejérváry fentebb közölt szept. 28-i és Gautsch szept. 29-i nyilatkozatát.

ség nélkül sokkal szélesebb medret vágna a válságnak, sokkal nagyobb ütközési tért, sokkal számosabb ütköző pontot teremtenek ennek a monarchiának úgylis eléggé züllött viszonyai között.

Ezek a szempontok azok, amelyeket igyekeztem határozati javaslat alakjába önteni. Bátor vagyok tehát a következő határozati javaslatot indítványozni:

»A szabadelvű párt megütközéssel látja, hogy azok a híresztelések, melyek szerint a közös külügyminiszter és az osztrák miniszterelnök Ő Felségének elhatározására egy kizárólagosan Magyarországot illető ügyben befolyást gyakorolt volna, megfelelő cáfolatban mindeddig nem részesültek. Föltétlenül szükségesnek tartja, hogy ez a kérdés az illetékes magyar tényezők minden kételyt eloszlató nyilatkozata által tisztába hozassék és arra az esetre, ha ez a hír valóban bizonyulna, az országgyűlés tiltakozzék Magyarország törvényes függetlenségének e sérelme ellen és fejezze ki rosszaságát a magyar kormánnyal szemben, mely ehhez a sérelemhez hozzájárult, midőn e kérdésben illetéktelen tényezőkkel egyáltalán tárgyalásokba bocsátkozott.

Együttal mély sajnálatát fejezi ki a párt a felett, hogy közelebről Ő Felségének a magyar képviselőház egyes tagjaihoz intézett olyan politikai tartalommal bíró nyilatkozata hozatott nyilvánosságra, amelyre felelős tanácsosnak alkotmányos felelőssége ki nem terjed és félreértések kikerülése végett kijelenti, miszerint

1. az 1867. évi XII. tc. módosítását szükségesnek, a jelen válság megoldására vezető útnak nem tartja, ellenkezőleg abban a meggyőződésben van, hogy e kérdés napirendre tűzése a megoldásra való minden kilátás nélkül a jelen válságot csak elmérgesítené;

2. amennyiben e törvénycikk bármikor módosíthatnák, ez csak ugyanazon módon volna eszközölhető, amint a törvénycikk megalkottatott, t. i. teljesen önálló magyar törvény által. Amennyiben pedig az így alkotott új rend csak akkor léphetne életbe, ha Ausztriában hasonló törvényes rendelkezések alkotnának, a két törvényhozás emez akcióját megfelelő módon lehetne előkészíteni, a nélkül, hogy ez bármelyik állam önálló törvényalkotási jogát csorbítaná;

3. Ausztriával való gazdasági viszonyunk bárminő rendezése, így a jogilag ma is létező külön vámterület tényleges felállítása sem igényli az 1867. évi XII. tc. módosítását. Eme törvény egyenesen kimondja, hogy eme viszonyok rendezése iránt csak időről-időre léphetünk megegyezésre Ausztriával és ilyen megegyezés létre nem jöttének esetére az ország önálló rendelkező jogát kifejezetten biztosítja. Egyenesen az eme

törvényben is elismert és fenntartott jog alapján állíthatjuk tehát fel a külön vámterületet, és habár kétségtelen, miszerint emez esetben is érdekében áll az országnak, hogy a két állam kereskedelmi érdekei békés úton rendeztessenek, egy ily irányú megegyezés előkészítése épúgy a kormánynak képezi feladatát, mint bármely más kereskedelempolitikai akció előkészítése.«

Ajánlom ezt a határozati javaslatot elfogadásra.

Az értekezlet a határozati javaslatot egyhangúlag elfogadta.

Felvetetett még az a kérdés, nem lenne-e szükséges, hogy a párthatározat a királyi deklaráció első pontjára is kiterjeszkedjék. Ezt az értekezlet teljesen fölöslegesnek találta, miután teljesen kizártnak tart minden olyan értelmezést, amely a szabadelvű párt 1903-i katonai programjával bármily tekintetben ellentétben áll.¹

A szabadelvű párt állásfoglalása a magyar választási törvény reformjába állítólag történt illetéktelen beavatkozás ellen a Fejérváry-kormányt október 6-án hosszabb nyilatkozat közzétételére készítette, amelyben a miniszterelnök kijelenti, hogy a kormány szeptember 12-én elfogadott lemondására sem az osztrák miniszterelnöknek, sem a közös külügyminiszternek befolyása nem volt és nem lehetett. »Ami pedig a választási törvény reformjának kérdését illeti, igaz, hogy az a kormány lemondása előtt mint egyik eshetőleges megoldási módozat szóba került, de nem oly alakban, hogy ez már szeptember 15-ét megelőzőleg, mint konkrét kormányzati program, végleges és érdemleges döntés tárgyát képezhette volna, minélfogva nem is lehetett arra alkalom, hogy ebben az állítólagos döntésben a külügyminiszter vagy az osztrák miniszterelnök közreműködhetett volna.«²

¹ B. H. 1905. okt. 3. sz.

² L. Lányi i. m. 81—82. 1. — Hogy ezen okt. 6-i hivatalos nyilatkozattal szemben mi a valóság, már láttuk a (277) sz. a. A történeti valóság: a Tisza kifogásolta illetéktelen bécsi beavatkozás.

Itt még csak azt kívánjuk kiemelni, hogy ugyanaz a Gautsch báró osztrák miniszterelnök, aki a nevezetes aug. 22-i ischli közös miniszteri értekezleten (277) állást foglalt az általános szavazati jognak Magyarországon szándékolt bevezetése ellen ennek Ausztriára veszedelmes visszahatása miatt és még szept. 26-án és okt. 6-án az osztrák Reichsratban változatlanul súlyos aggályait nyilvánította az általános választójognak Ausztriában időelőtti megvalósítását illetőleg: ugyanez a Gautsch egy egészen hihetetlen pálfordulással — a Fejérváry-kormánynak okt. 16-i reaktiválásával kapcsolatban (282) — a császár határozott kívánságára már október végén magáévá tette az általános választójogon alapuló parlamenti reform tervét Ausztriában, mely azután ott — a császár ismételt személyes beavatkozásával és közreműködésével — Beck báró kormánya alatt 1907. január havában alaptörvényileg nyert intézményes létet. A császár azért követelte Gautschtól az általános szavazati jog napirendre tűzését, mert ezzel a reaktivált Fejérváry-kormány radikális választójogi programjának

280. A szabadelvű párt október 9-i értekezlete: tiltakozás az újabb azonnali elnapolás ellen; a választójog reformja. (Előzmények: bécsi tanácskozások az új kormányprogram tárgyában; az ellenzéki értekezlet állásfoglalása a bécsi fogadtatás és a folytonos elnapolások ellen; Tisza cikksorozata az általános választójogról; Berzeviczy Albert a folytonos elnapolások elítélését kívánja.)

Mínthogy a szeptember 23-i közvetlen békekísérlet (279) is meghiúsult, a király ismét a lemondott Fejérváryhoz fordult.¹ Az a kibontakozási terv, amelyet a kormány még augusztusban előterjesztett és amelynek sarkalatos pontja tudvalevőleg (277) az általános választójog volt, került újból beható tárgyalás alá a szeptember legvégén és október elején tartott bécsi tanácskozásokon, főleg abban az irányban, hogy a reaktiválandó Fejérváry-kabinet alkotmányos megoldásra alkalmas politikai programra alapján kísérelje meg a mind súlyosabbá váló helyzet orvoslását.²

Az október 3. és 4-i kihallgatások során a magyar minisztereknek (Fejérváry, Kristóffy, Lányi) sikerült a királyt meggyőzni az általános választójog politikai szükségességéről a »nemzeti ellenállás« leküzdésére és az annyira égető katonai szükségletek kielégíthetése végett. Sikerült eloszlatni azon aggodalmát: vajjon az általános választójog életbeléptetése által nagyobb tért nyerő demagógia nem fogja-e a dinasztikus érdekeket veszélyeztetni? Október 6-án a király már döntött: a válság megoldására szolgáló két eszköz, a magyar vezényszó és az általános választójog közül ez utóbbit választva.³ Elhatározta tehát a Fejérváry-kormánynak,⁴ mint parlamentáris kormánynak esélyeit vélte megjavíthatni abban a feltevésben, hogy az osztrák általános szavazati jog majd ellenállhatlan nyomást fog gyakorolni a magyar hasonló reform megvalósítása érdekében. (L. erre nézve R. Sieghart, *Die letzten Jahrzehnte einer Grossmacht* (1832) 82—84. és 218—220. 1., az *Erinnerungen an Franz Joseph I.* (1931) c. gyűjteményes műnek 197—224. I. és Ernst Plener, *Erinnerungen*, 111. k. (1921) 352. s k. 1.)

¹ Kristóffy beszéli, hogy midőn a szept. 23-i békekísérlet fiasokja után a Fejérváry-kormány reaktiválása lépett homloktérbe, a magyar minisztertanácsban az a nézet alakult ki, hogy nem volna helyes, ha ezen súlyos időkben cserbenhagynák a királyt; Kristóffy indítványára azonban kikötötte a minisztertanács, hogy a miniszterek csak oly feltétel alatt vállalnak újabb megbízást, ha Ő Felsége hozzájárul az általános választójognak a reaktiválandó Fejérváry-kormány programjába való felvételéhez. Ez alapon indultak meg a bécsi tárgyalások, melyeknek célja a király érdemleges döntésének előkészítése volt a kormány kibontakozási terve ügyében. (Kristóffy, i. m. 248—249. I.)

² Lányi B. i. m. 80—82. 1.

³ Az okt. 3. és 4. bécsi audiencia részleteiről l. Kristóffy, i. m. 255—259. 1.

⁴ Ezen — a jún. 18-i kir. kézirat szerint — eddig „a pártokon kívül álló“ és lényegileg tisztán ügyvivő kormánynak. (272).

reaktiválását az általános, egyenlő és titkos választójog programja alapján.

Október 3-án volt az ellenzéki képviselőknek »az alkotmányvédelem egyöntetű eszközlése végett« Kossuth Ferenc elnöklétével tartott pártközi értekezlete,¹ amelyen a régebbi fegyvertársakon kívül már a Nagy Ferenc vezérlete alatt álló új diszszidensek (277) is részt vettek.

A Kossuth Ferenc előterjesztette, az értekezlet által egyhangúlag elfogadott határozati javaslat szerint helyeslik a koalíció vezéreinek szeptember 23-i eljárását. Majd megállapítja az értekezlet, hogy a király által meghatározott feltételek alapján a szövetkezett parlamenti többségre nézve erkölcsi lehetetlenség kormányt alakítani és állást foglalt azokkal az alkotmányjogi sérelmekkel szemben is, amelyek a szeptember 23-án tett ultimátumszerű királyi kijelentésekben, különösen azok I. és 111. pontjában foglaltatnak. Az ezen utóbbi pontra vonatkozólag a hírlapokban közzétett miniszterelnöki magyarázatot² sem alaki, sem tartalmi szempontból nem tartja elfogadhatónak. »Mind-ezekből az értekezlet megállapítja, hogy a szeptember hó 23-án történt királyi nyilatkozatok úgy alakjukban, mint tartalmukban az országnak amúgy is súlyos politikai helyzetét még súlyosabbá tették és alkotmányunk némely sarkalatos alapelvével is ellentétben állanak. Kimondja, hogy az alkotmány védelme és a helyzet kibonyolítása csak az országgyűlésen eszközölhető ... Az értekezlet tehát mindenekelőtt tiltakozik az országgyűlésnek alkotmányellenes, folytonos elnapolásai ellen, melyeket nem igazol az a körülmény, hogy a mostani kormány a képviselőház előtt meg nem állhat és ilyen visszaélés útján akar menekülni a politikai és jogi felelősség érvényesítése elől, — követeli a képviselőház üléseinek újra való megkezdését és erőszakos megszakítás nélkül való folytatását.« Az értekezleten megjelent képviselők végül kijelentik, hogy netaláni újabb elnapolás esetében »a nemzet előtt emelik fel tiltakozó szavukat az alkotmányt ki-játszó eljárás ellen, azzal a megnyugvással, hogy a kibontakozás törvényes útjára rámutattak, arra rálépni készek voltak és abban a bizodalomban, hogy az alkotmány elszánt védelmében a nemzet velük lesz.«^{1 2 3}

Október első napjaiban voltak — mint fentebb említettük — a választójogi reform s egyben a Fejérváry-kormány sorsáról döntő bécsi kihallgatások; október 3-án referálta Kristóffy a királynak az általános szavazati jog behozataláról szóló tervezetét és ugyancsak október 3-án teszi meg gr. Tisza István az általános választójog elleni nagy harcában első döntő lépését.

Cikksorozatot kezd Az Újság hasábjain az általános vá-

¹ L. a koalíció vezérlőbizottsága által kiküldött albizottság szept. 27 én közzétett manifestumát. (279).

² Fejérváry szept. 28-i hírlapi magyarázatáról van szó. (279).

³ Horváth J. i. m. 25 — 26. l. és a B. H. 1905. okt. 4. sz.

lasztói jogról, mely október 3., 4. és 5. napján jelenik meg. Ebben a három cikkben állást foglalva az általános szavazati jog tervezett behozatala ellen, főleg Kristóffy szeptember 9-én mondott németbogsáni programbeszédét (277) vette éles-elméjű bíráló alá.¹

Első cikkét azzal vezeti be, hogy Kristóffy programbeszéde után kétségtelenné vált, hogy az általános választójog kérdésében a kormánynak nem pusztán taktikai fogásáról van szó, hanem az általános választójog hatalmas jelszavától elragadt és elkábított ember fanatizmusával állunk szemben, ki elveszített minden helyes mértéket az élet valóságai iránt.^{1 2} Majd kiemeli, hogy Kristóffy programbeszédében összes bajaink orvoslását az általános választójogtól várja. Helytelen az a tétel, hogy ahol általános szavazati jog van, ott nincs obstrukció. Éppen az ellenkezője igaz. Ilyen fejtetőre állítása az igazságnak az a meggondolatlan állítása is, hogy a nép érdekeit csak az általános szavazati jog alapján választott parlament fogja igazán szolgálni. Milyen koronatanút nyertek a szocialista izgatok a belügyminiszterben azon vádjuk igazolására, hogy a nép érdekeit nem viseli szívéen, nem szolgálja a mai »osztályparlament«!

Október 4-én megjelent második cikkében Tisza elsőben foglalkozik a választójog jogi természetével. Szemben azzal az individualisztikus felfogással, mely a választójogot velünk született emberi alapjognak tartja, az emberi méltóság és egyenlőség követelményének: Tisza azt a közületies felfogást hangoztatja, mely szerint a választójog igazában közjogi kiváltág, a köz érdekében adott jogosultság, amelynek szabályozásánál kizárólag a nemzet érdeke az irányadó. Cikkének további részében azt bizonyítja, hogy az általános választójog felé csak lassan, fokozatosan lehet haladni az állami élet terén önrendelkezésre érett társadalmi rétegek politikai nevelése, az alsóbb néposztályok anyagi, szellemi és erkölcsi erejét fejlesztő következetes reformmunka által. A választási reform ezen módja szabadelvű haladást jelent. Ellenben az általános választójog behozatala a kellő előfeltételek megteremtése nélkül a demagógia uralmán át a reakcióhoz vezet. Külföldi példákkal igazolja, hogy az általános szavazati jog az európai kontinensen mindenütt mily

¹ Németbogsáni „mindenkoron mérföldjelző“ beszédét hiteles szövegben „megörökíti“ Kristóffy emlékiratainak 220—233. lapján.

² Kristóffy is elismeri, hogy „ettől eltekintve, mindhárom újságcikk tárgyilagos téren mozog, ami főleg annak tulajdonítható, hogy Tisza cikkeivel a bécsi körökre kívánt hatni, mert éppen akkor folytak ott a döntő audienciák a választójogi reform ügyében“. (I. m. 263. 1.) Majd megállapítja Kristóffy, hogy habár Tisza cikkei „hatásukat a bécsi körökre eltévesztették“, mégis „kizárólag Tisza István állásfoglalása bukatta el az éppen kellő időben szőnyegre került választójogi reformot“, mert Tiszának, vagy legalább pártjának támogatása nélkül a választójogi reform alkotmányos keresztülvitele lehetetlen volt, a királyt pedig a Kristóffy ajánlotta oktroj gondolatának megnyerni nem sikerült. (Kristóffy i. m. 263, 267, 270, 262, 249, 207. 1.)

síralmas eredménnyel járt, mert mindenütt megsemmisítette a szabadelvű pártok politikai hatalmát és a szélső (felekezeti, gazdasági, nemzetiségi) pártoknak kedvez. Olyan pártoknak, amelyek nem a nemzet egyetemes érdekeit tartják szem előtt, hanem csak valamely résszerű társadalmi érdeket szolgálnak. Végül arra int, hogy a demokratikus haladás látszatának kedvéért ne engedjük kicsavarni a vezetést a magyar intelligencia kezéből. Nagy veszedelem volna ez nálunk a hazafiatlan nemzetiségi agitáció miatt is.

Október 5-i (utolsó) cikkében az általános választójognak nemzetiségi veszélyeivel foglalkozik, visszatérve Kristóffy németbogsáni beszédéhez. Abból indul ki, hogy általánosan elismert igazság volt a legutóbbi időkig, hogy a választójog kérdése nemzetiségi viszonyaink szempontjából különös óvatosságot igényel. »Kristóffyé a dicsőség — úgymond —, hogy a statisztika »megdönthetetlen igazságaira« hivatkozva, fennen hirdeti, miszerint az általános szavazati jog nemcsak veszélyt nem hoz, de előnyt jelent a magyar nemzeti politika szempontjából«. Kristóffy azon szemfényvesztő eljárása ellen fordul, hogy progiammbeszédében — visszaélve a statisztikával — bizonyos átlagszámokkal kívánja igazolni, hogy az általános választójog behozatala esetén a magyarajkú választók országos arányszáma inkább emelkedni fog s aztán büszkén konstatálja, hogy, ime, e reform üdvös haladást jelent magyar nemzeti szempontból is. Igazán megrémül az ember, hogy ilyen elvakult felületességgel lehet végveszélybe sodorni a nemzetet. Hiszen itten az országos átlagszámnak semmi fontossága nincs. Minden az egyes választókerületek viszonyain fordul meg. Minden attól függ, hány kerületben lesznek a nem-magyarajkú választók többségben, mekkora lesz e többség s minő elemekből fog az alakulni. Tisza nézete szerint az általános választójog behozatala nálunk azzal az eredménnyel járna, hogy »150—200 nem-magyar képviselővel állana szemben 250—300 magyar képviselő... Hát nem veszi észre senki, hogyan készítenők mi magunk elő a talajt egy, a nemzetiségekre támaszkodó reakcionárius kísérlet számára?... Minő képviselőházat hozna össze ezen az alapon egy új választás, ha föderalisztikus, klerikális és többé-kevésbé szocialista alapon tömörítené s egész erejével támogatná összes ellenségeinket a magyarság ellen a kormányhatalom? És mi adjuk ezt a fegyvert ellenségeink kezébe? Mi tegyük lehetővé számukra, hogy alkotmányos úton, az általunk hozott törvények segélyével tegyenek tönkre bennünket? A magyar nemzet öngyilkossága volna ez, mely mellett eltörpül minden más baj, minden más veszély, mely minden egyebet háttérbe szorít s egyenesen a létfenntartás küzdelmére hívja fel mindazokat, kik ettől a nyomorúságos, szánalmas pusztulástól meg akarják menteni a nemzetet. És nem szabad, hogy ennek a hazafíui kötelességnek teljesítésében azok az ellentétek, azok a pártszenvéüelyek megzavarjanak bennünket, amelyek a mai vigasztalan válságba sodorták a nemzetet.« Tisza végül a koalíció hazafias belátására appellál ebben a kérdésben s felhívja a szövetség

ellenzék mérsékelt tagjait, hogy szegüljenek bátran a radikális reform, a túllicitálási kísérletek ellen, annál is inkább, mert a koalíció programjában a két ellentétes elvi álláspont kompromisszumaként csak a cenzus leszállítása foglaltatik. »Lesznek legintranzigensebb politikai ellenfelek közt is elegendő, kiknek elismerésére és támogatására ebben a kérdésben számíthatnak.«

Tehát fogjunk össze pártkülönbség nélkül a nemzet végveszedelmét jelentő általános választójog ellen; íme, ebben a felhívásban csendül ki Tisza István nevezetes cikksorozata.¹

* * *

Berzeviczy Albert, a szabadelvű párt egyik oszlopos tagja, 1905. október 5-én Tiszának szóló levelében egyebek között a következőket írja:

»Nézetem szerint most már határozottan el kell kerülnünk azt a látszatot — amelyet a június 21 -i és szeptember 15-i ülések lefolyása a tájékoztatlanok szemében keltett —, mintha a szabadelvű párt végeredményben mégis csak a Fejérváry-kormány pártja volna s annak tényeivel szolidaritásban állana. Különösen megóvandó volna e szempont azzal a valószínű eshe-

¹ Kristóffy emlékirataiban (262—271. 1.) „oknyomozólag“ foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy „mi vezette Tiszát elhatározásában?“ Mi okozta az Ő „váratlan és megdöbbentő“ fellépését, nyílt támadását a kormány ellen? Miért írta cikkeit, melyekkel nyíltan az általános választójog és főleg ellene (Kristóffy ellen) fordult?

Elmondja, hogy „első pillanatban tisztában volt azon szinte megsemmisítő hatással, melyet Tisza fellépése a kormány helyzetére gyakorolni fog“. Ezért „a fenyegető konzekvenciák elkerülése végett“ sürgősen br. Vojnits Istvánt küldte Gesztre Tiszához azzal, hogy nevében kérje elnézését azért, hogy vele való előzetes tárgyalás és megállapodás nélkül proklamálta az általános választójogot és kérje a szabadelvű párt támogatását, az új választásokhoz. Kristóffy üzenetére Tisza negatív választ adott. És csak jóval a Fejérváry-kormány távozása után értesült Kristóffy véletlenül Telegdy Józseftől, ki Tiszának is legbensőbb hívei közé tartozott, hogy mikor 1905 október havában Vojnits az ő jelenlétében Kristóffy üzenetét átadta, Tisza felindulva ezt mondta: „Hát miért nem szóltak? Most már késő!“ Tisza ezen szavaiból Kristóffy azt a legalább is merész következtetést vonja le, hogy Tisza ebben a sorsdöntő kérdésben „sértett önértetből fakadó emberi érzelmek által“ befolyásoltatta magát. Hogy Tiszát nem tárgyilagos érvek és aggodalmak, hanem gyarló emberi érzések készítették a választójogi reform elbuktatására. Hogy Tisza, aki „oly sokat tartott politikai presztízisére“, sértve érezte magát a miatt, hogy Kristóffy az általános választójog napirendre hozatala előtt nem kérte ki az Ő véleményét és hozzájárulását. Mert elleneseiben „Tiszát könnyen meg lehetett volna nyerni az általános választójog ügyének“.

Ismerve Tisza felfogását az általános választójog nemzetromboló hatásáról, melynek fenti, októbereleji cikkeiben és összes későbbi megnyilatkozásaiban is a leghatározottabb, megalkuvást nem tűrő kifejezést ad és ismerve Tisza emberi és államférfiúi egyéniségét: Kristóffy „oknyomozó“ eljárásának eredményét, legenyhébben szólva, hihetetlen merészségnek és felületességnek kell minősítenünk.

Megjegyezzük még, hogy Kristóffy az „Az Újság“ munkatársával 1905. október 7-én folytatott beszélgetésében választott gr. Tisza Istvánnak, az általános szavazati jogról szóló cikksorozatára.

töséggel szemben, ha a Ház megint egy újabb királyi kézirattal elnapoltatnék. Az ilyen eljárást *most már, harmadszor, megr vallom, megengedhetlennek tartanám. Vagy legyen bátorságuk az országgyűlést feloszlatni (amit én most örülségnek tartatnék), vagy alkudjanak meg a koalícióval, vagy léptessék életbe őszintén és nyíltan az abszolútizmust, — ha tudják. De mindig összehívni és azonnal elnapolni a Házat, ez egy oly játék, amely semmikép sem méltó a koronához s amely, mint egyúttal a bátorság hiányának jele, csak még jobban ingerli s egyúttal bátorítja és erősíti az oppozíciót. Tudom, hogy felfogásunk szerint elnapoló leirattal szemben érdemleges határozat nem hozható, sőt vita sem engedhető meg. De miután a szeptember 15-i ülésben (278) is találtál alkalmat az ismételt felszólalásra s végső esetben a jegyzőkönyv hitelesítése erre jogot is ad, talán el lehetne mondani annyit, hogy a mindig megújuló elnapolást a szabadelvű párt is határozottan elítéli, mint olyat, mely az alkotmányosságot illuzóriussá teszi, bár ilv értelmű határozat hozatalát a törvénnyel és házszabállyal szemben lehetségesnek nem tartja».¹*

Ez a levél átvezet jelen szám főtárgyára, a szabadelvű párt október 9-én tartott értekezletére.

A szabadelvű párt 1905. okt. 9. értekezlete.²

Az ülés megnyitása után Tisza István gróf szólalt fel a pártnak az október 10-i ülésen elfoglalandó magatartása tárgyában. A mai értekezletnek — úgymond — egy tárgya volna, hogy tudniillik a párt a holnapi ülésen elfoglalandó magatartását illetőleg határozzon. A holnapi ülésre vonatkozólag voltaképpen semmi olyan dologról nincs hiteles tudomása a pártnak, amellyel ma mint konkrét kérdéssel foglalkozhatna. Nem marad más hátra, mint az eshetőségeket venni szemügyre.

Az egyik eshetőség az volna, hogy a képviselőház normális úton kezdené meg holnapi tanácskozását, amely esetben a holnapi ülés egyedüli tárgyát a legközelebbi ülés idejének és napirendjének megállapítása képezné. Ez a dolog

¹ Br. Vojnits István, a szabadelvű párt alelnöke, 1905. szeptember 23-án kelt levelében az elnapolás kérdésével kapcsolatban szintén a következőket írja: Ha minden programul nélkül egyedül a békítési kísérletek újbólfelvétele céljából történnék az elnapolás (okt. 10-én), úgy nézetem szerint nem ugyan határozathozatalnak, de egy markáns, félre nem érthető nyilatkozatnak ... a mi részünkről is történni kellene, mely egyúttal jelezne már azt is, hogy amennyiben megismétlődnek ezen elnapolás, ott már mi is állást foglalunk".

Szükségesnek tartja ezt az eljárást „már csak saját reputációnk szempontjából is“.

² Következik (a lényegtelen bevezető rész elhagyásával) Az Újság 1905. okt. 10-i számából vett idevágó tudósítás teljes szövegében.

természeténél s a parlamentárizmus elveinél fogva olyan feladat, amely a többségre hárul. A szabadelvű párt, jnely szemben áll a képviselőház többségével, nem veheti semmikép az iniciatívát a maga kezébe; meg kell várnia, hogy a többség tegyen ebben a tekintetben indítványt. Nézete szerint akkor jár el helyesen a párt, ha nem gördít semmi akadályt semmi tekintetben a többség akaratának érvényesülése elé s csak a napirendre kitűzendő tárgyak felett fog majd következő értekezletén tanácskozni.

A másik alternatíva, amire az előzmények után gondolni kell — habár hiteles értesülés erre nézve sincs — az volna, hogy ha most is, mint szeptember 15-én, a parlament az ülés megnyílta után azonnal ismét elnapolhatnék királyi kéziratral.

Ebben a tekintetben a párt már ismét és ismét állást foglalt, hogy tudniillik *elnapoló királyi kéziratnak a felolvasása után sem érdemleges tanácskozásnak, sem határozathozatalnak helye nincs.*¹ *Természetesen ettől az állásfoglalásától a párt, nézete szerint, most sem térhet el. (Helyeslés.)*

Eppoly bizonyos azonban másrészt az is, hogy a *képviselőháznak folytonos elnapolásai sem az alkotmány szellemevei, sem a parlamentárizmus természetével meg nem egyeznek, a párt azokat nem helyesli s e tekintetben természetesen semminemű szolidaritást nem vállal. Hiszen arról sokat lehetne beszélni, hogy a jelenlegi válságnak tulajdonkép ki az okozója és hogy a parlamenti többséget különösen a június 21-i képviselőházi ülésen való magatartása után mennyiben terheli e részben a felelősség, de a kormánynak azt az eljárását, hogy a képviselőházat királyi kéziratral újabb határnapra elnapoltatja s ezen újabb határnapon ismét nem történik egyéb, mint a Ház üléseinek újból való elnapolása: éppen a jelen időben, amikor az egész vonalon számos dolog vár megvitatásra és elintézésre és az események hullámai sok olyan kérdést vetnek felszínre, amelyek parlamentáris tanácskozás tárgyát kellene, hogy képezzék, a párt már csak e miatt sem helyeselheti.*

Ámde a pártnak imént említett elvi álláspontja miatt ez az érdemleges felfogás nem lévén a parlamentben kifejezésre juttatható, legcélszerűbbnek azt véli, hogy a párt ma esti értekezletén hozandó határozat alakjában foglalna állást és e részben a következő határozati javaslatot terjeszti elő:

»Amennyiben a képviselőház a holnapi nappal meg-

¹ L. (274) sz., továbbá Tisza István júliusi VII. cikkét (275) és szept. 15-i két felszólalását. (278).

kezdhetné és folytathatná tanácskozásait, a szabadelvű párt híven a parlamentárizmus követelményeihez a többségtől várja az iniciatívát abban az irányban, hogy mikor és minő napirenddel vegye föl a képviselőház a tárgyalások folyamat és annakidején fog a napirendre tűzött kérdésekkel szemben állást foglalni. Ha ellenben újból az országgyűlés azonnali elnapolása következne be, a párt már most kimondja, hogy a kormánynak ezen alkotmányos életünket millifikáló, a felmerült eseményeknek és a felvetett nagy horderejű kérdéseknek parlamenti megvitatását megakadályozó és az alkotmányosság szellemébe ütköző eljárását helyteleníti és ellene tiltakozik.*

Híven azon meggyőződéséhez, hogy az országgyűlést elnapoló királyi leirat felolvasása után érdemleges vitának és határozathozatalnak helye nincs, a párt ezen felfogásának nem adhat a képviselőház holnapi ülésén beadandó indítvánnyal kifejezést, vagy más hasonló tartalmú indítványhoz hozzá nem járulhat, de kijelenti, hogy ezen eljárásának oka kizárólag eme jogi meggyőződésében rejlik.«

Utána Sándor Pál szólalt fel és mindenekelőtt konstatálja, hogy az ellenzék, dacára nagy erőfeszítéseinek, a nemzeti vívmányok terén nem tudott többet kivívni, mint a szabadelvű párt. Örömet fejezi ki a fölött, hogy dacára a legutolsó időkben a pártot ért támadásoknak, a párt legnagyobb részében még mindig együtt áll, de sajnálja, hogy ez az egyetértés, mióta Kristóffy az általános választói jog kérdését a politikai szintérré dobta, némileg meglazult. Tisza István grófnak, a párt vezérének, Az Újság nevű lapban a választói jog kérdését tárgyaló három cikkével foglalkozva, helyteleníti azt az éles kritikát, amelyet Tisza István gróf az általános választói jog kérdése felett gyakorolt, annál is inkább, mert visszafejlődést lát ezekben a cikkekben Tisza István grófnak a képviselőházban elfoglalt álláspontjával szemben. Azt a kérdést intézi Tisza István grófhoz, hogy teljesen megállapodott nézete-e a pártvezérnek ebben a három cikkben lefektetett véleménye, vagy pedig lehetséges e három cikk dacára is, hogy az általános választói jognak hívei kompromisszum alapján benmaradjanak a szabadelvű párt kötelékében?

* Lányi Bertalan „sajátságosának mondja (i. ni. 335. 1.) az október 10-i elnapolásnak ezen minősítését, holott a szabadelvűpárt 1905. június 21-én tartott értekezletén hozott határozat szerint (274) a párt és annak vezére a jún. 21-i elnapolást csak a parlamentárizmus politikai fogalmával tartotta meg nem egyezőnek. Igazában az a „sajátságos“, hogy Lányi nem akarja beismerni, hogy a jún. 21-i első elnapolás alkotmányjogi szempontból egészen más elbírálás alá esik, mint az országgyűlés okt. 10-i harmadszori elnapolása, és pedig rögtön az ülés megnyitása után.

Hieronymi Károly Sándor Pál felszólalásával foglalkozva, azon véleményének ad kifejezést, hogy a választói jog kiterjesztése és egyáltalában módosítása feletti diskuszióknak nem a mai napon van helye, hanem a *programkészítő bizottságnak a holnapi napon teendő javaslatai kapcsán. Egyébként reméli, hogy ebben a kérdésben egészséges kompromisszum létrejövetelének semmi sem állja útját.*

Tisza István gróf szintén reflektál Sándor Pál felszólalására és rámutat arra, hogy a választói jog kérdésében elfoglalt magatartása semmiben sem változott. Hangsúlyozza azt is, hogy a szabadelvű párt vezéreinek a választói jog kérdésében tett nyilatkozatai egy óvatos, de fokozatos, a tényleges viszonyokkal és a magyar nemzet speciális nehézségeivel számoló reformakciónak lépései voltak. Kijelenti, hogy Az Újságban megjelent cikkeiben *csupán magánvéleményének adott kifejezést, amely a párt tagjaira nézve semmiféle obligót nem von maga után. Erre a véleménynyilvánításra készítette az a gyanú, mintha ő quasi spiritus rectora volna a jelenlegi reformnak. Másfelől Az Újság, amelynek szerkesztőjéhez szoros politikai és személyes barátság fűzi, zászlót bontott az általános szavazati jog mellett és esetleg hallgatását igen sokan félremagyarázták volna. Nézete szerint a pártnak állást kell foglalni az általános választói jog kérdésében, de ennek az állásfoglalásnak ideje nem ma van, hanem a programkészítő bizottság javaslatainak előterjesztése és megvitatása alkalmával.* Akkor kell azután meggondolni az általános választói jogot valló párttagoknak azt, hogy vájjon az általános választói jog kérdésében való továbbmenetel olyan kardinális jelentőségű-e rájuk nézve, hogy ők a pártból való kiválásra lennének kényszerítve. Reméli azonban, hogy a párt tagjait összetartó elvek kényszerereje erősebbnek fog bizonyulni, mint az a tény, hogy némelyek keveselni fogják azt a lépést, amelyet a párt ebben az irányban tenni fog.*

Hangsúlyozza még egyszer, hogy az általános választói jog kérdésében elfoglalt álláspontja most is változatlan. Egyszerűen nem a választói jog reformjáról mondott véleményt Az Újságban megjelent cikkeiben, hanem a választási reformnak egy speciális fajtájáról, tudniillik az általános szavazati jogról.

* Br. Vojnits István írja már fentebb idézett szept. 23-i levelében: „Igaz párthíveink részéről több oldalról lett az a nézet és óhaj hangoztatva, hogy miután a jelenlegi viszonyok között az általános szavazati jog kérdése nem aktuális, hanem sokkal lényegesebb és fontosabb kérdések megoldásai lépnek előtérbe, ennek folytán jó lenne, ha ez a kérdés részünkről addig, míg a helyzet ki nem alakult, ne feszegettetnék, hanem egy időre a napirendről levéttetnék, nehogy több elvbarátunk helyzete megnehezítségessék“.

Ezután Bornemissza Lajos beszélt, aki a választási reform kérdésében csatlakozott Tisza István grófnak Az Újságban megjelent cikkeiben kifejezett álláspontjához.

A gyűlés egyhangúlag elfogadta Tisza István grófnak határozati javaslatát.

Végül Podmaniczky Frigyes báró pártelnök közölte a párt tagjaival, hogy holnap délután 6 órakor lesz *a programmelőkészítő bizottság értekezlete, amelyen a párt összes érdeklődő tagjai jelen lehetnek.*

Ezzel az értekezlet véget ért.

281. 1905. október 10. országos ülés. — Ülések elnapolása királyi kéziratral: »az elnapolást tartalmazó királyi leirat felolvasása után vitának és határozathozatalnak helye nincs«. (Napló II. k. 18—19. 1.) A képviselőház óvást emel az újabb elnapolás ellen és fenntartja június 21-én és szeptember 15-én hozott határozatát. — A szabadelvű párt programkészítő bizottságának ülése. — Khuen levele a programkészítés és a választójog ügyében.

A király az októbereleji bécsi tanácskozások (280) eredményeként már október 6-án döntött az általános választójog mellett s ezzel elhatározta a Fejérváry-kormány reaktiválását az általános, egyenlő és titkos választójog, mint sarkalatos programpontra, alapján.

Az új kormányprogram részleteinek megállapítása természetesen időbe került.¹ Nemcsak a királlyal kellett megállapodásra jutni, hanem az egyes kérdéseket a kabinet kebelében is tisztázni kellett. A kormány összeállításában is változásra volt szükség, mert György Endre földművelésügyi miniszter a választójog miatt rendelkezésre bocsátotta tárcáját. Mindezt okt. 10-ig, ameddig az országgyűlés szeptember 15-én elnapoltatott, nem lehetett elintézni. Ezért a kormány október 10-én újból elnapoltatta az országgyűlést december 19-éig és a két Ház október 10-i ülésén meg nem jelent, hanem az elnapoló királyi leiratot a miniszterelnök a képviselőházi ülést megelőzőleg átirat kíséretében küldte meg a képviselőház elnökének.

És most áttérünk az október 10-i ülés lényeges mozzanatainak ismertetésére.

Elnök mindjárt az ülés elején felbontja a miniszterelnöktől megküldött királyi kéziratot, mely szerint »parlamentáris kibontakozást biztosító alapon új kormányt alakítani eddigelé nem sikerülvén«, a király az országgyűlés üléseit december 19-éig elnapoltnak nyilvánítja.

A királyi kézirat felolvasása után gr. Andrássy Gyula határozati javaslatot terjesztett elő. Rövid megokoló beszédében egy precedensre hivatkozik annak igazolására, hogy az ország-

¹ L. Lányi i. m. 82. és Kristóffy i. m. 259—260. 1.

gyűlésnek ily alkalomkor a királyi leirattal kapcsolatban határozatot hozni szabad. Hivatkozik arra, hogy 1866-ban, mikor elnapoltatott az országgyűlés, Deák Ferenc ez ellen tiltakozott és a következőket mondta: »A leirat ellen protestálni, annak jogos voltát kétségbe vonni nem lehet, de van igenis helye annak, hogy midőn a jegyzőkönyvbe beiktatjuk, hogy a királyi leirat kihirdettetett, akkor a kihirdetés után jelentsük ki azt is, amit kijelenteni mulhatatlanul szükségesnek tartunk«; és ennek alapján beterjesztett egy határozati javaslatot, amely tiltakozik az alkotmányellenes kormányzás ellen. Tisza Kálmán szintén beadott egy hasonló javaslatot. Vita és szavazás volt; a szavazás eredményeként Deák Ferenc javaslatát fogadták el.

Majd Andrássy előterjeszti hosszú határozati javaslatát, melynek leglényegesebb pontjai szerint: »a képviselőház tiltakozik az 1848:111. tc.-ben megszabott és azóta folyton gyakorlatban volt parlamenti kormányformával meg nem egyező mostani kormányzat ellen; ...ünnepélyesen óvást emel az országgyűlésnek a költségvetés megállapítása előtt történő elnapolása ellen, mint ami a parlament befolyását a kormányzatra teljesen kizárja és még a kormány által is kötelezőnek elismert jogi felelősség gyakorlati alkalmazását s a már előterjesztett vádindítvány tárgyalását és elfogadását is lehetlenné teszi...! Kimondja továbbá a képviselőház, hogy fenntartja az 1905. évi június 21-én és szeptember 15-én hozott határozatait s helyesli azon törvényhatóságok magatartását, melyek a törvényeknek megfelelő határozataikat az alkotmányellenes kormánynak megsemmisítő végzése után is fenntartották«.

Andrássy után gr. Tisza István emelkedett szólásra.

Gr. Tisza István: T. Képviselőház! (Zaj.) A házsabálycknoz kérek szót, hogy a magam és elvbarátaim nevében röviden jelezhessem és indokolhassam azokat az okokat, amelyek bennünket, sajnálatunkra, visszatartanak attól, hogy a jelen tárgyalásban és a hozandó határozatban részt vegyünk. (Mozgás balfelől.)

Egry Béla: Gondoltuk!

Gr. Tisza István: Sajnálatomra, mondom: mert óhajtottunk két dolgot. Óhajtottuk volna egyfelől házhatározatban vagy beadandó indítványban a magunk részéről is konstatálni azt, hogy a képviselőház ezen folytonos elnapolásaival folytatott kormányzati rendszert helytelennek és az alkotmány szellemébe ütközőnek tartjuk. (Helyeslés jobbfelől.)

Polónyi Géza: Ez házsabálykérdés! (Nagy zaj.)

Visontai Soma: Kétkulacosság!

Gr. Tisza István: És óhajtottuk volna beható vita tár-

¹ Tudvalevőleg a koalíció megbízásából Polónyi Géza készítette a Fejérváry-kormány vád alá helyezésére vonatkozó indítványt és azt 1905. szept. 14-én jegyezte be a képviselőház indítványkönyvébe (277).

gyává tenni a most előterjesztett határozati javaslatot, amelynek több részével magunk is egyetértünk; (*Mozgás a baloldalon.*) egyes részei azonban egyenesen kihívják a kritikát.

Polónyi Géza: Ez házszabálykérdés? (Zaj a jobboldalon.)

Gr. Bethlen Balázs: Polónyi nem elnök! (Zaj. Elnök csenget.)

Gr. Tisza István: Ebben megakadályoz bennünket az a meggyőződésünk, hogy az elnapolást tartalmazó királyi leirat felolvasása után vitának és határozathozatalnak helye nincs. (*Élénk mozgás balról és a középén. Halljuk! Halljuk!*) És ebben a tekintetben azon — elismerem — nagyfontosságú precedens, amelyre gróf *Andrássy Gyula t. barátom* hivatkozott, nemit ingathat meg. Nem ingathat meg két okból. (*Mozgás.*)

Elnök (csenget): A t. képviselő úr a házszabályokhoz kért szót. (Zaj és felkiáltások a baloldalon: *Ideje .volt!*) Csendet kérek!

Visontai Soma: Ne bűjjék a házszabályok mögé! (Nagy zaj balfelől.)

Elnök: A t. képviselő úrnak a maga nézetét vagy pártjának enunuciációját módjában van a vita során előadni. (*Igaz! Úgy van! Nagy zaj balfelől.*) De a házszabályok címén enunuciációt tenni (*Igaz! Úgy van! Nagy zaj balfelől.*) és a kérdés lényegét, érdemét illetőleg polémiába bocsátkozni nem lehet. (*Igaz! Úgy van! balfelől. Ellentmondás a jobboldalon.*)

Gr. Tisza István: Az elnök úr iránt mély tisztelettel bátorkodom megjegyezni, hogy a kérdés lényegét nem kívánom érinteni (Zaj a baloldalon; felkiáltások: *Akkor üljön le!*) és a kérdés lényegére vonatkozó polémiába nem kívánok bocsátkozni. Tisztán és kizárólag azzal a kérdéssel kívánok három-négy szó keretében foglalkozni, hogy a jelen pillanatban van-e helye tanácskozásnak és határozathozatalnak, igen vagy nem?

Elnök: Ez nem házszabály. (Zaj és ellentmondás a jobboldalon.)

Gr. Tisza István: Ez, azt hiszem, házszabály. (Zaj a baloldalon.)

Egry Béla: Ez nem házszabály!

Elnök: Egy szót sem szólt a házszabályokhoz. (*Halljuk! Halljuk!*)

Gr. Tisza István: Gr. *Andrássy Gyula t. barátomnak* (*Halljuk! Halljuk! a baloldalon.*) az az egyetlen állítása, (*Zaj balfelől.*) amelyre kiterjeszkedtem felszólalásomban, épen erre a kérdésre vonatkozott, a Ház tanácskozási rend-

jére, t. i. arra, hogy most határozathozatalnak helye van-e vagy nincs?

Polónyi Géza: Melyik szakasz?

Gr. Tisza István: Beszédének egyéb részeivel foglalkozni nem kívánok. (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

T. Ház! Az erre vonatkozólag felhozott precedens, igénytelen nézetem szerint, két okból nem lehet irányadó. Először azért nem, mert ebben a tekintetben a helyzet az 1867: X. tcikk meghozatala által megváltozott. Mert míg azelőtt pozitív tilalom állott fenn az elnapolásra vonatkozólag, addig a tilalom 1867-ben megszűnt s az elnapolás és felosztatás csak bizonyos feltételekhez van kötve. *(Ellentmondás a baloldalon.) Másodszor azért nem lehet irányadó, mert szemben áll e precedenssel a Háznak 1867 óta folytatott egyforma gyakorlata. Több esetben, (Zaj és ellentmondás a baloldalon.) így többek közt 1879-ben...*

Polónyi Géza: Szilágyi Dezső!

Gr. Tisza István: ...és 1898-ban — és hogy idézetekkel a t. Házat ne fáraszam — tisztán Szilágyi Dezsőnek 1879-ben tett kijelentését van szerencsém felolvasni. Ő akkor, 1879-ben, az ellenzéki padokról nyilatkozott e kérdésben következőképen (olvassa): »És míg egyrésről elismerem annak — t. i. az elnapolásnak — azon hatását, hogy ezen országgyűlés a királyi leirat kihirdetése után működését nem folytathatja, azon határozatot nem hozhat, másrészt állítom, hogy az, mint minden aktus., mely a kormány felelőssége alatt jött létre, nyilvános ülésben észrevétel tárgya lehet.« (Nagy zaj balfelől.) Beszéde végén ismétli (olvassa): »A Ház határozatot nem hozhat és funkciót nem teljesíthet.« (Zaj a baloldalon.)

Ezt a felfogást valljuk elvbarátaimmal együtt most is, s ennekfolytán a Ház további tárgyalásaiban és a határozathozatalban nem veszünk részt. *(A jobboldalon ülő képviselők elhagyják a termet. Zajos felkiáltások a baloldalon: menjenek Bécsbe!)*

Elnök kötelességszerűen kijelenti, hogy gr. Tisza István a házszabályok rendelkezéseit nem tartotta szem előtt felszólalásában, midőn a dolog érdemében a házszabályok címén szólott és polémiába bocsátkozott. Csak azért nem vonta meg tőle a szót, mert azt hitte, hogy indokolásképen terjeszti élő azokat, amik a valóságban nem indokolást jelentenek, hanem valóságos polémiát egyfelől gr. Andrassy Gyulával, másfelől pedig a Háznak már előzetesen elfoglalt álláspontjával szemben.¹

¹ T. i. az elnapoló kézirat hatálya és bírálatának időpontja kérdésében.

Az ülés későbbi folyamán gr. Apponyi Albert szólalt fel. Kijelenti, hogy ámbár lelkesedéssel hozzájárul Andrassy határozati javaslatának minden részletéhez, szót kért azért, hogy felelet nélkül ne maradjanak azok, amiket gr. Tisza István mondott. Szembeszáll Tiszának azzal az elméletével, hogy az elnapoló királyi kéziratnak felolvasása után tanácskozásnak és határozathozatalnak helye nincs. Ha Tisza álláspontját fogadjuk el, akkor nincs más út a képviselőház előtt, mint az, amelyet az előtte szóló Mezőfi Vilmos indítványa kijelöl, hogy t. i. az elnapolást a képviselőház ne vegye tudomásul, hanem maradjon továbbra is együtt.

A Ház végül Andrassy határozati javaslatát egyhangúlag elfogadta.

A szabadelvű párt programmkészítő bizottsága, melyet a szeptember 15-i értekezleten küldtek ki (277), ugyancsak október 10-én tartotta első ülését.¹ Gr. Tisza István elnök és Jakabffy Imre előadó előterjesztették a párt jövő programjának főbb elveit magában foglaló tervezetet, amelyre nézve a bizottság akként határozott, hogy szakaszonként fogja a kiküldendő albizottságok által tárgyalatni s az albizottságok elaborátumát fogja azután az összes ülés elé terjeszteni. Külön albizottságokat alakítottak: 1. az igazságszolgáltatási kérdések; 2. az Ausztriával való közös ügyek és a horvát-szlavon társországokkal való viszony; 3. a közművelődés, kultúrpolitika és nemzetiségi kérdés; 4. a közgazdasági és pénzügyi kérdések; 5. a belügyi s ezzel kapcsolatosan a választójogi kérdések programjának megállapítására.

Az albizottságok munkálkodásukat a közel jövőben megkezdik.

Hogy a választójog kérdésében s ebből folyólag a párt jövő programjának főbb elveit illetőleg is voltak bizonyos nézeteltérések a szabadelvű párt kebelében, mutatja Sándor Pál felszólalása az október 9-i pártértekezleten (280) Tisza választójogi cikkeivel kapcsolatban.

Különös figyelmet érdemel az a tény, hogy Tiszának legbensőbb híve és hűségese fegyvertársa, gr. Khuen-Héderváry^{1 2}

¹ Az erről kiadott közleményt I. a B. H. 1905. okt. 11. számában.

² Mondja ugyancsak a hivatalos közlemény.

A szabadelvű párt programmkészítéséről még csak annyit, hogy a programtervezet, mely 1905. októberében véglegesen elkészült s lényegében Tisza műve, nyilvánosságra nem kerül. Bizonyára azért nem, mert Tisza a programú közreadásával nem akarta az akkori alkotmányválságból való, amúgy is lehetetlennek látszó kibontakozást még inkább megnehezíteni.

A szabadelvű párt 1905. programjának Tisza készítette tervezetét, mely az ő egyetlen ellenzéki pártprogram-tervezete, a történet kiegészítéssel és változtatásokkal együtt (Jakabffy Imre hagyatékából) közli Nagy Miklós a Bp. Szemle 1931. 639. számában. Ezért mellőzzük e helyen újbóli kinyomtatását.

Károly, sincs vele egy véleményen a programmkészítés és a választójog ügyében.

Világosan kitűnik ez Khuennak alábbi két leveléből.

»Én már augusztusban mondtam — írja Tiszának 1905. október 7-én —, hogy egy új program felállítását sem szükségesnek, sem célszerűnek nem tartom. Ma is ezen nézetem vagyok, bár beismerem, hogy akár máról-holnapra bekövetkezhetik annak szükségessége, de ez eddig mindig csak azok részéről forszírozott, akik a pártot nem összetartani, hanem spengolni szeretnék. Ilyen felfogás mellett nem vagyok azon diszpozícióban, hogy programalkotásban hasznosan részt vegyek, ezért október 10-én sem fogok Budapestre lejönni. Nem mondom le a (programmkészítő) bizottsági tagságról, mert mindig kerültem és kerülöm a demonstrációt, és egyfelől nem akarok ártani, másfelől meg oktan kombinációkra alkalmat nyújtani.

Ami a választói jogot illeti, nem kell mondanom, hogy nem vagyok a radikalizmusnak híve, de be kell, hogy ismerjem, hogy taktikailag mégis olyan szernek bizonyult, mely a holtpontra jutott tespedő közjogi politikát alapjaiban megingatta.¹ Amiért is azt tartom, ebből lehet még jó is, holott a koalíciós politikából csak rossz származhatik.«^{1 2}

Október 22-i levelének első bekezdésében pedig ezt írja Tiszának: »Az általad kidolgozott program egy nagyon szépen kidolgozott egységes mű, melynek azonban az a gyengéje, hogy a mostan aktuális bajok orvoslására nem nyújtja a kellő szereket, módokat és eszközöket. Ezt láttam én előre és ez az egyedüli oka annak, hogy nem tartottam időszerűnek a programmkészítést. Mert programmal, mely rendes időkbén nagyhatású lenne, ma semmi célt nem lehet elérni. Miután már egészében nem tudok a programmkészítés ideájával megbarátkozni, nem is akarok a detailokról szólni, melyekre nézve itt-ott volnának megjegyzéseim. Csak annyit mégis meg kell mondanom, hogy a végpasszusba sehogyse tudnék belenyugodni. Először, mert az appellálást a koalícióra célravezetőnek nem tartom és ha célravezetne, attól tartok, hogy ez volna az egyedüli lehetősége annak, hogy forradalomba kergettéssék az ország«.

282. A szabadelvű párt október 30-i értekezlete és az új kormányprogramm. (I. Előzmények: a Fejérváry-kormány reaktiválása új program alapján; a koalíció vezérő-bizottsága az új kormány ellen; újabb »intő szöveg« a törvényhatóságokhoz; Tisza állásfoglalása a Fejérváry-kormány ellen és »az üres zsebek«; Khuen nem akar ellenzékbe menni; az új kormányprogramm. — II. Gr. Tisza István beszéde

¹ Khuennak ezt az elismerő nyilatkozatát Kristóffy bizonyára nagy örömmel könyvelte volna el emlékirataiban.

² Tudjuk, hogy Fejérváry szept. 4-i levelében (277) azzal igyekszik megnyugtani Tiszát, hogy „az általános szavazatjog korántsem olyan veszedelmes, ha ez a kellő korrekciókkal jár és, bocsásd meg, hanem én azt hiszem, hogy e kérdésben a kellenél sötétebben látod“.

283. az október 30-i pártértekezleten: az új kormányprogramm: bírálata: szűkkörű választójog, obstrukció és osztályuralom; az általános szavazati jog siralmas eredményei az európai kontinensen és veszélyei nálunk; a kormányprogramm helytelenítése ellenére is fokozott nagybecsülés Fejérváry iránt; »az az út, amelyen a kormány elindult, minden körülmények között csak ronthatja a dolgot«; »az általános szavazati jognak a mai viszonyok között való behozatala veszedelembé dönténé a nemzet legszentebb érdekeit és lehetlenné tenné a 67-es alapon való nemzeti politikát«; »a szabadelvű párt a kormány programját nem helyesli és az annak érvényesítésére irányuló akciót nem támogatja.«)

A koalíció vezérlő-bizottsága szintén elítéli a kormányprogrammot. — Kristóffy válasza Tisza október 30-i beszédére. — Tisza viszonválasza. — A baranyai szabadelvű párt a kormány mellett.

I. Előzmények.

Mint ismeretes (280—281), a király már október elején döntött abban az irányban, hogy a reaktívandó Fejérváry-kabinet parlamenti kibontakozásra alkalmas politikai program alapján kísérelje meg a helyzet orvoslását.

A kormány reaktíválása ezen új program alapján október közepén ment végbe. Október 16-án ugyanis ő Felsége ismét Fejérváryt nevezte ki miniszterelnökké, majd október 18-án újból kinevezte a kabinet többi régi tagját is — az eltérő választójogi álláspontja miatt kilépett — György Endre¹ földművelésügyi miniszter kivételével, kinek utóda br. Feilitzsch Artúr, volt szabadelvű párti képviselő és képviselőházi alelnök lett.

Ő Felsége a következő kéziratot intézte a miniszterelnökhöz:

»Kedves báró Fejérváry! Minthogy a magyar képviselőház többségévé szövetkezett pártokból kormányt alakítani nem sikerült, az államügyeknek más olyan alkotmányos és felelős ellátásáról kell gondoskodnom, amely a törvényhozási tényezőknek alkotmányos együttműködését újra biztosítani alkalmas.

A szövetkezett pártok vezérei előtt legutóbb tett kijelentéseimnek valódi értelméből nyilvánvaló, hogy Magyarországnak alkotmánya által biztosított önállósága tekintetében a szent

¹ György Endre értékes és eredeti egyéniségéről találó képet rajzol Bernát István »György Endre emlékezete« című akadémiai emlékbeszédében (Bp. Szemle, 1929. évi 618. sz.), hol a fenti szöveggel kapcsolatban álló, következő megállapítás olvasható: „György Endre volt az egyetlen, ki az (1905. jún. 18-i királyi kézirat szerinti) ideiglenes megbízatást komolyan vette s a meghosszabbításba nem volt hajlandó belemenni; ki abban a pillanatban, amelyben a békés kiegyenlítés lehetetlennek bizonyult, búcsút mondott többre kész kartársainak. De nem is részesült még a szokásos elismerésben sem, sőt a király nagyon is érezte vele azt, hogy kegyvesztetté lett.“

korona viselője és a nemzet közt teljes összhang uralkodik, és ezt az összhangot a két tényező egyike sem akarhatja megzavarni.¹

Ezekből kiindulva Önt, vonatkozással folyó évi szeptember hó 12-én kelt elhatározásomra,^{1 2} magyar miniszterelnökkömmé újból kinevezem, illetőleg ezen eddig is viselt állásában ismét megerősítem és a kormány alakítása iránti javaslatait elvárván, utasítom Önt, hogy az *Ön által előterjesztett és általam elfogadott program alapján a jelen válságos helyzetből a kibontakozást alkotmányos úton mielőbb megvalósítani igyekezzék. Kelt Bécsben, 1905. évi október hó 16-án. Ferenc József s. k. Báró Fejérváry Géza s. le.*³

Ez a királyi kézirat a hosszú politikai válságban új helyzetet teremtett azzal, hogy a Fejérváry-kormányt reaktíválta és pedig egészen új alapon. Hiszen e kormány eredeti feladata az 1905. június 18-i kézirat (272) szerint csupán az volt, hogy a király és a szövetkezett ellenzék eltérő álláspontja között közvetítve, lehetővé tegye egy többségi kormány létrejöttét. Most pedig ez a kormány arra nyert megbízást, hogy a király által elfogadott *politikai program alapján kísérelje meg a válságból való kibontakozást. Egy oly program alapján, melyben a főhelyet tudvalevőleg az általános választójog behozatalát célzó parlamenti reform foglalta el. Tehát az addig a pártokon kívül álló, ideiglenes jellegű, ügyvezető kormány állandó természetű parlamentáris kormánnyá kívánt átalakulni.*

Lássuk most már, milyen álláspontra helyezkedtek a politikai pártok ezzel a lényeges változással szemben?

A koalíció vezérlő bizottsága már október 23-án tartott ülésében állást foglalt a reaktívált kormány ellen. Ide vonatkozólag tett »irányító kijelentéseidnek^{4 5} lényege a következő:

»Az újonnan kinevezett Fejérváry-kormány azon igényével szemben, hogy most már parlamentárisnak, tehát alkotmányosnak tekintessék (ami magyar alkotmány szerint egy és ugyanaz), mert programot fog adni és mert ennek a programnak többséget akar szerezni, a vezérlő-bizottság szükségesnek látja a valódi tényállás megállapítását. A valódi tényállás pedig az, hogy a Fejérváry-kormány újrakinevezése után is, úgy előzményei, mint mostani eljárása következtében imparlamentáris és alkot-

¹ A királyi kézirat ezen második bekezdése azt a rossz hatást akarja eloszlatni, melyet a szept 23-i bécsi királyi nyilatkozatnak a 67-i kiegészítés revíziójáról szóló harmadik pontja mind a szövetkezett ellenzék, mind a szabadelvű párt körében keltett (279) és amelyet az okt. 3-i ellenzék értekezlet által elfogadott határozati javaslat (280) tanúsága szerint Fejérváry szept. 28-i hírlapi magyarázata (279) sem oszlatott el.

² Mellyel a király a Fejérváry-kormány második lemondását elfogadta (277).

³ L. a Budapesti Közlöny 1905. okt. 18. sz.

⁴ Horváth J. i. m. 29—30. 1. közli az „irányító kijelentések” teljes szövegét.

⁵ Ez — mint tudjuk — Andrassy és a koalíció „törvényességi elmélete” (275).

mányellenes kormány... Az országgyűlésnek indokolatlan szünetelése által minden mentséget kizáró módon saját önkényes tényével tartja fenn a törvénytelen pénzügyi kezelést és késlelteti az alkotmányos kormányzat helyreállításának lehetőségét. Teszi mindezt nyilvánvaló taktikából, hogy időt nyerjen a nemzet megpuhításának megkísértésére és ennek a taktikának rendeli alá az alkotmányos élet folytonosságát. És midőn ezt cselekszi, alkotmányos kormánynak nevezi magát! A vezérő-bizottság bízik abban, hogy a szavakkal űzött e merész játék senkit sem fog félrevezetni; bízik különösen abban, hogy a törvényhatóságok az újra kinevezett alkotmányellenes kormánnyal szemben, valamint eddig, úgy ezentúl is, követni fogják a törvény által kijelölt utat, a képviselőház 1905. június 21-én hozott határozata értelmében.¹ De bízik a vezérő-bizottság az összes honpolgárok alkotmányos és hazafíui lelkiismeretében, valamint előrelátható okosságában is, hogy sem az alkotmányvédelemtől, sem a nemzeti ügytől nem fognak elpártolni, a kilátásba helyezett tetszetős kormányprogram^{1 2} kedvéért.«

Miután a vezérő-bizottság abbeli bizalmának adott kifejezést, hogy a törvényhatóságok a június 21 -i »alkotmányvédő« határozat értelmében ezentúl is ellenállnak a kormánynak, a minisztérium ugyancsak október 23-i kelettel újabb (275) »intő szöveg«-ot intézett a törvényhatóságokhoz, melyben értesíti őket, hogy Ő Felsége a minisztériumot »a parlamenti reformnak alkotmányos úton való megoldását is magában foglaló Program alapján« újból kinevezte. A kormány céljául tűzte ki a törvényességnek minden irányban szigorú fenntartását. »Ez alapon számít a minisztérium arra, hogy törvényes és alkotmányos tö-

¹ (273).

² A Fejérváry-kormány újjáalakulásával kapcsolatban a félhivatalos Magyar Nemzet azt írta, hogy „a miniszterelnök talán már a legközelebbi napokban részletesen nyilatkozni fog a kormány programjáról és részletesen ki fogja fejteni, hogy az ország érdekében minő munkát szándékozik a kormány elvégezni, amelynek a képviselőházban is többséget igyekszik szerezni“. (B. H. 1905. okt. 20. sz.) Fejérváry miniszterelnök pedig mindjárt reaktiválása után az új kormány programjáról ezt mondta a bécsi Zeit tudósítójának: „A kabinet azon dolgozik, hogy programjának végleges formát adjon. Programmunk szorosán a törvény és az alkotmány keretei között marad s célunk, lehetővé tenni a népnek azt, hogy ítéljen, vájjon a szociális és gazdasági reformok a nép szempontjából fontosabbak-e, mint a magyar vezényszó? Ma még lehetetlen programunk részleteit ismertetni, de annyit mondhatok, hogy különösen a gazdasági kérdésekben oly fontos újításokat tervezünk, aminőket még nem rég is lehetetlennek tartott mindenki.“ (B. H. 1905. okt. 19. sz.)

Úgy látszik, Pitreich hadügyminiszter kevésbé bízott a Fejérváry-kormány szemfényvesztő programjának sikerében, mert 1905. október 20-i levelében egyebek között a következőket írja Tiszának. „Über das Traurige meiner Lage verliere ich kein Wort. Ich bin schon ganz stumpf und doch stehen wir am Anfänge von weiss Gott welchen Dingen! Geradezu mit Wehmut denke ich daran, wie sich Alles ruhig und zu schliesslich allgemeiner Zufriedenheit hätte entwickeln lassen, wenn Du am Ruder geblieben wärest.“

rekvései elé a törvényhatóságok akadályt gördíteni nem fognak. A minisztérium különösen elvárja a törvényhatóságoktól, hogy az adófizető polgárok által önként befizetni szándékolt állami adók elfogadása és az állampénztárba beszállítása, valamint a katonai szolgálatra önként jelentkezők részére belépési bizonyítvány kiállítása és a véderő bármely tagjának behívása körüli törvényes közreműködés tekintetében törvényes kötelességeiket pontosan teljesíteni fogják... és hogy a törvények és törvényes rendeletek végrehajtásának pontos teljesítése által a hatékonyabb törvényes eszközök alkalmazását feleslegessé teszik.« (Lányi i. m. 98. 1.)

* * *

A koalíció vezérlő-bizottságának okt. 23-i megnyilatkozása után fontos mozzanat a helyzet alakulása tekintetében, hogy rövidesen gr. Tisza István is nyilvánosan állást foglalt a reaktívált Fejérváry-kormány ellen.

Október 26-án este ugyanis — mint a Pesti Hírlap 1905. október 27-i számának »Tisza Fejérváry ellen« c. meg nem cáfolt cikkében írja — Tisza megjelent a szabadelvű pártkörben és elvbarátai előtt »hosszú fejtegetésekbe bocsátkozott. Október-eleji cikksorozata révén ismeretes álláspontját magyarázta az általános választójogról. Kifejtette, hogy miután az általános szavazati jog abban az alakban, amint azt Kristóf fi hirdette, benne van az újra kinevezett kormány programjában, a szabadelvű pártnak kötelessége minden kétértelműség kizárásával a Fejérváry-kormány ellen állást foglalni.

A körülállók közül Papp Géza megszólalt: ...Nekem nem lehet az ellen kifogásom, ha mi az inficiált testrészekről megszabadulhatnánk, legalább az egészséges szervezet nem fog szenvedni miattuk. Neked azonban van egy nagy hibád: Te az embereket magasabb lényeknek tartod és nem gondolsz arra, hogy vannak *üres zsebek és üres gyomrok*.

Dehogy nem gondolom meg — felelte Tisza —, nagyon jól tudom. Nekem azonban most *üres a zsebem. A pártnak mégis kötelessége, hogy ha bizonyos alakulásoknál még faktor akar maradni, hogy nyíltan, minden kétértelműség kizárásával állást foglaljon...*

Részletes fejtegetéseinek konklúziója az volt, hogy a szabadelvű pártnak külön kell maradnia a jelenlegi helyzetben, *biráló és ellenőrző ellenzéki párt gyanánt*«.

A Pesti Hírlap október 28-i számában kiemeli, hogy Tisza szóbanforgó nyilatkozatai a politikai körökben nagy hatást keltenek és csökkentették a szabadelvű pártból a Fejérváry táborába igyekvők számát.

Annyi bizonyos, hogy — mint alább látni fogjuk — a szabadelvű párt, október 30-án tartott nevezetes értekezletén, egyhangúlag elfogadta Tiszának a kormány új programját elutasító határozati javaslatát.

Gr. Tisza István október 26-i első nyilvános fellépése az újjáalakult Fejérváry-kormány ellen annál inkább figyelmet érdemel, mert hiszen a szabadelvű pártnak ő előtte vezére s mindvégig legbensőbb híve, gr. Khuen-Héderváry Károly, nem volt vele egy véleményen a választójog s így az új pártprogramm dolgában.

Khuen október 22-i levelének (281) alább következő folytatásából pedig kitűnik, hogy Khuen a Fejérváry-kormány új programmjával szemben nem akart ellenzékbe menni.

»És azon oknál fogva, — írja ezen nagyérdékű levelének folytatólagos részében — hogy Veled mindig egy úton szeretnék haladni, tartozom veled, hogy a legőszintebben megmondjam minden gondolatomat, úgy, hogy még az esetre is, ha a politikában el is válnának útjaink, a bizalmatlanságnak legkisebb árnyéka se férközhessek egymáshoz viszonyainkba, úgy hogy azok idővel megint minden fenntartás nélkül újból találkozhassanak.

Azért mindjárt azt is kell tudatnom Veled, hogy az esetre, ha a szabadelvű párt a Fejérváry programmjával szemben ellenzékbe akarna menni, én oda nem követhetném és pedig egyszerűen azon okból, hogy részemről nem akarok nehézséget csinálni annak a kormánynak, mely ma az egyedül lehetséges, amennyiben én a koalíciót kizárom kombinációimból és mást egyelőre nem tudok magamnak elképzelni. Én csak úgy tudnék ellenzékbe menni, ha a mostani kormány programja helyett más jobbat tudnék.

Ez azonban nem azt jelenti, hogy támogatni akarom ezt a kormányt, melynek programját még nem is ismerem, sőt valószínűnek tartom, hogy nem is támogathatnám. De azzal tisztában vagyok magammal, hogy ellenzékbe veled szemben nem megyek.

Lehet, hogy impraktikus ez az én felfogásom, de megfelelő érzületemnek és én a politikában soha sem tettem egy komoly lépést ennek ellenére és ezért ebben konzekvens akarok maradni.«

Ezzel az október 22-i levéllel áll kapcsolatban Khuen-nak Tiszához intézett október 29-i levele, mely így szól:

»Kedves Barátom! Miután múltkor megírtam a helyzetről való felfogásomat, érteni fogod, hogy nem jövök el a holnapi konferenciára. Disszonanciát tiem akarok kelteni, ha pedig ott volnék, nem hallgathatnék. Kívüled senki sem tudja, mit gondolok és az úgysem tartozik senkire, míg a nyilatkozásnak szükségét nem érzem.

Szívélyesen üdvözlöl igaz barátod Khuen-Héderváry Károly.«

Mielőtt áttérnénk a szabadelvű párt október 30-i értekezletére, még egy politikailag fontos eseményről kell beszámolnunk.

Október 28-án a kormány végre nyilvánosságra hozta sokat emlegetett politikai programját.

Rendes körülmények között a program kifejtése az országgyűlésen történik, a kormány bemutatkozása alkalmával. Ettől a szokásos eljárástól ezúttal az adott rendkívüli helyzetben el kellett térni.

A miniszterelnök az imént említett napon nem a 'két Ház előtt, hanem a fővárosi II. kerület 67-es választópolgárainak a miniszterelnöki palotában megjelent küldöttsége előtt ismertette nagy beszéd keretében a kormány programját.

Fejérváry október 28-i programbeszédének lényeges gondolatmenete a következő:

Elsőben a kormány változott helyzetéről és új hivatásáról beszélt. Kifejti, hogy az események menete új helyzetbe vitte bele a kabinetet. A kormány egyetlen rendeltetésé eredetileg az volt, hogy a kiegyenlítést a király és a szövetszertett ellenzéki többség eltérő álláspontja között munkába vegye. Ez a törekvés meghiúsult. A többség kormányvállalásának akadályai változatlanul fennállanak. Abból, hogy a kiegyenlítés műve nem sikerült, nem következik, hogy az országnak felelős kormány nélkül kell maradnia. Hanem az következik, hogy ha a parlamenti többség nem vállalkozik a kormányzásra, noha többség, a kisebbség pedig a politikai ellenőrzés szerepére kíván visszavonulni, mert kisebbség:¹ az állam ügyeinek olyan ellátásáról kell gondoskodni, mely az országot jelenlegi szomorú állapotából kivezeti s az alkotmányos kibontakozást nemcsak törvényeink, hanem a parlamenti kormányrendszer keretében is előkészíti. Az alkotmányos és parlamentáris kibontakozásnak ez az egyetlen lehetséges útja az, amelyre a kormány rátért. A kormány programja ezt a kibontakozást szolgálja. »£2 a programul a parlament elé jutva, bármilyen sorsban részesül is, mindenképpen kifogástalan alkotmányos kibontakozással kecsegtet. Vagy ^ megszerzi magának ez a program a parlamentben a többséget s akkor önmagától elhárul az alkotmányválság veszedelme. Vagy pedig a mostani parlamentben nem található többség e kormányzati program részére s akkor még mindig fennmarad az alkotmányos kibontakozás másik módjának a lehetősége, amely az országgyűlés felosztatásában s a nemzetre való appellálásbari áll.« A koalíció vezérei hónapok óta hirdetik, hogy az alkotmányos kibontakozásnak két módja van: a többség kormányrajutása az egyik, a választóközönséghez való appellálás a másik. Nos, ez a kabinet a koalíció vezérei által felállított alkotmányos és parlamentáris alternatívák mindkettőjével jön. »Új programot hoz s az új program számára új többségét kér a parlamenttől. Ha ezt a többséget a parlamentben nem kapja meg, akkor rajta lesz, hogy art az országban szerezzék meg. És élénk öröömre szolgál megállapíthatnom, hogy a koalíciós vezérek által felállított kritériumok alapján is teljesen alkotmányos és parlamentáris az a megbízatás, amelyet újból való hivatalba lépésünkkel vállaltunk.«

¹ Ez világos célzás Tiszának a szabadelvű pártkörben okt. 26-án tett kijelentéseire.

Beszédének hosszú bevezető részében Fejérváry még annak a részletes bizonyításával foglalkozik, hogy miután az 1867:XII. tc. 11. §-a értelmében a hadsereg egységes vezérletéről, vezényletéről és belső szervezetéről való rendelkezés fejedelmi jogában a hadsereg nyelvéről való rendelkezés is bennfoglaltatik: a 67-i kiegészítés szempontjából elfogadhatatlan a koalíciónak -a magyar vezényszó követelésében kicsúcsosodó katonai Programmja.

Attérve a kormány politikai programjának ismertetésére, Fejérváry hangsúlyozza, hogy *e programm élén, »együttal jelzője gyanánt politikai törekvésünk irányának s kormányzati munkánk tartalmának: a választói jog reformja áll«.* Kifejti, hogy *az ország égető bajain csakis az általános választójogra alapított parlamenti reform segíthet és csakis ez a reform hárríthatja el az állami ügyek menetét gátló akadályokat. Nyilvánvaló ugyanis az okozati összefüggés a nálunk túlkeskenyvé vált szavazati jog és a parlament meddősége között. A mai parlament hol obstruál, hol közjogi kérdések feszegetésével foglalkozik és nem mutat, mert nem mutathat fogékonyságot »a valódi népnek valódi szükségletei iránt«.* *»A keskeny választójogú parlamentek mindenütt — Angliában is — az oligarchikus uralom összes bűneibe estek: alkotmányjogi harcokkal töltötték idejüket, elhanyagolták a tulajdonképeni nemzettestnek, a dolgos kezek tömegének legsürgősebb érdekeit«.*¹ *Ami Angliát illeti, igaz, hogy ott a szavazati jog még ma sem általános, de már ott is erősen megközelíti az általánosságot. És míg nálunk az általános szavazati jog alig fogja megháromszorozni a szavazók számát, Angliában az 1832. nagy reformbill egy csapásra megötszörözte a választók számát és »a brit világuralom káprázató fellendülése a választók számának ötszörösére emelésével kezdődik«.* *Az angol példából azt a tanulságot meríthetjük, hogy »virágzó nemzeti élet, izmos gazdasági haladás és erőteljes állami megszilárdulás csakis a nép egész erejének a parlamentbe való bevezetésétől várható«.* *Éppen ezért állította a kormány programjának élére: az általános, titkos, községenként!, közvetlen szavazati jogot.*

A hadügyi kérdések terén ígéri a kormányprogram a szabadelvű párt kilences bizottsági katonai programjának (103) az egész vonalon való gyors végrehajtását; Magyarországnak Ausztriához való gazdasági viszonyában pedig 1917-ig az önálló vámterület előkészítését.

A kormányprogram egyéb részei: nagyarányú demokratikus jellegű mezőgazdasági politika, erőteljes iparpolitika, a víziutak nagymérvű kiépítése, nagyszabású beruházások, széleskörű szociálpolitikai akció, a közegészségügy államosítása, az

¹ Íme, Kristóffy szept. 9-i németbogsáni programbeszédének (277) demagóg ízű frazeológiája!

anyagi és eljárási magán- és büntetőjog reformja,¹ progresszív és arányos közteherviselés, ingyenes népoktatás, az 1848:XX. tc. végrehajtása, a közigazgatás államosítása, a szolgálati pragmatika megalkotása, a köztisztviselők fizetésrendezése, a városok felségítése, a társországokkal való testvéri viszony fejlesztése, a külhatalmakkal való békés jó viszony ápolása.

A kormányprogram ismertetése után Fejérváry — beszéde végén — a Széchenyi István nemes hagyományaihoz visszatérés és a 67-es alaphoz való törhetetlen ragaszkodás szükségességét hirdetve, azt a reményét fejezte ki, hogy a választói jog reformja révén őszintévé és valódivá teendő népképviselő a maga komoly nemzeti törekvéseiben zavartalan összhangzásban fog állani a koronával.^{1 2 3}

//. A szabadelvű párt október 30-i értekezlete.

Gr. Tisza István már októbereleji cikksorozatában (280) éles bírálatot gyakorolt Kristóffy választójogi tervéről, október 26-án pedig a szabadelvű pártkörben az általános szavazati jog miatt határozott állásfoglalásra buzdította elvbarátait a reaktívált Fejérváry-kormány ellen.

Magában a pártban, — közelebbről az augusztus 23., szeptember 14. és október 9-i értekezleten — ismételt szóba került ugyan a választójogi reform ügye, azonban az ezen kérdésben a párt részéről való érdemleges állásfoglalást a programkészítő bizottság javaslatainak megvitatásával kívánták egybekapcsolni, e javaslatok előterjesztésének idejére halasztották. (280—281.)

Ezzel az eredeti elgondolással szemben a párt hivatalos állásfoglalása az általános szavazati jog alapvető kérdésében már az október 30-án tartott nagyfontosságú értekezleten bekövetkezett,³ még pedig oly módon, hogy a párt egyhangúlag elfogadta gr. Tisza István határozati javaslatát, mely szerint az ott részletezett okokból és mindenképp az általános szavazati jog időelőtti behozatalának szándéka miatt »a kormány programját nem helyesli és az annak érvényesítésére irányuló akciót nem támogatja«.

Gr. Tisza István nagyszabású beszéde,⁴ melyben az új kormányprogramnak majdnem kizárólag választójogi részével foglalkozott és előterjesztett határozati javaslatát megokolta, a következőleg szól:

¹ „A büntető törvénykönyv revíziójánál — mondja a programbeszéd — enyhíteni kívánunk főleg olyan túlszigorúnak bizonyult rendelkezéseket, amelyek túlnyomóan az alsóbb népréteget sújtják“.

² Fejérváry programbeszédének szövegét közli Lányi i. m. 99 — 122. 1.

Fejérváry kormányprogramjáról, mely egyben a királynak is nyilvános állásfoglalását jelentette az általános választójog mellett, l. még Apponyi II. 153—157. és Gratz II. 101—102. 1.

³ Gromon Dezsőhöz intézett dec. 2. levelében (283) Tisza István megmondja, hogy miért kellett azonnal provokálni a párt határozatát a kormány programja felett.

⁴ A B. H. 1905. okt. 31. számában közölt teljes szöveggel.

Tisztelt Pártértekezlet! A szabadelvű párt intézőbizottságának megbízásából és nevében egy határozati javaslatot van szerencsém előterjeszteni. Új helyzet előtt állunk, amely abban az időpontban következett be, midőn a jelenlegi kormány helyét újból elfoglalta és pedig egy egészen új alapon foglalta el. E kormány ugyanis politikai programot adott, amely politikai program érvényesítésére indít akciót, előre jelezve azt, hogy az alkotmányos fegyverek ultima rációjához, a választásokhoz is hajlandó folyamodni ama célból, hogy a program számára többséget szerezzen.

Ezzel a ténnyel szemben, azt hiszem, a közélet minden faktorának és az összes politikai pártok között a mi pártunknak is kötelessége állást foglalni, kötelessége megvizsgálni a programot, amelyet a kormány nyújtott, támogatni a kormányt eljárásában, ha helyesli (a program tartalmát, viszont ha azt egészben vagy részben nem helyesli, kifejezésre juttatni kifogásait, aggályait stb.

Méltóztatatok tehát megengedni, hogy rövid bírálat tárgyává tegyem az immár hiteles alakban ismert kormányprogramot. Ha egy nagyfontosságú kérdéstől eltekintünk, amelyre lesz alkalmam később visszatérni, az egész igen nagy terjedelmű program összes többi, különösen belügyi és gazdaságpolitikai részei, tulajdonképen abban a sablon-szerű keretben mozognak, amelyben a napvilágot látott magyar politikai pártprogramnak legnagyobb része mozog. Egy rakás cél, egy rakás feladat van felsorolva az állami élet egész mezején; legnagyobb részt olyanok, amelyeket mint célokat, mint feladatokat elismerhet és magáévá tehet és régen magáévá tett minden politikai párt; arra nézve azonban, hogy ezen jelszavak alatt tulajdonképen mit értünk, hogy ezen feladatok megoldását minő irányelvek szerint, minő konkrét intézkedésekkel kívánjuk elérni, arra nézve ez a program meglehetősen homályban hagy. Én nem akarok a dolognak igazán velejéhez tartozó kritikákkal foglalkozni; én nem kifogásolok és nem kívánom felsorolni azt, (hogy ezen program modora, hangja talán sok tekintetben kifogás alá eshetnék abból a szempontból, hogy még oly kérdésekben is, mint felteszem a büntetőtörvénykönyv reformja — hogy egyet felemlítsek a sok közül —, bizonyos, az alsóbb néposztályok felkavarására irányuló tendenciát követ.¹ És nem akarok megállani egyes olyan konkrét részletek mellett, amelyek joggal ébreszthetnének fel aggályokat. Mert hiszen a politikai szituáció nagyfontosságú egyéb kér-

¹ Tiszának erre a megjegyzésére később hosszabban reflektál Lányi. (I. m. 129. l.)

dései mellett ezek nem lehetnének döntőek álláspontomra nézve; de röviden összefoglalva azt mondhatnám — hogy egy nagyon elcsépelte, nagyon régi, de egy ma is igen sokszor igaz közhelyet használjak —, 'hogy ebben a programban van sok jó is és van némi új dolog is, a baj csak az, hogy ami jó az nem új és ami új, az nem jó. Méltóztatások nekem megengedni, de igen nagyfokú naivitásnak kell azt tulajdonítanom, ha valaki azt hiszi, hogy ezzel a gazdasági és gazdaságpolitikai, szociális programmal olyan mentő horgonyt nyújtott a magyar nemzetnek, amely képes lesz új irányt adni az ország közhangulatának, amely képes lesz eltéríteni a figyelmet ama kérdésekről, amelyek a konfliktust okozták és képes lesz új medreket vájni a magyar nemzet vágyainak, aspirációinak, a magyar közélet irányelveinek. Én azt hiszem, hogy politikailag egyedüli, igazán sarkalatos fontosságú, de azután igen életbevágó nagy fontossággal bíró része az, amely a választási törvény revíziójára vonatkozik.

Itt azután nem utasíthatom el magamtól azt a feladatot, hogy némileg behatóbb megjegyzések tárgyává tegyem azon eszmeifuttatást, amellyel a kormányprogramul a választási reform kérdését kapcsolja össze. Azzal a kettős gondolattal találkozom, hogy minden bajunknak vagy legalább égető bajunknak forrása a mai választójog, mert olyan választási törvény, amely a nép nagy tömegét nem ruházza fel választói joggal, egyfelől a parlamentarizmus elfajulását, a meddő vitákat, az obstrukciókat eredményezi, másfelől osztályuralomra vezet, a nép valódi érdekeinek elhanyagolásához juttatja a parlamentet. Igazán nem tudom, hol kezdem meg a kritikát e két állítással szemben, mert hiszen valóban széles e világnak összes tapasztalatai flagránsan és eklatánsán ellentmondanak ennek a két állításnak. Én nem azt mondom, hogy a cenzus leszállítása idézte elő az obstrukciót, bár kétségtelen, hogy igenis része volt a parlamenti élet elfajulásában és elvadulásában annak a körülménynek is, hogy új elemek jutottak be a parlamentbe, amelyek nélkülözték azokat a tradíciókat, amelyek a közéletben generációról generációra régóta résztvevő osztályokat a parlamentarizmus kezelésére nézve áthattottak, de azt állítom, hogy a parlamentarizmus ez elfajulása: az obstrukció egészen új tünet, amelyet nem ismertek a parlamentek abban az időben, amidőn magas cenzus alapján jöttek létre, de amely egyenesen a cenzus tetemes leszállítása után vagy az általános szavazati jog alapján megalkotott parlamentekben jött létre. És ha megvizsgáljuk azt a nagyon érdekes kísérleti tért, amelyet az osztrák parlament viszonyai nyúj-

tanak és amelyekre talán lesz alkalmam visszatérni, azt találjuk, hogy az obstrukcióban igen előkelő szerepet visznek a Ház olyan tagjai, akik éppen az ú. n. általános kúriában, tehát az általános szavazati jogtól nyerték megbízásukat. Tehát nemcsak bebizonyítva nincs ez az állítás, de a történelmi igazsággal homlokegyenest ellenkezik. És ezt merem mondani a másik állításról is. Nagyon megkönnyíti feladatokat a kormányprogram, midőn Anglia példájára hivatkozik és midőn azt mondja, hogy mindaddig, amíg a népszéles rétegeit be nem eresztették, az angol parlament is* mint a keskeny választói jogú parlamentek mindenütt, az oligarchikus uralom összes bűneibe esett, elhanyagolta a tulajdonképeni nemzettestnek legsürgősebb érdekeit stb.

Mi ezzel szemben a történelmi igazság? Az a nagy törvényhozási akció, amely Anglia összes közállapotait mélyen áthatva, a nép érdekeinek felkarolását eredményezte az egész vonalon, amely bevitte az iparpolitikába a nők, a gyermekek kizsákmányolása és az egészségtelen berendezések elleni szigorú intézkedéseket, amely hosszú küzdelem után igazi bátyákkal vette körül s valóban társadalmi nagyhatalom gyanánt konstruálta a trade-unionokat, az az egész akció, amely behozta a jövedelmi adót azért, hogy a fogyasztási adóteher nagy részét levehesse a szegényebb néposztályokról: a 40-es években a Peel nagy konzervatív 'kormány' alatt kezdődött és érte meg legnagyobb diadalait, elérte akkor, amidőn Angliában a választók összes száma a lakosság 4i/2%-át tette ki, tehát a lakosságnak jóval kisebb hányada bírt választói joggal, mint ma nálunk.

És úgy van nálunk is. A legméltatlanabb vád a magyar társadalom azon osztályai ellen, akik ma befolyást gyakorolnak az ország közügyeinek intézésére, az, hogy nincs bennük érzék a nép érdekei iránt. Igaz, meddő volt a parlament az utolsó évek alatt; igaz, nagyon keveset alkothatott; de tudjuk jól, hogy ez nem azért történt, mintha a parlament többségében, de tovább megyek, mintha a parlament tagjai túlnyomó nagy részében pártkülönbség nélkül megne lett volna az érzék a nép érdekei iránt, hanem olyan egészen más, zavaró incidensek miatt, amelyekkel szemben hiába fogunk a cenzus leszállításában panaceát keresni.

És megvallom, igen nagy meggondolatlanságnak tartom, ha egy kormány, amely felelős az ország rendjéért, amely felelős az ország társadalmi békéjéért, a maga állásából, a maga nagy felelősséggel és súllyal járó állásából ilyen vádakot hangoztat a magyar társadalom felsőbb osztályaival szemben, olyan vádakot, amelyek talán nem bírnak különösebb súllyal egy szociáldemokrata agitátor szájában,

de amelyek azután hatványozni fogják a szociáldemokrata agitáció erkölcsi erejét, ha megerősítésre találnak ilyen forrásból is.

És azt mondja ez a program, hogy hiszen az első angol reformbill megötszörözte a választók számát, holott itt az általános szavazati jognak általuk kontemplált, tudniillik az írni-olvasni tudókra szorított megvalósítása, alig hozna be többet, mint a jelenlegi választók kétszeresét; és hozzá teszik — és ez ismét megkönnyíti feladatomat —, hogy Anglia világhatalmi nagyságát egyenesen a választójog leszállításának köszönheti.

Én azt hiszem, az magában véve mellékes kérdés, hogy valamely reform hány %-kal emeli a választók számát, mert nagyon természetes, mentül szélesebb a bázis, amelyből kiindulnak, annál kisebb és mentül szűkebb, annál nagyobb hányadszámokkal lehet azután dobálózni. De az igazság az, hogy a reformbill előtt, 1832. előtt, az angol társadalomnak csak csekély töredéke bírt választói joggal.¹ Az igazság az, hogy az angol választókerületek túlnyomó nagy része csekély számú nagybirtokosnak, mondhatnám, egyéni tulajdona volt, akik a választás fölött teljes szabadsággal rendelkeztek. És ha ezzel az állapottal szemben igenis messzemenőnek tetszett is az 1832. angol reform, az végeredményében, mint már az imént utaltam rá, azt eredményezte, hogy Nagybritannii lakosságának négy és fél százalékára jutott választói joghoz. Tegnap került kezembe a kormányprogramul, nem volt időm az 1832. évre vonatkozó statisztikai számokat előkeresni, de rendelkezésemre állanak és gyakorlatilag ugyanazt a célt szolgálják az 1866-i számok, az utolsó év számai tehát, amelyben az 1832. évi választási törvény volt érvényben.

1866-ban Anglia népessége körülbelül 30 millió lélekre rúgott. A választók száma 1,346.000 volt, az arányszám tehát négy és fél százalék. 1866-ban az angol liberális program egy reform-javaslatlall állott elő, amely 400.000-el emelte volna a választók számát, tehát felemelte volna öt háromnegyed százalékra, még mindig sokkal kevesebbre, mint a mi mai választási törvényünk alapján. Ezt mint túlradikálist a liberális párt egy kivált töredéke a konzervatívokkal egyesülve, megbuktatta. Azután következett a nagyon emlékezetes Disraeli-féle kampány, aki konzervatív kisebbségből alakítva többséget, neki indult a választási reform kezelésének határozott irányelvek nélkül, azzal a cinikus kijelen-

¹ Az angol választójog fejlődési történetét I. A. L. Lowel, *The Government of England* (1924) c. méltán nagyhírű művében. (I. k. 195. s. k. 1.)

téssel, hogy úgyszólván elég kormány bukott meg a választási törvény miatt, ne tekintsük ezt kormánybuktató kérdésnek, de intézzük el, ahogyan legjobban tudjuk. Azután ki lett szolgáltatva az ügy a Véletlen szeszélyeknek és a vége egy olyan választási reform lett, amely az egész akkori angol közvélemény fölfogása szerint a radikálizmus veszélyébe sodorta Angliát. Ha olvassuk azon időkből pártkülönbőség nélkül a nyilatkozatokat, látni fogjuk azt a megdöbbenést, hogy minő következményekkel fog járni ez a reform. És azt találjuk, hogy ez az annyira radikálisnak kikiáltott reform a választók számát 2,400.000-re, tehát az akkori angol népességnek nem egészen a nyolc százalékára emelte fel, és egészen 1888-ig, t. i. az utolsó nagyfontosságú reformig, hét háromnegyedtől egész nyolc százalék között mozgott az angol választók arányszáma az összes népességhez viszonyítva, vagyis másfél százalékkal volt nagyobb, mint ma nálunk, úgy, hogy egy mérsékelt, a viszonyokkal számoló óvatos választási törvénynek nálunk is bizonyára ez az eredménye lenne, vagyis az, hogy ugyanazon hányada ruháztatnék föl a mi társadalmunknak alkotmányos jogokkal, mint amely hányada az angol társadalomnak 1867-től 1888-ig bírt. Megvallom, én nem tartottam megokoltnak, hogy ilyen körülmények között olyan szigorúan törjünk pálcát a mi viszonyaink fölött és különösen mellesleg megjegyezve, meg kell említenem, hogy jellemzi azon statisztikai számokat, melyeket minduntalan hallunk és az eljárást, amelyet ezen számokkal követnek, az a körülmény is, hogy a mi 1 millió 60 ezer választónkat minduntalan 20 milliónyi lakossággal állítják szembe, amikor csak arról a csekélysegről feledkeznek meg, hogy ebben a Társországok 3 milliónyi népessége is bennfoglaltatik.

Az igaz, hogy az általános választói jog eszméje tért hódított Európában, igaz, hogy az európai nemzetek nagy részében több-kevesebb idő óta meghonosodott az általános választói jog, de ez megkönnyíti helyzetünket annyiban, hogy meg is vizsgálhatjuk ennek az intézménynek gyakorlati hatását és ha megvizsgáljuk, látni fogjuk, hogy Európában tisztán és kizárólag az angol társadalom az, amelyben ennek az intézménynek — nem általános, hanem csak nagyon széleskörű választói jognak, amely talán $\frac{2}{3}$ részét az összes felnőtt férfi népességnek részesíti választói jogban —, egy ilyen választási törvénynek ne legyenek az ország közviszonyait mélyen érintő következései. Anglia szerencséje az, hogy ugyanezen reform megvalósítása összeesett az angol demokrácia anyagi és szellemi nívójának olyan nagyarányú felemelkedésével, amelyhez, fájdalom, a mi viszonyainkat

abszolúte nem hasonlíthatjuk. Én csak arra kérek mindenkit, akit érdekel a kérdés, olvasson el egy-két olyan beszédet, amelyet nagy angol agitátorok angol munkásokból álló népgyűlések előtt mondtak és azután gondolják meg, hogy minálunk még művelt közönség előtt is lehet-e a politikai tusákban olyan objektíve, szárazon, a dolog s az igazság mélyére ható komoly módon argumentálni és politikát csinálni. Ahol a demokráciával ilyen módon lehet szóba állami, ahol a demokráciát ilyen módon lehet politikai akcióba belevinni és politikai céloknak megnyerni, ott megvalósítható az általános szavazati jog. Arra kell törekedni mindenkinek, hogy a demokrácia elérje azt a nívót, amelyen megvalósítható legyen, de megvalósítani a demokrácia formáját,, megvalósítani a demokrácia intézményét, mielőtt a társadalom azt képes volna élő anyaggal megtölteni, kezébe adni a kétélű fegyvert a demokráciának, mielőtt annak szíve-lelke ki lenne képezve arra, hogy saját és hazája javára bölcsen éljen azzal a fegyverrel: az nem a szabadság útja, az nem a szabadelvűség útja, az nem az emberiség haladásának útja, hanem az könnyelműen taszít a kalandok felé egy nemzetet. És nézzük meg, Franciaországban is vajjon nem eredményezi-e az általános szavazati jog azt, hogy a francia társadalom színe-virága, azok, akik hivatva lennének arra, hogy vezessék a nemzet közéletét, kiszorulnak a közéletből, leszorúlnak a vezetésből. Vegyük Németország példáját: vajjon a német Reichstag egész összeállítása nem fényesen mutatja-e azt, hogy azon nagyon józan, megfontolt, nagyon művelt nemzetnél is az általános szavazati jog alapján két hatalmas kompakt tényező jut be a Reichsratba, a szociáldemokrata párt és az ultramontán párt; az a nagy német fölvilágosodott, művelt társadalom pedig, amely igazán méltó volna, hogy a nemzet élén álljon, az a nagy és művelt középosztály csak roncsait, szörvényait tudja a parlamentbe bejuttatni.

És végezetül nézzük meg az osztrák parlament összeállítását, amely közel áll hozzánk abból a szempontból is, hogy bármennyi különbség legyen egyébként viszonyaink és Ausztria belviszonyai között: a nemzeti és fajbéli ellentétek vagy különbségek, mondjuk, amelyek megvannak nálunk, elismerem, talán hatványozott módon, megvannak Ausztriában is.

Az osztrák alkotmány értelmében¹ 72 kerület van az

¹ Közelebből a Badeni-féle 1896-i választójogi reform értelmében, mely a képviselőválasztók addigi négy osztályát kiegészíti az általános választók 72 képviselőt választó osztályával és amely rendszer az általános

általános választójog alapján. 72-ből csak a városi kerületek választanak közvetlen választás mellett, a falusi kerületek választókat választanak és közvetett választás útján választják a képviselőket, úgy hogy kerek számban beszélve, öt millió, tehát mintegy egyötöde Ausztria népességének választ az általános kúriában közvetlenül, 20 millió pedig közvetett választás útján. De, hogy a választók számáról beszéljek, egy millió választó választ közvetlenül és négymillió választó közvetett választás útján. Itt mindjárt ki kell emelnem azt, hogy a közvetett választás eredményeinek megítélésénél szembeötlik egy körülmény, amely ez adatok becsét meglehetősen leszállítja. Ez tudniillik az a körülmény, hogy a Wahlmannerek megválasztásánál, tehát a választás első stádiumában, a választásra jogosultnak csak mintegy egynegyedrészre vesz részt, tehát hogy a közvetett választás nem képes olyan érdeklődést kelteni egy nemzet társadalmában, hogy az csakugyan mozgásba hozza annak összes rétegeit. De azért mégis tanulságos ezek eredményét is megvilágítani. Természetesen itt az osztrák statisztikában feldolgozva nincsen és nem is lehet más, mint a második választási eljárás következménye, tudniillik, hogy a megválasztott Wahlmänner milyen arányban adták le az egyes pártokra szavazataikat. Az indirekt választásoknál 36.384 Wahlmann adta le szavazatát és hogy túlságos részletekkel ne fárasszam a tisztelt értekezletet, ha az így leadott szavazatokat csoportosítjuk az egyes kategóriák szerint, azt fogjuk látni, hogy ezen 36.000 egynéhány száz szavazat közül 14.8% adatott le szociáldemokrata jelöltre, 7% adatott le antiszemita jelöltre, a legkülönbözőbb radikális szélsőségek firmája alatt alakuló kisebb csoportokra 11%, a többi 64—85% nemzetiségi elnevezéssel bíró pártokra adatott le. De itt azután természetesen különbséget kell tenni, mert hiszen, hogy egyebet ne említsek, ott van a német alkotmányhü párt, amelyik szintén a német jelzővel kapcsolja össze magát, de ott vannak más pártok is, ott van a lengyel klub és ott van az újcsehek pártja is, amelyek az osztrák parlamentnek komoly munkára képes és állandó, már legalább többnyire igen állandó, de mindenesetre munkára képes pártjaihoz sorolhatók. Én azt hiszem, hogy ezeket a pártokat meg kell különböztetni azoktól a legszélsőbb árnyalatú csoportoktól, amelyek azután a nemzeti agitációnak legszélsőbb balszárnyát képviselik. És ha ebből a szempontból analizáljuk a helyzetet, azt találjuk, hogy a mérválasztójogot a választói osztályok megszüntetésével bevezető. Beck-féle 1907-i választójogi reformig maradt érvényben. (Bernatzik, Die Österreichischen Verfassungsgesetze, 2. kiadás, 1911., 749—753. 1.)

sékelt nemzetiségi pártokra leadott szavazatok az összes szavazatok 27%-át, az ultra nemzetiségi frakciókra leadott szavazatok az összes szavazatok 37%-át teszik. De különösen szembeűnő az eredmény akkor, ha az indirekt választás alapján eszközölt választások számadatait külön Csehországban vesszük figyelembe. Különösen alkalmas e célra Csehország azért, mert először tagadhatatlanul egyik legműveltebb tartománya Ausztriának, ahol a nép is és pedig nemcsak a német, de a nemnémet nép is aránylag nagy fokán áll az intelligenciának és az anyagi jólétnek; de másodsor azért is, mert Csehország viszonyai abban a tekintetben eltérnek a többi tartományétól, hogy Csehországban majdnem a fele a választóknak leadta szavazatát, tehát mindenesetre sokkal nagyobb érdeklődés mellett folytak le a szavazások, sokkal hűbb képét nyújtja a választások eredménye a cseh nép politikai felfogásának és hangulatának. És ha már most a csehországi eredményeket vesszük megfigyelés alá, azt fogjuk látni, hogy a Csehországban leadott szavazatoknak 31%-a adatott szociáldemokrata jelöltre, 39%-a adatott le szélső ultra nemzetiségi jelöltre, 27%-a adatott mérsékeltbb nemzeti jelöltre. A többi azután mindössze 3%. Tehát eme három csoport között majdnem egyharmadot ért el a szociáldemokrácia, majdnem $\frac{2}{5}$ -öt az ultra nemzetiségi frakciók zagyva tömege és alig több egynegyednél a szavazatoknak ama része, amely valóban komoly politikai akcióra alkalmas pártok tagjaira adatott. És ezt a néhány körülményt érdekes megfigyelni. A cseh szavazatoknál az ifjúcseh pártnak, tehát a legmérsékeltbb nemzetiségi pártnak pozíciója aránylag még kedvezőnek mondható, mert hiszen látjuk is, hogy azok az urak még meglehetősen erős nemzetiségi dózissal vannak ellátva és az ő mérsékelt mivoltuk egyszer-egyszer csakis cum grano salis vehető. Tehát ők még inkább tudtak vonzóerőt gyakorolni a cseh ajkú, cseh eredetű nép szavazatára, úgy, hogy a cseh szavazatok közül az ifjú csehek kaptak 2400, az ultra csehek 2200 szavazatot, tehát az ifjú csehek valamivel többet. De már a németeknél egészen más-kép néz ki a dolog. A német szavazatok a liberális párt és az alldeutsch párt között, tehát — amint jól tudjuk — a legszélsőbb tendenciákat követő német párt közt oszlottak meg. És míg a Csehországban leadott összes szavazatokból a német liberális, komolyabb pártokra 4%-a esett a szavazatoknak, az alldeutschok közel 19%-át kapták a szavazatoknak, tehát már a német választásoknál négyötöde a szavazatoknak ment a legszélső túlzásokat kedvelő és túlzásokat hajszoló párt-nak a táborába és alig 4%-a Csehország összes szavazatainak, alig egyötödrésze a német irányban leadott szavazatok-

nak adatott a német komolyabb árnyalatok jelöltjeinek a részére. Úgy, hogy az a nagy német intelligencia, amely Csehországban is oly fontos tényező, amely egy időben vezette Ausztria közéletét, mely hivatva volna ma is arra, hogy fontos, nagy szerepet töltsön be, nagy missziót teljesítsen Ausztria közügyeinek intézésében: a legműveltebb tartományok egyikében, Csehországban, alig egy töredékét bírta biztosítani magának a német irányban leadott szavazatoknak. Ha végül a direkt választói jog szerint leadott szavazatokat vesszük, ott azt az eredményt látjuk, hogy a szociáldemokrata jelöltre — ezek természetesen a városi kerületek — leadott a szavazatoknak 38%-a, antiszemita jelöltre vagy christlichsozial jelöltre, amint ők nevezik magukat, 32%, klerikális és ultra irányú nemzetiségi különböző frakciókra 20%-a az összes szavazatoknak, és a többi politikai pártoknak nem maradt több, mint a szavazatoknak összesen 9%-a.

Hát én azt hiszem, hogy ezek az adatok fényt vetnek arra a kérdésre is, hogy mi vár ránk abban az esetben, ha behozzuk ma az általános szavazati jogot? Vár ránk először is hatalmas kifejlődése a szociáldemokrata izgatásnak és érvényesülésnek, és vár hatalmas kitörése a klerikális és a nemzetiségi áramlatnak, és vár az a további nagyfontosságú jelenség, hogy minden áramlatnál, tényezőnél, minden faktornál, úgy a nemzetiségieknél, mint a magyar választókerületek tömegében, az extrém irányzatok fognak fokról-fokra jobban lábra kapni és elhatalmasodni a mérsékelt irányzatokon.

És ilyen viszonyok között hiába nyugtatnánk meg magunkat csalóka átlag-számokkal. Hiába nyugtatnánk meg magunkat azzal, hogy hisz a magyar választók számaránya lényegesen nem változik, sőt talán javul, de ha azután az új választási rend alapján a magyar választóknak egy tetemes nagy része teljesen destruktív irányzatnak, teljesen demagóg irányzatnak a szolgájává szegődik, akkor az nem a magyar politikának, nem a magyar nemzet ügyének tesz szolgálatot, hanem ez az egész magyar nemzet ügyét borzasztó veszéllyel fenyegeti, mert én nagyobb veszélyt nem képzelhetek Magyarországra nézve, mintha a magyar nemzet politikai jogokkal felruházott részei teszik lehetetlenné a békés nyugodt fejlődést.

Ezek az okok, amelyek rám nézve lehetetlenséggé teszik azt, hogy az előterjesztett kormányprogramhoz hozzájáruljak és amelyek az intéző bizottságot is arra indították, hogy egy ilyenmű határozati javaslat elfogadását kérje a tisztelt értekezlettől. Én ehhez még csak két megjegyzést fűzök hozzá, mielőtt felolvassám a határozati javaslatot.

Az egyik az, hogy bármilyen erős kritikát kelljen is gya-

korolnom az előterjesztett kormányprogrammon, bármennyire veszélyesnek tartom is az országra nézve azt az utat, amelyen a kormány elindult, ez a megítélése az ő eljárásuknak és politikájuknak személyes érzelmeimre semmi irányban sem gyakorolhat befolyást. Azt a nagyrabecsülést, azt a tiszteletet, azt a szeretetet, amit hosszú évtizedek óta éreztem és ápoltam keblemben a kormányelnök úr iránt: azt, bárhogy elítéljem is eljárását, csak fokozhatja bennem annak az önmegtagadásnak a látása, amellyel most egész egyéniségét latba veti tisztán és kizárólag a közérdeknek, a szerintem végzetes tévedéssel felfogott közérdeknek.

A másik, amit meg kívánok jegyezni, az, hogy én is, és — azt hiszem — mindannyian át vagyunk hatva azon nagy és komoly veszélyek tudatától, amelyek az országot fenyegetik. Át vagyunk hatva attól a meggyőződéstől, hogy az első feladat biztosítani a nyugodt, alkotmányos fejlődés lehetőségét, tehát megmenteni a 67-es alapot és egyúttal mély szomorúsággal kell konstatálni azt is, hogy ennek az alapnak megmentésére, a mai bajokból való kibontakozásra mi utat nyújtani, mi eszközöket kézbe venni nem tudunk. Ebből kifolyólag nem volna szabad egy olyan kormány programja ellen fordulnunk, amely vállalkozik a kibontakozásra és bízik magában, hogy azt elérheti, hacsak arról nem volnánk meggyőződve, hogy az az út, amelyen ők elindulnak, nemcsak a kibontakozást nem eredményezheti, de bármilyen következményekkel járjon, minden körülmények között csak növeli a veszélyeket, csak ronthatja a dolgot.

Mert hiszen mi történhetik? Vagy győz a kormány, vagy kisebbségben marad. Ha kisebbségben marad, akkor egész akciója keresztül visz egy választásnak és pedig egy a legnagyobb izgalmak közt megívott választási harcnak összes szenvedélyein, összes izgalmain, visszahozza győzelmes többséggel a jelen képviselőháznak azon pártjait, amelyek magatartása miatt a békés megoldás eddig nem sikerült, de valószínűleg, — hisz ez az emberi természetben rejlik, — visszahozza nemcsak erősebb, hevesebb szenvedélyektől eltelve, de visszahoz a választási küzdelemben edzett, sokkal túlzóbb álláspontú pártokat, mint a mostaniak. Mert hisz a harcban nem válogatják rendesen az emberek fegyvereiket. Ha a kormány az alsó néptömeg fölizgatásának fegyvereivel igyekszik érvényesülni, az emberi természet hozza magával, hogy védjék meg magukat úgy, ahogy legjobban védhetik és az eredmény az ország nyakába fog zúdítni egy ellenzéklet oly programmal, amely csak szaporítja a mai helyzet veszélyeit, és csak még vigasztalanabbá teszi az ország helyzetét.

Ha pedig győznek, úgy, az a konfliktus, amely most

fennáll a képviselőház többsége és a király között, az elinté-
zést nyer. Egy pillanatra helyre áll az alkotmányos élet rendes
menete, de csak egy pillanatra, mert hiszen nekik első dolguk
kell, hogy legyen, hogy beváltsák Ígéretüket, hogy meg-
valósítsák az általános szavazati jogot. — Arról pedig azután
úgy meg vagyok győződve, mint kevés dologról ezen a vilá-
gon, hogy ha azután az általános szavazati jog alapján elren-
delik az új választást, melynek be kell következnie, az hoz
olyan képviselőházat és olyan többséget a magyar parla-
mentbe, amellyel lehet mindenféle politikát csinálni a vilá-
gon, amellyel elképzelhető mindenféle megoldás, de a magyar
nemzeti politika 67-es alapon nem tartozik többé a lehető-
gek közé.

Tehát az alternatíva így áll előttem: Az egyik esetben,
ha vereséget szenvednek, csak hatványozzák a mai helyzetnek
akut szenvedélyeit, akut bajait. A másik esetben — győ-
zelmük esetére — örökké, végleg tönkre teszik Magyarorszá-
gon azt a 67-es alapot, amellyel azért van ez a párt össze-
fórva, amit azért szolgáltunk és fogunk szolgálni egész
erőnkből, semmi egyebet nem tekintve, mert ebben látjuk
a békés fejlődésnek, ebben látjuk az erőt hozó, az erőt gyűjtő
nemzeti politikának legbiztosabb alapjait.

Nehéz pillanatban kell határozatot hoznunk, tisztelt érte-
kezlet, de én azt tapasztaltam eddig is, hogy mentői nehe-
zebb volt a helyzet, mentői több megpróbáltatás tornyosult
a párt felé, annál fényesebben tűnt ki az alatt tagjaink köte-
lességérzete, elvhűsége, szilárd kitartása és én meg vagyok
róla győződve, hogy ma is, bármit hozzon ránk a bizonytalan
jövő: egyedül lehetséges út, mert az egyedüli becsületes
út, de egyúttal pártszempontból is az egyedüli megnyugvást
s talán egy jobb jövőben sikert hozó út az, hogy nem nézve
sem jobbra, sem balra, nem kacérkodva sem egyik, sem másik
irányban, nem törődve a támadásokkal, amelyek jobbról vagy
balról érhetnének, megyünk a magunk útján és kifejezést
adunk meggyőződésünknek.

Ezt a célt szolgálja a határozati javaslat, melyet most
már leszek bátor előterjeszteni:

»A szabadelvű párt a kormányprogram számos pont-
jában saját elveinek reprodukcióját látja s annak gazdasági
és szociálpolitikai részében annál kevésbé találhat oly mentő
gondolatot, mely az ország közhangulatának új irányt adva,
helyreállíthatná az alkotmányos élet megzavart, békés me-
netét, miután legnagyobb részben az összes pártok által
máris vallott célok kitűzése mellett még csak az ezekhez
vezető főirányelveket sem felőli meg; másrészt pedig a fel-
sorolt összes eszmék megvalósításával járó óriási pénzügyi

terhek miatt, mint komoly kormányprogramm első feltételét, a rövid időn belül való kivihetőséget nélkülözi.

E program egyedüli nagyfontosságú sarkpontját az általános, titkos, községenként való közvetlen szavazati jog képezi, melyre vonatkozólag a szabadelvű párt kijelenti, hogy sok tekintetben elévült választási törvényünk módosítását a maga részéről is szükségesnek tartja s hogy — mint a demokratikus haladás barátja — a választói jognak fokozatos, a tényleges viszonyokkal és az ezen kérdéshez fűződő nagy nemzeti érdekekkel számoló kiterjesztését kívánja s az általános szavazati jognak behozatalát oly végcélnak tekinti, mely a képviselőház munkaképességét biztosító parlamenti reform után és csak akkor lesz megvalósítható, amidőn anyagi és szellemi erőben kifejlődött az egységes nemzeti demokrácia. Annak a mai viszonyok között való behozatala veszedelmbe döntené a nemzet legszentebb érdekeit és lehetetlenné tenné a 67-es alapon való nemzeti politikát. Ennélfogva a kormány programját nem helyesli és az annak érvényesítésére irányuló akciót nem támogatja.«

Ajánlom a határozati javaslatot elfogadásra.

Podmaniczky Frigyes báró elnök ezután a határozati javaslatot egyhangúlag elfogadottnak jelenti ki és lelkes szavakban buzdítja a pártot a további kitartásra.

Ezzel az értekezlet véget ért.

Gr. Tisza István beszédén kívül tehát más felszólalás nem történt.

Beszédének hatása alatt nem szólalt fel senki az általános szavazati jognak hívei közül.

Tiszának sikerült a szabadelvű párt együttmaradását biztosítania — s ebben van az október 30-i értekezletnek nagy fontossága — a Fejérváry-kormány toborzó akciója ellen, miként sikerült biztosítania az augusztus 23-i értekezleten a koalíció érdekeit szolgáló Szivák-féle kiválási mozgalom veszélyei ellenében.

A szabadelvű párt ezen egyhangú állásfoglalása vezérének a kormány programját elutasító határozati javaslata mellett — könnyen érthetőleg — igen Rellemetlen csalódás volt a »parlamenti« kormányra átalakulni kívánó Fejérváry-kabinet számára;¹

1 Kristóffy nyíltan beismeri, hogy ez az „első csalódás“, a szabadelvű pártnak ez az állásfoglalása „döntő jelentőségű“ volt az újjáalakult Fejérváry-kormány sorsára nézve. (I. m. 276. 1.)

Lányi Bertalan pedig ezzel kapcsolatban ezt írja: „A szabadelvű pártban igen tekintélyes volt azoknak a száma, akik az általános szavazati jog híveinek vallották magukat s ebbeli nézetüket, valamint készségüket, hogy a kormányt egy ilyen alapra helyezendő kibontakozási kísérletnél támogatni fogják, a kormánnyal előzetesen közölték, ami nem kis mértékben járult hozzá, hogy a kormány erre a kísérletre vállalkozott“: mindamellett

A koalíció vezérlőbizottsága október 31-én tartott ülésében szintén keményen elítélte a Fejérváry-kormány új programját. Az ezen ülésből kiadott nyilatkozatában inti az ország közvéleményét, hogy a kormányprogramot ne vegye komolyan. Ez a program ugyanis magán hordja a megvesztegetési kísérlet bélyegét, elszomorító jelül annak, hogy a kormány megvesztegethetőnek hiszi a nemzetet. Mindent ígér mindenkinek, tekintet nélkül arra, hogy az ígéret megvalósítása mennyi időbe és milyen anyagi áldozatokba kerül. Összehord mindent, amit a különböző ellenzéki pártok évtizedekig követeltek és ezzel igyekszik megvesztegetni a tömeget, csakhogy kikerülje a magyar hadseregben a magyar állam hivatalos nyelvének használatát. Ami az általános választójogi jogot illeti, a vezérlő-bizottság nyilatkozata megjegyzi, hogy a kormányprogram itt hamis jelszóval él, mert általánosnak nevezi azt a választójogot, mely értelmi cenzushoz van kötve. Első feladata a nemzetnek: a kormánnyal szemben megvédelmezni alkotmányát és csak ezen kötelezettségének teljesítése után foghat hozzá ama feladatoknak megoldásához, amelyeket az új kormányprogram az ellenzéki pártok követeléseiből kisajátított. Ilyen az ellenzék nagy része által vallott általános szavazati jog. A királyt meg kell győzni, hogy a magyar nemzet alkotmányszeretete nem eladó.²

* * *

Ugyancsak október 31-én válaszolt Kristóffy belügyminiszter Tiszának október 30-án mondott beszédére a félhivatalos »Magyar Nemzet« 1905. november 1-i számában megjelent interjú alakjában, melyben a szabadelvű pártnak előző napi állásfoglalására is tett megjegyzéseket.

»A Lloyd-klubban — úgymond — tegnap megalakult az új konzervatív párt.³ Ma még ugyan szabadelvűnek nevezi magát, de a határozat, amit ott hoztak és az a beszéd, amellyel ezt a határozatot bevezették, úgy politikai alapgondolatánál, valamint elvi tartalmánál fogva a konzervatív politikai irányzat zászlóbontása volt. Ez is rávall az általános választójog nagy bontó erejére, amit már több ízben hangoztattam, mert íme, amint látjuk, oly politikai eltolódásokat idéz elő, hogy nemcsak egyeseket, hanem egy egész pártot is le bír szorítani arról a talajról, amelyet eddig elfoglalt.«

Kristóffy ezzel a bizakodó mondattal végzi válaszát: »Az a szabadelvű párt egyhangúlag elfogadta Tiszának szóbanforgó elutasító határozati javaslatát. (I. m. 123. 1.)

A szabadelvű párt együtttartása körül Fejérváryék minden átcsalogatási kísérlete ellen Tiszán kívül Lukács László fáradozásainak volt különösen jelentős szerepe.

2 A vezérlő-bizottság nyilatkozatának teljes szövegét l. a B. H. 1905. nov. 1. számában.

3 Gr. Zselénszky Róbert írja Tiszának már 1905. szept. 4. levelében (közölve legújabbban Emlékeinek 294—5. 1. is): „Örvendek annak, hogy Te sem helyesled az általános választói jognak törvényesítését. Ha valaha, úgy most lenne indokolt egy konzervatív pártnak szervezése“. Persze ez csak Zselénszky óhaja volt és maradt.

új konzervatív pártalakulás mindenesetre érdekes tünet, de mi felvesszük a küzdelmet ezzel az új alakulással szemben is és bízzunk az általános választójog hatalmas átalakító erejében, mert annak más eredménye, mint igazán az egész nép, az egész ország érdekében dolgozó parlament megteremtése, nem tehet«. ¹

* * *

Tisza ugyancsak hírlapi úton válaszolt Kristóffy ezen nyilatkozatára.

Az Újság november 4-i számában megjelent cikkének polemikus éle először is Kristóffy azon állítása ellen irányul, hogy »a Lloyd-klubban megalakult a konzervatív párt« s amivel kapcsolatban a szabadelvű pártnak az általános szavazati jog elleni állásfoglalását konzervatív zászlóbontásnak nevezi.

»Arra kérem Kristóffyt, — úgymond Tisza — ne feledje el, hogy ezt a konzervatív zászlót egészen a legutóbbi időkig velünk együtt bontogatta s buzgó politikai közege volt annak a kormánynak, mely' az általános szavazati jog behozatalának a leghatározottabban ellene szegült.« ¹²

Kristóffy azt mondja, — folytatja Tisza — hogy »az obstrukció mindenütt virágzott, ahol szűk a választói jog és mindenütt megszűnt, ahol a parlamentárizmust az általános választói jogra fektették. A belga, a francia, a német, az olasz példák legalább ezt igazolják«.

»Vegyük jól figyelmünkbe Kristóffynak emez igen érdekes nyilatkozatát, mert valóban nehéz a tényekkel homlokegyenest ellenkező állítást ilyen kevés szóban ilyen szabatosan kifejezni.«

Cikke végén Tisza azt az ismételt kérelmét fejezi ki, hogy hagyjanak az általános szavazati jog hívei békét a külföldi példákknak.

Az országos szabadelvű párt október 30-i ellenzéki állásfoglalásának érdekes epilógusa még a baranyavármegyei szabadelvű párt 1905. november 9-i határozata a Fejérváry-kormány támogatása érdekében. ³

A baranyai szabadelvű párt ugyanis az országos szabadelvű párt elnökéhez intézett iratában a következőket mondja: »Sajnálattal vettük tudomásul, hogy az országos szabadelvű párt legutóbbi határozata jelen kormánynak a kibontakozásra irányuló törekvését, programját magától teljes egészében elutasítja és így a kibontakozás nehéz, de hazafias munkáját támogatni nem hajlandó akkor, amidőn a 67-es alapon álló egyes pártcso-

¹ A kormányprogram ellen különböző oldalról felhozott kifogásokra a kormány tagjai részéről tett nyilatkozatokat megemlíti Lányi i. m. 125. lapján és ezt követőleg védelmébe veszi ezt a programot azon ellenvetésekkel szemben, amelyeket az alkotmányos eljárás és a kormányzati komolyság nézőpontjából tettek. (I. m. 126—130. l.)

³ T. i. Kristóffy a Tisza-kormány idejében Szatmár megye főispánja volt s ezen állásából lett a „darabont-kormány“ belügyminisztere.

³ Ne feledjük, hogy Baranya megye főispánja akkoriban br. Fejérváry Géza fia, Fejérváry Imre volt.

portok nem eléggé kárhóztatható állásfoglalásukkal a közjogi ellenzékét támogatják és ezzel a mai nehéz helyzet előidézéséhez hozzájárultak ... Pártunk az imént kifejtettek által indíttatva, határozatilag kimondotta, hogy a 67-es alapon álló szabadelvű Fejérváry-kormányt a kibontakozásra irányuló nehéz munkájában a párt tagjainak egyes részletkérdések, különösen az általános szavazati jog tekintetében szabad kezet hagyva — az országos érdekekre való tekintettel támogatja. Azon ragaszkodásnál fogva, mellyel pártunk az országos szabadelvű párt vezére és az anyapárt iránt rég idő óta viseltetik, attól elszakadni nem kíván, hanem tisztelettel felemeli kérő szavát, hogy hozott elutasító határozatát változtassa meg s jelesen méltóztassék módokat keresni, melyeknek alapján lehetővé tétessék, hogy minden szabadelvű 67-es alapon álló honpolgár a jelen kormányt a kibontakozásra irányuló törvényes úton haladó feladatát — a részletkérdésekben eltérő nézetek fenntartásával is — a szabadelvű párt keretében támogassa«.

A baranyai szabadelvű pártnak ez a kormánytámogató állásfoglalása egészen elszigetelve maradt.

283. A szabadelvű párt 1905. december 18-i értekezlete: csatlakozás a koalíciónak az újabb elnapolást törvénytelennek bélyegző határozati javaslatához. (Előzmények: a kormányprogramm kudarca és Tisza levele Gromon Dezsőhöz; hélium omnium contra omnes; Lukács László békekísérlete és Tisza bécsi útja; a december 18-i pártértekezletek.)

»Ez a kabinet — hirdette a reaktivált Fejérváry október 28-i programbeszédében — a koalíció vezetői által felállított alkotmányos és parlamentáris alternatívák mindkettejével jön. Új programot hoz s az új program számára új többséget kér a parlamenttől. Ha ezt a többséget a parlamentben nem kapja meg, akkor rajta lesz, hogy azt az országban szerezzék meg.«

Ámde az új program megvalósítása legyőzhetetlen akadályokba ütközött. A kormányt mihamar be kellett látnia, hogy politikai feladatát, úgy ahogy eredetileg tervezte, nem lesz képes megvalósítani.

A terv ugyanis az volt, hogy az új program nyilvánosságra hozatala után a kormány »új politikai pártot létesít a program híveiből s egyúttal megalkotja a szükséges szervezeteket és kereteket az alkotmányos harc felvételére és végigküzdésére. Fejérváry — igen helyesen — nagy súlyt helyezett a szabadelvű párt tagjainak megnyerésére, meg is kezdte köztük a toborzást, melynek rendjén a szabadelvű párti képviselők sok jó szándékot és nem kevesebb ígéretet helyeztek kilátásba... Valószínűnek látszott, hogy a kormányt módjában lesz december 19-ig (ameddig az országgyűlés október 10-én elnapoltatott) a képviselőházban egy számbavahető kisebbség támogatására szert tenni s ezen feltevésből kiindulva az volt a szándéka, hogy december 19-én programját az országgyűlés megvitatása alá

bocsátja, ám ha az országgyűléssel nem boldogul, azt azonnal feloszlatja és az új választást kitűzi«. ¹

A szabadelvű pártnak október 30-i egyhangú elutasító állásfoglalása halomra döntötte a kormány számításait, ² helyzetére több irányban végzetes hatással volt.

Így megalakult ³ ugyan — állítólag — november 3-án az új politikai program támogatására hivatott »haladó párt«. Ámde ennek az új kormánypártnak toborzó ereje nem volt. A szabadelvű párt részéről remélt tömeges csatlakozás elmaradt. »A kormányhoz, egy-két képviselõn kívül, nem csatlakozott a szabadelvű pártból senki sem, jöllehet a pártnak több mint fele személyesen és egyenként tett Fejérvárnak ígéretet az iránt, hogy elfogadják a programot és belépnek a kormány pártjába.« ⁴ A »haladó párt« kudarca már november első felében nyilvánvaló

1 Kristóffy, i. m. 271 — 272. 1. — Hogy a kormány nem alaptalanul számított a szabadelvű párti képviselõk tekintélyes részének támogatására, kiviláglik Lónyay Sándor szabadelvű párti képviselõnek Tiszához intézett 1905. okt. 17-i levelébõl is, melyben egyebek között a következõket írja: „Én, ki pártunk minden árnyalatával érintkezésben állok és ki 21 éve tagja vagyok e pártnak — amennyire ismerni vélem embereinket — úgy ítélem meg a helyzetet, hogy a kormányprogramhoz *igen sokan fognak csatlakozni*“.

Ugyancsak Lónyay írja 1905. dec. 28-i levelében, hogy Hieronymi Károly is „vacillált még nemrég, hisz egy lábbal már bent volt a haladó pártban pár hét elõtt“.

2 A szabadelvű párt ellenzéki állásfoglalásának végzetes következményeirõl a Fejérvár-kormány politikai számításaira és további sorsára nézve részletesen tájékoztat Lányi i. m. 131. s k. 1. és Kristóffy i. m. 288. s k. 1. a „Jelentés a magyar helyzetrõl“ címû 1905. nov. 11-i felszöfelterjesztésben.

Teljes joggal kérði Tisza István a szabadelvű párt 1906. febr. 20-i értekezletén (286) mondott záróbeszédében: „Mi tette lehetetlenné a Fejérvár-kormányt azon szerencsétlen õszi kísérletét, hogy hangzatos politikai programot adva, az alkotmányos tényezõk támogatását ragadja magához? Mi más, mint a szabadelvű párt?“

Tehát az a szabadelvű párt, melyre a koalíció folyton kigyót-békát kiált, amely ellen állandóan gyûlöletre izgat és amelyet azzal vádol, hogy kétszínû magatartásával akadályozza az alkotmányválságnak a nemzet kívánságai szerinti megoldását.

Lukács György, a „darabont-kormány“ kultuszminisztere is ezeket írja: „A Fejérvár-kormányt azt a második kísérletét, mely arra célzott, hogy új választások kiírásával saját maga programja alapján váljék parlamentáris kormánnyá, mégsem a koalált ellenzék buktatta meg, hanem Tisza István tette lehetetlenné. (Életem és kortársaim, 1936, 1. k. 131. I.)

3 Legalább is ezt állítja egy nov. 4-én kiadott félhivatalos közlés, mely szerint nov. 3-án „megalakult“ az országos haladó párt. (B. H. 1905. nov. 5. sz.) A szó komoly értelmében vett pártalakításra — mint látni fogjuk — sem akkor, sem késõbb, nem került sor. Minden idevágó kísérlet meghiúsult a szabadelvű párt szilárd ellenállásán.

4 Így szól Kristóffy szemrehányó beismérese. (1. m. 276. 1.) — Mindössze, négy szabadelvű párti képviselõ lépett be kezdetben a „haladó párt“-ba. És még 1906. februárban is összesen csak nyolc haladó párti képviselõ volt. Ebbõl öt csatlakozott szabadelvű párti.

volt; szemfényvesztő nagy programja ellenére — a képviselővé választott minisztereken (Lányi, Kristóffy, Vörös) kívül — mindössze csa a szabadelvű pártból átszalogatott egynéhány képviselőtagja akadt. A haladópartiak e kudarcért persze főként Tisza Istvánt okolták.

A szabadelvű párt ellenzéki állásfoglalásának további következménye az volt, hogy a törvényhatóságokban a szabadelvű párt hívei szintén a kormány ellen fordultak és összefogtak a koalíciós táborral.

Döntő csapásként hatott a kormány helyzetére a főispáni székek betöltése körül támadt nehézség. A régebbi főispánok, kik Fejérváry eredeti tervétől eltérőleg — Tiszával való tárgyalás alapján — egyelőre megmaradtak a szabadelvű párt kötelekében, egyenesen a szabadelvű párt ellenzéki magatartására hivatkozva, lemondtak. ¹ A főispáni székek betöltésére kiszemelt egyének pedig visszavonultak s így a megüresedett állások betöltése a legnagyobb nehézségekbe ütközött. Mindennek tetejébe az újonnan kinevezett főispánok törvényes beiktatása részben meghiúsult. A kormány számítása ellenére a szabadelvű párti elemek nemcsak nem támogatták az új főispánokat az eskütétel körül a koalíció erőszakosságával szemben, hanem egyenesen összefogtak a koalícióval a főispánok beiktatásának megakadályozásában.

Végül, a szabadelvű párt ellenzéki állásfoglalásától a koalíció új harci kedvet kapott. Sajtója fokozódó izgatásának hatása alatt a »nemzeti ellenállás« rövidesen számottevő kimélyítést nyert. A törvényhatóságok az addigi passzív ellenállás teréről az aktív ellenállás terére léptek, mely elsősorban arra irányult, hogy az újonnan kinevezett főispánokat hivataluk elfoglalásában és az eskü letételében erőszakkal megakadályozzák.

Váázolva a kormányprogramul kudarcának a szabadelvű párt állásfoglalásával kapcsolatos okait, lehetetlen hallgatással mellőznünk gr. Tisza Istvánnak 1905. december 2-án Qromon Dezsőhöz írt, több szempontból nagyon érdekes levelét.

Ennek előzményei a következők:

Thuróczy Vilmos nyitrai főispán november 30-i levelében referált Tiszának Qromon Dezső¹ állítólagos toborzó akciójáról a »haladó párt« javára és a nyitramegyei szabadelvűpárti képviselőknék a »haladó pártihoz való közeledéséről, a nyitrai szabadelvű párt ingadozásáról.

Ugyancsak november 30-án három levelet is írt Budapestről Sándor János² az állandóan Geszten tartózkodó Tiszának. Ezek-

¹ A főispáni kérdésre is vonatkozik Fejérvárynak Tiszához intézett 1905. jún. 10. (271), jún. 28. (275) és szept. 22-i levele (279), valamint Tiszának Fejérváryhoz intézett 1905. jún. 12., jún. 23. és szeptember 19-i levele.

¹ Fejérváry volt honvédelmi miniszter (1884—1903.) régi bizalmasa és politikai államtitkára.

² Tisza sógora és belügyministersége alatt politikai államtitkára, kinek Tiszához írt politikai levelei több érdekes adatot szolgáltatnak az 1905/6. Fejérváry-korszak intim történetéhez.

ben beszámol arról, hogy a Gromon által egybehívott értekezleten a szabadelvű párti képviselők közül tizenketten voltak jelen és hogy a kilépést még egyelőre nem határozták el. Az értekezlet tagjait azzal az indokolással hívták fel a haladó pártba való belépésre, hogy ha a haladó pártnak december 19. előtt 25—30 embere van, úgy egyelőre a Házban meg tudnak állni, a kormány vád alá helyezését esetleg obstrukció útján megakadályozzák, elhúzzák január közepéig és akkor újból hosszabb időre elnapolják a Házat és ezzel megelőzik a bekövetkező nagyobb bajokat. Egyelőre állítólag azért nem határozzák el a kilépést, hogy a verbuválást folytathassák.

December 3-i első levelében írja Sándor János, hogy hallomása szerint a kormány és maga Fejérváry is egyenesen Tiszát okolja a miatt, hogy ők pártot alakítani nem tudtak és nem boldogulhattak.

Ezen december 3-i levél mellett fekszik másolatban Tisza Istvánnak december 2-án kelt levele, melyet Gromon Dezsőhöz intézett s amelynek kézbesítésére Sándor Jánost kérték.

Tiszának ez a — Fejérváryhoz való megváltozott viszonya szempontjából is — nagyérdekű levele így szól:

Kedves Barátom!

Ismerem és méltányolom azt a benső viszonyt, mely évtizedek óta köt össze Fejérváryval. Tudtam, hogy kínos helyzetbe hoz a köztünk kifejlődött politikai ellentét s értettem volna — ha nem helyeseltem volna is — ha nyíltan pártjára állottál volna. Nem helyeseltem volna, mert bárminő tiszteletreméltó egyéni érzelmenek sem áldozhatjuk fel a közérdeket. *Fejérváryt Te sem szeretheted jobban én nálam; sirni volna kedvem, hogy az Ő nemes egyéniségéhez kell ennek a gyászos kalandnak tapadnia. De hiába, nem tehetek arról, hogy szegény egy olyan iránnyal azonosította magát, mely végveszélyt hoz az országra s mellyel szemben állást foglalni lelkiismeretbe vágó parancsoló kötelességem. Ezért kellett azonnal provokálnom a párt határozatát a kormány programja felett. Értettem volna, hogy ha e határozat ellen nyilatkoztál, szavaztál volna; keserűség nélkül fogadtam volna azt is, ha levontad volna a konzekvenciát. De azt soha, soha fel nem tételeztem volna Rólad, hogy a pártban maradvá, aknamunkát kezdj a párt megrontására. Most sem hinném ezt el, ha kétségtelen bizonyíték nem kényszerítene rá. Így azonban régi barátságunk nevében azzal a kéréssel fordulok Hozzád: ha Fejérváry mellé akarsz állani, tedd ezt nyíltan, engedd, hogy lovagias ellenfélt tisztelhessek benned, s kímélj meg attól, hogy azok közé kelljen Téged is soroznom, akiknek megítélésében csalódtam.*

Régi igaz híved

Tisza István

Tiszának ez a levele nem jutott a címzett kezébe.

Ennek okairól tájékoztat Sándor János 1905. december 3-án kelt második levele, melyben írja, hogy az este a szabadelvű párti körben többekkel beszélt, így Lukács Lászlóval is. Majd így folytatja: »A Gromonnak szóló levelet nem mutattam, de Lukácsnak az volt a nézete, hogy talán nem is kellene elküldeni, mert az egész mozgalom kútba esett, úgy hogy mire készen volnának, már nem lesz haladó párt. Hieronymi... előtt pedig úgy nyilatkozott Gromon, hogy aki őt ismeri, fel sem teheti, hogy ő intrikálni akarna. Azért nem küldöm el a levelet, míg Vojnitscsal¹ is nem beszéltem, esetleg Tóled újabb utasítást nem kapok, mert a következők szerint csakugyan aligha kerül sor átlépésekre s az értekezleten jelen voltak nagy része a körben lévén, úgy látszik, egyelőre nem is akarják a dolgot folytatni«.

A haladó párt szervezése csakugyan megghiúsult a szabadelvű párt ellenállásán.

December 14-i levelében ugyanis azt írja Sándor János Tiszának, hogy hallomása szerint »a kormány feladta azt, hogy pártot alakítson — azzal, hogy ezt a szabadelvű párt magatartása úgysis lehetetlenné tette - s erre már nem is tesznek újabb kísérletet«.

* * *

November folyamán a koalíciótól vezetett »nemzeti ellenállás« a »vezérlő bizottság« október 23-i »irányító kijelentései« (282) értelmében is folytatódott, sőt — mint fentebb érintettük — az addigi passzív rezisztencia teréről az aktív rezisztencia terére lépett és elsősorban a főispáni beiktatások erőszakos megakadályozására irányult. A megyékben ú. n. »alkotmányvédő« és »jóléti« bizottságok alakultak, amelyek magukhoz ragadták a törvényhatósági életben a tényleg vezető hatalmat és mintegy a »vezérlő bizottság« vidéki kirendeltségeiként, végrehajtó közlegeiként működtek.

Ezen anarchikus állapotok leküzdésére a kormány igyekezett megfelelő intézkedéseket tenni. Így a főispáni installációknál karhatalmat alkalmazott és a karhatalom igénybevételére a főispánokat is feljogosította. Az »alkotmányvédelmi« (»jóléti«) bizottságokat feloszlatta. A renitens megyei főtisztviselőket állásuktól felfüggesztette és a Btk. alapján a vádhatóság elé állította. Egyes törvényhatóságok állami dotációját beszüntette. Több főispánt az 1886. évi XXII tc.-ben meghatározott kivételes hatalommal ruházott fel.

A »nemzeti ellenállás« leküzdésére a kormány és főleg belügyminisztere a szocialistákkal és a nemzetiségekkel szövetkezett. »De cselekedhettem-e másként?«, kérdi Kristóffy. »A^{1 2}

¹ Br. Vojnits István a szabadelvű párt, majd 1910. óta a nemzeti munkapárt egyik alelnöke.

² Lányi i. m. 133—134. 1. és Kristóffy i. m. 283—284., 290—291 1., továbbá Gratz II. 102. s. k. 1.

A kormány ellenintézkedéseiről a renitens törvényhatóságok és tisztviselők ellen tájékoztat Lányi i. m. 134—136. 1. és Kristóffy i. m. 284—285. 1.

kormány — úgymond — az uralkodó osztályok részéről szinte kényszerítve volt azon, elismerem, a magyar kormányzat terén szokatlan lépésre, hogy programjának megvalósítása céljából az alsóbb néposztályok támogatását és segítségét vegye igénybe... A széles néprétegek megnyerése széleskörű agitációt, propagandát és sajtókampányt igényelt a kormány részéről.

A koalíció és a kormány akkori kiélesedett harcáról nagyon találóan mondja Nagy Miklós:² »Szomorú, vigasztalan kép: egyfelől a koalíció által vezetett nemzeti ellenállás, másfelől az utcával szövetkezett kormány. Igazi bellum omnium contra omnes«.

A kormány intézkedései a renitens törvényhatóságok ellen nem vezettek eredményre, másrészt mihamar be kellett látnia, hogy politikai programját nem képes megvalósítani. Ezért a kormány november folyamán beható megfontolás tárgyává tette a helyzetet* és ennek eredményeként már december 1-én kelt előterjesztésében kénytelen volt lemondását bejelenteni s annak még december 19. előtt leendő elfogadását és végleges felmentését kérni.

A király döntése azonban egyelőre nem következett be.

A dolgok ezen állásába kapcsolódik, ebben a nagyon yalságos időpontban kezdődik Lukács László békekísérlete.

Erről tájékoztat Sándor János fentebb idézett december 3-i (második) levelének folytatásában.

»Lukácstól — írja — érdekes dolgokat hallottam. ~E szerint a kormány csakugyan azt akarja, hogy december 19. előtt a hivatalos lap útján oszlassa fel az országgyűlést, mert nem akar a Házban megjeleni és magát egy vádindítványnak kitenni. Ezt persze nyomon követné — együttmaradás esetén — az erőszakos eltávolítás. Azután meg jönne a vármegyei bizottságok feloszlatása, sajtó megrendszabályozása, kormánybiztosok kiküldése stb. stb. Szóval az egészen nyílt abszolutizmus, ő ennek elejét akarja venni s oda vergál, hogy ne feloszlatás, hanem csak elnapolás legyen, ami ismét időt adna esetleges tárgyalásokra, melyekre némi alapot nyújtana az, ha a koalíció e felett a kormánnyal szóba állván, mégis valamely engedékenységet mutatna.« E célból Lukács a koalíció vezérférfiaival megbeszéléseket folytat. »Azt nem hiszi ugyan, hogy a vádindítvány előterjesztését megakadályozni tudja, de úgy véli, annyi elérhető, hogy az elnapo-^{1 2 3}

¹ Kristóffy i. m. 277. 1. A kormánnyal szövetkezett szocialisták növekvő erőszakoskodásáról és ennek hatása alatt a függetlenségi párt frontváltottságáról az általános választójog kérdésében 1. Apponyi II. 155—157 1. és Bállá Antal: Budapest szerepe Magyarország történetében (Statistikai Közlemények, 77. k. 2 sz. 1937.) 129. 1.

² Kristóffy emlékiratairól szóló, többször idézett tanulmányában. (Bp. Szemle, 1928. évi 603. sz. 226. 1.) A kormány és a koalíció harcáról ellenzéki megvilágításban 1. Horváth J. i. m. 32—44. 1.

³ Lányi i. m. 136—138. 1. és Kristóffy 288. s. k. 1.

lási leiratra mégis szétmenjenek.« Reméli, hogy a megbeszélések eredményeként »a felosztatást és az azzal járó veszélyeket el lehet hártani s elérni, hogy egy kissé lármásabb ülés után még egyszer elnapolás legyen. Különben a kormány tagjainak egy része sem akarja vállalni a felosztatást és a többieket, de a másik része, igen, és — ha a király kívánja — Fejérváry is!«

Ezzel a Lukács-féle békeakcióval,¹ mely tehát oda irányult, hogy a békés kibontakozás lehetősége érdekében a képviselőház vegye tudomásul december 19-én az újabb elnapolást és ne maradjon együtt: áll minden valószínűség szerint összefüggésben Tisza István december 7-i bécsi útja (illetve december 7-i egy napos bécsi tartózkodása), melyről első sorban Fejérvárynak december 2-án Tiszához intézett következő leveléből nyerünk bizalmas értesülést.

Ennek a levélnek idevágó érdemleges része így szól:

»Igen tisztelt Barátom!

Van szerencsém közölni Veled, hogy ő Felsége szeretne Veled mielőbb beszélni, még pedig úgy szeretne, hogy lehetőleg minden feltűnés nélkül jöhetnél a Burgba Bécsben.

Kérlek tehát, kegyeskedjél velem lehetőleg postafordultával tudatni, vajjon mikor, mely napon lehetnél Bécsben, hogy ilyenképen megtudhatnám azután a fogadási órát is a végből, hogy azt Veled közölném.

Azon feltevésben, hogy a bécsi Burg belső folyosói, tehát a feltűnést kerülő módozatai talán nem annyira ismeretesek Előtted, hogy Magad útbaigazítás nélkül megtalálnád a lehetőséget, kérdezősködést mellőzve, ő Felsége szárnysegédtizti szobához juthatni; Burián István vömmel¹ ² megállapodtam, hogy Bécsbe megérkezve, talán odafáradnál ő hozzája, ki azután megfelelő úton kalauzolna ...

Fogadd kiváló nagyrabecsülésem nyilvánítását régi igaz

tisztelőd és híved

Fejérváry.«

Tiszának ez a »lehetőleg minden feltűnés nélkül« tervezett bécsi útja nem került el a hírlapírók figyelmét.

A lapok december 8-i számában bécsi jelentés olvasható, mely szerint Tisza december 7-én reggel Bécsbe érkezett és a nap folyamán ottani politikai barátainál látogatást tett; délután ismét Budapestre utazott.

Sándor János december 10-i levelében írja Tiszának, hogy bécsi útjával a lapok mind többet foglalkoznak, így a Budapesti Hírlap vezércikkben³ foglalkozik vele.

Hogy Tisza István miről tárgyalt ü Felségével, erről hiteles adat nem áll rendelkezésünkre.

¹ Erről a békeakcióról részletesen tájékoztat Lányi i. m. 140. s. k. 1. L. még Gratz II. 107—109. I.

² Akkori közös pénzügyminiszterrel.

³ T. i. az 1905. dec. 9-i számban megjelent vezércikkben.

Lukács László abbeli fáradozása, hogy újabb elnapolás esetében a december 19-i ülés törvényes lefolyása biztosíttassák, sikerrel járt.

A koalíció vezérlőbizottsága december 9-én tartott ülésében elhatározta, hogy újabb elnapolás esetén a képviselőház elé határozati javaslatot terjesztenek, melyben a Ház tudomásul veszi az elnapoló királyi leiratot, habár egyidejűleg óvást emel a törvénytelen elnapolás ellen és megismétli előbbi tiltakozó határozatait.¹

A vezérlő-bizottság azután december 17-én állapította meg a december 19-i képviselőházi ülésen beterjesztendő határozati javaslat szövegét, amelyet azonnal közöltek Tiszával hozzájárulás végett. A határozati javaslat benyújtásával gr. Apponyi Albertet bízták meg.²

December 18-án este a Ház valamennyi pártja értekezletet tartott, hogy megállapítsa a másnapi ülésen való eljárását. A pártok egyhangúlag elfogadták a december 19-i újabb elnapolás alkalmából előterjesztendő határozati javaslatot, melynek szövege a következő:

»A képviselőház az országgyűlésnek királyi leirattal történt jelen elnapolását, amely az 1867:X. tc. világos rendelkezésébe ütközik, törvényellenesnek nyilvánítja, kihirdeti, a főrendiházzal közölni rendeli; kimondja azonban e tény feletti mély sajnálatát, elítéli a király azon tanácsosainak eljárását, akik azt javasolták, akiknek kinevezéséről az országgyűlés egyébiránt a szokott módon még értesítve sem lett, — és csupán azért veszi tudomásul az elnapoló királyi leiratot és alkalmazkodik annak rendelkezéséhez, mert nem akar a törvényhozás két tényezője között olyan helyzetet teremteni, amely a köztük való alkotmányos érintkezést nagyon megnehezítené. Egyúttal azonban a képviselőház tiltakozik az ellen, hogy a nemzeti érdekek gondos szemügyrevétele által sugallt ezen eljárásából a jövőt illetően a törvény feltétlenül kötelező erejének, avagy a nemzeti képviselőlet jogainak hátrányára bármi következtetés vonassák le.«³

Ami már most a szabadelvű párt 1905. december 18-i értekezletét illeti, annak lefolyásáról Az Újság 1905. december 19-i számában a következő tudósítást találjuk:

A szabadelvű párt értekezlete ma (december 18-án) egyhangúlag elfogadta a koalíció holnap beterjesztendő javaslatát. Mindenesetre érdekes, hogy Tisza István szószóelőjává lett olyan javaslatnak, melyet Apponyi Albert fogalmazott meg. Az igazság kedvéért azonban nem hallgathatjuk el, hogy Apponyi ezúttal már a szabadelvű pártra való tekintettel

¹ B. H. 1905. dec. 10. sz.

² B. H. 1905. dec. 18. sz.

³ A Képviselőházi Napló II. kötet 28. lapján közölt hiteles szöveg szerint.

fogalmazott s az eredmény Lukács László beleszólására is vall. Így sem fedi a határozati javaslat teljesen a szabadelvű párt felfogását s noha a szöveghez minden párt egyhangúlag hozzájárul, Tisza István mégis rá fog mutatni arra, amiben a szabadelvű párt a koalícióval nem vállal szolidaritást.

Pontban hat órákor Podmaniczky Frigyes báró megnyitotta az ülést és üdvözölte a nagy számban megjelent tagokat. Az elnöki bejelentések után felállott Tisza István gróf, hogy a pártnak holnap magatartása dolgában előterjessze az intéző-bizottság javaslatát.

Tisza István rámutatott arra, immár negyedszer¹ esik meg, hogy a Házat ugyanazon a napon napolják el, amelyre egybehívták. *A párt mindeddig azon a nézetten volt, hogy a királyi kézirat felolvasása után tanácskozásnak és határozathozatalnak többé helye nincsen, hanem a kézira-ra vonatkozó kritika az újonnan megnyitott Házban gyakorlandó. Az intéző-bizottságnak mostani javaslata látható ellentétben van az eddigi felfogással, de Tisza szerint ezt a különbséget bőven megokolja a helyzetben is beállott gyökeres változás. Most ugyanis a Fejérváry-kormányban egészen más kormányt kell látnunk, mint eddig. Eddig a Fejérváry-kormány mindig hangoztatta, hogy tudatában van imparlamentáris voltának s egyedüli hivatása útját egyengetni egy többségi kormánynak, addig is pedig csak arra valónak tartja magát, hogy az ország ügyei ne maradjanak teljesen gazdátlanul.*

Az ilyen kormánnyal szemben természetesen egészen más magatartás tanúsítható, mint az olyan iránt, mellyé a Fejérváry-kormány az utolsó elnapolás óta vedlett. Akkor egyszerűen parlamentáris kormánynak nevezte ki magát azzal, hogy programot adott, melynek alapján többséget szerezne magának. Azóta egészen világosan kisült, hogy ennek a programúnak sem a képviselőházban pártja, sem az országban számbavahető hívei nem akadtak, e szerint ki van zárva, hogy ez a kormány programjával egy nemzeti többséget képviselhetne. A Fejérváry-kormány tehát merőben az imparlamentáris kormányzásra van bázírozva, s folytonos elnapolásai csak ennek a látszatát akarják eltüntetni. Ez eléggé megokolja, hogy a szabadelvű párt eddigi magatartását megváltoztassa s rámutasson az elnapolás teljes törvényteleniségére.

Illetékes helyről az intéző-bizottság tudomást szerzett arról a határozati javaslatról, melyet a koalíció fog holnap betérjeszteni. Minthogy ennek a javaslatnak a lényege a

¹ T. i. ugyanez történt 1905. jún. 21-én, szept. 15-én és okt. 10-én. (273, 278, 281).

szabadelvű párt által kifejtendő álláspontot magában foglalja, s minthogy súly fektetendő a kormánnyal szemben a képviselőház egészének egyöntetű magatartására, nem tartja szükségesnek, hogy a párt külön határozati javaslatral álljon elő. Igaz, a párt nem azonosíthatja magát a koalíciós határozati javaslatban foglalt ama passzussal, hogy az elnapolást csak azért veszi tudomásul, nehogy a koronával való békés Viszony teljesen lehetetlenné tétessék, — szerinte a tudomásulvételnek ez a megokolása teljesen fölösleges és magában is helytelen; de mivel ez a lényegre nem tartozik, elégségesnek véli, ha a párt részéről holnap erre a passzusra megjegyzés történik, maga a határozati javaslat azonban megszavazandó.

Az értekezlet élénk helyesléssel hozzájárult Tisza István gróf előterjesztéséhez s az elnök, Rosenberg Gyula rövid felszólalása után, kimondta a határozatot, mely szerint a párt hozzájárul a koalíciós határozati javaslatához, s álláspontja kifejtésével Tisza István grófot bízza meg.

284. 1905. dec. 19-i országos ülés. — Ülések elnapolása királyi kéziratral: »a mostani elnapolás nemcsak... az alkotmány szellemével s a valódi alkotmányosság összes alapelveivel ellenkezik, de evidens, nyílt és flagránns törvénysértést is képez«; »az adott viszonyok között teljes jogosultsággal bír e Ház is arra, hogy azon határozatát, amellyel az elnapoló királyi kéziratot tudomásul veszi, a helytelenítés, a tiltakozás szavával kösse össze«. (Napló II. k. 28—29. 1.) Lányi bírálata Tisza álláspontjáról a december 19-i elnapolással szemben. — Kristóffy választójogi törvényjavaslat-tervezete.

Az országgyűlési pártok december 18-i értekezletei után (283) a képviselőház december 19-i ülése egészen programmszerűen ment végbe.

Justh Gyula elnök az ülés elején jelentette, hogy aznap reggel »báró Fejérváry tábornok úrtól« levelet kapott.

A levél és a hozzá mellékelte királyi leirat felolvasása után kiderült, hogy a leirat szerint, mely a hivatalos lap december 19-én megjelent külön kiadásban is közzététetett, ő Felsége az országgyűlést 1906. március 1-ig elnapolta.

Az elnapoló királyi kézirat kihirdetése után gr. Apponyi Albert hosszabb megokoló beszéd kíséretében előterjesztette az összes szövetkezett pártok megbízásából azt a határozati javaslatot, amelyet tudvalevőleg előzetesen a szabadelvű párt is elfogadott.

Apponyi után gr. Tisza István emelkedett szólásra.

Gr. Tisza István: T. Képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)*
Az elnapolásoknak olyan rendszerével állunk szemben, amely a parlamentnek egész életét tisztán üres fikcióvá teszi, min-

den belső tartalmától megfosztja; (Úgy van! balfelől. Halljuk! Halljuk!) hozzá még a mostani elnapolás nemcsak mint ezen rendszere az elnapolásoknak az alkotmány szellemével s a valódi alkotmányosság összes alapelveivel ellenkezik, de evidens, nyílt és flagrans törvénysértést is képez, (Úgy van! a baloldalon. Mozgás. Halljuk! Halljuk!) és én azt hiszem, hogy a szituáció súlypontja ma abban van... (Mozgás. Halljuk! Halljuk!)

Elnök (csenget): Csendet kérek, képviselő urak!

Gr. Tisza István: ...hogyan ezen kérdések megítélésében minden magyar politikai párt egyetért. (Általános élénk helyeslés. Úgy van! Úgy van! balról.) Ebből az a kötelesség háramlik miránk, hogy ezt aényt, t. i. az egyetértést, az egyhangúságot ezen kardinális kérdések tekintetében egyes részletkérdések feletti polémiákkal elhomályosítani ne engedjük. (Helyeslés a baloldalon és jobbfelől.) Ennélfogva akkor, midőn elvbarátaim nevében cs megbízásából felszólalok és kijelentem azt, hogy a benyújtott határozati javaslatot a magunk részéről is elfogadjuk, (Élénk helyeslés és tetszés balról.) tartózkodni fogok minden polémiától; egyszerűen jelzem azt, hogy sem a most elhangzott beszédnek, sem az előterjesztett javaslat szövegének minden egyes szavával egyet nem értünk, de egyetértünk a főkérdésre nézve és ezt az egyetértést óhajtjuk szavazatunk által kifejezésre juttatni. (Helyeslés a baloldalon és jobbfelől. Halljuk! Halljuk!)

T. Képviselőház! Méltóztassék nekem megengedni, hogy még csak egy-két igen rövid megjegyzést tegyek. (Halljuk! Halljuk!)

Elvbarátaimmal együtt azon álláspontra helyezkedtünk az eddigi elnapolások alkalmával, hogy az elnapolást tartalmazó királyi leirat meghirdetése után (Halljuk!) érdemleges vitatkozásnak és határozatnak, nézetünk szerint, helye nincs, s ebből vontuk le magunkra nézve azt a konzekvenciát, hogy a vitában és a határozat meghozatalában részt nem vettünk. Meggyőződésünk szerint rendes viszonyok között ez volna a helyes eljárás. (Mozgás balról. Halljuk! Halljuk!) De azon viszonyok között, amelyekbe most jutott az ország, akkor, amidőn, ismétlem, egy olyan rendszerrel állunk szemben, amely a Házat, ügylátszik, beláthatatlan időkig megfosztja azon jogától, hogy a kritika és ellenőrzés jogát utólag, az újból való összehívás alkalmából gyakorolja, és akkor, amidőn a kormány azon tanácsa által, amelyet ű Felségének ezen elnapolást illetőleg adott, a törvény kardinális intézkedéseiben túltette magát: azt gondolom, teljes jogosultsággal bír e Ház is arra, hogy azon határozatát, amellyel az el-

napoló királyi kéziratot tudomásul veszi, a helytelenítés, a tiltakozás szavával kösse össze. *(Élénk helyeslés a baloldalon és jobbfelől.)* És én azt gondolom, hogy ez az eljárás az adott viszonyok között nemcsak jogosult, de politikai szükségét is képez. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* Mert most először állunk egy olyan kísérlettel szemben, amely szerint egy kormány, amelyet a körülmények súlya, mondjuk, abba a kényszerhelyzetbe juttat, hogy ilyen eljárást kövessen, azaz a pretenzióval lép fel... *(Élénk mozgás a baloldalon. Haltjuk! Halljuk!)*

Gr. Batthyány Tivadar: *Törvénytelen kormány; pusztuljanak innen! (Zaj.)*

Elnök: *Csendet kérek!*

Gr. Tisza István: *...hogyan parlamentárisnak nevezi el magát s alkotmányosnak és törvényesnek állítja eljárását.*

Nem kívánok ismétlésekbe bocsátkozni, hiszen a kardinális szempontokat jelezte gr. Apponyi Albert t. barátom beszédében. *(Éljenzés bal felől.)* De akkor, amidőn költségvetés nincsen és midőn a képviselőháznak úgy törvényt alkotó, mint költségvetést megszavazó és ellenőrző működése a kormány által hosszú időn keresztül megakasztatik; akkor, amidőn oly kormány viszi tovább az ügyek vezetését költségvetés nélkül, amely kormánynak ebben a Házban egyáltalában támasza nincsen és amelynek azon kísérletei után, amelyeket tett arra, hogy künn az országban támaszt szerezzen magának, eddig bizonyára meg kellett arról győződnie, hogy ezen kísérletek teljesen kilátástalanok és eredménytelenek: *(Úgy van! Úgy van! a bal- és jobboldalon.)* akkor, mondom, ezt a helyzetet, a kormánynak ezt az eljárását az alkotmányosság és törvényesség mezébe öltöztetni egyáltalában nem lehet és tiltakoznunk kell pártkülönbség nélkül mindnyájunknak az ellen, hogy a magyar alkotmány elveibe ilyen szempontok, ilyen szituáció igazolása és megtörése belemagyaráztassék. *(Élénk helyeslés bal felől, a középén és jobbról.)*

T. Képviselőház! Ha idő és alkalom volna rá, *(Halljuk! Halljuk!)* nagyon sokat tudnék arról beszélni, hogy minő károkat, minő veszélyeket rejt ez a helyzet méhében a nemzetre és a dinasztíára egyaránt *(Úgy van! Úgy van! Halljuk! Halljuk!)* és hogy milyen életbevágó, minden egyéb szempontot messze túlszárnyaló kötelessége a közélet minden faktorának, az országgyűlés faktorainak, a képviselőház összes elemeinek, többségnek és kisebbségnek egyaránt, de hozzáteszem a törvényhozás minden faktorának, tehát országgyűlésnek és királynak egyaránt, a legnagyobb odaadással és legyőzve minden más szempontot és minden akadályt,

keresni a békés kibontakozás módjait, *(Helyeslés.) megtalálni egy olyan megoldást, amelyet király és nemzet megnyugvással fogadhatson el és amely véget vessen ezeknek a mostani vigasztalan állapotoknak. (Élénk helyeslés.) De most megfosztatunk attól, hogy ezzel a kérdéssel behatóan foglalkozzunk. (Úgy van! Úgy van! Mozgás balról.)*

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István: *Az a feladat, amely előtt ma állunk, amelyet ezen ülésen oldhatunk meg és teljesíthetünk, abban áll, hogy kifejezést adjunk annak, hogy a kormány eljárását törvénytelennek tartjuk. Ezen kötelességünket pedig teljesítjük akkor, amidőn a beadott határozati javaslatot elfogadjuk. (Általános élénk helyeslés, éljenzés és taps.)*

Két más hozzászólás után a képviselőház egyhangúlag elfogadta gr. Apponyi Albert határozati javaslatát.¹

* * *

A december 19-i képviselőházi ülésnek tehát az a nevezetes eseménye volt, hogy a szabadelvű párt — addigi álláspontjától eltérőleg — résztvett az elnapolás elleni tiltakozásban és az elnapolás tényét törvénytelennek minősítette.

Lányi Bertalan, ki a szabadelvű pártnak az október 10-i elnapolás elleni tiltakozását is »sajátságosának nevezte, a szabadelvű párt december 19-i eljárását még feltűnőbbnek találja (i. m. 335. l.), habár beismeri, hogy »tárgyilag úgy állott a dolog, hogy a kormány még annak az évnek a végéig sem lesz képes a jövő évi költségvetést illető törvényes kötelemnek (1867: X. tc.) megfelelni« s művének egy későbbi helvén² hosszabb bírálatot gyakorol a szabadelvű párt korábbi álláspontjától való ezen eltérés felett. Hibáztatja Tiszát, hogy december 19-i beszédében ezt az álláspontváltoztatást a jogosság színében tünnette fel, holott ezt helyesen és a valóságnak megfelelően csak a politikai szükség (a szabadelvű párt politikai érdeke) által indokolt eljárásnak mondhatta volna.

Lányi kifogása nem alapos.

Kétségtelen ugyan, hogy a szabadelvű párt december 19-i eljárása két irányban tért el az addigi elnapolásokkal szemben elfoglalt álláspontjától.

A korábbi alkalmakkor a szabadelvű párt egyrészt annak a jogi meggyőződésnek adott kifejezést, hogy az országgyűlésnek exlex-ben való elnapolása törvényes, de a parlamentarizmus, sőt a valódi alkotmányosság alapelveibe ütközik s ezért mindig helytelenítette; másrészt ugyanakkor azt a nézetet nyilvánította, hogy az elnapoló királyi kézirat felolvasása után tanácskozásnak

¹ Dec. 19-én a főrendiház is ülést tartott. Egyhangúlag elfogadták azt a határozati javaslatot, amelyben a főrendiház óvást emel az 1867: X. t. c.-be ütköző újabb elnapolás ellen; amely tehát a képviselőházi határozathoz hasonló tartalmú, habár valamivel mérsékeltebb hangú volt.

² I. m. 419-422. l.

és határozathozatalnak többé helye nincs, hanem az elnapolás tényére vonatkozó alkotmányos bírálat csak az újból összeülő Házban gyakorolható.

Hogy a szabadelvű párt addigi felfogásával ellentétben a koalícióval együtt résztvett a december 19-i elnapolás elleni tiltakozásban és az elnapolás tényét törvénytelennek nyilvánította, ennek a feltűnő változásnak nem pusztán politikai, hanem jogi indoka is van.

Mindkét jogi okra rámutat Tisza december 19-i beszédében. »Az elnapolásoknak — úgymond — olyan rendszerével állunk szemben, amely a Házat, úgy látszik, beláthatatlan időig megfosztja azon jogától, hogy a kritika és ellenőrzés jogát utólag, az újból való összehívás alkalmával gyakorolja... Teljes jogosultsággal bír tehát e Ház arra, hogy azon határozatát, amellyel az elnapoló királyi kéziratot tudomásul veszi, a helytelenítés, a tiltakozás szavával kösse össze.« A Háznak alkotmányadta joga, sőt kötelessége volt, hogy a rendes viszonyoktól eltérőleg az elnapolás fényéről ne utólag, hanem stante sessione gyakoroljon bírálatot, rögtön az elnapoló királyi kézirat felolvasása után.

És a szabadelvű párt vezére a december 19-i elnapolást teljes j'oggai nyilváníthatta nyílt törvénysértésnek, mert az országgyűlés az 1867:X. tc. világos rendelkezésének ellenére oly időpontban napoltatott el, amikor már kétségtelen volt, hogy éppen az elnapolás következtében a jövő évi költségvetés alkotmányosan létre nem jöhet. Egészen eltekintve attól az alkotmánveílenes tévfől, hogy a királyi elnapolásoknak a Fejérváry-kormány által inaugurált rendszere — ismét Tisza szavai szerint — »a képviselőháznak úgy törvényt alkotó, mint költségvetést megszavazó és ellenőrző működését hosszú időn keresztül megakasztja..., a parlamentnek egész életét tisztán üres fikcióvá teszi, minden belső tartalmától megfosztja«.

Tisza és a vezérlete alatt álló szabadelvű párt december 19-i eljárása tehát nemcsak politikailag, hanem jogilag is teljesen megokolt volt.

* * *

Ugyancsak december 19-én történt még valami, amit nem mellőzhetünk hallgatással.

A király felhatalmazása alapján Kristóffy József belügyminiszter a képviselőházi ülés után nyilvánosságra hozta az országgyűlési választói jogról szóló »törvényjavaslat-tervezet«-et, indolással és az idevágó statisztikai anyaggal együtt.¹

A kormány persze eredetileg a közzétételnek nem erre a hírlapi útjára gondolt, hanem szándéka az volt, hogy az általános választójogról szóló törvényjavaslatot a december 19-én összeülő parlament elé terjeszti. Amde a kormány ebbeli szándékának végrehajtását a politikai helyzet lehetlenné tette. Így esett meg azután, hogy a kormányprogramnak ez a »kimagasló

¹ A törvényjavaslat-tervezet és megokolását egész terjedelmében közli a B. H. 1905. dec. 20. sz. — A tervezet szövegét megtaláljuk Lányi i. m. 160—161. 1.) és persze Kristóffy művében is. (296—298. 1.)

pontja« nem a parlament, hanem a hírlapok útján került a nagy nyilvánosság elé.¹

Ez a nevezetes törvényjavaslat-tervezet, mely mindössze 12 §-ból áll, csak a választójogi reform legsarkalatosabb elveit tartalmazza; a többi egyidejűleg életbe lépő külön törvényre bízta.

A tervezet szerint választójoga van minden férfinak, aki életének 24. évét betöltötte, magyar állampolgár, írni és olvasni tud.

Minden választókerület egy képviselőt választ. A választókerületek általában szavazókörökre oszthatnak. Minden város, nagyközség és körjegyzőség (esetleg több) külön szavazókört alkot. A választás közvetlen és titkosan, szavazólapok útján történik.

A »törvényjavaslat-tervezet« megokolása kiemeli, hogy hazánkban a választók száma alig haladja meg az egy milliót és hogy tőlünk nyugatra seholsem ilyen alacsony a választók arányszáma. (Nálunk az egész lakosságnak mindössze 6.23%-a.) A tervezet szerint a választók száma — a régi jog alapján átmenetileg választó analfabétákon kívül — az eddiginek több, mint két és félszeresére (kerekén 2,620.000-re) emelkednék.

Kiemeli még a megokolás, hogy ha a választójogot az írni-olvasni tudás kellékéhez kötjük, a magyar elem jelenlegi helyzete nemcsak nem romlik, hanem legalább egyelőre, addig, míg a nem-magyar ajkú állampolgárok a mostani számarányban szerepelnek az írni-olvasni tudók között, tetemesen javul.

¹ Tudjuk (277), hogy annak idején a király az általános választójog eszméjének felvetését egyelőre csak *magánvélemény formájában engedte meg, s így proklamálta Kristóffy az általános választójogot, mint kizáróan egyéni nézetét, 1905. júl. 27-én a szocialistáknak egy általa megrendelt küldöttsége előtt.*

Az öreg király bölcs óvatosságára és egyben arra, hogy maga sem bízott a reaktivált Fejérváry-kormány jövőjében, rávilágít a következő eset is, amelyet szintén Kristóffy ad elő. (I. m. 281. 1.)

„Okt. 22-én — beszéli — terjesztettem elő a királynak audiencián a választójogi törvényjavaslatot, teljesen kidolgozott szövegében . . . Csak természetesnek látszott ezek után, hogy előadásom befejeztével kértem a királyt, hogy az előzetes szentesítést adná meg, melynek alapján a törvényjavaslatot dec. 19-én az országgyűlés elé terjeszhetem. A király elgondolkozott. Aztán így szólt:

Ön azt hiszi, hogy ezt a javaslatot dec. 19-én beterjesztheti?

Remélem, Felség! — válaszoltam nem valami nagy határozottsággal.

Kívánatos volna — felelte a király —, de azért várjuk meg az események fejlődését.

Az előszentesítés tehát függőben maradt, de nem amiatt, mintha a király vonakodott volna azt megadni, hanem azért, mert aggályai látszottak támadni a tekintetben: vajjon nem fognak-e a viszonyok oda fejlődni, hogy nem lesz módunkban dec. 19-én a javaslatot alkotmányos tárgyalás alá terjeszteni. Nem lehetett tagadni, hogy a helyzet tényleg ebbe az irányba tendált. És mint alább olvasható lesz, csakugyan a király feltevése valósult meg.“

⁵ Kristóffy választójoga tehát nem volt igazában „általános“, hanem csak nagyon széleskörű, mert az írni-olvasni tudás értelmi kelléke által legalább is időlegesen korlátozott választójog.

Az analfabéták csak régi jog alapján és csak egy bizonyos átmeneti időn belül lehetnek választók.

285. Gr. Tisza István 1905. december 20-i biharmegyei beszéde az általános választójog ellen: a választójog fokozatos kiterjesztésének híve; súlyos aggodalmait az általános szavazati jog behozatala ellen; annak két nagy veszedelme: túlzó nemzetiségi agitáció és a magyar intelligens középosztály politikai térvesztése; »minden szabadelvű ember végső célja Magyarország társadalmának demokratikus szervezése, de ezt nem lehet néhány paragrafussal megcsinálni«. — A király nem fogadja el a kormány ismételt lemondását.

December 19-én tette közzé Kristóffy választójogi törvényjavaslat-tervezetét (284) és december 20-án Bihar vármegye közgyűlésén mondott beszédében gr. Tisza István újból (282) állást foglalt az általános titkos szavazati jognak időelőtti behozatala ellen.

A Fejérváry-kormány radikális választójogi programjának nyilvánosságra jutása után Tisza tudvalevőleg kezdettől fogva, már az augusztus 23-i nevezetes pártértekezleten (276), óva int az apriorisztikus elvek és jelszavak után induló, elhamarkodott eljárástól a választási reform terén. Mert nincs kérdés — mondotta akkor — mély »olyan mélyen belevágna egy nemzet húzába, mint ahogy a választási reform belevág, mert talán az egyedüli kérdés a világon, ahol az egyszer elkövetett hiba irreparábilis. Minden más politikai kísérletet, kalandot ki lehet heverni, de olyan választási reform, amely egy nemzet társadalmában az erőviszonyokat felforgatja akként, hogy azután lehetlenné tenne egy egészséges nemzeti politikát, örökre tönkretenné azt a nemzetet és helyrehozhatatlan következményekkel járna«.

A szeptember 14-i pártértekezleten (277) pedig emlékeztet a szabadelvű pártnak már a 90-es évek eleje óta »vallott azon felfogására, mely szerint a választójog okvetlenül reformálandó és pedig azzal a végcéljal, hogy a legdemokratikusabb és legliberálisabb kereteket elérje. Ha azonban a demokratikus formákat beállítanók, mielőtt a társadalom demokratikus és intellektuális fejlődésének nincs meg az az eleven ereje, hogy a formákat be is töltsé, akkor az általános választójog csak élőhalottja volna a demokráciának«.

Majd októbereleji cikksorozatában (280) és a szabadelvű párt október 30-i értekezletén mondott nagy beszédében (282) érdemlegesen foglalkozva a kormány által tervezett általános szavazati jog kérdésével, feltárja annak káros eredményeit az európai kontinensen és várható nagy veszélyeit Magyarország különleges viszonyai között.

Ezen megnyilatkozásaival áll összhangban és azokhoz kapcsolódik 1905. december 20-i nagyváradi beszéde Bihar vármegye közgyűlésén, amelyről Az Újság 1905. december 21-i számában a következő részletes tudósítást közli:

Bihar vármegye törvényhatósági bizottságának ma (december 20-án) délelőtt Nagyváradon — mint onnan jelentik — Mis-

kolczy Ferenc alispán elnökségével közgyűlése volt. Komárom megyének az általános választójog behozatalára vonatkozó átiratát, továbbá Kisküküllő vármegyének azt az átiratát tárgyalta a közgyűlés, amelyben e megye az általános választójog ellen nyilatkozik s Tisza István grófot lelkesen üdvözli abból az alkalomból, hogy az általános választójog ellen foglalt állást.

Biharmegye állandó választmánya ezekkel az átiratokkal kapcsolatosan azt a javaslatot terjesztette a közgyűlés elé, hogy a törvényhatóság foglaljon állást a községenként való általános titkos választás mellett, a választókerületek igazságosabb beosztását és a nemzeti állam érdekeinek figyelembe vételét is követelve.

Hegyesi Márton, a szabadelvű párt elnöke, terjesztette elő az állandó választmány javaslatát. Hangoztatta, hogy Magyarország Anglia után a legalkotmányosabb állam. *(Zajos derűltég.) Hivatkozott arra, hogy Magyarországon a legkevesebb a választók száma, ő még azt is követelné, hogy a katonák és a nők is szavazhassanak, de egyelőre megelégszik a most beterjesztett javaslattal is.*

Tisza István gróf szólalt most föl általános figyelem középettc.

Előre bocsátja Tisza, hogy a választójog kiterjesztésének ő maga is híve, azonban mégis az állandó választmány javaslatától némileg eltérő javaslatot akar tenni. Visszapillantást vet a választójog magyarországi fejlődésének történetére s konstatálja, hogy a Választás mai rendszere az 1848-i törvényekben gyökeredzik. Azóta azonban az élet fejlődött és ez a fejlődés hozza magával, hogy a törvényt megérettnek kell tartani a revízióra. Azonban nagy megfontolás tárgyává kell tenni úgy a választójog reformjának, mint a kerületek új beosztásának kérdését, szóval a reform részleteit behatóan meg kell fontolni. Úgy találja, hogy ebben a tekintetben a nézetek még nincsenek tisztázva. Maga a községenként való szavazás az első percben tetszetősnek tűnik föl, de ha behatóbban nézzük a dolgot, akkor elháríthatatlan nehézségeket látunk tornyosulni. Úgy találja, hogy ha a reform behozatalával tizennégyezer helyen történik a szavazás s ezen a helyeken a választást vezető férfiak nem adnak kellő garanciát a választás korrekt és tiszta vezetésére nézve, akkor a községenként való szavazás a lehetetlenségek közé tartozik. Annyi bizonyos, hogy a decentralizációt lehetőleg szem előtt kell tartani, de csak akkor, ha ezeket a garanciákat a választások korrekt vezetésére nézve meg lehet találni. De ne menjünk bele a részletekbe, amelyek azt bizonyítják, hogy a nézetek még nem értek meg. Azt indítványozza, hogy a

vármegye közönsége mondja ki, hogy óhajtja a választójog kiterjesztését, amire nézve különben majdnem valamennyi párt egyetért. A kérdés súlypontja abban fekszik, hogy a közelebbi múltban minden komoly faktor egyetértett abban, hogy e kérdés a *legnagyobb óvatossággal* oldandó meg és rámutat arra, hogy azok a pártok, amelyek programjukba vették az általános választójogot, bölcs és hazafias mérséklettel tartózkodnak attól, hogy a reformot *azonnal* végrehajtandónak tartsák. Amikor ezeket a pártokat bölcs és hazafias mérsékletükért szemrehányással illetik, ez a legnagyobb elvakultság. Annyi bizonyos, hogy az igazi haladás útján csak fokozatosan szabad haladni s a nemzet érdekeit nem szabad kockára tenni. Arra ébredtünk, hogy *mint egy iisköt dobták ezt a kérdést a közéletbe, hogy eltereljék a nemzet figyelmét egyéb fontosabb kérdésekről* a radikális jelszavakkal. Pedig medicina peior morbo. Ez az állapot, amelyben az ország most van, lázbetegség, de még gyógyítható. De az *általános választójog elvágna a nemzet életerejét, előidézné a nemzet pusztulását*. Híve a vármegyei intézménynek és ezért súlyt helyez arra, hogy a vármegye ebben a kérdésben is irányadóan nyilatkozzék. De ne csak jelszavat mondjon ki és ne induljon jelszavak után. Ne induljon a statisztikai adatok után sem, mert akik ismerik az életet, tudják, hogy nem a statisztikában van az igazság, hanem az életben. Hiába terjesztenek elő neki percenteket, aki ezt teszi, vagy *játszik a számokkal*, vagy pedig fogalma sincs az egész dolog óriási fontosságáról és kockázatáról. Csak két fontos veszedelemre akar rámutatni, amely az általános választójog révén fenyegeti az országot. Az egyik veszedelem az, hogy a *túlzó nemzetiségi agitációt hozza be* ez a reform a parlamentbe. Ezt ő bátran hirdetheti, mert hiszen ő róla tudják,¹ hogy testvéri érzés köti össze a nemzetiségekkel, amelyek számára jogokat követel. De e mellett *garanciát* is akar arra nézve, hogy a jogokat a nemzetiségek nem fogják *Magyarország és önmaguk megsemmisítésére* fölhasználni. Hiszi, hogy támadnak a nemzetiségeknek józan vezetői, akik kicsavarják a zászlót a túlzók kezéből. De amíg ez a garancia nincs meg, addig nem ad kést a nemzetiségek kezébe, amellyel megvágassák önmagukat és megvágassák a nemzetet. Olyan állapotokat teremtene ez a reform Magyarországon, hogy lehetetlenné lenne a szabadság, a szabadelvűség és a testvériség ápolása. A másik veszedelem az, hogy Magyarországon a *politikai vezetés extrém, fölforgató elemek* kezébe kerülne. Ez által

¹ Már legalább is 1893-i biharmegyei beszéde óta a nemzetiségi kérdéstről (37).

a békés fejlődés törvénye nem érvényesülhetne. Ez a reform tehát a nemzet jogait és a nemzeti politika eddigi sikereit veszélyezteti. Óriási csapásnak tartja, hogy Magyarországon az általános választójog révén a politikai vezetés kicsúszik a magyar intelligens középosztály kezéből. Ne riasszon vissza senkit az, hogy a szabadelvű párt, amint mondják, nem szabadelvű, ha az általános választójog ellensége.¹ Hiszen minden szabadelvű ember végső célja Magyarország társadalmának demokratikus szervezése. De ezt nem lehet néhány paragrafussal megcsinálni. A következő határozati javaslatot terjeszti elő:

»A vármegye közönsége az előterjesztett átiratokat tudomásul veszi. Egyúttal kijelenti, hogy a jelenlegi választási törvénynek a választói jogra, a választókerületek megállapítására és a választási eljárásra vonatkozó számos rendelkezését elavultnak tartja és azoknak oly irányú módosítását kívánja, amely a választási eljárásban eszközölhető visszaság lehető megszüntetése mellett, *tért nyisson a nemzeti társadalom újabb rétegeinek érvényesülése előtt Midőn tehát a vármegye közönsége a választói jognak az idevágó viszonyok gondos tanulmányozása alapján eszközölt fokozatos kiterjesztése mellett foglal állást, egyúttal súlyos hazafias aggodalmának ad kifejezést az általános titkos választói jog behozatala tárgyában megindult akció fölött. Az alkotmány demokratikus irányban való kiépítése, a honpolgárok egyetemének politikai jogokkal való felruházása a végcélja minden valóban szabadelvű törekvésnek, de a végcél megvalósítását anyagilag és szellemileg erős, politikai jogokra megérett egységes nemzeti demokráciának kell megelőznie. A demokráta reformok időelőtti behozatala a valódi haladás, a valódi szabadság sirját ássa meg és az általános választói jognak a jelen viszonyok között való életbeléptetése végveszéllyel fenyegeti a renddel párosult szabadság, a társadalmi béke és a nemzeti egység érdekeit«.*

Tisza István gróf beszédét a közgyűlés tagjai percekig tartó zajos tapssal és éljenzéssel fogadták. Jancsó Károly szólalt fel ezután, aki az állandó választmány javaslatát védelmezte.

Végül *túlnyomó többséggel elfogadták Tisza István gróf határozati javaslatát.*

* * *

Említettük (283), hogy az október közepén reaktivált Fejérváry-kormány már november folyamán arra a meggyőződésre

¹ Ezt mondta érdemileg Kristóffy 1905-i nov. 1-i hírlapi nyilatkozatában (282).

jutott, hogy nagy garral hirdetett politikai programját részint a koalíció, részint a szabadelvű párt ellenállása miatt nem képes megvalósítani s ezért már december 1-én bejelentette a királynak lemondását és kérte mielőbbi végleges felmentését.

Miután a döntés késett és a politikai helyzet a kormányra mind kedvezőtlenebb fordulatot vett, a kormány december 19-e előtt lemondását megismételte és december 19-én az országgyűlés két házának ülése után újból lemondott.

Azonban akkor sem volt a legkisebb kilátás sem arra, hogy más kormány vegye át az ügyeket. A Lukács-féle békekísérletnek (283) e részben még semmi eredménye nem volt. (fs azután sem lett.) így tehát a király — a hivatalos lap 1905. december 21-i számában megjelent közlemény szerint — december 20-án kelt elhatározásával a minisztériumnak »ezen ismételt lemondását a jelenlegi politikai viszonyok között ez idő szerint« el nem fogadhatta.

»Ily körülmények közt kénytelen volt a Fejérváry-kabinet helyén maradni a végből, hogy a Lukács-féle békekísérlet folytatását lehető tegye és Ő Felségét a koalíció erőszakoskodásaival szemben megvédje.«¹

286. A szabadelvű párt 1906. február 20-i értekezletc. — Gr. Tisza István első beszéde: az országgyűlés feloszlátása közjogilag érvényes; a feloszlátás királyi jogának gyakorlása »egész akciója a törvénysértések egész láncolata«; »az alkotmá-geknek, szabálytalanságoknak, durva tapintatlanságoknak egész sorozatával történt«; az ország helyzete nem alkotmányos; ha a kormány az ország jelenlegi állapotában rendel el a választásokat, »ezzel talán még sokkal nagyobb bünt[^]sokkal nagyobb hibát fog elkövetni«, mint ha az országgyűlést a törvényszabta időben nem hívja össze; a kormány »egész akciója a törvénysértések egész láncolata«; »az alkotmány felfüggesztésével állunk szemben«; »a törvénytelen-séggel tranzigálni nem lehet«; a nemzeti küzdelem és a tisztviselők; »senkinek sincs joga a tisztviselői kartól több áldozatot kívánni, mint aminőt a nemzet egyeteme és a mozgalom vezetői elviselni akarnak«; »az abszolútizmus kísérletével szemben egy táborban kell minden magyar embernek lennie«; az alkotmányválság okai; évszázados küzdelmeik ellenére nemzet és dinasztia állandó érdekközössége; a katonai kérdés nehézségei 1867-ben és az 1903-i katonai program; a koalíció hibái a januári választások óta; »egy rövid esztendő alatt mivé tették a magyar nemzetet azok, akikre egy önfeledt pillanatban sorsát rábízta?«; a jobb jövő útja: egyesült küzdelem a törvénytelen-ség ellen és visszatérés a becsület

¹ Lányi, i. m. 145 l. — U. 6. a dec. 20-i lf. elhatározás előzményeiről i. m. 138—144. lapján. — Lukács György i. m. I. 132—133. l.

Deák-párti politikához. — Egyéb felszólalások. — Gr. Tisza István záró beszéde: »a csatát megnyertük, a hadjáratot elvesztettük«; a szabadelvű párt tette lehetetlenné a Fejérvár-kormánynak »szerencsétlen őszi kísérletét«; a párt áldozatkész közreműködése a kibontakozás érdekében; a vezér hálás elismerése pártja tagjainak holta napjáig büszke lesz barátságukra. — Podmaniczky pártelnök február 22-i levelében a szabadelvű párt változhatlan szeretetét és törhetetlen bizalmát tolmácsolja. (Előzmények: eredménytelen békekísérletek a felosztatás előtt; koalíció és kormány harca, a tisztviselők kényszerhelyezete; az országgyűlés felosztatása; a kormány kivételes intézkedései.) Fejérvár polemikus nyilatkozata, Pitreich gratulációja Tisza beszédéhez és Tisza március 4-i válasza.

Lukács László békekísérlete (283, 285), mely 1905. december elején kezdődött, tudvalevőleg csak annyiban ért célt, amennyiben 1905. december 19-én az országgyűlésnek tervbe vett felosztatása helyett újabb elnapolása következett be; egyébként — a megoldás érdemét tekintve — sem akkor, sem később nem vezetett eredményre.

Nem lehet feladatunk, hogy akár ezzel, akár a többi (ugyan csak a december 19-étől 1902. február 19-éig terjedő időszakba eső) jelentősebb békeakcióval részletesen foglalkozunk.

Nekünk elég annyit tudnunk, hogy három államférfiú időrendben egymásra következő akciójáról van itt szó: Lukács László, gr. Andrássy Gyula és br. Bánffy Dezső egyaránt eredménytelen kibontakozási kísérletéről.¹

¹ Ezekről az eredménytelen békekísérletekről részletesen tájékoztat Lányi B. i. m. 140-159 l. L. még Gratz II. 109-111. l.

Megbízható adatokat találunk Lukács László béketárgyalásairól Sándor Jánosnak 1905. dec. és 1906. jan. folyamán Tiszához intézett politikai leveleiben.

Figyelemre méltó a szóbanforgó békekísérletek története szempontjából Pitreich közös hadügyminiszternek 1906. febr. 11-én, febr. 14-én és febr. 22-én kelt levele is.

Az 1906. januári béketárgyalások kilátásaira nagyon jellemző magának Lukács Lászlónak 1906. jan. 17-én Tiszához intézett következő levele: Kedves Barátom! Mellékelve küldöm Andrássy beszélgetésének vázlatát. A dolgok, fájdalom, nem jól állanak, mert dacára az Andrássynak katonai, gazdasági és politikai téren kilátásba helyezett jelentékeny concessióknak és dacára a szabadelvű párt részéről kilátásba helyezett támogatásnak, a jó urak (t. i. a koalíció vezérei) nem bírják megtalálni a bátorságot az ügyek vezetésének átvételére. Széllnek szintén nem hajlandók lehetővé tenni a kabinetalakítást. Én arra a meggyőződésre kezdek jönni, hogy ezek belátván a maguk teljes képtelenségét, csak azért, hogy magukat ne kompromittálják, tudatosan viszik az országot az abszolutizmusba. És sajnos, úgy latszik, ezt a céljukat el is fogják érni. Hogy ily körülmények között minő feladat vár pártunkra, ezt ma nehéz megmondani. Minden esetre jó volna, ha mielőbb feljöhethél. A viszontlátásig szívből üdvözöl őszinte híved Lukács.

A két első szorosan egymásba kapcsolódik.

Lukács László fáradozása arra irányult, hogy »a koalíció és Bécs között a hosszú idővel előbb (t. i. 1905. szeptember 23-án) megszakadt fonalat« összekösse és a késedelmeskedő Andrásyt rábírja, hogy a király megbízásából mielőbb tárgyalást folytasson Pitreich közös hadügyminiszterrel a vitás katonai kérdések dolgában. Az alkotmányos kibontakozás előmozdítása érdekében maga is dolgozott ki egy memorandumot, melyben állítólag a katonai kérdést a honvédség erőteljesebb fejlesztése alapján kívánta megoldani. Ezt a megoldási módot a koalíció nem találta elfogadhatónak.

Erre a király megbízásából Andrassy szintén memorandumban formulázta a katonai kérdésben elfoglalt álláspontját. Meggyőződése szerint csak úgy lehet megfelelő megoldást találni, ha a nyelvkérdést teljesen a nemzet kívánságai szerint rendezik.¹ Ha azonban Ő Felsége erre nem volna hajlandó, akkor »egy kevésbé kielégítő megoldás az volna, hogy a magyar szolgálati nyelvet az alsóbb csapattesteknél vezetnék be, úgy hogy a szolgálatban való érintkezés, mely ma az altisztek és a legénység körében német nyelven történik, magyar nyelven menne végbe. A tiszteknek az altisztekkel és a legénységgel való érintkezése az anyanyelven kívül szintén magyar nyelven történék«.¹

A király Andrassy katonai javaslatait nem fogadta el, hanem január végén Andrassy útján újból felszólította a koalíciót, hogy a szabadelvű párt kilences bizottsága által készített és a királytól annak idején (103) elfogadott katonai programú alapján kormányt alakítson. Kijelentette ez alkalommal is Ő Felsége, hogy *a nyelvkérdésben semmi engedményt nem tesz.*

A koalíció vezérlő bizottságának a király üzenetére adott válaszát Andrassy vitte meg a királynak, ki február 4-én tudatta Andrassyyal, hogy a koalíció javaslatait nem fogadja el. Ezzel Andrassy közvetítő missziója véget ért.²

¹ Vagyis az „összes hadsereg“ magyar részében behozzák a magyar vezényleti és szolgálati nyelvet. E részben Andrassy elegendőnek találja azt is, ha „a korona a hadsereg vezényleti és szolgálati nyelvére vonatkozólag kielégítő elvi kijelentést tesz és a magyar huszárezredeknél azonnal életbeléptetik a magyar szolgálati nyelvet“.

¹ Lukács és Andrassy javaslatait közli a Neue Freie Presse 1906. febr. 11-i számában foglalt, állítólag hiteles adatok szerint Lányi i. m. 151 — 153. l. A B. H. 1906. febr. 12-1 számában közölte a Neue Freie Presse idevágó cikkét. Márc. 23. számában pedig közli a Neues Wiener Tagblatt állítólag teljesen hiteles forrásból származó értesülése nyomán Andrassy-nak 1906. január havában a katonai kérdésekben a király elé terjesztett memorandumát.

^{1906.} febr. 5-én, tehát mindjárt Andrassynak febr. 4-i királyi kihallgatása után, a koalíció vezérlőbizottsága elhatározta, hogy az Andrassy közvetítésével folyt béketárgyalások adatait nyilvánosságra hozza. Az idevonatkozó közleményt a vezérlőbizottság a napilapok febr. 6-i számában tette közzé.

² Az Andrassy-féle béketárgyalások megghiúsulásával függ össze Pitreich közös hadügyminiszternek Tiszához intézett 1906. febr. 11-i levele. Ebben írja bevezetőleg: „leh kann mit gutem Gewissen behaupten, dass

A Lukács László kezdeményezésére megindult béketárgyalások meghiúsulása után br. Bánffy Dezső ajánlkozott az alkotmányos kibontakozás megvalósítására, még pedig állítólag³ a vitás* katonai kérdések, tehát a magyar vezényleti és szolgálati nyelv kérdésének kirekesztésével. Katonai szempontból kielégítőnek tartotta a szabadelvű párt kilences bizottsága által kidolgozott katonai program végrehajtását.⁴

Bánffy kibontakozási kísérlete persze szintén meghiúsult, miután — mint a kisszámú újpárt vezére — nem tudott kellő biztosítékot nyújtani arra nézve, hogy programjának megnyeri a parlamenti többség támogatását.

»Kikapcsoló« állásponjtjának nyílt hirdetése miatt Bánffy utóbb kénytelen volt a koalícióból kilépni (288).

Lukács és Andrassy békekísérletei nem enyhítették a koalíció és kormány között a nemzeti ellenállást kimondó június 21-i képviselőházi határozat (273) óta növekvő erővel folyó elkeseredett küzdelmet, melynek egyes fázisaival és eszközeivel már ismételt (275, 282, 283) foglalkoztunk.

Sőt ellenkezőleg. Az ezen béketárgyalások érdekében történt december 19-i elnapolás óta a helyzet határozottan rosszabbodott. A közéleti viszonyok elfajulására legerősebb bizonyíték a ich... bemüht war, ein „ehrlicher Makler“ zu sein. Dass ein günstiges Ergebnis nicht erreicht werden konnte, zeigt doch ganz deutlich der Schlussakt der Koalition“. Vagyis az Andrassy-féle eredménytelen béketárgyalások febr. 6-i közzététele.

Nagyon figyelemre méltó, hogy Tisza e szavakat írta ezen Pitreich-féle levél dátuma alá: „Válasz egy januárban Gesztről írt levelemre, melyben kértem, hogy kövessen el *mindent a béke érdekében. Tisza*“.

³ T. i. a Neue Freie Presse 1906. febr. 16-i számában foglalt, beavatott helyről nyert információkra támaszkodó közlemény szerint. (Lányi i. m. 157. I.)

Annai bizonyos, hogy Bánffy 1906. márc. 2-i nyílt levelében csakugyan „kikapcsolta“ a katonai kérdést, amint ezt később látni fogjuk.

⁴ 1906 február 14-i levelében Pitreich a Bánffy-féle akcióval kapcsolatban kérdést intéz Tiszához az iránt, vajjon igaz-e az a hír, hogy kilátásba helyezte volna támogatását Bánffynak, avagy esetleg erre hajlandó volna?

Ezen levélen olvasható Tisza e feljegyzése: „Válaszoltam: mir nichts bekannt“. Pitreich t. i. arra kérte Tiszát, hogy febr 15-én neki „igen“-t vagy „nem“-et sürgönyözzön, vagy pedig esetleg ezt: „mir nichts bekannt“. Pitreich eme leveléhez kapcsolódik febr. 22-i levelének első két bekezdése, mely így szól:

„Ich danke bestens für das Telegramm und für Deinen darauf folgenden Brief. Dessen Inhalt habe ich zur Allh. Kenntnis gebracht. Seine Majestät sahen sich aber nicht veranlasst, darüber auch nur ein Wort zu verlieren.“

Meiner Ansicht nach *beleuchtet die Sache im grellen Lichte das Verhältnis der koalit. Parteiführer untereinander* und zeigt, dass mit einer aus ihnen gebildeten Regierung *wohl kaum auf einen grünen Zweig zu kommen* gewesen wäre. Ich glaube, dass man in einem halben Jahre auf einem analogen politischen Standpunkte, wie jetzt, gestanden sein würde.“

szomorú emlékeztető debreceni eset 1906. január elejéről. Akkor történt ugyanis, hogy az újonnan kinevezett főispánt, mikor beiktatása végett székhelyére érkezett, félholtra verték, a főispáni állásról való lemondásra és a város haladéktalan elhagyására kényszerítették.¹ Minthogy pedig december utolsó napjaiban az új ungi főispánnak is a főispáni állás tekintélyét lerontó bevonulást rendeztek, a belügyminiszter kormánybiztost küldött Debrecenbe és Ungvárra a rendőrhatalom és általában a végrehajtóhatalom körében felmerülő teendők teljesítésére. És egyidejűleg — a székesfővárosi államrendőrségről szóló törvény világos megsértésével — a budapesti államrendőrség alkalmazottai közül többeket ideiglenes szolgálattételre Debrecenbe és Ungvárra küldött.²

A debreceni véres botrány mellett már sokkal enyhébb színezetű az az ismételt előfordult eset, hogy az új főispánt hivatali helyiségének elfoglalásában és a közgyűlésen való elnöklésben megakadályozták. Általában az ellenálló törvényhatóságokban mindent elkövetnek, hogy az új főispánoknak kellemtelenedjenek, tekintélyüket aláássák és hivatali működésüket, állásukban megmaradásukat lehetetlenné tegyék. A kormány utasításait követő tisztviselők ellen társadalmi bojkottot rendeznek.

Minthogy pedig a kormány — törvény ellenére — a teljes ellenállásban levő vármegyék állami javadalmazását 1905. december 1-étől fokozatosan beszüntette, a koalíció pénzgyűjtéssel igyekezett az elmozdított és lemondott tisztviselők ellátására szükséges ellenállási alapot megteremteni, nem riadván vissza ezen célból törvénybe ütköző közgyűlési határozatok hozatalától sem.

A koalíció harcmodorát ismertető eme néhány adat vázlatos felsorolása után, a »nemzeti küzdelem« ezen szakából még csak két lényeges mozzanatra kívánunk rámutatni.¹

Az egyik az, hogy január első felében az alispánok titkos értekezletének és a koalíció vezérlő bizottságának egyetértő megállapodása folytán vegyes bizottság alakult a két fel által kiküldött tagokból: a vármegyei tisztikar és a vezérlő bizottság közötti kapcsolat megteremtése által a nemzeti ellenállás egyetemes szervezése és vezetése céljából.

Ennek a vegyes bizottságnak mindjárt első ülésén (január 12-én) felvetődött az a fontos kérdés, amit a nemzeti küzdelem e szakából második mozzanatként még kiemelni kívánunk, t. i. az ellenállás és a tisztviselők helyzete.²

¹ Ezen szegényletes véres botrány részleteit l. a B. H. 1906. jan. 3. és 4-i számában.

² Horváth J. i. m. 46. l.

I A koalíció harcmodorát a tárgyalt időszakban feltüntető adatokat behatóbban ismerteti Lányi i. m. 164 — 167. és Kristóffy i. m. 305—307. l.

Rudnay Béla budapesti rendőrfőkapitány elleni kigolyozási ügyről s általában az akkori idők elmérgesedett hangulatáról, mely a politikát a társadalmi életbe is bele vitte, érdekesen tájékoztat gr. Zselénszki Róbert Emlékeinek 295—298. l.

2 A vegyes-bizottság jan. 12-i üléséről l. Horváth J. i. m. 51—53. l.

Az ülésen résztvevő egyik alispán ugyanis »határozottan kérte a bizottságot, hasson oda, hogy a tisztikar az önkéntes adó- és újonckérdésben az ellenállásból kikapcsolassék, mert nem a tisztikarnak, hanem a törvényhatóságnak kell szembeállnia a kormánnyal és a tisztikar feláldozása célhoz nem vezet«.

Ezen jogos és méltányos kívánság teljesítését a vegyes bizottság többi tagja ellenezte, mire gr. Apponyi Albert elnök határozatilag kimondta, hogy a vármegyei tisztviselőket az ellenállásból kikapcsolni nem lehet, mert az önkéntes adó elfogadását megtiltotta a törvényhatóság, megtiltotta az országgyűlés és tiltja a törvény is. Ha ki is kapcsolnák a tisztviselőket az önkéntes adó- és újonckérdésben, a kormány találna rá okot, hogy más módon szabaduljon meg tőlük. És minél inkább mutatnak gyengeséget, annál hamarabb áll be az »elcsapatás« időpontja.

A vegyes bizottság az elnök indítványára az ellenállás szervezése körüli részletes javaslatok megtételére egy szűkebb bizottságot küldött ki, mely január 20-án már összeállította az ellenállás anyagi alapjaira vonatkozó statisztikai adatokat. Ez a statisztika a vármegyei ellenállás erejét és jövőjét illetően nem sok jóval biztatott. Hiszen a vármegyék közül két teljes esztendőre (vagyis a legközelebbi tisztújításig) mindössze négy volt anyagilag felkészülve. Egy esztendőre is csak hat. A többi »teljes ellenállásban levő vármegye« (a január 20-i statisztika szerint 37) ellenben az anyagiakról nem gondoskodott kellőképpen és így ezen vármegyék tisztikarának anyagi ellátásáról központi akció segítségével kellett volna gondoskodni. Már itt megállapítjuk, hogy ez a központi akció nem sikerült, a szükséges ellenállási alapot nem lehetett megteremteni és így szó sem lehetett a vármegyei tisztviselők tömeges lemondásának elhatározásáról.¹ A tisztviselők szolidaritása mindössze abban nyilvánult meg, hogy országos egyesületük 1906. január 6-i közgyűlésén kimondták, hogy az alkotmány védelmében felfüggesztett vagy elmozdított tisztviselők helyére történendő helyettesítésekre vonatkozó kinevezést vagy megbízást az egyesületnek egyetlenegy törvényhatósági tisztviselőtagja sem fogad el és hogy az egyesület megvetését fejezi ki azok iránt, akik ilyen helyettesítésekre vállalkoznak.

¹ Ezt a gondolatot Horváth József országgy. képviselő, a Vármegyei Tisztviselők Országos Egyesületének titkára, első ízben már jan. 5-én felvetette a vezérlő-bizottság vezetői előtt, akik azonban nagyon helyesen arra az álláspontra helyezkedtek, hogy habár Horváth terve hatalmas lökéssel vinné előre a válság megoldását, a mai viszonyok között a tisztviselőket lemondásra biztatni nem szabad. Ezt a radikális tervét Horváth újból megvitatás alá bocsátotta, éspedig közvetlenül az országgyűlés feloszlása előtt, febr. 18-án, a vármegyei tisztviselők országos értekezletén, de ott is az a felfogás emelkedett túlsúlyra, hogy a lemondás kérdésében mindenkinek saját felelősségére kell eljárni. (L. Horváth J. i. m. 47. és 63. l.)

Amint látjuk, Lukács és Andrássy béketárgyalásai ellenére a nagy harc szakadatlanul tovább folyt, sőt a december 19-i elnapolás óta mindinkább kiélesedett. A koalíció erőszakos eljárása és sajtójának fokozódó izgatása, párosulva a kormány erélytelenségével, az addig ingadozókat is a »nemzeti ellenállás« táborába hajtja. A kormány nemcsak új embereket nem kapott, hanem az eddig hozzá csatlakozottak is kezdték elhanyagolni, mert a béketárgyalások folytán lábrakapott az az általános vélelem, hogy a király immár »engedni fog, mert engednie kell«.

Január folyamán valóban »aggasztóvá« kezdett válni a helyzet. A törvényes rend az egész vonalon bomlásnak indult. Magyarország közviszonyai a teljes anarchiába kezdtek jutni.¹

Mihelyt tehát a békekísérletek február első felében eredménytelenül véget értek, a kormány az eddigieknél sokkal erélyesebb és részben törvényellenes eszközökhöz nyúlt a »nemzeti ellenállás« legyőzése, a közrend helyreállítása végett.²

Az első lépés a rendcsinálás terén az 1905. február 15-ére összehívott országgyűlés feloszlata volt, mely a következő körülmények között ment végbe.³

1 Mondja Lányi (i. m. 168. 1.), találó helyzetképet festve az 1906. jan. végén és febr. első felében uralkodott vigasztalan állapotokról.

A békeakció romboló hatásáról és a viszonyoknak főleg dec. 19-étől feltűnő gyors elfajulásáról ír Kristóffy is könyvének 315. lapján, mely után folytatólag közli a diktatúráról szóló emlékiratát.

2 Kristóffy feljegyzí (i. m. 323—324. 1.), hogy a békeakciónak megííusulása után a király azt kívánta Fejérvárytól, hogy először azon kivételes eszközök alkalmazásával kísérelje meg a helyzet orvoslását, melyeket a kormány Jelentés a magyar helyzetről című 1905. nov. 11-i felterjesztésében (283) megjelölt. Ha ezen eljárás célravezetőnek nem mutatkoznék, lehet csak szó (a király nyilatkozata szerint) a diktatórikus módszer tárgyalásáról: a kormánynak a diktatúráról (helyesebben: az átmeneti abszolutizmus behozataláról) szóló legutóbbi, illetve 1905. nov. 25-i emlékirata alapján.

„Fejérváry bátorkodott megjegyezni, hogy az ő kormánya — amint az a nov. 11-i felterjesztésben is kifejtett — nincs azon helyzetben, hogy kivételes eszközök alkalmazására vállalkozzék, mire a király helyéről felpattanva, heves szemrehányásokat tett Fejérvárynak s követelte tőle, hogy minisztertársaival együtt engedelmeskedjék a királyi parancsnak... A Fejérváry-kormány tehát elhatározta, hogy teljesíteni fogja a királyi parancsot.“

Annál is inkább, mert az akkori felfordult viszonyok között nem volt más kormány, mely őt az állami ügyek vitelében felválthatta volna és az országot egyszerően sorsára hagyni nem lehetett. (Kristóffy i. m. 324. 1.)

Megjegyezzük még, hogy a szóbanforgó kivételes rendszabályokról a nov. 11-i felterjesztés utolsó bekezdése a következőket mondja: „A törvényeken túlmenő kivételes intézkedések csak bizonyos mértékig volnának szükségesek (királyi biztosok kiküldése, megyei önkormányzat felfüggesztése, országgyűlés feloszlata, sajtó megrendszabályozása stb.), de ezek az intézkedések sem illeszthetők be az alkotmányos jogrendbe és a kormány, mely ismételen alkotmányos alapon állónak jelentette ki magát és tényleg alkotmányos alapon is áll, ezekre az intézkedésekre nem is vállalkozhatnék.* (Kristóffy i. m. 294. 1.)

3 Az országgyűlés feloszlatajának részleteiről l. Lányi i. m. 171—174., Kristóffy 326—330. l., Horváth J. i. m. 64—65. és Nagy Miklós (Bp. Szemle 1928. évi 603. sz.) 230. l. A feloszlata előzményeiről és végrehajtasáról l. legújabban Gratz II. 111—114. l.

1906. február 15-én Fejérváry miniszterelnök értesítette az országgyűlés mindkét házának elnökét, hogy királyi leirat érkezett hozzá, mely szerint az országgyűlésnek 1906. március 1-éig elnapolt ülései (284) 1906. február 19-ére egybehívtak. E királyi leirat megküldése mellett felkérte az elnököket az ülés egybehívására. Ennek az elnökök meg is feleltek.

Február 18-án Nyiri Sándor vezérőrnagy (az első Tiszakormány honvédelmi minisztere) átíratilag értesítette a két Ház elnökét, hogy Ő Felsege az országgyűlés felosztatását elhatározván, ennek foganatosítására őt teljhatalmú királyi biztossá kinevezte és kiküldte.¹ Justh Gyula képviselőházi elnökhöz intézett átíratával kapcsolatban megküldötte a királyi biztosi kiküldetéséről és az országgyűlés felosztatásáról szóló két királyi leiratot azzal a felhívással, hogy azokat olvastassa fel. »Egyben kijelenti, hogy abban a nem várt esetben, ha ezen rendelkezésének egész terjedelmében elég nem tétetnék és a képviselőház a felosztatásról szóló királyi leirat kihirdetése után azonnal

¹ Nyiri Sándor a következő tragikus hangú levélben tudatta Tiszával királyi biztosi kiküldetését:

Székesfehérvár, 1906. február 16.

Igen tisztelt Barátom!

Szomorú kötelességet teljesítek, midőn Neked, mint volt vezéremnek, bizalmasan bejelentem, hogy a sors engem arra kárhóztatott el, miszerint mint a király megbízottja az országgyűlést feloszlassam.

Sok nehéz szolgálatot kellett már teljesítenem, de ezen szerencsétlen misszióval mindent fel kell áldoznom, ami előttem beccsel bír. Nem lesz többé hazám, mert itt mindenki meg fog vetni — expatriálom magamat családommal együtt — a gyermekeim átkozni fognak — a családom tűzhelye siralomházhoz hasonlít s a szívem majd megszakad.

Tudom, hogy mily nagy hazafi volnék egyszerre s hogy emelkednék a nép kegyébe, ha legfelsőbb haduram parancsát nem teljesíteném, hanem az esküvel fogadott engedelmességet megtagadnám. De ezt nem tehetem, mert tényleges katona vagyok, aki nemcsak népszerű megbízásokat, de olyanokat is kénytelen végrehajtani, melyek a pokol minden kínját át-szenvedtetik vele.

Egy vigasztal, hogy ténykedésem nem sért törvényt, mert tanulmányoztam az 1848-i és 1867-i törvényeket s ezekben saját lelkiismeretem előtt azt a megnyugvást találtam, hogy Ő Felsege jogosítva van az országgyűlést felosztatni. A választásokra terminust tűz ugyan ki a törvény, de a felosztatás e terminust nem zárja ki s ha az be nem tartatik, abban már nekem semmi részem sem lesz. Ha tőlem törvénysértést kívántak volna, azt az esküre való hivatkozással jogom lett volna megtagadni, — ilyen azonban nem történt.

A szenvedéseket, melyekben pazarul fogok részesülni, nem érdemlem meg, mert én hazámnak mindig szerető hű szolgája voltam. Csak egy bántana, ha Te és elvtársaid, kiknek nemes felfogását ismerem, szintén elítélnétek.

Engedd remélnem, hogy átérzve s méltányolva súlyos helyzetemet, nem fordulsz el tőlem, hanem úgy tekintesz, mint a katonai rabszolgaság és kötelességérzet áldozatát.

Kiváló tisztelettel maradtam

ragaszkodó igaz híved:
Nyiri Sándor.

fel nem oszlanék, kénytelen lesz a kiküldetésére vonatkozó királyi leiratban foglalt felhatalmazással élni.«

Tájékoztatás végett közbevetőleg megjegyezzük, hogy a királyi biztos kiküldetésére vonatkozó első leiratában a király meghagyja és megparancsolja az országgyűlésnek, hogy »az általa kinevezett királyi biztos minden rendeleteit teljesíteni, i azoknak engedelmeskedni és királyi parancsának hódolni, az ellenszegülőket érendő törvényes büntetés terhe alatt, alattvalói kötelességüknek ismerjék«.

Az országgyűlés feloszlására vonatkozó második királyi leirat pedig érdemleges részében így szól: »Mínt hogy az országgyűlésnek többséggé szövetkezett pártjai ismételten hozzájuk intézett felszólításunkra törvényben biztosított királyi jogaink sérelme nélkül elfogadható kormányzati alapon kormányvállalását állhatatosan megtagadták és ennél fogva, szívünk sajnálatára, az ország érdekében hasznos tevékenységet ettől az országgyűléstől nem várhatunk, magyar minisztériumunknak előterjesztésére az 1905. évi február 15-ére összehívott országgyűlést feloszlottnak nyilvánítjuk; fenntartván Magunknak új országgyűlésnek mielőbbi összehívását«.¹

Február 19-én az országgyűlés feloszlása ostromállapot-szerű intézkedések közt ment végbe, az Országháztéren katonasággal, rendőrséggel, a Margithíd alatt pedig monitor az Országháznak irányított, lövésre kész ágyúkkal.¹

A nevezetes február 19-i képviselőházi ülésen a beteg Justh Gyula helyett Rakovszky István, utóbb Bolgár Ferenc elnökölt.

A Napló idevágó részének tanúsága szerint² az országgyűlést február 19-ére összehívó királyi leirat és Nyíri Sándor kir. biztos fentebb említett átiratának felolvasása után, a képviselőház Rakovszky István elnöki javaslatára egyhangúlag elhatározta, hogy a feloszlással kapcsolatos két királyi leiratot felbontatlanul visszaküldi és egyben tiltakozik Nyíri Sándor vezérőrnagy levelének tartalma ellen is, mellyel az ülés vezetésére és a tárgyalás rendjére nézve fenyegetések mellett rendelkezni akar.³

¹ Később is történtek megnyugtató kormánynyilatkozatok arra nézve, hogy az új országgyűlésnek a törvényes határidőben való egybehívása egyáltalában nincs kizárva. (Lányi i. m. 175. 1.)

Az pedig, hogy a király az országgyűlést feloszlatta a nélkül, hogy egyidejűleg az új országgyűlés összehívásáról rendelkezett volna, a törvényesség szempontjából (1848: IV. t. c. 5. §-a) nem esik kifogás alá.

¹ Írja Nagy Miklós a Bp. Szemle 1928. febr. 603. számának 230. l.

² 1905/6. országgy. képv. Napló II. 32—34.

³ A kir. biztos ugyanis az elnökhöz intézett átiratában azt kívánta, hogy közvetlenül az országgyűlésnek febr. 19-ére történt összehívására vonatkozó és a miniszterelnök által febr. 15-én megküldött kir. leirat felolvasása után az elnök olvastassa fel a teljhatalmú kir. biztos kiküldetéséről és ezt nyomban követőleg az országgyűlés feloszlásáról szóló királyi leiratot. Ellen esetben kénytelen lesz a kiküldetésére vonatkozó királyi leiratban foglalt felhatalmazással élni. Annak indokolására, hogy ezt a két királyi leiratot Rakovszky alelnök az országgyűlés összehívására vonatkozó királyi leirat kihirdetése után a királyi biztos átirata értelmében nem olvas-

Majd Bolgár Ferenc alelnök a következő ülést február 21-ére tűzte ki s az ülést bezárta.

Mint hogy a Ház megtagadta a szóbanforgó királyi leiratok kihirdetését, sőt ezek semmibe vételével február 21-én ülést kívánt tartani, a királyi biztos parancsára Fabricius Győző honvédezedes kellő karhatalommal bevonult az ülésterembe s a királyi biztos »nyílt parancs«-ára hivatkozva, az elnöki emelvényről felolvasta az országgyűlést feloszlató királyi leiratot és végül megtette a szükséges intézkedéseket a tekintetben, hogy a feloszlátott Ház tagjai az Országházban többé ülést ne tartsanak.⁴

Fabricius ezredes eljárásáról szóló hivatalos közlemény megjelent a Budapesti Közlöny 1906. február 20-i számában és a következőleg hangzik:

»A képviselőháznak folyó hónap 19-én tartott üléséről szóló — a mellékletben közölt Napló szerint — az országgyűlést feloszlató kegyelmes királyi leiratnak kihirdetése nemcsak megtagadtatott de annak visszaküldése határozatott el, egyben pedig folyó hónap 21-ére újabb ülés tűzetett ki.

Ezen határozat következtében a királyi biztos utasításából Fabricius ezredes megjelent a képviselőház üléstermében s az elnöki emelvényről az országgyűlést feloszlató s folyó hónap 19-én a »Budapesti Közlöny-ben is megjelent kegyelmes királyi leiratot egész terjedelmében felolvasta s meghirdette s ezen eljárásról jegyzőkönyvet vevén fel, azt a királyi biztosnak bemutatta.

A jegyzőkönyv szövege a következő:

»Jegyzőkönyv:

felvétel 1906. évi február hónap 19-én Budapesten a magyar országgyűlés képviselőházának üléstermében. A jelzett nap délelőtt 1/211 órakor Fabricius Győző magyar királyi honvédezedes a királyi biztos *Ő Nagyméltóságától a következő szóbeli parancsot kapta: »Az ezredes úr vonuljon be a képviselőház termébe és a feloszlásról szóló királyi leiratot olvassa fel és hirdesse ki«. Ezen parancs vétele után nyomban*

— kellő karhatalmat vivén magával — megjelent nevezett ezredes a képviselőház üléstermében, hol az elnöki emelvényre lépett s körülbelül 30—40 országgyűlési képviselő jelenlétében előadta, hogy a királyi biztos *Ő Nagyméltóságától nyílt parancsa van és ezt átadni kívánta a képviselőház elnökének; miután az elnökök közül egy sem volt az ülésteremben jelen, kijelenté,*

tatta fel: a képviselőház által elfogadott elnöki javaslat arra hivatkozik, hogy ez a két leirat nem a felelős miniszterelnök útján került a Ház elnökéhez, hanem a kormányunk által nem ismert teljhatalmú királyi biztos, illetőleg ennek kiküldöttei (két vezérkari tiszt) útján. Ennélfogva a Ház elnöke ezen királyi leiratok bemutatására és kihirdetésére nem vállalkozhatott.

4 A főrendiházban — ugyancsak február 19-én délután — a királyi leiratok kihirdetése akadálytalanul ment végbe s a főrendiház a leiratok felolvasása előtt csupán ama reményének adott kifejezést, hogy az országgyűlés a törvényes időben újból össze fog hívatni.

hogy a következő »nyílt parancs« alapján fel fogja olvasni a szintén ide iktatott legkegyelmesebb királyi leiratot. »Nyílt parancs. Én Székelyi Nyíri Sándor vezérőrnagy, Ő Felsége Magyarország Apostoli királyának teljhatalmú királyi biztos, ezenel megbízom méltóságos Fabricius Győző m. kir. honvédezeredes urat, a budapesti 1. honvédgyalozezred parancsnokát, hogy a magyar országgyűlés ez évi február hónap 19-én történő feloszlásának foganatosításánál szükség esetén a karhatalmat alkalmazza. Kelt Budapesten, 1906. évi február 19-én. Nviri Sándor s. k. vezérőrnagy, királyi biztos.« (Ezután Fabricius ezredes felolvasta az országgyűlést feloszlató királyi kéziratot.)

A felolvasás tartama alatt a teremben maradt képviselők oldaláról és a hírlapírói karzatról közbekiáltások hallatszottak. Miután Fabricius Győző ezredes felolvasta a királyi kéziratot, s a jelenváltak távozni vonakodtak, az a következőket mondotta harsány hangon: »A királyi biztos megbízásából Ő Felsége a király nevében felkérem a tisztelt urakat, hogy az országházat hagyják el azonnal.« (Senki sem akart távozni, tovább zajongtak.) »Felkérem másodszor...« (szünet után) »Felkérem harmadszor...« És minthogy háromszoros felhívás dacára sem távozott senki, Tóth Lajos kerületi rendőrkapitány felé fordulva mondotta Fabricius ezredes a következőket: »Kérem az egész országházat kiűrtetni! Mindenkit eltávolíttatni innen! Az összes hivatalos helyiségek is kiűrtendők, mert le fogom zárni az országházat!« Erre a kirendelt őrség a királyi biztos megbízottjának utasításához képest a jelenváltakat eltávolította, az országházat kiűrtette, a kapukat bezárta s az egész épületet őrizetbe vette és csakis a háznagyok, a kinevezett hivatalnokok, a bentlakók és a személyzet be- és kijárása lett megengedve. K. m. ft. Felolvasás után helybenhagyólag aláíratott. Császik Pál s. k. gyorsíró, r. fogalmazó, Vörös Oszkár dr. s. k. hiv. gyorsíró, Tóth Lajos s. k. kerületi kapitány, Palágyi Kálmán s. k. rendőrfelügyelő, Beniczky Tamás s. k. rendőrfelügyelő, Schmidt Ede s. k. rendőrfelügyelő, Gersich Lajos s. k. rendőrfelügyelő, Fabricius Győző s. k. ezredes.

A királyi biztos ezeket azzal hozza köztudomásra, hogy abban az esetben, ha a jogérvényesen feloszlott képviselőház e hónap 21-ére kitűzött ülés megtartását megkísérelné, azt karhatalommal is meg fogja akadályozni.«

Megjegyezzük még, hogy az országgyűlés feloszlása elleni országos tiltakozás és az ezzel kapcsolatban várható izgatás megelőzése végett a kormány már február 17-én kiadott belügyminiszteri rendelettel kimondta, hogy a képviselői beszámoló beszédek meghallgatása végett tervbe vett pártgyűlések (amelyek az 1874:XXXIII. tc. 104. §-a értelmében egyszerű bejelentés, nem pedig külön engedélyezés alá estek) általában ne engedélyeztessenek és ha megtartásuk mégis megkíséreltetnék, karhatalommal is szétozlattassanak. És csak oly esetekben voltak a hatóságok felhatalmazva, hogy az ilyen gyűlést engedélyezék vagy azt karhatalommal fel ne oszlassák, amikor nyilvánvaló, hogy csakugyan képviselői beszámolóról van szó s a gyű-

lés zárt helyen tartatik, ahol nagyobb mérvű zavargásoktól tartani nem lehet.*

Mielőtt áttérnénk jelen szám főtárgyára, a szabadelvű párt 1906. február 20-i nevezetes értekezletének ismertetésére, lássuk még röviden, milyen »kivételes« intézkedéseket tett a kormány közvetlenül az országgyűlés feloszlata után?

Ezen kivételes intézkedések elseje: teljhatalmú kormánybiztosok és királyi biztosok kiküldése.

A belügyminiszter ugyanis — az 1886: XXI. tc. 4. §-ára való hivatkozással — egyes törvényhatóságoknak az önkormányzati hatáskörben követett közigazgatási eljárásának és belső ügyvitelének megvizsgálásával megbízott és egyúttal a közrend és közbiztonság fenntartásának biztosítása érdekében szükséges mindennemű intézkedések megtételére felhatalmazott és teljhatalommal felruházva kiküldött egyszerre tíz kormánybiztos.

Ezenkívül a minisztériumnak »az 1805: V. tc. alapján tett előterjesztésére« Ő Felsége teljhatalmú királyi biztos nevezett ki Pest megye és Budapest székesfőváros területére.¹

Február 21-én pedig kiadta a kormány azokat a »szükségrendelet«-eket, amelyekkel az osztrák-magyar autonóm vámtarifát és a Németbirodalommal kötött kereskedelmi és vámserződést és állategészségügyi egyezményt 1906. évi március 1-én kezdődő hatállyal életbe léptette.

Erről az abszolutisztikus intézkedésről még Lányi is, aki pedig a kormány többi »kivételes« intézkedéseinek törvényszerűségét sok elmeélel és jogi tudással igyekszik kimutatni, kénytelen elismerni, hogy »ez kétségkívül belenyúlás volt a törvényhozás jogkörébe« és csak a kényszerítő szükség indokolta.²

* Lányi i. m. 175-176 l.

A kormány ezen rendelkezése folytán azt a több száz pártgyűlést, melyet az ellenzék az országgyűlés feloszlataát követő vasárnapon, febr. 25-én, országzerte tervezett, a legtöbb helyen nem lehetett megtartani.

(L. a B H. 1906. febr. 26. sz.)

Ezért volt az is, hogy a volt képviselők február végén és március folyamán általában nem pártgyűlésen, hanem nyílt levélben számolnak be választóiknak.

¹ A tíz teljhatalmú kormánybiztos kiküldéséről a lapok 1906. febr. 20. száma adott hírt, a teljhatalmú királyi biztos kinevezéséről pedig a lapok február 22-i száma.

A kormánybiztosok és a királyi biztos hatásköréről részletesen tájékoztat Lányi i. m. 176—178. l. Ő persze azt állítja, hogy a febr. 15-étől alkalmazott erősebb kormányzati eszközök közül „a rendestől eltérő jellege legfeljebb a királyi biztosok kiküldésének volt“, (i. m. 183. l.)

² Lányi i. m. 181. l.

Kristóffy is úgy vélekedik — a febr. 15-e után a király által követelt »kivételes, erősebb« rendszabályok ismertetése fonalán — hogy a fentemlített szükségrendeletek kibocsátása volt „az egyetlen törvénysértés, amelyet elkövettek“. (334. l.)

Ebben persze époly kevéssé van igaza, mint ama kapcsolatos állításában, hogy „egyébként ugyanezt cselekedte Tisza István is az olasz kereskedelmi szerződéssel“.

Ezzel áttérünk a szabadelvű párt 1906. február 20-i értekezletére.

Az országgyűlési szabadelvű párt február 20-án este br. Podmaniczky Frigyes elnöklésével értekezletet tartott.

Ezt az alkalmat használta fel gr. Tisza István arra, hogy nagyszerű beszéd keretében egyrészt kemény bírálatot mondjon a Fejérváry-kormány egyre szaporodó törvénysértéseiről, másrészt pedig hazafiúi elkeseredéstől izzó tetemrehívást intézzen azokhoz, akik a januári választások óta elkövetett súlyos hibáikkal, az országgyűlés erőszakos felosztatásával előállott katasztrófának könnyelmű előidézői voltak. E tetemrehívás után megmutatja a jobb jövő útját, mely nem lehet más, mint: visszatérés a becsületes Deák-párti politikához.

Gr. Tisza István beszéde, mely itt következik, mindenesetre egyike legkiválóbb és legnagyobb hatású politikai beszédeinek.

Tisztelt pártértekezlet! Amitől előre féltünk, amire előre figyelmeztettük s aminek veszélyeitől óva intettük a nemzetet, úgy látszik, bekövetkezett. Súlyos válságba sodortatott egész alkotmányos életünk s ez a válság a képviselőház felosztatásával akút stádiumba lépett.

Felesleges megjegyeznem, hogy a képviselőház felosztatása, mint közjogilag érvényes, joghatályú tény bekövetkezett. A törvény¹ ő Felségének megadja a jogot az országgyűlés bármikori felosztatására s e jogot csak ama két korlátozáshoz köti, amely a felosztatott Háznak bizonyos időponton belüli összehívására vonatkozik. E jogot Ő Felsége a miniszterek felelőssége mellett gyakorolja, mint minden más jogát. De semmi egyéb formához, semmi egyéb feltételhez ezen jognak gyakorlása nincs kötve, mint hogy a miniszteri felelősség mellett, tehát amennyiben írásban gyakoroltatik, miniszteri ellenjegyzéssel történjék. Hiszen tudjuk azt is, hogy 1867. óta változatlanul, egész az utolsó esetig, a felosztatást Ő Felsége soha sem írásban, hanem személyesen, trónbeszéd útján eszközölte, e jogát így foganatosította s ott a miniszteri felelősség nem ellenjegyzés által, de a trónbeszéd átnyújtásának ténye által domborodott ki. Már maga az eltérés tehát az eddigi szokástól, hogy a felosztatás nem trónbeszéd elmondása útján, szóbelileg, de írásbelileg,

Tisza — mint annak idején láttuk (215) — előkészítette ugyan az 1899: XXX. te 4. §-ának e lenére az új olasz kereskedelmi szerződést és hozzájárult annak parafálásához, de annak formális megkötése előzetes parlamenti hozzájárulás nélkül csak 1906. febr. 11-én, tehát a Fejérváry-kormány alatt, történt (1. az 1908: XXIII. tc.-et). Annál kevésbé gondolt Tisza arra, hogy bármely külkereskedelmi szerződést törvényi felhatalmazás nélkül kiadott rendelettel léptessen életbe.

¹ Az 1848: IV. t.-c. 5. §-a. A másik korlátozó rendelkezést tartalmazza az 1867: X. t.-c.

legkegyelmesebb királyi leirat útján történt.* Olyan eltérés azonban a formáktól, amely e cselekmény joghatályát semmi irányban nem érinti és nem érintheti, valamint hogy nincsenek abban a tekintetben sem törvényes határozmányok, amelyek királyi leiratnak hol és miként való meghirdetésére és felolvasására vonatkoznak. Hanem kétségtelen dolog az, hogy bármily úton jöjjön egy szabályszerűen ellenjegyzett királyi leirat köztudomásra, amely a felosztás tényét kimondja, ezen tény jogi hatállyal bír, befejezett tényé válik, annak mindnyájan engedelmeskedni tartozunk és képviselői megbízatásunk a tegnapi nappal ezek szerint megszűnt.

Midőn ezt konstatalom, nem hunyhatok szemet azon sajnálatos tény előtt, hogy magának ezen kétségtelen királyi jognak gyakorlása egészen felesleges és egészen szükségtelen törvénytelen ségeknek, szabálytalanságoknak, durva tapintatlanságoknak egész sorozatával történt.

Midőn azt olvastam a lapokban, hogy királyi biztos fog kiküldetni, nem gondolhattam egyebet, mint hogy igenis királyi biztos küldetik ki a trónbeszéd elmondására. Erre volt is már precedens,¹ ez nem is lett volna semmi szempontból kifogásolható, mert természetes dolog az, hogy ha egy olyan cselekményt, amely Ő Felségének személyes cselekménye, ő maga személyesen nem végezhet el: egy ilyen cselekménynek az ő nevében, az ő helyettese gyanánt való teljesítésére igenis küldhet ki, bizhat meg királyi biztost, úgy, ahogy megtette ezt a múltban is s legfeljebb célszerűnek találtam volna, hogy ha — mint ez a múltban történt — ezúttal is a miniszterelnök bízott volna meg egy ilyen eminens közjogi fontossággal bíró királyi cselekménynél Ő Felségének helyettesítésével. De arra a szerepkörre, amelyre most királyi biztos kiküldetett, az én nézetem szerint legalább, egyáltalán semmi szükség nem volt. Ez teljesen ötödik kereket képezett ennek az egész akciónak a keretében; olyan ötödik kereket azonban, amelynek beillesztése, amelynek teljhatalmú hatáskörrel való odaállítása csakugyan alkotmányunknak sarkalatos alapelveibe ütközik.²

* Ugyancsak királyi leirattal történt az 1905/6. országgyűlés megnyitása is 1905. febr. 18-án. (256.)

¹ Az 1872/75. országgyűlés berekesztésekor br. Wenckheim Béla miniszterelnök, mint királyi biztos olvasta fel a trónbeszédet. Ugyanígy 1910. márc. 22-én József főherceg az 1906/10. országgyűlést felosztató trónbeszédet. Mindkettő szerepe kizárólag a trónbeszéd felolvasására szorított.

² Communis opinio mai közjogi Íróinknál, hogy a király nem nevezhet ki teljhatalmú királyi biztost. (L. erre nézve Horváth J. i. m. 67—69. I. idézett Andrassy-féle nevezetes belügyminiszteri átiratot is.)

Lányi B. persze a királyi biztos kérdésében Tisza felfogásától eltérő állásponton van. (I. m. 428. és 488. s k. 1.)

És az a hiba, amely ezen tényvel, a királyi biztos ki-
küldésével elkövetett, tetéztetett azután mindazon szeren-
csétlen részletekkel is, amelyeket felesleges itt felsorolnom,
de amelyek mindenesetre egészen szükségtelenül élesítették
ki és tették odiozussá ezt az egész eljárást.

De hát ettől eltekintve is, tisztelt pártértekezlet, kétség-
telen az, hogy az a helyzet, amelyben az ország van, alkot-
mányosnak, törvényesnek egyáltalán nem nevezhető. Immár
több egy esztendejénél, hogy költségvetés még csak be sem
terjesztetett a képviselőházban,¹ hogy még csak kísérlet sem
történt arra, hogy költségvetés vagy indemnitás megszava-
zása útján akár a tavalyi, akár az idei év háztartása alkotmá-
nyos, törvényes formák között vitessék.

Bekövetkezett a képviselőháznak szakadatlanul, rendsze-
resen alkalmazott elnapolása.^{1 2} amellyel egy olyan kormány,
amely nemcsak a képviselőház többségének bizalmát nem
bírja, de amellyel szemben a képviselőház majdnem egyhan-
gúlag állást foglalt, teljesen kivonta magát minden parla-
menti ellenőrzés alól. És most végül bekövetkezett a kép-
viselőház feloszlata a nélkül, hogy a választások azonnal
kiíratk volna.³ Igaz, a kormány ma még homályban hagyja
azt a kérdést, hogy ki fogja-e írni a választásokat akként,
hogy az új Ház a törvényben előírt három hónapi határidő
alatt egybegyűlhessen, de ezzel olyan sajnálatos dilemmához
jutott, amely, ha lehet, még súlyosabb felelősséget hárít rá.

Mert hiszen ismerjük az ország helyzetét, megítélhetjük
azt a lökést is, amelyet az utolsó események és a küszöbön
álló események adni fognak az ország közhangulatának és
abból, azt hiszem, mindnyájan levonhatjuk azt a következtetést,
hogy a kormány vagy nem fogja összehívni a kép-
viselőházat kellő időben és akkor tényleg meg fogja sérteni
a törvénynek ezen sarkalatos intézkedését is, vagy el fogja
a választásokat rendelni az országnak jelenlegi állapotában
és ezzel talán még sokkal nagyobb bünt, sokkal nagyobb hi-
bát fog elkövetni, mint aminőt a törvénysértés által elkövet,
mert kiteszi ezt az országot olyan harcoknak, olyan izgal-
maknak, olyan megrázkódtatásoknak, amelyek azután — félek
tőle — még sokkal messzebb fogják a végletek felé sodorni
az ellentéteket. És én igazán nem tudom, mire való az a
szemérem, amellyel a kormány ebben a kérdésben igyekszik

¹ Mindössze annyi történt, hogy Fejérváry az 1905. jún. 21-i ülésen (273) törvényjavaslatot terjesztett elő az 1905. év első tíz hónapjában fedezendő állami kiadásokról. — 1905. január 1. óta költségvetési „exlex” volt.

² Mint tudjuk, az 1905. évben négy elnapolás volt.

³ Ez azonban magában véve nem volt törvénysértés.

még fenntartani a törvényesség látszatát. Hiszen egész akciójuk a törvénysértések egész láncolata. Eggyel több, vagy kevesebb, igazán nem nyom sokat a latban.

Azért, hogy egy tényre vonatkozólag még bizonytalanságban hagyhassák a nemzetet az iránt, hogy el fogják-e a törvénysértést követni, azért igazán nem érdemes és nem helyes a küszöbön álló választások gványagát oltani bele a nemzetbe. Általában, tisztelt értekezlet, akkor, amikor közállapotaink, fájdalom, már ide jutottak, akkor, amidőn köztudomású, hogy a kormány a legközelebbi napokban „kénytelen lesz a törvényhozás hatáskörébe tartozó, kardinális fontosságú nagy kérdésekben rendeleti úton“ intézkedni, kénytelen lesz magához ragadni az intézkedés jogát törvényalkotási kérdésekben, mert kénytelen, lesz életbeléptetni az ország kereskedelempolitikai helyzetére vonatkozó összes nagyfontosságú megállapodásokat: akkor a leghatározottabban tiltakoznunk kell ama kísérlet ellen, hogy ily viszonyokkal szemben, ilyen viszonyok között is igyekezzék a kormány még magához szorítani és magát betakarni a törvényesség látszatának mindjobban elrongyolódott foszlányaival, mert mindennél rosszabb volna, ha sikerülne az iránt tévedésbe ejteni a nemzetet, hogy ilyen viszonyok is megférnek a törvénnyel és megférnek az alkotmánnyal.

Az alkotmány felfüggesztésével állunk szemben. S ezzel oly helyzetbe jutottunk, ahol e kérdés tekintetében nem lehet nézeteltérés magyar ember és magyar ember között; a törvénytelenességgel, a törvény megsértésével, az alkotmány nagy alapelveinek kijátszásával magyar ember nem azonosíthatja magát. A törvénytelenességgel tranzigálni nem lehet, a törvénytelenesség előtt meghajolni csak annyiban kell és csak annyiban szabad, amennyiben erre a nyers erő kényszerít. De azok az erkölcsi szálak, amelyek minden becsületes honpolgárt köteleznek a törvényes rendeletek teljesítésére, ezek az erkölcsi szálak csak törvényes állapotok mellett állnak fenn; azok törvénytelen rendeletekre ki nem terjedhetnek.

Az országnak ebben a sajnálatos állapotában arra kell tehát törekednünk mindannyiunknak, hogy az abszolutizmus a magyar nemzet kebelében izolálva maradjon, hogy az gyökeret ne verhessen, hogy az megszokott állapottá ne lehessen, hogy az olyan viszonyokat ne teremthessen, amelyek bármely faktor szempontjából kívánatosaknak látszassanak, hanem igenis, ha ideig-óráig fenntarthatja is a nyers erővel magát, azért az a helyzet, amely előáll, olyan legyen, hogy ébren tartsa mindenkiben annak tudatát, hogy ebből az állapotból a nemzet és a dinasztia érdeke a minél előbb való kimenekülést parancsolólag követeli.

Ezt nyers erő felhasználásával nem érhetjük el. S ebben a tekintetben sem látok eltérést a magyar pártok között; mert hiszen az országgyűlés többi pártjainak élén álló férfiak is ismételten, a legutolsó napokban is hangsúlyozták, hogy fegyverünk a törvény, a törvény alapján való szilárd kitartás és passzív ellenállás legyen, fegyvert ragadnunk nem lehet és nem szabad a nemzet érdekében. De ha ez így áll, aminthogy így áll, akkor óvakodnunk kell minden olyan frazeológia használatától, amely ebben a tekintetben tévedésbe ejthetne egyeseket és óvakodnunk kell minden olyan eljárástól, amely a nemzet egyes tagjait vagy a társadalom egyes rétegeit, egyes osztályait a megsemmisülésnek tenné ki s meddő áldozatául dobná oda a mai súlyos helyzetnek.

Én, tisztelt pártértekezlet, a nemzeti küzdelemben csak két jogosult álláspontot ismerek. Vagy azt az álláspontot, amidőn mindenki kockára dobja egész existenciáját azért, hogy ha kell, fegyverrel a kézben vívja ki a nemzet jogait, vagy a törvényre alapított passzív rezisztenciát, a következetes, nyugodt, higgadt kitartás és kitűrés álláspontját. Ha az elsőre helyezkedünk, jogunk van mindenkítől imegkövetelni, hogy dobja existenciáját kockára; ha a másokra, akkor senkinek nincs joga több áldozatot kívánni a nemzet egyes rétegeitől, mint aminőt a nemzet egyeteme és mint aminőt a mozgalom vezetői elviselni akarnak.

Én azt hiszem, érezzük mindnyájan, hogy ez az igazság hová céloz. De nevezzük nevén a gyereket! Akkor, amidőn a passzív rezisztenciát hirdetjük, akkor, amidőn a mozgalom vezetői se magukra, se a nemzet egyetemére nézve több áldozatot nem kívánnak, mint aminő e passzív rezisztenciával jár, akkor lelketlenség, de egyúttal hibás és káros politika is a tisztviselői kartól azt kívánni, hogy megsemmisítse magát. Lelketlenség: mert ha az erőszaknak mindnyájunknak szabad engedni, ha a szuronyok elől mindnyájunknak szabad visszafordulni, akkor nem kívánhatjuk meg a tisztviselői kartól, hogy koldusbotot vegyen kezébe; és elhibázott politika, mert kérdem, mit érünk el azáltal, ha előidézzük és fenntartjuk a tisztviselői karra nézve ezt a kényszerhelyzetet? Elérjük azt, hogy a magyar intelligenciának igen becses elemét képező néhány ezer magyar család koldusbotot vehet kezébe, akiknek helyét azután elfoglalják a magyar társadalom söpredékéhez tartozó elemek; és elfoglalják olyanok, akiknek talán egyéni értéke van, de akik ezt a hatalmat nem a magyar nemzet javára, de a magyar nemzet ellen fogják kihasználni. Meggyengítjük tehát a magyar társadalmat s a magyar nemzet ellenállási erejét úgy azáltal, hogy megsemmisítünk ezreket és ezreket, mint azáltal, hogy a közhatalmat kiszolgáltatjuk

olyan elemeknek, akik egyenesen a nemzet ellen fogják a hatalmat gyakorolni.

A ma reggeli lapokban van az első mementó. Méltóztasatok megnézni azoknak a megint sajtóságos hatáskörrel küldött miniszteri biztos uraknak a névsorát. Sapienti sat est!

Hát ez komoly mementó kell, hogy legyen pártkülönbőség nélkül mindnyájunkra nézve, hogy egészen meddő áldozatokra ne prédáljuk el ennek a nemzetnek úgy sem túlságos nagy erejét; tartsuk együtt azt, őrizzük meg és fordítsuk ebben a küzdelemben az ország jogainak visszaszerzésére ott, ahol az erőfeszítés valóban eredménnyel is járhat.

Tisztelt értekezlet! Azzal kezdtem ezen elmefuttatásomat és azzal végzem, hogy az abszolutizmus kísérletével szemben egy táborban kell minden magyar embernek lennie. De ez az igazság nem menthet fel azon kötelesség alól, hogy megvizsgáljuk és konstatáljuk, hogy kik voltak és minő eljárás volt az, amely a nemzetre nézve ezt a kényszerhelyzetet felidézte?

Elmondhatom, hogy nem személyes gyűlölködési vágy, nem is polemizálási vágy indít erre az eljárásra. Higgyétek el, nehezemre esik, hogy ebben a pillanatban ezzel a kérdéssel is kell foglalkoznom, de azt hiszem, a nemzet megköveteli tőlünk, hogy megmondjuk, hogy felderítsük az igazságot; megköveteli azért, mert csak a helyzet valódi felismeréséből vonhatja le a nemzet a kellő tanulságokat, csak a bajok okainak valódi felismerése adhatja a bajok orvoslásának, a veszélyek elhárításának fonalát a nemzet kezébe.

És midőn ezt teszem, engedjétek meg, hogy rövid történelmi visszapillantással kezdjem-

350 évig állott fenn a kapcsolat a magyar nemzet és uralkodóháza között anélkül, hogy ez a két tényező valaha képes lett volna egymást igazán megérteni, egymás akcióját igazán összhangba hozni. 1867-ben sikerült létrehozni egy oly kiegyezést, amely magába zárta a teljes egyetértés, a teljes bizalom, az összhangzó működés minden tartós, állandó alapfeltételét. Azok a nagy magyar férfiak, akik az 1867-i kiegyezést konstruálták, felkínálták és megcsinálták, állandó és tartós alapot kívántak teremteni. Ismerjük mindnyájan az 1866-i eseményeket. Tudjuk azt, hogy ez esztendő eseményeinek hatása alatt kényszerhelyzetbe jutott a dinasztia. A magyar nemzet akkori vezéreinek eszébe sem jutott kihasználni ezt a kényszerhelyzetet, mert ők nem mentül többet akartak kicsikarni a dinasztiaától, de olyan megoldást akartak, amelyet mint véglegeset teljes belenyugvással, bona fide fogadhasson el a dinasztia is, amellyel szemben a viszonyok változása fel ne ébreszthesse megint a felülről jövő túlkapásnak régi áramlatát. Az a nagy igazság nyilatkozik meg ebben a fel-

fogásban, hogy ennek a monarchiának két leghatalmasabb politikai tényezője, a magyar nemzet és a dinasztia, ez a két tényező képviseli a leghatalmasabb élő politikai erőt és ez a két tényező az, amelyet minden érdeke, minden érzelme, egész sorsa ennek a monarchiának fenntartásához fűz, amely kifelé nem gravitálhat soha, amelynek minden jól felfogott érdeke egymással teljes összhangban van. 350 évig küzdött e két tényező egymással; egyik sem bírta a másikat megsemmisíteni, de mindkettő eléggé le tudta kötni és nyugözni a másikat arra, hogy az szabadon, teljesen, a maga egész hatalmával ne érvényesülhessen és 350 évnek keserű tapasztalataiból éppen úgy, mint az utána következő 30 éves boldog fejlődési korszak öröndetes tapasztalataiból le kell szűrnünk azt a semmiféle események momentán befolyása által meg nem ingatható meggyözödést, hogy a dinasztianak jóvolta is, de a magyar nemzetnek jóvolta, érvényesülése, hatalma és fénye is csakis e két tényező állandó, kölcsönös bizalomtól áthatott szövetségének lehet eredménye.

A megegyezés létrehozásának legnagyobb nehézségei a katonai kérdés körül forogtak. Azok az ellentétek, azok az eltérések, amelyek a dinasztia és a magyar nemzet aspirációiban, törekvéseiben fennállottak, jóformán oly régiek, mint maga az állandó hadsereg. És a kiegyenlítés, amely 1867-ben bekövetkezett, lényegileg abban domborodott ki, hogy elismerte a magyar nemzet, miszerint a magyar hadsereg kiegészítő része az egész hadseregnek, elismerte, hogy ennek az egész hadseregnek egységes vezérlete, vezénylete és belsejének szervezete van és elismeri azt is, hogy ezen egységes vezéreltet és belsejének szervezete alapján teendő intézkedéseket Ő Felsége alkotmányos fejedelmi joga alapján eszközli. Ő Felségének alkotmányos fejedelmi joga tehát a hadsereg idevágó ügyeinek intézése, alkotmányos fejedelmi joga olyan, aminő a magyar királynak minden egyéb alkotmányos fejedelmi joga.¹ Az ellen a felfogás ellen tehát, amely minduntalan kísértett odaát, most a közelmúltban kísértett magyar kormányfériak nyilatkozataiban is;^{1 2} az ellen a felfogás ellen, mint hogyha ezen alkotmányos fejedelmi jogok tekintetében a magyar nemzetnek, a magyar törvényhozásnak fenn nem állana ugyanaz a befolyása, amely fennáll minden más feje-

¹ L. az 1904. jan. 5-i jogvédő határozatot a felségjogok forrásáról. (138).

² Itt célzás történik Fejérváry 1906 február 7-i hírlapi nyilatkozatára a király hadügyi felségjogairól és ezen nyilatkozatból folyólag közte és Andrassy között ebben a kérdésben keletkezett polémiára. (L. a B. H. 1906. február 8. és 9-i számában közölt nyilatkozatokat, továbbá Lányi i. m. 154—156. és 302. s k. 1.)

delmi joggal szemben, — a leghatározottabban tiltakozunk.

Ilyen magyarázatok, ilyen teóriák, ilyen felfogások ássák alá a magyar nemzetben a 67-es kiegyezéshez való ragaszkodást. Senki ennek oly nagy kárt nem tesz, mint aki ilyeneket hirdet. De egyúttal, ha ilyeneket hirdet, ellentétbe is jut a magyar király felfogásával is. Hiszen alig több két événél, hogy létrejött a szabadelvű párt katonai programja. E Program 8. pont 2. bekezdése világosan azt mondja: »A minisztérium politikai felelőssége, mint a korona minden ténvére, úgy erre is kiterjed és az országgyűlésnek törvényes befolyása, mint minden alkotmányos jogra, úgy erre nézve is fennáll«. Tudjuk mindnyájan, hogy ezen katonai program megalkotásával egyidejűleg nyertünk megbízást olyanok, akik magunkat e programmal minden tekintetben azonosítottuk arra, hogy ezen program alapján kormányt alakítsunk.¹ És már mint Ő Felsége kormánya, ünnepélyesen magunkévá tettük ezt a programot, hozzátéve azon kijelentést és további magyarázatot is, hogy ezen kijelentésben, amelyet most felolvasni szerencsém volt, a magyar alkotmánynak általános alapelvei jutnak kifejezésre, azon alapelvek és oly értelemben és oly keretben, ahogy azok eddig is alkalmaztattak és kifejezésre jutottak. Nyugodtan állíthatom tehát, hogy a szabadelvű pártnak, és, mondhatni, a magyar nemzetnek ezen kérdés jogi természetére vonatkozó felfogása a magyar királynak felfogása is és bárki mit beszéljen és bárminő látszata merüljön fel a változó eseményeknek, az iránt nem érzek semmi kétséget, hogy Ő Felsége az általa egyszer ünnepélyesen elfogadott álláspontot bármi tekintetben a nemzet hátrányára megváltoztatná.

Nem quid juris kérdése előtt állunk, hanem igenis egy nagy horderejű quid consilii kérdése előtt; úgy, ahogy a szabadelvű párt 1903. évi programjában megmondta, hogy »a párt az ország ezen jogait hangsúlyozván, a vezényleti és szolgálati nyelv kérdését programjába nem veszi fel, mert ezt a nemzet nagy érdekeit érintő fontos politikai okokból kívánatosnak nem találja«: úgy — és ezt, fájdalom, ma a viszonyok sokkal alaposabb ismeretével mondhatjuk, mert ma szomorú valóság az, ami sejtelem volt akkor — határozottan állíthatjuk ma is, hogy a vezényleti és szolgálati nyelv kérdésének megbolygatása és ezzel az 1867-ben kötött kiegyezés belső politikai tartalma leglényegesebb pontjának viciálása a nemzet nagy politikai érdekei szempontjából célszerűtlen, elhibázott, helytelen dolog. Ez vezette mindazokat, akik az 1903. évi katonai program megalkotásában részt vettek és

¹ (103).

ahhoz hozzájárultak, hogy az akkor felvetett összes kérdések közül ezen egy kérdést negatív értelemben oldják meg. Emlekezzünk vissza, 1903-ban is mélyreható izgalmak támadtak az országban a katonai kérdések miatt. Egész sorozata merült fel a kívánalmaknak és akkor úgy, ahogy azt most sokan hirdetik, hogy kompromisszumnak kell alkotmányos uralkodó és királyát tisztelő nemzet közt ily kérdésekben létrejönni: akkor igenis kompromisszum gyanánt jött létre az 1903. évi katonai program, kompromisszum gyanánt, mely a nemzet kívánságai szerint oldotta meg a felmerülő kérdések egész sorozatát, a vezényleti és szolgálati nyelv kérdésében ellenben deferált ő Felsége aggályainak.

Voltak sokan, akik ezt a kompromisszumot el nem fogadták akkor sem; magukhoz következetesen, ha küzdenek ellene ma is. De, engedelmel kérek, érthetetlen előttem az, hogy olyan férfiak, akik két évvel ezelőtt elfogadták, most megfélemlkezzenek az akkori megállapodások kompromisszum-jellegéről, most cserben hagyják ezt a kompromisszumot, újra ellentétet konstruálnak és azzal állanak elő, hogy: íme, ellentét van, ezt kompromisszum útján kell a király és a nemzet között kiegyenlíteni.¹

És hogyan állott elő ez a szerencsétlen helyzet? Az elmúlt választásokra az ellenzék összes árnyalatai együttesen indultak harcba.¹ ² Harcba indultak nem a jövőre vonatkozó politikai program alapján, amit nem szemrehányásképpen mondok, mert az akkori szituáció természetszerű folyamánya volt; de beleindultak a harcba azon csatakiáltással, azon egyedüli összekötő kapoccsal közöttük, hogy állást foglaltak a házszabályok megváltoztatása, állást foglaltak a november 18-i események ellen.

A választások eredménye fényesebb győzelmet hozott számukra valószínűleg, mint ahogy maguk is hitték és sejtették volna és a választások után állott be lehetősége és az ő szempontjukból talán szüksége is annak, hogy a jövőre vonatkozó politikai programúiban megállapodjanak. A választások után konstruáltak tehát egy politikai programot a szövetséget pártok, amelyeknek legnagyobbika az 1867-i kiegyezés ellen foglalt ugyan állást, többségre azonban, érvényesülésre csakis a hatvanhetes pártokkal való szövetségben számíthatott. Hogy mi volt az a program, amelyben egyesültek, azt ma sem tudjuk, mert hiszen a koalíciónak mindnyájunk által ismert felirati javaslata (263—4) sokkal kevésbé szabatosan írta körül a koalíció kívánságait, semhogy azt bárki

¹ Ez Andrassyéknak, illetve az alkotmánypártnak szól.

² (255), (256).

egy komoly, precíz tartalommal bíró programnak tekinthette volna. Azt azonban az események megmutatták, azt tudjuk és sejtjük mindnyájan, hogy az egyedüli igazán kardinális ütközési pont, az egyedüli kérdés, amely a válság magvát vitte bele a szituációba, a vezény- és szolgálati nyelv kérdése körül forgott, amelynél nem mondták soha azt, hogy feltétlenül kívánják a vezény- és szolgálati nyelvet, de igenis mondták azt mindig, hogy ezen a téren valaini koncessziót, valami vívmányt kívánnak; és mint egyedül precíz szöveget, amely rendelkezésünkre áll, kénytelen vagyok mégis Andrássy Gyula grófnak immár ismert memorandumát¹ venni elő, amelyről nagyon jól tudom, hogy formasierően nem a koalíció nevében adatott, nem obligálta a koalíciót, de amelyről az adott viszonyok között azt hiszem, mégis jogom van feltenni, sőt tartozom Andrássy Gyula gróf 'komolyságának azzal, hogy feltegyem, hogy ő tudott róla, hogy ez a koalícióban elfogadásra talál.

Ezen memorandum szerint a vezény- és szolgálati nyelv kérdésénél megelégedett volna a koalíció azzal, hogy sub titulo szolgálati nyelv, valami határozmány biztosítsa az altiszteknek és legénységnek egymás közt s a tiszteknek a legénységgel való magyar érintkezését. Hát ez egy precíz tényálladék, amellyel számolhatunk, amellyel szemben igazán megdöbbenve vethetjük fel a kérdést, hogy ezért a pontért, ezért a kérdésért szabad volt-é, helyes volt-e, üdvös volt-e a haza érdekében, nemzeti politika volt-e így kockára tenni a nemzetnek mindenét? Ismét és ismét megkínáltattak a képviselőház vezetői kormányalakítással. Mindannyiszor visszatúsították, mert ezen programpontjukat keresztülvinni nem sikerült.¹ ² És az ez irányban hozzájuk intézett szemrehányásokkal szemben hallottuk azt a kijelentést, hogy senki sem tartozik kormányra lépni másként, mint saját programja alapján, saját programjának érvényesítésével teheti.

Tisztelt pártértekezlet! Én ezt aláírom, ebben igen nagy igazság van, hanem azután megtoldom még egyvel. Igenis elismerem, hogy senki sem tartozik kormányra lépni, ha a maga programját teljesen meg nem valósíthatja.

De senki sem tartozik lehetlenné tenni az alkotmányos kormányzást ebben az országban azért, mert programjának egyik vagy másik pontja meg nem valósítható. Mindenki szabadon választ a között, hogy vállalkozik-e kormányra, vagy sem, oly viszonyok között, ahol meggyőződését minden tekintetben korlátlanul nem érvényesítheti; de azért mert egyik

¹ Említve az előzmények között.

² (256-257, 268).

vagy másik elv megvalósítása elé nehézségek gördülnek, azért csak abban az esetben szabad megakasztani az ország ügyeinek alkotmányos menetét, csak abban az esetben szabad a parlamenti presszió és ellenállás legerősebb fegyvereinek azonnali alkalmazásával lehetetlenné tenni minden más kormányra nézve az ügyek szabályszerű vitelét, ha az az ütközési pont olyan eminens, olyan fontos, olyan sürgős életérdeke a nemzetnek, amelynek alá kell rendelni minden egyebet, alá kell rendelni egy nagy alkotmány-válságnak összes veszélyeit és hátrányait.

Hatalmas fegyverek vannak a parlament kezébe adva. Bármely pillanatban élhet budget-jogával és élhet az újoncra vonatkozó jogával úgy, hogy megakassza az ügyek alkotmányos menetét. Ezzel a jogával 'élnie kell a parlamentnek, valahányszor a végrehajtó hatalom valamely túlkapasát, a végrehajtó hatalomnak az ország jogai, szabadságai elleni merényletét kell megakadályoznia.

És én még azt se mondom, hogy a presszió ezen eszközeivel soha sem élhet de lege ferenda valamely reform, valamely változás keresztülvitelére. Én megengedem, hogy vannak esetek, ahol ezen fegyverek alkalmazása ilyen szempontból is jogosult, de ezt két feltételhez kell fűzniünk. Az egyik az, hogy az az érdek, melynek érvényesülését ki akarjuk vívni ilyen fegyverek alkalmazása által, valóban eminenter életbevágó, fontos olyan érdeke legyen a nemzetnek, amely nélkül az jóformán meg nem élhet, amely nélkül az nem fejlődhetik tovább. A másik feltétel pedig az, hogy ezt a harcot komoly, felelősségérzettel bíró hazafinak felidéznie csak akkor szabad, ha a siker előfeltételei megvannak.

Most pedig egy a választások után, a választásoknak, hogy úgy fejezzem ki magam, másodlagos eredménye gyanánt felvetődött kérdésnek kierőszakolására vették igénybe ezt a fegyvert azok, akikre a magyar nemzet egy önfeledt pillanatban sorsát rábízta. — Azok vették kezükbe és éltek vele úgy, hogy a mostani végzetes lejtőre kényszerítették rá azt az uralkodót, akinek világtörténelmi nagy missziója volt az, hogy megpecsételje a magyar nemzet és királya közötti frígyet, akinek egész egyénisége összeforrott a magyar nemzettili békével, a magyar nemzet szabad érvényesülésével, akinek a kiegyezés utáni hosszú uralkodása fénylő mintaképe az alkotmányos király uralkodásának¹ és aki most is csak hosszú tépelődés, hosszú küzdelem után és akkor, midőn ismét és

¹ Ezt Apponyi is a legteljesebb mértékben elismeri. (Erinnerungen an Franz Joseph I. c. mű 117. és 122. 1.)

ismét tett a béke helyreállítására hiábavaló kísérleteket, tudta magát erre a végzetes útra elhatározni.

Hát, t. uraim, ilyen viszonyok között joggal kérőn számon azoktól, akik a szabadelvű párttól magukhoz ragadták a nemzet sorsának intézését, hogyan sáfárcodtak azzal a kincsel, amely a nemzet akaratával rájuk ruháztatott? Egy rövid esztendő alatt mivé tették a magyar nemzetet?

És nem akarok arról sem beszélni, hogy hol állnánk ma, ha a szabadelvű párt szabadon haladhatott volna tovább azon az úton, amelyen elindult. Elfacsarodik az ember szíve, ha meggondolja azt, hol állnánk érdekeink megóvása, jogaink érvényesítése, erőknek szabad kifejtése, politikai súlyunknak, tekintélyünknek emelése terén ma, ha ezek a zavaró események be nem következtek volna.

De hagyjuk el ezt a témát. Nézzük meg csak azt, hogy állott a magyar nemzet egy évvel ezelőtt is hova süllyedt minden tekintetben ezen egy évnek meddő viszálykodása, meddő küzdelmei után. Hiszen mindenünk: anyagi erők, anyagi érdekeink, erkölcsi tőkénk, politikai súlyunk kompromittálva, veszélyeztetve, kockáztatva van. És minden nap, minden hét és minden hónap, amely alatt tovább haladunk lefelé ezen a lejtőn, tovább és tovább fogja folytatni a rombolás, a pusztítás, a züllés munkáját a nemzet egész organizmusában.

Egy évvel ezelőtt úgy állott a magyar nemzet a világ színe előtt mint egy egészséges, erőteljes, politikai érzékkel, ambícióval bíró, politikailag érett faj, amely komolyan törekszik, komoly munka útján a maga igazi nagy érdekeinek megóvása felé, amely számottevő tényezője az európai politikának, s amellyel, mint komoly faktorial mindenkinék számolnia kell. És úgy állott a magyar nemzet a monarchiában benn, hogy semmi kétség nem lehetett az iránt, hogy mindazokban a nagy kérdésekben, amelyek közgazdasági és egyéb téren a közel jövőben megoldandók lettek volna Ausztriával egyetértőleg: mindazokban a nagy kérdésekben a magyar nemzet döntő súllyal vehette volna szavát a mérleg serpenyőjébe. És ma azok az urak, akiknek nem tetszett az, hogy keressük királyunkkal az egyetértést, akiknek nem tetszett az, akik nem tartották eléggé hazafias és eléggé büszke dolognak* hogy ezen nagyfontosságú közös érdekeit a dinasztíának, Magyarországnak és Ausztriának, az illető tényezőkkel harmonikusan igyekszünk megoldani: ezek ma tehetetlenségre juttatták a magyar nemzetet mindazon nagy kérdésekkel szemben, melyeknek eldöntése Damokles kardja gyanánt lóg fejük fölött. És ezek az urak ma mint egyrangú faktorok alkudoz-

nak a Klofacokkal és Cingriákkal.¹ A fájdalom és szégyen érzete kell, hogy áthasson minden igazi nemzeti büszkeséggel bíró magyar embert, ha azt látja, hogy hová süllyedtünk.

De hát a baj megtörtént, a csapások bekövetkeztek s ha fölidézem a közelmúlt botlásainak, tévedéseinek, végzetes hibáinak gyászos képét, ezt csak azért teszem, hogy okulást mérítsünk belőle a jövőre. Ismétlem, amivel kezdtem a felszólalásomat: a törvénytelenység ellen zárt sorokban kell küzdenünk, de midőn ezt tesszük, magasan kell lobogtatnunk annak a Deák Ferenc által inaugurált igazi magyar politikának zászlaját, amely egyedül mutathatja meg egy jobb, egy szebb jövő útját a nemzet és királya előtt. Minden további pusztulás veszteség a nemzet és a király szempontjából. Az egymást felemészítő erőknek további ádáz küzdelme által csak azt érhetjük el, hogy mentül később, annál gyengébben fogjuk mindketten megkötni a békét, annál gyengébben, annál több sebből vérezve fogjuk találni nemzetünket az együttes alkotmányos akció küszöbén. S minél gyengébbekké leszünk mi, annál erősebbek lesznek a mi gyengeségünk, a mi visszavonásunk folytán ellenségeink.

A nemzetnek mentől előbb az elkövetett hibák öntudatára kell ébrednie; a nemzetnek mentül előbb, nyíltan, félreértés, kétértelműség és hipokrizis nélkül vissza kell térnie az igaz, becsületes Deákpárti politikához és én meg vagyok róla győződve, hogy ha a nemzet ezt teszi, az az atyai szív, amelyhez Deák Ferenc 1865-ben húsvéti szózatát intézte, az az atyai szív is meg fogja találni azt az utat, ahol a magyar nemzettel ismét találkozni fog.

E szempontok vezették az intéző-bizottságot akkor, amidőn a következő határozati javaslatot nyújtja a pártértekezlet elé, melynek elfogadását kéri:

»A szabadelvű párt az országgyűlés tevékenységének tartós szünetelését s a költségvetés és parlamenti ellenőrzés nélkül való kormányzás állandóságát alkotmányunk tényleges felfüggesztésének tekinti. Az országgyűlés feloszlásával súlyos aggodalmak között látja közeledni azt az időt, amelyben a kormány csak a törvényhozás jogköreinek megsértésével fogja tovább intézhetni az ország ügyeit. Midőn a párt ez állapot ellen óvást emel, egyúttal előre is kijelenti, hogy a

¹ Klofac a cseh állam megvalósításáért küzdő cseh radikális nacionalisták táborának egyik leglármásabb tagja az osztrák Reichsrat képviselőházában

Cingria (Pero), dalmáciai horvát ellenzéki politikus, az 1905 okt. 3. híres fiumei rezolúciónak egyik megteremtője, mely rezolúciónak célja: a horvát ellenzék egy részének szövetsége a magyar koalícióval a Bécs elleni küzdelemben kölcsönös politikai törekvések elérése végett. (292—4).

végrehajtó hatalomnak törvényes hatáskörét túllépő rendelkezései joghatállyal nem bírnak és az állampolgárokra törvényes kötelezettségeket nem hárítanak. Törvénytelen eljárásával a kormányhatalom kizárólag a nyers erőre támaszkodhatik, mellyel szemben a törvényhez való szigorú ragaszkodás alkotja a nemzet egyetlen fegyverét.

A súlyos válság megpróbáltatásai között kitartásra, hidegvérre, törvényes szabadságaihoz való törhetlen ragaszkodásra (és Deák Ferencnek a nemzet és a király jogait egyaránt tiszteletben tartó, érdekeit belső harmóniában egyesítő nagy tradícióinak hű követésére hívjuk fel a nemzetet. Súlyos csapást mért máris a nemzetre, hogy e tradícióktól eltávolodott. Mérhetlen veszéllyel fenyegetik a jelen bonyodalmak a trónt és a hazát.

Ezen veszélyek között Deák Ferenc mutat példát; az ő műve szab irányt élénk. A törvény szilárd talaján megállva, abból semmit fel nem adva, bárhonnan jövő törvénytársakkal nem transzigiálva, de a nemzet sorsát kockára nem téve, őrizzük meg tisztán és szeplőtlenül az ő művét egy boldogabb kor számára. Az 1867-i kiegyezés betűjének és szellemének becsületes helyreállítása az a tér, amelyen a nemzet és király félreértés, hátsó gondolat, keserűség és megalázkodás nélkül újból találkozhatnak.

Gr. Tisza István után Kautz Gyula, a szabadelvű pártnak ez a nagyhírű kiválósága, szólalt fel. »Ne vegyék részemről szerénytelenségnek — úgymond —, ha ezen, a maga nemében igazán nagyszerű, mély és messzeható tartalommal bíró, igazi státuszférfiúi, hazafiságtól áthatott beszéd után azt az alázatos indítványt terjesztem elő, hogy ezen jeles beszéd szövege tartalmában az ország minden részében közismeretessé tétessék.«

Elnök Kautz Gyula indítványát az értekezlet által egyhangúlag elfogadottnak jelenti ki.

Majd Szmrecsányi Jenő felszólalása következett, ki visszapillantva a szabadelvű pártnak harminc évet meghaladó uralmára, azt a meggyőződését fejezi ki, hogy e párt kormányzása üdvös és áldásos volt a hazára. A párt mindig ragaszkodott régi elveihez, ragaszkodott a 67-es törvényekhez és fontosnak tartotta a jó egyetértést nemzet és király között, mert az volt a meggyőződése hogy a nemzet békés fejlődését és felvirágoztatását csak ezen az alapon lehet biztosítani. Tökéletesen jogosult az a tetemrehívás, melyet a pártvezér azokhoz intézett, akik a katasztrófának előidézői, mert az a politika, amelyet a szabadelvű párt követett, az egyedüli volt, amely képes lett volna a mostani katasztrófa elkerülésére. A párt kebelében az együttérzést előmozdította az az odaadó szeretet és ragaszkodás, amellyel a párt minden egyes tagja a párt vezére iránt viseltetik. Ezután Tiszát aposztrofálja és kijelenti, hogy az ő tanácsait fogják követni a jövőben is, hiába akarták ellenfelei ér-

demeit és értékét leszállítani. Kívánja, hogy a haza javára az Isten sokáig éltesse.

Gr. Tisza István: Tisztelt Barátaim! Az én végzetem az, hogy amióta a körülmények és az események pártunk élére állítottak, erősnél erősebb küzdelmekben s neheznél nehezebb helyzetekben kellett a pártot vezetnem. Erős küzdelmen kezdtük, amelybe a hazafiúi elhatározás egész erejével mentünk bele mindnyájan, jól tudva azt, hogy nagy veszélyektől mentjük meg a nemzetet, ha sikerül célunkat elérnünk. A csatát megnyertük, a hadjáratot elvesztettük.¹ A nemzet másként határozott sorsa felett s az ezen határozat által bekövetkezett események még sokkal nehezebb feladatok, sokkal nehezebb kötelességteljesítés elé állítottak bennünket. Mi sem lett volna könnyebb, mint felvenni a politikai támadások, a politikai polémiák, vádaskodások fegyvereit. Talán használhattuk volna sok joggal, talán lett volna rá elég objektív és szubjektív alapunk, hogy az idáig már oly hosszasan húzódott válságos helyzet különböző kínos fordulatai és mozzanatai között rámutassunk ellenfeleink hibáira és gyengeségeire. Nem, arra kértelek benneteket, hogy ne tegyék ezt; ellenkezőleg, mi lábhoz tett fegyverrel túrtuk a támadásokat, abban a tudatban, hogy az ország érdeke ezt követeli tőlünk. És valahányszor akcióba léptünk, akár mint egész párt, akár akcióba léphettek a körülmények folytán a pártnak egyes tagjai: ez az akció természeténél fogva mindig ellenfeleinknek tett szolgálatot, mindig a kibontakozást, az érvényesülést igyekezett könnyíteni ellenfeleinkre nézve.

Mi tette lehetetlenné a Fejérváry kormányának azon szerencsétlen őszi kísérletét, hogy hangzatos politikai programot adva, az alkotmányos tényezők támogatását ragadja magához? Mi más, mint a szabadelvű párt?² És mi tette lehetővé azt, hogy egész a legutolsó hónapokig nyitva állott az ajtó a kibontakozásra politikai ellenfeleink előtt? Mi más, mint a szabadelvű párt egyes tagjainak áldozatkész közreműködése?³

És ti, t. barátaim, ez alatt az egész hosszú időszak alatt férfiasán, hűségesen teljesítettétek az ország iránti kötelességeket. Kitartottatok egy olyan pozícióban, amely sok tekintetben megtartotta még a hatalomnak a hátrányait, a népszerűtlenségnek árnyoldalait, a hatalomnak minden előnyei nélkül. Nem törődtek a látszattal, nem törődtek ellenfeleink lelkiismeretlen és kíméletlen vádaskodásaival, de mint

¹ (235, 255).

² (282-3).

³ (283 és 286).

egész emberek, megálltatok elveitek, megálltatok az ország érdeke mellett. És ha van valami, ami az utolsó esztendő lesújtó tanúságai között reménysugarakat önthet lelkünkbe, az éppen annak a hű csapatnak látása, amely igaz maradt magához[^] elveihez és férfias nyíltsággal szolgálta és szolgálja a magyar nemzet igazán jól felfogott nagy érdekeit fel és lefelé egyaránt. T. Barátaim! Akik immár egy évnél hosszabb ilyen válságos politikai szituáció összes zátonyai között így eveztek keresztül, azok igaz hazafiak. És azok, akik ezen szituáció összes megpróbáltatásai között megtartották bizalmukat, becsülésüket, szeretetüket, barátságukat ahhoz a vezérhez, aki a vereségbe vitte őket: azok nemesen gondolkozó férfiak és egy valamirevaló ember holtanapjáig büszke kell, hogy legyen a ti barátságokra, amelyet megtartottatok nekem. Én nem várok a politikai életben és nem vártam soha egyebet, mint lelkiismeretem azon nyugodt érzetét, hogy igyekeztem teljesíteni kötelességemet. De örömet szerzett nekem a közélet, egy olyan örömet, melyet senki el nem vehet tőlem; azt az örömet, azt a büszkeséget, amelyet a ti barátságokban találok. Az én érzelmeim nem könnyen jönnek ki számon. Ne kívánjatok tőlem több szót felőle. De legyetek meggyőződve róla, hogy egy igaz, becsületes ember, igaz barátsággal viszonzozza érzelmeiteket. Isten éltesen benneteket!

Ezzel az értekezlet az elnök éltetésével véget ért.

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a szabadelvű párt ezen értekezletéről felvett jegyzőkönyvnek egy nyomtatott példányát br. Podmaniczky Frigyes pártelnök február 22-én a következő levél kíséretében küldötte meg gr. Tisza Istvánnak:

Kegyelmes Uram!

A tegnapelőtti pártértekezletünkön nyert megbízáshoz képest idezártan bátorkodom megküldeni ez értekezletünk jegyzőkönyvét, hogy mindenkor birtokodban legyen pártunknak — az értekezleten Szmrecsányi Jenő elvtársunk által kifejezésre jutott — őszinte tiszteletének, igaz nagybecsülésének és változhatatlan szeretetének, de egyúttal lekötelező hálájának is e bizonyítéka.

Hazánk megpróbáltatásának e vészterhes idejében a kemény küzdelemhez, melynek küszöbén állunk, meríts erőt azon tudatból, hogy e pártra, mely ma is törhetetlen bizalommal viseltetik irántad, mindenkor biztosan számíthatsz, mert e pártnak minden egyes tagja teljes odaadással kíván és fog követni azon az úton, melyet mint szeretett vezérünk Te fogsz kifelőlni számára!

Az Isten áldását kérem Reád, hogy törekvéseidet hazánk javára siker koronázza!

Hazafias üdvözlettel őszinte híved

Podmaniczky Frigyes
pártelnök.

Febr. 20-i csodásán szuggesztív erejű, nagyszerű beszéde alkalmából Tisza István az ország minden részéből, sőt külföldről is számos üdvözlő levelet és táviratot kapott, amelyek megtalálhatók Tisza István hátrahagyott írásai között »az 1906. február 20.« jelszű borítékban.

Mondanunk sem kell, hogy Tisza Istvánnak a koalíció hibái és bűnei felett gyakorolt velőkéig ható bírálata igen erős visszahatást váltott ki mind a koalíciós sajtóban, mind a koalíciós politikusok megnyilatkozásaiban.

Fejérváry miniszterelnök is sietett reflektálni Tisza február 20-i nagy beszédére. A Frankfurter Zeitung február 21-i számában hosszabb polémiát folytat Tisza beszédének a kormányt érintő egyes részeivel, így főleg a katonai felségjogokra vonatkozó fejtegetéseivel.* Nyilatkozatát a következő kijelentéssel vezeti be: »Az a feltétlen elismerés, mellyel gr. Tisza István államférfiúi egyéniségének és nagy politikai tehetségének adózom, nem akadályozhat meg abban, hogy fel ne ismerjem tegnapi (február 20-i) beszédének homályosságait és ellentmondásait. Leginkább fejtegetéseinek ama részén ámultam el, mely a katonai felségjogokkal foglalkozott«.

Tiszának — úgymond — nincs igaza abban, hogy ellentét van a király által jóváhagyott kilences bizottsági program és a kormány idevágó felfogása közt. Hiszen ennek a katonai programúinak 8. pontja úgy szól, hogy »az országgyűlésnek törvénytörvényes befolyása — mint minden alkotmányos jogra — erre nézve is (vagyis az 1867: XII. tc. 11. §-ában elismert katonai felségjogokra is) fennáll«. »Vájjon — kérdi Fejérváry — elke-

rülte-e Tisza gr. figyelmét, hogy e formulában az országgyűlésnek törvényszerű befolyásáról van szó? Ám a törvény értelmében az összes hadseregben a vezérletnek, vezényletnek és belsejének egységesnek kell lennie. Ebből világosan következik, hogy az országgyűlésnek olyan befolyása, amely ezt a törvényben biztosított egységet megbontaná, nem volna többé törvényszerű befolyás, hanem ipso facto törvénytelen befolyásnak volna minősítendő. De ha igaz az, hogy az országgyűlés e felségjogok érvényesülésére csak törvényszerű befolyást gyakorolhat, hogy tehát a parlament útján semmit sem lehet követelni, ami* által a hadsereg vezérletének, vezényletének és belsejének egységessége csorbát szenvedne: akkor ebből önként következik az én közjogi felfogásom feltétlen helyesége, melyet úgy formuláztam meg, hogy e tekintetben tehát a parlamenti törvényszerű befolyásnak tisztán arra kell szorítkoznia, hogy a korona e felségjog gyakorlásában a hadsereg egységét a törvényben meghatározott mértéken túl (vezérlet, vezénylet és belsejének) ki ne terjeszthesse.«

Ezzel a nagyszerű beszéddel függ össze Pitreich közös hadügyminiszter (Bánffy békekísérletével kapcsolatban) fentebb idézett február 22-i levelének három utolsó bekezdése is, mely így hangzik:

»Der nun vollzogene Schritt¹ birgt gewiss Gefahren; aber die Unsicherheit mit ihren bösen Konsequenzen musste doch endlich einmal dadurch abgeschlossen werden, dass die Verhandlungen mit der Koalition aufhören. Schliesslich verfolgt ja dasjenige, was geschah, doch auch in seinen Endzielen nichts anderes, als was Du seinerzeit angestrebt hast.

Darum wollte ich schon in meinem Vorletzten Briefe,¹ den ich — wie ich glaube — mit »Gott helfe weiter« schloss, beisetzen: »mir scheint, es nähert sich die Zeit, wo der Stern Graf Tisza's aufgehen könne«. — Ich unterliess dies.

Nach Deiner vorgestrigen Aktion im Club der liberalen Partei, zu der ich Dich freudig herzlich beglückwünsche, traue ich mich schon zu sagen: »Das Aufsteigen des Stern's ist erkennbar!« — Möge Dir dasjenige Glück beistehen, das zur Erfüllung einer grossen Mission unentbehrlich ist, Dich aber früher im Stiche Hess.

In warmer Verehrung

Dein ergebener Pitreich«.

Gr. Tisza István Pitreich ezen szívből jövő meleg üdvözlétére 1906 március 4-én a következő, több szempontból^{1 2 3} nagyérdékű levélben válaszolt:

¹ T. i. az országgyűlés febr. 19-én történt feloszlata.

² Pitreich febr. 11. leveléről van szó, melyről az Andrássy-féle békeakció meghiúsulásával kapcsolatban tettünk említést.

³ így Fejérváryhoz való viszonya, a szabadelvű párt helyzete, Tiszának a kormány tagjairól és kormányzati módszeréről való véleménye, végül az új választások kiírásának elhalasztása szempontjából.

Hochverehrter Freund!

Endlich kann ich über eine ruhige halbe Stunde verfügen und meinen innigsten Dank für Deinen letzten Brief aussprechen.

Ich glaube im Interesse sowohl des Landes, wie meines Herren und Königs zu handeln, wenn ich auf der in meiner letzten Rede eingeschlagenen Bahn beharrlich weiter schreite. Dass Deine Gefühle mit der ganzen Wärme des Gesinnungs-genossen und des Freundes mich auf diesem Wege begleiten, überrascht mich nicht, erfüllt mich jedoch mit dankbarer Freude. Aber mit ganzem Nachdruck muss ich betonen: Um Gottes Willen, nur keine frühzeitigen Illusionen! Die Stimmung des Landes ist im Wesentlichen noch immer dieselbe, die Chancen der ehrlich 67-er Politik sind noch immer in der denkbar schwierigsten Lage.

Meine Hochachtung für Fejérváry's selbstlose Aufopferung bleibt unerschütterlich dieselbe; es war eine fatale Notwendigkeit, dass er so eine gemischte Gesellschaft um sich versammeln musste, unter deren Einfluss er immer mehr auf Irrwege gerät. Die ganze Aktion der Regierung richtet sich gegen die liberale Partei; seit jeher hat dieselbe auf zwei Fronten zu fechten, und der einzige Faktor im Lande, welcher den Kern einer Auferstehung des Ausgleiches bilden könnte, ist den systematischen Intriguen der Regierungskreise ausgesetzt, und hat sich gegen die, mit der ganzen Wucht der Regierungsgewalt gegen sie gerichteten Sprengungsversuche zu wehren.

Der Versuch, eine Regierungspartei der jetzigen Regierung zu bilden, kann für dieselbe nur mit Schimpf und Schande enden; die Aktionsfähigkeit der liberalen Partei würde er jedoch vollständig unterbinden und das Land hoffnungslos der Anarchie und dem Verfall preisgeben.

Es ist rein unmöglich, dass die Regierung, welche heute mit absolutistischen Mitteln regieren muss, sich jemals in eine konstitutionelle umwandeln könne. »On ne peut pas se refaire une virginité.« — Nach alldem, was bisher geschah und noch geschehen wird, ist es Wahnsinn zu glauben, dass Leute, die unter den jetzigen Verhältnissen am Ruder stehen, als parlamentarische Regierung die Geschäfte weiter leiten könnten.

Wenn sie ihre Mission wirklich erfüllen und die Herstellung geordneter, konstitutioneller Verhältnisse herbeiführen wollen, so können sie es nur erreichen, wenn sie in selbstloser Weise vorgehen, keinen Zwiespalt in's 67-er Lager bringen, im Gegenteil systematisch daraufhin arbeiten, den Sieg der konstitutionellen 67-er Partei zu fördern.

Nur in diesem Falle, aber auch dann erst in geraumer Zeit, wird es möglich sein mit Hoffnung auf Erfolg zu Neuwahlen zu schreiten.

Ich will hoffen, dass all das Gerede über Neuwahlen im April, doch nur ein Manöver ist. Es wäre frevelhaft das Land diesem -Unheil auszusetzen. Sollte diese Absicht dennoch bestehen, so würde ich Dich sehr bitten, mir rechtzeitig einen Wink zu geben. Ich müsste in diesem Falle meine schweren Sorgen und Bedenken im Wege Fejérváry's zur Kenntnis Seiner Majestät zu bringen trachten. Du wirst es begreifen, dass ich mich nur im Notfall zu diesem Schritte entschliessen könnte.

Pardon wegen dem langen Brief. Ich konnte nicht umhin, in so schwerer Zeit meine Sorgen Dir auszuschütten.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener
Tisza.

287. Gr. Tisza István pohárköszöntője a Belvárosi Polgári Kör 1906. március 3-án tartott lakomáján: »jöhetnek ismét idők, midőn ellenséget talál a magyar nemzet az állam hatalmában ... és csak a magyar társadalomnak belső életereje az, ami megmentheti a nemzetet«; a 67-es alap biztosítása érdekében vissza kell térnünk Deák Ferenc álláspontjára; »küzdünk kell a mellett, hogy ez a nemzet felébredjen veszélyes álmából«.

A Belvárosi Polgári Kör 1906. március 3-án este tartott közgyűlési lakomájára meghívta gr. Tisza Istvánt is, mint a Belváros volt képviselőjét.

A lapok útján híre kelt, hogy Tisza ezen a banketten nagy politikai beszédet fog mondani. E helyett azonban csak egy rövidebb pohárköszöntőre szorítkozott, kijelentvén, hogy miután ma már nyilvános politikai gyűlések »legfeljebb teljhatalmú királyi és kormánybiztos urak protekciója mellett« volnának megtarthatók, nyílt levélben szándékozik beszámolni fővárosi választóinak.

A népes lakomán az első felköszöntőt Kautz Gyula, a Kör elnöke, mondotta. A közgyűlési lakoma — úgymond — különös díszet nyert Tisza István gr. megjelenésével. Ha Tisza hajlandó felhasználni ezt az alkalmat, hogy nyilatkozatot tegyen, felkéri őt erre s kétségtelennek tartja, hogy mindenki érdeklődéssel várja szavait. Üdvözli Tiszát és erőt kíván neki a reá váró feladatok teljesítésére.

Erre gr. Tisza István emelkedett szólásra s a jelenlevő nagyszámú tag éljenzésének lecsillapulása után a következő pohárköszöntőt mondotta:¹

¹ Az Újság 1906. márc. 4-i számából.

Tisztelt Uraim! Ma a reggelinél azt olvastam Az Újságban, hogy én a Belvárosi Körnek mai lakomáján hosszabb politikai beszédet fogok mondani. Ezen azután nagyon meglepődtem és el kezdtem tűnődni, hogy már most ki van jobban értesülve? Az Újság-e, amelyikről mint annak lelkiismeretes olvasója bátran elmondhatom, hogy mindig jól van értesülve, kivéven, mikor tévedésben leledzik (Derűtség.), vagy az én csekély személyem, aki, eddig legalább, intenciómat akként ismertem, hogy én ezen a mai baráti lakomán, amelyre szíves meghívásukkal megtiszteltek (*Élénk éljenzés.*), *nem fogom az önök türelmét és figyelmét hosszabb politikai disszertációval igénybevenni. (Halljuk! Halljuk!)*

Nem szándékozom ezt tenni, tisztelt uraim, igen egyszerűen azért, mert közállapotainknak az a szomorú fordulata, amelyben vagyunk, azt a kötelességet hárítja rám, hogy összes választóimnak számoljak be működésemről és az elé a kötelesség elé állít, hogy lehetőleg a legközelebbi napokban elmondjam nézeteimet, elmondjam mindazt, aminek elmondása az én meggyőződésem szerint szükséges, azért, hogy egy jobb jövő útjait megtaláljuk, a belvárosi kerület összes választóinak.

Ezért tekintettel arra a kellemetlen szituációra, hogy ma már nyilvános politikai gyűlések legfeljebb teljhatalmú királyi és kormánybiztos urak protekciója mellett volnának megtarthatók,¹ nyílt levélben szándékozom beszámolni tisztelt választóimnak,² nem arról, ami ez országgyűlés lefolyása alatt történt, mert történni, fájdalom, semmi sem történt, de mindarról, ami elmulasztott, mindarról, ami kockára tette a nemzetnek sorsát és jövőjét. Fogom ezt tenni sine ira et stúdió. Nagyon frivol embernek tartom azt, aki az ország és a nemzet mai helyzetében örömet találja politikai polémiában. De meg; fogom tenni abban a meggyőződésben, hogy éppen a nemzet elé tornyosuló veszélyek parancsoló kötelességünké teszik, hogy szenvedély nélkül, színezés nélkül, de kérlelhetetlen őszinteséggel és szókimondással (*Élénk éljenzés és taps Úgy van! Úgy van!*) rámutassunk azokra a hibákra, amelyeket meg kell a nemzetnek látnia, hogy ha ki akar mai veszélyeztetett helyzetéből bontakozni. (*Úgy van!*)

De, mondom, tisztelt uraim, nem ez a hely az, nem a mi kedélyes lakománk a kedvező alkalom ennek a fájdalmas honpolgári kötelességnek teljesítésére.

¹ A belügyminiszternek a politikai pártgyűlések korlátozására vonatkozó febr. 17-i rendelete következtében. (286).

² Tiszának ez a nyílt levele választóikhoz márc. 8-án kelt. (288).

Akkor, amikor az önök körében megjelenek, engedjék meg, hogy elsősorban annak az előkelő társadalmi körnek virágzására, fejlődésére, erősödésére és jóvoltára üritsem poharamat, amelynek ezúttal vendége vagyok.

Fájdalom, olyan időket élünk ismét, amidőn a magyar nemzet életének lüktetése mind inkább és inkább a társadalmi térre szőrül; s mint minden rossznak a világon, talán ennek is megvan a maga jó oldala. Nagyon is rászoktunk már arra, hogy mindenben a gyámolt, a támaszt az államban keressük; talán nem árt az, ha tudatára ébredünk annak a kellemetlen igazságnak, hogy jöhetnek ismét idők, midőn ellenséget talál a magyar nemzet az állam hatalmában s hogy ilyen időben csak a magyar társadalomnak elaszticitása, a magyar társadalomnak belső életereje az, ami megmentheti a nemzetet. *(Igaz! Úgy van!)* És én arra kérem önöket, tisztelt uraim, hogy ha helyzetük magaslatán akarnak állani, hassa át önöket ez a nagy igazság s mint az ország egyik legfontosabb, legelőkelőbb társadalmi köre, igyekezzenek betölteni ezt a hivatásukat, tartsák ébren, ébresszék, ha szükséges, új életre mindazt a hasznos gondolatot és érzelmet, amely a magyar nemzet erejének, fennállásának, függetlenségének biztosítóka és hajtóereje volt a múltban és kell, hogy hajtóereje legyen a jövőben is és tartsák ébren itt ebben a kerületben is, Deák Ferencnek kerületében is *(Élénk éljenzés.)* Deák Ferenc élő emlékét, Deák Ferenc tettekben megnyilatkozó hamisítatlan, igaz szellemét. *(Éljenzés.)*

Deák Ferenc kivette részét a modern Magyarország megszületése körüli küzdelmekből; de nem az övé volt a vezérlő szerep; az ő egyéniségéhez nem ezekben az időkben tapadt a vezetés. De azután bekövetkeztek azok a gyászos idők, amidőn nyers erőszak kívánta ezt a nemzetet kivívott jogaitól megfosztani; Deák Ferenc sziklaszilárd egyénisége volt az, amely biztos alapra helyezte a nemzeti ellenállást, mert megállította a nemzetet azon a téren, ahol törvényeinek,? világtörténelmi hivatásának és azon nagy belső érdekösszhangnak sérelme nélkül és kielégítésével megállhatott, amelyet meg kellett találnia arra, hogy megtaláljuk az együttes »működés előfeltételeit mindazon tényezőkkal, akikkel való harmónia, akikkel való együttműködés nélkül ennek a nemzetnek biztos fejlődése, biztos jövője nincs. *(Tetszés.)*

Deák Ferenc megtalálta ezt az alapot. Az ő vaskövetkezetessége, az ő vásszilárdsága, az, hogy egész erejét, egyéniségének egész erkölcsi tőkáját latba vetette, le- és fölfelé egyaránt: biztosította a nemzetnek ezt a megoldást. Él, fejlődött, gyarapodott, erősödött a magyar nemzet ezen az alapon 35 esztendeig. Senki meg nem támadta ezt az alapot

és semmi a magyar nemzetet le nem téríthette volna a biztos, nyugodt továbbfejlődés útjáról, ha erről az alapról önmaga el nem távozik. *(Úgy van!)*

Hatás visszahatást szül. Ma már veszélyben forog az is, ami még alig pár hónappal ezelőtt kétségtelen, biztos tulajdonunknak látszott. Ma már van kötelesség és van feladat, amelyben minden magyar embernek egyesülnie kell: *megvédeni minden veszélytől azt, ami fenyegetve van. (Úgy van!)* De ma még ott állunk, hogy amely percben a magyar nemzet igazán, becsületesen, kétértelműség és hipokrizis nélkül visszatér Deák Ferenc álláspontjára, meg is szerezte, biztosította is és minden veszélyen felül emelte azt az alapot. *(Úgy van!)* Hogy meddig tart ez, azt a jó Isten tudja. Ha a sziklacsúsról lefelé gördült a hógörgeteg, ki tudja megmondani, hol áll meg és mi mindent rombol szét útjában; de amíg nem késő, addig kell a nemzetnek saját érdeke, saját helyzete, saját jóvolta helyesebb felfogására felébrednie. S azért kell mindazoknak, akik így igyekezünk és akik így látjuk a dolgokat, nem törődve semmi egyébvel, kimondva az igazat fel- és lefelé, nem törődve azzal, kellemes lesz-e vagy kellemetlen és latba vetve egész erőnket, egész egyéniségünket: kiüzdenünk a mellett, hogy ez a nemzet felébredjen veszélyes álmából, hogy megtalálja azt az egészséges politikai érzéket, amely ávezette ezer esztendő veszélyein keresztül és hogy megmentjük azt, ami könnyen megmenthető most, és amit ki tudja micsoda küzdelmek, micsoda szenvedések árán lehetne talán csak évek múltán visszahódítani. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés és taps.)*

Tisztelt Uraim! Sokkal többet mondtam már, mint amennyit akartam. Félek tőle, hogy Az Újságnak igaza lesz. Végzem szavaimat azzal a szívből jövő óhajjal, hogy ezt a kört, amely nem először¹ és remélem, nem utoljára *(Élénk éljenzés.)* lát vendégül falai között, hassa át annak a misszió-
nak igaz hivatása, amely ma a magyar társadalomnak minden életerős tényezőjét, de Deák Ferenc kerületének irányadó, vezető politikai körét kétszeres erővel kell, hogy áthassa, hogy az minden tekintetben méltóképpen teljesíteni tudja ezt a magasztos hivatást. *(Hosszas, élénk éljenzés és taps.)*

288. Gr. Tisza István 1006. március 8-i nyílt levele belvárosi választóihoz: az alkotmány válság előzményei és okai; a helyzet képe; polémia a koalíció vezéreivel és különösen Andrássyval az 1903-i katonai program és a tisztviselők ellenállása kérdésében; súlyos vádak a koalíció vezérei ellen; a

¹ Hiszen o volt a Belváros orszgy. képviselője (255).

289. kibontakozás útja: »a törvénytelenység elleni szívós törvényes ellenállás és a kiegyezési politikához való teljes visszatérés«. (Előzmények: a kormány legújabb kivételes intézkedései; a »nemzeti ellenállás« alkonya.) Andrassy válasza Tiszának. — Tisza válasza Andrássynak.

Ismertettük (286) a kormány »kivételes« (igazában: alkotmányellenes) intézkedéseit az országgyűlés feloszlásával kapcsolatban és közvetlenül a feloszlás utáni időben. Kiemeltük a »nemzeti ellenállás«-nak leglényegesebb mozzanatait a december 19-i elnapolás és a feloszlás közötti időszakban.

Lássuk immár, miféle törvényenkívüli és törvényellenes rendelkezések jellemzik folytatólag a »darabont-kormány« módszerét és milyen képet mutat a »nemzeti ellenállás« a kormány »rendcsináló« működésének hatása alatt?

Ami az előbbit illeti, március 8-ig mindössze annyi a nóvum, hogy február 26-án a belügyminiszter az 1848:XVIII. tc. 45. §-ra való helytelen hivatkozással betiltotta a hírlapok utcai árusítását. Egyébként folytatta a kormány a teljhatalmú királyi biztosok kiküldését, törvényi felhatalmazás nélkül kiadott »szükségrendelevéllel életbe léptetett még néhány kereskedelmi szerződést és intézkedett a Bulgáriával és Szerbiával való kereskedelmi viszonyok ideiglenes rendezése tárgyában.¹

Viszont a »nemzeti ellenállás« február második felétől kezdve a királyi biztosok kiküldése következtében és a kellő anyagi eszközök hiányában rohamosan gyengülni kezdett.^{1 2} A renitens törvényhatóságok állam/ dotációjának beszüntetése akkoriban már annál is inkább érezte hatását, mert—mint tudjuk (286) — az ellenálló vármegyék túlnyomó nagy többsége nem gondoskodott kellőképpen az anyagiakról és mert az ellenállás sikeres folytatására kiküldött »vegyes bizottság« minden fáradozása ellenére sem volt képes az ellenálló tisztviselők ellátására szükséges pénzeszeget előteremteni. Hiába biztatta ismételten a koalíció ama híres június 21 -i képviselőházi határozat (273) meghozatala óta a törvényhatósági tisztviselőket az őket ért károsodások utólagos orvoslásával: ez a fogadkozás és egyéb nagyhangú ígéretek nem adtak kenyeret az ellátatlan tisztviselők kezébe. Így történt, hogy míg 1906. január végén 37 vármegye volt teljes ellenállásban »február végén és március folyamán igen sok vármegye az önkéntes adó- és újonckérdésben referált a kormánynak és teljes renitenciában már alig tíz vármegye maradt. (Horváth i. m. 67. l.) Az ellenállás megtört a tisztviselők megélhetési eszközeinek hiányán, a vármegyei tisztviselők többé nem nobile

¹ Lányi, i. in. 177—182. 1.

²A nemzeti ellenállás egyik hatékony tényezője és krónikása, Horváth József, is elismeri (66. l.), hogy „a királyi biztosokkal való adminisztrálással a kormány még aránylag a legnagyobb sikereket érte el“.

Kristóffy pedig frappáns adatokkal igazolja, hogy habár a királyi biztosok kiküldése nagyon hatékony eszköznek bizonyult a felforgatott rend helyreállításában, a kegyelemdőfést a nemzeti ellenállásnak a dotációk folyósításának beszüntetése adta meg (i. m. 331—332. l.).

officiumot végző »nobiles bene possessionati«, és naptári bizonyossággal gyors lépésben közeledett az az időpont, midőn a »nemzeti ellenállás« sirlalmas fegyverletétele bekövetkezik. Annál is inkább, mert március elején Bánffy újabb cinikus frontválttatása a katonai kérdésben, mely miatt a koalíciót is a faképnél hagyta, a vezérő-bizottság kebelében is ellentéteket támasztott s ezzel az ellenállás esélyeit is rontotta.¹

Ebben a politikai helyzetben és ilyen előzmények után jelent meg gr. Tisza István március 8-i nyílt levele belvárosi választóihoz.

Ez a nagyterjedelmű irat okfejtésében a február 20-i beszéd és a válság történetét illetően »A helyzetről« szóló cikksorozat (275) nyomán halad; tartalmának túlnyomó részében a koalíció-elleni súlyos vádak bővebb részletezése és megokolása.

A nyílt levél, mély az alkotmányválság eme szakának legérdekesebb politikai dokumentuma, így szól:²

Az országgyűlés feloszlattatok. Alig egy évi meddő létezés után³ idő előtti véget ért az első parlament, amelynek működését már nem kompakt hatvanhetes többség irányíthatta. Véget ért és vigasztalan helyzetben hagyta hátra az országot.

1 Br. Bánffy Dezső ezen legújabb pálfordulásának bizonyítéka, 1906. márc. 2-án szegedi választóihoz intézett nyílt levele, melyben a következőket mondja: „A katonai kérdés ezidőszerint észszerűen tovább nem erőltetendő ... Sokkal fontosabb a katonai kérdésnél a gazdasági kérdés. Gazdasági életünket Auszriától függetlenül az önálló gazdasági élet alapján kell berendeznünk“.

Bánffy ezen pálfordulása a koalíció berkeiben érthetőleg óriási felháborodást keltett. Sietett is levonni szegedi nyílt levelének következményeit.

Márc. 5-én hosszú levelet intézett Kossuth Ferenchez, a vezérő-bizottság elnökéhez, melyben bejelenti a koalícióból való kilépését s azt, hogy ezentúl külön küzd tovább. Levelének idevágó passzusa így szól: „Ti a sikerben nem bízó vezér (t. i. Kossuth F.) vezérlete alatt folytassátok a harcot, én talán egyedül, talán izoláltan, igazságom érzetében és a sikerben bízva, küzdök tovább. Nem keresem bajtársaimat az alkotmánytíró „haladók“ körében, éppen úgy, mint nem a magukat teljesen lejárt és gr. Tisza István gyászos vezérlete mellett megtévelyedett „szabadelvűek“ körében sem“. (Bánffy szóbanforgó két levelét 1. a B. H. 1906. márc. 3-i és márc. 6-i számában.)

Bánffy tehát ugyanazzal a cinizmussal hagyta el a koalíció zászlaját, melyre főkövetelésként a magyar vezényleti és szolgálati nyelv volt felírva, mint amellyel cserben hagyta kolozsvári zászlóbontásakor (119) a közös vámterületet; pedig fenntartásáért miniszterelnök korában élethalál-harcot vívott az ellenzéki obstrukcióval. (64, 72 stb.)

Egyébként Bánffy nem maradt egyedül megváltozott katonai álláspontjával. Utána Eötvös Károly és Rakovszky István is nyíltan hirdette, hogy a koalíció katonai követeléseinek erőltetése egyelőre céltalan. (Erről s általában a „nemzeti ellenállás“ rohamos hanyatlásáról az országgyűlés Jebr. 19-i feloszlata után 1. Gratz II. 114—115. l.)

2 Az Újság 1906. márc. 9-i számából.

3 1905. febr. 15.-1906. febr. 19.

Jóformán meddő volt a megelőző parlament három évi egzisztenciája is.¹ Egész működésére az obstrukció nyomta rá a bélyegét; hogy minő pusztítást okozva a nemzet legdrágább kincseiben, azt most látjuk igazán, amidőn megdöbbenve kell tapasztalnunk, mennyire elfásult a közvélemény a költségvetés nélkül való kormányzás iránt s a parlamenti működés állandó szünetelése mennyire nem hagy vissza fájó űrt a nemzeti társadalom testében.

Ezen veszélyek elhárítása végett kellett az obstrukcióval az *élei-halálharcot felvenni. E harc esélyei sodortak bennün az utolsó választási küzdelembe. A küzdelmet a parlamenti rend helyreállításának és intézményes biztosításának kérdése dominálta.*

Zárt sorokban láttuk az ellentábort felvonulni. *A parlamenti anarchia professzionális hősei nemcsak a szabadelvű párt összes régi ellenfeleiben, de azokban is mindenre kész szövetségstársakra találtak, akik az utolsó óráig helyeselték a szabadelvű párt politikáját, helyeselték a házszabályok tervezett reformját is és csak a reform keresztülvitelének egyedüli lehetséges módzata ellen fordultak.*¹ ² ³ *A november 18-a elleni ellenállás jelszava egyesítette és vitte diadalra a leg-heterogénebb politikusokat.*

A szabadelvű párt kisebbségben maradt és azonnal levonta magára nézve a konzekvenciát.⁵¹ Ő Felsége a győztes ellenzék irányadó férfival lépett érintkezésbe. A közügyek irányítása, az ország sorsának megállapítása s az ezzel járó egész felelősség e férfiak vállaira háramlott.

A választási harcra egyesült szövetségnek most mindenekelőtt azt kellett elhatároznia, együtt maradjon-e az alkotás, a kormányzás céljaira. Ha igen, úgy most kellett a további működés számára programot készítenie.

Egyik párt sem igényelhette magának a maga programja keresztülvitelét, mert hiszen a szabadelvű párt határozott kisebbségbe jutott ugyan, de a győztes csoport egyetlen homogén tényezője sem biztosíthatta a maga számára a többséget.⁴

Ami különösen az Ausztriához való viszonyt s a közös ügyek kezelését illeti, a számára annyira megnövekedett füg-

¹ Különösen meddő 1902 októberétől kezdve (újonclétszám felemelésére vonatkozó javaslat miatti obstrukció) az 1905 jan. 4-i feloszlásig, kivéve a Thaly-féle márciusi békétől (162) az 1904 okt. 4-i „ugrai levél”-ig (211) terjedő rövid időszakot.

² T. i. az Andrassy-féle disszidensekben (236).

³ (255)

⁴ A függetlenségi párt relatív többséget kapott, utána a szabadelvű párt nyert legtöbb szavazatot (255).

getlenségi párt még mindig határozott kisebbségben volt a képviselőházban s kormányrajutást csak az ellenzék hatvanhetes pártjaival egyesülten remélhetett. A mérleg serpenyőjét az ellenzék hatvanhetes árnyalatai tartották kezükben. Tőlük függött, hogy a szabadelvű párttal egyesülten, a hatvanhetes többség újjáalakulását tegyék lehetővé, vagy a függetlenségi párttal szövetkezve, a szabadelvű párt ellen hozzák létre a többséget, ők szabhatták meg azt, miként alakuljon meg e szövetség. Tőlük függött, hogy oly feltételekhez kössék a függetlenségi pártnak a szabadelvű párt feletti teljes diadalát, amelyek érintetlenül tartásuk fenn az 1867-i kiegyezést s minden rázkódtatástól és alkotmányválságtól megmentsék az országot.

A függetlenségi párt vezeterei nem zárkóztak el ez igazságtól.¹ Kossuth Ferenc a váratlan diadal első perceiben meg'tette amaz okos és hazafias nyilatkozatot, hogy pártja a hatvanhetes többséggel bíró országgyűlés kisebbségét alkotja s mint ilyen, programjának érvényesülését nem követelheti. Igazán megfoghatatlan dolog, hogy azok, akiknek e válságos fordulóponton való állásfoglalása oly mélyreható befolyást gyakorolt az eseményekre s a nemzet sorsára, ebből a világosan exponált helyzetből csak félig vonták le a konzekvenciái. A koalíció programjából kihagyták a perszónál-úniót, a külön hadsereget, szóval: a függetlenségi párt programjának lelkesítő, gyűjtő nagy sarkitételeit, de feldíszítették azt a program némi foszlányaival s az a kevés, amit abból felvettek, éppen elég volt arra, hogy megnehezítse a képviselőház többsége és a király között való megegyezést s egy hosszú válság összes kockázatát hárítsa a nemzetre.

Kiszivárgott mindjárt az első kihallgatások után, hogy a koalíció kormányrajutásának egyedüli komoly nehézsége a katonai kérdésekben fekszik. Kívánalmaik hordereje, precíz tartalma iránt megtagadtak minden felvilágosítást; a »denevérek« félte őrizték szárnyaikat a leszegeztetéstől. Telt egyik hét a másik után. Bécsben, majd Budapesten egymást érték a kihallgatások s a helyzetről csak annyi került nyilvánosságra, hogy a koalíció a szolgálati és vezénynyelv körül állított fel követeléseket, míg Ő Felsége az 1903-i katonai programmon túlmenni nem hajlandó.

A sajtó fújta a harci riadót; igyekeztek szuggerálni a nemzetnek, hogy nagy nemzeti célokért folyik a küzdelem, oly küzdelem, amely a nemzetnek nagy kockázatot, nagy áldozatot is megér. De azért feltartóztathatatlanul élt a koalíció

¹ Nagy elismeréssel szól Tisza a függetlenségi párt mérsékletéről 1905. júliusi cikkeinek elsejében is (275).

vezetőinek lelkében az az igaz és hazafias gondolat, hogy a nemzet és király közötti egyetértés megzavarására elháríthatatlan, belső szükség nem kényszerít, hogy keresni kell az utat és a módot e végzetes meghasonlás elhárítására.

Ez az érzés hozta felszínre a katonai kérdések kikapcsolásának gondolatát s így indultak meg irányadó férfiak között magánjellegű eszmecserék azon az alapon, hogy a koalíció katonai programjának elhalasztásával vállalja el a kormányzást s úgy a hadsereg szervezeti reformjának, mint a nyelvre vonatkozó követeléseknek elintézése pár évi haladékot szenvedjen.

Ezek az eszmecserék minden biztató kilátás dacára azon a zátonyon szenvedtek hajótörést, hogy a hadsereg jelenlegi méreteiben való teljes harcképessége *jelentékeny, sürgős beruházásokat igényel, amelyek a többi katonai kérdések megoldásáig nem lettek volna elhalaszthatók; s a tett ajánlatokat vezéreinek előterjesztésére egyhangúlag visszautasította a koalíció.*

Ugyanazok, akik ösztönszerűleg érezték, hogy a szolgálati és vezénynyelv miatt sem szabad egy alkotmányválság összes veszélyeinek kitenniök a nemzetet, meghátráltak a kiegyenlítés elől, tovább folytatták a visszavonás áldatlan munkáját. Miért? Nagy nemzeti célokért? A nemzetnek halasztást nem tűrő nagy életérdekeiért?

Ő nem. Folytatták a harcot a miatt a nyomorult 3—4 millió korona évi teher miatt, amelyet a katonai beruházásokra igényelt tőkének a magyar államra eső hányada képvisel.

Ily viszonyok között foglalta a képviselőház többsége Ő Felségéhez intézett feliratba a maga álláspontját.¹

Ez a felirat sem rosszabbá, sem jobbbá nem tette a helyzetet. A katonai kérdésre vonatkozó egyetlen, homályos pontja bennhagyta a válság magvát a szituációban, a nélkül, hogy a koalíció valódi álláspontja iránt tájékoztatta volna a királyt és a nemzetet. Hasztalan tett Ő Felsége Burián báró kiküldése által újabb kísérletet.^{1 2} A koalíció merev tagadását kapta válaszul.

A válság holt pontra jutott s hova-tovább lehetetlenné vált, hogy a lemondott kormány ily viszonyok között, a közeli megoldás minden reménye nélkül, tovább intézze a kormányzás folyó ügyeit.

Várt, túrt, kitartott és zúgolódás nélkül teljesítette kötelességét ez a kormány s a vele egybeforrt párt hosszú

¹ (263).

² (268).

hónapokon keresztül. Viselte a vereség után a hatalom nélkül való kormányon maradás egész ódiumát, lemondott minden akcióról, még a kritika jogáról is, mert kerülni akart mindent, ami a nemzet helyzetét súlyosabbá tette s a kibontakozás esélyeit csökkenthette volna.

Megtehetette ezt mindaddig, amíg teljes szünet nem állott be a kibontakozásra irányuló tárgyalásokban; de amint a korona és a többség egyaránt visszahúzódott a maga eltérő álláspontjára, s mint teljesen sikertelenek, abbanmaradtak az ezen ellentét áthidalására irányuló kísérletek, *erkölcsi lehetlenség volt a megvert politikai pártnak vinni tovább a kormányzatot s vállalni az így kialakuló helyzetért való felelősséget. Mindent elkövettünk, hogy helyünket a koalíció vehesse át; összes kísérleteink eredménytelenek maradtak. A mi szerepünk be volt fejezve; tovább maradásunk a kormány padjain nem lehetett.*

Az egyedüli megoldás, amely elodázhatta volna az országot fenyegető akut válság kitörését s amely addig is, amíg a király és a képviselőház többsége megértheti egymást, biztosíthatta volna az állami élet folyó ügyeinek akadálytalan törvényes menetét, abban kínálkozott, hogy egy oly kormány vegye át az ügyek intézését, *amely minden politikai program nélkül, tisztán az államélet napi feladatainak ellátására szorítkozik és nyitva tartja az ajtót a végleges megoldás, a többségből alakult parlamentáris kormány számára.*

Nem megoldás volt ez, de a katasztrófa elhárítására egyedül kínálkozó expediens; de rendkívüli helyzetek rendkívüli kezelést igényelnek; s ha az országgyűlés többsége is komolyan akarta, hogy a válság katasztrófává ne fajuljon el s igazán szíven hordta volna a békés megoldás nagy nemzeti érdekét: semmi sem akadályozta meg abban, hogy a költségvetésnek vagy legalább is rövid időre való indemnitisnak megszavazása és a rendes újoncjutalék megajánlása útján *ideig-óraig lehetővé tegye a törvényes kormányzást.*

Nem ütközött volna ez az eljárás a valódi alkotmányosság, a parlamentárizmus alapelveibe. Postulatuma a parlamentárizmusnak, hogy az ország ügyeit a *képviselőház többségből alakult kormányok* intézzék. *Eredményes, sikeres kormányzás nem is képzelhető másképpen. És minden uralkodó, aki trónja és népe számára erős kormányt kíván, rajta lesz, hogy a többség nehézség nélkül vállalkozhassék kormányra.*

Igazolja ezt a mi urunk, királyunk harmincnyolc éves alkotmányos kormányzata is.¹ Igaz, hogy ezen egész idő alatt a hatvanhetes alapot védelmező Deák- vagy szabadelvű párt

¹ L a következőkre nézve a júliusi cikksorozat VI. cikkét (275).

bírta a többséget; de azért személyi és tárgyi szempontokból mélyreható fordulatokban ezen időszak sem szűkölködött. S Ő Felsége személyi érzéseit és tárgyi aggályait mindig össze tudta egyeztetni a nemzet kívánságaival, honorálta a parlament állásfoglalásából folyó következményeket, nem egy esetben olyankor is, amidőn ez egyéni meggyőződésének feláldozását jelentette.¹ Hogy egyebet ne említsek, az egyházpolitikai akció egész története fényesen igazolja azt, mennyire alaptalan és mily rútul méltatlan az a vád, hogy nekünk csak látszólagos alkotmányunk van s csak akkor érvényesülhet a nemzeti akarat, ha a királyi akarattal összeesik. Mint minden igazán *alkotmányos uralkodó*, a mi királyunk is tudja és tetteivel bizonyította be azt, hogy a *királyi akaratnak keresnie kell a nemzeti akarattal való megegyezést*; de e nagy igazság a királyi akaratnak nullifikálását, a királyi méltóság-nak üres bábbá való lesüllyesztését nem jelentheti. Igenis, lehetnek, vannak is esetek, ahol e két akarat között divergencia mutatkozik: e divergenciának eloszlatásán minden alkotmányos tényezőnek egyenlően komoly buzgalommal kell fáradoznia. S ha az áthidalás nehézségei arra indítják a királyt, hogy ideig-óráig politikai programmal nem bíró kormányra bizza az ország ügyeit, ezen kormánnyal szemben a többségnek csak akkor szabad a parlamentáris presszió összes fegyvereihez nyúlnia, ha erre a kormány ténykedései rákényszerítik, vagy ha a nemzet állapota halasztást nem tűr s a nemzet érkei követelik a függőben levő kérdéseknek azonnali megoldását, ha másként nem megy, még a korona ellenére is. Alapelve a parlamentárizmusnak, hogy *egy úi kormánynak fair play-re van joga*; e jogától önhibáján kívül csak akkor esik el, ha olyan az egész politikai szituáció* hogy az a függőben levő kérdések megoldásának azonnal kierőszakolását parancsolólag kívánja. *Nem jutott volna tehát a parlamentárizmus alapelveivel ellentétbe a koalíció, ha bizonyos időre megadta volna az új kormánynak a törvényes kormányzás előfeltételeit*; de nem követett volna el hűtlenséget saját elveivel szemben sem. Hiszen az azok békés érvényesítésére irányuló törekvések folyhattak volna — még pedig a sikerrel való több kilátással folyhattak volna — tovább; hisz előttünk állottak az időhöz kötött nagy horderejű közgazdasági kérdések;¹ száz mód állott rendelkezésére arra, hogy kényelmetlenné, minden nagyobb akcióra alkalmatlanná

¹ Hogy Ferenc József osztrák császári minőségében is mint őszintén alkotmányos uralkodó viselkedett, bizonyítja Hussarek volt osztrák miniszterelnök az Erinnerungen az Franz Joseph I. c. mű 176. és 194. I.

¹T. i. az Ausztriával való gazdasági kiegyezés és a külkereskedelmi szerződések (286).

tegye az új kormány existenciáját; nem kellett volna attól félnie, hogy a korona megelégszik a viszonyok ilyen alakulásával és nem fogja tovább keresni a többséggel való meg-egyeződést; a meg egyezés megtalálására pedig sokkal alkalmasabb tér kínálkozott volna a lehetővé tett parlamenti küzdelmek porondján.

Ismerjük mindnyájan a dolgok lefolyását. A Fejérváry-kormány alakításának első hírére a koalíció a legdurvább szitkokkal fogadta; *a legvadabb terrorizmus eszközeivel igyekezett annak létrejöttét meggátolni. E kormány bemutatkozását megelőzték a koalíció összes árnyalatainak olyan kijelentései, melyekből kétségtelenné vált, hogy a képviselőház többsége a kormányzás törvényes eszközei megtagadásával fogja azt fogadni s a kormány bemutatkozására a képviselőház egyhangú bizalmatlansági nyilatkozattal felelt.*

Ez alkalommal beadott határozati javaslatában a szabad-*elvű* párt is bizalmatlanságának adott kifejezést.¹ Tette ezt azért, mert az egyszer fölvetett kérdéssel szemben azt a tényt elhomályosítani nem engedhette, hogy e kormány iránt bizalommal ő sem viseltetik; de azon beszédben, amellyel a párt határozati javaslatát előterjesztettem, nyíltan hangsúlyoztam, hogy a bizalmi kérdés fölvetését célszerűnek nem tartottam.

A többség nem állott meg a bizalmatlansági szavazatnál; az elnapoló királyi leirat tudomásulvételéhez fűzött határozatával világosan törvénytelen cselekményekre hívta föl a törvényhatóságokat.¹

Az 1886. évi XXI. törvénycikk 19. §-a szerint a törvényhatóság felírhat a kormány rendeletei ellen, ha azokat törvénybe ütközőnek tekinti; de ha a miniszter a fölhozott indokok ellenére a végrehajtást követeli, a kormányrendelet azonnal és föltétlenül teljesítendő és végrehajtandó. Ezen általános szabály alól a 20. § expressis verbis csakis az országgyűlés által meg nem szavazott adó tényleges behajtására, vagy meg nem ajánlott újoncok tényleges kiállítására vonatkozó rendeleteket — ezeket is az előmunkálatok azonnali teljesítésének kötelezettsége mellett — veszi ki. A törvényhatóság felírhat a kormány rendeletei ellen, ha azokat töriránti engedelmességre és az ország törvényeinek megtartására kötelezik magukat.

Mindezekből világos, hogy a törvényhatóságok a kormány rendeleteivel szemben csakis a már említett két kivételes esetben tagadhatják meg az engedelmességet, a tisztviselői kar pedig csakis abban az esetben érezheti magát fel-

¹ Az 1905. jún. 21-i képviselőházi ülés eseményeiről I. (273) sz. a.

mentve az engedelmisség kötelessége alól, ha tőle a kormány valamely törvénybe ütköző cselekvést vagy mulasztást követel. Akkor tehát, amikor a képviselőház többsége az általános engedelmisség megtagadására, különösen pedig az önként fizetett adók visszatartására s az önként jelentkező újoncok belépési nyilatkozatainak megtagadására izgatta a törvényhatóságokat s a tisztviselői kart, az ország világos törvényeivel jött ellentmondásba s az első végzetes lépést tette meg arra, hogy a küzdő felek elhagyják a törvény szilárd talaját.

Néhány törvényhatóságban megkezdődött és a kormány érthetetlenül lanyha és tehetetlen eljárása által fölbátorítva, nagyra nőtt s mind általánosabbá vált a közigazgatás rendes menetének e merőben törvénytelen megdkasztása, míg végre a király által szabályszerű miniszteri ellenjegyzéssel kinevezett főispánok beiktatásának megtagadásában s az ezzel kapcsolatos szégyenteljes s végeredményükben a nemzetre s az illető törvényhatóságok közönségére gyászos hatású eseményekben kulminált.¹

Ezalatt folytak tovább a válság megoldására irányuló különböző kísérletek. A miniszterelnök által kezdeményezett és — amint előre látható volt — mihamarabb negatív eredménnyel befejezett béketárgyalás után lassacskán kiszivárgott, hogy a kormány elvesztvén reményét az iránt, miszerint a koalícióból alakuló parlamentáris kormánynak adhassa át helyét, maga tesz többség megszerzésére s a megoldásnak ez úton való keresztülvitelére kétségbeesett kísérletet.^{1 2 3} Lanciroztatott az általános titkos szavazati jog eszméje; nyilvánvalóvá lett, hogy a néptömegek szenvedélyeinek kijátszása s a nemzetiségek megnyerése útján kívánja a kormány a katonai kérdést a napirendről leszorítani. A németbogsáni beszédbenⁱ bármely szociálista agitátor becsületére való eszközökkel szította a közrend és a társadalmi béke fenntartásáért felelős belügyminiszter az osztálygyűlöletet s megindultak az új kormányprogramnak legfelső helyen való elfogadására irányuló kísérletek.

Ekkor még nem sikerült a minisztériumnak Ő Felsége súlyos aggályait legyőznie; a szeptember 15-ére összehívott országgyűlésen a kormány lemondását jelentette be s újabb kísérlet történt a többség vezetőivel való megegyezésre.

Ismerjük mindnyájan a szeptember 23-i szerencsétlen epizódot.⁴ Rossz tanácsadói voltak Ő Felségének, akik az Ő

¹ L. ide vonatkozólag A helyzetről szóló cikksorozat VII. cikkét (275), a „nemzeti ellenállás”-ról, ezenkívül a (282—283 és 286) sz. a. mondottakat.

² (282 - 283).

³ (277).

⁴ (279).

békevágyának ily módon való megnyilatkozását ajánlották és súlyos felelősséget vállalt a Fejérváry-kormány magára, midőn ezen epizód után újból kormányra vállalkozott.

A többséggel való megegyezés meghiúsulta az ő álláspontjának diadalát jelentette; mi sem állott immár útjában, hogy a maga honbaldogító programját megismertesse az országgal s' annak alapján megkezdjé a pártalakítási akciót.

Ez az akció azonnal, habozás nélkül, az első csatasorban a szabadelvű pártot találta magával szemben¹ Tudva azt, hogy az általános szavazatjog kérdése kényelmetlen a koalíció nagyobb részére nézve s így akciójában feszélyezi az egész koalíciót, már augusztusban — akkor még csakis saját nevemben — felvettem a harcot e nemzetgyilkos, végzetes jelszóval szemben.² Most az egész párt állásfoglalásának jött meg az ideje s a párt, félretéve minden párttaktikai szempontot, nem nézve semmit, csak az ország érdekét, mondhatni teljes egyértelműséggel vette magára az e hangzatos jelszónak való ellenállás felelősségét és ódiúját. Nagy szolgálatot tett ezzel az országnak és a koalíciónak; mert csakis az a tény, hogy a kormány pártunk állásfoglalása folytán az egész országban izolálva maradt, akasztotta meg őt kalandos kísérleteinek útjában s nyújtott időt és módot pártunk egyes tagjainak arra, hogy teljes összhangban az egész párt felfogásával és érzületével, ismét a koalíció kezébe adják a végleg eltéptnek látszott fonalat.

Ezen kísérletek története ismeretes ma már a nagyközönség előtt. Azok eredménye volt az, hogy ez év január havában Andrássy Gyula gróf ismert memoranduma³ alapján járulhatott az uralkodó elé, amelyben a magyar vezénnyelv elejtése mellett kizárólag a legénységnek és az altiszteknek egymás közt és a tisztekkel való szóbeli érintkezésére szorította a szolgálati nyelv iránti követelést, tehát olyasvalamire, ami az életben nagyrészt megvan ma is, de teljesen megvalósulna önként, amint a már foganatba vett tisztképzési reform hatása teljesen érvényesül, mert hiszen a dolog természetéből folyik, — a katonai érdek is ezt hozza magával, — minden külön rendelkezés nélkül önként bekövetkezik, hogy a legénységgel való szóbeli érintkezés azon a nyelven történik, amelyen a tisztikar és a legénység a legkönynyebben és a legjobban megértetheti magát.

Oly keskeny volt tehát az árok, amely a két ellentétes álláspontot egymástól elválasztotta, hogy végre-valahára bízni

¹ Erre önérettel mutat rá Tisza febr. 20-i zárbeszédében (286). L. még a (283) sz. is.

² (276).

³ (286).

kezdem a sikerben. Képzeltetlenség látszott előttem, hogy ezen ütközési pontért kockára lehessen tenni úgy a dinasztia, mint a nemzet hatalmát, jövőjét, egész existenciáját. Nem bírtam elhinni, hogy király és nemzet, kiket úgy egymásra utal minden létérdekük, amidőn már ilyen közel jutottak egymáshoz, visszasodortassák magukat egy alkotmányválság minden veszélyeibe.

Pedig így történt. Andrássy kihallgatása negatív eredménnyel végződött *s a kormány hivatalos sajtóközegei útján gondoskodott róla, hogy a visszautasításnak merev s a tárgyalások folytatását jóformán lehetetlenné tevő közététele megelőzze Andrássyt Budapesten.*

Egy percig minden elveszettnek látszott; de oly erős volt az emberekben a békevágy, olyan elemi erővel tört elő minden hazáját szerető ember lelkében az a tudat, hogy ilyen részletkérdésért bűn kockára tenni a nemzet sorsát, hogy a koalíció azzal a majdnem általános kívánsággal vette ő Felségének üzenetét tárgyalás alá, hogy annak alapján a király aggodalmainak tekintetbe vételével tegyen a válság békés megoldására kísérletet.

De, fájdalom, az az átok, amely a koalíció egész politikájára nehezült, itt is üldözte őt. Meg volt a jobb belátás; meg volt a tisztességes vágy, elhárítani a nemzet feje felől a veszélyeket; de *hiányzott az igazság becsületes bevallásához, a jó szándéknak férfias akarattá érleléséhez szükséges erkölcsi erő. Félbátorsággal, félőszinteséggel fogtak a munkához; s amint ilyen körülmények között másként nem is lehetett, megszületett az a siralmas félrendszabály, amely ideig-óráig elhárította volna a megegyezés akadályát képező kérdést a nemzet útjából, de mint egy küszöbön állónak hirdetett ui választás döntő jelszavát előtérbe állította s az izgalmak központjává tette volna a katonai kérdéseket. Megoldás helyett krónikus harcot jelentett e javaslat s elfogadására és sikerre csak akkor számíthatott, ha vagy a király, vagy a nemzet, vagy mind a kettő elámissatja magát.*

Erre az ajánlatra visszautasításnál egyéb csakugyan nem következhetett; s mindazoknak, kik, fáradságot nem kímélve, hónapokon át dolgoztak a békés kiegyenlítés munkáján, be kell látniok, hogy *mindez kárba veszett, az események végzetserü fejlődését nem állíthatják meg útjokban.*

Az országgyűlés feloszlattatok; költségvetés és parlamenti ellenőrzés nélkül kezeli a kormány az államháztartást; rendeletekkel törvényt változtat s az új vámtarifában adót emel; királyi biztosok törvényeinkben merőben ismeretlen hatáskörrel garázdálkodnak az országban; magyar kormányférfiak szájából hallunk olyan közjogi tantételeket, aminőket a

szabadelvű párt »hazaáruló« uralma alatt megtorlás nélkül senki sem hangoztathatott;¹ a magyar kormány támogatásával izgatják a sajtóban és más téren a magyar intelligencia ellen az oly könnyen félrevezethető alsóbb néposztályokat.

És, amikor a koalíció ide juttatta a nemzetet, amikor az ő küzdelmük eredményeként pusztulás és veszély környez mindenfelől, sorban megszólalnak a koalíció vezetői.

Az egyik, aki pártjának alakulásakor felvette programjába a magyar vezényszót és a magyar szolgálati nyelvet,¹ szon súllyal, amelyet négy évi miniszterelnökségének emléke adott szavainak, *ámította a közvéleményt azzal, hogy mindezt a királlyal egyetértésben fogja megvalósítani, mert tudja, miszerint e kérdésben megnyerheti Ő Felségének beleegyezését; s most tőle nem szokatlan cinizmussal kijelenti, hogy a szolgálati és vezénynyelvre vonatkozó követelést el kell ejteni.*²

A másik,³ aki élén állott és élén áll ma is a koalíció legerősebb és a legradikálisabb közjogi programmal bíró pártjának, a bámuló világot azzal a kijelentéssel lepi meg, hogy »csak kevesen, igen kevesen, azok, akik mélyebben tudnak behatolni a történelem tanításaiba, sejtették azt, hogy ezidőszereint a nemzeti akarat nem fog érvényesülhetni azon a téren, amelyen kidomborodott. E kevesekkel szemben a nemzet óriási nagy zöme hitt és bízott. Ezen általános bizalommal szemben azok a kevesek, akik a történelem tanításaiból ki tudták olvasni a bekövetkezendőket, nem érinthették a nemzeti akarat megvalósításába vetett hitet«.

Hát Kossuth Ferenc, aki elnöke volt a vezérlő-bizottságnak, aki nevének egész súlyával csinált és csinál a függetlenségi eszméknek propagandát, aki egy hosszú esztendőn keresztül úgy vitte a tárgyalásokat, hogy ezen egész idő alatt, ezen egész küzdelemben *tudta azt, hogy vesztébe rohan a nemzet, hogy a küzdelem nem érvényesülést, de katasztrófát hoz a nemzetre! Tudta és mégis vezette tovább a gyászos vég felé!*

Azt mondja: így kellett tennie, mert a nemzet nagy zöme hitt és bízott és bűn lett volna a bizalmat érintenie.

Én Istenem, miért hitt és bízott a nemzet? Hitt azért, mert ez irányzat vezetői, élükön Kossuth Ferencsel, oltották ezt a hitet beléje. Bízott ő bennük, az ő belátásukban

¹ Itt célzás történik Fejérváry 1906. febr. 7, 8. és 21. hírlapi nyilatkozataira a király hadügyi felségjogairól és az 1867: XII. t.-c. 11. §-ának „valódi“ értelméről (286).

¹ Bánffy a kolozsvári zászlóbotantáskor (119).

² Bánffy a fentebbi szövegben idézett 1906. márc. 2-i nyílt levelében..

³ Kossuth Ferenc.

és hazaszeretetükben; képtelennek tartotta őket arra, hogy oly küzdelem élére állhassanak, mely az ő hitük szerint csak a nemzet vereségével végződhetett. Ki is álmodhatta volna, hogy *nyitott szentekkel, jobb belátásuk ellenére, az örvény felé viszik a nemzetet azok, akik bizalmának letéteményesei!*

És ha nem így lett volna is, ha nem hárulna is Kossuth Terencre a felelősség nagy része azért, hogy ezen illúziók feltámadtak és nagyranőttek a nemzetben, — vájjon akkor is nem az lett volna-e a hazafi legelemibb kötelessége, hogy *a maga jobb belátását szembeállítsa a nemzet tévhitével?*

Borzasztó még elgondolni is! öt negyedéven át vezették e szerencsétlen inemzetet olyanok, akiknek egyike¹ egész eddigi közéletén át jelentékeny képességeinek teljes megfeszítésével küzdött a magyar vezényszó ellen, másika^{1 2} kidobja e kényelmetlen ballasztot hajójából, amint a baj bekövetkezett, harmadika³ pedig utólag vallja meg, hogy már előre reménytelennek tartotta a küzdelmet! Csodálkozhatunk-e, hogy ezek egy minden áldozatra méltó, nagy ügybe vetett igaz hit, igaz lelkesedés nélkül tántorogtak be a mai sivár helyzetbe és rántották magukkal a nemzetet?

Andrássy Gyula az egyedüli, aki érzi, a küzdelem célja mennyire nem áll arányban a nemzetre háruló kockázattal. Nyílt levelét⁴ az a kísérlet jellemzi, hogy utólag nagyobb háttért keressen s ebben igazolását nyújtsa a küzdelemnek. Ezt az okoskodást legutóbbi nyilatkozatommal⁵ folytatott polémia szövi át. E polémiát én sem kerülhetem el, ha foglalkozni kívánok — amint foglalkoznom kell — fejtegetéseivel.

Idézi reám Andrássy Gyula Deák Ferencnek ismert mondatát: »Jobban kell szeretni a hazát, mint gyűlölni az ellenséget«. Igazán szeretném tudni, hogy vájjon, amidőn e mondat *éppen Ő, éppen én velem* szemben használta, teljesen elkerülte-e figyelmét a dolog humoros oldala? És vájjon nem jutott-e eszébe, hogy a múlt év augusztus havában *én idéztem e mondat* egyik cikkemben: idéztem akkor, amidőn állást foglaltam azokkal szemben, akik a koalíció ellen akarták kihasználni az általános szavazati jog kérdésében rá nézve beállott nehézségeket s e támadásokkal szemben én védtem meg a koalíciót? Talán akkor is jobban szerettem a hazát, mint gyűlöltem — nem ellenségeimet, de ellenfeleimet. És

¹ Andrássy Gyula.

² Bánffy Dezső.

³ Kossuth Ferenc.

⁴ Andrássy nyílt levele olaszliszkai választóihoz 1906. febr. 28-án jelent meg. (B. H. 1906. febr. 28. sz.)

⁵ Vagyis Tisza 1906. febr. 20-i nagy beszédével (286).

talán ennek adtam tanújelét akkor is, midőn csatlakoztam azok törekvéseihez, akik igyekeztek mentői tovább nyitva tartani a koalíció érvényesülése számára a helyzetet. Talán nem a gyűlölet vezetett akkor sem, amidőn tudomására hoztam éppen Andrassy Gyulának, hogy azon esetben, *ha bánni okból csak úgy tudná a békés megoldást létrehozni, ha ebben a szabadelvű párt támogatására is számíthatna, mindent el jogok követni, ami módomban áll, hogy e támogatást részére biztosítsam. És talán, ha a gyűlölség érzése vezetett volna, találtam volna busásan alkalmat reá eddig is, hogy e gyűlölséget az ő kínos vergődésüknek kritikájával kielégítem.*

Talán mindezek után felesleges arról beszélnem, hogy nem vezet gyűlölet ma sem; de a gyűlölet vádjától való tételem nem tartóztathat vissza a kritika jogának gyakorlásától olyankor, amidőn ezt a közérdek parancsolólag megköveteli.

Azt állítja Andrassy Gyula, hogy nemcsak a memorandumában felállított konkrét követelmény forgott kérdésben, hanem kitűnt, hogy a király és nemzet közjogunknak sarkalatos tételeit ellentétesen magyarázzák s hogy az újabb katonai követelések teljes elejtése azon álláspont diadalát jelentette volna, amely egyszersmindenkorra elejét akarja venni a parlament bebeszólásának a hadsereg ügyeibe. A nemzetnek teljesen meg kellett volna magát adnia egy olyan felfogás előtt, amelyből az osztrák és a magyar miniszterelnökök összes nyilatkozatai kiindulnak és *amely bitorlónak tartja a parlamentet.*

Közbevetőleg kérдем: kik azok a magyar miniszterelnökök, akiknek ilyen nyilatkozatai léteznek? Mert tudtommal *Fejérváry báró az egyedüli, kinek az utóbbi időben tett szerencsétlen nyilatkozatai támpontot nyújtanak erre a támadásra. E nyilatkozatokat senki élesebben el nem ítélte én nálam;¹ s ha Andrassy Gyula kissé megerőlteti emlékezetét, tudni fogja, hogy e felfogással nem kevésbé élesen állottam szembe, mint Ő Felségének miniszterelnöke.¹ ² Egyébiránt néhány sorral alább rácsófol Andrassy is saját állítására, mert hiszen kijelenti, hogy a király is elismerte e téren való jogainkat, midőn elfogadta a kilences bizottság programját.*

Így is van. Ezt a tényt sem felednünk, sem elhomályosítanunk nem szabad; erősségünk lesz minden időben, hogy a korona e program álláspontjához hozzájárult. De Andrassy szerint e programnak is hibája az, hogy későn és nem eleget adtak, megnyirbálták a többség programját és

¹ 1906. febr. 20-i nagy beszédében (286).

² így Ph (141 és 142) sz. a képviselőházi nyilatkozataiban.

olyan államférfiúra bízták azt, akit pár hónappal előbb a képviselőház többsége visszautasított.

Lássuk ez állításokat egymásután.

Későn és nem eleget adtak! Nem emlékszem, hogy Andrássy Gyula e program felállítását *korábban sürgette, vagy ú. n. katonai engedmények megadását bármikor is követelte volna. Nem emlékszem arra sem, hogy keveselte volna e program tartalmát. Igaz, nem ugyan a többség programja — mert hiszen a párt az általam előterjesztett módosított programot fogadta el¹ —, de a kilences bizottság eredeti katonai programja némileg módosított, amennyiben a nyelv kérdésére vonatkozó pont első bekezdése világosabb szövegezést kapott és a békelétszám törvényben való megállapítására és a póttartalék kontingentálására vonatkozó követelés elejtettet; de e két utóbbi dolog bizonyára nem bírt nemzeti vívmány jellegével, annak nemzeti szempontból semmi hordereje nincs, a kilences bizottság tagjai közül kizárólag Apponyi Albert gróf helyezett súlyt e pontokra; az ő kedvéért és azért, hogy egyhangú határozatot hozhasson a bizottság, járult hozzá e pontokhoz a bizottság többi nyolc tagja is. Ami pedig a nyelvkérdést illeti, az a szöveg, amelyet előterjesztésemre a szabadelvű párt elfogadott, a bizottság eredeti szövege volt: az fejezte ki nyíltan, kétértelműség nélkül a bizottság nyolc tagjának közjogi meggyőződését. Ismét Apponyi gróf volt az, aki e szöveget aggályaival megegyeztetni nem tudta; neki deferált a bizottság nyolc tagja, amidőn oly szöveghez járult hozzá, amely a mi álláspontunkat kevésbé ékkluzíve fejezte ki, de amelytől minden skrupulus nélkül térhettem vissza és térhetett vissza a párt az eredeti, világosabb és precízebb szöveghez, amint Ő Felsőége súlyt helyezett arra, hogy e téren kiküszöböltesék minden kétértelműség.*

Hogy pedig e programot éppen arra bízták, akit pár hónappal előbb a képviselőház többsége visszautasított,* azt akkor én találtam célszerűtlennek és Andrássy találta kívánatosnak. Nekem volt a meggyőződés az, hogy oly férfiúra kell a megoldást bízni, kit pártkülönbség nélkül több rokonszenvvel fogad a közvélemény. Ismételt beszélgetéseink közben én igyekeztem őt meggyőzni, hogy e feladatra neki kell vállalkoznia; ő vitatta, hogy reám hárul e nehéz kötelesség. A végén is nekem kellett azt elvállalnom, de csak akkor tettem azt, amidőn meggyőződtem, hogy vonakodásom végleg kockáztatja a kibontakozást.

¹ A nevezetes 1903. okt. 30-i értekezleten (103).

* (101).

Abban a meggyőződésben akkor egyik voltunk mind a ketten, *hogy ez a program becsületes kompromisszumot jelent király és nemzet közt, olyan megoldását számos függő kérdésnek, kezdeményezését olyan nagy horderejű nevelésügyi reformoknak, amelyekkel szemben deferálhat a nemzet* Ő Felsége a vezény- és szolgálati nyelvre vonatkozó aggályainak.

E kompromisszumot meggyőződésünk teljes erejével képviseltük mind a ketten; és érthetetlen előttem az, hogy aki részt vett ebben az áldásos munkában, alig másfél évvel reá újból előtérbe rántja e kompromisszum azon egyetlen pontját, amelynél a nemzet engedett és a nemzet megaláztatásáról beszél, ha ezen újra felidézett differencia nem újabb kompromisszummal lesz elintézhető.

E végzetes lépést elkövezték. Kínzó aggodalmak között láttam, miként sodorják vészbe a nemzetet. Ez aggodalmakat nem volt szabad magamba zárnom.

Amint megszabadultam a hivatal lenyűgöző kötelékeitől, elmondtam egyszer nézeteimet a nemzet előtt.¹ Ráműtattam a veszélyekre, amelyekbe szükség nélkül rohan. Ezt meg kellett tennem lelkiismeretem megnyugtatósára.

Azután hallgattam hosszú hónapokon keresztül. Hallgattam mindaddig, amíg lehetőnek mutatkozott a kibontakozás. A pártérdek teljes feláldozásával nem szóltam egy szót sem, amely gyengíthette volna a koalíció pozícióját, paralizálhatta volna törekvéseit. De ma, midőn a katasztrófa bekövetkezett, nem hallgathatok tovább, mert csakis az elkövetett hibák felismerése, a helyzet valódi megítélése vezetheti ismét a kibontakozás útjára a nemzetet.

A törvénytelenség elleni törvényes küzdelemben találkozunk és mindenkor találkozni is fogunk.² Téved Andrassy, ha azt hiszi, hogy forradalmi akciót várok a koalíciótól. Olvassa el beszédeimet: nyíltan megmondtam, most lismételhetem: helyeslem, hogy nem próbál forradalmi akciót. Én csak arra kértem és kérem ezúttal is, ha vissza akarja tartani a nemzetet minden végzetes kísérlettől, ha — amint jól teszi — nem akarja a megsemmisülés veszélyének kitenni sem önmagát, sem a nemzetet: *ne kívánja ezt attól a szerencsétlen tisztviselői kartól sem, amely azért, mert bízott bennük, mert hitt könnyelmű ígéreteikben, ma a megsemmisülés szélén látja magát.*

És ismétlem, amit akkor mondtam. Az a presszió, amellyel be akarják dobni a tisztviselői kart az örvénybe, nem-

¹ 1905. júliusi cikksorozatában A helyzetről (275).

² (286).

csak lelkiismeretlenség középosztályunk e becses rétegével szemben, hanem végzetes politikai hiba is, amely minden cél és eredmény nélkül gyengíti a nemzeti erőt és a legrosszabb elemek kezére játssza a közhatalmat.

Ugyan mit érnek el vele, ha pár ezer szerencsétlen embert hivatalos állásának elhagyására kényszerítenek? Hát nem tudják, hogy ezrével vannak kvalifikációval bíró egyének olyanok, akik készséggel állanak a törvénytelen hatalom rendelkezésére, vagy: mert mindenre képes exisztenciák, vagy: mert polyglott társadalmunknak oly rétegeiből kerülnek ki, akik kapva-kapnak a hatalmon, hogy betömjék azt a rést, amelyet a dinasztia és a magyar nemzet meghasonlása nyit az ő számukra, hogy behatoljanak a közhatalom gyakorlásába és a magyar társadalom, a magyar nemzet ellen érvényesülhessenek?

S ha mindezt énnekem nem hiszi el: nézzen körül az országban! Beszéljen mindazokkal, akik az erdélyi részeken, a felvidéken, délen, ottani közviszonyainkat ismerik! Kérdezze meg Ő tőlük — hiszen nekik elevenükbe vág ez az akció —, vájjon nem a legszentebb nemzeti érdekek meddő elpredálása-e az, ha nem arra keresünk módot, hogy ez az ország hazafias tisztviselői kara állásában maradhasson mindaddig, amíg ezt egyáltalán teheti.

És ha arra kér Andrassy gróf: ne hirdessem, hogy nincs kilátásunk a sikerre, — erre válaszom igen egyszerű: ebben a küzdelemben nincs kilátása a sikerre senkinek. Sikert nem hozhat ez sem a dinasztia, sem a nemzet számára. Mentői tovább tart ez az áldatlan állapot, mentői tovább pusztítja egymást az a két tényező, amelyet egybeforrásra int minden létérdeke: annál mélyebb sebeket ütünk a nemzet testén s a dinasztia hatalmán egyaránt, annál több pusztulás, több rombolás fog körülvenni bennünket. És amidőn — aminek el kell jönnie — a béke bekövetkezik s az újraépítés órája üt, keserves bánattal fogjuk szemlélni mindazt a kárt, amelyet egy szükség nélkül felidézett könnyelmű harc királynak és nemzetnek okozott. Mentői tovább tart e küzdelem, mentői keservesebbek lesznek annak tapasztalatai, annál drágábban fizeti meg király és nemzet azt a tanulságot, hogy a status quo ante-, amely biztos haladás áldást hozó alapja volt harmincnyolc éven át, kell becsületesen helyreállítanunk, hogy azután, ezer sebből vérezve, csorbult erővel, kompromittált tekintéllyel, veszélyeztetett pozícióval kezdjük meg újból azt az együttes munkát, amelynek zavartalan folytatása erő és áldás forrása lett volna mindkettőre nézve.

Ma még az eddig ütött sebek könnyen orvosolhatók; ma még visszaszerezhető mindaz, ami veszélyben forog. Áll-

jon a nemzet sziklaszlárdán a törvény álláspontjára: ebben is, mint a becsületes béke megtalálásában, maradjon hű Deák Ferenc hagyományaihoz. Az ő nyomdokait követve, mentse meg az ő művét, amíg netm késő.

Ezzel a kéréssel, ezzel a tanáccsal fejezem be önökhöz intézett búcsú-soraimat.

Mint a kiegyezés rendíthetetlen híve, a nemzet és király bizalomteljes benső összhangjára alapított építő nemzeti munka számára kértem volt mandátumukat.¹

Önök megtiszteltek bizalmukkal, de a választás országos eredménye megfosztotta az alkotó munka lehetőségétől, s eltaszította a Deák-politika biztos révpartjától a nemzetet.

Ma, egy kínos év keserves tapasztalatai ki kell, hogy illúziójából gyógyítsák, *Deák tradícióihoz való visszatérésre kell, hogy indítsák a nemzetet.*²

Azoknak is, kik ma már láthatják, hová juttatták a nemzetet, hazánk sorsának e válságos fordulópontján csak hazaszeretetükre kell hallgatniok s az alkotmányos rend helyreállításában kell közreműködniük.

E kettős nagy célnak: a törvénytelenység elleni szívós törvényes ellenállásnak, s a kiegyezési politikához való teljes visszatérésnek alá kell rendelni minden egyebet. Ebben kell pártkülönbség nélkül egyesülnie mindenkinek. Aggódó szívem egész melegével ezt kötöm az önök lelkére, midőn meggyeszer ismétlem bizalmukért hálás köszönetemet; ezt fogom tántoríthatatlan hűséggel szolgálni a reánk szakadt szomorú időkben: ezen ügy szolgálatában való összeforradás fogja fenntartani köztünk a lelki kapcsolatot.

* * *

Gr. Tisza István nyílt levele többrendbeli választ váltott ki a koalíciós politikusok köréből.¹

¹ (250).

² Ragaszkodás az 1867-i kiegyezéshez és visszatérés a becsületes Deák-párti politikához: Tiszának egyik állandóan hangoztatott vezérmotívuma (286, 287, 289).

¹ így pl. Kossuth Ferenc márc. 9-én hírlapi cikk keretében védekezik szavainak félremagyarázása ellen és gr. Hadik János (az Andrássy-féle régi disszidensek és az 1905. aug. 23-án kilépett Nagy Ferenc-féle új disszidensek 1905. nov. 18-án végbement fűzőjéből Andrássy vezérlete alatt keletkezett alkotmánypárt alelnöke) választóihoz intézett nyílt levélben felel Tisza vádjaira.

Kossuth Tiszának arra a vádjára válaszol, hogy előre tudta a küzdelem eredménytelenségét és mégis ellenállásra biztatta a nemzetet. (Mind Kossuth cikkét, mind Hadik nyílt levelét közli a B. H. 1906 márc. 10-i száma)

Itten kívánjuk megemlíteni, hogy a politikai válság történetének szempontjából Tisza és Andrássy nyílt levelén kívül még különösen figyelemre-méltó Apponyi jászberényi és Széll Kálmán szentgotthárdi beszámolója. (B. H. 1906 márc. 12. illetve 18-i sz.) Említendő még a vezérlőbizottság

Ezek közül legjelentősebb gr. Andrássy Gyula március 10-i hosszabb nyilatkozata,² melyben reflektál a nyílt levélnek a válság történetével, közelebbről Tisza miniszterelnökségének keletkezésével és Andrássy katonai álláspontjával foglalkozó részére.

Andrássy válasza itt következik:

Tisza István gróf nyílt levelének politikai részével nem kívánok foglalkozni, s csak a személyemre vonatkozó állításait igazítom helyre.

Időszerinti sorrendben mutatok rá tévedéseire.

Azt mondja, nem emlékszik rá, hogy katonai program föllállítását sürgettem s hogy úgynevezett katonai engedmények adását bármikor is követeltem.

Pedig emlékezhetnék rá.

Széll Kálmán miniszterelnöksége idejében mindig azon voltam, hogy a király által kilátásba helyezett katonai elvi engedményeknek, a tisztek áthelyezésének és a címer kérdésének közjogunkkal megegyező gyors és teljes végrehajtását eszközölje ki. Széll osztozott e kívánságomban s törekedett is arra, hogy az elvi kijelentések tényékké váljanak.

Sikert nem ért, még pedig főleg azért, mert Tisza István már akkor biztatta a királyt, hogy az újonceméi minden engedmény nélkül is, parlamenti erőszakkal keresztülhajtható. Ezzel előmozdította Széll Kálmán bukását s követte el az első hibát, amely aztán a mai helyzetet idézte elő.

Khuen-Héderváry bukása után többiben voltam Ő Felségénél és mint a meghallgatott többi magyar tanácsos, katonai engedményeket kívántam. Ilyenek nélkül kabinetalakításra vállalkozni nem is akartam.

Apponyi Albert gróf és Wekerle Sándor bevonásával katonai engedmények alapján kísérletet is tettem kabinet-alakításra, ez azonban megghiúsult, mert ő Felsége nem fogadta el ez urak föltételeit.

A nyelvkérdés reformját egyénileg ekkor nem sürgettem; de a címer kérdésére, a katonai büntető eljárás nyelvére nézve már ekkor engedményeket kívántam, amelyeket, sajnos, visszautasítottak.

Teljes joggal mondhattam tehát nyílt levelemben, hogy amit adtak, azt elkésve adták.

Tisza továbbá azt állítja, hogy ő célszerűtlennek mondotta azt, hogy ő rá bízzák a kilences bizottság programjának végrehajtását, én ellenben ezt kívánatosnak tartottam. Ezzel rám akarja hárítani a felelősséget azért, hogy ő vállalkozott a miniszterelnökségre.

Csodálkozom azon, hogy Tisza magánbeszélgetéseket nyilvánosság elé visz, és sajnálom, hogy előadása nem teljesen pontos.

febr. 27-i kiáltványa a nemzethez, mely Andrássy nyílt levelével egyidejűleg 1906. febr. 28-án jelent meg a lapokban.

Andrássy nyílt levelében polemizál Tisza febr. 20-i nagy beszédével.

² Közölve a B. H. 1906. márc. 11. sz.

Helyesen emlékszik Tisza arra, hogy én egyízben őt biztattam a kabinetalakításra, de ez nem akkor történt, mikor ő mondja, hanem korábban. Ez akkor történt, amidőn ő Felsége és a szabadelvű párt megegyezésre jutni nem tudtak s én az Ő Felsége által kilátásba helyezett alapot nem tartottam elégségesnek arra, hogy a nemzet többségét megnyugtassa. Tisza ekkor arra ösztökélt engem, hogy mégis vállalkozzam, én azonban azt feleltem neki, hogy inkább ő vállalkozhatik, mint én, aki bizonyos engedmények nélkül sikert nem reméltem. Ha Tisza ebben az időpontban vállalkozott volna: akkor csakugyan rám háríthatná a felelősséget. Tisza azonban ezt akkor nem tette meg; azt mondta, hogy a történetek után ő sem tartja lehetségesnek; hogy a többséget engedmények nélkül össze lehessen tartani.

Mindez a kilences bizottság végső megállapodása előtt történt és arra, hogy Tisza később kabinetet alakított, semmi befolyással sem volt.

Midőn Tisza erre tényleg vállalkozott, nem azért tette, mert én a kilences bizottság programja alapján a miniszterelnöki kinevezést el nem fogadtam s őt biztattam ez állás elvállalására.

Ez meg sem történhetett. Senki sem szólított fel engem arra, hogy a kilences bizottság programja alapján kabinetet alakítsak.

Lukács László a kilences bizottság utolsó ülésén közölte velünk, hogy ő Felsége visszautasította a mi programmunkat, amelyhez mi a maga egészében ragaszkodtunk. Ugyanekkor Tiszát Bécsbe hívták, s ő odament, a nélkül, hogy nekünk erről szólott volna. Ez alkalommal szó sem volt, de nem is lehetett, arról, hogy engem arra akart volna rábíni, hogy a visszautasított program alapján vállalkozzam kabinet alakítására.

Bécsben azután sikerült neki a király megegyezését a program nagy részéhez kieszközölni s az én biztatásom nélkül s a nélkül, hogy helyeselt volna, vállalkozott a kabinetalakításra.

De nem sikerült az egész programot elfogadtatnia. Amit Apponyi Albert javaslatára és megnyugtására munkálatunkba bevettünk, azt visszautasították; s ő elejtette.

Ezt én hibáztattam és ebbeli véleményemet megmondottam Tiszának is. A szabadelvű párt tanácskozásai alkalmával is sajnálattal említettem meg, hogy megnyirbálták programmunkat. Erre vonatkozik nyílt levelemben foglalt amaz állításom, amelyet Tisza azzal kritizál meg, hogy én sohasem kértem többet a kilences bizottság programjánál, hogy sohasem mondtam, hogy »keveset« adtak.

Nem kértem többet a kilences bizottság programjánál, de sajnáltam és hibáztattam, hogy annál kevesebbet adtak.

Tisza módosításait mégis elfogadtam, mert az elejtett részek kedvéért nem akartam a válságot még hosszabbá és súlyosabbá tenni; de akkor is azt állítottam, most is azt állítom, hogy későn és keveset adtak. Ennek a megállapítása akkor is jogomban volt, most is jogomban van, mert én korábban sürgettem engedményeket és többet is kívántam annál, mint amennyit adtak.

Tisza István gróf e részüket elfelejtette, de teljesen meg

vagyok róla győződve, hogy helyreigazításomat olvasva, maga is emlékezni fog azokra, amiket itt előadtam.

Gr. Tisza István Andrassy nyilatkozatára a félhivatalos Budapesti Tudósító útján a következőkben válaszolt:¹

Andrassy Gyula gróf mai nyilatkozatát nem hagyhatom néhány helyreigazító megjegyzés nélkül.

Azt állítja Andrassy Gyula gróf, hogy ő a Széll-kormány idejében és kívánt engedményeket s ezeket én hiúsítottam meg, mert én biztattam a királyt, hogy az újonclétszám emelése engedmény nélkül is keresztülvihető.

Engedelmet kérek, így nem szabad ezt a dolgot előadni. Lehet, hogy Andrassy sürgette a tisztek áthelyezésére és a címer- és jelvénykérdésre vonatkozólag tett Ígéretek beváltását, de ezt az obstrukció megszüntetésére alkalmas engedménynek senki sem tekinthette. Annak teljesítése nem vetett volna véget az obstrukciónak, viszont az obstrukció leverése nem mentett volna föl bármely kormányt (az enyémet sem) ezen, a korona nevében tett Ígéretek beváltásának kötelessége alól.

Az obstrukció *legyőzését* akarta és hirdette Széll is, Andrassy is, azt tettem én is. Ők az úgynevezett passzív rezisztencia útján véltek célt érhetni, én ezt a taktikát elhibázottnak tartottam, s ha erre vonatkozó fölfogásom a Széll-kormány utolsó heteiben ő Felsőge tudomására jutott, ez legföllebb a passzív rezisztencia elejtésére indíthatta, de nem oly Ígéretek beváltásának megtagadására, melyekhez én éppen úgy ragaszkodtam, mint Széll Kálmán vagy Andrassy Gyula gróf.

Igenis, az én első vállalkozásom sikertelensége, a Kimen-ti édervár-kormány születésének körülményei s az ezen kormány rövid élete alatt történtek idézték elő újabb katonai reformok szükségét.**

E kormány lemondása után állottunk elő mindketten azzal, hogy a közvélemény nyugalmát csak fontos katonai reformokkal lehet helyreállítani; ezek konstruálásán s ő Felsőge általi elfogadtatásán fáradoztunk a kilences bizottság kiküldésétől fogva teljes egyértelműséggel mindketten. A kilences bizottság tárgyalásai közben fogadott mindkettőnk — ha nem csalódom, többízben is — ő Felsőge. A dolog ezen stádiumában beszéltek meg egymás között, és pedig nem egyszer, a kérdés személyi részét is, de én legalább soha a kormányra vállalkozást másként egyikünkre nézve

¹ Közölve a B. H. 1906. márc. 13. sz.

* (101).

** (101-103).

sem képzeltem, mint az általunk szükségesnek tartott katonai reformok alapján s valóban érthetetlen előttem, miként lehetett volna Andrásy Gyula gróf erre vonatkozólag tévedésben.

Ami végül a tárgyalások utolsó fölvonását illeti: amidőn a kilences bizottság utolsóelőtti ülésén Lukács László a Program visszautasításáról értesített, a bizottság körében azon általános fölfogás nyilvánult, miszerint a bizottság tekintetbe vehette volna Ő Felségének egy vagy más részletre vonatkozó aggályait, de az egésznek visszautasításával szemben nem tehet egyebet, mint hogy végleg szövegezze és a párt elé terjessze megállapodását.

Másnap kaptam a meghívást Bécsbe. Annak vétele után — s itt Andrásy grófot cserben hagyja emlékezete — fölkerestem őt s mondtam neki, hogy e felhívást céltalannak tartom, mert más alapon, mint a bizottsági munkálat lényegének alapján, nem vállalkozhatom.

A bécsi kihallgatásokról természetesen nem beszélhetek. Azok eredménye volt egyfelől az, hogy sikerült Ő Felségénél a program lényegének elfogadását kieszközölnöm, másfelől az, hogy meg kellett arról győződnöm, miszerint eme nagyfontosságú eredményt kockáztatom, ha a kormányalakítás elvállalásától tovább is vonakodom.

290. Az alkotmányos kibontakozás és a szabadelvű párt 1906. április 11-i utolsó értekezlete. (I. Az alkotmányos kibontakozás: a »darabont-kormány« utolsó hetei; a nemzeti ellenállás mérlege; Tisza és Fejérváry márciusvégi levélváltása a választások elhalasztása dolgában; Tisza cáfoló nyilatkozata a Fejérváry-kormánnyal való állítólagos kapcsolatról; a koalíciós kormány és a »paktum«. II. A szabadelvű párt utolsó értekezlete: Az Újság tudósításának bevezető része a szabadelvű párt feloszlásáról. — Gr. Tisza István megokolja a szabadelvű párt feloszlását: az új helyzetben a közjogi alap biztosítása a pártkeret megszüntetését követeli; a közélet teréről való visszavonulásának okai: ezek egyike az új kormány programjának az általános választójogra vonatkozó része; a szabadelvű párt feloszlását kimondó határozati javaslat a hazafiasság és férfiasság parancsa. — Búcsúztatók: Dániel Gábor és Hegedüs Sándor búcsúszavai Tiszához. — Gr. Tisza István búcsúja pártjától és br. Podmaniczky Frigyes pártelnöktől. — Az elnök köszöneté és zárószavai.) Jóslatok a — feltámadásról.

/ . Az alkotmányos kibontakozás.

Uralmának utolsó heteiben (március 8-tól április 8-ig) a »darabont-kormány« a »kivételes, erősebb« rendszabályok alkal-

mazása terén lankadatlanul folytatta a királyi biztosok kiküldését, a gyülekezési és a sajtószabadságot érintő újabb korlátozó rendelkezést tett, ezenkívül az ellenkormány szerepét játszó vezérlő-bizottságot a »nemzeti ellenállás«-t szító törvényellenes ténykedései miatt március 16-án feloszlatta és annak további működését betiltotta.¹ A kormánynak ez az utóbbi teljesen megokolt, legális intézkedése, mely az országgyűlés feloszlata után és természetes következményeként oly meglepően sokáig váratott magára, szintén csak siettette a »nemzeti ellenállás« kártyavárának összeomlását, melyet a renitens törvényhatóságok ellen fogatosított kivételes rendszabályok^{1 2} már amúgy is alapjában meg-ingattak.

Közvetlenül az április 6-i békekötés küszöbén a »nemzeti ellenállás« mérlege a vármegyékben a következőleg alakult:³

Teljes ellenállás (vagyis olyan, ahol a vármegyei törvényhatósági bizottság és a tisztkar is ellenáll) van 10 megyében.

Törvényhatósági ellenállás (vagyis olyan, ahol a vármegye törvényhatósági bizottsága ellenáll, de a tisztkar az önkéntes adó- és újonckérdésben ki van kapcsolva) van 26 megyében.

Elvi ellenállás van 12 megyében; várakozó állásponton van 5 megye; 10 megyében nincsen ellenállás.

Az autonómia fel van függesztve a teljhatalmú királyi biztosok által hat vármegyében.

Teljes ellenállás volt tehát (az április 4-i állapot szerint) igazában mindössze 6 vagy legfeljebb 10 megyében. A városi törvényhatóságok közül csupán Budapestre és Debrecenbe kellett teljhatalmú kir. biztost kiküldeni.⁴

»A kijózanodás örvendetes processzusa — írja Kristóffy a békekötés előtti időszakról — zökkenés nélkül haladt előre. Az ellenálló megyék és városok egymásután szereltek le. A legtöbbje abban a formában, hogy kitelé úgy viselkedtek, mintha most is folytatnák az ellenállást, heteié azonban pontosan végrehajtották a kormány rendeleteit.« (I. m. 335. I.)⁵

Minden hiába! A XX. század elején a magyar nemzeti társadalomtól és különösen a fizetésükből élő szegény tisztviselőktől a kormányhatalommal szemben hatékony ellenállást várni már nem lehetett; ezt a nagy harcot a siker komoly kilátása nélkül könnyelműen felidézni a nemzet elleni bűn volt. Szeretefojszlott egy végzetes illúzió. Kiderült a magyar nemzet gyengesége az

¹ Lányi i. m. 176—181. 1. A vezérlő-bizottság feloszlásának nem sok eredménye volt; feloszlata után is gyűlésezett. Horváth J. i. m. 72.1.

² Mint tudjuk (288), főkép a királyi biztosok működése és a megyei dotációk megvonása.

³ A B. H. 1906. ápr. 9. számában A vármegyék ellenállása cím alatt közölt hiteles adatok szerint, melyek a vármegyék állapotáról nyújtanak felvilágosítást 1906 ápr. 4-ig bezárólag.

⁴ Összesen 7 megyébe és 2 törvényhatósági városba küldött ki a kormány királyi biztost (Lányi i. m. 177. I.) 1906. febr. 19-től ápr. 2-ig bezárólag.

⁵ Mint fentebb említettük (288), koalíciós részről is nyíltan megvallják, hogy „február végén és március folyamán ... teljes renitenciában már alig tíz vármegye maradt“.

Ausztria gazdag erőforrásaira is támaszkodó, tehát szükségszerűen erősebb fejedelmi hatalommal szemben.¹ A magyarországi belső zavarok ezenfelül megingatták a külföldön a »monarchia« akcióképességébe vetett hitet.

Habár a »nemzeti ellenállás« rohamos gyengülésével a koalíció vezérkarában is mind határozottabbá vált az a meggyőződés, hogy ez a harc nem vezethet célhoz a katonai követelések tekintetében és így érlelődni kezdett a lelkekben a politikai béke gondolata, március második felében még legkevesebb sem lehetett arra számítani, hogy április elején már bekövetkezik az égetően szükséges alkotmányos kibontakozás.

Ennek bizonyossága s egyben a kormány egyik tervére vet világosságot Tisza és Fcjérváry nagyon érdekes levélváltása 1906. március 24—23-én a képviselőválasztások s így az új országgyűlés összehívásának elhalasztása dolgában.

Előzetesen emlékeztetünk arra, hogy Tisza mind február 20-i nagy beszédében (286), mind Pitreich közös hadügyminiszternek szóló március 4-i levelében — a kedélyek akkori izgatott állapotára való tekintettel — éppen a békés megoldás lehetősége érdekében a választásoknak bizonytalan időre való elhalasztása mellett foglalt állást.

Ugyanezt a gondolatot fejezi ki Fejérváryhoz intézett március 24-i levelében is, melynek sajátkezűleg (ceruzával) írt eredeti fogalmazványa így szól:

Tegnapelőtti beszélgetésünk egy részlete nem hagy nyugodni s arra késztet, hogy néhány sorral alkalmatlankodjam nálad.

Szíves voltál említeni, hogy a választások törvényes határidejének elmúltakor maniefsztum* fog kibocsáttatni, továbbá,

¹ Sokatmondó tünet, hogy 1906. márc. 20-án a magyarországi nemzetiségi képviselők maniefsztumban foglaltak állást a magyar nemzeti törekvések és „a monarchia két állama közötti viszony további fenntartására alkalmatlanná vált“ kiegyezés ellen, egyidejűleg felkínálkozva Bécsnek, mint minden más alkalommal is, mikor a magyar nemzetet gyengének gondolták. (Nagy Mjklós tanulmányából a Bp. Szemle 1926. évi 586. sz. 393. 1.)

És talán nem a véletlen műve, hogy a „nemzeti ellenállás“ tetőpontján, 1906. elején jelenik meg Popovicju C. Aurél, a nálunk többszörösen büntetett román agitátor (37) vaskos könyve „Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich“ címmel. Annyi bizonyos, hogy a monarchiát ugyanabban a centralista-federalista irányban kívánja átalakítani, mint amilyen irányú reformról Ferenc Ferdinánd trónörökös „politikai műhely“-ében ábrándoztak. (Erről a „műhelyről“ hosszasan ír Kristóffy i. m. 451. s k. 1., mint maga is a „műhely“ egyik „előadója“.) És Sosnosky (Franz Ferdinánd című művében 1929. 71. 1.) azt mondja Popovicju könyvéről: „Dieses Buch musste auf einen Mann wie Franz Ferdinánd gleich einer Offenbarung wirken“.

* Erről a tervezett maniefsztumról ad közelebbi felvilágosítást Lányi i. m. 445—446. lapján, tiltakozván az ellen a feltevés ellen, hogy a kormány az országgyűlés összehívásának mellőzésével a nyílt abszolutizmusba akart belemenni. Szerinte a maniefsztum kérdése még csak a tervezés stádiumá-

hogy bizonyos kilátás fog nyújtani arra, miszerint — ha már a 48:IV. tc. rendelkezése nem volt is betartható — a 67:X. tc.-ben előírt határidőn belül össze fog az országgyűlés hivatni.

Megvallom, akkor sem találtam ezt szerencsés gondolatnak. Eltekintve attól, hogy a 48:IV. tc. megsértése mellett e biztatás semmi erkölcsi hatást nem tehetne, minden mi közeli praecusív terminus alatt választásra nyújt reménységet, új tápot ad az izgalomnak, erősíti a koalíció pozícióját s lekötöttségben tartja mindazokat, kiket a koalíció uralmától való félelem tart vissza jobb belátásuk bevallásától és követésétől. De nem szoltam, mert az, hogy a kormány minő nyilatkozatokat tesz, minő taktikát követ, igazán nem az én gondom s kéréten tanácsolásra magamat feljogosítva nem éreztem.

Csak utólag támadt kételyem az iránt: nem Ő Felsége manifesztumában foglaltatnék-e valamely oly kijelentés, melyből az őszi választásokra vonatkozó ígéret volna kiolvasható.

Ez indít arra, hogy a legnyomatékosabban kérjelek: ne vigyétek ű Felségét bele bárminő ilyen obligóba.

Először is: a manifesztum ilyen kijelentését késpzépnek venné mindenki. Egyenes felhívás volna ez a választásra való készülődésre; a néhány hónap múlva bekövetkező választás dominálná a kedélyeket, a félelmeket és a reményeket. Kell-e bővebben ecsetelnem, milyen hatással volna ez összes közállapotainkra?

De — ettől eltekintve — ne éljünk illúziókban: ha oly választást akartok, mely ne kiélesítse s talán végleg elrontsa a helyzetet, de *a békés megoldást tegye lehetővé, akkor nem fogtok az idén választani.* Ha tehát a manifesztum ilyen kijelentést tartalmaz, úgy Ő Felsége azon kegyetlen dilemmába kerül, miszerint vagy el kell a választásokat oly időben rendelnie, amidőn ez végzetes csapás lesz az országra, vagy ellentétbe jut most a viszonyok ismerete mellett tett kijelentésével s szószegés vádját veszi magára.

Ha hú szolgái vagytok, ennek nem szabad őt kitennetek.

Igaz tisztelettel stb.

ban volt, a nélkül, hogy bármely irányban végleges elhatározás történt volna.

Az 1848: IV. t. c. 5. §-a tudvalevőleg úgy rendelkezik, hogy ha a király az országgyűlést feloszlatja, „az újabb országgyűlés összehívásáról akképen rendelkezendik, hogy ez az előbbinek felosztatásától számítandó három hónap alatt összeüljön“.

Az 1867: X. t. c. szerint oly esetben, midőn a király az országgyűlést a múlt évi zárszámadás és a jövő évi költségvetés alkotmányos elintézése előtt oszlatja fel, „az országgyűlés még azon év folytán és pedig oly időben összehívandó, hogy mind a befejezett számadások, mind a jövő évi költségvetés az évnék végéig országgyűlésileg tárgyalathassanak“.

Fejérváry Tiszának március 25-én a következő levélben válaszolt:

Igen tisztelt Barátom!

Vettem 24-től kelt becses leveledet és teljesen megnyugtathatlak, hogy eszem ágában sem volt soha, hogy a tervezett kiáltványba olyasvalamit felvegyem, ami a korona szabad cselekvését legtávolabbról is köthetné! Teljesen egyetérték a szíves leveledben fejtettekkel és úgy látszik, hogy tegnapelőtti beszélgetésünk alkalmával talán rosszul vagy nem eléggé világosan kifejeztem magamat, és hogy ennek folytán Nálad az Általad jelzett aggály támadhatott, amelyre, ez iránt biztosítlak, legkisebb ok sem főrog fenn.

Szívélyes üdvözlettel és legőszintébb nagyrabecsüléssel régi igaz tisztelőd és híved:

Fejérváry Géza.

Tisza és Fejérváry ezen levélváltásával kapcsolatban — a márciusvégi s így a váratlanul jött békekötés előtti helyzet jellemzése végett — megemlítjük, hogy a lapok március 28-i jelentése szerint március 27-én Bécsben a magyar kormány tagjai a király elnöklésével koronatanácsot tartottak. Ezzel összefüggésben a lapok azt írják, hogy a koronatanácson nagyon fontos elhatározás történt a választások elhalasztása dolgában.*

»A válság« című állandó rovatában a Budapesti Hírlap 1906. március 31-i száma a következőket írja:

Azok közül az érvek közül, amelyeket Fejérváry a király előtt érvényesített, a választás elhalasztásának szükségét bizonyítván, azok a célszerűségi szempontok hatottak legjobban, amelyeket Tisza István hangoztatott. Azt mondják, hogy Tiszának az a fejtegetése, amelyben (február 20-i beszédében) arra utal, hogy a választás elrendelése még nagyobb bűn volna a törvény egyenes megsértésénél, döntő súllyal esett az elhatározás mérlegébe. »Irtóztatós mértéke a politikai önzésnek az, amelyet Tisza tanúsított az egész válság alatt.« Csupán azért, mert sem neki, sem pártjának választás esetére nem volna semmi kilátása, semmi reménye arra, hogy csak meg is állhasson: csupán ez okból olyan jelszót adott fel Fejérvárynak, amelyet ez kihasználva, súlyos sebet ejt az alkotmányon.¹

Ugyanott írja a lap, hogy érdemileg befejezett dolognak vehető, hogy a kormány nem rendeli el a választást a törvényes

határidőn belül. A kormány most már a nyílt abszoluzizmustól sem riad vissza.

Április 1-i számának »A válság« című rovatában ismét azt írja a B. H., hogy az alkotmány felfüggesztésének küszöbén áll az ország... A válságnak jelen fázisában is a legcsúfosabb szerepet a szabadelvű párt és az ő vezére játssza. Miután az 1905. választáson megbukott, minden törekvése abban merül ki, hogy lejárassa magát az alkotmányt is, csakhogy aztán ismét ő kerítesse kezébe a hatalmat.

Ugyancsak április 1-i számában írja a B. H., hogy Fejérvary március 30-án meglátogatta Tisza Istvánt Fasor-beli lakásán. Ehhez a látogatáshoz a lap azt a kombinációt fűzi, hogy a kormány Tisza István felfogása értelmében tett javaslatot a királynak az országgyűlés összehívásának elhalasztása kérdésében, mert Fejérvary Tiszához megy tanácskozni a politikai helyzetről.

Ezt a kombinációt gr. Tisza István a B. H. április 3. számában a következőleg cáfolta meg:

»Ami Fejérvary báró látogatását illeti, engem felkértek, járjak közbe egy vármegye tönkretett tisztviselői karának érdekében. E végből kértem találkozást Fejérvary bárótól s látogatott ő meg engem. Egyébiránt Fejérvary báróval találkozni fogok a Budapesti Hírlap engedélye nélkül is, ha ennek szüksége felmerül. De aki a történetek után azt állítja, hogy én a jelen kormánnyal bárminő politikai kapcsolatban állok, az vagy buta, vagy huncut, vagy mindakettő.«

* * *

Az előbbieket főleg annak igazolására hoztam fel, hogy az ország, mely az előző napok hírlapi közlései nyomán már az alkotmány felfüggesztésére, a nyílt abszoluzizmus behozatalára volt elkészülve: legkevésbé sem remélhette, hogy a teljesen elmérgesedett politikai helyzetben rövidesen valami kedvező fordulat fog beállani.

S íme, ez a váratlan fordulat április elején mégis bekövetkezett.

»Március 15-ének elérkeztével — írja Barabás Béla* — már javában folytak a bizalmas tanácskozások egy lehető kibontakozás s a politikai béke helyreállítása végett. Ezt megkönnyítette úgy a kormány, mint a koalíció részéről felmerült komoly szándék.«

Ezek a bizalmas tárgyalások azután április 2-ától rohamlépésekkel haladnak előre.

Április 4-én ama megbeszélés eredményeként, mely e napon ¹ ²

¹ Barabás Béla: Emlékirataim, 1929. 107. 1. — Barabás (a Kossuth-párt alelnöke és a vezérlő-bizottság tagja) fontos közvetítő szerepet játszott az alkotmányos kibontakozás és a koalíciós kormány létrejötte körül.

² Ezen békétárgyalások és az április eleji paktum történetére vonatkozólag számbaveendő adatokat találunk Lányi i. ni. 183—191., Kristóffy i. m. 335—357. és Barabás Béla emlékiratainak 107—113. 1. L. még legújabbban Ápponyi II. 158—164., Gratz II. 115 — 120., Lukács Gy. I. 164—165. és Plener 111. 310—311. 1.

Fejérváry és Kossuth Ferenc között ment végbe, már elkészült főpontjaiban a kibontakozás alapjául szolgáló »paktum«.

Április 6-án Bécsben Fejérvárynak Kossuth Ferencsel és Andrássyval való tanácskozása során a kibontakozási tervezet végleges szövegét is megállapították és a király ahhoz hozzájárult.

Április 8-án már megtörténhetett a »darabont-kormány« végleges felmentése és Wekerle Sándor volt miniszterelnök elnökelete alatt, a szövetkezett ellenzéki pártok vezéreinek részvételével, az új koalíciós kormány kinevezése.¹

Azok az írásba foglalt feltételek, melyek az imént vázolt ápriliseleji béketárgyalások során állapították meg és amelyek mellett a király a koalícióra bízta az ország kormányzását, tehát az ú. n. »paktum«, lényegileg a következő főpontokból áll:¹

»1. A vezényleti és szolgálati nyelv kérdésének teljes kikapcsolása.

2. Indemnitás és *rendes újoncjutalék pro 1905. és 1906. A jelemelt újoncjutalék időleges elhalasztása.*

3. Költségvetés pro 1905. és 1906.

4. A külállamokkal már megkötött és életbeléptetett kereskedelmi szerződések valamint az autonóm vámtarifa törvénybe iktattatnak.³

5. A horvát kiegyezés elfogadása.³

6. Anyagi és büntetőjogi felelősség alóli felmentés mind a Tisza-, mind a Fejérváry-kormány részére. A képviselőház élni fog jogával az említett kormányok politikai tényei felett *elvi természetű határozatokat hozni.*

7. A kormány *a 67-es alapon az általános választójog híveiből, továbbá a koalíciós pártok tagjainak bevonásával fog megalkakulni a király által kinevezendő miniszterelnök javaslata alapján.*

8. Ennek a kormánynak feladata lesz az összes előző pontokban megállapított tennivalók megvalósítása és ezeken kívül, mint *utolsó teendőnek, a választójogi reformnak keresztülvitele, legalább is oly széles alapokon, amint ez a Fejérváry-kormány tervezetében (234) foglaltatik.*

Mindezek megalkotása után a kormány új választásokat eszközöl.

Ezek után a választások után pedig ez a kormány, amely ekként feladatát megoldotta, nyomban lemond.« —

¹ Kossuth titkára, Pallay 1906. ápr. 8-án boldogan sürgönyözhetette Bécsből, ahol a tárgyalások hosszasan folytak, a kis asztaltársaság fejének, mellyel addig együtt ebédelt, hogy „nyeregben vagyunk, koma“. (Schmidt H. i. m. 105. l.) — Találón teszi liozza Schmidt H. Pallay ezen örömsürgönyéhez: „A koalíció nyeregben volt, de csakhamar kiszült róla, hogy nem tud lovagolni“. Erről majd mi is rövidesen meggyőződhetünk jelen mű következő kötetéből.

¹ A paktum végérvényes, teljes szövegét közli Lányi i. m. 190—191. és Kristóffy i. m. 357. l.

A bécsi „Kriegsarchiv“-ban (Archív dér Militarkanzlei megtalálható az 1906. áprilisi paktumnak Ő Felsége eredeti példányáról a katonai irodában készült hiteles másolata.

² L. erre nézve a (286) és (288) sz. bevezetését.

³ (1906:X.)

A király és a koalíció között létrejött »paktumának veleje tehát ekként foglalható össze: a vitás katonai kérdések (a király részéről a felemelt újoncjutalék, a koalíció részéről a magyar vezényleti és szolgálati nyelv követelése) kölcsönösen »kikapcsolatnak«, a kormányhatalmat a koalíció veszi át, ennek fejében vállalja az *általános választójogon alapuló parlamenti reform megalkotását és a Fejérváry-kormány által törvényellenesen életbeléptetett kereskedelmi szerződések törvénybe iktatását, lemond a »darabont-kormány« jogi felelősségre vonásáról.*

Nem foglalkozunk itt annak a kérdésnek részletes taglalásával, hogy ennél az áprilisi paktumnál ki a győző és ki a legyőzött.¹ Csupán annak a megállapítására szorítokozunk, hogy miután az új országgyűlés összehívásának törvényszabta utolsó határnapja április 11. volt: ez a békés megegyezés, ez az új bécsi béke- lehetővé tette a tizenkettedik órában a képviselőválasztások elhatalosításával járó törvénysértés elkerülését.

IMégis lehetetlen három feltűnő és sokatmondó tényt hallgatással mellőznünk. Az egyik az, hogy a koalíciós lapok ápr. 8-a után áradó örömmel írnak a Wekerle-kormányról, azt „nagy nemzeti kormányának nevezik, a bekövetkezett rendszerváltozást egy „új korszak“ hajnalhasadásaként üdvözik. Ezzel szemben áll második tényként az, hogy a paktum teljes szövegét a koalíciós kormány annakidején hivatalosan nem tette közzé. Úgy, hogy ez a teljes szöveg csak úgy került nyilvánosságra, hogy a Wekerle-kormány egyik volt indiszkrét tagja (Polónyi Géza igazságügy-miniszter) jónak látta a képviselőház 1908. dec. 11-i ülésén szenzációs leleplezés gyanánt felolvasni. A harmadik tény pedig az, hogy ebben a „nagy koalíciós kormányban a vezető tárcák a 67-es alkotmánypártnak jutottak, míg a számbelileg legerősebb párt. a „48-as és függetlenségi párt“ nemcsak hajlandó volt a 67-es alapon alakulandó kormányban (paktum 7. p.) résztvenni, hanem megelégedett három — politikai szempontból kisebb jelentőségű — tárcával.

2Új „bécsi békéről“ persze csak annyiban beszélhetünk, amennyiben a paktum végleges szövegét Bécsben állapították meg. A paktum inkább a híres „bihari pontok“ szegre akasztását juttatja eszünkbe, csak kevesebb ösztönéssel.

Hiszen utólag már Apponyi is elismeri, hogy a királlyal kötött megállapodás, melynek alapján a koalíciós kormány létrejött, „tulajdonképen nem oldott meg semmit, csak elodázta a valódi nehézségeket“ és hogy ez a „sánta kompromisszum“ nyilvánvalóvá tette, hogy „a két alkudozó fél közt melyik az erősebb“. (I. m. II. 163—164. 1.)

A valóság az, hogy nem a koalíció győzött a királlyal való hosszú küzdelmében, amint az akkori magyar közvélemény túlnyomó többsége hitte, hanem ellenkezőleg: a koalíció „teljesen beadta a derekát s így jutott kormányra. Ezt az érdekeltek persze bölcsen elhallgatták és Fejérváry szintén diszkrétan hallgatott.“ (Lukács Gy. i. m. I. 165. 1.)

Nagyon találóan állapítja meg Gratz Gusztáv, hogy a szövöttezett ellenzéki pártok ú. n. nemzeti követeléseinek szempontjából „az 1906. áprilisi paktum . . . egyértelmű volt a magyar ellenzéki — most már többségi — pártoknak kapitulációjával. Még kedvezőtlenebb az eredmény, ha ... azt az általános hatást keressük, amelyet ez a harc Magyarország sorsára gyakorolt ... Barmely szempontból is nézzük az 1906. áprilisában befejeződött parlamenti harcokat, azok nem válnak dicsőségére a magyar nemzet politikai érettségének és nem bizonyítják a harcokban résztvevő férfiak politikai éleslátását.“ (I. m. II. 118. és 120. 1.)

Április 8-án, tehát a kormányváltással egyidejűleg, kelt a királyi meghívólevél az országgyűlésnek 1906. május 19-re való egybehívása tárgyában. És ugyancsak április 8-án kiadott rendeletével intézkedett gr. Andrássy Gyula belügyminiszter az általános képviseléválasztásoknak április 29. napjától május 8-ig bezárólag terjedő tíz napi határidőben való megtartásáról.

A király és a koalíció paktuma — és ebben áll nagy politikai jelentősége — a januári választásokkal bekövetkezett ötnegyed-éves súlyos alkotmányválság után végre megteremtette a rendes alkotmányos élet alapfeltételeit.

Az új helyzetnek következményeit mind a szabadelvű párt, mind Tisza István sietett magára nézve a legmesszebb menő módon levonni.

És ezzel rátérünk jelen szám főtárgyára.

//. A szabadelvű, párt utolsó értekezletc.

1906. április 11-i nevezetes dátum a legújabb magyar politika történetében.

Az ország túlnyomó nagy többségétől hozsannával üdvözölt »nagy nemzeti kormány« este hat órakor mutatkozott be a koalíciós pártok összefojetelén a Royal-Szálló nagytermében és Wekerle miniszterelnök akkor ismertette a paktumos kormányprogram főbb pontjait.¹

És ugyancsak este hat órakor tartotta a szabadelvű párt a Lloyd-klubban utolsó értekezletét.-

Az Újság erről szóló tudósításának bevezető része itt következik:

»A fölkelő nap és a sápadó hold képét láttuk ma egyesítve. A Royal-Szállóban az új többség tombolt és tapsolt, hatalmi mámorában nagyokat fogadkozva és megesküdvé, hogy maguk közé senkit sem bocsátanak, a Lloyd-klubban pedig szorongásig megtelt a nagyterem emberekkel, akik tapsolnak, éljeneznek egy embernek, aki immár semmit sem adhat. Tisza Istvánnak sok diadala volt, egy sem fogható a maihoz, amelyen a csatát földadta. Ki akarhatott még valamit Tisza Istvántól? Kit vitt oda az önzés, a számítás, amit a hatalmas Tisza híveinek tulajdoni-

Ami ez utóbbit illeti, Apponyi Emlékirataiban (sajnos, már csak ott) nyíltan beismeri, hogy „a katonai kérdésben folytatott egész ellenzéki akció ... a reálpolitikai tényező (t. i. a király erősebb, mint a parlament) figyelmen kívül hagyásának hibájában szenvedett. (1. m. 11. k. 164. 1.)

A koalíciós kormány négyéves sáfarkodásának mérlegéről majd a következő (IV.) kötetben lesz szó.

1 A koalíciós kormánynak erről a bemutatkozásáról referál a B. H. 1906. ápr. 12-i számának „Az új korszak“ című állandó rovatában. Wekerle különösen kiemelte, hogy kormánya csupán az eddigi újoncjutalék megajánlására vállalt kötelezettséget, de az átmeneti kormányzás tartamára fel-emelt újoncjutalékra nem kötelezte magát. Hangsúlyozta továbbá, hogy a kormány kimagasló feladata a választójog reformjának előkészítése az általános szavazati jog elve alapján.

2 L. Az Újság 1906. ápr. 12-i számában megjelent részletes tudósítást a szabadelvű párt ápr. 11-i utolsó értekezletéről. Ezt a tudósítást használjuk fel a fenti szövegben.

tottak? Minden múlandó és az ifjú koalíció hatalma is szét fog mállani. De csak akkor mondhatja majd azt, amivel ma fennen kérkedik, ha bukásakor, megsemmisülésekor annyi híve és rajongója lesz az ő utolsó pártvezérüknek, amennyi Tisza Istvánnak van ma.

Ez a párt már igazán nem táplál önző célokat. A kétrendbeli disszidálással¹ kivonultak mindazok, akik meg akarták magukat menteni. Mivel ez sikerült nekik, ők most önzetlen és dicső hazafiak. Legyen úgy. Szolgálják mostani politikájukat úgy, ahogy az eddigit szolgálták, megfutamodásuk napjáig. Akik nem futamodnak meg, akik nem pártolnak át az ellentáborba, ha ez már erősebb, az minálunk önző stréber s nem dicső hazafi.

Lelkesen, méltósággal folyt le az utolsó ülés, frázis és szentimentalizmus nélkül. Hozzátehetjük: irigység nélkül. A párt örül, hogy ellenfele győzött, mert e győzelemmel helyreállt az alkotmányosság. S a párt feloszlik, mert ellenzéki hivatását nem akarja gyakorolni azok ellen, akik hatvanhetes alapon alakultak meg, s egy hatalmas ellenséggel a saját táborukban vannak hivatva megmenteni és fönntartani a hatvanhetes alapot. Méltóságos, önzetlen, hazafias álláspont, de a mellett bizonyos tekintetben kényszerű. Nem azért, mert az ország mai hangulata mellett a szabadelvű párt nem számíthat kerületekre. Hiszen ha öten-tizen kerülnek be, akkor is lehetnének éppúgy szabadelvű párt, mint volt a néppárt, az újpárt politikai faktor. De a szabadelvű párt mint olyan nem fordulhat egy alakulás ellen, melyet maga sürgetett, nem ostromozhat egy kormányt, mely nem elvi alapon, hanem átmenetileg, az alkotmány helyreállítására alakult meg. Ez az átmeneti idő egyszersmind a kímélet ideje s ezt a szabadelvű pártnak kötelezőnek kellett elismernie.

El is ismerte. Felozzlott, hogy léteivel meg ne bontsa a hatvanhetes alap híveit. Ne lássék, hogy két táborban vannak. Ez volt a vezető és a döntő motívum. Az utolsó szolgálat, melyet Deák Ferenc politikájának tehetett.

S ezt a szolgálatot tetézte Tisza István a maga személyének feláldozásával is. Vájjon van-e legádázabb ellenségei között egy is, aki mondaná, hogy Tisza István az ő káprázatos talentumával nem való a magyar képviselőházba? Annyian vannak tehetségesek és önzetlenek, hogy Tisza Istvánnak nincs jogcíme a közszereplésre? De ő e jegeimről lemond, mert nem akar a gyűlölködés folytatására alkalmat adni. Tisza István is visszavonul a politikai pályáról.

A párt búcsúzott tőle, a megszűnő párt a magányba vonuló vezértől. Mi azonban nem búcsúztatjuk, mert tudjuk, hogy Tisza István csak elvonul a fórumról, de nem szűnt meg tényező és politikus lenni. Fogjuk még hallani szavát, akkor, mikor szükség lesz rá. S fogunk még foglalkozni egyéniségével, mely sokkalta nagyobb, semhogy akár ő maga kinullázhatná a közéletből.«

Az este hat órára egybehívott pártértekezlet előkészítése

¹ (236) és (276—277).

végezt tartott ülésén a szabadelvű párt intéző bizottsága (egy órai vita után, melynek folyamán gr. Tisza István kijelentette, hogy a küszöbön álló új választások alkalmával nem foľ mandátumot vállalni) egyhangúlag elhatározta, hogy a pártértekezlet elé javaslatot terjeszt a szabadelvű pártnak feloszlására nézve.

Mivel pedig a párt, ha továbbra csak mint társadalmi klub is együtt maradna, annak a gyanúnak tenné ki magát, hogy feloszlása csak taktikai fogás volt, az intéző bizottság megállapodott abban is, hogy a klub is fel fog oszlani.

A szabadelvű párt utolsó értekezletén, amelyre immár áttérünk, a tagok nagy számban jelentek meg.

Az értekezletet Podmaniczky Frigyes báró a következő szavakkal nyitotta meg: Tisztelt Értekezlet! Mai összejövetelünk azzal a céllal történt, hogy a legújabb eseményekről ránk nézve fontos és behatással bíró események ezek — véleményt mondjunk és végleges határozatot hozzunk. Az első szó ebben a tekintetben a mi szeretve tisztelt vezérünké. *(Lelkes éljenzés. Élénk felkiáltások: Halljuk! Halljuk!)*

Tisza István gróf erre a következő beszédet mondotta:

Tisztelt Barátaim!

Ha szemügyre vesszük az ország mai politikai helyzetét, hogy azután a vizsgálódás alapján véleményt alkossunk pártunk feladata, kötelességei felől és határozatot hozhassunk a további teendők tekintetében: mindenekelőtt hazafias örömnünknek kell kifejezést adnunk azon tény fölött, hogy az utolsó percben, midőn már igazán a legsötétebb aggodalmakat kellett minden hazafinak táplálnia az ország sorsának végzetes fejlődése iránt, hogy, mondom, a legutolsó percben egy váratlan fordulattal sikerült megtalálni ismét a nemzet és király egyetértésére alapított normális, alkotmányos élet alapfeltételeit. *Vége megtörtént az, aminek megtörténtét immár ötnegyed év óta kívántuk, óhajtottuk, kértük (Úgy van! Úgy van!) és aminek megtörténténél — amennyiben mi valamit tehettünk — segédkezni igyekeztünk. Végre találtak módot rá azok, akik ma a magyar nemzet politikai cselekvését irányítják, hogy levegyék a napirendről azokat a szerencsétlenül felidézett kérdéseket, amelyeknek napirendre hozatala e kérdések szempontjából sikert és haladást nem, de igenis visszamaradást, károsodást, veszélyt hozott az egész országra. (Igaz! Úgy van!) És ne akadjunk most fenn azon a retrospektív kérdésen, hogy mennyi szenvedéstől lehetett volna a nemzetet megkímélni (Úgy van!), ha előbb jutottak volna erre az elhatározásra, de örülünk rajta és fogadjuk megnyugvással, hogy ha később is, de végre is e hazafias belátástól sugalmazott eljárásra határozták magukat. (Úgy van!)*

Tisztelt Barátaim! Ezzel új helyzet előtt és új kötelességek előtt találjuk magunkat. Érezte azt minden hatvanhetes ebben az országban, éreztük és kifejezést adtunk annak ismételt alkalmakkor mi is, *hogy végzetes csapásnak tartjuk az ország nyugodt fejlődésére nézve azt a szakadást, amely két ellentétes táborba hajtotta a hatvanhetes, liberális, magyar nemzeti politika híveit, amely azt eredményezte, hogy a hatvanhetesek egy része szemben találta magát a negyvennyolcasok egész erejével, amelyet a hatvanhetesek másik része támogat és amely állapot, ha sokáig tart, nem vezethet egyébre ebben az országban, mint a hatvanhetes politika végleges romlására. (Úgy van!)*

Nem tudtunk ezen a bajon segíteni mindaddig, míg az ellentáborban levő hatvanhetesek a konfliktus magvát magukban rejtő végzetes követeléseik mellett maradtak. Olyan áthidalhatatlan objektív akadályt képezték ezek az egyesülésnek, amelyeken minden erre vonatkozó óhajtnak meg kellett törnie. De ma ez az objektív akadály megszűnt. *Ma a különállásnak feltétlen, objektív szükségessége nem áll fenn, másrészt talán inkább, mint valaha, áll fenn a nemzetnek az a parancsoló érdeke, hogy a hatvanhetesek minden árnyalata a közjogi alapnak s a közjogi alapra fektetett nyugodt alkotmányos életnek biztosítására siessen. Hogy mikor fog ez a cél eléretni, azt nem tudom, mert annak biztosítása nem csak mitőlünk függ. De igenis tudom és érzem azt, hogy nekünk, nem állva szóba senkivel és nem kérve senkitől semmit, meg kellett tennünk azt, amit ezen cél elérésére, ezen cél elérésének előkészítésére mi megtehetünk és ez nem lehet egyéb, mint megszüntetése annak a pártkeretnek, amely oly nagy szolgálatokat tett a nemzetnek (Úgy van!), oly nagy szolgálatot tett a hatvanhetes politikának a múltban, de amely a mai változott körülmények között nem erőnek, nem segítségnek, de gyengeségnek forrása volna azon nagy célok szempontjából, amelyeknek szolgálatában állottunk.*

Én azt hiszem, hogy tiszta és szabad helyzetet kell teremtenünk mindazokra nézve, akik ma azért nem tehetnek a hatvanhetes ügynek igazán szolgálatot, mert ebben a pártkeretben vannak közöttünk és azt hiszem, az a hivatás és feladat vár mindazokra a becses erőire a nemzeti társadalomnak, akik e keretből felszabadulnak, *hogy a maga helyén és a maga idején megtalálják a helyet ismét a 67-es politika nagy céljainak aktív szolgálatára.*

Engedjétek meg, hogy magamról is beszéljek. *(Halljuk! Halljuk!)* Én azt hiszem, hogy ezt a helyet a magam részére akkor találom meg, *hogyha egészen félreállok a közélet teréről. Az én jelenlétem ma nem a közelmúlt ellentéteinek s*

az ezekből származott sebeknek megszüntetését és meggyógyulását, de ezeknek akaratom ellenére fenntartását jelentené. Én levonom a konzekvenciákat ebben a percben és indít erre engem még egy más, teljesen objektív körülmény is. Amennyire tudjuk, az új kormány munkaprogramja minden egyéb részében teljesen megfelel a mi elveinknek. De egy pontja van, amelynek támogatására nem vállalkozhatom. Ez az általános szavazati jognak talán szükségtelenül és mindenestre szerencsétlenül megragadott jelszava. Én, tisztelt barátaim, ezzel a jelszóval, amelyet a magyar nemzeti ügyre végzetesnek tartok¹ (*Úgy van!*), megalkudni nem tudok soha és azt hiszem, ebből a szempontból is arra indít meggyőződésem, arra indít kötelességérzetem, hogy kiragadjam teljesen magamat a pártpolitika kereteiből.

Ma ez a kérdés még nem érett meg arra, hogy a pártpolitikának egyik vezető motívuma legyen, nem érett meg azért, mert nincs rá kellőleg előkészítve a közvélemény és nem érett meg azért, mert valószínűleg csak ezután fog behatóbb és hosszabb tanulmányok alapján megalkottatni az a javaslat, amelyet a kormány programmszerűen elő fog terjeszteni. És éppen mert így áll a dolog, szerencsétlenségnek tartanám, ha ez a kérdés is beledobhatnék a pártpolitika izgalmaiba, szenvedélyek játékszerévé tétetnék. Szerencsének tartanám, ha sikerül ma kikapcsolni ezt a kérdést és megtisztítani minden taktikai, pártpolitikai mellékíztől és lehetővé tenni azt, hogy a nemzet érdekeit talán bárminél mélyebben érintő ezen nagy probléma teljesen objektív alapon, minden taktikai mellékíz nélkül legyen tárgyalható, és azt hiszem, hogy ebben az irányban egy elfogulatlan, objektív, tárgyilagos kritika segítségével akkor tehetek ezen a téren a közügynek szolgálatot, akkor szolgálhatom meggyőződésemet, hogy ha olyan helyzetbe állítom magamat, ahonnan e téren való felvilágosító, tárgyaló működésem mindenféle párttaktikai mellékíztől megszabadul. Ez, azt hiszem, jogosult és indokolt szempont az én személyemre nézve. Ezt egyes ember magára nézve megteheti, de végzetes szerencsétlenségnek tartanám, ha hasonló szempontok visszatartanák a közélet terén való részvételtől és érvényesüléstől a nemzeti társadalomnak azon nagy és látványos súlyára nézve impozáns tömegét, amely ma a szabadelvű párt feloszlása esetén teljes akcióképességét visszanyeri. Ezek a szempontok azok, amelyek a végrehajtó-bizottság albizottságát arra indították, hogy a következő határozati javaslatot ajánlja elfogadásra:

¹ (280, 282, 285).

Határozati javaslat.

»A szabadelvű párt a király és nemzet közötti egyetértésre alapított alkotmányos rend helyreálltát *hazafias örömmel üdvözli és meglelégedéssel konstatálja*, hogy sikerült azon kérdéseket a napirendről levenni, amelyek a 67-i kiegyezés hívei közötti szakadás kiegyenlítésének akadályául szolgáltak. Ezen szakadás máris megrendítette a 67-es közjogi alapot. Az ország érdeke megköveteli, hogy ez alap összes hívei annak védelmében egyesüljenek, amint az egyesülés objektív akadályai megszűnnek. Ilyen viszonyok között pártkeretünk fenntartása azon politikai irányt gyengítené, amelynek szolgálatára alakult, ennél fogva az országos szabadelvű párt feloszlását határozza el, s azon felhívással fordul összes elvbarátaikhoz, hogy minden mellétekintet félretéve, szolgálták a 67-es kiegyezésre alapított szabadelvű nemzeti politikát azon az úton tovább, amelyen azt az ország jelenlegi viszonyai között a legtöbb sikerrel tehetik.«

Tisztelt Barátaim! Én azt hiszem, hogy ha elfogadjuk ezt a határozati javaslatot, híven a párt múltjához, ridegen és kérlelhetetlenül teljesítjük hazafiúi kötelességünket. *Ne kívánjátok tőlem azt, hogy ez elhatározás érzelmi momentumaira is kiterjeszkedjem.* Látom, ha nem látnám is, tudom, hogy átérzitek azt mindnyájan. Biztosíthatlak róla, hogy senki sem érzi át igazabban és mélyebben, mint én. De, tisztelt barátaim, nekünk hazafiaknak és férfiaknak kell lennünk. Hazafiaknak, kik nem néznek semmi egyebet, mint azt, amit a közügy érdeke parancsol és férfiaknak, akik a közérdek parancsszava előtt magukba tudják folytatni legtiszteletreméltóbb érzelmeiket is. Ezen indok által vezetettve kérek, hogy fogadjátok el az előterjesztett határozati javaslatot. *(Hosszantartó lelkes éljenzés és taps. Élénk felkiáltások: Elfogadjuk.)*

Az elnök határozatképen kijelenti, hogy a párt egyhangúlag elfogadja a határozati javaslatot.

Tisza István gróf javaslatára az értekezlet az elnökséget és a már korábban megválasztott albizottságot hatalmazza fel a további teendők ellátására.

Dániel Gábor emelt ezután szót: Tisztelt Értekezlet! Mély fájdalommal és megilletődéssel állok itten, aki már 27 eszten-deje ebben a pártban, ennek a keretén belül szolgáltam a hazát és azon igyekeztem, hogy a régi tradíciók, amelyeket ez a párt Deák Ferenc idejéből örökölt, ebben az országban fönntartassanak. De átlátom magam is, hogy a mai politikai helyzetben nem tehetünk egyebet, éppen azoknak a tradícióknak a fönntartása érdekében, éppen a 67-es alap fön-

tartása érdekében és az ország érdekében, mint azt, amit már határozatilag kimondtunk, hogy *felosztadjuk a pártot*.

De, tisztelt értekezlet, mielőtt szétmennénk, mielőtt elválnánk egymástól, most, mikor ennyien összegyűltünk, mostan, mikor meghallottuk vezérünk szájából, hogy ő vissza akar vonulni a közéletből azért, hogy a párt fölhasználhassa erőit a közéletben: engedjétek meg nekem azt, hogy vezérünknek mondjak egy »Istenhozzád«-ot. Nagyon szomorú dolog az, tisztelt értekezlet, ebben az országban, mikor olyan férfiak, mint Tisza István gróf (*Lelkes éljenzés.*) visszavonulnak. Mi, akik együttműködtünk vele, mi, akik őt követtük, a legtisztábban és leginkább láthattuk azt, hogy az egyetlen motívum, amely őt itteni működésében vezette, az önzetlen, a tiszta hazafiság volt. Láttuk azt a nagy talentumot, amelyet ő az ország rendelkezésére bocsátott, láttuk azt a fiatal erőt, amellyel vezette ezt a pártot, láttuk azt, hogy ebbe a pártba milyen önbizalmat, milyen erőt öntött belé, a saját önbizalmából és a saját erejéből. (Úgy van! Úgy van!) Nem akarok rekriminálni, nem is az a feladatunk ma, de elfogul az embernek a szíve, nem talál szavakat az ajka, amikor arra gondol, hogy van egy ország, ahol ez megtörténhetik. Én hiszek a föltámadásban és nem hiszem azt, hogy egy párt, amely ennyi erővel, ilyen tehetségekkel, az ország ügyeit ennyire ismerő férfakkal és az ország ügyeinek vitelére ennyire hivatott férfakkal rendelkezik, hogy egy ilyen párt örökre elnémuljon, elpusztuljon. Én hiszem azt, hogy föl fog támadni és hiszem azt, hogy az ország még hívni fogja azt a férfiút, aki a magánéletbe vonul, akit az Úristen sokáig éltesen. (Hosszan-tartó éljenzés és taps.)

Hegedűs Sándor: T. Barátaim! Én azt hiszem, hogy nem veszitek rossz néven, ha én, aki a párt születésénél, bölcsőjénél jelen voltam és abban mindvégig a munkából kivettem részemem, egy pár szót ez ünnepélyes percben szintén intézek hozzátok. (*Halljuk! Halljuk!*) Annyival is inkább tehetem ezt, mert én politikai tekintetben már azok közé tartozom, akik a képviselőházba sem nem mennék, sem nem vágyanak. Az események fejlődése a történelem dolga. Nem illenék előadni, sőt az elfogultságtól nem szabadulhatna meg senki sem, a legjobb akarat dacára sem, hogy hogy keletkezett ez a válság és miből fejlődött, minő eredményre jutott. A végső fejlemény, mint Tisza István gróf igen helyesen mondta, örvendetes, az egész országra nézve megnyugtató és ennek következtében azt nemcsak elfogadni, hanem annak fenntartását és eredményeinek biztosítását kötelességünk eszközölni. Kétségtelen azonban, hogy miután 67-es alapon álló kormány alakult és olyan célokat tűzött ki, amelyek annak erősítésére

szolgálnak, azt működésében zavarni nem lenne helyes és ennek következtében, azt hiszem, Tisza István ebben a tekintetben éppoly önzetlenül, mint helyesen eltalálta a teendőt, hogy pártunk az akcióból vonja ki magát. Azt hiszem, hogy ezzel a cselekedetünkkel kötelességet teljesítünk. Mert ha a közélet mostani felzavart és a szenvedélyek hullámainak nagyon kitett állapotán nem változtatunk, ezzel az ország boldogulásának és előrehaladásának lehetőségét továbbra is kockára tesszük. Lehetőségét kell nyújtani annak, hogy akik jóakarát, szép ígéretek, buzdítás és izgatás által a nemzetet a mai álláspontra térítették, most alkalmat találjanak mindezek megvalósítására, a nélkül, hogy mi őket ebben zavarnók, a nélkül, hogy akár csak megjelenésünkkel is alkalmat adjunk ürügyekre és gyanúsításokra. A szabadelvű párt mvdtjára, nevére és becsületére nagyon fontos lesz az, hogy mi az útból kitértünk és a cselekvés szabadságát mindenkinek számára megóvjuk, de a felelősségre vonás jogát feladni nem fogjuk soha. *(Úgy van!)* A helyzetet különben (egészen tisztának látom és csak azt kívánom, hogy tegye meg mindenki kötelességét, amit a mai határozattal mi is megteszünk.

Láttam itt a teremben Tiszának apját, aki e pártot alapította, aki annyit tett az ország konszolidációjáért, aki úgy megvédte ez ország érdekeit künn és benn. És most itt áll előttünk a fia, aki távozni akar férfiúi erejének teljében. Ez nagyon szomorú és megható, indokaira nézve nagyon nemes, de helyzetünkre bizony nem a legjobb világot Vető cselekedet.¹ Ennél többel nem kívánok mondani, mert rekriminációkba bocsátkoznám, de ennél kevesebbet sem mondhattam, mert ezzel hálátlanságot követtem volna el. Tartsuk meg őt mindnyájan szeretetünkben és tehetségünk szerint minden téren, ha szükség lesz rá, támogassuk. Éljen Tisza István! *(Hosszas éljenzés.)*

Ezután ismét Tisza István gróf emelkedett szólásra: Tisztelt Barátaim! Engedjétek meg, hogy a hála és szeretet néhány esetlen szavával viszonzom a most elhangzott nyilatkozatokat. Higgyétek meg azt nekem, hogy az az elhatározás, amelyre jutottam, nem volt nehéz. *Mert könnyű elhatározásra jutni, ha tisztán látja az ember a kötelesség által eléje szabott utat.* Higgyétek meg azt, hogy nem zúgóldom azért a gyűlölségért, amelyet kötelességem teljesítésének rögzös útján szereztem, tisztában voltam velem, hogy engem olyan küzdelmek keresztülvitelére állítottak a polcra,

¹ Mert legjobban mutatta, hogy nálunk akkoriban és általában a 67-i kiegyezés korszakában nem lehetett rendszeres parlamenti váltogazdaság a 48 és 67 ellentétén alapuló szerencsétlen pártviszonyaink miatt.

amely küzdelemben kíméletlennek kellett sokszor lenni és amely kíméletlenségnek természetes gyümölcse a gyűlölet.

Ezt a gyűlöletet a becsületesen teljesített kötelesség öntudatával könnyű elviselni (*Úgy van!*) El is kell viselni, de nem szabad engedni azt, hogy ez a gyűlölet, amely a személy ellen irányul, rávesse árnyékát az ügyre is és azon nagy céloknak álljon útjába, amelyek elérése végett vettük azt magunkra. (*Helyeslés.*) És, t. barátaim, ha most ebből a felfogásból kiindulva, nyugodt lelkiismerettel és zúgolódás nélkül vonom le a konzekvenciát, — úgy, ha megnyugvásomra szolgál tiszta lelkiismeretem, örömmel és büszkeséggel tölt el annak a ragaszkodásnak, annak a bizalomnak, annak a barátságnak érzete, amelyet e rövid, de küzdelmes időszakban a ti kebeleitekben vívtam ki magamnak.

Ti, akik ismertek, tudjátok, hogy én személyes ragaszkodást soha nem kerestem, de boldog és büszke vagyok, ha becsületes embereknek, ha igaz munkatársaimnak és bajtársaimnak személyes ragaszkodását is megszereztem a közügy szolgálatának útján. (*Eljenzés.*) Ezt elteszem magamnak, mint legdrágább kincsemet ez életben. Megőrzöm és viszonzom lelkem mélyéből és kérlek benneteket, bárhogy forduljon közéletünk helyzete, a barátságnak e magánérezelmét őrizzék meg és viszonzózzatok mindig. (*Élénk tetszés és taps.*)

És most, akkor, midőn búcsúszavakat intézünk egymáshoz, utolsó szavunk a mi szeretve tisztelt pártelnökünké, (*Hosszas éljenzés.*) a mi atyai jó barátunké legyen.

Kedves barátunk és bátyánk!

Élő emblémája, tündöklő mintaképe voltál te pártunknak. Hiszen már életed folyása azt a nagy igazságot testesíti meg, hogy a 67 betetőzése, magasabb fejlődési foka a 48-nak. Hiszen te ott küzdöttél, nem nyelvvel, de karddal (*Élénk éljenzés.*), amikor annak volt itt az ideje. És a negyvennyolcas magyar honvéd egész lelkesedését, egész szabadságszeretetét, egész hazafiságát az igénytelen, hiúságot, mellétekintetet, önzést nem ismerő, munkás kötelességteljesítés útjára vitted át, amint e nemzetet szerencsés csillagzata a nyugodt, alkotmányos fejlődés útjára vezette. Előttünk haladtál ezen az úton, tündöklő példányképeül az igaz ügyet szolgáló igaz embernek. Meleget, szeretetet, nemes felfogást sugároztál magadból egész környezetedre. Boldognak nevezhette magát az, aki beleláthatott a te lelkedbe, mert abból csak felemelő, vigaszt adó tanulságot meríthetett. És aki téged ismer, az meg van mentve az embergyűlölettől.

Tisztelt Barátom! Azt a terhes, hosszú munkát, amelyet te itt híven, becsületesen, dicsteljesen elvégeztél, azt a terhes munkát befejezted. Ennek a munkának, ennek a híven telje-

sített kötelességnek megnyugtató, felemelő tudatát vidd magaddal. De vidd magaddal mindnyájunk baráti tiszteletét és szeretetét is és ez legyen egyik forrása a megelégedésnek és örömeink még hosszú éveken keresztül. (*Hosszas, lelkes éljenzés és taps.*)

Podmaniczky Frigyes báró válaszolt ezután az üdvözlésre: Tisztelt Barátaim! Nagy köszönettel veszem azokat az elismerő szavakat, amelyeket vezérünk az imént hangoztatott. De nem tudok elképzelni olyan embert, aki nevezetes pillanatokban meg tudna feledkezni 'kötelességéről'. Mert hiszen kötelességünk teljesítése az, ami belénk erőt, ami lelkünkbe fenséget önt, és ami vigasztal akkor, amikor rossz dolgunk van. (*Úgy van!*) Aki mindazokon keresztül ment, amiken én keresztül mentem, az tudja becsülni a tisztas, egyszerű tevékenységet, amely nem nagyszerű szavakban, de pontosságban és folytonos munkában jut kifejezésre. Szívből fakadólag köszönöm elismerésieket, mert hiszen én vagyok az, aki 1875-ben először léptem e terembe, mint a szabadelvű pártnak tagja. (*Éljenzés.*) Én vagyok az, aki azóta és egyhuzamban a végrehajtó-bizottságnak elnöke voltam. Szívesen és örömmel tettem és nagyon sajnálom, hogy erőm hanyatlása lehetetlenné teszi, hogy kötelességemet ezután is megtegyem. (*Élénk éljenzés.*)

Szólani már senki sem kíván, tehát a mai értekezletet, amely utolsó a szabadelvű párt életében, egyszerű szavakkal fejezem be, amelyek, hiszem, hogy visszhangra fognak találni tisztelt elvbarátaim kebelében és ez az, hogy: Éljen a király! (*Hosszas élénk éljenzés.*)

Ezzel az értekezlet véget ért.

...

A szabadelvű párt, Tisza Kálmán alapítása, melynek oly elévülhetetlen érdeme volt a 67-es alap fenntartása és az ország minden irányú felvirágoztatása, a kiegyezés utáni Magyarország aranykorának megalapozása körül: a harmincegy éves, dicsőséges múltú szabadelvű párt feloszlott.

Hozzá méltó vezére egyelőre félreállott a közélet teréről.

»Nem kicsinyes daccal és sértett hiúsággal vonult vissza — mondja találóan Szász Károly —, hanem férfias elhatározással és hazafiúi komolysággal, nehogy útjában álljon a nemzet ú. n. »igazi« vezéreinek, akik győzelmük Hóreb hegyéről az Ígéret rég sóvárgott földjét mutogatták megmámorosodott, hiszekegy közönségüknek.«

Ez a kettős elbukás, a vezéré és pártjáé, nem lehetett végleges.

Jól sejté ezt Dániel Gábor fentebb olvasható búcsúbeszé-

¹ I. m. 27. 1.

dében, midőn e szavakat mondja: »*Én hiszek a feltámadásban és nem hiszem azt, hogy egy párt, amely ennyi erővel, ilyen tehetségekkel, az ország ügyeit ennyire ismerő férfiakkal és az ország ügyeinek vitelére ennyire hivatott férfiakkal rendelkezik: hogy egy ilyen párt örökre elnémuljon, elpusztuljon. Én hiszem azt, hogy fel fog támadni és hiszem azt, hogy az ország még hívni fogja azt a férfit, aki a magánéletbe vonul, akit az Úr-isten sokáig éltesse.*«

Az axióma bizonyosságával jósolja meg ezt a feltámadást a szabadelvű párt egy másik kiválósága, br. Roszner Ervin,¹ gr. Tisza Istvánhoz az 1906. évforduló küszöbén, 1905. december 27-én, intézett következő szép és igazmondó levelében:

Édes István!

Miután a lapokban azt olvasom, hogy Te nem leszel Budapesten az újév napján, levél útján fejezem ki szívből jövő jókívánataimat.

Ha egyáltalában kellett neked igazolás, úgy a lemondásod után bekövetkezett állapotok meghozták Neked ez elégtételt. Ahová jutottunk, oda jutnunk kellett. Annyira alá volt már minden aknázva, annyira meglazult volt már az egész országban a kötelességérzés, a lojalitás és a parlamentáris érzék, hogy emberi erő többé fel nem tartóztathatta a pusztulás folyamatát. Te felismerted a helyzetet. Láttad, hogy az elődeid által a kormányra lépésedet megelőző évtizedben követett paktumos politika² apodiktikus biztossággal vesztébe hajtja a nemzetet. Késő volt már, de legalább megkísérelted a mentést s ha a sors könyvében már meg volt írva, hogy a mostani anarchiának be kellett következnie, legalább meg van Neked az a vigaszod, hogy hősi küzdelmet vívtál s elszánt bátorsággal és nemes önfeláldozással oly példát adtál, melyen egykoron, midőn ismét észreter a nemzet, mostani ellenségeid tisztességes része is fel fog buzdulni. *És jönni jog, mert jönni kell, az idő, midőn vissza hí a király és a nemzet s újult bizalommal teszik le kezébe a sorsukat. Rágalmazhatnak, ócsárolhatnak, kiseb- bíthetnek most, ahogy tetszik, ez a sok hitvány, üresagyú, nagy- hangú fráter, akiket most egy szeszélyes áradat az iszap mélyé- ből a felszínre dobott. Mégis csak visszasüllyednek ők az örök feledésbe, és megint fel fog ragyogni a Te napod és meg fo- god Te még valósítani a Te nagy eszméidet és alkotási ter- veidet.*

Téged különb ország sem nélkülözhetne, mint a mi sze- gény hazánk. *Egy országgyűlési ciklus sem telik bele és Te azt is eléred, amit soha sem kerestél, a népszerűséget.* Ha majd ez a sokat szenvedett nemzet indul egy egész embert keresni,

¹ Tiszának egyik régi legbensőbb híve, fiatalkori barátja, a második Tisza-kormány második felében Felsőg személye körüli miniszter. (1915. máj. 29.—1917. jún 15-ig.)

² Különösen Széll Kálmán módszere, melyet Tisza a többségi elv alapján mindig helytelenített.

el fogja találni az utat, mely Hozzád vezet. Ez oly bizonyos, mint a kétszer kettő négy.

Ölel szerető híved:
Roszner Ervin.

A szerető barátnak ezt a jóslatát szóról-szóra valóra váltotta a magyar nemzet.

Az 1910. június eleji választásokon gr. Tisza István diadalmas lobogója alatt nem várt fényes győzelmet arat »nemzeti munkapárti néven a halottaiból feltámadt szabadelvű párt. (319.)

— Vége. —